

હરે રામ રામ રામ હરે હરે; હરે કૃષ્ણ હરે કૃષ્ણ કૃષ્ણ કૃષ્ણ હરે હરે

અધિપતિ-પં. મંગલજી ઉદયજી શાસ્ત્રી. :: સહકર્ત્રી : મંગલભાઈ છાટાભાઈ દેસાઈ.
સંલિધાઈકાર] વ્યવસ્થાપક-શાન્તિલાલ વિ. ત્રિવેદી અને ધૃતિરલાલ રાજા

વાર્ષિક લવાજમ : 'વિશ્વમંગલ' કાર્યાલય જુનાગઢ કિંદ્ર બકાર :
રૂ. ૪-૩-૦ રૂ. ૬-૮-૦

વિષય સૂચિ

ક્રમાંક	વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
૧	અભિલાષ [કાવ્ય]	શ્રી જયનારાયણ ભટ્ટ	૩૨૧.
૨	સમ્પાદકીય	...	૩૨૨
૩	વિશ્વપ્રેમની પ્રવૃત્તિઓ [કાવ્ય]	શ્રી 'પુનિત'	૩૨૩
૪	શંકા-સમાધાન	શ્રી. જયનારાયણ ભટ્ટ - વેદાન્ત શાસ્ત્રી	૩૨૪
૫	ગોધર્મ	શ્રી. કવનસાવ ગોકળદાસ કાટાવાળા	૩૨૬
૬	ધર્મનો લેવુ, સમાજ, સદાકાર સદ્વર્તમા	શાસ્ત્રી ગૌરીશંકર ભીમજી પુરોહિત	૩૨૭
૭	અધ્યાત્મ ભાગવત	પૂ. સ્વામી શ્રી મોધવનીય	૩૨૮
૮	અમીતા છાંટા...	સંપાદક-મોમચંદ રી. શાહ	૩૨૯
૯	જ્યોતિષ અને ધર્મ	જ્યોતિષવિદ 'પ્ર.' રેવાઈકર અરવિંદા	૩૩૧
૧૦	હિન્દુધર્મ તેવું શરીર અને આત્મા	અનુ: શ્રી 'ચંપેશ'	૩૩૨
૧૧	અમેદ દર્શન એ જ માનવ ધર્મ	શ્રી. રણછોડદાસ મહેતા બી.એ.એસ.ડી સી.	૩૪૫
૧૨	ગીતાજી એક નીતિ ધર્મ શાસ્ત્ર	શ્રી. દલસુખભાઈ ન. વડોરા	૩૪૭
૧૩	હિન્દુ ધર્મની વિશાલતા વિસિદ્ધતા...	શ્રી દિનકરરામ જાવડાશંક વૈષ્ણવ બી.એ.	૩૪૭
૧૪	ધર્મ એક પુરુષાર્થ	શ્રી. ઉમશંકર જયપત્ત કર. મહેતા બી.એ.	૩૫૦
૧૫	ધર્મ...	શ્રી રમણુલાલ વસન્તેશાઈ દેસાઈ	૩૫૩
૧૬	સર્વ ધર્મોની સામ્યતા	શ્રી. નટરમસાહ શાસ્ત્રી રૂપાલ	૩૫૫
૧૭	આર્જુનો માનવધર્મ	શ્રીમતી જ્યોત્સ્ના શુક્લ	૩૫૬
૧૮	હર-જગૃતિ [કાવ્ય]	શ્રી. પ્રતાપકુમાર શાહ	૩૫૮

જરૂરી સૂચનાઓ—

૧. માહકાએ પોતાનું નામ-સરનામું સ્પષ્ટ લખવું જોઈએ, અને પોતાનો માહકું નંબર, લખવાનું જમણું ન જોઈએ.
૨. પૂર્વના જવાબ મેળવવા માટે રીપ્લાઈ જોઈએ.
૩. માહકાએ મનીઓર્ડરથી જ લવાજમ મોકલવું જોઈએ, વી. પી. ચંગાવવાથી કેટલીકવાર મહીને દોલ મેંદિને મળે છે. વી. પી. અને મનીઓર્ડર બંનેનો ખર્ચ એક જ છે; માત્ર વી. પી. મોકલવાની વ્યવસ્થામાં શ્રમ વિશેષ પડે છે.

૪. આસિકતુ કાર્યાલય જુનાગઢ હોવા છતાં વિશ્વમંગલની વ્યવસ્થા સંબંધી પત્રો માહકું બનવાની મુયના, મનીઓર્ડર વિગેરે-અધિપતિ. 'વિશ્વમંગલ' C/O શ્રી. ભક્તિભાઈ કાર્યાલય પો. યો. નં. ૬ અમદાવાદ એ શિરનાભાઈ કરનો જોઈએ

વિશ્વમંડાલ

સત્સંગં જનયત્વરાત્મવિષયે મર્તિ સમુદર્શયત્ । કામોદિગુર્માર્ગદમ્મજનકં સાશ્વિત્યમુન્મલયત્ ।
 ચર્મદેષમનુસર્ણં પ્રથમયત્સન્દર્શયત્સદ્ગતિં, સંજાતં સ્વલ્લ 'વિશ્વમંડલ'—મપાકર્તુ જગદ્ગતિમ્ ॥

વર્ષ ૧૦ મુ.

વૈશાખ-૨૦૦૨

મે-૧૯૪૬

અંક ૨ નો

અ સિ લા પ

ન્યાહથી વિદ્ય અનેક વિકાસતાં;
 ન્યાહિ રહી રવિરાજ પ્રકાશતાં;
 ન્યાહિ સુસુષુ-મહામન પ્હોંચતાં;
 ન્યાહિથી મેઘ જલો વરસાવતાં:

ન્યાહિ સસુદ્ર સુધાકર તારકો
 પવન પર્વત વ્યોમ દિગન્તરો
 સુર નિરાચર ભૂચર ખેચરો
 સકલ ભૂતગણો જગ-મપહલો
 અહ હ ! કાલ કરાલ વહાવતો
 પિત્રય ધાય વરેણ્ય પ્રદીપ્તિમાં.

એ શાન્ત એકાન્ત અનન્ત સિન્ધુમાં,
 નિશ્ચિન્ત નિવૃત્તિવિનોદ ખેલશું;
 અત્યન્ત આનંદ ધર્મે નિહાજતા
 વિરાજતા એક જ આત્મસિન્ધુમાં.

—જયનારાયણ મહે.

ધર્મોંકનો લબ્ધ સત્કાર

પરમકૃપાલુ પરમાત્માની અગાધ કૃપાથી દશમા વર્ષમાં પ્રવેશ પામતા વિશ્વમંડલ માસિકના ધર્મોંકથી શુજરાતી ધાર્મિક સાહિત્યમાં એક અદ્વિતીય ઉમેરો થવા પામ્યો છે. શુજરાતી ભાષાભાષી જનતાએ એને સત્કાર્યું છે, સાક્ષરોએ એને સન્માન્યું છે અને સામયિકોએ એને ભાવભરી આદર આપ્યો છે, એમ જાણીને અમેને અનેરો આનંદ થઈ રહ્યો છે.

અનેક વિદ્વાનોએ આ અંક પ્રકાશિત કરવા માટે અગોને અભિનંદનો પાઠવ્યાં છે, મુરબ્બી શુભેચ્છાઓએ શુભેચ્છાઓ વ્યક્ત કરીને અગોને ધન્ય જનાવ્યા છે. આ જાણીને અમારું દેહ્યું ધન્યગની રહ્યું છે.

ધન્યવાદને પાત્ર તો એ ધર્મોંકધિપતિ વિશ્વમંદર છે, કે જેઓની પરમ કૃપાથી માનવ જીવનનું પરમસાખ્ય તત્ત્વ આપણે પ્રાપ્ત કરી શકીએ છીએ, એમના કૃપાકટાક્ષથી આપણે કર્તવ્યપથપર વિચરીએ છીએ, અમે પણ અમારા કર્તવ્યમાર્ગપર આરૂઢ બનીને જનતા-જનાઈનની સેવા બજાવતા રહી-નિરપેક્ષ શ્રદ્ધાપૂર્વક ધાર્મિક સાહિત્યની વિશેષતર ઉત્તરિતા નિમિત્ત બનીએ એ ભગવદ્ગુણ વિના બીજું શું છે ?

“ ધર્મોંક પ્રશંસાને પાત્ર બન્યો છે; એની સર્વાંગી ધાર્મિક-સાહિત્યકૃતિ સોને-સર્વધર્માનુયાયી સન્માનોને રુચિકર બની છે. આજે સર્વોંગ્રહર વિશેષાંક અત્યરસુધીના ધાર્મિક સાહિત્યમાં એક અગત્યની પૂર્તિ કરે છે ” ઇત્યાદિ શબ્દોથી પત્રકાર-મિત્રોએ ધર્મોંકની ને કદર કરી છે તેઓના અમે ખશી છીએ.

આવી પ્રશંસાઓથી વર્તમાન વર્ષમાં અમારે અમારા કર્તવ્યમાર્ગમાં દૃઢ વળગી રહેવાની અમેને દિવ્ય પ્રેરણા મળી છે-વિનમ્રભાવે આ માસિકને વિશેષ લોકમોગ્ય બનાવવામાં અમેને ઉત્તેજન મળ્યું છે અને ચાલુ વર્ષમાં ગયા વર્ષ કરતાં વિશેષ ઉચ્ચ સામગ્રી આપવાનો અમેએ નિશ્ચય કર્યો છે.

આહકો સત્કાર કરે :

વિશ્વમંડલના ધર્મોંકની નકલો છાપવામાં અગોએ ગયા વર્ષના આહકોની સંખ્યા લક્ષ્યમાં રાખી હતી, એટલે કે ગયા વર્ષમાં જેટલા આહકો હતા, તેથી દોડી સંખ્યામાં ધર્મોંકની નકલો પ્રકાશિત કરવામાં આવી હતી, પરંતુ માત્ર એક જ માસમાં આહકોની સંખ્યામાં સવાગણો ઉમેરો તો થઈ જ ચૂક્યો છે, એટલે એકાદ માસમાં જ ધર્મોંક ખલાસ થવાનો સંભવ તો અત્યારથી જ જણાય છે, ધર્મોંક મેળવવા માટે આહકોના દરોડો ચાલુ જ છે. એટલે જેઓને આહક જાનવું હોય તેઓએ વિના વિલંબે તુરત જ લખી જણાવવું જોઈએ. નહિં તો શું બનશે ?

૩૫૦ પૃષ્ઠો અને ૧૦૦ ચિત્રોવાળા ધર્મોંકને પુનઃ પ્રકાશિત કરવામાં લગભગ બે માસ જેટલો સમય ચાલ્યો જવા સંભવ છે, એટલે ધર્મોંકની પ્રથમાવૃત્તિ ખલાસ થઈ ગયા બાદ નવા થનારા આહકોને ચાલુ માસના અંકે મળ્યા કરશે, અને ધર્મોંક છપાઈ જાય ત્યાંમધી તેની રાહ જોવી પડશે : આણ સંયોગમાં ધર્મોંક મેળવવા માટે ત્રિમી પાઠકોએ જલદીમાં જલદી આહક બની જવું જોઈએ; અને તેમ નહિં કરનારાઓને-આશ્ચર્યમાં રહી જનારાઓને કદાચ ધર્મોંકની બીજી આવૃત્તિ પ્રકાશિત થાય ત્યાંમધી ધર્મપૂર્વક રાહ જોવી પડશે.

વિશેષ—

ધર્મોંક માટેના લેખો અતિશય પ્રમાણમાં આવી પડતાં સ્થલાભાવને લીધે રહી ગએલા તેમજ વિલમ્બથી પ્રાપ્ત થએલા લેખોને ઉપરોક્ત આ અંકને પણ ધર્મોંકના પૂર્તિ-અંકના રૂપમાં તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે. આવતા અંકથી વિશ્વમંડલના દ્વાદશ વર્ષથી ટમા વર્ષ સુધી બહુ પ્રશંસા પામેલો ‘કાવ્ય કલાપ’નો વિભાગ ‘કાવ્યકુંજ’ના નામથી આપવાની ઇચ્છા છે. આવતા અંકથી આ વિભાગ કાવ્યરસિક જનતાનું એક અનેરું આકર્ષણ બનશે.

શ્રીકૃષ્ણાણુ અન્યમાલાના સમ્બન્ધમાં

શ્રીકૃષ્ણાણુ અન્યમાલાના આદ્યોનેત્ર નિવેદન કે-‘હિન્દુધર્મ’ કાન્તિ’ નામના અન્યમાલાના ત્રીજા પુસ્તકના લેખનકાર્યમાં અનિવાર્ય કારણથી વિલગ થયો છે, તેમજ દાણીલખનો તમામ સ્પર્શ પણ ‘વિશ્વમંજર’ની વ્યવસ્થાના કાર્યમાં રોકાયેલો હોવાથી અન્યમાલાના ત્રીજા પ્રકાશનમાં વિશેષ વિકાસ થવા પામ્યો છે, આથી ‘હિન્દુધર્મ’ કાન્તિ’ને જાણે ‘પુષ્પાંજલિ’ નામનું એક ધાર્મિક નવલિકાઓનું પુસ્તક આપવાનો નિર્ણય કરવો પડ્યો છે, એના લેખક પં. મંગલજી ઉદ્ધવજી શાસ્ત્રી, સદિવાલકાર છે. આ પુસ્તકમાં સમગ્રેલી ઉત્તમ ધાર્મિક વાર્તાઓ અત્યંત રચિતર અને ગોઘપ્રદ નિવસે એવો અંગેને દૃઢ વિશ્વાસ છે. આ પુસ્તક બહુ જ ટુંક સમયમાં અન્યમાલાના આદ્યોની સેવામાં મોકલવામાં આવશે. અકસ્માત થયેલા આ વિકાસ મટે પ્રેમી પાકેલા અંગેને ક્ષમા કરશે એવી આશા છે.

મુંગલથી મંગાવેલા કાગળો સમયસર નહિ આવવાથી ન છૂટે આ અંકમાં કામચલાઉ ઝાંખા કાગળોનો ઉપયોગ કરવો પડ્યો છે.

સંભવ છે કે વિશ્વમંજરના આદ્યોને ‘ધર્મોત્ક’ ક્રમસર સ્પર્શ કરવામાં એકાદ માસ મોકું થવાના કારણથી આ ખીજે અંક પહેલાં મળે અને ધર્મોત્કનું સ્પર્શ પાછળથી મળે : તો થોડી શાન્તિ ભળતીને ‘ધર્મોત્ક’ની રાહ જોવા નમ્ર વિનંતિ છે, પેટા ઝાંખીસમાં અમુક નિયમિત સંખ્યામાં જ સ્પર્શ પેટેલા લેખોમાં હોઈને આ નિવેદન કરું જરૂરી છે. એટલે કૃપાણુ આદ્યોએ આ આખતના પત્ર વ્યવહારમાં હોતરવા પહેલાં શાન્તિપૂર્વક ધર્મોત્કની રાહ જોવી જરૂરી છે.

વિનીત નિવેદકો

પં. મંગલજી ઉદ્ધવજી શાસ્ત્રી
તંત્રી : વિશ્વમંગલ

દેસાઈ મગનભાઈ છોટાભાઈ
સહતંત્રી : વિશ્વમંગલ

વિશ્વપ્રેમીની પ્રવૃત્તિઓ

(કૃપા-કરણે ત્યાં પ્રજાનાં પડે છે એ-રાગ)

જગત-પ્રેમ જેના હૃદયમાં વસે છે,
સદા લોક-કૃષ્ણાણુ કાળે ધસે છે—જગત-પ્રેમ...(૧)

કરી સત્ય-આગ્રહ બધાને બચાવે,
ધરી પ્રેમ-રોડી બધાને નચાવે,
મુકુટ વિષુ રાજ બનીને હસે છે—જગત-પ્રેમ...(૨)

વિના શસ્ત્ર સંગ્રામ માંહી બ્રૂકાવે,
જગતનાં જે કષ્ટો તે પોતે ઉઠાવે,
છતાં એક ડગલું ન પાછું ખસે છે—જગત-પ્રેમ...(૩)

કદિ કર્મ-પથે ને મૃત્યુ જ આવે,
કરી મુખ હસતું એ મૃત્યુ વધાવે,
બરી લોક-સેવા તો નસે નસે છે—જગત-પ્રેમ...(૪)

અમર-ગીત એના જગત નિત્ય ગાતું,
ખડું એજ જીવન તો ‘પુનિત’ થાતું,
ધરી નિજ કાયા પરાયે ધસે છે—જગત-પ્રેમ...(૫)

—શ્રી ‘પુનિત’

શંકા - સમાધાન

લે. શ્રી જયનારાયણ ભટ્ટ: વેદાન્ત શાસ્ત્રી

શંકા એ કોઈ અજણી વસ્તુ નથી. કોઈને કોઈ પણ પ્રકારની શંકા ન હોય એવું સંભવતું નથી. ન્યારે સમ્પન્ની શંકાએવું સમાધાન શર્ષિત નય છે ત્યારે તે જીવનો મોક્ષ થાય છે એવા સિદ્ધાન્ત એક જાણુ પડી રહેલો છે. એટલે શંકા એ સ્વાભાવિક વસ્તુ છે. ૨૬ અર્થની ધાર્મિક ભૂમિકાઓમાં શંકાનો ઇતિહાસ અને વર્તન બહુ મહત્વભર્યો છે. વૈદિક કાળમાં પણ શંકાઓ ઘણેલી જોવામાં આવે છે: આર્ણવે યાદવકથ પાસેથી સમાધાન મેળવ્યાં છે; અર્જુને પણ ગીતામાં કંઈ મોટી ચકાઓ નથી કરી અને જો શ્રીકૃષ્ણને એ એક પછી એક શંકાઓ પૂછતો ન ગયો હોત તો ધાણી કૂટે એવી ઝડપથી પાક કરવા છતાં પ્રાદ્યુષોનો કલાક સવા કલાક મજડે એવી મોટી ભગવદ્ગીતા રચાઈ ન હોત. જો કે આ ગીતાના શ્રેષ્ઠ અણાતા તત્ત્વજ્ઞાનમાં પણ અર્વાચીન પ્રાચ્ય-પ્રાચીન વિદ્વાનોને ઘણી શંકાઓ અને મતભેદો છે; અને ઘણાએ તેના મનનમાં નિર્ભયોનો મોટો ભાગ ગુમાવે છે, કે જેટલા વખતમાં કુનેહપ્રાજ વેષારીઓ સાધારણ્યમાંથી લાક્ષણ્યપતિ ઘટ્ટને બેસી જાય છે. છતાં તેઓને માટે પણ શંકા એ સાવ નિરુપયોગી વસ્તુ નથી. પૈસાદાર થવા છતાં પણ પ્રતિજ્ઞા-ક્રાંતિ સહેલાઈથી મેળવી શકાતી નથી; તેને માટે પણ ધાર્મિક હેતુઓમાં આર્થા મારવા પડે છે; થોડા ઘણા પૈસા જમાવવા પડે છે; ભક્તિ પણ કરવી પડે છે; સાધુ-સંન્યાસીઓ પાસે જવું પડે છે; કથાઓ સાંભળવી પડે છે... વગેરે. કથા સાંભળતી વખતે પણ કેવળ પ્રતિક્ષણ માણું દલાવ્યા કોઈ માથતું નથી; કોઈ કોઈવાર શંકા પણ કરવી પડે છે, અને તે પણ અધુક જાતની મર્યાદામાં રહીને જ. તે માટે શંકાઓ કરવાની પદ્ધતિથી પહેલાં જાણકાર થવું પડે છે. કામચલા તરિકા કોઈ એવી શંકા કરે, કે: રાવણે તેના શત્રુ રામજી દત્તા, સીતાજી ન હોતાં, છતાં રામ-જીનું દરજી ન કરતાં સીતાજીનું દરજી શા માટે કયું?

તો તે શંકા અસૌચ્ય કરી ગણાય; કારણ કે શાસ્ત્રમાં સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે રાવણે સીતાનું દરજી કયું. અને શાસ્ત્રોમાં કહેલા મહન 'વિષયો' ઉપર શંકાની નજર જોનાર મનુષ્ય નારિતક ગણાવા સાથે મહાપાપી થઈ જાય છે. હા... એવી શંકા ભાવિક જનો કરી શાસ્ત્રના વિષયોનો તોડ કાઢે તો ઘટવું છે, જેમકે: કોઈ શ્રીતા પૂછે છે કે, શરમદારજી! આપે શાસ્ત્રની કથા કહી તેમાં આવ્યું હતું નવણે સીતાજીનું દરજી કયું? તો પછી તે સીતાજી દરજીમાંથી પાછાં માણસમાં કયારે બન્યાં તેનું અને સમાધાન કરવા કૃપા કરીશો. આવી રીતે ન્યારે શંકા કરવાની પદ્ધતિની ખજાર ન હોય તે વખતે ભલભલાઓની સ્થિતિ વિષય જનો જાય છે. શંકા ન કરે તો જ્ઞાન પોષિતિનું ગણાય છે અને શંકા કરતાં આવડે નહિ તે હલકી અપ્રતિજ્ઞા સાથે છે અથવા પોક્કળ કૂટી જાય છે. આવી સ્થિતિમાંથી બચવાનો ઉપાય કોઈ કોઈને જ હાય આવી જાય છે, અને તે એ કે કથા જ્ઞાન સાથે (સહિત), સાંભળવી. આ પદ્ધતિમાં આપો અષ્ટ રાખવાની હોય છે, એટલે તેમાં શંકા જાળતનો જવ મોટે ભાગે દૂર રહે છે. એટલે એકામતા પણ સચવાય છે ને નિદ્રાની જીણપ હોય તો તે પણ દૂર ઘઈ જાય છે. કથામાં રસ પડતો હોય તેવું પણ દેખાય છે અને કોઈ વખત સમાધાન વધુ મતાં થયણું રસનો. શાસ્ત્રકાર થવાનો પણ સંભવ રહે છે. ઉપરાંત શંકા કરનારાઓ જાળજ ટકી રહેવાનું શબ્દ પણ વેચીને મળી જાય છે: સંશયજ્ઞમા વિનશ્યતિ! અને પોતે શંકા કરનારાઓ કરતાં જોયા દરજ્જામાં-જીર્ણભૂમિકામાં વિદરે છે; કારણ કે શંકા એ અજ્ઞાનની સચક છે અને પોતે શંકાથી નિર્લેપ અવસ્થામાં-જન-કમલવત્ રહે છે. અલગત વાચસ્પતિ મિત્રે સંશય અને પ્રયોજનને નિવ્રાસતામાં કારણ જણાવ્યાં છે; છતાં નિવ્રાસ-અવસ્થા એ એકડિયા જેવી છે, ન્યારે પોતે ઘણવાર

પૂર્ણાવસ્થાથી પણ અમુક ક્ષણો આગળ નહીં રહે છે, અને ધાર્મિક વર્તમાન અમરપથ સ્થાન પ્રાપ્ત કરે છે.

ચંકાના વિષયમાં એવા જતાં આવતાં આવાં વચ્ચેનાં અનેક જગાએ દેખાશે. આને આપણે એવાં વચ્ચેનાંથી બહાર નીકળી આ લેખના નિમિત્તભૂત ચંકાનું સમાધાન કરવા સંક્ષેપમાં પ્રયત્ન કરીશું.

વિશ્વમંડલના ૧૬૪૫ ના સાતમા અંકમાં ૫૪ ૧૧૦ ઉપર 'આકાશથી સુષ્ટિની ઉત્પત્તિ' એવો લેખ છે. એક મહાકવિના જણાવવા પ્રમાણે એ લેખ ચંકાનું કારણ બન્યું કરે છે. કારણ કે, "તેનો અર્થ એવો નીકળી રહે છે કે પૃથ્વી વગેરે-પાંચ ભૂતોમાંથી જે આકાશ છે તેનાથી સુષ્ટિની ઉત્પત્તિ થાય છે અને તે જ પરમાત્મા-પરમેશ્વર છે. અને ગીતામાં તો પાંચ તત્ત્વોની મણતરી અપરા પ્રકૃતિમાં કરેલી છે; જેમકે-

ભૂમિરપોડનલો ઘણુ રં મનો હુદિરેષ ચ
સપરેડયમિતિ । આમ ગીતા પ્રમાણે આકાશ એ અપરા પ્રકૃતિમાં આવે છે. પરમેશ્વર પરમાત્મા તો સર્વ દેશ પદાર્થો-પાંચ ભૂતોથી પર છે. તેમજ નૈનં ઇન્દ્રિ-
ન્તિ ॥ આ શ્લોક-ગીતામાં આત્માને ઘણુ પડે છે અને આ લેખમાં આકાશને-એવું કહ્યું છે." તત્ત્વ ૫ કે આ લેખ ચંકાનું કારણ બન્યું કરે છે." હવે આ ઉપર આપણે વિચારીએ, કે આમને આ લેખ ઉપર ચંકા થવામાં કારણ એકમાત્ર ગીતા છે, અને નૈવાયિકોને એવો નિયમ છે કે કારણને નાશ થાય તો કાર્યનો પણ નાશ થઈ જાય; એટલે જો મૃત્યુનો નાશ થાય તો ચંકાનો નાશ થઈ રહે. પણ આપણે ચંકાનો નાશ કરવાનો નથી; આપણે તો ચંકાનું સમાધાન કરવાનું છે. ગીતામાં જ કહ્યું છે કે નાસતો વિદ્યતે માયો મામાયો વિદ્યતે સતઃ । એટલે જો ચંકા છે તો તેનો અભાવ-નાશ કોઈ દિવસ મેળવી ટકાવો નથી; હા, સમા-
ધાન મેળવી ટકાવ છે, અને 'મેળવી ટકાવ છે' એમાં પણ કોઈ હાથમાં આવવાની વસ્તુ હોતી નથી. અર્થાત્ ચંકા હોય છે અને તેનું સમાધાન હોય છે. ચંકા જિજ્ઞા-
સુની પાસે હોય છે અને સમાધાન ટાળીની પાસે હોય છે; છતાં બંનેની પાસે કંઈ હોતું નથી, કારણ કે સમા-
ધાન થયા પછી ચંકા બેસી રહેતી નથી અને સમાધાન એ આત્મસ્વરૂપથી કોઈ જુદી વસ્તુ નથી. છતાં એક ત્રીજી વસ્તુ રહી જાય છે. જો નાસતો વિદ્યતે માયો ॥
જે શ્લોક પ્રમાણે કોઈ વસ્તુનો અભાવ સંભવતો નથી

તો પછી અભાવ રાખીને કંઈ વસ્તુનો વાયક સમજવો કે કારણ કે દરેક શબ્દો દ્વારાથી ધરાવતી વસ્તુઓના જ વાયક હોય છે :: તો અહિં આપણને સમાધાન મળશે કે જો જિજ્ઞાસા વગરના અગાની માણસો છે, તેમની પાસે નથી ચંકા, કે નથી સમાધાન; પણ એ માત્ર ચંકાનો નાશ, અભાવ રાખીને અર્થ નાશ થાય છે. જ્યારે અર્થને મદ્યતે દિવિ નોશઃ ॥ અદર્શન અર્થાત્ અવ્યક્ત હોયું. એટલે ચંકાનો નાશ અગાનીમાં હોય છે, જનમ જિજ્ઞાસુમાં હોય છે અને યાનો જનમમરણથી મુક્ત-સમાધાનમાં હોય છે. માટે ચંકાથી મુક્ત થવા માટે સમાધાનની જરૂર છે; ચંકાનો નાશ કરવાની કે ચંકાનું કારણ જાનનારી ગીતાનો નાશ કરવાની જરૂર નથી. ચંકાનો નાશ એ મરણાવસ્થા છે, ચંકાનો જનમ એ જીવન-અવસ્થા છે અને સમાધાન એ મુક્તાવસ્થા છે. જે લોકોને ચંકાઓ હોતી નથી તેઓ મરેલા છે. ગીતા વગેરે યાત્રો તેમને જીવતા બનાવી મુક્ત કરે છે. છતાં જેઓ યુદ્ધિના સ્વાભાવિક પ્રવાહને અટકાવી માત્ર કાર્યોના આધારે જ ચંકાઓ મેળવે છે, તેઓ યુવાન જીવન જીવે છે. સંપૂર્ણ સંસાર એ ચંકાનું જ સ્ત્રોત છે, એ કોઈ સત્ય વસ્તુ નથી. વાસનાથી મુગ્ધ બનેલા જીવો સંસારના દેખતા વિષયોને સત્ય માની તેઓને ભોજ-
વવામાં સ્થાપના રહે છે. તેઓ કોઈ દિવસ સંતોષ અર્થે સમાધાન પ્રાપ્ત કરી ચક્રા નથી. જેઓ વિષયો પાછળ કોલામાં પાછું વળીને જીએ છે અને તત્કલ્ય જીતીથી તેઓના સ્વરૂપનો વિચાર કરે છે તેઓને મુગ્ધ અવસ્થામાં સત્ય લાગતા તમામ વિષયોનું સ્વરૂપ ચંકા-
રૂપ લાગવા માંડે છે. અને વિવેકયુદ્ધિવાળા આવા વિચારશીલ પુરુષો, સામે દેખાતા સંપૂર્ણ સંસારને પોતાના આત્મસ્વરૂપમાં જ અગાને લીધે દેખાતાં જોઈ રહે છે અને તેઓને જોનાર અને દેખનાર વચ્ચેનો કાષ્ઠનિક ભેદ દૂર થઈએ જ આત્મતત્ત્વના નિશ્ચયને સમાધાન થાય છે:-

મિદ્યતે હવ્યપ્રતિવિદિષ્યન્તે સર્વશંકયાઃ ।

કીયન્તે વાસ્થ કર્માણિ તસ્મિન્ દૃષ્ટે પરાવરે ॥

આવા વિચારકોને ત્યારે સંસારના સ્વરૂપના યોગમાં મુગ્ધવૃત્તિ બીજી થાય છે ત્યારે શાએ તેમને માત્ર માગે-
દેહકે બને છે-મદદકર્તા બને છે. જાણી તો -

યસ્ય નાસ્તિ સ્વયં પ્રજા શાસ્ત્રં તસ્ય કરોતિ કિમ્ ।

લોકતાપ્યાં વિદ્વીનસ્ય વૃષણઃ કિં કારિવ્યતિ ॥

(આજળ આવતા અંગે)

છે. એ બાબત પ્રકરણ, અન્તર્ગત સંવાદ, વિચાર, શીષ્ અને ચિન્તનપરાયણ માણસોને સ્થિર લાગશે. તેમાં અસારમાં થવી રીતે ધર્માચરણ કરવાથી માનવને કષ્ટ મળે, ધર્મ એટલે શું? વગેરે વિગતો મતદારવામાં આવી છે. નિવિધ ધર્મો બાબત મધ્યે પડ્યું—

કિં સ્થિરમ્ પરલોકે કલ્પ ધર્મઃ સદાફલઃ ।

કિં નિયમ્ય ન શોચન્તિ કેલ્પ સન્નિર્ન જીવંતે ॥

આ લોકમાં શ્રેષ્ઠ ધર્મ કયો? નિત્યજાણો ધર્મ કયો? કોને નિયમમાં રાખવાથી માણસને શોષ કરવો પડતો નથી? અને કોની સાથે કાલેથી સંપિ તૂટતી નથી? યુધિષ્ઠિરે બાબત દીધી કે—

અનુશસ્યં પરંધર્મઃ પ્રયોધર્મઃ સદાફલઃ ।

મનો યદ્યપ ન શોચન્તિ, સન્નિર્ન સન્નિર્ન જીવંતે ॥

નિર્માયતા અથવા ક્ષા એ હિતમ ધર્મ છે. તથા વેદને અનુસરી પળાપલો ધર્મ સર્વદા ફળ આપે છે. મનને વશમાં રાખવાથી શોષ થતો નથી અને અન્યથા થાય કરેલી મૈત્રી (સંપિ) કદાપિ તૂટતી નથી. અનુષ્ઠાને પ્રાણી તરફ ક્ષાણુ અન્તઃકરણ રાખવું એ જ સર્વશ્રેષ્ઠ ધર્મ છે.

મધ્ય કહે છે કે—

કા શુદ્ધુર્જય પુંસાં કલ્પ ય્યાધિરનન્તકા ।

કૌટલ્યસ્મૃતઃ સોપુરસાધુઃ કૌટલ્યસ્મૃતઃ ॥

પુરુષને અનેરુ સુ કૌશલ્ય, કયો વ્યાધિ અન્ત વશ-રને, આધુ કોને કહેવાય અને અમાધુ કોને નહિવે?

યુધિષ્ઠિર કહે છે કે—

કોયઃ શુદ્ધુર્જયઃ શુભલોમો વ્યાધિરનન્તકા

સર્વમૂતહિતાઃ સાપુરસાધુનિર્વયઃ સ્મૃતઃ

શીષ્યની દુરમન માણસનો સુ છે, લોભ એ અન્ત વિનાનો વ્યાધિ છે. દરેક પ્રાણીનું હિત ચાહે-કરે એ સદુ અને તદન નિર્દયને અસાધુ નહિવે—(સરખાવો ત્રિવિધ ગરકસ્યેવં સર્વમૂતહિતેષ્તા)

મધ્ય કહે છે—

કો મોદતે કિમાધર્મકા પન્થા કા ય વાર્તિકા ।

પદ મે ચતુરઃ પ્રજ્ઞાન્મુતા ઝીવન્તુ પાન્થવાઃ ॥

કયો અનુષ્ઠ સુખો છે, આધર્મકારક વસ્તુ કઈ છે, માર્ગ કયો, અને વાર્તા એટલે શું?

યુધિષ્ઠિર કહે છે—

દે મધ્ય—નો પુરુષ દરેક વિનાનો છે એટલે કે

દેવસ્ય, ત્રાપિસ્ય અને પિતૃસ્ય, એમ ત્રણ સ્વ નેણે આપ્યાં હોય તે જ કરન વિનાનો નહાય. ને

પ્રવાસ કરનારો નથી. અને પાંચમે કે છઠ્ઠે દિવસે શાષ, કે ને કંઈ મળે તેમાં જ આનંદ માની આશ્વિકા સ્થા-વનાર સુખી ગણાય; અર્થાત્ અર્ચમનસ્ય માનસ નિત્યમ્ એ દિશાએ અર્ચને અન્યકારક માની સંપત્તિની કલ્પિ મતિ એ પ્રવાસે જતો નથી; પરંતુ નીતિ અને ધીરજથી મુકો ગણેલો, પાંચ છ દિવસે મળે અથવા તેો રોજ દિવસના પાંચમા કે છઠ્ઠા ભાગમાં એટલે કે સાંજના મળે તે ખાધને સંતોષ રાખે તે સુખી છે. મોટી આશ-ર્થકારક વસ્તુ એ કે સમસ્યજીવીના મત્સ્ય ત્રાદ રમને પોતાની ખાંધ ઉપર જમને બાળા ભરમ કરે છે. અને નામ તેનો નાશ પોતાની અબિજાને જોવા છતાં કદા-કાળ રિચર થઈને રહીયું એવી અપેક્ષા રાખે છે એવી વિશેષ આશ્ચર્ય શું? માર્ગ કયો? દેશ-કાળનો વિચાર કરી કાલા મોટરો અને સદાચરણી અનુભવી લોકો ને માર્ગે માસતા હોય તે જ માર્ગે આપણે માલવું એ જ માર્ગ કહેવાય.

વિરમ્યકારક વાર્તા કઈ? આ માર્ગ, આ તારુ વગેરે સ્વાર્થી બાવના રાખી અંદર અંદર લઈ મરે છે, જીવનનું કઈ શ્રેય કરતા નથી કેઈ પણ જાતની સેવા આપતા નથી અને કાળની કાદમાં પડી ક્યારાઈ થાય અથ-જાય છે છતાં એને નહિ એ કવી વિરમ્યકારક વાર્તા છે.

ધર્મ યદ્ય હિતો હિન્ત ધર્મો રક્ષતિ રક્ષિતઃ

ધર્મ એટલે શું? ધર્મશાળ યુધિષ્ઠિર કહે છે કે—

ધર્મનો ને નાશ કયો, હોય તો તે, નાશકર્તાનો નાશ કરે છે, અને ધર્મનું રક્ષણ કયું, હોય તો તે રક્ષણકર્તાનું રક્ષણ કરે છે.

યદ્યનું સ્વરૂપ કારણ કરનાર ધર્મો યુધિષ્ઠિરની ધાર્મિક પરીક્ષા કરતી વેળાએ અવા મુદર પ્રમોત્તર થયા છે. ભાકી તો કુટુંબધર્મ, સમાજ ધર્મ, માનવ-ધર્મ, વગેરે ધર્મો રચાય છે.

ધર્મનો પ્રવાસ પરસ્પર અમલ સહાયતા અને સહકાર સાધવાનો છે.

બાબત ૧, ૨, ૩ માં કહે છે કે—

ને સારી રીતે જાણેલા ધર્મથી દરિ અંતુષ્ઠ થાય એ એનો સજ્જતા છે. ધર્મનો અર્થ અનુભવ અથવા મનો-શ્રુતિ છે. તે મનની ક્ષમતા નથી પણ એક શક્તિ છે.

ધર્મપ્રેમો કે ધર્મિષ્ઠ વ્યક્તિ વાગળ રચનારી નથી હોતી. તકવાલો કે કલિલખાણ કરનાર પણ નથી હોતી. પરંતુ જીવતી જમતી સહાયતાની મુક્તિરૂપ લેખ છે. સંપૂર્ણ.

(કર્મોક્તિ પૃષ્ઠ ૧૬ થી ચાલુ)

પુરંજન-આખ્યાન

પુરંજનના વંશમાં એક પ્રાચીનબર્દિ નામના રાજા થયા. તે યશ્વંતેરે કર્મકાંડમાં તથા યોગાભ્યાસ

ચોતાના નુપુરના કંકારથી દેવ, અસુર, મનુષ્ય, મુનિ સિદ્ધ અને મનુષ્ય વગેરેને ચોતાને વશ કરી લીધા હતા. તેથી એ અસુરની કન્યા અમરજ્વાની નથી પણ કર્મકાંડની અથવા ચોતાની કિલ્લિ સમજવાની છે. કેટલાક ચોગીઓ ચોતાનો ચોમકાવિષથી કેટલાકને મુગ્ધ કરી નાખે છે તેવા આ પ્રકારના અમરજ્વાનો છે.

આ પ્રાચીનબર્દિ રાજા કામ્ય કર્મો-પશુમેષાદિ મનો કરવામાં કાંચવાળો હતો, તેને એવા કર્મોથી નિવૃત્ત કરવા માટે એક વખત નારદજી ફરતા ફરતા પ્રાચીનબર્દિ રાજા પાસે આવી અરજી: નારદજી તેને દિવ્ય દર્શિદારા મુઠમાં હણાયેલાં પશુઓ બતાવ્યાં, અને અમરજ્વાનું કે તોરા મુઠમાં હણાયેલાં આ પશુઓ તીવ્રચુરુમયી વારા પશુ બાદ તારા સ્વદમદેહને મારવાનાં છે, કારણ કે કરેલાં કર્મોના બદલો જન્માન્તરે પણ ભોગવવો પડે છે.

હે રાજા! આ કર્મોદારા તું કેવું અભાગ્યની કન્યા છે? કુખનો નારા અને સુખની પ્રાપ્તિ-રૂપ હવાણુ તો આ કર્મના માર્ગમાં પ્રાપ્ત થઈ શકતાં નથી. (આને પણ આપણે જોઈએ છીએ કે જાપાને પણ વાં સુધી પણ પુરવાર કરીને ચોતાનું એક સ્વતંત્ર રાજ્ય ઉત્પન્ન થયું પણ તે ચોરા વખતમાં બીજા રાજાના હાથમાં ગયું. જર્મનીનું પણ એવું

જ નહ્યું. એવી રીતે બીજા કોષ રાજ્ય નિર્ભય નથી.) માણસ સુખ માટે પ્રયત્ન કરે છે પણ સુખ મળતું નથી. ને ને વસ્તુ કર્મથી પ્રાપ્ત થાય છે તે અનિત્ય રહે છે. રાજા નારદજીને કહે છે કે

પ્રાચીનબર્દિ રાજા અને નારદજી.

કર્મો ક્રમણ હતા. તેમણે બ્રહ્મજ્ઞાના કહેવાથી સમુદ્રની કન્યા સત્વતિની સાથે વિવાહ કર્યો હતો. તેનાથી પ્રાચીનબર્દિને પ્રવેશ નામના દસ પુત્રો થયા. સત્વતિએ

“મારી જુદી કમંથી બાપત ચઇ અઇ છે તેથી મને તે સિવાય બીજો કાઇ માત્ર સૂચનો નથી. આપ મને નિર્મલ જાનતાં ઉપરે આપે કે જેથી હું કમંના બાપનામથી છુટી છડું; કારણ કે પુત્ર, સ્ત્રી અને ધનને જ પરમ પુરુષાર્થ માનવાવાળો મૂક પુરુષ કષ્ટપ્રમવાળો મૂક્યાગ્રમમાં રહીને આવાગમનરૂપ સંસારના માર્ગમાં બટકતો રહે છે અને પરમાત્માને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી.” (૪-૨૫-૬)

આના જવાબમાં નારદજી તેને એક પુરંજન નામનો રાજાનું આખ્યન કરે છે. આ આખ્યાનમાં વૈરાગ્ય અને જ્ઞાનનું ભેર સાચું પતાવેલ છે. વળી એ આખું આખ્યાન આધ્યાત્મિક બાવે (એટલે સમાધિભાષામાં) જ સમજવાનું છે; કારણ કે આખ્યાન પૂરું કર્યા પછી તરત જ નારદજી તેના આધ્યાત્મિક અર્થ સમજાવે છે. શ્રીમદ્ ભાગવતની રચના જ એવા પ્રકારની છે કે તેમાં કોણે દેઠાણે સાચી હકીકત પાછળના ભાગમાં આપવામાં આવેલ છે. તેથી જો કયાની પાછળનો ભાગ જ્ઞાનમાં રહે તો જ કયાનું ખરું સ્વરૂપ સમજાય છે. વચિતારા-ઓની સજવક્ત્રી આતર શ્રીમદ્ ભાગવતમાં આ આખ્યાનનો આધ્યાત્મિક અર્થ પહેલાં નીચે આપવામાં આવે છે. તેની સામે પ્રમાણ તરીકે શ્રીમદ્ ભાગવતની અખ્યા-નનો શ્લોક—“નમર પશુ આપેલ છે. એટલું” સમજવા પછી પુરંજન-આખ્યાન સમજવામાં વધારે સમજાવ કરશે.

સામાન્ય અર્થ	વિશેષ અર્થ	શ્લોકનું પ્રમાણ
પુરંજન રાજા	જીવ	૨-૨૬-૨
અવિદ્યોત મિત્ર	કષ્ટર	૪-૨૬-૨
નવ દારવાણું નમર	સરીર	૪-૨૬-૩
સ્ત્રી	જુદી	૪-૨૬-૪
દસ સેવક	દસ દિવિયો	૪-૨૬-૬
પાંચ શિષ્યાવાળો (ઓનો) રણક	પાંચ ગ્રામ	૪-૨૬-૬
પાંચાલ દેસ	પાંચ વિષયો	૪-૨૬-૭
રથ	સ્વપ્નચરીર	૪-૨૬-૧૮
પ્રતિભાગ	દક્ષિણપાંચાલ	૪-૨૬-૧૩
નિઠુસિમાઈ	ઉત્તર પાંચાલ	”
મૂક્યા કરવાનું કમ	પાંચ વિષયોનો ભોગ	૪-૨૬-૨૦
ચંદ્રવેલ અર્ધવ	કાળપી થંવત્કર	૪-૨૬-૨૧
૩૬૦ અર્ધવ	એક વર્ષના દિવસ	”
૩૬૬ કન્યા	૪૬૬૨૨૨	૪-૨૬-૨૨
ચવનરાજ	મૃત્યુ	”
સેનિક	માનસિક અને	૪-૨૬-૨૩
	સારીરિક ક્લેસ	”
જે પ્રકારના તાવ	શીત અને ઉષ્ણ	”
	નવર	”
પુરંજનને ઓનો	પ્રતિભા રહેલ	૪-૨૬-૨૬
અવતાર	જીવ	”

નારદજી કહે છે કે—“ પૂર્વકાળમાં પુરંજન નામનો એક મોટો કીર્તિશાળી રાજા હતો. તેને અવિદ્યોત નામનો મિત્ર હતો. તે મિત્રના કમ કાઇ જાણી શકતું નહોતું. પુરંજન રાજા પોતાને રહેવા લાયક રજાની શોધમાં પૃથ્વી ઉપર બટકતો હતો. એક દિવસ તેણે દિગ્માસપત્ની દક્ષિણે એક નવ દરવાજા વાળું નગર જોયું. તેમાં અનેક પ્રકારનાં બગીચા, વિશાલસ્થાન વગેરે હતાં. તેમાં રાજાએ એક ઉત્તમ સ્ત્રીને તેના દસ સેવકો સાથે જોયું, તે સુદરીની રજા એક પાંચ ગ્રામવાળો સર્પ કરતો હતો. તે સ્ત્રી પોતાને અતુલ્ય એક પતિ શોધતી હતી. પુરંજને તે સ્ત્રીને પૂછ્યું, ‘ તું કોણ છે ? આ વખતે તું ક્યાંથી આવી છે ? આ તારા સેવક કોણ છે ? આ સર્પ કોણ છે ? હું તારા ઉપર મોહિત થયો છું. ’ સ્ત્રીએ કહ્યું ‘ મને કોણે ઉત્પન્ન કરી તે હું જાણતી નથી. (જુદીને બગર નથી કે તેને કોણે ઉત્પન્ન કરી ?) આ નગર કોણે રચ્યું તેની પણ મને ખબર નથી. (૪-૨૬-૩૪) ન્યારે હું સજ્જ જઈ છું, ભારે આ સર્પ (પ્રાણ) મારી રજા કરે છે. આપને વિષયભોગની ઇચ્છા કે તો હું આપને ઇચ્છા પ્રમાણે ભોગ આપી શકીશ. આપ આ નવ દારવાળા નગરમાં સો વર્ષ સુધી રહો. આપના સિવાય બીજા (વિષય ન જાણનાર જીવ) મારે કામના નથી. આ લોકમાં મૂક્યાગ્રમધર્મમાં જ બધા લાભ છે. મારે હું આપને પતિ તરીકે સુચીથી સ્વીકારીશ. ”

આવે જવાબ સાંભળી પુરંજને તે સ્ત્રી સાથે સંબંધ બાંધ્યો. જાને તે નગરમાં એક સો વર્ષ પર્વ ત રજા, અને રાજાએ જીવ સસારનું સુખ લીધું. આ પ્રમાણે વિષયોમાં આસક્ત થયેલ સ્ત્રી (અટાની જીવ) પુરંજન રાજા સ્ત્રીની (જુદીની) હેતરપીડીથી એવો કમાઈ ગયો કે જે કામ રાણી કરતી હતી તે પોતે કરવા લાગ્યો. ન્યારે તે દાર પીતી હતી ત્યારે તે પણ દાર પીતો હતો, ન્યારે તે માતી હતી ત્યારે તે પણ માતો હતો. એ જ જીવના અનર્થનું મૂળ છે કે તે પ્રતિભા ધર્મનું અનુકરણ કરવા લાગી ગયો છે. ગીતામાં ૧૩મા અધ્યાયમાં પણ કહેલ છે કે પુરુષ પ્રતિભા રહીને પ્રતિભા શુભે ભોગવવા મંદી ગયો છે અને પ્રતિભા શુભનો અંત તેને લુહી લુહી થોડિઓમાં જન્મ આપાવે

છે. તે સ્ત્રી રાત્રી ત્યારે પુરંબન રાવા લાગતો, દસતી ત્યારે દસતો અને બોલતી ત્યારે બોલતો, (૪-૨૫-૫૮) તે સ્ત્રી દોઢતી ત્યારે તે દોઢતો, અને બેતી રહેતી ત્યારે બેતો રહેતો. તે સાંભળતો કે દેખતી ત્યારે રાજ સાંભળતો અને દેખતો. તે શોક કરતી તો પોતે શોક કરવા લાગતો. એ પ્રમાણે ઓતું બહુકરણ કરનાર રાજ બચાનોનો માફક પાળેલા પશુની માફક તેની આત્મા રહેતો હતો. જગજગ બધા છવો પોતાની પ્રતિતિ વડે થઈ જાય છે. એ રૂપમાં આ કથા સમજવાની છે.

એક દિવસ તે રાજ હાથમાં ધનુષ લઈ શીશમાંથી રથ ઉપર ચડી, સિંહાર માટે બન્યા ગયો. ત્યાં તેણે બધા પશુઓને માખી, પછી રાજ બહુ યાદી ગયો. ઘેર પાછો આવી થોડી વાર નિદ્રા લઈ તેણે શોક ઊતાર્યો અને પછી ઓતે બોલાવી પણ તે બાળે થરમાં જોવામાં આવી નહિ; તેથી તે શોકથી બધા સેવકોને પૂછવા લાગ્યો. સેવકોએ કહ્યું કે આ તમારી રાણી બિહાના વગર પૃથ્વી ઉપર જસત બસત હાલતમાં પડી છે. પુરંબન તે જાને કહેવા લાગ્યો કે તું બાળી કશામાં કેમ પડી છે? કહ્યું તને કુઝ આપું હોય તો મને કહે; મેં જાજ સુધી તારી આગાનું ઉલ્લંઘન કરેલ નથી; કહ્યું તારી આગા લીધા વગર હું વનમાં ગયો. એટલો જ જલ મેં કરી છે. એ પ્રમાણે વિનંતી કરવાથી તે સ્ત્રી ફરી દોઢમાં આવી મધ અને જાંનેએ સાથે ધણે વખત રમણ કહ્યું: જોવી રીતે કહેલો વખત આજેય ગયો તે બાળત રાજને ખજાર રહી નહિ. (છવને પણ સંજારના મોહમાં એટલો વખત ચાલ્યો જાય છે તેની ખબર રહેતી નથી) આ પ્રમાણે પુરંબનની જીવાની પૂરી થઈ. રાજને તે સ્ત્રીથી ૧૧૦૦ પુત્ર અને ૧૧૦૦ કન્યાઓ પ્રાપ્ત થઈ, આઠી મન સહિત ૬૪ ઉદ્વિષો મણ્યાં જગતમાં ૧૧૦૦ નેટલો વિષવરસ વધ્યો. એમ સમજવાનું છે, તેમાં તેની એરધું આશુખ હતું રહી, ખરી રીતે ૫૦ વર્ષની અંદર ૧૧૦૦ પુત્ર થવાનો જન્મ નથી પણ વિષયોની વૃત્તિ તેટલી વધી જાય છે. તેમાં દરેક પુત્રને પાછા સો સો પુત્ર થયા. તેથી પંચાલ દેશમાં પુરંબનનો વંશ વધી ગયો. (એટલે રતિઓ વધી ગઈ; પછી નારદજી બહિષ્કાર રાજને કહે છે તમારી માફક તેણે ૪૮ ક્યો અને અનેક પશુઓનું તેમાં નિહાળન દીધું. આ પ્રમાણે પરમાત્માની સાધનમાં

સાવધાન ન રહીને પુરંબન કુટુંબમાં આસક્ત થઈ ગયો, જ્યારે તેને જીવાવરણ પ્રાપ્ત થઈ. તે વખતે વંદેજ નામનો એક મધવંશી (કાળ) ત્રણસો સાઠ અમુલોને લઈને તે નગર ઉપર ચડી આવ્યો; તેણે નગરને લૂંટવા માંધ્યું ત્યારે સર્પ તેની સામે થયો, છેવટે સર્પ (પ્રાણ) પણ લાંબી ગયો; તેથી પુરંબન બહુ ચિંતામાં આવી પડ્યો.

તે વખતે કાળની એક પુત્રી (જીવાવરણ) પોતાને યોગ્ય પતિ શોધતી શોધતી ફરતી હતી, તેણે બધા નામના થવનને પોતાના પતિ યથા વિનંતી કરી પણ તેણે જવાબ આપ્યો કે મેં તારે માટે એક પતિ નક્કી કરી રાખેલ છે. તું કમનિત લોકને બળાત્કારથી ગ્રાસી રીતે બોલજ, તું મારી સેના સહિત (ભયસહિત) જા. તારા દારા સપ્તર્ષી પ્રજનો નાશ થશે. આ પ્રજાવર (તાવ) નામનો મારો ભાઈ છે અને તું મારી બેન છે. તમને જાંનેને સાથે લઈ આપણે અબક્કા અતિથી સપ્તર્ષી લોકમાં ફરશું. એમ કહી તેઓ ફરવા લાગ્યા. એક દિવસે એ ત્રણેયે આવી પુરંબનના નગરને ઘેરી લીધું. કાલકન્યા તે કહેરનું સુખ ભોજવવા લાગી. પુરંબન બહુ કુઝી અને ચિન્તામય થયો. પછી તેણે તે નગર છોડવાનો વિચાર કર્યો. પ્રજાવરે તે કહેરને સજાવી મૂક્યું. કહેરનો રક્ષક સર્પ (પ્રાણ) પણ બહુ પીડા ખાધો, અને તે કહેરની રક્ષા કરવા સમર્થ ન થયો. સર્પ ત્યાંથી જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો તે વખતે પુરંબન રાજ જોવી ચિંતા કરવા લાગ્યો કે હવે મારા કુટુંબનું શું થશે; તે વખતે જય નામનો થવન ત્યાં આવ્યો, સર્પ નગરની બંધાર નિકળ્યો અને તેની સાથે ચાલ્યો ગયો. તે વખતે તે નગર (કરીર) શિન્ન શિન્ન થઈ ગયું અને પોતાના કારણમાં મળી ગયું. પુરંબન રાજને મરતી વખતે ઓતું ચિંતન રહેવાથી બીજા જન્મમાં તે વિદ્યા દેશના રાજાને ત્યાં આ યજ્ઞને જન્મ્યો. પછી તે સ્ત્રી મહારાજ મસખવજને પરણી, તેનાથી તેને એક કન્યા અને ૭ પુત્ર થયા. અતિ મહા-મહાન રાજ પોતાના અંતઃકરણમાં રહેલ વિશુદ્ધ વિજ્ઞાન-દીપથી સાક્ષાત્ જગવાન દરિદ્ર થઈને ઉપદેશથી પોતાને સ્વપ્નપ્રજ્વળના સાક્ષી બનવાને ઉપરામ થઈ ગયા અને છેવટે આત્માને પરલોકમાં અને પરલોકને આત્મામાં અભિજાણે ભોઈ; એ અભેદચિંતનને પણ ત્યાગી,

અર્થા શાન્ત થઇ ગયા. તેની સ્ત્રી વૈદ્યો ધણી ચિંતા કરવા લાગી.

પછી એક વ્યાખ્યાની બ્રાહ્મણે તે સ્ત્રીને ઉપદેશ આપવા માંડ્યો કે તું કોણ છે તે જણે છે? તું પૂર્વ-જન્મમાં કોણ છવ હતો? તારે એક અવિદ્યાત મિત્ર હતો. પહેલાં હું અને તું બંન્ને માનસરોવર (અંતઃકરણ)માં રહેવાવાળા હંમેશા (દુઃસ્વભાવના) હતા. હે મિત્ર તે વિષય ભોજની ઇચ્છાથી અને છોડી કાઢી સ્ત્રીએ બતાવેલું નમ્ર ભેદું. એ નમ્રમાં (ચરીરમાં) પ્રવેશ કરનાર છવ પોતાને જણતો નથી. તે બીની (પ્રતિની) સાથે રમણ કરવાથી તારી આ રચ થઇ છે. તું વિદ્યાર્થીની પુત્રી નથી અને આ મહાપ્રજ્જ્વાલા તારા પતિ નથી. તું પોતાને પુરુષ કે સત્તી સ્ત્રી માને છે તે મારી માયાને લઇને છે. વાસ્તવમાં તું બંન્નેમાંથી કોઇ નથી. હે મિત્ર હું ઈશ્વર છું, તું છવ છે. છતાં તું ચારાથી અન્ય નથી, હું તારા આત્મા જ છું એવા નિશ્ચય કર. શુદ્ધિમાન પુરુષો છવ અને ઈશ્વર વચ્ચે કંઈપણ અન્તર દેખાતા નથી. જેમ પુરુષ પોતાના એક જ રૂપને રૂપમાં અથવા બીજા પુરુષના નેત્રમાં જે પ્રકારનું દેખે છે તેવા બોટા એક આપણા બંન્ને વચ્ચે છે. (૪-૨૮-૧૩)

આ પ્રમાણે ઈશ્વરરૂપ યાત્રી બ્રાહ્મણે છવરૂપ પુરુષને (કે જે બીજા જન્મમાં સ્ત્રી થયો હતો) ને સાવધાન કરવાથી તે પોતાના સ્વરૂપમાં રિયત થયો અને તેણે મિત્રના વિશેષથી ભૂલી ગયેલ આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. હે રાજા! મેં તને આ આત્મજ્ઞાનનું વર્ણન કરાણે રૂપથી સંભળાવ્યું છે; કારણ કે ભગવાનને આનું અપ્રકટ વર્ણન જ પ્રિય છે. (૪-૨૮-૧૫)

પ્રાચીનજાદિ રાજા નારદજીને કહે છે કે “આપના વચનોના મુઠ અભિપ્રાય અગારી સમજમાં આવતા નથી. એ તો વિવેકી પુરુષો જ સમજી શકે, અમારા જેવા કર્મમાં મોહ પામેલા તે ન સમજી શકે. માટે તે કયા રક્ષક કરીને સમજાવે.” તેના બવાજમાં નારદજી કહે છે કે પુરુષને છવ સમજે અને અજ્ઞાત નામને તેના મિત્ર ગતાવ્યો તે ઈશ્વર છે. સ્ત્રીને શુદ્ધિ સમજે અને તેના અનુચરોને ઈશ્વરો સમજે વગેરે જે વિશેષ કાર્ય આજળ આવેલા છે તે અર્થમાં આજી કથાનો સાર એવા રૂપમાં ૨૯મા અધ્યાયમાં અમાત્મ ભાવે દરીથી આવેલ છે. હેન્ટે કહે છે કે છવ સ્વપ્રકાશ હોવા છતાં

આ પ્રમાણે પોતાના આત્મા (પરમૈશ્વર ભગવાન) ને જણતો નથી, તે પ્રતિતિના શુદ્ધોમાં લિપ્ત થઇ જાય છે અને કર્મ પ્રમાણે મિન્ન મિન્ન યોનિઓમાં જન્મ લે છે (૪-૨૯-૨૭) અને તેને છવરૂપના ઉપાય શુદ્ધો નથી. જેમ માયા ઉપર કોઇએ બાર ઉપાદેશ હોય તે ખમા ઉપર લઇને ત્યારે માયાનું કુખ ઓછું થાય છે પણ ખમાનું કુખ વધે છે તેમ છવ એક કુખમાંથી બીજા કુખમાં પડે છે.

નૈકાન્તતઃ પ્રતીકારઃ કર્મણાં કર્મ કેવલમ્ ।
દ્વયં દ્વાવિદ્યોપસૂતં સ્વપ્ને સ્વપ્ન દ્વાનય ॥

૪-૨૯-૩૪

અર્થ-જેમ રૂપમાં બીજું સ્વપ્ન આવે એ સ્વપ્નમાંથી છવરૂપના ઉપાય નથી, તેવી જ રીતે કર્મના ફળના ભોજથી સર્વથા છવરૂપ માટેનું શાધન કેવલ કર્મ નથી કારણ કે બંન્ને કર્મ અવિદ્યાજન્ય છે.

યયં દ્વાવિદ્યમાનેડપિ સંસૃતિર્ન નિવર્તતે ।

મનસા લિઙ્ગરૂપેણ સ્વપ્ને વિચરતો યયા ॥

૪-૨૯-૩૫

અર્થ-જેમ મનોમય વિશ્વચરીરથી સ્વપ્નમાં વિચરવાવાળા પ્રાણીને સ્વપ્નના પદાર્થ વાસ્તવમાં ન હોવા છતાં પણ શ્રાવ્ય નેવા લાગે છે, તેમ દેહ અને અંતઃકરણ-અનાત્મ પદાર્થ વાસ્તવમાં ન હોવા છતાં તેમાં અભિમાન કરનાર છવરૂપો જન્મમરણરૂપ સંસાર નિવૃત્ત થતો નથી.

અયાત્મભૌડર્થમૂતસ્ય યતોડનર્થપરમ્પરા ।

સંસૃતિસ્તદ્વ્યસન્નેદો મક્ત્યા પતમયા મુતે ॥

૪-૨૯-૩૬

અર્થ-જે અજ્ઞાનને લઇને પરમાર્થસ્વરૂપ આત્માને અનેક પ્રકારના અનર્થરૂપ જન્મમરણરૂપી સંસારચક્રમાં બંધનું પડે છે તે અજ્ઞાનનો નાશ શુદ્ધેવમાં પરમમક્તિ વડે થાય છે.

કર્મમાં આગ્રહ રાખનાર માણસ કર્મથી પર આત્માને જણી શકતો નથી. વળી તે ચરીરને હું માને છે અને તેથી ચરીરને અવકૂળ વિષયને આત્માવકૂળ અમળને કાર્મમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે. પ્રાચીનજાદિ રાજાને કર્મકાંડમાં નહીં આગ્રહ હતો તે હાલવા માટે નારદજી ઉપદેશ આપે છે. જ્યાં જ્યાં ઉત્પત્તિ, પ્રાપ્તિ, વિકૃતિ-ક

સંસ્કૃતિ કરવાની કોઈ ત્યાં ત્યાં કર્યો નહીં પડે છે. આત્મામાં જે ચાર ન હોવાથી કર્યો નહીં જરૂર પડતો નથી. જે મોક્ષનો અધિકારી થશે એટલે મુશ્કેલી થશે તેને માટે કર્યો નહીં અધિકાર જમાવત યર્ષ જાય છે. પરીક્ષિત રાજાએ પણ ૭ દિવસ સુધી ભગવાનની કથાઓ શ્રાવણીને આત્મજ્ઞાન મેળવ્યું હતું. બીજું કંઈ કર્યું કરેલ નથી: વળી કર્યું પ્રસ્તુત છે અને જ્ઞાન વસ્તુતઃ છે. ને વસ્તુતઃ છે તેમાં વિધાન જનનું નથી. જ્ઞાન-દશામાં આત્માની સાથે કર્યું રહે છે. જે મોક્ષદશામાં પણ આત્માની સાથે કર્યું રહે: તો જ્ઞાન પણ રહેશે, અને તેથી મુક્તિ સિદ્ધ થશે નહિ. વળી કૃતિભક્તિવાળો અનાત્મ-પદાર્થ આત્માના અજ્ઞાનરૂપ હેતુથી સ્વપ્નની માફક બળ્યાય છે. જેમ સ્વપ્નમાંથી જાગતા સ્વપ્નનો બધો પ્રપંચ નિવૃત્ત યર્ષ જાય છે તેમ આત્મજ્ઞાન યતાં જમસ્ત પ્રપંચ નિવૃત્ત થઈ જાય છે.

વળી શ્રુતિમાં કહે છે ૧ ક્ષીયન્તે વાસ્ય કર્માણિ તસ્મિન્ હૃદયે પરાવરે એટલે આત્મજ્ઞાન યતાં જ્યાં કર્યો કર્યો ક્ષય થાય છે; ગીતામાં પણ કહેલ છે કે જ્ઞાનગ્નિઃ સર્વકર્માણિ મસ્મસાદ્ કુચતેર્જુન । એટલે જ્ઞાનરૂપી જ્ઞાન-જ્યાં કર્યો નાશ નામે છે કે તેનો નશ થાય થાય છે ત્યારે સાબસાધન થાય જ નથી રહેતો તો કર્યોનાં જ્ઞાન રીતે રહે: વળી ને પોતા-ને જ્યાં કર્યોથી અજ્ઞાન સમજે છે, તે કર્યો કેવી રીતે કરી શકે? અજ્ઞાન વસ્તુમાં જ્ઞાન-શરતભાવની અપેક્ષા રહે છે, નિત્યપ્રાપ્તમાં રહેતો નથી. પ્રજ્ઞા વધેર આત્માથી ઉત્પન્ન યતાં નથી, પણ જ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થાય છે. જ્ઞાનની સાથે જ કર્યોનાં હેતુ વર્ષ, આશ્રમ અને કરીર વગેરેનું અભિમાન પણ રહે છે. જ્ઞાનનો નાશ થાય ત્યારે તે રહેતું નથી; તેથી જાનીને માટે કર્યોનું વિધાન જનનું નથી. જ્યાંસુધી કર્યોમાં જિત લાગ્યું રહે છે: 'આટલું કર્યું', 'આટલું કરવાનું' બાકી છે,' ત્યાંસુધી તે વૃત્તિ થઈ આત્માનું દર્શન કરવા સમર્થ થતો નથી. અવિદ્યા અને તેનો સંબંધ પણ બહારમાં તાર્કિક નથી, એટલે કલ્પિત વસ્તુ બહારમાં રહે તેથી બહારમાં કંઈ વિશેષ નથી. સર્વમાં ધુનનું કલ્પિત બધારું રહે તેમાં કર્યોને કંઈ તુલ્યાન નથી. વળી અવિદ્યામાં રહીને એટલે અવિદ્યાનું જ્ઞાન બહાર અને અવિદ્યાનાં અજ્ઞાનની કલ્પના અને છે. જેને સાક્ષાત્કાર થયો છે. તેની દૃષ્ટિથી

અવિદ્યા નથી, તેથી અવિદ્યાનો કંઈ પણ પ્રકારનો સંબંધ બહારમાં સિદ્ધ થઈ શકતો નથી.

જ્ઞાન જ્ઞાન માટે વૈરાગ્ય જોઈએ અને જો ને ભગવાન વાસ્તવિકતાને કલ્પિત કરવાથી પ્રાપ્ત થાય છે, જેમ નારદજી સમજાવે છે. (૪-૨૯-૩૦) રાજા ભગવાનની કથા શ્રાવણવાથી કલ્પિત થાય તરત પ્રાપ્ત થાય છે. શકિતોની મંડળીમાં ભગવાનના અરિ-ત્રણ અમૃતથી ભરેલી નદીઓ વહે છે. સઘણ સ્વરૂપ જનન હોવાથી જ્ઞાન પોતાની કલ્પિતથી ભગવાન સાથે જોડતા પામી શકતો નથી, તેથી કલ્પિતનિર્જા અને દેવો પણ ભગવાનના વાસ્તવિક સ્વરૂપને જાણવા સમર્થ થતા નથી: ત્યારે ભગવાન જનનમાં કહે છે ત્યારે તેને જાણી શકાય છે.

યદાયમનુષ્ઠાસિ ભગવાનાત્મમાચિતઃ ।

સ જહાતિ મતિ લોકે લેધે ચ પરિનિષ્ઠિતામ્ ॥

૪-૨૯-૪૬

જ્યાં-જે વખતે અંતઃકરણમાં જ્ઞાન લાગે છે, અને જો ભગવાન જ્ઞાનના ઉપર કૃપા કરે છે ત્યારે જ્ઞાન આ લોકો અને વૈદિક ક્ષેત્રોમાં પ્રાપ્ત થયેલ પોતાની કલ્પિત છોડી દે છે. એવી કલ્પિત છૂટી જાય એ જ જનનમાંથી જિદ્ધ છે, માટે તે રાજા જે માત્ર શ્રાવણવામાં પ્રિય લાગે છે, પણ વાસ્તવમાં પરમાર્થને સ્વર્ણ કરતાં નથી અને જ્ઞાનથી પરમાર્થને લાગે છે તેમાં કર્યોમાં તમે વસ્તુદષ્ટિ ન કરો. (૪-૨૯-૪૭) એટલે તેને જ્ઞાન ન માનો. જેઓ વેદને કર્યોમાં માને છે તેઓ વાસ્તવમાં કર્યોનો મર્મ જાણતા નથી. તું મોટો કર્યોનાં અભિમાની થઈ ગયો છે અને ઉદ્ધત થઈ ગયો છે, પણ વાસ્તવમાં કર્યો અને જ્ઞાનના રહસ્યની તને ખબર નથી. તેથી હુંકારમાં જમણ લે ૩:-

લક્ષ્મ્ય દરિતોપ યત્સાચિદા તમતિર્યયા ।

જ્યાં-વાસ્તવમાં તે જ કર્યો છે ૧ નેથી દરિ-ત્વમાં પામે અને તે જ વિદ્યા છે કે નેથી દરિમાં જિત રહે.

આ મોક્ષ જનુ ઉપયોગી છે અને નિશાળોના વિદ્યાર્થીઓને ખાસ બહુવાળા જેવો છે. કાળને જોય પ્રથમ થાય કે ત્યારે શીઘ્ર કર્યો છે તો નારદજી કહે છે ૩:-

દરિવૈદ્યતામત્મા સ્વયં પ્રકૃતિરોશ્વરઃ

અર્થ-શ્રીહરિ સંપૂર્ણ દેહધારીજીના આત્મા છે, નિયામક છે અને સ્વતંત્ર કારણ છે.

તેથી જેમણે પોતાનું કલ્યાણ કરવું હોય તેમણે તેમના ચરણકમલનો એકમાત્ર આશ્રય લેવો. જેનાથી કોઈને અશ્વમાન પણ થાય થતો નથી. એ બધાનો પ્રયત્ન આત્મા છે. ને પુરુષ એવું ભણે છે તે જ નિશ્ચય જ્ઞાની છે અને ને જ્ઞાની છે તે જ મુઠ છે અને આજ્ઞાત શ્રીહરિ છે. (૪-૨૬-૫૧)

માટે હે રાજ તમે ચિત્તનો નિરોધ કરો અને વૃત્તિ-જોને ચિત્તમાં સ્થાપન કરો, વળી ભ્રા વિપરી પુરુષોની મર્યાદા જોઈ હોય એવા મુદ્દાસ્થાપનને છોડો, પરમદસોના આશ્રયરૂપ શ્રીહરિને પ્રચલન કરો અને કમલઃ સંસારના ડુબણથી ઉપરામ થઈ જાઓ.

(૪-૨૬-૫૫)

પ્રાચીનજીવિ' રાજ કહે છે કે-આપે મને જે આશ્રયવિધાનો ઉપદેશ બાંધ્યો, તેજે જરાજર કાલિન્દો. મારા મનમાં એવો સદેહ હતો કે વેદ કર્મપર છે કે જ્ઞાનપર છે? તે આપે દૂર ક્યો. જે જ્ઞાનત સમજવામાં હિંદુઓની મતિ પહેલેથી સહતી નથી તેમાં મોટા મોટા અધિજો પણ મોહિત થઈ જાય છે. હવે મને સમજાવો કે જે સ્પષ્ટ સરીકારા પુરુષ કર્મ કરે છે તે આંધી છાંટી જાય છે અને મુદ્દમ સરીકારી પરીણમાં આ લોકમાં ફેરવ પાપપુણ્યનું ફળ ભોગવે છે. તે સંજ્ઞાથી રીતે માનવો? કારણ કે ને ને કર્મ થાય છે તે બીજા ઘણાં જ નષ્ટ થઈ જાય છે, તે કર્મ લોકાન્તરમાં રહેતાં નથી.

ગારહ-જે મનરૂપ બિંબદેહથી મનુષ્ય આ લોકમાં કર્મ કરે છે તેના કારા જ તે પરલોકમાં તેનું ફળ પ્રત્યક્ષ ભોગવે છે. જેમ સ્વપ્નની અવસ્થામાં રહેલ પુરુષ જ્યમ-તના સરીકાર અભિમાન છોડીને, બીજા સૂક્ષ્મ સરીકારો મનમાં અસકારરૂપથી રહેલાં કર્મોને સ્વપ્નમાં ભોગવે છે તેમ પરલોકમાં પણ તે જ પ્રમાણે કર્મનાં ફળ ભોગવે છે. ચિત્તની, મિનિમિન પ્રકારની વૃત્તિઓથી પૂર્વ-જન્મના કર્મોનું અનુમાન થઈ શકે છે. કોઈ કોઈ વાર સ્વપ્નમાં જેવી વાતો દેખાય છે કે પહેલાં કદી જાન-વેળી કે એવેલી ન હોય; તેથી મનની પૂર્વ વાધતાજીના કારણેનો અનુભવ થાય છે. જ્યમુષ્ટી ઝાનાદિગણો નવેના શુદ્ધિ, મન, ઇન્દ્રિય, અને યજ્ઞ પૂર્વે વિપર્યય

મુલેના સંધાનરૂપ આ બિંબદેહ વર્તમાન છે, ત્યાંથી માણસમાં "હું અને મારું" એ ભાવનો અભાવ થતો નથી. મુદ્ધુષ્ટિ, મૂર્છા, ક્રોધ, લાભ, મત્સ્ય અને તાવ વગેરેને વખતે પણ અઠંગાર સૂક્ષ્મરૂપથી રહે છે. જેમ અમાકના દિવસે મંદ્ર દેખાતો નથી છતાં અખડક રૂપથી હોય છે, તેમ જીવાનીમાં સ્પષ્ટ દેખાતી હિંદુઓ મહાવર્યા અને જાગ્રત-અવસ્થામાં પણ હોય છે.

હવે જાગ્રત કહેલી વાત ફરીથી કહે છે.

અર્થે હ્યયિયમાનેપિ સંસ્તવિર્ન નિવર્તેત્ ॥
અપ્યયતો વિપયાનસ્ય સ્વજ્નેન્નયગમો યથા ॥

૪-૨૬-૭૪

અર્થ-જેમ સ્વપ્નમાં કોઈ વસ્તુનું અસ્તિત્વ ન હોવા છતાં જાગ્રત વખતે અન્યની નિવૃત્તિ થતી નથી તેમ વિષયોનું ચિંતન કરવાવાળા પુરુષનું જન્મમરણરૂપી સંસારચક્ર (વસ્તુતઃ સાચું) ન હોવા છતાં આત્મજ્ઞાન વખતે નિષ્ઠક થઈ નથી.

આવો મોક્ષ આશ્રય આ જ પ્રકરણમાં આવેલ છે. આ મોક્ષ એટલો ઉપયોગી છે કે શ્રીમદ્ભાગવતમાં તે ૧-૭ વાર છે. એકાદશ સંધર્માં ૨૨માં અને ૨૮માં અધ્યાયમાં પણ છે. બાંધી કહેવાની મતલબ એવી છે કે સ્વપ્નની માફક વાસ્તવમાં સંસાર સાચો નથી, છતાં ને સાચો નથી તેનું જ્ઞાન જીવ કર્મ કરે તો તે સંસારથી નિવૃત્તિ થાય નહિ. તેથી અવિદ્યાથી દશામાં અવિદ્યાનો અને કર્મનો નિષેધ થઈ શકેતો નથી. વિદ્યાની દશામાં તેની નિવૃત્તિ થાય છે. કલ્પિત વસ્તુ પ્રમાણને સહન કરી શકતી નથી. જે પ્રમાણને સહન ન કરી શકે તેને જ અવસ્તુ કહે છે. છીપમાં જુલથી દેખાતું રૂપ અવસ્તુ છે, તેમાં કોઈ પ્રમાણ નથી; તેમ અવિદ્યા પણ અવસ્તુ છે, તેમાં કોઈ પ્રમાણ નથી. જે અવિદ્યા પ્રમાણથી સિદ્ધ થાય તો તેનો નાશ થાય નહિ.

અર્થ પ્રમાણ પોતપોતાના વિષયમાં વ્યવસ્થિત રહે છે પણ અવિદ્યાને માટે કોઈ તાત્વિક પ્રમાણ નથી.

જેમ પ્રકારમાં માટીનો અભેદ સ્વાભાવિક છે, એક અવિદ્યાવાળો છે; તેમ જીવ અને યજ્ઞનો અભેદ સ્વાભાવિક છે અને એક અવિદ્યાવાળો છે, નાસ્તિક નથી. અવિદ્યાથી ઉત્પન્ન થયેલ ભેદ જ્ઞાનથી જ નિવૃત્ત થાય.

જેના ચિત્તમાં રાજ વજેરે દોષ છે, તેનામાં તત્ત્વ-
જ્ઞાન ઉત્પન્ન થતું નથી. જે રાજ વજેરેને આત્મધર્મ
માને છે, તેનામાં તત્ત્વજ્ઞાનની જન્મલાવના જ નથી. તેથી
નારદજી પ્રાચીનબર્દિ રાજને કહે છે કે સોજ તત્ત્વના
રૂપમાં વિસ્તૃત થયેલ આ પંચભૂતવાણું લિંગરૂપીર જ
ચેતનાક્રિયાથી પ્રકટ થઈને જીવ કહેવાય છે. તેની
આથે પરસ્પર અપ્રાપ્ત થઈ જવાથી જીવ બિન્ન બિન્ન
શરીરને ધારણ કરે છે અને છોડી દે છે. અને તે અપ્રાપ્તને
બધી, હર્ષ, શોક, ક્રોધ, દુઃખ અને સુખ વજેરેનો અનુભવ
કરે છે. જેમ સ્વપ્ન વખતે સ્વપ્ન ખોદું લાગતું નથી તેમ
જાગૃતરૂપે જીવ વખતે જાગૃત ખોદું લાગશે નહિ, વાસ્તવ-
વર્તમાન જન જ અનુભવે જન્ય વજેરેની પ્રાપ્તિ કરાવે છે.
(૪-૨૬-૭૭) જ્યાં સુધી જીવ 'છિદ્રિયોદી ભોગવેલા

ભોગોનું ચિંતન કરી વારંવાર તેવાં કર્મ કરે છે ત્યાં સુધી
તેવાં કર્મ રહેવાથી અનાત્મ વસ્તુમાં આત્માભિમાન
કરવાવાળા પુરુષને અવિદ્યારૂપ કર્મના મંથનમાં પાડવું
પડે છે. માટે એવા કર્મજનનથી છૂટવા માટે સંપૂર્ણ
વિચિત્રને કામવદ્દરૂપ સમજીને તન-મનથી શ્રીહરિનું
ભજન કરે.

આટલો ઉપદેશ પ્રાચીનબર્દિરાજને આપી નારદજી
ત્યાંથી શિવ લોકમાં આશ્વા જ્યાં પાછળથી તે રાજ
પણ પોતાના પ્રિયને રાજ્ય સોંપી તપ કરવા કપિલ-
આધ્યમમાં આશ્વા જ્યાં ત્યાં સંપૂર્ણ વિષયોની આસક્તિ
છોડીને એકાગ્ર મનથી શ્રીહરિના ચરણકમળનું ભક્તિ-
પૂર્વક ચિંતન કરતા કરતા તેમના જેવા થઈ ગયા.
(૪-૨૬-૮૨)

અમીના છાંટા

સંપાદક-સોમચંદ ઠી. શાહ

જેમ દુનિયા શેઠલાના કાતારની સામે દોમદોહ કરે છે તેમ ધર્મના કાતારની સામે કોઈ દોમદોહ કરતું
નથી; તેનું કારણ એ જ કે ભોમતી રચિ છે અને ધર્મ પ્રયે અચરચિ છે.

આને દુનિયામાં અભણ માણસ અનીતિ કરતા હોય તેના કરતાં વધુ અનીતિ પેટ માટે ભણેલો કરે છે.
દુનિયામાંથી પરત્રતા ચાલી જાય એ સંભવિત નથી; કારણકે દુનિયા એ જ કારણદ છે. માટે જો
સ્વતંત્ર થવું હોય તો રાજ તથા દેવ છોડો અને માર્ગ અને પારકું જુલો જાઓ.

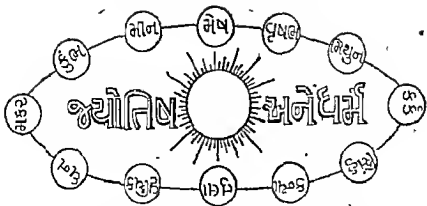
વિચિત્રતાથી ભરેલી દુનિયામાં એકસરખી સ્થિતિ કોઈ કરવા માટે એ સર્વથા અસંભવિત છે.
અરેખર સંસારની આરાધના માટે જેની સ્થિરતા અને ધીરતા છે, તેવી સ્થિરતા અને ધીરજ
મોક્ષની સાધના માટે આવી જાય તો મોક્ષ સહેજ પછુ દૂર રહે નહિ.

તરવાની ક્રિયામાં કુશળ માણસ પછુ જો નદીમાં પડતું થઈ અને હાથ-પગ ન હલાવે; તો તે કુશળ જાય,
તેવીજ રીતે આત્મસ્વરૂપને જાણનાર તેની જુમિકાને ઉચિત આત્મક્રિયાણું કરાવવાળી ક્રિયાઓને ન કરે તો તે તરી
જાય કે કુષે ?

લક્ષ્મીની મૂર્તિ બિના દાનધર્મ આવેલો મુરજેલ છે, શરીર ઉપરની મૂર્તિ બિના દાન
સહચારી થવું મુરજેલ છે, લાલસાઓને ત્યાજ કર્યા બિના તમેજીયુ દૂર થવો કઠિન છે અને કુષ્ટ લાવના મયા
બિના સારી ભાવના આવવી એ મુરજેલ છે. આ જાણુ છવન માટે સમજવું જરૂરી છે.

જે વાચનથી આત્મા અભિન થાય તે નહિ વાંચતાને જે વાચનથી આત્મા પવિત્ર અને તે જ વાંચતું જોઈએ.
પારકાના દોષ કારણ પહેલાં પોતાના દોષોને કારણ શીખે. મુણ્ડીની પ્રથ્થા ન થાય તો કોઈ નહિ,
પછુ મુણ્ડીની નિંદા ન થાય એની પૂરતી કાળજી રહેવી જોઈએ.
રાખવાના પ્રયત્ન નહિ કરવા છતાં પછુ પ્રવચન પાસે લક્ષ્મી રહે છે અને રાખવાના પ્રયત્ન કરવા
છતાં પછુ પ્રવચનના પાસેથી લક્ષ્મી ચાલી જાય છે.

જેને પોતાની જાતને માટે કોઈ બોલે તો લાગી આવે અને જેના વડે પોતે ઉત્તમશ્યા પામ્યો તેના
માટે કોઈ કંઈ બોલે ત્યારે જરાયે મરજી ન આવે; ત્યાં માની લેવું કે, એ ક્ષમા સારી નથી પણ આડંબરી છે.

લેખક: જ્યોતિર્વિદ્ પં. દેવાશંકર અરસવાળા

આપણા પ્રાચીન ને પૃથ્વીએ છે તે પ્રત્યેક સાત્ર
જ્યોતિષની સાથે સંબંધિત છે એ જ્યોતિષની પૃથ્વી
જ ન કરતા હોય તેમ કરકાશ રીતે તેમને તપાસતાં લાગ્યા
વિના રહેતું નથી. તેમજ જ્યોતિષ અને ધર્મસાત્રને તો
ધર્મ જ ધનિષ્ઠ સંબંધ છે. આર્ષવર્તમા ધર્મ જ સુખ
વસ્તુ છે.

જે વસ્તુને ધર્મની મહોર લાગી ન હોય તે અમાલ
છે. ધર્મના જાનેક જાણે છે. ધર્મસાત્ર એ વિદ્યા
છે છતાં આપણા પ્રાચીન ઋષિમુનિઓનું મન પણ
અમાલ હતું. તેમજ દરેક સાત્રને દરેક ઇન્દ્રિયથી
તપાસી તેની ખૂબ જ સમીક્ષા કરી છે. ધર્મસાત્રની પણ
તેથી જ ગૂઢ સમીક્ષા કરવામાં આવી છે. જાને એ
કારણ જ ધર્મસાત્રના પણ જાનેક મંથો થયા છે જાને
ધર્મ માટેના જાનેક મતભેદો તરફ તથા પંથો એ પણ
ધર્મ સંબંધી વિસ્તૃત ચર્ચાનું જ પરિણામ છે.

ધર્મના જાનેક જાણે પૈરી ને કારે કરવાથી ઇષ્ટ
વસ્તુની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય તેને પણ ધર્મ કહેવામાં આવે
છે. આ ઇષ્ટસિદ્ધિમાં પ્રભુપ્રાપ્તિ, મોક્ષપ્રાપ્તિ તથા સ્વર્ગ-
પ્રાપ્તિ પણ આવી જાય છે.

આવાં દરેક ધાર્મિક કાર્યો ક્યારે ક્યારે કરવાં જાનેક
ક્યારે કરવાં કે નેથી ઇષ્ટની જિંદ સરજતાથી અને
જીવંતથી થાય, તેમજ તેનું પૂર્ણ ફળ પ્રાપ્ત થાય તે જાણ
જ્યોતિષ દર્શાવે છે. જેટલે જાણના આરંભનો સુખ્ય
આધાર જ્યોતિષ ઉપર છે, હાલના તરીકે જાણે જેટલે
ગૃહસ્થધર્મના પાઠનનું સુખ્ય સાધન. ગૃહસ્થાસમ ધર્મને
પરિપૂર્ણ રીતે પામી પાર છોટારી તે વડે જાણવાના ત્રણે
ઋષો-દેવઋષિ, પિતૃઋષિ અને દેવઋષિ મારે બરાબર પાળી
રકાય કે ન્યારે યોગ્ય સમયે જાને યોગ્ય મોક્ષ મોક્ષમાં
આ લગ્ન થયાં હોય. આ યોગ્ય જાને સમય યોગ્ય
જ્યોતિષ જ બતાવી શકે છે. તેને માટેનું મુદ્દત યોગ્ય
જ્યોતિષી જ કાઢી આપી શકે.

મતો એ પણ ધર્મનું એક અંગ છે. આમતો ક્યારે
પાળવાં તે જ્યોતિષની મદદ વિના નહીં જ ન થઈ શકે.

આપણાં પંચમિનો સુખ્ય હૃદય મતો માટેની તિ-
થિઓ તથા જમણ નહીં કરવાનો પણ છે. જ્યોતિષને

આધારે નિષ્ક્રમ થયા વિના આ મતો નહીં જ ન થઈ
કરે. આ માટે આપણા પ્રાચીન ઋષિ-મુનિઓએ ધર્મસિદ્ધિ
અને નિષ્ક્રમસિદ્ધિ નામના એ મહાન કાર્યો પણ મોન્યા છે.

ધર્મ આ રશ્ન એવી રીતે ઉપરિષ્ઠ કરી છે
મત જેટલે ઇન્દ્રિયનિમગ્ન તેમાં વળી જ્યોતિષને યું
જાણે ધર્મનાં કાર્યો છે તેમાં ધર્મ-નિયમ પણ
આવે છે, આ ધર્મ-નિયમ ઇન્દ્રિયનિમગ્ન મનને આધીન છે;
કારણ આ દેહ પંચમહાભૂતમાંથી ઉત્પન્ન થયો છે; પૃથ્વી,
જળ, વાયુ, અગ્નિ અને આકાશ આ પાંચ તત્ત્વોથી બનેલાં
પણ રચાયું છે, જાને આ જાણું પરમાત્માના મનથી ઉત્પન્ન
થયું છે. જેટલે મનથી બનેલાં કાર્યો થઈ શકે છે કારણ
એક જ પ્રકારની એ વસ્તુને એકી કરવામાં આવે તો તે
એકરૂપ થઈ જાય છે.

જેટલે દેહને જાણેક મન, મનોવા વેદો, પંચ
મહાભૂતથી પાંચ તત્ત્વોને જાણેક મનોવા વેદો છે. આ
તત્ત્વો આપણા દેહમાં કમે કરીને ફરે છે. દર અક્ષર
કલાકે આપણી નાડીમાં તત્ત્વો જલવાય છે. તેવી જ રીતે
દેહની બહાર બહારમાં પણ આ તત્ત્વોનો પ્રવાહ વહે છે.
આ વહેતા પ્રવાહમાં આપણા દેહના પ્રવાહને ન્યારે
એકરૂપ કરીએ ત્યારે ઇન્દ્રિયનિમગ્ન થાય અને ત્યારે જ
વિવાદ સ્વરૂપ સાથે એકતાનતા અનુભવાય. આ તત્ત્વોની
એકતાનતા કેવળ જ્યોતિષની મદદ વડે જ જાણી શકાય.
જ્યોતિષમાં મહો રાક્ષિઓ વિશે ને છે તથા કુદરતી
કર્મમાં આવે છે. તે કુદરતી જાને આપણા દેહમાં રહેલી
કુદરતી એક જ છે એ જાણી વિસ્તારથી ચર્ચા કરીએ
તો એવું સ્વતંત્ર એક પુસ્તક રચાય, પણ જાને તો
જેટલું જ કહેવું જાય શરી કે આ જાણે જાણવા માટે
જ્યોતિષ એ જ ઉત્તમ સાધન છે જેટલે કે ધર્મમાં
જ્યોતિષની જાણ જરૂર છે.

ધર્મ અને જ્યોતિષ એ જ્યોતિષની પૃથ્વી જ છે
અને તેટલા માટે જ ધર્મમાં જ્યોતિષની જાણ જરૂર છે.
આપણા પુર્વાચાર્યોએ તે સમજાવે જ આપણાં પ્રાચીનો
રચના દ્વારા જ્યોતિષનો સંક્રમ કયો છે. જાને જ્યોતિષમાં
જ્યોતિષ તથા જાણ છે તેને જાણે પાઠવાં કહીને છે.

હિંદુ ધર્મ સ્વતંત્રતા

અને આધુનિક સમુદાય

અનુ. શ્રી 'ચંપેરા'

૧ હિંદુ ધર્મ સ્વતંત્રતાપોષક છે

પ્રત્યેક જ્ઞાત્ર-વેદોને એ સ્પષ્ટ રીતે જાણીતું છે કે હિંદુ ધર્મનું સ્વરૂપ એવું નથી કે ઈશ્વર, આત્મા, યજ્ઞ, અને માનવજીવનના ધ્યેયના સંબંધમાં કોઈ વાતવિશેષનો સ્વીકાર કરે, કોઈ વિશિષ્ટ ક્રિયાઓનું અનુષ્ઠાન તથા જાણ આચારોનું પાલન તેમજ ઉપાસનાની વિશિષ્ટ પદ્ધતિઓનું અવસરણ અથવા કોઈ ખાસ પૈતૃક કે ઈશ્વરીય કૃતને નિર્વિવાદ રીતે પ્રમાણ માનવું. આ બધા પ્રશ્નોના વિષયમાં હિંદુ ધર્મ માનવીય જીવિ અને હૃદય બન્નેને પૂર્ણ સ્વતંત્રતા આપે છે. ઈશ્વરને જાતનો કતા અને નિયંત્રતા ન માનવો, આત્માને નિત્ય અને ચેતનતત્ત્વ ન માનવું, તથા યુક્તિને આધારી શાશ્વત આનંદમયી સિદ્ધિ ન ચલાવી એને પણ હિંદુ ધર્મની દૃષ્ટિમાં કોઈ અદ્યત્ત અવરોધ નથી માનવામાં આવ્યો. હિંદુ ધર્મ એવા લોકોને પણ જવતાર અથવા જાપિ માનવામાં આનંદાશી નથી કરી કે જેઓએ ઈશ્વર અને આત્માના અસ્તિત્વને ન સ્વીકાર્યું; પણ જેઓ મહાન આધ્યાત્મિક પુરુષ હતા. હિંદુ ધર્મે કદિ, જેવી બળજબરી નથી કરી કે નેથી માનવીય વિચાર, જીવન, અને ઈષ્ટાક્રિયા ઉપર અવેશ્ય રીતે કબાણ ચાલે.

એથી વિરુદ્ધ, હિંદુ ધર્મે એ વાત કોઈ વખતોએ કહી છે કે મનુષ્ય સાચા સ્વરૂપમાં જ્યાં જઈએ ત્યાં યુક્ત છે અને પોતાના સ્વતંત્ર પ્રમાણના બળથી પૂર્ણ સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવી એ જ એના જીવનનો સર્વોચ્ચ આદર્શ છે. હિંદુ ધર્મની એવી માન્યતા છે કે સ્વતંત્રતા પર મનુષ્યનો જો કે બન્ધનિદ્ધ અધિકાર છે, તે પણ આ જન્મમાં જાણ આંતરિક, શરીરિક અને માનસિક પરિચિત્તો કુર્ષાઅવસ્થા તેની સ્વતંત્રતાને ઝાઝી કરનારી છે, તેથી પ્રત્યેક મનુષ્યનું ધ્યેય

એ દોષનું જોડાણ કે નેટલી સ્વતંત્રતા તેને મળી દેવા તેનો તે પૂર્ણ સ્વતંત્રતા-બધા પ્રકારના બધા અને ઉપાધિઓમાંથી યુક્તિ-મેળવવામાં ઉપયોગ કરે. એટલા મારે જ હિંદુ ધર્મ માનવીય આત્માના નિર્બંધ વિકાસ પર કોઈપણ પ્રકારનું નિમંદ્રણ નિયંત્રણ નથી મૂકી શકે; બલકે પ્રત્યેક પુરુષ, સ્ત્રી, અને બચ્ચાની જીવિને અધિકારમાંથી મુક્ત કરવાનો પ્રયાસ કરે છે. નેથી તે આદર્શ સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવા માટે પોતાને મળી દેવા તેટલી શક્તિને સમુચિત ઉપયોગ કરી શકે છે; તેથી જ હિંદુ ધર્મ કોઈ વિશિષ્ટ મત-વંદો, ઉપાસનાના પ્રકાર કે જાણ આચારો મદલ કરવામાં વિરોધ નથી કરે; તેને પરિણામે હિંદુ ધર્મની સોમાની અંદર આજુબાને અમૂલ્ય સંપ્રદાયો જોવા મળે છે, જેના પરસ્પર તત્ત્વ અને પરમોપાસના સંબંધમાં જૂદા જૂદા મત છે; તથા જેમાં સાધનાના જૂદા જૂદા પ્રકાર, જૂદા જૂદા ઈર્ષાંશ, આચાર, અને રીતરિવાજ હોય છે. પરંતુ શું એના અર્થ એવો છે કે હિંદુ ધર્મ આટલા બધા સંપ્રદાયોના એક નિર્જંવ સમુદાયમાન છે? અને તેમાં એકતા કે સ્વતંત્ર જીવન છે જ નહીં? ના, એવી વાત કદિ નથી. હિંદુ ધર્મને એક શરીર અને એક જ આત્મા છે. એ એક અમર પ્રાણી છે જેના શરીરમાં આ બધા ભેદ સન્નિધિ અને સમન્વિત રહે છે અને જેના આત્મા એ બધાને અનુપ્રાણિત અને પ્રદાશમાન કરી રહે છે. અવરોડો શરીર સાથે જોડાયેલા રહીને વિકાસ અને નવીનતા પામે છે. શરીર તેઓને જોડાયેલા રાખે છે અને તેઓ શરીરનું મદદર વધારે છે.

૨ હિંદુ ધર્મનું શરીર

હિંદુ ધર્મના શરીર તરફ દૃષ્ટિ નાખવાથી આપણને કોઈ એવા વિશેષ લક્ષણો દૃષ્ટિગોચર થાય છે જે હિંદુઓના બધા સંપ્રદાયોમાં સમાન રૂપમાં જોવા મળે

છે અને જે તેઓને એક સુત્રમાં બાંધી રાખે છે. હિંદુ-ધર્મના આત્માએ આ બહાર દેખતાં સામાન્ય લક્ષણોમાં તથા તેની ભીતરમાંથી પોતાને પ્રગટ કરી રાખે છે. (ક) ભારતની રાષ્ટ્રીય સંસ્કૃતિ તરફ આદરભાવ.

પહેલી મુખ્ય વિશેષતા છે હિંદુઓના બધા સંપ્રદાયોમાં ભારતની સદાવિકાસોન્મુખ રાષ્ટ્રીય સંસ્કૃતિ તરફ આદરનો ભાવ. બધા હિંદુઓને વેદોમાં-જેનાપર તેઓનો સમાન અધિકાર છે-અમર વિશ્વાસ છે. પ્રાચીન ભારતીય ઋષિઓએ શ્રુતિ, નીતિ, કથા, અને અધ્યાત્મના ક્ષેત્રમાં જે કૌંથી મોટી કરામતો કરી બતાવી છે તેનું વેદગ્રંથ પ્રતીક છે. તેઓનું જીવન સાદું, હૃદય પવિત્ર તથા શરીર અને મન નિષ્પાપ હતું, તેમજ 'સત્યમ્ શિવમ્ સુન્દરમ્' તથા 'પૂજ્ય' સ્વતંત્રતાને માટે તેઓએ સાચી શોધ કરી હતી. આ બધાં કારણોસર તેઓ મનુષ્યની બૌદ્ધિક એતનાની સમગ્ર વિષાદમાં ભગવાનને પ્રગટ કરવા માટે શોગળ મધમગ બન્યા હતા. વેદોમાં એકજ દિવ્ય માનવ, એક ઋષિ એક અવતાર કે એક પૈતૃજનોજ ઉપદેશ નથી, તેનું દર્શન પ્રાચીન ભારતના અનેક પ્રમુદ આત્માઓને વધું હતું. ભારતનાં સર્વથેય બેળાંઓએ તેની પરસ્પર દુલ્લભા કરી એની એકવાક્યતા તથા એના અનુભવની પરીક્ષા કરી તેને હિંદુસમાજ, હિંદુધર્મ તથા હિંદુસંસ્કૃતિની સુદૃઢ દીવાલ બનાવી, એ જેને પ્રમુખ માનવાનો અર્થ છે: ભારતીય આત્માના વિશ્વાસની વ્યવસ્થા અને પવિત્રતમ શ્રમિકાઓમાં ભારત માતાની બહાર જે કાંઈ ઉત્તમમાં ઉત્તમ વાતો હતી તેનો નિઃસંશય સ્વીકાર કરેલ.

પરંતુ ભારતીય પ્રતિકાની આ પ્રાચીનતમ કારમતો તરફ સ્વાભાવિક આદરભાવ જ હિંદુઓની એકતાનું એકમાત્ર કારણ નથી; રામાયણ, મહાભારત, રમ્યત્રિમય તંત્ર, પુરાણ, અને દર્શનોની તરફ-જે દેશનાં પરવતી પ્રમુદતમ બેળાંઓની કૃતિઓ છે-હિંદુઓના બધા સંપ્રદાયોના જેમાં મહાન આદર છે. ભારતીય જીવન અને સંસ્કૃતિના બધા વિકાસોમાં વિચારો અને આશીર્વાદો લઈને જે કંઈ ઉન્નતિ થઈ છે, ધાર્મિક કથા અને સાહિત્ય, વિજ્ઞાન અને દર્શન, ધર્મશાસ્ત્ર અને કર્મકાંડ તથા પારિવારિક, સામાજિક, રાજનૈતિક તેમજ ધાર્મિક વ્યવસ્થાઓ દ્વારા જિન્ન જિન્ન રીતોમાં ભારતીય આત્માનો જે ક્રમિક વિકાસ થયો છે તેના આ બધાં મંથો પ્રતીક

છે. હિંદુજાતિ શૂત્રાજ્ઞના ચૌરવનો તથા પોતાના પર તેના ઋણનો કદિ અસ્વીકાર નથી કરતી. બીજી તરફ તેણે પ્રાચીન શાસ્ત્રના વાચિક અર્થ તરફ અથવા પ્રાચીન આચારોના પ્રાલંબ તરફ કદિ અનુચિત પક્ષપાત નથી દેખાડ્યો; પણ પોતે પરિવર્તનની રિશતિને અનુકૂળ ઘટને હંમેશાં જનાતન ધર્મને અચ્ચાઈપૂર્વક અનુધરના પ્રયત્ન કર્યો છે. હિંદુ લોકો શૂત્રાજ્ઞના ચૌરવ પાસે - સિર બ્રહ્મવત્તા છતાં, વર્તમાનશાજના વિચાર અને દિવાના સ્વાતંત્ર્યની કદાપિ ઉપેક્ષા નથી કરતાં; તેમજ પોતાની ધારણા, અનુસાર સમુલ્લસ અવિષ્ય તરફ આજ્ઞા વધવાનું પણ નથી ચૂકતા. હિંદુઓની શ્રદ્ધાનું યાત્રીમાં સ્વરૂપ શું છે? અત્યંત પ્રાચીન શાજથી મંડીને ભારતીય હસ્તિકાજના અત્યંત સ્વાર્થીન સજનો-મુખ કાળ સુધીમાં, ભારતવર્ષે ઉંઝામાં ઉંચું તથા ઉત્તમમાં ઉત્તમ જે કંઈ પણ કામ કરી બતાવ્યું હોય તેના તરફ પૂજ્ય આદરનો ભાવ તથા તેને નિર્વિવાદપણે પ્રમાણ માનવું તે.

(છ) શાંદના સંતમહાત્માઓ તેમજ વીરપુરુષો તરફ શ્રદ્ધા

મહાન હિંદુ સમાજના બધા વર્ગોમાં, ઉપરોક્ત બળવાન સૂત્ર ઉપરાંત, ભારતના રાષ્ટ્રિય સંતમહાત્માઓ તથા વીરપુરુષો તરફ-જે મયસરી સૈતિકાસિક વ્યક્તિઓ તરફ જે તેઓએ ભારતવ પ્રગતિની કાષ્ઠપણ શ્રમિકાર્થ તેના ધાર્મિક, નૈતિક, સામાજિક, રાજનૈતિક અથવા બૌદ્ધિક જીવન પર કાષ્ઠ પણ પ્રકારનો સચાચી પ્રભાવ પડ્યો છે-પૂરા વ્યક્તિત્વ આદરભાવ પણ છે. વસિષ્ઠ અને વિશ્વમિત્ર, મનુ અને વાસુદેવ, નારદ અને કપિલ, પ્રાકર તેમજ વ્યાસ આદિ પ્રાચીન ભારતના મહર્ષિઓએ, શુદ્ધ અને કંઠર, પારશનાથ અને ચૌરખનાથ, ચૈતન્ય અને નાનક, રામાનુજ અને રામાનંદ, કબીર અને દુલસીદાસ વગેરે મહાન સંતો-મુનપ્રવર્તકોએ, કામવાન રામ અને ભગવાન કૃષ્ણ, બનક અને હરિશ્ચન્દ્ર, ભીષ્મ અને અર્જુન, મુવ અને પ્રહ્લાદ આદિ વિખ્યાન રાષ્ટ્રીય વીરો અને રાજાઓએ તથા ભગવતી સીતા અને કાવિત્રી, બળબળનની સતી અને ઉમા, કૈત્રેયી અને યામી વગેરે ભારતની આદ્ય મહિલાઓએ, પોતાને હિંદુ કલેવકાવતાર તમામ પુરુષો અને સ્ત્રીઓનાં હૃદય પર અટળ, નૈતિક અને આધ્યાત્મિક પ્રજ્વલ સ્થાપિત

કરી શકે છે. સિદ્ધાંતો અને જીવનચર્યામાં મહત્વિય અંતર હોવા છતાં પણ સામાન્ય રીતે હિંદુ માત્ર પ્રેરણાના અથવા સર્વસુલભ અંશુત પ્રવાહોમાંથી જ પ્રેરણા મેળવે છે અને પોતાની જાતને તેઓના કુટુંબી તરીકે જાનુભવે છે. આ પ્રકારના તમામ આદર્શ પુરુષો અને દેવીઓની રચનાને ક્ષિપ્રપ્રતિજ્ઞા, આશ્વપ્રતિમાસ કે વર્ષપ્રતિવર્ષ, જૂદા જૂદા પ્રકારના ઉત્સવો અને ધાર્મિક જનુબાનો તથા તેની સાથે સંગઠિત ધરાવતા પૌરાણિક આખ્યાનો અને ઐતિહાસિક ઘટનાઓની કથાઓ, માતાઓ, અમિનયૌ તેમજ અન્ય ઉત્સાસપૂર્ણ એવ-તમાકાઓ દ્વારા-અમતે જ નહિ પણ અધિક જનજન્ય-માન અને તાજી રાખવામાં આવે છે. જે સ્મૃતિઓ, મધ્ય સુએમાં તથા દેશના મધ્ય ભાગોમાં, હિંદુધર્માન અને ધર્મના બધાં અવધેઓમાં, સારકૃતિક અને અને આધ્યાત્મિક એકતા સાથે છે તથા તેને વિશેષ મુદ્દા પણ જતાવે છે. એટલું જ નહિ પણ તેનામાં એવા ભાવને પણ જામત કરે છે કે સુષ્ટિના આરંભથી જ તેમાં અમરજીવનની એક અવિરત ધારા વળા કરે છે. હિંદુભૂતિ એ વલસી બહિષ્કૃતિને કે એકાએક સનાતન સંતોએ પોતાના જીવનમાં ઊભામાં છે, તેઓને આવી વાદો અથવા કથનાઓના કરતાં એ સાચેને કારણે. વધારે મહત્ત્વ આપે છે.

(ગ) શાસ્ત્રિય મહત્તાનાં સ્થાનોનો આદર

હિંદુઓના મધ્ય સંપ્રદાયોમાં એકતા જાગરી રાખ-નાઈ ત્રીજાં સુત્ર છે ભારતનાં શાસ્ત્રિય મહત્ત્વનાં સ્થાનો તરફ પવિત્રતાની છુદ્ધિ. એવાં સ્થાનોને-કે જે આ મહાન દેશના મધ્ય ભાગોમાં નમશે અને પતોમાં, નદીઓ અને સરોવરોમાં, પર્વતો અને યુગોમાં વિમરણેષાં પાયાં છે તેઓને-તીર્થ માનવામાં આવે છે. પ્રત્યેક હિંદુ, પછી તે મને તે સંપ્રદાય કે જાતિનો હોય, પોતાના શરીર અને અંતઃકરણની શુદ્ધિને માટે પોતાની સ્થિતિ જનુસાર આવાં વધારેમાં વધારે તીર્થોની માર્ગ કરવી તેને પોતાના જીવનનું એક પ્રધાન ધાર્મિક કર્તવ્ય ધમને છે એ તીર્થોની માર્ગ કરવામાં હિંદુ મોટો કૃત, કાકા, વૈષ્ણવ, નોક અથવા નૈન તીર્થોમાં કોઈ એકમાત્ર નહીં કરતા. એ મધ્ય તીર્થો ભારતમાતાના પ્રત્યેક ભાગની રૂપિમાં પવિત્ર છે.

આ તીર્થો શું છે? અયોધ્યા, મથુરા, કાશી, હારિદ્વાર, પુરી, ઇલાવતી આદિ કોઈને કોઈ સમયમાં ભારતમાં કેટલાંક મહાન પ્રતાપદળી રાજાઓની પ્રસિદ્ધ રાજધાની-ઓ હતી અને રાજનૈતિક મહત્ત્વ યુગારી રીતે પછી આટલાટલી ગતિબદ્ધિઓથી ભારતીય સંસ્કૃતિ તેમજ સમજતાના મહાન કેન્દ્રોના રૂપમાં પોતાના મોર-વને ભાગી રાખ્યું છે અને ભારતીય જીવનની જૂરી જૂરી રિવાજો ઉપર સ્થાયી રૂપોને અરદાર પ્રભાવ પાડ્યો છે. જૈન પ્રકારનાં તીર્થો ભારતની મુખ્ય મુખ્ય નદીઓ છે. જે જૂદા જૂદા પ્રાંતોમાં જોવાયેલી છતાં જેમાં પરસ્પર સંગઠિત સ્વપાવેશો છે. તથા જે મધ્ય વર્ષના હોમને માટે મુખ્ય, સમૃદ્ધિ, પવિત્રતા અને જાનુ કારણ જની રહી છે. ગંગા, યમુના, ગોદાવરી, કૃષ્ણા, નર્મદા, સિન્ધુ અને કાવેરી, આ સાત પવિત્ર નદીઓનું પ્રત્યેક હિંદુને, રાજ પોતાના ન્યાયાન્ય અથવા પીતાના પાણીમાં આવાહન કરવાનું ધીમવવામાં આવે છે કે જ-ના કોઈ અનુભવના જૂણામાં આવેલા કોઈ તંત્રના નાના ગામમાં તે રહેતો હોય તો પણ તેને એ વાત માટે રાખવી પડે છે કે હું મહાન અને પવિત્ર ભારતરોડનો નિવાસી છું. તેમજ જે અવધમાં હું રહના છું અથવા જે હું પાઉં છું અથવા અમર નને અહીં છું અથવા એના-થી આરા વિજીતોનું તર્ક અહીં છું, તે મધ્ય માનુષ્ય-ની સંસ્કૃતિ પવિત્ર નદીઓનું મેષ્ટ મેષ્ટુ ભલ છે. એ જ રીતે દિવાલ, વિંધ્યાચલ, નીલગિરી કૃત્તાદિ મહાન પર્વતો જે તેને પોતાની મહાન અનુભવિનાં કોઈ જ, અનુભવ, અને મોરવનું રમણ સ્થાને છે. કંદાન, કંદાગર, નૈમિષારણ્ય આદિ મહાન વન, જેમાં પ્રાચીન તથાવતો અને પુનરિષ્ટ વિશ્વવિદ્યાલયો તથા શાસ્ત્રિય વીરોનાં આદ્યપૂર્ણ કાવો તેમજ શાસ્ત્રિય દેવેશીઓની આનંદગાવિની કોઠાઓની સ્મૃતિઓ સંતાવેલી છે; દૈયા-વન, પુષ્કર, માનસ, પંપા, નારાયણ, આદિ મહાન સરોવરો જે અનેક શાસ્ત્રિય ચર્ચા અને ધર્મોમાંથીની સ્મૃતિથી પવિત્ર થયેલાં છે; આ બધાં તીર્થોના રૂપમાં પ્રત્યેક હિંદુ સમાજ કરે છે, ભારત સમગ્ર વાતાવરણ જ આધ્યાત્મિકતાથી તરભોગ દોષ છે.

જે જે સ્થાનવિશેષ ભારતના પૂજ્ય સંતસાધુઓની તપસ્યા અથવા આધ્યાત્મિક સાધનાથી પવિત્ર થઈ ગયાં છે અથવા મહાન શાસ્ત્રિય વીરો કે આદ્યપૂર્ણ

વિદ્યાનેથી ઉદાર કૃતિઓથી ગૌરવ પ્રાપ્ત કરી ચૂક્યા છે અથવા જે રાજનૈતિક, સામાજિક, નૈતિક, બૌદ્ધિક અથવા ધાર્મિક દૃષ્ટિએ ઐતિહાસિક મહત્ત્વ ધરાવતી યોદી ધટનાઓને કારણે ચિરમરણીય બની અર્થ છે અથવા જેઓએ પોતાના પ્રભાવોત્પાદક પ્રાકૃતિક સૌંદર્ય અને અભ્યુદાયી લોકોનું ધ્યાન ખેંચ્યું છે. એ બધા સામાન્ય રીતે સમજા હિંદુઓને માટે તીર્થસ્થ છે, પછી ભલે તેમના ધાર્મિક સિદ્ધાંત અથવા સામાજિક રીતરિવાજ અથવા આવશ્યક સંબંધી નિયમો અને તેવા હોય. આ રીતે પોતાના સધર્મા પ્રાકૃતિક ગૌરવ તથા પોતાના જીવ, વર્તમાન, અને ભવિષ્યને સાકળતા સમગ્ર ભારતવર્ષના પ્રત્યેક હિંદુની દૃષ્ટિમાં એક આધ્યાત્મિક ભયં હોય છે. પ્રત્યેક હિંદુ પાળક વચનમ અમલપૂર્ણમાં જ ભારતવર્ષને આદરપૂર્વક એક સુંદર અને મહાન સજીવ ભક્તિના-પોતાના સંતાનો તરફ વાત્સલ્ય અને કષ્ટાગ્રી પૂર્ણ તથા તેની બધા પ્રાર્થના બનિષ્ટાભી રક્ષા કરવાની કક્ષિત અને સાધનોથી સંપત્તિ એવી અમલતી અર્ચનાના-રૂપમાં રમરણુ કરવાનું વિધી બધું છે. ભારતના સમસ્ત સંપ્રદાયો અને ભક્તિઓને, હિંદુધર્મની સર્વ-સંપ્રદાય ભુમલોની અંદર એક સૂત્રમાં પરાવર્તમાં તથા તેઓનાં જીવન અને સંસ્કૃતિને એક વિશેષરૂપ દેવામાં આ ભાવ કેટલી પ્રબળ સહાયક છે, તેનું સહેલાણી બનુમાન થઈ શકે.

૩ હિંદુધર્મ અને ભારતવર્ષ.

આ રીતે ભારતમાતા તરફની આ સજીવિત પ્રીતિને હિંદુધર્મનું સાચત અને નિવ્યંતન સરોર કહી શકાય. હિંદુધર્મનું બાપક રૂપ, જે બધા અપ્રત્યોના હિંદુઓની પ્રીતિમાં જીતરેણું છે અને જેને તેના ધાર્મિક સિદ્ધાંતો, સામાજિક પ્રથાઓ તેમજ દાર્શનિક મતવાદો સાથે કંઈ સંબંધ નથી. એ સ્વરૂપ છે ભારતની નૈતિક, બૌદ્ધિક, લલિત, હાસ્યસંબંધી, સામાજિક, રાજનૈતિક અને ધાર્મિક સંપત્તિઓમાં જે કંઈપણ સાકું અને મહાન છે, ઉદાત્ત અને સુંદર છે, તેમજ મહત્ત્વપૂર્ણ અને ઉપયોગી છે, તેને પવિત્ર માનવું તેમજ આધ્યાત્મિક રૂપ દેવું. જે કંઈપણ ભારતમાતાના પોતાના જીવનની અધિભારી રીતના રૂપમાં રચીકાર કરે છે તે હિંદુ કહે વરાવવાને ન્યાયની રીતે અધિકારી છે. હિંદુધર્મ પોતાના કલેવરમાં, આ દેહની તથા નદારની બંધી સમજ અને

જગતી ભક્તિઓ તથા બધા ધાર્મિક સંપ્રદાયો તેમજ સામાજિક સંજ્ઞાને, તેના ધાર્મિક સિદ્ધાંતો, આવના-ઓ અને આવારોની તથા તેના સામાજિક વિમારો, રીતિઓ અને રિવાજોની વિશેષતાઓને દૂર કર્યા વિના જ હન્ય કરી બવાની કક્ષિત ધરાવે છે; તેમજ ભૂતકાળમાં તેણે તેમ ક્યું પશુ છે, સરત માત્ર એટલી કે તેઓ ભારતના ગૌરવ પર અર્થ લેતા રાષ્ટ્રી બધ, તેમની દૃષ્ટિ અરમર ભારતીય થઈ બધ અને તેઓ ભારતના આત્મા-થી, કે જે સામાજિક અને આધ્યાત્મિક સાધનાના મિત્ર ગિત્ર રૂપોદ્દાર અતિપ્રાચીન કાળથી પોતાને અરિતાઈ કરી રહી છે, તેનાથી, અનુપ્રાણિત થાય.

એ સ્પષ્ટ છે કે ભારતને ગૂઢા ગૂઢા કંઈ કાનૈયા વિચક્ષત કરવાની વાત, કોઈ પશુ હિંદુ રચીકારની વા દૂર રહી, કલ્પિતપૂર્વક વિચારી પશુ નથી શકે. આ વિચારથી તેના હૃદયને એવો આઘાત પહોંચે છે જેવો આઘાત પોતાની માતાના કરીરના દૂકડે દૂકડા કરવાના વિચારથી પહોંચી શકે. આ વિષયમાં તેની જાણના તેના આત્માના યરમાં જોડી જીતરી અચેલી છે. ભારતના દૂકડે દૂકડા કરી દેવાનો ભય છે હિંદુભક્તિનું પત્તું. હિંદુઓનું અસ્તિત્વ જ ભારતની એકતાના ભાવ-ભારત એક સજીવ આધ્યાત્મિક સત્તા છે એવા ભાવ-પ્રાયે બોધાયેલું છે. હિંદુઓ એક બીજા સાથે એક જ માતાના સંતાનોની માફક બોધાયેલા છે. જે માતા, તેઓનાં લૌકિક અને પારલૌકિક જીવનને ઉદાત્ત અને પૂર્ણ બનાવવા, તેઓને ભૌતિક, આર્થિક અને આધ્યાત્મિક એમ બધા પ્રકારનું ભોજન આપે છે. ભારતમાતાની પૂજા અને અન્નમાન વા પોતપોતાની રીતે હિંદુધર્મની અન્નમત રહેલા બધા ધાર્મિક સંપ્રદાયો કરે છે અને તેઓ પોતાની નૈતિક અને આધ્યાત્મિક ઉત્પત્તિ અર્થે તેમાંથી ગ્રેરણા મેળવે છે. પ્રત્યેક હિંદુનું આધ્યાત્મિક પથ છે: પોતાના વ્યક્તિગત કાર્ત્તમાનો ભારતના આત્મા-ની સાથે એકરૂપાવ કરેલા વે. કારણ કે તેની દૃષ્ટિમાં ભારતનો આત્મા વિશ્વાત્માનું અત્યંત તેજસ્વી પ્રમથ રૂપ છે. હિંદુઓની દૃષ્ટિમાં ભારત એક નવો ભૌતિક દેશ, ભૌતિક જગતનો એક કુદ્રાશ જ નથી; પણ વિશ્વા-ત્માનું એક વિસ્તૃત સરોર છે અને એ જ રૂપમાં તે આધ્યાત્મિકતાનો સનાતન પ્રવાહ છે. આ દેશમાં અન-વાન પ્રત્યેક યુગમાં આન્ત અને મુદ્દ જગતને દિવ્ય

પ્રકાશ આપતા તથા તેને શાન્તિ આપવું, એકતા અને આનંદનો સાચો માર્ગ દેખાડના વિશેષરૂપમાં પ્રગટ થાય છે.

૪ હિંદુ ધર્મનો આત્મા

હવે હિંદુ ધર્મના આત્માના મુખ્યમાં થોડા સ્પષ્ટ કરીએ એ સ્પષ્ટ છે કે હિંદુ ધર્મના આત્માનો મુખ્યભાગ અપૂર્ણ બાપામાં પૂર્ણપણે નિર્દેશ કરી શકાય તેમ નથી. મૌલિક જ્ઞાન, આધ્યાત્મિક પ્રયાસ, ધાર્મિક સિદ્ધાંત આદિમાં મોટું અંતર રહેલું હોવા છતાં આપણે એક જ આત્માને બધા સંપ્રદાયોના હિંદુઓની દૃષ્ટિ તથા વ્યાખ્યાને અનુપ્રાણિત અને પ્રકાશમાન કરતો અનુભવી ચારીએ જીએ; પણ આ બધા બેદોમાં તથા તેની બીતરમીથી પોતાને અભિભૂત કરનારા આ અમર આત્માની તક-સાધ્યોત્સાહિત પરિભાષા નથી કરી શકાય. બીજા અધ્યાત્મિક ધર્મોની માફક હિંદુ ધર્મ પણ જાણ સં-ભરતો તેણેલા ઉપદેશોથી જ ઉત્પન્ન થયો હોત, વિશિષ્ટ આત્મા પરંપરાદ્વારા ઉપદેશોલા નિમિત્ત સિદ્ધાંતોના આધાર પર જ તેની સ્થાપના થઈ હોત તેના આત્માનો તે ઉપદેશો અથવા સિદ્ધાંતોની ભાષામાં નિર્દેશ કરી શકાય, પરંતુ હિંદુ ધર્મમાં એવી કોઈ મર્યાદાઓ નથી જેને તેના પ્રભુ કહી શકાય. તેના આત્મા ધિક્કરે એકલેલા કોઈ દિવ્ય માનવદ્વારા ઘડાને માટે નહીં કરાયેલો નથી અથવા કોઈ સિદ્ધાંતો કોઈ નિષેધો અને કાનૂનો, કોઈ વિચારો, ભક્તિઓ તથા ક્રિયાકલાપોની અંદર બંધાયેલો નથી. હિંદુ ધર્મનો આત્મા પોતે જ પોતાને પ્રગટ કરી રહ્યો છે, પોતે જ જન્મત અને પોતે જ વિકસિત થઈ રહ્યો છે. પ્રત્યેક યુગમાં જ્યારે મુખ્યભાગી બહારની પરિસ્થિતિમાં તથા તેની ચારીરિક અને માનસિક સંબંધોમાં જે કોઈ પરિવર્તન થાય છે તેને અનુકૂળ થઈને હિંદુ ધર્મનો આત્મા પોતાની જોડતા અને વિશેષતાને જોડા વચ્ચે, વિચારો-ભાવોનો જોડા અને ક્રિયાકલાપોની અસંયોજિત પારખોના રૂપમાં, પોતાને પ્રગટ કરતો આવ્યો છે. જો આપણે તેના, કોઈ જોવા ધાર્મિક અથવા ધાર્મિક સંપ્રદાયો, નૈતિક નિષેધો અથવા સામાજિક પ્રયાજોની ભાષામાં કે ત્યાં જો બધા તેમાંથી જ નીકળેલ છે અને તેનાથી જ અનુપ્રાણિત અને પ્રકાશમાન છે ત્યાં, નિર્દેશ કરવા કષ્ટકરું તે નહીં આપણી એ પરિભાષા એકદમ

અપૂર્ણ અને વાજબી નથી રહેશે આત્માનો અપરોક્ષ અનુભવ થઈ શકે, જે પરંતુ તેના કોઈ માધ્યમદ્વારા નિર્દેશ નથી કરી શકાયો, જો કે તેના અક્ષણના સ્વ-દેશીય પ્રકારોના વિચાર કરવાથી આપણે તેની માનસિક કક્ષના અવસ્થા કરી શકીએ.

(ક) જીવન અને જગતની તરફ આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિ

હિંદુ ધર્મના આત્માનું જે સૌથી પ્રધાન અને વિશિષ્ટ પ્રગટ સ્વરૂપ દેખાય છે, તે છે જીવન અને જગતની દૃષ્ટિએ, હિંદુઓનું જીવન ખાસ કરીને આધ્યાત્મિક જીવન છે. હિંદુઓની દૃષ્ટિમાં મુખ્ય વિષયો શુદ્ધિ, નૈતિક ભાવના કે આધ્યાત્મિક ભાવનાવાળું પ્રાણી નથી, પણ એ તો સુક્ષ્મ વિશિષ્ટ સ્વરૂપદેશીય ચેતન આત્મા છે, આધ્યાત્મિક સ્વરૂપને જ મનુષ્યનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ માનવામાં આવે છે. આધ્યાત્મિક સ્વરૂપ, મનોમય સ્વરૂપ, મૌલિક સ્વરૂપ તથા નૈતિક સ્વરૂપને પણ તેને આધીન માનવામાં આવે છે, કે જે સ્વરૂપો તેના પ્રાગટ્યનાં છે; આ વૈચિત્ર્ય અમર જગતમાં તેની સ્વાતંત્ર્ય અને ચરિત્રતાનાં સાધનો છે, તેની બીતરમી છૂપાયેલાં પરમ આદર્શનાં અનુભામી છે. બંધન અને અપૂર્ણતા, રાગ અને દેવ, શોક અને મિત્રતા, જન્મ અને મૃત્યુ એ બધાં જોડા-વધતા પ્રભાવોમાં સ્થૂળ ચરીરની પાકળ લાગેલાં જ છે, પણ આત્મા કે જે આ ચરીરનો સ્વામી છે અને જે તેની અંદર તથા તેના દ્વારા સ્વરૂપપ્રાપ્તિ કરે છે, તે શાશ્વત અને અમર છે. તે સાચા સ્વરૂપમાં શુદ્ધ, સુંદર, આનંદમય તથા બધા પ્રકારનાં બંધનો અને સીમાઓથી પર છે. આત્મા આ ચરીરને પોતાનું સ્વરૂપ માની બેસે છે તેથી જ તેને કુચ્છ થાય છે. આ તાની મોટી સ્થૂળચરીરની માનવજીવને જે આપણે જીવનમાં પ્રધાનતા દેવા માંડીએ, તે અવરજ કુચ્છ થવાનું છે. આત્માનું ખૂબ હોવાનું જોઈએ જે માનવજીવને અંતરમાં રાખવી તથા તેને ઉદાત્ત બનાવવી. જીવનની તમામ માનવજીવને આધ્યાત્મિક આદર્શને અનુકૂળ કરવી તથા કમલ: આ સંપૂર્ણ ચરીરને ચિન્મય કરવું. ચરીર મન તેમજ ઉદરિયોનું તેમના અપૂર્ણ કાપડોમાં આત્મા દ્વારા જ સાચન થવું જોઈએ, જેથી આધ્યાત્મિક જીવનની અનંતરિત રહેલા આદર્શની સિદ્ધિ આ જગતમાં જ થઈ શકે.

એથી જ હિંદુધર્મકૃતિના સમસ્ત વિભાગોમાં ધર્મ-
દ્વારા શાશ્વત અને સમન્વય થાય છે. ધર્મનો વાસ્તવિક
અર્થ છે: આ શરીરમાં આત્માના નિલયુક્ત, સુર, સુ-
ખાનંદમય અને ચેતન સ્વરૂપનો કમલ: અનુભવ કરવો
તે. કલા અને સાહિત્ય, વિજ્ઞાન અને ઇજ્ઞાન, રાજનીતિ
અને અર્થશાસ્ત્ર, પારિવારિક અને સામાજિક સમંજન,
કાનૂન અને શિવાજ, સંપત્તિ તથા શારીરિક સમવકતા-
ઓનું ઉપાદાન અને તેની બહેમધૂની રીતો આ બધાને
હિંદુઓ સામાન્ય રીતે માનવજાતિની આધ્યાત્મિક
જૂદી જૂદી શાખાઓ માને છે અને તેઓના જીવનમાં
આ બધાનું સાર્વભૌમ આધ્યાત્મિક આદર્શદ્વારા નિર્ધ-
નયુ થાય છે. એક ખરા હિંદુ કુટુંબમાં પતિ-પત્નીનો
માજાપ અને સંતાનનો, કાઈ અને બહેનનો પરસ્પરનો,
સંબંધ એ એક આધ્યાત્મિક સંબંધ છે અને તેમને
આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિથી જ એક ખીલ પ્રત્યેનાં પોતાનાં
કર્તવ્યોનું પાલન કરવાનું શીખવવામાં આવે છે. સામા-
જિક અને રાજનૈતિક ક્ષેત્રોમાં પણ સમાજ અને રાજ્યના
અંગોનો સંબંધ આધ્યાત્મિક હોય છે અને પ્રત્યેક
અંગે પોતાનાં સામાજિક અને રાજનૈતિક કર્તવ્યોનું
પાલન પૂર્ણતાની પ્રાપ્તિ અર્થે જ કયુ પડે છે. અભિ-
માનશૂન્ય હૃદયથી સમાજ અને રાષ્ટ્રના હિતસાધનમાં
ઉચ્ચેગી થવાથી, તેમજ સમાજરૂપી મહાન શરીરની
સેવામાં લૌકિક સ્વાયેત્તું બાંધદાન આપવાથી જ મુખ્ય
આધ્યાત્મિક પૂર્ણતાની ચેત્વતા પ્રાપ્ત કરે છે એમ
માનવામાં આવે છે.

જન પ્રકૃતિ કરતાં-ચેતન આત્માની, ભૌતિક ઉત્પત્તિ
કરતાં આધ્યાત્મિક ઉત્પત્તિની પ્રધાનતામાં જ હિંદુઓનો
જે સાર્વભૌમ વિશ્વાસ છે એ જ હિંદુ સમાજની વજુ-
શ્રમ-અવરણની આધારશિષા છે. હિંદુઓની સામાજિક
અવરણમાં વાક્યો અને સંન્યાસીઓ સિવરંધાનપર
હોવાનો એ જ અર્થ છે કે બધા વર્ણના હિંદુઓ ભૌતિક
ઉત્કર્ષ કરતાં આધ્યાત્મિક શ્રેષ્ઠતાને સ્વેચ્છાએ જીવી
માને છે. દેશની રાજનૈતિક, નૈતિક, સૈનિક અને
આર્થિક સત્તાઓ સ્વેચ્છાથી સ્વીકારેલી આક્રમકતા
તથા આધ્યાત્મિક ઉત્કર્ષના ગૌરવમય મહિમા આરણ
નતમસ્તક યર્ષ તેમની સેવામાં લાગી જાય છે.

હિંદુઓની શ્રદ્ધિ બિન બિન ચેષ્ટિઓના યરાચર
પ્રાપ્ત્યોથી ભરેલા આ સંપૂર્ણ વિશ્વને આધ્યાત્મિક

દૃષ્ટિથી જુને છે. આ જગત ચિન્મય છે, બ્રમવાનનો
વિરાટ દેહ છે. જગતની ગંધી વસ્તુઓ અને ધટનઓને
બ્રમવાનની જ પ્રગટ સ્વરૂપો માનવામાં આવે છે. બ્રમ-
વાનની વાસ્તવિક સ્વરૂપના સળંગમાં દાર્શનિકો અને
કર્તા વચ્ચે મતભેદ કોઈ કહે; પરંતુ જન સાધારણને
દાર્શિક વિશ્વાસ તો એ છે કે જગતનું સ્વરૂપ કેવળ ને
ઈદ્રિયથી અનુભવમાં આવે છે એ જ નથી; પણ તેની
પાછળ એક ચિન્મય આધાર છે. પ્રતીયમાન જગતની
પ્રત્યેક પદાર્થનો એક આધ્યાત્મિક અર્થ છે, અને
જગતમાં કામ કરનારી સંપૂર્ણ કક્ષિતઓ એક આધ્યા-
ત્મિક ઉદ્દેશ દ્વારા નિર્ધારિત છે અને એક ચિન્મય
ક્રમશઃક્રિયામાં જ પ્રગટરૂપો છે. બધા હિંદુઓ જગતને
અજર-અમર માતાના રૂપમાં નમન કરે છે, જે માતા
બધા જીવોને ઉત્પન્ન કરી તેનું પ્રેમ અને આનંદપૂર્વક
પોષણ કરે છે. આ પ્રતીયમાન વિશ્વ: જે અસંખ્ય
પ્રકારની વસ્તુઓ અને ધટનઓથી બનેલું દેખાય છે,
તે હિંદુઓની દૃષ્ટિમાં એક સજીવ વ્યક્તિ છે. જે અસં-
ખ્ય રૂપોમાં પ્રગટ થતા એક જ આત્મા, એક જ ઉદ્દેશ
અને એક જ નિયમથી અનુપ્રાણિત અને જીવતપ્રાત છે.
હિંદુઓ પોતાના હૃદયમાં વિશ્વની મહત્તા અને કીર્ત-
નો અનુભવ કરે છે તથા તેને માતાના રૂપમાં પૂજે છે.
વિશ્વના ચિન્મય સ્વરૂપની પૂર્ણ અનુભૂતિ એ જ તેઓના
ચિન્મય સ્વરૂપની પૂર્ણતા છે. જીવન અને જગત પ્રત્યે
આ આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ હિંદુધર્મના આત્માનું એક
પ્રગટ રૂપ છે.

(સ) જગતના નૈતિક શાસનમાં વિશ્વાસ

જગતના આભ્યંતર શાસનમાં નૈતિક વિધાનની
પ્રધાનતા હોવાનો હિંદુઓનો વિશ્વાસ: એ હિંદુધર્મના
આત્માનું બીજું મહાન પ્રગટ રૂપ છે. હિંદુમાત્ર આ
નૈસર્ગિક વિશ્વાસથી અનુપ્રાણિત છે કે એક આપપૂર્ણ
વિધાન જગતના જીવો વચ્ચે, મુખ્ય, દુઃખ, સંપત્તિ અને
રક્ષિતા, બળ અને નિર્ગંજતા, વિશ્વ અને મહત્તા ઉચ્ચ
આકાંક્ષાઓ અને નીચ પ્રવૃત્તિઓ, ઉદાત્ત ભાવનાઓ
અને નીચ અનોવિકારો તથા અનુદાન-પ્રતિકૂળ પરિસ્થિ-
તિઓની બહેમધૂની કરે છે. જીવ જગતમાં ભૌતિક કાર્ય-
કારણમાત્ર નૈતિક કાર્યકારણમાત્રને ગંધી રીતે આધીન
અને તેના દ્વારા નિર્ધારિત છે. પ્રત્યેક વ્યક્તિ પોતાના
શુભાશુભ કર્મોનું અનિવાર્ય ફળ ભોગવે છે. આથી

પોતાના કર્તવ્યનો આજ નક્કી કરવામાં હિંદુઓ એ વાતનો વિચાર કરે છે કે જે યુગ છે કે અયુગ. તેનું નૈતિક પરિણામ. યુગ આવશે કે અયુગ, એ સામ્યોક્ત નૈતિક નિયમોને અવગણે છે કે નહિ; એ કેવળ તેને વિષે એ વાતનો વિચાર નથી કરતા કે નૈતિક દૃષ્ટિથી તથા ભૌતિક કાર્યકારણભાવના વિચારથી એ કમંથી તાત્કાલિક બાબ ઘણે કે હાનિ. એના કમોનું નિષ્વચ્છ વધારે પ્રમાણુર્થ નૈતિક વિચારથી થાય છે, નહિ કે ભૌતિક બાબની દૃષ્ટિથી. નૈતિક કાર્યકારણભાવ કે કમનાં વિધાનમાં વિશ્વાસ એ હિંદુધર્મનો એક મુખ્ય સિદ્ધાંત છે. આ વિશ્વાસનો અર્થ એ છે કે મનુષ્ય પોતે જ પોતાના ભાગ્યનો નિર્માતા છે, તે એટલો જ પોતાના સુખદુઃખને માટે, પોતાની મોતવિત્તિઓને માટે તથા પોતાના જીવનમાં આવનારા અનુકૂળ અવ-કારો તથા વિધોને માટે જવાબદાર છે. આ વિશ્વાસ તેને એ સિખવાડે છે કે જેની પાસે અધિક સમર્થિ હોય, જે અધિક આરામ ભોગવતા હોય અથવા જેમણે અધિક પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરી હોય એવા કાર્યપણુ ખીજની તરફ દેશ કે વૈરનો ભાવ ન રાખવો, કારણ કે એ જનું તેઓના પાછલા કમોનું ફળ છે. વળી એવો વિશ્વાસ તેને પોતાની સ્થિતિ સુધારવા માટે ખીજનો તરફ ફરતાપૂર્ણ ઉત્તરપક્ષી કરતાં જટકારે છે, કારણ કે તે જણે છે કે પોતાને જે કંઈ અનુકૂળતાઓ મળી છે તેના અગર જે તે સમુચિત ઉપયોગ કરે અને પોતાના ચરિત્રને ઉચ્ચત બનાવે તો નૈતિક વિધાન અનુસાર યોગ્ય સમય પર પોતાનાં યુગ કમોનું ફળ તેને અવરજ મળશે. જનતાના નૈતિક યાસનમાં વિશ્વાસની સાથેસાથ તથા તેની સાથે પૂરેપૂરો મેળ ખાતો હિંદુઓના ખીજે વિશ્વાસ પૂર્વજન્મના સિદ્ધાંતમાં છે. મનુષ્યનું જીવન તેના વર્તમાન ભૌતિક શરીરના જન્મથી જ રૂંદે વર્તુ નથી, તેમજ એ શરીરના મૃત્યુની સાથે તેના અંત આવતો નથી. કર્મનું વિધાન જ પ્રત્યેક જીવનનું નિવંરણ કરે છે. વર્તમાન જીવનમાં તેને જે યોગિ, જે યોગ્યતાઓ અને જે અનુકૂળતાઓ મળી છે તે જનું તેના અગાઉના નૈતિક કમોનું ફળ છે. તેનાં જે કમો વર્તમાન જીવનમાં ફળભૂત થતાં નથી, તે બાકિ જન્મોમાં ફળ-ભૂત થશે. પ્રત્યેક વ્યક્તિને આત્મવિશ્વાસ અને આત્માની પૂર્ણતા માટે વારંવાર તક આપવામાં આવે છે. આ વિશ્વાસ પ્રત્યેક હિંદુને પૂર્ણતા અને આનંદની આશા

જોષી ભરી દે છે, અને તેને વર્તમાન જીવનની વિપ-ત્તિઓ સહન કરવાની શક્તિ આપે છે.

(ગ) સુક્ષિતનો સિદ્ધાંત

હિંદુ ધર્મનો આત્મા એક ખીજ કમ્ય સિદ્ધાંતના રૂપમાં પોતાને પ્રગટ કરે છે, એ સિદ્ધાંત અનુસાર માન-વી આત્માની અંતિમ આશા એટલી જાંચી છે કે તે આ પરિવર્તનશીલ જનતાના મર્મરિત ભોજીથી પૂર્ણ નથી થઈ શકતી. તથા એની રચાનો પૂર્તિ કમંબંધનથી પ્રતિવિધાન જનતાનાં સુખદુઃખ ખેડી તથા બધા પ્રકારની સીમાઓ અને ઉપાધિઓથી બંધી રીતે જૂટવામાં જ છે. હિંદુઓના વિશ્વાસ અનુસાર, બધા પ્રકારની સીમાઓને ઝોળંગી જવું. જનતાના નૈતિક શાસનથી તથા તેના ફળ સ્વરૂપ જન્મ-મૃત્યુ અને અપેક્ષિત સુખદુઃખોના ચક્રથી છૂટી કંઈક પૂર્ણતા-નિરતિશ્ચ આનંદની નિલરિશ્વિતિ-પ્રાપ્તિ કરવી એ માનવી આત્માનો નૈસર્ગિક અધિકાર છે. પોતાની સંસારમાત્રોના અંત આવવા માટે તથા પોતાના સાંસારિક જીવનના પરમ હૃદયને પૂર્ણ કરવા માટે એ આવશ્યક છે કે માનવીજ આત્મા પોતાને અગ્રાન અને અંતઃકારથી, કમ્પ્રાજો અને વાસનાઓથી, સાંસારિક પ્રતિષ્ઠા અને સમૃદ્ધિની આકર્ષિતથી, ભૌતિક દૃષ્ટિ અને ખીજનો સાથેના પ્રતિરૂપકોના બાવથી મુક્ત કરે, તથા નિરતિશ્ચ જ્ઞાન, નિરસ્વાર્થ પ્રેમ અવિચલ શાન્તિ, કર્મપક્ષીન પવિત્રતા અને સૌમ્યતા તથા સમસ્ત પ્રાણીઓ સાથે જલોદભુદિ પોતે સંપાદન કરે અને એ રીતે અમવાનની સાથે જલોદ સ્થાપિત કરે. પ્રત્યેક હિંદુની અર્થોર્થ આશા એ જ હોય છે.

(જ) ભગવાનનું સર્વશાહી સ્વરૂપ

અંતમાં, હું હિંદુધર્મનું એક મહત્વપૂર્ણ સ્વરૂપ બતાવી દેવા કમ્પણું છું જે સ્વરૂપને કાણે ધર્મો-માત્ર અથવા ધર્મોષ્ઠા હિંદુઓની ભુદિમાં લીધી જાય નથી જવાથી કહી. ઈશ્વર અને મુક્તિના અભેદમાં હિંદુ-ઓની એવી માન્યતા છે કે જેમાં બધા મતોનો જમાવેશ થઈ જાય છે. હિંદુધર્મ અધિકાર પૂર્વક એક કહી નથી કહેવો કે ઈશ્વરનું સ્વરૂપ બસ જાવું જ છે અને એથી તુરત પ્રમાણું નથી એ એવી વાતની ધોષણા નથી કરતો કે અમ્મ જાંત અથવા પેનજરની સમ્મદદૃષ્ટિ અથવા પ્રતાએ પરાતપર વગરના સ્વરૂપનું પૂર્ણપણું

આકલન કર્યું છે, એ એમ પણ નથી કહેતો કે પરમેશ્વર પાસે રૂપથી સાકાર ભગવાનની સત્તામાં વિશ્વાસ કરવો એ આત્માની આધ્યાત્મિક પૂર્ણતા માટે અનિવાર્ય છે.

વળી અવશ્ય એવું પ્રતીત થાય છે કે ઇશ્વરના સ્વરૂપના સંબંધમાં તથુ મુખ્ય સિદ્ધાંતો છે. ને હિંદુ-સંસ્કૃતિના પ્રભાવમાં જન્મેલા અને હિંદુરેલા પ્રત્યેક પુરુષ અને સ્ત્રીના હૃદયમાં-પછી તે વિદ્વાન હોય અથવા અભણ-કામ કરે છે. પહેલી માન્યતા છે નિર્વિકલ્પ બ્રહ્મ પરતી. આ રૂપમાં જ સૌ કોઈને એકમાત્ર તત્ત્વ માનવામાં આવે છે. એક પરમાત્મા જિવાય બીજો પરમાત્મા નથી. માત્ર એટલી જ વાત નહિ પણ એક પરમાત્મા જિવાય બીજા કોઈની સત્તા જ નથી. બધી સોપાનિક સત્તાઓ એ એક નિરૂપાધિક સ્વતઃસિદ્ધ સત્તાનો આભાસમાત્ર છે. બંદર અને બંદાર, સર્વત્ર ને કંઈ પ્રતીત થાય છે તેમાં એકમાત્ર તેને જ ભેદો એ જ જાણી શકાય છે. એ નિમુણ છે કારણે ગુણોની સાથે સંબંધિત હોઈ અનિવાર્ય છે અને જ્યાં સંબંધ છે ત્યાં તેની સાથે બધાપેલી બીજી વસ્તુઓ પણ હોવી જ જોઈએ. ને એક અને બીજીથી છે તે નિમુણ, નિત્ય, અપરિચિન્ન અને નિર્વિકલ્પ તે હશે જ. બધી પ્રાતિ-ભાસિક સત્તાઓ સ્વરૂપતા તેનાથી અચિન્ન છે.

બીજી માન્યતા છે પરમેશ્વરના વિષયમાં: આ રૂપમાં તે સમસ્ત જીવો અને ઇન્દ્રિયગ્રાસ્ત્રી પદાર્થોના તથા અનંત મોહાથી યુક્ત એવા અખિલ વિષયના અધીશ્વર છે. આ સ્વરૂપમાં તેઓ જન્મતની સંપૂર્ણ પરિચિન્ન અને અનિત્ય વસ્તુઓના ઉત્પાદક, નિષ્ક્રાંત અને સંહારક છે. તેઓ અનંતશક્તિ, જ્ઞાન અને કૌમ્યતા તથા અનંત પ્રકારના સ્વતઃ ગુણોથી સદા સંપન્ન છે. જેને કારણે બધા સનુરૂપો ગાઢ મક્તિ અને પ્રભાથી તેની વંદના કરે છે. પરંતુ તેનું કોઈ નિશ્ચિત નામ અથવા રૂપ નથી. એ સમસ્ત નામરૂપાત્મક છે, કારણ કે નામ અને રૂપની સહાયતા વગર મનુષ્યને માટે ચિંતન કરવું સંભવિત નથી અને તેનું ચિંતન અને ઉપાસના કરવા માટે મનુષ્ય કોઈપણ નામ અથવા રૂપને ઉપયોગ કરી શકે છે. કોઈપણ નામ અથવા રૂપને, કે ને મનુષ્યના ચિત્તમાં જન્મીશ્વર ભગવાનના સર્વ અશ્વર્યપૂર્ણ સ્વરૂપની સ્ફુરણ કરાવી શકે છે તેને, હિંદુઓ ભગવાનના અથવા ભગવદ્ગુણ પ્રાપ્તી

ને છે. પ્રત્યેક હિંદુને વિશ્વાસ છે કે જેવાં બધાં રૂપ તે અતીન્દ્રિય ભગવાનનાં ઉદ્દિગ્ધોત્તર રૂપ છે. ભગવાનના વિષયમાં કંઈ માન્યતા કેટલા પ્રમાણમાં પૂર્ણ છે એ બાબતમાં સ્વાભાવિક રીતે જ તે માન્યતાનો ભૌતિક, નૈતિક અને આધ્યાત્મિક વિકાસ ક્યાં સુધી થયો છે એ વાત ઉપર આધાર રાખે છે.

ત્રીજું, બધા હિંદુઓનો એવા નૈસર્ગિક વિશ્વાસ છે કે એક જ પરમેશ્વર આ જન્મતમાં અનેક દેવતાઓના રૂપમાં પોતાને પ્રગટ કરી રહે છે. એમાંથી પ્રત્યેક દેવતાના સંબંધમાં એવું માનવામાં આવે છે કે કાશ્યાપ પરમેશ્વર જ એક વિશિષ્ટ કરીર ધારણ કરીને તેના રૂપમાં પ્રગટેલા છે અને એ કરીરમાં તેનાં અશ્વર્ય, જ્ઞાન, કૌમ્યતા, શ્રી, સૌંદર્ય, અને તેજની વિશિષ્ટ ક્ષણો પ્રગટી રહે છે. આ દેવતાનાં જૂદાં જૂદાં નામો તેમજ જૂદાં જૂદાં રૂપો કંઈ શકે છે, અને તેઓ કારણ જૂદાં જૂદાં શક્તિઓ અને ગુણોનો પ્રકાશ ધરે છે. પરંતુ સ્વરૂપતા તેઓ એક બીજાથી અચિન્ન છે, કારણ કે એ બધામાં એક જ પરમાત્માનો નિવાસ છે તેમજ એક જ પરમાત્મા તેઓમાં તથા તેઓ કારણ, બિન્ન બિન્ન લીલાઓ કરે છે. હિંદુઓની દૃષ્ટિમાં આ બધાં રૂપો વિદ્યાનયન અને અન્ય જન્મતમાં જોડાયાં જોડાં એટલા જ જાણી છે જેટલા આ પ્રતીયમાન જન્મતનાં પરિચિન્ન જીવ અને ઉદ્દિગ્ધોત્તર પદાર્થો સાચા છે. એથી કોઈ વ્યક્તિ અથવા સમુદાય અથવા ભતિ ભલે કોઈપણ દેવતાઓની ઉપાસના કરે અથવા જન્મીશ્વરની કોઈપણ નામ-રૂપથી આરાધના કરવામાં આવે, હિંદુઓ આવા પ્રકારની કોઈ ઉપાસના અથવા આવા પ્રકારના કોઈ ઉપાસક તરફ દેવો ભાવ નથી રાખી શકતા. એ કારણસર ધર્મોન્માદ ને ખાસ કરીને નીચાતિનીચ પાશવ નિશાને કરતાં પણ અધિક નીચે પહોંચનારા અને બાવાલ છે, તે હિંદુઓના ચિત્તમાં કરી જઈ નથી શકી શકેતા.

આ પ્રકારે હિંદુધર્મના આત્મા પોતે જ પોતાને જાણીએમ ધાર્મિક દૃષ્ટિના રૂપમાં તથા ઇશ્વર સંબંધી બધી વિવેકપૂર્ણ માન્યતાઓ તથા બધા પ્રકારની આધ્યાત્મિક સાધનાઓના સમાકરના રૂપમાં પ્રગટ કરે છે. એથી હિંદુધર્મ જ વિષયમંજલનો સાચો નમૂનો છે.†

† બીજા અશ્વર્યક્રમાર મહોપાધ્યાયના હિંદી લેખ ઉપરથી.

અભેદ-દર્શન એ જ માનવ ધર્મ

લેખક.—શ્રી ડૉ. રામદાસ, મહેતા. બી. એ. એસ. ડી. સી.

જોનાં પુરુષો વહી ગયા છે કે સૌ કોઈમાં ઈશ્વરી બળ છે; એકલું વહી નથી ગયા, પરંતુ તેમણે પોતાની જીવન-લીલા દરમિયાન તે ઈશ્વરીબળ સર્વમાં વ્યાપી રહેલો છે અને તેનો સામ્રાજ્ય કરેલો છે. મહામંદ પરંબર રખડી: ટોળાઓનો ઉદાર કરના બીજી ક્રમોણ, કાઈરે પતિતોનો ઉદાર કરવા કમ્મર કસેલી; દિંડુઓના અવતારી પુરુષોત્તમોએ પતિતોનો ઉદાર કર્યો છે એ તેમના અરેક ધર્મગ્રંથોમાંથી બહે છે. અનેક સંતોએ, મહાત્માઓએ, આખી બાવણોએ. સામાન્ય સુધારકોએ, જનતાના મહાનેતાઓએ, પોતપોતાની રીતે જગતના અરેકોમાં વિચરી નાનામોટાને ખ્યાલ રાખ્યા વગર રાખ કે રહેનો વિચાર કર્યો વગર, રાખ કે નિખારીને ભેદ ભેમા વગર, સૌ કે પુણ્યને અલગ અલગ દષ્ટિએ નીકાળ્યા વગર સૌના આત્માને ઉન્નતિને માર્ગે વાળવા અતત પ્રયત્નો કર્યો છે.

રેક મહાત્માઓએ પ્રગ્રહયો, વાકાઓ, મર્યાદિત બંધનો તોડી જગતના વિશાલ મંદિરમાં સૌને નોતર્યો છે. સૌ પ્રાણી સંતાનો છે, પ્રાણી બંધાઓ છે, સૌ એક માનાખના ફરબદો છે એમ એમણે પોકારી પોકારોને કહ્યું છે.

જીતી! દેશ દેક વચ્ચે લાકાઈઓ ભગ્ન કરો છે. ધર્મને બદાને કપાઓ કર્યા છે. કોઈએ મૂર્તિ પરી, તો કોઈ તે જ મૂર્તિનો જબ્બક બન્યો, કોઈ કિસ્સો બન્યો, કોઈ મુસ્લીમ બન્યો, કોઈ અનમતની બન્યો, કોઈ વૈષ્ણવ બન્યો. કોઈ નાસ્તિક બન્યો, કોઈ ગેરબંધનો બન્યો, કોઈ આ બન્યો, કોઈ તે બન્યો. જુદા જુદા સ્વરો સૌમાંથી નીકળવા લાગ્યા ને સૌએ પોતાના પંથના પોષાઓ કે પોષાઓનું મહત્ત્વ વધારી દીધું. ખૂબ મતમતોન્તરો વધી ગયેલાં છે, એ યાની સમજન ને સર્વિદિત છે. વિસ્તારથી અને તેનું ક્યન કરવાની અત-સ્થિતા નથી.

એક મુશી આજળ તરો આવે છે. ને ભેદી જગતમાં ઉપરિચિત થયા છે. તેનો ક્તો પરમાત્મા જ છે એમ એક રીતે કહી શકાય. નાસ્તિકવાદથી ચાંડી અનેક દેવ દેવીઓની ઉપાસના સુધી બધી પ્રજાલિકાઓ અધિકારરૂપે ઉઠતી એમ બીજર માની લાઈએ; પરંતુ એ બધાંથી પર જોનાર, એ બધાંમાંથી સાર કાઢનાર માનવી સામ્રાજિક મતોમાં શું ગ્રમ લપટાશે? નાના બાળકને રક્તો અટકાવવા માળાપ મંટડી વગર છે, યુધરો ખખડાવે છે કે પીપરમીટ વ્યાપી સમજાવે છે, તેમ માનવી અગાન-દશામાંથી પૂજ્યોની દશામાં પરિવર્તે તે પહેલાં જોના આત્માને પ્રકાશ મળે તે અટકાવવા, પંથો, મંદિરો, દેવો રચાયા; પરંતુ માનવી ત્યાં જ ને પડ્યો રહે ને જોનાં જ્ઞાનમુક્તો બોલે નહિ, તો એ અટકાવક મરવાનો, એ મતામ્મી બનવાનો ને તેમાંથી દુરામ્મી પણ તેટલો જ થવાનો.

દામરો વર્ષોથી પૂર્વગ્રહો, મતામ્મો અને દુરામ્મો, હામ્મો નેટલા આમ્મો હોય તેટલા આમ્મોથી માનવી વોટગાઈ ગયો છે ને જોની આંખ ટૂંકી દષ્ટિ-વાળી બની ગઈ છે. જોની છુદિ શુદ્ધ રહેવાને બદલે અમિત બની ગઈ છે ને એ એક જ દષ્ટિથી-પોતાની જ દષ્ટિએ જોઈ રહ્યો છે. બીજી પણ દષ્ટિ કે તેરો એરે ખ્યાલ આવવો નથી.

કેમ જોને ખ્યાલ નથી આવવો? અદુખ્યો પાસે તાંબાના કે નીકલના જ સિક્કા મૂલવામાં આવ્યા છે. એણે નમદ અંદોનો રૂપિયો જોયો જ નથી; એને એ બસથી ચાંડોનો સિક્કો દેખાવામાં જ નથી આવ્યો. જોના કહેવાતા ધર્મગુરુઓ તરફથી એને સાચો માર્ગ મળ્યો નથી અને એ અધીઓમાં-મૂલમૂલામણીમાં પડી રહ્યો છે.

રાજમાર્ગે વગવા મારે આજના યુગમાં સૌ કોઈને-જગતકરના કોઈપણ માનવીને મહાન તક છે. દુનિયામાં આધુનિક વૈજ્ઞાનિકો અનેક શોધો કરી છે. માનવીના

ઉપદેશ મારે બનેક સાધને વધ્યા છે ને વધે છે. દેહદેહના લોકો જોઈખીજના સંપર્કમાં આવના સમયમાં વધુ ને વધુ આવતા જાય છે. એક ખીજના વિચારો જણવાને, એક ખીજની મુસીમનો સમજવાને, એક ખીજના કુખો ટાળવાને જાણે અસંખ્ય સાધનો માનવી સમક્ષ પડ્યા છે; પરંતુ જગતભરનો માનવી ભૂલેલો. એણે એ સાધનોને પોતાના પુરોહતો ઉપયોગ કરી દેવાનો સંકુચિત વિચાર રાખ્યો, ને 'હું, બાવો ને મંજલદાસ' જેવી વૃત્તિઓ કામે લાગી ગઈ. માનવી માનવીને મારતો, કુખ ખાપતો, રંદવડતો રાક્ષસી પ્રાણી બનેલો.

માનવીને જગતમાં જન્મી દેવ થવાનું હતું, પરંતુ એ બન્યો પશુ. માનવધર્મની દીક્ષા એને મળી નહિ; એને દીક્ષા મળી સ્વાધીન, અદમ્ય. મારો દેહ, મારો ધર્મ, મારો પંથ, મારો દેહના લોકો, મારો પહેરવેશ વગેરે એ પરિમિત જગતમાં ગોળા ખાતો થઈ ગયો અને પરદેહનું કાંઈપણ દેવ ને જીતવું, જણવું, મૂર્ખો બનેલું દેવાનો માંકવું.

એક અંગ્રેજ દેશકત હોઈ શકે, પરંતુ તે જ અંગ્રેજને જો કોઈ હિંદી દેશકત બની દેહનું કાપે કરે, તો તેમાં એને રાજદોષ દેખાય !

એક મીઠનરી ખરો ખુદાનો ભક્ત હોઈ શકે; પરંતુ એક મુસ્લીમ કે એક ક્રિસ્તીય દોષાથી ખુદાનો પ્રિયજન ન હોઈ શકે. આમ દુનિયા આવી છે, ને દુનિયાના કુખરો વધી ગયા છે. એ મનાનો ઉપાય એક જ છે કે માનવ ધર્મનો સ્વોટ ખ્યાલ આપણા જગતમાં ઉદભવે એવી સૌએ પરિસ્થિતિ ઊભી કરવી જોઈએ. પોતાના પંથમાં, સંપ્રદાયમાં રહેવા છતાં અન્ય પંથોમાં પાસે પણ સત્ય દર્શન બરેલું છે, એ જાણના યુગમાં સૌ કોઈએ સમજી લેવું જોઈએ.

જેવા માનવધર્મનું સત્યદર્શન કેવી રીતે લાગે ! માનવી અને તે યાતિમાં જન્મ્યો હોય, અને તે પંથમાં દીક્ષિત થયો હોય, અને તે દેશમાં એ અવતરી હોય; પરંતુ એનો જેવો છત્ર છે, એની જેવી લાક્ષણિકતા છે, એને જેવી ભૂખ તરસ ભાગે છે, એને જેવા આમરો છે, એને જે ને સુખ કુખના અનુભવો થયા છે તેવું બધું અન્ય માનવીઓને પણ થયેલું છે. તેનો દરેક બક્ષિએ રાજ બરાજ ખ્યાલ રાખવો જરૂરી છે. 'વાદ્યો માવશા તાદ્યો સિદ્ધિઃ' એ ત્યારે જોઈએ તો એમ લાગે છે કે આપણી ભાવના એટલી બધી વિદ્યાજી કાંઈની બનાવી દેવી જોઈએ, બાપણું દરખ

એટલી બધી વિદ્યાજીતા અનુભવતું થઈ જવું જોઈએ કે એમાં મર્યાદાને અવકાશ જ મળે નહિ. પહેલાં તો દરેક જણે ભાવનાના જગતમાં વિચરવાની જરૂર છે. આપણી ભાવના એટલી બધી ઉચ્ચતર દેવી જોઈએ કે જ અમી દેહના માનવીઓ પણ આપણી ભાવનાના પ્રભાવે સરકારી બને. એકને 'નાપાક' કહેવો, બીજાને 'નારિતક' કહેવો, ત્રીજાને 'અધર્મી' ગણવો, ચોથાને 'પાપી' માનવો. એમાં જ જગતના માનવીની પડતી છે. જે માનવી એક-એકમાં પડ્યો છે તેના આત્માને ઉદાર થઈ શકતો નથી. અનોદ દર્શન કરવા માટે દરેક બક્ષિએ ઉમઠા ભાવના પોષવી જોઈએ.

એ અનોદ દર્શન કરારે લાગે માનવી ત્યારે મિથ્યાભિમાની મરી અદ્યકારનો બપ છોડી, ગાદીવતા અનુભવે, વિશ્વગ્રેમનો બપ કરે ત્યારે જ એ અનોદદર્શન પામે. 'સર્વે જનાઃ સુસ્ત્રીનો મયન્તુ' એ શુભેચ્છા સાથે દરેક બક્ષિ, કોઈપણ પંથમાં રહેવા છતાં, કોઈ પણ દેશમાં નિવાસ કરવા છતાં, પોતાના રાજ બરાજની કાંઈ આદરે તો જગતને એ સ્વર્ગ બનાવવા સમર્થ બને.

આજના યુગમાં કોઈપણ એક ના ખીજ પંથનો પ્રચાર કામે કરવા કરતાં જો દુનિયાના યાની ગણુદો માનવધર્મનો દેહાવો કરવા મિથ્યો રચાયે, માનવધર્મના રચાપત્ર માટે દરેક ધર્મના મિથનરીઓ પોતપોતાના ધર્મકાંઈ આદરવા છતાં માનવધર્મનું બીજું કાર્ય, તો એક દિન એવો ઊગે કે ત્યારે સૌ ખુદાના બંદાઓ એક એકની નજીક બાવી દિવ્ય સંપર્ક સામે ને 'Love thy Neighbour' તારા પાડોશી પર પ્રેમ રાખ' નો મંત્ર કાઢ લાય.

માનવધર્મ સમજનાર પાછી પીડાનો પહેલો ખ્યાલ રાખ્યો. પારકાના કુખોમાં એને પ્રથમ ખ્યાલ આવ્યો. 'વૈષ્ણવ જન તો તેને રે કહીએ ને પીડ પરાધ ભણે.' દુનિયાભરમાં ત્યાં કુખ છે, ત્યાં ત્યાં રાજના ચાળાઓ છે, ત્યાં ત્યાં ભૂખમરો છે, ત્યાં ત્યાં ખેડારી છે, ત્યાં ત્યાં અગ્નિ છે, ત્યાં અંધકાર છે, ત્યાં ત્યાં માનવ ધર્મ સમજનાર દારો નરો. એક દેશમાં લખખૂટ થતો હોય, એક દેશમાં આદાર વિદ્યારના અસંખ્ય કાષ્ઠો હોય અને બીજા દેશમાં ખાખાવીપી થઈ ગયેલું હોય, તે જગત 'કેવું કદરું દેખાય છે !' બીજાની મુશીબતો, કુખો અને અગ્નિ દર કરવામાં જે માનવીઓ અડેપડે તૈયાર થઈ જશે, તે જ માનવીઓ દેવાંદી બનશે, તે જ માનવીને પરમાત્માની પ્રાપ્તિ થશે. જે ધર્મમાં, જે પંથમાં અનોદ-દર્શન લાય તે જ ધર્મ મહાધર્મ છે, તે જ ધર્મ અમર છે. તે જ ધર્મ સૌ માનવીઓ માટે રાજમાર્ગ છે.

ગીતાજી એક નીતિ-ધર્મ-શાસ્ત્ર

લેખક : શ્રી રસુલભાઈ ન. વહેરા

અનેક જાણી કહે છે કે 'ગીતાજી' એ કર્તવ્યપાલનનો શિક્ષામંથ છે. અંગ્રેજીમાં જેને 'duty' કહે છે, એવો આદેશ એમાં છે. તેઓના મતમાં ગીતાજી એક નીતિશાસ્ત્ર છે. Ethics.

Duty for duty's sake ગીતાજીનો આશય એ છે. મારે મતે તો ગીતાજી એક નીતિશાસ્ત્ર-કર્તવ્ય પાલનનું શાસ્ત્ર છે. તદુપરાંત ગીતાજી ગંભીર અધ્યાત્મ-શાસ્ત્રનો રત્નખંડાર છે.

સમાજમાં માણસો અનેક રીતે એકબીજાના સંસર્ગમાં આવે છે. આથી એકબીજાને એકબીજાની સાથે અનેક કામ કરવાની હોય છે. આ કામ કરવામાં પ્રત્યેક પોતાની ફરજ સમજે એને 'duty' કહેવાય. આપણને માથાપે જન્મ આપ્યો છે, આપણું પાલન-પોષણ કર્યું છે, એટલા મટે એમની સેવા કરવી એ સંતાન તરીકેની આપણી ફરજ. અને માથાપે સતા-નેને પાળા-પોષી મોટા કરવા, વણાવવાં મણાવવાં ને ધણે વજાગાવાં એ માથાપત્રી ફરજ.

એક વજીલ, પોતાના અસીલનો ચુકડાંમાં હાથમાં લે છે. એના બદલામાં એને શી મળે છે. શીનો વેપાર કર્યો એટલે વજીલની ફરજ યથા પરી કે એણે એના અસીલનું દિત જાળવવું. પછી ભલેને એ ચોર, ડાકુ, લાડો કે ખૂની હોય. એણે તો અસીલનો કાંઈ પણ પ્રકારે ધડાવ કરવો રહ્યો.

એક સૈનિકનો હાથપો હથો. સૈનિકે ક્રાંતાનના-કર્તવ્યના કુશ પ્રમાણે જ ચાલવું રહ્યું. આપણે દેશસેવક હોઈએ તો, આપણે આપણા નેતાની નેતામિત્રી મુજબ આશવું રહ્યું.

દેશનું દિત એટલે પ્રજાનું દિત. સમગ્ર રહેવાસી-ઓનું દિત-કલ્યાણ. આપણે દેશનાં હવાપાણી, દેશનાં ધનધાન્ય, દેશનાં સમાજ, શિક્ષા, ધીણા સોનો ઉપયોગ કરીએ છીએ એટલે દેશના કલ્યાણમાં આપણું સોનું કલ્યાણ સમાવેલું છે; એટલે દેશનું દિત ચાલવું એ આપણું સૌથી પ્રથમ કર્તવ્ય.

અંગ્રેજ સેનાપતિ નેલ્સને લખ્યું છે કે-

England expects every one to do his duty. યુરોપિયનો આ રીતે કર્તવ્યપાલનનો માર્ગ મલકા કરે છે.

કર્તવ્ય આગળ તેઓ સુખ, આદર, નિદા, બધું જ વિધરી જાય છે. દેશભક્તિનું સૂત્ર એમને સોખવતું પડતું નથી. કર્તવ્યપાલનના શિક્ષણમાં જ એ સધળું સમાઈ જાય છે.

સેધ, સહકાર અને ભાઈચારો એ સધળાની સંચાલન-દેરી કર્તવ્યમાં જ સમાઈ જાય છે.

ત્યારે કર્તવ્યપાલનનો આદર્શ શી? એ પ્રશ્ન સહેજે ઉદ્ભવશે. કેટલાક કહે છે કે આપણને સુખ મળે એનું નામ કર્તવ્ય. કેટલાક કહે છે કે આપણા વડે ખીજાને-પરતે-સુખ મળે એનું નામ કર્તવ્ય, કેટલાક કહે છે કે દેશને સુખ મળે એનું નામ કર્તવ્ય કેટલાક કહે છે કે દેશને કુનિપાને સુખ મળે એનું નામ કર્તવ્ય. કેટલાક કહે છે કે આપણે કુશાગ્રી આપે એનું નામ કર્તવ્ય.

કેટલાક કહે છે મહાજનો જેન ગતિ: સ પન્થા: કેટલાકનું માનવું છે કે પ્રથમ દેશસેવા, પછી દેવ-સેવા. ત્યારે કેટલાક એથી ઊલટું માને છે.

જીવનના કમલેમાં અનેક મતમતારો મલ્યાં જ કરે છે જેને જેવું શિક્ષણ મળે, વાતાવરણ મળે, ધર્મ, સમાજ અને રહેણીકરણનો હાલ મળે તેનું તેનું કર્તવ્યપાલનનું નાવ ચાલે, પરંતુ આમ પ્રત્યેકને પોતાની ફાવે જેવું કર્તવ્યપાલનનું સૂત્ર ધારણ કરવાની છૂટ આપીએ તો ભારે મોટાળો યથાજાય. નારણ માણસ તો સમાજજીવનનું એક માહબૂડ છે.

દેશમાં પ્રત્યેક સમયે કેમ વર્તવું, કેના ઉપર ભરોસો રાખવો એ બધું જ્ઞાન મળવું-મેળવવું મુશ્કેલ યથા પડે. જેથી નીતિશાસ્ત્રના જ્ઞાન વગર આપણાં ધ્યાન, ધારણા, આદર્શ વગેરે નિરર્થક નીવડે.

વિચારવટાળે ચડે. મનની કપાનો કપાય મોટાઈ જાય. આવે વખતે 'ગીતા' જ એવો મંથ છે કે જે મહાપુરુષ સામે કિનારે લઇ જાય એમ છે. મારે જ એ અંગ્રેજી નીતિશાસ્ત્ર છે, રત્નખંડાર છે.

પ્રત્યેક ધર્મધુરંધરાએ પોતપોતાનાં સાક્ષોમાં એમને સમગ્રઈ જન એવા કામિયા મૂક્યા છે. ધર્મ-એવો ઊલટાવો ઊઠો વિચાર કરી શોધે, તો તેને ધર્મ-માર્ગ-કર્તવ્યદિશા જડયા વગર નથી રહેતાં. પછી ભલેને તે હિંદુ હોય, મુસલમાન હોય, પારસી કે ક્રિશ્ચિયન હોય!

હિંદુધર્મની વિશાલતા વિશિષ્ટતા

તે. શ્રી દિનકરરાય બાલરાય વેંજુવ. બી. એ.

૧. પ્રાચીનતા.

હિંદુધર્મ સનાતન ધર્મ હોવાથી છે. એ સૂચવે છે કે એ ધર્મ અનાદિ તેમજ સદાય વિશ્વને માટે સદાશાળનો ધર્મ છે; અનાદિ તેમજ અનંત છે. હિંદુધર્મના મંથો વેદગાનરૂપ હોવાથી પરમાત્મસ્વરૂપ છે, અને તેથી તે અનાદિ-અનંત માનવામાં આવ્યા છે. વેદ પરમાત્મસ્વરૂપ અથવા પરમાત્મપ્રેરિત મંથ છે.

વેદની પ્રાચીનતા પરત્વે વિદ્વાનોમાં મતભેદ છે. તેની સીમા ઇ. સ. પૂર્વે ૧૯૦૦ કે ઇ. સ. પૂર્વે ૪૫૦૦ સંધીની બાંધવામાં આવી છે. એ મતભેદોનું સમાધાન થઈ શકે એમ લાગતું નથી, પરંતુ બજત-કારમાં કેવલ વેદ અપૂર્વ પ્રાચીન મંથ ગણાય છે.

૨. વિશાલતા.

ઉપર સૂચવ્યા પ્રમાણે હિંદુધર્મ એ ખૂં જોતાં માનવધર્મ છે. એ ધર્મનું તત્ત્વ તથા તેનો પ્રધાન સ્ત્ર એમ જ છે કે સદાય વિશ્વની બંદર ધંધર જ વિલસી રહ્યો છે, સર્વનો આત્મા એક જ છે. આ મુખ્ય સિદ્ધાંતને લઈને હિંદુધર્મ સહેજે વિશ્વધર્મ બની રહે છે અને આ તેના ગુણને લઈને હિંદુધર્મ અન્ય સર્વ ધર્મોની તત્ત્વ તથા તેના મુખ્ય સિદ્ધાંત ચોતાની બંદર રહેલાં ખંડાવી શકે છે. તેમજ બીજા મતો-ધર્મોને ચોતાની બંદર સચાવી શકે છે. આ ગુણને લીધે હિંદુધર્મમાં અપૂર્વ પરધર્મસંદિષ્ટતા રહેલી છે અને હિંદુધર્મમાં બીજાને દાખલ કરવાનો આશરો નિષેધ નથી એટલું જ નહિ આશ્ચર્યકારી કે કેવળ સ્વાધી અને દુન્યવી પટાળ-પ્રવાર તેને આનંદ નથી. હિંદુધર્મ રિયર અને શાંત જોએ છે તેની વિશાલતાથી.

૩. મહાનતા.

હિંદુધર્મ જેટલો વિશાલ છે તેટલો જ મહાન પણ

છે. તેના તત્ત્વગાનથી વધારે જોડે હજુ સુધી કોઈ જાણી શક્યું નથી. બાકે પરધર્મ કે પરદેશનું ધર્મમાં ઊંચું કે જીંદગી ઊંચું ગાન એવા અંત કે તત્ત્વલક્ષી-જોએ પ્રસાદ છે કે જેઓ હિંદુધર્મના કે તેના આશ્રયે ધર્મમંથના પ્રેમી કે જીંદગી અભ્યાસી હોય. હિંદુધર્મના અદિતવાદ કે દૈતવાદ તેનાં વડુદેશન ભેટી બંદર ધંધર અને અન્ય સાથે પ્રત્યે નારિતકતા કે તરકમતા કે ઉપેક્ષાની રજુ તરબતર સીમાંસા આવી જાય છે. તેનો તથા તેનાં સ્મૃતિ, પ્રસાદ વગેરેમાં તેના અપૂર્વ બાવવાથી ભક્તિમંથ, નાનાપ્રકારના તેના મૈત્ર, વિધવિધ પ્રકારની તેની વિધિઓ, ધર્મમાં પાલેલા અને કાનેકે કાકત, યાત્રી, મૈત્રી અને સ્ત્રીઓનો વિચાર કરીએ ત્યારે એમ જ લાગે કે હિંદુધર્મ સમક્ષ અન્ય ધર્મો એ રીતે પરખાય કે જેમ માતાપિતા પાસે તેનાં બાળકો.

૪. ક્ષાતિકેદ.

હિંદુધર્મની આવી વિશાલતા અને મહાનતામાંથી જ ગુંચવાડો જોએ થયો અને ગુણધર્મ પ્રમાણેનું ચાતુર્ય તે તમામ હિંદુઓ માટે જ નથી; પરંતુ જે સમસ્ત જનસમાજની સદાશાળ સ્વાભાવિક રિચતિરૂપ છે, તેનો પથો ક્ષાતિ અને અશ્વજ્ય પેટાક્ષાતિઓમાં થયેલ અભેદમાં ભેદભાવ પ્રગટયો. તે આજે એટલે સુધી પહોંચ્યો છે કે પરિવર્તન વગર હિંદુધર્મની કોઈ ક્ષાતિ તત્ત્વ કદાચ ભૂસાઈ જાય.

૫. અપૂર્વતા અને રિચતિરૂપકતા.

તથાપિ બજતો માનવ ધર્મલક્ષ સાચી પૂરે છે કે એવો કોઈ કાળ નહોતો કે બ્યારે હિંદુધર્મ ન હોય અને તેથી કાર્વિકો આજે પણ માને છે કે એવો કોઈ કાળ નહિ હોય કે બ્યારે હિંદુધર્મ નહિ હોય. શિશુશિશ અને પ્રજા આશ્ચર્યોનો આશરો હજારો

૫૫)થી હિંદુધર્મ કળા અને સંસ્કૃતિ રીતે કરતો વ્યાખ્યા છે અને જ્યારે જ્યારે પોતાની અંદર જ નિર્માણ પડેલાં તત્ત્વોને લીધે તેની દરતી જોખમી છે, ત્યારે ત્યારે કોઈ પ્રખર સંત, ઝાતી કે પ્રચારકે તેના પેટાળમાં પાછી લેતી સ્વરૂપતા સાચી છે.

૬. અવતારવાદ.

એટલું જ નહિ, પરંતુ હિંદુધર્મ કે વિશ્વધર્મની આત્મિકતા અને અધર્મનું સામાન્ય પ્રવર્તતા પરમાત્મા પોતે ચંદુષ્ય કે અન્ય સ્વરૂપે પૃથ્વી પર પ્રગટીને ધર્મને અને ધર્મપાલકોને ખ્યાતી લે છે, તથા કુશોનો વિનાશ કરે છે. સર્વ પરમાત્મરૂપ જ છે. પરમાત્મા વિષ્ણુની અંદર તેમજ કપર અખંડ વિલસી રહ્યો છે અને અનંતના ભાગ પડે તો પણ અનંતજ રીત રહે એવો તકેબદ્ધ સિદ્ધાંત પ્રતિપાદિત કરનાર હિંદુધર્મને આ માન્યતા નેટલી સરહ છે તેટલી સુખમ પણ છે.

૭. આધ્યાત્મિકતા

દીન અને દુનિયા બન્નેને સાચવી શો એ અવ-હાર ધર્મ; હિંદુ ધર્મમાં તેનો માધ કે નિષેધ નથી, પરંતુ હિંદુ ધર્મ એમ સુધરે છે કે પરમ ધર્મ પ્રાપ્ત કરનારને, જ્યતતી માત્રા જાણી લેનારને દુનિયાની પડી નથી. જાનો અર્થ એમ નથી કે તે આત્મકલ્યાણ કાર્યે કે લોકસમજ કાર્યે અવહાર કરતો નથી; ઈશ્વર કરાવે તે કરે છે; પરંતુ કનક, કામિની કે કાર્તિકી કે કુન્વરી કોઈ પણ લાલચામાં તે રસાવો નથી, કારણ કે એવી લાલચા કે તેના ભોજ તેના હારમાં પ્રચ્છેલા માન કે રસોના આનંદાન સમક્ષ પામર બની પીરગળી જાય છે; એ રીતે એને દુનિયાની પડી નથી. વ્યાજી તો એ નેટલો પ્રગટ રહે છે એટલો પ્રગટ બીજો કોઈ રહી ન શકે; એ નેટલો જમવો છે તેટલો બીજો કોઈ જમવો હોઈ ન શકે; આત્મા એ જ શુદ્ધ જ્ઞાતાત્મ તત્ત્વ છે, ત્યાં જ અધ્યાત્મિકતા છે. રેઠ નાશવંત છે એટલું જ નહિ, પરંતુ રેઠ, પ્રાણ, મન કે વિચાર (સૂક્ષ્મ મન) એ 'દુ' નથી એમ હિંદુ ધર્મ સમજે છે. નિરવશ્ય સેવા કાર્યે રેઠનું નાશવાન કે કટ કે તપ હિંદુધર્મને માન્ય છે, નહિ કે રાધા અને ભોજવિલાસ.

૮. આસ્તિકવાદ કર્મવાદ અને જન્મ-પુનર્જન્મવાદ

કપર સુચ્યું તે પ્રમાણે હિંદુધર્મના આદર્શ કે

દર્શનોના ઈશ્વર નથી અથવા હોય તો કુન્વરી અવહારમાં તેનો કંઈ અપ નથી એવી માન્યતા એ કે રાજ યામ છે ખરી, તથાપિ હિંદુધર્મના સમસ્ત જનોનો તો રાજ અને શુદ્ધ અવાજ એ જ છે કે ઈશ્વર કે એટલું જ નહિ પરંતુ ઈશ્વર સિવાય બીજું કંઈ હોઈ શકે જ નહિ. એ ઈશ્વરને પ્રાપ્ત કરવો એ આપણને પોતાને જ જોળખવા બરાબર છે. એ જોળખાણ માટે અનેક પંથ હોઈ શકે; પરંતુ પરમાત્મા કે ઈશ્વર એક જ છે. એક પંથ ભક્તિનો છે, બીજો ચોમ કે જ્ઞાનનો છે, ત્રીજો ઝાનનો છે, ચોથો નિષ્કામ કર્મનો છે; પરંતુ એ ચારમાં યત્ન એક છે, વિરાગની અથવા અનાલક્રિયાની; ઈશ્વર અનંત અને અબદ્ધ છે, મદ્યમ દાન તથા પામર છે, માટે ઈશ્વરની કાલિ કે તેનું જ્ઞાન કે દાન પ્રાપ્ત કરવામાં મૂર્તપૂજા વિષયકર અભ્યાસ તો તેનો નિષેધ નથી. ગીતા તો કહે છે કે અબદ્ધતાની ઉપાસના મનુષ્યને સુલભ નથી અને જન્મમાં આપણે જોતા પણ ક્યાં નથી કે છાત્રી, અમુક રસાન, મૂર્તિ, અગ્નિ કે જગ કે એવું કંઈને કંઈ એ મનુષ્યની આંખે દેખાય છે, તેનું પૂજન કે જ્ઞાન સર્વ કરે છે!

કરેક કર્મનું ફળ બરાબર મળે છે, પછી ભલે તે કર્મ માત્ર માનસિક હોય, તથાપિ કર્મનું ફળ ક્યારે અને કેવી રીતે મળશે તે મનુષ્ય જાણતો નથી, મનુષ્યે કર્મ કરવાનાં છે; ફળ આપતું એ અધિકાર ઈશ્વરનો છે, પરંતુ ફળ મળે તો છે જ. કર્મફળ ભોગવવા માટે જ આપણે જન્મ લેવો પડે છે, લાકો જન્મમાં કર્મ સંચિત થાય છે, તેમાંથી આ જન્મમાં ભોગવવાનું જે મળ્યું તે આપણું પ્રારબ્ધ, સંચિતમાંથી ક્યું અને કેટલું પ્રારબ્ધ આ જન્મમાં મળે છે તે આપણે જાણતા નથી. ચાર્ કર્મના ફળ અચ્છ રહે, અચ્છાં રેઠી અપૂર્ણ નિષામ જન્મ જાય ત્યારે ગોણ કે રાંચ મળે છે, જે સિલિત અપૂર્ણ અને અનંત આનંદની છે. જન્મ માત્ર આ દુનિયામાં જ થવો થયો, રેઠ પણ માત્ર મનુષ્યનો જ હોય તેવું નથી; દુનિયા અનેક અને રેઠ પણ અનેક એવી હિંદુધર્મની માન્યતા છે.

ચારેનું પતન પણ માત્ર એમ હિંદુધર્મનું બારે પતન થયેલું અભ્યાસ છે; પરંતુ એ જ ન્યાયે તેનું ઉત્થાન પણ બારે વાજો, એવી ઓ પરમકૃપાળુ પરમાત્મા પ્રતે વિનમ્ર માત્રે પ્રાર્થના કરી આપણે વિરમીશું.

ધર્મ એક પુરુષાર્થ

લે. શ્રી ઉમાશંકર જયશંકર મહેતા. બી. એ.

“ધર્મ” શબ્દ બહુ વ્યાપક અર્થમાં વપરાય છે, પણ અહીં આપણે ધર્મશાસ્ત્રોમાં જેનો કેવો અર્થ કરેલો છે, તે સંક્ષેપમાં જોઈશું. ધર્મ એટલે લક્ષણ, ધર્મ એટલે ફરજ (Duty), એ અર્થ જોણ છે. શાસ્ત્રોક્ત “ધર્મ” શબ્દનો અર્થ ધ્રિયતે લોકોડનેન, ઘરાતિ લોકમ્ ઘા ને વડે આ લોક પારણ કરાય છે, અથવા જ્ઞાપી આ લોક ટી રહે છે, તેને ધર્મ કહેવામાં આવે છે અને આ હુંકા લેખમાં આપણે જોઈશું કે આ જાતના અસ્તિત્વમાં અને તેને ટકાવી રાખવામાં ધર્મ-તત્ત્વ અમત્તમે કામ લાગવે છે.

આપણાં શાસ્ત્રોએ ધર્માર્થિકામમોક્ષ-એ ચાર પ્રકારના પુરુષાર્થમાં ધર્મને પ્રથમ સ્થાન આપ્યું છે, અને એ ધર્મના અતિમ ધ્યેય તરીકે મોક્ષને સ્થાન આપ્યું છે. એટલે મનુષ્યને મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે પ્રથમ ધર્મની આવશ્યકતા છે, અને ફરજ શાસ્ત્રમાં એ જ વસ્તુનું પ્રતિ-પાદન કરેલું જણાયે.

એ ધર્મનું સ્વરૂપ અને એનાં લક્ષણો જોતાં પહેલાં ધર્મની શાસ્ત્રકારોએ કેવી વ્યાખ્યા કરી છે, તે આપણે જોઈએ. યતોડમ્યુવયનિઃશ્રેયઃસિદ્ધિઃ સ ધર્મઃ જેમાંથી અવ્યુદય અને કલ્યાણના સિદ્ધિ તે ધર્મ જેમ વૈશ્વિક દશનમાં કહેવામાં આવ્યું છે. અથાતો ધર્મ-જિજ્ઞાસા । વેદવિદિતત્ત્વે સતિ અનિન્દિતત્ત્વે સતિ પ્રયોજનવધર્મો ધર્મઃ । વેદાધ્યયન પછી ધર્મની જિજ્ઞાસા કરાય છે. વેદમાં કહેલાં અનિન્દિત ને વિવિધ વાક્યો છે તે વડે પ્રતિપાદન કરાયેલો અને પ્રયોજનવાળો તથા પુરુષ વડે પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય અર્થવાળો વ્યાપાર તે ધર્મ, એ મહર્ષિ કૈતિનિની વ્યાખ્યા છે. સર્વભૂતાનાં ધારણાત્ ધર્મઃ, ધર્મે રોચયતે इति ધા ધર્મ. એ શ્રી જમદ ગુરુ આવ-શંકરાચાર્યનું મતભ છે. શ્રી શંકરાચાર્યે ગીતા કાષ્યના આરંભમાં જ દ્વિવિધો દિ વેદોક્તો ધર્મઃ પ્રવૃત્તિ-લક્ષણો નિહૃતિલક્ષણ-પ્રવૃત્તિલક્ષણ અને નિવૃત્તિ-

લક્ષણ એમ એ ધર્મના પ્રકારો બતાવ્યા છે, અને ત્યાં સ્પષ્ટ કર્યું છે કે આ પ્રવૃત્તિલક્ષણ ધર્મ અમ્યુદ્યુધાર્થ અવ્યુદય અને લોકસંમદ માટે આવશ્યકમાં આવે છે.

જીવનમાં આપણને અનેક પ્રસંગોએ સુખદુઃખનો અનુભવ કરતાં, ઉપર એક તત્ત્વનો નિશ્ચય થાય છે કે દુનિયાની આ બધી વસ્તુઓ નિત્ય નથી, પણ એક તત્ત્વ એવું છે કે ને નિત્ય છે, અને તે ધર્મ છે, અને તેની પ્રાપ્તિ માટે મનુષ્યને પરમ પુરુષાર્થ કહેવો પડે છે. મહાભારતમાં પણ એક સ્થળે એ જ અર્થમાં કહ્યું છે કે:-

न जातु कामाज मयाज लोभाद्
धर्मं त्यजेज्जीवितस्यापि हेतोः ।
नित्यो धर्मः सुखदुःखे त्यनित्ये
जीवो नित्यो हेतुरस्य त्वनित्यः ॥

અર્થાત્ કામ, મય અને લોભના પ્રસંગોમાં પણ ધર્મનો ઝાઝ પછી રીતે ત્યાગ કરવો જોઈએ નહિ, કારણ કે ધર્મ નિત્ય છે, અને બીજી બધી વસ્તુઓ ને હેતુ-રૂપ છે તે અનિત્ય છે. સાતિપવમાં પણ કહેવામાં આવ્યું છે કે:-

धर्मं हि यो वर्धयत्ते स पण्डितो
य एव धर्माच्छयते स मुह्यति ।

ધર્મની ને વૃદ્ધિ કરે છે, તે જ પંડિત-વેદાન છે, અને ને તેથી બદ થાય છે, તે મૂઢ છે. ધર્મનું મહત્ત્વ સમજાવતાં શાસ્ત્રમાં અનેક વચનો છે, જેમાં સામાન્ય વચન આ છે:-

मृतं शरीरमृत्युज्य फाष्टलोष्टमं इतौ ।
यिमुपा पाचयौ यान्ति धर्मस्तमनुगच्छति ॥
तस्माद्धर्मं सहायार्थं नित्यं संचिनुयाच्छनैः ।
धर्मेण हि सहायेन तमस्वरति दुस्तरम् ॥

શરીરનો નાશ થયા પછી પણ નિત્ય-સાક્ષત-રહે-નારી વસ્તુ ધર્મ છે; જેની સહાય વડે મનુષ્ય આ

દુસ્તર અધારને તરી ન્ય છે. માટે એ ધર્મની પ્રાપ્તિને
અર્થે મનુષ્યે દુઃશેષ પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઈએ, કારણ કે—

ધર્મે વિશ્વસ્ય જગતઃ પ્રતિષ્ઠા

લોકે ધામષ્ટં પ્રજા ઉપલપ્તિઃ ।

ધર્મેણ પાપમપુનરુન્નતિ ધર્મે સુર્ય પ્રતિષ્ઠિતમ્

વસ્માદર્મ પરમે વદન્તિ ॥

જગત્ની પ્રતિષ્ઠા એ ધર્મ છે. દુનિયામાં શ્રેષ્ઠ
ધર્મશીલ પાસે જાય છે ધર્મથી પાપ દૂર થાય છે.
ધર્મમાં જ બધું સમાયેલું છે, અને તેથી જ શાશ્વતર
ધર્મને જ પરમ-મહાન માને છે.

શાસ્ત્રોમાં નિત્ય, નૈમિત્તિક, જાતિ, કુલ, આપદ્ધર્મ
વગેરે અનેક પ્રકારના ધર્મોનું સ્વરૂપ સમજાવેલું છે, એ
બધું જોતાં, આપણને રહેજે સમજાવે જયે કે જે વડે
જેનું અસ્તિત્વ ટકી રહે છે, તે જ ધર્મ છે, અને એને જ
ધર્મનું સ્વરૂપ કહેવામાં આવે છે. જેનાથી સમાજ ટકી
રહે છે, તે સામાજિક ધર્મ છે; જેનાથી રાજ્યની
પ્રતિષ્ઠા છે, તે રાજ્યધર્મ છે, જેનાથી કુલ અને જાતિ
ટકી રહે છે, તે કુલ અને જાતિના ધર્મો છે, અને એ જ
દૃષ્ટિએ વધુ અને આધરોના અનેક વિધ ધર્મો—લક્ષણો
નક્કી કરવામાં આવ્યા છે. કુટુંબમાં, જેના પાલનથી
પોતાનું વ્યક્તિત્વ જળવાઈ રહે છે, એ વ્યક્તિના
વિશાસ સાર્થ, સંબંધિને સંબંધ સધાય છે, એ ધર્મનું
બીજું લક્ષણ છે. નીતિધર્મ, સમાજધર્મ, ધર્મ-
ધર્મ એ બધા ધર્મો—લક્ષણોનો મૂળસ્ત્રોત હેતુ, વ્યક્તિ
અને સમષ્ટિના પરસ્પર આધાર હિરત્વ રહેલો છે.
એથી ઉલટું, જ્યાં એ ધર્મનું નિષ્ઠન હોતું નથી,
અથવા એ ધર્મોનું ધર્મેયિત પાલન થતું નથી, ત્યાં તે
સમાજ, તે સંસ્થા અથવા તે તંત્ર હિનભિન્ન થઈ
જાય છે, એનો આપણે દુઃશેષ અનુભવ કરીએ છીએ.
તેથી જ, સમાજના તંત્રને અવરિયત રાખવા માટે
કાયદાઓ બનાવી પડે છે. મનુષ્યના જીવનને અવરિયત
અને શિસ્તબદ્ધ રાખવા માટે જાતિધર્મની રચના
કરી પડે છે. ધર્મને ટકાવી રાખવા માટે ધર્મશાસ્ત્રના
આરોપશાસ્ત્રના નિયમોનું પાલન કરવું પડે છે. એમ
પ્રત્યેક વાતના બંધારણમાં, તેના આધારિક સચાલ-
નમાં અને તેની સ્વદેશીય પ્રતિષ્ઠામાં, તેના ધર્મો-
લક્ષણો—કાયદાઓને જ પ્રથમ મહત્ત્વ આપવામાં આવે
છે, અને એ કાયદાઓનું મથાસ્થિત પાલન થાય છે કે

નહિ, તેની કાળજી રાખવામાં આવે છે. સમાજની,
રાષ્ટ્રની, દુનિયાની પ્રત્યેક લોકસમૂહની પ્રવૃત્તિની શિખરતા
આધાર આ ધર્મોના પાલન ઉપર જ રહેલો છે, એ
નિર્વિવાદ છે. ધર્મ એ જીવન સાથે જોતપોત થયેલી
વસ્તુ છે, એટલે જીવન અને ધર્મ એકબીજાથી સદા
અભિન્ન છે, એમ કહીએ તો ખોટું નથી. અને ઘટે
ધર્મસ્ત્રોતો જાયઃ જ્યાં ધર્મ છે, ત્યાં જ જાય છે, સાજતા
છે; એ તો આપણે પ્રત્યેક ક્ષણે અનુભવીએ છીએ.

હવે આપણે ધર્મના સ્વરૂપ કે લક્ષણો વિષે વિચાર
કરીએ. વસ્તુતઃ ધર્મ એ સુધમ વસ્તુ છે, અણુરેષો
ધર્મઃ (શ્રુતિ) એટલે એનું સ્વરૂપ નક્કી થઈ શકે નહિ,
પણ ક્રિયાવાનુ ધર્મઃ એટલે આપણે ક્રિયાઓ જેમાં
રહેલી છે તે ધર્મ, એ જોતાં અને સાચારઃ પ્રયત્નો
ધર્મઃ એ માત્રવચન જોતાં, આપણને કેટલાંક લક્ષણો
મળા આવે છે. મનુષ્યપ્રતિમાં એ સર્વધર્મો થતું કહે-
વામાં આવ્યું છે.

વેદઃ સ્મૃતિઃ સદાચારઃ સ્વસ્ય ચ પ્રિયમાત્મનઃ ।
યદ્યત્કતુષિર્ધં પ્રાહુઃ સાશાદર્મસ્ય લક્ષણમ્ ॥

એ લક્ષણો જોતાં, વેદ, સ્મૃતિ, સદાચાર અને
જેમાં પોતાનું પ્રિય રહેલું હોય, તે ધર્મ. અહીં ધર્મને
બહુ વિશાળ અર્થમાં સમજાવવામાં આવ્યો છે. વેદમાં
કહેલા ધર્મો, સ્મૃતિ-સ્મૃતિમાં કહેલા અનેક પ્રકારના
ધર્મો, અને મનુષ્યના જીવનને ઉન્નત કરે, એવા સદા-
ચારના ધર્મો અને ઉત્તરે, જેનાથી પોતાનું કલ્યાણ થાય,
પ્રિયઃ પ્રાપ્તિ થાય એ ધર્મ એટલે એ ત્રણો. ક્રિય-
માણં પ્રશંસન્તિ સ ધર્મો યં ગર્હન્તે સોડધર્મઃ ।
જે કાંઈને અર્થો પ્રશંસે તે ધર્મ અને જે કાંઈ નિંદાને
પાત્ર મણાય તે અધર્મ, એ આપસ્તંબ ધર્મશાસ્ત્રમાં
આપેલું ધર્મનું સાદામાં સાદું લક્ષણ સમજી શકાય
એમ છે. મનુષ્યપ્રતિ-માનવલક્ષ-સ્મૃતિમાં ધર્મના
વિભાજો, ધર્મના સાધનોનું બહુ વિગત વિવરણ કરેલું
છે, જે નીચેના અવતરણો ઉપરથી સમજાશે—

સત્યં દયા તથા શાંતિરહિંસા એતિ કીર્તિયા ।

ધર્મસ્થાવયવાસ્તાહ ! ધત્વારઃ પૂર્ણતાં ગતાઃ ॥

અહિંસા સત્યમસ્તેયં શૌચમિન્દ્રિયનિગ્રહઃ

દાનં દમો દયા શાન્તિઃ સર્વેષાં ધર્મસાધનમ્ ॥

સત્ય, દયા, શાંતિ અને અહિંસા એ ચાર ધર્મના

મૂળ સ્થાનો કહી શકાય, અને એના ઉપર જીવનનું સમાજનું અને રાષ્ટ્રનું બંધારણ થાય તો તે કેટલું સુંદર થાય, એ સમજી શકાય એમ છે. વિસ્તારમયથી એ સંબંધમાં વિશેષ વિવેચન નહિ કરતાં, માત્ર એટલું જ કહેવું બસ યથો કે રાજકારણે એ સત્તાના બાર પ્રકારો, દવાના છ પ્રકારો, શાંતિના ત્રીસ પ્રકારો અને નિહિસાના સાત પ્રકારો, સમજાવેલા છે, જે બિગામને બેધરેલા.

ધર્મના સાધન તરીકે, અહિંસા, સત્ય, અરતેય, શ્રીય, ઇન્દ્રિયનિગ્રહ, દાન, દયા, હમ, શાંતિ આટલા યુક્તો પ્રાપ્ત થાય છે, તો પછી જીવનમાં શું બાકી રહે? અને પછી અધર્મ રહે પણ ક્યાં? જીવનબંધારણમાં જે વસ્તુઓની બહારીમાત છે, તે આ ધર્મસાધનોથી મળી શકે તેમ છે, અથવા આ ધર્મસાધનો બંધારણપેલો છે, એટલું તો આપણે સાધારણ રીતે સમજી શકીએ એમ છીએ. મનુષ્યતકારે તો સનાતન ધર્મનું લક્ષ્ય હુંમાં ૨૫૯ બતાવી દીધું છે:-

સત્યં દ્રુપાત્ પ્રિયં દ્રુપાત્ દ્રુપાદૈસત્યમપ્રિયમ્ ।

પ્રિયં ચ નાનૃતં દ્રુપાદેષો ધર્મઃ સનાતનઃ ॥

હુંમાં, ધર્મ એ બીજા જન્મમાં પણ ઉપયોગી સાધન છે, એમ શાસ્ત્ર કહે છે. ધર્મોવિત્તં નૃણાં પ્રેત્ય (બાજવત) એટલે ધર્મ અને ધર્મના આચરણ સંબંધમાં કોઈ પણ સુદિશાળી મનુષ્યે પ્રમાદ કરવો નહિ સ્વલ્પમન્યસ્ય ધર્મસ્ય પ્રાયત્તે મહત્તે મયાત્ । આ ધર્મનું થોડે બરો પણ પાલન થાય, આચરણમાં મૂકી શકાય, તો મોટા લાભમાંથી-આપત્તિ માંથી આપણે બચી જઈ શકીએ છીએ. જીવનમાં બનેલ પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે, ત્યારે આપણે કર્તવ્ય, અકર્તવ્ય, નીતિ, અનીતિ વગેરે સંબંધમાં અનેક પ્રકારના ગુંથવાડામાં પડી જઈએ છીએ. આપણા મન, અને

હૃદિને મોહ અને અસત્યનાં વાહણાં ધેરી લે છે, તે સમયે માત્ર કર્તવ્યધર્મ જ આપણને આપણા કાર્યમાં પ્રેરે છે; એટલું જ નહિ પણ આપણને મહાન અધર્મ-માર્ગી બનાવી લે છે. શાસ્ત્ર, અને આપ્તજનોનાં અનુમતિ-સિદ્ધ વચનો આપણને આપણો સત્ય ધર્મ બતાવી શકે છે, અને ત્યારે આપણે-

નયો મોહઃ સ્મૃતિર્લભ્યા સ્વત્વસાદ્ગમયાડચ્યુત ।

સ્થિતોઽસ્મિ ગતસંદેહઃ કરિષ્યે યત્નં તથ ॥

(ગીતા)

અજીનની માફક, કર્તવ્યપાલન કરી, પ્રાપ્ત ધર્મને બરાબર સમજી, આપણું કાર્ય સફળતાથી પૂર્ણ કરી શકીએ છીએ. આપણા મોહ, સંદેહ, કિંકર્તવ્ય મૂઠતા વગેરે દૂર કરવાને આ ધર્મની જ જરૂર છે, અને એ ધર્મની પ્રાપ્તિ માટે જ, આપણા કષિમુનિઓએ શાસ્ત્રમાં અનેકવિધ ઉપદેશ આપેલા છે અને એ જ દષ્ટિએ ધર્મને પરમ પુરુષાર્થ અને મોક્ષ પ્રાપ્તિના મુખ્ય સાધન રૂપ માન્યો છે. એમાં જરી પણ ટંકા નથી. આપણું એ પરમ કર્તવ્ય છે કે આપણે એ ધર્મના સાધનો બરાબર સમજીએ અને એ સાધનોદ્વારા, ધર્મપ્રાપ્તિ કરીએ અને એ ધર્મની પ્રાપ્તિ થતાં મોક્ષ (બંધિત) માટે અધિકારી બનીએ. આપણા જીવનની સઘળી પ્રવૃત્તિઓ ધર્મમય બનાવીએ કે જેથી એ સંબંધમાં કોઈને ટંકા રહે નહિ. ધર્મ એ આપણો પ્રાણ છે; ધર્મ એ આપણું જીવન છે; મોક્ષનું દાર છે. અને એ ધર્મ જ આપણા જીવનનો પરમ પુરુષાર્થ છે. પરમકૃપાળુ પરમાત્મા આપણને એ સત્ય ધર્મનું માર્ગદર્શન હંમેશાં કરાવે અને આપણને ધર્મકાર્યમાં પ્રવૃત્ત કરે, એની પ્રજ્ઞ પ્રાપ્તિના સાથે, આ હુંકો લેખ સમાપ્ત કરું છું.

ૐ શાંતિ શાંતિ શાંતિ :-

નમળા ઉપર કથીઆર ચલાવનાર અને બળીયા આમળ માથું નમાવનાર એ શું અહિંસક છે? કહેવું પડશે કે એ અહિંસક નથી પણ કોઈ સામાન્યથી ન કળી શકાય તેવો કાર્યો હિંસક આત્મા છે.

મોજન જેવી ચીજ કોઈને ખાવા ન દે તેને બર્વાતરમાં ખાવા નથી મળતું ' એ અનાજનો અંતરાય કરવામાં આવેલો ગેરલાભ સમાજેલો છે તો ધર્મનો અંતરાય કરનારને કેટલો ગેરલાભ થાય એ વિચારો.

સંસારના રાગને વધારનારી દેશના એ ધર્મદેશના નથી પણ પાપદેશના.

ધર્મ

-લેખક-શ્રી. રમણલાલ વસન્તલાલ દેસાઈ

(ધર્મોંક માટે ખાસ લખાયેલ)

માનવ જીવનનાં ત્રણ સત્યઃ વ્યક્તિ, સમાજ અને એ બન્નેને આવરી રહેલી સમષ્ટિ. આ ત્રણ જીવંત બિંદુઓમાંથી રચા દોરી ત્રણે બિંદુઓને બોલી દેતાં એ ત્રિશબ્દ રચાય એનું નામ ધર્મ.

જે જીવનમાં ત્રણે બિંદુ સમાવેશ હોય એ સાચામાં સાચો ત્રિશબ્દ-સાચામાં સાચો ધર્મ. વ્યક્તિ તો મહત્વની છે જ; પરંતુ વ્યક્તિને સમાજ સાથે જોડનારી રચા પણ એટલી જ મહત્વની છે. વ્યક્તિનો સ્વતંત્ર વિકાસ અણક અંશે સંકેષ છે; પરંતુ એ જાંચ વીત્યા પછી એ વ્યક્તિનો વિકાસ સમાજ ઉપર જ અવલંબીને રહે છે. નદીકિનારે રહેનાર વ્યક્તિને રણમાં રહેનાર વ્યક્તિ કરતાં તરવાનું શીખવાનું વધારે પ્રસંગ આવે છે. નદી કિનારે રહેતો સમાજ દોડીએ વાપરતો યાવ. રણમાં રહેનારને ઊંટ ચોધી કઢાડવું પડે. દિંશમાં જન્મનારને ખાંડ, સી. એમની પરીણા પસાર કરવામાં ભારે મુશ્કેલી નડે, કારણ ઇન્સાફ જઈ રહેવાનું સાધન એને વધારામાં ઉપલબ્ધ પડે, ઇન્સાફમાં જન્મનારને એ મુશ્કેલી ઝોળી. સમાજ વ્યક્તિના ધાતર ઉપર આમ અસર કરે જ કરે.

એટલે ધર્મ વ્યક્તિને તેમ જ સમાજને સ્પર્શે છે. વ્યક્તિ વિકાસના નિષેધો બાંધે છે, નિષેધોના પાલન અર્થે આચારપ્રણયિકાઓ બાંધે છે અને વ્યક્તિ-અસ્તિત્વા સંબંધ સુખશ, ઇષ્ટ અને જવાબી બને એ જાણી ધટના ઊભી કરી માનવ ધટને સામાન્યિક બનાવે છે.

પરંતુ માનવીને સ્પર્શ કરતું ત્રીજું પણ તત્ત્વ છે, જે માનવ ક્રાણી બરા દૂર રહ્યું સામવા છતાં વ્યક્તિ અને સમાજને વીંટળાઈ વળ્યું છે. માનવી પૃથ્વી ઉપર માણે છે, ફરે છે, બેસે છે, ધર નધે છે, ચેતી કરે છે. શોક શોક દુઃખમાં ઊડતાં શીખો દોવા છતાં, દવા વગર તો એ કશું પણ રહી શકતો નથી-પ્રાણાવાયના પ્રયોગો કરવા છતાં; અને પ્રાણાવાય પણ જાનવો માટે

દવાની જરિયાત નિમિત્ત કરનારી કારત જ છે ને! તો શું એને પાણી વગર ચાલવાનું છે! જીવવા ઉપરાંત સ્વચ્છતા માટે પણ!

પ્રાણ ન દોષ તો પૃથ્વી ઉપર જીવન જ ન દોષ! સૂર્ય પૃથ્વીની આસપાસ ફરતો માતો છે પૃથ્વીને સૂર્યની આસપાસ ફરતો માનીએ! સૂર્ય વગર પૃથ્વી પણ નહિં હોય પાણી પણ નહિં હોય અને દવા પણ નહિં હોય! આખને અને હૃદયને પ્રકાશ અનિવાર્ય છે!

એને એ સૂર્યને, પૃથ્વીને, અણુઓળખ્યા પ્રદો અને તારાઓને ચેતામાં સમાવતું આકાશ ઝોળખાઈ નથી. માત્ર Space સ્થળ જ હોય-છતાં કોઈ મુખ્ય એવો છે કે જે વ્યક્તિને અને સમાજને, અન્ય ન ઝોળખાતાં છતાં અતંત આવશ્યક તરવો સાથે સંબંધમાં રાખી કોઈ પ્રારાની એકતાનું જાન કરાવી સમષ્ટિ જાણેની ગ્રામ આંજનમાં આંજી બે છે. એ સમષ્ટિ! વ્યક્તિ કરતાં વધારે વિશાળ! સમાજ કરતાં વધારે વિશાળ! આપે છતાં વધારે વ્યાપક!

વ્યક્તિનું વ્યક્તિમત જાન જુદું જ તીવ્ર અડં એ જનમતમાં જાગત જાન, જાન, સૂરજ; પરંતુ એ તીવ્ર અડં જુદું જુદું તો સો વર્ષ સુધી ચાલે, પછી એ વીલાઈ જાય

સમાજનું એક વર્ષ તે વ્યક્તિનાં સો વર્ષ જેટલું, નહિં! દિંશમાં યાત્રિ એ સમાજનું વિશિષ્ટ સ્વરૂપ. આજ આપણે એ પ્રમે જે ન અમે છતાં કદાચ વર્ષોથી એ જીવંત છે! એનો નાશ કરવા બદનારા પણ બને તો એક નવો યાત્રિ ઊભી કરીને અગ્રા-રહે છે. એનું એ સામાન્ય જાન યાત્રિ ધરાવે છે! વ્યક્તિને પણ એ સામાન્ય જાન જેટલું સજીવ વીંટળાઈ વળ્યું હોય છે! હું જાણક છું: વધારામાં વધારે સંગારી! હું સ્પષ્ટ છું: મરુતને દોઢરે મારનાર માનવ વીર! જાણજી અને સ્પષ્ટ જન્મેને વેચાતા રાખવાની તાકત • પરાવનાર હું વાપારી વૈભવ-દું નમ બસે લાખતો દોઢ;

પરંતુ સાચું રાજ્ય તો હું જ કરું છું ! અમે તો નીચ વચ્ચું ! મળુરીનો અમારો ધંધો ! અમને આતાં અજાણ્ય જોઈ જશે ! વાઈ આ. અમે છેટ રહ્યાં આ બાવના જારી છે કે ઘોડી એ પ્રથમ અવગ છે. એ ભારના ડેટલા અજપૂર્વક વ્યક્તિને વળગી રહે છે અને વ્યક્તિને જાણ મળતો એક જીવંત મજૂરો બનાવે છે એ જ અમે જાપણે જોવાનું છે.

એ જ સામાજિક મળા હું કમીજ છું, હું જર્મન છું, હું બ્રિટીશ છું, એવું સામાજિક અર્થ વ્યક્તિને અર્થ સમાજને વ્યક્તિ સાથે જોડી દે છે, અને સામાજિક આભારવચનનાં તંત્રનો સમજો છે.

પરંતુ માનવી ત્યાં જ અટકતો નથી; એને સર્વ વ્યક્તિ કરે છે; ધૂમ્રેટ્ટ અગ્રાવે છે; તારાનું નિરમિત વર્તન આશ્ચર્યજનક કરે છે; બીજામાંથી રક્ષણ આપે છે. એને શુદ્ધિ પર રહેલા કોઈ તત્ત્વની શોધ કરાવે છે; આકાશની અમર્યતા એને નમ્ર બનાવે છે અને સાથે સાથે એ બધાંની સાથેનો પોતાનો શો સંબંધ છે, એ શોધવા તેને પ્રેરે છે. એ સમજિતો સંબંધ વિભારતાં એને કોઈ સત્તાનું જ્ઞાન થાય છે એ સત્તા શુદ્ધિપૂર્વક વિશ્વને રચી રહી છે; આપોઆપ એ રચના રચાયે જાય છે.

સત્તાની શોધમાં એ સૂર્યને પૂજે છે, ચંદ્રને પૂજે છે, પાણીને પૂજે છે, પવનને પૂજે છે, એ સર્વનું નિરમન કરનાર એથી પણ પર રહેલી કોઈ સત્તાને કલ્પનામાં બિતારે છે. એ સત્તા પીરપેશ છે ! કપિ નેવાડે રાજ્ય નેવાડે ઈશ્વર એની કલ્પનામાં બિલો થાય છે. એમાં પણ અશુદ્ધિ દેખાતાં કોઈ વાક્ય, સર્વવ્યાપી, સ્પર્શક, સદાન્વેશનમાં વર્ણવી શકાય એવી કોઈ વ્યક્તિને તે જોળખી લાવે છે.

આમ ધર્મની ગ્રીષ્મ રચાય છે. વ્યક્તિ, સમાજ

અને સમજિતો સંબંધને રચતો, સંબંધને જોળખાવતો, એ સંબંધને વધારે અને વધારે સ્વપ્રગય કરવા મથતો વ્યક્તિત્વ તેમ જ સામાજિક પ્રવર્તન એવું નામ ધર્મ. એમાં વ્યક્તિત્વ ઉન્નતિના વિધિ-નિયેષ પણ હોય. સાચું બોલો, ચોરી ન કરો ! બોલ-વિલાસની અતિશયતા ઠીક ! ખાવા ખાવા વ્યક્તિ નિયંત્રોનો આગ્રહ પણ લાં હોય ! સર્વે ધર્મમાં લગભગ સરખા જ આદેશો છે.

એમાં સામાજિક ઉન્નતિના નિયંત્રો પણ રચાવેલ હોય. વ્યક્તિની કમાણી ઉપર સમાજનો હક્ક છે ! બાજ ન રેશો ! ધનિકે 'ધનના માત્ર વાહી બનવું જોઈએ ! શુદ્ધચલન માટે શુદ્ધ મહત્વ આપો ! જ્ઞાન એ ધનિકની કલ્પ છે ! બિણ્ણ એ બ્રાહ્મણની કલ્પ છે ! કલ્પ કલ્પની જ જોઈએ ! ખાવી ખાવી સામાજિક વ્યવસ્થા કરવામાં પણ ધર્મ પોતાનો ભાગ ભજવે છે.

અને અંતે આ જીવનનું આ સર્જિત-આપણને ન સમજાતું સંચાલન કરનાર સત્તાને જોળખવાના પ્રવર્તમાં વ્યક્તિ અને સમાજને દોરી જનાર પ્રવૃત્તિમાં ધર્મ બની જાય છે. ઈશ્વર છે ! હોય તો તે કેવો છે ! ક્યાં છે ! કેવી રીતે માનવીને અને માનવીની સર્જિત દોરે છે ! ઈશ્વરનું વિરોધી પણ મળ કહી શકે. કેમ ! ઈશ્વર ન હોય એમ પણ કેમ ન બને ! ખાવા પ્રશોના ઉત્તરમાં શોભતી માનવ પ્રવૃત્તિ ધર્મ બની જાય છે અને આપણે અખ્યાત કહીએ. નાસ્તિક વલ્લભનો પણ એમાં જ જમાવેલ.

બધાં ધર્મો-આધારણ અને આધાર પામી ચૂક્યા ધર્મોની આ ત્રણ બાજુ. જો ગિતરીયું તો ધણું જ સામ્ય સર્વ ધર્મોમાં દેખારો.

ધર્મના અર્થ મત્તવમાંથી આવળ વધી સર્વ ધર્મમાં 'રહેલી એકના તરફ મન કાંન્દત કરવું એ આવળો સાચો ધર્મ'.

ધર્તા દિવો વિમાતિ તપસસ્યુધિયાં

ધર્તા દેવો દેવાનામમત્યસ્તપોજાઃ ।

વાચમસ્મિ નિયચ્છં દેવા યુયમ્ ॥

યજુર્વેદ-૩૭ ૧૬

જનતાના આદિ કાળથી માનવ જીવનની શરૂઆત કૃષિ કાર્યોથી થાય છે. માનવ ધર્મ, મનુષ્ય મનુષ્ય પ્રત્યેના અંતઃકર્મજનના આકર્ષણથી ઉત્પન્ન થવાનો રોહધર્મ, જ્યેષ્ઠ જન પ્રત્યે શ્રદ્ધા આપવાનો સિદ્ધાંત સમાજીય ઉપનિવેશો દ્વારા, મનુષ્યજાતે રહેલા સ્વભાવિકોદારા મનુષ્યની જીવનસ્થિતિના ઉપર અંકુશ મૂકનારો આચાર-ધર્મ અને જે આર પલાવાળા ધર્મના ઇતર અર્થાતર બેદિનું પૃથક્કરણ કરી અસંપ્રદાયી રસદ સમજાવે છે કે—

ધર્મનું મૂળ શીલે છે. અને ભગવાન જ તે

ધર્મના ધર્તા છે.

વેમ? વૈદોગ્ધિલો ધર્મમૂલ સ્મૃતિશીલે ચ તદિદામ્ ।

આચારક્રેય સાધુનામાત્મનસ્તુષ્ટિરેવ ॥

મનુસ્મૃતિઃ

તે ધર્મના પ્રમાણ રૂપે ક'પૂર્ણ'વે, વેદોએ રચેલાં ધર્મશાસ્ત્ર, વેમનાં શીર, આચાર તથા આત્મધર્તોષ એ છે. અને ધર્મશાસ્ત્ર,

આચાર પરમો ધર્મ ક્ષુલ્કઃ સ્મૃતિં પય ચ ।

મનુસ્મૃતિઃ

આચારને જ પરમધર્મ તરીકે વર્ણવેલો છે અને આશિષે આચારને સર્વ ધર્મના મૂલ તથા સર્વ તપના મૂલ રૂપે વર્ણવેલો છે. આચારશક્તિ સિવાય વિચાર-શક્તિ થતી જ નથી માટે જ મનુષ્યજાતે

સર્વસ્ય તપસો મૂલમાચારં જયદુઃ પરમ્ ॥

આચારને જ સર્વ તપના મૂલરૂપે મદ્ય કર્યો છે. જે આચારશક્તિને પ્રત્યેક આચાર્યોએ, શાસ્ત્રીઓએ તેમજ યોગીઓએ કોઇને કોઈ સ્વરૂપે માલ્ય કર્યો છે. યોગર્થ ધર્મ, નિવૃત્ત્યરૂપે, વેદાંતિ, વિવેક, વૈરાગ્ય, વૃદ્ધચંપતિ સ્વરૂપે તથા જુદા જુદા સંપ્રદાયોએ જુદા જુદા સ્વરૂપે એક જ આચારને વર્ણવ્યો છે અને આચારધર્મના પાંચ સ્વરૂપ રૂપે પંચમહામત કે જેના ઉપર જનતાના સમસ્ત સંપ્રદાયોનું અવર્ણન છે.

ધર્મરક્ષણ માટે જાળવેલા આચાર વૈરખેડ, સત્ય, આદિશા, શ્રદ્ધાચર્ય, અરતેય, અપરિમદ વગેરે નિયમોને આશ્રય કરીને કોઇને કોઈ મૂર્તિ નગર કોઇને કોઈ મંચનું ભાસણન પોતાના આશ્રિત સેવકોને આપીને ધર્મનું દહીકરણ કરી રહ્યા છે. પછી શબ્દે તે મુખે તે પ્રકારનાં બાલ મિટ્ટી કારણ કરવાનું સ્મરતા હોય, કિંતુ જનતાના પ્રત્યેક ધર્મપ્રચારક નગર

ધર્મગોષ્ઠી ચત. પંચ કે સંપ્રદાય કોઇપણ અંશમાં એવું તો કહેવામાં નહિ જ આવે કે—મત્તા મોલનું નહિ; કિંદા કરતી, બંધિયાર કરવો, ચોરી કરવામાં પાપ નથી, અગર અપ્રમાદ અપ્રાણ્ય છે, બાપી તો—

જીવીનાં ધૈર્યચાત્ર ક્રતુકુટિલભાનાપયજ્ઞામ્
જીળામેલોગમ્યસ્તપસિ પયસામર્જય દ્યુઃખાશિમ્.

આયોજીની વિચિત્ર રચના કારણે બંધે સાંપ્રદાયિક સિદ્ધાંતોમાં ફરક દોષ, કિંતુ પર્વ સદિમા યજુષા ધર્મતિ એ નમ્રવચનાનુસાર સત્ય વસ્તુ એ જ છે. માનવજીવનના અંતરગત સ્વભાવને જનુસરી પ્રત્યેક જીવની ભાવનાસંપ્રિત પૃથક્ પૃથક્ હોવાને કારણે આને જગ-ભરમાં અનેક સંપ્રદાયો સર્જાયા છે, વૃદ્ધવૃંતોના વર્ણનીય વૈરખે (શાસ્ત્રનાં સિદ્ધાંતો) પૃથક્ દોષા કલતિમજે જુદા જુદા પ્રકારે આચારધર્મને સ્વીકૃત કર્યો છે. અષ્ટાદશ પુરાણોના ઉપાસ્ય દેવ જુદા જુદા હોવા છતાં પ્રત્યેક પુરાણે આચારધર્મ, વ્રતધર્મ, વર્ણધર્મધર્મ, માનવધર્મ, દેવતાધર્મોને એક જ પ્રકારે પ્રતિપાદિત કરેલા છે. જનતાના ધર્મશાસ્ત્રમાં ઉલ્લેખ રચાત પરાવતા ગીતાય ધર્મા પથ—

મહિસા સત્યમક્રોધઃ વગેરે વ રોષી આચારાદિ ધર્મનું મુખ્યત્વે પ્રતિપાદન કરેલું છે. સર્વ ધર્મના આશિષ્ય વેદનારાવણે પથ—

લંગચ્છદ્યં સંવર્ણ્યં સર્વો મનાતિ જ્ઞાનનામ્ ॥

દેવા માગં યથાપૂર્વે સંજોગાના ઉપાસતે ॥

મદ્યકે ૮-૮-૬૯-૨

સત્ય હદ્યજુકત ધર્મનું મદ્ય કરવા ઉપરજ આશિષ છે. પ્રયોગમાં પથ આચારશાસ્ત્ર ધર્મોને અપર્યાયન આપ્યું છે. ભારતવર્ષના પ્રત્યેક સત્તા જેના કે નરસિંહ મદેના શ્રીરામ, કુશરામ, યાનદેવ, નાગદેવ, એનાય વગેરેએ પોતાના કોર્તને વગેરેમાં સત્યધર્મ ધર્મોનું પ્રતિપાદન મુકત કરે કર્યું છે. અરે! ભારતવર્ષ મદારના ધર્મા આરોએ પથ પોતપોતાના રચિત ધર્મશાસ્ત્રમાં લેતાં કોર્તને આચાર ધર્મોને જ પોતપોતાના મનેનું વર્તિત્વ કરેલું છે. આથી સ્પષ્ટપણે સમજાય છે કે—જનનજનના પ્રત્યેક ધર્મો (સંપ્રદાયો)માં બંધે બાલ હદિએ અસમાનતા દેખાતી હોય, અગર જીવધરપાદ, વ્યક્તિય કે પુનર્જન્મચારના સિદ્ધાંતોમાં ભિન્નતા દેખાતી હોય, કિંતુ જનતાનારો એવો કોઈપણ ધર્મ નથી જેણે સત્ય, આદિશા આદિ ધર્મોના આધારપૂર્વક સિદ્ધ તેનો અસ્તિત્વ કર્યો હોય અને તેથી સદુ કોઈપણ જગતે માનવનું જ પડકાર કે—ધર્મશીલ દેવનાં બાલ અર્થે અસમાન હોય ભતા તેમજો આચારશાસ્ત્ર વ્યક્તિય ધર્મોનાં અસ્તિત્વ સિદ્ધિત એ જ છે અને તથો જનતાના તમામ ધર્મોમાં આચારના જ છે. કે—શાન્તિ શાન્તિ શાન્તિ

અમણિત ધર્મોમાંથી આપણે આપણા પોતાના જીવનમાં પશુ કંઈ જોવારવાનો પ્રયત્ન ન કરીએ, તે એ પોતાના ગુણગાનનો અર્થ પશુ શો છે ? એમની તપશ્ચર્યાનો અને એમના ઉપદેશનો પશુ શો અર્થ છે ? અને આ દૃષ્ટિએ જોઈએ તો આપણા કયા પુરાણ પુરુષે, કયા ઋષિએ, કયા રશ્મિકારે, કયા ધર્મશાપકે આપણને એવા ઉપદેશ કર્યો છે કે-અમુક માણસોને હલકા ગાત્રીને તેમનો તિરસ્કાર કરજો, બીજાઓ જુએ મરતા હોય તો મારવા દઈને પશુ તમે મિષ્ટાન્ન આરોગ્યને અને ધક્કાનોજનો કરાવજો; બીજાઓની તનતોડ મહેનતનું કળ ગેળવીને તમે ખંખલા બધાવજો, મોટાશો દોડાવજો, પહેલા વર્ગમાં સુસાફરી કરજો, એ જ પૈસા વડે મોટા મોટા ધંધો કરીને અને તીર્થવાત્રાઓ કરીને ધર્મોત્સવ ખીરદ ગેળવજો, હોટમોટીના દાગીના વસાવજો ને એ જ પૈસા વડે ચારાદાપ અને ગંધ જનતા ઉપર સખા ચલાવજો.

કયા-કયા-કયા પુરાણપુરુષે આવો ધર્મ કર્યો છે કે શીખવાડ્યો છે ? નહિં જ, કોઈએ પશુ એવું શીખવ્યું નથી. તેઓ એવા સંકુચિત વૃત્તિના નહોતા, કેવળ પોતાનો જ વિચાર કરનારા નહોતા, તેઓ ધર્મની વાતો જ કરનારા નહોતા, પશુ રૂઢ મુદ્ધિથી અને વિશાળ દૃષ્ટિથી ધર્મની સચ્ચા કરનારા, ધર્મને ચકાસી જોનારા, ધર્મને અનુસરનારા, ધર્મની રચાવના કરનારા અને ધર્મ-પ્રવેતક હતા. એટલે જ તો તેઓ માનવજાતિના સુખને માટે અનેક સંકટો વેઠતા ને તપશ્ચર્યા કરતા. ઋષિએ 'મને અમુક આપ' એવી પ્રાર્થના નહોતા કરતા સૌને આવતું આપ, સૌને દુઃખ-હી આપ, સૌને જ્ઞાન આપ, સૌને પ્રસાદ આપ એવી પ્રાર્થના તેઓ કરતા હતા. અને આ જ વસ્તુ બતાવે છે કે માનવજાતને માટે તેમના અંતરમાં સમભાવ હતો અને કોઈને પશુ તેઓ દુઃખ નહોતા માનતા તેઓ સમાજને રક્ષનારા, સમાજને ધારણ કરનારા હતા.

દેવે જાતના આપણા આવા સમાજજીવન તરફ દૃષ્ટિ કરીએ તો શું દેખાય છે ? ધર્મ પશાવત ચાલે છે ? ના; અનાય, શોષણ, વંદ, તિરસ્કાર, યજ્ઞાગ્ની ને જૂઞમરો સર્વત્ર દેખાય છે. કષાંચ યાતિ નથી, આનંદ નથી, ધર્મનું આદાદક મંજલમય પાતાસજી નથી. માનવ ધર્મના અવાવને કારણે સમાજનું આવી

વિપત્તા દેખાય છે, કષાંક ધનતા 'કુ'મર છે, કષાંક નિર્ધનતાની જાડી ખાઈ છે, એક જાણુ બપંઠર બૂખમરો છે, બીજા બાણુ અતિપણુ ખોરાકને લીધે બાજીયું ચાપ છે ને ધાન ઉકરડે નંખાય છે. એક જાણુ કઠણ આકંદ છે, બીજા બાણુ રંમરામ ને માનતાનના જલસા છે, અને આટલું જ નથી, આ બધું નાપ ને ધર્મને અનુસરીને ઘડું હોય એવો દેખાવ કરવામાં આવે છે. કોઈ મીલમાલેક, કોઈ કારખાતાવાળો, કોઈ ઘાઠ-કાર કાળો મળુરી કરાવીને અથવા બરપૂર વ્યાજ લઈને લાહીને કોરોડોની કમાણી કરે છે ને છતાં તે લંદારો કહેવાતો નથી; પશુ એ જ લક્ષાધિપતિને ત્યાં રાતદિવસ પૈતર કરનાર મરીખ નોકર રોહની વાડીમાંથી એકાદ દુધી ધઈ જાય કે રોર કારેલાં તોડી જાય, અથવા તેનું ચોંચરેલાલ બાળક રોહના ખાળકોના રમકડાના ભંડારમાંથી એકાદ રમકડું ઉપાડી જાય તો ચોર ને દરામખોર કહેવાય છે અને "નીચ દલકટ, લોભીઆં, લાલચુડાં," વગેરે વિશેષણનાં અધિકારી બને છે !

ત્યારે સમાજમાં આવી વિપત્તા કેમ છે ? ચોર ચોરી ચા માટે કરે છે ? બાળક રમકડું ચા માટે ઉપાડી જાય છે ? રોર જીવારની, રોર કારેલાંની, એકાદ દુધીની, કોરેલા લુમકાની અને બાઝા-ટૂટ્યા રમકડાંની એવી તે ચોરી હોતી હો ? એવી ચોરી ચા માટે થતી હશે ? કારણ કે એ વસ્તુએ પશુ પેલાં માનવીઓને માટે તો દુર્લભ હોય છે. સમાજમાં આવી બપંઠર વિપત્તા કેમ છે એનો વિચાર કરવો પડે છે. યોગ્ય માનવીને આણું જીવન અને યોગ્યને જીવી જાતનું એવા લોક ચા માટે ? હું દુઃખ, બી, કળજીવિ ખાઈ, પશુ પેલાને પેટપૂર રોટલો તો મળવો જોઈએ કે નહિં ? હું લોકે જંમલામાં રહું, પશુ પેલાને હુપડું તો હોવું જોઈએ કે નહિં ? હું રેશમી વસ્ત્રોની કપાટ ખડકું, તો પેલાને જડું પાતણું એકાદ વજ્ર જોઈએ કે નહિં ? હું માદગીમાં દસ કાકટરને લેખા કહું, તો પેલાને કાકટરને ઘેર જઈને લેખા લાવવાના ચાર આના તો જોઈએ કે નહિં ?

પશુ ના, આવા બધા વિચાર જ આવતા નથી. કદાચ વિચાર આવે તો ચે 'નરિણ બીચારણું એટલું' બોલોને ગેસી રંગા સિવાય કોઈને કશું કરવાનું સમજી નથી.

આમ બને છે કારણ કે ધર્મની અને ધર્મોચરણની

પાતો કરનારાં આપણે એનું સાચું રક્ષણ સમજવાનો અને તે જીવનમાં જિતાડવાનો પ્રયત્ન જ નથી કરતાં. આપણને એમ લાગતું જોઈએ કે મારા જેવાં જ બીજાં બધાં માણસો છે. મને ખોરાક પાણી ન મળે તો મારો જીવ તાજવે ચડે છે, મારું ગ્રોહ અપમાન કરે તો મને એનું દુઃખ મરવાથી વે વધુ લાગે છે, મને જ્ઞાન ન હોય, તો તેની શરમ આવે છે, મારી માથક જ બીજાને પણ આનું થતું હશે, મને મન, બુદ્ધિ, હૃદય બીજાને પણ તે બધું છે, મારાં બાળકો સારી રીતે લેહરે, તેમનું સારું પોષણ થાય, તેમને સારું શિક્ષણ મળે એમ હું ઇચ્છું છું, બીજાને પણ એવી જ ઇચ્છા રહે એ સ્વાભાવિક છે. મારા વિશ્વાસ થાય, મને સર્વ પ્રકારનું મુખ મળે એવી મને જેમ ઇચ્છા છે તેવી જ ઇચ્છા બીજા સૌને પણ હશે જ. મારું મસ્તક જીવું રહેતું જોઈએ, એ જ પ્રમાણે સૌનાં મસ્તક જીવું રહેવાં જોઈએ અને એમ થાય એ જ યોગ્ય છે. આવી ભાવના આપણને થવી જોઈએ. ધર્મ આ શીખવાડે છે, અને એજાર આ દષ્ટિ બીજા પછી-દેશમાં આ ભાવના દૃઢ થવા પછી, સમાજનાં પ્રવર્તતા અન્યાય તરફ આપણને ઝીડ ધરશે અને એ અન્યાયમાં આપણે તો બાળીદાર ન જ થવું એ ધર્મનું જ્ઞાન હશે. એ હશે એટલે માનવ ધર્મ આપોઆપ સમજાઈ જશે.

આજનો માનવ ધર્મ આપણને શીખવે છે કે આપણે આપણા સંકુલિત વર્ણવર્ગમાંથી જદાર નીકળીને આપણાં લાંબો ને કરોડો શૂન્યાં ને નિરાધાર માનુષ્યોના તરફ દષ્ટિ કરીએ. તેના ૩ ધર્મ જુદાં હોવાને કારણે

કાંઈ ને તુરંત કે આપણાથી દલકા ન ગાનીએ, હરિજનોને અરુણમ માનીને દૂર ન ધકેલીએ. સૌ ધર્મનાં સંતાન છે ને માનવી તરીકે સૌના સૌ રમણે સરખા હક છે. સમાજની વિવિધતા ટાળવી હોય તો આપણા આચાર-વિચારમાં આવા કંઈ કંઈ પરિવર્તન કરવાં પડશે, અને આજનો માનવ ધર્મ શીખવે છે કે એ કંઈ જ છૂટકો છે.

આવા ગંભીર વિચાર પર એકાદ નાનકડા લેખમાં પૂરતી ચર્ચા કરવી અશક્ય છે. પણ ટૂંકમાં એટલું જ લખી શકાય કે માનવ ધર્મ એટલે સૌ માનવી પ્રત્યે સમતાવ. આપણે કારણે કાંઈને દુઃખ ન આપીએ અને સૌને બનની સદાય કરવા તત્પર રહીએ; આર્થિક, સામાજિક, ધાર્મિક અન્યાયો ને જુલમોના પ્રતિષ્ઠાર કરીએ અને નિર્ગળ તેમ જ અસદાય માનવીઓને એમાંથી હિમ્મતવામાં સાથ આપીએ. માનવ ધર્મનાં આવાં અનેક લક્ષણો છે. એ સાથે આપણા જીવનમાંથી દંભ, દેવ, અસત્ય લોભ, હિંમ્યાં એ બધા કુચ્છિનો નાશ કરવાને માટે પ્રયત્નથીયે રહીએ, કારણ કે એ તરતો માનવધર્મનાં વિરોધી લક્ષણો છે. કેવળ માનવ ધર્મનાં જ નહિ પણ ધર્મભંગના મૂળમાં કુતરોડો મારવાનાં એ લક્ષણો છે.

જામ સનાતન ધર્મ પ્રમાણે માનવ ધર્મને અનુસરવા માટે આનું થવું થવું કરવાની જરૂર છે. એ અતિશય વિષ્ટ કાંઈ છે. સહેલું નથી, કારણ કે એ પણ એકાગતની તપશ્ચર્યા જ છે, પણ માનવી કંઈ જુલમી પ્રમાણિક પડે એ વસ્તુ સ્વીકારે અને એ માટે અંતપૂર્વક પ્રયત્ન કરે તો એ પણ આશુ નથી.

ઉર-જાગૃતિ

ભગી ઉર વીણા હો
ઝંકાર ઝીણા હો.

તૂટી ગયાં એનાં યુગળધન હો !
ભગ્યાં જીવનનાં અમૃતાં ચિંતન હો !
શિદ્ધિ ગીતે ગુંથ્યાં નવજીવન હો !

મસ્ત ગીતે ગીતે ઉલકાતે પ્રાણે
મુગ મુગના શાશ્વત સુદ્ધિના અને
ક્રમ ક્રમતા વિશ્વઅંતરે ગુંજરશે

ભગી ઉર વીણા હો !
ઝંકાર ઝીણા હો ! ૧

ભગ્યું સુદ્ધિનું વિશદ સ્પંદન હો !
વિશ્વતણાં એ અંતિમ પૂજન હો !
સત્ય તેને પામવા નવજીવન હો !

પ્રદાંડ ઠેરા અપૂર્વ છંદે તાલે
અનંત અનંત ચિદ્રવન વિશ્વ રાગે
અમર આબની સમય મુધાએ

ભગી ઉર વીણા હો !

ઝંકાર ઝીણા હો ! ૨

—પ્રતાપકુમાર શાહ

ગ્રાહકોની સગવડતા ખાતર નીચેને ઠેકાણે 'વિશ્વમંગલ'નું

લેવાજમ પાછી પહોંચ મેળવીને બરી થકારો.

મુખ્ય.

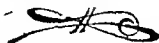
- ૧ જીન. જેમ ઠક્કરની કમ્પની; ૧૪૦ પ્રિન્સિપલિટી.
- ૨ પં. નારાયણ મુલજી પુસ્તકાલય-કાલ્યાણીરાજ
- ૩ શ્રી. કા. રામજી ખીમજી દેસરવાલા ૧૦૭ સુલાલવાડી
- ૪ શ્રી. જગનાદાસ માધવજી ઝવેરીબખર આરાધુવાપાસે.
- ૫ જયવંત શ્રી. પ્રેસ ૪૪ સી. પી. ટેન્ક પહેલે મળ
- ૬ સાદ જુક ડેપો. — પ્રિન્સિપલ રફીટ.
- ૭ ત્રિકમલાલ તુલસીદાસ પહેલી કૃષ્ણસવાડી, પારસીની આગીવારી સામે ફરનીચરની કુશન.
- ૮ નામક સોપ દીપો, શુભેશ્વર
- ૯ અમલાલાલ જગજીવનદાસ અનંતવાડી
- ૧૦ શ્રી. મળજીકરભાઈ, દેવે સોપ ડેપો.
ડેવેલ રફીટ — અનંતવાડીને નાકે મુખ્ય ૨
- ૧૧ શ્રી. વિઠ્ઠલદાસ વીરચંદ,
સાદ મનમુખલાલ નારાયણદાસ
૧૧૮, કંસારા આલ, પહેલો માળ, મુ'બાઈ નં. ૨
- ૧૨ શ્રી. દરજી જાતિ સેવા મંડળ,
૧૭૭, બજાર મેટ રફીટ, મેટ, મુ'બાઈ નં. ૧
- ૧ કાલાભાઈ વલ્લભભાઈ-દહાણુ રોડ
- ૧ મધુદાસ દરજેવનદાસ શુકેસલ-નવસારી
- ૧ મહેન્દ્ર દ. શુકલ, સરદુ ઔપધકાપોલવ બાલાજીરોડમુરત
- ૨ શ્રી. પ્રાણલાલ ભમવાનદાસ મયંટ,
બાગા તળાવ, પાણીની બીંત, મુરત
- ૧ જુકેસલ દેસાઈ બ્રધર્સ, કોયોર બખર-મરુચ
- ૧ પટેલ મંદુભાઈ શિવાભાઈ-શ્રી રામકળીર
ધર્મર-મેટેજની બાલુમી, દાથી પોળ, વડોદરા
- ૨ નમંદાસકર ધર્મશલામ પાકડ જોગીદાસ વિઠ્ઠલની પોળ
- ૩ જુકેસલ જગજીવનદાસ દરજેવનદાસ વડોદરા
- ૪ શ્રી. મહાકાળી જેનશ્ચ રોસ,
ન્યાવ મંદિર પાછળ, દનુમાન ચકલા, વડોદરા
- ૧ મધુસૂદન ભાઈલાલભાઈ જુકેસલ માદરા
- ૨ પોપટલાલ શોભણદાસ, પાદરા
- ૩ નાગરત્ન પટેલ નામજીભાઈલાલદાસ મુ'કરાલતા. પાદરા
- ૧ જુકેસલ તાપીકર જોગર જંજુશ્વર
- ૧ વીઠ્ઠલદાસ જોય સાદ, દાવર રોડ-ડોલોઈ
- ૧ શાન્તિલાલ હોટાલાલ-ડોલોઈ
- ૧ અંબાલાલ દલસખરામ શિપાખાવ મોદીનીવાડી. માધરા
- ૧ મરોતર જુક રોલ રોલન રોડ-આણંદ
- ૧ શ્રી. રમણલાલ જોગરામ યા. શ્રી. રેડીઆપોળ. ઉમરેઈ
- ૨ શ્રી. મણિલાલ સોમાભાઈ સાદ, દલાલ પોળ, "

- ૩ ચીમનલાલ-હોટાલાલ, સટાક પોળ-ઉમરેઈ
- ૧ શ્રી. રામુભાઈ શંકરલાલ ભટ, બહાવોળ, ઢાકેર
- ૨ શ્રી. જગન્નાથ પાકડ, ન્યુક પેપર બેન્ડ "
- ૧ ગોરધનભાઈ વલ્લભભાઈ પટેલ (સર) મુ. કરમચંદ
- ૧ નારાયણભાઈ હરિરામ રાવલ-મુ. આણંદ
- ૧ દવાળજી પરશોતમ મસીદ પાસે-સાણંદ
- ૧ કૃષ્ણા પ્રિન્ટરી (પારખ બ્રધર્સ) પેટલાદ
- ૧ જમીન હોટાભાઈ કાશીભાઈ બખરમા-મુ. વીરસં
- ૧ શ્રી. ભાદરજી સત્સંગ મંડળ, ભાદરજી
- ૨ કાલાભાઈ મંગળદાસ પટેલ, મોડી ખંડકી, "
- ૩ પટેલ ચતુરભાઈ ભાઈલાલભાઈ, સરકારની ખંડકી "
- પટેલ જનમભાઈ નાયાભાઈ, નાવલી
- શ્રી. સુજાવ બખર મંડળ, સુજાવ
- ૧ વૈષ્ણવ પ્રિન્ટરી બોરસડ
- ૧ દેસાઈ જુક ડેપો, સાંધપીપળી નડીઆદ
- ૨ પા. અંબાલાલ કાલાભાઈ લખાવાડ "
- ૩ શ્રી કક્ષિત સાહિત્ય મંદિર માધનગર "
- ૪ શ્રીમાજી-લાલ-મંડળ મોહનગાવા માધવોલ "
- ૫ શ્રી સોભાજી કંબર રોસ, ભાવસારવાલ "
- ૬ સી. જમીન કંપની, દેવજીવન રોસન રોડ "
- ૭ શ્રી. નડીઆદ ભખર મંડળ, "
- સાદ મધુસૂદન ગોરધનદાસ, કોયલા પોળ,
- ૧ ભવાનીકંદર ત્રિભોવનદાસ ત્રવાડી-અલોડા
- ૧ કાલીદાસ લલ્લુભાઈ પટેલ વસો કોપરેટીવમેક-વસો
- ૨ કાઠોઆ મોતિભાઈ જોગાભાઈ, વાકુલાં પાસે, પેટલાદ
- ૧ શ્રી. વસો ભખર મંડળ,
- પા. પરસોતમદાસ મનલાલ, વોલ, વસો
- ૧ શ્રી. પરીખ નટરવાલ ચીમનલાલ,
- કંચર બુદરનો ટેકરા, ખેડા
- ૨ વીઠ્ઠલદાસ નાગરદાસ પટેલ, કમંબુમિ પેસ-ખેડા
- ૧ શ્રી. મધુલા ભખર મંડળ
- રા. સા. મંદુલાલ ગણપતરામ દેસાઈ, મધુલા
- ૧ શ્રી. મહેતા જ્યોતિલાલ મણિલાલ જોગી, નરસંડા
- ૧ શ્રી. મનમુખલાલ જેમ. ત્રિવેદી.
- કડીકો કોલર, જંકણ, તીલકનગર કામપુર
- ૧ શ્રી. રીજ ભખર મંડળ, શ્રી. મનમોહી બી. પટેલ,
- પટેલ ગેડીકલ રોસ, પીજ
- ૧ નવનીતલાલ જોગવાલ દેસાઈ, કંપડવજી
- ૨ ચીમનલાલ બાર. પરીખ કંપડવજી
- ૨ શ્રી. બહેચરદાસ મુખરામ દીક્ષીત
- સારંગનીકે લાયજેરી, મુ. નામડી

અમદાવાદ

- ૧ મદારાજશ્રી સીતારામજી સર્મા માંડવીની પોળમાં
સોનીની પોળના મેડા ઉપર
- ૨ શ્રી ભક્તિમાર્ગ કમોલક સંચાલિત સાર્વજનિક
સ્વાખ્યાનુ, ભરદવાડીયા રોડ
- ૩ શુકસેલ્સ મહાદેવ રામચંદ્ર જન્યુએ વજુ દરવાજા
- ૪ કંકર શુક કેપો, રીચીરોડ, પુલ નીચે
- ૫ શ્રી પ્રભુદાસ મદારાજ સારંગપુર તળીયાની પોળ
- ૬ સાહ સોમચંદ અંબાલાલ ધીમાળી દાશની પોળમાં
કમાનવાળી પોળ
- ૭ નર્મદાચંદ મુળકંદર પંડ્યા રામપુર કાપડીયા
- ૮ પરમાર પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ બાલાદનુમાન પાસે
- ૯ ચંદુલાલ કહરલાલ પ્રભુપતિ કુંભારવાલ શુભસાવા
- ૧૦ ધીરજલાલ ખીમજી બગદેવ, ત્રિશરનગર નં. ૧૪
- ૧૧ પટેલ મોદનલાલ બદેશ્વરદાસ મહેતા મથીશ્વર
લાલપુર-બનભાળી વાંકાની પોળ
- ૧૨ બાવજાર દોમતલાલ મંગલદાસ લાલપુર-
વડીમાટીની પોળ પાસે, વેળીચંદના દેલામાં
- ૧૩ કંકરલાલ માધરરાવ માધવાલા
મીરજીપુર અમદાવાદ ગેરેજ
- ૧૪ વિનોદચંદ રામજીભાઈ ગીરધરનગર બંગલા નં. ૧
- ૧૫ વૈલ અંબાલાલ વિલ્લદાસ શુભસાવા કુંભારવાડ
- ૧૬ શ્રી યાનવર્ધક પુસ્તકાલય,
પટેલ ભેડીમજાઈ બનાલાલ શેરલાલ,
દરિયાપુર, શુભસાવાડા, નવાતળીયાની પોળ
- ૧૭ શ્રી યાનવર્ધક પુસ્તકાલય,
પરસોતમદાસ દરકાદાસ ત્રિપ્તિ,
સરકપુર, સવામેરી, ધ નં. ૧૩૬૫
- ૧૮ શ્રી યાનવર્ધક પુસ્તકાલય, માણેલાલ એમ. ખત્રી
સારંગપુર, રોહતખાના, કામઠાદેરી
- ૧૯ ધાર્મિક પુસ્તકાલય, લીકાટી રોડ
- ૨૦ અનંદા શુક કેપો, બાલાદનુમાન પાસે
- ૨૧ રેસાઈ બધકે, લક્ષ્મી વિલાસ દોલલ કામે
- ૨૨ આદર્શ પુસ્તક બંધાર, બદ પાસે
- ૨૩ મણીલાલ અમલાલાલ, માલપુર-અમદાવાડ
- ૨૪ લક્ષ્મીચંદ કાગીદાસ પટેલ, નવા પાકજી
- ૨૫ મદંત માધવદાસજી મુર મોદનદાસજી
પીતળીયા બંબા વિષ્ણુમંદીર
- ૨૬ પ્રોન્સ રોસ કંદ, તાર એ શીથ
- ૨૭ પટેલ છેટાભાઈ ઉચ્ચમાઈ મુ. ધરમજી
- ૨૮ શ્રી. કાલ બાલકૃષ્ણભાઈ ગીમનલાલ,
કાપડના વહેપરી, ઉંવારસદ
- ૨૯ કંકરલાલ ભેડનારામ દીપ્તિન રોમકમા સ્વતંત્ર મંડળ
જીતપુરા-કંડોડ
- ૩૦ માધવલાલ કેવળદાસ પટેલ મુ. રૂપાણ વાયા કોચી
- ૩૧ કંકર કાગીદાસ ચૌરખનદાસ-અનુચરજી
- ૩૨ મુન્શીદાસ બનરસ રૂ. કપની-મહેસાણા
- ૩૩ શ્રી. ધીરજલાલ વલ્લભરામ ભોષો,
કપીર સાહેબનું મંદિર, વડનગર
- ૩૪ ભુવરાવ ગેવાળરાવ ચીટલીક, પાટણ
- ૩૫ શ્રી. પટેલ નાથાભાઈ નરસીભાઈ, ચાલુસમા
- ૩૬ શ્રી. રતનલાલ નરસીદાસ, બનરમા, વડનગર
- ૩૭ રવિશંકર સાહેબજી બાસ દેસાઈ પોળ-વીરમગામ
- ૩૮ શ્રી. નારજીભાઈ પ્રેમચંદ ત્રિપ્તિ, બનર, ધીંગકા
- ૩૯ શ્રી. ભેડીસન મુંદરજી સોની, કોઠ (ધીંગકા તાલુકા)
- ૪૦ શ્રી. ભવાનભાઈ મનનલાલ દરજી
ગર્ગીદ (ધીંગકા તાલુકા)
- ૪૧ ચૌરખનદાસ છેટાલાલ, ચૌરલાલ ઠેરી-ધંધુકા
- ૪૨ દેસાઈ રાવજીભાઈ કાલાભાઈ, ખાંતિજી
લુનાગઢ
- ૪૩ રતિલાલ મુલાખચંદ દોશી, દોશી પ્રિ. પ્રેમ સરાલચૌક
- ૪૪ ધીરજલાલ જી. રામ, હવેલી મેન
- ૪૫ કીલનચંદ એન્ડ કો-સર્વિસી, (પુનાના)
- ૪૬ જી. એમ. કચો દનુમાન વિશ્વાઈ ભવન મેનોમી
- ૪૭ શ્રી. પી. ભગત, પો. જો. ૨૪૨ માંખાયા
- ૪૮ ભગત પૂંછરામ મદારાજ, માણેલા
- ૪૯ નેલાલાલ પી. ભગત નુસરેવર એન્ડ-અંબનગર
- ૫૦ શ્રી રમણીલાલ કાગીદાસ ઉપાધ્યાય,
મોઢરાજપુરા, ગોંડલ
- ૫૧ કાનજીભાઈ દામજીભાઈ, કાપડ મારેટી-રાજકોઠ
- ૫૨ મધુસૂદન નારજીદાસ શુકસેલ્સ-વેરાવળ.
- ૫૩ શ્રી. ગીરધરલાલ દરિયાલ દેવે, રાવજી કીચા, હળવડ
- ૫૪ શ્રી. કંતુરચંદ પુનરા,
ધી પ્રાંચી ઈમીલ વર્કસ, પ્રાંચી
- ૫૫ શ્રી. કાનજીભાઈ રામસીન દોલલવાળા, રોહન સામે,,
- ૫૬ મદંતશી રામલાલદાસજી પ્રભુદાસજી, પ્રાંચી
- ૫૭ શ્રી. હરજીવનદાસ પ્રામજીભાઈ કાંર,
બનરમા, રાજરસીતાપુર (પ્રાંચી)
- ૫૮ દોશી પ્રતીબુચંદ વૃન્દાવાલ, વડવાલુ કેપ.
- ૫૯ બજજીવન શુકડીપો, લાંચોલા-વડવાલુ કેપ.
- ૬૦ નરવરલાલ નરસીભાઈ પટેલ, કલ્યાણપુરા
- ૬૧ કામેશ્વર પુસ્તકાલય, અમરેલી
- ૬૨ નાનાલાલ વિમોચનદાસ પંડ્યા, મુલ. પ્રા. મુલ
અમરાવતી (બીરાર)
- ૬૩ ત્રિવેદી પ્રભાકર બટાચૌકર પોળ
- ૬૪ મદન મોદવદાસજી; મુળદાસજી-તીજમાર્ગ-અમરેલી
- ૬૫ માધવજી લક્ષ્મજી C/O. હાટીક મેડીકલ રોડ,
ચરાકબનર-ભાવનગર
- ૬૬ મણ મંડળ-દોમનગર (એ. પી.)
- ૬૭ મુન્શીદાસ પુસ્તક બંધાર, નાનકાલા-કરંચી
- ૬૮ મેલક નાણલાલ નરસીભાઈ કચ-બુલ

મહાનની મહત્તા

પિતામહ પ્રજ્ઞાલની સંજ્ઞામાં એકવાર સુવર્ણ-સૌનાએ પ્રત્યક્ષરૂપ ધારણ કરીને પોક્કાર પાડ્યો:-

“અન્યાય, અન્યાય ! ધોર અન્યાય ! !”

સભાસભો ઘોંટી ઊઠ્યા, કેવમંડલ વિસ્મિત થઈ, નૂત્યારંજ અટકી ગયો, અને સૌની દૃષ્ટિ એ અન્યાયના પોક્કાર કરનાર સામે રિશ્તર બની ગઈ.

“વત્સ ! મારી ઉત્પન્ન કરેલી જડ સૃષ્ટિમાં તારું એકરથાન હોવા છતાં તને અન્યાય કરનાર છે કેવું ?” પ્રજ્ઞાલએ પૂછ્યું :

—“આ સુવર્ણધારો મારા પર આલેખિકા ઘડાવતા હોવા છતાં મારી કિંમત-માફ મૂલ્યાંકન કરવામાં મને અન્યાય કરે છે. એ અન્યાય સહન કરવા કરતાં મને પૃથ્વીપટમાં માતાપરિત્રીની ગોદમાં જ છુપાઈ રહેવા-વો, ન્તો પશુ મને યાન્તિ રહેયો.” રહતાં રહતાં સુવર્ણ કંટુ :

“સભાસભો સહિત પ્રજ્ઞાલ હસી પડ્યા; યાન્તિ સ્વચાયા બાદ પ્રજ્ઞાલએ આશા કરી:-

“વત્સ ! દુર્જનોની અને હલકા સ્વભાવના મનુષ્યોની રચના જ સર્જનોની પરીક્ષા કરવા માટે કરી છે, દુર્જનો ન હોત તો સર્જનોને જોગબત કેવું ? અધારાના અસ્તિત્વ વિના પ્રકાશને પ્રીતી કેવું શકત ?

રહેવાની જરૂર નથી, કે પ્રજ્ઞાલના આ ચપ્પેથી સુવર્ણને ગદ્દુ યાન્તિ મળી. હવે તો તે હથોડાના મારથી પણ ગભરાતું નથી, અગ્નિની જ્વાલાઓથી ચરમચરતું નથી :

પાઠકો ! તમે પણ નિંદાથી ગભરાયો નહિ, હથોડીથી ચરચર્યો નહિ : તમારી પરીક્ષા કરનાર તમારાથી જોઈ કિંમતનો મળી આવે તો તેથી તમારી કિંમત જોઈ થવાની નથી એમાં જ તમારી મહત્તા છે.

ਪ੍ਰਾਚੀਨ

੨੭੩
ਭੁਮ
੧੯੪੬

ਅੰਕ ੨੭੩

ક્રમ હરે રામ હરે રામ રામ રામ હરે હરે; હરે કૃષ્ણ હરે કૃષ્ણ કૃષ્ણ કૃષ્ણ હરે હરે

અધિપતિ.-૫. મંગલજી ઉદવજી શાસ્ત્રી. : ૧ સદત ત્રી. મંગલસાગર ઇરાલાલ દેસાઈ
 હાલિદાલગર.] -વ્યવસ્થાપક-આન્તિકાલ (વ. ત્રિવેદી અને ધર્મરક્ષાક રાજ
 'વિશ્વમંડલ' દાર્યાલય ન્યૂનાગઢ

વાર્ષિક લેવાલમ :
 રૂ. ૪-૩-૦

ફિક બહાર :
 રૂ. ૧-૮-૦

વિષય સૂચિ

ક્રમાંક	વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
૧	દેવમોહર [કાવ્ય]	શ્રી 'પ્રાનિત'	૨૧૧
૨	સુખાલકીય	...	૨૧૨
૩	સંકાપમાધાન	શ્રી જનનારાયણ ભટ્ટ વેદાન્તસાગી	૨૧૩
૪	સંજ્ઞન ધર્મ	શ્રી નરવરતલ સેવકમાજી	૨૧૪
૫	પ્રભાતના પુષ્પો	શ્રી વસ્તુ કોટક	૨૧૫
૬	છવનના પંથમાં [કાવ્ય]	સત્યકવિ જોશિજી રામેશ્વર...	૨૧૮
૭	અખાલ્ય શાયરવત...	દે સ્વામી શ્રી માધવતીમંજી	૨૧૯
૮	ગાનપેશી સંકુમાર સાથેનો વાર્તાવાપ્ત	સંમાદાશ-શ્રી. કૃષ્ણભંડાર મુગળમાઈ પુણે	૨૭૪
૯	ધર્મનું વિશ્વવ્યાપી સાજન	પ્રેરણા પામનાર-શ્રી ઈશ્વર પોતાકિયા શ્રી. જી.	૨૭૫
૧૦	કેન્દ્રદાર	લે. શ્રી 'મનની કાગી'	૨૭૮
૧૧	"શ્રી" સાગર" મહારાજ અને તેમનું સાહિત્ય	લે. શ્રી ગણાસંકર ત્રિ. "ગણાર"	૨૮૫
૧૨	કોમ્પની વસ્તુ પાછી વાપરામાં દુષ્ટ સાધી	જનુ શ્રી ચન્દ્રાન્ત નટ	૨૮૬
૧૩	ચલનપ્રમાણી બેનરજી	લેખક-શ્રી 'શૈલ્યમ્'	૨૯૦
૧૪	સક્રિય રત્નાવલી : પ્રથમ પંક્તિ	લે. શ્રી યોગીન્દ્ર જ. ત્રિપાઠી, M. A.	૨૯૨
૧૫	કાવ્યકુંજ	...	૨૯૪
૧૬	ગાન સમગ્રદાશ	શ્રી. દિત્તજીદાસજી દુરગી. પ્રધામાંસજી	૨૯૫
૧૭	મૈનાક	શ્રી. ધીરજીભાઈ વી. પ્રાંદિત	૨૯૮

જરૂરી સૂચનાઓ—

૧. માહોલે પોતાનું નામ-શિરનામું સ્પષ્ટ લખવું
 લેખકે, અને પોતાનો માહોલનંબર લખવાનું
 હમણું ન લેખકે.
૨. પત્રનો ભંગાળ મેળવવા સારી રીતમાં પોસ્ટકાર્ટ
 કે ફીકીટ મોકલવી જરૂરી છે.
૩. માહોલે મનીઓર્ડરથી જ લેવાલમ મોકલવું
 લેખકે, વી. પી. મંગાવવાથી કેટલીકવાર મહીને દોઢ
 હદિને મળે છે. વી. પી. અને મનીઓર્ડર બન્નેનો અર્થ
 એક જ છે; માત્ર વી. પી. મોકલવાની વ્યવસ્થામાં ભ્રમ
 વિદેશ પડે છે.
૪. માસિકનું દાર્યાલય ન્યૂનાગઢ હોવા છતાં વિશ્વમંડલની વ્યવસ્થા સંભળી પત્રો, માહોલ
 વળવાની સૂચના, મનીઓર્ડર વિગેરે-અધિપતિ:- 'વિશ્વમંડલ' O/o શ્રી ભક્તિમાર્ગ
 કામદંડિય પો. બો. નં. ૬ અમદાવાદ એ શિરનામાથી કરવાં લેખકે.

વિચરણીકાલ

સત્સંગે જનપત્તરાત્મવિપ્પે મર્તિ:સમુદ્ધવત્ । કામોદ્દેગક્રમાર્ગદમ્ભજનકં સારિત્યમુન્મૂલયત્ ।
 મર્મદ્રેપમનુસણં પ્રદામયત્સન્દર્શયત્સદ્ગવિ, સંજાવં સ્વલ્લ 'વિષમંગલ'-મપાકતું જગદુર્ગવિમ્ ॥

વર્ષ ૧૦ મુ.

તથેષ-૨૦૦૨

ગુન-૧૬૪૬

અંક ૩ નો

દેવમંદિર

મી. 'પુનિત'

(શ્રીમત્ નાગપણ્ડુ નામ અમને પ્રાપ્ત પાઈ છે. એ રાજ)
 શક્તિ-પૂન મચાવ. ત્હારા દેહ-મંદિરમાં,
 પ્રભુ-પૂન મચાવ, ત્હારાં દેહ-મંદિરમાં.
 આ મંદિરીયાને છે રચનારો, કહીયો કામજુગારો,
 ત્યાં તો કળા તણો નહિ પાર, ત્હારા દેહ-મંદિરમાં.
 અસ્થિ ઢેરી ઈંટ બતાવી, યુને માંસ લગાવી,
 પ્લાસ્ટર વિધવિધનાં તો કીધાં, ત્હારા-દેહ મંદિરમાં.
 જેઠે ટેકા મૂક્યા, દ્વારો પણ નહિ ચૂક્યા,
 ત્યાં તો તેજ તણો અંબાર, ત્હારા દેહ-મંદિરમાં.
 શતા શતા રંગ ઢેરી, ભજ્યો બિછાવી,
 આસન અંતરનું લગાવ્યું, ત્હારા દેહ-મંદિરમાં.
 નોખત નાકીઓની બાજે, ઢોલો મમકારાનાં બાજે,
 મૂર્તિ પોતાની મધરાવી, ત્હારા દેહ-મંદિરમાં.
 સત્વ-વચનનાં તોરણ બાંધ્યાં, શક્તિ રીપ પ્રગટાવ્યા,
 ફૂલડાં આનંદનાં વરસાવ્યાં, ત્હારા દેહ-મંદિરમાં.
 અવળે રસ્તે નો વિચરાયો, મંદિર મસ્જિદ ધારો,
 'પુનિત' સ્થાન ખાલી રહેયો, ત્હારા દેહ-મંદિરમાં

રામપ્રસાદ

ધર્માર્ક માટે

‘વિશ્વમંગલ’ના ધર્માર્કના તમામ રજીસ્ટર્ડે આ માસમાં મોકલવાં પૂર્ણ થયાં છે. ગ્રાહકોની પત્ર લખવાની ગેરસમજૂતીથી, વ્યવસ્થા વિભાગના કામના અતિશય દબાણના કારણથી તેમજ આ બાબત મનીમોર્ડર મોકલેલા હોય અને આ બાબત વી. પી. કરવામાં આવે તેવાં અનેક કારણોથી જેને કબજલ અટકે. મોકલવાઈ ગયા હોય, તેઓએ તુરત જ કાં તો એ અટકાવી બીજા ગ્રાહકનું નામ નોંધી લવાજમ વસુલ લઈને બધી વિગત જણાવી કાર્યાલયમાં પત્ર લખી દેવો ભોંઈએ. અથવા તો પોતાને મળેલા બધા અટકે કાર્યાલય તરફ મોકલી આપીને વધારાનું અપાયેલું લવાજમ પાછું મેળવી લેવું ભોંઈએ.

આવાં બની ગયેલાં કારણોમાં કેટલીક વાર કાર્યાલયને ગલે ગ્રાહકોના ‘બુદ્ધિ-બુદ્ધિ’ રીતે લખાયેલા પત્રો જ જવાબદાર હોય છે. છતાં કેટલાક ગ્રાહક બંધુઓના અમારે કાપ-માજન બનવું પડે છે. આવતા વર્ષે એની સમ્પૂર્ણ બુદ્ધિ જ વ્યવસ્થા કરીને ફરીઆદ તદ્દન નાબૂદ થઈ ભય તેવો અમે વિશ્વાસ આપીએ છીએ.

ધર્માર્કની નકલો હવે વધુ પ્રમાણમાં સિલકમાં નથી. જેઓને ગ્રાહક બની જવું હોય તેઓ જલદીથી વાર્ષિક લવાજમના રૂ. ૪-૩-૦ મોકલીને ગ્રાહક બની ભય કાગળોની અત્યંત અછતના કારણથી આ વર્ષે બીજા આવૃત્તિ પ્રકાશિત થવાનો મિલકુલ સભવ નથી. તેની કૃપાણુ ગ્રાહકો નોંધ લે.

એજન્ટોને

જે જે શહેરોમાં એજન્ટો દ્વારા અટકે વહેંચાય છે તે તે એજન્ટ મિત્રોને નમ્ર સૂચના કે તેઓ ધર્માર્કની નકલો પોતાની નોંધમાંના ગ્રાહકોને આપવાની બાકી હોય તેને જલદીથી આપી દેવા કૃપા કરે.

નમ્ર સૂચનાઓ

મોટા શહેરમાં ગ્રાહક બંધુઓ જ્યારે મકાન બદલે છે કે નોકરીઆત વગેરે શહેર બદલીને બીજે નિવાસ કરે છે, ત્યારે તેઓ પોતાનાં એડ્રેસ બદલવાની સૂચના બહુ મોટી આપે છે. એવા સંયોગોમાં અહીંથી એકાંક બે અટકે ભૂત એડ્રેસથી મોકલવાઈ ગયા હોય છે. તેવા ગ્રાહક બંધુઓએ કૃપાપૂર્વક સ્થાનાન્તર થવાની સૂચના વહેલાસર મોકલી આપવા કૃપા કરવી ભોંઈએ.

ચાલુ માસે પણ સારા કાગળો મેળવવા માટે પૂરતો પ્રયત્ન કરવા છતાં કોઈપણ રીતે ન મળી ચક્રવાથી એ જ ભતના કાગળો વાપરવા પડ્યા છે.

જે જે ગ્રાહક બંધુઓએ વિશ્વમંગલના પ્રચાર કાર્યને પોતાનું જ માનીને નવા ગ્રાહકો બનાવી આપ્યા છે અને જેઓ નવા ગ્રાહકો બનાવી આપે છે, તે ખરેખર પ્રભુના કૃપાપાત્ર છે. કદયાણુ અન્યમાલાના સળંધમાં

કદયાણુ અન્યમાલાનું ત્રીજું પુસ્તક ‘પુરુષાંજલિ’ પ્રકાશિત થઈ ચૂક્યું છે અને અન્ય-માલાના ગ્રાહકોની સેવામાં મોકલવાઈ ગયું છે. આ અન્યમાલા દ્વારા અપાતાં પુસ્તકોની પ્રશંસા અમે કરતા નથી; પરંતુ વાંચવા અને વસાવવા યોગ્ય આ પુસ્તકો મેળવવા માટે આ અન્ય-માલાના ગ્રાહક બની જઈ ઉત્તમ ધાર્મિક વાચન મેળવવા નમ્ર સૂચના કરીએ છીએ. જેઓ ગ્રાહક ન બન્યા હોય તેઓ જરૂર ગ્રાહક બની ભય.

વિનિત નિવેદક

પં. મંગલજી ઉદ્ધવજી શાસ્ત્રી

વંત્રી : વિશ્વમંગલ

દેસાઈ મગનભાઈ છોટાભાઈ

સહવંત્રી : વિશ્વમંગલ

શંકા-સમાધાન

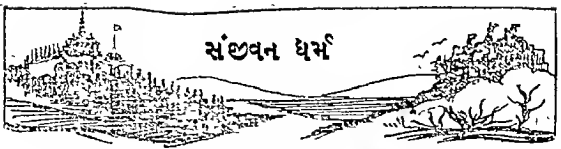
લે. શ્રી જયનારાયણ સદૃષ્ટિ વેદાન્ત શાસ્ત્રી

(અર્તાકિ પૃષ્ઠ ૩૨૫ થી ચાલુ)

હવે આપણે પ્રકૃત વિષય ઉપર આવીએ. રથવ-
હાંચની મુથીમતને લીધે આ વિષયમાં વધુ સ્વેર-
વિદાર ન કરતાં સહેપમાં સમજી લેવાનું છે. આપણે
પહેલાં એ જાણું જોઈએ કે સુષ્ટિ એટલે શું? યોડી
વારમાં આપણને માલમ પડશે કે સુષ્ટિ એટલે સર્જન.
ક્રિયા-કૃત્યન થવાની ક્રિયા, ઉત્પત્તિ. હવે આ સર્જન
ક્રિયા એ કંઈ એની મેળે બહાર આવતી નથી; કારણ કે
એ ક્રિયા છે; એટલે તેના કાળે અવશ્ય હોવા જોઈએ.
આપણે દરેક જગ્યાએ જોઈએ છીએ કે દરેક ક્રિયાને
કર્તા હોય છે જ કાળે વગર ક્રિયા સંભવી શકતી નથી.
એટલે સુષ્ટિ-સર્જનક્રિયાને કાળે બેળા કાઢવા જોઈએ
હવે કર્તાની શોધ કરતા જનાં માલમ પડશે કે કાળે તે
કહેવાય છે કે જે ક્રિયા કરતો હોય, જે ક્રિયા ન કરતો
હોય તેને કાળે ન કહેવાય; કાળે પૂછે કે ત્યારે તેને શું
કહેવાય? આ પ્રશ્નને ઉત્તર થયો જ બારે છે, કારણ
કે તે જનોએ પહેલાની ક્રિયાને કરતાં ન હોવાથી
આપણે ન કહેવાય. નહીંબોડી કરવાની ક્રિયા કરતો ન
હોવાથી વૈશ્ય ન કહેવાય. દાનિવના કુળમાં જન્મવાની
ક્રિયા કરતો ન હોવાથી દાનિવ ન કહેવાય તેવી રીતે
યદુ પણ ન કહેવાય, પશુ ન કહેવાય, જમીન ઉપર
ભજવાની ક્રિયા કરતો ન હોવાથી વનરપતિ પણ ન
કહેવાય; ત્યારે શું કહેવાય ઉધનો માણસ? ના,
તે પણ ઉધવાની ક્રિયા કરે છે. મરી અચેરો માણસ
ના, તે પણ ન્યાં અચેરો દરી ત્યાં કંઈક કરતો હશે
બહાર મામ અચેરો માણસની મામ. કાંઈ કહેશે કે તે
મરીને કાંઈ જગ્યાએ જતો નથી, જે મરી અચેરો
દેખાય છે તે જ તે છે.:: તો પણ ન્યાંમુધી તે મરી
અચેરો દેખાય છે ત્યાં મુધી તે મરી જવાની ક્રિયાને
કર્તા જ રહે છે.:: મરી જવાની ક્રિયા તેણે થોડા વખત
પહેલાં કરી હતી; હમણાં કંઈ જ કરતો નથી.:: તો તે
આપણને કહેતા નથી કે હું પહેલાં મરી જવાની
ક્રિયાને કરતો હતો; હાલમાં કાંઈ ક્રિયાને કરતો નથી.
કાંઈ કહેશે કે જો કહે તો કહેવાની ક્રિયાને કરતો થાય
અને કાંઈ કરતો નથી એ તો ચોક્કસ દેખાય છે.:: તો
પહેલાં મરી જવાની ક્રિયાને કરતો હતો તો હાલમાં
મરીથી અણુવા ન જોઈએ, છતાં મરીથી અણુવા છે મરિ
હાલ પણ મરીથી અણુવાની ક્રિયાને કરતો છે.:: હાલ ક્રિયા
કરતો નથી; પહેલાંની ક્રિયાને સંબંધ ચાલુ રહેવાથી

મરીથી અણુવા છે.:: તો સંબંધ ચાલુ રહેવાની ક્રિયાને
કર્તા અણુવો જોઈએ. તો ના, સંબંધ ચાલુ રહેવાની ક્રિયા
તેને જોનારાઓ કરે છે. તો તો જોનારાઓ મરીથી અણુવા
જોઈએ? નહિ; જોનારાઓ પહેલાં જોઈથી મરીવાની
ક્રિયાને સંબંધ તેને મરિ-તેના ઉપર ચાલુ રાખે છે.
તેઓ તો સંબંધ ચાલુ રાખવાની ક્રિયાના જ કર્તા છે.
મરીના પોતે જૂન કાલમાં મરીવાની ક્રિયાને કરતો હતો;
હાલમાં તે ક્રિયાને કરતો નથી. માત્ર સંબંધ ચાલુ
રહેવાને જ લીધે મરીથી કહેવાય છે.:: તો સંબંધ ચાલુ
રહેવાની ક્રિયાના કર્તાઓ-તેને મરીથી જોનારાઓ ન
હોય એટલે તે જાણે. થઈ જવા જોઈએ જ: અમાવ
એ કાંઈ મરિ વસ્તુ ન હોવાથી તે કાંઈ મરિ વસ્તુના
કારણમૂલ થઈ શકે નહિ, એથી જોનારાઓના અમાવ
માટે લીધે તેને જાણે થઈ જવાની ક્રિયા થઈ શકે નહિ.
અર્થ: અવા પછા લાંગ્રા તર્ક-વિનર્કો સંકા-
કુલકાઓ વર્ક થો જોવા રમુક શેરમાં વિદારી સામય.
પણ સાચે વિવેકો કાન્તરારી ભોમિયાની જરૂર રહે છે.
તો દરેક દરેક પદાર્થનું સુદ પરિવર્તન થઈ શકે
નજાએ માણસ હોય તો શુચાર્થ જઈ ક્યાંય બૂધે પડી
જાય આવા અપાર્થિવ વિદાર માટે આપણને કામગનું
પારિવ સ્વેચ પગ મૂકવા દેવું નથી માટે સિદ્ધ પદ્ધતિ
ઉપરજા કરી સમાપ્ત કરીએ.
પૂર્વપરીઓ જે મરીથી માણસને કાંઈ પણ ક્રિયાને
કર્તા નથી એમ કહે છે તે અનિતમ નથી; કારણ કે
મરીથી માણસને તેઓ જોઈ શકતા નથી; જોને તેઓ
જોઈ શકે છે તે (યરીર) તો સડી જવા-જગી જવા
વગેરે ક્રિયાઓ કરે છે. કાંઈ કહેશે કે ક્રિયા પોતે
કાંઈ પણ ક્રિયાને કરતો (કર્તા) નથી.:: તો વિચાર કરતાં
જણાશે કે ક્રિયા એ કર્તાથી કાંઈ જુદી વસ્તુ
નથી. અને કર્તા અને ક્રિયા જેવી કાંઈ વસ્તુ નથી.
સુષ્ટિ એટલે જ ઉત્પત્તિ; તો સુષ્ટિની ઉત્પત્તિ થી રીતે
થઈ શકે? આપણ એ જ સુષ્ટિ છે તો વગી દેવાથી
સુષ્ટિ અને વગી તે સુષ્ટિની ઉત્પત્તિ થઈ જ શકી રીતે
થઈ શકે? ક્રિયા પોતે કાંઈ ક્રિયાને કરતો થઈ શકે નહિ તો
સુષ્ટિક્રિયા એ સુષ્ટિક્રિયાને કરતો ન થઈ શકે માટે
મરી રીતે સુષ્ટિ જેવી અને ક્રિયા જેવી અને કર્તા
જેવી તેમજ સંકા જેવી અને સમાધાન જેવી કાંઈ વસ્તુ
જ નથી: આ સમજાવવા વધુ વિદાર કાંઈ વખતે
મરીમાં આવશે. (પણમત: પણમિતમ)

સંજીવન ધર્મ

લેખક:-નરપરજીભાઈ સેવડાસાઈ પરીખ. બી.એ., એલ. એલ. બી.
(પ્રમુખ-સંજીવન સમાજ, અમદાવાદ.)

ધર્મનો અર્થ

‘ધૃ’ ધાતુ ઉપરથી ધર્મ શબ્દ થયો છે. ‘ધૃ’ એટલે ધરવું, ધારણ કરવું, પકડવું, નભાવવું, રક્ષવું અર્થાત્ જો ધારણ કરે છે, પકડી રાખે છે, સાચવે છે, નભાવે છે તે ધર્મ.

આ મૂલ અર્થમાંથી ધર્મનો એક બીજો અર્થ થાય છે, ધર્મ એટલે અમુક સિદ્ધાન્તો, નિયમો કે કાયદાઓ કે જે વડે બધું ધારણ થયું છે-રક્ષાય છે-સચવાય છે. તે અહીં ધર્મ ન્યાયવાચક છે.

ધર્મ શબ્દ શુદ્ધવાચક-પ્રકૃતિવાચક પણ છે. દર્શન તરીકે દહન એ અગ્નિનો શુદ્ધ છે. વહન એ વાયુનો શુદ્ધ છે.

ધર્મનો એક અર્થ કતબ્બ છે. દર્શન તરીકે પિતૃ ધર્મ, પુત્રધર્મ, પતિધર્મ, પત્નીધર્મ, સ્વામિધર્મ, સેવક-ધર્મ વગેરે.

આચાર પ્રથમો ધર્મ. ધર્મ એટલે આચાર-આચરણીય શું છે તે, વ્યક્તિ તથા સમૂહ કેવી રીતે વર્તવું જોઈએ, તેમના આચરણ-ચર્ચા કેવાં હોવાં જોઈએ, તે સંબંધી નિયમો એટલે પણ ધર્મ, અહીં ધર્મ શબ્દ નીતિ-આચારબોધક છે.

ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાન

મૂળ તત્ત્વ સંબંધી જ્ઞાન એટલે તત્ત્વજ્ઞાન : જીન, જગત્ અને ઉચિત, પ્રકૃતિ અને પરમેશ્વર, આત્મા અને પરમાત્મા સંબંધી જ્ઞાન એટલે તત્ત્વજ્ઞાન, જુદાં જુદાં તત્ત્વજ્ઞાન કે તત્ત્વજ્ઞાનના જુદાં જુદાં સિદ્ધાન્તોના કારણે વા તેમને અનુલક્ષીને ધર્મો પણ જુદા જુદા રચાય છે, રચાય છે. દર્શન તરીકે વૈદિક તત્ત્વજ્ઞાન અને વૈદિક ધર્મ, જૈન તત્ત્વજ્ઞાન અને જૈન ધર્મ, બુદ્ધીય તત્ત્વજ્ઞાન અને બુદ્ધીય ધર્મ, ક્રિષિયન, તત્ત્વજ્ઞાન અને ક્રિષિયન ધર્મ.

ધર્મ અને સંપ્રદાય

તત્ત્વજ્ઞાનનો સંબંધ મૂળ સિદ્ધાન્તો સાથે છે. બ્યારે

ધર્મ એ ક્રિયાપ્રધાન છે. પરન્તુ કોઈ એક જ તત્ત્વજ્ઞાનના આશ્રયે પૃથક્ પૃથક્ ઉપસિદ્ધાન્તો નિયમો છે. અથવા ક્રિયાઓમાં ભેદ થાય છે, ત્યારે સંપ્રદાયો થાય છે. દર્શન તરીકે વૈદિક ધર્મમાં શેષ સંપ્રદાય, વૈષ્ણવ સંપ્રદાય વગેરે. ક્રિષિયન ધર્મમાં રોમનકેથોલિક, પ્રોટેસ્ટન્ટ, મ્યુરિટન, વગેરે.

અનેક ધર્મ

આ જગતમાં પૃથક્ પૃથક્ સ્થળોમાં તથા સમયે, અનેક ઋષિઓ, આચાર્યો, હોતોત્તર વિચારો થયા અને અર્થ તથા દર્શનની ભેદોના કારણે તેઓ કારા શિન્ન બિન્ન-વિવિધ ધર્મોની રચના-પ્રચારાર્થ થયાં.

એક ધર્મ સામાન્ય ધર્મ

કિન્તુ ધર્મ અનેક રહેવાનાં તેઓમાં વિચાર થા આચાર પરત્વે અર્થ કે મંબીર ભેદ હોવા છતાં એ બધામાં કેટલાંક સામાન્ય તત્ત્વો, પણ છે. જેવાં કે સત્ય, ધૈર્ય, શ્વિતતા, પ્રેમ, ક્ષમા, દયા, હિંમતપરાયણતા વગેરે વગેરે.

શ્રી મનુમહારાજે નીચે પ્રમાણે ધર્મનાં દસ લક્ષણ કહ્યાં છે.

ધૃતિઃ ક્ષમા દમોડસ્તેયઃ શીલ્ય ઇન્દ્રિયનિગ્રહઃ ।
ધૌરિય યાત્ર્યમ દોષો દશકઃ ધર્મલક્ષણમ ॥
ધર્મનાં આ દસ લક્ષણો સ્વીકારતાં, એટલું નિર્દિષ્ટ થાય છે કે અનેક ધર્મોમાં, પછી ભલે તેમની પરિ-ભાષા જુદી હોય, આ લક્ષણો સામાન્ય છે. એટલે ધર્મોની અનેકતામાં પણ એકતા છે. સુનિર્દીર્ઘન શાઈવ-સિંદી-એમ રજિત થાય છે.

ધર્મનાં વૈરાટ્ય અને વ્યાપકતા

પૃથ્વી ઉપર આવો જે સામાન્ય ધર્મ છે. એ વિરાટ અને વ્યાપક છે. એનામાં સકલ શાઓનો સર્વ શુભ પ્રકૃતિઓનો સમાવેશ થાય છે. પ્રાકૃતિક શાઓથી

માંડીને સમાજચાત્ર સુધીનાં સર્વ શાનોના એમાં સમાવેશ થાય છે, તેચરણ ફિઝિકલ સાયન્સીઝ, રાજ નીતિ, અર્થશાત્ર, હૃદયોત્તર શાત્ર, સાહિત્ય અને સકલ કલા વગેરે એનાં જ અંગો છે.

સૂર્ય વગેરે ગ્રહો, નક્ષત્રો ને તારાગણો વગેરેની રિયલિટી કે દિપ્તિ, રાત્રિ દિવસ તથા ઋતુઓનું તાલકથદ સંક્રમણ, વનસ્પતિથી માંડી તે મનુષ્યાદિમાં સર્જન અને પ્રલયની પ્રક્રિયાઃ એ બધાની પાછળ એક વિરાટ શક્તિ જે નિયમન કરી રહી છે તે નિયમન એટલે ધર્મ.

ધર્મથી જ મનુષ્ય સહવિદ્યા પ્રલય કરી શકે-ધર્મ વડે જ સખી ગાદીસ્થ-નુખી સંસાર છોડી શકે. ધર્મ જ વાનપ્રસ્થને પ્રેરે છે. અને ધર્મ જ સંન્યાસીને સૂચવે છે.

ધર્મના નામે

હતાંય ધર્મના નામે અનેક પાખડો થાય છે, અનેક અનાચાર, દુરાચાર, કલક, મુઠ તથા ઘોર સંપ્રાપ્ત એવાય છે. દ્રવ્ય અને ચત્તાના કેટલાય ઇજારારો દળરો અને લાકુષ્મણે ખરાબ રિયલિટીમાં રાખીને અધર્મ અને અન્યાયને રસ્તે દ્રવ્યાદિ મેળવે છે અને તેમાંથી કેટલુંક ધર્મકામમાં કે કહેવાના ધર્મકામમાં ખાપે છે. એવા-ઓના દાનનો આશ્રય લેનાર રાત્રી કે ખોટી ધર્મ-સંસ્થાઓ, ધર્મ પ્રચારકો એવા જનોની પ્રશંસા કરે છે અને એમના અધર્મીયરણો ઉપર પડે. પડે છે. કેટલાંય ધર્મ-ધર્મસ્થાનો ધર્મવાદો સ્વતંત્ર રહેવાને બદલે દાનવી મત્તા તથા પાસવી વૃત્તિઓનાં ખાદાં-વાસ અને છે. અને કેટલીય રૂઢ ધાર્મિક દિપ્તિઓ અને જીવનને કંઈ જ પશુ સંજોગ નથી અને તો ધર્મ એટલે કંઈ સાધન સમ્પન્ન માનવીઓની એક મોજ છે કે બધાસ થયેલા જીવોના એક માનસક આશરો છે. ધનવાન દેવને પૂજે છે એટલા માટે કે એનું ધન વધે કે રહી રહે અને નિર્ધન દેવને આરાધે છે. ધનવાન ધર્મ માટે અનેક મંદિરો-ધર્મસ્થાનો ધર્મ છે અને એમની પ્રતિષ્ઠા બહુધા જડતા, નિષ્ફળતા અને નિરુપયોગિતાનાં તરફ જનવાને અવધે રસ્તે દોરે છે. પરિણામે બ્યક્તિ કે સમાજ મુખી થવાને બાલે અનેક દુઃખની દાવા-નગમાં પ્રવેશે છે.

ઉપાય

પ્રથમ તો ધર્મ ચર્ચાની સાચી દૃષ્ટિ-વશાથે ધર્મનું જ્ઞાન અને તે સંજોગની નિષ્ણ, એ ધર્મ સંસ્થાઓ

માટે મૂલ્ય આવશ્યકતા છે. આવાં યોગ્ય દૃષ્ટિ, જ્ઞાન અને નિયમવાળા શક્તિશાળી જનો દ્વારા ધર્મની આરાધના અને પ્રચાર એ બીજી આવશ્યકતા છે. બ્યક્તિ તેમજ સમાજના જીવનને પ્રફુલ્લ અને પુષ્ટીકારી ઉત્તમ કરે, એનું નામ ધર્મ-આ રીતે પ્રફુલ્લ, પુષ્ટ અને ઉત્તમ કરવામાં દિપ્તિ અને કાર્ત્ત્વ્ય ક્રમમાં જે જે રાજકિય કે સામાજિક પ્રત્યવાયો આવતા હોય તે સર્વને ક્યાવી દેવા જોઈએ. અને ધર્મ અને અર્થ વચ્ચે જે વિમુદ્ધ છે તેને બાલે બનનેનો સંયોગ કરવો જોઈએ. અર્થની ઉત્પત્તિ-પ્રાપ્તિ, વિનિયોગ અને ઉપયોગ ધર્મ ઉપર પ્રતિષ્ઠિત હોવાં જોઈએ. અર્થોત્પત્તિ ધાર્મિક હોવી જોઈએ અને ધર્મ અર્થોત્પાદક હોવો જોઈએ. અને ધર્મદ્વારા ઉત્પન્ન-પ્રાપ્ત કરેલો-વચ્ચે અર્થ કામને સંતોષ આપી અને સંતોષ યતાં મોલ પ્રાપ્ત થશે.

સંજીવન

આ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એક ચારે પુરુષાર્થ જે વડે પ્રાપ્ત થાય એવી વિચારણા તથા બ્યવસ્થા એટલે સંજીવનઃ એ સંજીવન છે માનવતાનો ધર્મ અને વિષ કલ્યાણનો-વિશ્વમંત્રનો મામ. એ સંજીવન જે અતિ અસ્પૃશ્ય પ્રકટાવુ-પ્રકટાવવા પ્રયત્ન કરવો એ છે આ બેખકનો નિષ્કોર કોઈ આખા દેશને જાતિને કે સમસ્ત જગતને સ્વતંત્ર કે સુખી કરી દેવાં એ આ લેખકનો નથી હાલો કે નથી પવચામ. સાચી સ્વતંત્રતા સાચા મુખ માટે સાચી દૃષ્ટિ, સાચી બ્યવસ્થા જોઈએ છે, આવી સાચી દૃષ્ટિ અને સાચી બ્યવસ્થા માનવતાના વિરાટ દેહના એક અણુમાં ધાવવા પ્રયત્ન કરવો એટલો જ હાલ તો દરો સંજીવનનો વલ્લ કારણ પ્રત્યેક અણુની શુદ્ધિ વિના દેહની શુદ્ધિ હોઈ ન શકે અને એક અણુની શુદ્ધિ થયે બીજા સૌ અણુને શુદ્ધિનું માર્ગદર્શન જરૂર થશે. આ કારણે માટે સંજીવન ક્ષિત્રે છે-યોજે છે-

સંજીવન સંસ્થાન

સંજીવન સત્ ચિત્ત આનન્દ મંદિર

બ્યક્તિ પ્રત્યેક સંસ્થાનિક-પ્રત્યેક જન-સંસ્થાનના વડાઓ દરમ પ્રમાણે પોતાની શક્તિ અને શુદ્ધિ અનુ-સાર કાર્ય કરશે, અને તેનાં દર સંજીવન સંસ્થાનને સમર્પણ કરશે. બ્યા પ્રત્યેક બ્યક્તિની યોગ્ય આવ-

સ્થિતિઓને સંરચનાની યોગ્ય અને સાધનો પ્રમાણે પૂરી પાડવામાં આવશે અને સંરચનામાં ફરેલા પ્રત્યેક જનમાં દેહ, હૃદય, મન, બુદ્ધિ આદિને સિદ્ધિત, સંરેકારી, પુષ્ટ, પ્રકુલ્ય કાર્યક્ષમ અને ઉન્નત કરવા સંરચના તરફથી પ્રયત્ન થશે. ન્યાં આ પ્રકારની ઉગ્રમણીલતા, વ્યવસ્થા અને નિશ્ચિંતતાનું વાતાવરણ તથા પ્રેમ અને સહાચારની પીઠિકા રચાય, ત્યાં જ

યાન્ત્રિકો હૃદય વાય, ધર્મનો બોધ વાય અને તત્ત્વચિન્તન તથા તેનાં પરિણામો માટે અવકાશ-અવસર પ્રાપ્ત થાય.

સંસ્થાનની આ કલ્પનાને સક્ષમ જીવનમાંથી સ્થૂળ જીવનમાં અવતારવાના કાર્યમાં નિજ નિજ અધિકાર અને પાત્રતા અનુસાર ભાગ લેવા સદ્માણી થવા આ લેખકનાં સર્વને સપ્રેમ આમંત્રણ.

શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલયે પ્રકાશિત કરેલાં
ભક્તિ જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય વર્ધક વાંચવા અને વસાવવા યોગ્ય

ગ્રન્થ રત્નો

ચેતે કોણ ? : લે.-પૂ. સ્વામીશ્રી મધવતીયંજી : આ પુસ્તકમાં આત્મતત્ત્વ સમજાવવાની સાચી ચાવી રૂપે ૧૭ પ્રારણોમાં સચિત્ત રીતે-શાનનાં ઝરણાંઓ વહાવવામાં આવ્યાં છે. આ એક જ પુસ્તકના વાચન-મનનથી મુખ્ય આત્મતત્ત્વનો જાણકાર થઈ જાય છે. સુંદર પ્રાર્થનાગત ચિત્રોથી વેદાન્તના ગૂઢ વિષયોને પણ ખુલ્લું જ સરલતાથી સમજાવવામાં આવ્યા છે. પ્રત્યેક જિજ્ઞાસુઓને આ પુસ્તક ગૂઢ જ ઉપયોગી છે. મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦ કલાણુ ગ્રન્થમાલાના લવાજમના રૂપિયા પાંચ આપવાથી આ પુસ્તક રૂ. ૧-૦-૦ માં પડે છે.

પ્રેમદર્શન : (નારદ રચિત ભક્તિસૂત્ર) દેવર્ષિ નારદરચિત આ પુસ્તક ભક્તિશાસ્ત્રના આ પુસ્તકને સરલ વિવેચન સહિત અને વિસ્તૃત સમજાવટથી પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યું છે. અત્યાર સુધી ગુજરાતી ભાષામાં આ પુસ્તક મળતું જ ન હતું, હાલ જ પ્રકાશિત થયેલું હોવા છતાં ખુલ્લું જ જોખી નહોતો સિધકમાં છે. મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦

પુષ્પાંજલિ : સુંદર સચિત્ત અને ધાર્મિક ૧૧ નવલિહાઓનો આ સંગ્રહ બહુ જ વાંચવા યોગ્ય છે. એક એક વાર્તાએ સ્વલ્પકથનાઓ ઉપરથી રજુ કરવામાં આવેલી હોઈ, ભક્તિ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને સહાચારનું શિક્ષણ આપે તેવી સરલ અને જોજસપૂર્ણ ભાષામાં લખાયેલી છે. આ પુસ્તક વાંચવાનું તરફ કયાં બાદ પૂરું કયાં વિના છોડી ન શકાય તેવું રસપ્રદ છે. મૂ. ૧-૦-૦ ગ્રન્થમાલાના માહોરૂ ૨૬ પાંચના લવાજમમાં આ પુસ્તક મેળવી શકો છો.

શ્રી ગૌરાંગ મહાપ્રભુજી : જંગાલના શ્રી ચેતન્ય મહાપ્રભુજીના પવિત્ર નામથી આજે ભારતવર્ષની કોઈ વ્યક્તિ અજાણ નથી. એમનું પાતન ચરિત્ર સંક્ષિપ્તમાં પણ આદર્શપૂર્ણ રીતે ગૂંચવામાં આવ્યું છે. એનું વાચન પાઠકોને શૈભ્ય ઉત્પન્ન કરાવી દે તેવું છે અને એક એક પ્રસંગ જીવનમાં જોડી રાખવા જેવા સુંદર છે. મૂલ્ય ૦-૮-૦

વીરાંગના વિહુલા : મહાભારતમાં સંક્ષિપ્તમાં રજુ કરાયેલા આ પ્રસંગને લેખકે બહુ સરલ ભાષામાં વાતોરૂપે રજુ કરેલ હોઈ પ્રત્યેક ધરમાં ઓઝો-બાહોને વાંચવા યોગ્ય છે. મૂલ્ય ૦-૪-૦

શ્રી મહાપ્રભુજી : શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીએ ધર્મસંરચાપન માટે પ્રાકૃતિક પામીને જે આદર્શ રચાવ્યો છે, તે રહસ્ય સમજાવીને સંપૂર્ણ જીવનચરિત્ર અલોકનમાં લેખો રચાઈ શકે છે. પ્રત્યેક વૈષ્ણવ ભક્તોએ આવાં જીવનચરિત્રોનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ પૂ. ૨૦૦ ૪-૫ સુંદર ચિત્રો. મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

શ્રી શંકરાચાર્ય : ભજાન શ્રી શંકરાચાર્યજી સંક્ષિપ્ત જીવનકાન્ત જિજ્ઞાસુ જનોને ખાસ વાંચના-વિચારવા જેવું છે. મૂલ્ય ૦-૮-૦

જો:-શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય સલાપસ મોરારાં પા.બો.નં.૧ અમદાવાદ

પ્રભાતનાં પુષ્પો

લેખક: શ્રી વલ્લુ દોશ્ક.

અહા! શું તમારી જાહોજલાલી છે! નોકરચાકર, એજમારામ, મોટારી અને સમાજમાં મોટા મોટા માણસો સાથે તમારે સંબંધ છે. જાતજાતના જલ્લાઓ તમારે ત્યાં થાય છે. મનોરંજનનાં અનેક સાધનો તમારા મરજોમાં પડ્યાં છે અને તમારું રહેઠાં માણું. દુ.એ છે ત્યાં તે! ચાર ચાર ડોહારો ફવાના બાટલાઓ લઈ તમારી સેવામાં બેસા રહે છે. રાત પડે છે અને તમારા જાંબલાઓમાં ઝળહળતી રોશની ચમકી જીટે છે અને સગર પડે છે ત્યાં તમારા બામમાં અને જાતનાં પુષ્પો ખીલી જીટે છે. આવી જાતનું તમારું જીવન છે. કોઈ વસ્તુની ખોટ નથી છતાં પણ હું જ્યારે તમને મળું છું, ત્યારે તમે એક જ વાત કરો છો કે તમારા જીવનમાં ક્યાંય શાંતિ નથી અને સંતોષે નથી, સાચી વાત છે, સોફો તમને મુખી મળે છે, પણ હું તમારા નિકટ પરિચયમાં આવ્યો છું એટલે હું જાણું છું કે જાટલી સમૃદ્ધિ છતાં પણ તમે દુઃખી છો.

તમારા દુઃખનાં કારણો હું જાણું છું. વધારે પડતું અન્ન આપવાથી માણસને જેમ અજીર્ણ થાય છે તેમ વધુ પડતી લક્ષ્મી તમારે ત્યાં આવવાથી તમને લક્ષ્મીનું અજીર્ણ થયું છે. તમે સદા ઇચ્છો છો કે તમારી બેન્કમાં દરરોજ વધુને વધુ નાણાં બેઠરાનાં રહે. તમારે બધું જોઇએ છીએ, સારીયે ફુનીઆની દોલત, તમારે જોઈએ છીએ પણ કોઈને એકાદ પૈસો આપવા જતાં તમારા હાથના ચોરાક કમકારા ગુમ થઈ જાય છે! આમ તો તમે મારી સામે તમારા મોટા મોટા ખચોની વાત કરો છો પણ તે કિવસે તમારે આંખે હું પેલી સરંચા માટે થોડા પૈસા લેવા આવ્યો; તો તમે આડી બવળી વાતો કરવા લાગ્યા અને જણાવવા માંડ્યા કે હમણાં વેપાર બંધાયો છે, હાઈ પૂરી થઈ મઈ છે એટલે વેપારમાં કંઈ કસ રહ્યો નથી અને હમણાં નથી અને હમણાં હમણાં તમારી તબિયત પણ ખરાબ રહે છે!

જોયું! કંઈ આપવાની વાત આવતાં તો તમને તાવ આવી જાય છે અને તમારો વેપાર પડી જાય છે.

બસ, તમારા જીવનમાં રહેલી અશાંતિનું આ જ મોટામાં મોટું કારણ છે. તમારે લેવું છે પણ લેવું નથી. કુદરતના કાપદાની વિરુદ્ધનું આ તમારું જીવન છે અને દુનિયાનો ઠાંઈપણ ડોકટર, યોમી કે સંન્યાસી તમને શાંતિ આપી શકવાનો નથી. કુદરતનો સ્વભાવ એવો છે કે જે તમે એક બીજા જમીનને વપસું કરો તો એના બટલામાં એ તમને લોહીયો ફળ વપસું કરશે. કુદરતના આ અદ્ભુત શનુનને તમે ભૂલી ગયા છો; તમને બધાં હાથે છે કે થોડા પૈસા બીજાના કબજાએ માટે ખરચવાથી તમારો બંધાર ખૂટી જશે. તમારે લેવું છે પણ લેવું નથી. જીવનમાં સદા લેવાની ઇચ્છા રાખવા-વાળો માનવી જીવનભર કિમ્મત જ રહે, પછી મહેને એની પાસે કરોડો રૂપિયા લેખ.

એક વખત એક કિમ્મત ઉપર રાજ પ્રદબ્ધ થઈ મરો અને તેને અલગ દબ્બ આપ્યું, એટલું જ નહિ પણ સડેરમાં હાથી ઉપર મેહાડીને એની સવારી રહાવી. કિમ્મતના જગામાં હોરા મોતીના દામીના શોભી રહ્યા છે. હાથોની આપજ સેનિકો આવી રહ્યા છે, દોલ નમારો વામી રહ્યા છે અને હજારો માણસો આ કિમ્મતના નથીજની આંખમાં ઠરી રહ્યા છે. રસ્તામાં અચાનક કિમ્મતે હાથી બેસે રખાવ્યો. રાજાએ પૂછ્યું, “મહારાજ! શો દુકમ છે! હાથી શા માટે બેસે રખાવ્યો છે.”

કિમ્મતે જવાબ આપ્યો, “મહારાજ! જુઓ નીચે રસ્તા ઉપર એક પૈસો પડ્યો છે, એ પૈસો મને લાવી આવો અને પછી સ્વારી આપજ કપાવે.”

આ વાત મને એટલા માટે ચાલ આવે છે કે તમારા જાંબલાની દંડમાં એક ગરીબ નિચારી ટાકવાળી રાજ ટાક વેચવા બેસે છે અને એની પાસેથી તમે હમણાં મહોને ત્રણ રૂપિયા લાડું લેવાનું નક્કી થયું છે! ખરેખર, તમે પણ હાથી ઉપર બેઠેલા પેલા કિમ્મત જેવા જ છો. લોહી તમને ‘રોડ સાહેબ! રોડ સાહેબ’ રહે છે પણ જુઓ, હું તો સાચી વાત કરનારો માણસ છું. ‘રોડ અને ટાક’માં બહુ તફાવત નથી એ વાત તમે ચાલ રાખજો.

‘મરૂં છે, મરૂં છે’ હાવવાય કરીને જ તમે તમારી જાતને દુઃખી કરી રહ્યા છો. બાળ્યમાં જ એક તમારા જેવા શેઠ સાહેબ રહેતા હતા; હાફેણ રૂપિયા હોવા છતાં પણ ધાંચી જેવાં કપડાં પહેરતા. આખો દિવસ ‘પૈસા, પૈસા અને લાવ લાવ’ એ જ એના જીવનનો મંત્ર હતો. ધરનાં બારણાં પણ બધા રાખતા; કોરણ કે ધરનાંથી હવા બહાર ચાલી જાય એ એના લોભી સ્વભાવને મનદુઃખ નહિ. એમની લક્ષ્યોનો ઉપયોગ કરવા માટે એમને સંતાન પણ ન હતું. સ્વભાવ એટલે હજી સુધી લોભી હતો કે મંદિરમાં આર આના મૂર્તિને આઠ આના પાછા લઈ લે તો પણ આપણને નવાઈ ન લાગે !

આ શેઠના બંજલાની હઠમાં કોઈ મરીય નિચારો બિખારી સખત તાવને લોધે એક ખુણામાં પડ્યો હતો. વેપાર કરીને શેઠ રાત્રે મોડા આવ્યા; એની નજરે આ બિખારી મડચો અને ધમકાવવા માંડ્યા.

‘હરામખોર, શું આ બંજલો મેં તારા માટે

બંધાવ્યો છે ? બંગલામાં એક કનાક રહેવા માટે પણ બાકું આપવું પડે છે સમજ્યો ?’

શેઠ સાહેબે બિખારીને કાઢી મૂક્યો. થોડા દિવસ પછી શેઠ અચાનક હત્ય બધા પડવાથી મૃત્યુ પામ્યા ! આજે એમને બંજલો ખાલી પડ્યો છે. ગઈ શલે હું એ બંજલો જોવા મળેલો અને જોયું તો મારે બાળ્ય યોરડામાં વાંદા અને ઉંદર ફરી રહ્યા છે. જો શેઠ જીવતા હોત તો આ લોકો પાસેથી પણ બાકું ઉધરાવત.

તમારા જીવનમાં શાંતિ નથી, આનંદ નથી, કારણ કે તમે લક્ષ્યોના ઢગલા ઉપર મોડા છો અને જ્ઞાતીની મરમી જુદી જ બાકરી છે. દુઃશર્મા, મને તમારા બંજલાએ, રાફડા જેવા લાગે છે અને જ્યારે હું એમાં કોઈ જોળને માટે એકાદ બે પૈસા માગવા આવું છું, ત્યારે તમે કરડવા દોડો છો ! નાનતું ઝેર ઘણીવાર લીતરી જાય છે પણ પછી તમારા શબ્દોમાં રહેલા મીઠા ઝેરની આ જગતમાં કોઈ રવા નથી.

જેને લેવું છે પણ દેવું નથી એ સદા દુઃખી છે.

જીવનના પંથમાં

લે:-ભક્ષકવિ શ્રી ગોવિંદજી રામેશ્વર.

રાત્ર-બહાલ તારો વિચોગ

નંદલાલ તારો આધાર,

જીવનના પંથમાં—ધ્રુ.

આથડું અરજીવ મોહાર,

જીવનના પંથમાં.

ઠમલે ને પગલે છે ખાઠા ને ટેકરા,

કાંકરા કાંટા અપાર-જીવનના પંથમાં.

નંદલાલ—

વાઘ, વરૂ, સિંહ, રીંછ, સુવર, શિયાળખાં,

કારમા કરતા પોકોર, જીવનના પંથમાં

નંદલાલ—

અંધારી રાત ઘટા ટોપ શિરે વાદળો,

મેહુલો ગાજે લેંકાર, જીવનના પંથમાં

નંદલાલ—

અટપટી ફેરીયો મનને મુગાવતી,

કેમ કરી પહોંચું પાર, જીવનના પંથમાં.

નંદલાલ—

આપો પ્રકાશ માર્ગ દર્શક યથા માધવા,

હિતારો “ગોવિંદ”નો ભાર, જીવનના પંથમાં.

નંદલાલ—

(મતાંકે ૫૪ ૩૩૫ થી ૩૩૬)

રુદ્રગીત અને પ્રચેતાઓનો સત્સંગ

પુરંજન આંખ્યાનમાં ખેડા સંગથી કેટલું તુલ્યાન થાય છે તે બતાવવામાં આવ્યું. હવે પ્રચેતાઓની કથામાં સત્સંગનો મહિમા કહેવામાં આવશે. સત્સંગ કરતાં કરતાં જરા પણ વાસના ન રહે તેવું જીવન કરવું જોઈએ. જે જરા પણ વાસના રહી જાય અને બળન બૂધી જવાય તો કેવી અતિ થાય તે હજીકત પાંચમા સ્કંધમાં ભરત રાજાની કથામાં આવશે.

વાસનારૂપી દોષોનો સંહાર કરવા માટે અહંકારના દેવ રુદ્રની કૃપાની જરૂર પડે છે. કારણ કે, અહંકારથી વાસના વધે છે તેથી પહેલાં રુદ્રની ભક્તિ કરવાની જરૂર કેટલાક માને છે. શ્રી નરસિંહ મહેતાએ પણ પહેલાં ગોપનાથમાં સંકરની ઉપાસના કરી હતી. પછી ચંકરે તેને રાસલીલાનાં દર્શન કરાવ્યાં હતાં. ચંકરે એ અસંગ આત્માનું સ્વરૂપ છે અને રાસલીલા એ સર્વોત્તમ ભાવ છે. અસંગતા વગર સર્વોત્તમ મળી શકતું નથી. જે માણસ થોડાક સંકરથી દુષિત થયો હોય તેને સર્વોત્તમ ભાવ મળી શકે તો નથી.

પ્રાચીનગ્રંથો રાજાને યતદુતિ ઓશી પ્રચેતા નામના દસ પુત્ર થયા હતા. તે ધાર્મિક વૃત્તિવાળા હતા. જ્યારે પ્રાચીનગ્રંથોએ તેમને પ્રજા ઉત્પન્ન કરવાની આજ્ઞા કરી ત્યારે તેઓએ તપ કરવા માટે સમુદ્રમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં ૧૦૦૦૦ વર્ષ તપ કરી તેઓએ ભગવાન વિષ્ણુની આરાધના કરી.

આહી દસ હજાર વર્ષનું માપ માણસની જીવિમાં બીતરે તેવું નથી. તેનો અર્થ થઈ તપ કર્યું એમ માનવું અથવા તે પૃથ્વીમાં તે વખતના વર્ષનો એવો કમ હશે. જેવી જગ્યા હોય તેવો કાળ બની જાય છે એ રોથ હાલના સાપેક્ષવાદથી થયેલ છે. સમુદ્ર એટલે સંસારસાગર એમ સમજવું તેઓ તપ કરવા જતાં હતાં ત્યારે રસ્તામાં શ્રી મહાદેવજી તેમને મળ્યા હતા અને તેમણે જે સાધન બતાવ્યું હતું તે પ્રમાણે જોશમાતાપૂર્વક આનંદ, જપ, અને પૂજા કરીને તેઓએ ભક્તિ કરી હતી. કોઈ બિચારું આત્મસાક્ષી-

ત્યાર માટે સાધન કરવા જતા હોય અને રસ્તામાં તેને કોઈ સત્પુરુષ મળી આવે અને તેને સાધન બતાવે તેરો આ પ્રસંગ હતો. શ્રી મહાદેવજીએ તેમને કહ્યું કે "તમે રાજા બહિષ્કારના પુત્ર છો, તમારે કલ્યાણ થાઓ. તમે જે કોઈ કરવાની ઇચ્છા રાખો છો તેની મને ખબર છે. જે પુરુષ ત્રણ ગુણવાળી માયા અને જીવભાવથી અતીત રહેલ શ્રી ભગવાન વાસુદેવને શરણે જાય છે તે મને પ્રિય લાગે છે. હું તમને પરમ પવિત્ર અને કલ્યાણકારી એક સ્તોત્ર સંભળાવું છું તેનો સ્પષ્ટ ઉચ્ચાર કરીને જપ કરો. તેનું નામ રુદ્રગીત છે. તેનો સાર આ પ્રમાણે છે:- પ્રજો! આપનું જીવન ભક્તજનોના કલ્યાણ માટે જ છે, આપ પરમ આત્મદર્શી રિયત છો. એવા આપ સર્વરૂપને અને નમસ્કાર કરીએ છીએ. આપ ભૂતપુરુષ અને ઈન્દ્રિયોના નિપન્તા છો, યાત્રા, દુઃસ્થ સ્વપ્નપ્રકાશ અને કમલનાભ ભગવાન વાસુદેવને અમારા નમસ્કાર છે. સંકર્ષભરણે, પ્રદુષ્મનરૂપે અને અનિરુદ્ધ રૂપે આપને નમસ્કાર છે."

ભગવાનના એ ચાર સ્વરૂપનું વિરત વર્ણન નીચે પ્રમાણે છે:-

૧. વાસુદેવ-દુઃસ્થ, સ્વપ્નપ્રકાશ, (ચિત્તનું અધિષ્ઠાન)
  ૨. સંકર્ષજી-અહંકારના દેવ અને સંપૂર્ણ તોફાનો સંહાર કરવાવાળા (અહંકારનું અધિષ્ઠાન)
  ૩. પ્રદુષ્મન-શુદ્ધિના દેવ કે જે અતરાતમા કહેવામાં છે (શુદ્ધિનું અધિષ્ઠાન)
  ૪. અનિરુદ્ધ-ઈન્દ્રિયોનું અને (મનનું અધિષ્ઠાન)
- અથવા તેનાં બીજા નામ પાઠવાં હોય તો પરમાત્મા, પ્રત્યગાત્મા, અતરાતમા અને જ્યાતમા એવાં ૪ નામ પણ વાપરી શકાય.

તે પછી રુદ્રગીતમાં કહે છે કે સ્વરૂપે આપને નમસ્કાર છે, અગ્નિરૂપે, જલરૂપે, પૃથ્વીરૂપે, વાયુરૂપે અને આકાશરૂપે આપને નમસ્કાર છે. પ્રવૃત્તિરૂપ નિરુત્તિરૂપ અને મૃત્યુરૂપ આપને નમસ્કાર છે. સાંખ્ય અને યોગના અધીશ્વર આપ ભગવાન કૃષ્ણને નમસ્કાર છે.

હે પ્રભુ! અમને આપના દર્શનની ઇચ્છા છે તેથી આપ અમને એવું આપવું દર્શન આપો કે જે પોતાના શુભોદ્ધિ ઉદ્ધિયોને તૃપ્ત કરવાવાળું છે. સુંદર ૪ ભૂલઓ અને સુધા સુખારવિંદથી યુક્ત છે. એવા ચરત્રાસની કાન્તિ સમાન આપના પ્રભાવથી. અમારા હૃદયના પાપ ૨૫ અંધકારને દૂર કરે. આપ જ અમારા ગુરુ હો; જેની ઇચ્છા ચિત્તની શુદ્ધિ કરવાની હોય તેણે આપના એ શુભ-જ્ઞ આન કરવું જાણ્યું (૪-૨૦-૧૩) ભક્તિવાળા લોક આપને મેળવી શકે છે. કાળ પશુ આપના સરજીમાં રહે છે તેથી ખરા ભક્તો તો આપના સિવાય બીજું કંઈ માગતા નથી.

ક્ષણાર્થેનાપિ તુલ્યે ન સ્વર્ગે નાપુનર્ભયમ્ ।

મગચ્ચક્ષ્ણિ સજ્જસ્ય મર્ત્યાનાં કિમુતાચિયઃ ॥

૪-૨૪-૫૭.

અર્થ:-ભગવાનના ભક્તોની સોખમની અર્ધી ક્ષણી સાથે સ્વર્ગ અને મોક્ષપદની પશુ તુલના થઈ શકતી નથી; તો મનુષ્યોના ક્ષણિક ભોગોની તો વાત જ ક્યાં કરી શકી !

તેથી આપના ભક્તોનો સત્સંગ અમને મળે એવું ઇચ્છાએ છીએ. વળી,

ન યસ્ય ચિત્તં ઘટિરયંચિન્નમં

તમોગુહાયાં ચ યિચ્છુદ્ધમાશિષ્ઠ ॥

યદ્વત્ક્રિયોગાનુષ્ટીતમજ્જ્ઞા

મુનિચિન્નં નનુ સ્વ સૈ ગતિમ્ ॥

૪-૨૪-૫૯.

અર્થ:-જે વખતે સાધકનું ચિત્ત જહારના વિષયોમાં ભગવદ્ કરતું નથી અને તમરૂપ પ્રતિભાં હોત ચતું નથી તથા આપના ભક્તિયોગથી અનુશુદ્ધિત થઈ નિર્મળ થઈ જાય છે તે વખતે મુનિ અનાયાસે આપના સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરી શકે છે.

આ મોક્ષનો અર્થ જરાજર ધારણ કર્યો હોય તો આત્મસાક્ષાત્કારમાં ઉપયોગી થાય છે. આવા અર્થનો એક મોક્ષ માંદૂકપ ઉપનિષદની કારિકામાં પણ આવે છે; તેનો અર્થ એવો છે કે ચિત્ત ત્યારે તમોગુહામાં લપ્ત થવા પામે ત્યારે તેને જ્ઞાનપુરું, પછી જહારના વિષયોમાં ભટકે તો તેને ચાંત કરવું, તેમાં હોય રહેલ હોય તો તે તપાસીને કાઢવા અને ત્યારે તે સમજાવવું પ્રાપ્ત થાય ત્યારે તેને કોઈ કોઈ કામ માટે વ્યાવહારિક ન કરવું. આન કરવા માટે આ બધું સારું કાપન છે.

ગીતામાં પણ કહેલ છે કે [૬, ૧૮] ત્યારે ચિત્ત-જહારમાં અવરિયત થઈ જાય અને સંપૂર્ણ વિષયોથી નિવૃત્ત થઈ જાય ત્યારે જ્ઞાન યોગારૂઢ થયેલો અથવા યુક્ત કહેવાય છે.

વળી (મહાદેવજી પ્રયોગો) કહે છે કે જેમાં આ સંપૂર્ણ જગત દેખાય છે, જે સંપૂર્ણ જગતને પ્રકાશ કરે છે તે આકાશની માફક સમાન વિસ્તૃત પરમ પ્રકાશમય જ્ઞાતિ આપ જ છો. વગેરે વગેરે.

આ રીતે તમે વિશુદ્ધ ભાવથી ધર્મનું આચરણ કરીને ભગવાનમાં ચિત્ત લગાવીને આ સ્તોત્રનો (સ્ત-ગીતનો) જપ કરતા રહો અને સર્વજ્ઞતાના અંતઃકર-ણમાં રહેલ પરમાત્માનું જ પૂજન કરો. લોકમાં સંપૂર્ણ શ્રેયોમાં મોક્ષદાયક જ્ઞાન જ સર્વસિદ્ધ છે. તારીખી નીકા ઉપર આરૂઢ થઈને પુરુષ આ કુખ્યાર સંસારસાગરને અનાયાસે તરી જાય છે. (૪-૨૫-૭૫) આ સ્તોત્રનો શ્રદ્ધાપૂર્વક પાઠ કરનાર જે પુરુષ શ્રી હરિની આરાધના કરે છે, તે જે જે વસ્તુની ઇચ્છા કરે છે તે તેને તરત પ્રાપ્ત થાય છે, આદર્શ કહી ભગવાન સંકર ત્યાં અંત-ધોન થઈ જમા.

પ્રયોગોમાં સમુદ્ધી અંદર (ઝેલે સંસારની અંદર) ઉપરના સ્તોત્રનો જપ-ન્યાય કર્યો અને દશદહર વર્ષ તપ કરી શ્રી હરિને સંપૂર્ણ કર્યો. તે વખતે શ્રી ભગવાન વિષ્ણુએ ગરૂડ ઉપર બેસીને ત્યાં આવીને તેમને દર્શન આપ્યાં (૪-૩૦-૪) અને પ્રયોગોને કહ્યું કે "તમારું કલ્યાણ થાશે, તમારી ભક્તિથી હું પ્રસન્ન થયો છું, તમારે જે જોઈએ તે વર મંગલ જે માણસો સવારે અથવા સાંજે રક્ષીત દ્વારા મારી રક્ષિત કરશે તેમને હું ઇચ્છાપ્રમાણેનું વરદાન તથા પવિત્ર શુદ્ધિનું જ્ઞાન આપીશ તમને એક કીર્તિમાન પુત્ર થશે અને તેની ધણી પ્રજા થશે. (આજળ જણાવશે કે એ પુત્રનું નામ દક્ષ છે. તે પહેલાં આતી ગયેલ દક્ષનો બીજો અવતાર છે. તે જ પવિત્ર શુદ્ધિનું સ્વરૂપ છે અને તેની પ્રજા ઝેલે સારી વૃત્તિઓ અનેક થશે.) માટે (ભગવાન કહે છે કે) તમે પ્રયોગોના નામની અપ્સરાની કન્યાને પરણો તે તમારા દરોની પત્ની થશે, તમે દહર દિવ્ય વર્ષ સુધી પૃથ્વીને જોમવશે અને અંતે ભોગોથી ઉપરામ પામી મારા ધામને પ્રાપ્ત થશો."

આદી દસ પ્રયોગોને માટે એક કન્યાનો વિવાહ

જણાવ્યો છે તેથી તે સાચી કન્યા સમજવાની નથી પણ પ્રયોગ્યા એટલે ધાર્મિકદષ્ટિ જેની હોય તેવી વૃત્તિ-એવો અર્થ ઘર્ષ થઈ છે. દ્રૌપદી પ પાંડવને વરી એમ મહાભારતમાં જણાવેલું છે; પણ દ્રૌપદીની ઉત્પત્તિ વેદોમાંથી થયેલી છે. તેથી ત્યાં પણ દ્રૌપદી એટલે શુદ્ધ સમજવાની છે અને તે પાંચ પાંડવને પ્રાપ્ત ઘર્ષ થઈ છે.

પ્રયેતાઓ ભગવાનને કહે છે કે, “અમે આપને નમસ્કાર કરીએ છીએ. આપનો માગ વધી ઈશિયોલી મતિથી પર છે.

શુદ્ધાય શાન્તાય નમઃ સ્વમિષ્ટયા

મનસ્વપાર્યં ઘિલસતુદ્વયાય ।

નમો ઝગત્સ્પાનલપોદયેષુ

શુદ્ધીતમાયગુણવિપ્રદાય ॥

૪-૩૦-૨૩

અર્થ:-આપ આપના રવરૂપમાં રિયત હોવાથી નિત્ય શુદ્ધ અને શાંત છે. અને અમારા મનમાં સપૂર્ણ દૈત વૃથા બાંધી રહેલ છે. વાસ્તવમાં જન્મતની ઉત્પત્તિ, રિયતિ અને લયને માટે આપ માયાના શુભુનો સ્વીકાર કરી શક્યા, વિશ્વ અને મહાદેવનું રૂપ ધારણ કરે છે.”

આહી દૈતને મિથ્યા માનેલ છે. અને જન્મતની ઉત્પત્તિ વજેરે માયાથી થાય છે એમ જણાવવામાં આવેલ છે. પણ માયામાં સત્તા નથી, તેથી ભગવાને જન્મત કહ્યું એમ કહેવામાં આવે છે. જેમ કોઈ સરકર શુદ્ધ હોતે ત્યારે રાજની છત ઘર્ષ એમ કહેવામાં આવે છે તેવો આ પ્રકાર છે. ભગવાનની રચેથી માયાને તત્વા માટે ભગવાનના અનુમત્તની જરૂર પડે છે અને તે અનુમત્ત મેળવવા માટે સ્વમીત ઉપર આપવામાં આવેલ છે.

પ્રયેતાઓ કહે છે કે, “આપ બધાના અંતઃકરણમાં રહેલ હોવાથી બધાની ઇચ્છા જાણો છો તો અમારા જેવા ઉપાસકની ઇચ્છા કેમ ન જાણી શકો. મોક્ષનો માગ બતાવનાર અને સ્વયં મોક્ષસ્વરૂપ આપ જમારી ઉપર પ્રસન્ન થયા છો તેથી અમારે કહે શું જોઈએ? એટલે કે આપની પ્રસન્નતા એ જ અમારે મન વરદાન છે (૪-૩૦-૩૦) છતાં અમે એક વંદન ગઈએ છીએ. ભગવને અનાયાસે કમ્પવશ મળી જાય તો તે બીજા વૃક્ષને આશ્રય સેતો નથી તેથી અમે એટલું જ માગીએ છીએ કે”

યાવત્તે માયયા સ્પૃષ્ટા ભ્રમામ રહ કર્મભિઃ ।
તાવદ્ મયત્રસંગાનાં સદ્ગઃ સ્યાન્નો મયે ભવે ॥

૪-૩૦-૩૩

અર્થ:-આપની માયાથી મોહિત થઈ અમને જ્યાં સુધી સસારના ચક્કરમાં બંધનું પડે ત્યાંસુધી રહેક જન્મે અમને આપના ભક્તોને સંગ પ્રાપ્ત થયો. અમે તો ભગવદ્ભક્તોની એકશયુની સંજ્ઞાતિની સામે સ્વર્ગ કે મોક્ષને પણ કાંઈ મળતા નથી; તો મનુષ્યોના ભોજની તો વાંત જ શું કરવી! જેના શ્રવણમાનથી ભોજની વૃષ્ટિ શાંત થઈ જાય છે, જેવી ભગવત્ કથાની ચર્ચા જ્યાં થવા કરે છે, જ્યાં પ્રાણિમાનમાં કોઈ પ્રગરનું વેર રહેતું નથી, જ્યાં ભગવતું નામ નથી, જ્યાં સંન્યાસીઓના એકમાત્ર આશ્રય સાક્ષાત્ ભગવાન નારાયણનું સત્ત્વ અસંજ મહાત્માઓ વારંવાર કહ્યાં કરે છે એવા આપના ભક્તોના સમામય સંસારથી બધ પામેલા પુરુષોને કેમ સચિર ન થાય? આપના પ્રિયતમ સખા સાક્ષાત્ મહાદેવજીના એક શયુના સમામયથી આજ અમારા જન્મમરણરૂપી અતિ દુઃસાધ્ય રોજના મેષતમ વેદ આપ પરમેશ્વર પાસે અમે પહોંચી ગયા છીએ. ૪-૩૦-૩૮, અમારા તપથી આપ સતોષ પામે એવું ઇચ્છીએ છીએ.

આંહી જે બાવ બતાવેલ છે તે ઉપરથી જણાય છે કે મહાદેવજીનો ઉપકાર સત્ત્વ માટે થયો છે અને વસ્તુનામાં ફરીથી સત્ત્વ મળે તેવું પ્રયેતા માગે છે.

જેમ યારીને આરોગ્ય માટે સારા યોગાક્રી જરૂર છે તેમ મનના આરોગ્ય માટે સત્ત્વ જો ખરી રીતે સમ્યક્દાનના સંગ છે. પણ સત્ત્વ જરાપર કરીને તે પ્રમાણે જીવન ગોઠવવું જોઈએ. કાલ કેટલીક જગ્યાએ સત્ત્વ દાય છે; પણ તે સાથે બ્યાવહારિક વાતો પણ ચાલે છે, તેથી સત્ત્વનું રૂળ મળતું નથી. તે વખતે બ્યાવહારિક વાતો બધ કરવી જોઈએ અને સત્ત્વ પૂરો થવા પછી પણ અર્ધી કસાક મોન રાખી જે સર્વજેલ હોય તેવું મનન કરવું જોઈએ. વળી સત્ત્વ ચાલતો હોય ત્યારે કોઈએ વચ્ચે ચાલવું નહિ. જે પાછળથી આવે તે શાંતિથી પાછળ ભેસી જાય તેમને આજળ બોલાવવા નહિ. બીજો કોઈ બ્યાવજ તે વખતે ન થાય તેની સંજ્ઞા રાખવી જોઈએ. વળી સત્ત્વગીએ કોઈના શુભકોષમાં પડ્યું નહિ અને ખાસ જરૂરી વાતો સિવાય

બીજી વાતો કરતી નહિ. પાંચમા રક્ષામાં કહેલ છે કે, (૫-૧૨-૧૩) ત્યાં શ્રી હરિના ગુણોની કથા થાય છે ત્યાં ગ્રામ્યકથા એટલે સંસારની વાતો બધી થાય છે. એકાદશ રક્ષામાં પણ ભગવાન કહે છે કે (૧૧-૧૨-૧) હું સત્સંગથી જેવો વશ થાઉં છું તેવો યોગ, સાંખ્ય, તપ, ત્યાગ, વ્રમ, નિયમ વગેરેથી થતો નથી. અને નવમા રક્ષામાં પણ ભગવાન કહે છે કે (૯-૪-૧૮) સાધુઓ મારું હૃદય છે, તેઓ મારા સિવાય કશું જાણતા નથી અને હું એમના સિવાય કશું ને જાણતો નથી.

પ્રચેતાઓએ ભગવાનની સ્તુતિ પૂરી કરી ત્યારે શ્રી હરિએ પ્રસન્ન થઈને 'તથાસ્તુ' કહ્યું અને પછી પોતાના પરમધામમાં આત્મા ગયા પછી પ્રચેતાઓ સહુકંઠી બહાર નીકળ્યા, અને જોયું તો પૃથ્વી ઉપર રહેા બધાં વર્ષ ગયાં હતાં અને તેથી સ્વર્ગનો માર્ગ રોકાઈ ગયો હતો. તેથી માર્ગ સાધ કરવા માટે પ્રચેતાઓએ કેપાલ-માન વર્ષ પૃથ્વી ઉપર અગ્નિ છોડ્યો. તે વખતે બ્રહ્માજી ત્યાં આત્મા અને પ્રચેતાઓને શાંત કર્યાં. પછી રહેાએ મારિષા નાગની કન્યા પ્રચેતાઓને આપી. આઠી મારિષાએ મનદ્રું સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે. તેમના વિવાહથી દુશ્મનો જન્મ થયો, તે દુશ્મનો બીજો અવતાર છે, તે 'કર્મ' કરવામાં દુશ્મનો દુશ્મન હતો તેથી તેનું નામ દુશ્મ પાડ્યું હતું.

પછી હજાર દિવસ વર્ષ થયા પછી પ્રચેતાઓને વિવેક થયો. તેઓ ભગવાનનાં વચન યાદ કરી પોતાની બાપો મારિષાને પોતાના પુત્ર દુશ્મનો સોંપી પરથી બહાર નીકળી પડ્યા અને સંપૂર્ણ ભૂતમાં એક આત્મા રહેવ છે, એવું જ્ઞાન જે રીતે થાય એવા બ્રહ્મસવની શિક્ષા લીધી. તે વખતે તેમણે નારદજીને આવતા જોવા નારદજીએ સાક્ષીનું સ્વરૂપ દેવાથી આત્મજ્ઞાનમાં પડેલો જનુભવ તે તત્ત્વથી રાઘ થાય છે. પ્રચેતાઓએ નારદજીને પ્રણામ કર્યો અને તેમને કહ્યું કે, 'હે દેવર્ષિ' આજ અમારાં મોટાં ભાગ્ય કે આપનાં દર્શન થયાં. બધાં પ્રાણીઓને જ્ઞાનથી અભવદાન આપવાને માટે આપ સૂર્યની માફ બધા લોકમાં ફેરા છે. ભગવાન સંકર અને શ્રી વિષ્ણુએ અમને જે ઉપદેશ આપ્યો હતો તે ગૃહસ્થધર્મમાં આશ્રય રહેવાથી બધે ભૂલી ગયા હોએ, અરિ એ આત્મજ્ઞાન અમારી અંદર ફરીથી જાગૃત કરી આપો કે નથી અમે મંત્રાસાગરને તરી જઈએ. (૧-૩૧-૬).

સાધના કરનારે આ જાગૃત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની છે. ગૃહસ્થના સમસય બધા ધર્મો ભેદબુદ્ધિવાળા છે અને પ્રચેતાઓની માફ બધામાં એક આત્મા રહેલો છે એવું જ્ઞાન જેમને ભેદજ્ઞ તેમણે એવા ભેદ બુદ્ધિવાળાનો સંગ કરવો ન જોઈએ.

નારદજીએ કહ્યું:—

સત્ત્વમ્ તાતિ કર્માણિ તદાપુસ્તન્મનો ઘઘઃ ।

નૃણાં યેનેહ વિશ્વાત્મા સેવ્યતે હરિરીશ્વરઃ ॥

૪-૩૧-૯

અર્થ:—આ લોકમાં જે જન્મ, મૃત, વ્યાધિ, મૃત અને વચનથી જન્મદીપ્ત થી હરિનું સેવન થાય તે જ સાર છે, બીજા સાધનથી શો લાભ છે? વસ્તુતઃ સંપૂર્ણ સેવની જ્યારે આત્મા જ છે. તથા શ્રી હરિ જ બધા પ્રાણીઓનો આત્મા છે. જેમ દુશ્મના મળમાં પાણી નાખવાથી ઘસ, ગાળ, પાકાં વગેરેને પાણી મળે છે, જેમ બોળનથી પ્રાણીને તૃપ્તિ થવાથી ઇન્દ્રિયો સચેત મુક્ર બન છે, તેમ શ્રી હરિનું પૂજન કરવાથી બધાનું પૂજન થઈ જાય છે.

જેમ સૂર્યની પ્રકાશ સૂર્યનો ભિન્ન નથી તેમ આ જન્મત ભગવાનથી ભિન્ન નથી, (૪-૩૧-૧૫) વળી ભગવાનમાં દ્રવ્ય, ક્ષિપ્ર અને જ્ઞાનાત્મક ભેદવાળા ભ્રમનો પણ સર્વથા અભાવ છે. હે નૃપતિજન! જેમ વાદળો, અધકાર અને પ્રકાશ કેમકે આકાશમાં પ્રગટ થાય છે અને તેમાં સર્વ પામે છે છતાં આકાશ જેમ સિંધ થતું નથી તેમ સત્ત્વ, રજ અને તમ એ ત્રણ સ્થિતિ શીતિથી ઉત્પન્ન થઈ તેમાં લીન થઈ જાય છે, માટે એવા ગુણપ્રવાહ-સ્વપ્રપંચનો તિરસ્કાર કરવાવાળા (ધ્વસ્તગુણપ્રવાહમ્) શ્રી હરિને તમે આત્માથી ભિન્ન માન્યા વગર અમે જાણથી ભળે, (૪-૩૧-૧૮)

એનો અર્થ એવો છે કે બ્રહ્મથી અતિરિક્ત વસ્તુનો વ્યભાવ દેવાથી અને લક્ષ પૂર્ણ દેવાથી મુમુક્ષુએ અમેદભાવે તેનું જ અનુસંધાન સદા રાખવું જોઈએ. કેટલાક એવી સંઘા કરે છે કે બધું બ્રહ્મસ્વ દેવ તો કાર્યના વિહારી ધર્મ પણ બ્રહ્મમાં જાતી જાય. તે સંઘા ફર કરવા માટે નારદજીએ ધ્વસ્તગુણપ્રવાહમ્ એ સંઘો વાપરેલ છે. શીમ્લે જાગૃતતા મંગળાચરણના પહેલાં શ્લોકમાં પણ કહેલ છે કે નિરહત્કલ્પક એનો પણ એ જ અર્થ છે, એટલે કે માર્ગ એ રાજ સાચી વસ્તુ નથી.

એકાદશ રક્ષકોમાં હંસગીતામાં પણ કહેવ છે કે વસ્તુ એક જ છે, તેથી કાર્યકારણસાવ પણ સાચો નથી. પણ સામાન્ય માણસને આ બાબત તરત ન સમજાય, તેથી કાર્યકારણ બાબં રામ્યાતમાં મનુષ્યમાં આવે છે. જેને સોનાના દાગીનામાં ઘાટ દેખાય છે તેને સોનું બને તેને ધડનારો એ બેની તપાસ કરવી પડે છે. જેને સોનું જ દેખાય છે તેને બેની શોધ કરવાની જરૂર નથી. એ વાત વેદસ્તુતિમાં પણ સ્પષ્ટ કરેલી છે. સગુણ બ્રહ્મ એક માનીને તેનો અભેદ કરે છે. નિર્ગુણ બ્રહ્મ બેદને નિર્વેષ કરે છે. બન્ને રીતે અદ્વૈતમાત્ર સિદ્ધ થાય છે. બન્ને રીતે એક વસ્તુ રહે છે. એવા બાવથી તન્મયતા રાખવી એ જ અભેદસાવનું ભજન છે.

આ કથામાં ઉપર નજીવેલ હકીકત ઉપરથી સમજણી કે પ્રવેશાઓને થી મહાવેલએ તથા થી વિધ્યુએ દર્શન આપ્યાં અને ઉપદેશ આપ્યો, તો પણ તેમનો આત્મકથાણુનો માર્ગ નીકળ્યો નહિ. પછી ન્યારે તેમને નારદજી મળ્યા ત્યારે નારદજીને તેમણે કહ્યું કે અમે શૂદ્રસ્વધર્મમાં આસક્ત રહેવાથી તે ઉપદેશ ભૂલી ગયા છીએ. દર પ્રવેશાઓ એ દય ઉદિયો સમજવાની છે. તેમની વૃત્તિપદેર્શા ધાર્મિક હતી પણ શૂદ્રસ્વધર્મમાં એ દો ઉદિયો નવળી યદ મધ હતી. સગુણ ભગવાનનાં દર્શન પણ તેમને જોર આપી શક્યાં નહિ તે ઉપરથી નજીવેલ આગે કે આત્મકથાણુને માટે ભક્તિના દિકરા જ્ઞાન અને વૈરાગ્યની જરૂર છે. વળી એવા રક્ષક પછી પાંચમો રક્ષક સર યાગ છે ત્યાં શરૂઆતમાં જ મગધદેવજી શૂદ્રસ્વધર્મ છોડીને તપ કરવા લાગે છે એ આખ્યાન આવે છે અને તે પછી તેમના પુત્ર ભરતજી પણ રાત્રી છોડી જંગમમાં તપ કરવા લાગે છે. તેમને છેલ્લી વખતે માત્ર એક હરણમાં પ્રીતિ રહી મધ હતી તેથી તે બીજા જન્મમાં હરણ થયા અને એટલું પ્રારથ્ય પડું કરી ચીજ જન્મમાં જન્મરત થયા. તે વખતે તે શૂદ્રસ્વધર્મમાં પાયા જ નહોતા એટલું જ નહિ પણ માણસોના સંમ પણ કરતા નહોતા. વસુદેવજીને પણ ધરમાં ભગવાન હોવા છતાં તેમનામાં પુત્રભુક્તિ મધ જવાથી નારદજી પામે જ્ઞાન લેવા માટે જવું પડ્યું હતું.

આ ઉપરથી સમજી શકારો કે આત્મજ્ઞાન માટે કેટલી હદવાની જરૂર છે. જે વસ્તુ જોઈએ તે માટે તેની નેટથી હિંમત રાખવામાં આવેલ હોય તેટલી હિંમત આપ્યા વગર તે વસ્તુ મળી શકતી નથી. નારદજીએ પ્રવેશના

પિતા રાત્ર પ્રાચીનપદિને પણ કહેવ છે કે કર્મમૂલ પુણ્યતંત્ર હોવાથી તેમાં પુણ્યની ભુદિતો હોય આવી જવાનો સંભવ રહે છે. તેથી આત્મજ્ઞાનની જરૂર રહે છે. આત્મા વસ્તુતંત્ર છે અને આત્માનું જ્ઞાન જેવી વસ્તુ હોય તેવી બતાવે છે. ભગવાન ગીતામાં પણ વધા ભક્તોમાં જ્ઞાની ભક્તનાં વખાણ કરે છે. જેમ ભોજન જમવાનું ફળ તરત મળે છે તેમ આત્મજ્ઞાનનું ફળ તરત મળે છે. તેને માટે પરશોકમાં જવાની જરૂર નથી. વળી સાંખ્યની માર્ગે આત્મા અનેક નથી. છીપમાં રૂપું દેખાય ત્યાં ખરી રીતે એ જ્ઞાનની સામગ્રી નથી. છીપનું જ્ઞાન યથા મળી એમ ખચર પડી કે છીપ જ ભૂલથી રૂપા તરીકે દેખાતી હતી, વસ્તુતઃ ત્યાં રૂપું હતું નહિ, તેમ આત્મતત્ત્વનું વધાર્યું જ્ઞાન થતાં આત્મા જ દેતી માર્ગે પદેર્શા જણાતી હતો એમ ખચર પડ્યો. વસ્તુતઃ એ દેવ યજુ' જ નહોતું.

પણ પ્રવેશાઓની માર્ગે જેઓને શૂદ્રસ્વધર્મમાં રહેવું પડે છે તેઓને એક જ્ઞાનથી બચકાર ચાલી શકતો નથી જેમ કાઈ કુંડું ભેળવે એવો વિચાર આવ્યા કરે કે તે કુંડું હશે કે પુરુષ દશે! એવી વૃત્તિઓ પ્રમાદપ નથી, તેનાથી સાક્ષાત્કાર થતો નથી. પણ કુંડું જ છે, પુરુષ નથી એવી એકાકાર વૃત્તિ જ પ્રમાદપ છે. કારણ કે ત્યાં જે જ્ઞાનની સામગ્રી નથી, તેવી જ રીતે જન્મત જન્મત હશે કે બ્રહ્મરૂપ દશે એવા જે જ્ઞાનની સામગ્રી નથી, કારણ કે વસ્તુ જે નથી. બાતિનાજા જ્ઞાનની આટલિરૂપ ખાન અદ્વૈત બ્રહ્મદર્શનનો ઉપાય નથી. પ્રમાનાથુ ખ્યાન જ સાક્ષાત્કારમાં ઉપયોગી છે, તેને જ બ્રહ્માકારવૃત્તિ કહે છે.

પણ ન્યાસમંથી અતઃશરણુની શુદ્ધિ શર્ક ન હોય એટલે વૈરાગ્ય બરાબર આવેલ ન હોય ત્યાંસુતી બક્તિની જરૂર છે. એ વાત એકાદશ રક્ષકમાં ૨૦ માં અખ્યાનમાં ભગવાને રજૂ કરેલ છે. ભગવાનને ભક્તિથી પ્રસન્ન કરી શકાય છે. એમ નારદજી પ્રવેશાઓને કહે છે. વળી કહે છે કે ગાળીયો ઉપર દવા રાખવી, જે મળે તેમાં સંતોષ રાખવો અને સંપૂર્ણ ઉદિયો ઉપર સંયમ રાખવો, ગંધી વાસનાએ દૂર થતાં થી દરિ સ્વયં ભક્તને વરા થઈ જાય છે અને હૃદવાકાચની માર્ગે દૂર થતા નથી. એવા ભગવાનનો કયો સુઘ લાગ કરી શકે ?

આટલો ઉપદેશ આપી નારદજી બ્રહ્મલોકમાં ચાલ્યા ગયા અને પ્રવેશાઓ પણ ભગવાનના ચરણમંથનું ચિંતન કરતા કરતા જતે પરમ પદને પ્રાપ્ત થયા. અત્યંત.

જ્ઞાનયોગી ચંદુભાઈ સાથેના વાર્તાલાપ*

સંગ્રાહક:-શ્રી કૃષ્ણશાંકર મૂળજીભાઈ શુક્લ

ગુરુ પાસે શિષ્ય જાય, ને હૃદય સમર્પણ કરે તે રીતે કિયે કર્તવ્યનો માગ પૂછયો:
ચં.—નર્ના હૃદયસમર્પણ થાય, ત્યાં પરમપદ સાધ્ય છે. પરંતુ હું ગુરુ નથી, તમે જ ગુરુ છે. કારણ બાવ તમારો છે. યોગવાસિષ્ઠમાં શ્રીરામે ગુરુ વસિષ્ઠને કહ્યું “પ્રશ્ન! આપ જેવા સુરુષ પ્રતાપથી અમને જ્ઞાન મળ્યું, તેથી પ્રતાપ આપનો છે. જવાબમાં ગુરુ વસિષ્ઠે કહ્યું કે—“હે રામ! જર્વ પ્રતાપ તો તમારો એટલે શિષ્યની પ્રમાણ છે.”

સર્વ પોતાના સદાચરણ સર્વત્ર ઝોકસરુએ પ્રકાશે છે; પરંતુ તેનો ઉપયોગ કરવો એ સોંઠાના કાર્યમાં છે. તેનો કામ દરેક જગ્યા પોતાની ધમ્મા ને કલિત મુજબ છે. બાકી સર્વ પોતે જો એવો ખ્યાલ (મદ) કરે કે હું પ્રકાશ આપું છું, તો તે જ વખતે તેનું અવ્યવસ્થિત થાય. તેમ જ્ઞાન દાન કરે પણ તે કિયે તેના મનમાં ખ્યાલ પણ ન રહે તો જ તે દાન છે.

આમજી સમજવર્તા કહ્યું કે અધ્યાત્મવિદ્યામાં કંઈ પણ શ્રેષ્ઠ નથી. સત્ત્વ જેટલું કંઈ મહેલું નથી. અપરો તો વ્યવહાર છે; પણ આ વસ્તુ આપણે નાનપણથી અવજા કરારી પદ્ધતિથી જુદી મયા છીએ. આખા ભાષાદીને આસપાસ થતા બનાવો જુએ તો પણ એ રાજના વ્યવહારમાંથી સાચું સત્ત્વ જ્ઞાન મળી આવે એમ છે. તેને માટે શાસ્ત્રોના ભલ્લર કે આધારની જરૂર નથી. એ તો રવિ સિદ્ધ છે. શાસ્ત્રોની કબજાળમાં બધા મરમાય છે. આત્મા કંઈ શાસ્ત્રોના વાચનથી મળતાનો નથી. એ તો તેને તમે નથી બહુતા ત્યારે પણ તમારી સાથે જ છે, અને જગ્યા છે ત્યારે પણ પાસે જ છે.

એ તમારા હૃદય (શુદ્ધ અંતઃકરણ) માં જ છે.

શ્રીષ્ઠોને પોતાના અવ્યવસ્થિત મુદ્ધુઓને સમજાવવા સ્વર્ગમાં લેતાથી અને આ સ્વર્ગના સાચા અર્થ કાઢી કરીને આપણે બહી મયા, તેથી જ એમાં ગુણાધા બાકી સાચું નોતી—હું વેદ છું અને જગતના બધા પુસ્તકો મારા બાબ છે.

I am the text and the books of the world are so many commentaries to explain me.

શાસ્ત્રો તો આત્માનું બાબ છે, શાસ્ત્રોનું પઠન એ બીજાં ને સમજાવવા માટે છે; બીજાં તમની વાત ન માને તેથી તમારે શું!

અધ્યાત્મશાસ્ત્રના મુખ્ય ૭ પ્રકાર છે ૧ હું કોણ! ૨ પરમાત્મા કોણ! ૩ જગત શું? ૪ મારો અને પરમાત્મા સાથેનો શો સંબંધ? ૫ મારો અને જગતનો શો સંબંધ?

આ પ્રશ્નોના નિરાકરણ મુજબ જીવનું એ અધ્યાત્મ શાસ્ત્ર, આટલું સમજવા સાફ પર છાંડવાની જરૂર નથી. અગત્યથી શુ વધુ જવાનું? શીરામને જ્ઞાન આપનાર ગુરુ વસિષ્ઠ શું સંન્યાસી હતા? તેમનું જ્ઞાન મેળવનાર શીરામ સંન્યાસી હતા? અનુભવે જ્ઞાન આપનાર ગુરુ શ્રીકૃષ્ણ શું સંન્યાસી હતા? જનક સંન્યાસી હતા કે શાસ્ત્રો રચનાર અપિકો સંન્યાસી હતા? આ સોઠા સંન્યાસી નહોતા તેથી શું તેમનું જ્ઞાન અધૂરું હતું?

તમારી પહેલી ફરજ તમારા અધ્યુત્તરને નિમજિત પહેમાનોની પરાજીતન કરવાની છે, તે પછી જ આગડુકરી.

હા. એક વાત છે કે જો પોતાની આસપાસના બધોના શિથિલ કરીને જગતની ઉત્તમ સેવા કરવાનો હતું છે તે બધે સંન્યાસી બને, સંન્યાસી એ તો ઉત્તમ સેવક હોય.

શ્રીમદ્-સંકરાચાર્યે આપમે વર્ણે સંન્યાસ લીધો હતો, કારણ તેમની ટસિ છેક બાળપણથી ઉપરામ થઈ વધ હતી, એમણે સંન્યાસ લઈને જ જગતની વધુ સેવા કરી છે.

આપણે આપણું કર્તવ્ય પદ કરવાનું અને ધર્મથી કમાવાનું પણ પર, જેથી કુટુંબનું પાલન થાય. કુટુંબની માણસોને જુએ મારીને કરા ધંધરને મેળવવી.

ધર્મની ત્રીજો વિભાગ

નેમાં વસ્તુની સ્વાભાવિકતા સ્થાયી છે, તે તે વસ્તુના વર્ણન તે તે જાતનાં જ્ઞાનનાં પુસ્તકો વાંચવાથી થા અનુભવવાથી જાણી શકાય છે.

પ્રજ્ઞની સઠ્ઠ સદિમાં માનવ શરીર તે ઉત્તમમાં ઉત્તમ છે. દેવોને પણ આ ભૌતિક કક્ષાએ માટે માનવ તન લેવું પડે છે. માટે માનવ શરીર પ્રાપ્ત કરી પછી દરેક વ્યક્તિને પ્રથમ ધર્મ પેતાના સંપ્રદાને કે પ્રજ્ઞને-આધારે પારખવાનો છે. ધર્મપાલન એ જ માનવ

દેહની શરણતા છે. ઉપર મહાબા તે ધર્મના ત્રણ વિભાગ પાઠ્યા પછી બીજા અનેક વિભાગ પાઠ્યા હોય તે પાઠી-શકાર નેવા કે માનવધર્મ, સમાધર્મ, સ્વદેહધર્મ, અતિધર્મ, કુળધર્મ વગેરે.

પ્રથમ દરેકને જે જન્મ મળ્યો હોય તે જન્મનું સાધક કરવું તે ધર્મ થયો. આપણે માણસ છીએ માટે માણસ થવા ધ્રુવ ધર્મ આપણો છે. અનુષ્ઠાન પર્વા કાગડા, કુતરા, ગિલાડા, અંધારા, વાદરા, ખમણ વગેરેનાં કૃષો ધારણ કરી જીવન જીવે છે. માટે માનવ દેહને પ્રાપ્ત કરી પછી આચાર પ્રથમો ધર્મ બને છે એટલે કે આચાર વિચાર બધું જ સારા રાખવા જોઈએ. આચારના નિયમો દરેક વર્ણ માટે રાજ્યમાં લખેલા છે, તે વર્ણપ્રમુખધર્મ કહીએ પાળવો જોઈએ. પછી જગતના જીવ મહાતા અર્થ ધર્મમાં અર્ધિસા એટલે અર્ધ પ્રત્યે પ્રેમ: વિશ્વપ્રેમને પરમધર્મ માન્ય કરવામાં આવેલ છે. જગતના દરેક માનવો માટે એક જ ધર્મ બે કરેલો હોય તે તે પ્રેમ-ધર્મ છે, જાન, નીચ કે નાતજાતના ભેદ વગર તે પ્રેમ દરેક માનવ હૃદયો ફેળવી શકે છે. તેથી "પ્રેમ તે પ્રથમ અને પ્રથમ તે પ્રેમ" તે વાક્ય અર્થે સત્ય છે.

ધર્મ કેવી રીતે પાળવો? તેનો ઉત્તર તે શાસ્ત્રની આદ્યો પ્રમાણે વર્તવું તે છે. ધર્મનું પાલન કરવાના રીત્ત કારા જાત મા યુક્ત પાસેથી શાસ્ત્ર અનુસર તેમ વર્તવું. સત્ય અને અર્ધિજાનું પ્રતિપાલન થવું હોય તે પછી તે જ શાસ્ત્રમાં વિરોધાભાસ જણાય તે વિરોધો વાઢ્યો સેપક મળી સત્ય ને અર્ધિજાનું જ પાલન થવું જોઈએ. દેશકાળને

પ્રેરણા પામનાર-શ્રી ધર્મર ધોળકિયા બી.એ.

[ધર્મોક્તિ પૃષ્ઠ ૪૬ થી ચાલુ]

અનુસરીને અહારે અધર શાસ્ત્રના વચનનું પાલન ન થઈ શકે તે વાણી નહિ, પણ ધર્મના મહાન શિક્ષાતો તે પાળવા જ જોઈએ.

ધર્મની શરૂ પડતી થઈ નથી ને થવાની નથી, ફક્ત ધર્મપાલનમાં શિથિલતા આવે તે પડતીરે મહાપ તેટલું જ. ધર્મના સ્થાપન માટે તે યુગે યુગે પ્રજા અવતાર ધારણ કરે છે. તેવું ગીતાજી કહે છે. જ્યાં ધર્મના પ્રજા રક્ષક, ત્યાં પડતીની ભીતિ હોય જ

નહિ; કારણ ધર્મના આધારે જ પ્રજા જન્મનું ચક્ર ચલાવે છે. ગીતાશ્રી ધર્મશાસ્ત્રના આધારથી તે પ્રજા ત્રિશોકનું પાલનપોષણ કરે છે, એમ કમવતે કહ્યું છે.

ધર્મપાલનમાં દાહનો જન્મનો "સાપ મથા ને લીસોશા રણા" તેવું વર્નન મતાવે છે. સવારે સ્નાનાદિ ક્રિયા કરી-પૂજા-પાઠ કરવા, રેવમંદિર ફરતે ફરવા, દાન કરવા તેટલામાં જ માનવ ધર્મનું પાલન સમજે છે. બાકી બીજા ધન માટે અસત્ય બોધાય, પ્રથમ કરામ, શાસ્ત્રનાં મર્જા પણ કપાય-આવી રીતે પજાતા ધર્મ તે ઉપલ્લબ્ધો ન આવે કંઈ ધર્મથી કંઈ પણ નહિ, શ્રેય યાય નહિ. દરેક સપ્રદાયના લખમખ મહા અનુવાધીઓ આવે ઉપર ચોટીયો ધર્મ પાળતા જણાય છે. વળી પાશ્ચાત્ય ડેવનશ્લી ને સ્વચ્છંદી પવને સુધાર્મતા બદલે બલે કુપારો કયો કે ઉપરચોટીયો પણ ધર્મ પજાતો બધ થયો. સુધરેલા સત્જનો, મહા શ્રીમંતો ને કોતે-જીવો તે ધર્મને ધર્મમાં માની સીધી રીતે જ ધર્મ-રોડી બનેલા છે. જાણે તેઓ સાંપ્રદાયિક ધર્મમાં ન જોડાય, પરંતુ તેઓએ નીતિધર્મના નિયમોનું પાલન નેવા કે સત્ય, અર્ધિસા, અહમ્યર, સદાચાર વગેરે પાળવા જોઈએ. આટલા સર્ગશ્લોકનું જીવનમાં ચૂસત રીતે પાલન થાય ત્યારે પશુતા ટળે ને માનવતા મળે. આટલું કયો પછી પ્રજાપ્રાપ્તિ માટેના આત્મધર્મમાં આગળ વધવું જોઈએ. ધર્મપાલન કઠિન લાગે છે, પણ તે જેવું અનાય છે તેવું અપર નથી. જો ધર્મપાલનમાં સ્વાધર્મ સમજાય, તે જન્મ બીજાં સર્વે સ્વાધર્મ કયો શુદ્ધ લાગે છે, તેવું જ ધર્મપાલન સર્વે ધર્મ

જયો. જગતમાં અનેક સુખસામગ્રી હોવા છતાં જન-સમાજનો મોટો ભાગ દુઃખ-દારિદ્ર્યમાં સળી રહ્યો છે. આત્મ કારણ સ્વાર્થ અને અધર્મ છે. ન્યારે ધર્મના ઉપદેશો પ્રાપ્તો. ધર્મના આચાર્યો ખૂબ વૈભવ-વિલાસ કે વ્યસનોમાં રમણ કરતા હોય, ત્યાં ધર્મપાલનમાં પ્રવૃત્તિ કે પ્રચાર થવો અધરો છે. લોભી ગુરુને લાલચુ ચેલાની દૃષ્ટિએ સહુ સહુની સ્વાર્થ સિદ્ધિ સારુ ઉપર ચોટીયો ધર્મ પળાય છે. “મયા રાજ તથા પ્રજા.” એટલે કોઈ કોઈને સુધરવાની પ્રીતિ રહેતી નથી. ધર્મના આચાર્યોએ આટલેથી જ પ્રમાદનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

ધર્મનો વિષય મહાન ને ગહન છે. જેમ પ્રભુત્વ પૂર્ણ વસ્તુને અચકચ તેમ ધર્મનું વર્ણન નિરૂપણ પણ અચકચ. માટે પ્રભુસ્વરૂપી ધર્મનું આલેખન કરી શકાતું નથી. છતાં માનવો ધર્મને વર્તનમાં મૂકી શકે, તેટલા માટે કેટલાક મહાન પદ્ધતિ ને ઋષિઓએ ધર્મને નાના સ્વરૂપમાં સમજાવી પુરતક આકારે લાવી જનસમાજ પર ખારે ફૂપા વર્ષાવી છે. દયા ધર્મનું મૂળ છે, ધર્મનું દક્ષ આ આપ્યું વિષ છે ને શાંતિપ્રમોદો ધર્મનો પ્રાણ છે.

“શાયો મારીને કુતરા ધરવા”, “એરણુની ચોરી ને સોયનાં દાન.” આવી રીતનો ધર્મ કોવાની યશ્ચિમાં મનાઈ કરી છે, તેમાં કંઈ અર્થ નથી. વળી ધર્મનું ફળ પણ યાત્રામાં પ્રત્યક્ષ કર્દલ છે, “ધર્મે જય ને પાપે ક્ષય” વ્યામ ન્યાં ન્યાં સાચા સુખની જ્યોતિષજ્વા પ્રવર્તે છે, ત્યાં ત્યાં તેનું મૂળ ધર્મ છે. કરોડો માનવોના-જીવોના-સંહાર, કરોડો દુઃખ એ અધર્મનાં ફળ છે.

મહાન રાજ્યો પણ ધર્મધુરાધી જ નહોતે. અધર્મની શરૂઆત ધર્મ કે મહાન સંસ્કૃતિના પાયા કમ-મજવા માંડશે. માનવમાં અસાધારણ શક્તિ વ્યક્ત કરીને પા પોતે અવતાર લઇને પ્રભુ ધર્મનું પાલન કરાવે છે. અધર્મની પૂર્ણતામાં રાજ્યોનો સર્વનાશ થાય છે. ધર્મ જ નવા રાજ્યનું પ્રતિપાદન કરે છે. પ્રસવકાળે પરમહામા અધર્મ અને પાપને ઊભેડી નવી સૃષ્ટિને સરજે છે. ધર્મ એ જ સર્વની હયાતીનું કારણ છે. ધર્મ પાળે તે જીવો, જીવો, એમ સાર છે. ધર્મ એ જ જન્મ-તનુ સર્વસ્વ છે, બીજું કંઈ નથી. જગતમાંથી બહુ ચાલકું જન ને કહો ધર્મ જ રહે તો પણ બસ છે.

મહાન સતોએ તેથી પ્રાણાન્તે પણ ધર્મને તત્ત્વો નથી. વળી બીજા સર્વે સદ્ગુણો તપ, ધન, જપ જે કહો તે સર્વે ધર્મને જ આધીન છે. ધર્મની સર્વોપરિ સત્તા જય છે, કારણ ધર્મને માટે પ્રજાના અવતાર અને પ્રજાનાં હૃદયે ધર્મ-ત્રેણીઓ સાફ જ થાય છે.

ધર્મનું સાવજીવી રાજ્ય જાણવા પછી એટલું જ્ઞાન મળે છે કે જગતમાં ધર્મ અને મૃત્યુ એ બે જ સર્વે પર સત્તા ચલાવે છે. ધર્મનું પાલન એટલે જીવન ને ધર્મ તજે તે નાશ, એટલે મૃત્યુના ગોમાં પેસવાનું. મૃત્યુ પછી જે ફરી કર્મજનિત જન્મ ધરવો પડે છે, તે ધર્મના પાલન માટે જ. ધર્મપાલનની પરીક્ષામાં જે સોએ સો ટકા ઉત્તીર્ણ થાય, તે જ મૃત્યુની બીકથી બચે. એટલે અમરપાને પ્રાપ્ત કરે. ધર્મનું પાલન ભવ-જમણરૂપી મૃત્યુનો નાશ કરે છે. એટલે અંતે જગતમાં એક ધર્મ રહે છે. માને તેને માટે આ નિયમ છે અને ન માને તેને માટે પણ એક જ કાયદો લાગુ પડે છે. માને તેને સરલતા પડે ને ન માને તેને શિક્ષા મળ્યા પછી, ગંધા-પત્તીસીમાં પસાર થયા પછી, બવાટવીમાં ઢેલા આધા પછી જન્મમરણના ચાકડે ચકયા પછી પણ તે ધર્મને જ આધીન થતું પડે છે.

દુઃખ એ અધર્મના ફૂપરૂપે હોય અથવા તો ધર્મની કસોટીરૂપે દુઃખ આવે છે. શ્રીરામ, સીતાંજી, હરિશ્ચંદ્ર વગેરેને ધર્મની કસોટીરૂપે દુઃખ આવેલું. તેઓએ ધર્મ સામ્યવા માટે સર્વસ્વનો આત્મજોગ આપેલો, જેથી તેઓ આલમમાં ગવાયા ને પ્રભુરૂપે પૂજ્યા આ દિશાએ ધર્મ એ કેટલો બધો કિમતી ને અમૂલ્ય છે કે ધર્મ માટે કરોડો માનવીઓએ પોતાના પ્રાણ અર્પ્યા છે. રિયળધર્મ પાળવા માટે ચિતોડમાં સાતસો સ્ત્રીઓ સતી થઈ અને જીવની બળી મરી. ગાંધી મૃત્યુ તો અમરતા આપે. રુદ્રાણના ર જીવીઓએ પ્રાણાન્તે પણ પોતાના વચનનું પાલન કર્યું. આમ વચનપાલન એ પણ ધર્મ. ધર્મસ્થાપન માટે પ્રભુ અવતાર લે છે. તે સૂચવે છે કે પ્રજાને ધર્મ કેટલો બધો હોય છે. શ્રીરામ ભગવાને ધર્મપાલન માટે પોતાની પત્ની સીતા કે બાઈ લક્ષ્મણને શિક્ષા કરવામાં પાછી પાતી કરી નથી. ન્યાં આટલો બધો ધર્મ પ્રજાને બોલો ત્યાં જગત પ્રભુમય-ધર્મમય જ છે, તેમ મહેવામાં અતિશયોક્તિ નથી. ભગવાન પોતે કતો, અકતો, અન્યથા કતો છતાં પોતે અપાર ધર્મનું પાલન કરે છે.

ધર્મનું પૂર્વ સ્વરૂપ પ્રભુ પોતે જ છે. તે ગીતામાં પ્રભુએ જણાવ્યું છે, "સર્વ ધર્મો ત્યાગીને માફ કરજી એવું નેથી શ્રદ્ધા કરી." આ પ્રમાણે જનતામાં બીજી પંચાત મૂકીને એક પ્રભુમય જ રહેવું, તે મહાન માનવ-ધર્મ એવું અર્થે છે.

"ત્યાગ મન ત્યાં માર્ગ" એ કહેવતથી કાષ્ઠ સિદ્ધ થાય. કેટલાક માણસો ધર્મને એક ભદ્ર કે કીમિયો ગણી પોતાને સ્વાર્થ સાધવા ધર્મ પાળે છે, પણ ધર્મના જીવ એવા નથી કે પાળે કે દુરત લાભનાં લેખાં કે. સ્વાર્થી દૃષ્ટિએ ધર્મનું પાલન અધર્મના કૃત્તાવો કરે છે. ઓ, ધન, પુત્ર, યજ્ઞ વગેરેની પ્રાપ્તિ અર્થે પાળતો ધર્મ તે તે ધર્મનું વેચાણ. એટલે તેવે વેપારી ધર્મ આત્માનું એથ અર્પિતો નથી. અપરધન રાજની પેઠે માથે કરવત મુકાવવાની રકિત, કિંમત, ને પ્રેમ આવે ત્યારે જ ધર્મનાં મીઠાં જીવે જે પરમાત્મ-કર્મ છે તે સાખી રાખે છે.

ગીતાજીમાં બ્રહ્મવાને કહ્યું કે, "પરધર્મ આચરવો બધારૂઠ છે, સ્વધર્મે મોત આવે તે ભેષ છે." સ્વ-ધર્મનો અર્થ પોતાનું કર્તવ્ય-કર્મ છે. યજ્ઞા રાગી, યંત્રુચિત મનવાળા, ધર્મ યેવજાવળા, અધ્યક્ષદાણુઓ સ્વધર્મને અર્થે સાંપ્રદાયિક ધર્મો ને સ્વધર્મ માની, તેને માટે પરધર્મની નિંદા કરી-વિરોધ કરી, તન, મન, ધનનો આત્મનોજ આપી પોતાને ધર્મ-પ્રેમી ગણી, આત્મસંતોષ સેવો, બાપતા કુવામાં રૂમી મરવા જેવો ધર્મ લગભગ બધે ફેલાણે પાળે છે. ત્યારે મૃત્યુનાં ભય કે પીડા આવી પડે ત્યારે તેમાંથી બચવા દરેક જીવ-જાણી પોતાના સંલિંગ રક્ષણ માટે ધર્મ બળવે છે. ત્યારે સુત ને કિશિત માનવો. અને મક્તિને માટે જ લેખ લીધેલા સાધુઓ પણ માથેક પ્રાચીન ઐતહાસિક પોતાના જીવને કાચમ રીતે રક્ષી-જવાણી અમર પદ આપવા મથતા નથી. એ ત્યારે રીઝમીરી સાથે અચળો અર્થે છે.

નિસ્વાર્થ સેવાથી "આત્મવત્ સર્વશ્રુતેષુ" એ

મહાન ધર્મમંત્ર જીવનના આચરણમાં જીવતાં પ્રજાની પ્રાપ્તિ સદેને થઈ જાય છે. કામ ક્રોધ, લોભાદિ પોતાના અંતર રતુઓને દૂર કરવા તે આત્મસેવા આત્મતિષ્ઠિ રક્ષણમાં ઉપયોગી છે.

ગીતાજીની શરૂઆતમાં "ધર્મક્ષેત્ર" શબ્દ આવે છે, કૌરવ પાંડવો કુરુક્ષેત્રની રણજૂમિમાં લડવા ભેગા થયા તે સ્થળને પણ ધર્મસ્થળ તરીકે સંજોગ્યું છે. જન્યાય સામે સત્યાગ્રહના મોરચા માંડી વિંસક કે અર્ધસક લાગણી કરવી તે ધર્મ છે. જન્યાય એટલે અધર્મ; તેથી અધર્મના નાશ માટે ચતાં દરેક કાર્યો ધર્મ છે, તેથી તો ધર્મપ્રેમી કમચોમી મહાન બ્રહ્માને તે ધર્મને આચરી જનતામાં આકર્ષી માર્ગદર્શન થઈ પડે છે. એકલી ધર્મની વાતો કરવાથી તે મનુષ્ય ધર્મો મણાતો નથી.

"વાત કરે તે વેવલા, વર્તે તે વિદાન;

વર્તન લીજી માનવો, સર્વે મૂર્ખ સમાન."

માટે થોડું પણ ધર્મનું જ્ઞાન મેળવી વર્તનમાં જીતાવું તે જ કામનું છે, કાચે તે સાથે અને તે જ ધર્મરૂપી નરક નાલું કાચમ માટે કામ લાગે છે. બ્રહ્મવાને ગીતામાં કહ્યું છે કે,

સ્વસ્ત્યમ્બસ્ય ધર્મસ્થ વ્રાયતે મદ્વતા મયાત્ ॥

સન્નિધધર્મ વા જાતિધર્મપાત્રન માટે બ્રહ્મવાને અજુનને લેધ આપ્યો અને તેથી ગીતાજી જેવો મહાન ધર્મમંત્ર અજુનજી જીવે-માનવોની ઉન્નતિ માટે સમજાવે છે.

ગીતાજીમાં ધર્મનું જડ જ માહાત્મ્ય કહ્યું છે, માનવમાં રહેલ પશુસ્વભાવ દૂર કરી, સત્યી માનવના મેળવી, સર્વપ્રત્યે પ્રેમજાવી બની, પરમાત્મવદના પ્રાપ્તિ કરવી તે ધર્મનું સ્વરૂપ છે. દરેક વ્યક્તિની આત્મોન્નતિ ધેરતો સર્વમાન્ય ને અનોઝ મથ જનતામાં એક જ ગીતાજી છે.

ધર્મ સદને સદ્ગુણિ પ્રેરી પ્રેમી બતાવે તેવી પ્રાર્થના કરી વિરમું.

કરજદાર

લે. શ્રી 'ગનનવિહારી'

[આજના યુગધર્મમાં ગોપાલન એ એક મહત્વનો ધર્મ છે, જેટલો શ્રમ મનુષ્ય બીજાની નોકરીમાં ભાગે છે, તેટલો જ શ્રમ ને ગોસેવામાં લે, તે અવસ્થા એક ગાય એક માણસનું સમૂર્ણ પોષણ આપી શકે, સં. ૧૯૮૭માં પટના બિસ્વામાં બનેલી આ ઘટના એ ગોસેવાના મહત્વ પર અને માનવકલ્પની વિશાલતા પર સુંદર પ્રકાશ પાડે છે. સમ્પાદક.]

[૧]

ભારતવર્ષમાં જેટલી 'ખોરી'ઓ છે, તેમાં બે કે વ્યાજખોરીને મહુવામાં આવી નથી, છતાં નદાખોરી, દમાખોરી, ઈર્ષાખોરી વિગેરેમાં વ્યાજખોરી પણ પ્રથમ નંબર મૂકવા યોગ્ય 'ખોરી' છે; મુદત રકમ બમણી-ત્રણમણી ભરપાઈ થઈ ગયા છતાં કરજદાર કરજના જોખમાંથી મુક્ત થઈ શકતો નથી. યુક્તસમય ધર્મમાં વ્યાજ ખાવાનું દરામ માનવામાં આવ્યું દોષ તો તેનું એ જ કારણ કોઈ શકે કે એમાં મરીખોને ખૂબ જ વૃદ્ધાંતું પડે છે.

વ્યાજખોરીના દલાલો પણ ગ્રાહકાર બની જાય છે. બાળે રકમ આપનારને એમાં કાંઈ દેવાનું હોતું નથી. એની દલાલી પણ વ્યાજ લેનારને જ આપવી પડે છે. સેંકડે ૫-૧૦ ટકા અને ઘણી વાર તો ૨૫ ટકા જેવી રકમ એકસાથે પ્રથમથી જ એ દલાલદેવો સ્વાદા કરી જાય છે. મરીખ બીચારો દેવાદાર બિંદગી પર્વાન્ત એમાંથી મુક્તિ મેળવી શકતો નથી.

પટનાના લાલાજી દલાલદાસ મળ્યું એ જ પંક્તિના મદાગન દલા. કચેરીયા જર્મન, જે દેવાદાર ઉપર ટેક ચાલતો દોષ, તેની મુખત્યારગીરીનું કામ પણ તેઓ કરતા દલા એમાં તેઓ સેંકડે ૨૫ ટકા જેટલું વ્યાજ મેળવી લેતા; તેઓનો વ્યવહાર ખાસ કરીને મરીખ લોકો સાથે રહેતો. મૂળ રકમ કરતાં વિશેષ વધારું તો એને વ્યાજ હતું તેઓ મિત્રોની સામે મર્યાદા મારતા; ત્યારે કરેતા:—

ધીરવા એ તો હાંપિયાને કાંધે કરીને કૂવામાં નાખી દેવા જેવું છે, એ લોકો તો એક વ્યાજને મુક્તિદાર ભરપાઈ કરી નાખે છે, એના કરતાં મરીખોને ધીરવું સાડું કે નેપ્થી તેઓ બીચારા જેટલા પાડા બાંધીને વ્યાજની રકમ તો આપતા રહે! "

આમ તેઓ અનાયાસે મળતી મરીખોની સેવા કરતાનો વધ મેળવી લેતા લાલાજીના મિત્રો પણ કાં આ હા મેળવીને એની વ્યાજખોરીને ઉત્તેજિત કયે જતા; એમ ન કરે તો લાલાજીને ત્યાં, મોજ ગામવાડું પણ કેમ બની શકે!

એક વાર લાલાજી કચેરીમાંથી પર તરફ આવ્યા આવતા દલા રસ્તામાં તેઓએ એક વિચિત્ર ઘટના જોઈ! બરાબર એકમાં ઊભીને એક યુક્તસમાન પોતાની ગાય વેચી રચી હતો, ગાયનું લીલામ ચક્ર રહ્યું હતું. પંદર.. વીસ. પચીસ...એમ ટોળામાંથી અગાજ આવતો હતો, મરીખ યુક્તસમાનની આંખમાં જગજગાઈ હતી અને હરપમાં ગાયના વિચોમનો શોક હતો.

બરાબર અને ચમકરાણું મરીખ ને સુંદર ફાટી વાળી ગાયની આગળ ઊભોતો સહેલ હટપટ લાલો માણું ધરીને કોતો હતો. અનુપમ વાત્સલ્યથી ગાય એને ચારી રહી હતી. મરીખ યુક્તસમાનની અજુબીની આંખો ધરીમાં ગાય તરફ અને પરીકમાં આવતા દલા ચમકાવતી રકમ તરફ ફરી કરતી હતી. લાલાજી એ ટોળા પાસે આવ્યું:—

"લાલજી, મરિખ કે કાપરમ લોભોને રહિ

કે ?"

મુસલમાને લાલાજીના સામે જોયું અને આટા બરી દષ્ટિથી કહ્યું—

“ છ હજુર. ”

લાલાજીએ પૂછ્યું—“ ક્યાંથી લાવ્યો છે? તારું નામ શું છે? ”

મુસલમાને કાચ જોડીને કહ્યું—“ છ હજુર, અહીંથી ત્રણ ચાર કોસ દૂર ‘ પસોલી ’ ગામે હું રહું છું, મારું નામ રહેમાન છે. ”

“ આવ દુધ આપે છે? ”

“ હજુર, એક રૂકે પાકું ત્રણ શેર દુધ દોહી લેા, નાવું છોકરું પછુ દોહી રહે એવો તો એ સીધો—સાદી છે. ”

“ હજુર, આપને જોઇતી હોય તો આપ જે આપો તે લઇ લઈશ, આ લોકો તો મારી અને માવની મરકરી કરે છે, મયા વર્ષમાં બ્યારે એ પહેલી વાર વીચાઈ હતી, ત્યારે એની પોલુસો રૂપિયાથી મામણી થયેલી, પણ અને એ મારા દીકરા કરતાં પણ વધારી છે, આજે એને વેચવાનો વખત આવ્યો છે, આ લોકો તો આની પચીસ—ત્રીસ રૂપિયા મામણી મૂકી રહ્યા છે! આપ એને લઇ નહોતો, આ આવ એવી બધી છે, કે જેને ત્યાં ન્યાય તે કુખી થતો નથી, અને વળા એ આપને ત્યાં હશે તો એને પણ મુખ ધરી દું પણ કાઢ વાર એને જોઈ છડાશ. આ લોકો તો ગામને...” રહેમાનનું મળું બરાબ મળ્યું, એ આગળ ભોલી ન રહ્યો.

ગામના સ્વરૂપ ઉપર ગોઠ મુખ જન્મી મયા દતા, રહેમાનને રૂપિયાની જરૂર હતી એટલે એને જુવ રૂપિયામાં સોંપી પતી ગયો. ધીમર રહેમાન પછુ નીચું મુખ રાખીને જોશે રહ્યો, પછીથી આવ અને પાછાને દોરીને લાલાજીની પાછળ ચાલી નીકળ્યો.

જતાં જતાં એક માણે રહેમાનને ઝટકાવ્યો, અને કહ્યું—

“ હું તમામ રૂપિયા આપું છું. ”

લાલાજીએ પાછું વાળીને જોયું, ત્યાં તો એ જ માણસે બીજાવાર કહ્યું—

“ હે, આ પંચાતન, પછી છે વાપો! ”

રહેમાને જાણે આડો કાચ ગળીને કહ્યું—

“ ના ના, દરે સાઠ આપો તોય નહિ, રૂપિયા

કરતાં...મારી મા...મને કાઈ વાર જોવા મળશે તોય અને લાવ્યો છે ”

લાલાજી અને રહેમાન દૂર નિકળ્યા મયા દતા, આવતાં આવતાં રહેમાને કહ્યું—

“ હજુર, આપ કીક મોકાસર આવી મયા દતા કસાર્ક લોશો મારા કાચમાંથી જન્મજન્મતીથી આવને કીકાવો જાત; મહુ વિપત્તમાં આવ્યો છું સરકાર! નહિ તો મારા ધરની ‘લહમી’ને હું ન વેચું, હા, હજુર અને આનું નામ લહમી રાખ્યું છે, આપ પણ આને લહમી જ કહેજો, જેને લીલી મકાઈ મહુ ભાવે છે, નેટશો વધારે ચારા દેશો તેટલું એ દુધ પણ વધારે દેશે;...અને શું એનું મીઠું દુધ છે? જેંસ કરતાં પણ સરસ! છતાં મારી એક અરજ મંજુર રાખજો, ચારવા વાળાને કહી દેજો કે એ લહમીને મેલ વખત મારે નહિ, જેં મારી લહમી ઉપર કાચ પણ નથી ઉતાર્યો સરકાર! ”

લાલાજીએ રહેમાનના સાનું જોયું, અને તેમને મનમાં જોડ્યા—

હે બચવડ! એક મુસલમાનમાં પણ તેટલું સોજન-વ! દુધ જોડ્યું છું મયા બાક આજે આવું રણ્ય કરનાર ક્યાં છે! વેપાર-ધંધામાં લાશખોનું નુક-સાન સદન કરવા છતાં આવને ઘાટે વૈભો વાપરનાર આજે કટલા છે! અને આ મરીમ મુસલમાને કસ-પંદર રૂપિયા નુકસાન લેવાને પણ અને જ આવ આપ! કટલો સરસ! કટલો નજ! ”

ધેર આતીને માલા સ્વાગતમે રૂપિયા મળી આપ્યા, રહેમાને એને ગમાતને કોડે ગાંધી લીધા, ફરી એક વાર આવને સરીરે કાચ ફેરવી, સવામ કરીને તે ચામતો થયો.

[૨]

પટનાથી ચાર કોસ દૂર ‘પસોલી’ મામમાં થજા ધરો મુસલમાનોનાં દની, રહેમાન પણ ત્યાં જ રહેનારો એક મરીમમુસલમાન ખેડૂન દેશે. મરીમને દુરમતો મજા લેવ છે, મામના જમીનદારે રહેમાન પર મરી અપેલી તમાતોને દનો માંડતો દેશે, એને બરપાલ કરવા મારે જ એને પોતાની પ્રિય માલ લહમી વેચી નાખવો પડી દની, ધરમાં જે જગદો સિવાય બીજી સમ્પત્તિ હવે ન હતી

પજા મમવધી અંધ થયેલો મઠાનો મનો દમનું

જ ખુલ્લો રયો હતો, ગામનાં ધણાં-ઓ-પુરુષો આ વર્ષે મક્કા શરીફ હજ પઢવા માટે જવાનાં હતાં, રહેમાનની પુટી માતાએ પણ હક લીધી:

“રહેમાન! બેટા, મારા આ છેવટનો સવાલ છે, એક વાર મને મક્કા શરીફ હજ પઢવા મોકલ, અંત-કાળનું મારું આ અરમાન પૂરું કર, ખુદા તારો નેહોનો બદલો આપશે.”

જ્યારે જ્યારે માતાના આ સંજો કાને પડતા, ત્યારે રહેમાન મુંઝાઈ જતો, કોઈ વાર એની માતૃભક્તિ ઉછાળો મારો જતો. જે માતાએ પોતાને બચપણમાંથી આતડો મોટો કર્યો, વેધગ્નનું કષ્ટ વેડીને પણ પોષણ કર્યું; તે માતા માટે તે શું આટલું પણ ન કરી શકે? આને માતાએ ફરીવાર રહેમાન આમળ હજ પઢવા જવાની વાત કરી, રહેમાને વિચાર કર્યો, કર્યા-વધો બધાં મળે તો માતાની હિમ્મત પૂરી પાડું, પરંતુ બીજી જ પળે એને વિચાર આવ્યો.

અહીંના વાણીઆઓ તો કસમથી પણ બૂરા છે, એ તો ગરબ કાપવામાં જ હોશિયાર! એને પરતે પડી જવાશે તો છદ્મીભર છૂટાસે નહિ. એને એક બીજો વિચાર આવ્યો. સાલાજી પણ લેણું-દેણું કામ કરે છે, આ કેમજમત વાણીઆઓ કરતાં તો એ મારી નાખે તોયે સાહે. હું જીતીને એને પગે લાગીશ, બમણા લખાવીશ, માતાની મુરદ તો જરૂર પૂરી પાડીશ. વિચારમાં ને વિચારમાં એણે પાંચ-છ દિવસો તો કાઢી નાખ્યા, શું કરવું? લાલજનો સ્વભાવ પણ તીવ્રો છે, કદ જાળખાણથી એના પાસે રૂપિયા માગવા જવું? મુદત પૂરી થયે ન આપી શકાય તો? અને પછી એ કાનો કરે તો? બરમાં તો આ બળદની જોડી જ છે પણ પછી?...

હજ પઢવા જવાની મુદત નજીકમાં આવી પહોંચી. આખરે માતાની જીવ આગળ રહેમાને શિર ઝૂકાવ્યું, એ સાલાજીની પાસે પટના ઉપડી ગયો, અને જમને સલામ કરીને જોશો રહ્યો.

લાલા દલાલદાસજી ચોપડામાં નજર ફેરવી રહ્યા હતા, મોટો મકુ લઈને એનો ચપરાસી પાસે જોશો દેતો, રહેમાનને આવેલો જોતો સાલાજીએ જોયે જોયું અને તરત જોળખી મળ્યો.

“કેમ રહેમાન! છેલ્લું?”

રહેમાને માતાની હા કહી સંમજાવી, પોતાની મરીયાદ અને માતાનો પોતા પ્રત્યેનો પ્રેમ પણ આમ-બાપમાં રહ્યો; અને તેણે રૂ. ૨૦૦ બાળે માગ્યા.

સાલાજીએ પોતાનાં ચશ્માં આંખો ઉપરથી કપાળ પર લીધાં, જાણે હવે નજર કરવાનું કામ કપાળને સોંપ્યું ન હોય! તેમણે કહ્યું:-

“રૂપિયા તો હું આપીશ, પણ મારા કાગડાની તને ખબર છે ને! તારો પૂંડું થયે એક પાઈ પણ બાકી નહિં રાખું, બતાવ, ક્યારે શ્વ શરીર?”

રહેમાને અશ્રિયતા વેદાથી મનમાં ને મનમાં કંઈક મંથી લીધું, ને કહ્યું:-

“સરકાર! જે વર્ષની મુદત આપો.”

“હા, તો પચીસ રૂપિયા સેંકડે યશો, અને સમયસર ન થયું તો સેંકડે બેચીસ રૂપિયા ઘઈ જશે; હું હમાનદાર છું એટલે વળી તારા જમીન નથી લેના.” સાલાજીએ મહેરબાની બતાવી.

“જેવી આપની મરજી સરકાર! આપના હાંવની વાત છે, છે, હું ક્યાં ચાલ્યો જવાનો છું, બાપ મહેરબાન છે.”

રહેમાનને ૨૦૦ના બદલામાં ૧૮૦ રૂપિયા થયા. કંઈક ટીકોટ ખર્ચ, થોડી દલાલી અને લખામણોનો ખર્ચ કપાઈ ગયો, રૂપિયા લઈને તે ઘેર આવ્યો, ઘરમાં થોડો ગોળ પાચો હતો, એને વેચીને તે માતાને લઈને હજ પઢવા ચાલી નિકળ્યો.

[૩]

મુદત પૂરી થયા બાદ સાલાજીએ રહેમાનને તેઠાળ્યો ને કોર રવરથી કહ્યું:-

“હજ તારી મુદત પૂરી નથી થઈ?”

રહેમાને નમ્ર રવરે કહ્યું:-

“હજુર! બહુ જ તકલીફમાં છું, અમ્મા હજ કરી આવીને તરત જ ખીમાર પડી ગઈ છે, એની દવા-દારમાં દોઢાકામ થતી હોવાથી ચાલુ સાલનો પાંચ પણ આવ્યો નથી, બરમાં ને કાઈ હતું તે સવાઈ ગયું છે. ખેતરમાં શેરડી વારી હતી, તે પણ મૂકાઈ ગઈ છે, થોડા દિવસ મારી એરવે પણ એને પાણી પાડું, ત્યાં શેડી પકાવવાની મુસીમત પડવા લાગી, ખુદા જાણે છે સરકાર, એક વરસની મુદત વધારી આપો, આપની પાંચમે પાઈ ચૂકે કરી દઈશ.”

સાલાજીએ કહ્યું-“ જમીન રૂપિયા આશે ”

“ જેવી આપની મરજી, કહીને રહેમાન પેર આપ્યો, જોયું ત્યાં માતાનો અંતિમ સમય નજીક જ હતો; તેણે રહેમાનની સામે એકતારાગતસદયકરી નજરે જોઈ લીધું, ને સદાને માટે આંખો બંધ કરી દીધી !

અત્યાર સુધી તો રહેમાન મરદન સુધી જ પાણીમાં હતો, હવે એના શિર પર પાણી ચડી મધું ! માતાના કમર માટે તો એ વખતે પાંડોણીએ ઉપાર આપ્યું, પણ એના આત્માની શાન્તિ માટે જકાત (ધર્માર્થ)ની તો જરૂર હતી જ; જે માતાએ પોતાને કિરમી રાખ્યો હતો તે માતાને માટે કમર પણ જંધાવ્યા વિના કેમ ચાલે ? અને જીરાદોને ખાણું પણ જેવું જ પડેને ? માતૃસોના આ હેતુએ અત્યાર હતો, પછી તો રહેવાની હતી માત્ર વાદમાર !

એ વિચારના સામ્યો-“ અપ ખુદા ! આ તે કેના દિવસો ? મારી ફરીઆદ સમિજવા માટે કોઈ પણ નહિ ? મારામાંથી એટલું દુર પળુ બેઠી ગયું છે કે હું મારી પ્યારી માતાની પાછળ એટલું પળ ન કરી શકું ?...હા, હવે પાછો જીવને સાલાજીના પગના પડુ, જે બધું કપાળુ આદમી છે. એક વાર તેઓની પાસે બઈને મારી કઢાણી સબજાતું, કાગ એના કપાનમાં આવી બાવ તો સો બસો એ એને મન કઈ નથી. ’

વળી પાછો એ પટના જવા નિકળ્યો, રસ્તામાં એક એક પગ મૂકવામાં જાણે એને ઘણો સમય લાગતો હતો, શું મોં લઈને સાલાજીની પાસે જવું ? હજી તો ત્રણ જ દિવસ થયાં વાપડો વધાર્યો છે, બીજા આગીશ ત્યારે તેઓ શું કહેશે ? એની જગા પર હું સોઈ તો, કહાપિ તથા ન આપું, સાલાજીને ‘ચંકા પારો કે જરૂર રહેમાનની કાનત બજાવી છે, મારી પાસે મિલકત પણ શું છે ? કે જેના પર તેઓ નજર નાખે ! આ વખતે ધક્કો ખાઈને બહાર નિકળવું પડશે, અને મારી રહી-સહી બાબત પણ ધૂળમાં જશે !

નિરાશાજનક ચંકાઓ કરતો કરતો તે ચાલ્યો જતો હતો, જેમ કોઈ અનાથ વિધવા પોલીસ યોગોપર ફરીઆદ કરવા જતી હોય ! તેમ એના પગ એને અટકાવતા હતા, અને મન સાલાજી પાસે જવા માગતું હતું.

સાલાજી હજી કચેરીમાંથી આવીને ઓફિસમાં બેઠો હતો, એટલામાં રહેમાને આવીને સલામ કરી;

કચેરીમાં જ સાલાજી માઈની સાથે કમરો કરી બેઠો હતો એની રહેમાનને કપાઈ અગર દેવ ? રહેમાનને જોઈને સાલાજી તૂટી પડ્યો.

“ વળી તું આંખો છવ ખાતા ? બ, મને કુરસા નથી ”

રહેમાનને ખબર હતી કે મોટા માણસોનો છવ નાના માણસો ખાઈ શકતા નથી છતાં, તે કનાકા જની અંધો, ધરીબર જોગો રહીને તે માત્ર આટલું જ મજા-મજી શક્યો-

“તે સાંભળો લે ‘જગ્યા રહેમાન’ તારી ચક્કબાર પાથર પડી ગયો હતો કે તું અહીં આંખો ! ખાઈ લે હજી વધારે ખતા, તારા બાબમાં એ ચિત્તવ બીજું છે પણ શું ?...” અને તેની આંખમાંથી પાણીની ધારા ચાલી નીકળી !

સાલાજીએ જ્યારે જોયું જોયું ત્યારે તો રહેમાન સીંદી બિતરી રહ્યો હતો; પરંતુ રહેમાનના મજાગણાટના ચક્રો હજી તેના કાનમાં વ્યવસાઈ રહ્યા હતા. સાલાજીનું દિલ પીમળી મધુ, નરમ બવાળે તેણે રહેમાનને પાછો બોલાવ્યો, કોમે પગલે રહેમાન માણે આવો નીચે મુખે ઊભો રહ્યો, એટલે સાલાજીએ પૂછ્યું-

“ કેમ બાઈ, શું કામ આંખો હતો ? ”

પગમાં પડીને રહેમાન રહી પડ્યો, અને તેણે કહ્યું:-

“ સાહેબ, હું તો સલામ કરવા આંખો હતો ? ”

“ તા બાઈ ના, ચાર-પાંચથી તું એકલી સલામ જ કરવા આવે ને રહી પડે, જેમ હું ન માનું, હું તારા પર બિતરી પડ્યો એનું માનું લગાડીશ નહિ, બોલ શું કામ હતું ? ”

રહેમાન કંઈ જ બોલી ન શક્યો. ઉઝટો પોરેપોરે રહી પડ્યો; સાલાજીએ અનુમાન કરી લીધું કે આની મા મરી ગઈ હશે, તેણે પૂછ્યું-

“ શું તારી મા ગુજરી ગઈ ? ”

“ હા હજુર, આવે ત્રીજો દિવસ થયો. ”

“ તો મારા બાઈ ! રડવાથી શું એ પાછી આવે તેમ હતી ? કિરતાને જે મજુર હતું તે જ-પુ, તારે હાથે એની મારી ઠેકાણે પડી ગઈ, એ બાગ્યદાગી યદ અઈ. ”

રહેમાને આંસુ ભરી નાખ્યાં અને ને બોલ્યો-

“ હજુર, કંઈક અરજ કરવાનો હતો, પણ કહેતાં છમ બિપકતી નથી, હજી પાછું જાગ્યું મૂકતી શક્યો

નથી, ત્યાં ક્યે મોઢે માગી રહ્યું? કાંઈ દેહાગ્રેયી એક પાછ પજી મળવાની આશા નથી, અને કામ-એતું પાડ્યું છે કે ને ન કરું તો બિંદીભરતો પરતાવે નહીં જાય; આપને હું કંઈ નથી કહેતો, પણ હજુર, દવા કરો તો એમ માનીને કરો કે જસો રૂપિયાની રકમ આપ ફવામાં ફેંકી રહ્યા છો, જે હું છપ્પતો રહીશ તો આપની પાછએ પાછ દુધમાં ઘોષ્ટિ આપી દઈશ. ”

લાલાજીએ રહેમાનની સામે જાયું અને બોલ્યા—

“ ત્રણસોની રકમ યદ્ય મધ છે ને ખીજી જસો માગવા આબો છે? મે વર્ષમાં તો પાંચસોના સાતસો યદ્ય જરો; તેની કાંઈ ખજર છે? ”

રહેમાન હાથ જોડીને બોલ્યા—

“ જરીખ પરવર! અજર ખુદા દેશે તો મારી ચાર વીધા જીવનમાંથી એક જ વર્ષમાં પાંચસો મળી રહેશે. મુસ્તથો મે પહેલાં આપનાં નાણાં ચૂકતે કરી દઈશ. ”

લાલાજીએ બોલ્યું ‘ ખત કરાવ્યું, આ વખતે તેણે ખર્ચની કાંઈ રકમ કાપી નહિ, અને ૨૦૦ રૂપિયા મળી આપ્યા; મનમાં રાજી થતો રહેમાન ઘેર આવ્યો; મે માતાના મજબૂમાંથી મુકત થયો, ને મણિયો સાલા-જીને અને રહેમાનને ઓળખતા હતા, તેઓ તો સાલા-જીની ઉદ્ધારતા ઉપર મુગ્ધ થઈ ગયા. રહેમાન ઉપરની સાલાજીની રહેમ વણાને ખૂંચી પણ ખરી. ”

[૪]

એતીની હાલત અનાય બાલકના જેવી હોય છે, જસ તે હતા અનુકૂલ હોય તો અનાજના દમલા યદ્ય પડે છે અને દવા-પાણી પ્રતિકૂળ બનવાથી કપટી મિત્રોની જેમ દમે આપી દે છે. આજ, તીસ, સરદી, ચોર વિગેરેથી બચી જતા તો તો એને ફસલ કહેવામાં આવે છે, નહિં તો ફસલને બદલે ફેસલ બની જાય છે. રહેમાને ચાલુ સાલની ફસલ લેવા માટે રાત-દિવસ એક કરી નાખ્યાં, તેની વડુએ પણ તનનોડ મહેનત ચાલુ કરી, તેને બે નાનાં બચ્ચાઓ કન્યાં, તો પણ તે દરેક કાષ્ટમાં રહેમાનને મદદ કરવા ઊભી રહેતી. આ બધાના પરિશ્રમના ફલરૂપે રહેમાનના ખેતરમાં ઝેરડી એટલી બધી વધી પડી કે—એના વાડનો વચમાં હાથો ચાસ્યો જાય તો પણ તે દેખાય નહિં. આજુ મે ગામ નેમાનના વાડ તરફ જોઈને કહેવું કે આ

સાકમાં પોતાર પડ્યા છે, ફેંકી દેશે તો મે વાડના સાતસોમાંથી નહિ જાય.

રહેમાન પણ બે ત્રણ વાર લાલાજીને ત્યાં રોડડી લઈને પહોંચી ગયો હતો, વાતવાતમાં તે વારંવાર કહેતો—નામદાર! વાડ પાકે ને જોળ તૈયાર થાય કે તરત જ કાંઈ આવશે તે આપના ચરણમાં ધરી દઈશ; આપ આપને હાથે મે—પાંચ રૂપિયા આપશો તો જ છોકરાંએને કપડાં કરાવી દઈશ, નહિંતર આવતી સામે વાત; હાલુ-પાણી માટે તો જોઈ લેશો.

...પરંતુ મુખ્ય કષ્ટક અન્ય વિચાર કરે છે ને માગ્ય જુદો જ વિચાર કરે છે, એક દિવસ રહેમાન વાડના રોડાપર રોડડીનાં સૂકામેલાં પર્લાં સળગાવીને તાપી રહ્યો હતો; ધીમાગાનો સત હતી, એકવણ પૂરું સાપન તો હતું નહિં, આખી રાત વાડની રજે-વાળી પણ કરવાની જ હતી.

બળદો ઊભા ખેતરમાં લીધું ઇમ ઘાસ ચરી રહ્યા હતા, તેઓ કાંઈક ચાસ્યા ન જામ, એટલા માટે મે. ચાર રોડડીના છોડ બેમા કરીને નેત્રી સાથે તેઓને ખાંધી રાખ્યા હતા, અર્ધો સત વીતી રહી હતી.

બેમાં બેમાં રહેમાનને ઝોડું આજુ, અર્ધનિશ્ચિત, અવરયામાં એ પોતાના બાલકોને રમકડાં આપી રહ્યો હતો.

દવાનો વટાળોએ આવ્યો ને રહેમાનની આમળતો આજનો કાઢકો વિખરાઈ ગયો, રહેમાને અધિઃ ખોલીને જ્યારે વાડના સામે જાયું ત્યારે આવ્યો મે વાડ બાડે બળી રહ્યો હતી. તે એકદમ ઊંચો યદ્યને દોડ્યો. વાડ તો સળગી જ રહ્યો હતો, એની એને ચિન્તા ન હતી, એને તો ચિન્તા હતી અંદર બાંધેલા બળદોની! ચારે તરફ લાગી ગયેલા અગ્નિને ન અણકારતાં તે વાડની અંદર ધૂસી ગયો! અને જોયું ત્યાં મનને મળદો છંદનો આસ ભઈ રહ્યા હતા, હતાઠ યદ્યને એ પાછો વળ્યો. મામમાંથી મણિયો પણ રોડી આવ્યો, પરંતુ સોલાકમ વાડને મધ મળ્યાથી રુક્યા નહિં! સીધી દરીવાળો રાખના દમલામાં ફેરવાઈ ગયો. રહેમાનને પણ થોડો ઇલ મધ, એ એના હાથ-પમના ફેસલાએને મણુકારે નેમ ન હતો, આને તો એના દિલમાં ફેસલા પડવા હતા! આને એની દટા એક અનાય-અમદાય જેવી બની ગઈ હતી! એના હાથ-પમ આને દીલા બની ગયા હતા, એની પીરસેલી યાગી આને જિનતાઈ મધ હતી!

એને પોતાની શીકર ન હતી, બાલગચ્ચાની શીકર પણ ન હતી, જુએ મરણ અને અર્ધનન કરવું એમાં તો એ અને એનું કુટુંબ તાલીમ પામેલું હતું, એને શીકર હતી એના કરજની; એ ચાર ન દિવસમાં લાલાજીનો ચપરાસી આવવાનો ન હતો, એને શું મોં ખતાવવું! કદાચ વાઙ બળ મથાની તો એને ખખર પડી જશે, પણ મુલત પૂરી થઈ મધ છે એનું શું!

એણે વિચાર ક્યો:-કદાચ ત્યાં જઈને લાલાજીને પહે પડીને એકાદ વર્ષની મુલત માગવી, પણ એક બીજા વિચારે તેને પાકો વળી દીધો, એથી તો શાત્તોના નવસો થઈ જવાના અને એમાં તેઓ અદાલતે ચડે તો !.....એક હ...ન...ર પૂરા !.....પછી ક્યા ઝાડેથી એ દળર રૂપિયા આપી દેતાં! બાપ રે બાપ! એથી તો મરણ સારું! અને ક્યાંક કે...માથ...તે! આ વિચારે એ ધૂણી ગયો!

બીચારા લાલાજી કેવા ભલા આદમી છે! ત્રણમે રૂપિયા તો ચડી ન ગયા હતા, ને બીજા જયો મઠી આપ્યા! પચાસ રૂપિયાના બાજથી પણ મને મેલુ આપે એમ હતું! હવે તો મારી ઇજ્જત પ્રતાપલાને લાય છે.

સવારનો વખત હતો, પોતાના ખેતરની બરાબર સામે ટૂંકીટૂંકી ખૂંપડીની બાજબી જિભે રહીને રહેમાન પોતાની જગ્યાહીનું દસ્પ નેઈ રજો હતો; બહે એ આવના ભાગ્યેજી જાણતે પોતાના અંતરકરમાં લાગી રજા હતા, એના ફસરે હતા એના અંતરના કોના ઉચ્છ્વાસો અને આંખોમાં મોહાર અંધારા; છતાં એ અંધારા એના અંતરની આગ જ્વાલવામાં આવે અસમર્થ હતી.

એણે ખેતરની પશ્ચિમ દિશામાં બેઠું, ત્યાં લાંબી લાકડી થઈને ચપરાસી ચાલે. આવતો હતો, એને નેહને રહેમાનના પ્રાણ સુધારા લાગ્યા! "વા ખુદા! વા રહેમાન! હવે રહેમ કરને; ક્યાંક આ ચપરાસી આવતાં વાર ન માગો ભાંડવા ન લાગી ભય!"

ચપરાસીએ આવતાં વાર ન નિલસ જિભેલા રહેમાનનો હાથ પકડ્યો, અને જરા હસતીને તે કહેવા લાગ્યો:-

"મરે એહમાન! પચાવી પાવવાનો વિચાર છે કે શું! મરે કાલે મુલત વીટી મધ, છતાં મોં પણ

ખતાવતા આવતો નથી! શું હજી હજુરને જાણખતો નથી, તેઓ ક્યાંક મેટ કરી બેસશે તો શું કરીશ?"

રહેમાન કંપી ગયો, વિચારતકામાંથી ભરૂત થઈને તે જાણ્યો:-

"જુઓ છો ને ભાઈ! મારી આ કમનસીબી!"

ચપરાસીએ હમ બરાબો:-"હાલ હવાલ ભજુતા એ મારું કામ નથી, સીધી રીતે પૈસા આપી જ, તારા ખેતરનો કાંઈ અને ડોક-છાંદો નહોતો લીધો, હવે તો તપી ભવાજ હજુરને આપને, ચાલ-"

હીને તેણે રહેમાનને ઉપાડ્યો; પાંચડી બાંધવાનો જે વખત રહેવા ન દીધો! એ મૂર્ખ-ચપરાસીને એનું કાંઈ સાંભળવાની કુરસદ પણ ન હતી!

[૫]

માર કાસતો રસ્તો ક્યાંક ગયો, રહેમાને એકવાર પણ માથું ન ઊંટાવ્યું; જોડે જોડે એના હૃદયમાં "વા અલી! મરે કરને" એટલું જ મુશ્કેલીથી મેલાવાઈ હતું હતું, હવે એને એક ન આધાર હતો, ને એવા રખડો એના આત્મ અંતરકરમાં ન હોત તો એ કદાચ રસ્તામાં ન બેસાન થઈને પડી જત, ત્યારે મનુષ્યની હાલત નહિ અંજીર હોય ત્યારે 'નિરવલકે લત રામ' સિવાય બીજો આધાર પણ ક્યાં હોય!

લાલા ઉપજાવતમજ આગલામાં ટહેલી રજા દગા, આવતાં વેંત ન રહેમાને એના ચરણોમાં પાંચડી નાંખી દીધી, એની આંખમાંનાં આંસુઓનું રથન હવે માત્ર આદોતાએ લીધું હતું, લાલાજીને પોતાને ન હાથે રહેમાનને જિભે ક્યો, અને કહ્યું:-

"શુ છે રહેમાન! બધી ચીરડી જળી મરે! અને જળો પળું!"

"હજુર, સાંભળી ચૂક્યા છો કે શું! શુ કદં સરકાર! મારાવર આવતનો કુખર પકો મરો છે, બીજુ કાંઈ નહિ, ને વાઙ જયો ગયો હોત તો હું આપને કરવંદાર મઠી જત, પાંચમે પાઈ ચૂકાવી દેત, અને મારાં જચ્યાઓ....."

રહેમાન કોઈ આજળ મોઢે તે પડેલાં તો લાલાજી તાણી ઊઠ્યા.

"..... હવે શું વિચાર છે! રૂપિયા આપી દેતા છે કે રહેમાનની દવા આપી છે!"

"બાપ ને કાંઈ કરવા ધારો તે કરવા મૂખત્યાર

જો. હું જ કમનસીબ છું, મેં જે વાપદાઓ કર્યા તેમાં હું જ ખોટો પડ્યો, જોહામાં જોહી મારી દેવે એક જ અરજ છે, મને એક વરસ જમાવી લો, આ વખતે વાપદો નહિ કરે, ઉપરે મારાં....."

"હાં...હાં, શું કહે છે, તારાં? શું તારાં? હવે દુઃખમાં પતાવી દે ને, તારી છેલ્લી ઉમ્મીદ શું છે?"

લાલાજીના શબ્દોમાં જણે જાણી એવી શેરડીનો રસ ટપકતો હોય, એવું રહેમાનને લાગ્યું, તે હાથ જોડીને બોલ્યા:-

"મારો છેલ્લીમાં છેલ્લી અને મોટામાં મોટી ઉમ્મીદ એ જ છે કે હું આપનો કરજદાર ન રહું, સરકાર એક વરસ....."

"તો સમજી શું રહેમાન, શું કરજમાંથી મુક્ત થઈ ગયેલ" લાલાજીએ રહેમાનની પીઠ સાબડી.

"પણ કેવી રીતે સરકાર? હું એક પાંચ પચ્ચ સાથે લાવ્યો નથી."

"રહેમાન શું મારો કરજદાર નથી, આજે ૪-૫ વર્ષથી, હું તારો જ કરજદાર બની બેઠો છું."

લાલાજીના શબ્દોનું રક્ત સમજાવાની રહેમાનમાં સક્રિય ન હતી, એ તો ખુલ્લી આંખોએ લાલાજીના સામે જોઈ જ રહ્યો હતો, લાલાજી બોલી રહ્યા હતા.

"રહેમાન! હવે કરજની ચિંતા કરવાનું કાંઈ કારણ નથી, એ તો ભરપાસ થઈ ચૂક્યું-કચારનું થઈ ચૂક્યું, તે આ તારા ખાતાનાં પાનાઓ." કહીને લાલાજીએ ચોપડીમાંથી રહેમાનના ખાતાવાળાં પાનાં પર ચોપડી મૂકી દીધી.

"સરકાર, એમ ન કરો, આપને હું નહિ આપું તો આવને જન્મે આપવું પડશે."

લાલાજી દસીને બોલ્યા:-

"રહેમાન, અંધા જન્મના કંઠમાંથી આજે તને છૂટા રસું છું, કરજદાર લેણી કરજ કરતી વખતે જેટલી અરજ જતાવે છે તેટલી જ એની દાનત જૂરી હોય છે, દરેક વખતે એ જુદાં જુદાં બદલાનાં જ કારણ હોય છે, ખરી રીતે તો એ બદલાનાં નામનાં જ હોય છે, મને એવા 'નરિય-નદમાસ' ઉપર ચીક છે, પરંતુ મેં દરપણે તારી પરીક્ષા કરી છે. શું પાંચ ઉમ્મીદદાર છે.

અને લાગુ કરું તો રહેમાન, શું મારો કરજદાર જ નથી રહ્યો, હું તારો કરજદાર બની બેઠો છું. તારી લગભગ ત્રણ દહાસી પાસે કારમ છે, તેણે મને આજ વિવસ સુધીમાં જોહામાં જોહું આહોરો રૂપિયાનું દાન દીધું છે, મેં જરીજોને ધાવ આપી એ જુદી, અને

ઉપરાન્ત મંજાના-મોટા ને વાછડા તો ખેતીમાં લાકડાપ વેગ તૈયાર જ છે.

મને ખબર છે કે તે પંદર રૂપિયા નુકસાન વેડીને કસાઈઓના હાથે ચાલી જતી એ ત્રણ મને આપી હતી, મને પંદર રૂપિયા વધારે લઈને તે આ માથે કસાઈઓને આપી હોત તો મને આ જો-સેવાનો અને બીજો હાથ ક્યાંથી મળત?

બ્યારે આટલી અરીજીમાં પંદર રૂપિયાની કશર ખાઈને પચ્ચ તેં તારો ધર્મ જમવો, ત્યારે તારાથી લાગ્યો અણી મિલકત ધરાવનારો હું ચારસો રૂપિયા જેની મામુલી કશર ખમવા જેટલી કરજ પચ્ચ જમવી ન શકું?

મેં જે રૂપિયા આપ્યા હતા, તે તો ધર્મના કામમાં વાપરવા જ આપ્યા હતા. હું જાણી તપાસ બીજાટથી કરાવતો રહ્યો છું કે, એ રૂપિયાનો દુરુપયોગ થશે જ નથી વળી મારે ત્યાં એક જ નાનો પુત્ર છે, અને તારે ત્યાં એ-ત્રણ ગર્ભો છે, તારી પાસે તો આજીવિંદાન સાધન પચ્ચ નથી.

હવે રહે છે બીજી વાંત, પ્રથમના ને વાછડાઓ ખેતીના ઉપયોગમાં આવી શકે તેવડા મોટા થઈ ગયા છે, શું એને કેળવેને ખેતી ચલાવજે, અને આ ગતે રૂપિયા વધારાના પચ્ચ લેતો જા, એનાથી આપું વર્ષ શું અને તારાં જન્માંઓ નવી શરો. હવે હું અને શું જન્મે સરખા થયા, કાંઈ કરજદાર ન રહું, ખરેખર બાઈ રહેમાન, શું ટરીક આદમી છે, તારા જેવાઓને મદદ આપવા માટે હું હમેશાં તૈયાર જ છું," કહીને લાલાજીએ બે મોટા વાછડાઓ અને બેસો રૂપિયાની રકમ રહેમાનને સોંપી દીધી.

રહેમાનને આ વખતે આભારના શબ્દો તો આવડી ન શક્યા, પચ્ચ જણે કાંઈ જુગજુના આભારના ચોપડા ઉપડતી હોય તેવી તેની આંખો આભારદર્શક બિંદુઓ સારી રહી હતી. તેને લાલાજીને બદલે ચોતાની સામે કાંઈ દેવદુત જેવો હોય તેમ લાગ્યું હતું તે લાલાજીના પગમાં પડી ગયો અને બોલ્યા:- "જાનું સાહેબ, કરજદાર તો....."

—તેને બોલતો અટકાવીને લાલાજીએ કહ્યું-

"કરજદાર તો હજી હું જ છું."

ખરેખર મનુષ્ય ધર્મનિષ્ઠ અને ઉદાર હોય તો તે દેવદુત જ છે, અને અધર્મી તેમજ કંજુસ હોય તો તે શવતાન છે.

આમ સત્તનિધા અને ગોમકિતનો બદલો રહેમાનને અને લાલાજીને-મન્નેને મળ્યો, ત્યારથી રહેમાન ખુદની અને લાલાજીનો અંતઃકરણપૂર્વકનો પૂનર્જીવિત થયો છે.

સંપૂર્ણ.

“શ્રી “સાગર” મહારાજ અને તેમનું સાહિત્ય”

વેપક:—શ્રી ડાહ્યારાજે જયરાજે ત્રિપાઠી. “કાસાર” મુ. સરખેજ અમદાવાદ.

શ્રી. સાગર મહારાજ અમદાવાદની પાસેના સરખેજ ગામના વતની હતા. તેમનું મૂળ નામ શ્રી જગન્નાથ દામોદરદાસ ત્રિપાઠી, યાતે મોટા ચાતુર્વેદી બ્રાહ્મણ: તેમનો જન્મ તા. ૭ ફેબ્રુઆરી ૧૮૮૩ મહોદય પર્વના રોજ થયો. તેમનું જીવનકાળ સંપૂર્ણ થતાં તા. ૧૭ એપ્રિલ ૧૯૩૬ ને રોજ આ દુનિયાનો ત્યાગ કરી તેમની પરમપ્રિય શ્રી પરમાત્મા-શ્રી પરિવ્રજ નાથ-શુભ્રી ગોદામી ત્રેપનથે વર્ષેજ સમાપ્ત ગયા, તેમને એક સત્યુત્ત નામે શ્રી ચોગી-દ્ર એમ. એ. થયેલ છે, ને તે હાલ વડોદરા રહે છે. તેમના બાઈ તે શ્રી કવિ “કુંજ” શ્રી ચિમનલાલ દામોદરદાસ ત્રિપાઠી તે હાલ અમદાવાદમાં છે. તેમના બીજા બાઈ શ્રી મણિલાલ દામોદરદાસ ત્રિપાઠી તે હાલ પાલનપુર રોડમાં સારા માનનીય હોદ્દા પર નોકરી કરે છે.

શ્રી સાગર મહારાજ, દેવપુત્ર, સમર્થ તરત્તાની, પરમ પ્રેમસ્વરૂપ પ્રણેતા, ને પ્રેમધર્મની પુણ્યચોક પ્રતિ-રૂતિ હતા. તેમનાં કાવ્યો પ્રેમરંગી રંગાએઈ, સત્ય ભાવના પ્રેરનારાં, શુદ્ધ સાચાં માર્ગદર્શી, નીડરપણે સત્યને સમજાવનારાં, જુદાંને જાન કરાવનારાં, પરિવ્રજ પરમાત્માની પ્રેમલીલા પ્રસારવનારાં ભજનો જ કરી શકાય.

કાવ્યો-કવિ તરીકે ગણતા લખવું, એ એક જુદી વસ્તુ છે, ને સ્વાભાવિક જ્ઞાનના બિજાળા મારતાં, સ્વયંજ સૂતિથી સરીપડતાં હૃદયનાં ઝળાં કવિતારૂપે રૂપાન્તર પામે તે વસ્તુ જુદી છે. પૂર્વ જન્મના સંચિતથી અંકિત થયેલા જ્ઞાનના મહાસાગર સ્વરૂપે તે જન્મેલા જ. તે તેમની ધણી જ નાની જીન્દગીથી તેમણે જનાવી આપેલું. સાધારણ ઈન્દ્રિયની મેટીક સુધીનું તેમનું બહુતર હૃદ, છતાં એક સારામાં સારા કૈન્યુએટના જેવો તેમનો ઇચ્છેજ ભાષા પર કાબુ હતો. હરીશ્વજ કરતાં હૃદયજળ એટલું જધું મન્યુત હતું કે તેમની ભાષામાં રબે રબે ભાવવાહી નીડર આત્મજળ ઝોપતું હતું. તેમની તંત્રચિંતનની એટલી જધી ઓજસતા હતી કે મહાન મહાન જુદી જુદી સત્ય શોધનારી વ્યક્તિઓ તેમની આંજળ મહાત્મ થઈ જતી હતી. ને તેગની સચોટ શુદ્ધ

ધર્મભાવના પ્રેરકિત થયેલી તફતીનતા મિશ્રિત, સ્નેહ બક્તિની સતત અમી વર્ષતી વાણીથી અન્નર્ધ “કંઠ પ્રશુભ” ના રબ્દેયાર સાથે, પ્રેમમય પૂન્યભાવ પ્રાપ્ત કરી થેલી હતી.

તેમની સાથેના સદેવાસીઓ તેમની મસ્તી બરેલી દેવવાણીથી પોતાનો દેહાખાલ ધરીબર માટે તો ત્યાં વીસરી જતા હતા. ને આત્મજ્ઞાન જેવી અમૂલ્ય વસ્તુ અમીદહિના નેત્રપલકારમાં જ પ્રાપ્ત કરી લેતા હતા.

જન્મથી જ વ્યાવહારિક કાચે તરફ ઉદાસીનતા સેવનાથ, સત્યની શોધમાં દિવસ યા રાત્રિ સતત ટારીરિક અમી દરકાર કર્યાં સિવાય, પ્રેમબરેલી દિવ્ય લજની લાગી જતાં, એકમાર્ પ્રેમ ભજન કરનારા, ને સ્નેહોઓ, પ્રેમીઓ, પ્રભુમક્તો, ને પવિત્ર પરમાત્માના પ્રભાવનું પુણ્યમય પપ પાઈ, આત્મજ્ઞાન કરાવી, જન હૃદય અર્થે સતત લામણીથી ભારપૂર્વક સત્યને સમજાવનારા, પુણ્યાત્મા એ દેવ હતા.

સોનાને ઝોપ ન હોય! ને મારા નાના મોટે તેમની અમાલ સંકિતનું ખ્યાન ન કરી શકાય તે તો “અગ્નિ અપાર-સ્વરૂપ મમ લહેરી” જેવું જ છે. પણ બદાસકિત તેમનાં પરમ પવિત્ર પ્રેમમય વાજનોમાંથી પ્રેમનું પય: પાન કરવા ધારી, પ્રેમસ્વરૂપ પરમાત્માને ઝોગા-ખવા પ્રયાસ કરીએ તો તેવી મુમુક્ષુતા બરેલી વતિ, જીવનનું સાક્ષ્ય ગણાય તેમ મળું છું. તેથી જ પરત્વાની દયાન કરવા-કરાવવા પ્રેરાઉં છું. જન્મુઓ!! આશો!! આપણે હવે તે તરફ પ્રયાસ કરીએ. શ્રી કંઠ પ્રશુભ!! આપણને સદાય કરશે જ. શ્રીમદ્ ભવદ્ગીતામાં કહ્યું છે કે—

મારામાં ચિત્ત પ્રાપ્તોલા, એવાને અદ્ય કાળમાં, ઝોગારું છુંજ, “હું” પાઈ, મૃત્યુ ને વિનંસિ-મુધી.

શ્રીમદ્. બ. મી. ન્દાનાલાલ
સમપ્રેક્ષી. અ. ૧૨. મ્સો. ૭.

જરા મૃત્યુથી મુકાવા, મધે જે આશ્રયી મને,
તે જાણે એ 'પૂર્ણબ્રહ્મ' કર્મ અધ્યાત્મઆપ્તિએ.
(શ્રીમદ્. બ. ગી. ન્હાનાલાલ.
સમશોધી. અ. ૭ શ્લોક. ૨૬)

એમ સમજી આપણે શ્રી 'સાગર' મહારાજનું
જીવનકવન અવલોકીએ તો તે પ્રભુપ્રીતિમાં તાલીન
રહેનારા, આપો દિવસને રાત્રિ ભજનની ધૂનમાં
જ. ઈશ્વર સ્વરૂપના આત્મજ્ઞાનની ભયુતિ સાથે પોતાની
પ્રેમમય ધૂનમાં જ જીવન જાળનારા હતા, ખરેખર !
એ દેવ હતા, મહાત્મા જ હતા.

ધણ જ પરિશ્રમે પ્રાપ્ત મએશે, પોતાને આત્મા-
ત્મિક અનુભવ. તે સતત અવિશાલ્ય દહતાથી વંદતા
હતા કે—

હું આત્મા છું ! હું આત્મા છું !

હું કેવલ શુદ્ધ આત્મા છું !

નિરાકારે બ્રહ્મામાં છું ! !

'હું' આત્મા છું ! હું આત્મા છું !

નથી હું શરીર કે ઈન્દ્રિય !

નથી મન કે મનોવૃત્તિ !

નથી હૃદય કે યુદ્ધિ ! !

'હું' આત્મા છું ! હું આત્મા છું !

નથી ભૂપ થા ન ભીખારી,

નથી ઘરકે ન ઘરખારી !

નથી નર કે તથા નારી,

'હું' આત્મા છું ! 'હું' આત્મા છું !

નથી ધન, માલ કે મિલકત,

નથી હું આખર ઈલગત,

અહા આનંદ ! ચેતન સત,

'હું' આત્મા છું ! હું આત્મા છું !

નથી 'સાગર' નથી હું નદી !

અસંસકિત ! નિઝનંદી !

સદાશિવ, ધન, સદા શક્તિ,

'હું' આત્મા છું ! હું આત્મા છું !

(વિવેક સાગર. પ. ૧-૫. ૩૭૭)

અહો ! આમજ્ઞાન પ્રાપ્ત મએશે પ્રેમવાણી
ફેની શુદ્ધરે આ મહત્ત્વમાં પ્રકાશી રહી છે !

તેમને એ તો સમજીએ જ હતું કે-પાંચ કુટના
શરીરમાં સમાઈ રહેશે 'હું' જ નથી, પણ સર્વ-

બાપી, બ્રહ્માદિવિષત હું આત્મા છું ! ! હું પુત્ર
નથી, હું પત્ની માલિક નથી, હું તવંજર એક આત્મા-
દાર મુક્ત નથી, હું આ લોકી-માસનું શરીર શા
ઈન્દ્રિયો નથી. હું તો શુદ્ધ-આત્મા જ છું-બ્રહ્મ છું !
પરિવ્રજ પરમાત્માનું સ્વરૂપ જ છું ! હૈં !

આ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે મુમુક્ષુએ સમજીએ
છે કે—

હીં છું હીં છું મન કરવું, અલખના ભોગી !

હીં છું હીં છું મન કરવું !

મનને પકડવું ને વાળવું પાછું !

શુદ્ધ સ્વરૂપે ઈશ્વરવું હું ભોગી !

આજળી ભાત, ભ્રમાત્મક ઘાંટી !

'પાત સળંગ આજળપણ' હો ભોગી !

માયાની ઉપર મૂકવું મીકું,

લક્ષ્માં અક્ષર લખવું હો ભોગી !

રસબસ 'સાગર રાજ' વિલસતો,

આઠે પહોર હરખવું, હો ભોગી !

(વિવેક સાગર-પ. ૧-૫. ૩૭૧)

મનુષ્યને મોટામાં મોટો યત્ન મન છે. તેને ભો
જીતીએ ને મણુમાં ગમીએ, તથા તેના ઉપર ચાપાળ
ભોખીએ તો તે મનુષ્યજનની મોટામાં મોટી જીત
છે મનને અંગે રહે જતું બદલાવો, શુદ્ધસ્વરૂપ પર-
માત્મચિન્તનમાં લગાડવાથી તે પરમ મિત્ર બની
જાય છે.

આ આખી આલમ જુદા જુદા સ્વરૂપે દેખાય છે,
તે તેવી નથી; પણ શુદ્ધસ્વરૂપે પરમાત્મમ છે. જેમકે
એક ચિત્રપટ ઉપર દેવ, માણસ, ગાય, વાઘ વિગેરે
ચીતણી દેખ, ને ખરેખર તે તે સ્વરૂપે આપને દેખાય,
પણ તે વિચારી જોતાં ખરેખર તે તેના સાચાં જ
નથી. વાઘને આડીયું તો તે ધૂરડતો નથી, આપને પાણી
ધરીયું તો તે પીતો નથી, રાહસને હાંડીયું તો તે
સામે ઘડો નથી, કારણ કે તે તો ચિત્રપટ
જ છે તેમાં તો તે દેખાવ જ છે. ખરેખર
સાચું તો તે કપડું જ છે. સુતરના તાણા વાણાથી
ખરેખર તે જૂદી જૂદી ભાત મતાવનાર કપડું જ છે.
એમ આ આખી આલમ બ્રહ્મ સ્વરૂપે છે; ને બ્રહ્મ
સ્વરૂપે તે જુદી જુદી ભક્તિરૂપે બાંધે છે. પણ તેમાં
ખરેખર : સત્ત્વ પરિવ્રજ પોતે જ છે. આ જ્ઞાન

શ્રી સાગર-મહારાજને અનુભવસિદ્ધ પ્રાપ્ત થયેલું જાણે ક્રમશઃ સરીએ છીએ; કારણ કે જે અરેખર તત્ત્વજ્ઞાની મહારાજ હતા. તે આપણને વળી એક ભજનમાં એવું જ કંઈ સમજાવે છે.

“સનમના ધરનું પ્રભાત” લખી તેમણે જિજ્ઞાસુ મુમુક્ષુઓને માર્ગ સરલ કરી આપ્યો છે કે—

પિંડ બ્રહ્માંડ આ, એકનો મૂળમાં.

સ્ફુલમાં રૂપ જીવનું જણાવું.

જેમ નર, નાર, પશુ, પક્ષી, તરુવર, સદુ,

ચિત્રપટ એક સીતર વણાવું.

આ આપું બ્રહ્માંડ અરેખર એક જ પરિબલ પર-માત્રમય જ છે. અસાની-અજ્ઞાનતાની દૃષ્ટિએ જોતાં જુદું જુદું ભાસે છે, તે બરાબર ખરું નથી. તે સમ-ભવતાં હાથે આપે છે, કે એક ચિત્રપટ—“જુદાં જુદાં ચિત્રોવાલો પડેા,” જોતાં સ્ત્રી-પુરુષ, ગાય, પક્ષી, સ્ત્રી, વિગેરે તેમાં ચિત્રોરૂપે જુદાં જુદાં દેખાય છે; પણ તે પુરુષ, પુરુષ નથી, સ્ત્રી, સ્ત્રી નથી. માત્ર દ્રષ્ય આપતી નથી; ને પશુઓ અસ્વાભાતી બીડીજતાં નથી; કારણ કે તે સાત જ નથી. તે તે તેમાં જ ચિત્ર છે; પણ અરેખર જોતાં તે બધું મુતરના તાણાવાણાથી, વણનરની ચતુરાઈથી ઉત્પન્ન થયેલો દેખાવ જ છે. તેને પોખી નાખો! પોખી જુઓ! બરાબર તપાસ કરી જુઓ, તો તે મુતરના દોરા જ છે—મુતર જ છે. એમ આ આપું વિશ્વ દેખાય છે તેવું નથી; પણ તે તો વિચારી જોતાં અરેખર પરમાત્મમય જ છે, પ્રભુ જ છે. ત્યાં ને ત્યાં તે સચરાચર વ્યાપ્ત છે. તેના સિવાય કંઈ જ નથી. વળી આગળ સમજાવે છે કે—

ત્યાં લગી વાસના બીજ બળવું નથી,

ત્યાં લગી જીવપણું ના તબડું;

લેખ છે તેમ નીજરૂપ અવલોકવા,

નેત્ર નવ સ્ફુલની પાર ભડું.

પિંડ બ્રહ્માંડ આ—

ત્યાંમુથી વાજના-પગલાવું બીજ ‘ક’ અને ‘મ’ એ રણવું-મરડું નથી, ત્યાંમુથી જ ‘ક’ જીવ છું, ‘ક’ માણસ છું, ‘ક’ રણાણું છું, એમ રવા કરે છે, ને તે અજ્ઞાનતાની માત્રાથી જ. જે કાચું છે, ખરેખર છે, તે તેવું પરમાત્માનું વિશ્વરૂપ-સચરાચર વ્યાપેલ જલસ્વરૂપ જોવાને આંખો આ સ્ફુલ સહિ

છોટી આગળ વધી રહેતી નથી-વિશ્વરૂપ જોવાને કરી સંતી નથી.

સતત અવ્યાસ વીણ, પ્રેમ વૈરાગ્ય વીણ

જ્ઞાન ચૈતન્ય અમી, ના પીવાવું;

બ્રહ્મ અણલિંગીતું પૂર્ણ પ્રાકટ્ય નવ

લિંગના ભંગ વીણ અનુભવાવું;

પિંડ બ્રહ્માંડ આ—

પ્રભુના વિશ્વરૂપનાં જોવાને કરવા માટે તો પ્રેમથી તરભોગ થયેલો માયાને ફોલાવનારો વૈરાગ્ય જોઈએ ને તેવા પ્રેમ બરેલા વૈરાગ્યમાં એક ‘દુઃખિ’ ‘દુઃખિ’ નામના સતત અવ્યાસ સાથે દેહાધ્યાસ રૂપ કષ્ટ જોવા જોઈએ. એ સિવાય અમૃતમય ચૈતન્યપ્રભુ—સાક્ષાત્ નિરં-જન નિરાકાર પરિબલ પરમાત્મા જે સચરાચર વ્યાપેલા છે, અને જે એક જ ઠોણું રૂપેલ નથી, તેવા શ્રી વિશ્વઆપી પરમાત્માનું જ્ઞાન—જ્ઞાન કઈ રીતે કરવું નથી.

એક દેન્દ્રાભિમુખ થાય રવિરશ્મિ ત્યાં

જ્ઞાનના અનન્ય બલ ગણાવું;

એ જ બ્રહ્માગ્નિથી દેહને બાળતાં

સદજ બ્રહ્માંડનું પાત થાવું;

પિંડ બ્રહ્માંડ આ—

શ્રી પરમાત્મા તરફ સતત અરખલિત દૃષ્ટિ એક જ જ્ઞાનથી ખંઝાય, અને તે સ્વરૂપમાં જ દદ મોટી ભય, બીજું કંઈ પણ તેની નજરે ન આવે, એક જ પરમાત્માને જ જોયા કરે, તારે જ શુદ્ધ જ્ઞાનનો પ્રખર જ્ઞાન પ્રગટ થાય છે. ને તેનો પ્રતાપ વધેલો ભય છે, અને તે જ વિશ્વ જ્ઞાનગ્નિ-લક્ષ્મીની “દ” “ર” વિસ્તારાઈ જતાં, આપું બ્રહ્માંડ દેત-માવથી જોવું જુલાઈ ભય છે ને સદજ સ્વભાવે જલેલાઈથી પરમાત્માના વિશ્વરૂપનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે.

તન શુરે ચરણમાં, મન શુરે વચનમાં,

જીવ શુરે શરણમાં અર્પી રહેવું;

ત્રિગુણપદ તારણી સતત સાગર તણી,

શુરે મુખે બાણી ઘર પ્રીતી લેવું.

પિંડ બ્રહ્માંડ આ—

(વિવાને સાગર પ. ૧. ૫. ૨૬૭)

આતુરતાવાળા બ્રહ્મનું મુમુક્ષુએ તો સતત બ્રહ્મ સાથે જલમુકા અરણમાં પોતાનું ઘરેર કરી રેવું જોઈએ. અને શુરજના વચનમાં જ જોડી રેવું

નેઈએ. આવી સદ્ગુણ તરફ આગ્રહ રાખી, તેમની વચન ક્ષેપર પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખી, તથા મુંઝવેથી થર, “સાગર મહારાજની સનમ.” પરમાત્મા-વિશ્વાત્માની સાથે સાચું રથાન છે તેને ભણી શેવું નેઈએ.

પ્રજ્ઞાધિભૂષ, વિશ્વંશર, વિશ્વબાપી, પરિવ્રજ નારાયણને જ “સાગર મહારાજ” “સનમ” કૃપ નામથી સંબોધતા હતા, તે તેમની જ નીચેની બેતથી સિદ્ધ થાય છે.

હર ચીઝમાં હરદમ દીધ, ઝળકે સનમ સરકારનો
‘સાગર’ અગર ગાછરહો, હાં, સૂર શો દેહકારનો
(દિ. સા. પુ. ૧, ૫. ૪૮૮)

એથી પણ વધુ સ્પષ્ટ થાય તેવી એક મઝલ આપણે નેઈએ.

“સનમનું નામ”

નામ છે, નામ છે, નામ છે રે
મારી સનમનું ‘હો’ ‘હો’ નામ છે...નામ છે-
જેના સ્મરણમાં ‘હુ’ મુઠને ભૂલું ‘હુ’
મારી એ યાત્રાનું ધામ છે રે...મારી-
પ્રીતિ એ જ ભક્તિ અને પ્રીતિ એ જ ભયોતિ
પ્રીતિમાં મુક્તિનો મુકામ છે રે...મારી-
મીઠી મઝાઓને, મીઠકું દરદ બસ
એમાં પ્રેમીને તમામ છે રે...મારી-
સાગર મુખી, સૂર, ચુરુ પ્રતાપે
સજનની ધૂનમાં આશમ છે રે...મારી-
(દિ. સા. પુ. ૧, ૫. ૪૮૯)

તેમનાં મુખાં મળે સુરિત્રમ ને મળતાં છે
“મુજરાતી મઝલી રથાન”ના દિનામાં ૨૧૪
સમજાવે છે ૩—

“તાતપ” એ છે કે, સૂરી આઠક કમે કમે
ચોતામાંની વાજનાએનો હામ કરીને મુક્ત થવા તરફ

નિશાન રાખવું નેઈએ. તેણે “સારી” શું નેઈએ.
આસપાસની તમામ સ્થિતિઓથી અભિન-શર-પ્રેમ-
સ્વરૂપ, બનવાને જ સક્ષમ નેઈએ. અનેક બળતો
તરફ બઢાતી વૃત્તિવાળું ચિત્ત પ્રેમયોગ, માટે
નાશાયક છે.”

(શ્રી મઝલી રથાન પૃ. ૨૯)

“તપ અને યોગ દ્વારા, “સૂરી” “સ્પૃશેષ”
એને કમે કમે છતવા મરિ છે અને “માટીનું
શરીર માટીનું જ છે.” જે પદાર્થોમાં મુખ માનવામાં
આવે છે, તે પણ માટીના શરીરની પેઠે માટીના જ
છે, અને હકીકતમાં માટીની હથી જ મજબૂત નથી, એ
વાત તેના હૈયામાં કાવમને માટે લખાઈ ગય છે.

(શ્રી મઝ. પૃ. ૨૧)

“સૂરીએ” માને છે, કે આત્માથી પરમાત્મા
અભિન છે. છવાતમા હિંમરમાંથી નળેશો નહિ, પણ
ખૂદ હિંમરનો મનેશો છે. અને અભિનિ મીન-
મારીએ મૂળે અગ્નિથી જેમ જુરી નથી, સમુદ્રના
તરંગો જેમ સમુદ્રથી છુટા નથી, તેમ છવાતમા
પરમાત્માથી જુદો નથી. એવો “સૂરીમત” તરત
સિદ્ધાન્ત છે.

(શ્રી. મઝ. પૃ. ૧૫)

વળી સાગર મહારાજ “પ્રેમધર્મ” વિષે સમજાવે
છે કે—“પ્રેમધર્મનું ઠાસન જ માનવ ભતિના છવનનું
મૂળ તત્ત્વ છે.

પરમાત્મા પ્રેમ સ્વરૂપ છે. અને તેનો પ્રાપ્તિ ભક્તિ
દ્વારા નેઈએ સરળતાથી થઈ શકે, તેટલી યવજ જ
ગ્યાન કે યોગ દ્વારા થઈ શકે નહિ. એ વાત મોઝસ
બાર મૂળને ફુનિયાને વારવાર મદદમાંએ લખાવે છે
(શ્રી ગંઝ પૃ. ૨)

નવલું વહાણું

રજાતમ

તારી રથના નાથા ન બાણું,
નિશદિન નયને આંહું આણું—તારીં

અંધારી રજની નવ ખૂટે,
સંવેદનથી સો રગ તૂટે,
હરમાં બાંધી હિંમત છૂટે,
શી વિધ જગમાં છવન માણું?—તારીં

ઠેલાં ખાતો હું મારગમાં,
ઝળકે માટી મારાં દગમાં,
જિભરે છે અંધારું જગમાં,
ક્યારે જિધડે નવલું વહાણું?—તારીં
એક જ આશા, —નયનપિપાસા,
તારા હર્ષનની અભિલાષા,
સૂણેરી તવ મુખની નવ લાષા,
સંભળવું, સિવસુન્દર ગાણું, —તારીં

કોઈની વસ્તુ પાછી આપવામાં દુઃખ સાથી ?

એક ધણી જ યાન્ત અને વિવેક-વિચારવાળી સ્ત્રી હતી. આ સમયસર જમત્તુ ખનિત્વ છે, તે એ સારી રીતે જાણતી હતી; પરન્તુ તેના પતિ મોહમયી માયામાં લપટાયેલા તેમજ સાધારણ વસ્તુ-ચાતોને લઈને ખિન્ન થઈ બેઠો અને રહતોઃ પશુ પત્ની તેના વિવેકને જમત્તુ કરવા વારંવાર પ્રયત્ન કરતી હતી.

એક વખત તે સ્ત્રીને એકો એક લાડવાયો પુત્ર એકદમ વિચાર પડ્યો અને ભેતભેતામાં ચરણને ચરણ થયેલ તે સમયે તેનો પતિ જહાર એવું હતો. સ્ત્રીએ વિચાર કર્યો કે સાંજે ઘેર આવશે તો તેમને આથી ધણું દુઃખ થશે અને ધણું અખીર થઈ જશે એટલા માટે એમને સમજાવવા પહેલેથી કોઈ યુક્તિ રચવી જોઈએ. મનમાં કંઈક વિચાર કરીને પુત્રની લાડને કપડાથી એ પ્રમાણે દાંડી લીધી કે જેથી જીંઘી રહેશે જાણી. સાંજે જ્યારે સ્ત્રી પતિ ઘેર આવ્યો ત્યારે તેણે કહ્યું કે 'આજે તો ધરમાં ધણું અપડો થઈ ગયો, સારો ચંદ્રવંસ નકામો ગયો.'

પતિએ આશ્ચર્યથી પૂછ્યું, 'અપડો કાંથી ગયો અને કોની સાથે ?'

સ્ત્રીએ કહ્યું—જેટલાક દિવસ પહેલાં હું આપણી પાડોશીની પાસેથી એક કિંમતી ધરણું લાવી હતી. આજે તે મારી પાસે ધરણું અજાણ્યાં આવી, તો મેં કહ્યું કે—'હું ધરણું હમણાં નહિં આપું.'

તેણે કહ્યું 'હું તો હમણાં ને હમણાં ભરવું.' થેં ધસીને ના પાડી. એટલે તેનાથી અપડો થઈ ગયો.

પતિએ કહ્યું—તું ગાંડી તો નથી થઈને? જેવી તે કંઈ મૂખતા થતી હશે તારે તેનું ધરણું આપી દેવું જોઈએ. આ તારી અપકર જૂલ છે.

સ્ત્રીએ કહ્યું—વાત તો ઠીક છે, કે તેનું ધરણું પાછું આપવું જોઈએ, પરંતુ તે ધણું મુંઝવે અને મોહક છે; એટલા માટે જાત પાડવાને લીધે મેં કહ્યું કે 'મારા પતિ ઘેર આવે ત્યારે ધરણું લઈ જાઉં.'

પતિએ કહ્યું—ગાંડી! એમાં માફ શું કામ હતું; તને કુંદર લાગ્યું એટલે શું તેને પાછું ન આપવું; જગરજગતી તેનું ધરણું રાખી લેવું? તારા જેવી શુદ્ધિમતી અને શુભવતી સ્ત્રીને એટલી પશુ શુદ્ધિ નથી? તારી ધણી અપકર જૂલ છે, કે તેં જેની સાથે નકામો અપડો કર્યો તારે તે વખતે જ તેને ધરણું પાછું આપવું જોઈએ. કોઈની વસ્તુને જગરજગતી લઈ લેવાને તને કયો અધિકાર છે?

સ્ત્રીએ કહ્યું—મેં તો વસ્તુ દોષ, તેને પાછી આપી દેવી અને જરા પણ દુઃખ ન પામવું, એ શું સાચી વસ્તુ છે?

પતિએ કહ્યું—શું એમાં પણ સંદેહ છે? તું વિચારવાળી થઈને આવી વાત ઠીક રીતે પૂછે છે, કે ને વાતને એક નાતું નાળક પણ સારી રીતે સમજાવે, તેમાં તને સંદેહ થઈ રહ્યો છે?'

પતિની વાત સાંભળીને તેણે કહ્યું—ઠીક, તો નાથ! એ વાત કપર તમો નિમલ રહો. જુરો, પ્રજ્ઞાએ આપણને ને ધરણું સોંપ્યું હતું, તે આજે તેમણે પાછું લઈ લીધું છે. એટલા માટે હવે જરા પણ શોક ન કરશો. એમ કહીને તેણે લાચ કપરથી કપડું ઊતારીને ચરી ગયેલા નાળકને ખતાવ્યો. પતિને ધણું દુઃખ થયું, પરંતુ પહેલેથી અમલગાયા તેણે ક્ષમાત ન કર્યું.

શુદ્ધિમાન સ્ત્રી-પુરુષોએ આનાથી શિક્ષા મેળવી શકે.

અનુ. શ્રી. ચંદ્રકાન્ત વલ્લભ

અનુભવમાંથી ઇતરેલું

લેખક—શ્રી 'શૂન્યમ'

૧ મૂખે કોણ ?

એક ધનાઢ્ય શેઠ પાસે એક સત્ત્વન મનુષ્ય આવળ કરતો હતો, એક વાર શેઠની વાતચીતનો તેણે સ્વીકાર કર્યો નહિ, એટલે શેઠે તેના હાથમાં એક લાકડી આપીને કહ્યું:—“તમે મૂખ’ છો, એટલે તમને આ લાકડી હું આપું છું. ત્યારે તમારાથી કોઈ મોટા મૂખ’ તમેને મળે ત્યારે આ લાકડી તમે તેને આપી દેજો.”

થોડા દિવસ પછી શેઠ બિમાર પડ્યો, એટલે તેમની તબીબી જોવાને બહાને એ સત્ત્વન ત્યાં ગયો, અને શેઠને પૂછ્યું:—

“કેમ શેઠજી તબિબત કેમ છે ?”

શેઠ બિમારીથી કંટાળી ગયો હતો, એટલે તેમણે જવાબ આપ્યો:—

“હવે તૈયારી છે.”

“તો પછી કાંઈ બાધાની તૈયારી પણ કરી છે કે નહિ ?”

“શાનું લાલુ ! તમારા રુબો સમજતા નથી” શેઠે કહ્યું.

“શેઠજી ! ત્યારે ત્યારે સામાન્ય સુસાદરીએ આપ નિકળો છો, ત્યારે ત્યારે ન જાણી સમાપ્ત તેટલું કૂટ અને નાસ્તાની જવરથા આપ ખૂબ જ કરી રાખ્યો છો, તો પછી આટલી લાંબી સુસાદરીમાં આપે ધર્મનું લાલુ નાંધવાનો વિચાર જ ક્યો નથી, તો એથી વધારે બીજી કંઈ મૂખ’તા !

આપની આજ્ઞા મુજબ મને આપેલી લાકડી હવે આપે જ રાખવી જોઈએ, કારણ કે મારા કરતાં મોટા મૂખ’ આપ જ છો.

શેઠની અંખો ખુલી મઈ, તેણે પેતાના દબ્બોના ઉપયોગ સુધારાને દાન આપવામાં કરી નીધી.

૨ શાસ્ત્રો, દેવ, મંત્ર અને કર્મ.

શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજી એકવાર આચાર્યની પરિક્ષા કરતાં કરતાં શ્રી જનનાથજી પધારી, જનનાથજીમાં તે વખતે અનેક મત-મર્તાતરો હતા, બિન્ન બિન્ન મતવાદી ખંડિતો એકમત નહિ થવાથી વાદવિવાદ વધી જતો અને વારંવાર એનું પરિણામ કલેશ-કંઠાસમાં આવતું.

એ પરિણામની સમાપ્તિ આચાર્ય શ્રી પધારી એટલે રાખમે તેમને માર પ્રશ્નો પૂછ્યા:—

૧ મુખ્ય શાસ્ત્ર કયું ?

૨ મુખ્ય દેવ કયા ?

૩ મુખ્ય મંત્ર કયો ?

૪ મુખ્ય કર્મ કયું ?

આ સમાપ્તિ બે પરીો હતા, એક કાંકર મત અને બીજો વૈષ્ણવ મત. શ્રી વલ્લભાચાર્યજીએ આપેલા પ્રશ્નો તરને શાંકરમતવાળા વિદ્વાનો માન્ય ગણતા ન હતા, આખરે નિશ્ચય થયો કે શ્રી જનનાથજીના મંદિરમાં કોરો કાજળ, યાજ્ઞો અને કલમ મૂકી દેવાં અને શ્રી જનનાથજી જે નિર્ણય આપે તેને જાનને પણ માન્ય રાખવો.

આ પ્રમાણે કરીને શ્રી જનનાથજીના મંદિરની મારણી બંધ કરીને એની ચાવીઓ રાખમે લઈ લીધી; ત્યારે મારણી ખોલવામાં આવ્યાં ત્યારે, શ્રી જનનાથજીના હરતાલારોથી નીચેના શ્લોક લખેલો હતો.

પરંતુ શાસ્ત્રં દેવકીપુત્રગોત્રં

પત્નો દેવો દેવકીપુત્ર પથ .

મન્ત્રોષ્યેકસ્તસ્ય નામાનિ યોગાં

કર્માણ્યેકં તસ્ય દેવસ્ય સેવા .

અર્થાત્ શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનના મુલાનુવાદ એ જ મુખ્ય શાસ્ત્ર છે, દેવગોત્રન શ્રી કૃષ્ણ જ મુખ્ય દેવ

છે, મી કૃષ્ણનાં નામો જો જ મુખ્ય મંત્ર છે અને થી કૃષ્ણની સેવા જ મુખ્ય સેવા છે.

૩ મનોમન સાક્ષી

જેક યદેરમાં જેક સુખડનો મોટો બાપારી રહેતો હતો, જેક વાર સુખડના બાવોમાં બહુ તેજ આવવાથી સુખડ વેચાતી ન હતી અને વેપાર બંધ જેવો થઈ ગયો હતો.

શેઠના મનમાં વિચાર આવ્યો કે આટલો બધો બાવંધરથીને કાંઈ સુખડનાં કાંઠો ખરીદતાં નથી, હવે જો આપણા રાજા શુઝરી બપ તો તેને બાળવામાં આ બધી સુખડ વપરાઈ જાય અને આપણાં રોકાણેલાં નાણાં છૂટાં થઈ શકે.

‘મન મનનો સાક્ષી છે’ એ નિયમ મુજબ રાજાના મનમાં આ શેઠ ઉપર અકરમાત નારાજ થવા લાગી, રાજા વિચારવાન હતો, તેણે શેઠને બોલાવીને કાંઈ પણ કારણ રિના આમ વેંદનસ્થ થવાનું કારણ પૂછ્યું.

શેઠે પણ સત્ય હકીકત કહી દીધી કે મારા મનમાં આજે એ દિવસથી વિચાર આવ્યો છે કે “જે આપણા રાજા શુઝરી બપ તો આપણું આ ચંદન કેમણે પડી જાય.

૨૫૯ જવાબ કાલગાને રાજાએ શેઠનું તમામ ચંદન ખરીદી લીધું.

૪ કિસ્તારનો ન્યાય

રાણીની સાથે આવેલી જેક દાસી રાજાને સવાનો પથં ખીલાવવા લાગી, સુખમયી સમ્યા અને તેમાંની સુખમયી વિગેરે જોઈને દાસીને પથંમપર જરા સવાની ઇચ્છા થઈ ગઈ, જેવી તે સૂતી કે તરત જ તેને બંધ આવી ગઈ.

સમય થતાં રાજા એ પથંમપર સવા આવ્યો, અને દાસીને પોતાના પથંમપર સતેલી જોઈને તેને કોપ થઈ

આવ્યો. આથી દાસીને પથંમસ ફટકા મારવાની સજા કરવામાં આવી.

જેક...એ...નજી...જેમ જેમ ફટકા લાગતા ગયા તેમ તેમ દાસી ખડખડ હસવા લાગી. દાસીને હસતી જોઈને રાજાએ પૂછ્યું કે ફટકા લાગતા છતાં કેમ હસે છે ?

દાસીએ જવાબ આપ્યો કે આ પથંમ પર થોડી મીનીટ સુધી માટે આપનો ન્યાય મને પથંમસ ફટકા મરાવે છે, ત્યારે કાયમને માટે આ પથંમ પર સુનારને કિસ્તારનો ન્યાય શું સજા કરશે ? મેં વસ્તુ યાદ આવવાથી હું હસી રહી હતી.

અજીનનો નિર્મોહિતા

વનવાસમાં અનેક કષ્ટો વેઠતાં વેઠતાં જેક વાર અજીન દેવપુરી-અમરાવતીમાં ગયો, છન્દે અજીનનું અનેક રીતે રવાનત થયું અને હવે પછીથી-કામમને માટે તે અમરાવતીમાં રહે તેની ઇચ્છાથી તેણે અજીનના જોનાતવાકમાં ઉંડી નામતી અપરાધને મોકલી.

હવેથી પોતાનાં કાવરપ અને ચતુર્ધારા અનેક રીતે અજીનને મોકપાકમાં નાખવા પ્રયત્ન કર્યો; પરન્તુ અજીને સેના સામે હાલિ સુદાં કરી નહિ.

અન્તે ઉર્વશીએ તત્પર થઈ, અજીને અખિા બંધ કરીને કહ્યું કે “માતા ! આપનું તત્પર બંધ કરો, આપ તો યરમાતાં નથી, પરન્તુ આપનું તત્પર જોઈને હું યરમાઉ છું.”

હવેથીએ પૂછ્યું “ધનંબજ ! તમે કામરાજો તો સ્વર્ગની વેશાઓ છીએ, મહારાજા ઉદની આઘા-તુસાર તમે કામ કરીએ છીએ, છતાં તમે મને માતા કા માટે કહી ?

અજીને કહ્યું : “તમે મારાં માતા નહિં પરન્તુ વૃદ્ધ પિતામહી છો, આપે પૂર્વે અમારા પૂર્વજ પુરુર વાની સાથે પાંચવિધથી લગ્ન કર્યાં હતાં, જે સંબંધથી મેં અખે માતા કહ્યોથી સંબોધ્યાં છે.”

ભક્તિ રતનાવલી : પ્રથમ પંક્તિ

લે.બી.ચામીન્દ્રજ.ત્રિપાઠી, M.A. પ્રાચ્યવિદ્યામંદિર, વડોદરા
(૨૮ વર્ષના ૫૪ ફેર થી ચાલુ)

ન હ્યત્યુત્તં પ્રીણયતો સદ્વાયાસોઽમુરત્નજાઃ ।
આત્મસ્વાત્સર્વભૂતાનાં સિદ્ધત્વાદિદ્ધ સર્વતઃ ॥ ૫૨ ॥
(૭।૬।૧૯ પ્રહ્લાદઃ)

હે દેવકુમારો! તે અત્યુત્ત ભગવાનને પ્રસન્ન કરવામાં બહુ પરિશ્રમ પાતો નથી; કારણ કે તે ભગવાન સર્વ પ્રાણીઓના આત્મા છે અને સર્વ સ્થળે બાસ છે.

કોઽતિપ્રયાસોઽમુરત્નાલકાદરે-
રૂપાસને સ્વે હૃદિ છિદ્રઘટસતઃ ।
સ્વસ્વાત્મનઃ સપ્તરુદોપદેદિનાં
સામાપ્યતઃ કિં વિપયોપપાદનૈઃ ॥ ૫૩ ॥

રાયઃ કર્તૃ પશ્યઃ સુતાક્યઃ
દુઢા મદો કુલ્લરકોશભૂતયઃ ।
સર્વેઽર્થકાનાઃ સ્ખનનદ્વુપાયુષ્યઃ
કુર્યન્તિ મર્ત્યસ્ય કિપરિત્રયં ચલાઃ ॥ ૫૪ ॥
પર્વ દ્વિ લોકાઃ ક્ષતુભિઃ કૃતા ભમી
ક્ષયિણ્યઃ સાતિશયા ન નિર્મલાઃ
તસ્માદ્દહ્યુત્તદુષ્ણં પરં

મર્ત્યકવેશં મજતારમલગ્ધયે ॥ ૫૫ ॥

(૭।૭.૨૮-૪૦)

હે અમુર ભાગદો! ને ભગવાન આત્મજની પેઠે પોતાના હૃદયમાં વસી રહ્યા છે. એમની ઉપાસના કરવામાં શો મદાન પરિશ્રમ છે? એઓ પોતાના આત્મારૂપ છે અને અમમ પ્રાણીઓના મિત્ર છે. (એમને હોડીને) અન્ય વિષયોનું ઈપાશન કરવાથી શું સાધ છે? કંઈ જ નથી.

ધન, સ્ત્રી, પુત્રો, પુત્રાદિ, ધર, પૃથ્વી, કાષ્ઠ, ભંડાર, સંપત્તિઓ, અને બીજી સર્વ ભોજ-સાધનોઓ સમુજાશુર આયુષ્યવાળા મનુષ્યનું કેટલું પ્રિય ફરી શકે? જે જ પ્રભાણે નવાદિથી પ્રાપ્ત થતા સ્વર્ગોદિ ભોજ પશુ નાશવન્ત અને વિશારયુક્ત છે, નીચીયે તે નથી જ. મારે જેમાં મધ ભતનાં ફરણુ એવા કે સાંભળવાં નથી, એવા પરમેશ્વરનું આત્મસ્વરૂપની પ્રતિષ્ઠા મારે જાળવ કરો.

તસ્માદ્વર્ણ્યધ્વં કાપાધ્વ ધર્માધ્વ યદ્વાધ્વયાઃ ।
મજતાનીદ્વાત્માનમનીદં હરિમીશ્વરમ્ ॥ ૫૬ ॥
(૭।૭।૪૮ પ્રહ્લાદઃ)

માટે સર્વ અધો, કાપો તથા ધર્મો જેમને આધીન છે, તે સર્વના આત્મા અને નિઃસ્વરૂપ એવા મી હરિનું તમે નિઃસ્વરૂપાને ભજન કરો.

માલં ત્રિજલ્પં વૈયત્વમૃપિત્યં માસુપાત્મજાઃ ।
પ્રીણનાય મુકુન્દસ્ય ન ઘૃત્તં જ વહુહતા ॥ ૫૭ ॥
(૭।૭।૫૧ પ્રહ્લાદઃ)

હે દેવતામણે! ભગવાન મુકુન્દ-પ્રસન્ન કરવામાં બાહ્યચત્ત, કેવલ, આધિત્ય, સદાચાર, મહુવના શક્તિમાન નથી.

મ ઘાતે ન તપો મેઝ્યા ન શૌચં ન પ્રયત્નિ જ ।
પ્રીયતેઽમલયા મક્ત્યા હરિરમ્યદ્વિદ્યશ્ચનમ્ ॥ ૫૮ ॥
તેમ જ જાન, તપ, યજ્ઞ પવિત્રતા કે મરો ભગવાનને પ્રસન્ન કરવાને શક્તિમાન નથી; માત્ર શુદ્ધ ભક્તિથી જ મી હરિ પ્રસન્ન થાય છે. બાકી તો બધું કેળ નાટક જ છે.

મન્યે ધનાભિજનરૂપતપઃ સ્તુતૌજ-
સ્ત્રેજપ્રમાવલ્લભોઽપ્યુદિયોગાઃ ।
નારાધનાઽધ દ્વિ ભવન્તિ પરસ્ય પુન્સો

મક્ત્યા તુતોય મગધન ગજપૂષ્પાયા ॥ ૫૯ ॥
(૭।૯।૧૯ પ્રહ્લાદઃ)

હું માનું છું કે ધન, કુસીનતા, રૂપ, તપ, વિદ્યા, મન્દિરોની કુચળતા, માન, પ્રતાપ, ગજ, પુષ્પાદિ, સુદ્ધિ કે અશ્વિન યોગ, પશુ પરમપુરુષ મી હરિની આરાધના કરવાનાં સાધન ચર્ધ શકતાં નથી. કેવળ ભક્તિથી જ ભગવાન મનેન્દ્ર ઉપર પ્રસન્ન થઈ ગયા હતા.

ચિત્રં સયેદિત્થમદોઽમિતયોગમાયા-
લીલા વિષ્ણુસ્થુનસ્ય વિશારદસ્ય ।
સર્વાત્મનઃ સમદશો વિપમઃ સ્વમીયો
મન્ત્રમિયો યદ્વલિ કરવતઃસ્વમાઘઃ ॥ ૬૦ ॥
(૮।૧૩।૮ પ્રહ્લાદઃ)

અહો ! આપની લીલા જદુસુત છે આપે આપની
અપરિમિત ચોમખાયા વડે આ સંપૂર્ણ જગત રચ્યું
કે; આપ સર્વનું છે, સર્વના આત્મા છે અને સમ-
દૃષ્ટિવાળા છે, છતાં [બક્તજનના ચોમશ્રેય કરવા
માટે] આપનો સ્વભાવ વિષમ છે; કેમકે કલ્પદશના
જેવો સ્વભાવ હોવા છતાં આપને બક્તો પ્રિય છે.

સ્વમાતુઃ સ્વિયગાત્રાયા વિષ્ણસ્તકવરસ્ત્વજઃ ।

દ્વદ્વા પરિશ્રમં, કૃષ્ણ. કૃપયાસીત્સ્વવંધને ॥૬૧॥

પર્વ સન્વર્ધિતા હ્યક્ષ હરિણા ભૂતયવસ્યતા ।

સ્વયજ્ઞોનાપિ કૃષ્ણેન યસ્પેદં સેશ્વરં યદો ॥૬૨॥

(૧૦ । ૧ । ૧૮ । ૧૯ શુકઃ)

ચોતાન્ત્રી માતા, જેનાં માત્રો પરસેવાપા રૂબ કેમ
યર્ષ ગ્યાં હતાં અને જેના કલ્પદશમાં ગૃધ્રેલી પુષ્પ-
માળા ચંચાલ અર્ધ હતી, તેના પરિશ્રમ જોઈને શ્રીકૃષ્ણ
કૃપાને લીધે અધાર્ધ ગયા.

હે રાજનું ! ખદા તથા ચક્રર સહિત આ જગત
તેમને વચ છે એવા શ્રીકૃષ્ણ પોતે સ્વતંત્ર છે, તે પશુ
શ્રી હરિએ, એ પ્રમાણે બક્તાધીનતા પ્રદર્શિત કરી હતી.
તેમ ધિરિશો ન થવો ન ધીરવ્યક્તસંસ્થયા ।

પ્રસાદે લેમિરે ગોવો યત્તત્રાપ વિમુક્તિદાષ્ ॥૬૩॥

માયે સુલભો મગધાદેહિનાં યથા ગોપિકાસુતઃ ।

જાનીનાં જ્ઞાતમ્ભૂતાનાં યથા ભક્તિમતામિદ્ ॥ ૬૪ ॥

(૧૦ । ૧ । ૨૦-૨૨ શુકઃ)

શુક્તિ આપનાર શ્રીકૃષ્ણ પાસેથી ગોપી પરીક્ષાએ
જે અનુગ્રહ સંપાદન કર્યો હતો તે જ્ઞાત્યે, ચક્રે કે
ભગવાનનાં અન્યો આશ્રય કરનાર લક્ષ્મીજીએ પશુ
અંપાદન કર્યો નથી.

ગોપિકાપુત્ર શ્રીકૃષ્ણ આ લોકમાં બક્તિ-વાળા-
ઓને જેવા સુલભ છે, તેવા દેહાભિમાની તપસ્વીઓ
વગેરેને તથા દેહાભિમાન રહિત આત્મરૂપ જ્ઞાનીઓને
પશુ સુલભ નથી.

શ્રેયઃ સ્તિ ભક્તિમુદસ્ય તે પિમો

હિદ્યન્તિ ચે કેવલબોધલઘ્યયે ।

તેષામસો કલેશલ પય ચિપ્યતે

નાન્યઘથા સ્થૂલભૂતપાવગાતિનામ્ ॥૬૫॥

પુરેદ્ ભૂમગ્ધવહોડપિ-યોગિન-

સ્થવરપિતેહા નિજકર્મલઘ્નપયા ।

વિવુષ્ય ભવયૈવ કયોપનીતયા

પ્રપેદિરેડ્જોગ્યુત તે ગતિ પરામ્ ॥૬૬॥

(૧૦ । ૧૪ । ૪-૫ પ્રજ્ઞા)

હે આપક દેવ ! અભ્યુદય અને મોહાશય પ્રવાહને
જ સરી રહેલી આપની બક્તિનો ત્યાગ કરી જેઓ
કેવળ જ્ઞાન સંપાદન કરવા માટે પરિશ્રમ કરે છે, તેમને
જેમ (ધાન્ય વિનાં) જડાં ફેંતાર ખંડનારાઓને
કેવળ પરિશ્રમ વિના બીજું કંઈ મળતું નથી, કેવળ
પરિશ્રમ જ (ફળ તરીકે) મળે છે.

હે અમાપ ! હે અમ્યુત ! આ લોકમાં પૂર્વે અનેક
ચોમીઓ પશુ ચોમદારા જ્ઞાન નહિ મેળવીને ચોતાની
સર્વ લોકિક ચેષ્ટાઓને પશુ આપ વિષે અર્પણ કરી
કદ આપ વિષે અર્પણ કરેલાં પાતાનાં કમોંથી પ્રાપ્ત
કરેલી અને આપનું કથા શ્રવણ કરી આપ સમીપે
પરોંચાડેલી આપની બક્તિથી જ આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી
આપની પરમ મતિને પામ્યા છે.

તસ્મિન્મગ્નતાવશિલામ્હેતો

મારાયણે કારણમર્ત્યમૂર્તીં ।

માયં વિઘટ્ટાં નિતયાં મહાતમન્ ।

કિં ઘાવશિષ્ટે પ્રયયોઃ સુહૃત્યમ્ ॥ ૬૭ ॥

(૧૦ । ૪૬ । ૩૨ ઉચ્ચવા)

હે મહાતમનું ! જે બધાનાં આત્મા, કારણ તેમજ
પૃથ્વીનો માર જીતારવા માટે અનુપ્રાપ્ય પારણ કરનાર
શ્રી નારાયણમાં આપ આટલી દૃઢ પ્રીતિ રાખો છો;
તે પછી આપને હવે કદ શુભ કમ કરવાનું બાકી
રહ્યું છે ।

વાનવ્રતતપોદોમંજપસ્વાધ્યાયસંયમઃ ।

શ્રેયોર્નિર્ધિવિધેશ્ચાત્મ્યૈઃકૃષ્ણે ભક્તિર્હિ સાધ્યતોદૃઢ ।

જ્ઞાન, મત, તપ, હોમ, જપ, રત્નામાય અને
હિન્દિવ્રતમન તેમજ તૈલ્મ અનેક કલ્પાશુકારક કર્મવડે
શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની ભક્તિ સિદ્ધ થાય છે.

કયેમા સ્ત્રિયો વનચરીર્થમિચાર દુષ્ટાઃ

કૃષ્ણે વય સૈષ પરમાત્માનિ રૂઢમાવાઃ ।

નમ્વીશ્યરોડ્જુમજતોઽધિવુપોડપિ સાક્ષા-

ચ્છ્રેયસ્તનોત્યગદરાજ દ્વોપમ્મુકઃ ॥ ૬૯ ॥

(૧૦ । ૪૭-૫૧ ઉચ્ચવા)

અધિચારને લીધે દુષ્ટ રજાતી એવી આ વનચર
સ્ત્રીઓ ક્યાં ? ને પરમાત્મામાં દૃઢ યથેશ આ ભક્તિ-
ભાવ ક્યાં ? અરેઅર ! પાલેશું અશુત જેમ કલ્પાશુ જ
કરે કે, તેમ પરમેશ્વર પશુ ચોતાનું જાનન કરનાર
અઘાની અનુભવનું પશુ સાક્ષાત્ ૧૬૫જ બ કરે છે.

અપૂર્ણ

[કાવ્યકુંજનો આ નવો વિભાગ કાવ્યરસિકોને અને ધર્મપ્રેમી સમજાવેને બરે પ્રયત્ન એમ ધારીને અમો આ શ્રીએ છીએ. કાવ્ય ન કરી શકનાર પ્રેમી પાઠકોએ લેખક જનવાની તકિ પછુ વાચક જનવાની જ કૃપા કરવી કે નેથી તેમને વિશેષ આનંદ વ્યાપી શકે. સારા કાવ્યો રચનારને આ વિભાગમાં રસ લેવા હાર્દિક આમંત્રણ છે. —સંપાદક]

આ માસની પાઠપૂર્તિ

...ભરીને જાય છે

હાજી કરીને અન્યને જે ફૂલતો ફરતો હતો, સત્તા અને સમ્પત્તિથી બહુ પાપ જે કરતો હતો; માનવ મરીને ક્યાં જતો? એ સેહ ના સમજાય છે, એથી જ તો એને અગમતુ' નામ પછુ દેવાય છે : આજે ગગનથી મેં નિહાળ્યું, સ્પષ્ટ એ દેખાય છે, એ માનવી મરણાન્તરે લહારને ત્યાં જાય છે; ત્યાં જઈ અને એકાદ હાતરડું લઈ લેવાય છે, નિજકર્મના પાકો લણી-ભાષી ભરીને જાય છે।

શ્રી 'ગગનવિહારી'

હાં તો સહુની સાથમાં ટીકીનતું બારકોટ છે, હાં ખર્ચવાને દૃઢથી ધનથી ભર્યું પાકોટ છે;

ભાતાં વિનાનો-દ્રવ્યહીણો ભૂખમી પીડાય છે, ઘું ઘું સુસાફર! સફરમાં ભાતું ભરીને જાય છે? શ્રી. 'સુસાફર'

એ ભારતું ખચ્ચર હશે, -માનવ નથી, જે માન ને અભિમાનમાં ફૂલાય છે; અન્યાયને અભિમાનનો અગ્નિ લઈ, નાહીરનો હુકકો ભરીને જાય છે. શ્રી "નાહીર"

કાળાં બળશૈના કહો તો કનક સમ વેચાય છે, ને કેંક લક્ષ્મીનંદોની ખાણમાં ખેંચાય છે; ભારતવણાં ઘોળાં જનો તો ભૂખમાં રીળાય છે, બાકી બચેલાં બાચકાં વ્હાલો ભરીને જાય છે.

આવતા માસની પાઠપૂર્તિ

...આવતી નિદ્રા નથી

કાવ્યકુંજના નિયમો

૧. પ્રત્યેક લેખક એાહમાં એાજી એક અને વધારેમાં વધારે ૪ કડી રચીને મેાહી સકશે. તેમાંથી એકજ નામે એવી વધારે કડી છાપી શકાશે નહિ

૨. સારા અક્ષરે, છદોબદ્ધ અને ધાર્મિક ભાવનાવાળી પાઠપૂર્તિને જ વિશ્વમંજુલ'માં રચાન મળશે

૩ મોકલેલાં કાવ્યો ન છપાય તો પછુ તે પાછાં મોકલવામાં આવશે નહિ' માટે મોકલનાર લેખક સહાયકે એ કાવ્યની નકલ પોતાની પાસે રાખીને જ બીજી નકલ જલો મોકલવી.

૪ કાવ્યો લેવા-ન લેવાનો કે પસંદ કરવાનો નિર્ણય તંત્રી પોતે જ કરશે આ સંબંધમાં કોઈ પણ વાટા-ખાટમાં જતરી શકશે નહિ

૫ જેવું કાવ્ય આ વિભાગમાં છપાશે, તે અંકની નકલ લેખક સહાયકને સમયપર મોકલવામાં આવશે, કે જેથી તે બીજા માસના કાવ્યકુંજમાં ઘુસત ભાગ સર્જી શકે.

૬ દરેક કાવ્યમાં પૌતાનું નામ (હિપનામથી જાનનારે પછુ મૂલ નામ લખવું જોઈએ) એટલે સાથે સળોમાં લખવું જોઈએ.

જ્ઞાન સમ્પ્રદાય

લેખક—જ્ઞાન સમ્પ્રદાય વડાશ્રી કુબેરચાર્ય [ભાવી] શ્રી શિતળદાસજી ગુરુશ્રી પ્રયાગદાસજી મહારાજ. ગુરુગાદી-સારસાપુરી

કેવલ ધર્મ મા ગાન સમ્પ્રદાયના આદ્ય રશાપક પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર મહારાજ હતા. તેમનું પ્રથમ નામ કુબેરદાસ મહારાજના નામથી કેટલાક સંબોધે છે; પરંતુ તેનામ અશુદ્ધ છે. તે સ્વરચિત, પ્રાચિન હરત લિખિત ધર્મશાસ્ત્રો જોવાથી કાસ્યમાન થાય છે. પરંતુ તેમને કરુણાસાગરના નામથી પોતાના ધર્મના સંકેતો અનુયાયીઓ ઝોળાયે છે. તે સમ્પ્રદાયની ગુરુગાદી સારસાપુરી તાલુકે આજુદા કાસે ખેડામાં છે. તેનાં મંદિરો તેમજ અનુયાયીઓની અધિક સંખ્યા ગુજરાતનાં મહેસાણા તથા આમડાઓમાં છે. તેમજ તેના ત્યાગી સંત સાધુઓ અને ગૃહસ્થી અનુયાયીઓની સંખ્યા ધણી જ મોટા પ્રમાણમાં છે.

આ ગાન સમ્પ્રદાયનું વર્ણન આદ્ય ધર્મગુરુ પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર મહારાજના જીવન ચરિત્રમાં ધણી જ અમરકારી છે. અર્થાત્ વાચક વર્તને આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવું છે. સારસાપુરી ઉત્તર દિશામાં ૭ માઈલ દૂર જેટલે મામ અજરપુરા અને મામ કાસર તાલુકે આજુદા વચ્ચે આ પરમગુરુની પ્રગટબુદ્ધિમાં સંવત્ ૧૯૯૩ની સાલમાં જ્ઞાન સમ્પ્રદાય કેળવણી ખાતા તરફથી આધુનિક રીતથી બાંધેલું મુદર “નાલકુંબેર દેવળ” હરપ્રમાણ થાય છે. ત્યાં સંવત્ ૧૮૨૬ ના મહામુહૂર્તે રના રોજ બાળક સ્વરૂપમાં પ્રગટ થયા હતા. ત્યાં મહા-બીજને દિવસે મેળો ભરાય છે. સારસાની એક ધ્વનિયકૃત્તનાં હેતુના નામક ખાઈ પોતાને પિયેર પોતાના બાળકને લઈને જતા હતાં. રસ્તામાં ત્યાં ધામવાથી સેર તળાવની પાળ ઉપર પોતાના બાળકને મુકીને પાણી પીવા ગયાં. જેટલામાં પાછળથી નહાર નામક જનાવર આવીને તે બાળકને લઈ ગયું. આદ્ય તે બાઈ અત્યંત રોગ સાથે પોતાના બાળકને શોધવા માટે તે જગલમાં

નીકળી. ત્યાં તેણે જાતે એક વૃક્ષ નીચે પરમગુરુ કરુણાસાગર બાળ સ્વરૂપમાં દીઠા. પૂર્વજન્મના સંજ્ઞા વિશે ધણી જ ચર્ચા થવા માટે તે બાઈ તે કરુણાસાગરને પોતાને ઘેર લઈ ગયાં. તેઓ ત્યાં ઉછરીને મોટા થયા હતા. આદ્ય તેનાની વય [સાત વર્ષ]માં ધરથી અલગ થઈને સ્વાનુભવથી પદર ધર્મશાસ્ત્રો રચીને પોતે કેવલ ધર્મ મા ગાન સમ્પ્રદાય રશાપીને તેના સંકેતો ત્યાગી ગૃહસ્થી અનુયાયીઓની સંખ્યા પોતાના ઉપદેશ દ્વારા વધારી હતી. તેમજ લોકમાં અમરકારી, પ્રગટ પરચા પશુ ધણી આપ્યા હતા. આદ્ય તેઓ એકસોને પાંચ વર્ષે આધિભાગી કેવલ ધામમાં ગયા. આદ્ય તે કેવલ ગાનના પ્રચારાથે પોતે પોતાની પાછળ માદી રશાપીને આચાર્યશ્રીની રશાપના પશુ પોતે કરતા ગયા છે. તે માદી ઉપર અત્યારે પાંચમા કુબેરચાર્ય છે. આ સમ્પ્રદાયમાં આચાર્ય તથા સંન સાધુઓ ત્યાગી હોય છે.

આ સમ્પ્રદાય સંવત્ ૧૮૨૬ ની સાલમાં રશાપાયેલ તેમાં પદર ધર્મશાસ્ત્રો છે. તે ધર્મશાસ્ત્રોમાં દસ ત્રયો અત્યંતતત્ત્વના ગાનના વર્ણનથી ભરપૂર છે. અને બાકીના પાંચ ધર્મશાસ્ત્રો પિંડ ખડાઈનાં રક્તરજ તત્ત્વોના વર્ણનથી ભરપૂર છે. તે સંધળા ધર્મશાસ્ત્રોના રચનાર પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર મહારાજ હતા. તેનો સિદ્ધાંત અગતના સર્વ સિદ્ધાંતોથી જુદો છે. અર્થાત્ ધિરુજી નિરુજીથી તિત [અધમ] સમતો સિદ્ધાંત છે.

સોદમ્ સ્વાસા સ્વસમદી ।

મળવ માટતમ જેદ ॥

અચિલ લોક અંતર ગપ ।

વેલ પંચમ સેદ ॥ ૨ ॥

(પંચમ સ્કન્ધ ૬૬ ૧)

ભાવાર્થ:—પરમયુરુ કરુણાસાગર કહે છે કે, બ્રહ્માંડમાં ચૌદ લોકના પંચ ભૌતિક દરેક પાટામાં સોડંગ રહેલો છે, એ સોડંગ સ્વાસરૂપ જે પ્રભુ છે. તેનું જ નામ પંચમુ રવસમ [સૂર્ય] વેદ છે. તેની સત્ત્વિય (સમ્પૂર્ણ) જ્યોત્ષ્ણા પરમયુરુના દેવક ચાનથી જ મળી શકે તેમ છે.

સિર્ગુણ ફેટ સકલ જોતને મર ।

સોતો કર્તા કરતકે ॥

જીનકે અનિત પદારથકે તન ।

અવધિકાલ મરતકે ॥ ૧ ॥

(સકલ ચિંતામણિ મંથ. અં. ૮)

ભાવાર્થ:—પરમયુરુ કરુણાસાગર કહે છે કે, ભવસાગરમાં વસતા ચૌદલોક દેવક ક્ષાંતીના કલ્પો જ બનેલા છે. તેથી તેમના પંચભૌતિક દરીશ અનિત્ય છે. તેથી જ અવધિકાલે નષ્ટપણે પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી તેમાં ભગવાનપણું માનવું અર્થ છે.

નિર્ગુણ બ્રહ્મ અકરતા અનુચિત ।

અંતસ વિનુ સંકલપકે ॥

તો સામયકે કરનદારકો ।

ઉપજે કિનું કલપકે ॥ ૨ ॥

(સકલ ચિંતામણિ મંથ. અં. ૮)

ભાવાર્થ:—પરમયુરુ કરુણાસાગર કહે છે કે, બ્રહ્મ, નિયંત્ર, અકર્તા, અનુચિત એટલે અંતઃકરણ વિનાયું છે. અર્થાત્ જિન સંકલ્પી સર્વ બાપ છે. ત્યારે શું કાંઈ ઉત્પન્ન થાય છે કે, આ બ્રહ્માંડમાં ચૌદલોકને ઉત્પન્ન કરનાર કોણ હશે? અને કોના સંકલ્પથી આચિત-નિચિત સર્જિત ઉત્પન્ન થઈ હશે?

નિજપતિ પરમ કૈયલ કુલ યાહી પર ।

બ્રહ્મ અક્તવો કારન કરતા ॥

અગણિત અંસ ઉદોત અધિપતિ ।

અવિલ અનુકરમનો મરન ધરતા ॥૧॥

(દંશતાલેલા મંથ. અં. ૧૩)

ભાવાર્થ:—પરમયુરુ કરુણાસાગર કહે છે કે, અગિત બ્રહ્માંડના મહાન સક્રી નિજપતિ કૈવલ ભગવાન સક્રી બ્રહ્માના મરણરૂપ છે. તે અગણિત અશીના પ્રકારરૂપ અધિપતિ એટલે મણી ધર્મને અગિય બ્રહ્માંડના ચૌદ લોકને પારણ કરનાર છે.

જીનું પ્રકાશ સરવલ છેતનચિત્ ।

બ્રહ્મ આમાસનો અનુપસુરીયે ॥

બાચ બોલ અંત મય પક બજૈત દિવ્ય ।

ઉદોત મય અસ્તગતિ લોપ દુરીયે ॥ ૩ ॥

(દંશતાલેલા મંથ. અં. ૧૮)

ભાવાર્થ:—પરમયુરુ કરુણાસાગર કહે છે કે, જો અનંત બ્રહ્માંડથીયે દેવક ક્ષાંતી સર્વજ્ઞ, સદ્, ચિન્મય પરિપૂર્ણ બ્રહ્મરૂપી પ્રકાશ છે. તેનો પ્રકાશ સૂર્યના ક્ષાંતિ દરે (પ્રકાશક સૂર્ય અને પ્રકાશ સૂર્યનો આભાસ) છે. બ્રહ્માંડના આભ, અત અને મધ્ય ત્રણ કાળમાં તે એક અદૈત દિવ્ય દેવક પદ સૂર્યના ક્ષાંતિની આશરે દેવથી તે અસ્ત થતા સુધી રોષારોષથી રહિત છે.

કોયેહુ પયેપાન પુનીચાન જોહી જીત જીનું ।

તિત તિનું તાંદી ઘાંદી ઘુગલ લેતા ॥

કાંદે કુલેટ સોહી સકલ ચિર સમ્રય ।

તાહી પવ્ પિન પિનું મય અલેતા ॥ ૫ ॥

(દંશતાલેલા મંથ. અં. ૧૩)

ભાવાર્થ:—પરમયુરુ કરુણાસાગર કહે છે કે, બ્રહ્માંડમાં ચૌદ લોકને ન્યા ન્યા જેવાં જેવાં આનંદપાન-જોઈએ તેવાં તેવાં આનંદપાન તે અનંત બ્રહ્માંડથી દેવકપતિ આપી રહ્યા છે. તે ચૌદ લોકને માથે મહાન સામ્રથ પદ છે. તે પણ ભવના વિના સર્વ લોક જ્યાં જેવા રહ્યા છે. તેથી જ—

પુનરપિ જનનં પુનરપિ મરણમ્ ।

પુનરપિ જનનં જાહેર કાયનમ્ ॥

અર્થાત્ દેવક યજ્ઞ પ્રાપ્ત થતી જ નથી, પરંતુ પારંપર ભવસાગરમાં ભગવું પડે છે.

તેહી માટે નિજ તાત સકલકે ।

પક હો સરજનદારે ॥

બ્રહ્મા વિશ્વનુ માહેસ લોપન્યું ।

પ્રકૃતિ પુરુષ લગ સારે ॥ ૧૩ ॥

(અદૈતાદૈત નરવેદ ચિંતામણિ મંથ. અં. ૧૦)

ભાવાર્થ:—પરમયુરુ કરુણાસાગર કહે છે કે, જોરથી માટે જ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, સદ્ અને રોષ નામની આભાસને નિરંજન અને પ્રકૃતિ (મદંભાવા) સુધી દરેકને ઉત્પન્ન કરનાર એ જ અરજનદાર છે.

તેહી પતિસે અથ અહંગ નનામિ મે ।

સુરત સુરત પકતાલ ॥

જેદી સકલકે પરમ પુરાતન ।

મજત પુરીત અમિલાસુ ॥ ૭૦ ॥

(વિશ્વભ્રમ વિખંસ-નિધિમંથ. અં. ૧૨)

ભાવાર્થ:-પરમશુર ક્રેષ્ટાસાગર કહે છે કે, તે અખંડ દેવલપતિને હું સુરતા-તુરતા પરાવીને નમસ્કાર કરું છું. જે પરમપુરાતન અનંત અઘાડના ધણી છે. તેને જ બળવાથી બલબરની તમારી સખળી આવાણાઓ (ઇન્દ્રાણી) પરિપૂર્ણ થશે.

ઓર મજનસે કાજ સરતનહિ ।

નિજપતિ વિના કષેહો ॥

સદાં અસંદ વિના ફુળ ફેરે કાજ ।

જેદી મરી ગયે સવેહો ॥ ૭૧ ॥

(વિશ્વભ્રમ વિખંસ-નિધિમંથ. અં. ૧૨)

ભાવાર્થ:-પરમશુર ક્રેષ્ટાસાગર કહે છે કે, તે નિજપતિ એટલે સિદ્ધિ (દેવદેવો) તથા નિયંત્ર (અધ) થી તિલ-સકતાં સિદ્ધાંત જે અનંત અઘાડા-ધીય દેવલ બળવાનના બળન સિવાય બલ-અંકટનું મહાન કાર્ય અ-ય દેવદેવોઓથી સિદ્ધ થાય તેમ નથી. કારણકે બલસાગર તરવા માટે અખંડ દેવલ બળવાન સિવાય જે શુભરી ગયેલાં દેવદેવોઓથી તે બની શકે તેમ નથી.

પણ કોઈ કાઠ મહી મવતટકે ।

સક્ષે જ્ઞાત હમેરા ॥

મ્યાય સહિત અનમે અચિલોક્ષીત ।

પ્યો પ્રહે કપટ કુવેરા ॥ ૨૪ ॥

(વિશ્વભ્રમ વિખંસ નિધિ મંથ અં. ૧૨)

ભાવાર્થ:-પરમશુર ક્રેષ્ટાસાગર કહે છે કે, મોઢે લોકના નાથ અર્થાત્ બળવાન વિષે અત્યોદે ભવસાગરમાં પૃથક્ પૃથક્ માન્યતા રહેલી નોવામાં આવે છે. કારણકે લોકિકમાં નાથવંત ધીએ ખરીદતી સમયે જોવા બુદ્ધિથી જરાખર પરીક્ષા કર્યા બાદ ખરીદે છે; પરંતુ અલૌકિક દેહમાં અખંડ અજર અમર બળવાનને ખરીદતી વખતે બુદ્ધિનો બિલકુલ ઉપયોગ કરતા જોવામાં આવતા નથી. અર્થાત્ ન્યાયથી નિષ્કર્ષ કરતા જ નથી; પરંતુ અંધશ્રદ્ધાથી જ બળવાન ખરીદે છે. અર્થાત્ નિમ્મલ હૃદય છે; પરંતુ ડાહ્ય સમયે (કાળે) માફ દેવલ ગાન ચાવતિ થસે અને જેમાં ડાહ્યપણ પ્રકારનો પણ કે મત નથી તેમાં ફક્ત ન્યાય

સહિત અનંત અઘાડાધીય દેવલ કતોનો પદ જણાવ્યો છે. માટે માગ ક્યન પ્રગણે જે જે અંસો સમજશે તે તે અંસો બળવાન તરીકે નાથવંતની ઉપાસના કરશે નહિ; પરંતુ અખંડ અજર અમર અનંત અઘાડાધીય કતોની જ ઉપાસના (બળન) કરશે. તેથી જ બલ સંકટ નષ્ટ થઈને કેવલ મુક્તિને પ્રાપ્ત કરી શકશે.

હવે તે ધર્મમંથેમાં આશ્ચર્યકારક બિના ફક્ત એટલી જ છે કે આવ ધર્મશુર પોતે અબજુ હોવા છતાં સ્વાનુભવથી પોતાના અનુયાયીઓને આત્મતત્ત્વનું શિક્ષણ અર્પણ કરવા અર્થે પોતે એટલે પરમશુર શ્રીમત્ ક્રેષ્ટાસાગર મહારાજને મહાન પરિશ્રમથી પંદર ધર્મમંથે રચ્યા છે. તેનું અસલી અને શત્પ રદશ થો તે ધર્મમંથેના વાચક વર્ગ યા શ્રોતાવર્ગને જ પ્રાપ્ત થાય તેમ છે. તે ધર્મમંથે દસ્તલિખિત મિત્ર બાપામાં દતા, તેમથો થોમાં જ વર્ષોથી પ્રેસમાં છપાય છે.

આ સમગ્રદાયની શુભાશીર્વાચારસાપુરીમાં કાઠિયાના જેવું જ સુંદર ઘાટનું પત્થરનું મહાન દેવળ છે. તે દેવળ પ્રાચિન સમયમાં પાવામઢથી પત્થરે લાવીને બાહોય કરીમરોથી સુશોભિત અંધવામાં આબુ હતું. તેમાં ત્રણ ખંડ છે. વચ્ચેના મહાન ખંડમાં માંડીના સિંહાસનમાં રથામ આરસની પરમ શુર શ્રીમત્ ક્રેષ્ટાસાગરની મૂર્તિ પુરથીમાં બેસાડેલી છે. તે મૂર્તિ શુભની છે અને બળવાનની માન્યતા નિરાકર છે. તેની આજુબાજુ બે છઠ્ઠીશોની સદેહ આરસની જોમી મૂર્તિઓ છે, જે તેની આજુબાજુના ખૂનને ખંડોમાં ગાંઠીઓ અને અખંડ ધીના દીવા જો છે. ત્યાં દરરોજ ચાર વખત વિધિસર આરતિ, પૂજા થાય છે. દેવળ સિવાયની જાહોની જગામાં સુંદર મકાનો, સજામંડપ તેમજ બે દરવાજા છે. ત્યાં મોટા દરવાજા ઉપર દરરોજ ચોખ્ખી વાજે છે. મંદિરની જગા ધણી જ વિશાળ દોષ યોતરદ દરતો ઢાટ છે. ત્યાં તે સમગ્રદાયની ગાંઠી ઉપર બેસનાર કુળેરાચાર્ય મહારાજથી તથા સંત સાધુઓ નિવાસ કરે છે. ત્યાં વર્ષમાં બે સમયે થાય છે. તે મંદિરની પશ્ચિમ દિશામાં થોડક દુર સરસધ બાગ છે. ત્યાં મુખ્ય ધર્મશુર તેમજ તેના આચાર્યોની સમાધિ માટે બંનેલો વિચેર છે. તે ત્યાં પોતાના વોટર વક્તની સમગ્ર હોવાથી મંદિરમાં અહોરાત્રિ જળ આપ્યા કરે છે. તેમજ તેની ચોતરફ

ભાવાર્થ:-પરમયુરુ કરુણાસાગર કહે છે કે, બ્રહ્માંડમાં યોદ્ધા સોહાને પંચ બૌદ્ધિક દરેક પાટામાં સોહાન રહેલો છે, એ સોહાન સ્વાસથ્ય ને પ્રભુ છે. તેનું જ નામ પંચમ સ્વસમ [સુદમ] વેદ છે. તેની સંગીતમાં (સમ્પૂર્ણ) જ્યોત્સ્ના પરમયુરુના દેવલ શાનથી જ મળી શકે તેમ છે.

સિર્ગુણ રૂપ સકલ જીવને મર ।

સોતો કર્તા કરતકે ॥

જીનકે અનિત પદારથકે તન ।

અવધિકાલ મરતકે ॥ ૧ ॥

(સકલ ચિંતામણિ મંથ. અં. ૮)

ભાવાર્થ:-પરમયુરુ કરુણાસાગર કહે છે કે, ભવસાગરમાં વસતા યોદ્ધાને કેવલ ક્ષત્રીના કૃત્યો જ ખતેલા છે. જેથી તેમના પંચબૌદ્ધિક યરીશ અનિત્ય છે. તેથી જ અવધિકાલ નષ્ટપણને પ્રાપ્ત થાય છે. જેથી તેમાં ભગવાનપણ માનવું નથી શક્ય છે.

નિર્ગુણ દ્રવ્ય અકરતા અનુચિત ।

અંતસ ઘિનુ સંકલપકે ॥

સો આમવકે કરણદારકો ।

ઉપલે કિનું કલપકે ॥ ૨ ॥

(સકલ ચિંતામણિ મંથ. અં. ૮)

ભાવાર્થ:-પરમયુરુ કરુણાસાગર કહે છે કે, બ્રહ્મ, નિયંત્ર, અક્ષત, અનુચિત એટલે અંતઃકરણ (વિનાશ) છે. અર્થાત્ બિન સંકલ્પી સર્વ બાપક છે. ત્યારે શકે ઉત્પન્ન થાય છે કે, આ બ્રહ્માંડમાં યોદ્ધાને ઉત્પન્ન કરનાર કોણ હશે! અને કોના સંકલ્પથી બાલિચ નિયંત્ર સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થઈ હશે!

નિજપતિ પરમ કૈયલ કુલ યાદી પર ।

દ્રવ્ય અકલ્પકો કારણ કરતા ॥

અગણિત એસ ઉદ્યોત અધિપતિ ।

અતિલ અનુકરમનો મરમ ઘરતા ॥૧॥

(દશતાલેશ મંથ. અં. ૧૩)

ભાવાર્થ:-પરમયુરુ કરુણાસાગર કહે છે કે, અખિલ બ્રહ્માંડના મહાન સક્રીય નિજપતિ કેવલ ભગવાન સક્રીય બ્રહ્માના કારણરૂપ છે. તે અનુચિત અશોભા પ્રકાશરૂપ અધિપતિ એટલે મળી થઈને અખિલ બ્રહ્માંડના યોદ્ધાને બાંધેલું કરનાર છે.

જીનું પ્રકાશ સર્વદ્રવ્ય

બ્રહ્મ આ

આદ્ય લોક મંત મધ્ય પર

ઉદ્યોત મધ અસ્તગતિ

(દશતાલેશ

ભાવાર્થ:-પરમયુરુ કરુણાસાગર

અનંત બ્રહ્માંડાધીશ દેવલ ક્ષત્રીના સર્વ

પરિપૂર્ણ બ્રહ્મરૂપી પ્રકાશ છે. તેનો

દષ્ટાન્ત રૂપે (પ્રકાશરૂપ) અને પ્રકાશ સર્વ

છે. બ્રહ્માંડના આદ્ય, અંત અને મધ્ય ત્રણ

એક અદૃત દિવ્ય દેવલ પદ, સૂર્યના દષ્ટાન્ત

દેવલથી તે અસ્ત થતા સુધી કોણરૂપથી રી

કોયેદુ પયોપાન પુનીબાન જોદો જીત જીત

તિત તિનું ટાંઢી ટાંઢી ઘુગલ વેત

કહે કુવેદ સોદો સકલ શિર સમ્રથ ।

તાહો પદ્મ ચિત્ત ચિત્ત સય મચેલા ॥ ૫ ॥

(દશતાલેશ મંથ. અં. ૧૩)

ભાવાર્થ:-પરમયુરુ કરુણાસાગર કહે છે કે, બ્રહ્માંડમાં યોદ્ધાને ન્યા ન્યા નેવાં નેવાં આનંદ

નેઈએ તેવાં તેવાં આનંદાન તે અનંત બ્રહ્માંડાધીશ

દેવલપતિ આપી રહ્યા છે. તે યોદ્ધાને માથે મહાન

સામ્રથ પદ છે. તે પદ્ય ગદ્યના વિના સર્વે શોભા

નેવા રહ્યા છે. તેથી જ—

પુનરપિ જનને પુનરપિ મરણમ્ ।

પુનરપિ જનની અઠરે શયનમ્ ॥

અર્થાત્ કેવલ મુક્તિ પ્રાપ્ત થતી જ નથી, પરંતુ

વારંવાર ભવસાગરમાં ભગવું પડે છે.

તેથી માટે નિજ તાત સકલકે ।

પદ્મ હો સરજનદારે ॥

દ્રવ્ય વિશિષ્ટ માહેસ લેપરનું ।

પ્રકૃતિ પુરુષ લગ સારે ॥ ૬ ॥

(અદૃતાદૃત નરવેદ ચિંતામણિ મંથ. અં. ૧૦)

ભાવાર્થ:-પરમયુરુ કરુણાસાગર કહે છે કે, એટલા

મટે જ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શકર અને શૈવ નામની બ્રહ્મા

લક્ષ્મી નિરંજન અને પ્રકૃતિ (મહાબા) સુધી દરેકને

ઉત્પન્ન કરનાર એક જ અરબનદાર છે.

તેથી વસિસે અથ અહંમ નનામિ મે ।

સુરત સુરત પક્ષાણ ॥

જેહી સકલકે પરમ પુરાતન ।

મજત પુરીત મમિલાસુ ॥ ૭૦ ॥

(વિશ્વશ્રમ વિષ્વંસ-નિધિમંથ. અં. ૫૨)

ભાવાર્થ:-પરમશુદ્ધ કરુણાસાગર કહે છે કે, તે અખંડ દેવલપતિને કું સુરતા-નુરતા પરાતીને નમસ્કાર કરે હું. ને પરમપુરાતન અનંત બ્રહ્માંડના ધણી છે. તેને જ ભજવાથી ભવભરની તમારી સમગી જાણ-હોવાઓ (ધ્રુવોઓ) પરિપૂર્ણ થશે.

ઘોર મજનસે કાજ સરતનહિ ।

તિજપતિ યિના કવેહો ॥

સર્વાં લલંકર યિના કુળ કરે કાજ ।

જેહી મરી ગયે સમેહો ॥ ૭૧ ॥

(વિશ્વશ્રમ વિષ્વંસ-નિધિમંથ. અં. ૫૨)

ભાવાર્થ:-પરમશુદ્ધ કરુણાસાગર કહે છે કે, તે નિજપતિ એટલે સિદ્ધિ (દેવદેવીઓ) તથા નિશ્ચય (બ્રહ્મ) થી તિત-સક્તી સિદ્ધાંત ને અનંત બ્રહ્માંડની દેવલ ભજવાનના ભજન સિવાય ભવ-સંકટમાં મદાન કામ જીવ દેવદેવીઓથી સિદ્ધ થાય તેમ નથી. કારણકે ભવશાગર તરવા માટે અખંડ દેવલ ભજવાન સિવાય ને શુભરી મથેલાં દેવદેવીઓથી તે બચી શકે તેમ નથી.

પણ કોઈ કાલ મહી ભવતટકે ।

ચકવે જ્ઞાન હમેરા ॥

સ્વાય સદિત અનમે અયિલોકીત ।

કયો ઘટે કપટ કુચેરા ॥ ૭૨ ॥

(વિશ્વશ્રમ વિષ્વંસ નિધિ મંથ અં. ૫૨)

ભાવાર્થ:-પરમશુદ્ધ કરુણાસાગર કહે છે કે, કોઈ લોકના નાથ અર્થાત્ ભગવાન વિવે અત્યારે ભવસાગરમાં પૃથક્ પૃથક્ માન્યતા રહેલી જોવામાં આવે છે. કારણકે લોકિકમાં નાથવત યીએ ખરીદતી સમયે છવે લુલ્હી બરાબર પરીક્ષા કર્યા બાદ ખરીદે છે; પરંતુ અલોકિક દેશમાં અખંડ અનંત અમર ભગવાનને ખરીદી વખતે લુલ્હીને વિલક્ષણ ઉપયોગ કરતા જોવામાં આવતા નથી. અર્થાત્ ન્યાયથી નિષ્કૃષ્ટ કરતા જ નથી; પરંતુ અધિકારથી જ ભજવાન ખરીદે છે. અર્થાત્ નિષ્ઠા રહે છે; પરંતુ કાઈ સમયે (કાલે) માટે દેવલ જ્ઞાન આપતી થશે. અને તેમાં કાઈપણ પ્રકારનો મક્ક કે મત નથી તેમાં ફક્ત ન્યાય

સદિત અનંત બ્રહ્માંડની દેવલ કરતીને પક્ષ જણાવ્યો છે. માટે મારા કથન પ્રમાણે ને ને અંશે સમજીને તે તે અંશે ભગવાન તરીકે નાથવતની ઉપાસના કરશે નહિ; પરંતુ અખંડ અનંત અમર અનંત બ્રહ્માંડની કરતીને જ ઉપાસના (ભજન) કરશે. તેથી જ ભવ સંકટ નષ્ટ થઈને કૈાલ યુક્તિને પ્રાપ્ત કરી શકશે.

હવે તે ધર્મશ્રેણીમાં આચર્યકારક બિના ફક્ત એટલી જ છે કે આજ ધર્મશુદ્ધ પોતે અમર હોવા છતાં સ્વાતુભવથી પોતાના અનુયાયીઓને આત્મતત્ત્વનું શિક્ષણ અર્પણ કરવા અર્થે પોતે એટલે પરમશુદ્ધ શ્રીમત્ કરુણાસાગર મદારાને મદાન પરિશ્રમથી પંદર ધર્મશ્રેણી રચ્યા છે. તેનું અસલી અને અત્ત રદશ્ય તે તે ધર્મશ્રેણીના વાચક વર્ગમાં શ્રોતાવર્ગને જ પ્રાપ્ત થાય તેમ છે. તે ધર્મશ્રેણી ફક્તલિખિત મિત્ર ભાષામાં હતા. તે અંશે શ્રેણીમાં જ વધેથી પ્રેમમાં છપાય છે.

આ સમ્પ્રદાયની શુદ્ધાદિતુલ્ય સારસાપુરીમાં કારિતના જેવું જ સુંદર ઘાટનું પત્થરનું મદાન દેવળ છે. તે દેવળ પ્રાચિન શ્રમધર્મ પાવાનદથી પાંચેરા લાવીને બાહોણ કારીમશાઈ સુશોભિત બાંધવામાં આવ્યું હતું. તેમાં ત્રણ ખંડ છે. વચ્ચેના મદાન ખંડમાં આદિના સિદ્ધાંતમાં શ્યામ આરસની પરમ શુદ્ધ શ્રીમત્ કરુણાસાગરની મૂર્તિ પુરશીમાં ખેસાડેલી છે. તે મૂર્તિ શુભી છે અને ભજવાનની માન્યતા નિરાકાર છે. તેની આજુબાજુ બે છત્રીઓની સંદેહ આરસની બની મૂર્તિઓ છે, ને તેની આજુબાજુના બંને ખંડોમાં આદિઓ અને અખંડ શ્રીના દીવા જણે છે. ત્યાં દરેક જગ્યાએ વખત વિધિસ્તર આરતિ, પૂજા થાય છે. દેવળ સિવાયની આદિની જગ્યામાં સુંદર મકાનો, સલામતપ તેમજ બે દરવાજા છે. ત્યાં મોટા દરવાજા ઉપર દરેક જગ્યાએ ચોથડીયાં વાગે છે. મંદિરની જગ્યા ધણી જ વિશાળ હોઈ ચોતરફ ફરતો ઘાટ છે. ત્યાં તે સમ્પ્રદાયની ગાદી ઉપર બેસનાર કુળેશચાર્ય મદાન-શુભથી તથા સંત સાધુઓ નિવાસ રહે છે. ત્યાં વધેમાં બે સરેખા થાય છે. તે મંદિરની પશ્ચિમ દિશામાં થોડક દુર સરસધ બાગ છે. ત્યાં મુખ્ય ધર્મશુદ્ધ તેમજ તેના આચાર્યોની સમાધિ માટે જમલો વિચેરે છે. ને ત્યાં પોતાના વોટર વક્સની સજવડ હોવાથી મંદિરમાં અદોરાત્રિ જળ આવ્યા કરે છે. તેમજ તેની ચોતરફ

ગ્રાહકોની સગવડતા ખાતર નીચેને ઠેકાણે વિશ્વમંગલ નુ લવાજમ પાછી પહોંચ મેળવીને બરી થકારો.

મુ.બધ.

- 1 જૈન. જૈમ કાન્તી કમ્પની; ૧૪૦ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ.
- 2 પં. નારાયણ મુલજી પુરતકાલપ-કાલપાદેવીરાદ.
- 3 શ્રી. હા. રામજી ખીમજી કેસરવાલા ૧૦૭ ગુલસવાડી.
- 4 શ્રી. જમનાદાસ માધવજી ડવેરીબાગર ખારાકુવોપાસે.
- 5 જયવંત શ્રી. પ્રેસ ૪૪ સી. પી. રોડ પહેલે માળ
- 6 સાફ શુકર ડેપો. — પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ.
- 7 ત્રિકમલાલ તુલસીદાસ પહેલી કુલસવાડી, પારસીની
- 8 અગીયારી સામે ફરનીચરની કુકાન.
- 9 નાવક સોપ ડીપો, જુલેશ્વર
- 10 અમર્યાલાલ જગજીવનદાસ અનંતવાડી
- 11 શ્રી. મુળચંદ્રભાઈ, દવે સોપ ડેપો.
- 12 કેપ્ટન સ્ટ્રીટ — અનંતવાડીને નાકે મુલક ૨
- 13 શ્રી. વિહલદાસ પીરચંદ,
- 14 સાદ મનમુખલાલ નારાયણદાસ
- 15 ૧૧૮, કંચારા ચાલ, પહેલી માળ, મુ. બાઈ નં. ૨
- 16 શ્રી. દરજી જાતિ સેવા મંડળ,
- 17 ૧૫૭, બજાર ગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુ. બાઈ નં. ૧
- 18 શાશાભાઈ વલ્લભભાઈ-દહાણુ રોડ
- 19 પ્રભુદાસ દરજેવનદાસ શુકસેલસં-નવસારી
- 20 મહેન્દ્ર દ. શુક્લ, સરતી ઔપકાશીલય બાલાશરોડસુરત
- 21 શ્રી. પ્રાણલાલ ભગવાનદાસ મચંડ,
- 22 બાગા તળાવ, પાણીની બીંત, સુરત
- 23 જુલેલસં દેસાઈ બધસં, કલોપોર બજાર-ભરૂચ
- 24 પટેલ ઇન્ડુભાઈ સિવાભાઈ-શ્રી રામકપીર
- 25 ઈશ્વર-કોટેજની બાજુમાં, દાથી પોળ, વડોદરા
- 26 નર્મદાચંદ્ર ઈશ્વરલાલ પાકે ભોગીદાસ વિહલની પોળ
- 27 જુલેલસં જગજીવનદાસ દરજેવનદાસ વડોદરા
- 28 શ્રી. મદાકાળી બેંગલસ રોડસં,
- 29 ન્યાય મંદિર પાછળ, હનુમાન ચક્રવા, વડોદરા
- 30 મધુસૂદન બાઈલાલભાઈ શુકસેલસં પાદરા
- 31 પોપટલાલ ચોલાજીદાસ, પાદરા
- 32 રાજદર્ભ પટેલ નામજીભાઈ લાલદાસ મુ. ટ્રેસ તા. પાદરા
- 33 જુલેલસં તાપીચંદ્ર નેચંદ્ર જં. યુસુર-
- 34 વીહલદાસ એચ. શાફ, દાવર રોડ-ડેસાઈ
- 35 શાન્તિલાલ છોટાલાલ-જાલોદ
- 36 અંબાલાલ દલસુખરામકંપાખ્યાય મોદીનીવાંડી શાધરે
- 37 ચરોતર શુક રોડસં રટેશન રોડ-આણંદ
- 38 શ્રી. રમણલાલ બેશરામચાઓ. રેડીઆપોળ ઉમરેક
- 39 શ્રી. મણિલાલ સોમાભાઈ સાદ, દલાલ પોળ, "

- 40 મીમનલાલ છોટાલાલ, સટાકપોળ-ઉમરેક
- 41 શ્રી. રામુભાઈ ચંદ્રલાલ ભટ, સલપોળ, હાકાર
- 42 શ્રી. જમનાદાસ પાકે, ન્યુઝ પેપર એજન્ટ "
- 43 ગેરધનભાઈ વલ્લભભાઈ પટેલ (ચર) મુ. કરમચંદ
- 44 નારાયણભાઈ દરિશમ રાવલ-મુ. ખાવડ
- 45 માળજી પરસોતમ મસીદ પાસે-સાણંદ
- 46 કુષ્મા પ્રિન્ટરી (પારખ બધસં) પેટલાદ
- 47 અમીન છોટાભાઈ કાશીભાઈ જાનરમા-મુ. વીરસદ
- 48 શ્રી. ભાદરજી સત્તમે મંડળ, ભાદરજી
- 49 શાલાભાઈ મંગળદાસ પટેલ, મોડી ખંડી,
- 50 પટેલ ચંદ્રભાઈ બાઈલાલભાઈ, સરકારની ખંડી "
- 51 પટેલ જનનભાઈ નાદાભાઈ, નાવલી
- 52 શ્રી. સુશંત ભજન મંડળ, સુશંત
- 53 વૈષ્ણવ પ્રિન્ટરી ધોરસદ
- 54 દેસાઈ શુક ડેપો, સાંધપીપળી નડીઆદ
- 55 પા. અંબાલાલ શાલાભાઈ લખાવા "
- 56 શ્રી કમિત સાહિત્ય મંદીર માનનગર "
- 57 શ્રીભાઈ-આલ-મંડળ મોહનગામા માધ્યોક "
- 58 શ્રી સોમાચ કંબન રોડસં, ભાવસારવાડ "
- 59 સી. જમીન કંપેની, દેવજીવન રટેશન રોડ "
- 60 શ્રી. નડીઆદ ભજન મંડળ, "
- 61 સાદ મધુસૂદન ગેરધનદાસ, ટાયલા પોળ,
- 62 ભવાનીચંદ્ર ત્રિભોવનદાસ તવાડી-ચેલોડા
- 63 કાલીદાસ લક્ષ્મભાઈ પટેલ વસો ડાપરેડીવેલેક-વસો
- 64 કાલોઆ મોતિભાઈ જોશાભાઈ, વાકુલા પાસે, પેટલાદ
- 65 ધો. વસો ભજન મંડળ,
- 66 પા. પરસોતમદાસ મનનલાલ, ચોક, વસો
- 67 શાલાભાઈ વલ્લભભાઈ દહાણુ રોડ
- 68 વીહલદાસ નામરદાસ પટેલ, ખેડા
- 69 શ્રી. મંદુકા ભજન મંડળ
- 70 રા. સા. ચંદુલાલ મણપતરામ દેસાઈ, મહુધા
- 71 શ્રી. મહેતા ન્યાતિલાલ મણિલાલ ભેલી, નરસંદા
- 72 શ્રી. મનમુખલાલ એમ. ત્રિવેદી.
- 73 કીયા મોટેજ, ૭/૭૭, તીલકનગર દાનપુર
- 74 શ્રી. પીજી ભજન મંડળ, શ્રી. મનનભાઈ બી પટેલ,
- 75 પટેલ મેડીકલ રોડસં, પીજી
- 76 નવનીતલાલ ઝોહવલાલ દેસાઈ, કંપડવજી
- 77 મીમનલાલ ચાર. પરીખ કંપડવજી
- 78 શ્રી. અદેચરદાસ સુયંરામ દીલીપ
- 79 સર્વજનીન લાયબ્રેરી, મુ. ગામડી

અમદાવાદ

૨ કુલરાત બનરલ દે કમ્પની-મહિલાજી

- ૧ મહારાજાની સોનારામજી સર્મા માંડવીની પોળમાં
સોનીની પોળના મોડા પ્રપુર
- ૨ શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાળીવળ અમાલિત ચાર્જનિર
: કવાખાતુ, બારોડીયા રોડ નારાયણ નીલાલ
- ૩ જીવસેવક મહારાજ રામચંદ્ર જાજુષે રજુ કરવાળ
- ૪ કંકર છુટ કેમે, રીન્ડેરોડ, પુલ તીમે
- ૫ શ્રી પ્રભુદાસ મહારાજ ચારજપુર તળીયાની પોળ
- ૬ સાક સોમચંદ્ર અંબાલાલ ધડીયાળી.લાલની પોળમાં
ક્યાનવાણી પોળ
- ૭ નર્મદાકંઠર મુળકંઠર પંડ્યા રાવપુર કાપડીવાલ
- ૮ પરમાર પ્રીન્ડીમ પ્રેક્ષ જાલાહનુમાન પાસે
- ૯ અંકુશલ ગુરુલાલ અગાધીત કુશારવાલ હુલુલાવાલ
- ૧૦ ધીરજલાલ ખીમજી બગદેવ, નિરધરનગર નં. ૧૪
- ૧૧ પટેલ મોહનલાલ નહેરુવાલ મહેતા મધીનીયર
સાહપુર-વનનાળી વાંસની પોળ.
- ૧૨ જાવજાર હોયતલાલ મંગળજી સાહપુર-
વડીકાદીની પોળ પાસે, રેણીચંદના કહેવામાં.
- ૧૩ કંકરરાવ સાધવરાવ માખજીવાલ
મીરજપુર અમદાવાદ મેરજ
- ૧૪ વિનોદચંદ્ર રામજીભાઈ ગીરધરનગર બજવા નં. ૬
- ૧૫ વેલ અંબાલાલ રિશ્વદાસ હુલુલાવાલ કુશારવાલ
- ૧૬ શ્રી યાનવર્ધકે પુસ્તકાલય,
પટેલ જોશીનાભાઈ હનાલાલ ધીરજલાલ,
રિયાપુર, હુલુલાવાલ, નવાતળીયાની પોળ
- ૧૭ શ્રી યાનવર્ધકે પુસ્તકાલય,
પરસોતમલાલ દારોડાલાલ નામી,
સરહપુર, સનદસેરી, મ નં. ૧૩૬૪
- ૧૮ શ્રી યાનવર્ધકે પુસ્તકાલય, સાહેબલાલ જોશ. જમી
ચારજપુર, રોલતખાનગી, કામદાસેરી
- ૧૯ ધાર્મિક પુસ્તકાલય, લીકાદા રોડ
- ૨૦ અનકા છુટ કેમે, જાલાહનુમાન પાસે
- ૨૧ દેસાઈ બપમો, લક્ષ્મી વિલાસ દોહલ લામે
- ૨૨ 'વાલ્ક' પુસ્તક હાસર, બદ પાસે
- ૨૩ જાણવલ સુનીલાલ સર્મા પાનખર નામ
- ૨૪ મણીનાલ જામલાલાલ, તલવપુર-વરજલાલ
- ૨૫ લક્ષ્મીચંદ્ર કાળીલાલ પટેલ, નવા વાડજ
- ૨૬ મહંત ઝાધવદાસજી શુક્ર મોહનદાસજી
પીલગીયા બંવા રિંચુમંદીર
- ૨૭ પ્રીન્ડા રોહલ્ લદ, તાર જોશીમ
- ૨૮ પટેલ છેડાનઈ ઇન્ડમાભાઈ મુ. ધરમજ
- ૨૯ શ્રી. કાક પાદમજીભાઈ ચીમનલાલ,
કામના વહેપરી, હંવારજી
- ૩૦ કંકરલાલ જોષીતારામ રીક્ષિત રામજલાલ.ચંચન મંદળ
જીવપુર-કેડાલિ
- ૩૧ માધવલાલ જીવજલાલ પટેલ મુ. રૂપાલ તાપા હલોડી
- ૩૨ કંકર, કાળીલાલ ગીરધરજાલ-બહુલાજી

- ૩ શ્રી. કંકરલાલ વલ્લભરામ જોશી,
કબીર સાહેબજી મોંદર, વાનગર
- ૪ કુશારાવ કોપાકરાવ ચીટનીલ, પાડજ
- ૫ શ્રી. પટેલ ન.નાભાઈ નરસીભાઈ, ક્યાણુરેમી
- ૬ શ્રી. રંતનલાલ નરસીભાલ, બનરમાં, વાનગર
- ૭ રવિચંદ્ર સાહેબજી બાજ દેસાઈ પોળ ધીરજલાલ
- ૮ શ્રી. નારાયણજી પ્રમચંદ ઝાંધી, બનર, ધીગકા
- ૯ શ્રી. નેરસીન મુંદરજી સોની, કોઠ (વિળગ તાલુકા)
- ૧૦ શ્રી. જવાનભાઈ મનવલ લ રજી,
ગામઠ (વિળગ તાલુકા)
- ૧૧ ગીરધરજાલ ઇલાલ, મોવવાડા ધેરી-કેડુલ
- ૧૨ દેસાઈ રાજજીભાઈ લક્ષ્મીભાઈ, પ્રાંતિક
લુનાગઢ
- ૧૩ રતિલાલ યુમાનચંદ્ર દોશી, રાધી પ્રિ. પ્રેમ ચારજલોલ
- ૧૪ કંકરલાલ જી. રાજ, હવેલી મેન
- ૧૫ કીસનચંદ્ર જોશ. ઇન્ડ-સેરોડી, (નુવાન્ડા)
- ૧૬ જીવમાન જામજી જોશ. નં. ૧૧૫૬ મેરોગી
- ૧૭ શ્રી. પી. જાજુ, રો. જો. રજા મોઝાજાલ
- ૧૮ જાગત પૂંજીચંદ્ર મહારાજ, ધાણસા
- ૧૯ જોશલાલ પી. જાગત નુકપેપર જોશ.ન્ડ-જામનગર
- ૨૦ હંદિલાલ વાગંદ રજુજીવોલ જામનગર
- ૨૧ શ્રી. રમણીજીભાઈ કાળીલાલ ઉપાખ્યાલ,
ગોબરાજપુરા, ઝોલ
- ૨૨ કાનજીભાઈ જામજીભાઈ, ગામ મારકીટ-વાલકેડ
- ૨૩ ચકુલજન નારજીભાઈ છુલેવર-વેરોવળ.
- ૨૪ શ્રી.ગીરધરલાલ હરિલાલ રવે, રાવજા હાળીયા લાલક
- ૨૫ શ્રી. કંકરચંદ્ર પુનરા,
શ્રી પ્રાંતિકા ઇન્ડિયલ વર્કસ, પ્રાંતિકા
- ૨૬ શ્રી. કાનજી રામચંદ્ર દોહલવાળા, રોલકન સામે,
- ૨૭ મહંતશ્રી રામનાથજીભાઈ પ્રજ્ઞાસજી, પ્રાંતિકા
શ્રી. હરજનલાલ પ્રાજ્ઞાભાઈ કંકર,
બનરમાં, રાજસીનાપુર (પ્રાંતિકા)
- ૨૮ રોમી પ્રવીણચંદ્ર જીવલાલ, વડવાલુ કેમ્.
- ૨૯ જામજીવન જીવડીપો, લાંબોલા-વડવાલુ કેમ્.
- ૩૦ નવરજાલ નરસીભાઈ પટેલ, ક્યાણુપુર
- ૩૧ કામેજી પુસ્તકાલય, અમરેલી
- ૩૨ નાનાલાલ ત્રિલોચનલાલ પંડ્યા,ગુલ. પ્રા. શુક
અમરાવતી (બીરા)
- ૩૩ ત્રિવેદી પ્રકાશકંઠર બપકંઠર
શાલ
- ૩૪ મહંતઝોલવદાસજી;મુળજીભાઈજીઆમાં-અમરેલી
- ૩૫ માધવજી લક્ષ્મજી C/O. હાલેક રેડીલ રોડ,
હાલેકબનર-દ્યાલનગર
- ૩૬ જાલ મંડળ-હામનગર (જી. પી.)
- ૩૭ કુશરાવ પુસ્તક બંદાર, નાનકવાડા-કંકરોડી
- ૩૮ મેલજી જાણલાલ નરસિંહભાઈ કંકર-પૂજ

કોઈ એને સત્ય સમજાવે ?

વૃક્ષોમાં ફળ આવે છે અને તે ખી પડે છે, એનાં ફળો ગમે તે ખાય તેમાં એ પ્રસન્ન રહે છે.

નદીઓમાં જલ ઊભરાઈ પડે છે ને ખાણુનાં ખેતરોમાં વહી જાય છે, અન્યતા ઉપયોગમાં એનું પાણી જાય તો નદીને પણ નારાજ થવાપણું નથી.

ગાયનું દૂધ માનવો ખાય છે, પોતાનાં જ બચ્ચાંને એ દૂધ મળતું ન હોવા છતાં એ માનવો પ્રત્યે કાંઈ કોઈ દર્શાવતી નથી:

વૃક્ષો, નદીઓ અને ગાયનું એ અમાપ પુણ્ય હોવા છતાં એ પુણ્યનું પ્રદર્શન કરવાની એમને પરવા નથી.

ફક્ત માનવપ્રાણી એક જ એવું વિચિત્ર પ્રાણી છે કે જેની પાસે ઉપયોગ કરતાં વધારે હોય છતાં એ કોઈને આપવાની વૃત્તિ કરતો નથી, અને એની લાલસા વધારે વધતી રહે છે:

એ ભૂલેચૂકે કોઈને કાંઈ આપે છે તો તે આખ્યાથી સ્મર-ગણું કહી ખતાવે છે, પુણ્યનું પ્રદર્શન કરે છે: વારંવાર એનું વર્ણન કરીને ફૂલાય છે: યાદ રાખો કે, પુણ્યનું પ્રદર્શન કરવાથી રહ્યું મહ્યું પુણ્ય નાશ પામે છે:

બલે એ પાપોને છૂપાવે, પુણ્યનું પ્રદર્શન કર્યા કરે, એનાથી એ બચી શકવાનો નથી.

ખીયારો દુર્બળ માનવ !

પુણ્ય પાપ અને વૃદ્ધિ ક્ષયની પ્રક્રિયાને એ ઉઘટી રીતે જ સમજતો હોય છે.

કોઈ એને સત્ય સમજાવે !

ପ୍ରୀତିମାଳା

ଆୟାତ ୧୦୦ଟି
ପ୍ରକାଶନ ୧୯୪୬

ପୃଷ୍ଠା ୧୦୩
ଆ ୫ ୪ ଥି

ଉତ୍କଳ

હું હરે રામ હરે રામ રામ રામ હરે હરે; હરે કૃષ્ણ હરે કૃષ્ણ કૃષ્ણ કૃષ્ણ હરે હરે
 અધિપતિ:-પં. મંગલજી ઉદયજી શાસ્ત્રી. :: સહતંત્રી : મંગળભાઈ છોટાભાઈ દેસાઈ
 સહિવાલકાર.] અવરજાપો-શાન્તિલાલ વિ. ત્રિવેદી અને ઇશ્વરલાલ રાજ
 'વિશ્વમંજલ' કાર્યાલય જૂનાગઢ

વાર્ષિક લવાજમ : દિઠ મહાર ૧
 રૂ. ૪-૩-૦ રૂ. ૧-૮-૦

વિષય સૂચિ

ક્રમાંક	વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
૧	મતુરને ચેતવણી [કાવ્ય] ...	શ્રી 'પુનિત'	૪૦૧
૨	અપાદકીય ...	...	૪૦૨
૩	ભક્ત પીપાણ ...	કીર્તનાચાર્ય શ્રી સીતારામજી સમી ...	૪૦૩
૪	ગાનપીઠો અંકુશાઈ સાથેનો વાર્તાલાપ ...	સંપ્રદાઈ-શ્રી. કૃષ્ણચંદ્ર મૂળજીભાઈ શુક્લ ...	૪૦૫
૫	શ્રી સાગર મહારાજ અને તેમનું સાહિત્ય ...	શ્રી શશાલકાર ત્રિ. "કાસાર" ...	૪૦૬
૬	સંકટનિવારણ ...	શ્રી. ધનવંતરામ ભૂપતરાય દેસાઈ ...	૪૦૭
૭	સેવા (કાવ્ય) ...	શ્રી અરુણાન્ત મંગળજી બોઝા ...	૪૦૮
૮	અખ્યાત ભાગવત ...	સ્વામી શ્રી. માધવતોથજી ...	૪૦૯
૯	એકતા (કાવ્ય) ...	સંત શ્રી સીતારામજી ...	૪૧૧
૧૦	પ્રેમભક્તિ ...	કે. શ્રી રંજન મડયા ...	...
૧૧	પુણ્ય-રમ્પતિ ...	શ્રી મનસુખભાઈ ભગતિયા ...	૪૧૮
૧૨	કર્મનો નિયમ ...	શ્રી કાન્તિલાલ લાલભાઈ ઠાકર ...	૪૧૯
૧૩	સ્વામી રામતીર્થનો જીવનપરિચય ...	શ્રી અમન્તીલાલ દવે ...	૪૨૦
૧૪	દીપવા ચોગ્ય ...	અનુ. 'સિન્ધુમિ' ...	૪૨૩
૧૫	પુનિત માયા ...	શ્રી અગનવિકારી ...	૪૨૫
૧૬	હું જ માય છે (કાવ્ય) ...	શ્રી 'પ્રશુચિત' ...	૪૨૬
૧૭	કાવ્યકુંજ (પાઠપૂર્તિ વિભાગ) ...	...	૪૨૭
૧૮	ગાંધીની બારમાસી (કાવ્ય) ...	...	૪૨૮
૧૯	પતિવ્રત ધર્મનો પ્રભાવ ...	શ્રી 'સ્નેહકુંજ' ...	૪૩૩

જરૂરી સૂચનાઓ—

૧. માહોજે પોતાનું નામ-શિરનામું સ્પષ્ટ લખવું જોઈએ. વી. પી. મંજરાવાયાની કેટલીકવાર મહી ને દોઢ મહિને મળે છે. વી. પી. અને મનીઓડર જાન્યોતો અમ' જેક બ છે; માત્ર વી. પી. મોહલવાની અવરજાપો અમ વિશેષ પડે છે.
૨. પત્રનો જવાબ મેળવવા માટે રીપોર્ટ પોસ્ટમાઈલ દીકોટ મોકલવી જરૂરી છે.
૪. માસિકનું કાર્યાલય જુનાગઢ હોવા છતાં વિશ્વમંજલની વ્યવસ્થા સબધી પત્રો, માહક મળવાની સૂચના, મનીઓડર વિગેરે-અધિપતિ:- 'વિશ્વમંજલ' C/O શ્રી વાકિભાઈ કાર્યાલય' પો. બો. નં. ૬ અમદાવાદ એ શિરનામાથી કરવાં જોઈએ.

काम-भोग-परिसेवन

शास्त्रविपरीत यथेच्छकार
जीव
लोगवासना

સત્સંગં જનપત્વરાત્મવિષયે મક્તિ સમુદ્ધયત્ । કામોદ્દેગકુમાર્ગદમ્ભજનકં સારિત્યમુન્મૂલયત્ ।
 ચર્મદ્વેષમનુસંગં પ્રથમપત્તસન્દર્ભયત્સદ્ગતિ, સંઘાતં સત્ત્વ 'વિષમંગલ'—મપાકર્તુ જગદ્ગતિમ્ ॥

વર્ષ ૧૦ સુ.

આવાડ-૨૦૦૨

જુલાઈ-૧૯૪૬

અંક ૪ થી.

ચતુરને ચેતવણી

(આજે પાટલપુરમાં ગરવી યુજ્જનો ધણી રે...રામ.)
 (પૂનમ ચાંદનીનો રામ)

ઠાયા-વાડીને ઠરખાતાં નહિ વાર છે રે,
 બહે તૂંથી જાતો તાંબૂરાનો તાર,...ઠાયા...(૧)

ઠાણી—તાંબૂરાના તારને, તૂટેલો સધાય,
 પણ 'તૂંથી'ની બુટ્ટી નહિ' ગયા રહેને રાય,
 જમ કિંકર-તોશં જોખિંતાં નિરધાર્યો રે,
 માટે ભક્તિ કેડું હાથ બેહો હથિયાર...ઠાયા...(૨)

સાણી—ઠાણીને જાણી મૂકો, તો પણ વળ નવ જાણ,
 એવી સ્થિતિ છે આપણી, "મારું" ના મૂકાય,
 "મારું" "મારું" કરતાં તારું નહિ રહેનાર છે રે,
 સઘણી મિલકતનો માલિક છે કિસ્વાર...ઠાયા...(૩)

જાણી—નજરથી એમાં બહુ, બળી જતાં સમગ્રાન,
 છતી આપે આધિજા, ને જૂલ્યા શુદ્ધ ને સાન,
 જૂલેલાને માટે જૂલવણી તૈયાર છે રે,
 'પુનિત' જૂલે નહિ તો ઈશ્વરનો ઉપકાર...ઠાયા...(૪)

મી. 'પુનિત'

રામપાટડી

કૃપાળુ માહકા પ્રત્યે

વિશ્વમંડળ નો આ બુલાઈ માસનો ચોથો અંક છરાઈપૂર્વક જૂન માસના વચગાળામાં જ તૈયાર કરી, સમયસર માહકાની એવામાં પહોંચી ગયો તેવી વ્યવસ્થા કરવા અમે શક્ય પ્રયાસો કરી રહ્યા છીએ, તેમ છતાં એક બાળુ રેલ્વે હડતાળના બહુકારા વાગી રહ્યા છે અને એને જ અંગે પોસ્ટખાતું પણ બંધ અવ્યવસ્થિત બની જવાનો સંભવ હોઈને આ અંક પ્રત્યેક માહકાના હાથમાં ક્યારે પહોંચશે એ કહેવું અસંભવિત છે. આવતો અંક પણ સમયસર પહોંચે તેવી શક્ય વ્યવસ્થા કરવા માટે વચારી રહ્યા છીએ, તેમ છતાં ચાલુ વિચિત્ર સંયોગોને વિચારીને પ્રેમી પાઠકો ધેર રાખે એવી અવગતિના છે.

ધર્મિક મારે

ધર્મિક નહિ મળવાની ઘણી ફરીઆદો કાર્યલયમાં આવી હતી. તે ફરીઆદોમાં માહકની હાલની ન હોવાના કારણથી, સ્થાનાંતર થવાથી અથવા એવા જ કોઈ કારણથી ધર્મિકના રજીસ્ટર્ડ પાછા ફરવા કંતાં, એ બધા પાછા આવેલા રજીસ્ટરોને ફરીવાર ક્યાં મોકલવાં એનો નિશ્ચય તો તે તે માહકોનો પત્ર આવે ત્યારે જ થઈ શકે તેમ હતું. હવે એ ફરીઆદો લગભગ છ મહિનાઈ છે.

વિશ્વમંડળના ધર્મિકની નક્કો હવે બહુ જ અધ સંખ્યામાં રહેલી હોઈને જેઓ માહક ન બની શક્યા હોય તેઓએ જલદીથી માહક બની જવું જોઈએ, કારણ કે ગયા વર્ષની માહક આ વર્ષે ધર્મિકની બીજી આવૃત્તિ પ્રકાશિત કરી શકાય એવી અનુકૂલતા નથી.

જે બંધુઓ વિશ્વમંડળના માહકો બનાવી આપીને અને બીજા પ્રકારે વ્યવસ્થાના કાર્યમાં અગ્રોને પોતાનો બહુમૂલ્ય સહયોગ આપી રહ્યા છે તેઓ એ પ્રકારે પ્રભુસેવા બજાવી રહ્યા છે. અગ્રો તેઓ સર્વેનો અબુલ્લખ છીએ.

કાવ્યકુંજ વિભાગ

વિશ્વમંડળના કાવ્યકુંજ [પાન્યૂર્તિ] વિભાગમાં ચાલુ અંક વેદાસર પ્રકાશિત થવાથી ઘણા લાઈઓનાં આવેલા સરસ કાવ્યો પણ અપ્રકાશિત રહી ગયાં છે, પરંતુ આથી કોઈ નુસાય છે કે, લેખકવર્તને આ વિભાગ પર સારી અભિરુચિ ઉત્પન્ન થઈ છે. આથી આ વિભાગ પ્રેમી પાઠકોની સારી રુચિ મેળવી શકશે.

આ વિભાગમાં જેઓ ખરાબર હોદ્દાએ કાવ્યો લખી શકે તેવા બંધુઓએ જ ભાગ લેવા જોઈએ તેવા ચોખ્ખા લેખકો અમારા આ કાર્યમાં સહકાર આપે તેવી અમારી માંગણી છે.

વિનિત નિવેદિ

પં. મંમલજી ઉદ્ધવજી શાસ્ત્રી

તંત્રી વિશ્વમંડળ

દેસાઈ મગનભાઈ છોટભાઈ

સહતંત્રી : વિશ્વમંડળ

નવાં પુસ્તકો

હિન્દુધર્મિકાન્તિ [કમ્પાલ્ડ ગ્રંથમાલાનું ચોથું પુસ્તક] આ પુસ્તકમાં હિન્દુધર્મમાં વિકાસ પ્રવર્તીતવારા આચાર્યોના જીવનચરિત્રો અને પ્રત્યેક ધર્મનાં રહસ્યો બહુ જ ઓળખી શકાયામાં લખાયેલા છે. આ પુસ્તક પ્રત્યેક ધર્મપ્રેમી વાંચકોએ વાંચવા યોગ્ય છે. મૂલ્ય ૧-૮-૦૦

અલખને ઓવારેથી—ધાર્મિક અને સદ્બોધકાલેક જુદા જુદા વિષયો પર લખા-યેલા પ્રસંગો આપીને ઉચ્ચ વિચારોનું દિગ્દર્શન કરાવેલું છે. મૂલ્ય ૧-૮-૦૦

જીવનરમૃતિ—જુદા જુદા ઉપદેશાત્મક વિષયો અને આધ્યાત્મિક વિચારોને બહુ સુંદર રીતે રજુ કરવામાં આવ્યા છે. મૂલ્ય ૦-૧૦-૦૦

જીવનયાત્રા—શ્રી પુસ્તકમાં જીવંત મુસાફરની યાત્રાના પ્રસંગદ્વારા ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો છે, સાથે સાથે યોગવિજ્ઞાના કેટલાંક રહસ્યો, ધર પણ પ્રકાર પાઠકોમાં આવેલો છે. આ પ્રત્યેક ધર્મપ્રેમીને વાંચવા યોગ્ય છે. મૂલ્ય ૧-૦-૦૦

લખો—શ્રી લલિતભાઈ દાયાલય સલાપસકોસ રામ-અમલાવાદ

શ્રી સીતારામજી પીપાણ

લેખક - કીર્તનાચાર્ય શ્રી સીતારામજી હાર્મી.

[ગતવર્ષ પૃષ્ઠ ૬૫૩ થી આરંભ]

પીપાણ બહારગામ બજાર . કરવા ગય તે દરેક દિવસે રાત્રેને રાત્રે પાછા આવતા, પણ આજે ગામની ભક્તમંડલીએ જમાડયા સિવાય નહી જવા દેવાને આમ્રદ ક્યો છે, જેથી લક્ષ્મી ત્યા રોકાયા છે. અને તેમને પોતાને ઘેર સાધુઓ પીપાણના સત્સંગાશ્રિતનું પાત કરવા આવીને બેઠા છે. અને ભક્તરાજની ગ્રાહ ભેટા જય સીતારામની ધૂન જમાવી છે. અસ્ત

વહાલા આત્માનંદો! આજે ભક્તરાજ પીપાણની અને મહાસની સીતાની પરીક્ષાના આકર્ષ મંડાણ મંડાયા છે. સન્નનો! ભક્તરાજ પીપાણના પરમાં આજે મૂડી અજ પણ ન મળે અને પચાસ અતિથિઓ આગળે આવીને બેઠા છે. આજે માતાજીની મુશ્કેલીનો પાર નથી; કેમ કે ભક્તરાજને આવતા જોયેલા વિશ્વમુદાયા છે તેટલો વિશ્વમ તેમને મુશ્કેલી જેવી પડે છે અને ભક્તરાજના માર્ગમાં માતાજી દોહ ફફડાવતા (રાત્રીમરણ કરતા) અનિમિષ દૃષ્ટિએ નિહાળી રહ્યા છે. જનુકો સમય સમયનું કામ કરતો જાય છે. છેરે મધ્યાહ્નનો સમય થયો અને માતાજી, અને સાધુઓ પણ ભક્તોની ગ્રાહ ભેટ સાકયા અને ભક્તનાં દર્શન ન ચર્ચા તે ન જ થયાં. માતાજીની પણ ધીરજ ખૂટી ગઈ અને મનમાં (સ્વગત) બોલ્યા આજે મારે ત્યાં અતિથિઓ જુપ્યાબેસી રહેશે! નદી નહી, કદી નહી, એમ બને જ કેમ? એમ બોલતાં બોલતાં માતાજી બજારમાં ગયાં, જઈને દરેક કુકોને પચાસ સાધુઓને જમવાની સામગ્રીની માગણી કરતા લાગ્યાં, છતાં કાઈ સામગ્રી આપવા તૈયાર થતું નથી. જ્યારે માતાજીને દુઃખનો પાર ન રહ્યો અને અર્થમથથી અશ્રુ વર્ષાવતાં આંત્ર મુખે પાછાં ફર્યાં, ત્યાં એક વેપારીની દૃષ્ટિ માતાજીના મુખકમળ પર પડી એક તો રાત્રીભર, બીજું બેઠાનું એજન્સ અને ત્રીજું ભક્તિની પ્રથા. આ બધું જોતાં તે ભાનમુદ્યા બન્યો અને તેણે માતાજીને સાદ પાડી પાછાં બોલાવીને કહ્યું: સીતાજી, રડો છો શા માટે? તમને અને તમારા પતિને ગામમાં મૂડી અજ પણ કાઈ ધીરે તેમનથી છતાં મને તમને રહ્યાં જોઈ શ્યા આવે છે માટે હું કહું

તે સરતે સરતને પાળવા કળહ હોતો હું તમને પચાસ સાધુનું સીધું આપવા તૈયાર છું.

માતાજી—કઈ થતો?

વણિક—શર્ત તો એ છે કે આજે રાત્રે તમે એકલાં મારે ત્યાં આવો તો પચાસ શું સો સાધુની સામગ્રી આપવા તૈયાર છું માતાજી તેનો મનોભાવ સમજી ગયાં અને તેના મંજોના વળાંકાતથી કંપી ગયાં બેઠી રથભિન થઈ ગયાં અને મનમાં કઈક વિચાર નકરી કરી આકાશ તરફ ખીટ મારી. કરસપુટ કરી ભગવાનને પ્રાર્થના કરી અને ઉઘટે જાગે પ્રભુએ તેમની પ્રાર્થના સાંભળી હોય તેમ પૂર્વવત જાગીર મુખાકૃતિ કરી બોલ્યાં, “ભાઈ બાપ! હું વચનથી બંધાઉં છું કે તારે ત્યાં રાત્રે બાર વાગ્યે એકલી આવીશ. પરંતુ” હાથ તો હું મને જલ્દી સાધુઓ જુપ્યાબેસી રહ્યા છે માટે સામગ્રી આપ સન્નનો! જોયું કે અનન્ય કલ્પદ ભક્તોને જેવી ક્ષોભીમાથી પસાર થતું પડે છે બહાલા આત્માનંદો! ભક્તિ કરતી એ નાના બાળકના જેલ નથી; એક પ્રેમી ભક્તે કહ્યું છે કે—

“ભક્તિ ચીરા તથા” છે સાદુ
રે આગળ વસમી છે વાદુ.”

ભક્તિ એ તો ખાકાના જેલ છે. ભક્તિ એટલે જોજો આપ વેલપાપણ સમજતા! અને માતાજી માટે આજે એવું જ બન્યું. સીતા માતા એક સાધારણ સ્ત્રી ન હતાં, એ તો રાત્રીભરની દનાં અને રાણીના રૂપમાં શું કમીના હોય! વળી સાક્ષાત સતી! વળી જેણે ભગવત-સાક્ષાત્કાર કર્યો છે. એવી અદ્વિતીય સ્વરૂપવતીના સ્વરૂપમાં આજે આ નરપણ મુશ્કે બન્યો છે અને તેથી જ આવી માગણી કરી છે.

માતાજી—ભાઈ વણિક! રાત્રિના બાર વાગે હું એકલી કાઢ પણ નહિ જાણે તેવી રીતે તારે મહિર આવીશ, પણ આપ! હાથ તો હું જલ્દી કર અને મને સો સાધુઓની સામગ્રી દે. માતાજીએ સાધુઓને સર્વ સામગ્રી લેવગ્રવી અને હાથ જોડી અશ્રુબીની અંખે કહ્યું! “અતિથી દેવો! હવે તો પ્રસાદનો સમય પણ વધી ગયો છે અને હું પણ ભક્ત આવવાની બારાએ બેસી

રહી, પણ હવે તો આ બહુ મોંઘી સામગ્રી આવી છે તો બાપસા ! પ્રેમપૂર્વક રસોઈ બનાવો, દિશરજને ભોગ લગાવો ને આપ પ્રેમપૂર્વક પ્રસાદ લો." માતાજીની ઇચ્છાથી સાધુઓ પણ આવેલી સામગ્રીને જોઈને પ્રસન્નચિત્તે રસોઈ બનાવવાના કામકાજમાં પડી ગયા. ત્યારે જે આમ પીપાણ બળન કરવા ગયા છે તે મામથી પીપાણ ટોચ તરફ આવી રહ્યા છે. રસ્તામાં જ પીપાણ પોતાની ભક્ત-મંડળીને કહે છે બાપસા ! તમે હવે ગામમાં જાઓ ! મને જરા થાક લાગ્યો છે, તે હું આંબાવાડીવામાં જરા વિશ્રાંતિ લઉં છું. ભક્તમંડળી પ્રજ્ઞામ કરી ટોચમાં આવી અને સૌ સૌને ઘેર ચાલ્યા ગયા. પીપાણ એક આંબાના વૃક્ષ નીચે સરસ રેતીમાં જરા આડે પડ્યો ગયા, ત્યાં મુખેથી મનજાપ ચાલી રહ્યો છે પણ રેતી સુક્ર હતી જેથી પીપાણ સત્તાં સત્તાં હાથથી રેતીને આધી-પાછી કરવા લાગ્યા પીપાણ સહેજ રમતે ચડ્યા અને રેતમાં ઊંડો ખાડો ખોદ્યા લાગ્યા હાથેક ખાડો ખોદાવો ત્યાં તો એમને કંઈક લાકડા જેવું માલમ પશ્ચુ અને નાનો સરખો એક ચર હોમ એવું દેખાડું. પીપાણએ તુતરત જ લાકડું ઉઘડીને તેણે તો એ નાના સરખા ચરમાં ઊભોજી સુવર્ણમહોરો ભરેલ દીડી. પીપાણ મનમાં હસ્યા ! અને બોલ્યા; માતાજી ! તારાથી તો હોરા જ સારા ! અને મારે ઘેર તું ક્યાં જોઈ છે ? એમ કહી માથે આટલું દેવું હોવા છતાંયે એમથી એક મહોર સરખી પણ ન લીધી. અને ચરને પાંઠા પૂર્વવત્ હતો તેમ લાકડી દીધી ને પીપાણએ ઘર તરફ ભગવત રમરણ કરતાં કરતા ચાલવા માંડ્યું ઘેર ગયા તો સાધુઓને જમવા બેઠેલા જોવા, જેથી આત્મા ચન-ગની ઊઠ્યો અને ત્યાં ત્યાં જ સાધુઓને હડવત પ્રણામ કર્યા. સાધુઓના જમી રહ્યા બાદ સહસ્રમ ચર થયો ને સાંજના બંધા સાધુઓ ભક્ત અને મનવાનની જમગળ-ના કરી સ્વસ્થાને ચાલ્યા ગયા. હવે પીપાણ અને એમનાં પવિત્ર પત્ની સીતાદેવી બે જણા ઘરમાં બેસી ભગ-વતરમરણ કરી રહ્યાં છે ત્યાં લગભગ રાત્રિનો બારેક વાગવાનો સમય થયો; એટલામાં જાણરા ઉપર કાંઈક અપમાદ થવા માડ્યો અને નળીયા ઉઘલાવાતાં બેઈ પીપાણ સમજી ગયા કે કાંઈ ચોર એમનાં આવ્યા છે. સંજોગેનાં ! પીપાણની પાસે થણા માથાસો આવે તત્પ, જેથી ગામના અમુક ચોરોને લાગેલું કે પીપાણી પાસે પેસા સારા છે એટલે રાત્રે ચોર આવેલા હતા. અને પીપાણને તેની ખબર પડ્યાથી સીતાજીને

કહે છે કે તું મને એમ પૂછ કે પેલી સોનાની મહોરો ક્યાં મૂકી છે ! એટલામાં તો ચોર નળિયાં આધાં પાછાં કરી મોમને દોરડું બાંધી નીચે બિતરવા લાગ્યો એટલે સીતાજી બોલ્યા, 'દેવ ! પેલી સોનાની મહોરો ક્યાં મૂકી છે ! પીપાણ કહે-છનીમાની સુપ્ત જ, કાંઈક સાંભળી જશે અને વળી અસારે તને મહોરો ક્યાંથી સાંભળી ?' ચોર ઘરમાં અધારે હતું એટલે બીજું તો કાંઈ દેખી શક્યો નહિ પણ વિચાર કરવા લાગ્યો કે હજી આ બે જણ જાગે છે. અને વળી સોનાની મહોરો ક્યાં મૂકી છે એની તકરાર ચાલે છે, માટે હમણાં આપણે ધીરજને ધારણ કરી; એમની તકરારમાં આપણું કામ ચાલ એવું લાગે છે.

સીતા-દેવ ! મને એમ લાગે પણ તમારે મને તો કહેવું જ પડશે કે સોનાની મહોરો ક્યાં દાટી છે ! પીપાણ-ઓ મૂખ આ તું ખાલી હાં પકડે છે-ને સાંભળે ! મેં મહોરો એવી જગ્યાએ મૂકી છે કે ચોરના બાપને ય જડે એમ નથી.

સીતા-પણ મને તો કહેલું
પીપાણ-ને ! ધીર સ્ત્રીને કહું છું, સાંભળ, કાંઈને કહેતી નહિ; સીઓના ટુકડામાં વાત જ ટકતી નથી, સાંભળ ! ગામગદાર જે મેલું આંબાવાડીકું છે ને, એમાં ને અમુક મેટો અબો છે એના નીચે પુષ્કળ પ્રમાણમાં રેતી છે, એ રેતીમાં ખાડો કરી બેઠાય ઊંડો-હુ એ સોનાની મહોરોના નાના ચરને દાટી આવ્યો છું. કહે ! ચોરના બાપને ય જડે એમ છે ! ચોર આ બધું સાંભળી રહ્યો છે. પતિપત્નીની વાત પૂરી થવા પછી ચોર બહાર નીકળ્યો ત્યારે બીજા ચોરોએ કહ્યું, અલ્પા કેમ ખાલી પાડો આવ્યો. ચોર કહે છે મારો વાલો આ ભક્ત તો પોકો છે.

બીજા ચોર-કેમ ?
ચોર-વાલો ચાલો હું કહું છું એમ કહી ચાલતાં ચાલતાં કહેવા લાગ્યો. દોરતો ! આપણું બાપ જ મોડું છે.

બીજા ચોર-અરે પણ કહે તો ખરા કે શું છે !

ચોર-હું ઘરમાં બિતરતો હતો અને ભક્ત-ભક્તાણી લાડતાં હતાં ભક્તાણીએ હાં પકડી હતી કે સોનાની મહોરોનું ચાટલું બતારો ભક્ત તો મારવાલો એવો પકડો હતો કે કહેતો જ ન હતો, પણ સ્ત્રીએ બપોરે બહુ હાં પકડી ત્યારે એણે કહ્યું કે અમુક જગ્યાએ દાટી આવ્યો છું. એ જગ્યા મેં સાંભળી લીધી એટલે હું બહાર નીકળ્યો છું; કારણ કે, એ ઘરમાં તો પેસા રાખા તો નથી અને વળી બે જણ ભગનાં હતાં એટલે ઘરમાં

નવા જેવું ન હોતું; પણ ચાલો એ સ્થાન મેં 'દેખું' છે. ચરૂ આપણે શોધીએ કાઢીએ. એમ વાતો કરતા કરતા ચારે લોક આંબાવાડીયા, તરફ જાય છે. સન્ન-નો ! જોયું ને ! બકતદીલ કેવું હોય છે ! ત્યાં સીતાજી પીપાજીને પ્રભ કરે છે. "પ્રભુ તે તમોએ એ વિચારોને એમ કહીને ક્યાં મોકલ્યા ! બકતરાજ હસતા હસતા કહે છે-રેવી ! હું કંઈ જુદું જોયો નથી. આજે જ બદાર-આમથી આવતાં જરાક થાક ખાવા બેઠો, ત્યાં રેતને આવી-પાછી કરતાં એ ચરૂ પ્રાપ્ત થયો હતો; પણ મેં અંદર સુવર્ણમહોરો નોંધ ચૂને પાછો એમને એમ જ કાઢી લીધો. કારણ કે પારકું ધન આપણે શા કામનું ? વળી એ લક્ષ્મી માતાથી તો છેલ્લા જ સારા. કારણ કે લક્ષ્મીજી ન્યાં આપ્યાં કે કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ અને મત્તર એ પદ્ધતિઓ માણસને તરત જ વળગી પડે છે, ને તેથી માણસનું અધઃપતન થાય છે. જ્યાં

વિચારોએ એ ચરૂ જરૂરો એટલે એ લેતા ન્યાય થઈ જરૂર અને બીજાને ત્યાં ચોરી નહિ કરે. એટલે મેં એ ચરૂ એમને બતાવી દીધો. સન્નનો ! કંઈ સમજ્યા આવે છે ! બાપલા ! પોતાને માથે વ્હાટકું રેડું હોવા છતાં જ અનાથાસે પ્રાપ્ત થયેલી સુવર્ણમહોરોને પણ જોયું તજી દીધી ! ધન્ય છે એ બકતની ભાવનાને ! અદિઆં ચોર લેતા આંબાવાડીયામાં બધા, અને નિર્દોષ કરેલા સ્થાન પર જઈ રેતમાં તપાસ કરવા લાગ્યા. શોધતાં શોધતાં નાનો સરખો ચરૂ હાથ તો લાગ્યો, પરંતુ આવેશમાં આવેલા ચોરાને એક ચોરે જરા સમજાવી-ને કશું કે ને ને મૂર્ખાઈ ન કરતા ! એકદમ અંદર કાંઈ હાથ ન નાખેલા એમ કહી એક ચોરે લાકડી વડે ધીરે રવી ચરૂનું દંકણ ઉઘડું કાઢ્યું; પણ ત્યાં તો મહોરોને બહાર એક ચોરો વિપધર કર્યા બદાર નિકળ્યો. અપૂર્ણ.

જ્ઞાનયોગી શ્રી ચંદુભાઈ સાથે વાર્તાલાપ

સંમાહ -
શ્રી હૃષ્ણરાકર મ. શુક્લ

મ.—સમાધિ એટલે શું ?

જ.—સુદિની સમતા થવી તે. બોધ સહિત બાધા સહિત વાસનારાગ-સ્થિતિ. સુપ્રસિદ્ધ વાસના નથી તેમ જ જાતની-મુખદુઃખ વગેરેની-બાધા રહેતી નથી. પરંતુ તેમાં આત્મબોધ (આત્મજ્ઞાન) નથી રહેતું તેથી તે આત્મ-અવરથ છે. જ્યારે સમાધિમાં આત્મબોધ રહેવા જોઈએ, આત્મબોધ ન રહે તો તે જ સમાધિ થઈ જાય. તમે જ્યારે લખતા હોવ છો ત્યારે તમે શું લખો છો તેનું તમને જ્ઞાન નથી રહેતું; તેવી જ રીતે વચ્ચે છો તે વેળા વાંચનામાં એકાકાર થઈ જાયો છો. જ્યારે જ્ઞાન થાય છે કે હું લખુ છું કે વાંચુ છું તે જ વખતે તમારી લખવાની યા વાંચવાની ક્રિયા બધ થઈ જાય છે. એકાગ્રતાથી લખતી કે વાંચતી વખતે તમે એક પ્રકારની સમાધિમાં જ છો.

જ્ઞાન-સમાધિ 'મોટી આંખ બંધ કરવી એ તો એક પ્રકાર છે. બાકી એની ખાસ જરૂર નથી. જ્યારે મુલ્કાં નેત્રી જ્ઞાનને સમાધિ આપ્યા જ કરે છે ત્યારે આંખ બંધ કરવાની શી જરૂર ?

પરંતુ જ્ઞાન કાણ કરે છે તે કાનું કરે છે ? જાતના સંસ્કૃત-વિકૃત કરતાર મન છે. જ્ઞાન કરવાની પ્રયત્ના આથી મનને યાવ એટલે મન પોતાના ભાવનું જ્ઞાન કરે.

તમે મુંબાઈમાં વિચાર કરો ત્યાં કોણ ચલુ ? મન, અને તેની સાથે "હું"-સાક્ષી તો છું જ. કારણ, "હું" મનની સાથે ન હોત તો 'મન મુંબાઈ ચલુ' તેની ખબર શી રીતે પડત ? તેથી "હું" સર્વ-આપક છે.

"યત્ર યત્ર ગતો યાતિ તત્ર તત્ર સમાધ્ય" એવું વચ્ચે શબ્દ સંખવાની છે. આત્મા, દરીર ને

મન દરેક કાર્ય સમયે જામત (હોશિયાર) રહીને કાર્ય ચરૂ કરતાં પહેલાં અને કાર્ય કરી રહ્યા પછી મનને પૂછે છે કે "કાર્ય કાણે ક્યું, અને હું શું કરે છું ?" જવાબ આપોઆપ અંદરથી જ મળી રહેશે કે "કાર્ય મને ચરીર પાસે કરાવ્યું ને 'હું' સાક્ષી રૂપે જોયા કરે છું." તમે કોઈ ઠેકાણે જાઓ છો ત્યારે પૂછો કે કોણ જાય છે ? ચરીર. તેને કોણ લઈ જાય છે ? પ્રાણ. ને મન ! મન પ્રાણને સાથે રાખીને ચરીરના મુકાબે લઈ જાય છે અને આત્મા "હું" તો સાક્ષી રૂપે રહ્યો છું. હું સર્વ બીના જાણું છું ને જોયા કરે છું. આમ દરેક ક્રિયા વિશે છે.

"હું" ચરીર અને મનથી ભરો છું. તેથી ચરીર અને મન સાથે અલગ નેત્રવાથી જ સંખ-દુઃખ લાગે છે. તેથી અલગ બેચી લેશો તો યાતિ અનુભવશે.

બાળકને આપણે બદાર રમવા જવા દઈએ છીએ. પણ તે ખરાબ સોખમે ચડે છે એવું આપણને લાગે કે તરત આપણે તેને ધરમાં પાણું મોઢાવીએ છીએ. તેવી રીતે મનને આપણે બદારના વિચારો કરવા દઈએ છીએ. પરંતુ તે કાલે તેમ નિવમ વચર બટકા મીડે કે તરત જ તેને ઠેકાણે બેચી લાવવું જોઈએ. આજ પુરુષાર્થ છે-તપ છે.

મ.—નિરજનનો શો અર્થ ?

જ.—અજનન-અજ્ઞાન. મન અને સુદિને એક કામ-માં જ જાન થાય છે. પરંતુ "હું" તો જ્ઞાનમય છે તેથી મારે જાણવું કંઈ નથી તેથી નિરજન.

અંતઃકરણને શુદ્ધ વિચારથી સાફ કરો અને અનાત્મ વસ્તુમાંથી ઉપાડી આત્મામાં જોડો. એ જ તપ છે, તેથી જ કાંતિ મળે.

“શ્રી “સાગર” મહારાજ અને તેમનું સાહિત્ય”

લેખક.—શ્રી કાદ્યાશંકર જયરાંકર ત્રિપાઠી “કાસાર” મુ સરખેજ અમદાવાદ.

[પ્રતિક પૃષ્ઠ ૩૮૮ થી આરંભ]

“ પ્રેમ એ જ પરમાત્મા છે અને જાતે પ્રેમ થયા સિવાય, પરમાત્મપ્રાપ્તિ સ્વાનુભવસિદ્ધ થતી નથી

(મુ ગ્રંથ પૃ ૯)

“ ભક્ત, પોતે, ગોપી બની જઈને, હૃદયની પૂર્ણ આસ્થાથી, પ્રણુને જ, પોતાનો પ્રેમસ્વરૂપ સ્વામી સ્વીકારે છે અને તેની સાથે, હૃદયની લગ્નની લાગતા પ્રેમયોગ-ભક્તિયોગ, જામી જાય છે અને પરિણામે તે તેને પામે છે

(મુ ગ્રંથ, પૃ ૧૦)

વળા “ સૂરી ” જોનો સૂરીવાદ-ભક્તિવાદ સમજાવતા ‘ શ્રી સાગર મહારાજ ’ ૨૫૪ કરે છે કે

“ મીરાં, નરસિંહ તથા શ્રીકૃષ્ણને ઈષ્ટ અને પ્રભુ માનનારા ખીન્ન ભક્તો, જેમ પોતે પોતાને “ સખી ” પ્રણુને “ પ્રિયતમ ” માને છે, તેમ ઇગિત વગેરે માના ભક્તો, પ્રણુને પ્રેમસ્વરૂપ પ્રિયતમા-માયુક ને છે કૃષ્ણના ભક્તોની પેઠે જ તેઓ પ્રણુના દર્શન હૃદયની લગ્નની લગાડીને પૂર્ણ પ્રેમથી તેની ભક્તિ કરે છે આવા ભક્તો “ સૂરી ” ઉપનામથી મરાહર છે

(મુ ગ્રંથ, પૃ. ૧૦)

“ સૂરી ” વાદમાં ભક્ત તે આશુક છે, અને પ્રણુ તે ‘ માયુક કે આશુક ’ અને “ માયુક ” એટલે “ ભક્ત અને પ્રણુ ! ”

(મુ ગ્રંથ, પૃ. ૧૧)

આટલું જોયા પછી સાગર મહારાજનાં કેટલાક “ સૂરીક્રમ ” ને મળતાં ભજનો સંમજવા સહેલાં પડે તેમ છે હવે આપણે તે નેહીએ.

કિયર !! જો યસ, કમીન, યસ યસ,
સનમ હસતી શુ !! ખડખડ ખડ !!
લગામો દિલની . પટે બસ,
વને નોતાંજ, તડ, તડ, તડ !!

(દિ. સા. પુ ૧ પૃ ૪૧૬)

સાગર મહારાજ કહે છે કે — “ જો બહાલી ! હા ! હા !! આમ આવ ! આમ આવ ! બહા, હા, હો રહીને શુ ખડખડ હસે છે મારી આવી હાલત નોઈ તારે દયા લાવતી નોઈએ, એકદમ મારી પાસે આવવુ નોઈએ. દુર દુર રહી શુ હસે છે ? મારી હાલત તો જોવી થઈ છે કે તને નોતાંજ, મારા દીલની કાણુ રાખનારી લગામો પટ્ટી જાય છે ને દીલ છૂટ થઈ નિરકુશ બની તને મળવા-લેટવા ધસી રહે છે

મળ્યા ભુગ ભુગ લમી આખર !!

મિઝા-મુ એકઠું બીસતર !! !!

છતા, જો !! દૂર શુ દીલખર !!

જનાવે, આમ બા ! બા ! બા !

(દિ. સા. પુ ૧ પૃ ૪૧૬)

ધણા ધણા પૂર્વજન્મોના ફળ રૂપે, આ જન્મમા તમારી મારે પીઠાન-મેળાપ થયો છે અને પૂર્ણપ્રેમથી, હું તમને ચાહી રહ્યો છું પ્રેમભક્તિથી અરે ! પૂર્ણ ભાવનાથી, હું તારી ભક્તિ પૂર્ણ કર છું, ને હવે મને સમજાયુ છે કે-તારે ને માફ સ્વરૂપ એક જ છે આપણે બન્ને એક જ છીએ, એ જાણુ છે, ને અનુભવુ છે તો જો બહાલી પ્રિયતમ ! જો બહાલી માયુક !! જો બહાલા પ્રણુ !! જો બહાલા વિશ્વેશ્વર !! જો પ્યારા પરમેશ્વર !! હું દૂર થઈ મહારાથી કાઈ કાઈ વખત દુર કેમ જાય છે ? તારા વિશેષથી મારા જીવનમાં થા થા આગ કેમ જલાવે છે ? અહો હો ! આટલી આટલી વિનંતિ કરે છું કરગર છું !! છતાં હું દર્શન આપતી નથી, અરે મારી પાસે આવતી નથી, ને બ્રાહ્મા સિવાય જેમ મનક કરતી હોય, તેમ ખડખડ હસે છે !!

શુ મૂંગા માર આ મારે !!

અરે છું આશરે તારે !!

પરી ધરી !! કેક-અર પ્યારે !!

ખડખડ દીલ !! શુ, ફડ ફડ ફડ !!

(દિ. સા. પુ ૧ પૃ ૪૧૬)

શ્રી પ્રણુજને સનમ સંબોધન આપી ભક્તરાજ

અપૂર્ણ

સંકટ-નિવારણ

લે શ્રી. ધનવંતરાય ભૂપતરાય દેસાઈ વડીલ.

આજે હિન્દ દુષ્કાળના મહાન ખાંપરમાં લગાયું છે તે વખતે પદ્મપુરાણમાં જણાવવામાં આવેલી આવી જ દુષ્કાળનિવારણની એક ઉત્તમ રીતિનો અને કીર્તારો કરવો એ અચ્ચાને નહિ જ લેખાય.

મહાદેવજીએ દેવર્ષિનારદજીને કહ્યું કે હે દેવર્ષિ! સાંભળો...શનિદેવ દેવતાઓમાં પ્રસિદ્ધ કાલરૂપી મહાન મંદ છે એમના માયાપર જટા છે, અને એમના શરીર પર બહુ ફવાટા છે અને તે કાનવેને બચાવ છે. પ્હેલાંના વખતની એક વાત છે: રઘુવંશમાં દશરથ નામે મહાન અને પ્રસિદ્ધ રાજા થઈ ગયા. એ રાજા ચક્રવર્તી, મહાન વીર જેવા સાથે દ્વીપોના સ્વામી હતા. એ દિવસોમાં જ્યોતિષીઓએ એવું જાણ્યું કે શનિદેવ કૃતિકાની એક આવી પ્હોઆ છે અને રાજાજીને જણાવવું જરૂર છે કે મહારાજા! આ વખતે શનિદેવ શેહિણીને બેઠીને આગળ વધશે, અને તેથી અત્યંત ઉમ "ચક્રભેદ" નામનો યોગ થશે; જે યોગ દેવતાઓ અને અસુરોને માટે બપોર છે અને તેથી દુનિયાપર ખાર વર્ષના અત્યંત બપોરે દુષ્કાળ પડશે. આ સાંભળીને રાજાએ પોતાના મંત્રિઓ સાથે ચર્ચા કરી અને વચ્ચેજી વિગેરે કવિઓ અને બ્રાહ્મણોને પણ પૂછ્યું કે દિગ્વિજય! આ સંકટથી બચવાનો અને તેને અટકાવવાનો શે ઉપાય છે! વચ્ચેજીએ કહ્યું કે રાજાજી! આ શેહિણી પ્રજાપતિ બ્રહ્માજીનું નક્ષત્ર ને અને તેજ ને બેલવામાં આવે તો પ્રજા ક્ષત્રી રીતે સ્વીકારે! બ્રહ્મા અને ઉદ્ધ વિગેરેને માટે પણ આ યોગ વિનાશકારક છે. "પછી મહાદેવજી કહે છે કે હે નારદજી! આ વાંતપર વિચાર કરી પોતાનું બધું બળ એકઠું કરી પોતાનામાં સાહસ ખેડવાની જે શક્તિ હતી તે બધી એકત્ર કરી અને દિવ્યાસ્ત્રો સાથે દિવ્ય ધનુષ લખને રથપર સવાર થઈ મંજીર ઉતાવળથી નક્ષત્રમંડળ તરફ રાજા દશરથજીએ

પ્રયાણ કર્યું. શેહિણી નક્ષત્ર સર્પથી સ્વાધાત્મ યોજન દૂર છે. ત્યાં પ્હેંચીને રાજાએ પોતાનું ધનુષ્ય કાન સુધી ખેંચ્યું અને તેના પર સંહારશક્તિ સર્પિયું. આ રત્ન-દેવતાઓ અને અસુરોને માટે 'પણ બપોર હતું આ દેખીને શનિદેવ ધોડાક બધ પામ્યા અને દસીને બોલ્યા; "રાજેન્દ્ર! તમારો આ મોટો પુરુષાર્થ રત્નને પણ ડરાવી દે તેવો છે મારી નજર પડનાં દેવતા, અસુર, મનુષ્ય, સિદ્ધ, વિદ્યાધર અને નાગ બધાએ ભરમ થઈ જાય છે પણ તમે અદ્ભુત રીતે બચી ગયા છો. આથી મહારાજા! તમારા તેજ અને પુરુષાર્થથી હું સતોષ પામ્યો છું, માટે તમે વરદાન માગો, તમે તમારા મનથી જે કંઈ ચાહશો તે હું તમને જરૂરથી આપીશ." દશરથજીએ કહ્યું-શનિદેવ! ત્યાંસુધી નહીં અને સમુદ્ર છે, ત્યાં સુધી સર્પ અને ચંદ્રમા સંહત પૃથ્વી કાચમ છે ત્યાંસુધી આપ શેહિણી નક્ષત્રને બેઠીને આમળ ન વધતો અને સાથે સાથે ખાર વર્ષો સુધીનો દુષ્કાળ પણ ના પાડતા: શનિદેવે કહ્યું-એમ જ બનશે" મહાદેવજી કહે છે આ બંને વરદાન શનિદેવ પાસેથી મેળવતાં રાજાને ધણો જ સતોષ થયો તેમને આનંદ થયો અને એમનાં ફવાટાં હવેથી કોઈ થઈ ગયાં; અને તેમણે પોતાનું ધનુષ રથમાં નાખીને આ પ્રકારે શનિદેવની સ્તુતિ કરી: "જેના શરીરનો વર્ણ કાળો, નીલ તથા ભૂવવાન સહર જેવો છે તે શનિદેવને હું નમસ્કાર કરું છું. જે જળાને માટે કાષ્ઠાગ્નિ અને કૃતાન્ત છે તેમને મારા વારંવાર નમસ્કાર છે. જેમને કાઠી મૂળ અને જટા વધી છે એવા શનિદેવને મારા નમસ્કાર છે. જેમની આંખો બોખલાના જેવી છે અને આપની સામે નેવું પણ કંઈ છે. આપ તો ધીર, રીઠ, બીજા અને વિરૂદ્ધ છો તેવા આખને હું નમસ્કાર કરું છું વિગેરે વિગેરે જણાવીને રાજા દશરથજીએ શનિદેવની ભક્તિ-

ભાવપૂર્ણ સ્તુતિ કરી. મહાદેવજી કહે છે કે રાજની આ પ્રકારની સ્તુતિ કરવાથી શનિદેવ બોલ્યાઃ—“હે ઉત્તમ-મનના પાલન કરનાર રાજેન્દ્ર ! તમારી આ સ્તુતિથી મને સંતોષ થયો છે. હે રત્નનન્દન ! તમે તમારી ઇચ્છામાં આવે તે વરદાન માગો. હું તમને તે અવશ્ય જ આપીશ.” દશરથજીએ કહ્યું ‘હે સૂર્યનન્દન ! આજથી આપ દેવતા, અસુર, મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી તથા નાજ-કાઈને પીડા ન આપતા” શનિદેવે જવાબ આપ્યો કે “રાજન્ ! દેવતા, અસુર, મનુષ્ય, સિદ્ધ, વિદ્યાધર તથા રાક્ષસ આ લોકમાંથી કાઈના પણ મૃત્યુસ્થાનમાં, જન્મસ્થાનમાં અથવા તો ગોચા રથાનમાં ને હું રહ્યો ‘હોહી તો તેને હું મૃત્યુનું દુઃખ આપી શકું છું પરંતુ ને તે પૂર્ણશ્રદ્ધાથી, પવિત્ર યજ્ઞ અને ઐકાગ્રમિતે મારી સોદાની સુંદર પ્રતિમાનું સમીનાં શાંદાથી પૂજન કરી, તથા નાખેલા અન્ન ગોખાનું, સોદાનું, કાળી ચાખનું, અથવા તો કાળા વૃષભનું

પ્રાણજીવને ઘન કરશે અને ખાસ કરીને માગ દિવસે આ શ્તોત્રથી મારી પૂજા કરશે અને પૂજા કર્યા પછી મારા આ શ્તોત્રને જપ કરશે તો હું તેને કદિયે પીડા નહિં આપું. ગોચરમાં, જન્મ સ્થાનમાં, દશાએ તથા અંત-દશામાં મહાપીડાનું નિવારણ કરી હું તેનું સદાયે રક્ષણ કરીશ. આ રીતથી આજોયે સસાર પીડાથી મુક્ત થઈ શકે છે. આ રીતે વરદાન મેળવીને રાજા દશરથે પોતાને કૃતાર્થ માન્યા અને પછી શનિદેવની આજ્ઞા લઈ રથપર સવાર થઈ પોતાને દેશ-પાછા આવ્યા.

ઐત્થ્યે આ ઉપરથી જે દશરથ રાજા જેવા ન્યાય-પ્રેમી, લોકહિતૈષી અને પરાક્રમી પવિત્ર પુરુષો હોય છે તેઓના પ્રયત્નથી પ્રાણમાં સમ્યક્ચિત્ત અને વિશ્વમનુ-ત્વની જાળવના ઉત્પન્ન થતાં બધા સંકટો દૂર થાય છે સર્વજ્ઞ.

સેવા

ન પેખવા બાદ્ય કલાપિ રંગ,
વિલોકવા અંતરના હિમંગ;
સેવા વિષે નાનકડું, વડું ક્યાં ?
વિશાજ છે ના, ન તડું ખડું ત્યાં.

મોટાઈમાં સત્ય નથી મહત્તા,
સ્વાખમાં છે ન સમાઈ સત્તા;
વડાઈ છે ન મનપણે વસેલી,
લચી પટે કાલ ફૂલેલ વેલી.

ન ટાપટીયે સુરચિ ખરી છે,
સુલસુલે સુંદરતા વરી છે;
પ્રતીપક્ષે ભેળી વટે જ જ્યોતિ,
નિરર્થ હીવે કૃતિ ને કરી છે.

શ્રી કૃષ્ણ પ્રાતઃસ્મરણીય લોકમાં,
ગવાયગીતે પ્રિય પુણ્ય શ્લોકમાં,
પોતે પ્રભુ સર્વજીવી મહારથી,
થયા રહે અર્જુનનાજ સારથી.

કહે વિષ્ણુ “મન જ રાજસ્યે,
દાસાતુઢાસત્વ ધરીશું હુંયે,”
છે આપ જે મંજલ પૂજ્યપાદ,
પોયા સહુના પગના પ્રમાદ.

શ્રી. અર્ધકાન્ત મંગળજી ઝોઝા.

(મૂલ્યાંકન ૫૪ ૨૦૨ થી આપુ)

પૂર્વચિતિ અપ્સરા

શ્રીમદ્ ભાગવતની કથા એ ૭ દિવસમાં મોક્ષ આપે એવી મંદિર કથા છે. એને પણ તે કથા કહેવાવાળા ને શુદ્ધેવળ જેવા અવધૂત પરમહંસ હોય અને સર્વભાગવાળા પરીક્ષિત રાજા જેવા તીવ્ર જિજ્ઞાસુ હોય તો જરૂર ૭ દિવસમાં મોક્ષ થાય તેવાં ભક્તિ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય તેમાં ભરેલાં છે. એ કથામાં મુખ્ય સ્થાન શ્રવણ, મનન અને નિદિધ્યાસન છે. ને બીજું કોઈ કર્મ કરવાનું શુદ્ધેવળ પરીક્ષિત રાજાને કહેત તો તે કર્મનું અનુષ્ઠાન સાત દિવસમાં પૂરું થાય નહિ અને તેનાથી મોક્ષ મળે તેવો સંભવ નહોતો. શ્રવણ વગેરે કરતાં જતાં આત્મસાધનાકાર ન થાય તો જાણું કે પાછલા સંસ્કારની રમૂરિય પ્રતિબંધો હજી પડેલા છે. પાછળના સંસ્કારને પૂર્વચિતિ નામની અપ્સરા કહે છે. ત્યારે સાધક માણા ફરવા બેસે અથવા પૂજા કરવા બેસે અથવા કથા સાંભળવા બેસે અથવા ધ્યાન કરવા બેસે ત્યારે એ પૂર્વચિતિ અપ્સરા હાજર થાય છે અને જીવને ખોટા સંકલ્પમાં અને ખોટા મતોરથમાં પસંદી નાખે છે. પાછલા જુના સંસ્કારમાં પડેલી બૂલો સુધારી એ કેટલું મુશ્કેલ કામ છે એ બધા સાધક જાણે છે. પૂર્વચિતિનું નામ એકાદશ રૂઢિમાં ૧૬મા અધ્યાયમાં (વિભૂતિઓના વર્ણનમાં) આવે છે અને પાંચમા રૂઢિમાં બીજા અધ્યાયમાં આવે છે.

પાછલા સંસ્કાર અથવા પૂર્વચિતિનું કારણ ભૂતિવાણું જ્ઞાન છે. તેને અજ્ઞાન પણ કહે છે. ત્રીજા રૂઢિમાં કપિલ ભગવાન માતા દેવદુનિતે કહે છે કે આજ રૂઢિવાળી ઇન્દ્રિયો દ્વારા એકમાત્ર જ્ઞાનસ્વરૂપ નિર્ગુણ બ્રહ્મ જ ભૂતિથી શબ્દ વગેરે ધર્મબુક્ત પદાર્થોના રૂપમાં ભાસી રહેલ છે. (૩-૩૨-૨૮) શ્રદ્ધા, ભક્તિ અને વૈરાગ્ય સહિત નિરંતર યોગાભ્યાસ કરવાથી જેનું ચિત્ત એકાગ્ર થઈ ગયું છે એવા અનાસક્ત પુરુષને જ પ્રપંચ જ્ઞાન દેખાય છે. આજીના માણસેને અજ્ઞાનના સંસ્કાર અથવા ભૂતિના સંસ્કાર જુદા નડે છે. એવી ભૂતિ

કેટલા પ્રકારની છે અને તેનું સ્વરૂપ કેવું કેવું છે તે જ્ઞાનત જુદે જુદે દેહોએ શુદ્ધેવળ પરીક્ષિત રાજાને સમજાવવા નાખે છે. તેનો કુઠો સાર કાંડોએ તો નીચે પ્રમાણે ૫ પ્રકારની ભૂતિ જોવામાં આવે છે.

૧. વિકારની ભૂતિ

જેમ દુષ્કર્મથી દર્દિ થાય છે અથવા બીમાંથી માફ થાય છે તેમ બ્રહ્મમાંથી જીવ અને જગત નીકળ્યાં છે એવી જે પ્રતીતિ થાય તેને વિકારની ભૂતિ કહે છે. જગત એ બ્રહ્મનો વિકાર નથી પણ એક પ્રકારનો આશય છે અથવા એક પ્રકારની માયા છે એવું સમજાવવા માટે સુત પુરાણી પહેલા રૂઢિમાં ત્રીજા અધ્યાયમાં સ્લોક ૩૦ થી ૩૩ સુધી ખુલાસો કરે છે. બીજા વાર શુદ્ધેવળ પરીક્ષિત રાજાને બીજા રૂઢિમાં (૨-૧૦-૩૫) કહે છે કે આ સૃષ્ટિ માયાના સંબંધવાળી દોષાથી ઝાંની પુરુષો એને સાચી માનવા નથી. ત્રીજા વાર એવો જ પ્રશ્ન ત્યારે વિદુરજી ત્રીજા રૂઢિમાં મેરેવળને પૂછે છે (૩-૫૨) ત્યારે મેરેવળ જવાબ આપે છે કે વિરુદ્ધ સ્વભાવવાળું આ જગત સ્વપ્નની માફક માયામાત્ર છે (૩-૫-૧૦) અને ચોથા રૂઢિમાં 'સનતુમાર ન્યાં પુરુષાન્ને ઉપદેય આપે છે (૪-૨૨-૩૮) લાંબું છે. કે પરમાત્મામાં આ કાર્યકારણરૂપ સમ્પૂર્ણ પ્રપંચ દોરડીમાં ભૂતિથી દેખાતા સર્વની માફક મિથ્યા છે. આ પ્રમાણે જોતાં જગત એ બ્રહ્મનો વિકાર નથી પણ વિવર્ત છે. વિકાર જોવો એ એક પ્રકારની ભૂતિ છે.

૨. ભેદ-ભૂતિ

બેદ પાંચ પ્રકારનો છે. ૧. જીવ-ધર્મિનો ભેદ (૨) જીવનો પરસ્પર ભેદ (૩) જગતો પરસ્પર ભેદ (૪) જીવ-જગતો ભેદ અને (૫) જગતો ધર્મિનો ભેદ. એ પાંચ પ્રકારનો ભેદ જોવો એ ભૂતિ છે. એવી ભૂતિનું અર્થ સ્વરૂપ ત્યારે સનાદાદિ વૈકુંઠમાં ભગવાનનાં દર્શન કરવા નાખે છે અને જીવ વિજય તેમને દરવાજા આજળ જાહેર છે ત્યાં આજળ આવેલું છે. (૩-૧૫-૩૩) ત્યાં

સનકાદિ નવ વિજયને કહે છે કે જેની બળમાં સંપૂર્ણ જગત રિયત છે એવા સર્વાત્મા હરિમાં આદી રહેવાવાળા માની પુરુષ ધટાકાશ અને મહાકાશની માફક પોતાનો અને કોષનો બેઠ જોતા નથી તો તમે દેવરૂપ-ધારી હોવા છતાં પ્રજુના વિષયમાં આવો બેઠાવ કેમ થયો ? પછી સનકાદિએ તેમને શાપ આપ્યો અને નયનવિજયને ત્રણ જન્મ લેવા પાયા એ વાત આગળ આવી મથેલ છે. બિંબ-પ્રતિબિંબના દર્શનથી પણ આવા ભેદની બાંતિ દૂર થાય છે, પ્રતિબિંબ જેમ ઉપાધિકાને દેખાય છે તેમ છવ પણ ઉપાધિકાને દેખાય છે.

૩. કર્તા-બોક્તાપણાની બાંતિ

અંતઃકરણના ધર્મની (કર્તા-બોક્તાપણાની) આત્મા વિશે પ્રતીતિ થાય તેને કર્તા-બોક્તાપણાની બાંતિ કહે છે જેમ દાહ વજ્ર ઉપર સ્ફટિકમણિની માળા રાખેલ હોય તો સ્ફટિકમાં દાહ રંગ સંયોજસંબધી બાંસે છે; પરંતુ એ વખતેના ધર્મ છે. વજ્ર અને સ્ફટિકનો વિયોગ થાય તો સ્ફટિકમાં દાહ રંગ બાસતો નથી. તે સ્ફટિકનો ધર્મ નથી પરંતુ બાંતિથી સ્ફટિકમાં બાંસે છે. તેમ અંતઃકરણનો ધર્મ કર્તા-બોક્તાપણાનો આત્મામાં તાદાત્મ્ય સંબધી બાંસે છે. પરંતુ તે અંતઃકરણનો ધર્મ છે. સુષુપ્તિમાં (એટલે માઠ નિદ્રામાં) અંતઃકરણ અને આત્માનો વિયોગ થતાં આત્મામાં એ ધર્મ બાસતો નથી. માટે તે આત્માનો ધર્મ નથી. આ બાબત ઉપર કપિલ આખ્યાનમાં વારવાર કપિલ ભગવાને માતા દેવકીને સમજાવી આપેલ છે. (૩-૭-૧) ૩-૨૬-૧૬) જગ-ચેતનના ધર્મને લુહા કરવા એ જ સાંખ્ય શાસ્ત્રનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે

૪ સગની બાંતિ

આત્માનો દેહ વગેરેમાં અલગતારૂપ અને ધર વગેરેમાં મગનારૂપ સંબધ છે. તેને સંજની બાંતિ કહે છે. એવી બાંતિને લઈને ધ્રુવે વિષ્ણુ ભગવાન પાસે રાત્રી આગ્યું અને પછીથી તે પસ્તાય છે. દક્ષપત્રમાં જ્યાં માટે સતીએ દહ કરી અને ટંકર ભગવાનને કહ્યું કે જો કે આ ત્રિગુણાત્મક જગત આપથી પૃથક્ નથી છતાં મારે આત્મા સ્વભાવ હોવાથી મને મારી જન્મશ્રમિ જોવાની પ્ત્તિ થઈ છે. સંજની બાંતિ માટે ચોથા સ્કંધમાં પુરુષન-આખ્યાન પણ આગળ આવી મથેલ છે અને

પ્રયોગમાં પણ ગૃહસ્થાશ્રમતા સંજથી પોતાને મળેલુ જાન બૂસી ગયા હતા (૪-૩૧-૬) સંજની બાંતિ ધટાકાશ અને મહાકાશના દર્શનથી દૂર થાય છે. એ દર્શન શુદ્ધવેળાએ પરીક્ષિત રાત્રને છેલ્લી વખતે (૧૨ મા સ્કંધમાં), આપેલ છે. ધટની ઉપાધિવાળા આકાશને ધટાકાશ કહે છે. તે આકાશ ધટના સંબધી બાંસે છે તો પણ ઉત્પત્તિ, નાશ વગેરે ધટના ધર્મ છે; આત્મા નથી. તે આકાશને સ્પર્શ કરતા નથી; કારણ કે આકાશ અસંગ છે. આકાશનો સંબધ ધટની સાથે બાંસે છે તે બાંતિ છે. તેવી જ રીતે દેહ વગેરે સંબંધરૂપ ઉપાધિવાળા આત્મા છવ કહેવાય છે તે આત્મા સંબંધથી સાથે બાંસે છે. પણ જન્મમરણ સંબંધના ધર્મ છે. તે આત્માને સ્પર્શ કરતા નથી; કારણ કે સંબંધ દમ છે અને આત્મા દ્રશ્ય છે. આત્મા, સંબંધથી જુદો છે વળી સંબંધ પંચ મહાભૂતનો છે. માટે તેની સાથે અલંતા-મગનારૂપ સંબધ એ બાંતિ છે.

૫. બ્રહ્મથી વિગત જગતની સત્યતાની બાંતિ

ઉપર પહેલી બાંતિમાં કહ્યું 'તેમ જગત પ્રજામાં આરોપિત છે, અથવા કલ્પિત છે, જે વસ્તુ જેમાં કલ્પિત હોય તે વસ્તુ તેનાથી બિલ સિદ્ધ થઈ શકે નહિ. જેમ સ્વપ્ન સ્વપ્નદ્રશ્યમાં કલ્પિત છે તો તે સ્વપ્નદ્રશ્યથી બિલ નથી. રજ્જુમાં સર્પ, છીપમાં રૂપ વગેરે દર્શિતો પણ આમાં દાહ થઈ શકે છે. કર્તા-કુડળનો દર્શન પણ ઘણે ઠેકાણે વપરાય છે કનકથી કુડળ બિલ નથી. જેમ પ્રજાથી જગત બિલ નથી એ દર્શન દશમ સ્કંધમાં વેદસ્તુતિમાં પણ આપેલો છે. આવા અનેક પ્રકારના અધ્યાસથી અથવા અનેક પ્રકારની બાંતિથી છવ બૂલમાં પડે છે અને પાછલી બૂસી નવી બૂલોતું કારણ અને છે તેવી સ્મૃતિને અને તેના રમરજુને પૂર્વચિતિ નામની આસાર કહે છે એવા સંસ્કારને લઈને ભરતરાજ રાત્ર જોડી જન્મધર્મ તપ કરવા જવા તો પણ ત્યાં દરજુમાં મગતા રહી ગઈ અને પોતાને દરજુ થતુ પડ્યું એ વાત પાંચમા સ્કંધમાં મુખ્ય કથા રૂપે આવે છે ..

પાંચમા સ્કંધમાં એ જાણા આવે છે તેમા ગર્ભ-પદ્મું મિશ્રણ છે. ભગવતના બીજા બધા સ્કંધથી આ સ્કંધની વચામાં ફેર મડી નવ્ય છે તેથી કેટલાક માણસો એમ માને છે કે પાંચમો, સ્કંધ કોઈએ

પાછળથી ભાગવતમાં ઘુસાડી દીધેલા. હશે; પણ એવું જણાતું નથી. ભાગવતનો મુખ્ય વિષય તેમાં આશુ રહે છે. વળી પાંચમા સ્કંધમાં જે ભૂજોળ અને ખજોળનું વર્ણન આપવામાં આવેલ છે તે હાલની ભૂજોળ અને ખજોળને મળતું આવતું નથી; તેથી પણ ઘણા વિદ્વાનોને પાંચમો સ્કંધ સમજવો મુશ્કેલ પડે છે. એ વિષે ત્યાં ભૂજોળનો વિષય આવશે ત્યાં અમે વધારે ખુલાસો કરીશું.

ચોથા સ્કંધમાં ઉલ્લા અધ્યાયમાં એવી વાત આવી કે પ્રયેતાઓને રૂદ્ર અને વિષ્ણુએ આપેલું જ્ઞાન શૂદ્રસ્ય-ધર્મમાં રહેવાથી તેઓની સ્મૃતિ બહાર ચલે. તેથી શૂદ્રસ્યધર્મ કેવો કશું છે તે જણાઈ આવે છે. તેના અનુસંધાનમાં પાંચમા સ્કંધની શરૂઆતમાં પરીક્ષિત રાજા શુકેવશ્ચને પૂછે છે કે પરમ ભક્ત પ્રિયવ્રત રાજા આત્મારામ હોવા છતાં ભ્રાંતિ વધારનાર એવા શૂદ્રસ્યા-ધર્મમાં કેમ રહ્યા હતા? એવા મદા પુરુષેને ધર વગેરેમાં અભિમાન થતું નથી. માટે મને એવો સંદેહ થાય છે કે પ્રિયવ્રતે સ્ત્રી, ધર અને પુત્રમાં આસક્ત રહીને જ્ઞી રીતે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી અને ભજવાન કૃષ્ણમાં તેને અવિચળ ભક્તિ જ્ઞી રીતે થઈ !

શુકેવશ્ચ કહે છે—હે રાજા ! તારૂં કહેવું ઠીક છે. જેમનું ચિત્ત ભગવાનના ચરણકમળમાં આસક્ત છે તેઓને કોઈ વિધન આવે તો પણ તેઓ ભગવદ્ભક્ત અને પરમકેસેને પ્રિય એવી ભજવાનની કથા રૂપ કલ્યાણનો માગ હોડતા નથી. રાજા પ્રિયવ્રત મહાન ભક્ત હોતો. તેને નારદજીની સેવાથી મુગ્ધતાથી પરમાર્થ-તત્ત્વનો બોધ થયો હતો. તે આત્મચિંતનમાં વખત માળવા માટે રાજ્યકારભારમાંથી નિવૃત્ત થઈ જવાની ઇચ્છા કરતા હતા. તેમના પિતા મનુએ તેમને રાજ્ય સોંપ્યું તો પણ અસત્ પ્રપચ્ચથી આત્મસ્વરૂપને આવરણ આવી જશે એવું ભણી તેમણે રાજ્યનો સ્વીકાર કર્યો નહિ. તેથી આ જગતની વૃદ્ધિ જ્ઞી રીતે થશે એમ ભણી બ્રહ્માજી પોતાનાં પાપદોષ સહિત સત્ય લોકથી છોડ્યાં અને રાજા પ્રિયવ્રતની પાસે આવ્યા. ત્યાં નારદજી, મનુ અને પ્રિયવ્રત બેઠા હતા. તેમણે જોયા યદ્યં બ્રહ્માનું સન્માન કર્યું. બ્રહ્માએ પ્રિયવ્રતને કહ્યું કે “હું તથા બધા દેવો ભજવાનની આગાનમાં રહી અમારૂં પ્રારબ્ધ પૂર્ણ કરીએ છીએ; જીવન્મુક્ત પુરોને પણ પોતાનું પ્રારબ્ધ

ભોગ્યવતું પડે છે પણ તેઓ દેહમાં અભિમાન કરતા નથી અને ખીન્ને દેહ આપનાર સંસ્કારોનો સ્વીકાર કરતા નથી. જેઓ દિવ્યોને વશ રહે છે તેમને વનમાં પણ ભ્રમ રહે છે. જેઓ નિતેન્દ્રિય છે તેઓ આત્મામાં રમણ કરવાવાળા છે. તેમને શૂદ્રસ્યાધર્મમાં રહેવાથી કોઈ નુકસાન થતું નથી. વળી જેમની ઇચ્છા કામ-ક્રોધ છોડવાની હોય તેમને પહેલાં ધરમાં રહીને તે છોડાઈ ગયા પછી મને ત્યાં ફરી સકાય છે. માટે ભજવાને આપેલ ભોગોનો ઉપયોગ કરો અને પછી નિઃસંગ થઈને પોતાના સ્વરૂપમાં સ્થિત થઈ જાઓ.”

પ્રિયવ્રતે (પિતે નાના હોવાથી) વડીલની આજ્ઞા પાળી નેઈએ એમ માની બ્રહ્માના બોધ પ્રમાણે રાજ્યનો સ્વીકાર કર્યો; પછી બ્રહ્માજી પોતાના લોકમાં આસથ ગયા પછી પ્રિયવ્રત રાજાએ વિષ્ણુધર્મની પુત્રી બદ્ધિભમતીની સાથે વિવાહ કર્યો, તેનાથી તેને દસ પુત્ર થયા તે શીલ, શુશ્રુ, કર્મ, રૂપ અને વીર્યમાં પિતાની સમાન હતા. તે ઉપરાંત તેને જીર્જસ્વતી નામની એક કન્યા પણ થઈ. પ્રિયવ્રત રાજાએ આ પ્રમાણે ધર્મ વર્ષ રાજ્ય કર્યું પણ પોતાની આત્મનિષ્ઠા અપુરવાની હતી. એકવાર તેને એવો વિચાર આવ્યો કે ભારે મુશ્કેલ સુમેકે પર્વતની પરિક્ષા કરે છે અને જગતને પ્રકાશ આપે છે ત્યારે અર્ધી પૃથ્વીમાં પ્રકાશ પડે છે અને બરધી અધકારમાં રહે છે તે ઠીક નથી; માટે હું મારી ભક્તિની શક્તિથી રાત્રિને પણ દિવસ કરી નાખું તો ઠીક એવો વિચાર કરી એક જ્યોતિર્મય રથમાં ચડી ખીળ સૂર્યની સમાન સૂર્યની પાછળ પાછળ પૃથ્વીની સાતવાર પરિક્ષા કરી. તે વખતે તેમના રથના ઘેરાની ધારથી સાત સમુદ્ર ઘસ ગયા અને તેથી પૃથ્વીમાં સાત દીપ થઈ ગયા. તે દીપનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે—

૧. જંજી ૫. કૌચ } આંદી ખીળે સૂર્ય એટલે
૨. પશુ ૬. શાક } જ્ઞાનથી અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ
૩. ચાત્મલિહ ૭. પુષ્કર } દેવાની વાત છે અને સાત
૪. કુથ } દીપ એટલે જ્ઞાન માટે સાત

: : ભૂમિક્ષા સમજવાની છે.

આ દરેક દીપ ઉપર એક ઝાક હતું અને ઝાકના નામ ઉપરથી તે તે દીપનું નામ પડ્યું છે. પોતાના પુત્ર-માંથી પ્રિયવ્રતે ૭ પુત્રોને સાત દીપના રાજા બનાવ્યા. આ બધા દીપ વગેરેનો આધ્યાત્મિક અર્થ હવે પછીના લેખોમાં તેના વિગતવાર વર્ણન પ્રસંગે આવશે.

જેમ યાગવલ્ક્ય મુનિને સંસારમાં રહેવાથી પશ્ચા-
ત્તાપ થયો હતો એમ એક વાર પ્રિયવ્રત રાજાને પણ એમ
લાગ્યું કે મારા જીવનમાં બહુ અનર્થ થયો; મારી
વિષયલોભણ ઇન્દ્રિયોએ મને અવિદ્યાવાળા વિષય-
રૂપી કૃવામાં નાખી દીધો, હવે વિષયભોગ ધણી યઈ
ગયા. આના કીડામૂઝ જેવા મને ધિક્કાર છે એવી
ભાવનાથી વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થતાં તેણે પોતાનું રાજ્ય
પોતાના પુત્ર આઝીધ્રને મોંપી નારદજીએ બતાવેલ કલિત-
માર્ગની સાધના એકાંતમાં શરૂ કરી.

હવે પ્રિયવ્રતના પુત્ર અઝીધ્ર રાજ્યાદી ઉપર બેઠા
અને પ્રજાનું પાલન કરવા લાગ્યા. એકવાર પિતૃલોકની
ધામનાથી (એટલે સત્યુત્તરી પ્રાપ્તિ માટે) તે મન્દરાચલ
પર્વતની ગ્રામાં ગયા અને ત્યાં પૂજની સામગ્રી લઈ
એકચિત્તથી બ્રહ્માજીની આરાધના ચરૂ કરી. બ્રહ્માજી
એ તેમની ઇચ્છા જાણી પોતાની સમામાં ગાયન કરનાર
પૂર્વચિતિ અપ્સરાને તેમની પાસે મોકલી. બ્રહ્મા એ રત્ન-
શુભનું સ્વરૂપ છે. તેમની સમામાં પણ રત્નોપધી શ્વિત્ત
રહે. એવી શ્વિત્ત ઉત્પન્ન થાય ત્યારે જ જીવને પુત્રની
પ્રાપ્તિ થાય. પણ એવું જોર એવું છે કે ઘણા માણસો
તેને છોડવામાં હારી જાય છે. ગીતામાં પણ કાલ્યાણ
શુભનું કહે છે કે “તું કમરૂપ થયેને માર” જેણે
તેમ છોડ્યા તેણે બધું છોડ્યું. જેણે કામ છોડ્યો હોય તે
સંસારમાં રહે તો જે લેપાતો નથી; પણ એ કેટલું
અર્થકામ છે એ બંધના અનુભવની વાત છે. એ
પૂર્વચિતિ નામની અપ્સરા છે. એને લઈને જ બધો
સંસાર છે. છોકરાં ઉપજાય ત્યાં પહેલાં પણ તેમને માટે
ધર બાંધવામાં આવે છે, તેમને માટે પૈસા ભેગા કરવા-
માં આવે છે, તેમને માટે લોકસંબંધ વધારવે પડે છે.
એ બધો કામનો પ્રતાપ છે તેના જોરનું વધારે વળું
નવમ્મ રક્ષમાં આવે છે તેનાથી અનાતમામાં આત્મ-
હુદ્ધિ થાય છે ન્યારે દેહ હું છું એમ લાગે છે. ત્યારે
દેહનું સુખ એ આત્માનું સુખ છે એમ પણ માનવામાં
આવે છે. પહેલાં જે જલ યઈ તે જલ વારંવાર બીજી
એવી જલો કરાવે છે અને તેથી તે શ્વિત્ત બીજું નામ
પૂર્વચિતિ નામની અપ્સરા છે. છતાં જેને પુત્ર વગેરે
જોઈએ તેને તે જાતની વાસના જરૂરી છે. તેથી
બ્રહ્માએ પૂર્વચિતિ નામની અપ્સરાને આઝીધ્ર રાજા પાસે
ઉપવનમાં મોકલી તે આશ્રમની નજીકના ઉપવનમાં
આવી રૂંધા લામી, તે વનમાં ભોર, કાવૃષ વગેરેના

ટંકડા થતા હતા; તળાવની અંદર તળાવના પક્ષીઓ
રમતા હતા. પૂર્વચિતિના પગના નુપુરોના અવાજ
સાંભળી રાજાએ પ્થાન છોડી આંખો ખુલી કરી જોયું
તો તેમના નેવામાં પૂર્વચિતિ અપ્સરા આવી. તેનું
સૌંદર્ય ઘણું હતું; તે દેવો અને મનુષ્યોના મનને પણ
ઢરણ કરે તેવી હતી; તેની ગતિ કીડા, લગ્ન, વિનય,
ચતુર્વાણી અને અગતી બનાવટથી પુરુષોના હૃદયમાં
કામનો પ્રવેશ થતો હતો. એ જ પૂર્વચિતિનું અર્થ
સ્વરૂપ છે.

આઝીધ્ર રાજાએ તેને પૂછ્યું કે “તું કાણ છે ?
તું બગવાન પરમ પુરુષની કોઈ માયા તો નથી ને ? શું
તું વિષયાસક્ત છોવેનો શિકાર કરવા નીકળી છે ? તું
ક્યા લોકમાંથી આવી છે ? તારું ભોજન શું છે ? તારી
રમત મારાં નેત્રોને ચમળા કરી દે છે. તે આનું ક્ષેત્ર
રૂપ ક્યા તપના પ્રભાવથી પ્રાપ્ત કરેલ છે ? શું બ્રહ્મા-
જીએ મારા ઉપર પ્રસન્ન થયેને તને મારી પાસે મોક-
લેલ છે ? હવે હું તને છોડનાર નથી; કારણ કે મારાં
નેત્ર બીજે જઈ ચક્રાં નથી. માટે તારી ક્ષમા ભાં
જવાની હોય ત્યાં મને લઈ ચાલ અને તારી સમીપીને
પણ સાથે લઈ ચાલ.”

આ પ્રમાણે રાજાએ વિષયી પુરુષોની સમાન વાતો
કરી તે અપ્સરાને પ્રસન્ન કરી અને તે અપ્સરાએ પણ
રાજાની શુદ્ધિ, શીલ, રૂપ, અવસ્થા, લક્ષ્મી અને ઉદારતા
વગેરે શ્રેણીથી મોહિત થઈ તેની સાથે એક દર્બાર વર્ષ
સુધી ભોગ ભોજ્યા. ટંકડામાં, વ્યાપણાં પાછલા કર્મનું
રમરણ એ જ નવા ભોગનું કારણ છે. તેના સંબંધથી
રાજાને નવ પુત્ર થયા. એ નવ પુત્ર ઉત્પન્ન થયા પછી
પૂર્વચિતિ પાછી બ્રહ્માના લોકમાં આવી ગઈ. તે
નવ પુત્રો મોટા થયા અને પછી પોતાના નામવાળા
જીવંતીપના નવ ખંડનું રાજ્ય કરવા લાગ્યા. રાજા
આઝીધ્ર સંસારના ભોગથી અતૃપ્ત રહેવાના કારણે
અપ્સરાને જ પરમ પુરુષાર્થ માનવાથી, અતે પિતૃલો-
કને પ્રાપ્ત થયા કે ન્યાં માણસો ઘણા પ્રકારનાં ભોગમાં
મસ્ત રહે છે. પછી નવ બાઈઓએ નવ દન્યા સાથે
વિવાહ કર્યો. તેમાં નાભિએ મેરુની પુત્રી મેરુદેવીની
સાથે લગ્ન કર્યું હતું.

નાભિએ મેરુદેવી સહિત પુત્રની કર્મનાથી એકામતા-
પૂર્વક કાલ્યાણ યજ્ઞપુરુષનું પૂજન કર્યું. તેના પરિણામે
તેને અમર્યુને દર્શન આપ્યું. તે વખતે કૃતિવિને બેન-

વાનની સ્તુતિ કરતા કહેવા લાગ્યા કે પ્રભુને અને પુરુ-
ષથી અતીત આપનું જે સ્વરૂપ છે, તેનું પ્રાપ્ત નામ
અને રૂપથી કોણ વર્ણન કરી શકે? (સમુદ્ય સ્વરૂપ
અનન હોવાથી માત્ર તેના એકેસનું જ વર્ણન થઈ
શકે છે) બકતો જે ભેટ આપે તેનાથી આપ સતોષ
પામે છો અને ભક્તને અનુકૂળ થઈ જાઓ છો. આપને
અમારા યથોચી કાંઈ લાભ મેલાનું પ્રયોજન નથી આપ
પરમ આનંદસ્વરૂપ હોવાથી આપને સપૂર્ણ પુરુષાર્થનું
કર્ણ સર્વદા અક્ષિન્ન ભાવથી સ્વભાવત પ્રાપ્ત છે, છતાં
અમે સક્ષમ હોવાથી અમારે આપની ઉપાસના કરવી જ
એઈએ. આપના ગુણોની સ્તુતિ કરવાથી અમને આનંદ
થશે છે અને અમારા અંતઃકરણના મેલ (રાગદ્વેષ વગેરે)
ધોવાઈ જાય છે. માટે અમે એકબીજા માગીએ છીએ
કે હરતાં હરતાં બધી અવગ્યામાં અમે આપનું સ્મરણ
કરી કરીએ. આ રાજર્ષિ નાભિ આપના જેવા પુત્રની
કામનાથી આપની વ્રક્તિ કરે છે આપની આપને કોણ
તરી શકે? શ્રી ભગવાને કહ્યું ન્તામદ્ માગું બહુ આશ્ચર્ય-
વાળું છે. મારા કામના મારા જેવો બનીને કોઈ નથી,
તેથી હું જ અંશ-કલાથી નાભિને ત્યાં અવતાર લઈશ.
પછી ભગવાન અંતર્યામી થઈ ગયા. કેટલીક વખત
જ્યા પછી મહેશ્વરીના ભૂલથી કિંબર સંન્યાસી અને
જિજ્ઞેસુતા મુનિજનોનેના ધર્મ પ્રગટ કરવા માટે શુદ્ધ
સંતત્રમ્ય ભગવાન ઋષભદેવજીને અવતાર થયો. તે
અવતાર ભગવતમાંના ૨૪ અવતારોમાંના એક છે અને
જેનું કર્મમાં તેમને પહેલા તીર્થ કર માનવામાં આવેલ
છે. તેમનામાં સમના જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય પહેલેથી જ
હતાં. તેમજ તેજ, બલ, અમર્ય, યશ, વીર્ય અને
યદનીરતા હોવાથી તેમનું નામ ઋષભ રાખવામાં આવેલ
હય. એકવાર તેમના રાજ્યમાં ઉદે વર્ષાદ ન કર્યો એટલે
ઋષભદેવજીએ પોતાની યોગમાયાથી પોતાના અજ્ઞાત
મંત્રોમાં ખૂબ વરસાદ વરસાડ્યો. પછી ઋષભદેવજી
એવા થતાં તેમને રાજ્ય સોંપી રાજા નાભિ અને રાણી
મહેશ્વરી તપ કરવા બદરિકાશ્રમ ગયાં ત્યાં ધોર
તપ કરીને તે મહાધિયોગથી ભગવાનના સ્વરૂપમાં લીન
થઈ ગયાં.

ઋષભદેવજીએ ઉદ્ધની કન્યા જયન્તી સાથે નિવાહ
કર્યો, તેનાથી તેમને ૧૦૦ પુત્ર ઉત્પન્ન થયા. તેમાં મહા
યોગી બરજીવ જનાથી મોટા હતા અને ઉત્તમ મુખવાન
હતા. એમના નામથી આપણા દેશને ભારતવર્ષ કહે છે.

તેમનાથી નાના નવ રાજકુમાર ભગવતના ગુણોને અનુસાર
વર્તનારા હતા. બીજા નવ ભાઈઓ નવ યોગેશ્વર થયા.
તેની હરીજા એકાદશ સકેશમા આવે છે. તે પરમ
ભગવાન હતા; બાકીના ૮૧ પિતાની આગામી પાશન
કરવાવાળા અને કર્મમાર્ગમાં પ્રવર્તનારા હતા.

ઋષભદેવજી (ભગવાનનો અવતાર હોવાથી) મહા-
જ્ઞાની અને ધરાગ્યાન હતા. એક વખત તેમણે પોતાના
પુત્રોને નીચે પ્રમાણે ઉપદેશ આપ્યો. —

માર્ગ દેહો દેહમાર્ગ નુલોકે
કથાન્કામાનદંતે વિદ્યુર્મૂર્જાં ચે ।
તપો વિધ્યં પુષ્પકા પૈન સત્ત્વં
શુદ્ધયેષસ્માદ્ પ્રહસતોર્યં સ્વનમ્સત્ ॥
મહત્ત્વેષાં દારમાદુર્ધિમુક્તે-
સ્તમોદ્ધારં યોષિતાં સક્ષિત્ત્વમ્ ।
મહાન્તસ્તે સમચિત્તાઃ પ્રશન્તા
ધિમન્યવઃ સુદૃઢઃ સાધવો ચે ॥
(૫-૫-૧-૨)

હે પુત્રો! આ મર્ત્યલોકમાં મનુષ્યદેહ પામી
મનુષ્યોની દરજ્જા છે કે દુઃખમય તિવરભોગમાં ફસી
ન જવું. આ શરીરથી તો તપનું આરંભ કરવું જોઈએ
કે જેનાથી અંતઃકરણ શુદ્ધ થાય અને અકામદની પ્રાપ્તિ
થાય મહાપુરુષોની મેવાએ સુક્રિતનું બારણું છે. મહા-
પુરુષ તે જ કહેવાય છે કે જે સમાન ચિત્તવાળા હોય,
સાન્ત સ્વભાવવાળા, ક્રોધ વગરના, બધાના મિત્ર અને
સદાચારમાં સંપન્ન હોય. મારા બકતો સ્ત્રી, પુરુ, ધન
વગેરેમાં આસક્ત થતા નથી અને માત્ર શરીરના નિર્વોહ
જેટલો જ વ્યવહાર કરે છે. જે માણસ પ્રમાદી હોય છે
તે માત્ર ઉદિયોને સંતૃપ્ત કરવા માટે કર્મ કરે છે. તે
જીવન સાફ નથી; કારણ કે વાસ્તવમાં વિષયો અસત્ છે
અને આત્માને માટે દુઃખદાયક છે. કર્મથી પાસના ઝાઝી
યતી નથી. તેનાથી વારંવાર શરીરનું બદલ પ્રાપ્ત થાય
છે. કર્મની વાજનાને વશીભૂત થયેલ ચિત્ત, મનુષ્યોને
વારંવાર કર્મમાજ પ્રવ્રત કરે છે. તેથી ન્યામુધી જીવની
વાસ્તવમાં પ્રીતિ થતી નથી ત્યામુધી દેહના બન્ધનથી
છટાનું નથી ન્યામુધી માણસ ઉદિયોની રેશને ચિથ્યા
સમજતો નથી ત્યામુધી તે મૂડ પોતાને શુદ્ધિમાન
સમજીને વિવેકીન થઈને, ધરના મુખમાં રહી મણા
પ્રકાશના ક્વેશ પોતાને છે. ત્યારે કોઈ મહાપુરુષના

સંગથી કર્મની વાસનાની પ્રતિય (પૂર્વચિતિ) ઢીલી થઈ જાય છે. ત્યારે, તે સંસારના કારણરૂપ અહંકારને ત્યજી પરમપદને પ્રાપ્ત કરે છે. અહંકારરૂપી સિંગહારીને નાશ કરવા માટે નીચેના ઉપાય છે.—

૧. ભજવાનમાં ભક્તિભાવ ૧૧. શરીર અને ધરમાં હું
૨. તૃપ્ત્યાનો-ત્યાગ અને મારાપણાનો
૩. દહોને સહન કરવા ત્યાગ કરવો.
૪. સંસારને કુ.ખરૂપ જોવો ૧૨. આત્મવિચાર અને
૫. તપથી અને તત્ત્વજિજ્ઞાસા એકાન્તસેવન.
- સાથી સંસારની એટાનો ૧૩. ઉદ્વિગ્ધો અને મનનો ત્યાગ કરવો. સમય.
૬. મારે માટે કર્મ કરવા ૧૪. શુરુ અને ક્ષાત્રમાં શ્રદ્ધા
૭. મારી કથા નિત્ય ૧૫. અહમચર્ય
- સાંભળવી ૧૬. અધે મારી સત્તા જોવી
૮. મારા મકલોતો સંગ કરવો ૧૭. યોગસાધન અને
૯. મારા શુભોત્કૃષ્ટીર્તન કરવું તત્ત્વવિચાર
- ૧૦ વૈરાગ્ય, સમતા અને ઉપશમ.

(૫-૫-૧૦-૧૩)

પછી ઉપરના સાધનોથી પણ ઉપરામ પામી જવું અને સ્વરૂપમાં નિષ્ઠા કરવી.

પ્રભને અને સિંધોને પણ એવું શિશુજી રેવું કે તેમનો શોધન વધે. કર્મમાં પુરુષાર્થ માનવાવાળા અત્તાનીઓને ફરીથી કર્મમાં જોડવા નહિ, કારણ કે આંધળાને આડામાં નાખવાથી શો પુરુષાર્થ સિદ્ધ થાય ?

શુક્લ સ સ્વાત્ સ્વજ્ઞો ન સ સ્વાત્
પિતા ન સ સ્વોઽજ્ઞની ન સા સ્વાત્ ।
દૈર્ઘ્ય ન તત્સ્યાન્ન પતિશ્ચ સ સ્યા-
ન્ન મોષયેષા સમુપેતમૃત્યુમ્ ॥

અર્થ—જે મનુષ્ય (ભક્તિનો ઉપદેશ કરીને) મારે આવેલ મૃત્યુથી રક્ષા કરતો નથી, તે શુરુ શુરુ નથી, સ્વજ્ઞન, સ્વજ્ઞન નથી, પિતા પિતા નથી, માતા, માતા નથી, ઇષ્ટેવ ઇષ્ટેવ નથી અને પતિ પતિ નથી

આ ઉપદેશમાં કર્મ કરતાં ભક્તિની કિમ્તુ વધારે અધિક છે. ગીતામાં ભજવાન એકે જગ્યાએ કહે છે કે જે અત્તાનીઓ કર્મમાં પડ્યા હોય તેમને અધિકાર વગર જ્ઞાનમાં વાળીને છુદ્ધિબેદ કરવો નહિ આંહી એમ કહેલ છે કે તેવાંજોને પણ કર્મમાંથી હોડાવવા શ્રીમદ્ ભગવનનું ક્રમ ૭ દિવસમાં મોક્ષ આપવાનું છે. તેથી જો માણસને કર્મમાં જોડવામાં આવે તો ૭ દિવસમાં કર્મ

પૂરું થાય નહિ વળી સચિત, પ્રારબ્ધ, ક્ષિપ્રોષ્ણવગેરે કર્મ તરત ખરી જાય તેવું પણ નથી—પણ કર્મના ધણી કે જે પ્રમાતા અથવા અહંકાર છે તેનો નાશ કરવામાં આવે તો બધા કર્મનો અંત આવી જાય. જેમકાઈ માણસને ૩ સ્ત્રી હોય અને તે માણસ મરી જાય તો ત્રણે સ્ત્રીમાંથી કાઈ સંધવા રહેતી નથી તેમ અહંકાર અથવા પ્રમાતાનો બાધ કરી ચકાચ તો સચિત, ક્ષિપ્ર માણ અને પ્રારબ્ધ એ બધાં કર્મનો અંત આવી જાય.

ભજવાન શ્રી મધ્વમહેશજીએ પુરોને આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપ્યો. પછી બધામાં જે રહેલા કરત હતા તેમને રાત્રી સોંપી પોતે, દિનવર અવસ્થા. કારણ કરી ભક્તિ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્યનો પ્રચાર કરવા લાગ્યા. તેમના પરિમલમાં મગ્ન તેમનું શરીર જ હતું. ને જલ્દા જોવા, બહેરા જોવા અને ઉન્મત્તની માફક અવધૂતવેષથી, રહેતા હતા, અને સોંકા વાતો કરવા આવે તો પણ ચીન રાખતા હતા. લોકો તેમને બહુ રીતે કન્યાતા હતા અને તેમનું અપમાન કરતા હતા; તો પણ પોતે તેમનો ક્રોધ ખ્યાલ કરતા નહોતા. મિથ્યા શરીરમાં તેને મનસ નહોતું. તે કાર્ય-કારણરૂપ સંપૂર્ણ જગતના સાક્ષીરૂપ પોતાના પરમાત્મસ્વરૂપમાં સ્થિત રહેતા અને પુલ્કિત પર એકલા જ હતા.

બીજે ભજવાન મધ્વમહેશજીએ જણવું કે આ ભજન સમૂહ-તેમની યોગસાધનામાં વિન્ય કરે છે; ત્યારે તેમણે અર્જુનરૂતિ કારણ કરી લીધી; અને એકાંતે જ બાધા પીવાનું અને મજામત ત્યાગ કરવાનું કરવાં લાગ્યા. જેણે તે લોકમાં અભિન ભાવથી સ્થિતિ પામ્યા, તેમની અંદરે ઘણી સિદ્ધિઓ આવી તો પણ તે તેમણે સ્વીકારી નહિ.

ઉપર જણાવેલ પૂર્વચિતિ નામની અપ્સરા (પૂર્વ કર્મના સચ્ચાર)મા એટલો મોહ રહેલો છે કે જેમ તે સંસારી માણસોને સંસારના મોહમાં નાખે છે તેમ યોગીઓને યોગસિદ્ધિના મોહમાં નાખે છે. તથી શુદ્ધ દેવજી પરીક્ષિત રાગને કહે છે કે અરા મહાત્માઓ મનનો વિશ્વાસ કરતા નથી (૫-૬-૨) મહાદેવજી પણ મોદિનીના રૂપમાં મોહ પામી ગયા હતા. જેમ બાજી-ચારી સ્ત્રી જર પુરુષોના સંગથી પોતાના ઉપર વિશ્વાસ રાખનાર પતિનો કાંઈવાર વધકરે છે તેમ જોયો મન ઉપર વિશ્વાસ રાખે છે તેઓનું મન ક્રમ અને લોભવગેરેને અવકાશ આપે છે અને તેમનો પુરુષાર્થ નષ્ટ કરી નાખે છે. ક્રમ, ક્રોધ, લોભ, મદ, શોક, મોહ અને જલ વગેરે મનુષ્યોનું

અને કર્મબંધનનું મૂળ કારણ મન છે. એ જ માથા છે, અને એ જ પૂર્વગતિ છે.

તેથી બળવાન ઋષભદેવજી પણ અવધૂતવેશથી ફરતા હતા અને પોતાનો ઈશ્વરી પ્રભાવ છૂપાવતા હતા. છેવટે કણ્ઠિક પ્રાંતમાં વાંસના વનમાં ફરતા હતા ત્યાં વાંસના અગ્નિથી ઉત્પન્ન થયેલ 'અગ્નિમા તેમનું' શરીર સંતપ્ત થઈ ગયું.

આંહી શુદ્ધવેશ પરીક્ષિત રાજાને એમ કહે છે કે ભારે કલિયુગમાં અધર્મની વહિ થશે ત્યારે કુદરતેના રાજા અર્ધત ઋષભદેવજીના આચરણપ્રમાણે તૃપ્ત કરીને જૈન ધર્મ ફેલાવશે. ઋષભદેવજીએ પોતાના ગાનના બળથી પોતાની, નિજા સારી રાખવાને માટે અવધૂતવેશ પારણ કર્યો હતો તેથી તેમને શરીરને સ્નાન કરાવવાની પરવા નહોતી અને કોષ વખતે વાળ ખેંચીને, પણ કાઢી નાખતા હશે. તેને બદલે હાસમા જૈન ધર્મમાં પાણી વધારે ઢોળવાની મના અને સાધુઓમાં વાળ ખેંચી કાઢવાની પ્રથા ચાલુ થઈ ગઈ છે. ને વાળ ખેંચીને કાઢવાની પ્રથા તે ધર્મમાંથી કાઢી નાખવામાં આવે તો પણ વિદ્વાનો અને શ્રેણ્યુઓ પણ જૈન ધર્મમાં સાધુ થવાનું પસંદ કરે અને તે ધર્મ વધાર્ય રીતે લોકોને સમજાવે. વળી પાણી ઝોણું વાપરવાનો રિવાજ મારવામાંથી કદાચ આવેલ હોય. ત્યાં પાણીની બંદ તગી અને ફવા બહુ ઊંચા હોવાથી ધર્મની ખાતર પણ પાણી ઝોણું વાપરવાની આગા સાધુઓએ લોકોને કરેલ હોય એવો સંભવ છે. પછી એ ટેવ એટલી બધી વધી ગઈ કે એક જૈન ધર્મવાળા' કાઠીની સાથે વાતચિત કરતાં એમ કહેતા કે "ભુચો ! ધર્મ તો રાંખ્યો રખાય, હ એટલી સંભાળપૂર્વક ધર્મ રાખું છું કે, ચાલીસ વર્ષ થતાં નહોતો નથી." આવી બાબતમાં કેટલીકવાર એટલી બધી અતિશયતા આવી જાય છે કે વડુને નહાવું હોય અને સાસુને પૂછે કે હું નહાઉં અને સાસુ હા પાડે તો નહાવાનું અને પાણી ઢોળવાનું પાપ સાસુને લાગે. XXXXથવા બીજો અર્થ એમ પણ હોય કે જે પાણીથી (વીર્યથી) માણસની ઉત્પત્તિ થાય છે તે પાણી ઝોણું ઢોળવું નોઈએ-એટલે અલગથર્થ પાળવું નોઈએ. એ બાબત ઉપર જૈન ધર્મવાળાએ અને બીજાઓએ ખાસ ધ્યાન રાખવું નોઈએ.

જૈન ધર્મમાં દેરાવાસી જૈનો બ્રહ્માર્જને પસંદ કરે છે; રનાન પણ કરે છે, મુર્તિ પાસે અગરજતી

કરે છે અને આગની તોરે પણ કરે છે. હવા, પાણી અને નેલ કે જે બળવાને આપણને પુષ્કળ પ્રમાણમાં આપેલા છે તેનાથી દેરાવાસી જૈનો ખીટા નથી. તેમના સાધુઓ મુમની પણ કોષ વખતે જ વાપરે છે. મુમનીમાં એક ગુણ એ લાગે છે કે તેનાથી માણસનું મોઢું દેખાતું નથી તેથી માણસનું રૂપ ધણે અંશે છુપાય છે, તેથી મોઢું પણ ઝોણા થાય છે. એ કારણને કારણે મુસલમાની સ્ત્રીઓ બૂરણો રાખે છે અને હિંદુ સ્ત્રીઓમાં પણ કેટલીક મુમનીની માફક લાજ કાઢે છે.

જૈન ધર્મમાં જોગી, સ્ત્રિજરી સંપ્રાપ્તના હોય છે, તેઓ જ્ઞાનમાર્ગને પસંદ કરે છે અને ઋષભદેવજીની માફક અવધૂતવેશ રહે છે. તેઓ બિયડુસ વસ્ત્ર પહેરતા નથી અને બહુ કડક નિયમ પાળે છે. જૈન ધર્મના જ્ઞાનની ભૂમિકા શ્રીમદ્ભાગવતમાં આપેલી નથી પણ ઋષભદેવજી તેમના પહેલ, તીર્થ કરેલા એવું જણવામાં આવે છે. જૈન ધર્મ પ્રમાણે મુખ્ય શાધન આ પ્રમાણે હોય છે-અંદિસા, સત્ય, અસ્તેય, વ્રતચર્ય, અપરિગ્રહ, હ્રમા, તપ, પરિસહ, વીતરખપણું, સત્સંગ, શ્રદ્ધા, દાન સમભાવ, વિવેક, વ્રત પચાસ, નિવૃત્તિ વગેરે. તેઓ નવ તત્ત્વને માને છે તે આ પ્રમાણે છે: જીવ, અજીવ, પાપ, પુણ્ય, આશ્રય, સંવર, નિર્મય, બધ અને મોક્ષ. વળી તેઓ નિક્ષ-નય અને વ્યવહાર નવ દાર સાધવાની પદ્ધતિ સમજાવે છે. તેમનામાં સમસારનો અંશ એ ગીતાના બેટલો ઉપરોળાઈ મનાય છે.

વેદાન્તમાં જૈન જ્ઞાનમાર્ગની ૭ ભૂમિકા યોગવાસિકામાં આપવામાં આવેલી છે; તેમ જૈન ધર્મમાં ૧૪ ભૂમિકા છે. તેના નામ આ પ્રમાણે છે.

૧. મિથ્યા દષ્ટિ	૮. અપૂર્વ કરણ
૨. સાસ્વાદન	૯. અનિવૃત્તિ પાદર
૩. સમ્યક્ મિથ્યા દષ્ટિ	૧૦. સમ્યક્ સપાય
૪. અવિરત સમ્યક્ દષ્ટિ	૧૧. ઉપદાંત મોઢું
૫. દેશ વિરતિ	૧૨. ક્ષીણ મોઢનીય
૬. પ્રમત સયત	૧૩. સયોગ ગુણ સ્થાન
૭. અપ્રમત સયત	૧૪. અયોગ ગુણ સ્થાન.

પૂર્વગતિ નામનો અર્થના સાધકને કેટલા પ્રકારના મોઢામાં નાખે છે તે ઉપરની ૧૪ ભૂમિકા ઉપરથી સમજાવામાં આવશે. જૈન ધર્મવાળા એમ માને છે કે આપણું જગત બળવાને રમેલ નથી. બળવાન આનંદ

રૂપ છે તેથી તે દુષ્ક અને અવાન વાણુ જાન
રહે નહિ તેથી તેઓ ચૈતન્ય ઉપરાંત બીજી પર વસ્તુ
(એટલે અજ્ઞાન અથવા જડ) ને પણ સાચી વસ્તુ માને
છે, તેથી તે સપ્રાણ્ય અનેકાન્તિક વાદવાળા મનાય છે
અર્થાત્ પ્રકૃતિ ધણા તપથી જ વસ થઈ શકે તેથી
તેઓએ ૧૪ ભૂમિકા કરીને પ્રકૃતિથી જુદાવાનો કમ ઉપર
પ્રમાણ જણાવેલ છે

ઋષભદેવનો અવતાર રત્નચુલુથી ધરેલા લોકાન
મોક્ષમાર્ગનો ઉપદેશ આપવા માટે થયો હતો
(૬-૫-૧૨) તે પરમહંસધર્મનું આચરણ કરતા હતા
એવા પરમહંસોની કથા શ્રીમદ્ ભાગવતમાં આવે છે
તેથી ભાગવતને પરમહંસ-સંહિતા કહેવામાં આવે છે
શ્રીકૃષ્ણ પોતે જ પરમહંસ છે અને પરીક્ષિત રાજાને
કહે છે કે "આવી કથાઓ સંભળવાથી પુરુષોને જાણ
વાન વાંસુદેવમાં અનન્ય ભક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે"
કેટલાક પંડિતજનોને ભક્તિમાં એટલું સુખ લાગે છે

કે તેઓ મોક્ષની પણ ઇચ્છા કરતા નથી. કારણ કે
ભગવાનના નિજ જન થવાથી તેમના બધા પુરુષાર્થ
સિદ્ધ થાય છે હે રાજા પરીક્ષિત! શ્રી કૃષ્ણ તમારા
અને યુવવંશના કાઈવાર રક્ષક થયા છે, કાઈવાર-શુર,
કાઈવાર હૃદય કાઈવાર મિત્ર, કાઈવાર કુલપતિ અને
કાઈવાર દૂત પણ બન્યા છે ભગવાન પોતાના ભક્તોના
અનેક કર્મ કરે છે અને તેમને મોક્ષ પણ આપે છે
પણ ભક્તિયોગ તો કાઈને જ આપે છે

‘સુકિં ક્વંતિ કિંહિંચિન્મિ ન મંકિયૌગમ્ ।
(૫-૧-૧૮) ભક્તિમાર્ગ કેટલો કઠિણ છે તે હવે પછીના
ભરતચરિત્રમાં આપેલમાં આવેલ છે ‘ભરતે રાજ્ય
છોડ્યું, તો પંથુ એક દરણમાં પ્રીતિ મેલી નવાઈ તો
દરેણુ થીતું પંથુ તેથી નોક પ્રેમની નજરે છે પણ
તેમાં બીજા થાય તો જી નીતીની માયા લાગે છે અને
પૂર્વમિતિ અપસરણુ નેરે કેવું છે તે હવે પછીના
આખ્યાનમાં વધારે સ્પષ્ટ થાય છે (આજી)

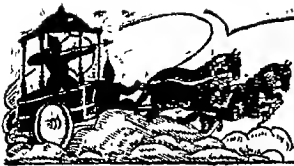
એકતા

(૧૨મા યુગ મઠલ ખેમરા)

બધે દેખાય મારા બાપુજીનાં બાહુડા,
સર્વ સંદિમાં સોહાય સતાન એકે ઇશનાં રૂપ.

જુદા ધર્મો તો સત્યના સ્વરૂપ છે, દેશ કાલે પ્રાગલ્ભ્ય વિવિધ રૂપ છે,
લોકભાવ ના બળાય—મારા બાપુજીના બાહુડા,
જ્ઞાતિ-જાતિના નામ-રૂપ નામના, એક સિન્ધુનાં મોજા પ્રમાણુવા,
એક જીવન નેવાય—મારા બાપુજીના બાહુડા,
નાનાં મોટા ઉચ્ચ-નીચ લોક અંગના, વેરા કિતર્યા કે એક રૂપ-રંગનાં,
સહુ સરખા સુમબલય—મારા બાપુજીનાં બાહુડાં,
દેશ ખડોથી ભાવનાઓ ભિન્ન છે, એક અવનિ આકાશ તો અભિન્ન છે,
પ્રાતુભાવ બિભરાય—મારા બાપુજીના બાહુડા,
બહુ બહુનામી ખેલી રહ્યો, સીતાસમ સુશરાચર રમી રહ્યો
એક એકતા કળાય—મારા બાપુજીનાં બાહુડા

—સત યી સીતાસમજ

પ્રેમ-ભક્તિ.

બેનકા-મી. કુમારી રંજન પઠ્યા

(સ્વયં-અંશીકિત-સ્વગૌરવની અડીમાં જીવન
અનીત કરેના એક સત મહાત્મા સાથેની શાનગીરી)

પ્રેમ-ભક્તિ-સુ-

મહારાજશ્રી! અત્યારે આ જમાનામાં મનુષ્ય અનેક
પ્રકારના સાધુ, રાષ્ટ્રભેદ-વિરોધી સરીરના બધારોના
મેલ કાઢવા અને સુદંર દેખાવા પ્રયત્ન કરી રહ્યો છે,
પરંતુ અંદરનો મેલ કાઢવા માટે શું કરવું જોઈએ?
જેથી પ્રભુભક્તિ થઈ શકે!

જવાબ- સત-

હિં પ્રભુનાં બાળકો! આ બાબતમાં મારે મારે
પોતાનું કંઈ કહેવાયું નથી, કારણ કે પૂ જોત્વામી શ્રી
ગુણસીદ્ધસણ મહારાજે શ્રીમુખે કહ્યું છે કે-

“પ્રેમ ભક્તિ” જન્મથી રહુપદ,

અભ્યન્તરેમય કષ્ટ ન ભય

તવપદપદ્મ પ્રીતિ નિરંતર,

સમ સાધન કર ફલ થક સુન્દર”

તો પરમકૃપાળુ ભગવાન શ્રી રાધનાયક તરફ પ્રેમ-
ભક્તિ સગાડી તેને રીઝવવા પ્રયત્ન કરે, તો આભ્યન્તર-
મેલ પુરત નીકળે જશે અને તેનાથી જે શુદ્ધિ થશે
અને જે પ્રભુશ્રી અને તેજ તમારા મુખારવિંદ ઉપર
અગ્રકરે, તેની અગ્ર અત્યારના પુત્રિમ પદ-પાવર અને
સાંતુચોથી કહી પણ આવશે નહિ.

પ્રભુ તરફ પ્રેમભક્તિમાં લાગ્યા રહેવું, તે જ મનુષ્ય-
જન્મનું સાચું કાર્ય છે, પરંતુ આ પ્રાપ્તિ ત્યારે થાય છે-

“જન્મકંઠ કાલ કરિય સંતસંગ,

તત્ત્વ મહા હોઈ મોહ જંમ જંગા”

(પૂ. ગા. સ્વામીજી)

અત્યારે સાત્ત્વિક શક્તિવાળા મહાત્મા પુરુષના સદ-
વાસમાં આવી બહુ જ સત્સંગ કથી હોય અને તેથી
પરમ પુરુષોત્તમ શ્રી રાધનાયકનું સ્વરૂપ સમજાવું હોય,
ત્યારે જ આવી પ્રેમભક્તિ સુલભ થાય છે. અને તેમાં
પણ શ્રી રાધનાયક તરફ પૂર્ણ અનુગમ હોવો જોઈએ,
કારણ કે-

“મોહાદિ” ન રહુપતિ જિતુ અનુરાગ,

કિયે યોગ, જપ, જાન, વિગળા,”

(પૂ. ગા. સ્વામીજી)

પરંતુ અત્યારનો પામર મનુષ્ય તો પોતાના કુટુંબ
કવીલામાં અનુરાગ રાખી રહ્યો છે, જો અરે વર્ષે તેને
નિરુપયોગી બીવડે છે; પરંતુ મોહ અને માયા એવી છે
કે તેમાંથી તે કુટી થઈ જાય નથી.

“વહ સમ માયા કૃત પરિવાર,

પ્રમથ અમિત કૌ વરણે પાર”

(પૂ. ગા. સ્વામીજી)

તેનું વર્ણન પણ શકે તેમ નથી. ભાવા પામરો
કામ, ક્રોધ, મદ અને લોભથી ભરેલા હોય છે, અને
કેવલ મુખી ગૃહાસક્ત રહે છે. તેવા મર્યાદાપુરુષોત્તમ શ્રી
રામચંદ્રજીનું સ્વરૂપ કેવી રીતે જાણી શકે?

એ તો જેને શીઠરિના નામમાં ઓળખાવો, અને
બાલાભ્યન્તર-શુદ્ધિ હોય, તે જ શ્રી રામકૃપાભાજન
થઈ શકે. એટલા માટે જ શ્રી ગાકાકુસુમ-હીટીએ શ્રી
ગરુડજીને કહ્યું હતું-

“રામકૃપાભાજન વ્રમ તાતા, હરિચંદ્ર પ્રીતિ મોહી
સુખદાતા” તો સાચું પ્રભુ પ્રાપ્ત કરવાનું જાન તો
એક જ છે-

“જ્ઞાન અખંડ એક સીતાવર”

જસ પ્રભુ શ્રીરામ જ આપણ સર્વે સુ છે, તે
સ્તિત્વા પ્રાપ્ત નથી. તેનું અખંડ પ્રેમભક્તિ સંદિગ્ધ
સ્મરણ રહે તો પ્રભુ જરાપણ દૂર નથી. તે તો હંસીને
હાડી આને તેવો છે.

જીવનનો રહેલ કોઈ દિવસ હરિભજન સિવાય
મરી શકે તેમ નથી.

“અર્ચનથીન ગુણ મુખ સમ એસે,

લવણ મીના ગદુ વ્યંજન જસે”

(પૂ. ગા. સ્વામીજી)

આટલો નિર્મળ પ્રેમભક્તિમાં ન જોઈએ

મન, વચન કર્મથી-શુદ્ધતા સેવો અને જ્યારે જ્યારે બહુ જ વિરહ થાય ત્યારે માગો કે—

“સોષ નિજ ભક્તિ મોહિ પ્રભુ-દેહુ દયા કરી રામ”

(પૂ. ગા. સ્વામીજી)

તો પ્રભુ-જીવે તમેને નેમાં સદાય કરશે અને જનમરણનો ફેરો સફળ થશે આ પ્રેમ-અભિનુ સુખ અવલુંનીય છે, માટે તેમાં જ લાગી રહો. દુઃખની જનન જોટલી મોટી છે કે તેમાં જોઈ ખાશે નહિ અને અહિં સુખી જ્યારે તમે આવ્યા એ તો મારો અનુભવ પણ સાબળો.—

What is wanted is mental Nudity.

Share the mind by removing attachments, Desires, and egotism

Religion is not a matter for dis-

cussion on a club-table. It is the realization of the TRUE SELF. Life without religion is 'real death.'

All religions are true and through all of them people can realise 'God' the embodiment of 'TRUTH'.

Om Santi ! Santi !! Santi !!!

અર્થાત્—વાસ્તવિક રીતે મનની નિર્મલતા જરૂરી વસ્તુ છે, મનમાથી રાગ, હિંસા, અને અભિમાનને દૂર કરવા, ધર્મ એ વાદવિવાદ કરવાની વસ્તુ નથી, તે પોતાની ખતતો સાક્ષાત્કાર કરવા માટે જે ધર્મ વિનાનું જીવન એ ખરેખર મૂલ્ય છે, દરેક ધર્મ સત્ય છે દરેક ધર્મની મારગત ઈશ્વરનો સાક્ષાત્કાર થઈ શકે છે, એ સત્ય છે.

પુણ્યસ્મૃતિ

લે. ઓ. મનસુખવાદ વાલચંદ મગતીયા

પ્રભાતની ક્રમણી હવાને સુગંધ અર્પનાર પુષ્પ સરીખી, જ્યોતને અપૂર્વ પોષક દ્રવ્યો, ને રોગહારી મનસ્પતિ પ્રદાન કરનાર અનુરાણી વર્ષા એકબીજા વાદળપ્રી વિમાન પરથી વિશ્વસંધાટી પર કોતરી આવે છે. પોષક-માર વરસતો અપાક આસ પસાર થઈ ગયો હવે નફ-લાલની ચિન્તા ગઈ, કારણ કે તેનું ધર છૂછું હતું તેને દુરસ્ત કરાવવા જેટલા પૈસા તેની પાસે નહોતા. આવજુ માસ આવ્યો. ઝીણો ઝીણો મેઠ વખતે વખતે-આવી ન્ય જોકે મનમોહક ચાંદનીમાં ધરની ખામે જગીયામાં નદલાલ સીતાર વગાડી રહ્યો હતો. જ્યોતે પવનના સપાટામાં એક વાદળો ફોડી રહી હતી નફ-લાલને ખચર ન હતી કે આ વાદળો જળવ્યાપક પની અમરોની ગણિ જોતારશે. એ તો સગીતમાં જ્યોતપ્રેત થઈ ગયો. પ્રયંક મેઘજળની, બપોરના કટકા ને વીજળીના જ્વલારાએ તેને સગીતના માઠ નરામાંથી સ્વસ્થ કરી શેડીવારમાં મુસલધાર વરસાદ પડ્યા લાગ્યો. વાયુ ને મેઘના વિકરાળ તોફાને આજે ધરના પ્રધાન જળીન-દોસ્ત કરી દીધા, નદલાલ પણ આ ઝબકાવતો મોટા બન્યો, તેનું મકાન પડી ગયું એ તો જ્યાં ને ત્યાં બગીચાના આડવા નીચે ચલી ગયો. કુદરતની ગદન કલા પર કાચતો, પેલી નાની વાદળોને વાદ કરતો, જ્યોત તથા ધરતીને જ્વલપૂર્ણ રામલ રંગે રાખવા બેતો રહ્યો મહો દલાના લેખોએ ટોચ લાઈ નાખી તેને જોયો અને એક બાંજુના મજાનું મકાનમાં સહીસલામત બેવાની લીધી.

પ્રભાતનું રમણીય વાતાવરણ અને સુશોભન દસ્ય મુખી પનરાજ અટકી ગયા તેમનો અધિકાર ઓસર્યો. નદલાલ બેચાર મિત્રો અને એક બે મજૂરો સાથે વટેલા કટમાળ નીચેથી વાસણો, દાણા ને ફૂલો-ચર કાપવા ગયો. બીજાએ ઉપરોગની અખડ વસ્તુઓ શોધતા હતા, જ્યારે નદલાલ તેના માતાપિતાની જમી શોધતો હતો. ધણી મદનતે તેને તે જ પ્રતિમાના અવશેષો મળ્યા, પરંતુ તે એવા પેટાળ અને નિરાકાર ગતી ગયા હતા કે તેને પૂર્વ સ્થિતિ પર પાલી ન શકાય. ફેમ અને કાચના ચૂરા થઈ ગયા હતા, કોમળના પત્તા પર લીધેલી જમી પાણી અને બીની માટીમાં પોવાઈ વિકૃત બની ગઈ હતી, જમીની આવી દુર્દશા જોઈ તેને મૂર્છા આવી ગઈ આજે જ એના માતાપિતાનું અવસાન થયો સમય જાયો. માતાપિતાનો પરમ બ્રહ્મ વર્ણની આરાધના પછી આજે કર્તવ્યકામ મળ્યો હતો. જમીમાં ચિતરાવણા ક્લેયરો અર્થાત્ જ્યોતે દેહો આત્માની તપની પર જડાઈ ને વહેતી નિર્દોષ પૂજ્ય પ્રતિમાઓને મરણસુરુચી ન બુલ્યો. તે સ્વસ્થ પ્રકૃતિ પામ્યો. ધરના સમારકામમાં પડ્યો. પુણ્યાત્માઓની એક પણ આત્માના અનાદર તેણે કદી કર્યો ન હતો, તેઓને પરમ શાન્તિ આપી ઉત્તમ સેવા બાબતી પાવન થયો હતો આજે તેની નજર આજળ જનમજાતોનો વાત્સલ્ય મર્ચો આકાર ન હતો, તે અવલુની જેમ રડતો હતો.

કર્મના નિયમ

(લેખક-શ્રી.કાંતિલાલ લાલભાઈ ઠક્કર)

સુજ્ઞાનો-જનુ મૂલાર્ગ મતાઃ સર્વાઃ પ્રવૃત્તયઃ ।

કુનિવાના દરેક માનવમાત્રની પ્રવૃત્તિ સુખ મેળવવા માટેની છે; છતાં બાળે જ કોઈને સુખ મળે છે મુખ્ય-કર્મ મળતું નથી તેના કારણે છે અદર્શિય સુખ મેળવવા મથતા માનવ જ્યારે કુખ જ મેળવે છે, ત્યારે બીજાએ આશે દોષ મૂકે છે. પોતાનું નિરીક્ષણ કરવા ની તેને પરવા હોતી નથી. અધ્યાત્મ રામાયણમાં આ બાબતની સ્પષ્ટતા કરતાં લખેલ છે

કુલ્લસ્ય કુલસ્ય ન કોઽપિ ક્ષાતા

યથે વૃક્ષતીતિ કુલુચિરેયા ।

અહં કરોમીતિ કૃષામિમાનઃ ।

દશર્મસૂત્રમપિતો દિ લોકઃ ॥

સુખકુખ-બીજનાં આપેલા આવતાં નથી. પોતાનાં જ કર્મનું, કેમ-માનવમાત્ર બોલે છે બોલવાથી શ્રી વૃક્ષ-સીદ્ધિસૂત્રનાં શબ્દોથી પણ ઉપરની વાતને સમર્થન મળી રહે છે.

સુજ્ઞાનુચ મહિ કોઽ વાતા ।

નિજ કૃત કર્મ યોગ સર્વ માતા ॥

એક બાળ્યે એક વાર એક મહાત્માને પ્રથમ કર્યો કે ત્યારે કર્મના આલેખ અસલ સિદ્ધાંત છે, ત્યારે પૂતળા ભગવાનને ઝેરપાન કરાવતા જઈ ત્યારે ભગવાને તેને માનુષ્યતિ કેમ આપી? મહાત્માએ જ્ઞાત્ય આપ્યો કે ભગવાનને ત્યાં બેઠાવ નથી, નેએ સમાન દરિયી જ બધાને ભુલે છે.—

સકલ સિલ્લ યદ મમ સરજાયા ।

સર્વ પર મોટી. થપડરી કાયા ॥

એટલે પૂતળાના કર્મ આગળ જ-એમા એવાં હોવાં જોઈએ કે જેથી તેને માનુષ્યતિ મળી પૂતળાને પૂર્વજન્મ સમગ્રવત્તા મહાત્માએ કહ્યું. બહુ! રાજ બલિની કન્યા જેનું નામ રત્નમાલા હતું તે, રાજ બલિ-એ જોઈતા યજ્ઞમડપમા એક બાળુ એવી હતી. તે વખતે ભગવાન વામનનું મનોહર રૂપ જોઈ તે મનમાં વિચાર કરે છે કે આ બાળક મ્હારે હોય તો હું તેને સ્તનપાન કરાવું. રત્નમાલાની અંતરની ભાવના જોઈ પડતી જઈને કાલાન્તરે જુગ્ગ. આખો પ્રસન્ન વચ્ચુ-શબ્દોથી મહાત્માએ કહી બતાવ્યો —

દલિપદે વામનસ્ય હસ્તા કપં મનોહરમ્ ।

હલિકન્યા રત્નમાલા પુત્રસ્તેદં ચકાર ઠમ્ ॥

મનસા માનસં ચક્રે પુત્રસ્ય સદશો મમ ।

પિયેન્વં વદિ સ્તનં કૃણઃ કરોમિ સં ચ ધસસિ ॥

હરિસ્તે માનસં હાલ્યા-વયો જગ્યાસ્તરે સ્તનં ।

દુરો માદગતં તસ્યે કામપૂર. કૃપાનિધિઃ ॥

એ જ રત્નમાલા પૂતળા યજ્ઞબને ભાવનાં મુજબ કૃત્તવાને સ્તનપાન કરાવી માતાની ગતિને પામી. કેટલાંક કર્મ નરત જ રહે છે અને કેટલાંક કાલાન્તરે એ સરિને નિવર્તે છે —

અવતિ દિ જનુતુ કર્મર્જા વિપાકઃ ।

જેનાં કર્મ (Deeds) કરે તે તેનું કર્મ (Fate) અને કે રચત મમળવ તેરી વાન છે કે મુખકુખ એ બીજાને બિચી કરેલી વસ્તુ નથી, પણ પોતાની કરેલી પચિયામ છે

સ્વામી રામતીર્થના જીવન પરિમલ

લેખક શ્રી જ્યંતીલાલ તુલસીદાસ દવે

[અમદાવાદની દિન્દી નસ્ટાન પ્રચાર સમિતિ તરફથી સ્વામીરામતીર્થના જીવન અને ઉપદેશો પર ધનામી નિમંત્રણ લખાવવામા આવેલા, તેમા પ્રથમ નંબરે આવેલા શ્રી જ્યંતીલાલ તુલસીદાસ દવેનો લેખ નીચે રજૂ કરવામા આવે છે. આ લેખ બદલ શ્રી દવેને સમિતિ તરફથી રૂ-૧૫૦/- ધનામ આપવામાં આવ્યું છે તેનો]

ઓ તીર્થરામ પ્રભુ ! ભારતી કેવ બાલ,
પદવંદના મુજ સ્વીકાર કરો કૃપાલ.

(જ્યંતી દવે)

ભારે પાશ્વત્ય સંસ્કૃતિનો વટાળ ભારતમા દેશી
મળી હતો, ત્યારે પ્રાચીન સંસ્કૃતિનું પવિત્રધામ આપો
વર્તે અવનતિને અંજલે શ્વેતધાને નૈયારી કરી રહો
હતો, ધર્મનો પવિત્ર અંચળો ફાળવી હા સમાજે દલ
નો અંચળો અમ ઉપર ધારણ કર્યો હતો ત્યારે જ
દુહારક સ્વામી રામકૃષ્ણ પરમહંસ પધાર્યા, ત્યાં
વિવેકાનંદજીએ વેદાન્તનો ક્ષિંત ભરી દેતો જવડા
કર્યો, અને એ જગતદાને વિશ્વવ્યાપી બનાવવા મો
સવત ૧૯૩૦ ના કાર્તિક મુક ૧ બુધવાર
તા. ૨૨, ૧૦, ૧૯૭૩ ના શુક્ર દિને મુજરાનવાળા
જીવ્યામાં " "મુરલીવાલા" મુખ્યમે પૂજ્યપાદ ઉર્વિ
શિરોમણી બક્ષ ગોસ્વામી તુલસીદાસજીના વઘર્મા
ગોસ્વામી હીરાનંદજીને સાં પ્રબુના સામા પવનગર
તીર્થરામજી જન્મ પામ્યા.

તીર્થરામજીનાં માતૃકી તેમની છેક બાલ્યાવસ્થા
મા જ સ્વર્ગવાસી થવાથી તેમનાં માતામહે માતૃ
માતૃપદ ધારણ કરી તીર્થરામજીનું શાલન પાલન કરવડું
સ્વીકાર્યું. તીર્થરામજી એકવડીઆ બાળાના અને ટીરી
અવકા લલ, પણ તેમનો દેખાવ વસિષ્ઠ અને વિશ્વા
મિત્ર જેવો પ્રભાવશાળી અને તેજસ્વી હતો.

સમાજના મુરિવાજોનો ભોગ તીર્થરામજી પણ
જન્યા હતા. છેક ૧૦ વર્ષની નાની ઉંમરમા જ તેમનાં
વખ કરવામાં આવ્યાં હતાં; પણ પૂર્વે નિમ્નની
સ્વામીને તેની કંઈ જ ખેડી ન હતી, ઔપરી મહમ્મદીનો
ચુરખે સ્થાપીને તેમણે પ્રાથમિક શિક્ષણ ટકે ર્વ.

વસત તિલકા—
પશ્ચિમનો ભલિન સંસ્કૃતિના પ્રભાવે,
મેહાન્ય ભારત ચર્ચ પ્રભુતા શુભાવે;
જ્યાં જ્ઞાન, ધ્યાન, ઉર ચિતનનો અભાવ,
વેદાન્તવારિધિ મહી નહિ સ્વરૂપ નાવ. (૧)
એવે સમે પ્રશ્નલણે કૃત જન્મ પામે,
"હું" બ્રહ્મ શુ" નીકર નાદ કર્યો જ રામે;
હાં ઉત્તતિ, અવનતિ જગની નિવારી,
ને વિશ્વધ્રમ તણી મારી ઉરે દ્યારી. (૨)

શુશિલા અને ખેસ્તાન નામના ઉદ્ધૃત્તૃઓ અત્ય સમય-
માં મુખપાક પશુ કરી લીધા.

સ્વામીજીના દ્વિતીય ગુરુ તે ભક્ત ધતારામજી.
તેમણે સ્વામીજીને જ્ઞાનમંત્ર આપ્યો અને " મનુષ્ય સ્વયં
બ્રહ્મસ્વરૂપ છે." એ મંત્રને અનુસરીને એ પાસા
ઉપર સ્વામીજીનું છવન-અથુતર થયું.

સ્વામીજીએ માધ્યમિક શિક્ષણ શરૂ કર્યું, અને
ઈ. સ. ૧૮૮૮ માં અંગ્રેજીની શાળાંત સર્ટિ-પરીક્ષા-
માં તેઓ ઉત્તીર્ણ થયા. શાળામાં તેઓ પ્રથમ નંબરે
અને આખી યુનિ. માં ૩૮ મા નંબરે આવ્યા નિર્ધન
સ્થિતિ, અને સાધન સામગ્રીનો અભાવ હોવા છતાં
તેમણે અવિગત પ્રયત્ન કરીને આ ૫૬ પ્રાંત કર્યું હતું.

ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે લાહોરની " ફારમન કોલેજમાં
તેઓ દાખલ થયા. સ્વામીજીને ઉદ્ધૃત્તૃ ઉપર પ્રેમ થયો જ
હતો. જતાં મિત્રની સહયોગને સ્વીકારીને તેમણે સમૂ-
દ્યો વિષય પસંદ કર્યો. સદાપ્રાપ્તિઓના આશય
પર્યે તેઓ સંસ્કૃતમાં પાઠપઠા બન્યા. દેવોએ ખી એ
ની પ્રથમ પરીક્ષામાં તેઓ નાપાસ થયા, પણ નિરસ્તાવી
ન બનતાં ફરી પ્રયત્ન કર્યો, અને સુવર્ણપદક મેળવી
શી. એમાં પ્રથમ પંક્તિમાં પાસ થયા. એ જ રીતે
એમ. એ.માં ઈ. સ. ૧૮૯૨ માં પ્રથમ નંબરે પાસ થયા.

ઉપનુંકન સમય દરમિયાન પરિણીત હોવા છતાં
તેમણે સાચે જ બહુશયનું અખંડ પાલન કર્યું હતું. ૬૩,
આસન અને પ્રાણાયામ એ તેમનો પ્રિય વ્યાયામ હતો
અને ટ્યુશન કરીને, સ્વપાયા બનીને તાન સાદાઈ
સાચીને અને પોતાના પગ ઉપર ઊભો રહીને આને
બે વિવર્ધાં આલેસો ઉત્તર સાધી શકો? એમના
અભ્યાસમળની મુશ્કેલીમાં પણ જેમણે ટેક, સત્ય
પ્રિયતા, સમય, પ્રભુસ્તવન, ગુરુભક્તિ, પ્રેમમયતા અને
નિર્મળદેને એક પણ પણ અગામાં કર્યા નથી. એવા
૧૯૧૮માંને વડન હજો.

૨૨ વર્ષની ઉંમરે સ્વામીજી ગૃહસ્થાશ્રમી બન્યા.
તેમણે શિક્ષણ-વર્ગ જોડ્યો, સનાતનધર્મસમગ્ર
ચિંત્વિસ પદ મેળવ્યું અને સિદ્ધાંતોટની અંગ્રેજીશાળામાં
ઉત્તર શિક્ષક થયા. બોર્ડિંગ સુપ્રિ. પણ બન્યા. આગળ
૧૫મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૦૬માં પ્રોફેસર તરીકે રહ્યા. આ
પદ સમય દરમિયાન પણ તેમની ધાર્મિક લગ્નની
જગતે ઝોળી થઈ ન હતી.

સ્વામીજી સચારી બન્યા, પણ તેમનો આત્મ તે

" વિદ્યાનંદમાં જ વિહાર કરી રહ્યો હતો. તેઓ છવનને
જ્ઞાન દેવરૂપ ગણતા અને એ રીતે સંસારને આનંદ-
મય બનાવતા. સ્વપત્નીમાં પણ તેમણે આત્મદર્શન જ
કર્યું હતું. માયાળુ સ્વામીજીને સ્પર્શી શકે તેમ હતી
જ નહિ. સ્વામીજીની કૃષ્ણ-ભક્તિ અવર્ણનીય હતી.
સંતસમાગમ, સદ્મયચાતન, ખાન, ધારણ અને પૂર્વ
જન્મના સંસ્કાર તથા વંશાનુગત યુક્તિ પ્રભાવે તેઓ
ધીમે ધીમે સંસારભાષી વિરક્ત બનતા ગયા.

ઈ. સ. ૧૮૯૭ માં તેમણે હરદ્વાર પાસે વસવાટ
શરૂ કર્યો સત્સંપાદન અને આત્મચિંતનમાં સમય
બતીત કરવા માંડ્યો. દેવે એમને આત્મ-સાક્ષાત્કારની
લગ્નની લાગી. તેઓ બ્રહ્મપુરીના તપોવનમાં ગયા અને
આત્મમથન શરૂ કર્યું. તેમના અચાનક પ્રયત્ને અને
બહાની કૃપાએ ઈ. સ. ૧૮૯૮ માં તેમને આત્મ-
સાક્ષાત્કાર થયો. સ્વામી બાંધી મરી ગયા અને
વિધિસ્વરૂપ તથા દિવ્ય પ્રેમસ્વરૂપ બની ગયા.
સ્વામીજીના પરિવારમાં મહામોહન અને બ્રહ્માનંદ નામના,
બે પુત્રો અને એક પુત્રી હતાં. સ્વામીજી તેમને પૂર્ણપણે
આઠતા હતા. ખરી રીતે તો તેઓ જનતાનાં સર્વ જન-
ચેતન સ્વરૂપેને પણ એટલા જ પ્રેમથી ચાહતા હતા.

ઈ. સ. ૧૯૦૨ ની શરૂઆતમાં સ્વામીજીએ
સંન્યસ્તપદ ધારણ કર્યું. વેદાન્તની ઉત્તમવગ પ્રતિમા
જેવા સ્વામીજી તે પછી પર્વતમાં પરાયણ થઈ. ઈ. સ.
૧૯૦૭માં તેમનાં પત્ની શોક્ષને ધારે પડ્યો.

પ્રથમ સ્વામીજીએ દિમાસવર્ષરૂટન કર્યું. તે પછી
તેઓ જાપાન ગયા. ત્યાં યુદ્ધ માન મેળવ્યું અને સદુ-
પદેષ આપ્યો. ત્યાં તેમને પૂરજીવ પ્રાપ્ત થયા. "વરાની
ગુરુ કૃષ્ણી" ઉપર તેમણે જાપાનમાં વ્યાખ્યાન આપ્યું.
ત્યાંથી અમેરિકા ગયા. ત્યાં અઢી વર્ષ રહ્યા. ત્યાં પૂર્વની
સમૃદ્ધિ અને વેદાન્તની સૌરભ પ્રસારી, રામચંદ્રાની
સ્થાપના કરી અને માનવકુલમાં એટલું બધું સ્થાન
મેળવ્યું કે તેમના ત્યાગે સિપ્પોએ પૂર્વનામ પચીને
શિવાનંદ; બ્રહ્માનંદ, આત્માનંદ, બ્રહ્માનંદ વિ. નામ ધારણ
કર્યાં. ઈ. સ. ૧૯૦૪ માં સ્વદેશ પાછા પધાર્યાં. વસિષ્ઠ-
શ્રમમાં ગોત્રસાધના કરી, આ બધાનીના મુખ, પ્રભુના
ધ્યાન, જનસમાજના ઉદારક, પોમના તથા બ્રહ્મા
પ્રખર દયા વિરોધીઓના પૂજનીય એવા નામ ચાલ્યા
તા. ૧૭ એપ્રિલ ૧૯૦૬, દીપાવસીને દિને દૂત
૩૩ વર્ષની વયે પતિતપાવની ત્રેયાગંગાના પ્રવાયુમાં
સમાવિસ્થ સ્થિતિમાં દિવ્યદેહે બ્રહ્મીભૂત થયા.

— ઉપદેશ દોહન —

ભવેવેશી હું ઘણા હમારા,

પરક જાગહ સરપાન નહિ ।

રદા હું સવમેં, મુઠસે કોઈ

મિત્ર ઘસ્ટુ રૂસ્તાન નહિ ॥

ઉપર્યુક્ત શ્લોક એ સ્વામીજીનો જીવનમંત્ર હતો. અને એમાં કેટલું સ્વત્વ, સત્વ, આત્મદર્શન અને યોગસુ છે તે વેદાન્તી જ સમજી શકે છે એવું પકન અને અધ્યયન પણ પુરુષકારી જ છે.

“ મહં ઘણાસ્મિ ” “ ઘણુવૈષ કુટુમ્બકમ ” એ એમનાં પ્રિય જીવનસૂત્ર હતાં. “ હું રામ છું, હું આત્મારામ છું, હું આદ્યાદિ છું, હું સર્વવ્યાપક અને બ્રહ્મસ્વરૂપ છું ” ઉપરનાં વાક્યો તેઓ વારંવાર કહેતા અને તે જ પ્રમાણે આચરણ કરતા.

અદ્વૈતવાદ અને વેદાન્ત ઉપર તેમને નિઃસીમ અનુરાગ હતો, તેમનો એ દિગ્માનો અભ્યાસ પણ અપૂર્વ છે. યોગવાસિષ્ઠ, આમવેદ, પાતંજલભાષ્ય, નિરુક્ત, વિ નો તેમણે જોડી અભ્યાસ કર્યો હતો.

યકંચમાયૈ, ક્યાદ, કપિલ, શ્રીતમ, પતંજલિ, ભૈમિની, વ્યાસ, અને કૃષ્ણવિષે તેમણે પુષ્કળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું.

શેખરસાહી, હારીશ મૌલાના ફક્ર, ઉમ્મર અપ્પામ, સુરદાસ નાનક, કબીર, તુલસીદાસ વિતી જાયા તેમના ઉપદેશમાં આવ્યા કરતી હતી ઉપરાંત પરદેશી તત્ત્વચિંતકો સ્પેન્સર, ડાર્વિન, હેકેલ, પ્રો. જેમ્સ કાર્લિસ વગેરેનો પણ એમણે જોડો અભ્યાસ કર્યો હતો આ બધાંના પરિજ્ઞાને તેમના બધા જ ઉપદેશો જાત-તપાસ અને જાતઅનુભવની ક્યોટીમાથી પકાર થઈને શુદ્ધ સાત્ત્વિક સ્વરૂપે જ પ્રગટ થતા હતા. અને એમના ઉપદેશના એક એક શબ્દે માનવહૃદય ખરે જ ડોમી ઊડતાં હતા.

વૈદાન્તિક, ધાર્મિક, સામાજિક, શૈક્ષણિક અને રાજકીય ઉપદેશો એમના એટલા સંગ્રહ અને એટલા અસરકારક છે કે આવા અગાધ જ્ઞાન અને ચિંતનના મહાસાગર સમા સ્વામીજીના ચરણમાં આપણું હિરનમ્રતાપૂર્વક ટળી પડે છે.

“ અતઃકલ્પ એ સૂતીતા આનંદમસ્તિતું પ્રવેશદાર અને જુદિ તેનું નિર્ગમદ્ધાર ” “ સર્વાત્મભાવના પ્રેમામૃતમાં મનુષ્યે રૂપી જવુ ” વેદાન્ત એટલે જ્ઞાનદ્રવ્ય અંતિમ સોપાન ” “ હું મૂર્તિમંત પ્રેમ થઈ રહે ” “ પ્રેમ એ જ જીવનનો કાયદો છે ” ઉપરનાં

સૂત્રો એ જ એમનો વેદાન્તનો સદુપદેશ.

“ નરના નારાયણ જનનું એ જ ધર્મનું અંતિમ સાધ્ય છે. ” દરેક મનુષ્યમાં આત્મા વસેલો છે અને સર્વનો આત્મા સમાન છે આત્મદર્શન થયા વિના ભક્તની આંખ ઊઘડતી નથી, સત્યદર્શન થતું નથી, પ્રેમનો આનંદ અપ્રાપ્ય બને છે, સ્વત્વનું ભાન થતું નથી, માયા-અધન વટવું નથી. વિમુક્તપણું અને શુદ્ધતા નહિ થતાં નથી, અદંકારનો ત્યાગ અને વિશ્વપ્રેમની ભાવના જ ધર્મના મુખ્ય પાયા છે, તે વિના ધર્મ ધર્મ નહિ પણ દબ બને છે.

પ્રાચીન રૂઢિઓને વળગી ન રહે; તેમાં યોગ સુધારા કરો. હિંદ તો સંસ્કૃતિનું ધામ છે. પરદેશીઓ પણ જ્યાંથી સંસ્કાર શીખી જાય છે, લોનાં વતનીઓ સંસ્કારી કેમ નહિ ? છૂત-અછૂતના બેદભાવ દીવા કરો. ખાસ કરીને સીંચોને શિક્ષણ આપો. તેમને અઘાત કહિ ન શકો. ગરીબાઇ પ્રભુને પ્યારી છે. ગરીબનું અપમાન અને તિરસ્કાર ન કરો. આજસ તમે અને પ્રપન્ન થીલ જતીને દેશ તથા સમાજના સાચા સેવક બનો.

શિક્ષણ સ્વતંત્રતાનું જ આપણું જોઈએ. ધાર્મિક વર્તિ જાત્યકાળમાં જ ફળવડી જોઈએ. પુસ્તકોઆ જાતને તજીને જાનુભવજન્ય જ્ઞાન આપવામાં જ અટક રહે. દરેકે દરેક ઇન્સાન શિક્ષણનો અધિકારી છે. ઉચ્ચ નીચના બેદ શિક્ષણમાં આદે જ નહિ. એ એમનો મુખ્ય ઉપદેશ છે.

જ્યાંસુધી આદ્યમઆર્થ છે. અદંભાવ છે, અર્થ પ્રાપ્તિની પિપાસા છે બેદભાવની નીતિ છે, ત્યાંસુધી ત્રણજ્ય પ્રાપ્ત થવું દુર્લભ છે. જનસેવા એજ સાચી ધર્મસેવા છે. સાચા ત્યાગ વિના નેતા થઈ શકાય નહિ.

દરેકે દરેક ઉપદેશોમાં તેમનો નિવ્ય વિશ્વપ્રેમ આજળ તરી આવે છે દીનપણની તેમને બહુ જ સુખ હતી આત્માભિમાનને તેઓ આવડી લેતા. તેમના ઉપદેશ સંગ્રહ, સર્વતોભદ્ર, પ્રાથ, નિરાભિમાની, પ્રેમસમૃદ્ધ, આત્મદર્શી, વ્યવહારોપયોગી અને કલ્યાણકારી હતા. એમના જેમો ભગવાદસમાર્થ દીપિકામાં છે. વેદાન્ત ત્રિપિ અને બ્રાહ્મણવાણી એ એમના કાવ્યસંમર્મ છે નારાયણ સ્વામી અને પૂરુષોત્ત એમના ખાસ શિષ્યો હતા જ્ઞાન સિવાય મુક્તિ નથી, શુદ્ધ વિના જ્ઞાન નથી, અને શુદ્ધ એ જ સ્વયં પ્રભુસ્વરૂપ છે. આ એમનો સાર ઘસ્ટુ. “ હૈ ” શતિ !

શીખવા યોગ્ય

અનુવાદ—સિન્ધુમિત્ર

કૃતરો એક દે મનુષ્ય

એક વાર કાઈ મહાત્મા બોલે હતો. તેમની પાસે એક કૃતરો આવીને બેસી ગયો. એટલે કાઈ કુટ માણસે મહાત્માને પૂછ્યું, “તમારા બન્નેમાં એક કોણ છે ? મહાત્માએ પ્રત્યુત્તર ક્યો ન્યારે કું પ્રભુની સેવાયે સત્કર્મ કરી રહ્યો છું ત્યારે તો કું ક્રોધ છું પણ ને કું માત્ર ભોગવિલાસમાં માઈ છવન વીતાવું તો મારા નેપ્ય સેંકડો માણસો કરતાં તો આ કૃતરો જ ક્રોધ દહેવાય.

પ્રભુવિશ્વાસી રાજકન્યા

કરમાન દેશનો રાજા મહાન લક્ષ્મ અને ઈશ્વરઉપર શ્રદ્ધા રાખવા વાળો હતો; તેને મહિમાત્મી નામે એક યુદ્ધર કન્યા હતી. રાજાએ નિમ્મણ થયો હતો કે આ કન્યાને કું કોઈ એવા મનુષ્યની સાથે પાશ્વિમદશ્ય કરાવીય કે જે સાચો ત્યાગી અને આત્મ પ્રભુવિશ્વાસી હોય; એવાની રાજા શોધ કરતો હતો.

પરંતુ તેને એવો કોઈ પુરુષ મળ્યો નહિ. આત્મ કરતાં કરતાં કન્યા ૨૦ વર્ષની થઈ ગઈ સમય જતાં એક દિવસ રાજાને કાઈ એક પ્રસન્ન મુખવાળો ત્યાગી યુવાન મળ્યો. તેના સરીર ઉપર કપડાં ન હતાં ઉપરાંત તેની પામે કોઈ વસ્તુ હતી નહિ. રાજાએ મનવાનની મૂર્તિ સામે એકપ્રાનથી નેપ્ય અને મહિની બહાર નીકળી તે યુવાનને પૂછ્યું, “તમારું ધર ક્યાં છે ?” તેણે જવાબ આપ્યો, “પ્રભુ ન્યાં રાખે ત્યાં” રાજાએ પૂછ્યું, “તમારી પાસે કાંઈ મિલકત ને ?” તેણે કહ્યું, “પ્રભુની કૃપા એ મારી સંપતિ છે” રાજાએ ફરી પૂછ્યું, “તમારું કામ કેવું ચાલે છે ?” એણે કહ્યું, “જેવું પ્રભુ ચલાવે છે તેવું.”

ઉપર પ્રમાણેના વાર્તાવાપથી રાજાને નિમ્મણ થઈ ગયો કે આ પ્રભુવિશ્વાસી અને વેગમવાન છે.

આથી કું મારી કન્યાને માટે નેપ્ય પતિ શોધતો હતો તેવો જ મનુષ્ય અને પ્રભુકૃપાથી મલી ગયો છે આને પ્રભુએ જ મોકલ્યો છે.

રાજાએ બધું આમદ કરીને અને પેતાની હીકરીને તે યુવાનની ત્યાગ અને વેરાગતી પ્રિયતિ જનારીને તેની સાથે સમ્પન્ન કરવા માટે કહ્યું. અને મોડી પામપ્રમથી વિવાહ થઈ પશ્ય ગયો.

રાજકન્યા પોતાના પતિદેવ સાથે જન્મકામાં જોડે વૃક્ષની નીચે ગઈ, ત્યાં જઈનેપ્ય કે વૃક્ષની એક જખોલમાં પાણીની એક કીચમાં સપ્તી રાટલીનો દુકડો હતો. રાજકન્યાએ પૂછ્યું, “સ્વામિન! આ કોટી અદી કેવી રીતે રાખવામાં આવી છે ?” નવયુવકે કહ્યું, “આજ રાતના ખાવાના માટે કામમાં આવરી કોઈ જ મેં કાંયે થોડી રાટલી ખાઈને બાકીની અદી રહેવા કોઈ હતી.

ઉપરની વાન સાંભળીને રાજકન્યા શેષ લાગી અને નિરાશ બનીને પોતાને પિયેર જવા માટે તૈયાર થઈ ગઈ આથી તે નવયુવકે કહ્યું, “કું પ્રથમથી જ બજીતો હતો કે તુ ગળમહેલમાં ઉઝરેલી માગ નેપ્ય દરિની સાથે કેવી રીતે રહી શકીશ ?”

રાજકન્યાએ કહ્યું સ્વામિન! “કું દરિયાના કુખથી પિયેર જવા માટે તૈયાર નથી થઈ; અને તો એ વાન ઉપર શોધ થયો કે આપને પ્રભુ પ્રત્યેના વિશ્વાસમાં આટલી કમી છે કે તમે કાલે રું આશો એ ચિંતાથી રાટલીનો દુકડો ખમાવી રાખ્યો. કું એટલા માટે જ કુવારી રહી હતી કે અને કાઈ પ્રભુવિશ્વાસી પતિ મલી નાવ. મારા પિતાએ ખૂબ શોધ કરીને તેના પરિણામ રૂપે આપને મોકલ્યા અને મને સમજાવ્યું કે આજે મારી સાપના પૂરી થઈ છે; પરંતુ મને કળો ખેદ થાય છે કે આપને તો એક દુકડો રાટલી નેટલી પશ્ય ભગવાન ઉપર ભરાસો નથી.”

પત્નીની વાન સાંભળીને એને એના ત્યાગ ઉપર ખૂબ લગ્ગ થઈ અને ખૂબ સ્ત્રોતમથી કહ્યું, “અરેખર મેં ખૂબ પાપ જ કર્યું છે માટે તું તેનો એવો રરનો બનાવ કે જેના વડે પ્રાપ્તિત કું.”

રાજકન્યાએ કહ્યું, “પ્રાપ્તિત કાંઈ નહિ, ને અને

રાખે તો રાટલીનો દુકડો નહિ અને રાટલીનો દુકડો રાખે તો કું નહિ. નવયુવકની આંખ ખુલી અંધ અને રાટલીનો દુકડો ફાગવી દીધો.

ધૂળ પર ધૂળ નાખવામાં શો લાભ ?

રોકાં વાંકાં એક પતિપત્ની દત્તાં; એક દિવસ તેઓ કાઠ લેવા માટે જંગલમાં જઈ રવાં દત્તાં. પતિ આગળ ચાલતો હતો અને પત્ની પાછળ ચાલી રહી હતી માર્ગમાં રાંધણના પત્રમાં કોઈક વસ્તુ અચાઈ અને જોયું તો સુવર્ણની મહોરો ભરેલી થેલી માર્ગમાં ખુલ્લી પડી રહી હતી. આથી તેમણે તે થેલી ઉપર એકદમ ધૂળ નાખવા માંડી. એટલામાં વાંધાજી ત્યાં આવી પહોંચ્યાં અને પ્રશ્ન કર્યો : શું કરી રહ્યા છો ? ” રાંધણજીએ પ્રથમ તો ન જતાવ્યું પરંતુ પાછળથી અતિશય આત્મકને વચ્ચે ચર્ચ તેમણે કહ્યું, “તે સુવર્ણ મુદ્રાઓ હતી.” આથી તારે મન તેના ઉપર લાગી જાય એટલે તેના ઉપર ધૂળ નાખીને દાંડી રહી હતો.

વાંકાંએ હસીને કહ્યું, “ધૂળ ઉપર ધૂળ નાખવાથી શો ફાયદો ? સોનામાં અને ધૂળમાં શું ભેદ છે કે તેને આપ દાંડી રહ્યા હતા ?

સુખદુઃખ સમાન ગણનાર શુક્રદેવજી

પિતા વેદવ્યાસજીની આગ્રાથી શુક્રદેવજી-આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાને માટે વિદેશજન જનકની મિથિલા નજરમાં ગયા. ત્યાં બગીચામાં ફાચી, ધાત્રા, રથ અને સ્ત્રી-પુરુષોને જોયા. પરંતુ તેમના મનમાં વિકાર થયો નહિ મહેલના દરવાજા આગળ ગયા ત્યાં જ તેમને દારપાલે અટકાવ્યા અને તેમને કોઈપણ જાતનો અતિથિ-સત્કાર કર્યો નહિ; તો પણ તેઓ ખીલકુલ નારાજ થયા વિના તાપમા જોભા રહ્યા. થોડો સમય ગયા પછી ખીલે દારપાલ તેમને એક વૃક્ષની યીતળ છાયામાં લઈ ગયો ત્યાં આગળ તે આત્મચિંતન કરવા લાગ્યા. તેમને તાપ અને અપમાનથી કાંઈ જાતનો ક્લેશ થયો નહિ.

તે પછી રાજમંત્રીઆવીને તેમણે જુદું જ સન્માન-પૂર્વક મહેલમાં લઈ ગયા; ત્યાં પચાસ યુવતીઓ સાથે તેમને ભોજન કરાવ્યું એમને સાથે લઈને યુવતીઓ હસતી ગાતી અને વિવિધ રીતની અને પ્રેમની

મેળાઓ કરવા લાગી. રાત્રિએ એમના પદમ ઉપર બહુ જ કીમતી બિજાતું બિજાવી દીધું; તેઓ પોતાના પદ ધોઈ અને રાતના પહેલા ભાગમાં પ્યાન કરવા લાગ્યા. મધ્યભાગમાં સૂતા અને ચોથા પહેરમાં જાડીને ફરી પ્યાન કરવા લાગ્યા. પ્યાન કરતી વખતે પાંચસો યુવતીઓ એમને ઘેરી બેસી ગઈ; પરંતુ એમને કાંઈ પણ રીતે વિકાર પેદા થયો નહિ અને યુવતીઓ કાંઈ કરી શકી નહિ.

આટલું થવા છતાં પણ ખીલે દિવસે મહારાજ જનકે આવીને તેમની પૂજા કરી અને જિંઘા આસન ઉપર બેસાડી તેમના ચરણો ધોઈ અને અર્ધ તથા ગોદન વિ. થી સન્માન કર્યું અને તેમની સાથે વિન. થઈ વાર્તાલાપ કર્યો.

વાતચીતમાં છેવટે જનકે કહ્યું કે, “આપ સુખ-દુઃખ, લોક કોષ, નાશજ્ઞાન, બંધ-ભેદ, દરેકથી મુક્ત અને પરમ જ્ઞાની છો. આપ આપના જ્ઞાનમાં અપૂર્ણતા માનો છો એટલી જ આપનામાં કમર છે. આપ પરમ વિજ્ઞાનધન હોઈને પણ આપનો પ્રભાવ જાણતા નથી. જનકજીના ઉપરોક્ત પ્રોધથી તેમને પોતાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થયું.

કઈમાં પણ કોપ નહિ

છટાસિના એક ધર્મયાજક ઉપર મોટાં મોટાં દુઃખ આવી પડ્યાં પરંતુ તેમના મનમાં ખીલકુલ અંસર થઈ નહિ. લોકો એમને જોઈ ગાળા દેતા અને મક્કરી કરતા તો પણ તે મંદિર ઉત્તર આપતા. કાંઈએ તેમને પૂછ્યું, “તમારામાં આટલી સહનશક્તિ ક્યાંથી આવી ?” ધર્મયાજકે કહ્યું, “હું આકાશ સાથે જોઈને કહું છું અને દીલગીર થાઉં છું કે હું તો ત્યાં જવા ચાહું છું માટે ફરી અહિંના કાંઈ અલવાગથી મારું મન થા માટે જાણું ? નીચે જોઈ છું તો મારે જીવન-ખેસવા સ્વા જમીન દેટી જોઈએ ? આસપાસ જોઉં છું તો મને વિચાર થાય છે કે દેવતા લોકો મારાથી પણ વધુ દુઃખ સહન કરે છે, બસ એ જ વિચારથી મારે મનજ શાંત થઈ ગયું છે ને કાંઈ પણ દુઃખથી મન થઈ જતું નથી.

પૂર્ણનંદની પ્રણયરાત્રિ

★

લેખક - શ્રી ગગનવિહારી

પુણ્યતોષા સરિત્રવરા કલિન્દીના તટપર એક વિશાળ મહાલય આવેલા હતા, તેની આસપાસનું વાતાવરણ, સુવાસિત પુષ્પોના બીંચાણો તેમજ રાત્રિના સમયની વિદ્યુતમયી બત્તીઓના ઝગઝગાટ આદિની શોભા વડે તે કાંઈ ધનાઢ્ય શ્રીમન્ત કે રાજા-મહારાજનું નિવાસસ્થાન હોય તેમ સ્ફોરે જ્વાળા આવી જાય તેમ હતું રાત્રિના સમયમાં વિદ્યુતની પૂર રોશનીમાં ત્યાં અનેકવિધ વાવ્વજો સાથે ઘનું ગાળેલી જાણે તે કાંઈ ઈન્દ્રવન હોય તેમ જણાતું હતું.

પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તેમ ન હતું. તે સ્થાન કાંઈ શ્રીમન્ત રાજા કે મહારાજનું અથવા સ્વર્ગસદન પણ ન હતું. તે એક નરકાલય હતું.

ઉપરોક્ત નરકાલયની અધિકારિણીનું નામ પ્રતિમા હતું, એ પાપની પ્રતિમાએ પોતાના સ્વરૂપના આર્ષણ વડે અનેક શ્રીમન્તોની શ્રીમંતાઈને ધરાચારી કરી દીધી હતી; અનેક આરિયવાન ધનકુમેરોના પુત્રોના ચરિત્રનું ઢરણ કરીને તેણે પોતાના શારીરિક વિલાસના સાધનો વધાર્યાં હતાં; તેના ધીવરમાં ચંદ્રમાના જેવો વિલાસ અને માધુર્ય હતાં; તેના નવવિકસિત યૌવનમાં વસન્તની મોહકતા હતી.

તે ધનાઢ્ય પણ હતી, બહુમૂલ્ય તિજોરીઓમાં અમૂલ્ય આભૂષણો, ઝવેરાત અને દ્રવ્ય ધોરેનું હતું, સર્વ મિશ્રકલ્પની તે સ્વતંત્ર સ્વામિની હતી; તેની પાસે જગતની દૃષ્ટિએ ધણું દ્રવ્ય હતું. કારણ કે-તેનો એ વૈભવ પાપકર્મની સાક્ષીરૂપ હતો; તેનાં પ્રત્યેક આભૂષણો, રત્નો અને દ્રવ્યમાં મહિનતાની નષ્ટ હતી, છતાં તે એક લક્ષ્મીનંદન કરતાં પણ અધિક સુખ ભોગવતી હતી.

(૨)

પ્રતિમાના બેઠાણી સામે બાજુમાં-નંદીના સામે કલિ-એક નાનીશી પર્ણકૂટી હતી, તેની આરે બાજુ સુન્દર પુષ્પવાટિકામાં વિવિધ પ્રકારનાં પુષ્પોની સુવાસ વડે વાતાવરણ પવિત્ર જણાતું હતું. પર્ણકૂટિના એક

બાગમાં શીશુજીની મનોહારિણી શુભારમ્ભિતિ બિરાજતી હતી, તેની પાસે એક દીપક, પૂળની સામગ્રી, તથા બીજા એકાદ-એક પુસ્તકો દૃષ્ટિગોચર થતાં હતાં. પર્ણકૂટીમાં આખો યે દિવસ મનુષ્યની ભીડ રહેતી, તેમાં નિવાસ કરનારનું નામ પૂર્ણનંદન હતું; પ્રાતઃકાળમાં છોડીને સ્નાન-ધ્યાનથી પરચારીને તે બેઠાવાન શ્રીશુજીની પૂળમાં લીન બની જતા હતા. પૂળમાંથી નિહત થયા બાદ સામેના સહેરમાંથી બીજા માંથી લાવીને સ્વંદસ્તથી રસોઈ બનાવીને બેઠાવાને નૈવેદ્ય સમર્પણ કર્યો બાદ આંજલુક મનુષ્યોને કથાશ્રવણ કરાવતા; તેઓની વીંધીમાં શીશુજી અને રસિકતા હતી; તેઓની અવસ્થા માન ત્રીસ વર્ષની હોવા છતાં શ્રોતામણ તેમના યાનવડે મુગ્ધ બની જતો, સાંજના પાંચેક વાગ્યા સુધી એ યાનચર્યા થયા બાદ સાંજકાલે સ્નાન કરીને તેઓ વપાવદ્ભજનમાં મગ્ન બની જતા. એ તેઓનો નિત્યનો દાર્પકમ હતો.

તેઓ પાસે કાંઈ સમૃદ્ધિ ન હતી, કે વસ્ત્ર-અથવા કારણિક કાંઈ ન હતું; છતાં તેઓની પાસે ધણું હતું, ત્યારે એ શું હતું ?

તેઓના પાસે ક્ષમા, વૈરાગ્ય, સંતુષ્ટ ચિત્તની અને ચાંતિની સંપત્તિ અબુટ હતી છતાં એ સંપત્તિ સબાળવા માટે તેમને તિજોરી કે રક્ષકોની આવશ્યકતા ન હતી !

બ્યારે પ્રતિમા પુણ્યને પાતાલમાં ફેંકતી હતી ત્યારે મહાત્મા પૂર્ણનંદન અર્ચનની ગતિમાં રખડતા ભારત-પુત્રોની શોચનીય દશા જોઈ કવચિત આંતુ વહાવતો હતા અને અવકાશ મળ્યે તેઓને યાનોપદેશ આપીને પુનઃ પુણ્યના પવિત્રપથે પ્રવાણ કરાવવાનાં સ્વપ્નો સેવતા હતા. પ્રતિમા પોતાના લાવણ્યવડે અન્ય મોહાન્ધ મનુષ્યોને પોતાના હાસ બનાવતી હતી ત્યારે પૂર્ણનંદન પોતાના યાનોપદેશ વડે અને યથાશક્તિ મતીય, અસહાય અને અચાનીઓની અંતઃકરણની સેવા કરીને જગતના સાચા સેવક બનતા હતા. આ પ્રકારે પ્રતિમાનો પંથ પશ્ચિમમાં અને મહાત્મા પૂર્ણનંદનનો પંથ પૂર્વમાં પ્રવાહિત થતો હતો.

ટકાવવા અસમર્થ નિવડ્યા! કમે કમે પ્રતિભાને વૃદ્ધાવસ્થા આવી ગઇ.

છણી વર્ષો થયાં સૌંદર્યની અનુપમ પ્રતિભા કુરૂપા બની ચર્ચા હતી, તેના ચરીરમાં વૃદ્ધાવસ્થાને અંગે તાવ ચડી આવતો હતો, એક સમય દેશભરમાં જે પ્રતિભા સર્વથી સુર સ્ત્રી તરીકે પંકાતી હતી, તે જ પ્રતિભાનું મુખ એવા માટે પણ આજે કોઈ પ્રસન્ન ન હતું.

મહાત્મા પૂર્ણાનંદને તેનું સૌંદર્ય અને ધૌર્વન વિનંદ ધ્યાનાસમાચાર ભણવામાં આવ્યા હતા, તેઓ પોતાના કૃત્યમાં નિમગ્ન હોવા છતાં તે દિવસની ઘટનાને જુલ્યા ન હતા, પોતાની તપશ્ચર્યાનો ત્યાગ કરીને એક દિવસ તેઓ પ્રતિભાને ત્યાં પધાર્યા.

‘કોણ છે આ સમયે! શ્યામસ્ત પ્રતિભાએ પ્રશ્ન કર્યો.

‘માતા! હું એ જ પૂર્ણાનંદ છું કે જેણે પ્રજ્વલ-રાત્રિને દિવસે તમારી ઈચ્છા પૂર્ણ કરવાનું વચન આપ્યું હતું.’ મહાત્માજીએ પોતાની ઓળખાણ આપી.

‘હવે સમય જતા રહ્યો; કોઈ અન્ય સ્થળે જાઓ.’ પ્રતિભાએ કહ્યું.

‘નહીં; માતા! આજે જ પ્રજ્વલરાત્રિ છે’ મહાત્માજીએ હસતાં હસતાં કહ્યું.

પ્રતિભાએ મહાત્માજીના તરફ પોતાનાં તેજો ફેરવ્યા મહાત્માજીનાં જૂઠાં વાક્યોને તે સમજી શકી ન હતી.

‘આપ શું કહી રહ્યા છો! જરૂર રહેલ કરીને કહે’ પ્રતિભાએ કહ્યું.

‘માતા! ત્યારે સુંદરતા અને વૈભવનો સમય હતો ત્યારે મારી આવશ્યકતા ન હતી, તે દિવસના તમારા મિલાપસમયે આપેલું વચન સત્ય કરવા માટે આજની જ પ્રજ્વલરાત્રિ ઉત્તમ છે, કારણકે તે દિવસે જ તમારી આ અવસ્થા હું થોડા જ સમયમાં યથાની જોડ રહી હતો, પરંતુ તે જ દિવસે તેમને પૂર્ણ શાન આપવા માટે તે સમય અને મારી અવસ્થા મને વાધક બનતી હતી, માટે જ મેં પ્રજ્વલરાત્રિના બહાના વડે એવા પ્રકારનો વાધો કર્યો હતો.

માતા! પૂર્વોપાર્જિત પુણ્યસચય વિના માનવદેહની પ્રાપ્તિ યઈ શકતી નથી, માટે જ નૃમનુષ્યદેહને પ્રાચીન મહાત્માઓએ દુર્લભ ઠહો છે.

આવા દુર્લભ મનુષ્યદેહની પ્રાપ્તિ કરીને એવો કુ-ત્સિત વિચાર કરવો એ પણ પાપ છે, મનુષ્યજીવન

પાપને માટે નથી, પરંતુ અક્ષય પુણ્યપ્રાપ્તિ કરવા માટે છે બલિચાર માટે નથી; પરંતુ સંપન્ન માટે છે. વાસના માટે નથી; પરંતુ શુદ્ધ-સાર્વત્રિક પ્રેમને માટે અને ચારિત્ર્યનો સંપ્રદ કરવા માટે છે, અવિદ્યાની ઉપાસના કરવી એ મનુષ્યકર્તવ્ય નથી, પરંતુ નિયમપૂર્વક પરમાત્મચિંતન કરવું એ જ મનુષ્યજીવનનું સાચું મ્યેષ છે. કારણ કે:-

લગ્નવા કથંચિન્નરજન્મ પુર્લેસં,

તથાપિ પુર્લેસં ધૃતિસારવર્ણનમ્ ।

યસ્ત્વાત્મમુપત્યે ન યતેત મૂઢધીઃ

સ આત્મદ્વા સ્વં વિનિદ્યત્સદ્મદ્વાત્ ॥

[શ્રીમદ્માનવત]

અર્થાત્-આ દુર્લભ મનુષ્ય દેહ અને વેદશાનપૂર્વક પુરુષપણ પ્રાપ્ત થવા છતાં જ મૂઢશુદ્ધિવાળો મનુષ્ય મોક્ષ માટે પ્રયત્ન કરતો નથી તે આત્મધાતી મનુષ્ય અસત્ સસારને મૂઢશુ કરીને સ્વયં પોતાની નાશ કરે છે સાધ્વી! સધારનાં અન્ય સુખોની તૃષ્ણા, માન, કીર્તિ આદિની તૃષ્ણા તેમજ ઈદિયોના અનર્થકરક વિષયોની તૃષ્ણા મનુષ્યોની અધિપ્રતિભા ફેંકી દેનારી છે. સાચો આત્માનંદ પ્રાપ્ત કરનારા મનુષ્યોએ એવી તૃષ્ણાઓનો દૂરથી જ ત્યાગ કરવો જોઈએ. કારણકે એવા પ્રકારની તૃષ્ણા વૃદ્ધાવસ્થા, રોગાદિક અને અતે જન્મરજુની પુનરાવૃત્તિના સાથે કવચિત્ નરકપ્રાપ્તિ પણ કરાવી દે છે.

આ સસાર પણ એક મહારોગ છે. એને દૂર કરવા માટે ભગવદ્ભામ રૂપ દિવ્ય ઔષધસેવનની અત્યંત આવશ્યકતા છે, પરંતુ એ ઔષધ સેવન દર્ધા બાદ જો જીલ્લી પણ વિષસેવન રૂપ કુપધ્યનું સેવન યઈ જાય તો તે રોગ બપાંકર સન્નિપાતવત સ્વરૂપ કારણ કરે છે અને ત્યારપછી એ પ્રાણધાતક રોગોનો નાશ થવો કઠિન બની જાય છે.

અનેક જન્મથી આ જીવ ઇન્દ્રિયજન્ય સુખોનો અનુભવ કરતો આવ્યો છે. તથાપિ તેને પરમ સતોષનો અનુભવ કદાપિ થતો નથી. એથી એ જ નિમગ્ન થાય છે કે વિષજન્ય મુખ એ સાચું મુખ નથી; પરંતુ પરમાત્માનું ભાજન અને આત્મચિંતનનો દિવ્યાનંદ એ જ સાચું મુખ છે.

મહાત્માજીનાં સક્ષિપ્ત છતાં દિલકર વાક્યોવડે પ્રતિભાનાં હૃદયદાર ખુલી મળ્યાં અથવા માનો કે-એના

નૃ-માન્તરના કુસંસારા કીપર નાનુની અસર થઈ ગઈ. હવે તેને પોતાના પૂર્વજન્મોનો સંપૂર્ણ પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો. તેથી તે હૃદયવેધક રહન કરવા લાગી, અને મહાત્માજીનાં ચરણોમાં પડી ગઈ.

“મહાત્મન! આપના સુદુષ્ટેશ્વરે આજે મારા હૃદયમાં અશ્લુત પ્રકાશ પાડ્યો છે, પરન્તુ મેં આજ દિવસ પર્થન્ત પાપકર્મ કરવામાં કાષ્ટ પણ બતની ન્યૂતતા રાખી નથી. અનેક યારિત્રવાન ક્રીમંતપુરોને યારિત્રશ્રષ્ટ બનાવી તેઓના છવનને ઇતિહાસ કરવામાં હું સદાયક બની છું. આજે તેનો મને સંપૂર્ણ પશ્ચાત્તાપ થાય છે, મને રૌરવ નરકમાં પણ સ્થાન મળતું હકિન છે. આપ મારા કલ્યાણમાર્ગના નિર્દેશક બનો અને મારા પર કૃપા કરી મને દીક્ષા આપો.” પ્રતિમાએ મૂંઝવે કઠે મહાત્માજીના ચરણોમાં પ્રણામ કર્યા.

“માતા! અનેકવિધ પાપો કરવા છતાં પણ મુઠ્ઠા હૃદયપૂર્વક પ્રશ્ચાત્તાપ કરનાર મનુષ્યને પણ પરમાત્માનું નામ પાવન કરવા સમર્થ છે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે —

કંટાણ્યાપિં દોષાદયે વિપયાસકત માનયઃ।
કુરવાપિ સફલં પાપં મોચિન્દં સંસ્મરન્ શુચિઃ॥

અર્થાત્ આ દોષપૂર્ણ કલિયુગમાં પણ વિવશાત્ત અને સમસ્ત પાપકર્મ કરનાર મનુષ્ય પરમાત્માના નામરમરણુવડે પવિત્ર બની જાય છે.

ઉપરોક્ત ગાનામૃતવડે પ્રતિમાના શારીરિક અને માનસિક રોગોનો અકલ્પ વિનાશ થઈ ગયો. પશ્ચાત્તાપવડે પવિત્ર થયેલા તેના છવનને સાર્થક કરવા મટે મહાત્માજીએ તેને ભગવત્પ્રભના મંત્રનો ઉપદેશ આપ્યો.

તેજ દિવસથી પ્રતિમાએ પોતાનો છવનપ્રવાહ બદલી દીધો. સાધુસેવા, ગાનપ્રચાર અને ધર્મપ્રચારમાં તેની અખૂટ જીજ્ઞાસા સદૈવ્ય કરવામાં મહાત્માજીએ સહકાર આપ્યો, અને સત્યસંજ તેમજ ભગવાનનાં પ્રતિમાએ પોતાનું રોજ છવન સમાપ્ત થયું.

અને મહાત્મા પૂર્ણાનંદજીએ તે “પ્રણયરાત્રિમાં” એક અપરાધી-પતિત આત્માને પવિત્રબનવીને પોતાના નામને સાર્થક કર્યું.

દક્ષા વાચક! આ “પૂર્ણાનંદની પ્રણયરાત્રિ” ગીત્યા બાદ જો તું કાઈ પણ ગરીબ દાની યવનો દાનો ધરાવતો હોય, તો આવા સાચા સાધુઓના ઘરણમાં જઈને પછી પ્રણયરાત્રિ બિજવવું શરૂ કરી દેને.

* ૐ જ ગાય છે

ધરીના ઘડનારને, એક જ ધરી સમારવો,
હરહમ રહો જે દિવસા તુંહી તુંહી પોકારવો, ૧
તુંહી તણું તોફાન છે, શું બાનમાં જે બાન છે,
સમજી લેવું સાનમાં, શાનાં જો નિશાન છે; ૨
હંકો બજાવે છે જુઓ, બંદો બધે મેમાન છે,
તેથી જ તેનું નામ છે, એ રામથી આરામ છે; ૩
રામ તારા નામને જપતાં જીવે જીવાય છે,
હંદી દહેરો વાય છે, ‘શિવાય’ શું બોલાય છે, ૪
શંકર વિનાહુનીઆબધી, જો વર્ણસંકર ચાય છે,
શંકરબૂદ્યો વર્ણ જબન્યો, તેથી માયાની માંસ છે; ૫
સાગર પસંદ ગાય છે, અમૃતબરો પીવાય છે,
ખાલી ઘનાં આ જોસડી, મૂર્ત્યુજયમાં બાય છે, ૬
માબાપ, મરિા ના કહો, ચિરંજીવી ચીંતાય છે,
ચિરંજીવી મરતો કહે, પ્રણયિત્ત ૐ જ ગાય છે. ૭

‘રો-મી પ્રણયિત્ત

કાવ્યકુંજ

[જતાંકાં આપેલા કાવ્યકુંજના નવમેને વાંચ્યા વિના કેટલાક ભાષ્યોએ પાદપૂર્તિને બદલે સામાન્ય કાવ્યો મોકલેલાં, માટે આ લખામણ રસ લેતા બહુઓ કરીવાર એ નિયમો વાંચી જાય. આ લખામણે વિકસાવવા માટે જમો નિદાન કવિએને ખાસ આમ્રક કરીએ છીએ. અને પ્રેયેક માસની ૨૦મી તારીખની અંદર જાગલા માસની પાદપૂર્તિ કાર્યાલયમાં પહોંચી જાય તેવી વ્યવસ્થા કરવા કૃપા કરે. —સંપાદક.]

આ માસની પાદપૂર્તિ

...આવતી નિદ્રા નથી

પૂરી બધી બાધા બહુયો પછુ શ્યામથી શરમાય છે, મંદીરમાં પગ ના ભરે, ઠલબમાં સમયસર જાય છે, ખર્ચું ઘણું, ઘણું પાઈએ સત્કાર્યમાં આપી નથી. એ મૂંઢને મૃત્યુ સમય પછુ આવતી નિદ્રા નથી.

દુઃખી બન્યા છે દેશના કાતાજનો સંસારમાં ને વસ્ત્રના ટુકડા વિના વાંધો પડે બ્યવહારમાં, શેયા સુવાળી શેયની કંટક સમી છે હાજરી, આજે જાણા બગવાનને પછુ આવતી નિદ્રા નથી.

—‘મંગલ’

કેનેડીઅન—ઓસ્ટ્રેલીઅન ઘડતું આખરે બગડી ગતિ, નવથી ચલાવ્યું કેંકડિન હમણું કંઈક આચ્છા હતી, ત્યાં ગોટલાના રોટલાની કાપ મળતી સન્મતિ, એવા વિચારો આવતાં પછુ આવતી નિદ્રા નથી;

ફ્રેંચ બંની રેશન પધાર્યું આજ ભારતવર્ષમાં, કેં કાંકરા—કચરા ભરેલું અણ ખાધું હર્ષમાં, શું આપરો કોઈ હિતેચ્છુ ઘાસ ખાવાની મતિ? એવા વિચારો આવતાં પછુ આવતી નિદ્રા નથી!

શ્રી. ‘વિજય’

રાજ કથી પાછળનોને ત્યાં તને કુરસદ હતી, સત્સંગ ને સેવા તણું કાયો વિષે કુરસદ નથી; એવા અનયો કેં ક્યાં, બગ્યો છતાં બગ્યો નથી, એથી ભલે ભરનિહમાં શું આવતી નિદ્રા નથી!

શ્રી ‘ગગનવિહારી’

ભારતવર્ષ ભાવી અરે કાં હિન્દીઓ ઘડતા નથી, આવી કહે છે દુશ્મનો કે કોઈ કંઈ કરતા નથી, ખાલી જ એમાંતાણથી તો કયાંય આઝાદી નથી, જોઈ શુભમી હિન્દીઓની આવતી નિદ્રા નથી.

એન. જે. ગોળીબાર

સેકન્ડમાં ને ફર્સ્ટમાં રજપૂર પછુ ખાલી નથી, ખાવા તણોતો ખ્યાલ કયાં? હાજત તણી આલી નથી; એવી સફર છે આજની ભ્યાં જીવનની આશા નથી, ત્યાં શું કહે છે તું મુસાફર! આવતી નિદ્રા નથી!

શ્રી. ‘સુસાફર’

અંતર જલાવી નયનમાં હું બેસવા કાજળ બન્યો, ને ઘુજ હૃદયમાં રથાન કરવા મુદ્દ ગંગાજળ થયો, તો પછુ કઈ પરવા નથી; તો શું કરું કહેયો કથી? ચિન્તા વધી એથી, નયનમાં આવતી નિદ્રા નથી.

‘વિયોગી’

આ જગતની જાળમાં કાં માનવી ભૂલો પડયો ?
“માર્ગ” ગણી આ વિશ્વ દેવા જિંદગીભર આપડયો;
ગઢન છે ગતિ કાળની: જો વિશ્વ તારૂં કેં નથી !
શું તોય સ્વાર્થ કુટિલતામાં આવતી નિદ્રા નથી ! !

છે બાદશાહ ગમ્મતમાં ગણ્યું કૌમાર વીતી ચાલીયું,
ચીવન તણી મસ્તી મહીં હરિનામ હાથ ન ચાલીયું;
જગતના સાગર મહીંથી ડેર 'દાદયું' તે મથો,
આવ્યો છુદાપો વેદનામાં આવતી નિદ્રા નથી.

શ્રી. રમણલાલ બ્યાસ

પ્રેમીજનો નિઃપ્રેમમાં વિરહ તપેલા છે રહે,
ઝણુઝણુ ધાવા કરજદારો નિઃજંદુદય નિત્યે હશે;
બચવા સદા નિજ વૈરિઓથી એમને ચિન્તા થતી,
એ વ્યક્તિઓને રાત દિન પણ આવતી નિદ્રા નથી.

શ્રી. 'સ્નેહચોગી'

નિશ્ચિન નિશાશયને સૂતા અજાન અંધારે દૂખ્યા,
જીવો બધા નિજ વાસના સતોષવા લાગી રહ્યા,
એવે સમે સ્વાનંદમસ્ત થઈ ફરે છે સંયમી,
સ્વાનંદ જાગૃતિમાં-વિષયમાં આવતી નિદ્રા નથી.

‘સંયમી’

થહીને પાત્ર માટીનું ઘેર ઘેર વળે ફરી,
શાસ શાસ ફરી લેગા બને નિઃશિન્ત ભૂખથી,
કુટપાયે સૂએ રાત્રે કોઈની પરવા નથી
ધનિકો રાજવીઓને આવતી નિદ્રા નથી.

‘રમતારામ’

મળું એ ચાર દિં જો તે ક્ષણ એક બની જલા,
બહુકાલ મુખી એનાં સ્મરણો નહિ છોડતાં;
ન લાગે મન કાર્યોમાં બહુયે યત્નો યત્રી,
બહાવાની વાટથી જોતાં આવતી નિદ્રા નથી.

‘પ્રોવિત’

તરંગોના તડાગેથી પડે લપસી અરે જન કો,
નવ નવ વહાવી લિમિંઓ, નિજ મજાને કાલવી,
સત્સંગના ઉપજે વહેણો ગદ્ય પદ્ય સમા કંઈ,
નોંધી લઈ પાનાં પરે સંઘર્ષ ફરી રાજી રહે;

ઉપકારી એવા સંત-કવિઓ જગતમાં લાજા થયા,
માજાથી પર રહેનારને કદી આવતી નિદ્રા નથી.

શ્રી ચૂડગર સાંકળચંદ બૂલાભાઈ

જન્મી જગતમાં માનવી કમો ફરી દૂટાય છે,
તૃષ્ણા તણા પૂરમાં વહીને વ્યર્થ એ અધકાય છે;
વૃદ્ધિ થતાં દુર્બલતાની વૃત્તિઓ બગડી જતી,
એવા જનોને મુખથી કંઈ આવતી નિદ્રા નથી;

શ્રી. કુલચંદ ગોવર્ધનભાસ શાહ

વરસ્યા પછીની વાદળી સરખી બનેલી આંખડી-
માં અસ્ત આથા સૂર્યની લાલી છવાયેલી હતી;
એવી હાલતે આંખડી અનિમેષ માંડી મીટને
છોડી જતા મજરાજના રથ છત્રને અવલોકતી;
મજબૂમિના જડ-ચેતને હતી વેદલા એ અણકળી,
એ દશ્યવસ્થાં નેષમાં બસ આવતી નિદ્રા નહી.

ભક્તકવિ શ્રી ગોવિંદભાઈ

કેં કેં અનર્થો આદ્યો, ધોળા ઉપર કાળું કણું,
લાખો જનોના રોટલા ખેંચી ઉઠર એકજ બધું,
ઈગ્ગયું અમ ગળ અવરનું આપુધ પલુ જોળે જતું ?
જગ છોડતાં હવલામ્બ જીવને આવતી નિદ્રા નથી.

શ્રી વલ્લભાઈ

ને મોંઘુ માનવ તન ગણી પ્રભુનામ વિસરતો નથી.
સત્કથં કરવા પ્રાણની દરકાર ને કરતો નથી.
ને આત્મભાવે કોઈનું પલુ દિલ દુઃખવતો નથી.
કોણ કહેયો ? એ મુજબને આવતી નિદ્રા નથી.

શ્રી મણીલાલ જ્યેષ્ઠદાસ દોશી.

—આવતા માસનો પાદપૂર્તિ—

.... પ્રભુની છે

જ્ઞાનીની ખારમાસી

કારતકે કમળ ખીલ્યું મારે હૈયે,
અનુભવ સુખની સીમા કોને કહીયે,
ચાલો રે સખી જ્ઞાન ગંગાગ્રમાં નાહીયે,
સખી રે સદૃશુરે એ બતાવ્યું મને જ્ઞાન—
હું તો બૂલી મારા શરીરનું બાન—સખી રે

માગશરે મન માડું મોહ્યું,
દુઃખલડું જન્મમરણનું ખોયું,
ત્રિપુટી તોડી ચોયું પદ મેં ભેટું—સખી રે

ચોયેં તો પુરણ પઢને હું પામી,
સુરતા મારી અલંબ તજી ઉપર બમી;
હાં રે તમે નવપદના છો રામી—સખી રે

માહે તો મરબદાઓ મેલી,
અનુભવ સરિતાઓ દશ રેલી;
સખી રે સુખસાગર ભોજ ચર્ષકું લેલી—સખી રે

કામલે કોમટ કીધી આ માયા,
સકળમાં રમતાં દીઠા યદુશયા,
સ્થૂલ સૂક્ષ્મ કારણ નહિ તારી કાયા—સખી રે

એને ચોઢ વિદ્યા શુભ પામી,
અનુભવી વિરલા એ રસ લે બહી;
હરિપદ કહે છે પોતાની વાણી—સખી રે

વૈશાએ વૈરાગ્યના વાધુ વાયા,
સખી રે તરવને નહીં તારી કાયા;
પ્રતિબિંબ બિંબમાં જઈને સમાયા—સખી રે

જેઠે તે ભેટું સકળ સ્વરૂપ,
શુષ્કાતીત નિર્ગુણ નિત્ય અનુપ;
નિરાકારી નિર્ગુણ સત્ય સ્વરૂપ—સખી રે

અપારે અખંડ અભય પદ મળીયું,
જગત જુદું દષ્ટિમાંથી ટળીયું,
નિમક જેમ સિંધુમાં જઈને મળીયું—સખી રે

શ્રાવણે સોઢું સોઢું શબ્દ બોલે,
દષ્ટા દષ્ટિ સાધે મધ્યે તેને તોલે;
શબ્દાદિક અનુભવ આનંદ બોલે—સખી રે

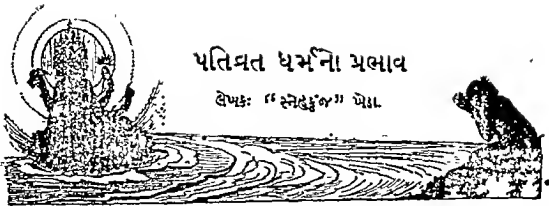
લાહરવે બ્રહ્મ તણો રસ પીધો,
ઉલટ મુલટ સુરતા ઉપર ડેરા લીધો;
મૃત્તિ-પુરુષ વળતી અચળગઢ લીધો—સખી રે

આસોએ અવિદ્યા ટળી થયો ભોકે,
બાવનથી જહાર રહીને પેખ;
નથી એને રૂપ કે રંગની રેખ—સખી રે

ખાર માસ જે કોઈ હૃદયે ધરશે,
અનુભવી આંખો તરત ઉઘડશે;
છવ ટળી શિવ ભોગો એ બળશે—સખી રે

પતિવ્રત ધર્મના પ્રભાવ

લેખક: "સ્નેહકુંજ" ખેડા.

(૧)

આને વિદ્યાન ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં માનવ જાતે શોધ્યું છે તે શોધાય છે. એ શોધાયલા વિદ્યાને માનવ જાતના સર્વનાશને નોતર્યો છે કે સુખસાધનો પૂર્ણ પાડ્યા છે તેની ચર્ચામાં હું અને જોતારવા માગતો નથી; પરંતુ એટલું તો નિર્ણય છે કે એ શોધએલા વિદ્યાન પછી આજે પૃથ્વીપરનાં દરેક દરેક રાષ્ટ્રોની પ્રજામાં સ્વાર્થ, ભય અને સત્તાની લાલસા જન્મવા પામ્યા છે. માનવ જાતના સર્વનાશ સમા સત્તામના દાવાનગ સળગી ચૂક્યા છે તે આજે સર્વ માનવ જાત ભય અને અવિશ્વાસ વચ્ચે ધારમા ભૂખમરારો ભોમ બની છે, આમ એ શોધએલા વિદ્યાને માનવ જાતને સુખ-સાધનો આપ્યા છે કે સત્તાપ? અનુચર રહેલો આ પ્રશ્ન છે; હિન્દુ ન્યારે વિદ્યાન વિકસ્ય નહોતું; માત્ર તેની શોધ માટે માનવી મથામળો જ રડે યદ્યદત્તી તે વખતની આ વાત છે. જે સમયે સત્તામરીનો કે રડીમરી નહોતી સર્જાઈ, એટલે કે એશીયોનો નહોતા ધાર્યા, વરાળ અને વિદ્યુત-ચક્રિત લાવિના ગર્ભમા અણુપ્રીતી પડી હતી અને દેશ-દેશની પ્રજાઓ વચ્ચે અમાપ અંતરે હતાં ત્યાં પછી આજની જેમ જગત-સંસ્કૃતિઓના સમામે તો હોય જ ક્યાંથી ?

યુરોપમાં સર્વતોમુખે પ્રાચીન ગણ્યાતી રોમન સંસ્કૃતિના પરમધામ રોમ નગરમાં હું જન્મ્યો હતો. મારા પિતા રોમન લાકરના કમાન્ડર હતા. સાહસિક પિતાના સાહસિક ગુણો જન્મથી જ મને વર્ષો હતા. મારી પાંચ વર્ષની ઉંમરે મારો જન્મદાત્રી માતા મૃત્યુ પામી, તે મારા લાલન-પાલનનો ભાર મારા પિતાના સિરે આવી પડ્યો, પરંતુ તે કાર્ય તેમના માટે

અસક્ય હતું, જેથી મારા પિતાએ રાજ્ય તરફથી ચાલ-તી બાલ-ઉછેરની સંસ્થામાં મને મૂક્યો. ત્યાં મને યોગ્ય શિક્ષણ પ્રાપ્ત થયું, મારી નસેનસમાં રોમન સંસ્કૃતિનું શોધિત વહેવા માંડ્યું ત્યાં મારી અદ્યાર વર્ષની યુવાસ્થા-સમયે પિતાનો દેહોત્સર્ગ થયો, અને તેમણે ઉપાનિર્વત કરેલી અંપતિનો હું માલિક બન્યો. એક મમય મારી શિક્ષણશાળામાં ધર્મગુરુ જગત-સંસ્કૃતિઓનું તેમના અભ્યાસથી તેમને ઉપવૃત્ત થયેલા જ્ઞાન મુજબ વર્ણન કરતા હતા, તેમાં તેમણે લાસતની આર્થ સંસ્કૃતિને જગત-સંસ્કૃતિઓમાં યેઝુઈ વર્ણવી ભારતને જગત-સંસ્કૃતિઓના પિતામહનું પદ આપ્યું. જે સમયે મારું રોમન સંસ્કૃતિથી ગૌરવાન્વિત બનેલું હૃદય ભારતની આર્થ સંસ્કૃતિને યુરોપે અપાતું સર્વોચ્ચપદ સાંભળી શોભાર્થ, હિન્દુ ધર્મગુરુના કથનમાં યતિચિત્ત અસંતોષે તો સચાર જ નહોતો, તેમના માટે મારા હૃદયમાં બહુ માન હતું; એટલે બીજી જ ક્ષણે મારા હૃદયનો ક્ષોભ વિલીન થયો; પરંતુ ત્યારથી મારા હૃદયમાં ભારતની પ્રદક્ષિણા કરી આર્થ સંસ્કૃતિને નિજનયને નિહાળવાના મનોરથ જાગ્યા, એ મનોરથને સિદ્ધ કરવાના તકની હું રાહ જોતો હતો ત્યાં તો પિતાના મૃત્યુએ મને એ તક આપી હું મારી પાસે મારા પિતાના મૃત્યુ બાદ મને પ્રાપ્ત થયેલી જે રોકડ રકમ હતી તે એક બેકમાં મને લ્યારે મોઢવી આપવાની ચરતે જગ્યા કસવી પડે ચાલી ભારતની મુસાફરી-એ જગ્યા તૈયાર થયો. મારા આ સાહસિક પગલા-માટે મારા મિત્રો અને અભિનંદન આપી મારા ઉત્સાહને સ્થાયી રજા હતા, જરૂરી સામાન સાથે એક દિવસ નગરગી ઉપાના સમયે હું મુસાફરી માટે બર

જ્ઞાનીની ખારમાસી

કારવઠે હમણ ખીલ્યું મારે હૈયે,
અનુભવ સુખની સીમા કોને કહીયે;
ચાલો રે સખી જ્ઞાન ગંગાજીમાં નાહીયે,
સખી રે સદ્ગુરુ એ બતાવ્યું મને જ્ઞાન—
હું તો ભૂલી મારા શરીરનું બાન—સખી રે
માગશરે મન મારું મોહ્યું,
હૃદયવડું જન્મમરણનું બોલ્યું,
ત્રિપુટી તોડી ચોથું પદ મેં ભેળું—સખી રે
ચોપે તો પુરુષ પદને હું પામી,
સુરતા મારી અહંત તજી ઉપર ભમી;
હોં રે તમે નવપદના છે સરામી—સખી રે
માહે તો મરણહાઓ મેલી,
અનુભવ સરિતાઓ હથ રેલી,
સખી રે સુખસાગર ભેધ થઈછું થેલી—સખી રે
કામણે ફાગટ કીધી આ માયા,
સકળમાં રમતાં હીકા યદુરાયા,
સ્વલ સ્વપ્ન કારણ નહિ તારી કાયા—સખી રે
ચેત્રે ચૌદ વિદ્યા શુભ પામી,
અનુભવી વિરલા એ રસ લે બાળી,
હરિપદ મહે છે પોતાની વાણી—સખી રે

વૈશાખે વૈરાગ્યના વાયુ વાયા,
સખી રે તત્તવને નહી તારી કાયા;
પ્રતિબિંબ બિંબમાં જઈને સમાયા—સખી રે
જેઠે તે ભેળું સકળ સ્વરૂપ,
શુષ્કાલીત નિર્ગુણ નિત્ય અનુપ;
નિરાકારી નિર્ગુણ સત્ય સ્વરૂપ—સખી રે
અપાટે અખંડ અભય પદ મળીયું,
જગત જુલું દષ્ટિમાંથી ટળીયું;
નિમક જેમ સિંધુમાં જઈને મળીયું—સખી રે
શ્રાવણે સોહં સોહં શબ્દ બોલે,
દ્રષ્ટા દષ્ટિ સાધે મળ્યે તેને તોલે;
શબ્દાદિક અનુભવ આનંદ બોલે—સખી રે
ભાદરવે પ્રલ્લ તલો રસ પીધો,
ઉલટ મુલટ સુરતા ઉપર હેરા હીધો;
પ્રકૃતિ-પુરુષ વળતી અચળગદ લીધો—સખી રે
આસોએ અવિદ્યા ટળી થયો એક,
બાવનથી પહાર રહીને પેખ;
નથી એને રૂપ કે રંગની રેખ—સખી રે
ખાર માસ ને કોઈ હૃદયે ધરશે,
અનુભવી આખો તરત ઉલટશે;
જીવ ટળી શિવ લેજો એ ભળશે—સખી રે

પતિવ્રત ધર્મના પ્રભાવ

લેખક: “સ્નેહકુન્જ” ખેડા.

(૧)

આને વિદ્યાન ઠીક ઠીક પ્રમાણમા માનવ તતે શોધું છે ને શોધાય છે એ શોધાયલા વિદ્યાને માનવ જ્ઞાતના સર્વનાશને નોતર્યો છે કે સુખસાધનો પૂર્ણ પાડ્યો છે તેની ચર્ચામાં હું અને કીતારવા માગતો નથી; પરંતુ એટલું તો નિર્વિવાદ છે કે એ શોધએલા વિદ્યાન પછી આને પૃથ્વીપરનાં દરેક દરેક રાષ્ટ્રોની પ્રજામાં સ્વાર્થ, ભય અને સત્તાની લાલસા જન્મવા પામ્યાં છે માનવ જ્ઞાતના સર્વનાશ સમા સમાનતા દાવાનળ સળગી ચૂક્યા છે ને આને સર્વ માનવ જ્ઞાત ભય અને અવિશ્વાસ વચ્ચે કારમા ભૂખમરાનો ભોજ બની છે, આમ એ શોધાએલા વિદ્યાને માનવ જ્ઞાતને સુખ-સાધનો આપ્યાં છે કે સતાપ! અનુતર રહેશે આ પ્રેમ છે; કિન્તુ ત્યારે વિદ્યાન વિકસ્ય નહોતું; માત્ર તેની શોધ માટે માનવી મથામણો જ રહે ચર્ચ હતી તે વખતની આ વાત છે. જે સમયે સત્યમરીતો કે સ્ત્રીમરો નહોતી સર્જાઈ, મોટરો કે એરોપ્લેનો નહોતાં હાથમાં, વરાળ અને વિદ્યુત-સક્રિત ભાવિના ગર્જના અણુપ્રીતી પડી હતી અને દેશ-દેશની પ્રજાઓ વચ્ચે અમાપ અતરો હતા ત્યાં પછી આજની જેમ જન્મ-સંસ્કૃતિઓના સમાધો તો હોય જ ક્યાંથી ?

યુરોપમાં સર્વતોમુખે પ્રાચીન ગણાતી રોમન સંસ્કૃતિના પરમધામ રોમ નગરમાં હું જન્મ્યો હતો મારા પિતા રોમન લશ્કરના કમાન્ડર હતા. સાહસિક પિતાના સાહસિક શુભે જન્મથી જ મને વર્ષો હતા. મારી પાંચ વર્ષની ઉંમરે મારો જન્મદાત્રી માતા મૃત્યુ પામી, ને મારા લાલન-પાલનનો કાર માગ પિતાના શિરે આવી પડ્યો, પરંતુ તે કાર્ય તેમના માટે

અશક્ય હતું, જેથી મારા પિતાએ રાજ્ય તરફથી આવ-તી બાલ-ઉછેરની સંસ્થામાં મને મૂક્યો. ત્યાં મને યોગ્ય શિક્ષણ પ્રાપ્ત થયું, મારી નસેનસમાં રોમન સંસ્કૃતિનું શીખિત વહેવા માંડ્યું ત્યાં મારી અગર વર્ષની મુવારયા-સમયે પિતાનો દેહોત્સર્ગ થયો, અને તેમણે ઉપાર્જિત કરેલી સંપત્તિનો હું માલિક બન્યો. એક સમય મારી શિક્ષણશાળામાં ધર્મશુર જન્મ-સંસ્કૃતિઓનું તેમના અભ્યાસથી તેમને ઉપલબ્ધ થયેલા જ્ઞાન મુજબ વર્ણન કરતા હતા, તેમાં તેમણે ભારતની આર્થ સંસ્કૃતિને જન્મ-સંસ્કૃતિઓમાં મેઝપદ વર્ણવી ભારતને જન્મ-સંસ્કૃતિઓના પિતામહનું પદ આપ્યું. જે સમયે મારું રોમન સંસ્કૃતિથી ઔરવાન્ધિન બનેલું હોય ભારતની આર્થ સંસ્કૃતિને શુરુમુખે અપાતું સર્વોચ્ચપદ સાંભળી શોભાયું, કિન્તુ ધર્મશુરના કથનમાં ચત્કિચિત્ત અસત્યનો તો સંચાર જ નહોતો; તેમના માટે મારા હૃદયમાં બહુ માન હતું; એટલે બીજી જ શણે મારા હૃદયનો ક્ષોભ વિધીન થયો; પરંતુ ત્યારથી મારા હૃદયમાં ભારતની પ્રદક્ષિણા કરી આર્થ સંસ્કૃતિને નિજનયને નિકાળવાના મનોરથ જન્મ્યા, એ મનોરથને સિદ્ધ કરવાના તકની હું રાહ જોતો હતો ત્યાં તો પિતાના મૃત્યુએ મને એ તક આપી. હું મારી પાસે મારા પિતાના મૃત્યુ બાદ મને પ્રાપ્ત થયેલી જે રોક રકમ હતી તે એક બેંકમાં મને ત્યારે મોકલી આપવાની ચરતે જન્મા કરાવી પગે ચાલી ભારતની મુસાફરી એ જન્મા તૈયાર થયો. મારા આ સાહસિક પત્રકા-માટે મારા મિત્રો મને અભિનંદન આપી મારા ઉત્સાહને વધારી રહ્યા હતા, જરૂરી સામાન સાથે એક દિવસ નવરંગી ઉતાવળ સમયે હું મુસાફરી માટે પર

બહાર નીકળ્યો, પૃથ્વીપ્રદક્ષિણ કરવા માટે પગે ચાલી બહાર પડનાર અસાર સુધીમાં હું એકલો જ હતો, જેથી રોમ નગરનાં હજારો નર-નારીઓ મને ભાવબીની વિદાય આપવા સાડા નગરની બહાર નીકળી એક માઈલ સુધી મારી સાથે ચાલ્યા. મેં એ સપળાંને રોકી તેમને મારા પ્રત્યેના સદ્ભાવ અને પ્રેમ માટે આભાર પ્રદર્શિત કરી પાછા ફરવા વિનંતિ કરી અને મારી વિનંતિને માન આપી તેઓ સપળાં બી-પુરુષો મારી મુસાફરી સુખરૂપ અને સફળ નીવડે—ના અશીર્વાદ આપી પાછાં ફર્યા. એ સમયેના મારા હૃદયમાં એક અનંશે હતો, અને હું માનતો હતો કે જ્યારે હું મારી મુસાફરી પૂરી કરી પાછો ફરોશ ત્યારે સારા ય રોમ નગરનાં એક એક બી-પુરુષો મારા ભાવબીની સત્કાર-સન્માન કરશે.

(૨)

પ્રિય પાદક-પાદિકાઓ ! તમે જાણતાં જ હશે કે વલ્લુસતોષ્યા ધૌવનના અભિલાષને સતોષવા સાડા યુવાન દૃષ્ય ભાવિની ચિંતા કે તેમાં રહેલી મુશ્કેલીઓની પરવાહ કર્યા સિવાય ગમે તેવાં કષ્ટો સહવાને સાર થાય છે; તદ્વત્સાર હું પણ મારા અભિલાષને સતોષવા મુસાફરીનાં નેપથ્યે એડવા હસતા વળે થઈ બહાર પડ્યો હતો. નેપથ્ય, નેપથ્ય અને નેપથ્ય મારા પગે ચાલી પૃથ્વી પર્યટન કરવાનાં પદોનાં પૂરક બનેા હતાં, સપાટ મેદાનો, બીજાં પર્વતો અને કેકિસસની પર્વતમાળાઓ વચ્ચેની લગભગ વર્ષે હું ખપ્પર ધાટના માર્ગે થઈ બારતમાં પ્રવેશ્યો. અને નગરે સાગર સળી સિંકુ નહીને એક જાં કાશ્મીરના મનોમુગ્ધ રમ્ય પ્રદેશમાં પ્રવેશ્યો ત્યારે મને સૃષ્ટિના અમાપ અને અનપમ સૌન્દર્યનો ખ્યાલ આવ્યો. ગિરિરાજ હિમાલયનાં હોમાચ્છાસ્તિ ઉત્તર સિખરે, કૃણાથી લઈ રહેલાં વૃક્ષો અને ફૂલોની સુમધુર ફેરમ ફેરતી વેલીઓમાંથી પસાર થઈ વાતા સમીરણે હૃદયમાં અનંશે આહાદ પેદા કર્યો. ખખ્ખે વર્ષેના મુસાફરીના પરિશ્રમ હિમાલયની તળેટીમાં કાશ્મીરની કુસ્તૂર્તી મુંદરતાએ ઢરી લીધો. મેં દિવસ નેપથ્યની યુક્તમાં વિરામ કરી નીલ દિવસના પ્રભાતે મેં મુસાફરી સર કરી ગિરિકંઠાઓ ચડતાં ઊતરતાં એક ઉચા શિખર ઉપર જે દૃશ્ય મેં જોયું અને અનુભવ્યું છે

તે દૃશ્ય આજે ય મારી દૃષ્ટિથી દૂર ખસતું નથી. લગભગ એક માઈલના ધેરાવામાં આવેલા નિર્મળ નીરથી ભરેલા એક સરોવરની અંદર અગણિત કમળો વિકસેલાં હતાં અને તે પર થતા ઊંઘાના મુંઝવે અને સરોવરની ચારે બાજુની પાણીપર ધટાટોપ વૃક્ષોની સરોવરના નીર તરફ ઝુકેલી કળામાંથી કાપલોના થતા સુમધુર અને કર્ણપ્રિય ટહુકારે આસપાસના પ્રદેશને ગળતરી આહાદક બનાવ્યો હતો. સરોવરમાંના જળના વાયુવિજળે ઊઠતા તરંગોપર ઊમટા માદ્યસ્યનાં પડતાં સોનેરી કિરણોએ તેની મુંદરતામાં સહઅધા વાધારો કરી મૂક્યો હતો. એ નયન દારક દૃશ્યને નિહાળતો હું મંદ ગતિએ સરોવરના કિનારે કિનારે આગળ વધી રહ્યો હતો ત્યાં તો મારી નજર મારાથી લગભગ સો એક હઠમ દૂરથી સામે ચાલ્યા આવતા એક મહાભયાનક સિંહ પર પડી. એ સિંહને જોતાં જ ભયમિશ્રિત કંપના આવિર્ભાવથી મારું સ્વાંગ ધૂણી ઊઠ્યું. હું હલ્લખાનમાં પલ્લુ ભપના સંચારે મારું સાઈ મ બદન પસીનાથી રેખાંબ થઈ ગયું. મારા ચરણો તો એ કૃતાંત કળ સમા વનરાજને જોતાં જ જમીન સાથે જાણે જડાઈ ગયા હતા વિચારચકિત હલ્લાઈ ગઈ હતી અને તે જ ક્ષણે મેં મારા હૃવનથી જાણે હાથ ધોઈ નાખ્યા હતા. હું સાચું જ કહું છું કે મેં મારી જિંદગીમાં કલ્પિતે એવો વિકરાળ સિંહ જોયો નથી. મારી જિંદગી રક્ષાવાનો કોઈ માર્ગ મને સૂચ્યો નહિ, અને પેલો સિંહ તો પ્રતિપણે મારી નજીક આવી રહ્યો હતો. એક ક્ષણના ય વિદંબ વિના મેં સરોવરના પાણીમાં ડૂબી પડવાનો નિર્ધાર કર્યો; મને તરતાં આવડતું હતું અને હું જોતો પાણપરથી તોયે ઊતરી પાણીમાં પડવા તૈયાર થાઉં છું ત્યાં તો એકાએક મને મારી પાટવનના ખીસ્સામાંની રોવોસ્વર યાદ આવી. ધેરથી નીકળતાં જ સ્વરશ્રવણે મને મેં મારી સાથે લઈ લીધી હતી. તુરતજ મેં ખીસ્સામાંથી રોવોસ્વરને બહાર કાઢી. તે ભરિલી જ હતી હવે મને હિમત આવી અને મેં મારી સામે ધસી આવતા સિંહ સામે નિશાન તાડી ગાળી છોડી; કિન્તુ કમનસીબે મારા બાર ખાલી ગયો. એટલું જ નહિ પરંતુ ગાળા છૂટતાંની સાથે જ ભયાનક ગર્જના કરી સિંહ જીત્યો. એના એ જળને આસપાસના ગિરિપ્રદેશ ગાંઠ ઊઠ્યો એક ક્ષણના ય વિલંબ સિવાય એક મોટા વૃક્ષના ધડની પાછળ હું

બરાબ ગયો, સમયસૂચના વાપરી ને હું વૃક્ષની ઝાંચે છુપાઈના ગયો હોત તો એ એક જ છદ્ધે બપોલક સિંદના પંજાનો ચિહ્નર બની નાત. ઉરેકરએલે સિંદ મને શોધી રહ્યો હતો તે દરમિયાન હું પશુ રીતોલ્લરમાં બીજી ગોળી મૂકી ચાલી ઝાંચેથી બહાર નીકળ્યો, એ વખતે મારી અને સિંદની વચ્ચે ફાટ દસ જ દમનું અંતર હતું અને ને મારે એ બીજે આરે ખાલી નાત તો મારે મોત બિલકુલ નજીક હતું. હું ગોળી છોડવાની અણીપર હતો ત્યાં તો મારા કર્ણુદારે અવાજ આપ્યો-“સુસાર! હે સુસાર તું ગોળી ના છોડીશ.” અને એ શબ્દો પૂરા થતાંની આંચે જ બાલુની વૃક્ષરાજિમાંથી હાથમાં એક પહેળા મ્હોના કમંડળ સાથે ધવલવસ્ત્રપરિધાના યુવતિ બહાર આવી પેલા બપોલક સિંદની કેશવાળી પર તેના કમળનાળ સરીખા હસ્તદંડનું આરોપણ કરી નાંચે એ ઉરેકરલેલ સિંદના કોષને ઘાત કરતી હોય તેમ તેના હાથને સિંદના દેહપર પસારવા લાગી. સિંદનો કોષ ઘાત થતાં તે ચોતાની યુવતિ પાસેનું દૂધથી ભરેલું કમંડળ સિંદના મુખ સામે મૂકી ગીચી રહી સિંદ કમંડળમાંનું દૂધ પીવા લાગ્યો, એ દસ મારા સાનં-દાશ્યની અવધિસમુ હતું, મેં અનેકવાર સર્પસના સિંદો સાથે માનવીઓને હુકમ કરતા નેલા છે. પરંતુ નેટલી નિર્ભયતા મેં એ રમણીને પેલા વિકરાળ સિંદના કોષને ઘાત કરવાની ચેટામાં નેઈ તેટલી નિર્ભયતા કદિ મેં સર્પસના સિંદો સાથે એલતા માનવીઓમાં નથી નેઈ. ખરે જ તે વખતે મને સમગ્રયું કે મોરલીના મધુર નાદે મહાવિષધેરા પશુ મસ્ત બની ડાલે છે, તો ઈશ્વરના આમોલ સૌન્દર્યની પ્રતિભાસમી રમણીની રમણી-યતાના પ્રેમમાં શા સાર આ વનરાજ પ્રેમવશ બની ના નાત ?

“હે સુસાર! તમે નિર્ભય છો. શાઈલસિંદ કોઈ પશુ પ્રાણીને હેરાન નથી કરતા. તેમને નેઈ ભયવિવશ બની તમે ગોળી છોડી ના હોત તો તે તમને કાંઈ જ તુકશાન ના કરત, ખેર!”

સર્વામર્ષદર એ રમણીના ઉકા શબ્દોએ મારી વિચારમાળા અટકી રૂપાની ઘટકીના મંજુલ સ્વર સમા એ શબ્દોમા સંજ્ઞાએલી મારા પ્રતેની સહિષ્ણુતા અને સદ્બાવનાએ મને ઉત્તેજ્યો : હું એ રમણીસ્તનને સંબોધી બોલ્યો:-

“હે સુભગે! અવિનય મારે હું પ્રથમથી જ આપની ક્ષમાપના આદું છું; મને ક્ષમા આપશે. સાનંદા અર્થે મારું જિજ્ઞાસુ હૃદય એ નજીવા માગે છે કે આ બળકેર હિંસ્રક્રાણી આપની કપી ચત્રકારિક ચક્તિના ચોગે કેરી આપને વશવતે છે એ આપને હરકત ન હોય તો મને જણાવવા કૃપા કરશે.”

મારા આ શબ્દોને સાંભળી મને મારા પ્રશ્નો ઉત્તર આપવાને બદલે એ યૌવનાએ એક દીર્ઘ શ્વાસ ખેંચી આદ નાખી. એ આદમા એના હૃદયના અમાપ દર્દની મને કાંખી મળ, હવે તો મને એના જીવનની કોઈ રહસ્યમય અગ્રાત ઘટના નજીવાની તીવ આકાંક્ષા થઈ, સમ્ય તેટલી બધી જ માર્દવતા હું મારી જ્યાનમાં લાવી બોલ્યો.

“હે આર્થ રમણી! મારા પ્રશ્નના જવાબમાં ક્ષમા એલા તમારા જીવનના કોઈ કરણા ભૂતકાળની ઘટના સ્મૃતિના પટપર તાજ થતાં નાંચે આપના નાજીક હૃદયમાં અમાપ દર્દ થતું હોય તેમ મને જણાય છે. ખરે જ મેં પ્રશ્ન પૂછીને આપના પ્રેમળ હૃદયને આઘાત પહોંચાવ્યો છે, જે મારે હું આપની ક્ષમાને કાયક છું.”

“હે સુસાર! તારી કથના બિલકુલ સાચી છે. જ્વાલેલા ભૂતકાળનું એ કારમું દસ્ય તે પૂછેલા પ્રશ્નથી અમુ સમીપે ખડું થતાં મારા સંતત હૃદયની વેદનાઓને ધરીલર વધારી રહ્યું છે; કિન્તુ મારો ક્ષમા માગવાનું કષજ કારણ નથી. તારો પ્રશ્ન સદજ છે અને એક પૂરા જિજ્ઞાસુ હૃદયની જિજ્ઞાસાને સંતોષવા મારે તને એ સત્ય ઘટના જણાવવી રહે છે; પરંતુ તે રહસ્ય જે તારે નજીવુ જ હોય તો તારે મારી સાથે મારા નિવાસસ્થાને આવવું પડશે.”

“મણી જ ખુશીની સાથે હું આપની સાથે આપના નિવાસસ્થાને આવવા તૈયાર છું, મારે હૃદય આપની એ રહસ્યપૂર્ણ ઘટના નજીવા આદર છે. “મેં જ્વાળ આપ્યો કે તુરત જ એ રમણી પેલા વિકરાળ સિંદ સાથે ચાલવા લાગી પાળેલા કુતરની જેમ સિંદ એ રમણીની સાથે ચાલતો હતો, નાંચે વતેદી સિંદ સાથે વનવિહાર કરતી હોય તેવું એ દસ્ય હતું. હું પશુ તેની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યો. થોડું દૂર આથા બાદ એ રમણી એક લિંચા મિરિચમની તળેડી-માંની ગૂંઠાના પ્રવેશદાર પાસે આવી જીતી રહી, સિંદ તો અદર ચાલ્યો ગયો.

ગ્રાહકોની સગવડતા ખાતર નીચેને ઠેકાણે 'વિશ્વમંગલ'નું

લવાજમ પાછી પહોંચ મેળવીને બરી થકાશે.

મુંબઈ.

- ૧ જીન. એમ કંકરની કંપની; ૧૪૦ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ.
- ૨ પં. નારાયણ મૂળજી પુસ્તકાલય-કાલનાદેવીરોડ
- ૩ શ્રી. દા.રામજી ખીમજી કેસરવાલા ૧૦૭ બુલાલવાડી.
- ૪ શ્રી. જમનાદાસ માધવજી ઝવેરીબજાર ખારાડવાપાસે.
- ૫ જયવંત શ્રી. પ્રેસ ૪૪ સી. પી. રોડ પહેલે માળ
- ૬ શાહ શુકર ઉપો. - પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ.
- ૭ ત્રિકમલાલ દુધનીદાસ પહેલી કુલ્થવાડી, પારસીની અગીયારી સામે કંકરનીચરની દુકાન.
- ૮ નાયક સોય દીપે, શુભેશ્વર
- ૯ અમલાલાલ જગજીવનદાસ અનંતવાડી
- ૧૦ શ્રી. મૂળજીકરભાઈ, દેવે સોય ઉપો.
કેથેડ્રલ સ્ટ્રીટ - અનંતવાડીને નાકે મુંબઈ ૨
- ૧૧ શ્રી. વિઠ્ઠલદાસ વીરચંદ, શાહ મનમુખલાલ નારાયણદાસ
૧૧૮, કેસારા ચાલ, પહેલા માળ, મુંબઈ નં. ૨
- ૧૨ શ્રી. દરજી શાંતિ સેવા મંડળ, ૧૭૭, બજાર ગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ નં. ૧
- ૧ કાલાભાઈ વલ્લવભાઈ-દહાણુરોડ
- ૧ મધુદાસ દરજોવનદાસ શુભેશ્વર-નવસારી
- ૧ મહેન્દ્ર દ. શુકલ, અસ્તુ ઓપકાપોલય બાલાજીરોડ મુરત
- ૨ શ્રી. ગ્રાહ્યલાલ ભાવવાનદાસ મયંદ, કાભા તળાવ, પાણીની બીંત, મુરત
- ૧ જુહાપેશ્વર દેસાઈ પ્રધર્મ, કલોપાર બજાર-અરવ્ય
- ૧ પટેલ ઇન્ડુભાઈ દિવાલાઈ-શ્રી રામકબીર ધર્મર-કોટેબની બાજુમાં, હાથી રોળ, વડોદરા
- ૨ નમદાઈકર ઈશ્વરલાલ પાંકજેગીદાસ વિઠ્ઠલની પોળ
- ૩ જુહાપેશ્વર જમજીવનદાસ દરજોવનદાસ વડોદરા
- ૪ શ્રી. મહાકાળી જોગ્જસ રોડ, ન્યાય મંદિર પાછળ, હનુમાન ચાલા, વડોદરા
- ૧ મધુસૂદન ભાઈલાલભાઈ જુહાપેશ્વર પાદરા
- ૨ પોપટલાલ ચૌભાજીદાસ, પાદરા
- ૩ રાજરત્ન પટેલ નામજીભાઈલાલદાસ મુકેરાલ તા. પાદરા
- ૧ જુહાપેશ્વર તાપીકર જોગ્જસર
- ૧ વીંદલાલ એચ. શાહ, દાવર રોડ-ડોલોઈ
- ૧ શાંતિલાલ છોટાલાલ-જાલોદ
- ૧ બળાલાલ હલમુખરામ ઉપાધ્યાય મોદીનીવાડી. આધાર
- ૧ અરોતર શુકરોલ રોચન રોડ-આણંદ
- ૧ શ્રી. રમણલાલ બૈશ્વરામ યાજ્ઞો. રેડીઆપોળ. ઉમરેઠ
- ૨ શ્રી. મણિલાલ સોમાભાઈ શાહ, દલાલ પોળ, "

- ૩ મીમનલાલ છોટાલાલ, ચટાકપોળ-ઉમરેઠ
- ૧ શ્રી. રામુભાઈ ચંકરલાલ કાટ, અક્ષપોળ, કોટાર
- ૨ શ્રી. જમનાજી પાંક, ન્યુકે પેપર એજન્ટ "
- ૧ જોરધનભાઈ વલ્લવભાઈ પટેલ (ચર) મુ. કરમચંદ
- ૧ નારાયણભાઈ હરિરામ રાવલ-મુ. ખાવડ
- ૧ દમાળજી પરસોતમ મસીદ પાસે-આણંદ
- ૧ કુખ્યા પ્રિન્ટરી (પારેખ પ્રધર્મ) પેટલાં
- ૧ અમીન છોટાભાઈ કાશીભાઈ બજારમાં-મુ. વીરસદ
- ૧ શ્રી. બાદરજી સત્સંગ મંડળ, બાદરજી
- ૨ ગાલાભાઈ મંજળદાસ પટેલ, મોટી ખડગી, "
- ૩ પટેલ ચતુરભાઈ ભાઈલાલભાઈ, સરકારની ખડગી, નાવલી
- પટેલ જમનાભાઈ નાશાભાઈ, સુજાવ બાબન મંડળ, સુજાવ
- ૧ લેખજી પ્રિન્ટરી બેરસદ
- ૧ દેસાઈ શુકર ઉપો, સાંધમીપળી નડીઆદ
- ૨ પા. અંબાલાલ ગાલાભાઈ લખાવાડ "
- ૩ શ્રી હાફા સાહિત્ય મંદીર માધનજર "
- ૪ શ્રીમાધુ-લાલ-મંડળ મોદીજીમાં માધુજીક "
- ૫ શ્રી સોનાજી કંબન રોડ, બાવસારવાડ "
- ૬ સી. અમીન કંપની, દેવજીવન રોચન રોડ "
- ૭ શ્રી. નડીઆદ ભબન મંડળ, "
- શાહ મધુસૂદન જોરધનદાસ, ક્રાંતિલા પોળ,
- ૧ જવાનીચંકર ત્રિભોવનદાસ તવાડી-ચલોડા
- ૧ કાલીદાસ લલ્લુભાઈ પટેલ વસો કાપેડીવળે-ક-વસો
- ૨ કાલોઆ મોતિભાઈ નેઠાભાઈ, વઢવા પાસે, પેટલાં
- ૧ શ્રી. વસો ભબન મંડળ, પા. પરસોતમદાસ મમનલાલ, ચોક, વસો
- ૧ ગાલાભાઈ વલ્લવભાઈ દહાણુરોડ
- ૨ વીંદલાલ નામરદાસ પટેલ બેદા
- ૧ શ્રી મધુધા ભબન મંડળ રા. સા. ચંદુલાલ ગણપતરામ દેસાઈ, મધુધા
- ૧ શ્રી. મહેતા જયંતિલાલ મણિલાલ ભેળા, નરસંદા
- ૧ શ્રી. મનમુખલાલ એમ. ત્રિવેદી. કેડીયા કોટેજ, ૭/૩૭, તીલકનગર કાનપુર
- ૧ શ્રી. રીજ ભબન મંડળ, શ્રી. મમનભાઈ બી. પટેલ, પટેલ મેડીકલ રોડ, પીજ.
- ૧ નવનીતલાલ જોગજીવનદાસ દેસાઈ, કંપડવજી
- ૨ મીમનલાલ આર. પરીખ કંપડવજી
- ૧ રવ. શ્રી. બહેચરદાસ સુવંશમ દીક્ષીત સાવંનીક લાયબ્રેરી, -મુ. ગામડી.

અમદાવાદ

- ૧ મહારાજશ્રી સોતારામજી સર્મા મહાવીની પોળમાં સોનીની પોળના મેડા ઉપર
- ૨ શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાળીદાસ જ્ઞાનિત શાવજીનિત જ્ઞાનપ્રાણ, આરોગ્યદાયક નારાયણ નીલાશ
- ૩ જીએસસઈ મહાદેવ રામચંદ્ર જ્ઞાનપ્રદે ત્રણ દરવાજા
- ૪ ઠક્કર ભુકે કેપો, રીંગીરાઈ, પુલ નીચે
- ૫ શ્રી પ્રભુદાસ મહારાજ કારંજપુર તળોમાની પોળ
- ૬ ઠાકે સોમચંદ અંબાલાલ મહીશાળોદાલની પોળમાં કમાનવાળી પોળ
- ૭ નર્મદાજીંદર મુળકંદર પંડ્યા રામપુર કાપડીવાડ
- ૮ પરમાર પ્રીન્ડોમ પ્રેક્ષ બાલાદનુમાન પાસે
- ૯ જોષકર બીખાભાઈ સખારામ અસારવા મ્યુનિ. ના ડબ્બા પાસે દોરવાસ,
- ૧૦ ધીરજલાલ ખીમજી બજાદેવ, મિરધનનર નં. ૧૪
- ૧૧ પટેલ મોદનલાલ બહેમરદાસ મહેતા મધીનીયર ઠાકપુર-વનખાળો વાંકોની પોળ.
- ૧૨ ભાવજીંદર દીપતલાલ મંજળદાસ ઠાકપુર- વડીકોટીની પોળ પાસે, વેલ્ડીમંદના દેલામાં.
- ૧૩ જંજીરાવ માધવરાવ માધવલાલ શ્રીરંગપુર અમદાવાદ ગેરજ
- ૧૪ વિનોદચંદ્ર રામજીભાઈ શ્રીધરનર નં. ૬
- ૧૫ વૈલ અંબાલાલ વિલ્લદાસ હુણસાવાડ કુંભારવાડ
- ૧૬ ચીમનલાલ હોટાલાલ દલાલ જુના સાગમાઈદ જલપંતલાલ એન્ડ કું.
- ૧૮ ધાર્મિક પુસ્તકાલય, લીકાટા રોડ
- ૧૭ અનંદા ભુકે કેપો, બાલાદનુમાન પાસે
- ૧૮ દેસાઈ જલસ, લક્ષ્મી વિલાસ દોડલ આમે
- ૨૦ આદર્શ પુસ્તકે બંદાર, ભદ્ર પાસે
- ૨૧ ખાલુલાલ મુનીલાલ સર્મા પાનકોર નામ
- ૨૨ મણીલાલ અમલાલાલ, માલપુર-અમદાવાદ
- ૨૩ લક્ષ્મીચંદ કાળીદાસ પટેલ, નવા વાડજ,,
- ૨૪ મહંત માધવદાસજી ગુરૂ મોદનદાસજી પીતળીયા નંબા વિષ્ણુમંદીર
- ૨૫ પ્રીન્ડ રોડ ભદ્ર, તાર જોશીજ
- ૧ પટેલ હોટાભાઈ ઉચ્ચમાણ મુ. ધરમજ
- ૧ શ્રી. ઠાકે બાલકૃષ્ણભાઈ ચીમનલાલ, માપાના વહેપારી, ઉંવારસડ
- ૧ જંજીરાવ ભેષ્ટારામ દીપ્તિ રામજીભાઈજંજીર મંદળ હાતપુરા-કેડોલ
- ૧ માધવલાલ કેવળદાસ પટેલ મુ. રૂપાલ વાપા દલોલ
- ૧ ઠક્કર ગણેશજી ગૌરધનદાસ-જુનુવરાજ

- ૧ મુજરાલ જ્ઞાનરૂપ દે. કમ્પની-અલેક્ષાપુ.
- ૧ શ્રી. ઈશ્વરલાલ વલ્લભરામ ભેષી, કમ્પીર સાદેનું મંદિર, વાનગર
- ૧ કુજારાવ ગોપાળરાવ ચીટનીજ, પાટણ
- ૧ શ્રી. પટેલ નાથાભાઈ નરસીભાઈ, ચાણુરેખા
- ૧ શ્રી. રતનલાલ નરસીદાસ, બાબરમાં, વાનગર
- ૧ રવિજંજીર સાંકેશ્વર બાસ દેસાઈ પોળ-વીરમગામ
- ૧ શ્રી. નારણભાઈ પ્રેમચંદ અંધી, બાબર, ધોળકા
- ૧ શ્રી. ભેષીસન મુરદજી સોની, કોઠ (ધોળકા તાલુકા)
- ૧ શ્રી. ભવાનભાઈ મનલાલ દરજી, માગદ (ધોળકા તાલુકા)
- ૧ ગૌરધનદાસ હોટાલાલ, મોદવાડા મેરી-ધંકુકા
- ૧ હર્ષદરામ મણીલાલ ઠાકે મુદાપવાડા-મોદરા. બુનાગદ
- ૨ રતિલાલ મુલાળચંદ દોશી. રોશી પ્રિ. પ્રેમ જગજીવો
- ૨ ઈશ્વરલાલ જી. રાજ, હવેલી બેન
- ૧ કીશનચંદ એન્ડ કો.-સરોટી, (કુમાન્ડા)
- ૧ હનુમાન આશ્રમ મોડાજ નં. ૧૧૫૬ નેરોગા
- ૧ શ્રી. પી. ભજત, પો. મો. રજા ધોડાખાસા
- ૧ જોડાલાલ પી. ભજત ન્યુસપેપર એન્ડ-જામનગર
- ૨ દરિદાસ વાળંદ રજીસ્ટરચોક્ષી જામનગર
- ૧ શ્રી રમણિજીલાલ કાળીદાસ ઉપાધ્યાય, મોજરાજપુરા, જોડલ
- ૧ કા.કાનજીભાઈરામજીભાઈ, કાપડ મારફીટ-રાજદોર
- ૧ મધુસૂદન નારણદાસ જીએસસઈ-નેરોગા
- ૧ શ્રી.ગૌરધરલાલ દરિદાલ દવે, ગવળ રજીયા, દળવડ
- ૧ શ્રી. કમ્પુરચંદ મુનરા, પી પ્રિમિયા રેખીકલ વર્કસ, પ્રાંગમી
- ૨ શ્રી. કાનજીરામ રામસીંઘ દોટલવાળા, રોજન સામે,,
- ૩ મહંતશ્રી રામભાવદાસજી પ્રભુદાસજી, પ્રાંગમી શ્રી. હરજીવનદાસ પ્રાગજીભાઈ ઠક્કર, બાબરમાં, રાજસીતાપુર (પ્રાંગમી)
- ૧ રોશી પ્રવીણચંદ જલસાલ, વહવાણ કુંપ.
- ૨ જમજીવન મુડીપો, દાંડીચોક્ષ-વહવાણ કુંપ
- ૧ નટરાવાલ નરસીભાઈ પટેલ, કલ્યાણપુરા
- ૧ કામેશ્વર પુસ્તકાલય, અમરેદી
- ૧ નાનાલાલ ત્રિભોવનદાસ પંડ્યા, મુજ. પ્રાવ. રૂબ અમરેદી (બીરાગ)
- ૧ ત્રિવેદી પ્રભાકંજીર જવજંજીર પોલ
- ૧ મહંત જોડવદાસજી, પ્રાંગમીજીનીચામાં-અમરેદી
- ૧ માધવજી લક્ષ્મજી C/O. હાટોલ મેડીકલ રોડ, રાજાજાનગર-સાવનગર
- ૧ મુજરાલ પુસ્તકે બંદાર, નાનકવાડા-કરોચી
- ૧ મેક્ષઈ ખાલુલાલ નરસીદાસજી કમ્પ-જુજ

ત્યારે તું શું કરીશ ?

બુદ્ધિમાન માનવ !

શરીર રોગોથી ઘેરાઈ જશે. બહાલાઓના ઉપાયો અફળ થશે. વેદ, ડોક્ટરો પોતાના ઉદ્ધવા ઉપાયો અજમાવી હાથ ખર્ચેશે સૌ રોગોથી અમગીન બનશે; ત્યારે તું શું કરીશ ?

આસુ ઘુટાશે, નાડીઓના ધબકાર જુદા હશે, કોઈ અનેશન અથવા ભણકાર વાગતા હશે, દશે દિશામાં નાખી નજર નહિ પહોંચે ત્યારે તું શું કરીશ ?

પાપના પોતલા ગાંધી પેદા કરેલા પેસા, ગંગલા, મોટર, બગીચા દારૂનાઓથી પલેકમાં સદાને માટે જુદા પડવાનો અવસર આવી લાગશે ત્યારે તું શું કરીશ ?

પ્રાણથી બહાલી મનાતી પ્રેમદા અને કુનળા બાળકોના માનેલા મીઠા સહવાસમાંથી હંમેશાના માટે છુટા પડવાનો અલ્પધાર્યો અવસર આવી પહોંચશે ત્યારે તું શું કરીશ ?

અથવા તો:—

માથે ટાલ પડશે, કાનથી ઓછું સંભળાશે, આંખે જરાબર સૂઝશે નહિ, પાણી ટપકવા કરશે, નાકમાંથી લીંટ ચુપા કરશે, મોંઢામાંથી લાજ ચાલી જતી હશે, ઉધરસ અને દમથી છાતી ભરાઈ ગઈ હશે, રાત્રી પગની શક્તિ નરમ પડશે, કમર વળી ગઈ હશે, લાકડીના ટેકા વિના ચાલવું બારે ચર્ચ પડશે, સહુ હડ હડ કરશે, સર્વથા પરવશ બની પડશે, જીવન અકારૂ લાગશે; સ્વભાવ ચીડીઓ બની જશે અને અંદર ધારણા અફળ મંદિરી રી રી રી ત્યારે તું શું કરીશ ?

વિચારક પ્રાણી !

આવું બધું રોજ બનતું નહોતું દેખાવ છે જન્મતાનું જીવંતી આવી સ્થિતિ બનતી તારા જોશમાં આવે છે જીવાનીના જોશમાં અને ધનવાનપણાનો મહાધનમાં મહાવતના ખૂસ દાલ થતા નજરે જોવાય છે તારી આ દશા નહિ જ આવે એવા ભરોસે રહે જોશી રહેતો ! વિષમ અવસ્થા વખતે દીનતા ન આવે, પોકાર ન કરવા પડે અને અશાંતિમાં પણ શાંતિ અનુભવાય એ માટે અત્યારથી કાંઈક વિચાર કરી લે, પાણી પહેલાં પોણ ગાંધનાર સમજદાર ગણાય, પાણ બાંધી નહિ અને પાણી ભરાયું, તળાવ ફાટ્યું અને પોષ આંત્ર જાલુ નહેવા માલ્યા તે વખતે પાણ નહિ બંધાય, ધાર્યું મનમાં રહી જશે, મનોરથો માટીમાં મળી જશે. આશા નિગરામાં ફેરવાઈ જશે તે વખતે પસ્તાવાનો પાન નહિ રહે, માટે સારી અવસ્થામાં મળેલી શક્તિઓના સદુપયોગ કરી લેવા વિચાર કર, સર્વ અવસ્થામાં શ્રમ આવે અને ગર્વ સ્થળે નિશ્ચિત બતાવે એવું બાતું ભરી લે પ્રનાદ નિદ્રામાંથી ધર્મ જાગરણમાં આવી જા, પછી કોઈ પણ અવસ્થા તને સુતાવશે નહિ મદા સુખ અને શાંતિ તને છાડશે નહિ. પૂરેપૂરા આનંદને અનુભવનારો બની જઈશ

સુનિ મહારાજથી દોહતવિજયજી.

ପିନ୍ଧାମାଳା

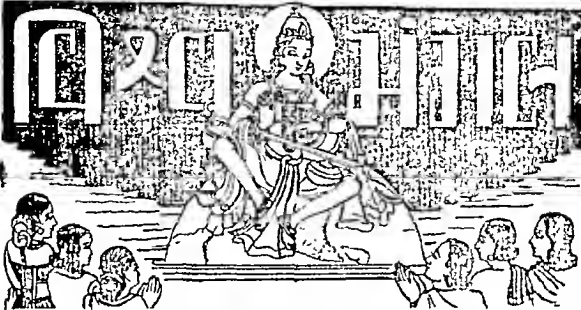

ଆକାଶ ୨୦୦୨
ଆଗାମୀ ୧୯୪୬

୧୯୪୬
୧୯୪୬

સી બાલકૃષ્ણ ગરીબા.

સત્સંગં જનયત્પરાત્મવિષયે ભક્તિં સમુદ્ઘર્ષયત્ । કામોદિગદ્ગુમાર્ગદમ્ભનનકં સાહિત્યમ્બૂલયત્ ।
 ધર્મેષ્વપમનુસાનં પ્રશ્નમયત્સન્દર્શયત્સદ્ગતિં, સંજાતં સ્વલ્પ 'વિશ્વમંગલ'—મપાકતું જગદ્ગતિમ્ ॥

વર્ષ ૧૦ મું.   આવૃત્તિ-૨૦૦૨   ઓગસ્ટ-૧૯૪૬   અંક ૫ ભો.

હાથ પકડ પ્રભુ મારો!

(શને બન્યો મસ્તાનો, નદીગણી, તમારો કાનો—ગર)

જેવો તેવો પણ તારો । હાથ પકડ પ્રભુ મારો
 તારે ભણે છેવત નભતું (૨)
 મનડું અંબજા ત્યાં ત્યાં ભમતું (૨)
 કરતું ખોટા વિચારો, હાથ પકડ પ્રભુ મારો...જેવો...(૧)
 સમજીને હું આગે પડતો (૧)
 માયાનો ભઠ્ઠો ભડભડતો (૨)
 ભઠ્ઠો નદી જૂઝતાગે, હાથ પકડ પ્રભુ મારો...જેવો...(૨)
 ત્યાં ચાલુ ત્યાં ઠાંટા વાગે (૨)
 વાગે પણ હું ચાલું આગે (૨)
 યાતો પાપ વધારો, હાથ પકડ પ્રભુ મારો...જેવો...(૩)
 “પુનિત”ની અંતરની વાણી (૧)
 અંતરભરી લે તું ભણી (૨)
 એક જ તું છે સહારો, હાથ પકડ પ્રભુ મારો...જેવો...(૪)

અમારી મુશ્કેલીઓ

ગતાંકની સમ્પાદકીય નોંધથી લઈને વર્તમાન અંકના સમ્પાદન સુધીના જરાજર એક માસમાં ગુજરાત-કાઠિયાવાડે અનેક મુશ્કેલીઓનો સામનો કર્યો છે. કાઠિયાવાડનું કારણ 'રેલસંકટ', અમદાવાદનું કારણ કુલ્લુડ અને સમસ્ત હિંદની પોસ્ટલ હડતાલ જેવા પ્રસંગોએ જન્મતાનું હલ પલોવી નાખ્યું છે. વ્યાપારી વ્યવહારની સાથે અનેક વ્યવહારો ગુચવાઈ જવાથી દરેક સામયિકોની માહક વિશ્વમંજલ-કાપોલયનો વ્યવહાર પણ ગુચવાઈ જવા પામ્યો હતો. એ જ કારણથી વિશ્વમંજલ એક પખવાડિયું મોડું પ્રકાશિત થાય છે. આવાં ધણાં કારણો હજી મુંઝવી રહ્યાં છે. એને સહન કરવાં રહ્યાં. પ્રશ્ન સૌને સન્મતિ અર્પો.

હડતાલોની પરપરા

હિન્દુસ્તાનમાં આવે હડતાલોની પરપરા ચાલી છે. એક બાજુ કારમી મોંઘવારીમાં મધ્યમ વર્ગના નોકરો લાચાર બન્યા છે એમની મુશ્કેલીઓ સાંભળવા માટે પણ ભારે દૈવી કાનની જરૂર છે ત્યારે બીજી બાજુ હડતાલોથી ખોરવાઈ જતા વ્યવહારોથી પણ દરેક વર્ગને મુશ્કેલી પડતી જેવામાં આવે છે, અને હડતાલોના સમાપન રૂપે તે તે નોકર વર્ગને થતો ફાયદો પણ સીધી કે આડકતરી રીતે એ જ મધ્યમ વર્ગ પર આધિક નજાણની અસર ઉત્પન્ન કરે છે. આમ બંને બાજુ વિચારતાં બાબ્યાહીન ભારતવર્ષની દિશા પર સહજ ચિન્તાની ભાગણી અનુભવાય છે.

ગ્રામી આહંકાર

અમારા ગ્રામી મજલાની દરિયાદોનો અત્યારે એક જ જવાબ આપવાનો રહે છે કે ધૈર્ય રાખો અને રાહ જુઓ. પોસ્ટલ હડતાલ દરમ્યાન જે જે દરિયાદો આવી છે તે બધી દરિયાદોના અમારા ફરીવાર મોકલવા માટે કાપોલયમાં બંધરો બંધાઈને તૈયાર છે. પુસ્તકોના આડરનું પણ તેમ જ છે. હવે આઠા બંધાય છે કે બંધાને વ્યવસ્થિત મળી જશે :

કેટલાક નવા આહંકારના આહંકારો બદલાયા છે, માટે આજ માસનું રૈપર તપાસી જોઈ લેવા કૃપા કરવી; હવે પછીના પત્રવ્યવહારમાં તે નજર લખવા ભૂલણું નહિ.

વિશ્વમંજલનો ધર્મોક્ત

વિશ્વમંજલનો ધર્મોક્ત જેઓએ જેઓ છે તેઓ પણ તેને લેવા સહચારીને 'વિશ્વમંજલ' નાં આહંકાર બની ગયા છે કાપોલયમાં હવે ધર્મોક્તની મર્યાદિત જ પ્રતિઓ સિલકમાં રહી છે. જેઓને આ બહુમૂલ્ય અંક વસાવવાની ઇચ્છા હોય તેઓ તાત્કાલિક માહક બની જાય એ ધૈર્ય છે.

વિનમ્ર નિવેદક

પં. મંગલજી ઉદ્ધવજી શાસ્ત્રી

તંત્રી : વિશ્વમંજલ

દેસાઈ મગનભાઈ છોટાભાઈ

સહતંત્રી : વિશ્વમંજલ.

તિહાર પીપા

લેખક - કીર્તનાચાર્ય શ્રી સીતારામજી હામી.

[ગાંઠ ૫૪ ૪૦૫ થી ચાલુ]

આગાપાશચતૈર્વદ્ધાઃ કામક્રોધપરાયણાઃ

ઈદંતે કામભોગાર્થમન્યાયેનાર્થસંજ્ઞયાનુ.

જે લોકો વાસનાથી બદ્ધ થયેલા હોય છે તેઓ ઈચ્છા અને આગાને વશ થઈ અને પોતાના ભોગને માટે અન્યાયથી ધન મેળવવા પ્રયત્ન કરે છે પરંતુ તે અન્યાયથી મેળવેલું ધન તેમને પરિણમે એવી સર્પ જેવું ફળદાપી થાય છે.

ચૈત્રોએ ધનની આંશાએ ચરુ ઊધાડ્યો પણ અંદરથી સર્પ નીકળતાં તેઓ મબરાપા અને કળું કે લેવું, ભગત કેના બદ્ધમાસ હોય છે. ચરમા સાપ ભરી ઉપરથી આપણને કેવા બનાવ્યા. દેને આપણે સારે ખરા કે ત્યારે એ ચરને ઉચકા જઈ એના જ ધરમાં પહોંચીએ એટલે એમાંથી સાપ નીકળીને એ એમાંથી એકાદને તો જાર કરડી એટલે ભગત પછી ડોળને બનાવેથી નહિ પછી ચૈત્રો એ ચરને લાંકડું બધ કરીને મળજૂત બાંધો લઈને પીપાના પર આમળ આવ્યા તે વખતે પણ પતિ પત્નીને રમરલુ તો ચાલુ જ હતું. ત્યાં પીપાછ પ્રભ કરે છે રેવિ ! તમે આજે મીધું ક્યાંથી લાવ્યા. ત્યાં સીધાની વાત થઈ એટલે દેવી કંપવા લાગ્યાં અને પ્રભુ ! કહી પતિના પવિત્ર પાદારવિદ્યા પડ્યાં અને રડવા લાગ્યાં.

પીપાછ-રેવિ ! એમાં રડવાનું શું પ્રયોજન છે, કોં તો ખરા કેવી રીતે ને ક્યાંથી લાવ્યાં !

સતી-નાથ, નાથ ! શું કહું—આજ સોધું દુ ઠેવી રીતે લાવી છું એનું મારી છબથી વર્ણન વર્ધ થશે એમ નથી. ત્યાં તો મુશળધાર વરસાદ દર થયો.

પીપાછ-રેવિ ! પણ કહો તો ખરા કે શું થયું છે ?

સતી-(અપ્રમીની આંખે) દેવ ! આજ આપ દાગર નડોના ધરમાં મુઠી અન્ન પણ નડોણું અને આંતરિ-દેવો બારણે જૂએ બેસી ભાગન કરતા દાગ, એ અને પાલખું નહિ તમારો પણ બહુ રાદ નોંધ, પણ આપનાં દર્શન ન થયાં ને હવેરે શાકી દુ પોતે સોધું સેવ્ય શ્રમમાં મધ; પણ રેઈ મુઠી અન્ન પીપાછના

નામ પર ધીરવા તૈયાર નથી, એની અને આજે જ ખતર પડી. બજવાનું ડોળએ પણ સોધું ન રીધું. આપ પધારી નહિં અને કાણુઓ જૂળ્યા બેસી રત્ના દાગ એટલે મારા મનને પારાવાર દુઃખ થયું જેથી સ્વા-ભાવિક રડી જતાયું અને રાગા રગાં મેં પ્રભુને પ્રાર્થના કરી કે દેવ ! "શુ આજે મારે ત્યાંથી અનિ-ધિઓ નિષ્કળ પાછા ફરશે ?" હુ આ રાગો પ્રભુને કહી રહી છું એટલામા એક વજીરો મને સોધું આપવાને માટે બોધાવી, પણ સાથે સાથે એણે એક આકરી યત્ન કરી. હું સમજુ છું કે બાગની આપ રમજી આવી ઘરન ન કરી છો ! તો પણ અતિધિશ્રમમાં થેલી બગેલી મેં એ વજીરોબાઈની ઘરન કબુલ કરી, એમ કહી માતાછ વધુ રત્ના લાગ્યાં. પીપાછએ આમર્શમાં પડી અને પૂછ્યું. રેવિ ! યત્ન કઈ કરી એ તો કહો !

સાતાન્યુ કહું નાથ ! બોલનાં છબ પણ ઉપડતી નથી છતા કહું છું દેવ ! સાંભળો, સોધુ આપનાર રીડીઆને દાઝ માસ અને સ્થિરથી બરેલા અને ચામડાથી ચરેલા આ રેદ પર કુદરિષ્ઠ થઈ છે એટલે વજીરો એવી ઘરન કરી છે, કે સોધું તો અપ્યું, પણ તું એકથી રાત્રે બાર વાગ્યા પછી મારે ત્યાં આવે તેલ મેં એને દા કરી, ને વજીરો મને સોધું આપ્યું. એ સીધાથી સાપ-સતોને સતોઆ છે.

પીપાછ-સતિ ! ધન્ય છે તમારો જ્ઞાનદાને ! પરંતુ દેવે તે તમારા આપેલા વચન પ્રમાણે સમય થઈ ગયો છે તો ચાલો તૈયાર થાઓ !

સતી-(આમર્શમાં) ક્યાં તૈયાર થાઉં પ્રભુ !

પીપાછ-રેવિ ! તમે વચન રીધું છે ત્યાં.

સતી-પણ તે શેઠને તો માગ ઉપર કુદરિષ્ઠ થઈ છે.

પીપાછ-વજીરોની મને તે દરિષ્ઠ તોવ પણ સતિ ! તે વચન રીધું છે. તારે ત્યાં જતું જ નેહએ.

સીતા-જેવની કંપની કને છે. પ્રભુ ! આપ આ છું બોલો છો અને મને ક્યાં જવાની બાંધેલ કરી છો !

પીપાણ-સતિ! પ્રતિજ્ઞા લેનાર તો ખુબ હોય,
પણુ તે પાળનારા કોક છે.
પ્રતિજ્ઞા લીધા પછી પાળે નહિ

તો જીવ્યાની કોક છે.

તો સતિ! તમારે તમારા વચનને પાળવું જ જોઈએ
અને આપણે તો રઘુવંશનાં બાળકો કહેવાઈએ એટલે
આપણાથી તો વચન મિથ્યા થાય જ નહિ; કારણ
રઘુકુલ રીતિ સદા ચલો આપ.

પ્રાણુ જાય અરે વચન ન જામ.

માટે ચાલો! સત્વર તૈયારી કરો. ઈશ્વર જરૂર
તમને મદદ કરશે

સતી પતિ-આગાને પ્રણુ-આગા માની ધક્કતા
હેવે ન છૂટકે તૈયાર થયાં એટલામાં જ ચોરોએ ઘર
ઉપર ચઢી પેલા ચરને ધરમાં પડતો નાખ્યો, ચર ઊઘડી
ગયો અને અંદર બરેલી સુવર્ણ મહેરોનો ઢગલો
થયો. પીપાણ હસીને કહે છે મા! હું તને ના કહું
છું ને મારી પાછળ શીદને પડી છે.

સતી-દેવ તમે ગણ કાલે જોયેલો જ આ ચર છે.
તમે તો તેને દારી દીધો પણ હમણાં આપણે માથે
હેવું છે એમ સમજીને જ પ્રણુએ લડખીમાતાને અહીંયાં
ઠાક્યાં છે. સળંગનો! જોયુંને, આતું નામ
વોગક્ષેમં વદામ્યહમ્

સતી-પ્રણુ! આપણે માથે થઈ જ રૂઝ
ચડ્યું છે તો આમાથી દરેકનું હેવું ચૂકવી દેશો
મક્ત-જેવી તમારી ઇચ્છા! પણ હવે ચાલો વિધવા
કરવો એ તમને શોખતો નથી. વરસતા વરસાદમાં પતિ-
પત્ની ધરબહાર નીકળ્યાં અને વાણીઆના ઘર નજીક
જઈ પીપાણ એક એટલા પર સંતાઈને ઊભા. આ
દર્ય પેલા ચાર ચોરમાંના એક ચોરે નિહાળ્યું. સીતાણ
વણિકના ઘર આગળ જઈને ઊભાં રહ્યાં અને બારણું
ઠોકણ વણિક પણ અનેક તક વિતક કરતો સીતાની
શહ જોઈ જોઈ હતો, ત્યાં તો બારણું ખખડડું ને વણિકે
એક હાથમાં દીવો, અને બીજા હાથમાં પાણીનો ઘડો
હાથ બારણું ઊઘાડ્યું. સતી તે વખતે નેવાનું પાણી
પડતું હતું ત્યાં એની નીચે બરાબર ઊભા હતાં. -

વણિક-સીતા! એક તો તું વરસતા વરસાદમાં
આવી, બીજું નેવાની નીચે ઊભી છે એટલે તારાં
વસ્ત્રો પણ બીજાઈ ગયાં છે. માટે લે તારા પત્ર કાઢવ-
વાળા થવા હશે તો આ ઘડાના પાણીથી ધોઈ નાખ

અને જલદી અંદર આવી કપડા જલવી નાખ, નહિતર
તને શરદી લાગશે. માતાજીએ કંપતાં કંપતાં કહ્યું-
મારા પત્ર કાઢવવાળા થયા નથી.

વણિક-તો અંદર આવ. માતાજી આકાશ તરફ
નજર કરી કરસંપુટ કરી પ્રણુને કહે છે દેવ!

મારી લાજ તમારે હાથ

હરિ સંભાળજો રે

આ દીન દાસીની દાઝ

ક્યાનિધિ ધારજો રે—(મારી)

આટલું કહી માતાજી ન છૂટકે ધરમાં પ્રવેશ કરે છે.
જેવાં માણ અંદર પ્રવેશ્યાં તેવાં જ દુર્લુહિવાન વણિકે
દાર બંધ કર્યાં. માતાજી કંપવા લાગ્યાં એટલામાં
વણિક માતાજી પાસે આવ્યો અને જેવો વ્હાલી કહી
માતાજીની સરીરને રપથ-કરવા બંધ છે, ત્યાં તો
માતાજીનાં બાજે પણ કંપી રહ્યાં હતા અને વણિક
પણ આ પાપકર્મ કરવા તૈયાર થયેલો હોવાથી એના
બાજે પણ કંપતા હતાં અને એ કંપમાં (ધુળરામાં)
વાણીઆનો હાથ માતાજીની પીઠ પાછળ ચડી ગયો.
હાથ અડતાં જ માતાજી ગભરાઈ ગયાં અને જેવું માર્
નથી, એના પરમકૃપાળુ પરમદામા છે. સાદ દીવો,
મગવાન! આટલું જ બોલતાં માતાજી અચેતન થઈ
જમીન પર પડકાઈ ગયા. ત્યાં વાણીઆને પ્રકૃપાએ
બાન થયું, અરે સીતા વરસતા વરસાદમાં પલંગની મારે
થેર આવી છે, નેવાંની નીચે પલંગતાં મે એને મારી નજરો
નજર નિહાળી છે. છતાં પણ અરે. તેના વસ્ત્રો, મોરાં
કેમ છે? જરૂર સીતા અને પીપો એક સાધારણ
મનુષ્ય નહિ પણ દેવ-દેવી છે એમ કહી વાણીઓ
પ્રજ્ઞાતાપ કરવા લાગ્યાં એટલામાં માતાજીને શુદ્ધિમાં
આવેલાં જોઈ વણિક ચરણમાં પડી ગયો અને કહેવા
લાગ્યો, મા! સીતા! હું તને નહોતો જાણતો હું
તને જગતની બીજી સ્ત્રીઓ જેવી સાધારણ સ્ત્રી સમ-
જતા હતો. પણ મા! મને આજે જ ખબર પડે છે કે
માનવીએ માનવીએ ફેર હોય છે" તું તો સાક્ષાત્
જગદેશ્વરી સીતા જ છે, તું તો પરમ ભક્તિમતી સતી
છે. તો હે જગદેશ્વરી! મને માફ કર, મા! એમ કહી
વાણીઓ પોતાના પાપનો પસ્તાવો કરી સીતાના
ચરણમાં મરતક મૂકે છે.

આ દર્ય નિહાળ્યા-એટલે કે વાણીવાનો હૃદય-
પથો જોઈ માતાજી પરમ પ્રસન્ન થયાં અને વાણી-

આને ચરણમાંથી ઊભાવી અને કહ્યું-એકા! હું તને કામા આપું છું, પણ પુનઃ આવું પાપકર્મ નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લે એટલે. કે હવેથી જન્મતની ઠાઈપણ મા, બેન, તરફ કુદૃષ્ટિથી તારે જોવું નહિ. વાણીઆએ માતાજીના ચરણના સેવક સર્વ અને હવે આવી જૂથ નહિ કહું એ બદલ પ્રતિજ્ઞા લીધી. આથી માતાજી પુષ્કળ પ્રસન્ન થયાં અને “ભગવાન તને સદ્બુદ્ધિ આપે” એવો આશીર્વાદ આપી બહાર નીકળવાની તૈયારી કરી.

વણિક-માતાજી! ઊભાં રહો હું તમને ધર સુધી ચૂકવા આવું.

સીતાજી-ચૂકવા આવવાની જરૂર નથી, બહાર ભગતજી જોવા જ છે. એથી તો વણિકને બહુ જ આપાત થયો. ત્યાં માતાજીએ કાર ઊપાડી ભગતને સાદ દીધી એટલે પીપાણ મહાનમાં દાખલ થયા. વાણીઆ લગ્ન ભય, પાપ અને શાપના ડરથી કંપિતો હતો ને રડતો હતો ત્યાં માતાજીએ સર્વ દુઃકીત સમજાવી. અને વણિકે ભગતના ચરણમાં પ્રણામ કરી કામા માગી. વાણીઆના આ હૃદયપલ્લડાથી ભગતજીને નિરાતિ થય આનંદ થયો અને ભગવાન પોતાના ભક્તને જેવી રીતે મંદક કરે છે એ જોઈ તેમનો આત્મા યતનની ઊંડો અને મુક્તકંઠે બોલાઈ જવાયું-

“હરિને ભજતાં હજી ઠાઈની

લાજ જતાં નથી જાણીશ;

પ્રભુને ભજતાં હજી ઠાઈની

લાજ જતાં નથી જાણી શ.

જેની સુસ્તી શામળીયાની સાથ

વડે વડે વાણી શ.

હરિ.

પણી પતિ-પત્ની પ્રભુનો ઉપકાર માનતાં પોતાને સ્વરચાને અર્ધા. આ કૃત્ય પેલા ચાર ચોરમંત્રો એક ચોર જોઈ ગયો હતો; પણ ધરમાં શું બન્યું? એનું એને જ્ઞાન નહોતું, એ પણ વિચાર કરતો કરતો પોતાને ઘેર ગયો. બીજા દિવસે પ્રાતઃકાળમાં પીપાણને પોતાના લેણદારોને બોલાવ્યા અને પેલી રાત્રે આવેલી સુવર્ણ મોહરામાંથી દરેકનું દેવું ચૂકવી દીધું. હવે માત્ર લેણદારોમાં એક તેહી બાંચી જ પાડી રહી ગયો. ત્યારે તેહીને ખબર પડી કે પીપાણને બધાનું દેવું ભરપાઈ થયું છે, ત્યારે એ પણ પોતાનો ચોપડો લઈ પીપાણને ઘેર ગયો અને ભક્તનું કંઠે છે કે મારા પૈસા મને આપે. પીપાણની પાસે હવે પૈસા ન હતા, પીપાણને

શાંતિથી તેહીને સમજાવ્યો, બે ભાઈ બધાપ લેણદારોનું દેવું મેં ભરપાઈ કરી દીધું છે હવે તું એકતો જ બાકી રહે છે; પણ બાપા હવે તને આપવા મારો પાસે કાંઈ અવશેષ રહ્યું નથી એટલે કરી પુનઃ ભગવાન કૃપા કરશે એટલે હું પડેલો જ તને બોલાવી તારું દેવું ભરપાઈ કરીશ. માટે તું પણ આ વખત મારા ઉપર દયા કરી થોડા વખત માટે ચોખી જ; પણ તેહીએ માન્યું નહિ; કારણ કે હવે એને પીપાણના વચન પર વિશ્વાસ ન આવ્યો. એને એમ લાગ્યું કે પીપા પાસે પૈસા છે છતાં જાણી જોઈને મને આપતા નથી એટલે એણે કહ્યું કે પૈસા લીધા સિવાય હું તો ઊઠવાનો જ નથી. ત્યારે પીપાણને હસતા હસતાં કહ્યું કીક જાઈ લે ત્યારે આપણા કેટલા પૈસા નીકળે છે એનું ખાતું કાઢ તરત જ તેહીએ ચોપડો ડાવાડ્યો, ચોપડાનાં પ્રત્યેક પાનાં મારાં જ ભાગ્યાં. તેહી જમરાયો અને મારો માગીને કહેરા માર્યો કે ભાઈ મારી જૂલ થઈ છે હું તમારી પાસે મળવા આવ્યો છું, બાપા! તમારા પૈસા મારે જોડતા નથી પણ મારા બીજા ખાતા સરખાં કરી આપે. પીપાણ હસતા હસતા કહે છે-કે જ ઘેર જ! મારે હવે રતાન કરવાનો સમય થયો છે. અને હું તળાવે જઈ છું, બે તારો ચોપડો જોવાને તેવા જ છે. તેહી ઘેર ગયો અને જઈને ચોપડો તપાસે છે તો પૂર્વવત્ત ચોપડો હતો તેવા થઈ ગયો હતો. (એટલે કે બધાં ખાતા એને દેખાયા) ત્યારે એને આત્મશાંતિ વળી હવે પીપાણ તળાવ ઉપર સ્નાન કરવા ગયા છે. એ વખતે આપાદ મંદિરો આસતો હતો અને વરસાદ પણ વરસતો હતો અને પીપાણ તળાવના ટેકપૂર પાણીમાં ઊભા રહી અંજલિ જોડી ભગવાનની પ્રાર્થના કરી રહ્યા છે, ત્યાં જ એક સાકાજી રડતો રડતો આવ્યો અને પીપાણને ખ્યાનભંગ કરી કહ્યો-મારો.

સાકાજી-દેવ! મારા મરીજનું ધન એકતો એક

જગદ હતો તે મરી ગયો છે અને આ આપાદ મંદિરો આવે છે, મારો નામ વરસાદથી આ સાચાં મોતીમાં વરસાવી રહ્યો છે; પણ હું ખેતી સેને કરું; કારણ કે હું એક મરીજ સાકાજી છું ને જગદ સાવવાની મારી પામે રાખી નથી તો દયાનિધિ મને તેમ કરીને એક જગદ તમે દારી આપે. પીપાણ હસીને કહે છે-માઈ! અદોશાં જ બપોરે શું ખાઈશું એની ચિંતા છે. ત્યાં હું તને જગદ મ્યાંથી લાવી આપું. —અપૂર્ણ.

સંકીર્તન ભક્તિ યોગ :- [પૂજ્યપાદ સ્વા. શ્રી. શિવાનંદજી]

ય. સેવતે મામગુણં ગુણાત્મકમ્ ।
હૃદા કલા વા વદિ વા ગુણાત્મકમ્ ।
સોઽહં સ્વપાદાશ્ચિત્તરેણુમિઃ સ્પુશન ।
પુનાતિ લોકપ્રિયતયં યથા ર્ચયઃ ॥

—શ્રી રામગીતા (૧૨)

જે પુરુષ મારા નિર્ણય વા સચ્ચ સ્વરૂપું હૃદય-
પૂર્વક રમરુણ કરે છે તેને હું મારી પદરજથી-એમ
સ્પર્શ તેનાં કિરણો વડે ત્રણે લોકને પ્રકાશિત કરે છે તેવી
રીતે-પવિત્ર કુરું છું.

આ ઉપરથી જરૂર સમજાશે કે શ્રી સર્વેશ્વરનું નિર્ણય
અથવા સચ્ચ સ્વરૂપું હૃદયેના સેવન કરવાનું છે.
ધનવાનનું ચિત્ત હૃદયેના ધનમાં અને ભક્તોનું ચિત્ત
હૃદયેનાં ભવવાનમાં જ રહે છે, તેથી ભક્તાન્તેને સતત
પ્રભુના ખ્યાર નામરમરણની અને કીર્તનની જરૂર છે.
આ કલિયુગમાં “કલો કેલપ-કીર્તનાત્” સંકીર્તન ભક્તિ-
યોગથી વહેણુ પ્રભુ પાસે પહોંચી શકાય છે અત્યાર
સુધીના ધણા ભક્તોના ચરિત્ર વાચવાથી ખાત્રી થશે કે
તેમાંના ધણાખરા આ સંકીર્તનભક્તિયોગથી જ
પ્રભુને પામ્યા છે. તેઓનો સંકીર્તનનો આનંદ આપણુ
માંથી વર્ણવી અને અનુભવી શક્યા છીએ. (દા. તરીકે-
નરસિંહ મહેતા, મીરાબાઈ, શ્રી વૃદ્ધસીંહસજી મહારાજ,
સુરદાસજી, કબીરજી, સત ગુરારામજી, અને શ્રી
અન્ય પ્રભુ તો સાક્ષાત્ સંકીર્તનયોગપ્રચારક પ્રભુ
જી અત્યારે C.P. U.P. માં તો એટલા બધા સારા
અને મોટા પ્રમાણમાં સંકીર્તનનો પ્રચાર છે કે જેનો
આશ આપણને અહિં આવી શકશે નહિ. પરંતુ આવા
સુલભ સંકીર્તનયોગ હોવા છતાં દરેકને તેનો પૂરો લાભ
મળતો નથી. કારણ સંકીર્તન તે કાંઈ નાટકી અથવા
ખગ્ગર વસ્તુ નથી; તે તો પ્રભુના ખ્યાર નામનો અને
ગુણના ગાનનો અખાંધિત ધોષ છે, જે રોકાયો રોકાઈ
રહે તેમ નથી, બાંધ્યો બંધાઈ રહે તેમ નથી, અન-
તેનું વર્ણન અવર્ણનીય છે આ વસ્તુ તો શુદ્ધ હરના
ભક્તો જ સમજી શકે. (sound has Colour,
shape and form) જ્યારે સ્વર અને તાલમય
પૂર્ણભાવ અને પ્રેમથી સંકીર્તન થાય છે ત્યારે આશુ-
ભાશુનું વાતાવરણ એટલું શુદ્ધ થાય છે, કે તેનો
અનુભવ સંકીર્તન કરનાર અને કરાવનારને જ થાય છે.

“If one does sankirtan from the bottom
of his or her heart with full Bunav & prem
even the Trees, stones, Birds, Beasts, may
even the Dumb walls will be deeply influen-

ced. Shri Narada, Shri Hanman, Rishis &
Munis visit places where such sankirtan is
held. You can see brilliant Light all around
the pandal.”

પરંતુ ઉપર પ્રમાણે થવામાં નિયમેનું પાલન
કરવું જોઈએ અને તે યોગ નિયમે પળાય અને તે
પ્રમાણે સંકીર્તન થાય તો જરૂર ફાયદો થાય.

A. સંકીર્તનની યદુઆત મહામંત્રથી થવી જોઈએ.
(હરે રામ.....હરે કૃષ્ણ.....)

B. ઓછામાં ઓછા એક ધ્વનિ ૨૦ થી ૩૦
મિનિટ સુધી તો રહેવો જ જોઈએ.

C. આખો બધ કરી પ્રશ્નનું ધ્યાન ધરી સંકીર્તન
થવું જોઈએ.

D. હારમોનીયમ તથા વિજેદની ખાસ જરૂર નથી
પરંતુ તાલ, ભાવ અને પ્રેમની જરૂર છે.

E. શુદ્ધ વાતાવરણ અને સંકીર્તન કરનાર તથા
કરાવનારની શારીરિક અને માનસિક શુદ્ધતા ઉપર જ
આનુરૂપ અને આનંદ સમાયેલ છે.

અત્યારે આપણી યાત્રા સંકીર્તન થાય છે પરંતુ
ખાત્રીએ ધણી જ નજરે પડે છે અને તેથી તેનો લાભ
આપણને મળતો નથી. સાચેસાચું જ્યારે સંકીર્તન
થાય છે ત્યારે સ્વર્ગ અહિં જ છે તેમજ અનુભવા
છે. પરંતુ દીલ્હીરીની વાત છે કે ધણું સંકીર્તન
મંડળેએ તો “Contain sankirtan mandal
have assmned the form of music club
a dooing kirtan for recreation only”
નાટકી રૂપ જ આપ્યું છે.-

અત્યારમાં જમાનામાં વહનીય, પૂજ્ય મહાત્માશ્રી
ગાધીજી પણ શ્રી રામનામનો પ્રતાપ કેવો છે તે હરિજન-
બધુમાં વર્ણવે છે.

(Dependance upon God who is bound to
listen to our prayers if only we believe in
him, and are ready to sacrifice all for Him:-

Singling the Lord's name is a Mental Tonic.
Why do you read many Books, It is of no
use, The great Book is within your heart;
open the pages of this Inexhaustible Book by
doing real sankirtan of Lord Hari, you will
know every thing. Close the eye, with draw
the senses, mere deep in nam-Sankirtan you
will get all.

May peace be into all ! !
Om Shanti ! Shanti ! ! Shanti ! ! !
Kumari Rangan Pandya
Junior B A.

ભક્તિ રતનાવલી : પ્રથમ પંક્તિ

લે. સી. યોગીન્દ્ર જ. ત્રિપાઠી, M.A. પ્રાચીન વાસ્તુશાસ્ત્ર, વડોદરા
(ગતાંકના પૃષ્ઠ ૩૬૩ થી આપુ)

નાયં ધિયોક્ષ્ણ ઉ નિતાન્તરતેઃ પ્રસાદઃ
સ્વયોપિતાં મલિનગન્ધવ્યાં કુતોડ્યાત્ ॥
રાસોત્સવેડસ્ય મુજક્ષ્ણદ્વૃક્ષીતકુળઠ-
લ્લગ્ધાશિષાં ચ વદગાદ્ મજવલ્લવીનામ્ ॥

(૧૦ । ૪૭ । ૬૦ ઉચ્ચયઃ)

રાસરીડાના ઉત્સવમાં શ્રી કૃષ્ણના બુલ્બડે જેમના
કંઠે મદ્ય ક્યાં દતા અને તે વડે જ જેમણે સર્વ
મનોરથો સિદ્ધ કરી લીધા હતા એવી પ્રાણી ગોપીઓએ
ભગવાનની જેવી કૃપા પ્રાપ્ત કરી છે તેવી કૃપા તો નિરંતર
એમના અંગમાં રમણ કરનારાં લક્ષ્મીદેવી ઉપર કે
કમળ જેવી સુગંધી તથા કાન્નિવાળી દેવાંજનાઓ ઉપર
પણ થઈ નથી; તો પછી બીજી સ્ત્રીઓ વિશે તો કહેવું
જ શક્ય નથી.

માસામહો ઘરનરેણુપામદં સ્વાં
ઘૃન્વાયને કિમપિ ગુન્મલતોપધીનામ્ ॥
યા દુસ્ત્યજં સ્પજનમાર્યપથં ચ દિસ્યા
મેજુર્મુકુન્દપદ્મીં દ્યુતિમિષિમુર્યામ્ ॥ ૭૧ ॥

(૧૦ । ૪૭ । ૬૧ ઉચ્ચયઃ)

અહો કુખથી તણ રાસવ એવાં પોતાના સ્વગ્નોને
અને આર્થમાત્રેના ત્યાગ કરી જે ગોપીઓ વેળેને
પણ શોધવા ચોઅ શ્રી ભગવાનની પાસેને પામી મઈ
તે આ ગોપીઓના ચરણનું સેવન કરનારા વન્દાવનનાં
વૃક્ષોનાં શુદ્ધ લગ્નઓ તથા સ્ત્રીધિઓમાંથી મોટાપણ
ભાવમાં કું જન્મું તો કેવું સારું !

ન પ્રમણઃ સ્વપરમેદમતિસ્તવ દયાદ્
સર્પાત્મનઃ સમદશઃ સ્વસુપાનમૂતેઃ ॥
સંસેવળં મ્હુરતરોરિષ તે પ્રસાદઃ
સેપાનુરૂપમુદયો ન વિપર્યયોડય ॥ ૭૨ ॥

(૧૦ । ૭૨ । ૬ પુષ્પિષ્ઠ)

હે પ્રભો ! આપ સ્વાર્તામા, સમર્થા અને આત્માનુ-
ભવસ્વરૂપ પરબ્રહ્મ હો. આપમાં “ આ મારું ” અને
“ આ પારનું ” એવો ભેદભાવ છે જ નહીં; તેમ જ્યાં
પણ જેવી રીતે કષ્ટપ્રશ્ન સેવન કરનારાઓને પોતપોતાની
આવનાનુસાર ફળ મળે છે તેવી રીતે આપની સેવાને

અનુરૂપ ફળ આપની મેવા કરનારાઓને મળે છે. આમ
હોવાથી આપનામાં ભેદભાવનો દોષ સમવતો નથી.
મયિ મક્તિદિં મૂતાનામ્ મૂતત્યાય કસ્યતે ॥
દિષ્ટવા વદાસીન્મત્સનેદ્દો મયતીનાં મદાપનઃ ॥ ૭૩ ॥
(૧૦ । ૮૨ । ૪૬ ધીટુષ્ણઃ)

માગા પરીની ભક્તિ પ્રાણીઓને મોક્ષ આપવાને
સમર્થ થાય છે માટે તમને ‘ મારી પ્રાપ્તિ કરાવનારો
મારા ઉપર જે સ્નેહ થયો છે તે જાદુ સારું ’ થયું છે.
યે યૈ ભગવતા પ્રોક્તા ઉપાયા હ્યાત્મલગ્ધયે ॥
અજ્ઞાં પુંસામગ્નિપુણં વિદિ માગવતાન્દિતાન્ ॥
યાત્રાસ્થાય નરી રાજપ્ર પ્રમાદોષ કદિન્વિષ્
ધાયન્નિમીત્ય યા મેત્રેન્ન સ્વહેત્ર પતેદિદ ॥
કાયેન યાવા મનસેન્દ્રિયેયાં
ગુરુપાતમના યાનુવતસ્યમાયાન્ ॥
કરોતિ યદાત્મકજં પરસ્મૈ
નારાયણાયેતિ સમર્પયેત્તત્ ॥ ૭૬ ॥

(૧૧ । ૨ । ૩૯ । ૩૬ કથિઃ)

અગાની પુરોગેને પણ અનાયામે આત્મવશ્યુની
પ્રાપ્તિ થાય તે માટે ભગવાને જે ઉપાયો દર્શાવ્યા છે તે
તમારે ભાગ્યવતઃધર્મ જાણવો.

હે રાજન ! આ ભગવતઃધર્મનો આશય કરવાથી
મનુષ્ય દરી પ્રમાદી થતા નથી. (યોગસાધના વગેરેમાં
જેવાં વિષ્ણો નડે છે તેવાં) ભગવતઃધર્મમાં દરી નડતાં
નથી. મનુષ્ય આ ભગવતઃધર્મમાં આંખો મીંચીને દોડી
જાય જ્યાં પણ નથી દોડે આતો કે નથી પાતો.

(આ ધર્મનું પાલન કરતા માટે એ અર્થજનું છે
કે) યરીથી વાણીથી, મનની કન્નિયોથી, લુહિના અદ-
કારથી કે અનુસારાયે રચનાથી મનુષ્ય જે જે કર્મ કરે
તે તે જાનું પરમાત્માને અર્પે જ છે એ પ્રમાણે સમર્પણ
કરી દે.

દદં વક્તે તપો જનં વૃક્તં યજ્ઞાત્મન પ્રિયમ્ ॥
દાપન્નુતાન્દુદ્ગમ્પાપાન્ વત્પરસ્મૈ નિવેદનમ્

(૧૧ । ૬ ૨૪ પ્રકુદઃ)

શ્રુત, ધન, તપ, જપ, સદાચાર અથવા જે કઈ પણ

પોતાને પ્રિય હોય તે તથા સ્ત્રી, પુત્રો ધર તથા પ્રાણ
આ બધું પરમાત્માને અર્પણ કરી દેવું.
મધ્ય દ્વિતીયામિનિવેશતઃ સ્થા-
દીશાદપેતસ્ય વિપર્યયોઽસ્મૃતિઃ ।
તાન્માયયાતો બુધ આમજેતે
મપત્યેકયેશં ગુરુદેવતાત્મા ॥ ૭૮ ॥

(૧૧ । ૨ । ૩૭ કવિઃ)

પરમાત્માની વિશુષ્ણ યતાં, એની માથાને લીધે
ભગવત્સ્વરૂપની વિસ્મૃતિ થાય છે અને તેને લીધે દેહા-
ત્મભાવનું વિપરીત ગાન થાય છે અને. તેથી દૈત્યહુદિ
યતાં મનુષ્યને ભય થાય છે. મારે જ યુદ્ધ વિષે કથિતહુદિ
તથા આત્મહુદિ કરીને કેવળ એક અભ્યાસિયારી ભક્તિથી
પ્રભુનું ભજન કરવું નોંધ્યો.

ત્વાં સેવતાં દુરહૃતા ષઢ્વણોઽન્તરાયાઃ
સ્વૈકો યિલ્હૃત્ય પરમં યજતાં પદં વે ।
નાન્યસ્ય ઘર્હિપિ ષલોન્દવતઃ સ્વમાગા-
ધ્યસે પદં સ્વમચિતા યદ્ધિ યિષ્તમૂર્તિ ॥

૧૧ । ૪ । ૨૦ ॥

જેઓ આપની સેવા કરે છે તેમના આર્થમાં દેશે
અનેક વિધી નામે છે; કારણ કે તેઓ તેમના સ્વર્ગીય
સ્થાનને ઉલ્લેખીને આપના પરમપદ તરફ જઈ રહ્યા
યા છે. પરંતુ જે કેવળ કર્મકાંક્ષામાં જ તપ્તિ માનીને
તાદિદારા દેવતાઓને તેમના ભાગરૂપ પુરોગ્રહ વિગેરે
માટે છે એમને કષ્ટપણ વિધિ નહતું નથી; આમ છતાં
આપના ભક્ત આપ એમની રક્ષા કરતા હોવાથી
વિધિના માથા ઉપર પગ મૂકીને પરમપદને પામે છે.

મુલવાદ્વૃણાવેશ્વઃ પુરુષસ્યાધમૈઃ સહ ।
ચત્વારોઽઙ્કિરે ઘર્ષાં મુણેવિપ્રાશ્વઃ પૃથક્ ॥ ૮૦ ॥
ય ઘર્ષાં પુરુષં સાક્ષાદાત્મા પ્રમથમીશ્વરમ્ ।
ન મજન્યવજાનન્તિ સ્થાનાંદુષ્ઠયાઃ પતન્ત્યધઃ ॥ ૮૧ ॥
(૧૧ । ૫ । ૨-૩ ચમસઃ)

ભગવાન આદિપુરુષના મુખ, ગાદી, સાથળ તથા
પગમાંથી ચાર વર્ણો (બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર
અને ચાર આશ્રમે) (સત્ત્વગુણ, રુદ્રસ્ય, વાનપ્રસ્થ અને
સંન્યસ્ત) ઉત્પન્ન થયા છે. તેમજ એ વર્ણો ગુણો
પ્રમાણે ઉત્પન્ન થયા છે. આ વર્ણોમાંથી જેઓ પોતાને
ઉત્પન્ન કરનાર 'પરમેશ્વરનું' ભજન કરતા નથી અને
તેના અનાદર કરે છે તેઓ પોતાના વર્ણુ તેમ જ
આશ્રમના રથાનથી બહુ ઘર્ષાને નરકમાં પડે છે
થોડે કલિયુગે પ્રાપ્તે સર્વધર્મવિવર્જિતે,
વાહુદેવપરા મર્યાસ્તે કૃતાયાં ન સંશયઃ ॥ ૮૨ ॥
આ ધાર કલિયુગમાં મનુષ્યો પાર્શ્વિક ક્રિયાઓ, મનો
અને આત્મો તજી દેશે એવા કળિગાળમાં જેઓ માત્ર
ભગવાનનું ભજન કર્યા કરશે તેઓ જ પરમપદને
પ્રાપ્ત કરશે.

સંસારરૂપે ગતિતં વિષયેર્મુખિતં ક્ષણમ્ ।
પ્રસન્ન કાલાદિનત્તામાનં કોઽન્યત્માતુમિદેશ્વર ॥ ૮૩ ॥

[૧૧ । ૮ । ૮૧ વિક્રલા]

સંસારરૂપી કુવામાં પડેલા, વિષયોએ હરી લીધેલા
વિવેકશાળા અને કાળજી સર્વનો ભ્રમ બનેલા આ
જીવાત્માનું રક્ષણ કરવાને 'પરમાત્મા' વિના બીજું
કોણ સમર્થ છે ! અપૂર્ણ.

ખુબ વિચારને આંતે

જિંદગી એ એક મહાન યુદ્ધન મહાન છે. ઈન્સાન એ યુદ્ધમાં લડતો સિપાહી છે. દરેક દરેક
ઈન્સાનને એ જીંદગીના રણધેનમાં ઝડપાવવા પડે છે. જે એ લડાયેલી ઝોળી તે પુરુષ (સિપાહી) જિંદગી
હારી ગયો. જે સિપાહી હારેને મુખે ધા ઝીલી લે છે. જે જીંદગી સાથે ખામ બીટી ઝડપે છે તેણે
જીંદગી જીતી નળી તે પોદો જીલો.

જીંદગી સમુદ્રની મહાન સફર છે. ઈન્સાન એ સફર ખેડનાર ના ખુરો છે. દરેક દરેક ઈન્સાનને એ સફર
ખેડવીજ પડે છે- મૃત્યુ સિવાય એ સફરમાંથી અટકવાનો બીજો માર્ગ જ નથી.

તેવું વઢાણ સાગરની મોળાઓની એક જ થપાટથી ડુબે છે. એ મજબૂતોને ખેડનાર વિપત્તિઓ સામે
ઝડપે છે તે સાતે સમુદ્ર હસતાં હસતાં પાર કરે છે. જેને મન પુરુષાર્થ એ જીંદગીનો ખોરાક છે. જેને
આપતિઓ સામે ઝડપવામાં મળ આવે છે, તે જીંદગી જીતે છે હે ખદાસી ! ધીરનાથી તારા જીવનને
પાર હિતાર. રાતવિશ્વ સાગરપાર કરવા અવિચ્છાંત સામર્થ્ય, બરાસો, ચપગતા, ધીરજ, નિમરતા અને
સર્વકુશળતા તારામાં નોંધશે.

. મી. હગનલાલ એમ. દવે.

(ગતાક્રમાં પૃષ્ઠ ૪૧૬ થી આરંભ)

ભરતના માર્ગ જનમ

ગયા પ્રકરણમાં જણાવ્યું તે પ્રમાણે સાધુજનો પણ પોતાના મનનો વિશ્વાસ કરતા નથી અને જનતાં સુધી એકાન્તમાં (એટલે જનસમુદાયથી અલગ) રહે છે, તે છતાં એકાન્તમાં પણ પોતાના પૂર્વ મંદારા સાચી શકે નહિ તો પૂર્વચિત્તિ નામની અપસરાનો ભોગ પેલી રીતે જની જાય છે તેની હકીકત હવે અપભ્રેવજના પુત્ર ભરતની કથામાં શુદ્ધેવજી પરીક્ષિત રાગને કહે છે

મહારાજ ભરત પરમ ભગવદ્ભક્ત હતા. તેને માટે ભાગવતમાં મહાભારત વિગેલણ વપરવામાં આવેલ છે. (૫-૭-૧) અપભ્રેવજની પછી ભરત ગાદી ઉપર આવ્યા. તેણે વિશ્વરૂપની કન્યા પચ્ચની સાથે વિવાહ કર્યો. જેમ તામસ અહંકારમાંથી સ્વદ, સ્પર્શ વગેરે પાંચ તન્માત્રાઓ ઉત્પન્ન થાય છે તેમ રાજર્ષિ ભરતે પચ્ચનીના ગર્ભથી પાંચ પુત્ર ઉત્પન્ન કર્યા. શ્રીમદ્ ભાગવતમાં ન્યાં આવી ઉપમા આપવામાં આવે છે ત્યાં પ્ધાન રાખીએ તો અધ્યાત્મ ભાવ સ્પષ્ટ જોઈ શકાય છે. દરેક જીવમાં તામસ અહંકારથી, સ્વદ સ્પર્શ વગેરે તન્માત્રાઓ ઉત્પન્ન થયેલી નેવામાં આવે છે. રાજસ અહંકારમાંથી પાંચ ઇન્દ્રિયો ઉત્પન્ન થાય છે અને સાત્ત્વિક અહંકારમાંથી ઇન્દ્રિયોના દેવ ઉત્પન્ન થાય છે. એ બધું અહંકારનું પરિણામ છે. અને ન્યાંસુધી અહંકાર છે. લાંસુધી છૂટે તેવું નથી. તેથી ગીતામાં પણ અહંકારને છોડવા તરફ બહુ પ્ધાન રાખવાનું કહેલ છે. કર્મ બંધન ક્યાં નથી પણ “મેં ક્યું” એ ભાવ બંધન કર્તા છે. અહંકાર મૂળ પ્રકૃતિમાંથી બનેલો છે, અને અનાત્માના વિચારથી જ જન્મતા રહે છે સ્થિતપ્રજ્ઞના લક્ષણ જણાવતાં મીતાના બીજા અધ્યાયમાં ભગવાન અર્જુનને કહે છે કે જ્યારે મનની બધી-કામનાઓ છૂટી જાય અને આત્માથી આત્મામાં રહેવાય ચારે સ્થિતપ્રજ્ઞ દશા પ્રાપ્ત થાય છે. સામાન્ય માણસ અનાત્માના વિચારથી રહે છે તેથી તે દશા પ્રાપ્ત થતી નથી. તેમાં જ્યાં વિષ્

આવે છે. તે જણાવવા માટે ભરતચરિત્ર પાંચમા સ્કંધમાં મુકવામાં આવેલ છે.

મહારાજ ભરત બધાં શાસ્ત્રોના મર્મ જાણવાવાળા હતા. તે વાત્સલ્યભાવથી પ્રગ્ભવ પાલન કરતા હતા તે યશ અને શુભકર્મ કરતા હતા. અને તેનું ફળ ભગવાન વાસુદેવને અર્પણ કરી દેતા હતા. આ જાનન યશ કરનારના પ્ધાનમાં રહે તેટલા માટે હાથમાં યશ કરાવનાર હોતા પોતાના યજ્ઞમાનને વારંવાર કહે છે કે બોલો “ન મમ” એટલે “આ મારું નથી” એટલે ભગવાનનું છે હાલના કાળમાં રેશનીબને લાંબને અને બર્જિ કારણેથી યશો એકા યજ્ઞ ગણેલ છે. પણ બીજાં જે જે કર્મ આપણા પ્રારબ્ધ પ્રમાણે આપણે કરવાં પડે તેમાં પણ ન મમ એટલે મારું નથી પણ એ ભગવાનનાં છે અને એ કર્મથી ભગવાન પ્રસન્ન થાય એવી ભાવના રાખવી જોઈએ.

જાન આવી સારી ભાવનાથી કર્મ કરતા હતા તેથી તેના અંત કરણની શુદ્ધિ સારી થઈ હતી, અને ભગવાન વાસુદેવમાં દિવસે દિવસે વધે તેવી ભક્તિ તેનામાં ઉત્પન્ન થઈ હતી (૫-૭-૭) આ પ્રમાણે ભરતે દસ હજાર વર્ષ સુધી રાજ્ય ક્યું અને પછી બધી સંપત્તિ પુત્રોને સોંપી રાજ્ય છોડી હરિદ્વર ક્ષેત્રમાં તપ કરવા ચાલી નિકળ્યા. અહીં દસ હજાર વર્ષની વાત માનવામાં ન આવે તો દશે ઇન્દ્રિયોના ભોગ મળે ત્યાં સુધી રાજ્ય ક્યું એમ સમજવાનું છે. હરિદ્વર ક્ષેત્ર ગંડકી નદી ઉપર આવેલું છે. તેમાં ચક્રાકાર શાલિગ્રામ નીકળે છે. તેને વિષ્ણુનું પ્રતીક માની કટલાક પૂજા કરે છે. વિષ્ણુ એ સ્થિતિ આપનાર તત્ત્વ છે. ખરી રીતે તે આત્મામાં સ્થિતિ આવે છે પણ સકામ ભક્તો તેની ઉપાસનાથી કટલીક સિદ્ધિઓ મેળવે છે

હરિદ્વર ક્ષેત્રમાં પુષ્પકામનના વનમાં એકવા રહેવાથી અને કન્દ, મૂળ અને ફળ વગેરે ખાઈ ભગવાનની ભક્તિ કરવાથી ભરતજીનું અંતઃકરણ બધા વિષયોની

કમ્પાઝી મુક્ત યદ્ય ગયું અને તેનામાં નવા આનંદ ઉત્પન્ન થયો (૫-૭-૧૧) આનંદના પ્રવાહથી તેના તેના શરીરમાં શેમાંય ઉત્પન્ન થયાં અને પ્રેમાશ્રુઓથી તેમની દ્રષ્ટિ શેષાઈ ગઈ, હેવરે તેનામાં જોતી દશા ઉત્પન્ન થઈ કે ભગવાનની ચરણાવિહંતું ખ્યાન કરનાં કરતાં ભક્તિ વધવા લાગી, અને પરમ આનંદથી ભરેલ હૃદયમાં ગંભીર સરાવરમાં શુદ્ધિ રૂપી જળાથી પોતે જે નિયમપૂર્વક ભગવતપૂજ કરતા હતા તેનું સ્મરણ પણ તેમને રહ્યું નહિ (૫-૭-૧૩) આ પ્રેમશક્તિ ભક્તિના ચિન્હો છે. આવી ભક્તિની સાથે ભક્તિના પુત્ર યાન અને વૈરાગ્યની પણ જરૂર છે, તે જાને સાથે ન હોય તો ભક્તિ યત્ની રહે છે એમ શ્રીમદ્ ભગવતની શરૂઆતમાં જ કહે છે યાન જોળવવા માટે ગાયત્રીની ઉપાસના શરૂઆતમાં સારી મનાય છે. તેથી મહારાજ ભરત હ ગેદાં સ્વારે સ્નાન કરી નીચે પ્રમાણે ભગવાન પુરુષોત્તમની પ્રાર્થના કરતા હતા

“ભગવાન મયંતું કર્મકલશાયક તેજ પ્રતિધીભુવર છે, તેમણે મનથી જ આ જગતની ઉત્પત્તિ કરેલ છે આ વિધર્મ અંતર્ધર્મી રૂપે પ્રવિષ્ટ થઈ પોતાની ચિત્ત શક્તિદ્વારા મુખની કમ્પાઝાણા છોવાતી રક્ષા કરે છે. એ શુદ્ધિ પ્રવર્તક તેજની ચરણમાં હું નવજ છું”

ત્યારે શ્રીમદ્ ભાગવતની સપ્તાહ બેસે છે ત્યારે પહેલે દિવસે સાંજે કપિલઆખ્યાન આવે છે અને બીજે દિવસે સાંજે ભરતજીનું આખ્યાન આવે છે. કપિલઆખ્યાન સાંજની ભક્તિના પુત્ર યાનને નમ્રત કરવાનો છે અને ભરતજીનું આખ્યાન સાંજની ભક્તિનો બીજો પુત્ર વૈરાગ્ય નમ્રત કરવાનો છે. વૈરાગ્ય વગર યાન ટકતું નથી એ વાત ભરતજીના આખ્યાનમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે. એ આખ્યાન પૂરું થયા પછી પણ શુદ્ધવજ્ર પરીક્ષિત ગાળને કહે છે કે રાજર્ષિ મહાત્મા ભરતજીના જેવો માર્ગ સેવો બહુ મુશ્કેલ છે તેમણે જીવાન અવસ્થામાં સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્રોના ત્યાગ કર્યો હતો અને રાત્રની લક્ષ્મીને પણ વિટાળી સમાન માની ત્યાગી દીધી હતી. માણસ જાને છે ત્યારે તેને કોઈ સગાં હોતા નથી, મરે છે ત્યારે કોઈ સાથે આવતું નથી છતાં વચમાં એવી માયા લાગી નય છે કે સગાં કે સબધિવિના ચાલતું નથી. અર્જુન પણ સગાને બૂલી શકતા નહોતા, ઉદ્ધવજી પણ એકાદશ રથમાં ભગવાનને કહે છે કે સગાનો સ્નેહ હોયો બહુ મુશ્કેલ.

છે છતાં ભરતજીએ એ બધું હોયું હતું. તેના વૈરાગ્ય માટે ભગવતમાં કહેલ છે કે—

યો દુસ્ત્યજાન્વિતિમુતસ્વજનાર્થવાત-
મ્યાધ્યાધિયં સુત્વરેઃ સદ્વાચલોકમ્ ।

નૈઋત્યપસ્તદુવિતં મહત્વા મધુહિદ્
સેવાનુસ્કામનસામમ્બોધિ કમ્ભુ ૫-૨૪-૧૫

જે જોડી નુ શકાય તેવા પ્રયત્ની, પુત્ર, સ્વજન, સંપત્તિ અને સ્ત્રી તથા લક્ષ્મી કે જેની રેવતાઓ પણ ઉપેક્ષા કરે છે એવા વૈરાગ્યની ભરતે જરાપણ કમ્પા કરી નહિ. તેને માટે એ યોગ્ય જ હતું કારણ કે જે મહાપુરુષોનું ચિત્ત ભગવાનની સેવામાં અનુરક્ત થઈ નય છે તેમની દૃષ્ટિમાં મોક્ષ પણ અત્યંત દુષ્કાર લાગે છે.

આવી ભક્તિ કરનાં મોક્ષને દલકો માનવામાં આવેલ છે. એ બાળત બરાબર સમજવા નેથી છે. બહોતો ભગવાનની માયાને સાચી માને છે અને સાચી માયાનો મોક્ષ થાય નહિ. તેથી ભગવાનનો અનુગ્રહ સેજવીને માયામાં ભગવાનને જોઈ શકાય અને ભગવાનમાં માયાને જોઈ શકાય એવી દશા બહોતો માને છે પણ એ કેટલું કઠણ કામ છે એ ભરતજીને હરણ ઉપર ચમ્પેલ મોક ઉપરથી જણાઈ આવે છે.

યાની પુરુષો માયાને સાચી માનતા નથી તેથી માયાનો મોક્ષ એજ મોક્ષ છે આત્મા તો સદા મુક્ત છે તેથી આત્માનો મોક્ષ કરવાનો નથી. પણ અનાત્માનું કલ્પિત બંધન છડવને અસાન દશામાં લાગ્યા કરે છે તેથી જાનથી અનાત્માનો મોક્ષ કરવાનો છે. તેથી યાન માર્ગમાં મોક્ષ શબ્દ વધારે વપરાય છે. તેની વધારે હકીકત એકાદશ રથમાં આવશે. ભક્તિમાર્ગમાં પણ પ્રતિ સાચી માનેલ હોવાથી પ્રતિમાં રૂપાંતર કરવા તરફ વધારે ખ્યાન આવેલ છે તેથી જીવમાં ચરણાગતિની જરૂર રહે છે ચરણાગતિનું ખરૂં સ્વરૂપ અને અનુમદનું ખરૂં સ્વરૂપ દશમરથમાં ગસલીધામાં આવશે.

એવી દશા પ્રાપ્ત થયા પહેલાં સાધનામાં કેવાં કેવાં વિદ્યો ઉત્પન્ન થાય છે તે બાળત હવે શુદ્ધવજ્ર પરીક્ષિત ગાળને ભરતજીના આખ્યાનદ્વારા સમજાવે છે. પરીક્ષિત ગાળને ૭ દિવસમાં જાનમાં નિદા કરાવવાની છે, તેથી કોઈપણ જાતની કમ્પા તેનામાં રહી ન નય એવા રીતે શુદ્ધવજ્ર આ પરમદસની સંદિતા આજના

ચલાવે છે. વળી રાગઓના દૃષ્ટાંત આપવાથી પરીક્ષિત રાગને ખચર પડે કે રાગને સાચક પ્રતિત હોય તે પણ મોક્ષમાં કામ આવતી નથી.

એક વખત રાગ ભરત ગંડકી નદીમાં સ્નાન કરી નિત્ય નૈમિત્તિક કર્મથી નિવૃત્ત થઈ ઊંકારનો જપ કરતા પશુ મુહૂર્ત સુધી જળની અંદર બેઠા રહ્યા. તે વખતે એક હરણી તરસથી વ્યાકુળ થવાથી તે જળાશય પાસે આવી ન્યારે તે જળ પીવા લાગી ત્યારે એક ગર્જના - સિંહનો અવાજ સાંભળવામાં આવ્યો. હરિણીને બીક લાગી અને ચારે તરફ જોવા લાગી મિહનો શબ્દ સાંભળતા જ તેનું હૃદય ભયથી વ્યાકુળ થઈ ગયું, અને તે નદીને સામે કિનારે જવા માટે ઉછળી. તે હરિણી જર્જરણી હતી તેથી ફૂંટી વખતે અત્યંત ભયના કારણથી તેનો ગર્જ બહાર નીકળી ગયો અને નદીના પ્રવાહમાં પડ્યો. હરિણી, બીકના કારણે અને અસ્થિવ થવાથી દોડતી પર્વતની એક ગકામાં ગઈ અને નન-ગાઈને લઈને ત્યાં મગધ પામી.

રાગવિષ્ ભરતને નદીમાં પડેલ હરણીનાં અચ્ચં ઉપર દયા આવી અને સ્વજનની સમાન તેના ઉપર પ્રેમ કરી તેને આશ્રમમાં લાવ્યા પછી ધીરેધીરે તેની સંભાળ રાખવામાં તેને અભિમાન થઈ ગયું રાજ તેને માટે ખાવાપીવાનો પ્રયત્ન કરવો, વાઘ વગેરેથી રક્ષા કરવી, તેને લાડ લડાવવાં, વગેરે બાબતમાં તેનું ચિત્ત લાગી જવાથી તે દમ, નિયમ, લગવતપૂજન વગેરે સમપૂર્ણ આવશ્યક કર્મ હોવા લાગ્યા અને અંતે એ બધાં કર્મ છુટી ગયાં. ભરતને એવી ક્ષિપ્ર થવા લાગી કે જેવી બેઠની વાત છે? આ બિચારું મૃગડું કાલ યક્ષના વેતથી પોતાના સ્થાને હોડી મારા શરણમાં આવેલ છે. આ અને જ માતા, પિતા ભાઈ, જાતિજન્મ સમજે છે અને મારા સિવાય બીજા કોઈને ઝોળખતું નથી. તેને મારામાં જ વિશ્વાસ છે જે પોતાને યરણે આવે તેની ઉપેક્ષા કરવી એમાં કેટલો હોષ છે તે હું જાણું છું. માટે મારે એનું પાલન પોષણ કરવું જોઈએ. શાંત સ્થાનાવવાના દયાળુ લોકો આવા શરણાગતની રક્ષા કરવા માટે મોટા મોટા સ્વાધર્મો પણ ત્યાગ કરે છે.

આ પ્રકારે હરિણના અચ્ચામાં આસક્તિ વધી જવાથી રાગ ભરતનું ચિત્ત એના સ્નેહપાશમાં એવું ખાંધાઈ ગયું કે બેસતાં, ઉઠતાં, ચાતાં, ફરતાં, ખાતાં

અને બધા દામ કરતાં તેને જ સાથે; રાખતા. ન્યારે જગદમાં દૂધ, પૃથ્વી કે લાકડાં લેવા માટે જવું પડતું ત્યારે પણ તે અચ્ચાને સાથે લઈ જતા હતા. કોઈવાર મોક્ષને લઈને તેને પોતાના ખજા ઉપર ચઢવી લેતા. કોઈવાર તેને બગલમાં લેતા અને કોઈવાર યોગામાં લઈને તેને રમાડતા ન્યારે ભરત સંખ્યાપૂર્ણ કરતા હતા ત્યારે પણ વચમાં વચમાં ઉડીને તે હરણના અચ્ચાને જોઈ આવતા. કોઈ માણસ માળા કરવા બેસે અથવા પૂજા કરવા બેસે છે ત્યારે કેટલીકવાર બીજાને જવાબ દેવા માટે વચમાં ઉડે છે તેમની દયા પણ ભરતના જેવી થાય છે. એક વાર ન્યારે ધણો વખત હરણ જોવામાં ન આવ્યું ત્યારે ભરત એવો વિલાપ કરવા લાગ્યા કે હવે હું એને ફરીથી ક્યારે જોઈશ, કોઈ વાઘ કે વરૂ તેને ખાઈ મચેલ હશે તો! હવે તે પાણુ આવી મને ક્યારે આનંદ આપશે? હું ખાનમાં બેસતાં ત્યારે તે મારી પાસે આવીને પોતાના દીવિશમાં મને કેવું ખંજવાળતું હતું. આવી ભાવના અનેક સ્પર્શ અને મનોરથ રાગ ભરતના મનમાં વારંવાર આવવા લાગ્યા અને તેનાથી તેનું ચિત્ત એવું વ્યાકુળ થયું કે છે ભવવત્તી આરાધના રૂપ કર્મથી અને યોગમાર્ગથી શ્રદ્ધ થઈ ગયા સમાધિભાષામાં તોએના મોક્ષમાં અર્થ આપેલો છે કે હરણનાં બાળકરૂ પોતાનું પ્રારબ્ધ-કર્મ લગતજ જોગવતી હતા—

વચમગદમાન મનોરથાકુલદ્વયો મંગદારકા-
માસેન સ્વારઘ્ધર્મયોગારમ્મણો વિચંચિતઃ

(૫-૮-૨૬)

એજ પ્રારબ્ધ છે, નહિ તો જોણે પહેલાં દુસ્તજ પુત્ર વગેરેને મોક્ષમાર્ગમાં વિધિરૂપ સમજીને તેનો ત્યાગ કરેલ છે તેને અન્ય ભાત વાળા હરણમાં એવી આસક્તિ કેમ થાય? આ પ્રમાણે તેના યોગમાં વિધિ આવ્યું અને તરત તેને વધ થઈ ગયા એટલું જ નહિ પણ આત્મ-સ્વરૂપને ભૂલી ગયા જેમ કોઈ ઉદરના દર ઉપર સર્પ આવી પડે એ તેમ તેની સાધનામાં વિધિ જીવન થયું. છેવટે ન્યારે ભરતનો અંતઃકાળ આવ્યો ત્યારે સમીપ બેઠેલા મૃગને જોઈ, પુત્રની સમાન શોક કરતા તે એવા આસક્તિ રૂપ ગયા કે તે શરીર ત્યાગીને તેને હરણને જન્મ આવ્યો હતાં તેને પહેલાંના જન્મનું સ્મરણ રજું હતું અને હરણના શરીરમાં રહી પોતાની જાણતું કારણ

નશી એવો પશ્ચાત્તાપ કરતા હતા કે “પણુ એટલી વાત છે કે હું વિવેકી પુરુષતા માર્ગથી બ્રહ્મ યજ્ઞગોષ્ઠી, મેં બધા પ્રકારની આસક્તિનો ત્યાગ કર્યો અને એકાન્તતામાં વનમાં જઈ આત્મચાન પ્રાપ્ત કર્યું. અને મારા ચિત્તને ભગવાન વાસુદેવમાં લગાવ્યું, તેના ગુણોનું અવશ્ય, મનન અને કીર્તન કર્યું અને તેની જ આરાધના કરી અને દરેક ક્ષણ સાવધાનતા પૂર્વક તેમાં લગાવી પણ મારા જેવા મૂર્ખનું તેજ ચિત્ત એક દરણુના અવ્યંજના સગથી પતિત થઈ ગયું. આ પ્રમાણે હરણુના શરીરમાં રહેલ તે તપસ્વી ભરતરાજા વિશાપ કરવા લાગ્યા.

આત્મચાની પુરષોએ પણ સર્ગમાં કેટલી સાવધાનતા રાખવી નેહ્યે તે આ પ્રસંગ ઉપરથી ખબર પડે છે. આંહી એટલું અનુમાન થઈ શકે છે કે ભરતને પરાક્ષ જ્ઞાન થયું હતું પણ દૃઢ અપરાક્ષ જ્ઞાન થયું નહોતું. દૃઢ અપરાક્ષ જ્ઞાનવાળાને દૈત્યની પ્રાપ્તિનો અગાવ હોય છે દૃઢ અપરાક્ષ જ્ઞાન તેને હરણુ પછીના જન્મમાં એટલે જન્મભરતના શરીરમાં થયું હતું. તે તેનું છેલ્લું શરીર હતું (૫-૮-૨૩) તત્ત્વજ્ઞાનની સાથે વાસના-ક્ષય અને મનોનાશની જરૂર પણ સાત્ત્વકોષે માનેલી છે. તે સિવાય નિષ્ઠા થતી નથી. જીવન-મુક્તિ અને વિદેહમુક્તિ વચ્ચે વિરોધ નથી પણ જીવન-મુક્તિ અને પ્રવૃત્તિને વિરોધ છે. માત્ર શ્રીકૃષ્ણ અને શ્રીરામ જેવા કોઈક જ પ્રવૃત્તિ વચ્ચે જીવન-મુક્તિ દસા રાખી શકે છે “જીવન-મુક્તિ વિવેક” ના લેખક શ્રી વિચારણ્ય સ્વામીના મત પ્રમાણે તો જેમણે વિદેહમુક્તિ પ્રાપ્ત કરવાની છે તેમણે વિવિધિસાન્યાસ ધારણ કરવો નેહ્યે અને આત્માના સાક્ષાત્કારરૂપ ચોથી ભૂમિકાએ પહોંચી જવું નેહ્યે. ચોથી ભૂમિકાએ પણ મનનો નાશ અને વાસનાનો સંપૂર્ણ ક્ષય થતો નથી, જ્ઞાન થયા પહેલાં જે કર્મથી શરીર બંધાયું હોય તે કર્મો ફળ દેવા આવે છે. તેને પ્રારબ્ધ કર્મ કહે છે. તે હરણુનું સ્વરૂપ છે, જે આવે જે કર્મ પહેલાં કરેલાં હતા તે ભાવ ઉત્પન્ન કરવા તે કર્મ પ્રપલ્ન કરે છે. ભરતરાજામાં દ્વાનો અંચ હતા તેથી જન્મલક્ષમાં ગયા પછી પણ મારા વગર હરણુનું કોણ રક્ષણ કરશે એવો અપ્રકલ્પ રાગ તેનામાં આવ્યો અને તેથી ફરીથી અભિમાન ઉત્પન્ન થયું ચોથી ભૂમિકાવાળો જ્ઞાની પુરુષ પ્રારબ્ધના ફળમાં ભગતો નથી, તેનાં સુખદુઃખ ભોગવે છે પણ તેમાં તેને સત્યત્વ શુદ્ધિ થતી નથી. આવી શુદ્ધિ શરીરના અંત

સુધી ખરાબર પકવ રહે અને વિપરીત ભાવના ઉત્પન્ન ન થાય તો તે પુરુષને વિદેહમુક્તિ જરૂર મળે છે પણ શરીર રહે ત્યાંસુધી પ્રાપ્તવના નેર પ્રમાણે મનમાં અને પ્રાણમાં વિક્ષેપ લાગે છે. તેથી નિષ્ઠા બંધાતી નથી અને ને સાવધન ગેવેલ તો ભરતના જેવી દસા થાય છે.

આ બાબતમાં શ્રી વિચારણ્યસ્વામી એમ માને છે છે કે જે સાધક રાગદ્વેષવાળા હોય છે અને કનક અને કાન્તાનો મનથી પણ ત્યાગ કરી શકતા નથી છતાં પોતાને જનકની માફક જીવન-મુક્ત માને છે તે લોકોને ભૂલાવનાર બે પગના ગોધડા છે. તેમનો મત એવો છે કે આત્મચાન થયા પછી મનોનાશ અને વાસનાક્ષય માટે વિદેહ-સન્યાસ લેવો નેહ્યે અને પાંચમી, છઠી અને સાતમી ભૂમિકા સુધી પહોંચવાનો ઉત્સાહ રાખવો નેહ્યે. જનકના શુર પાત્રવશ્યે પણ વિદેહ-સન્યાસ લીધો હતો વિવિધિસાન્યાસ જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ માટે લેવામાં આવે છે અને વિદેહ-સન્યાસ જ્ઞાનની રક્ષા માટે લેવામાં આવે છે. વિવિધિસાન્યાસ માટે ભગવાં કપડાં પહેરવાની જરૂર છે કે જેથી આત્મચાન પ્રાપ્ત કરવામાં બહારનો વિક્ષેપ ઓછો થાય પણ જ્ઞાન થયા પછી નિષ્ઠા કરવા માટે જે વિદેહ-સન્યાસ લેવામાં આવે છે તે માટે ભગવાં કપડાં પહેરવાની જરૂર નથી પણ પ્રવૃત્તિ ઓછી કરવાની જરૂર છે ખરી રીતે સંસાર છોડ્યા કરતાં આપણામાંથી સંસાર કાંડવાની વધારે જરૂર છે અને આપણામાંથી સંસાર નીકળી જાય તેટલા પ્રમાણમાં બહારના ત્યાગની પણ જરૂર છે.

ભરતરાજા રાજાની જન્મલક્ષમાં ગયા તો ત્યાં પણ હરણુના સગથી સંસાર જેવું વાતાવરણ થઈ ગયું. તેથી દિવસે દિવસે વૈરાગ્ય બધે છે કે કેમ તે કામ્ય નેતાં રહેતું નેહ્યે. મી રામકૃષ્ણ પરમહંસ કહેતા કે સાધુઓને માટે પુત્રપણા અને વિત્તપણા છોડવી સહેલી છે પણ લોકપણા છોડવી બહુ મુશ્કેલ છે. આજ્ઞાપ સમાજસેવાના વિચાર ધણીને આવે છે, પણ તેમ કરતાં સમોષ કેવો થાય છે તેનું ખ્યાન ન રહે તો ભરત રાજાના જેવી દસા ઉત્પન્ન થાય છે. અમને કેટલાક સમાજસેવાકો એવા મળ્યા છે કે જેઓ કહે છે કે સમાજસેવાનું કામ હાથમાં લીધા પછી પહેલાં જેની ભક્તિ થતી હતી તેની થઈ શકતી નથી, અને સેવા પણ ભક્તિભાવે થઈ શકતી નથી. મહાત્મા અંધીજી

પણ ૧૨-૫-૪૬ ના હરિજનમાં (પાનું ૧૩૫) લખે છે કે "માધુસ આખા કુટુંબની વચ્ચે હોય તો મને તેટલા ઓછા પ્રમાણમાં કા ન હોય પણ સદ્ગતિ રીતે તે તેની અનન્ય સાધનામાં ખલેજ પહોંચાડે. જે છે અને આ અણીને સમયે મારે તો ઉપાડેલા ઇશ્વરના કામને સાડા અનન્ય નિષ્ઠા સાધવી છે...આ મારી વારે અગ્નિ-પરીક્ષા છે. એમાંથી હું કેતા રીતે પસાર થઈશ એ જોવાનું છે."

એ ઉપરથી જણાય છે કે મ. ગાંધીજીને પણ હજી અનન્યભાવ સિદ્ધ થયો નથી.

પ્રારબ્ધના જોર પ્રમાણે પ્લાનનો લાજ ઓછો વધતો મળે છે ત્યારે વૃત્તિ બહાકાર થાય અને તે રિયાતિ છોડી ન શકે ત્યારે સાડા પ્લાન થયું હોવાનું જે માધુસેને તત્ત્વજ્ઞાનના જોર કરતા પ્રારબ્ધનું જોર વધારે લાગે છે તેમનામાં મન અને વાસનાનો ત્વષ્ટો તેટલા ઉપશમ થયો હોતો નથી. તત્ત્વજ્ઞ જે રીત મનના મંદકષો ઓછા આવે તેવા અને વાસનાનો ક્ષય થાય તેવા ઉપાય લેવા તોષ્ટો નાંદતર ગયા નથી. માધુસ્ય તે પ્રમાણે પૂર્વચિતિ અપ્સરા વિષ્ણુ ક્યાં વગર રહેશે નહિ માધુસ્ય થર છોડીને જગતમાં જાય તો પણ મન તે ભેથું જ આવે છે અને પ્લાન ન રહે તો જરતના જેવો કયા ઉત્પન્ન થવા લાગે છે પરમા રહીને સાધના કરે છે, તેઓને પણ ઘણા વિશેષ નડે છે, તેથી આ કામમાં મજા પુરુષાર્થની જરૂર છે. જે બ્રહ્મજ્ઞાન તરફ વળે છે તેને બ્રહ્મજ્ઞાન થયું છે કે નહિ તેનું એક મુખ્ય લક્ષણ એ છે કે તેનામાં પહેલાંના જેવું સસારીપણ રહેતું નથી, જેનામાં પહેલાંના જેવું સસારીપણ રહે છે તેને બ્રહ્મજ્ઞાન થયું નથી સસારના બધા સુખનો આશર શરીર ઉપર છે અને શરીર એક ક્ષણમાં નાશ પામે તેવું છે. બ્રહ્મ સુખનો આધાર આત્મા ઉપર છે અને તે નિત્ય અખંડ સ્વરૂપ છે. તેથી જ તેના પ્રમાણમાં ફેર છે.

જે સાધકને સસારમાં રહીને સાધના કરવી હોય તેને પણ પોતાના અતઃકરણમાંથી તો સસારને કાઢવો જોઈએ. એટલે કે કા તો મનને ફરવડુ અથવા સંભોગો ફરવાઃ મન ફરશે તો સંભોગો ફરવા લાગશે પણ જરતની માફક સંભોગો ફરવા જના મન ફરે નહિ તો આજીવ વધવું મુશ્કેલ પડે છે. તેવા પ્રતેનાય અને વાસનાધાર એ જાને તત્ત્વજ્ઞાનના નેટલાંજ ઉપરામી છે.

જરતની માફક જરા પણ વાસનાનો વા રહી જશે તો જીવન દારી જવાશે.

જરતના ચરિત્ર ઉપરથી એમ જણાય છે કે તે યોગસાધના કરતા હતા. તેને જ્ઞાનમાર્ગ કાઢીએ બતાવેલ ન હતો, યોગમાર્ગમાં માયાન અને પ્રકૃતિને સાચી માનવામાં આવે છે અને તેને વચ કરી જનુ મુશ્કેલ પડે છે જ્ઞાનમાર્ગમાં માયાને અને પ્રકૃતિને મિથ્યા માનવામાં આવેલ છે અને મિથ્યા માનેલ વસ્તુમાં અસંકિત થતી નથી. જ્ઞાનમાર્ગમાં બ્રહ્મથી મિત્ત વસ્તુ-માત્રના બાધ ઘર્ષણનું છે તેથી જ્ઞાની જો સાચો હોય તો જરતના જેવા પ્રસંગ તેના જીવનમાં આવતા નથી જેવું ઉપદાન કારણ હોય તેવું નિમિત્ત બદલાયી આવે છે, જો કાઈને રક્ષણ આપવાનું વ્યવકાર પોતામાં રહી ગયેલ હોય તો રક્ષણ માગનાર આવશે, મેલા કરતાની ઇચ્છા રહી ગઈ હશે તો સેના નંનાર પામે આવશે કાંધના બા રહી ગયેલ હશે તા કાંધ કરાવનાર મળી આવશે; કામના ના બી રહી ગયેલ દગે તો કામના ઉત્પન્ન થાય તેવા પ્રસંગ પ્રાપ્ત થશે એ બધા સાધકની ક્ષેત્રી માટે આવે છે.

થોડી જમિનએ પડેલા પડેલાં જેવું જગતનાની કક્ષિત સારી કશ હોય તેનામાં મનના સકષ્યો અને વાસનાનું જોર ઘણું ઓછા થઈ ગયા હોય છે તે કૂનો-પાસ્તિ જ્ઞાની હોવાનું છે અને કાઈને પડેલાં ઘણી કક્ષિત ક્યાં વગર પણ મહાવાક્યનો બોધ થાય તે અકૂનો-પાસ્તિ જ્ઞાની હોવાનું છે પડેલા પ્રકારના જ્ઞાનીને જીવન મુક્તિ હાથરનો અનુમદ સદાજ મળ્યા કરે છે બીજા પ્રકારના જ્ઞાનીને હાથરનો અનુમદ ઘણાંનાર માગવાની જરૂર પડે છે.

શુદ્ધેશ્વરને જ્ઞાન થવા પછી સઘય થવા હતા તેથી તેને જનક પાસે જતું પામું હવે અને રામચંદ્રજીને જ્ઞાન થવા પછી સઘય થવા હતા તેથી તેને વસિષ્ઠમુનિ પાસે જતું પડ્યું હવે જ્ઞાને જ્ઞાન સ્થિર થતું નથી ત્યારે સઘય થાય છે એટલું જ નહિ પણ બીજા પ્રતિજ્ઞામાં પડીને મુખ્ય જન્મ જાહી જવાય છે તે કશમાં જે ચિત્તની અશુદ્ધિ હોય છે તે જોડા તરફથી મળવા વખાળને લઈને તરત પકડી રાકાની નથી અશુદ્ધ ચિત્તમાં રાગદ્વેષ રહે છે શુદ્ધ ચિત્તમાં વેરાન રહે છે એ જાગન મજા સાધક જરાયર સમજી રાગન નથી

અને પોતાની પ્રજાતિથી ચિત્ત શુદ્ધ થતું ન હોય તો એ શુદ્ધ થાય છે એમ માની લે છે જે દશામાં અજ્ઞાન હોય છે તે વખતે જે કર્તવ્ય જ્ઞાન થાય છે તે ખરું કર્તવ્ય છે એમ માની શકાય નહિ.

ચિદાત્મામાં આશૈષિત કર્તવ્ય વિદ્યાથી દૂર થાય છે છતાં અંતઃકરણમાં ચિત્તની યાત્રા રહેવાથી ત્યાં સુધી અંતઃકરણ સાંત થતું નથી ત્યાં સુધી વિશ્રાંતિ મળતી નથી તેથી જ્ઞાનીએ પણ જીવનમુક્તિનો ક્રમ સ્વીકારી, મનોનાશ અને વાસનાશ્વ તરફ પ્ધાન રાખવું જોઈએ પ્રારબ્ધ અદ્યક્ષ છે અને જ્ઞાનપૂર્વક જીવનમુક્ત દશા મેળવવાનું લક્ષ્ય એ દષ્ટ દેખ છે તેથી જો પ્રારબ્ધ ભોગવવામાં જ્ઞાનનું અને વૈરાગ્યનું જોર હોય તો જ્ઞાનની રક્ષા થાય છે અને આત્મામાં સુખ અને શક્તિ વધે છે.

સુમાનમાં હાલનો અગડો નીતિ અને અનીતિ વચ્ચે પોરાકીની બાબતમાં બહુ ગરમ યથ જ્ઞાતી અનીતિ વધી છે, અને અનીતિનું પૂર જોટકુ બધું વધ્યું છે કે મોટા મોટા સમાજસેવક પૂરે શેષ્ઠમાં થકી જાય છે. ન્યારે ખોરાકીની પ્રશ્ન સરળ થઈ જશે ત્યારે બહુ અનીતિ જોઈ થઈ જશે તે પછી જ્ઞાન અને અજ્ઞાન વચ્ચેનો અગડો પતાવવાનો પ્રશ્ન રહેશે. માણસના જીવનમાં બહુ પ્ધાન રહે અને બહુ સમય રહે તો જ આગળ સાફ જીવન જીવી શકે છે અને આત્મા તરફ જૂલ થાય તો જરૂરની માફક માણસ કરતા પણ નીચી ચોનીમાં જતું પડે છે.

ભરતને દરજીના જગ્યા ઉપર દયા આવી અને તેણે તે જગ્યાની સંજાળ લીધી તેમાં ખોટું કામ કર્યું ન હોય પણ કોમમાં તેને એવું અભિમાન થયું કે મારા વગર આની કોણ સંજાળ રાખશે અને એવી આસક્તિ માં તે ભગવાનનું પ્ધાન વગેરે જે નિત્ય નિયમ કરતા હતા તે જૂલી ગયા એ બે અપરાધને લઈને તેને દરજીનો જન્મ આવ્યો હતો તેની જ રીતે સમાજ સેવા કરવાનું કોઈને મન થાય તો તે ખોટું નથી પણ મારા વગર એ કામ બીજા કોઈ કરી શકે નહિ એવું અભિમાન ઉત્પન્ન થાય અને એવી દશામાં ભગવાનનું સ્મરણ કરવાનો વખત પણ રહે નહિ તો જરૂરની માફક બીજો જન્મ લેવા પડે. વળી માણસની રમત એવા પ્રકારની કે કે ધર્મીયાર પોતાની જૂલની પોતાને ખજાર પડતી નથી કેટલીક વાર મોટી ઉમરના માણસોની

અદર ક્રમ કોષ વધી જાય છે, તે દશા હવે આવનાર અવિધ્યના જન્મની સચના રૂપે હોય છે. તેનાથી નવો જન્મ કેવો આવશે તેનું અનુમાન થઈ શકે છે.

ભરત રાજને દરજીનો જન્મ આવ્યો, દરજીના શરીરમાં પણ તેને આગલો જન્મ (ભરતનો) શદ આવશે અને વૈરાગ્યની બાવના ઉત્પન્ન થતી હતી થોડા વખત પછી તે દરજી પોતાની મા દરજીને છોડી દીધી અને પોતે પોતાની જન્મભૂમિમાં શાશ્વત્રામ નામના તીર્થમાં પુલસ્ત અને પુલક ઋષિના આશ્રમમાં ચાલી આવ્યું ત્યાં રહી તે પોતાના કાલની પ્રતીક્ષા કરતું હતું બધાના સમથી અત્યંત ઉપરામ થઈ તે એકદુર વિચાર કરતું તથા સુષ્પ પાંદડા, ઘાસ અને જે કંઈ મળે તેનાથી નિર્વાહ કરતું હતું જે પ્રારબ્ધકર્મથી તેને દરજીની ચોની પ્રાપ્ત થઈ હતી તે પ્રારબ્ધના ફાવની શદ જોઈ હતું અને તે જ તીર્થમાં એટલે મંડકા નદીના જળમાં તેણે પોતાના દરજીના શરીરને છોડી દીધું આ લીકા પાચમા રકષના અધ્યાયમાં આવે છે તેના અનુ સધનમાં ૮૪ મા અધ્યાયમાં (૫-૧૪-૪૫) એમ કહેલ છે કે ન્યારે ભરતજીએ દરજી શરીર છોડ્યું ત્યારે મોટા સ્વરથી એવું બોલ્યા હતા કે “ ધર્મની રક્ષા કરનાર, ધર્મના અનુધાનમાં નિપુણ યોગથી પ્રાપ્ત થનાર, સાંખ્યશાસ્ત્રના સિદ્ધાંત સ્વરૂપ પ્રકૃતિના પતિ યાપુરુષ નારાયણ શ્રીહરને નમસ્કાર છે.

દરજીના શરીરમાં જેમ ભરત રાજ પોતાનું પ્રારબ્ધ ભોગવતા હતા તેમ આજે પણ દરજીના શરીરમાં અક્ષય બીજા કોઈ પશુના શરીરમાં કોઈ મહાત્મા પોતાનું પ્રારબ્ધ ભોગવતા હોય તેવા સંભવ છે. દશમા રકષમાં કહેલું છે કે યજ્ઞમાંથી નદમુખર અને મહિમીવ નીકળ્યા, કાચડામાંથી નૃયરાજ નીકળ્યા, હાથીના શરીરમાં એક દેવ પોતાનું પ્રારબ્ધ ભોગવતા હતા એમ આઠમા રકષમાં જગન્નદ માણસની કથામાં જણાવેલ છે પત્થરમાંથી અદભ્ય નીકળી હતી તેમ આજે પણ કોઈ પત્થરમાં કોઈ જીવ પોતાનું પ્રારબ્ધ ભોગવતા હોય તો તે સાધના માણસની દૃષ્ટિથી જણી શકાય તેમ નથી. તેથી દિવ્યધર્મમાં પણ પશુને પણ પોતાની સમાજના અજ માનીને તેને ચારે અને અણ વગેરે નાખવાનું કહેલ છે. મુરોપની સમાજમાં એમ માનેલ છે કે માણસને બચાવવા માટે પશુઓનો વપ કરવા પડે તો કરવો એ મતને બી

ગાંધીજી પણ દેકા આપે છે. પણ હિંદુની સમાજમાં
જ્યાં પશુપક્ષીના આત્માને પણ માણસ જેટલા સમાન
માનેલા છે. તેથી પશુઓમાં પણ પ્રભુ ભેવા ભેઈએ.
પણ મારા વગર એની કોણ સંભાળ રાખશે એવું
ચલું ન ભેઈએ. થીઓસોફીવાળા એમ માને છે કે
માણસનું સરીર બાબ્યા પછી પાછું પશુનું સરીર આવે
નહિ પણ ભરતને ઢરણેના જન્મ આવ્યો તે ઉપરથી
જાણાય છે કે કર્મ પ્રમાણે નવું સરીર આવે છે.
માણસે જો સારાં કર્મ કર્યાં હોય તો દેવસાક્ષી જન્મ
અથવા ખોટાં કર્મ કર્યાં હોય તો પશુ પણ થાય. વિષય-
ભોજની બંધુ ઇન્દ્રિયા રહી મધ્ધ હોય તો કુતરો અથવા
ગધેડો પણ થાય. કારણ કે એવી સગવડ માણસના હવ-
નમાં બહુ મળતી નથી.

કોઈ માણસ મરી જાય છે ત્યારે એમ કહવામાં
આવે છે કે તે પાછો થયો, એટલે તેના સંસ્કાર પ્રમાણે
હતો તેવો પાછો થયો. જેમ રાત્રે માણસ યજ્ઞ જાય
છે અને સવારે તે પાછો થાય છે. તેમ મરણ પછી
તેની વાસના પ્રમાણે પાછો થાય છે. લક્ષ્મી પૂરી થયા
પછી હાથના વધારે જન્મે છે અને હાંડરીઓ બોલી જન્મે
છે. તેનું કારણ પણ એમ માની રાખવું છે કે પોતાના
દેહ માટે રાગ અને બીજા દેશના માણસો પ્રત્યે દેવ
રાખી જે જે લક્ષ્મીમાં મર્યા હોય છે તેમાંથી ધણું
માણસો પોતાનું પ્રારબ્ધ ભોગવવા પાછા થાય છે.
હિંદુસ્થાનમાં પણ જેઓ ઈ. સ. ૧૯૦૬થી ૧૯૧૦
સુધીની બગાળની ચળવળ વખતે મરણ પામ્યા તે
પાછા યજ્ઞને ૧૯૩૦ની સત્યાગ્રહની ચળવળમાં કામ
આપ્યા અને ઈ. સ. ૧૯૨૦ની સત્યાગ્રહની ચળવળ
વખતે જે મરણ પામ્યા તે પાછા યજ્ઞને ઈ. સ. ૧૯૪૨
ની ચળવળમાં કામ આપ્યા તેવીજ રીતે ૧૯૧૪-૧૯૧૫ની
લક્ષ્મીમાં જે મરી ગયા તે પાછા યજ્ઞને ૧૯૩૯-૪૫ની
લક્ષ્મીમાં કામ આપ્યા. આવા ચક્રરેતો અત યી રીતે
આવે! એ ચક્રર અટકાવવું હોય તો આખી પૃથ્વીના
જ્યાં દેશોનું એક રાજ્ય બનાવવું જોઈએ. તે સિવાય
લક્ષ્મી અટકે તેવું નથી. વળી હાલના કાળમાં એક
દેશની આખી પ્રજા બીજા દેશની આખી પ્રજાની સામે
હરે છે તેથી હિંદુસ્થાનને સ્વરાજ મળ્યા પછી તરત
જ્યાં માણસોને ઘરકરી તાલીમ આપવી પડશે, નહિ-
તર હિંદુસ્થાનની આસપાસના દેશો આઘીના માણસોને
સુખેથી રહેવા દેશે નહિ. પણ આખા દેશના જ્યાં

માણસોને ઘરકરી તાલીમ આપવાથી રાગદેવ પણ વધશે
અને ફરીથી ભરતની માફક પાછા યવાનો વખત આવશે.
એ રીતે કોઈ દેશનું હવન ઊત્તમ મંત્રસાધવાનું થશે નહિ
આયોના સર્કાર પ્રમાણે લકવાનું કામ ફક્ત ધર્મીઓને
માથે રાખવાનું હતું પણ વર્તમાનકાળમાં નવા સાધન-સાધી
નથી નથી શોધ માણસોને મારવા માટે કરવામાં આવે
છે તે બેનાં આ દેશમાં પણ અણબોળ એવા ભોમ્ય
બનાવતાં શીખવું જોઈએ અને ૧૮ વર્ષથી ૪૦ વર્ષ
સુધીના જ્યાં માણસોને ઘરકરી જળવણી આપવી જોઈ.
પણ હિંદુસ્થાનના આગેવાનો કદાચ બીજા દેશોના
આગેવાનોના જેવા યવાને - બદલે બધા દેશોનું એક
રાજ્ય બનાવવાનો પ્રયત્ન કરે તો જ્યાં દેશોને લાભ
થાય તેવું છે. હાલના કાળમાં મજુરોના રાજ્ય ઉત્પન્ન
થવા લાગ્યાં છે મજુરો મજુરીના રૂબે રીખવી શકશે,
પણ આત્મતાન આખી શકશે નહિ. હિંદુસ્થાનમાં ઉત્પન્ન
થયેલ કામી મનનેદનું કારણ પણ અટાન છે મજુરોમાં
અટાન હોવાથી પોતાના હક તરફ વધારે ધ્યાન આપે
છે પણ પોતાની જવાનદારી તરફ પૂરું ધ્યાન આપતા
નથી તેથી તેમને નીતિ અને સંયમ સમજાવે તેવા
મહાત્માની જરૂર પડે છે. તે પછી ત્યારે પ્રજામાં સયમ
વધશે ત્યારે આત્મતાન આપે તેવા મહાત્માઓ જન્મ
શેશે એવા મહાત્માઓને જન્મ લેવા માટે શમ, દમ,
તપ સ્વાધ્યાય વગેરે જ્ઞાનામાં હોય તેવા માખાપની પણ
જરૂર પડશે.

જે વખતે ભરતજીએ ઢરણું સરીર છોડી દીધું
તે વખતે દેવી પ્રતિવાળા અને સવમવાળા એક બ્રહ્મજી
રહેલા હતા તેનામાં વરાધવન, ત્યામ, સતોષ, તિતિશા
વિનય, વિદ્યા વગેરે ગુણો હતા. તે બીજાના ગુણોમાં હોય
છટ્ટિ કરતા ન હતા. આત્મતાન અને પ્રસન્નતા વગેરે
ગુણોથી મુક્ત એવા તે બ્રહ્મજીને મોટી પત્નીથી નવ
પુત્ર થયા અને નાની પત્નીથી એક પુત્ર અને એક કન્યાનો
જન્મ થયો એ પુત્ર તે ભગવદ્ભક્ત રાગર્વિ ભરત
હતા કે જેણે ઢરણું સરીર છોડી આ ઈશ્વર બ્રહ્મજીનું
સરીર લીધું હતું. સાત્ત્વ બ્રહ્મજીના કુળમાં ભરત જેવા
ભક્ત જન્મ લઈ શકે છે પણ હરિજનના વિરાઢથી
ઉત્પન્ન થતા કુળમાં એવા ભક્ત જન્મ લેશે કે કેમ એ
હકી સકાય તેમ નથી. બ્રહ્મજીના કુળમાં જન્મ લઈને
ભગવાનની કૃપાથી ભરતને પોતાના પૂર્વજન્મની હકીકત
વાદ રહી હતી. તેથી ભરતજીને એવી ચિંતા રહેતી હતી

કે સ્વજનોના સહવાસથી લગવાનની બકિતમાં વિધિ પડી ન જાય તેથી તે સ્વજનોથી દૂર રહેવા લાગ્યા, અને વૈરાગ્ય ધારણ કરી શ્રી હરિના શુભોત્તુ અવશ્ય, રમરણ અને કીર્તન કરવા લાગ્યા તે વખતે લોકોની દૃષ્ટિમાં તે ઉન્મત્ત જેવા, પામલ, આધળા અને ખેરાના જેવા જણાવા લાગ્યા. તેના પિતાએ તેને યજ્ઞોષ્ણીત અપાવી શાસ્ત્ર પ્રમાણે ધર્મ-કર્મમાં નાંખ્યા, પણ ભરતજી તેના વિરુદ્ધ આચરણ કરવા લાગ્યા અને કર્મ અને મંત્ર કાંઈ જોખ્યા નહિ, શેડા વખત પછી તેનાં માળાપ પરલોક વાસી થયાં.

ભરતજીના બાઈએ અપરા વિદ્યામાં એટલે સસારની વિદ્યામાં નિપુણ હતા- તેઓને બ્રહ્મવિદ્યાનું જરા પણ જ્ઞાન નહોતું. તેઓ ભરતજીનો પ્રભાવ સમજી શક્યા નહિ અને તેને મૂર્ખ માનતા, પણ ભરતજીને જ્ઞાન કે અપમાનનો કાંઈ વિચાર નહોતો કોઈ તેને પામક કે મૂર્ખ કહેતો પોતે પણ એવું જ આચરણ કરતા જો કાંઈ તેને મજૂરીનું કામ સોંપતા તો તે મજૂરનું કામ પણ કરી લેતા અને માથા વગર જે કાંઈ મળી જાય તેમાંથી નિર્વાહ ચલાવી લેતા. તેની દયાનું વર્ણન કરતાં શુદ્ધેવજી કહે છે.

નિત્યનિવૃત્તિનિમિત્તસ્યસિદ્ધ વિશુદ્ધાનુભવા મન્દ સ્વાત્માધિગમ. દુષ્ટાદુષ્ટયોદ્વિનિમિત્તયો રસંમાવિત દેહાસિમાલઃ ॥ ૫-૬-૬ અર્થ જેની ઉત્પત્તિનું કાંઈ કારણ નથી એવા સ્વન.સિદ્ધ વિશુદ્ધ જ્ઞાન અને જ્ઞાનદૃષ્ટ આત્મજ્ઞાન તેને પ્રાપ્ત હતું. તેથી હર્ષ શોક વગેરે દેહના નિમિત્તરૂપ સુખ દુઃખ વગેરેમાં તેને દેહના અભિમાનની સુતિ થતી નહોતી. તે ઠંડી, ગરમી અને વર્ષાદેને વખતે બળદની સમાન નડન રહેતા હતા, તેના સંપૂર્ણ અંત પુટ હતાં, તેનું શરીર ધૂળથી ઢંકાઈ જતું તો પણ બ્રહ્મતેજ્યી તે મથિના જેવું ચમકતું હતું. તેની કમરમાં માત્ર એક મેલી જોતોઈ પડી હતી. તેથી અજ્ઞાની લોક તેને કાંઈ મૂર્ખ જાણણું માનતા હતા, છતાં તે લોકોના મતની પરવાર કર્યા વગર સ્વતંત્ર રીતે વિચરતા હતા. જરૂરિયાતની આવી દયા એ જીવનમુક્તી દેશ હતી. જીવનમુક્ત પુરોમાં પણ કોઈ અનિચ્છાપ્રારબ્ધથી રહે છે, કોઈ પરિચ્છાપ્રારબ્ધથી રહે છે અને કોઈ સ્વેચ્છાપ્રારબ્ધથી રહે છે. ગયા જન્મમાં ભરતના પિતા જે જીવજીવંત હતા તે અનિચ્છા

પ્રારબ્ધથી રહેતા હતા તેનામાં જ્ઞાન અને વૈરાગ્યનું એટલું બધું જોર હતું કે તેને જે કાંઈ પ્રાપ્ત થાય તેની ના પાડ્યા કરતાં કાંઈ જગ્યાએ કાંઈ આશંકણુ આવે; તો પણ ના પાડતા હતા. તેણે બધી બાબતમાં ના પાડવાનું ચાલુ રાખ્યું હતું. તેને અનિચ્છાપ્રારબ્ધ કહે છે. એવા પુરુષો યાની પરમહંસ કહેવાય છે.

જરૂરિયાત પરિચ્છાપ્રારબ્ધથી રહેતા હતા એટલે ન્યાં ભગવાનની ઇચ્છા હોય ત્યાં, શરીર જશે એમ માની જે કાંઈ માણસ જે કામમાં લગાવી દે તે કામ કરવા મંડી જતા હતા. તેથી તેને ભાગવતમાં ભાગવત-પરમહંસ કહેલ છે(૫-૯-૨૦) ગીતાના બારમા અધ્યાયમાં ન્યાં ભગવાનના ભક્તનું વર્ણન આવે છે ત્યાં કહે છે કે તે કોઈ પ્રાણીના દેશ કરતો નથી, તે સર્વતો મિત્ર છે, કરુણાથી ભરેલો હોય છે, તેનામાં મારાપક્ષ નથી, દુઃ પણું નથી, અને સતત સમૃદ્ધ રહે છે તે સમાધિમાં હોય છે. ત્યારે તેનું મન ઈશ્વરને અર્પિત થયેલું હોય છે. તેથી તે બીજા વિષયોનું અનુકંષાન કરતો નથી. તે સમાધિમાંથી ઉઠેલો હોય છે ત્યારે પણ ઉદારીન વૃત્તિવાળો હોય છે. બીજી રમૂનીમાં પણ કહેલ છે કે આવા જીવનમુક્ત પુરુષે “એકલા જ રહેવું” બે ભેગા થાય તો જોડું થાય અને વાતો ચાલે, ત્રણ ભેગા થાય તો મામ જેવું થઈ જાય અને વેંધારે ભેગા થાય તો નગર જેવું થઈ જાય છે. યોગવાસિકામાં પણ કહેલ છે કે લોકવાસના, શાસ્ત્રવાસના અને દેહવાસનાને લીધે શુદ્ધજીવને વધાર્યજ્ઞાન થતું નથી. નારદજી કહે છે કે “જે સમુદયી સર્વની માફક બીજે છે તેને દેવો જાણણું જાણે છે.”

સસારી માણસોને એકલા રહેવાથી ભય થાય છે અને આજસ ઉપન થાય છે તેથી તેમને જનસમૂહની વચ્ચે રહેવું સાધું છે પણ યોગીઓને એકાન્તમાં જ્ઞાન ધારણ શીક થઈ શકે છે.

યુરોપના મહાન ગૃહવાદી સંત ટોમસ એ કમ્પસ કહે છે કે “હે પ્રભુ! ન્યાં કાંઈપણ માનવીસંબંધ મારી એકનિષ્ઠ સાધનાને અગત્ય રૂપ ન થાય તેવા પદને પહોંચવા સાફ દુઃ તારી રૂપાને પ્રાર્થુ છું કેમ કે ન્યા સુધી કાંઈપણ માનવી લાગણી મને પાડો એવું છે ત્યાં સુધી દુઃ તારી પાસે ઉડીને આવી શકતો નથી. ન્યા સુધી સાધક બધા બૌદ્ધિક બંધનોથી મુક્ત થતો નથી

ત્યાં સુધી તે અધ્યાત્મને માર્ગે નથી ચડતો અને
ન્યાં સુધી માણસ બધાં સંસારના
બંધનોમાંથી છૂટા થઇ ઈશ્વરમાં સમાઈ નથી
જતો ત્યાં સુધી તેનું બધું જ્ઞાન અને તેનું બધું તપ
નષ્ટમાં છે. એક ઈશ્વરને છોડીને બાકી બધું મિથ્યા છે
અને એ પ્રમાણે જ તેની કિંમત અકારણ.

અમેરિકન તત્ત્વવેદી એમરસન પણ કહે છે કે
માણસની વચ્ચે રહી માણસના જેવું થવું સહેલું છે,
એકલા રહી પ્રજ્ઞાની થવું સહેલું છે પણ માણસની
વચ્ચે રહી પ્રજ્ઞાની થવું બહુ મુશ્કેલ છે માણસની વાતોમાં
દૈત્યના હર ધડીએ આવી જાય છે અને પ્રજ્ઞાનીને
દૈત્યના પોસાતો નથી આવી મુશ્કેલી વળીને જડભરત
એકલા ફરતા હતા છતાં પરમપ્રારબ્ધથી કાઢ જગ્યાએ
લઈ જાય તો તેમાં દેહનું અનુસંધાન રાખ્યા વગર કામે
લાગી જતા હતા હાલનો સમાજસેવક પોતા સિવાય
બીજાને બંધાને મુદારવાની ઇચ્છા કરે છે જડભરત
પોતાની નિષ્ઠાને સંભળતા હતા અને તેને પરિણામે
તે દેશના રાજ રક્ષણને પણ સુધાર્યો હતો.

ભક્તિભાવમાં અનન્યભાવની સાધના કરવી બહુ
મુશ્કેલ છે જ્યારે બીક અને ઇચ્છાના પ્રસંગ ઉત્પન્ન

થાય છે ત્યારે અનન્યભાવની પરીક્ષા થાય છે કહોપ-
નિષ્ઠમાં કહેલ છે કે જેને અન્ય દેખાય છે એટલે
નાનાત્વ દેખાય છે તે મરણને પામે છે. જડભરતમાં
જ્ઞાન સારું હતું પણ તે જનસમુદાયથી ખીંતા હતા આ
કથા ભાગવતની સપ્તાહમાં બીજા દિવસે સાંજે આવે છે
તેથી ત્રીજા દિવસે સાંજે શુક્રેવલ્લ સાતમા સ્કંધમાં પ્ર-
હ્લાદનું આખ્યાન આપીને એવું સિદ્ધ કરશે કે રાક્ષસોના
કુળમાં જન્મીને રાક્ષસોની વચ્ચે વિરાધી વાતાવરણમાં
રહીને પણ અનન્ય ભાવ સાંધી શકાય છતાં પ્રહ્લાદ
પણ વિપયોથી ખીંતા હતા તેથી ચાંદે દિવસે સાંજે
વિપયોની વચ્ચે રહેવા છતાં વિપયોથી દખાયા વગર બી
એમાં પણ અનન્ય ભાવ સાંધી શકનાર ત્રી કૃષ્ણ
ભગવાનની નિરોધાત્મક ભક્તિનું સ્વરૂપ શુક્રેવલ્લ પરીક્ષિત
રાજા આગળ મુકશે તેવી ભક્તિ ઉત્પન્ન થયા પહેલાં
જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય બહુ જોઈએ તેવી જડભરતના આખ્યા-
નથી જ્ઞાન અને વૈરાગ્યનું જોર યાર કરવામાં આવેલ છે.
હેવટ એકાદસ સ્કંધમાં શુક્રેવલ્લ માથાને મિથ્યા કહેશે
એટલે તેને છતવાની જરૂર ન રહે પણ સમજનાની
જરૂર રહે. મિથ્યા વસ્તુ ભ્રાંતિ વખતે દેખાય છે અને
જ્ઞાન થતા બાંધ પામે છે. અપૂર્ણ.

પ્રજ્ઞા બંસરી

ક્યાં રે વાગે હો પ્રજ્ઞા બંસરી રે;
પરપ્રજ્ઞા વગાડે રૂઢી બંસરી રે,
ક્યાં રે વાગે હો એ બંસરી રે;

એને નાદે નાદે,
એને ગાને ગાને;

શ્રુતિના સ્રોત સ્ત્રી નાય રે,
સ્મૃતિની સ્મૃતિ શ્રી ધાય રે,
ક્યાં રે વાગે હો એ બંસરી રે;

પેલા ક્ષિતિજની પાર,
મારા અંતરની પાસ;

તદ્દૂરે તદન્તિકે ગળવતી રે,
પ્રજ્ઞ તત્ત્વ સમજાવતી રે,
ક્યાં રે વાગે હો એ બંસરી રે;

એને સાદે સાદે,
એને તાલે તાલે;

સોડહમ્ કેરા પડયા પડતા,
તત્ત્વમસિતાં ગીતડાં ગવાતાં,
ક્યાં રે વાગે હો એ બંસરી રે;

શ્રી. રમેશ મહારાજે શુકલ.

પતિવ્રત ધર્મના પ્રભાવ

લેખક: શ્રી. "સ્નેહકુળ" ખેડા.

(અતક ૪, ૪૩૯ થી ચાલુ)

(૫)

હું મારા દુર્ભાગ્ય પર આંસુ વહાવતી કિકર્તવ્ય-
વિમુદ્ધ બની સ્તબ્ધ બિભી જ રહી, બપોર શ્રીદેવી એક
કૂદ નજર ફેંકી ત્યાંથી ચાલી ગઈ. કદાચ મેં એ
શ્રીદેવીના ચરણોમાં મારા મસ્તકને ઝુકાવી અશ્રુપૂર્ણ
નયને બોળા પાથરી કાઢાવાલા કર્યા હોત તો તેનું
નારી હૃદય જરૂર પીગળત અને મારા દુર્ભાગ્યને સં-
ભાળ્યામાં ફેરવત એમ હું માનુ છું કિન્તા હું એક ક્ષણિય
કુલોત્પન્ન હતી જેથી હું મારા સ્વમાનનું એટલી બધી
હિચકીએ પનન થવા દેવા સુધીની હિમત કિંવા
દુઃસાહસ ન કરી છડી અને મારા દુર્ભાગ્ય પર મારા
ભાવિ હવનને છોડી દઈ હું મારા સિદ્ધ પતિને સાથે
હાઈ ઉઘાનમાંથી મારા નિવાસસ્થાનમાં ચાલી ગઈ.

મારા પતિના મનુષ્યદેહમાંથી પરુદેહમાં થયેલા
પરિવર્તનની વાત અમારી નગીરમાંના કોઈ ખેડૂતને
કે નોકર-ચાકરને સ્વયં મારા મુખે જ ને કહી જ નહોતી
છતાં શ્રીદેવીએ ઉઘાનમાંથી મારી પાસેથી ચાલી જઈ
તેના પતિને સ્વિસ્તાર ઘટનાનું બ્યાન કહી સભળાવી
એક ક્ષણ પછી એ સ્થળે હવે નહિ ચોખવાની પોતાની
હિચકી વ્યક્ત કરી, અને પડિત જગન્નાથ પછી પત્નીના
એ પ્રસ્તાવને સ્વીકારી જે સ્થિતિમાં ખહેરેસે કપડે
આવ્યા હતા તેજ સ્થિતિમાં ત્યાંથી પ્રસ્થાન કરી ગયા.
જતી વખતે બનેમાંથી એક મારી પાસે આવ્યું નહિ.
આમ તેમનું ત્યાંથી એકાએક ચાલ્યા જવું અને મારા
પતિદેવની ગેરહાજરીએ ખેડૂતો અને નોકરચાકરોમાં સંકળ
પેદા થયો અને અદરોઅદર ચર્ચા થવા લાગી. પરિણામે
બપોર શ્રીદેવી તેના પતિ સન્મુખે ઉપસ્થિત યઈ બની
ગએલી બીના જણાવી રહી હતી ત્યારે શિવાલયના
સોપાન પર એક ખેડૂત ઓ ખેડી હતી તેણે જે કાંઈ
સાંભળ્યું હતું છતાં પોતે સમજી નહોતી તે સાંભળેલી
વાત તેણે તેના ધણીને કરી અને એ રીતે મેં દુષા-

વવા છઠ્ઠેલો એક પૂલ્લો થવા પામેલો; છતાં પણ
મને પૂછતાં મેં તો એ વાતનો સાફ ઇન્કાર જ કર્યો
પરંતુ મારા એ ઇન્કાર વાસ્તવિક નથી એમ દરેકને
જણાયું, કેમ કે તેના પ્રત્યક્ષ પૂરાવા રૂપે મારા પતિના
દેહપરિવર્તનનું પ્રતિક શાર્દુલસિંહને દરેક જોયે. ત્યાર-
બાદ એ વાતની કાંઈ એ ચર્ચા ન કરી અને દરેક પોત-
પોતાનું કાર્ય કરવા લાગ્યા. હું પણ તે પછીથી તો
શાર્દુલસિંહને સાથે રાખી અમારી નગીરની જે
પ્રમાણે મારા પતિદેવ સભાળ યાને દેખરેખ રાખનાં
હતા તેજ પ્રમાણે રાખવા લાગી. હે મુસાફર! તમે
વધારે આશ્ચર્ય તો એ લાભશે કે મારા પતિદેવના
મનુષ્યદેહનું દિસક પ્રાણીના દેહમાં પરિવર્તન થવા
છતા શાર્દુલસિંહ કે કાંઈપણ પ્રાણીના શિકાર કરતા નહિ
એટલું જ નહિ બલકે માસભક્ષણ પણ નહિ કરતાં
માત્ર દૂધ અને વનફળોનો જ આહાર કરતા હતા; અને
અદાપિ પર્વત એજ પ્રમાણે આદાર લે છે. એ રીતે
હું મારા પતિદેવની નગીરમાં મારા દિવસો નિર્જન
કરી રહી હતી. દિવસો પર દિવસો અને મહિનાઓ
પસાર થયે જતા હતા અને તે સમયે પણ નહોતી
ખબર અને આનંદ નથી જ નાંખતી કે મારી
આ કુદરતોનો અત ક્યારે આવવાનો છે.

પ્રિય વાચક, ઉપરનું વાક્ય પૂરું થતાની સાથે જ એ
સર્વાંગ સુદર ધવસવલ પરિધાના તપસ્વિનીના નયનો
સજળ બન્યા, હૃદયના અતઃગમાંથી એક દીર્ઘ આદ-
નીકશ્ણા અને એ આદે દિમાચ્છાદિત એ ગિરિચૂડામાં
ધ્રુવ પડેલા પાડ્યો. મારે હૃદય પણ એ રમસિની વીતક
દશા સાંભળતા, આમર્ષતસમેત દ્રવીભૂત બન્યું પાંચેક
મિનિટ મૌનરચ દશામાં પસાર કરી યુવતીએ પોતાની
કંઠાણી ચડે કરી.

હે મુસાફર! મારી નિઃશ્ચીમાં એક મધુર સ્વપ્ન-
વત અને સોપાહેલા મારા જૂતકાળના થોડા સુખી દિવ-

સોની યાદને બૂલવા બહુ બહુ પ્રયત્નો કરવા છતાં પણ હું મારા સ્મૃતિનાપટ પરથી તેની યાદને બૂદી નથી શકતી. જિંદગીના એ દાંપત્યજીવનના સુરમ્મ સુખી દિવસો પુનઃ પ્રાપ્ત કરવા માટે મારી પાસે તેનો કોઈ ઉપચાર કે તે માટેનો પુરુષાર્થ તો હતો જ નહિ. માત્ર એક આશ્વાસન અને તે પણ સ્વયં શ્રદ્ધામયી જ મળતું શ્રી પ્રભુનું નામ હતું. દિવસે દિવસે મારી ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા અને પ્રીતી વધતી ગઈ. જગવાન શ્રીકૃષ્ણની મૂર્તિનું અદર્શિત પ્યાન ધરતી એ કસ્ટ્યાસાગર દયાધન પાસે માગતી હતી મારા દેહપરિવર્તન પામેલા પતિની પૂર્વાવસ્થા. મને અખંડ શ્રદ્ધા હતી કે કોઈ દિવસ પ્રભુ મારા-એક અબળાના આર્તનાદને સાંભળશે. એ શ્રદ્ધામાં દોઢ વર્ષ વીતી ગયું.

સિંદરમનું એ વર્ષ હતું પ્રયાગરાજમાં કુંભમેળા ભરોવાનો હતો. ચંદ્રનગરના જાવિક શ્રી-પુરુષો પતિનપાવની ગંગા મૈયાના પવિત્ર જળમાં સ્નાન કરી કર્મબંધનથી છૂટવા કુલના મેળામાં જવાના હતાં એ વાત મારા હાલે આવી, અને મારે હૃદય એ કુંભમેળામાં જવા અધીર બન્યું. મેં મેળામાં જવા માટેની મારી ધૂંજા મારા પતિ રાહુદસિંહ પાસે વ્યક્ત કરી અને એમણે માથું હલાવી મને મેળામાં જવા સારૂ રન આપી. હું તેમના પાનપાનની વ્યવસ્થા કરી તથા ધરના નોંધ-ચાકરીને જરૂરી સૂચના આપી માથ-પંચમીના રોજ મેળામાં જવા નીકળી, જતી વખતે મેં મારા સિંહ પતિને પ્રણામ કરી જલ્દીથી પાછી ફરીશ એમ જણાવ્યું ચંદ્રનગરથી મને મારી સ્મૃતિના બીજા યાત્રાળુઓના સાથ મળી ગયો, અને હું ત્રીજે દિવસે સુખપૂર્ણ રીતે કુંભા મેળામાં જઈ પહોંચી. પ્રયાગરાજના આ કુંભમેળામાં સંતમહાત્માઓ, સંન્યાસીઓ, પરમહંસો, અવધૂતો, યોગીઓ હજારોની સંખ્યામાં એકત્રિત થયા હતા, અને પવિત્ર નહનવી-ગંગામૈયાના વિસ્તૃત કિનારા ઉપર પર્ણકુટિઓ બાંધી પડ્યા હતા આ સિવાય લાખોની સંખ્યામાં સદર્શ-પ્રેમી જાવિક શ્રી-પુરુષોથી ગંગામૈયાના બન્ને કિનારા ઉભરોઈ રહ્યા હતા તદુપરાંત એ મેળામાં દૈક જાતના ધધાદારીઓ પોતપોતાના માથની દુકાનઘરો જમાવીને પડ્યા હતા મેળા એક મહિના સુધીનો હતો, હજારો યાત્રાળુઓ આવતા અને જતા ઘેરથી નીકળ્યાને આશમાં દિવસનું પ્રભાત હતું, મેળામાં અત્યાને મને પાચમે

દિવસ હતો સંજની દેનમાં તે દિવસે મેં મેળામાંથી પાછા ફરવાનો મનસૂબો કર્યો હતો. હું સવારમાં ગંગા-સ્નાન માટે જઈ રહી હતી આ સમયે એક અતિ અતરનાક બનાવ બન્યો. કોઈ ધોડેસ્વાર મંજામૈયાના વિશાળ પૂંડ ઉપરથી રહામાં કિનારે જઈ રહ્યો હતો, બીજાં હજારો મનુષ્યો પણ પૂંડ ઉપરથી પસાર થઈ રહ્યા હતાં બરાબર પૂલની મધ્યમાં આવતાં પેલા ધોડે-સ્વારનો ધોડા કોઈ કારણસર બચ્ચો અને સ્વાર બેકાબૂ બની ગયો એટલું જ નહિ પરંતુ ધોડા પરથી એક દમ્પતી માથક ઉછળી ગંગાના અનિ વેગવાળા પ્રવાહમાં જઈ પડ્યો. આ બનાવ એક નિમિષ માત્રમાં બની ગયો. ગંગાના બન્ને કિનારા પર એકાંક યચેલા લાખો મનુષ્યો આ કસ્ટ દેખ જોઈ રહ્યા હતા પરંતુ કોઈ જવાંમુદ્ ગંગામૈયાના અગાધ જળવારિષિમાં પડી પેલા હલભાગી મનુષ્યને ફૂંતો બચાવવાની હિંમત ના કરી શક્યો એક ધીનીના જીઠા ભાગમાં મેં નિર્ણય કરી લીધો. મને બહુ સરસ રીતે તરતાં આશ્ચર્ય હતું એટલે મેં એક ક્ષણનાય વિશ્વંચ વિના પરિશ્રાન કરેલા યાત્રુનો કહોરો ભીડી ઉઘાડી કિનારા પરથી પાણીમાં પડ્યું મૂક્યું અને મારા ચરીરના સમગ્ર જળને એકું કરી પેલા હલભાગી મનુષ્યને બચાવવા પ્રયત્ન વેગથી તેના તરફ જવા લાગી. પરંતુ ગંગાના અતિ વેગવાન પ્રવાહમાં પેલો હલભાગી મનુષ્ય મારાથી આગળ ફર જતો હતો. ન્યારે બીજા તરફથીએ અની ઠડા ગંગા મૈયાના પાણીથી મારે સર્વાંગ ધીજી ગયું હતું. છતાં હૃદયમાં પ્રયત્ન આકાંક્ષા હતી પેલા ફૂંતો માનવીને બચાવવાની, એટલે પ્રયત્ન પ્રયત્ન આદરીને પણ હું તેની નજીક જઈ પહોંચી અને જીવન બચાવવા માટે હાથનાં તરફીયાં મારતા એ મનુષ્યના હાથને બાવડે પકડી હું તેને એક ખડક પાસે ખેંચી ગઈ અને એ એક મીન્ટ એ ખડકની ધાર પાસે ઉભા રહી ત્રિપ્રાતિ લઈ પેલા હલભાગી-અર્ધમૃત સમા દેહધારી મનુષ્યને બાવડામાંથી ગરાબર પકડી પુનઃ પાણીમાં પડી અને મહા-મહેનતે હું તેને લઈ કિનારે આવી પહોંચી. જે કાર્ય માટે હજારો જાજ લાખો માનવીઓમાંથી કોઈ પણ વ્યક્તિ હિંમત કિવા સાદસ નહોતી કરી શકી એ કાર્ય મેં જીવજ્યોસનના નેપથે પૂર્ણ કર્યું એ જોઈ મારા કિનારે આવતાની સાથે જ હજારો મનુષ્યોએ મહોરોતીનો જાજ હો' ના જળનારોથી મહામેળા ગમરી મૂક્યો

મેળામાં આવેલા વૈદ્ય-ડોક્ટરો અને અન્ય ઉપચારકો પેલા શખવત પડેલા દત્તલાળી મનુષ્યના દેહની ચિકિત્સા કરવા માંડી-પડ્યા, કાંઈક તેને ઉધે મસ્તક ઝૂલાવી પીધેલું પાણી બહાર કાઢી નખાવ્યું અને ત્યારબાદ તેને ગરમ શાક-ફુલાકામાં લપેટી-ઝાંપધોપચાર કરી ક્યાં સદ્ભાવ્યે દશેક મિનિટના દાલાવધિયા તો તેના દેહમાં ઉખ્યુતા આવી અને તેણે ચઢ્યું ખાંસમાં બરાબર તેજ સમયે એક બહાવરી જેવી દેખાતી, છૂટા ફેફસ અને કપડાની પહોળા અનન્યસ્ત હાથતમા ફિલાનીની જેમ દૂર દોડી દૂર દોડી-મને મારા પ્રભુ-પતિદેવના મુખારવિદના દર્શન કરવા દો.' કહેતી અને મેળાનાં અન્ય માણસોને બધા મારી પોતાનો માર્ગ કરતો એક યુવતી ત્યાં આવી પહોંચી અને આવાનાની સાથે જ તેના પતિના મસ્તકને ખોળામાં લઇ કપાળે દાઢ ફેરવવા લાગી. ખરે જ, એ દસ્ય મને મહાકચ્છ લાગેલું, પરંતુ બીજી જ ફરજે ન્યારે મેં એ યુવતી સદામુ નેત્રુ અને મેં તેને એની એ હાલતમાય પશુ જોળખી ! એ હતી શ્રી દેવી-અને શ્રદ્ધિવિને જોતાં જ માઈ હૃદય ધર્મેન્નત બન્યું, નદ યતુ શ્રદ્ધિવિનું સૌભાગ્ય માથા જ હસ્તે રક્ષાએલું' નેષ મારા હતાક હૃદયમાં નવીન આચારોના સંચાર ધર્મરત્નો અને પાત્રેક કલાકમાં તો શ્રદ્ધિવિના પતિ પૂર્ણ શુદ્ધિમાં આવી ગયા એટલે તેમને ચિકિત્સકાએ ત્યાંથી ખમેડવાની તળજી જ કરવા માંડી ચિત્તથી અસ્વસ્થ બનેલી શ્રદ્ધિવિ પતિને શુદ્ધિમાં આવેલા નેષ સ્વસ્થ બની અને પતિના મસ્તકને ખોળામાંથી નીચે મૂકી ઉભા થતાં તેણે મારી સન્મુખ આવી મને આશીર્વાદ આપેા 'જહેન ! પ્રભુ તાર્ક કલ્યાણ કરે'

(૬)

હે મુસાફર! શ્રી દેવીના એ આશીર્વાદે મારા હૃદયમાં અતેરેા ઉલ્લાસ જગાવ્યો હતો હું માનતી હતી કે ખસ એ ક્ષણથી જ મારા હુમાંઓ જીવન અધકાર વિલીન થઈ મારા સદ્ભાવ્યોના લાનુપ્રકાશિત યજ્ઞ ચક્રો દશે, અને હું ન્યારે મેળામાંથી મારા ધેર-સ્વસ્થાનકે નદરે ત્યારે મારા પતિદેવ તેમના પૂર્વાવસ્થાના મનુષ્ય-દેહે મારા ગૃહાગમનની પ્રતીક્ષા કરતા દશે અહાહા એ વિચાર-એ કલ્પના જ ડેકેટલી આનંદાવી હતી ! અને હું સાજના અલ્લે બપોરની જ દેનમાં મેળામાંથી ધેર આવવા નીકળી, ૪૫ માઈલની ઝડપની એક્સપ્રેસ દેનની મતિ મને તે સમયે ખડુ જ ગદ લાગતી હતી.

મારી આચારોના ઉદ્ધિ કીચોળા લઈ રતો હતો. શ્રી દેવીના આશીર્વાદે મારા અધકારાગ્રહિત જીવનમાં તેજની ઉષા પ્રકાશી હતી. હું પતિમીલનને મળે અધીર બની હતી. પ્રભુજો ને મને પાખ આપી હોત તો હું વહેલી તકે જીડીને જલદીથી ધેર પહોંચી જઈ મારા આતુર નયનોને પતિદર્શનથી તૃપ્ત કરત પશુ કાચારની ત્રીજા દિવસના પ્રભાતે એક્સપ્રેસ દેને મને ચદનગર ઉતારી. હું દેનમાંથી ઉતરતાની સાથે જ બાઝાની ધોડાગાડી કરી મારી જગીરમાંના મારા નિવાસ-સ્થાને આવી કમ્પાઉન્ડના ફાટક નજીક આવી ધોડાગાડી થોળી, તે હું ધોડાગાડીમાંથી નીચે ઉતરી મને ખૂબ ખૂબ આશો હતી કે મારા ધોડાગાડીમાંથી ઉતરતાની સાથે મારા પતિદેવ મોઢર સાથે ઉભેલા મારી દષ્ટે પડે, પરંતુ અસોસ ! મેં ધોડાગાડીવાળાને લાખના પૈસા સુધી આપી વિદાય કર્યો ત્યાં સુધી પશુ નતો કાપ નોઢર સરખું જ મારી પાસે આવ્યું. હું સરસામાને કમ્પાઉન્ડના દરવાજા પાસે જ પડ્યો રહેવા છં કમ્પાઉન્ડમાં પ્રવેશી મારા મનોહારી સુરોમિત ખામ પહેલી જ નજરે ઉજાએલો લાગ્યો અને ન્યારે હું મારા મકાનમાં પ્રવેશી ત્યારે તો ક્ષણ પહેલાંના મારા હૃદયનો જે આચાન્નિત આનંદ હતો તે મકાનની અદરનાદર્યોનેષ ધોર નિરાશામાં પરિણમ્યો. અચુક પણ તો હું એ દસ્ય જોતાં જ સ્તબ્ધ બની ગઈ જો દોઢ વર્ષ જીવન અધકારમાં પસાર કરી મેં મારા મમજા હૃદયને પત્થરનું બનાવ્યું ન હોત તો કદાચ એ દસ્ય જોતાની સાથે જ હું બેઠાન થઈ જમીન પર ળળા પડી હોત જે મકાનયે મેં અનેક વિધ સાજસાકામીઓથી સજ્જવી સુસજ્જિત બનાવેલું હતું તે મકાન મને વેરાન જગથ સમું દેખાયું, સોના-ચાંદીનાં વાંસજો કપડાં લગા અને દરદાગીનાની પેટીઓ અને તે સિવાયની કિમતી ચીજો બધું જ ચોરાઈ ગયું હતું. ફરનીયર તોડી ફેડી નાખેલું હતું અને ખારી ખારણુએ લટકવેલા તોરણોને તોડી નાખતાં તેમાંના રંગ બેરંગી મણકાઓ ન્યાં ત્યાં વેરાપલા હતા. અને એ અધાવના સર્વનાથથી મારા હૃદયને જે આલાત ન થાય તે આલાત તો મેં મારા પ્રાણાધિક યાદુલક્ષિંદને એક પાલાણુ સ્થંભની સાથે દોરડાંથી મળખત પછે જકડી લીધેલ જોતાં થયો ખૂબ, તરસ અને બંધનની વેદનાઓથી યાદુલક્ષિંદને દેહ દુર્બળ થઈ ગયો હતો અત્યા અંગારા સમી આંખોની

રાણીની નિરંતર બની ગઈ હતી આંખોમાં ખાસ પડી બપોલો બની ગઈ હતી અને કાઢીઓ એ બપોલમાં ઊંડી પેસી ગઈ હતી, ગળાના 'દરવાની' મુલ્કે સ્થિત નહોતી પરંતુ મને જોનાં જ દીનવદને શાદુલસિંહે તેમના લાંબા પૂંછાને હલાવવા જે વ્યર્થ પ્રયત્ન કર્યો એ દશ્યથી તે હે મુસાફર ! મારું હૃદય જેટલું વિલીલું બન્યું એ હૃદયવેદનાને વ્યક્ત કરવા મારે મારી વાણીમાં સ્પર્શ નથી. એ વેદનાઓને સહી પત્થરનું હૃદય કરી મે પ્રથમ શાદુલસિંહના બધે છોડી નાખી તેમને બંધનમુક્ત કર્યા અને પાણી પાણુ કોઈ નોકર આટર તે હવું જ નહિ પરંતુ જેહુતોના કુંપડાં પશુ માનવી વિહોણું હતું મારા હૃદયને ખાતરી થઈ કે નોકર આક્રોશ અને ખેડોતો બધા જ એક મત થઈ મારા સિંહ પતિને પ્રથમ કુખને કરી મારા મકાનની અદરની તમામ માલ મિલકત દોંડી લઈ ચાલી ગયા, હતાશ બની દિમત દારી બપોથી મારે શિરે આવી પડેલ દુઃખ કોષપણુ રોતે દૂર ચાલ તેમ તે હવું જ નહિ એટલે તે પછી મે નાહિમત નહિ બનતાં મારા હાથે કું કમ્પાઉન્ડના દરવાજા પર ઊંડી આવેલો સર-સામાન ઉમ્મી લાવી સાથે ફોનોતો દરડીએ હતો તેમાંથી મે શોડા ફોનો શાદુલસિંહને ખવડાવ્યાં ફોનાદાર કર્યા પછી તેમનામાં કાંઈક ચેતન આવ્યું અને તે ઉભા થઈ ટૂંકે પગલે આમ તેમ ફરવા લાગ્યા બ્યારે બીજા તરફ હું એક પાત્ર લઈ અમારી જાગીરથી થોડે દૂર આવેલા એક ગામડામાં પહોંચી જઈ દુધ લઈ આવી અને શાદુલસિંહને પાણુ તેજ દિવસે સાંજના અમારી દુર્ગા નામની એક ગાય કે જે ખેડોતો અને નોકરોના હાથે મકાનની થતી કુદૃશ વખતે નારીસુદી જંગલમાં ચાલી ગઈ હશે તે આવી અને મને જોતાં જ બરાડી બોડી મેં તેના શરીરે હાથ ફેરવી પપાળી થાંત પાડી દુર્ગાના આવ્યા પછી મારી દુધ લેવા બપોની તરફીક દૂર થઈ ગઈ, કેમ કે જોઈતું દુધ તે આપતી જ હતી. હે મુસાફર ! દુધ બની ગયેલ શાદુલસિંહના દેહવારણની ખાતર કેટલાક દિવસો મે અમારી જાગીરમાંના મારા એ નિર્જન સ્થાનમાં પસાર કર્યા પરંતુ તે પછી મને ત્યાં રહેવું ઠીક ન લાગ્યું. મે કે મારા મકાનમાંથી અમારી બની જ માલમિલકત અમારા જ આમિતો લૂંટી ચાલ્યા ગયા હતા, પરંતુ મારા પતિદેવે કિમી ઝવેરાત અને મારા બહુમૂલ્ય આશ્વજોનો એક દાંજડો એજ મકાનમાં રૂપ રચેલ છપાવી રાખેલો હતો જેની મને પ્રથમથી જ જાણ કરી હતી એ ઝવેરાત મારા

છવનનિર્વાહને છવનપર્વત, ચક્રાવવા મારે પૂરતું હતું એટલે કોષ કુદરતી સૌન્દર્યથી મહાએલા શુદ્ધ વાતાવરણવાળા પવિત્ર સ્થળે નિર્દોશીના દિવસો ખૂટા-શવનો મે મારા હૃદયમાં મનમુકો કર્યો અને એક દિવસ પેલા કિમિતે ઝવેરાતના દાંજડા સાથે મારા સિંહ પતિને લઈ મારી જાગીર અને એ મારા મનોહર દર્બને હેલ્લા પ્રણામ કરી કું ત્યાંથી નીકળી પડી કેટલાક દિવસો કાશ્મીરના રમ્ય નિર્જન વનપ્રદેશમાં જમણ કરતાં કરતાં એક દિવસ કું દિમગિરિની તળેટીમાં આવી પહોંચી, ત્યાં એક ન્હાનકડા જળાશયની પાણુમાં શિવાલય તથા ધર્મશાળા જોઈ, કેટલાય વર્ષો પૂર્વે કોઈ કુદરતી સૌન્દર્યોપાસક વન-વિહારી પરમ શિવભક્ત મહાત્માએ એ સ્થળે શિવાલય તથા ધર્મશાળા બધાંબાં હશે પરંતુ તે પછી એ સ્થળની દેખરેખ કે મરામત દરાવનાર પાછળ કોઈ નહિ હોવાથી અપૂર્ણ શિવાલય અને ધર્મશાળા હવું દાહતમાં આવી પડેલાં સમયના વહન સાથે કાળવ્યય કરતા એ શિવાલય ઉપર કોઈ સસારત્યાગી મહાત્માની નજર પડી અને શિવાલયને અપૂર્ણ રિથિતિમાં જોઈ પોતે ત્યાં જ નિવાસ કરી શિવ-હતી પૂજા કરવોનો સંકલ્પ કર્યો અને ધર્મશાળા તથા શિવાલય વાળી ઝડી-સાફસફ કરી પોતે પોતાનો ત્યાં જ રવાની મુકામ કર્યો જે સમયે કું જમણ હતી અને પવિત્ર સ્થળને શોધની એ સ્થળે જઈ પહોંચી તે સમયે એ મહાત્મા ત્યાં જ હતા બદનિર્જન પ્રદેશમાં હીન રહેલા વાળાએ યોગીમહાત્માની કિમિ કુદરતી નીચે હકાએલી આંખોની રોશની જમતના માનવકલ્પાણુને વાંચીતી હોય તેમ તેમનાં પ્રથમ દર્શને જ મને જણાયું, મેં દૂરથી જ એ સતને પ્રણામ કર્યો અને આશોવાદ આપતાં એ મહાત્માએ કહ્યું- 'જેડી ! તેરા કલ્પાણુ હો. તેરા સતત હૃદયમાં ભગવાન ચંદ્રકી કૃપાસે વહાં થાંત મિલ જાગી. મેં ચાહતા કું તું વહાં હદર જા, ઔર ભગવાન ચંદ્રકી સેવા કર ! મહાત્માના એ સંખો અને મારા પ્રતેનો તેમનો વાતસલ્ય પ્રેમ તથા એ સ્થળની એકાંતિક સુંદરતા જોઈ મને પશુ એ સ્થળે સ્થિર થવાની સુરચિ જાગી, જેથી પ્રત્યુત્તરમાં મેં જણાવ્યું- 'મહાત્મા જોસી આપકી કમ્પ્લ, મેં વહાંહી રહુગી; ઔર ભગવાન ચંદ્રકી એકનિષ્ઠ સેવા કર મેરે મારી દેહકા સાચક કરુગી. કહી હે-મુસાફર ! મેં તે સ્થળે નિવાસ કર્યો મહાત્મા ચાની હતા, બદનિષ્ઠ હતા. તેમની યોગશક્તિના પ્રભાવથી તેમણે મારા છવનના પરિવર્તનથીજ ભૂતપાળને ઊઠી લીધો હતો

સાંજ-સવાર તેઓ મને જે ઉપદેશ આપતા હતા તેમાં પૂર્વજનના સચિત કર્મથી મનુષ્ય છાત્રાત્માઓ સુખ દુઃખનો જે અનુભવ કરે છે તે તેમના પૂર્વજનના સચિત કર્મને જ આભારી છે. તે માટે કોઈ દોષભાજન નથી માર તે તો નિમિત્તજ હોય છે માટે હે બેટી ! તારે તારી વર્તમાન રિયત માટે શોચ નહિ કરતાં આનંદમગ્ન રહી એક ચિત્તે શ્રીહરિનું સ્મરણ-ધ્યાન કરવું. મહાત્માના ઉપદેશનો આ પ્રધાન આશય જ મારા હૃદયને એ જાતની પ્રતીતિ કરાવી આપતો કે જરૂર એ મહાત્મા તેમની યોગ-શક્તિથી મારા જીવનની થયેલી દુર્દશાને જાણે છે. અને ત્યારપછી તો મારા હૃદયમાં તેમના પ્રત્યે ખૂબ જ પૂજ્ય ભાવ જ-મ્મો. વળી દિવસમાં બે વાર એ મહાત્મા શાકુલસિંહના મસ્તક પર તેમનો હાથ ફેરવી આપાસન આપતા હોય તેવી એટા કરતા હું ભેંતી હતી. સંસારની મોહમયી માયામાં ફસાએલી હું એ મહાત્માના પ્રહોષદેશને સમજી નહોતી શકતી માયામાં મોહિત બનેલું માફ હવે મહાત્માની યોગશક્તિથી આશા-નિવૃત્ત બનવું હતું મારા હૃદયને વિશ્વાસ હતો કે ભે એ મહાત્માની કૃપાદ્રષ્ટિ મારા ઉપર થાય તો જરૂર એ પોતાની યોગશક્તિથી મારા બગેલા જીવિતે સુધારી શકે કેટકેટલીયે વાર મને એમ થતું કે હું દીન વદને એ મહાત્માને વિનતિ કરું પરંતુ એ દિવ્ય મહાત્માની ઝોજગિવિતાને જોતા જ મારી છાજ ઉપડતી નહોતી, એક દિવસ મૃતિના સમયે શાકુલસિંહ સાથે યાદનીના પ્રકાશમાં જળાશયના કિનારે એક મોટી પાપલુચિલા ઉપર હું બેઠી હતી. સુમધુર વાયુ ફેરેલા હતા. વાયુના સુમધુર વદન સાથે જળાશયના સ્પૃટિકસમા સ્વચ્છ નીરમાંથી પથ્થ વરગા ઉડતા હતા અને તેની સંજે જાણે એમકરી ચાંદની જલ્પ કરી રહી હોય તેવું અફળત મનોહારી દૃશ્ય સર્જાયું હતું, તે સમયે મને મારા સુખી ભૂતકાળના દિવસો યાદ આવ્યા. અને એ તેજ ઘણે મક્કમ નિર્જુલ્ય કરી લીધા કે સવારે મારા હૃદયની બધી જ નિર્જંગનાને કુમાળી દર્શ મહાત્માને મારો અસહ્ય હાલના તેમના યોગમળથી સુધારવા વિનતિ કરવી. એમનું હૃદય ક્ષણ છે. જરૂર એ મારો વિનતિનો સ્વીકાર કરશે જ અને મારા દુઃખોને સ્વ-લાભમાં ફેરવી નાખશે એવો અપૂર્વ શ્રદ્ધા મારા હૃદયમાં તેમની યોગશક્તિ માટે હતી. આશાના દોર ઉપર હૃદયનાના ધોષને વહેતા મૂઠી બાવિ જીવનના સ્વપ્નને સેવની હું એ શિષ્યા ઉપર જ ઉધી મળી જ્યારે હું જાગી ત્યારે પૂર્વમાં ઉગા પ્રગટી ચૂકી હતી ઉપના જગતને જગાડતી ઉપના સોનેરી ફિરોળીથી પર્વત પ્રદેશ આલેહ-

કક લાગતો હતો રાત્રિના મારા નિર્જુલને અમલી બનાવવા સાફ હું પ્રાપ્તકર્મથી નિવૃત્ત થવા માટે તૈયાર થઈ અને શૌમ, દંતધાવન તથા સ્નાન વિધિથી પરવારી શાકુલસિંહ સાથે શિવાલયે આવી, શિવાલયમાં સોપાન ચડી તેની ફરસામી ઉપર પગ મૂકતાં જ મને ધ્વજાનિયોગી મહાત્માનું આસન ખાલી જણાયું. મહા-ત્માને નહિ જોતાં મારા -હૃદયમાં અનેક તદ્દવિતો શરૂ થયા આસન જ ખાલી હતું એટલું નહિ પરંતુ મહાત્માનાં દંડ, કમંદલુ તેમજ કૌપીન સુધી પણ નહોતાં, દર્શાસન પર એક કામળી પાથરેલી જેની તે રિયતમાં હતી. અને તે ઉપર એક તાડપત્ર પડ્યું હતું એ એ તાડપત્ર ઉઠાવ્યું, તેના ઉપર મને સંમોહિતિ લાગેલું હતું-એટી ! ત્યારા હૃદયની મહેત્તજો મેં જાણી લીધી છે. તું એ ના બૂલ કે જે પૂર્વજનના સચિતકર્મથી જે વ્યથા તું બોગવી રહી છે એ વ્યથાને નિરાવવા પ્રયુ શિવાય કોઈ શક્તિ-કોઈ બળ આ જગત ઉપર અસ્તિત્વ ધરાવતું નથી. એને દૂર કરવાના વ્યર્થ પ્રયત્નો તું હવે પછી પણ ના કરીશ, એ એની અવ-ધેજ દૂર થશે. આજનિન સુધીના તારા સદવાસથી મારા હૃદયમાં તારા માટે જે મમત્વ જાગ્યું છે એ તારી કૃપા રિયતિને જોઈ રોકવું નથી એ કારણે જ હું તારી પ્રથાન કરી જાઉં છું. પ્રયુ રહને તારી વ્યથાઓ સંકળ કરવાનું બળ આપો, અરુડ.

(૭)

હે મુસાદર ! એ પત્રને મેં પુનઃપુનઃ બે ત્રણ વાર વાંચ્યો, ખરે જ મહાત્માના એ પત્રકારા મને અપાએલાં સફુપદેશ પછી જ મારામાં અપૂર્વ સૈર્વ આવ્યું. જ્યારે મારા પૂર્વજાવના સંમિત કર્મથી જ આ ભવે એ કોમી સળગ્યો-ફેરે મને જે શિક્ષા થઈ છે એ મારે લોચ-બેજ શરૂ છે એમ મેં તે પછી માની લીધું અને ત્યાગી તે અધ્યપિ-પર્વત હું મારા જીવનની એ દિશા તરફને વિચાર સરખોય નહિ કરતાં આત્મકલેશરહિત બની જગતનિષેધ શ્રીહરિનું સ્મરણ કરી નિભનદમાં કાળક્ષેપ કરી રહી છું, સાથે સાથે શ્રી પ્રજ્ઞની ત્રિશુલી માથાપાટના કોઈ કોઈ દિવસ વિચાર આવે છે. સંસારની વસ્ત્રતા થઈ જે ધ્વજાનિય દશા સુધી પહોંચેલ મહાત્માના માથારહિત હૃદયમાં મારા માટે જે મમત્વ જાગ્યું અને એ જ મમત્વે ફરીને માફ નિસ્તીમ કૃપા એમનું કામળ હૃદય ન જોઈ શક્યું તેથી હું તેમની પાસે માફ કૃપા નિવારવા સાફ અખર્થના કરું તે પહેલાં જ દરેક પ્રધાન પ્રજ્ઞની એ માથાનું

પ્રાપ્ત સુખે છે. હવેને સ્પર્શતી થોડી પણ માયાના પાશથી બચી ચેતનનું ન થવાય એ સાર એમણે ઠરેણું પ્રસ્થાન એમના ધ્યેયની સિદ્ધિએ પહોંચવા મરિનું કર્તવ્ય હતું. એ કર્તવ્ય કર્મનું એમણે એ રીતે કરેણું પાલન માગ હવેમાં એમના મોટે પૂત્યભાવ જન્માવતું હતું. એ કે તેમના ત્યાગી ચાલી ગયા પછી એ નિર્જન પર્વત પ્રદેશમાં હું એકલી જ પડી જતી હતી. પરંતુ મહાત્માના પત્નિદાર મને સાંપડેલા અતિમ ઉપદેશથી હું બચરહિત બની ગઈ હતી. ન્યા મનુષ્ય જીવાત્માનું સુખ-દુઃખ નિર્ગર્ભને જ આભારી છે ત્યાં પછી તેને જગતનું બંધ પ્રાણી કદ આપનાર જ કાણ છે અને કદાચ એ કાઈ દેખાય તો તે માત્ર નિમિત્ત જ છે એ સત્ય મારા હૃદયને સમજાવા પછી હું નિર્ભય બની ગઈ હતી એટલે એ પવિત્ર રથજે ભગવાન શ્રી યજ્ઞની સેવાપૂર્ણ કરી શાંતિલક્ષિ હ સાથે હું મારા દિવસો નિર્જનન કરવા લાગી.

કેટલાક દિવસો બાદ એક દિવસ હું એ પ્રદેશની માહિતગાર બનવા સાર મારા પ્રભાવના નિયતકર્મથી નિવૃત્ત થઈ બહાર નીકળી અને એ નિર્જન પર્વત પ્રદેશમાં ફરતરતા અનુપમ સૌન્દર્યને વિશેષતઃ ફર સુદર નીકળી ગઈ. સદસા મારા પ્વનિદારે (દાન પર) કાળજી જતાં આત્મનાદ આવી અથાથો જે દિશામાંથી એ આવજ આવ્યો હતો એ દિશા તરફ મેં મીટ માંડી તો થોડે દૂર ગીચ ઝાડીની અંદર કેટલાક માણસોને કાઈ એકાદ દુર્ભાગી જીવને બાંધી રાખી દસડી જતા માગ જેવામાં આવ્યા, એ દસ જેતા મારા હૃત્તિ શીલિત ઉજ્જુ બની જઈ સિરાઓમાં ત્વગિત ગતિથી વહેવા માંડ્યું. ન્યારથી મેં શુદ્ધત્યાગ કર્યો હતો. ત્યારથી મેં સ્વરક્ષણથી મારા પતિદેવનું તીક્ષ્ણ ધારવાણ ખજર મારી સાથે લઈ લીધું હતું અને તેને હરહમેશ હું એ નિર્જન પ્રદેશમાં ફરવા નિકળતી ત્યારે મારી પાસે જ રાખતી હતી અને મેં કાઈ પણ જાતનો વિચાર કર્યા સિવાય પેલા અભાગી જીવની મદદે દોડી જવા હમમરથી ખજરને જેતી દોટ મૂકી, પરંતુ હું તે લેવાને પકડી પાડું તે પહેલાં તો તે લેવાને પેલા અભાગી મનુષ્ય સાથે મેં એક ગુફામાં પ્રવેશવા જોયા. હું પણ તેમની પાછળ ગુફામાં પેડી અને ન્યારે મેં એ વિશાળ ગુફાની અંદરનું ભરકર દસ મારી નજરે નજર નેજું ત્યારે પરિશર હું પણ સ્તબ્ધ બની ગઈ.

હૃલ્લિક એ દસને જોતાં ભયના અવિભાવથી માંડે સાર્ય અદન પતીનાથી રેખાજ બની ગયું. ખરે જ એ દસ મહાભયાનક હતું. ગુફાની મધ્યના યોગ્યતામાં એક મોટા અગ્નિકુંડ હતો અને એ કુંડની મધ્યમાં કોઈ મજબૂત ધાતુની દેવીની ભયાનક મૂર્તિ હતી એ મૂર્તિની ચારે બાજુ અગ્નિકુંડમાં પ્રયત્ન અગ્નિ પ્રજવલિત બનેલો હોઈ પોતાની અગ્નિશિખાઓ કુંડની ઉપર ફેલાવી રહેલ હતો, પરંતુ મનુષ્યો ત્યાં ઉભા હતા અને એ મરોની વચ્ચે એક ભીમકાય સ્વામરંગી સ્ત્રી ચક્રાક્રમ ધારણ કરી ઉભી હતી તે પેલા મરોને કદી રહી હતી, શું જોઈ રહ્યા છો? જોઈ મારા ધણીને બદલી ગોળી મારી કાર કર્યો છે એ કુશત્તાના શરીરમાંથી થોડે થોડે માંસને ખેંચી દેવીને તેનું અલિધાન આપે. થાસો જલ્દી કરો! અને એ પ્રમાણે હુકમ થાંની સાથે જ પેલા કુકુઓ જેવા છૂટી જઈ જમીન પર પડી ગયા, અને એ બધા ભયાનક કર્મના કરનારાઓ વિરહારિત નયને મારી રહ્યાં જોઈ રહ્યા, એક શબ્દ સ્વરોપ કાઈ બોલી ના શક્ય પરંતુ પેલી ભયનક ચક્રાક્રમ સ્વરશિલ્પી સ્ત્રી આગળ આવી બોલી- 'અરે! તું કાણ છે અમારા કાર્મની આડે આવનાર! તું મને તે હોય તેની અમને લેકમત પરવાદ નથી પરંતુ જો તારી સલામતી મ્હાતી હો તો અલિધાન બહાર નીકળી જા; નહિ તો તારી પણ કુદૃષ્ટા થશે.' એની એ મુજબની સતત વહેતી વાગ્યારાને સાંભળી મેં અદૃશ્ય ક્યું અને પછી કહ્યું- 'ઓ મુખ સ્ત્રી! મારી કુદૃષ્ટા કરવાની તારામાં શી તાક્ષત છે? એમ! તારે મારી તાક્ષત જોવી છે? એમ મેંદેથી જગતી મારું વાક્ય પૂર થતાં પહેલા જ ચીલ કાપે દોડી જઈ એક ઘણાં જ ખૂદશી તથવાર સાથે મારી રહાને આવી ઉભી કોપ-પૂર્ણ તેના વિશાળ નયનોમાંથી તે વખતે જોઈ અગ્નિ-હ્યો વર્તી રહ્યા હોય તેમ મને જણાય. હું તો સ્વસ્થ મિતે ઉભી ઉભી હવે શું કરવું એ વિચારી રહી હતી. ન્યારે બીજી તરફ તથવાર સાથે પેલી સ્ત્રી મારી સામે ઉપરિચન થઈ મને કાંઈ કહે તે પહેલાં જ ગુફાના દાર પરથી કાનના પડોને તોડી નાખે તેવી ભયાનક-ચીર ગર્જના સાથે એક જ તથવે શાંતિલક્ષિ મારી બાજુમાં આવી હતા. એમને જોતાંની સાથે જ પેલી પિશાચિની સ્ત્રી સહિત એકેકે તેના નરાધમ સ્ત્રીલોકે ગુફામાંથી છૂટ લઈને નાસી ગયા. ગુફામાં રહ્યાં કદા હું, શાંતિ-લક્ષિ અને પેલાં જે અભાગી સ્ત્રી-પુરુષ. અપૂર્ણ.

કરુણાસાગર મારા નાથ !

હાથ, આ કેવો તોફાની મહાસાગર ! છુદ્ધો શોક
સંતાપના; આવતો ભયના દુઃખની તરંગરાશી, ઘેટે ને
ચમે ! ચમે નહિ એક તરંગ, ત્યાં તો ઉડાવે દય. દય
ચમે નહિ ત્યાં સેકડા તરંગરાશી ઉડાવે છે અને બારે
છે. અનંત વેદના ! અનંત વ્યાકુળતા ! ક્રાંદીય કરું
મહાદુસ્તર સાગરને તરવાની તેમ તેમ ફૂલી નાહું છું !
કોણ ઉગારે ! અરે ! કોણ ઉગારે !

તેષામહં સમુદ્ધર્તા

મૃત્યુ સંસારસાગરાત્

પતિતપાપન પ્રભો !

આ જીવાત્માએ અનંત જન્મોમાં અનન્તી વાર
અનન્ત પ્રકારનાં અનુભવો દુઃખો અનુભવાય છે, હજી
પણ ! તો પણ ક્યાં છૂટે છે. આ સંસારનો મોહ !
સંસારની લાલસાઓ લપાઈ છુપાઈને આવી જાય છે !
પ્રભો ! તેં ગીતામાં ઉપદેશ્યું કે—

“જન્મમૃત્યુ જરાવ્યાધિ દુઃખદોષાણુ વર્ણનમ્ ।

પણ પ્રભો !

આ તોફાની અંજલિવાતમાં મુજ ગરીબીનું
જીવું જ શું ?

“બ્રાહ્મિ માં બ્રાહ્મિ મામ્ ”

—o—

શાસક પરમાત્મન !

તારી મહામૂલી યજ્ઞીય દુઃખ જ છે ! તારા કૃપા-
પાત્રને કરાવે છે કણેથી સંસારના સાચા સ્વરૂપનું બર્ણ !

દુઃખરાશિઓ ભોગવતા છતાં પશુસમ દયા છે.
એથી દુઃખ આપે જ નહિ તો ન નાજી આ મોહ
મદિરાથી કેવી ઉન્નતતા આપી જાય ?

ભૌતિક પ્રપંચના કાલ્પ અનુભવો છતાંય ક્યાં નાજી
છે સંસારમાં વિકૃતિ ! અને ક્યાં તારામાં અનુરક્તિ
જાગે છે ?

વિપવઃ સન્તુ નઃ શશ્વત્

તત્ર તત્ર જગદ્ગુરો !

મયતો વર્ણનં વરસ્યા-

લપુનર્ભવદર્શનમ્

અગમ નિગમથી પણ અગમ આત્મન !

શા શા પુરુષાર્થો કરે તને પામવા ! અવલો સધળા
ક્યાં પણ નિરાશા નિરાશા જ !

તું પ્રેમવિદ્યોણા જપ તપ તીર્થથી તથા જ મળતો
તથા જ મળતો. ધન્ય છે ! શાંતિને કે મીરને ! ધન્ય
છે મુનિજનોને કે ગોપાંજનાઓને ! તારા અમૃતમય
પ્રેમનું દાન કરે !

પ્રભો ! પ્રભો ! મારા પ્રિયતમ !

વેદ બુદ્ધ, વેદાન્ત બુદ્ધ, બુદ્ધ સધળી ચતુરાઈ અને
બુદ્ધ શાશ્વત્, હિન્દુ એક ન બુદ્ધ તારું નામ ન બુદ્ધ
તારી શામળી સહત !

હું મારો કોણ ?

મારા કહ્યુંધાર !

મારા નાથ !

મારા શ્લોક !

મારા તારક ! મારા ઉદ્ધવાસ !

મારા શ્વાસ !

મારા પ્રાણ ! મારા આત્મા !

મારી અતિ ! મારું સર્વસ્વ !

સર્વસ્વના સ્વામિન !

શું અર્થ !

રિક્તા બે કરો; મસ્તક અને મન-પ્રાણ !

તારા ચરણોમાં અર્પિત છે મારા પ્રભો !

“ત્યમેવ સર્વં મમ વેદ વેદ”

(—o—)

સત્ય સનાતન પરમાત્મન !

અંતરના આધાર !

નયનોના પ્રકાશ ! હૃદયના હીરા !

અંતરના પ્રકાશ ! જીવનચંદ્ર !

જીવનના પ્રભાત ! જીવન-નાવિક-હૃદયનિધિ !

હૃદયના કુસુમ !

હૃદય વિશ્રામ !

વિશ્રામ કરું છું અનન્ત શાન્તિ સાથે તારી
આનંદમય શ્રદ્ધામાં નમેલી ચક્ર છુ નીકળે તારે
આશ્રયને !

કહ્યુંધાર !

તાર મા ફૂલાવ !

મારા નાથક ! મારા મુખન !

મુતિરિદ્ધ મ મયતઃ

કાચિદન્યા મમાસ્તિ ?

“શ્રી “સાગર” મહારાજ અને તેમનું સાહિત્ય”

લેખક—શ્રી ડાહ્યારાજર જયરાજર ત્રિપાઠી. “કાસાર”

[ગતિક પૃષ્ઠ ૪૦૬ થી ચાલુ]

શુ : દેખાય નહિ જોવો ! આ વગર જોયે માર
મારે છે ! મને દુઃખી કરે છે ! તને સમજ નથી કે હું
તારા આધારે જ છું ! છું ! તારી રહેમ સિવાય હું કુના
થઈ જઈશ તેની તને શું ખબર નથી ! હવે છવા કર !
છવા કર ! નહર કર ! જો પ્યારા પ્રભુ ! ધી-ધીમાં
તો મારું દિલ ધડતું ! ધડતું કૂક કૂક કૂક ફાટી જશે—
તારા વિશેજે મારું હૈયું ચીરાઈ જશે, માટે આવ !
આવ ! આવ ! જો બહાલા પ્રભુ ! આવ ! આવ ! !

સનમ ! આ જો કદરદાની ! !

જરો જો આશોકો ભણી ! !

ન કરશે કોઈ દીલજની ! !

લહને કહેશે નકદ કદ કદ ! !

(દિ. સા. પુ. ૧૫: ૪૧૬)

જો બહાલી સનમ ! જો પ્યારા પ્રભુ ! તું તારા
ભક્ત તરફ જે દરકાર રહી, તેના પ્રેમની દરદર નહિ
કરે, તો તે તારી બેદરદાનીને તારા બીજા ભક્તો પશુ
સમજ જશે, ભણી જશે ! તો તારી ભક્તિ—તારા તરફ
કોઈ પ્રેમ નહિ કરે, અને તને સહુએ, નકદ—નાશાયક
કહીને તારી નિંદા કરશે,

હું તે સહુ કહું હાજર ! !

દિલે ખુલ્લો કરે સાગર ! !

અગર શું આ ખૂંચે ! ! ચાદર ! !

ચીરી હિ તેવ ચડ ચડ ચડ ! !

(દિ. સા. પુ. ૧૫: ૪૧૬)

આ દુનિયાનાં સુખ, વૈભવ, ભોગ, વિકાસ એ
બધું મેં છોડી તારા માટે, તારી ભક્તિ આરબી છે.
તે હવે તો કુંકોર જેવો બાવો બની માન—આખરે દર
કરી સાગર કરે છે. તો પશુ તું મારા ઉપર દયા કરી,
ચારી પાસે આવતો કેમ નથી ! આ એક ચાદર
મેં હજુ પહેરી રાખી છે,—સગીરી વાળી ખાખી બાવા
જેવા નથી થયો તે શું તને ખૂંચે છે ! ! ! તો હવે
લે ! ! ! ને ! ! ! આ કસોટી વાળી કસોટી પહેર
છું. આ ચાદર—સીલીને ચડ ! ચડ ! ! ચીરી નાખું
છું તો હવે તો આવ ! ! આવ ! ! જો બહાલા પ્રભુ ! !
આવ ! ! જેટલી જોઈ મારી મળક ન કરીય; આવ !
આવ ! ! આવ ! ! ને જાણી મને મેટી પડ ! મને તારા
પ્રેમનું સ્વરૂપ બનાવેલ છે, તો હવે ભૂતકાં વેદાતી નથી.

આ જ્ઞી પરપ્રેમ દર્શાવતી પ્રેમભક્તિ ! સખત
આવરતા ! ! પ્રેમવિરહ કેવો ઝરી રહ્યો છે ! કે પ્રચુલ
પ્રેમભક્તિ તે આનું નામ.

પ્રેમભક્તિથી પ્રભુને ભજનારાં દિલ, પવિત્ર પ્રેમના

રસે ચાલતાં, પરિવ્રલ પરમાત્માના નિગ્નનદ ભોગવે
છે. તે સમજાવતા પ્રેમની સફળતા શ્રી સાગર મહારાજ
આપણને સમજાવે છે કે:—

પ્રેમ સુકલ છે તે જાણો.

હા ! ! જે જન પ્રેમસ્વરૂપ બન્યો ! ! “પ્રેમ સુકલ છે”

(દિ. સા. પુ. ૧૫: ૪૩૨)

જોહ, માયા, તે હાહ્યામ પર લગતી લગાડી નાચ-
નારા પ્રેમના હૃદયીઆરને અવળે રસે વાપરી દુઃખી
થાય છે શ્રી સાગર મહારાજ સુલહ અવાજે પ્રથમ
વગાડી પ્રેમની સફળતા સમજાવે છે કે:—

પ્રેમ તો સફળ હ્યારે કહેવાય છે કે, પ્રેમ કરનાર,
તે તો કૃત પ્રિયતા અગર પ્રીતમના સ્વરૂપને જ જુલે
ને તે પોતાના પ્રેમનું પાત્ર, તે પ્રિયતમને જોતાં જ
પોતાના દેહાધ્યાસને વિચરી જઈ, તે પ્રિયતમના સ્વરૂપ
માં જ તન્મય બની જાય. તે પોતાના ચરીરના સુખ-
દુઃખની દરકાર રાખતો નથી. તે તો પોતાના પ્રેમપાત્ર
શ્રી પરમાત્માની પ્રેમમય પવિત્ર જ્યોતિમાં સમાઈ જાય
છે. તે અદૃતભાવ નષ્ટ થતાં, પોતે પ્રેમસ્વરૂપ જ બની
જાય છે. પરમ પવિત્ર શ્રી મીરાંબાઈ કહે છે કે—

“કૃષ્ણ ! ! કૃષ્ણ ! ! કગતી, મેહી કૃષ્ણ બન ગઈ”

અહા ! ! હા ! ! ! પ્રેમનું શાસ્ત્ર—અરે શસ્ત્ર કેનું

સુન્દર છે કે જે દેહાધ્યાસ—“હું” પણ વિચરાવીને,
નેતિ ! ! નેતિ ! !—તુલિ ! ! તુલિ ! ! બી ધન જગાડી,
અતે પરિવ્રલ પરમાત્માના પ્રેમસાગરસ્વરૂપે બનાવી,
જે અગાધ જ્યોતિમાં મિલાવી દે છે. આનું નામ જ
“પ્રેમ” અગર પ્રેમની અવસ્થા સમજાવતાં કહે છે કે

સંશય શોક વિધાઈ ગયો હા !

ભક્તિ પ્રવાન અનેહ લલો ! ! પ્રેમ સુકલ છે

(દિ. સા. પુ. ૧૫: ૪૩૨)

જેને ખરેખરી પરમાત્માની લગતી લાગે છે તેને
કોઈ પણ જાતનો સશય, શંકા, શોક, કે દુઃખ દુઃખી
કરી ચકાવે નથી. તે બધું તો આપોઆપ જ ખરી
પડે છે. તેને તો જાનમય પ્રેમભક્તિ પ્રાપ્ત થતાં અનેહ-
નદ અનુભવાય છે.

અને આનું જ ભક્તશિરોમણિ શ્રી નારદજી પણ
અરેખરી ક્રિતિ સમજનારને માટે કહે છે કે:—

ભક્તિનુ જાન થતાં તે, મત-ઉન્મત, થાય છે,
આશ્ચર્યે સ્તબ્ધતા પામે, ને આત્મારામ થાય છે.

(નારદ-ભક્તિસૂત્ર દિ. સા. પુ. ૧૫: ૪૮૧) અપૂર્ણ.

અંતરની આગ ★

લે. શ્રી 'શન્યમ'

જંગલમાં આગ લાગે, તે આસપાસની સહિને બરબીબૂત કરવા સમર્થ હોય છે; છતાં કાંઈ પ્રયત્નથી એને બુઝાવવી શક્ય બને છે. સમયાન્તરે વિગેઢી હવામાન ઉત્પન્ન થતાં પણ ક્વચિત્ એ બુઝાઈ જાય છે. આમ આ હાવાનકને સમાવવાના પ્રયોગો સદૃશ થાય છે.

પરન્તુ સમુદ્રમાં રહેલો વડવાનક આખો સમુદ્રની સહિને બરબીબૂત કરે, પ્રલય પ્રવર્તવે તો પણ એને પાણી બુઝાવી શકતું નથી, કોઈ માનવશક્તિ ત્યાં કામ આવતી નથી, કોઈ વિરોધી હવામાન એને સમાવવામાં સક્ષમ થતું નથી, એવો એ વડવાનક મહા ભયકર હોય છે.

જંગલની આગને આપણે હાવાનક કહીએ અને સમુદ્રમાં ઉત્પન્ન થયેલી આગને વડવાનક તરીકે ઓળખીએ.

માનવહૃદય પણ એક વિશાલ સમુદ્ર છે એના હૃદયમાં એક આગ સર્વદા મળમતી રહે છે, એવું શમન કદાપિ શક્ય નથી.

એ આગને બુઝાવવા કોઈ ઉપચારો કામ લાગતા નથી, એને બુઝાવનારાઓ સ્વયં બુઝાઈ જાય છે પણ એ આગનું શમન થયું સાંભળ્યું કે એવું નથી.

એની આગ તૃષ્ણાની હોય છે, એ ભૌતિક તૃષ્ણામાં જેમ જેમ આકૃતિ પડતી જાય છે તેમ તેમ એના બહાર વિશેષ પ્રત્યક્ષિત બનતો જાય છે. એને બુઝાવનારાને-પ્રયત્ન કરનારાને પણ એ બરબીબૂત બનાવી દે છે છતાં એ આગ બુઝાવી શક્ય નથી, કારણ કે એ હૃદયની આગ છે, એને હૃદય જ બુઝાવી શકે, ચરીર નહિં.

વર્તમાન મહાબુદ્ધોના તળીમાંઓ તપાસો, કેમકે બુદ્ધોના ધર્મકારાઓ સાંભળે અને એવી જ અન્ય અદ્યન્તિની પાછળ દૃષ્ટિપાત કરશે તો એમાં ભૌતિક તૃષ્ણાની આગ વિના ખીલું કોઈ જ હોતું નથી. એ આગ બુઝાવવા ઈશ્વનારાઓ પણ એનાથી પર હોતા નથી; એટલે એ આગ ભહેર રીતે બુઝાયેલી લાગે તો પણ એ બુઝાયેલી હોતી નથી, ભયકર રીતે એ પૂંધવાઈને ન્યારે ફરીવાર પ્રત્યક્ષિત બને છે ત્યારે અનેકાણા બળધી એ પોતાનું પ્રહયતાંવ શરૂ કરે છે.

માનવહૃદયમાં કઈક મેળવવાની તમન્ના કાયમને માટે બર કરી રહેલી હોય છે. એ 'કઈક' હોય છે જુદું અને માનવપ્રાણી એને જૂદા સ્વરૂપે જુએ છે. વાસ્તવિક-આધ્યાત્મિક સુખને બદલે એ શારીરિક-ભૌતિક સુખની પાછળ ફાફા મારતો રહે છે એ 'કઈક'નું સાચું સ્વરૂપ તો જગતનો ઉઢાર કરવા શક્તિમાન હોય છે; પરન્તુ માનવીએ નિહાળેલું એ 'કઈક'-ભૌતિક સુખ મહાન ભયકર ફતાઇનરૂપ બની પોતાને અને જગતને સળગાવી મૂકે છે.

આધુનિક અમાનના મુલધારોની માન્યતા છે કે એવી બાગો ઓલવવા માટે વર્ણ-ધર્મ આડે આવે છે અને એ વર્ણ-ધર્મનો ત્યાગ કરી બાદ આવી બાગો કાં તો ઉત્પન્ન થશે નહિં અને કાં તો સહનમાં બુઝાઈ જશે.

આ અખતરો કરવા એવો નથી, ક્યાં પહેલાં જ ને રોગમાં આવે. અખતરો ઘડી ચૂક્યો છે તે તે રોગોની આગ બુઝાવા પામી છે કે કેમ? તેને વિચારકોએ સૂક્ષ્મ દાષ્ટ્યે જોવું પડે છે.

વર્ણ અને ધર્મ એ એવી શાશ્વત અને નિત્ય વસ્તુ છે કે તેના કદાપિ નાશ થવાનો જ નથી, કોઈને કોઈ સ્વરૂપમાં એ રહેવાના જ છે.

દાખલા તરીકે બ્રાહ્મણ, દુનિય, વૈષ્ય ને શૂદ્ર એ ચાર વર્ણોના નાશ કરો, નાશ થયા બાદ ધનવાન-નિર્ધન, રોગી-નિરોગી, સુખી-દુઃખી, ક્રોધિની, સમાજવાદી, ધર્મવાદી, ઉદામવાદી આદિ જુદા જુદા વિશાળો પણ વર્ણ-ધર્મ જેવું જ રૂપ પકડશે, એના નાશ કરવા જતાં એવા જ બીજા વર્ણ-ધર્મો તો ઉત્પન્ન થવાના જ છે એટલે આવી બાગો ઉત્પન્ન થવામાં વર્ણ-ધર્મ આડખીલી રૂપ છે એવી એ લોકોની દલીલ નકામી હરે છે.

જરા ઊંઘા ઊતરીશું.

આપણે આવા ધર્મો કેમ થવા પાગે છે એનો વિચાર કરવા માટે જરા જાગ જતરીએ—

મનુષ્યમાત્ર 'કાંઈક' સુખની સાદના કરી કરે છે. વર્તમાન યુગમાં આર્થિક સુખની સાદનાને વેગળી મૂકીને શારીરિક-ભૌતિક સુખની સાદના બહવલી બની છે. એ ભૌતિક સુખમાં ભ્રમ, ધન અને

એવી અનેક ભૌતિક સમ્પત્તિઓનો સમાવેશ થાય છે. ભૂમિસુધી આવી સમ્પત્તિઓ મેળવવાની હાલસા હલ્લમાંથી ઝોછી કરવામાં નહિ આવે, ભૂમિસુધી આવી આગો ઓછાથી મુશ્કેલ છે.

આવી ભૌતિક સમ્પત્તિઓનો સદતર ત્યાગ કરવાની સલાહ આ નંત્ર લેખિની નથી આપતી; પરન્તુ યથાસમયે ન્યાયયુક્ત અને ભાગ્યવશાત્ જે કાંઈ મળે તેથી વિશેષ મેળવવા માટે ભૌતિક જગવાદનો ઉપયોગ નહિ કરવો જોઈએ. આમ કરવાથી જ આવી આગો ભજ્જી ઊઠે છે અને એને જીવન-વવામાં બધા પક્ષોને ધણું જ સોંઘવું પડે છે.

આની આગો ઉત્પન્ન થયે જે શક્તિ એને જીવવાની હોય છે તે શક્તિનો વિચાર કરવો જરૂરી છે. આગ ઉત્પન્ન થયા બાદ ફરીથી એકતા, સહુદયતા, કાયમની નેકદલી અને સત્તાનો ડર વિગેરે અનેક સાત્ત્વિક અને રાજસી શક્તિઓને કામમાં લાવવી પડે છે ત્યારે જ તામસી શક્તિઓદ્વારા ઉત્પન્ન થયેલી એ આગ કાંઈક શાન્ત થાય છે.

ત્યારે આમ જ બને છે ત્યારે આગ ઉત્પન્ન થયા પડેલા એ શક્તિઓનો ઉપયોગ કેમ ન કરવો? જેથી આગમાં ભરમીયૂત થનારાઓ અને પ્રકારાન્તરે સદન કરનારાઓ તેા એમાંથી બચી શકે?

એક જ ઉપાય

પ્રત્યેક આગ અભિમાન—અહુકાર—અમતાના ભિન્નરૂપથી ઉત્પન્ન થાય છે માટે એ અહુકારનો જ નાશ થવો જરૂરી છે.

અહુકાર ધણી પ્રકારનો હોઈ શકે—

૧ જાતીય અહુકાર—જેમકે—ધાત્મચત્ત્વ, સ્વમિત્ત્વ, યદત્ત્વ, હિંદુત્ત્વ અને મુસ્લીમત્ત્વ.

૨ વિભાગીય અહુકાર—જેમકે મકાન માલિકા, ભાડુઆતો, ધનવાનો મરીઓ, રાજા-પ્રજા અને જુદાજુદા દેશના નિવાસીઓ વગેરે.

એકપક્ષી અહુકાર—કન્યાપક્ષ-વરપક્ષ, અને તેવા જ પ્રકારના સબંધી પક્ષો, રંગમેદો અને જુદા જુદા ધાર્મિક મતાન્તરો.

આમ આ બધા અહુકારો જે જે તત્ત્વથી ઉત્પન્ન થાય છે તે તે અહુકારો પ્રતિપક્ષી તત્ત્વનો નાશ માગે છે, અમુક પ્રમાણમાં જરૂર નાશ થાય પણ છે જ છતાં તેનો સમ્પૂર્ણ નાશ થવાનો નથી અને કાંઈ કરી પણ શકવાનું નથી.

દાખલા તરીકે—હિન્દુત્ત્વથી શરૂ થતું અભિમાન ક્યોપિ તેના વિરોધી મતાના તત્ત્વનો સંપૂર્ણ નાશ કરી શકવાનું નથી તેવી જ રીતે કોઈ એક તત્ત્વ ખીજા તત્ત્વનો પરાકરી શકવાનું નથી એના માટે તે તત્ત્વદ્વારા થયેલા અભિમાનનો નાશ કરવો જરૂરી છે.

ત્યારે ત્યારે આવા અભિમાનનો ઉદ્ભવ થાય ત્યારે મનુષ્યે સ્વચ્છિદ્ધિ વિચાર કરીને સામા પક્ષના તત્ત્વરૂપ બની જવું જોઈએ અને પોતામાં ઉદ્ભવેલા અભિમાનને અધાત્મકારે દૂર કરવું જોઈએ, આવું અભિમાન જ ભયંકર આગ રૂપે બની જઈને દેશ, સમાજ અને ધર્મનું અહિત કરે છે.

દેશથી સમાજથી કે ધર્મથી ઉત્પન્ન થતા ઝગમગો-હાવાનશીથી જે બચવું હોય, બચવાનો માર્ગ મેળવવો હોય તેા માત્ર બ્યક્તિગત રીતે સ્વકીય તત્ત્વભિમાનથી દૂર રહેવું જોઈએ અને બધાનું મૂલ્ય ધૃષ્ટિરૂપે એમ માની આવેશો અપાતા અટકાવવા જોઈએ.

સમગ્ર જીવો દૃષ્ટિરૂપે રચના છે એ વસ્તુને કદાપિ મૂલ્ય ની જોઈએ.

દેહના મુખને આત્મમુખના કરતાં માહું સ્વરૂપ આપવું ન જોઈએ.

સત્તા, સમ્પત્તિ અને ભૌતિક ઉન્નતિ જેવી સામાન્ય વસ્તુઓને મેળવવાની હાલસામાં નિર્દોષ જીવોનો ભોગ લેતાં અટકવું જોઈએ. પ્રત્યેક વસ્તુને કે પ્રત્યેક જીવને દુઃખ પહોંચાડતાં પહેલાં તેના પ્રત્યે આત્મચાલ મેળવવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

કોઈનું પછાત, વચન અને શરીરથી ધૂરૂ ચાહવું જ ન જોઈએ, આમ કરવાથી તમારું ધૂરૂ કોઈ ચાહવાનું જ નથી એટલે કયકરમાં ભયંકર દાવાનગી પણ તમને સ્પર્શ કરી શકે નહિ.

ઉપર જણાવેલા તત્ત્વોનો નાશ નહિ પરન્તુ તત્ત્વોથી યાત્રા અભિમાનનો સદતર નાશ કરવો જોઈએ.

આ લેખના લેખકની નંત્ર માન્યતા અનુસાર વિચાર કરવામાં આવશે તેા અવસ્ય ભયંકરમાં ભયંકર કલહ—દાવાનગી ઉત્પન્ન થતો અટકી જશે.

સંપૂર્ણ

પુનિત ગાથા

ફક્ત પચાસ હજાર ! * અનુવાદક-અવગુણઉદયિ 'પુનિતપાદરેષુ'

વિશ્વવિખ્યાત કુંબતો મેળા ભરાયો હતો. ક્ષણ્ણ નિનાદિની ગંગાછતો સુમધુર નાદ “ હર હર ”ના તુમથ પ્વનિમાં પરિણત થઈ રહ્યો હતો. હરહારની કૃષ્ણ, ક્ષીણ-કાયા વીધિકાઓમાં ચંદનધારી સાધુ-સમુદાય અને ધર્મપ્રેમી નર-નારીની પ્રચંડ મેદની ચારીકાર દર્શિગોચર થઈ રહી હતી. કાંઈની વાત સાંભળતી એ અદ્યક્ષ નહિ તો કુન્સાધ્ય તો જરૂર હતું ગંગાછતી માફક ઇષ્ટ ઈચ્છા રેલ્વેની આગગાડીઓ પણ યાત્રિકાને લાવવા લઈ જવામાં વ્યસ્ત હતી. કનખલથી માંડી ભીમગોદા એક માઈલના પ્રદેશને બાહુ કરતાં શાંતિનું નામનિશાન હેખાતું નહેાતું. અલખત તેનાથી દૂર-સુદૂર કળી કળી શૈક્ષણિકાઓથી આન્ધ્રાદિન ભગવતી નાદનવોના શાંત તટપર લક્ષ્મણુકાની નજીક ફેટલાક “હરિગોમ” નો નખ કરનાર સાધુઓની પર્જીકુરીઓમાં ધર્મપ્રેમી મનુષ્યોના સંતપ્ત અને શ્રમિત હૃદયને શાંતિ મળી ચકતી હતી.

મોટા મોટા લક્ષ્મીના યાત્રીવાઓ સ્વામી શ્રી શાનન્દની પાસે આવતા. સ્વામીજીના પિષ્પવર્ણી વચ્ચેનું શ્રવણ કરતા એ ત્યાંથી પ્રસ્થાન કરતા. એક બાલુ ગંગાસ્નાનનું માહાત્મ્ય અને ખીજ બાલુ કુંબતો મેળા-મેલકા લાલ લેવતુ કાચુ ચૂકા કુંબતો મેળા સમાપ્તિની સીમા સુધી પહોંચતો હતો મહારાણી મગા સગર-પુત્રોની જેમ, આ નિઃકપર જીવોને મુક્ત કરી ચૂકી હતી. “ નિરાકારમુપાસ્મહે ” નુ સાક્ષાત્ પ્રતિજ્ઞ આ વખતે તેમણે પ્રદાન કર્યું હતું.

સ્વામી શાનન્દની કુટિરમાં તેમનાં કન્યાકુકારી દર્શનની પ્રમળ હજીયો, ક્ષણ્ણના સુપ્રસિદ્ધ શેઠ ધર્મદાસ આવીને બેઠા હતા. સામાન્ય વાતચીત થઈ રહી હતી.

સ્વામીએ પૂછ્યું, “વત્સ ! કુછ જા ને ?”

“આપની દયા છે, સ્વામીજી !”

“આજકાલ તો તેજનો જમાનો છે. કેટલા રૂપીયા કમાયા ?” સ્વામીજીએ હસતાં હસતાં પૂછ્યું.

“ફક્ત પચાસ હજાર” શેઠ ગંભીર બાવે પ્રત્યુત્તર વાળ્યો.

“ફક્ત પચાસ હજાર ?” સ્વામીજીએ પૂછ્યું, “તારી પાસે વિપુલ પ્રમાણમાં ધન છે, ઔશ્વ્ય છે, વળી તું બિંદુસ્તાનના સર્વપ્રથમ શહેર ક્ષણ્ણના સુપ્રસિદ્ધ શેઠ છે અને માત્ર પચાસ હજાર ! પવિત્ર ગંગાછતના કિનારે અને સાધુની સમક્ષ તદન સમજી શકાય એવી સાધારણ વાતમાં જીકું બોલે છે ?”

વળી બેચુ- મિનિટ પછી સ્વામીજી બોલ્યા, “તને કદાચ એમ લાગતું હોય કે હું તારી પાસે પંસાની માગણી કરીશ પરંતુ મારે તારી પાસેથી એક રાત્રી પાઈ પણ લેવી નથી તું સાચું બોલે એટલું જ માત્ર હું ઇચ્છુ છું.”

“રહેજ પણ જીકું નથી લગવનું ! હું માત્ર પચાસ હજાર જ કમાયો છું, એથી વધારે એક પાઈ પણ કમાયો નથી.” ધર્મદાસ શેઠ ગંભીર સ્વરે પોતાના પૂર્વ-વાક્યનું પુનરુચ્ચારણ કર્યું.

“મને ધણા વખતથી એમ લાગતું હતું કે પૈસાદારો સાચું બોલતા નથી અને આજે તું એની સાબોતી આપી રહ્યો છે. ચત્ર ! જા ! અહીંથી ચાલ્યો જા” હું તારા જેવા અસત્યવાદી સાથે વાત કરવા પણ તૈયાર નથી.” સ્વામીજીએ રહેજ કોપે કારાછતે કહ્યું.

શેઠજીએ વિનમ્રભાવે કહ્યું, “મહારાજજી ! ને તમને મારા શબ્દો પર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો હું તમને મારા સત્યપણાની ખાતરી કરવા માટે વિનંતિ કરું છું. આપને જરૂર ખાતરી થશે કે હું સાચું જ બોલ્યું છું.”

સ્વામીજી ઉપરના શબ્દો સાંભળીને એકદમ ઉભા થઈ ગયા. કમંડળ અને વ્યાધર્મ દાણમાં લઈને અગ્નિ ઝરતી વાણીમાં બોલ્યા, “ને એમ જ હોય તો ત્યાં હું તારી સાથે આજે અને અત્યારે જ ક્ષણ્ણ આવી તારી પરીક્ષા કરવા ઇચ્છું છું.”

“જેવી આપની વાચા મહારાજ !” શેઠજી તદન શાંત ચિત્તે જવાબ આપી રહ્યા હતા.

સ્વામીજી અને શેઠ બંને ઉપકયા. એક પછી એક રોયનો પસાર થવા લાગ્યાં આખરે ધારેલું સ્થાન આવ્યું. શેઠે અગાઉથી કરેલી વ્યવસ્થા મુજબ શેઠના કારખાનો સામે રોયન પર મોટર લઈને આગા હતા. ગાડીમાંથી ઊતરતાની સાથે જ નોકરને સામાન લઈ લેવા માટે દુકમ ક્યોં બનેએ મોટરમાં બેસી વિદાય લીધી.

શેઠના મુશીબિત બાગવાળા બગવાના પ્રવેશદારે એક પોપટનું પાંજરું મુકવામાં આવ્યું હતું અને પોપટને સિદ્ધાંત આપ્યા મુજબ તે 'શમ નામ'ના ચન્દેઆરથી આવનારતાનું સ્વાગત કરતો હતો.

કલકત્તામાં શેઠની વિશાળ પેટીમાં લગભગ પચાસ માણસો હતા. આજે શેઠજી બહારથી કલકત્તા આવ્યા હોવાથી દરેક દરેક માણસ પોતપોતાના કાર્યમાં તલ્લીન થઈ ગયા હતા.

શેઠજીને વિનમ્રભાવે કહ્યું. મદારાજ! આખો લાંબી મુસાફરીના કારણે પરિશ્રમ પડ્યો હશે, માટે આપ પહેલાં આનંદપૂર્ણ ઇલાકા નિલકર્મથી પરવારો ભોજનાદિથી નિવૃત્ત થઈ આરામ કરો, ત્યારબાદ યથા સમયે હું આપને જગાડીશ.

પરંતુ સાધુનું હૃદય તો કોથના અગ્નિથી પ્રત્વિત થયેલું હતું. તેમણે કહ્યું, મૂર્ખ, મારે અપમાન કરવા

ચાહે છે! હું તમને જોડનારને ત્યાં અન્નગૃહ પ્રવેશ કરતો નથી. પહેલાં તારા દિસા પડિયાન બતાવ; પછી જાણી વાત.

વિવશ બનેલા શેઠે પોતાના મુખ્ય મુનીમને દુકમ ક્યોં, 'મુનિમજી'! સ્વામીજી માટે સ્નાનાદિના પ્રયત્ન કરવા માટે સચન આપો અને સ્વામીજી આપણે દિસાગ કિતાબ બેસાડ્યું છે તે માટે ખાતાવંદી લઈ આવો.

મુનિમે શેઠના કહેવા પ્રમાણે ક્યું.

શેઠજીએ કઈક પાના આમતેમ ઊગાડાવીને કહ્યું. 'મદારાજ'! અપમાદ શમા કરાવો. આ રવી મારી શેઠક રકમ ભુજો. મેં પુણ્યભાગમાં અત્યારસુધી માત્ર પચાસ હમર ખર્ચ્યા છે. માટે મારો અધિકાર માત્ર આ રકમ પર જ છે.

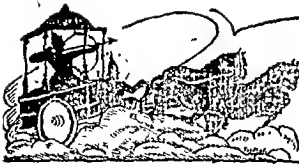
બાજાના અગ્નિમાં જેમ જળવાઈ થાય તેમ સ્વામીજીનો કોષ અદસ્ય થઈ ગયો. તેમના શાનચક્ર ખૂલી ઊડ્યા, 'ખરેખર, મર્મહાસ'! તમે સાચા અર્થમાં 'ધર્મહાસ' છે. જીજ્ઞાસીની મજબૂત દરમિયાન કલકત્તા નગરના નવાજ્યા, કેટલો વૈષ્ણવ ચારણો, તેના પરથી માણસની માનવતાનું ગાંધ નાકાગતું નથી, પરંતુ તેને તત્કાલમાં કલકત્તા રેલ્વે ચાપવા તેના પરથી જ માનવની ગોથેને માનતાનું મર્યાદન થઈ શકે છે. ધન્ય છે તેને!

સમ્પૂર્ણ

(હારિગીત)

બહુ પુણ્ય કરેા પુણ્યથી શુભ દેહ માનવનો મળ્યો,
તો જે અરે ભવચક્રનો આટો નહિ એકે ટળ્યો;
સુખ પ્રાપ્ત કરતા મુખ ટળે છે, લેશ એ લક્ષે લેહો,
લજ કષ્ટ ભયંકર લાવ મરણે, કાં અહોરત્રિ રહેા ? ૧
લક્ષમાં અને અધિકાર વધતા, શું વધ્યું ? તે તો કહેા,
કુટુંબ કે પરિવારની વૃદ્ધિ, એ વૃદ્ધિ નવ થયેા;
એવા વિચાર નહિ અહોહા ! એક મળ તમને કવેા,
વધવાપણું સસારનું, નરદેહને હારી જવેા ? ૨
નિર્દોષ સુખ નિર્દોષ આનંદ, હ્યેા ગમે ત્યાંથી ભલે,
એ દિવ્ય શક્તિમાન જેથી જંજીરથી નીકળે,
પર વસ્તુમાં નહિ મુંઝવેા, એની હયા ઇશને રહેા,
એ ત્યાગવા સિદ્ધાંત કે પશ્ચાત્ત દુઃખ તે સુખ નહિ ૩
હું કાણ છું ? ક્યાંથી થયેા ? શું સ્વરૂપ છે મારું ખરું ?
કોના સબંધે વળગણું છે ? રાણું કે એ પરદરું ?
એના વિચાર વિવેકપૂર્વક શાંત ભાવે એ ક્યા,
તો સર્વ આત્મિક જ્ઞાનમાં સિદ્ધાંતતરવેા અનુભવ્યાં. ૪
તે પ્રાપ્ત કરવા વચન દેલું સત્ય કેવળ માનવું ?
વિદ્વાન ગુરુ સંતો તર્ણ, કે તેડ જેમ અનુભવ્યાં,
ભાઈ ! આત્મ તારેા, મુજ સારેા, શીખ તેને જોગબેા,
સર્વાત્મમા સમર્પણે ધારેા, વચન આ દુઢયે લખેા મ

જાણુમુક્તિ

દેખક-અ. સૌ. પ્રંસાવતી બહેન પંજવાણી

સભ્યમાં બિલકુલ નીરવ શાન્તિ હતી, ભયંકર પ્રલયની નજી આત્મીપૂર્વકની આગાહી હોય અને ક્યારે આવશે ! કઈ પણ આવશે ! એના બળુકાર વાગી રજા હોય, એવો એ મમય હતો. સૌને મુખે સવા સવા મહુનાં તાળાં હતાં, છતાંયે દરેકના અંતરનો ફરકાટ, નજી સાત સાત પાતાળનાં પડ વિધીને એકમેકના હૃદયને ક્યોપાનના ધા પાડતો હતો, અને છતાં વિધિની એ ઇચ્છા હતી કે સહુએ મુને મોઢે સહી લેવું

અને અચાનક એ બીપણ શાન્તિનો ભંગ કરતી એક કારમી ચીસ સંભળાઈ. રજાવસા સતીનો ચોટલો ઝાલીને, કઠોર કાળનાં ફૂંટો જેવા એ ફૂંટો, એક કમળ પાંખડીને ખેચતા હતા. આ કારમું દૃશ્ય નિરખવા માટે, એ ચાર અપવાદ બાદ કરતાં ઇશ્વરના નયન સ્થિર રહી શક્યા નહિ. ધડીભર સૌની આંખો મીચાઈ ગઈ.

ફરીને ભયાનક શાન્તિ છવાણી અને થોડી વારમાં ફૂટનો અવાજ ગાછ ઊઠ્યો. દ્રૌપદી ! તારા પંચિ ઘર-વીર પતિઓ અમારી સાથે છૂત રમતા રાજપાટ સર્વ કાંઈ હારી ગયા છે, એટલું જ નહિ પરંતુ હોડમાં તને ય હારી ગયા છે. તું મુધિર જેવા ધર્મવીર રાજની મહાચણી છે એ તારે જૂલી જવાનું છે, તું અર્જુન જેવા મહારથીની પ્રિયપાત્રી છે, એ પણ તારે જૂલવાનું છે, ભીમ જેવાની ગદા પણ આજે તારે રક્ષણ કરી શકે તેમ નથી. આજે તારે માટે કાંઈ એક હરક પણ ઉપચારી શકશે નહિ, કારણ ધર્મરાજને મુખે વચનનાં તાળાં મરાયા છે, હવે તારે એ સર્વ કાંઈ જૂડીને અમારા મ્હેલને શોભાવવાનો છે. ચાલો નહીં ! તારા કરો ! આપણા મ્હેલમાં પધારો !

આ કારમી કાનના પગ વીધીને સૌંચરા ઉતરતા ચાપ્પે સાક્ષીને સતીએ આજુબાજુ એક દરિ ફેંકી, એ દરિમાંથી નજી અગ્નિકણ્ઠ અર્થે. એ કણમાં મહાનલ પ્રમટાવવાની તાકાત સહુએ નિહાળી. અધામના હંવા ઘડકા, કપ્પા અને ધડી પડી આ અસીદિયી સેના,

હસિનાપુરનો રાજવૈભવ અને આખી સજિનું રાજોડીમાં ફેપાતર થઈ નજી સહુને દેખાયું, પરંતુ વિધિના લખ્યા લેખ, એના કર્મની મતિ, કાષ્ઠપણ દેહધારીનો અપવાદ સ્વીકારતી નથી.

સતીએ ચારે તરફ નેપું. રજાએ જ ભય અને સુદર દેખાતા સિદ્ધાસનને પોતાના કાળજામાં મૂલોથી સમભાવતો દુષ્ટ કુર્યોધિન બેઠો હતો, અને એની બાજુમાં જ એ આરા અમલમાં મૂકીને કાળાઈ વધુ ધેરી બનાવતો દુઃવાસન બેઠો હતો; આજીવ્યત્વના મૂર્ત સ્વરૂપ સમા ગુરુ દ્રોણ નીચું નિહાળી રહ્યા હતા, પુણ્યના પુન અને યજ્ઞચર્ચના તેજશસિ સમા, પોતાની ગૌર દાડીથી સહાયે ઓપના, કુસંગૌરવ અને મંબીર જેવા બીભ્રમિયમહના પુનિત મુખ ઉપર પણ ચરમની સ્થામતા ધરાવેલી દીડી સત્તાની શેઠમાં હજાઈ ગયેલા રાજાઓ નજી આરત્રના પુતળાવત સ્થિર હતા.

એક બાજુ ઉપર નત મસ્તકે બેઠેલા પોતાના પંચિ પતિઓ તરફ સતીએ નેપું. ધર્મવતાર ધરતીને નેષ્ટ રજા હતા, ગાંડિવધારીની આંખો - ઉપર હંવામાં રાવ છતાં ચરમનાં પડ આવી ગયાં હતાં, સહદેવ અને નિમ્બળ ગળે દુયો દેવાની તેવારી કરતા હતા; સૌથી વધુ સજન ગતો હતો માત્ર ભીમ, છતાં, એ અગ્નિ ઉપર પણ પૂ. મોહાવધાઈની આરા ન ઓળંગવાની ફરજ શીતળ જળ ખેંદતી હતી, આતસ હોલવાયે જતો હતો.

ફરી ફૂટની આરા સંભળાઈ, નજીએ છે મું ! નમન કરો એને ! અને પાવિત્રના પુન સમી સતીના આ અપમાન ઉપર એના આગરિતો ખડખડાટ હસો પડ્યા.

યધું ! સતીના હૃદયને નિરાશાના પરમ અધકાર ધેરી લીધું ! નિરાશ હેવાની પાળ તોડીને નયન ચારે કમર કમર ધારાઓ વહી નીકળી.

અને તુરંત જ કાળા વાહનામાં વિજળી ચમકી ભય, એજ સતીના મગજમાં વિચાર અગ્રચો ! પોતાના સુખી જીવનના સભારણુ સમી, આશાની એક જ ન મરેલી મુડી એને માદ આવી.

(૨)

એક દિવસ પોતાને ત્યાં દારકાધીસ, પોતાના રાજવીલવ અને અષ્ટ પટરાણીઓ સાથે પધારેલા, પાંડવોના એ પરમ મિત્ર અને મેઘિરા મહેમાનને આમહ કરી કરીને સહુએ શેઠ્યા, એકમેકના પ્રેમરમ્યા ન્હાઈ રહેલા એ પરમ મિત્રોને છૂટા પડવાનું મન જ થતું ન હતું. એ રસામૃતની વ્હાલુ લેતા બહુ દિના વીત્યા, તે દરમ્યાન એક યાદગાર પ્રસંગ બન્યો.

એક દિવસ સોહામણે રહવારનો સમય હતો. પ્રજ્ઞની આસપાસ રાણીઓનું ટોળું જમા થયું હતું. શ્રીધૃષ્ટ રૂઢિચીંટ સાથે એકસને બિરાલ, સ્વકરતે શેઠરી ડોઢીને આરામતા હતા અને જ્યાંક ચરત-ચૂકી ચાપુની ધાર વાળી, પ્રજ્ઞની કાંગૂલીમાંથી લાલ અંગોળીની શેર જેવી શોણિની ધારા વહી નીકળી રાણીઓ સહુ હાંફળી હાંફળી બની મઈ સદુ કપડ શોધવા નીકળી પડી.

પરંતુ એ તો મોડાનાં ઘર ! ચીર મળે પણ મીથઈ ક્યાં ! ઘરત જ પાસે બેઠેલી સતી દ્રૌપદીએ પોતાના મહામૃત્યુ પરિધાનનો છેડા ફાડી પ્રજ્ઞને હાથે બાંધી દીધો. પ્રજ્ઞની વેદના ધીમી પડી. એમણે નેહનીતરતી દૃષ્ટિએ જોયું, પોતાની અતિ પ્રસન્ન થયેલી ભક્તો ઉપરના ભગવતા કૃપામૃતના જલપિ જેવી સ્નિગ્ધ અને સીતલ દૃષ્ટિએ નિહાળ્યું. જગદીશ્વરના હૃદયને ચોપડે એ ધર્મભક્તિની ભક્તિ જમા થઈ ગઈ. રાણીઓ આવીને જોતા ડોકીલી પડી ગઈ.

એને યે થોડા ક્ષણ વીત્યો. નંદનવંન જેવા હસિતાના પુરથી સ્વસ્થાનકે જવા સહુ તૈયાર થયા, ધર્મરાજનો વૈભવ જાણે મૂર્ત સ્વરૂપ હઈ મોખા મ્હેનિતને વગામણુ દેવા ચાલ્યો. પ્રજ્ઞના રથની પાછળ પાંચે પાંચે સતી સાથે સ્નેહની સજીવન મૂર્તિ સમા દીપતા હતા. વિશાળ વાતાવરણ અસભ્ય હતું, પાગ જવાનું ક્હેવાર જગત્સ્વામીની અક્તિ કાણ જાણે ક્યા અદરશ થઈ ગઈ હતી ! વળાવા જનારના ચરણે પાછા ફરવાનો સાફ ઈન્કાર કરતા હતા છતાં, વિશેષની વસમી પળ આવી જ ! મિત્રો પરસ્પર પ્રેમભરપુર હાથે બેઠ્યા, અષ્ટ પટરાણીઓ અને સતી મન્યા, જાણે સ્વર્ગની સિદ્ધિઓ એકમેકમાં યોગપ્રયત્ન બની હતી.

ત્યારપછી મૈત્રેયકેનો સ્વામી ધીમા ધીર-અંબીર

પગલે, પોતાની ભક્તવત્સાલતાની ખાતરી આપતા સમય નયને લગિની પાને હાથ જોડી વિદાય : મામરા ઊભા ! બહેને પ્રજ્ઞના ચરણમુખમાં માથું મૂક્યું; અને પ્રજ્ઞએ અનંદક પ્રસન્નતા અતિરેક સમયે જ જો હસતે ભક્તોના શીરે મૂકાય છે, એ કરકમલ બહેનના મસ્તકે મૂક્યું, મીઠી મધુ ઝરતી વાણી નીકળી —

લગિની ! આજે કઈક માગો ! તમારા પ્રેમનું કાણુ અદા કરવાની તક આપવા કૃપા કરો, મારા ભક્તોનું કાણુ હું ફેડી કહીશ નથી; પરંતુ અદ્ય જલ્દો વાળી આત્મસંતોષની અમૂલી પળથી વચિત ન રાખશો દેવિ ! તમારી ભક્તિ મારા અતરને ચોપડે જમા થઈ ગઈ છે. આપણા સ્નેહમિલનનું કાઈ સમાગણ માગો !

આ સ્નેહભરપુર વચનો સાંભળી સતીના હૃદયમાં આંનદનો ઉન્ધિ ભિરમઈ ગયો, વણી રૂધાઈ ગઈ. ધીમા ધીર સ્થિર હોયે બહેને ઉચ્ચાધુ, વીર ! મારે શી કમીના છે ? અને પ્રજ્ઞ ! અજની આ દૃષ્ટિ તો લગેભવના તપ કરનારાઓ પણ પામેલા નથી જે દૃષ્ટિ જોવા માટે ક્ષમા અને ચક્ર જેવા સદા સમાધિ લગાવે છે એ દૃષ્ટિ મને મળી, હવે ખીલું શુ માય ? છતાં યે નાથ ! ક્યારેક સંકટમાં યાદ કરે તો હદી બૂલશે નહિ, એ જ અભિલાષ !

અને પ્રજ્ઞ “તથાસ્તુ” કહીને સિધાવ્યા.

સૌ ભારે હાથે પાછાં વળ્યાં.

આજે એ પ્રસંગ યાદ આવતાં જ દ્રૌપદીએ આર્ત-સ્વરે પુકાર્યું, “પ્રભો ! પ્રભો ! બહેનની પસંદીનો સમય આવ્યો છે દેવ ! અનાથના નાથ ! પાંડવો જેવા પરા-ક્રમીઓની પત્ની અને સમગ્ર પૃથ્વીની મહારાણી આજે દીન-દીન બની મઈ છે, નારીલનું આજે અપમાન થાય છે, જરી સમર્થમાં લગ્ન જાપ છે પ્રજ્ઞ ! બચાવો ! બચાવો ! દેવ ! આપે કહેલું આપને ચોપડે જમા થયેલી મારી મૂકી પાત્રી વાગવનો કાળ આવી પહોંચ્યો છે. નાથ ! તારા દિના આજે આમાથી કાણુ મારે રક્ષણ કરી દેશે ?

અને દ્રૌપદીના હૃદયના અધાગ ઊંડાણને ભેદી નીકળી પડેલો એ સાદ સાન સાન અજ્ઞાને ભેદો વૈકુણ્ઠ-પતિને કહ્યું પથમાં નઈ પહોંચ્યો. રત્નખચિત પલ્લવ-ધર પોરેલા પ્રજ્ઞ મનકીને જામ્યા ચરણ સેવતાં સાગરમુતા ગલચર્પા, પ્રભો ! અર્ધું ! આપને સ્વપ્ન આવ્યું !

નહિ દેવિ ! સ્વપ્ન નથી. મારી એક પરમ ભક્ત નારી, મારી પાસે મૂકેલી પોતાની ચાપલુ આજે મારી રહેલી છે. દેવિ ! એ પૂર્ણ સંકટમાં સપડાયેલી સતીના ઋણમાંથી મુક્ત થવાની આજે તક આવી છે. મારી સ્થિતિના સૌન્દર્યના સમા એક નારીત્વનું આજે અપમાન થઇ રહ્યું છે. સહેલે સતીત્વના અવતાર સગી સતીની સજ્જન ચૂર્ણ-વિચૂર્ણ થવાની અણી ઉપર છે. મારે જીવું જ નોંધાયે !

અને એક પક્ષમાં આ શેષ ચમત્કાર ?

એક બાલુ સતીના ચીર બે ચાથે જાય છે, બીજી બાલુ અદસ્ય રીતે ચીર આગળે જ જાય છે ! સતીના દેહ-આગ્રહાદનને દૂર કરવાની દુષ્ટોની તાકાત અલોપ થતી જાય છે ! અનત ક્ષણાંકની જેમ અનત ચીરનો અંત દેખાતો જ નથી. ફોતો યાક્યા ! ચીરનો કુચર રચાયો ! સફ આલસ બની ગયા !

સતીએ આંખો ઊંચી કરીને જોતાં જ શંખ ચક્ર-ધારીને હસતા ઊભેલ દીક્ષા ! પ્રજ્ઞના મુખારવિંદ ઉપર ઋણમુક્તિનો આનંદ આગ્રહાંકી પ્રકાશી રહેલો કનો. પોતાના રણુછાડ (ઋણુછાડ) નામને સાર્થક કરવાના પવિત્ર પાદપદ્મમાં એ ધર્મભગિની દેવી દ્રીપદીએ

પોતાના અંતરની કાટિ કાટિ વંદના ધરી લીધી. રક્ષાએ જ બેઠેલા પાંચે પાંડવોએ પોતાનાં નત મસ્તકો ઊંચાં કરતા જ પોતાના સદા સહાયકને બેઠાં અંતરથી નમ્ય કર્યાં. અર્જુનને પોતાનાં પ્રિય સખાને વિરાટ અને અર્જુન શક્તિરૂપે જોયા અને એ સર્વશક્તિમાનને ચરણે એવું હૃદય બૂકી પડ્યું.

બીજી બીજી દુર્યોધન શકવારના સુર્યોદય પાસે ઝાંખાં પડેલાં ખાલી ફાનસ જેવો નિષ્ફળતા અને દુઃખની પરાકાષ્ઠા અનુભવી રહ્યો. દુઃશાસન હારેલા મોહા જેવો, સફળી હાંસીને પાત્ર બનીને જડ મુતળાવત થઇ રહ્યો.

એક તરફ શંકરમ, નિષ્ફળતા અને દુઃખનો પક્ષ ખડો હતો. બીજી તરફ આનંદ ઉલ્લાસ અને દુઃખ પછોના સુખનો અનેરો આલ્લાહ હતો, બન્ને પક્ષો સમાન હતા. શું વધારે અને શું ઓછું ! એ કહેવું મુશ્કેલ હતું ત્યાં સર્વેશ્વરની શક્તિ અને માનવીની પામરતાનો પ્રત્યક્ષ પૂરાવો હતો. પ્રજ્ઞાએ પોતાના શરણ-અનરસહ અને દીનબદ્ધ નામને દીપારી ભક્તને ખાતરી આપી હતી. આખરે “ધર્મનો જય અને પાપનો ક્ષય” થયો હતો.

ખોલો, ભક્ત અને ભગવાનનો જય !

ભારતમાં આવો નંદદુલારા !

(રામ-દિલાં કેમ થવામાં “વીરપસંધી”)

મોહન મોરલીવાલા, ભારતમાં આવો નંદદુલારા,

હિન્દમાં આજે,

ચોરે ગાજે,

દુકાળના પહાયા, ભારતમાં આવો નંદદુલારા, મોહન

અવતાર ધારી,

આચા તમારી,

મચાવા બંસીવાલા, ભારતમાં આવો નંદદુલારા, મોહન

તમને કહેવું શું ? હરણીએ,

વારવારે પાંચે પદીએ,

મન્ય અમને બતાવા, ભારતમાં આવો નંદદુલારા, મોહન

પૈસાવાળા, પાપના ભારા,

કરીને સંશ્લેષ કરતા કાળાં,

તો એ જગતને લાગે કુપાળા,

એવા અધર્મીઓને નિંદાવા,

દાન, દયા ને દીનતા સી આવા

કહાના કામગુજારા ! ભારતમાં આવો નંદદુલારા ! મોહન

“મનમુખ”ના મતવાલા ભારતમાં આવો નંદદુલારા ! મોહન

“મનમુખ રાણા”

માનવ હંસાને

હંસા હળવે હળવે તમે ચાલો
આ તો વિકટ વન વિકરાળ
ફલંભ એમાં ચાલવું—૧

હંસા કુટુંબ-કલહ કેરા હુંગરા
તેમાં ગર્વનાં ભગેલાં ઘાસ
નાગર્ણી નિંદા નાચતી—૭

હંસા પંથ લાંબા ને પંથી પાંચળાં
તેમાં પજથોની પાયરી બળ
ભૂલવણી ભરપૂર છે—૨

હંસા સ્વાર્થ સરિતા વહેતી વેગમાં
મદામાયા મ્રાગર દ્વિલોખાય
મત્સર મગર-મેઢની—૮

હંસા માપ પાખંડ કેરાં આખરાં
બૂઠ્યાં પ્રપંચનાં બુંડ ભરપૂર
બુઝાઈનાં મહિં બુઝીયાં—૩

હંસા રણ છે મોટાં રાગદેશનાં
તેમાં તપતા ત્રિવિધિના તાપ
અડવાણે પાપ હાલવું—૬

હંસા કુડ કપટ કેરાં કોતર્યાં
માંહે મમતાના મોટા પહાડ
ખીણો એર-વેરની—૪

હંસા હાને નાના હસ્તી મૂલતા
ચારે બાજુએ વીંચતા સૂંઢ
ચેરી છે બહુ સાંકડી—૧૦

હંસા ઇર્ષ્યા અભિમાન અહંકારનાં
જાલી જાડી જંગલમાં જૂકેલ
વિખવાડ કેરા વાયરા—૫

હંસા ખટપટ ખાડા ને ટેકરા
તેમાં નટખટ ભિતરે પાર
અટપટીને ઓળંગતાં—૧૧

હંસા માન-અપમાન કેરાં માંકડાં
કરતાં કૂદકારા અપરમપાર,
ફિકિયારી કરતાં કારમી—૬

હંસા અનુભવે સતો ભયર્થ
આતો ખેલ ખાંડા કેરી ધાર;
એના ઉપર નાચવું—૧૨

હંસા સતશુર લેજો ભોમિયા
તમને ખાપે મિસાડીને પાર
જિતારયે પ્રેમથી—૧૩

—અમથાલાલ કુબેરદાસ ગજગર

કાલ્યકંઠ

—આ માસની પાઠપૂર્તિ—

પ્રભુની છે.

જગતની કર્મબુમિમાં ખરી ખતેથી જોડાવ્યું,
કરી મહેનત, ચંદ્ર વૃદ્ધિ અને બી વિષનું વાવ્યું;
હવે ફલ વેડવામાં લાગતી શું લાય જિની છે ?
નથી એ પ્રાપ્તી મિલકત બધી વાડી 'પ્રભુની છે'. ૧

જીવનદોરીથી બાંધીને જગતના બ્યોમમાં જોડી
ઘણી દોરી વિષે ગાંઠો છતા દૂકી-નહી પૂરી;
નકામી એક બીભથી લહે- ઈશ્યાં કહે-તટે;
બહુ જંગલ કરનારી પતંગો સો પ્રભુની છે. ૨
'મંગલ'

પરી તેજુરીમાં તે' તો ગણી સમ્પત્તિને તારી,
ર છે પુણ્યવાનેને ન પાપી-ઘેર રહેનારી;
પપલ થઈને જ કરનારી નકારી ટેવ જૂની છે,
ત તારી એ રહેનારી ખરી નારો પ્રભુની છે.

બધાં બિધાર ખાતાંથી બરી તે' ચોપરા કીધા,
જીવન-બ્યાપારમાં જોડાઈને તે' શું નફો લીધા ?
ખૂટી મૂકી શરીરની, નહાટી તો સાવ સૂની છે,
ખરી કીધી જીવારી ભાગદારી બ્યાં પ્રભુની છે.

શ્રી 'ગગનવિહારી.'

અહીંની ધર્મશાલામાં સુસાદર સર્વ આવે છે,
બધા સામાન પોતાના સહુની સાથ લાવે છે,
રહે સુકત સુધી સાથે છતાં અતે ભુલઈ છે,
પડે ભુલ-રહે સાથે બધી ઇચ્છા પ્રભુની છે:

'શ્રી સુસાદર'

જગતના આયનામાંનાં બધાં પ્રતિબિંબ તારાં છે,
તું સારો તો બધાં સારાં નકારો તો નકારાં છે,
બધાથી પ્રેમ કર, માયા અને કાયા ગણી જુદી,
કયા જણ ઈશની આખર બધે છાયા પ્રભુની છે.

ઘણું લટયું ઘણું ખાધું, ઘણાનું રક્ત પણ પીધું.
ઘણું ચે મેળવ્યું તેમાં ન લેવાનું છતાં લીધું;
ગણ્યું તે' સર્વ કઈ તારું, હવે મરવા પડ્યો ત્યારે
નિર્થક શું બંકે છે કે બધો માયા પ્રભુની છે ?
'વિજય'

ઘણાનાં રક્ત પણ ચૂસ્યાં રહ્યો સત્તાસમય અધો,
હતો ઈન્ચાજ પણ તે તો બધો અવળો કયો બધો;
હવે આ આજ દેવાના સમયમાં શું રહે મૂખો,
ખબર નહોતી તને આખર બધી સત્તા પ્રભુની છે ?
'વિગોળી'

નીતિવિહોળા કાર્યને રોકી શકો તો રોકો,
પણ જો ન રોકાઈ શકે તો આપ ઓન બની જાઓ;
એને બલે ઠોકર પડે કોમલ બની જાઓ નહિ.
સમજ્યા નહિ કારણ ખરું ? ઈચ્છા પ્રભુની છે
શ્રી. જ્યન્મ

વેવલે વેવલાઈ કરી ને ઝીજીને બઠા કથો,
'વચગાળાની વાતમાં સો વચગાળે જ બરાણ પડ્યા;
'ઠોસા'એ તો ઠાટ વાળ્યો એ સદાયનો પૂની છે,
એની વાતે વાતે એક જ વાત-એ ઈચ્છા પ્રભુની છે.
'શું થયે ને કેમ થયે ?' આ મુંઝવણો મુંઝવે,
કેમ કરી પોષણ થયે એ પ્રશ્ન સોને શું ચલે;
કસાઈવ્યા કુશળ અને ધર્મને ધાઠ ચાની છે ?
ઉત્તર એટલો જ કે એમાં ઇચ્છા પ્રભુની છે.

આ 'પુનિત'

પ્રપંચો ને કળા-કટકે કમાયો લક્ષ્મી બહુ લોલે,
અધિકારો ન તું તેનો બધો લાકરી પ્રભુની છે.
દિલ્લો શાન્ત વાણ પણ સરિતા જો તુફાની છે,
ન દૂજે નાવડી 'ભાવિક' સહાયો ત્યાં પ્રભુની છે
લલિતપ્રભાત ઇગનલાલ કાપડીઆ.

ભૂલે છે જ્ઞાન શ્રીમંતો, ચડી સત્તામટે કુલે;
અમે ઉચા બીજા નીચા-વહે, પ્રભુને વળી ભૂલે,
નથી ઉચું નથી નીચું, સફળ સહિ વિભુની છે,
અજ્ઞાન કારીગરી વાળી બધા હુનિયા પ્રભુની છે.

જૂલાવી જ્ઞાન અથડાવે, પમાડે મોહ સહુ જનને,
કરાવી મારું ને તારું. કરે અસ્થિર બહુ ગનને,
સુનિ યોગી કહે છે કે કારી એ જનુની છે,
'નૃસિંહ' સહુને ભમાવે તે પ્રબળ માયા પ્રભુની છે.

શ્રી નૃસિંહ પ્રસાદ સદ્ બ્રહ્મનગરી.

વહે જ્યાં ભક્તિની ગંગા મદલી ત્યાં પ્રભુની છે.
જનન કોત ન થતાં નિત જ્યાં, પ્રતિમા ત્યાં પ્રભુની છે.
જનન સાથે મળે જોજન! દયા તો ત્યાં પ્રભુની છે;
શયન વેળા સ્મરણ એતું કૃપા તો ત્યાં પ્રભુની છે.

જરૂર જોશું મળે સાધન મહેર તો ત્યાં પ્રભુની છે;
અને સન્તોષ ત્હેમાં હોય! પ્રીતિ ત્યાં પ્રભુની છે.
મન્યામાંથી કરાયે જ્ઞાન જ્ઞાન ત્યાં પ્રભુની છે;
ઘટે અથ, પુણ્ય વાપે તો અનામત ત્યાં પ્રભુની છે.

કવિ-ચિત્રકાર: શ્રી "મસ્તમયુર"

અણુઅણુમાં વસે છે, સૌ અમારી વાત જાણે છે,
અમે ક્રોધી અને પાપી છતાં ઉરે ન આણે છે,
દયા ને પ્રેમનાં જરણાં વહાવે વિશ્વ સર્વત્ર,
અમીરંદિ કરી પેખે—કૃપા કેવી પ્રભુની છે!

શ્રી રમણસાલ વ્યાસ

તવંગર મસ્ત મીનેમાં, ગરીબોને શુભાશી છે,
યતી આબાહી અન્યાયે, છપાતાં સત્ય પણ આણે;
છતાં પણ સર્વની આખર યથે રચ્યા રમયાનોની,
નથી ત્યાં વર્જનાં લોકો, બલિહારી પ્રભુની છે.

શ્રી ધીરુલાલ વિ પુરોહિત

વિજયધ્વજ-પટ ફરકતા ત્યાં કરે કળાટ કાંગો ત્યાં,
અને વેરાન ધરતીમાં ઉઠે મહેશીલ રાજો હા!
ભરી ભરપૂર કુટુંબીથી હવેલી હાય સૂની છે,
ઘડી તરકા ઘડી છાંયો અજ્ઞાન ઘટના પ્રભુની છે!

શ્રી ભક્તકવિ શાવિંદલ રામેશ્વર

તીવ્ર તપને નિહાળીને, જાલધ્રુવ અચલ કરી સ્થાપ્યો,
વળી ઉપમન્યુને લોળે, ક્ષીરનિધિ ત્યાં અપૂર આપ્યો;
થયો કાલો કવીશ્વર ને, કૃપા એ કાલી કેરી છે,
રંક પલમાં ચતા રાજ, પ્રભુતા એ પ્રભુની છે.

શ્રી 'જાલકવિ'

અમે શેવો, અમે વૈષ્ણવ, અમે શક્તિવાદી ભક્તો,
માની તે સર્વને જૂદા, કરે જિભાં બહુ વૃત્તો!

નથી તો મોઢાંએ બૂઠા, વૃથા સર્વે ય અગર છે,
જ્ઞાન્તિ ને ભક્ત હૃદયોની, રિસે માયા પ્રભુની છે.

શ્રી ઇન્દુમતી બાલકવિ

વન, વૃક્ષ ને એ વાટિકા, ફલ, પુષ્પ ને સરિતા વહે,
સમહરણીજાળા મારતો મોક્ષિતક નિગ નિધિએ ભરે,
તે સ્થળ તણા સૌ માનવી પરિતાપથી તો પ્રબળો
એ પાપના બહારૂંપે શિક્ષા પ્રભુની છે.

શ્રી પ્રદ્યુમ્ન શેઠ

ગયા મોટા નૃપતિએ ને, ધનિકો ત્યા મૂકી સઘળું;
મિલન એ પ્રશ્નનું ધર્યું, તણ દે ભિત્તવ-લક્ષ્મી!
ચીત્ત ને હું જુએ તેમાં, નમન તારૂં પરાવી રે;
હૂંટ આસક્તિથી જગની, ચીત્તે સઘળી પ્રભુની છે.

શુભા સાંકળચંદ્ર લુલાભાઈ

સુતેલો સાંજનો રાજ, મવારે યાય ભીખારી,
હંસાવે ને રડાવે તો, પ્રભુની એ જ બલિહારી;
વળી મુખ-દુઃખદિવ્ય-રાત્રિ, ફૂલો કરમાવે ન ખીલે,
જગતમાં 'નામ તેનો નાશ' સૌ લીલા પ્રભુની છે.

શાહુ જોગલવલાલ છે:કાલાલ.

અણાવે પંજુને ગિરિ પે, કરે છે મૂકેને વડે તો
ગરીબને શાય બનાવે છે, નિરશ્વર ને કવિ કરતો,
કરે ઉલટાનું સૂદકું' ચે, અને સુલટાનું ઉલટું' એ
ન કલ્પી-વર્ણવી શકશે, અક્ષળ લીલા પ્રભુની છે.

શ્રી. પ્રભાવતી કાપીઆ.

મહા છેરી વેરી અનલ વરસે વિશ્વ સઘળે,
સજા ચંપાતી ને ભડભડ ચતા વહિ વહેરે,
અને ત્રાહિ ત્રાહિ જગત સઘળું શાન્ત સળંગે,
વડે જ્ઞાની લોકો સહુ અજ્ઞાન લીલા પ્રભુની છે.

શ્રી પ્રાણભાઈ શાહ. વેરાવળ

પાપના કરનારથી ક્યાં વાત એ સમજાય છે
દે નર્ક દેરા દારની તૈયારીએ આ યાય છે.
ધર્મ જૂલો, ધર્મ જૂલો, માનવી અથડાય છે;
માયા 'પ્રભુની છે'—મહિ એ આજ જોયાં ખાય છે.

"મ"

હિન ચારની આ ચાંદની પાછળ અંધારો રાત છે,
સૂચ-જ્યોતિ પ્રકટતાં એ ધાતનો પણ ધાવ છે;
એ ધાતના આઘાત-પ્રત્યાઘાતમાં જ પ્રજાત છે,
એ વાતને વિરલા ગણે લીલા પ્રભુની છે.

શ્રી. હવેરભાઈ દેસર

લાવણ્ય, સુક્ષ્માભિજિતજ્ઞા ચળકાટ, સર્વ સુવર્ણમાં,
કુસુમોત્પન્ના આમોહ, રસ, અન્નાદિ દ્વલ સામગ્રીમાં
અન્ધર્વકેરાગીતમાં, કે સ્પર્શ સુખ જે જગદાંતરીસે
તે સર્વમાં સત્તા સદા સર્વાત્મરૂપ પ્રભુની છે
શ્રી બાલ શાસ્ત્રી

સતત હરિ જીની ધૂનો કરે ચાલ્યાં જીવનમાં જ્યાં
પ્રભુ-સંતકાંતના ભાવો રહે ના પાંગર્યો વિના
જીવન વહનો પ્રકૃતિનાં જે કરે તે સર્વ બદલાયા
ખરેખર રોકડી એવી ગજળ શક્તિ પ્રભુની છે.

સી. જયારાવર.

: સરેયા :

જળ ત્યાં સ્થળ ને સ્થળ ત્યાં જળ
જ્યાં અરણ્ય ત્યાં નગરો વસતાં;
લક્ષ્મીનંદન અને જિખારી, રંક કલી રાજા બનતા
સન્ત, મહન્ત અને છેદજન, દુર્જન-સન્ત યવા ઇન્દ્રે
કાયર શૂર-શૂર તો કાયર, લીલા અકલિત પ્રભુની છે
“નાવ્યપ્રેમી”

લલણ જે જે પટેલી હો ન તે ને ફેરવાયે છે
પ્રભુભક્તિ ગણો જેને તમારી તે નિરર્થક છે;
જીવન અધ્યાસનો ચીકો પટેલો જીવનો જે છે
પૂરો બદલાય તો જાણો કૃપાયક્તિ પ્રભુની છે
શ્રી નંદલાલ લોભીલાલ શાહ.

પ્રભુમય ને જીવન કરવા હૃદયની આશ ધારી છે
યતું જે ને, ધરી તેમાં પ્રભુને, તે કર્યા કરશે;
મનાહિના સ્વધર્મોને ત્યજી ને રે’ શરણ, પશુ તે
અનુઅહથી બને, તે પશુ કૃપાયક્તિ પ્રભુની છે.

શ્રી હેમંતકુમાર નીલકંઠ.

મોહ ઉપજાવ્યો માયા લેવા,
કારમો ઉપજાવ્યો અક્ષર જેવ !
અનેક બ્રહ્માંડો દેવ, ઋષિગણ,
દાનવ, માનવ, પ્રાણી રચેલ;
સૂર્યચન્દ્ર, તારક, મહા મણ્ડલ,
બોમ વિભૂતિ વિભુની છે !
નીરખ ‘હીન કંટ’ સૂરખ મનડા,
અદ્રુણ લીલા પ્રભુની છે !
‘હીન કંટ’

તાણું ઘડયું આ વિશ્વનું ઘડનાર તેનો કોણ છે !
બાણ છતાં ખૂલે નહિ એ આત્મદષ્ટિ ચોર છે;
મળે આવી શુર પાસે ભરી એ લેહમૂની છે
ખૂલે તાણું મળે બહાર એ લુકિત પ્રભુની છે.

૧. કવિ

ઋતુઋતુના ભુલાધારા, કર્યા નિયમ શું ન્યાસન્યાસ
એક પછી એક આવ્યા કરે, અકળકળાએ પ્રભુની છે.
જનમન ધાર્યું કરવા ચહે, અલુધાર્યું ત્યાં બિલું રહે
ઘેવટ યાકી એમજ કહે, અકળકળા એ પ્રભુની છે.

શ્રી મહિશંકર ભવાનીરાંકર ઉપાધ્યાય.

સાગરતણા પેટાળમાં, મછલી-કરે મોતી મળે
ના ગોઠવ્યું છે ચંત્ર પજુ, પશિંગણ નજમાં ફેરે;
કોના મરી પ્રેરાધને, આ સૂર્યનો ઉઠવાસ્ત છે !
માનવી મિથ્યા બહે, કૃતિ એતો પ્રભુની છે.

શ્રી બાલ એશી.

અટ જેમ યજ્ઞની જવાળા સ્વર્ગપશુ આહુતિ યાતાં,
અભીષેકા ભગતા એવી, ખરે પલટાય મનોદિવા;
જીવનમાં જ્યાં કૃપાયક્તિતણું તે અવતરણ યાતાં,
બને છે સર્વ સુલભ ત્યાં કરામત શી પ્રભુની છે !

સ્મરણ બહાણું હૃદય ભાળી કરતાં જે જીવે જીવને,
જીવનની અટપરી પગમાં સહારો ચોર નિરખે છે,
કયાથી ના પડે પાછો, પડે ના ક્યાંય અટકીને,
જતો તે સોંસરો સહુની, કરામત તે પ્રભુની છે

શ્રી મજાલ યુનીલાલ નાની

(ગરબ)

જરા તું આંખ ખોલીને, કૃતિ આ સી પ્રભુની છે
રમકડું બાજીતું તું છે, જિજાવેલી પ્રભુની છે
કંઈ તો, આ કંઈ હું હું, ઘરો એ કાર્મ મારાથી,
બધું હું પદ નમું છે, કૃતિ તે સી પ્રભુની છે

‘વિદ્યામિત્ર’

ગીતા ભાષી ચમત્કારી પ્રગટવાણી પ્રભુની છે.
સુએયુગમાં ધરે અવતાર, એંધાણી પ્રભુની છે.
સુજન સાધુતણી રક્ષા સુસ્થાપન ધર્મનું કરવા,
મિટાવા ધર્મની ગ્લાનિ અજબલીલા પ્રભુની છે.

‘સંતજન’

—આવતા માસનો પાદપૂર્તિ—

... .. બાકી છે

પરમપૂજ્ય શ્રી લારાકેર મહારાજના વ્યાખ્યાનમાંથી ઉતારો

ઈંધવનમાં એક વખત ગોપી અને મોરલીની વચમાં તકરાર પડી કે મોહું કેણુ ?

મોરલી કહે-હું મોટી. ગોપી કહે-ના મોરલી ! હું મોટી.

મોરલી-ચાથી છું મોટી તે કહે !

ગોપી-ભગવાન મને ખૂબ માહે છે.

મોરલી-તે વાત ખરી હશે. પણ મારા જેટલી તો આદતના તારા ઉપર નહીં જ આવે

ગોપી-વળી એમ કેમ એલે છે ?

મોરલી-ખરી વાત કહું છું ને-મને તો શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુ જરા પણ જુદી મૂલતા જ નથી. ત્યારે તું મને જુએ ત્યારે સાથેને સાથે જ. વગાડે ત્યારે હોડો-ખાપ ત્યારે કેડે, ચૂલે ત્યારે મોડે અને ફરે ત્યારે હાથે. હું તો બ્યારે ત્યારે સાથેની સાથે.

ગોપી મોરલી ખરી વાત છે. આવી મોટાઈ તે ચાથી મેળવી ! આવા તારામાં શું શુભ બરેલા છે કે પ્રભુ તને પાસેની પાસે જ રાખે છે.

મોરલી-એન ગોપી ! હું તો એક ઘન્ટ પોલા વાંસની મૂંઝળીનો કટોક; નહોં મારામાં રંગ કે નથી રૂપ મારી તો ત્રણ બદામતી પણ કિંમત નથી પરંતુ પ્રભુએ ક્યા દરો આ પામરને ત્રણ શુભ આપ્યા છે, એટલે તેમની સાથે સદાને માટે આનંદથી રહી રહક છું; નહીં તો જગતનો ધણી મને તેમની પાસે પડી પણ શાના રહેવા હે !

ગોપી-એન મોરલી ! કહે તો ખરી એવા તે ક્યા શુભ તારામાં બરેલા છે !

મોરલી-એન ! મારો પહેલો શુભ સામગ્રો મને ત્યાંસુધી બોલાવે નહીં ત્યાંસુધી મારે બોલવું જ નહીં. બહેને લગ્નરે માનનીની બીડ વચ્ચે કચરાઈ જઈ પણ મુઠે ચાં કરવું જ નહીં બહેને મોટી સભાની વચમાં મને મૂકી હોય પણ વચમાં વજર બોલાવે બોલું જ શાની ! દલાવે તો હાથું ખરી; પણ મોઝાવ્યા વજર બોલવું જ નહીં મેગ મારી દદ રેક છે.

ગોપી-મોરલી ! તને કાઈ બોલાવવા ધારે તો ?

મોરલી-દાવમાં લઈ મો ઉપર મઠી બોલાવ તો બોલું.

ગોપી-મોરલી ! તું બોલે ત્યારે કેવું બોલે ?

ભગવાન શ્રી કૃષ્ણની પ્રિય-તમા મોરલીના ત્રણ શુભો મનુષ્યે આધ્યાત્મભાવે રીપી લેવા જેવા છે; એ ત્રણે શુભ ક્યા ક્યા છે એ આપને આ લેખમાંથી મળી આવશે. વાંચો-વિચારો અને અનુસરો.

—સમ્પાદક.

મોરલી-મોરપણ આત્માને નાના કે મોટાને, રોમી કે બોમીને, ક્યવને કે જવને, સુજન હો કે દુજન હો, પણ હું તો સર્વને પ્રિય લાગે તેવું જ બોલું. નો સાંભળ ! હું બ્યારે બોલું સારે વનમાં ફરનાર દરવરીને રાખનાર મગ અને દરમાં વસનાર કાલી નાગ એ બે પ્રસન્ન થાય; ડાલવા મંડી જઈ એકતાર બની જાય. તેમાં મૂંઝ મોરો મિત્ર નહીં અને સાપ મોરો શત્રુ નહીં. બંનેને સરખો જ

આનંદ આપે. એક માનુષ પોતાના પુત્રના વરોધાના ઉલ્લાસ માટે ધણું નાણું ખર્ચી સારામાં સારા બેન્ડ વાગની દુકાની બોલાવે પણ પાંદોસમાં એક રોમી વસતો હોય તેના તો રામરોડના ધમાકા અને પદમના ધમધમાટ સાભળી દાનો જ જેમી જાય અને કહે કે આ મુલા મારો ક્યવ લઈ ગયા. ક્યારના દોઢ-રોકકરે છે તે કહે દરીને પણ રહેવા દેવા નથી. પણ ને રોમી મને સાંભળી જાય અને એકદમ હું બોલતો બંધ થાઉં તો મને ખાતરી છે કે તે રોમી જરૂર મને બોલાવનારને સરેશો મોઝાવે કે બાઈ જરા વલકાર-તારા મધુરા અને શીતળ સ્વરથી, મને બહુ જ આનંદ લાગે છે. તારા સુદ નાદમાં મારો રોગ પણ બધી જઈ છું. માટે મારા ઉપર કૃપા દરીને જરા લલકાર.

ગોપી-એન ! તું તો બહુ મજાના શુભવાળો. દવે તારો નીન્જે શુભ કહે, તારા બે શુભ તો જવવા, કે વજર પૂડે બોલવું નહીં અને બોલવું તો સર્વને પ્રિય લાગે તેવું.

મોરલી-મારો નીન્જે શુભ દવે કહું છું તે સાંભળ ! હું પોલી મુ, મારામાં ઝીસ રાગ બરેલા છે; પરન્તુ વચમાં કંઈ સંધરની નથી. જુવો તો ખાલીખમ કુંકે મારે તો આ પારથી પેડે પાર જતી રહે.

ગોપી-એન ! તારામાં ત્રણ શુભ તો ધણા જ મોટા છે. તારા કરનાં પણ માનવી નાદ છે. દરજી કાઈકાઈ માનવીને તો એવો દેવ હોય છે કે વજર પૂડે વચમાં ઝડ મોલી ઊંડે અને ધણા જણના દુહારા ખમે છે, 'તને રાજી કશું દત્ત કે તુ વજર પૂડે મોલી કાપે ! ફરના જેવો છે. દહી દહીને ચાક્યા-લાજ ક્યા બળી છે.' એી પણ મોલી કહે તો તેવું પણ એ જ દાહ થાય છે મટે અને તારો વાત બહુ ખરી કે વજર પૂડે બોલવું જ નહીં બીજું તારો બીજે શુભ મને બહુ જ મોડે છે કે બોલવું તો સર્વને પ્રિય લાગે અને આનંદ થાય તેવું જ બોલવું. એન ! માનવી તો બોલે છે ત્યારે કાઈ કાઈ તો ઝવું બોલે છે કે

ગણે કંઈનું એર જેવું, પણ ત્યારે શરૂ-મિત સર્વતે પ્રિય થઈ પામ્ય એવું બોલાવ ત્યારે જ બીલ્યું પ્રમાણ છે.

એન તારા ત્રીજી ગુણ પણ મને બહુ જ મને છે. તારામાં આટલા બધા રાગની મધુરતા બરેલી છે પણ તને જુએ તો મંદી કંઈ ન મળે. ઈ એક પણ બોલ સધરી રાખતો નથી.

એન-મનુલોકના આ મનુષ્ય દેહરૂપી મેરઠીમાં તો વગર પૂછે બોલેવળી બોલે તો એર જેવું. અને કંઈક તો એવા પાડોરી-પિનાકના બોલ પોતાના ક્ષણભરમાં ફરી રાખેલા છે કે તે જીવતાં જ કહે છે કે અને મરી જઈશું તો બલે અમને બહુ લાકડાથી બાળે, આ છાતી

ઉપર ખાંધાં મૂકે પણ આ કાળજી તો નહીં જ બળે. એવા બોલ સામાવાળાએ કલા છે કે તે વિસ્તારો વિસ્તાર તેમ નથી. એન, મું જીવનની ખરાબી! તમને કન્યવાદ છે. તમારા પવિત્ર ગુણોથી હું ધણી રાજી થઈ તમે પ્રભુ પાસે રહેવા લાવક જ છો, રહો છો અને રહેશો એવી મને ખાતરી છે

પ્રિય આત્મા! આપણે શ્રીહરિ પાસે જનું હોય તો આ ત્રણ ગુણ ધારણ કરી વગર પૂછે બોલવું નહીં. બોલવું તો નિર્દોષ-સર્વતે આનંદ આપે તેવું અને ક્ષણભરમાં આગળ-પાછળના વૈરભાવવાળા બોલ સધરતા નહીં પણ શુદ્ધ જ બન્યા. એ જ ઉત્તમ માર્ગ છે.

શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલયે પ્રકાશિત કરેલાં ભક્તિ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્યવર્ધક વાંચવા અને વસાવવાયોગ્ય ગ્રંથરત્નો

પોતે કોણુ ? : લે.-પૂ. સ્વામીશ્રી માધવતીર્થજી આ પુસ્તકમાં આત્મતત્ત્વ સમજવાના વિવેચન રૂપે ૨૭ પ્રકરણોમાં સચિત રીતે-દાનનાં અરજીઓ વધાવવામાં આવ્યા છે. આ એક જ પુસ્તકના વાચન-મનનથી મનુષ્ય આત્મતત્ત્વનો અજ્ઞાત થઈ જાય છે. સુદર પ્રાથમિક વિદ્યાર્થી વેદાન્તના ગૂઢ વિષયોને પણ બહુ જ સરલતાથી સમજાવવામાં આવ્યા છે, પ્રત્યેક બિજાસુએને આ પુસ્તક બહુ જ ઉપયોગી છે. મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦ કલાણુ મન-માલાના લવાજમના રૂપિયા પાંચ આપી માહક થવાથી આ પુસ્તક શ. ૧-૦-૦ માં પડે છે.

પ્રેમદર્શન : (નારદ સંયિત ભક્તિસૂત્ર) દેવર્ષિ નારદસંયિત ભક્તિશાસ્ત્રના આ પુસ્તકને સરલ વિવેચન સંદિત અને વિરલ સમજાવટથી પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યું છે. અત્યાર સુધી ગુજરાતી ભાષામાં આ પુસ્તક મળતું જ ન હતું, હાલ જ પ્રકાશિત થયેલું હોવા છતાં બહુ જ ઝોંઘી નકલો વિતરકમાં છે. મૂલ્ય ૧-૦-૦

પુણ્યાંજલિ : સુદર સચિત અને ધાર્મિક ૧૨ નવલિકાઓનો આ સંગ્રહ ૦૬૦૭ વર્ષવાળા ગોળ છે. એક એક વાર્તા સત્ત્વ લટનાઓ વપરથી રજૂ કરવામાં આવેલી હોઈ ભક્તિ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને સદાચારનું શિદ્ધિ આપે તેવી સરલ અને ઝોજસરખું ભાષામાં લખાયેલી છે. આ પુસ્તક વાંચવાનું સર કંઈ બાદ પડે કંઈ વિના છોડી ન શકાય તેવું રસપ્રદ છે. મૂ. ૧-૦-૦ મન-માલાના માહકો શ. પાંચના લવાજમમાં આ પુસ્તક મેળવી ચકરી

શ્રી ગૌરાંગ મહાપ્રભુજી : બંગાળના શ્રી ચૈતન્ય મહાપ્રભુજીના પવિત્ર નામથી અને ભારતવર્ષની કોઈ બ્યક્તિ અમળ્યું નથી. એમનું પાવન ચરિત્ર સંક્ષિપ્તમાં પણ આદર્શરૂપે રીતે ગૂંથવામાં આવ્યું છે. એનું વાચન પાઠકોને રોમાંચ ઉત્પન્ન કરાવી કે તેવું છે. એનો એક એ પ્રસંગ જીવનમાં જડી રાખવા જેવો સુદર છે. મૂલ્ય ૦-૮-૦

વીરાંગના વિદ્વલા : મહાભારતમાં સંક્ષિપ્તમાં રજૂ કરાયેલા આ પ્રસંગને સેખરે બહુ સરલ ભાષામાં વાતોરૂપે રજૂ કરેલ હોઈ પ્રત્યેક પરમાં ઝીઝી-બાલકોને વાંચવાયોગ્ય છે. મૂલ્ય ૦-૪-૦

શ્રી મહાપ્રભુજી : શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીએ ધર્મસંસ્થાપન માટે પ્રાદુર્ભાવ પામીને જો આદર્શ સ્થાપ્યો છે, તે રક્ષક સમજાવીને તેમનું સંપૂર્ણ જીવનચરિત્ર લેખકે સુદ રી. બાલેખ્યું છે. પ્રત્યેક વૈષ્ણવ ભક્તોએ આવા જીવનચરિત્રોનો અભ્યાસ કરવો બેધએ પૂર ૨૦૦ ૪-૫ સુદર ચિત્રો. મૂલ્ય શ. ૨-૦-૦.

શ્રી શંકરાચાર્ય : મહાન શ્રી શંકરાચાર્યજીનો સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર બિજાસુ બોલે ખાસ વાંચવા-વિચારવા યોગ્ય છે. મૂલ્ય ૦-૮-૦

લખો-શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય સલાપસ કોસરોડ પા બો.નં.૧ અમદાવાદ

નિજ સ્વરૂપે વિરાજતા આત્મભૂષણો ।

વેદાન્તનો આ મુખ્ય સિદ્ધાન્ત છે કે સર્વનું અસ્તિત્વ એક જ તત્ત્વથી છે, તે સત જ છે. તેનાથી બીજું ને કશું જ નથી. તે જાતિ છે-અધ્યાસ છે. રજ્જુમાં દેખાતા સર્વ-રૂપ છે. રજ્જુમાં મળ્યા થાય છે આ સર્વ અન્ય કોઈ પણ આધારથી દૂર કરી શકાતો જ નથી. સર્વમાં અને સર્વ પોતે સમકક્ષીન હોઈ અ-વિચ્છન્ન પરિણામ છે. અવિચ્છાનો આધાર ચેતન છે. ચેતન-આશ્રિત અવિદ્યા સર્પાકાર પરિણામ પામે છે, સર્વમાં એ ચેતનનો વિતર્ક હોઈ સાક્ષીને આશ્રય છે. આ સબધને અનાદિ જગતનાં (બ્રહ્મ, અવિદ્યા (માયા), કામ, રાગ, તેમજ સંબંધ ને પરસ્પર બેઝ એ જ વસ્તુ અપર્યાપ્ત છે. આથી જન્મ-મરણ-માતંગના સંસ્કાર, કાર્તિ અને સ્વપ્ન પ્રકટાય છે. સ્વપ્નમાં થયેલા સર્વ, સર્વમાં, સર્વદશ, સર્વદશની અસદ વેદના, તેને માટે ભ્રમણા દીર્ઘકાળ ને દેશ આ બધાનું કારણ બધિ-અગાનને આશ્રય રહેલા અંતઃકરણમાં પડેલા સંસ્કારનું છે. અગાન જ આમાં મુખ્ય ભાગ બાંધે છે આમ સર્વ અને તેના ભ્રમણકાળે મિથ્યા થાય છે તે વખતે જન્માયેલા સર્વ, તેનું જ્ઞાન, દશ, તેથી થતી વેદના અને તેને ભ્રમણકાર બધિ, તે સમયનો કાળ, અને તેની મુશ્કેલ દેશ આ સર્વ હોય પામે છે-મિથ્યા થઈ જાય છે. અવિદ્યાને પણ તેમાંનું કશું નહોતું એવું દડ વાસ્તવિક જ્ઞાન થાય છે.

આવી જ રીતે અવિદ્યાથી રચાયેલા પરિચિત્ત અંતઃકરણમાં પડેલા સંસ્કારો જન્મનરૂપે અધ્યાસ ઉપર છે ને તેથી સ્વપ્નની જેડે તે મિથ્યા છે. એક જીવે રચેલ જન્મ-જીવસંહિ મિથ્યા છે, તેમ સમસ્તિષ્ઠ ક્રિયાસંચિત સંહિ સર્વ નિરાકાર પરમાત્માના આશ્રયે રહેલી માથનું કાર્ત્ત્વ હોઈ મિથ્યા છે. જીવ ચેતનની સંસ્કારજન્ય વાસ્તવરૂપે આ દશ જન્મને જન્મજન્ય રૂપે જુએ છે. જન્મનું મુક્ત પરિણામ દરવારને સ્પષ્ટ થયા વિના નહિ ગેર કે પ્રયોગ જીવની સંહિ પૂર્ણ હોય છે. આથી જન્મ જીવ છે તેથી સંહિ છે એમ સમજાવે. દીક્ષિતમાં આપજુને દેખાત જન્મ આપણી ધારી વાસ્તવ્યોતો જ અથવા આકાશમાત્ર છે, ખરેખર દરિયત જ છે. મુક્તિના ક્ષેત્ર કાળે સત્ત્વ ન હોવા છતાં દર્શનકાળે સત્ત્વ જન્મજન્ય છે એ પ્રમાણે વાસ્તવ જન્મ ચેતન સંહિ સ્ત્રી-પુરુષ વચ્ચેનો વેશ મારણ કરી વાસ્તવતાનો આભાસ કરાવે છે. અંતઃકરણમાં તમેગાજુને જ ભાગ દરિ-ગેશ્વર થતા પદાર્થો-વસ્તુઓ-અર્થરૂપે પ્રતીત થાય છે, અને તેમના શરૂ સત્ત્વર પદાર્થોના જ્ઞાનકાળે પામે છે. વસ્તુઓનું તેથી જ્ઞાન થાય છે. રજ્જુઓનો અદ-નિવાસ્તક પ્રાણ-કર્મેન્દ્રિયો મર્દ આનંદાનુભૂતિના દરિયત દીક્ષિત અને છે.

આમ જન્મતા પદાર્થમાત્રનું અસ્તિત્વ-દોષાપણ સ્વરૂપતા એક મહાસત્ત્વે આધાર છે. ધ્યાની હ્રદતા: આ એ સામાન્ય છે, અને ધ્યાનનું રૂપ એ વિગત છે. આ પરમાત્માનું સ્વરૂપ અસ્તિત્વ છે; ને તે દેશથી અપરિચિત્તનું હોઈ સર્વ જન્મજન્ય છે. ધ્યાની દર્શન કાળે તેનું અસ્તિત્વનું ધ્યાની વિશેષ દર્શન થયે નિરા-દિત થઈ જાય છે. આમ દર ધ્યાની મર્યાદા જ છે. તેની જ રીતે આ વિશ્વ-પ્રપંચ સર્વ, ચિદ્રૂપ ને આનંદરૂપ પરમાત્મા જ છે એમ પદાર્થમાત્રના દર્શન કરી તેને સદા તિરોહિત હોય છે. તેમ પદાર્થના વિગત જ્ઞાનકાળે, વિશેષરૂપતાને પામતો ચિદ્રૂપ પણ તિરોહિત હોય એમ લાગે છે. અત્રા વિષાદિ મુખના અનુભવકાળે અપરિચિત્તનું પરમાત્માની મુખરૂપતા પણ તે વખતે આપજુને તિરોહાવ પામેલી લાગે છે. આમ જન્મ અને મિથ્યા જન્મમાં સર્વ, ચિદ્રૂપ ને આનંદરૂપતા અવિદ્યાને લીધે જન્મરૂપે આકાશિત થાય છે વસ્તુમાત્ર જન્મ દોષથી તેમાંથી આનંદ ઉદભવવાનો સમય નથી. જ્ઞાનના વિગત થતાં લીધે તેમાં પડતા ચેતનના પ્રતિબિંબને લીધે જ આનંદકર પરમાત્માની મુખરૂપતાનું આપજુને જ્ઞાન થાય છે આમ આનંદના આ કાળે સામરની એકાદ સીકરના જ્ઞાનને આપજુને આનંદ કદી દશ્ય વસ્તુમાંથી આનંદ આઓ એમ જ્ઞાન થઈને માનીએ છીએ.

આ સ્વરૂપતા, ચિદ્રૂપતા ને આનંદરૂપતા પરમા-ત્માના સ્વરૂપનું હોઈ પૂર્ણ પૂર્ણ જુએ નથી પણ પરમાત્માનું એ એક અર્થક સ્વરૂપ છે, એ ખરી રીતે જ્ઞાનજ્ઞાનના એ કાળમાં ગેરની જ્ઞાનતા, મિથ્યાને પ્રતિ-દિના એ પૂર્ણ પૂર્ણ જુએનું મિથ્યરૂપ નથી પણ એ જો મળીને થતો એક અર્થક પદાર્થ તે દશ છે. તેની જ રીતે અપરિચિત્તનું અધ્યાસનંદ થતું બ્રહ્મથી અવિદ્યાથી દરિયત રીતે પૂર્ણ જન્મના તમે પણ સમજાવે, સમજાવે. ચિત્ત ને ક્રમ જ્ઞાનના અપરિચિત્તનું મહાસાગર જ છે.

આ પ્રમાણે દશ જન્મતા આધારરૂપ પરમાત્મા જ છે તે તે તમારાથી અસ્તિત્વ જ છે તો પછી તેને આધાર રહેલા આ દરિયત, મિથ્યા ને કાળરૂપ ને જ્ઞાનરૂપ જ દેખાતા જન્મને પકડી જન્મ મરણ-રિતો જ અનુભવ શા મટે કરવો કે અન્ય કશોય ઉપ-કાર્ય જ્ઞાનરૂપે સાચું જન્મનું જન્મ નિરત થતું નથી પણ સ્વરૂપતા તેના આધાર-અધિભાનનું જ્ઞાન થતાં તેના જ્ઞાનને મિથ્યા જન્મના મુક્તિના પોતે જન્મરૂપે જ્ઞાન જ લાગે છે. જાદુ પદાર્થરૂપ મિથ્યાના પાન કરનારને આજ જ્ઞાનરૂપે અંત લાગે અને પોતાને નિર્મલ કરે અને આપજુને તે કેન્દ્રમાં જિવ થઈ આ જ્ઞાનનિજને પ્રાપ્ત કરી આપના નિષાળજાપ સર્વ, ચિદ્રૂપ ને આ-નંદરૂપ મહાસાગરના નિર્મલરૂપ પરિચિત્તનું તદ્દ અપરિ-ચિત્તનું મહાસ્વરૂપને પ્રાપ્ત થઈએ ! અસ્તુ.

શાહકેની સગવડતા ખાતર નીચેને ઠેકાણે વિશ્વમ ગલ'નું લવાંજમ પાછી પહોંચ મેળવીને બરી શકાશે.

મુખ્ય.

- ૧ મેન. એમ ઠક્કરની કંપની; ૧૪૦ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ.
- ૨ પં. નારાયણ મુલજી પુસ્તકાલય-કલ્યાણદેવીરાં.
- ૩ શ્રી. ઠા. રામજી ખીમજી દેસરવાલા ૧૦૭ ગુલાલવાડી.
- ૪ શ્રી. જમનાદાસ માધવજી ઝવેરીખળર ખારાકૃતાપાસે.
- ૫ જયવંત શ્રી. પ્રેસ ૪૪ સી. પી. રોડ પહેલે માળ
- ૬ શાહ જીક ડેપો. — પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ.
- ૭ ત્રિકમલાલ તુલસીદાસ પહેલી ફજસવાડી, પારસીની અગીયારી સામે કરનીચરની દુકાન.
- ૮ નામક સોપ ડીપો, જુલેશ્વર.
- ૯ અમથાલાલ જગજીવનદાસ અનંતવાડી
- ૧૦ શ્રી. મુળચક્રભાઈ, દેવે સોપ ડેપો.
- ૧૧ શ્રી. વિદ્યાદાસ વીરચંદ, ઈથેલ સ્ટ્રીટ — અનંતવાડીને નાકે મુખ્ય ૨
- ૧૨ શ્રી. દરજી યાત્રી સેવા મંડળ, ૧૭૭, બગીચા રોડ સ્ટ્રીટ, રોડ, મુંબાઈ નં. ૨
- ૧ ગદાભાઈ વલ્લભભાઈ-દહાણુ રોડ
- ૧ પ્રભુદાસ દરજોવનદાસ જીકસેલર્સ-નવસારી
- ૧ મહેન્દ્ર દ. મુકજ, સરપુ જીવધનપીલવ બાલાજીરોડમુરેત
- ૨ શ્રી. પ્રાણલાલ ભગવાનદાસ મર્ચન્ટ, બાગા તળાવ, પાણીની ભીંત, મુરેત
- ૧ જીકસેલર્સ દેસાઈ બ્રધર્સ, કોપોર ખળર-સરપુ
- ૧ પટેલ ઇન્ડુભાઈ શિવાભાઈ-શ્રી રામજીયર ધર્મર-કોરેજની બાજુમાં, ઘાંધી પોળ, વડોદરા
- ૨ નર્મદાચંકર મેશ્વરલાલ પાઠક જોગીદાસ વિકલની પોળ
- ૧ જીકસેલર જગજીવનદાસ દરજોવનદાસ વડોદરા
- ૪ શ્રી. મદદાણી બેચેલ્સ રોડર્સ, ન્યામદિર પાછળ, હનુમાન ચકલા, વડોદરા
- ૧ મધુસુદન કાપલાલભાઈ જીકસેલર પાદરા
- ૨ પોપટલાલ ચોખજુદાસ, પાદરા
- ૩ રાવરત્ન પટેલ નામજીભાઈ લાલદાસ મુન્દરાલતા. પાદરા
- ૧ જીકસેલર તાપીચંકર નેશ્ચર જંજીયર
- ૧ વીકલદાસ એચ. શાહ, યાવર રોડ-દહાણુ
- ૧ શાન્તિલાલ છોટાલાલ-ઝાલોડ
- ૧ અંબાલાલ દલમુખરામ ઉપાખ્યાય મોઢીનીવાડી. માધુરા
- ૧ ચરેતર જીક રોલ રોશન રોડ-મ્યાલુડ
- ૧ શ્રી. રમજીલાલ જ્યેષ્ઠારામ રાખી. રેડીઆપોળ ઉમરેક
- ૨ શ્રી મહિલાલ સોમાભાઈ શાહ, દલાલ પોળ, ,,

- ૩ ચીમનલાલ છોટાલાલ, સટાકપોળ-ઉમરેક
- ૧ શ્રી. રામુભાઈ ચંદરલાલ સટ, બલપોળ, કોકેર
- ૨ શ્રી. જમનાલાલ પાઠક, ન્યુઝ પેપર એજન્ટ
- ૧ મોરધનભાઈ વલ્લભભાઈ પટેલ (સર) મુ. કરમચંદ
- ૧ નારાયણભાઈ દરિયાગ રાવચ-મુ. ખાવડ
- ૧ રમાજી પરશોતમ મસીદ પામે-સાણુડ
- ૧ કુણા પ્રિન્ટરી (પારેખ બ્રધર્સ) પેટલાદ
- ૧ જમીન છોટાભાઈ કાશીભાઈ જળરમા-મુ. વીરસદ
- ૧ શ્રી. માદરજી સરસંગ મંડળ, બાદરજી
- ૧ ગદાભાઈ મંજુદાસ પટેલ, મોઢી ખડખી, ,,
- ૨ શ્રી. સુજાત ભગ્ન મંડળ, C/O પટેલ ચતુર-ભાઈ બાઈલાલભાઈ, સરકારની ખડખી મુજાવ પટેલ જનનભાઈ નામાભાઈ, નાવલી
- ૧ વૈષ્ણવ પ્રિન્ટરી બેરસદ
- ૧ દેસાઈ જીક ડેપો, સાંચપીપળી તડોઆદ
- ૨ પા. અંબાલાલ ગદાભાઈ લખાવાડ ,,
- ૩ શ્રી. કલિત સાહિત્ય મંદીર માધનગર ,,
- ૪ શ્રીમર્ષ-બાલ-ગંડળ મોઢાળીયા માધવોક ,,
- ૫ શ્રી સોભાગ્ય કંમન રોડર્સ, બાવસારવાડ ,,
- ૬ સી. જમીન કંપની, દેવજીવન રોશન રોડ ,,
- ૭ શ્રી. નડીઆદ ભગ્ન મંડળ, ,,
- ૧ શાહ મધુસુદન મોરધનદાસ, કાવલા પોળ,
- ૧ મવાનીચંકર ત્રિજોવનદાસ તવાડી-ચલોડા
- ૧ કાલીદાસ લલુભાઈ પટેલ વસો કાપરેડીલેક-વસો
- ૨ મહોબા મોતિભાઈ નેઠાભાઈ, વઘડવા પાસે, પેટલાડ
- ૧ શ્રી. વસો ભગ્ન મંડળ, પા. પરસોતમદાસ મનલાલ, ચોક, વસો
- ૧ ગદાભાઈ વલ્લભભાઈ દહાણુ રોડ
- ૨ વીકલદાસ નાચરદાસ પટેલ ખેડ
- ૧ શ્રી. મહુધા ભગ્ન મંડળ રા. સા. ચંડુલાલ મજુપતરામ દેસાઈ, મહુધા
- ૧ શ્રી. મહેતા જ્યોતિલાલ મહિલાલ જોષી, નરસંગ
- ૧ શ્રી. મનમુખલાલ એમ. મિવેડી, ઠેડીયા કોરેજ, ૭/૭૭, તીલકનગર કાનપુર
- ૧ શ્રી. પીળ ભગ્ન મંડળ, શ્રી. મનભાઈ બી પટેલ, પટેલ મેડીકલ રોડર્સ, પીળ
- ૧ નવનીતલાલ જોહવાલા દેસાઈ, કપડવાજી
- ૨ ચીમનલાલ ચાર. પરીખ કપડવાજી
- ૧ સ્વ. શ્રી. બહેમરદાસ મુખરામ ઠીકીત
- ૨ સાવંબનિક લખચેરી, મુ. મામડી

અમદાવાદ

- ૧ મહારાજાઓ સોતારામજી સર્મા માંડવીની પોળમાં
સોતીની પોળના મેઠા ઉપર
- ૨ શ્રી ભક્તિમાર્ગ કલ્યાણ સંચાલિત સાર્વજનિક
વાખાનું, આરોડીવારોડ નારાયણ નીવાસ
- ૩ કુલ્લેશ્વર મહાદેવ રામચંદ્ર ભુપ્તે ત્રણ દરવાજા
૪ કોર ભુક ડેપો, રીમ્પોરોડ, પુલ નીચે
- ૫ શ્રી પ્રભુદાસ મહારાજ સારંગપુર તળોવાની પોળ
- ૬ સાદ સોમચંદ અંબાલાલ મણીલાળીલાલની પોળમાં
કમાનવાળી પોળ
- ૭ નર્મદાકંઠર મુળકંઠર પંદરા રાયપુર કાપડીવાડ
- ૮ પરમાર પ્રીત્વિ પ્રેમ નાલાલનુમાન પાસે
- ૯, બોપર બોખાભાઈ સખારામ અસારવા મુનિ. ના
૯૦મા પાસે દોહાવાસ,
- ૧૦ ધર્મજીવાલ ખીમજી બળદેવ, ત્રિરધનનર નં. ૧૪
- ૧૧ પટેલ મોહનલાલ જલેશ્વરદાસ મહેતા મહીનીપર
સાદપુર-વનમાળી વાંકાની પોળ
- ૧૨ ભાવચાર હીમતલાલ મંગેશદાસ સાદપુર-
વડીલાડીની પોળ પાસે, વેણીચંદના દરવાખાં.
- ૧૩ કંઠરાવ માધવરાવ માધવરાવ
મીરપુર અમદાવાદ મેરજ
- ૧૪ તિનાચંદ રામજીભાઈ મીરધનનર બંજલા નં. ૬
- ૧૫ વૈલ અંબાલાલ વિશ્વદાસ દુબ્યાવાડ કુંભારવાડ
- ૧૬ મીમનલાલ હોટાલાલ દલાલ જુના સાકમાઈટ
જલંતલાલ એન્ડ કુર્ડ
- ૧૮ ધર્મચંદ પુસ્તકાલય, ઘીકાટી રોડ
- ૧૯ અનંદા ભુક ડેપો, નાલાલનુમાન પાસે
- ૧૯ દેસાઈ પ્રધન, લક્ષ્મી વિલાસ દોહલ કામે
- ૨૦ આદર્શ પુસ્તક બંદાર, ભદ્ર પાસે
- ૨૧ નાણલાલ મુનીલાલ સર્મા પાનોર નામ
- ૨૨ મણીલાલ અમલાલાલ, માલવપુર-અમદાવાદ
- ૨૩ લક્ષ્મીચંદ કાગીદાલ પટેલ, નવા વાડજ ..
- ૨૪ મહંત માધવદાસજી મુક મોહનદાસજી
પીતંગીયા મંજા વિષ્ણુમંદીર
- ૨૫ પ્રીત્વિ રોશ્ન લદ, તાર જોશીક
- ૧ પટેલ સોદાભાઈ ઉચ્ચભાઈ મુ. ધરમજ
- ૧ શ્રી. કાદ નાવમુખ્યભાઈ મીમનલાલ,
કાપડના વડેપારી, ઉવારસડ
- ૧ કંઠરાવજી ભોખારામ દીક્ષિત રામચંદાભાઈચંદ્રજી
જીવપુરા-મીડાડ
- ૧ માધવલાલ ડેવજીવાલ પટેલ મુ. રૂપાલ વાગા કંપોડ
- ૧ કોર કાગીદાલ મોરધનદાસ-અનુચરોડ

- ૧ મુખ્યત બનરવ ટ્રે. કમ્પની-મહેસાણા
- ૧ શ્રી. કશિરવાલ વલ્લભરામ ભોરો,
કપીર કાઠેનું મંદિર, વાનગર
- ૧ કુખારાવ મોખારાવ મીટનીક, પાટણ
- ૧ શ્રી. પટેલ નાથાભાઈ નરસીભાઈ, માવરમો
- ૧ શ્રી. રતનલાલ નરસીદાસ, બનરમો, વાનગર
- ૧ રવિશંકર સાંકેશ્વર બાલ દેસાઈ પોળ-વીરજીવાડ
- ૧ શ્રી. નારાયણજી શ્રેયચંદ માધી, બનર, ધોળકા
- ૧ શ્રી. ભેડીસન મુરજી સોની, દોઢ (ધોળકા તા.પુરા)
- ૧ શ્રી. ભવાનભાઈ મનલાલ દરજી,
ગામડા (ધોળકા તા.પુરા)
- ૧ મોરધનદાસ હોટાલાલ, મોહવાડા ઠેરી-મંદુદા
- ૧ દર્બદરાવ મણીલાલ સાદ જુઝાણવાડા-મોહવાડા.
જુનાગઢ
- ૧ રતિલાલ મુલાયમચંદ દોશી, દોશી પ્રિ. પ્રેમ કરકશભોજ
- ૨ કશ્વરલાલ જી. રામ, હવેલી બેન
- ૧ કોલનચંદ એન્ડ કો-એડીટી, (કુમા-ગ)
- ૧ હનુમાન આશ્રમ મોહન નં. ૧૧૫૬ મેરડાની
- ૧ શ્રી. પી. ભગત, પો. મો. ૨૨૧ મોરજાસા
- ૧ જોશલાલ પી. ભગત નુસરેશ્વર એન્ડ-અમનગર
- ૨ હરિદાસ વાગડ રણજીતભોજ અમનગર
- ૧ શ્રી રમણીલાલ કાગીદાસ ઉપાખ્યા,
ભોખરાબપુરા, મોહલ
- ૧ કા. કાનજીભાઈકામજીભાઈ, કાપડ મારકોટ-સોજીડ
- ૧ મધુમુલ નારજીવાલ જીસેશ્વર-વેશાવજી.
- ૧ શ્રી. મીરધનલાલ હરિલાલ દરે, રાયગ ફળીયા, દુલવડ
- ૧ શ્રી. દેસુરચંદ પુનરા,
ધી કાંચીયા કેમીકલ વર્ક, કાંચીયા
- ૨ શ્રી. કાનજીભાઈ રામચંદ દોહલવાળા, રોકન સામે, ..
- ૩ મહંતશી રામજીલાલદાસજી પ્રભુદાસજી, કાંચીયા
- શ્રી. હરજીવનદાસ પ્રાચીભાઈ કોર,
બનરમો, રાજસીતાપુર (કાંચીયા)
- ૧ દોશી પ્રીત્વિચંદ જનલાલ, વડવાણા કંપ.
- ૨ અમજીવન જીડીપો, રાજીભોજ-વડવાણા કંપ
- ૧ નરસીલાલ નરસીભાઈ પટેલ, કંપાણપુરા
- ૧ કામેશ્વર પુસ્તકાલય, અમરેલી
- ૧ નાનાલાલ વિમોચનદાસ પંદરા, મુખ. પ્રા. રોડ
અમરાવતી (મીડાડ)
- ૧ ત્રિવેદી પ્રભાકંઠર બલવંદર
સાક
- ૧ મહંતજોશલાલજી, મુળાકાજી-બીજાભાઈ અમરેલી
- ૧ માધવજી વરમજી જી. હાલોક મેડીયલ રોડ,
દરામનર-ભાવનગર
- ૧ મુખ્યત પુસ્તક બંદાર, નામજવાડા-નરસી
- ૧ મેલકે નાણલાલ નરસીભાઈ કંપ-જુજ

માનસો નહિ

સુખનો સંતાપ પામે, સતિઓને સર્વદા સહન કરવું પડે અને સાધુઓ-સાચા સાધુઓને કોઈ અપમાને તો તમે તેને દુઃખરૂપ માનસો નહિ.

કારણ કે એને દુઃખ આપનારાઓ સર્વદા દુઃખની ભૂમીમાં સળગવાના છે.

દુર્જનો સુખી દેખાય, કુલટાઓ મોજ ઉડાવે અને વેવધારી-પાખંડીઓ પૂલતા હોય તો તેને સુખરૂપ માનસો નહિ.

કારણ કે એનું સુખ પણ માત્ર દેખાવનું જ હોય છે એનું અંતર શુષ્ક અગ્નિમાં સળગતું જ હોય છે.

વિદાનો મૌન રહે, વાહણો ગર્જના ન કરે, અને અસહાય માનવો યાતના ભોગવતા મૂંઝા બેસી રહે એને મૌન માનસો નહિ.

કારણ કે એના મોનમાં પણ કાંઈક ગૂઢ તરવ હોય છે.

મુખાઓ બક્તા ફરે, ખોટા વાહણો ગભર્યા કરે અને ફૂર લોકો કોઈને દુઃખ આપવા માટે હુલ્લેઓ કહેતા રહે એને સત્ય માનસો નહિ.

કારણ કે બધાંને અર્થ શૂન્યમાં જ પરિણામ પામે છે.

દેવપૂલના આડંબરો રચાતા હોય, ઘરેઘર ઘંટડીઓ વાગ્યા કરતી હોય, અને પ્રાર્થનાના ઠસો ચાલતા હોવા છતાં પછીથી માનવતા પણ વિચારી દેવામાં આવે એને પૂલ માનસો નહિ.

કારણ કે તેઓ ન્યાં દેવની પૂજા કરતા હોય છે ત્યાં દેવને ભલે નાસત હોય છે.

અને ભલે કોઈ સળગત ઘંઈ આડંબર કરતો ન હોય, ઘંટડીઓનાં રણકાર થતા ન હોય, છતાં એના હૃદયમાં દેવી ભવનાઓ-વિશુદ્ધ પ્રેમ ભર્યો છે તેને અથદાણુ માનસો નહિ.

કારણ કે એવા લોકોનાં વાક્યોમાં પૂલના પાઠ ભણાતા હોય છે, એવાઓના વર્તનમાં જ દેવરૂપ ભરેલું હોય છે.

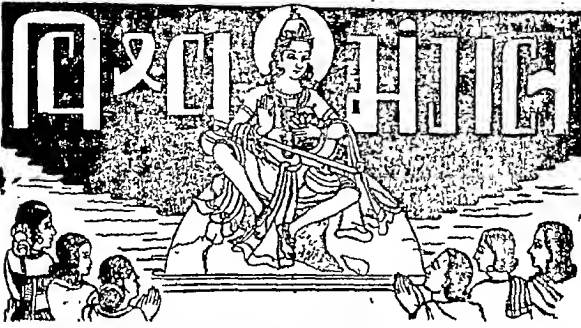
ઉલટી દુનિયાના રીવાજો પણ ઉલટા છે, તેને સુલટા કરીને જુએ તે દેવ છે, જેવા હોય તેવાને તેવા જુએ તે માનવ છે એને હોય તેથી પણ બેઠ માને તે નરસાક્ષ છે -પાયેડનો પૂલરી છે.

11920

સત્સંગે જનયત્પરાત્મવિષયે મર્તિ સમુદર્શયત્ । કામોદ્દેગકુમાર્ગવૃમ્મજનકં સાહિત્યમુન્મલયત્ ।
 ચર્મદ્રવ્યમનુષ્ણણં પ્રથમયત્સન્દશ્યયત્સદ્ગર્વિ, સંજાતં સ્વલ્લ 'વિશ્વમંગલ'—મપાકર્તુ જગદ્ગતિમ્ ॥

વર્ષ ૧૯ મુ.

શાસ્ત્રપદ-૨૦૦૨

સપ્ટેમ્બર-૧૯૪૬

અંક ૬ કો.

કલિયુગમાં....આધાર

રામ : હૃદય

કલિયુગમાં એક પ્રભુ!! તારો આધાર છે;
 સત્ય તથા સૂક્તો શીખવાડે !

કલિયુગ.

ભવની ઘેડીમાં હું બહુ રે ભીંસાયો;
 ધૂટવાની ખારી ખતાવ રે !

કલિયુગ.

ભવજળ છે ઊંડાં ને એકલો પડ્યો છું;
 જલ્દી ખતાવો કિનાર રે !

કલિયુગ.

જીવનની નોઠા છે ભાંગી પડેલી;
 પકડોને હાથમાં સુકાન રે !

કલિયુગ.

વૈભવ ને ભોમની તમજા ના દિલમાં;
 ઊતારો ભવસાગર પાર રે !

કલિયુગ.

—[વિશ્વમિત્ર.]

એ સિંહણને દીઠી આથી સાધુ ક'પી ગયા અને જલદી
કમાડ બધ કરી પાછા પીપાણ પાસે આવ્યા અને ભય
અને દોષથી પીપાણને કહે છે; “ભગત યથા છતાં જુદું
નથી તજતોઈ” પીપાણ હસીને કહે છે, “પ્રભુ ! હું તો જુદું
નથી બોલ્યો પણ આપ સાધુ આવી વિષયવાસના નથી
તણ શક્તા ! ખગર નથી કે સાધુએ તો કંચન અને
કમિનીનો રસ પશુ ન કરવો ભોધ્યો; છતાં તમે આવો
માર્ગે દોરાઈ તમારા સાધુત્વને ધન્યવે છે.” સાધુઓ
કહે છે:—ભગત તું જરા સામી ઓરડીમાં આવી અમને
સીતા તો બતાવ ! કારણ કે આજે તો તું જુદો કે સાચો છે
તેની પરીક્ષા કરવી છે. તેઓ ઓરડી તરફ ગયા. એક જગ્યાએ
ઓરડી ઊઘાડી તો સાધુઓને સિંહણને બદલે માળા
ફેરવતા સીતાજી જ દેખાયા. બ્યારે આ સાધુઓ સળગ
પામી ગયા અને પોતપોતાને સ્થાને ચાલી ગયા. રસ્તામાં
ચાલતાં ચાલતાં તે લોહી વાતો કરે છે કે પીપો ભગત નથી
પણ ક'ઈ બડો જાદુગર લાગે છે, પણ આપણે પણ
ખરા કપાર કહેવાઈએ કે જાદુગરને આગાહ થાપ આપીએ.
ત્યાર પછી તો એ લોકો ભકત અને ભકતપત્નીની અનેક
જાતની નિંદાઓ કરવા લાગ્યા. અને એ તો આદિ અનાદિનો
પ્રભુ છે કે ફુર્નનો સળગનોને હાથ નિંદતા જ આવ્યા છે,
પણ કે સળગનોને આ જન્મસિદ્ધ હક છે કે મરણને
પ્રતે પણ સળગતાનાં તને, ફુર્નનોને આ જન્મસિદ્ધ
હક છે કે મરણસુધી ફુર્નતાનાં તને, પરંતુ એટલું તો
જરૂર માનવું ભોધ્યે કે સળગનોની સળગતાને જન્મતમા
દીપાવનાર તો ફુર્નનો જ છે. એટલે સળગનોએ ફુર્ન-
નોને ઉપકાર માનવો રહ્યો. કારણ કે ફુર્નનો ન હોય તો
સળગનોની કિંમત નથી. તેમ પીપાણ માટે આ કુષ્ટ
લોહીએ બધું બધું બનાવટી વાતો કરા, પરંતુ મિત્રો !
સૂર્ય સામી ધૂળ નાખવાથી ઊઘટી આંખમાં જ પડે છે.
તદનુસાર આ કુષ્ટ ફુર્નનોની વાતોમાં કાઢને વિશ્વાસ
બેઠો નહિ અને પીપાણરૂપી સુવર્ણ વધુ નિદા રૂપી
અગ્નિમાત્રવાથી વધુમાં વધુ ચમકવા લાગ્યું, છતાં અધમ
ફુર્નનોને આત્મશાંત ન જ વળી; અને હરી મોઢ
પામેલા એ માયાવી મનુષ્યો સાધુના સ્વર્ગમાં ગાળ્યા
અને હરી પાછી સીતાજીને બાર કલાક એક રાત્રિ માટે
અમારી સાથે મોઢક એવી મામણી કરી. સાધુને ના, ન
કહેવાય એવા અનન્ય આત્મપ્રેમી ભકત પીપાજે સતીને
આરા કરી કે સાધુઓ ન્યાંઘણી ભય ત્યાં જાણી જોડે
પતિની આવી અસાધી સતી કે પીપાજે અત્યંત સર્વ

જગ્યાએ સંરક્ષણ કરે છે તો પછી બીકે શાની ? મીરાંની
મારક :

સળ જૂમિ જોપાલકી વાગે અટકે કહા,

જસે દિલમે અટકે હે વાહી અટકે રહા.

તદનુસાર પતિરૂપ પ્રજ્વળે પ્રણામ કરી આગને

મસ્તક પર ચઢાવી સતીએ ભગવત્સમરણ કરી વિના
સંકોચે સાધુઓની સાથે પ્રયાણ કર્યું. સાધુઓ રાત્રિ હોવા
છતાં સીતા સતી સાથે કંઈ બોલતા ચાલતા નથી, માત્ર
એમને એમ ચાલ્યા જ જાય છે. સીતાજી પણ એ જ સ્થિ-
તિમાં સ્મરણ કરતાં કરતાં પાછળ પાછળ જાય છે. ત્યાં
આખી રાત ચાલ ચાલ જ કર્યું ને ન્યાં પ્રાતઃકાળ થયો
ને ભગવાન ભાતકરનો ઉદય થયો કે માતાજી ઊભાં રહ્યાં
અને ભગવાન બાનુરવને પ્રણામ કરી આર્થના કરવા
લાગ્યાં.

જેના તેજ ઘણી ત્રિલોક અળે એવા પ્રતાપી તમે
ટાળો નિત્ય તમામ કુઃખ જગતું, સૃષ્ટિ તમેને નમે;
તારો છે ઉપકાર સૌ જગ પર, તું છે હયાનો નિધિ,
વંકું ભારકરદેવ નિત્ય તમને ટાળો કુઃખો સર્વને.

ત્યાં સાધુઓ પણ ઊભા રહ્યા અને મસ્કરી કરતા
બોલ્યા, “ભક્તાણી ! હવે જલદી ચાલો આ સામેના જ
મામમાં આપણે રહેવાનું છે.” સતી બોલ્યા “સાધુ રેવો !
આપણી બાર કલાકની બોધી પૂરી થઈ ગઈ છે.”

સાધુ-મૂર્ખ સીતા ! તું હજી ન સમજી ! અમે આટલો
લાખો પથ કાપી તને એટલા માટે અહીં લાવ્યા છીએ
કે તને અમારી રખાત તરીકે રાખીશું અને આ સામા
મામમાં આપણે નિવાસ કરીશું. સીતાજી જરા ભયથી ક'પી
ગયા છતાં પ્રજ્વળે ચાઢ કરી મોઢા સ્વરે સ્મિત કરતાં કરતાં
બોલ્યા, “એહો એમાં શું ? તમે જેમ કહેશો તેમ કરવા
હું તૈયાર છું; પરંતુ હવે તમે સામેના મામમાં જઈ પર
તો રાખો ! એટલે પછી આપણે એમાં નિવાસ કરીશું.”
સીતાના આ કાંદો સાંભળી સાધુઓ બોલ્યા, “વાહ !
અજ્ઞાન ચાલાકી કરો, અમે અહિંથી પર શોધવા
જઈએ એટલે તું અહીંથી પાછી કરે.”

સીતાજીના ! ના ! એમ કવો; ને, તમે બે જણ
મારી પાસે બેસો ને બે જણ પર શોધવા જાઓ.

સાધુઓનું મન માન્યું; બે જણ સીતાજી પાસે બેઠા
ને બે જણ મામમાં પર શોધવા ગયા; પણ ને લોકો
મામમાં પર શોધવા ગયા છે, તે ને ઘેર જઈને ઊભા
રહે-જે ત્યાં-કરો-તો સીતાજી પાછી ભરીને આવતા હોય.

કહો તો માધુ' ઓળાવતાં હોય; કહો તો વાસીડું વાળતાં હોય, યા ચપડી લેટ લઇને સાધુએને આપવા આવતાં હોય, કહેવાતું 'તાતપર્' એ છે કે જે ધેર આ લેશે જાહેને ઊભા રહ્યા તે ધેર સીતાજી જ દેખાયાં; જેથી અમરાઈ થયા અને પાછા વળ્યા, જ્યારે અહીં પાસે બોલ્યા છે તેમને પુનઃ સીતાજી સિંહજીના સ્વરૂપમાં જણાયાં અને તે પછુ અમરાયા અને આમ તરફ દોડવા લાગ્યા. જ્યારે આમમાંથી આવનારાઓનો એમને બોલો થયો અને એકબેકને મળી પોતાની વાતોનો બુલાસો કર્યો; જેથી ચારે જણ આ ભય'કર બુલ કર્યા બહુ પસ્તાવો કરવા લાગ્યા અને પીપેા અને સીતા પરમ ભક્ત છે એમ માની અને ભગવાન એમનું સંરક્ષણ કરે છે એમ સમજી ચારે જણ પશ્ચાદ્દાપ કરતા સીતાજીની પાસે આવ્યા અને દંધવ પ્રણામ કરી મારી માગવા લાગ્યા. માતાજી પછુ આ ચમત્કાર જોઈ અદ્ભુતકંઈ થઈ ગયાં ને પ્રભુનો ઉપકાર માનવા લાગ્યાં. સન્નનો! જોયું, સાચો ભક્ત કદી પશુ પોતાણી મહત્તા વધારવા માટે મોર્ષપણ જાતના ચમત્કારો જાતાવવા પ્રયત્ન કરતો જ નથી એ ચમત્કારો તો કુદરતી જ થયા કરે છે; પરંતુ જો મોર્ષ ભક્ત જાણી જોઈને જાતને આજ્ઞા પ્રયત્ન કરતો હોય તો તે સાચો ભક્ત નથી એમ સમજી લેવું; કારણ કે સાચો ભક્ત જાતની સ્તુતિથી દૂર રહેવા માગે છે. કારણ કે જાતની સ્તુતિથી ભક્તને મદ સાધ છે અને એવું અધઃપતન થાય છે. એટલે સીતાજી ખૂબ પછુ નહોતાં જણાતાં કે આ શું ચમત્કાર થયો છે! જ્યારે આધુનિક જમાનામાં એવા કેટલાય ભક્તો છે કે પોતાનામાં મોર્ષપણ જાતની સંકિત નહિ હોવા છતાં જાતને આજ્ઞાના ખાસ પ્રયત્નો કરે છે, છતાં એ જનાવડી ભક્તોએ સમજવું જોઈએ કે દુનિયા એ દર્પણ છે, અને એમાં સારા-નરતાતું પ્રતિબિંબ પડ્યા સિવાય રહેતું જ નથી. તેથી એમણે એ જનાવડી સ્વાંત-દોષનો પરિત્યાગ કરી સાચા ભક્ત બનવું એ વધુ હિતાવદ છે.

"ભક્તો થવું એ સૌને અમે, પછુ ભક્તિ કરતાં હીમજો" સાધુએ સીતાજીને પ્રાર્થનાપૂર્વક પ્રણામ કરી કહે છે, "માતાજી! જામને કામા કરો અને અમારી દિશ્વે તમને જોતા હતા માડી! આજે જ અમને ખજર પડી કે માનવીએ માનવીએ દેર દોષ છે. તમે દેવ છો જ્યારે અમે પશુ છીએ; અને મા! જામને કામા કરો. પછી તો પાંચે જણ પાછા વળ્યા. માતાજીએ આજ્ઞા

રસ્તામાં આલતાં આલતાં એ ચારે કુદરતના માનવોને ઉપદેશ દીધો અને એમનો હૃદયપથરો કરાતી દીધો. આમ આજુ' માતાજીને પીપાજીને સુખત કર્યાં અને પીપાજીના પવિત્રપાદારવિદમાં મસ્તક નમતી અમુબીની આંખે પ્રર્થના કરી કામા માગી, પીપાજીએ તેમને આજ્ઞાસન દીધું. ભક્તો પીપાજીના ઉપરોચ્ચી સાચા સાધુએ જની ગવા અને હેવટ સુધી ભગવદ્ભરણ કરી ભવ-સાગર તરી ગયા. તત્તુસાર સન્નનો! આપણે એટલે કે મારો અને તમારો જન્મ પછુ પશુની મારક પેટ ભરી મરી જવા અર્થે થયો નથી, પછુ સેવા અને સ્મરણથી પદમર્માં આસક્તિ આદરી મનુષ્યજન્મનો સદુપયોગ કરી ભવસાગર તરવા અર્થે થયો છે એ બુલતા નહિ.

ભક્ત પીપાજીને માટે આવા તો કેટલાય ચમત્કારો જાતી ગયા છે. તેમણે એક દાખલો આપની આગળ રજુ કર્યો છે. પીપાજી એક વખત રોમાં મામથી થોડો દૂર એક ગામમાં ભગવત-કીર્તન કરવા ગયા છે. ત્યાંની ધર્મપ્રેમી પ્રજાએ પીપાજીના પોતાના નિવાસસ્થાને એક અન્નસત્ર માડુ ક્યું હતું. એ ગામની પ્રજાએ એક માડુ ભરી અન્નસત્ર માટે ધડે આપ્યા, અને પીપાજીને રૂપિયા સો રોકડા આપ્યા. હવે પીપાજીએ વહેલી પડોડમાં બીડી માડુ જોડાવી રોડા તરફ પ્રવાણ ક્યું ત્યાં જોએક આઝ કાપ્યા હશે એટલામાં તો કેટલાક દુદારા રસ્તામાં મળ્યા અને આગવળાને પૂછ્યું કે આપણા શુ છે! પીપાજી પોતાની મસ્તીમાં સ્મરણ કરતા પાછળ ધીરે ધીરે આવતા હતા. એટલે આગળ શુ જન્યું છે એવું એમને લેણમાન માન નહોતું. ચોરાએ આગવળાને કહી દીધું કે જો જીવું હોય તો આમ ઉપરથી નીચે ઊતરી જ, એવ કહીને સામે નંકુડા ધરી એટલે આડીવાળા નીચે ઊતરી ગયો. ચોર લોહાએ માડુ દાંધ્યું અને જતાં જતાં બોલે છે તમે લોહા થઈના રાદલા ખાઓ ને અમારાં ભેરાં છોડ્યાં જુએ મરે એ કાના ધરને કારો!

આગવળા પીપાજીની રાદા જોતો ત્યાં બેસી રહ્યો. થોડીવાર પછી પીપાજી આતી પહોંચ્યા, ત્યાં તે સમય સવાર થઈ જતા આજુ' હતું, એટલે પેનાં એકત પીપાજીના ચરણમાં પડ્યો. પીપાજીએ પોતાનાં અધ-બીંદેલ નેત્રો દેખાડી પૂછ્યું કાં જાણ! 'માડુ' ગયાં ગયાં! અર્થે.

આંતર ભાવના

(રાગ-મેરે મોલા શુલા લે.....)

અહા ! તે પછુ ક્યારે આવી મળે
અરે ! તે વિના જીવન અર્થ ખરે

સાખી—ભૂત, ભવિષ્યની કલ્પના, જીવનમાં ન રહે
હાય ! મારુ શુ થશે ? તે જીવનમાં ન રહે
ધંધાઓ સઘળા મરી શીટી ટળે.. અહા તો પાળ.

સાખી—હાય વાય ધંધા લાલસા, શિરથી ઉતરે એ બલ્લા
જીવન રહે તો બલ્લા, કે મૃત્યુ આવે તો બલ્લા
હર્ષ શોક તણી ને જ્ઞાન્તિ ટળે.....અહા તે.

સાખી—શણેલુ બૂલાય ને, શિશુવત્ વૃત્તિ હરે
સકલપશ્ય હૃદયને, પ્રદાસાવના ઊછળે
નિજનંદના ઝરણમાં વેગે ઝરે.....અહા તે

સાખી—વિશ્વવ્યાપી પ્રેમમાં, જીવનની યજ્ઞ એકતા
હું જ વિશ્વ, વિશ્વહું હું, અપરોક્ષમાં આપતાં
દેહાધ્યાસનાં બંધન તૂટી ટળે....અહા તે

સાખી—ઓ એ અવધૂતતા, આવ હું વેગે કરી
દેશ, કાળવસ્તુની, જહા ગંધ રહે ના જરી
સચ્ચિદાનંદના પૂર આવી ફરે.....અહા તે

પ્રત્યેક માનવ પોને આરોગ્યવાન, વીર્યવાન, શુદ્ધિ-માન, શક્તિસંપન્ન, તેજસ્વી, સૌન્દર્યવાન સુંદર, ઝોળવટી બનવા આદે છે, જ્યાં તેગો તેમાં સફળ બની શક્યા નથી. તેનું કારણ એક એવું છે કે તેઓને તેવા બનવામાં જોઈતા માનવનું જ્ઞાન નથી. અને કદાચ તેવું જ્ઞાન ધરાવતા હોય, તો તેને ક્રિયામાં લાવવાને માટે પ્રમાદને સેવના જોવામાં આવે છે, જેથી કરી તેઓ નિષ્ફળતાને પ્રાપ્ત કરી રહ્યા હોય છે.

અહીં ઉપરોક્ત ઉપનિષદ્ધામ કરવા માટે આ એક કષ્ટુ લેખદ્વારા કંઈક પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે. વિકાસાર્થી ગિરજાસુ પાદક તે પ્રમાણે શ્રદ્ધા, ભાવના અને ઉત્સાહ પૂર્વક અભ્યાસ કરવામાં પ્રવૃત્ત રહેશે તો અમરો વિશ્વાસ છે કે તેઓ અવસ્થ મધ્યશક્તિ લાભ લેવાપરે જ.

વિચારવાન વ્યક્તિ એટલું તો નિશ્ચય જાણુથી હશે કે આપણા જીવનનો આધાર ધણી અશી બાબ પદાર્થો ઉપર અવલંબિત છે જ. પ્રત્યક્ષ જગ્યાતા આ પર્યાવર્તીતક વિપુલ રાશિ સાથે આપણા જીવનનો ધનિક સંબંધ છે જ. અને તેની સાથે અજેદથી જોતજોત થઈ આપણા જીવનક્રમે આપણે ધણી રહ્યા છીએ જેમકે કુપાનિર્મિત અર્થે ધાન્ય, ફળફળાદિ; તૃણાણિ માટે જળ; શીતનિવારણાર્થે ઉષ્ણતા તેમ જ ગરમીની શાંતિ માટે શીતતા તથા જીવનજ્યોતિને ટાંકી રાખવા માટે પ્રાણવાયુ તથા આરોગ્યને વધારનાર પુષ્ટાનુમા તાદૃશ દવા આપણે મદદ કરતા જ રહ્યા છીએ. આથી એમ નિશ્ચય થાય છે કે આપણા જીવનને પોષવામાં આપણે આ સમર્થિવિષયક મદદસાગરમાંથી જીવનપ્રવાહને આપણા વ્યક્તિત્વ તળાવમાં ઘાબડ કરી રહ્યા છીએ. તેમજ આપણા આ તળાવની મદ્યોને શુદ્ધિ માટે પાછી સમર્થિત્વ મદદસાગરમાં ધકેલતા જ રહ્યા છીએ.

આપણા સદ્મયો, ઉત્તમ વિચારો, વિદ્યાનવેશજો તથા અનુભવી સતતમદદાત્માઓ અને વિદ્યાન પુરોદાસો એવું નિશ્ચિત કરેલ છે કે સંસ્થિત આદિકાગમાં મૂળતત્ત્વો જે દર્શાવે છે એક આકાશ અને બીજું પ્રાણતત્ત્વ. આ બંને તત્ત્વોના સંયોગથી સંસ્થિતી ઉત્પત્તિ બતાવે છે આકાશને એક મહાન, વ્યાપક, સદ્મય અને અકિંચ તત્ત્વ માનેલ છે અને પ્રાણને પશુ તે જ પ્રમાણે મહાન, વ્યાપક, સદ્મય, અને સક્રિય તત્ત્વ માનેલ છે. આ જ પ્રાણતત્ત્વને જીવનતત્ત્વ, ચેતના મઠ શક્તિ, વિપુલ, ઝોળવટ, દિવ્યશક્તિ આમ વિવિધ નામો વડે એક જ શક્તિને વર્ણવેલ છે આ જ વિરાટ મહાન પ્રાણ-શક્તિમાયી, સર્વજીવ શક્તિને મેળવે છે. (આ પ્રાણ-શક્તિનું વિશેષ રહસ્ય સ્વામી વિવેકાનંદજીના રાજ્યોગમાં

વર્ણવેલ છે. ગિરજાસુ પાદક વિશેષ માહિતી માટે લાંબા અવસ્થા લુએ.

પ્રાણિમાયની શક્તિનો કણે કણે વ્યાપ થતો જ રહ્યો છે અને એ કણની પૂર્તિમાં પ્રાણરૂપ અગ્રાધ શક્તિમયકારમાંથી મધ્યશક્તિ શક્તિનો પુનઃ સંયોગ પણ થઈ રહેલ છે. આ ક્રમ અગાધિન પણ ચાલુ જ છે.

આ થતી ક્રિયા પ્રાણીને માટે સ્વાભાવિક જ છે. પરંતુ આ જ્ઞાન સર્વને બદલા દેતું નથી; કારણ કે સર્વનો વ્યવસાય વિવિધપ્રાપ્તિના ભણી અહોરાત્ર થઈ રહ્યો છે ધનપ્રાપ્તિ, પુત્રપરિવાર-પોષણ, બાલ સુખ-સાધનો વડે સુખપ્રાપ્તિની આકાંક્ષા તથા બીજા કદલાક વ્યવસાયોમાં જીવનને એવું તો ગોંધી રાખેલ છે કે જેમને આ વિપુલ પ્રાણશક્તિ ભણી નિદાનવાને સમ-ય જ નથી. પ્રાણીના બગદ જેવી રમીત કરી મોકલ છે.

મનુષ્યમાનસો, જીવન વિકસિત માને દિવ્ય શક્તિ પ્રાપ્ત કરવાનો તથા આધાર પોતાના વિચારો પર જ અવલંબિત છે. મનુષ્ય જેવા વિચારોને સેવશે તેવો તે અવસ્થ થતો જશે; એમાં લેઈ-પણ સરખ નરો એક કીડો પણ ભમરીના વિચાર વડે ભમરીરૂપ બને છે. તો પછી માનવ પોતાના સેવેલવિચાર પ્રમાણે તેવો બને તેમાં શું આશ્ચર્ય હોઈ શકે? આથી સિદ્ધ થાય છે; કે, વિચારશક્તિ અર્થાત્ ભાવનાશક્તિ એક એવું દિવ્ય સાધન છે કે જે ને મનુષ્ય આદે તો પોતે પોતાને દેવ બતાવી શકે, નરનો નારાયણ બને અને આદે તો પોતે પોતાનું અધ્યપનન કરી પશુ, પક્ષી વગેરે પણ બને માટે જો પારા માનવ! વિચાર કર, તારા જીવનવિકાસનો આધાર તારા પોતાના ઉપર જ છે. બીજો કાઈ દેવ આવી તારા જીવનને વિકસિત નહિ કરી શકે તારા સુભાગ્યક વિચાર પર જ તારા જીવનનો આધાર છે. માટે જાણી જ-આ જ કણેથી જ કટિબદ્ધ થઈ ઉત્તમ વિચારોને મદદ કર. દર ભાવના-શક્તિથી મનુષ્ય શું કરવાને શક્તિમાન નથી થતો? માટે જો, ભગવત યા. અને તારા સામર્થ્યને પિછાન લુઓ : કે જ નામનું એક પક્ષી થાય છે. મનુષ્ય સમુદ્ધા તીરપ્રદેશ અગર પ્રાપ્ત વિશાળ જળપ્રદેશના તીર પર તેનો નિવાસ હોઈ જ. જ્યારે બીજા પ્રદેશમાં થઈ, ચણા કૃત્તાદિ પાકની મોસમ હોય છે તે વેળાએ તે પાકચવા માટે તે સમુદ્ધતીર પરથી ઉડીન કરે છે. આ વખતે સમુદ્ધ તીર પર તે પોતાનાં ઈર્ષ મુખોને આવે છે. તે ઈર્ષન તે પોતાની ભાવના-શક્તિ વડે જ સેવે છે અને તે ભાવનાના બગરડે તે ઈર્ષ સેવવા કરે છે. અદર રહેલાં જન્મ્યાં મધ્ય સમયે ઈર્ષા હોડી બહાર નીકળે છે ને આપોઆપ મોટા થાય છે. જ્યારે પાકની મોસમ પૂરી થાય છે, સારે તે પક્ષી પુનઃ સમુદ્ધતીર ભણી

પ્રધાન્ય કરે છે, ત્યારે તેનાં અગ્ન્યાં મોટાં ઘણાં બહારીને તેમની સામાં આવી મળે છે; અને તેમની પાતાએને જોગળી પણ લે છે. કેવો અદ્ભુત ચમત્કાર! આ ચમત્કાર બીજા નહિ, પરંતુ પોતાની ભાવનાશક્તિનો જ પ્રદર્શન છે. મારે જો માનવ! તું માનવ છે. જેથી વિચાર, કરી અને ઉછમી વિચારોનું સેવન કરી તે પ્રધાન્ય તારા અંતરને કિયારીશ કરી ઉત્તમોત્તમ સુખને પ્રાપ્ત કરે.

“બહુત શક્તિમંદારમાંથી શક્તિપ્રાપ્ત કરવાનો ઉપાય.”

આપણે ઉપર જણાવી ગયા છીએ કે આપણી સમુખ્ય એક મહાન શક્તિમંદાર ખુલ્લી પડ્યો છે. તે શક્તિમંદારમાંથી આપણે તે દિવ્ય શક્તિને આકર્ષવાની છે. તો તે દિવ્ય શક્તિનું પોતાનામાં કેવી રીતે આવવાનું કરવું તે હવે આપણે જણાવવાનું રહે છે. અહીં આપણે એ ખ્યાલ કરવો પડે કે ઉપરોક્ત શક્તિ મંદારમાંથી શક્તિ કાઢી ખેંચી શકી તેના અધિકારી કેવા શુદ્ધોથી સંપન્ન હોવા જોઈએ! તો જેના હૃદયમાં કેવી શુદ્ધિ ભરેલા છે અર્થાત્ જે દેવી સંપત્તિવાન છે; (દેવી-આમુરી સંપત્તિનાં ધણી બ. ગી. અ. ૧૬માં જુઓ.) જેના વિચારો ઉત્તમ ભાવનાથી ભરેલા છે; જેનાથી ઉદ્વિગ્ધોત્તમ નિમઢ (સંયમ), મનતા નિમઢ સારી રીતે યજ્ઞે છે; પ્રત્યક્ષબોધ ઉત્તમ નિષ્ક્રમોનું જે યજ્ઞ રીતે પાલન કરી ગ્રહેલ છે તેવા અધિકારીએ સ્વનાદિથી શુદ્ધ થઈ, પવિત્ર સ્થાનમાં, કામલ અને શુદ્ધ આસન બિઝાવી, કાર્ધપણ સુખાસને બેસવું. એટલું યાદ રાખો કે બેસવામાં કે, ક્રીડા અને મસ્તક સીધું એક હીટીમાં ટકાર રહે! અતિ ટકાર તો નહિ પરંતુ સરીરને કષ્ટ ન પડે તેવું. આરભમાં શ્વાસોચ્છવાસના તાલ સાથે નાભરમરણ ચાર કરો. શક્તિવિદ્યાસર્મ શ્વાસોચ્છવાસ સાથે ધણી ધનિષ્ઠ સંબંધ છે. કારણ કે મહાન શક્તિમંદાર તે કાઈ બીજા નહિ પણ પ્રાણુતત્ત્વ જ છે. અને એ પ્રાણુતત્ત્વનું સ્પૃશ્ય સ્પર્શ આ શ્વાસોચ્છવાસની ક્રિયા છે આપણે જે આ પ્રાણુના સ્પૃશ્ય વિભાગ ઉપર કંઈક કાણુ મેળવશું તો આખરે મહાન વ્યાપક શક્તિ-પ્રાણુતત્ત્વને પણ પ્રાપ્ત કરી શકીશું.

માટે જ આ શ્વાસોચ્છવાસની ગતિ ઉપર ધ્યાન રાખવાનું આપણા મારે ધણું જ અગત્યનું છે. ત્યારે સફળ રીતે તાલબદ્ધ (નિયમ પ્રમાણે) શ્વાસોચ્છવાસની ગતિ કરે થાય (અહીં એ સ્મરણમાં રાખો કે ઇસાના પૂર્વે શ્વાસને ખેંચાખેંચ કે રોકાણ આદિ કાર્ધપણ પ્રકારની ક્રિયા કરવાની નથી) ત્યારે “સોડકમ્” મંત્રની ભાવના તેની સાથે જોડવાની છે. “સો” એટલે “તે” અને “તે” એટલે મહાન વ્યાપક દિવ્યતા થાને પ્રાણુત અને “કમ્” એટલે “કે”, કે જે આપણા સરીરમાં

ચેતનાશક્તિ છે તે. તે ચેતનાશક્તિ આપણી નજીકનાં, નાદીઓમાં અને સંક્ષેપમાં ધમધમ સરીરમાં વ્યાપીને કાર્ધ કરી રહેલ છે. આપણું સરીર બહારના મહાન વિપુલ શક્તિમંદારમાંથી શક્તિને ખેંચી, શક્તિસંયમ કરવાનું એક ટાંકું જ છે એમ નિષ્કર્ષ પૂર્વક માને. અર્થાત્ એક મહાસાગર છે તે બીજા એ નાનું તળાવ છે. સાગરમાંથી તળાવમાં તે તળાવમાંથી સાગરમાં અખંડ શક્તિપ્રવાહ વહી રહ્યો છે.

આપણે એટલું તો જાણીએ છીએ કે સાગરમાંથી જેટલી શક્તિ આપણે ખેંચીએ તેટલા જ બળવાન અને શક્તિ સંપન્ન બનીએ.

ત્યારે શ્વાસોચ્છવાસની ગતિ તાલબદ્ધ સમ્પાન રીતે વહન કરે, ત્યારે તમે તે શ્વાસોચ્છવાસના નિરીક્ષક થાને કષ્ટ બનો. તમારા મનની વૃત્તિને કાંઈ બાજુ સાંત્તાધિ પદાર્થોમાં જોડાવા કેટલા નાહ અર્થાત્ સંકલ્પ પ્રકટ થઈ શકત રહો અને શ્વાસોચ્છવાસને નીરવ્યા કરો. ત્યારે આવી સ્થિતિ થાય, ત્યારે એવી દૃઢ ભાવના કરો, કે બહારના દિવ્ય મંદારમાંથી પૂરક શ્વાસદાર શક્તિને અંદર ખેંચું છું અને તે દિવ્ય શક્તિ અદ્ય પ્રવેશી મારામાં દિવ્યતા, જળ, આરાધ્ય, સાનર્થ, શક્તિ વગેરેને શમેરોમમાં અને નસેનસમાં ભરે છે અને ત્યારે શ્વાસની રચક્રગતિ થાય છે ત્યારે તે દારાએ મહાન દિવ્ય શક્તિ અંદરના મળને-નિકારને બહાર ધકેલી દે છે અને અંદર અંતઃકરણમાં સ્વચ્છાને પ્રકટ કરે છે.

આ પ્રમાણે દરરોજ એક થા બે વખત, યુગ્માનમાં અરધો અરધો કલાક અભ્યાસ કરો આમ અભ્યાસ કરવાથી સરીરમાં એક પ્રકારની આદ્યદાદાધક આનંદની, દિવ્યતાની, સુર્તિની અને પ્રસન્નતાની અનુભૂતિ થશે અને પોતાની જાત જાણે મહાન થતી હોય તેવો અનુભવ થશે. આ અભ્યાસની સ્થિતિ થયા પછી, કર્તા કર્તા, સર્તા-શ્રીકર્તા અને દરેક કાર્ધ કર્તા પણ માનસિક ભાવે આ અભ્યાસ સ્વાભાવિક જ થવા કરે છે. અભ્યાસની પરિપક્વતા થયા પછી તો જે શ્વાસોચ્છવાસ સેવાની ભાવના છે તે પણ પદ્ધતિને એમ જ સમજાશે કે હું શ્વાસોચ્છવાસને બાદે દિવ્ય શક્તિને જ પ્રકલ્પ કરું છું. દરેક એટલા બસ તે મહાન સામ્રાજ્ય જ થઈ રહી છે. બિચારું નાનું તળાવ પોતાનો પરિવટોડી મહાન સાગરમાં જોડાવા થઈ શક્ય છે.

અને પછી તો એવી સ્થિતિનો અનુભવ થશે કે, હું સર્વશક્તિમાન છું, સર્વશક્તિ, સર્વવ્યાપક છું, પરમ આનંદસ્વરૂપ છું. હું જ સર્વોચ્ચ, તેજસ્વી અને સર્વ કર્તા છું. બસ આ જ આપણું આખરો ઉદ્દેશ છે. અને જ શાઓ મુક્તિ-ઓછા કહે છે. મનુષ્ય મટી દેવ થાય છે અને નરનો નારાયણ થાય છે. અમર

(અર્તાકના પૃષ્ઠ ૪૫૭ થી ૪૬૫)

જડભરત અને રહુગણુનો સંવાદ

જડભરત જીવનમુક્ત દશાને વિદ્યક્ષુ આનંદ લેતા હતા. કર્મ કરતા હોય કે ન કરતા હોય તો પણ તેમને અહંકારનો બાવ આવતો નહોતો. તેમના બાઈઓએ તેમને ખિતીની મજુરી કરવાનું કામ સોંપ્યું તો તે કરવા લાગ્યા. છતાં તે વખતે ક્યારાની જમીન ખરાબર છે કે નહિ કે તેમાં ખરાબર પાણી પહોંચે છે કે નહિ તેનું તેમને જ્ઞાન રહેતું નહોતું, તેમના બાઈઓ તેમને જે કાંઈ વધેનું જોજીન, બીજાં, બૂસ, વગેરે આપતા તે જડભરત અમૃતની સમાન માની બાઈ લેતા હતા. (પ. ૬. ૧૧) તે ચોતાની દશામાં એવી નિઃશયાળા હતા કે તેમને વિધિ કે નિષેધનું જ્ઞાન રહેતું નહોતું.

ન્યામુધી આત્મસાક્ષાત્કાર થયો હોતો નથી ત્યાં મુધી વિધિનું અને બીજા પ્રમાણનું પ્રમાણપણું છે સાક્ષાત્કાર થયા પછી પ્રમાતા પ્રમેય વગેરે નષ્ટ થઈ જાય છે તેથી વિધિ તથા બીજા પ્રમાણનું પ્રમાણપણું રહેતું નથી. જેમાં કાંઈક મેળવવાનું હોય કે મૂકવાનું હોય તેમાં વિધિ બની શકે છે. આત્મા વસ્તુતંત્ર છે અને હેય તથા ઉપાદેયથી રહિત છે. સામાન્ય રીતે બાવા સ્વરૂપના શ્રવણ-મનનથી જે સંસ્કાર મનમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેનાથી જે અંતઃકરણની જ્ઞાતિવિશેષ થાય છે તેનાથી આત્મસાક્ષાત્કાર થાય છે. પણ જડભરતે હરજીવી પહેલાંના જન્મમાં ધણી મારી સાધના કરેલી હતી તેથી આ જન્મમાં શરૂઆતથી જ તેનામાં અક્ષયકારણરૂપિ રહેવા લાગી તેને બીજા કાંઈ સંસ્કાર કરવાની જરૂર પડી નહોતી. જેને દેહમાં મિથ્યાતાનથી અહંબાવ રહે છે અને સમૂહ્ય રહે છે. તે જીવનો સંસ્કાર કરવો પડે છે. જડભરતમાં વિવેક, વૈરાગ્ય, મૃદુસંપતિ વગેરે સ્વાભાવિક તૈયાર જ હતાં. લોકોમાં ધન વગેરે બહારની સખતને મિશ્રત માને છે પણ શાસ્ત્રોમાં શમ, દમ, ઉપરની તિતિશ્યા, શ્રદ્ધા અને સમાધાનને સંપત્ત માનેલ છે. ધન વગેરે તો કાંઈ વખતે વિપત્તિનાં હેતુ પણ થઈ જાય છે. ધનવાનને ત્રોર અને રાજ વગેરેના બાવ રહે છે, વળી

તે સંપત્ત મર્ચા પછી સાથે આવતી નથી. શમ દમ વગેરેની સખત કદાપિ દુઃખનો હેતુ થતી નથી. તેમાં કાંઈ જામ પડાવતું નથી, તે સાથે આવે છે અને નિઃસંસુખ પ્રાપ્ત કરાવી આપે છે. જડભરતે પહેલાંના જન્મમાં ભરત તરીકે જે તપ કર્યું હતું અને શમ દમ વગેરે જેવેલા હતા તે તેને આ જન્મમાં કૃપયોગી થયા છે. બાવા સાધનવાળાને માટે શાસ્ત્રમાં કહેલ છે કે ચક્ર-ચિરજેતુ તદૈવ પ્રવ્રજેતુ ન્યારે વૈરાગ્ય આવે કે તરત આલી નીકળવું. જડભરતને પણ સંસારના બ્યવહારમાં ચિત્ત લાગતું નહોતું, અને તે ન્યા ત્યાં પડી રહેતા હતા.

એક વખત એક યદુના રાજાએ પુત્રની કુમ્ભાથી બદકાલીને માણુસનું બલિદાન દેવાનો સંકલ્પ કર્યો. તેણે જે માણુસને પકડીને મંગાવ્યો હતો તે પ્રારબ્ધ થોળે નાશી ગયો તેથી તે રાજાના નોકરે તેને શોધવા નીકળ્યા પણ તે મળ્યો નહિ અને દેવરાએ અકસ્માત અધારી રાત્રે જડભરત તેના જોવામાં આવ્યા; તે તેના બાઈના ખેતરનું રમોણ કરતા હતા. તેને તે રાજાના નોકરાએ પકડી લીધો અને દોરણથી બાંધી ચક્રિના મંદિરમાં લઈ આવ્યા, પછી તેને સ્નાન કરાવી ચારાં વસ્ત્ર અને અલંકાર પહેરાવ્યા. બદકાલીની પાસે ધૂપ દીપ વગેરે કર્યા અને નાયતા માતા જડભરતને મારવા માટે દેવીની સાથે બેસાડ્યા. પછી મંત્રો બોલી તેને મારવા માટે એક માણુસે તરવાર મઠી પણ બાવા અહમ્મની પુરુષના તેજથી દેવીના ચરીરમાં દાહ થવા લાગ્યો, તેથી મૂર્તિમાંથી સાક્ષાત્ દેવી બહાર નીકળી અને ક્રોધથી એ જ તરવાર પકડી ત્યાં આવેલા બધા અમુર જેવા માણુસોને દેવીએ મારી નાખ્યા. સત્પુરુષોના ઉપર કરેલા પ્રયોગ, કરનાર ઉપર જ પાછા પડે છે.

શુકદેવજી પરીક્ષિત રાજાને કહે છે કે “જેણે દેહ વગેરેમાં આત્મભાવ કાપી નાખ્યો છે, જે બધા પ્રાણીઓના મિત્ર છે અને વૈર વગરના છે. જેની ભગવાન

રક્ષા કરે છે, જે ભગવાનના ચરણમાં પ્રાપ્ત થયેલ છે, એવા ભગવદ્ભક્ત પરમહંસને માટે રોનાતું માથું કપાવવાનો પ્રસંગ આવ્યો. તોપણ કાંઈ પ્રકારે વ્યાકુળતા ન ઉપજી એ આશ્ચર્યની વાત નથી." (પ. ૬. ૨૦). આંહી જન્મરતને માગવત પરમહંસ એ વિશેષજી આપેલ છે. ભગવત-પરમહંસ પરમજ્ઞાપ્રારબ્ધથી રહે છે એટલે જ્યાં ભગવાન શરીરને ઘડી જાય ત્યાં જાય છે.

દેહમાંથી અઢંભાવ કાઢવો એ અધર્મમાં અધર છે. બધા સંસાર દેહને કુ મોતીને ચાસે છે. સંસારના બધા સુખનો આધાર દેહનું અભિમાન છે. એ દુરથાય તો ફરીથી સંસાર મળતો નથી. એ અભિમાનને પાપ કરે એવું જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય તો જ એ અધ્યાસ દૂર થાય છે. કોલેન્દ્રેમાં જે જ્ઞાન આપવામાં આવે છે, તે નાથી દેહનો અધ્યાસ દૂર થતો નથી. અન્યના જ્ઞાનથી અન્યમાં થયેલ ક્ષાતિની નિવૃત્તિ થતી નથી. તેથી આત્મ-જ્ઞાનની જરૂર પડે છે. દેહ અને આત્માનો સ્વયં સંબંધ બનતો નથી પણ અધ્યાત્મિક સંબંધ બને છે, તે સંબંધ આધ્યાત્મિક હોવાથી આત્મામાં પ્રમાતાપણું જણાય છે અને તે જ્ઞાનથી નિવૃત્ત થાય છે. અસંગ આત્મામાં પ્રમાતાની ઉત્પત્તિ માટે અધ્યાસ અવશ્ય માનવો પડે છે. જરૂરરતે આત્મજ્ઞાનથી એ અધ્યાસ દૂર કર્યો હતો. તેનામાં "પ્રત્યક્ષિલ લક્ષ સ્વરૂપ કુ હુ" એવી અષ્ટાકારવૃત્તિ મતત રહેતી હતી.

એકવાર સિધુ દેવેનો રાજ રદુમજી પાલખીમાં બેસીને જતો હતો. જ્યારે પાલખી ધક્કામતી નહીને તીરે પહોંચી ત્યારે પાલખી ઉપાડનારા ભોખના જમાદારને પાલખી માટે એક ભોખની જરૂર પડી. તપાસ કરતાં પ્રારબ્ધયોગે તેમને જરૂરરત મળ્યા. જરૂરરતને ભોખને જમાદારે ભણ્યું કે આ માણસ શરીરે પુષ્ટ અને તરુજી છે અને બજાર કે મેલેદાની માફક બોલે ઉપાડી શકે તેવો છે. તેથી તેમને અલ્લાહકારથી પકડી પાલખી ઉપાડવા માટે ભોડી દીધા. બસતજીએ પણ કાંઈ આનંદાની ક્યાં વગર પાલખી ઉપાડવા માંડી. પણ પહેલાંના જન્મના દાના કારકાર તેમના મનમાં યોગ્ય રહી ગયેલ હોવાથી કાંઈ જીવ પગ નીચે દબાઈને મરી ન જાય એવી બાવનાથી જમીન ઉપર આગળ ભોંટાં ભોંટાં ચાલતા હતા. તેથી બીજા ભોંટાંની સાથે તેની ગતિ સમાન રહેતી નહોતી અને પાલખી આડી અવળી થઈ

જતી હતી. એ ભોંટ રાજ રદુમજી પાલખી બાવના વાળાઓને કહ્યું કે "અરે ભોંટાં! બરાબર પ્યાન છતે ચાસો, પાલખી ઉંચી નીચી કેમ થઈ જાય છે! ભોંટાં! ને રાજ તરફથી દંડની બીક લાગી તેથી ભોંટાં ભીંતાં જવાય આવ્યો કે "મહારાજ, અમે તો બરાબર પ્યાન આપીએ છીએ પણ આ જે નવો ભોંટ પાલખીમાં લાગેલ છે તે તરત ચાલતો નથી. અમે તેની સાથે પાલખી ચલાવી શકતા નથી.

રદુમજીને લાગ્યું કે સંગેનો દોષ એક વ્યક્તિમાં હોય તો પણ બીજા બંધાને અસર કરે છે. તેને કોષ આવ્યો અને તેનું અંતઃકરણ રમેજીજીથી વ્યાપ થઈ ગયું. તેણે બસતજીને કહ્યું "અરે કાંઈ, બહુ કુઝબની વાત છે કે તું જરૂર ચાકી ગયો હોઈશ, વળી તું બહુ કુઝબે દેખાય છે" આ પ્રમાણે રાજાએ તેને અવળી બાવામાં ટોકવા માંડ્યો. તો પણ કાંઈ ફરકાર ક્યાં વગર બસતજી પહેલાંની માફક પાલખી ઉપાડી ચાલવા લાગ્યા. તેને અવિદ્યાના કાર્પ પંચમૂત, ઉદિયો અને અંતઃકરણ સંઘાતરૂપ આ છેલ્લા શરીરમાં "કુ" અને મારા"ની શુદ્ધિને મિથ્યા અધ્યાસ થયો નહોતો.

પાલખી ફરીથી વિષમ ગતિ વાળી થઈ જવાથી રાજાએ ફરીથી કોષ કરી તેને કહ્યું કે "અરે આ શું છે! શું તારું મરણ નજીક આવેલ છે! કુ તારાસ્વામી છું" તેની આગળ ત્ર ઉલ્લસધન કરે છે, તું બહુ ઉન્નત લાગે છે, કુ હમણાં જ તને શિક્ષા કરી મરણાળી પાસે મોકલી આપું છું."

આ વચનો સાંભળી જરૂરરતે તેને નીચે પ્રમાણે જવાબ આપ્યો:—

"હિ રાજા! તમારું કહેવું ઠીક છે. જો બાર ઉપાડનાર અને માર્ગમાં ચાલનાર આ શરીર હું હોઈ તો મને બારનો કલેશ અને માર્ગનો શ્રમ લાગે. તમે કહ્યું કે તું મોટો અને તાલો પણ દેખાતો નથી એ વાત પણ ઠીક છે કારણ કે ભગવતજી કે મોટાપણું એ શરીરોમાં થઈ છે, આત્માનો ધર્મ નથી એવું જ્ઞાની પુરોષો માને છે વળી

સ્વોચ્ચં કાર્યં વ્યાધય આધયઃ

હુત્તુ મયં કલિરિચ્છા કરાં ચ ।

તિમ્મી રાતમંત્યુરં હંમદઃ શુભો

દેહેન જ્ઞાતસ્ય હિ મે ન સન્તિ ॥

અર્થ—સ્મૃતતા, કૃષ્ણતા, આધિ, આધિ, ક્ષુધા, તૃષ્ણા, ભય, ક્લેશ, ઇન્દ્રિયા, નિદ્રા, પ્રેમ, ક્રોધ, અક્રિયાન અને શોક આ બધા ધર્મ દેહના અક્રિયાનની સાથે ઉત્પન્ન થવાવાળી વ્યક્તિમાં રહે છે, મારામાં તો તેનો ભેદ પશુ નથી.

વળી તમે જીવવા મરવાની વાત કરી; તો જેટલા આદિ-અંતવાળા વિકારી પદાર્થ છે તેમાં એ બે ધર્મ રહે છે. ૧. વળી આ સ્વામિસેવકભાવ હોય ત્યાં આશા-પાલન કરવાનો ધર્મ રહે છે. મારા આત્માની સાથે તો કાષ્ટના સ્વામિસેવકભાવવાળો સંબંધ નથી. તું રાજા છે અને હું પ્રજા છું એ પ્રકારની બેદરદી ન હોય તો એ બ્યવહાર પશુ બનતો નથી. પરમાર્થિક દૃષ્ટિથી નોંધીએ તો જાને સ્વામી કહેવો અને જાને સેવક કહેવો ! જતાં તેને સ્વામીપણું લાગતું હોય તો ફાં તારી શું-સેવાં કરે તે કહે.

જગત્કરતો કહેવાનો ભાવ એવો છે કે સ્વામિ-સેવકભાવ એ કલ્પિત વસ્તુ છે. જેમ કાઈ રાજાએ આઠ કલાક દિવસમાં રાત્રી ક્યું અને રાત્રે આઠ કલાક સ્વપ્નમાં મજુર થઈ મજુરી કરી અને કાઈ મજુરે દિવસમાં આઠ કલાક મજુરી કરી અને રાત્રે આઠ કલાક સ્વપ્નમાં રાજા થઈ રાત્રી ક્યું તો તે દશામાં બન્નેએ આઠ કલાક આખું રાત્રી ક્યું છે અને બન્નેએ આઠ કલાક સાચી મજુરી કરી છે; તો તેમાં રાજા કાણ ? અને મજુર કાણ ? એવું જ ભગવતના બ્યવહાર બાજત સમજવાનું છે. જગત્કરત વધારામાં રાજાને કહે છે કે—

ભમ્મત્તમત્તજહ્વત્સ્વસંસ્થાં

ગતસ્ય મે ધીર ચિકિત્સિતેન ।

મયઃ કિયાન્મવતા શિક્ષિતેન

સ્તઘ્નમમત્તસ્ય જ પિપ્તપેષઃ ॥ ૫-૧૦-૧૩

અર્થ—હે વીર ! હું મત અને ઉન્નત જેવો જ છું અને પોતાના આત્માની સ્થિતિમાં રહેવાવાળો છું. તેને હું દેવાથી તારું શું પ્રયોજન સિદ્ધ થશે ? અને તો હું વાસ્તવમાં મૂર્ખ અને પ્રમાદી છું તોજી તારી શિખામણુ ફોતરાને ખાંડવાની માફક નકારી છે.

ઉપરના શ્લોકમાં સ્વસંસ્થાં ગતસ્ય એ શબ્દો સ્થિત-પ્રગતી દશા અથવા જીવન્મુક્તની દશાનું સંચય આપે છે. આત્મવાન થવું સહેલું છે; પણ તેમાં નિજ યતી બધું મુશ્કેલ છે. નિજવાળા સત પુરવો મળવા જ દુર્લભ

છે. ચોથી ભૂમિકાએ જ્ઞાન થાય છે. તે પછી પાંચમી, છઠ્ઠી અને સાતમી ભૂમિકા જીવન્મુક્તના વિશ્લેષ સુખ માટે છે. પાંચમી ભૂમિકાએ બધું સ્વપ્ન જેવું લાગે છે, છઠ્ઠી ભૂમિકા પદાર્થભાવિની હોવાથી સુષુપ્તિની માફક એક સિવાય બીજું દેખાતું નથી. સાતમી ભૂમિકાને ગાઢ સુષુપ્તિ કહે છે. તે દશામાં આનંદ એટલો બધો વધે છે કે શરીરથી સહન થતો નથી; તેથી શરીર માત્ર થોડા દિવસ જ ટકે છે. જીવન્મુક્તનાં લક્ષણ જીવન્મુક્તિવિવેકમાં શ્રી વિદ્યારણ્ય સ્વામી એવાં બજાવે છે કે તે પુરુષ સુષુપ્તિમાં હોવા છતાં ભગ્નત છે, તે ભગ્નત અવસ્થાને બજાવતો નથી, તેનું જ્ઞાન નિર્વાસન હોય છે, તેનું મન શુદ્ધિરહિત હોય છે, તેનામાં રાગ, દ્વેષ કે ભયનો આ-ભાસ દેખાય તો તે તે અંતરમાં આકાશની જેમ અલગ નિર્ભજ છે. તેનો રાગ તેને બોજનમાં પ્રવૃત્તિ કરાવે છે અને તેનો દ્વેષ વિપત્તિ માણસોથી તેને વિમુખ રાખે છે. ક્રોધ કરતો હોય કે ન કરતો હોય તો પશુ જેને અહકાર લાગતો નથી તે જીવન્મુક્ત છે. તેનાથી લોક ઉદ્દેશ પામતા નથી અને તે લોકાપી ઉદ્દેશ પામતો નથી. તે કાષ્ટને ધિક્કારતો નથી તેમ કાષ્ટને પ્રદાર કરતો નથી. તેને જ્ઞાન કે અપમાન લાગતાં નથી, વગેરે. જીવન્મુક્તિથી નીચે પ્રમાણે પાંચ પ્રયોજન સિદ્ધ થાય છે—

૧ જ્ઞાનની રક્ષા

૨ તપ

૩, વિશ્વવાદનો અભાવ.

૪. કુન્નનો નાશ

૫. સુખનો આત્મભાવ.

શ્રીમદ્ ભગવતમાં કપિલ આખ્યાનમાં શ્લોક ૪-૨૮-૩૭ અને શ્લોક ૩-૨૮-૩૮ એ બંને જીવન્મુક્તની દશાના છે. તે બન્ને શ્લોક ફરીથી એકાદશ રૂપમાં હંસગીતામાં પણ આવે છે.

ઉપરના જગત્કરતના ઉપદેશમાં એમ કહેલ છે કે જાર લાગેલો એ શરીરનો ધર્મ છે. વિચાર કરતાં એ વાત સાચી જ લાગશે. ભાર કાષ્ટ સાચી વસ્તુ નથી પણ સાપેક્ષ છે. એકાંત શરીર વધારે ભાર સહન કરી શકે છે. હાથીનું શરીર અને બગલનું શરીર પણ વધારે ભાર બેસી શકે છે. આકાશમાં એક કાંકરા નાખીએ તો નીચે પડે છે પણ આખી પૃથ્વી આકાશમાં બદર રહેલી છે અને એક સેકન્ડમાં ૧૮ માઈલની ગતિએ ફરે

છે. એન્જનને દસ માણસ ફેરવી શકે નહિ પણ તેમાં સ્ટીમ બરી હોય તો આખી ટ્રેનને ખેંચી શકે છે. તેવી જ રીતે વિમાન ચાલતું હોય તો પોતાને અને ખીજને ઉપાડી શકે છે પણ પાર્યું હોય તો બારણુ લાગે છે. આપણા માથા ઉપર મીઠાઈ મૂકી હોય તો બાર લાગે છે પણ તે ખાઈજઈએ તો બાર લાગતો નથી તેથી વજન એ સાપેક્ષ વસ્તુ છે. હાલના સાયન્સથી પણ તે વાત સિદ્ધ થઈ છે, અને ભક્તિમાર્ગની દૃષ્ટિએ નોંધ્યો તો મહારના શ્રીરણીકાચણ ગંગાબાઈની વાળીમાં લોલાય છે. માણસના શરીરના મંદાર્થ બાર લાગે છે પણ તે છવ્વું હોય ત્યારે તેટલો બાર લાગતો નથી. તેવી જ રીતે જો દેહનું અભિમાન નથી તેને પાલખીના બાર પણ લાગતો નથી. એવા છવનમુક્તની દયા સાધારણ માણસની દૃષ્ટિ સમજ શકાય નહિ.

જગત્ત રઢુગણને ઉપદેશ આપીને પછી પહેલાંની જેમ પાલખી ઉપાડવા લાગ્યા. રાત્ર રઢુગણમાં શ્રદ્ધા હતી અને તત્ત્વજિજ્ઞાસા પણ હતી (પ. ૧૦ પ). તેણે જગત્તની શાસ્ત્રમા માન્ય થાય તેવી વાણીસાંભળી અને તેની કેટલીક શક્તિઓ દૂર થઈ ગઈ તેથી તે પાલખીમાંથી નીચે જતરી પડ્યો અને રાત્ર તરીકેનું અભિમાન છોડી, જગત્તને પગે લાગી પોતાના અપરાધની ધમા માગી નીચે પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો. — હે દેવ ! આપે સાલજીના ચિહ્ન રૂપ જોતોઈ ધારણ કરી રાખેલ છે તો આવા ગુપ્તપણે વિચરનાર આપ કોણ છો ? આપ હતા-ત્રેવના જેવા કોષ અવધૂત છો. આપ કોના પુત્ર છો ? આપનું જન્મસ્થાન કયું છે ? આપ ક્યાંથી પધારો છો ? આપ અમારા કસ્માજીને માટે આવેલા સાક્ષાત્ જગવાન કપિલજી લાગો છો. મને ઉદ્ધના વજની બીક નથી, યમરાજની કે બીજા માર્ક દેવની બીક નથી; પણ સાલજી-ફાળું અપમાન થાય તો બીક લાગે છે. માટે આ પ્રકારે ગંભીર વિદ્યાનશક્તિથી સપન્ન આપના અપાર મહિમાને કુપાથી અસ ગલાવથી મૂર્ખની માફક ફરનાર આપ કોણ છો ? આપના યોગ્યુક્ત રબ્દો તો અમારી છુદ્ધિ સમજ શકતી નથી. હું તો પાલખીમાં બેસી લેજવાન કપિલનો સત્સંગ કરવા માટે જઈ છું અને સંસારમાં એકમાત્ર સ્વચ્છ લેવાયોઅ કોણ છે તે પૂછવા માટે જઈ છું. આપ પણ કપિલમુનિના જેવા જ જ્ઞાનવાળા લાગો છો. અને જાણે કે લોકાની દશા દેખવા

માટે આ રૂપમાં ક્યાં કરો છો. પણ ધરમાં આસક્ત રહેવાવાળા વિવેકહીન પુરુષ આપ જેવા યોગેશ્વરની ગતિ શી રીતે જાણી શકે ?

આ ઉપરથી જાણી શકારો કે સાધારણ માણસો ખરા મહાત્માને ઝોળખી શકતા નથી. બ્રહ્મચર ઉપર વૃત્તિ લખનાર દક્ષિણના પ્રખ્યાત સંત સદાશિવેન્દ્ર સરસ્વતી એક વખત આત્મા જતા હતા. રસ્તામાં તેમને તે દેશના રાજાની ગાડી સામી મળી. તેમને રાજાના નેત્ર-શયે એક બાણ ખસી જવાનું કહ્યું; પણ તે પોતાની નિષ્ઠામાં મસ્ત હતા. પછી રાજાએ તેમને ખસી જવા હુકમ કર્યો. તે પણ તેમણે ગણકાર્યો નહિ. એટલે રાજાએ નીચે જતરી ગુસ્સામાં પોતાની તરવારથી તે અવધૂતનો એક હાથ કાપી નાખ્યો અને પછી ગાડીમાં બેસી પોતાને સ્થાને ગયો. પણ અવધૂતને જરીરનું બાન નહોતું. તે પણ આજળ લાલવા માંડ્યા. રસ્તામાં કોઈ માણસ સામે આવ્યો તેણે તે યોગીને પૂછ્યું કે “ મહારાજ, તમારો હાથ કોણે કાપી નાખ્યો ? ” તે વખતે તેમણે બીજો હાથ ત્યાં ફેરવી તપાસ કરવા માંડી એટલામાં કપાલોનો હાથ નવો તૈયાર થઈ ગયો.

રઢુગણ હવે જગત્તને નીચે પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે — હું યુદ્ધ વગેરે કાર્ય કરું છું ત્યારે મને તો શાક લાગે છે તેથી મને લાગે છે કે મોતને જાણનાર આપને પણ શાક લાગતો હશે. આપ કહો છો કે આપને શ્રમ લાગતો નથી એ વાત મારી સમજણમાં આવતી નથી. વળી આપ કહો છો કે સ્વામિસેવકભાવ પણ અવહાર દૃષ્ટિથી છે, વાસ્તવમાં નથી, પણ અમને તો અવહાર સત્ય લાગે છે. દૃષ્ટાંત તરીકે જો કહો જોડો હોય તો તેનાથી જળ લાવવાનું કાર્ય કેમ થાય ? તેમાં જળ રહી જ શકે નહિ ! જેમ ચૂલા ઉપર તપેલું રાખું હોય તેમાં રહેલ પાણી નીચેના અગ્નિથી છૂટકે છે અને તેમાં રહેલ ચોખા ચડી જાય છે તે જ પ્રમાણે દેહ, દ્વિષ અને મનના સનિધિથી છોવાને વિષયોનો અલ-ભવ થાય છે. પ્રજા ઉપર રાજ્ય કરવું એ રાજાનું કામ છે અને અપરાધીને દંડ દેવો એ પણ રાજાનું કામ છે. પોતાની ધર્મનું આચરણ કરવું એ જ ભક્તવાનની સેવા છે. એટલું કહી રાજાએ પોતાના અપરાધ માટે ફરીથી ધમા માગી.

હવે જગત્ત, શાસ્ત્ર રઢુગણને જવાબ આપે છે —

હે રાજા ! તું અત્તાની હોવા છતાં તાનીની માફક વાત કરે છે. તાની પુરુષો તારા બચ્ચારની વાતો સાચી માનતા નથી. વળી જે વેદવાક્યના પ્રમાણથી ગૃહસ્થ-મુનિર્થ યંત્ર વગેરે યાવ છે તેનાથી પણ વિશુદ્ધ તત્ત્વ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતી નથી. ન્યાસુધી માણસોનું મન સત્ત્વગુણ, રમેગુણ અને નમોગુણથી બાધ રહે છે; ત્યાં સુધી તેમની ઈન્દ્રિયો શુભઅશુભ કર્મ કરાવ્યા જ કરે છે. આ ત્રણ ગુણો જીવને જુદી જુદી કષાધિઓમાં નાખી જુદાં જુદાં સરીર પ્રાપ્ત કરાવે છે, અને જીવને તેમાં અભિમાન ધવાથી મોહ પ્રાપ્ત થાય છે. ન્યાસુધી મન રહે છે ત્યાંસુધી આ બધો જાગ્રત-બ્યવહાર અને સ્વપ્નબ્યવહાર રહે છે. તેથી મન જ ત્રિગુણમય બધમ સંસારનું કારણ છે અને તે જ મન ને શુદ્ધ થાય એટલે વૈરાગ્ય વાળું થાય તો મોક્ષનું કારણ પણ બને છે.

ગુણાનુરક્તં વ્યસનાય જન્મેતો ક્ષેમાય નૈર્ગુણ્ય-મયો મનઃ સ્થાય । (૫-૧૧-૮)

વિષયોમાં આસક્ત થયેલું મન જીવને સંસારના સંકટમાં નાખે છે અને વિષયહીન થાય તો તે શાંતિ-મય મોક્ષપદ આપે છે. જેમ ઘીમાં લીંબાયેલી અતિથી બળતો દીપક ધૂમાડો કરે છે, પણ ઘી સમાપ્ત થઈ જાય તો પોતાના કારણ અગ્નિમાં લીંબે થઈ જાય છે. તે પ્રકારે ગુણ અને કાર્યોમાં આસક્ત થયેલું ચિત્ત ધણી દુષ્ટિઓ ઉત્પન્ન કરે છે અને નિર્ગુણ હોય તે પોતાના કારણ મહત્ત્વમાં લીંબે થઈ જાય છે. પાંચ કર્મન્દિય, પાંચ યાનેન્દ્રિય અને એક બહકાર એક મનની ૧૧ દુષ્ટિઓ છે; તે દ્રવ્ય, સ્વભાવ, આકાર, કર્મ અને કાલ-કાલ પરિણામને પ્રાપ્ત થઈ સેકડો, હજારો અને કરોડો, પ્રકારની થઈ જાય છે. તેમની સત્તા શ્વેત આત્માની સત્તાથી છે સ્વતઃ નથી; અથવા પરસ્પર મળીને પણ નથી. જે દુષ્ટિઓ જાગ્રત અને સુષુપ્તિમાં તિરોહિત થઈ જાય છે. તેને આ શુદ્ધ અને સાધી આત્મા સદા રૂપે છે.

આ શ્વેત આત્મા જ બધાના અતઃકરણમાં રહેવા-વાળો જન્મનું આકરણ, સ્વયંપ્રકાશ, અજ્ઞાના અને બ્રહ્મા વિશેરેના પણ નિયંત્રા છે અને પોતાને આધીન રહેવાવાળો માયાથી બધા જીવોની અંદર રહેવાર ભગવાન વાસુદેવ નારાયણ છે. જેમ વાયુ બધાની બંદર પ્રાણ-રૂપે પ્રવિષ્ટ થઈ પ્રાણને પ્રેરિત કરે છે તેમ બધાના અંતર્ધામી અને અત્મા પ્રકૃતિથી અતીત ભગવાન

વાસુદેવ પણ સંપૂર્ણ પ્રપંચમાં જોતપ્રોત છે હે રાજા ! ન્યાસુધી માણસ સાન પ્રાપ્ત કરીને માયાનો તિરસ્કાર કરતો નથી અને બધા સજનો ત્યાગ કરી કામ ક્રોધ વગેરે છ યત્નઓને છોડી આત્માને જાણતો નથી, ન્યાસુધી તે આત્માની કષાધિક્ષ આ મનને સંસારના કુખનું કારણ જાણતો નથી ત્યાંસુધી તે સંસારમાં જ બદલા કરે છે. કારણ કે મન તેને ચોક, મોહ, રોગ, રાગ, મોહ વગેરેથી જાંબી લે છે અને તેની મમતા વધારી કરે છે. એવા મનની કોપેલા કરવાથી તે જુદું બળવાન થઈ જાય છે; માટે એ કપરી મનરૂપી યત્નને શી ગુરુ અને હરિના ચરણોની સેવાથી સાવધાનતા પૂર્વક મારી નાખો.

મનમાં ખરી સત્તા નથી પણ આપણે બાપેલી સત્તા તે જોગવે છે એકવાર તેને છૂટ્ટ મુક્યુ એટલે બીજી વાર તેવી છૂટ્ટ માગે છે. એકવાર બીડી પીવાની ટેવ પાડી એટલે ફરીથી બીડી માગે છે, આ બંને ન્યુસપેપર વાચવાની ટેવ પાડી એટલે ફરીથી આ બંને ન્યુસપેપર માગે છે. એવી ટેવ ન પાડી હોય તો તે એવી ચીજો માગતું નથી સેવાની ટેવ પાડી હોય તો ભરતની ટેવની માફક હરણની સેવામાં આર્થ જાય છે. માટે જો એક મન વચ થાય તો બધું વચ થાય છે. શકાભારતના મુદ્ધ વખતે અલ્હોન ભગવાનની કાનરી-માં જ ફરીઆદ કરે છે કે આ મંચળ મનને વચ કરતું જુદું મુકેલ લાગે છે. તેથી એમ લાગે છે કે સચુલ ભગવાનના દર્શનમાનથી પણ મન છોડાતું નથી પણ જાગરતના જેવો વૈરાગ્ય હોય અને તેના જેવું જ્ઞાન હોય તો મન તરત વચ થઈ જાય છે.

જાગરતનું જ્ઞાન સાંભળી રાજા રહુગણમાં ધણી નમ્રતા આવી ગઈ. તેણે જાગરતને નમસ્કાર કરી કહ્યું કે આપ તો સાક્ષાત્ ઈશ્વરસ્વરૂપ છો અને લોકના કલ્યાણને માટે ઘરીર ધારણ કરેલ છો. આપે પરમાનંદ-મય સ્વરૂપનો અવતરણ કરી સરીરને ધૃત સમજેલ છે. અને તો દેહના અભિમાનરૂપી સર્પથી ડસાયેલ છીએ તેથી આપની અમૃતમય વાણી જમને પરમ ઔષધરૂપ છે આપે જે જ્ઞાન આપ્યું તે મને સરળ રીતે સમજાય તેવી રીતે કહો કાર બધા મમ પ્રત્યક્ષ કર્મનું રૂપ છે છતાં આપ કહો છો કે તે સત્ત્વ નથી એ વાત કહ્યું મારી છુદ્ધિમાં પેસતી નથી.

જડભરતે કહ્યું:-પૃથ્વીના વિકારરૂપ આ દેહ કાઈ વિશેષ કારણથી પૃથ્વી ઉપર ચાલવા લાગે છે. તે શરીરમાં બે પગ છે, તેના ઉપર ધુતણુ, જામ, કેડ અને તેની ઉપર છાતી છે, તેના ઉપર ખંભા વગેરે છે, એ ખંભા ઉપર પાલખી રાખેલ છે અને તેમાં રઢગણુ નામનો એક જડ દેહ બેસે છે. તે દેહમાં તને અહંકાર થયો છે, એ તારૂં અજ્ઞાન છે. વાસ્તવમાં જે તત્ત્વનો તારો દેહ છે તે જ પૃથ્વી તત્ત્વનો દેહ ભોંદાઓનો છે. છતાં તે તેઓને પકડી રાખેલ છે તેથી તું દુર અને દુષ્ટ છે. તું ભોંદાની સ્થા કરનાર છે એ વાત મહા-પુણ્યોની સભામાં શ્રોતે તેવી નથી. બધાં શરીરોની ઉત્પત્તિ પૃથ્વીમાંથી થાય છે અને લય પણ પૃથ્વીમાં થાય છે તો તેમાં યતી ક્રિયામાં નામ સિવાય બીજું કાઈ વ્યવહારતુ કારણ નથી. વળી પૃથ્વી પણ મૂળ તત્ત્વ નથી, પૃથ્વીનું કારણ પણ મૂળ પરમાણુ છે અને એ પરમાણુ પણ અવિદ્યાકાર મનથી કલ્પિત છે એટલે વાસ્તવમાં પરમાણુની પણ સત્તા નથી; કારણ કે સ્વપૂર્ણ પ્રપચ એ એક ભગવાનની માથાનો ખેલ છે. તેનાથી પૃથ્વ ક્રોધની સત્તા નથી.

આ મામન હાલના નવા સાયન્સથી પણ સિદ્ધ થયેલ છે. નવા સાયન્સમાં બહુને એટમ કહે છે અને પરમાણુને ઇલેક્ટ્રન કહે છે. એ ઇલેક્ટ્રન તરંગના રૂપમાં પ્રકાશિત થઈને દોડતો હોય છે તેની ગતિ એટલી બધી તીવ્ર હોય છે કે તે માપી શકાતી નથી. તેથી ન્યારે તે ઇલેક્ટ્રનને જોવાવાળો કાંઈ કાજર હોય ત્યારે તે તરંગ જોનારાની જેવી દષ્ટિ હોય તેવા માપવાળો બની જાય છે. તેથી ફરેકને પોતાની દષ્ટિ પ્રમાણે અથવા પોતાના જ્ઞાન પ્રમાણે પરમાણુ દેખાય છે. હાલના કાઈ સાયન્સીસ્ટને આપણે પૂછીએ કે ઇલેક્ટ્રન શી વસ્તુ છે? તેના જ્વાળમાં તે આપણને પૂછી કે તમે ઇલેક્ટ્રન વિશે શું જાણો છો? આપણે કહીએ કે મને ઇલેક્ટ્રન આવો દેખાય છે; તેનો જ્વાળ સાયન્સવાળા એમ આપે છે કે "તેનું નામ ઇલેક્ટ્રન છે" એટલે આપણા જ્ઞાનમાં જે ઇલેક્ટ્રન અથવા પરમાણુ આવે તે ઇલેક્ટ્રન છે. વાસ્તાના જ્ઞાનમાં જેટલા તેજના પરમાણુના તરંગ પકડાય તે તેના પરમાણુ છે. તેથી જેની જેની દષ્ટિ, તેવી તેની સૃષ્ટિ એ વાત સિદ્ધ થાય છે. આપણું જ્ઞાન છાંદીને સૃષ્ટિનો વિચાર થઈ શકતો નથી, તેથી સૃષ્ટિનું

રહસ્ય સમજવું હોય તો આપણા જ્ઞાનને પહેલાં ઠીક કરવું જોઈએ. સાધારણ માણસના જ્ઞાનમાં જે વસ્તુ આવે છે તે બધી માયા છે. તેથી જડભરત રઢગણુને કહે છે કે જે કાંઈ, પાતણુ જાડુ, નાનું, મોટું, સત્, અસત ચેતન અને અચેતન જગત દેખાય છે તે દ્રવ્ય, સ્વભાવ, આશય, કાલ અને કર્મવાળી ભગવાનની માયા સમજો (૫-૧૨-૧૦) તેનો અર્થ એ છે કે, મનુષ્યોએ પરસ્પર વ્યવહાર કરવા માટે જે વ્યવહારરચના કરી છે તે જગતમાં આવેલાં પશુપક્ષીઓની દષ્ટિએ નકામી છે; તેમ પશુપક્ષીઓએ જે કાંઈ રચના પોતાના વ્યવહાર માટે કરેલ હોય તે મનુષ્યોને માટે નિર્ણય છે. વળી પત્થર વગેરે પણ જગતમાં જ ગણાય છે, જગતની બહાર ગણાતા નથી તેમની દષ્ટિએ તો કાણ જાણું શું દરો? એક પત્થરને રામચંદ્રજીના ચરણનો સ્પર્શ થતાં તેમાંથી અઠલ્યા નીકળી હતી. શુદ્ધ અને પત્થરની દષ્ટિમાં માણસ જેવું કાંઈ પ્રાણી દરો કે નહિ-તેની કલ્પના. દરો કે નહિ, તે સમજી શકાય તેમ નથી. અને એવા કાંઈ કલ્પના કરે તો માણસની દષ્ટિએ હસવા જેવું થાય. પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તો જગત શબ્દમાં જેનો જેનો સમાવેશ થાય છે, પછી તે રથાવર હો કે જંગમ હો, જડ હો કે ચેતન હો, તે તમામ ખામતો જગત એવી સંજ્ઞામાં આવી શકે છે. માટે વિશાળ દષ્ટિએ જુઓ તો આ બધા જ જીવ્યવહારમાં એકવાકચતા ક્યાં છે? જગતનું નામ જો લેવામાં આવે તો પછી તેમાં સમાવેશ થતી જગતમાંની તમામ વસ્તુઓ જાણ્યરી પડે. જગતરૂપી મંદાન ધરમાં મનુષ્યો, પશુપક્ષી, શુદ્ધ, પાષાણ વગેરે ૮૪ લાખ સ્પૃશ્ય ચોર્નિયો છે અને બધાને જગત કહેવું દેખાય છે એ સમજીએ ત્યારે જગતનો વ્યવહાર સમજાયો છે એમ કહી શકાય.

પણ આપણા શાસ્ત્રોએ એ બધી બાંધ જડ કુકામાં પાતલી ટીધી છે. મુંઝવે ઉપનિષદમાં અને હોદિઅ ઉપનિષદમાં કહેલ છે કે એકના જ્ઞાનથી સર્વનું જ્ઞાન થઈ શકે છે. સ્વપ્નમાં ઘણી વસ્તુઓ દેખાય છે પણ જો જોનારને ઠીક કરીએ તો એકના જ્ઞાનમાં બધાનું જ્ઞાન થઈ જાય છે એવું જ્ઞાન નામતમાં કેમ મળે અને એ જ્ઞાનનું સ્વરૂપ શું છે તે હવે જડભરત રઢગણુને સમજાવે છે.

જાગરત કહે છે કે:-

જ્ઞાને વિશુદ્ધ પરમાર્થમેક-

મમન્તર સ્વચ્છિદ્રિયસ, સત્યમ્ ।

પ્રત્યક્ પ્રશાન્ત મગધચ્છદ્વસંગ

યદ્વાસુદેવં કવયો વદન્તિ ॥ ૫-૧૨-૧૧

અર્થ-જે વિશુદ્ધ, યાનસ્વરૂપ, અદ્વિતીય, અદ્વ-
વદારના-ભેદ-રહિત, વ્યાપક અને પ્રત્યાગાત્મા રૂપે
અત્યંત શાન્ત, પરમાર્થ સંત્ય છે, તેને જ 'ભગવાન' કહે
છે, તેને જ પદિતો વાસુદેવ કહે છે.

એટલે જોને અદ્વૈતજ્ઞાન મળી ગયું તેને સાચા
ભગવાન મળી ગયા. આવા અર્થનો શ્લોક ભાગવતની
અગ્રાંતમાં પહેલા સ્કંધના બીજા અધ્યાયમાં (૧-૨-૧૧)
પણ છે. એને જ ભક્તિમાર્ગમાં અનન્યભાવવાળી
અન્યભિચારી ભક્તિ કહે છે.

આના બ્રહ્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ માટે બે સાધન છે.
યોગ અને જ્ઞાન. યોગમાં મુખ્ય સાધન ધ્યાન છે. ધ્યાન
પુરુષતંત્ર છે અને બ્રહ્મ સાધ્ય છે. તેને સંપદ ઉપાસના
પણ કહે છે. જ્ઞાનમાં અતદ્વિતીય શુદ્ધાત્મી અધ્યાસની
નિરૂત્તિ કરવામાં આવે છે. જ્ઞાન વસ્તુતંત્ર છે, એટલે
જોની વસ્તુ હોય તેવી ખતાવે છે. બ્રહ્મથી છવ જુદો
લાગે તો સંપદરૂપ ઉપાસના કીક છે. પણ પ્રત્યક્
અભિન્ન બ્રહ્મનું જ્ઞાનેશ્વર સંપદરૂપ નથી એટલે
પુરુષતંત્ર નથી. આ માર્ગમાં બ્રહ્મ સિદ્ધ છે, સાધ્ય
નથી. સિદ્ધ વસ્તુનું જ્ઞાન પુરુષની શુદ્ધિને આધીન હોય
નથી; તે પ્રમાણુ અને વસ્તુને આધીન રહે છે. હુકમાં
પુરુષને જોડેને સંક્રા થાય છે કે કુકું દરો કે પુરુષ દરો!
ત્યાં સર્વ અશમાં જ્ઞાન મથાર્ય નથી, પણ પુરુષઅશમાં
અને અન્ય અંશમાં મિથ્યાજ્ઞાન છે, અને કુકાના
અશમાં મથાર્ય જ્ઞાન છે. કારણ કે મથાર્ય જ્ઞાન થાય છે
ત્યારે કુકું જ છે એમ વસ્તુને આધીન નિશ્ચયજ્ઞાન થાય છે.
સાધ્ય અર્થમાં બધા વિકૃત પુરુષની શુદ્ધિને આધીન
થાય છે સિદ્ધાર્થમાં એવું થવું નથી.

જાગરત રહુમળું કહે છે કે "હે રહુમળુ! આપુ
જ્ઞાન મહાપુરુષોની ચરણરજને મસ્તક ઉપર ધારણ
કર્તા સિવાય તપ, યજ્ઞ, અન્નજ્ઞાન, ગૃહસ્થને ઉચિત
ધર્મેનું પાલન, વેદનું અધ્યયન અથવા જલ્મ, અગ્નિ
અને સૂર્ય વજોરેની કૃપાસનાથી પણ સિદ્ધ થવું નથી"
એટલે એમ પ્રશ્ન થાય કે મહાપુરુષોના ચરણમાં એવું

શું દરો! એક માણસને અદ્વિતીય બહુ વ્યસન લાગ્યું.
હવે તેનાથી તેના શરીરના પરમાણુ એવા ફરી બધા
હતા કે તેને જે અંશે તેને પણ અદ્વિતીય વ્યસન લાગ્યું
હવું. આ પીવાવાળાના સંગથી ચાનું વ્યસન લાગે
છે. બીડીની ટેવવાળાના સંગથી બીડીનું વ્યસન લાગે,
કામીના સંગથી કામ વધે છે અને કોપીના સંગથી
કોપ વધે છે, તો પછી જે મહાત્માઓ સતત ભગવાનનું
ચિંતન કરતા હોય તેમના શરીરના પરમાણુ પણ
ભાગવત-મથ યર્ષ ગયા હોય છે. તેના સ્પર્શની અસર
બીજા ઉપર જરૂર થાય છે. પણ દાહનો દાળ બહુ
વિષમ છે. એવા મહાત્માઓ બહુ ઓછા હોય છે.
છતાં તેવાઓના સત્સંગ મળે તો જરૂર શિષ્યની વૃત્તિ
બ્રહ્મહારથવા લાગે છે તે બાબતમાં જાગરત કહે છે કે:-

યથોત્તમસ્તોકગુણાનુવાદઃ

પ્રસ્તૂયતે પ્રામ્યકથાધિવાતઃ ।

ત્રિવેંયમાણોઽનુદિનં મુમુક્ષો:-

મૈત્રિં સર્વો વચ્છતિ વાસુદેવે ॥ ૫-૧૨-૧૨

અર્થ-એવા મહાપુરુષોના સમાજમાં પવિત્રકીર્તિ,
શીકરિના શુભોની મર્થા થયા કરે છે અને તેથી
વ્યવહારની વિષયવાર્તાઓ બધ થાય છે. એવા સત્સંગનું
નિત્ય સેવન કરવાથી મુમુક્ષુ પુરુષની શુદ્ધ શુદ્ધિ ભગવાન
વાસુદેવની તરફ વળી જાય છે.

આત્મજ્ઞાનનું મુખ્ય સાધન શ્રવણ છે, અને તે
આત્મજ્ઞાની પુરુષો પાસેથી કરેલ હોય તો તરન કૃપા
આપે છે. પરીક્ષિત રાજાએ પણ ૭ દિવસ સુધી
શુદ્ધેવજ પાસે એવું જ શ્રવણ કરેલ છે. બીજા કોઈ
ક્રિયા કરેલ નથી અને સાતમે દિવસે તેને જ્ઞાન યર્ષ
અપેલ છે.

હવે જાગરત કહે છે કે "જુઓ, હું પૂર્વજન્મમાં
જાત નામનો રાજા હતો. મેં લૌકિક અને પારલૌકિક બંને
પ્રકારના વિષયોના સંગ છોડી દીધો હતો અને ભગવાનની
આરાધનામાં હું તત્પર રહેતો હતો. છતાં જક હરજનના
સંગથી પરમાર્થથી જાણ યર્ષ મેં અને બીજા જન્મમાં
હરજન થવું ઝાડ્યું; પણ ભગવાન કૃપાળુની આરાધનાના
પ્રજાવધી એ હરજનના શરીરમાં પણ મને પૂર્વજન્મનું
સ્મરણ બની રહ્યું હતું; તેથી આ જન્મમાં હું માણસોના
સંગથી સંક્રાવાળો યર્ષ સદા અચરે પોતાને પ્રપત્તિને
વિચારું છું.

કારણ કે નિર્દિત માણસના સંગથી કદાચ માણસના સંસારમા રહેલી કાઈ વસ્તુની ઈચ્છા રહી નથી તો ફરીથી માણસ થવું પડે અને મોક્ષ મળે નહિ. હાલ જે પ્રકારે સમાજસેવા થાય છે તેમાં ત્રણ દોષ રહી ગય છે: એક તો પ્રવૃત્તિમાં રાગ રહે છે, અદેહાર વધે છે અને પોતા સિવાય બીજા બધાને સુધારવાનો પ્રયત્ન થાય છે તેથી ફરીથી માણસનો જન્મ આવે છે. હાલ ધણા સામાજિક સેવા વિચાર આવે કે અમારે ત્યાં આવા છોકરા-છોકરીઓ કેમ જન્મ્યા હશે? પણ એ બધા હજી માગતી સમાજસેવાની જાવનાથી મરીને પાછા થયેલા હોય છે. હાલમાં પોતાના દેશ માટે મરવા તૈયાર થાય છે, એ ચક્રરતો અત આત્મચાન વગર આવતો નથી. માણસને સુખ ભોંધ્યો છે પણ સુખ કેટલા પ્રકારનો છે અને તે મેળવવા માટે કેવા કેવા પુરુષાર્થ કરવા ભોંધ્યો તેનો તેને ખ્યાલ નથી. આગળ વખતમા એ જાણત ધક્કાર્થ-અવરથાર્થ જ ગુરુ શિષ્યને સમજાવી દેતા હતા. એકવાર રામેશ્વરના વિદ્યાળ મંદિરમાં કેટલાક બ્રાહ્મણના બાળક તૈત્તિરીય ઉપનિષદની આનંદ વસ્ત્રીનો પાઠ સુખથી વાંચત સ્વર પ્રમાણે બોલતા હતા. તેમા છેલ્લે જે આનંદનું વર્ણન આવે છે તે જિજ્ઞાસુઓને બહુ ઉપરોગી હોવાથી અહિં આપવામા આવે છે. બરત પણ પહેલાં રાજા હતો છતાં તેને રાજ્યનું સુખ દુઃખ હાથે હતું; કારણ કે તેનાથી અનેકમણ સુખ હજી પ્રાપ્ત કરવાનું બાકી રહે છે. તૈત્તિરીય ઉપનિષદમા કહે છે કે—

૧. કાષ્ટ પુરુષ જીવાન હોય, સાત્ત્વિક વૃત્તિવાળો હોય, વેદનું અધ્યયન કરતો હોય, માતા, પિતા અને આચાર્યથી શિક્ષિત હોય, તેને ધન જંગી પાસે પૂર્ણ હોય અને પૃથ્વી વગેરે જેને વચ્ચે હોય એવો એક રાજાનો આનંદ એ આનંદની સીમા છે.
૨. એ મનુષ્ય-આનંદથી ૧૦૦ ગણો વધારે આનંદ મનુષ્ય-અધર્મનો છે. કારણ કે તે લોક કર્મ અને ઉપાસનાના બળથી મળે છે.
૩. મનુષ્યઅધર્મના આનંદથી સો ગણો વધારે આનંદ દેવઅધર્મનો છે.
૪. દેવઅધર્મથી સો ગણો આનંદ પિતૃલોકનો છે.
૫. તેનાથી સો ગણો આનંદ આગન દેવનો છે.
૬. આગન દેવથી સો ગણો આનંદ કર્મદેવનો છે.

૭. કર્મદેવના આનંદથી સો ગણો આનંદ ઋતિથી ને દેવ છે તેમનો છે.
૮. તેનાથી સો ગણો આનંદ ઈન્દ્રનો છે.
૯. ઈન્દ્રથી સો ગણો આનંદ તેના ગુરુ બ્રહ્મપતિનો છે.
૧૦. બ્રહ્મપતિથી સો ગણો વધારે આનંદ પ્રજાપતિનો છે. પ્રજાપતિનો આનંદ એટલે સમશિરોચ્છુનો આનંદ.
૧૧. તેનાથી સો ગણો આનંદ દિરણ્યવર્મનનો છે.
૧૨. તેનાથી સો ગણો આનંદ પ્રજાપતિનો છે.

એવો આનંદ વિષયવાચનાથી રહિત શ્રોત્રિય અને ધ્વજનિષ્ઠને પ્રાપ્ત થાય છે. રાજાના આનંદથી ચક્ર ફરીને દિરણ્યવર્મનપર્યંત જે જે આનંદ છે તે સ્વાભાવિક એવા ધ્વજાનંદનો માત્ર ભેદ છે શ્રુતિ પણ કહે છે કે વતસ્વેધાનન્વસ્યાયામિ મૂલાનિ માત્રાણ્યુપજીવન્તિ આ પ્રમાણે જે જે જન્ય સુખ છે એટલે ઉત્પન્ન થવાળું છે તેમાં તારતમ્ય રહે છે જન્ય સુખનું કારણ ધર્મ પણ ધણા પ્રકારનો રહે છે. પણ મોક્ષરૂપ ફળ નિરતિશય આનંદ એકરૂપ છે. તેથી મોક્ષનું સાધન તત્ત્વજ્ઞાન પણ એક રૂપ છે. મોક્ષ એ કર્મનું ફળ નથી. આત્મા નિત્ય તૃપ્ત હોવાથી ફળને માટે આત્મામાં ક્ષિપ્ત બનતી નથી અને તે સ્વપ્રેક્ષ્ય હોવાથી પોતાના પ્રેક્ષ્ય માટે પણ તેમાં ક્ષિપ્ત બનતી નથી. લોક માત્ર જ્ઞાનની જરૂર છે જ્ઞાન વસ્તુતઃ છે, પુરુષતઃ નથી. જન મોક્ષ કાઈ વિધિનું ફળ હોય તો તે સ્વર્ગની માફક બિવિધમા રહેશે અને અનિત્ય થઈ જશે. જ્ઞાનથી પ્રાપ્તની પ્રાપ્તિ અનુભવમા આવે છે. તે માટે જરૂરત રહે છે તેમ મહાપુરુષોના સત્સંગની જ જરૂર છે. લોકિક પિતા પરિચિત્ત હાલ-માસનો દેહ આપે છે. બ્રહ્મવિદ ગુરુ અપરિચિત્ત ચિદાનન્દરૂપ અવિનાશી સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરાવી આપે છે તેથી ગુરુ એ મુખ્ય પિતા છે.

તેથી જરૂરત રહુજીને કહે છે કે માણસ વૈરાગ્યથી અને સાધુસમાગમથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી, આ લોકકર્મ બધાં મોહના બધનને કાપી શ્રીહરિની લીલાએનું કથન અને સ્મરણ કરી સંસારને પાર કરી બ્રહ્મવાનને પ્રાપ્ત કરી લે છે. (૫-૧૨-૧૬).

જરૂરતના આ ઉપરેશમાં ભક્તિના બંને સ્તર જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય આવી જાય છે. તે બંને બધા હોવાથી ભક્તિ રહે છે. તેથી બીજા દિવસની આ કથામાં જન્મભેદ જન્મવાની તૈયારી થાય છે. અપૂર્ણ.

નવધાબક્ષિત-પાદસેવન

(અનુવાદક “મસ્ત”)

કર નિત કરાઈ રામ પવ્વજા ।
રામ મરોસ હવ્વ નહિ દૂજા ॥
‘ચરન’ રામ લીરય ચલિ જાદો ।
રામ યસદૂ તિન્હકે મન માંહી ॥

શુભુનો પરિચય તો સાથે રહેવાથી, વખત મળવાથી થાય છે. માનસ ચમુને પ્રસન્ન થવામાં વાર લાગે છે આ ચર્ચચમુ તો ચામડીને જુએ છે. પહેલી પક્ષે તો બાલ સ્વરૂપ જ આકર્ષણ કરે છે બાળાએ એને બહુ ઉતાવળથી બતાવી દશે, કાચ કાષ ખીજ કામમાં લાગેલા હશે અને એને જોયા વગર ઝડપ પડી નાખી હશે. અંદર કોતરી ગયેલી નાની નાની આંખો, નાક કંઈક ચપટું, લાંબુ મોં અને કાંઈક મોડું માથું, કહી શકાય કે હાથપગનો દેખાવ કાષપણ રીતે આકર્ષક ન હતી શકાય. (દેહના) આ જોખા ઉપર કાષ સારો રગ ચોપડી દીધા હોત તો પણ ઠીક હતું. રગ લગાડવાનું જ જૂઠી ગ્યા. પરિચામ એ ચમુ કે એ બધા રંગોના અભાવથી ઉત્પન્ન થતા કાળા રંગની હતી

એક સૌભાગ્ય એને પ્રાપ્ત થયું હતું. મોટાના ધરતી છોકરી હતી, ઉમાકંતજીની અગ્રણ્ય સંપત્તિની માલિકી ક્રમ એક એમની પુત્રી ગૌરી હતી. એના (કુશ્ય) સ્વરૂપની ભાવના દગ્ધાવી દેવાને માટે એના માથાપે વખતે એનું નામ ગૌરી પાડયું હશે. લક્ષ્મીને લીધે એ નવીનચંદ્ર બી. એ. ને પરણી. અર્ધ. ન તો એની જબા મગવામાં આવી હતી, ન કાંઈ એને જોવા ગયું હતું. પિતા તરફથી મારણી થઈ અને પતિ તરફનાં કંટાળ કરી લીધું. વાળતે આજતે, કામધૂમથી અને વેરોના મનોવ્યાર સાથે બન્ને લગ્નપ્રતિષ્ઠા નોખ્યાં.

સાસરે આવતાં એને નિરાશા અને દુઃખ થવાં જોઈતાં હતાં. એને તો કાષ જ થયું નહિ. જે કાંઈ મોં જોવા આવ્યું એમણે તો મોં મંદી લીધું. કાષ કાષ એ

તો હતી પણ દીધું. સાસુનાં આવરણાં જોઈતાં થઈ મળ્યાં આ બધાને એ ટેવાઈ મોલી હતી. બાળપણમાં મહોલ્લાનાં નાનાં છોકરાં એને ‘કાળી કુતરી રામચમ’ કલા કરતાં હતા તે વખતે તે ખીજતી હતી. અત્યાર સુધી બહેનપણીએ એને ગૌરી કહેતા જ દસી પડતી. એને હવે (આ બધાનો) અભ્યાસ પડી ગયો છે. આ બધાથી એને હવે જોડું લાગતું નથી, અહીંના વ્યવહાર પણ એના હૃદયને આકર્ષી શકે નહિં.

એની મા એક હોશિયાર મા છે, એણે પુત્રીને સમજાવી આ અપમાનેટ રહસ્ય બતાવી દીધું છે. એ જાણે છે કે જે બધાં આજે મોં વાંકું કરી રહ્યા છે તે બધાં જ ચાર દિવસમાં એના મોંના તરફ થઈ જશે. એના ગામમાં આવું જ થયું છે; અને કાંઈ કારણ નથી કે અહીં પણ એમ ન થાય એને ધરના કામમાં હાથ અડકવાની તક મળવી નોંધે. જ્યારે એ સોવ અને રેશમ લઈ બેસશે ત્યારે એની પાસે આવનારીઓ હાથ જોડી કહેશે કે ‘આ કૂશ કાંઈક અમને પણ શીખવી દો. આ લોખાને માદગીમાં માવજત માટે એક હોશિયાર વ્યક્તિ તો નોંધે. એની માએ પોતાની લાડીલીના કાળા સરીરમાં એવી તો સંદેહાઈ ભરી દીધી છે કે (એક વાર) પરિચય થવા પછી કાષ એનું અપમાન કરી શકતું નથી; એના આગળ માથું નમાવે જ છુટકા

‘આ (બધું) તો થવાનું જ હતું’ એણે પોતે જ પોતાના મનને આશાસન આપતાં કહ્યું, ‘જ્યારે પરિચયમાં આવી જઈશ ત્યારે બધું ઠીક થઈ જશે. આ બધું પહેલાંથી જ એને માટે તૈયાર હતું, (આથી) એને કાંઈ દુઃખ ન થયું. (એ) ચુપચાપ સમર્થ અને ખજર ન પડી કે ક્યારે અને કેવી રીતે ચાત વીતી મળે. જ્યારે એણે આંખ જીણાડીને જોયું ત્યારે સર્વજાગરાન કોણની ચૂંચના આવી રહ્યા હતા. બધા મારણાઓમાંથી પણ અંદર પ્રકાશ

આવી રહી હતો અને દીવાનો પ્રકાશ ફીકો પડતો જતો હતો. એ બેખાકળી બીડીને બેઠી થઈ.

કોણ જાણે કેટલી આશાઓ અને ઉમંગથી બંદેસો નવીન અર્ધ કાલે એના આરમ્ભમાં આવ્યો હતો. પહેલાં જ આશ્ચર્ય હોય છે. એની લાવેલી શણગારની પેટી હતી પણ મેજ ઉપર પડી છે. એમાં શું શું છે? હતી સુધી એ જોઈ થઈ નથી. એણે તો પહેલેથી જ પોતાનો માર્ગ નક્કી કરી લીધો હતો. બેઠાની એને જરૂર ન હતી. પોતાને પૂજવા યોગ્ય પગેને એણે ઘુઘટમાંથી જોઈ લીધા-પૂજ સારી રીતે જોઈ લીધા. પછી એના ઉપર માથું મૂકી દીધું. ભાંસુધી એમણે એને બે હાથથી બાંધી પોતાની પાસે પલગ ઉપર બેસાડી દીધી, અને ધીરથી એનો ઘુઘટ ખોલી દીધો; ભાંસુધી માથું નમાવેને એ તો એ (અચાનક) ચરણોને જ જોઈ રહી હતી. જેમ કોઈ અચાનક સાપને દેખીને બાકી બેઠે તેમ એ એકાએક પાછા ખસી ગયા ત્યારે પણ એ એ પગેને જ જોઈ રહી હતી. ભાંસુધી એ બાંધ્યા અને પીઠ ફેરવી બારણું ખોલી બહાર ચાલ્યા ગયા હતા ત્યારે પણ એના એ પગેને જોઈ રહી હતી. અરધા કલાક પછી એણે બીડીને બારણું બંધ કરી દીધું ત્યારે સુધી એ ખ્યાન મગ્ન હતી. એણે પગેને અગળ પાછળથી સારી રીતે જોઈ લીધા હતા. કારણ કે અચાનક કરવાવાળા છુટ એ કદાચ મૂકીને આવ્યા હતા. પહેલાં ફક્ત એ પલ્લ હતો એણે સારી રીતે એ ચરણોને લઈ-યમાં સ્થિર કરી લીધા. સવારે એના ઉપર જે કદાચનો મારો આવ્યો તેથી એને કોઈ ભાવનું કુઝવું થયું નહિ. નિત્યકર્મથી પરવારતાં વેત જ એણે પોતાનો આરોગ્ય અવસ્થા બંધ કરી દીધી. ભાંસુધી એ પેનસીયે કાગળ ઉપર બે પગે સારી રીતે ચીતરી લીધા ત્યારે જ તે (દરવાજો) ખુલ્યો.

x

x

x

(૨)

- વહુ, તમને ખોલાવ્યાનો આ ત્રીજો કાગળ છે. એમને શું લખવું? સામુએ હવે એની (વહુની) મહત્તાનો સ્વીકાર કરી લીધો છે. એ એને ખોલાવવા આહતી નથી; પણ પોતાના નવીનની (વહુ તરફની) વર્તણૂકથી એ કુઝી છે. એને જાણ હોય તો (કાલે) મન રમડો કરી આવે, અહીં એનું મન જેવી રીતે લાગે! એણે જવાબ આપ્યો 'હું પિતાજીને આવવાને માટે

કાગળ લખી છું' હું ધરના કામોમાંથી બધાને મુક્તિ મળી ગઈ છે. તે એકલી જ નોકરોની સંભાળ લે છે. નોકરો પણ એનાથી પ્રસન્ન છે. કોઈકને ગળેગળી અને કોઈકને હનુમાનજીની છાંયીઓ એણે આપી દીધી છે. સાસુને તો એના હાથે નાશ પછી જ સુખ મળે છે એમની પૂજાસામગ્રી એ જ તૈયાર કરી. આપે છે એમને માટે એણે શંકર ભજવાનું એક બહુ સુંદર ચિત્ર બનાવી આપ્યું છે. ધરની બધી ચાહેરા, તકીઆ ટેબલકલ્પો ઉપર એનાં હાથકામ છે આટલું બધું છતાં રાત્રે ભાંસુધી એમને નિદ્રા ન આવે ત્યારે ભાંસુધી એને સાસુના પગ દબાવવાનો વખત મળે છે!

એની સહેલીઓ અહીં આં પછી એને ઘેરાઈ કરે છે કોઈને ચિત્ર શીખવું હોય છે અને કોઈને વેશ-શુદ્ધી કાઢવાની હોય છે. કોઈ ચોટલો શું થવાની અદ્ભુત રીત જાણવા માગે છે અને કોઈ વાજન વગાડતાં શીખવા છાંયે છે. એ કોઈને નિરાશ કરતી નથી. મોટી મોટી જ્ઞાનો હવે એની પ્રશંસા કરતે યાત્રી નથી. એમનું માથું કુબે તો એ પોતે બામ લાધને (એમની પાસે) પહોંચી જાય છે. લાંબુને ખાંસી થતાં એની પાસેથી ગાળોઓ લેવી પડે છે. 'એ તો લક્ષ્મી છે લક્ષ્મી!' બધાની ખટપટ અને આગતાસ્વાગતા કરતાં છતાં પણ એને ધરકામનો સમય મળી રહે છે અને પોતાના નક્કી કરેલા વખતે સ્નાન કર્યા પછી આરોગ્ય બંધ કરીને મનમાં કોઈક ક્યાં કરે છે. પહેલાં એણે એમના પગે પર એક ખુશ્બામી બોલા રહીને બે ફૂલ ચાડ્યાં હતાં. 'એ' ધરમાં જન્મવાને આવ્યા હતા. એક દહાડો કોઈ બોલ્યા ન હોતા. બીજો દિવસે ગુસ્સે થઈ કહ્યું મને આ ઢોંગ પસંદ નથી, ત્યારથી એ ચિત્રિત પગે ઉપર જ ફૂલ ચાડાવે છે.

બધા (એના ઉપર) ખુશ થયા, એનાથી સતોષ પામ્યા, પણ દેવ (પતિરાજ)? એ જાણે છે કે દેવતાને પ્રસન્ન કરવા માટે સાધના કરવી જોઈએ. હજી એણે એટલી સાધના કરી નથી. સમય આવશે ત્યારે એમની સાધના પૂરી થઈ જશે, અને ત્યારે દેવ (પતિરાજ) પશુ...

નવીન એનાથી રૂબો છે. એ એનાથી આધી ને આધી રહેવા માગે છે. સાથે સાથે એને એ પણ બીક લાગે છે કે વખતે એ પિતાને ધેર રહેલી થઈ જાય તો

હાથમાં આવેલો પૈસો જતો રહેશે. તો પણ એનું મન એ કુરૂપાને ફરીથી ભેગાને ઇચ્છતું ન હતું. એને લીધે એ આજઞાસ બહુવામાં લાગી ગયો હતો. એમ. એ. પાસ થવાનું હતું. આખો દિવસ વિશ્વવિદ્યાલયમાં અને રાત્રે અભ્યાસ-ઔરડામાં અગીઆર વાગ્યા સુધી ચોપડી સાથે મચ્યો રહે છે અને ત્યાં જ સર્પ જાય છે. એના ઔરડાનાં ચિત્ર, તકીયાનાં ફૂલ, ચાદર ઉપરનાં પક્ષી અને મેજ-લાંબુ ઉપરનાં કમળ દાખલના હાથોને ચૂંપી લેવાને ઇતેજાર કરે છે, (પણ) આખોએ જે ભેગુ છે એથી મન ભડકી જાય છે.

જાણે છે કે મા એને બહુ માન આપે છે. એ એ પણ જાણે છે કે એ જે નવીનથી છૂપાતો ફરે છે તે ધરમાં જુઓ અવાજ સભળાતા એમને થતા કુન્નને આનમાં રાખી ક્યારેક ભરાઈ જાય છે. 'વખતે એમને યોડું' ન લાગે' એ વિચારથી જ એ અમ કરે છે. ફરીથી બીજાવાર એને ભેગાને વખત ન આવ્યો. એ વખત ન જવા દેવાને ઇચ્છતું હતું તો ફરી રીતે આવત ! તો પણ એને એના બાપને ઘેર મોકલવાનું મજબૂત નથી. એને લીધે આવા પ્રકારના પ્રશ્નો જાણ થતાં એ મા ઉપર બહુ હોડી દે છે.

એના બાપ આવ્યા. ન તો એમને અહીંમાં જમવું હતું, ન તો પાણી પીવું હતું. ખજાર ન પડી કે જમાઈના વર્તનની એમને ક્યાંથી બાજ મળી ગઈ. આ બાબતોએ એમને વાતમાં ઈશારો કરી દીધો. દીકરીને મળીને પાછા ફરી ગયા આવ્યા હતા તો દીકરીને સાથે લઈ જવાને. ઘણું વાર સુધી પિતાપુત્રીએ ઘણું જાણે રાંધે થી વાતો કરી. રૂમાલથી આંખો લોતા ભેગા એ અહીંથી નીકળ્યા અને સીધા મોટરમાં આવ્યા ગયા.

સાસુના પૂજ્યાથી એણે નાનો સરખો જવાજ પાળ્યો કે 'જ્યાં એમના ચરણ પડે છે ત્યાં જ મારું તીર્થ છે. એમને હોડીને હું ક્યાં જઈ શકું છું ! પિતાજી તો પ્રસન્ન થઈને જ પાછા ગયા છે. સાસુએ એને બાપી સાથે આંખી. એને પોતાના નવીન ઉપર મોઢ ભરાયો હતો, 'આ લક્ષ્મીને એ કપાઈ ઓળખરી,' એમ કહેતાં કહેતાં એમનાં આસુ એ સ્પર્શ ન હોતા.

'મા! આ...મા !' કહીને એણે મુંઝવણે હોડી સાસુનાં આંસુ દોહ્યાં. (વળી વડુએ કહ્યું) 'હું કુખી તો

હું જ નહિં. દિવસ ભરમાં ઓળખાં ઓળખું' નકી એ વાર તો એમના ચરણોના દર્શન થઈ જાય છે; પછી મારે બીજું શું જોઈએ ? હું તો એમને પ્રજ્ઞામ કરીને જ કુતાર્ય થઈ જઈ છું.' પરંપર એના સ્વરમાં આનંદ જ હતો. એમાં મૂંગરી કે કરુણાનું નામ પણ નહતું હાથો (સાસુ) આંખ ઠેરવીને એના (વડુના) એ કદરવા સહેલાને જોઈ રહી હતી. 'આ (કદરવાપણ)માં કેટલું સૌંદર્ય બેસેલું છે ! નવીન આ (સૌંદર્ય)ને કેમ જોઈ શકતો નથી !' ડાહી આ પ્રમાણે વિચારી રહી હતી.

* * * *

(૩)

એ મનમાં તે મનમાં બોલી 'કાલ એ આવે છે !' અને ઔરડો બધ કરી દીધો, બ્યારથી નવીન વિદ્યાવત ગયા છે ત્યારથી એના ઉપર વધારે કૃપા થઈ છે. બીજા મહીનાથી અઢવાડીયામાં એક પત્ર માની પાસે જઈ આવે છે. મારું તો નામ માત્ર છે. પત્ર તો એને મોકલવામાં આવે છે, એક મહીનાથી તો અહીંમાં રાજ કાળ આવ્યા કરે છે.

'કાલ આજે ચાર વાગે તમારે દરવાજો આ આદમી હાજર રહેશે.' કેટલું વિચિત્ર ! ક્યા વહાણમાંથી ક્યાં જીતરશે એ બધુ કાલ જ નહિં. દવાઈ જવાજમાં આવવા હોય તો પણ દવાઈ રહેતો પહોંચવાનો વખત તો આપતો જોઈએ. ડાઈ ક્યાં લેવાને જઈ નહીં શકે. ઘેર અચાનક પહોંચીને સહુને અને ખાસ કરીને એને આશ્ચર્યમાં નાખી દેવાના વિચારથી નવીને કાળને નહોતા ખજાર આવ્યા કે એ દવાઈ જવાજમાં આવી રહ્યો છે.

બ્યારથી એના 'એ' વિદ્યાવત ગયા છે ત્યારથી ઔરડો બધ રહેવાનો વખત પણ વધતો જ આવે છે. પહેલાં તો ચિત્રમાં (પતિદેવના) પગથાને ફક્ત ફૂલ અને પ્રજ્ઞામ મળતાં હતાં, પીરે પીરે એ પત્રપાને ધૂપ, દીપ અને નૈવેદ્ય પણ મળવા લાગ્યાં હવે તો એ પગથાં રેશમના વેશદ્રુધાથી બરેલા એક સિંહાસન પર બીરાજે છે. પૂજની ગંધી સામગ્રી એમને મળી ચૂકી છે.

સખી સાહેલીઓની સખ્યા બટવા લાગી. એ લોકોને હવે કેટલીયે વખતે દેરા ખાધા પછી એકાદ વાન હીખવાની મળે છે. પીરે પીરે બ્યારે એને સમજતો અમાન થવા સાચો એટલે સાહેલીઓએ આવવાનું પણ બંધ કરી દીધું. આજુબાજુની છુટી ઓઢિયા એને

અબીમાની કહેવા લાગી હવે લક્ષુના માંહ પડ્યાના સમાચાર મળવા છતાં પણ એ કમાડ ઊઘાડતી નથી. ફક્ત સાસુને એની ચિંતા છે. ધરના કામને ન જોવાને કારણે અથવા પોતાની સેવા ન કરવાના કારણે સાસુ એને ઠપકા આપતી નથી એની તો એ ફરિયાદ છે કે 'વહુ કેમ તેલ લગાડતી નથી, ધરેણું કેમ પહેરતી નથી, અને બધુંએ જવા ઈશ્વરે તો પેટ ભરીને ખાતી કેમ નથી! એ ફરી પુણી જેની કેમ થતી જાય છે?' આખો દિવસ તે રાત પૂળ તે પૂળ એને પસંદ નથી.

સવારે સ્નાન કરે છે અને ઝોરડો બધે ધઈ જાય છે. પહેલાં તો કાંઈ કામ પડવાથી તોફારો મોલાવતા કે તરત ઊડી જતી હતી. પછી ફક્ત બે વખત આવવાને માટે જ આવવા લાગી અને પછી તો સંજનું મોજન પણ બધે ધઈ ગયું. મોજનને માટે પણ ચાકરડી ન મોલાવે તો ઝોરડો ઊધડે જ નહિ. એક મહીનાથી તો જ્યારે સાસુ પોતે જામને કેટલીયે વાર જુઓ મારે ત્યારે જારણું ઊધડે તે પણ એટલા માટે કે એક દિવસ જો જારણું ન ખુલ્યું તો વહા (સાસુ) પણ ખૂબી રહી જશે. એટલે 'હવે બેડી હું પણ પડી રહું છું' એવું (સાસુના) કહેવાની સાથે જારણું ખુલી જાય છે. બેચાર ફાળીયા ખાઈ પણ લે છે અને ફરી પાછાં ઝોરડાના કાર બધ.

'પૃથ્વી બોલીને એક સુંદર-સ્વામ જટાધારી તજીએ કુશાસન પાથર્યું' છે. નથી એના ઉપર મુગલમાં કે નથી વસ્ત્ર (ઝાંડી ઝાલ) હાથ નોડીને ધૂંટણો ઉપર એ બેઠો છે. કેડ ઉપર વસ્ત્ર છે અને કાંધ ઉપર ફક્ત જોતોઈ છે. એ અત્યંત દુર્બળ છે આંખમાંથી બે ધાર-ઓ વહી રહી છે. હાથ નોડીને એ કાંઈ જાણી રહ્યો છે. હોહ ફૂડી રહ્યો છે. સાથે મજીમય એક સુવર્ણ સિંહાસન છે. રત્નજડિત છત્રી નીચે અને બહુ મૂલ્યવાન અસ્તરની ઉપર એ સિંહાસન ઉપર ચઢીને બે પાડુકા (પાવડો) છે પુષ્પોથી દેખાડી ઠોવાને લીધે કહી નથી શકતું કે એ પાવડીઓ ઉપર પસારાથી પડેલાં આંગળીઓનાં ચિહ્ન છે કે નહિ. ખન્ને બાજુએ ધૂપદાની સુગંધવાળા ધૂમાડા કાઢી રહ્યો છે અને રત્ન જડિત દીવીઓમાં દીવા બળી રહ્યા છે.' ખબર નથી પડતી કે આજ આ બધું એ કેમ જોઈ રહી હતી.

'તપસ્વીએ માયું નમાવ્યું. એ શું! પાડુકા ઉપર એ સ્વામ-ગુલાબી ચરણ આવેને શોકવાર્ધ ગયા. એ તપસ્વીની હબહબ નક્કલ હસતી જોઈ હતી. જોઈથી જલ્લ

કાતી એ, મૂર્તિ પ્રસન્ન હતી એણે ઉપર સુધી જોઈને ચરણો પર નજર નાખી. લાલ લાલ પૂલથી પણ કોમળ અને નખોના અપાર પ્રકાશ વચ્ચે અખીસ વરસાવતાં તળીયાં!' એણે પણ માયું નમાવાને ઇચ્છ્યું.

'હે', આતો એમના એ જાણીતા આરાધ્ય ચરણો છે 'એ ચોંકી. પગો આગળ વધી રહ્યા હતા અને એમાં અપાર વિરાટ સ્વરૂપ થયે જવું હતું. પૃથ્વી-પહાડ, નદી, સમુદ્ર, માનવ-પશુ, નભ-નમ્બ, અસુર-દેવતા, ખબર નથી કે એ પગોમાં એ શું શું જોઈ રહી હતી. એ અદ્ભુત અનંત દેખાવનું કાંઈ કહેણું હતું!'

અઝારાઈને (એણે) તેજો જોલી દોધા. 'એ તો એ જ જાણીતા પૂજનાયોગ્ય પગો છે!' થોડાક કહીને ચાર પાંચ પગમાં દૂર ઊભેલા નવીનચંદના ચરણોને એણે સામેથી જોઈ લીધા હતા. 'તમે ખડા કપડી છો!' એ પેલી તરફ ફરી. કદાચ આજ જોની સાવના પૂરી થઈ અદ્ભુત તો દેવના પ્રત્યક્ષ ચરણ કેવી રીતે મેળવી શકતી!

(૪)
એ પત્નીની કળાને આટલી બધી સમજીને નહોતો; માન તો આપતો હતો, મુખ્ય (પણ) હવે; પણ આટલી બધી મહત્તા આપતો ન હતો. (એ મહાપતો) પત્તો મળી ગયો. તે આચારીસા યુવક, જેની સાથે ત્રણ દિવસમાં જ એણે મિત્રતા કરી લીધી હતી, તે એના કેમીનમાં આવીને ચોંકા ઉઠ્યો. એણે તમિા અને ચાદરની આટલી સુંદર કારીગરી જોઈ નહોતી. પછી તો એવું કેમીનમાં પ્રદર્શન બની ગયું અને એ વહા-જુમાં એક મુખ્ય મનુષ્ય ખંતી ગયો. દુ.ખ (માન એટલું જ) હતું (કે) એ એના મિત્રોનું એક આત્મિક સાથે લાગ્યો નહોતો.

માણસ ન પાડ્યું કે જેવી રીતે કુરોપમાં એના પહેલા જ એના તડીવા અને ચાદરની માહિતી પહેંચી ગઈ. વહાણ ઉપર ફેટલાઓએ એના કોટા લઈ લીધા હતા (મન) સંક્રામને લીધે એ એના ઉપર લખેલા 'જોરીના નામનો પરિચય આપવા ઇચ્છતો નહોતો. બંદરો ઉપર ખબરપત્રોએ એને અનેક પ્રમ પૂછ્યા અને એને અનિચ્છાએ ટુકમાંની બધી માદરોના અને સાથે લાવેલા ક્યો મિત્રોના ફેટલીએ વખત ફોટો લેવા દેવા પડ્યા. એક ફેંચમેને તો પાછા ફરતા સુધી એને પીછા પકડ્યો અને આખરે એને એક ચાદર અને તકો-આની એક બોળ એ માણસને પાંચસો પાઉન્ડમાં

વેચવી જ પડી. ધુરોપીઆનો પોતાની ધૂનમાં રસિદાની કિંમત કરતા જ નથી.

આ કળાપૂર્ણ ચિત્રોએ એને જદુ જ પ્રસિદ્ધ કરી દીધો. એ હવે ફક્ત વિદ્યાર્થી, રસી નહોતો એને બધી તરફની સગવડો સરળ થઈ ગઈ. એને પાર્લીઓ ઉપર પાર્લીઓ અપાતી હતી. આ સન્માનોના વધવા જવા સાથે એના હૃદયમાં પત્નીનું સન્માન વધવા માંડ્યું. પત્ની તરફની પોતાની કઠોર વર્તણૂકને માટે એ કેટલીયે વખત પોતાના આરક્ષામાં રાત્રે તકીયામાં મોં છુપાવીને ભાગદાની પેઠે રાંધે છે. આ રમૂતિએ એને જહેવા ન દીધો. આમે એ કઠોર સંબંધી હતો; પણ ગુલાબી સૌંદર્યે કોને કુલ્મ નથી કરતું ! એની આસપાસ ટોળાં વળી જતાં. આવા દરેક વખતે એને બે નાના (નેહ) ભરેલાં તેજા પોતાની તરફ જોઈ રહેલાં કેખાતાં. અપટ નાકવાળું, કરુણાથી ભરેલું એક મુખ આકાર પકડતું ત્યારે એને રાવાની ધ્રુવ થતી. કોઈ પણ પ્રકારે એ વાળી છૂટતો.

વહાણ ઉપરથી એણે ઘેર એક કામળ લખ્યો જ નહિ લાંબા આંશીને પણ કેટલાક દિવસ સુધી રહ્યો. શું લખે ! સમજમાં આવતું નહોતું. ત્યારે ઘેર હતો ત્યારે એણે એટલી બધી કોરતા બતાવી હતી કે હવે કામળ લખવાનું સાદસ થતું નહોતું. ફક્ત માને લખે અને એને કાંઈ ન લખે એ તો વળી કોરતામાં વધારો થાય. હવે એણે માને કામળ લખ્યો. પોતાની વર્તણૂક માટે ક્ષમા માંગી. 'જદુ બેદરકારી ભાઈ અને કઠોર વર્તન માટે એને જદુ દુઃખ થાય છે.' આ બધું કોને માટે છે એ મા-સમજ ગઈ હતી. કારણ કે જવાબમાં એનો પત્ર આવી ગયો હતો.

એ દિવસને શું એ બૂલી જશે ! (કે ત્યારે) એ પત્રે આશ્ચર્ય જઈ રહ્યો હતો. સદ્ય જાગૃતિ હતી. ધણી ધપથી ઉપડ્યો. આ નાના નમરોમાં પણ મોટા રોષી બચીને પસાર થઈ જવું સહેલું નથી. કોઈકે ફળતું હોતરું (પણ) હતું. પત્ર (તેના ઉપર) પડી ગયો, લપસ્યો અને ..... કડકકડા થઈ ગયા હોત. આગળ પેડું ફક્ત એક જ ઈશ્વર દ્વારા જ હતું. દારબંધ મોટરો રેકાર્ડ થઈ હતી. ભીંતે એણે ધ્રુવરો ઉપકાર માનવાને બદલે કંઈ બીજો જ વિચાર કર્યો અને માથું નમાવી દીધું. (આંસુના) બે બિન્દુઓ (આંખમાંથી) સરકી પડીને ચીક્ષુ સીમેન્ટ ઉપર પડ્યાં. સોનાની બંધી વચરો પણ ચૂંટીઆથી ચમકતો એ કળા હાથ

જાગૃતિ દાખવેો હતો અને મોટર ભીંતે રહી ગઈ હતી. ને હાથ હમણાં અદસ થઈ ગયો એ એણે કહી નોંધે છે !

X X X
એણે મા પાસેથી સંભળ્યું કે હું એને જુમ પાડતી થાકી ગઈ છું. કાલ સવારથી (આરડો) અંદરથી બંધ છે અને કોઈ ઉપાય સૂઝતો નથી. તારા આવવાની ખબર એને મળી ગઈ હતી અને સવારથી મેં અને નોકરોએ એને જદુ જુઓ પાડી છે.' છુટી (મા) રાઈ રહી હતી.

'દરવાને તોડ્યો પડ્યો' એના માથા ઉપર માના હાથનું તિલક હતું. મળામાં ફૂલોની માળાઓ હતી એણે હજી કપડાં એ બિનામાં નહોતાં બારણા પાસે જરાબર આવીને એણે માડી રાકી અને દોડીને માના પગે વળગી ગયો. માએ (પિતાને) મળે લગાવ્યો અને એટલે બહુને ખબર હશેવરાવ્યા આટલું જતાં પણ બારણાં ન બિનામાં એટલે એ પોતે પુત્ર સાથે આવી છે, 'હાથ, વહુને શું થઈ ગયું ?' આ આનંદમાં પણ દેવે એને દુઃખ દીધું.

નવીન મુઝાયો. 'એને શું થઈ ગયું છે ?' માએ એને ને કહ્યું તેથી એને જરાબર સમજ પડી નહિ. સુતારને બોલાવવામાં આવ્યો અને એણે જરીક ચોક્કસ હાથીને મળામાં કાંઈને બારણાં ખસેડી નાખ્યાં. બધાએ જોયું કે બોરી આરક્ષામાં શાંત બેઠી છે. ચોખ્ખો પ્રકાશ છે, અને આમે સિદ્ધાસન ઉપર એક ચિત્ર છે, જેમા ફક્ત બે પગો ચીતરેલા છે અને ફૂલોથી પૂતળલકા છે. માના બોલાવાની કાંઈ અસર થઈ નહિ. નવીન આગળ આવ્યો.

આગળ આવતાં વેત એ સમજીને બે પગલાં પાછો પડી ગયો, આ કદાપા મેં ને જોઈને એક દિવસ એ આવી જ રીતે હી ગયો હતો. 'આ સૌંદર્યના બંધાર ! આ દિવ્ય ત્યોતિ !' એને આશ્વાસની એની કિંમત ન ચાલી. દેવીના આ અપાર તેજમાં ને સૌંદર્ય હતું તેણે એને પાછો પાછો દીધો હતો. આને માટે એ તૈયાર ન હોતો, એ આવ્યો હતો એ કદાચીને પોતાની કરવાને આપને એ ક્યાં ગયો !

ત્યાંથી નાતી જવાને (જે) ક્ષણે દતો; પણ એ તેમ કરી રાખ્યો નહિ. બે કાળા હાથોએ ધપથી (એના પગો પકડી લીધા અને (એના) પગો ઉપર ચોટલાના વાળ લીધારાઈ ગયા. ઝરમ ઝરમ આંસુનાં દીપાં એ પગો પર ટપકી રવાં હતાં. એ બૂલી ગયો કે માતા અને નોકરો પણ (પોતાની) પાછળ ભેગા છે, અને.....

કર્મ-આજ્ઞા

લેખક-શ્રી પુરૂરીક પુરોહિત.

હું બહુ જ ચાંચો હતો. શિવસો સુધી અહોરાત્ર કાર્ય કરતો, તેથી શારીરિક અને માનસિક શ્રમ ધણે લાગ્યો હતો. તેનાથી કાર્ય તરફ કંટાળો પણ ઉપજ્યો. બ્યવહારમાં રહેવા સારુ કાર્ય ક્યાં સિવાય તો હુટકા નહિ; પણ આ કંટાળાએ મનની અંદર એવી તો વિરક્તિ ઊભી કરી કે નિષ્ક્રિય એવો હું બસો થઈ પચારીમાં પડ્યો.

“ભલે કુટુંબને બૂખમરો વેઠેવો પડે; સમાજમાં ગરીબી ગવાય, અપમાનિત થયું પડે, પણ કામ કરવું નથી તે કરવું જ નથી; અને કામ જ ક્યાં કરવાનું હોય ખીલું કંઈ જ આ દુનિયામાં ન હોય તો પછી જીવવું પણ શા માટે ?” આવા આવા વિચારો ચાંચલા મનને વધુ યથતા ધોળાવા લાગ્યા અને ક્યારે નિદ્રા દેવીએ મને ઘેરી લીધો અને પોતાની મીઠી ગેહમાં લપેટી લીધો એવું મને લાન રહ્યું નહિ.

તો પણ હું ક્યાં હતો. મારા મનની દુનિયામાં હું વિહરતો હતો. આ દુ.ખી પૃથ્વીને ઊઠી મારી કલ્પનાના લોક તરફ ઊડ્યે જતો હતો. મોટાં જંગલો, મહાસાગરો, પર્વતો વિગેરે...અરે ! પૃથ્વીનો આ મહા-ગોળો હું નોંધ શકતો હતો. અને ગર્વ થયો. મારી શક્તિઓ અપરિમિત હોવાના જ્ઞાન સાથે પૃથ્વી તરફ સર્ગર્વ તત્ત્વજ્ઞિએ હું નોંધી રહ્યો. અવકાશનાં વાહનો ચીરી, ઝીણી ઝીણી અચ્ચરતોને અવગણી, ચંદ્રલોકમાં જવા મારી ઉત્કૃષ્ટ કૃત્તિ હતી. અરેઅર હું ચંદ્રલોકમાં જ છું એમ મેં જાણ્યું ત્યારે મને ધણો હર્ષ થયો.

પણ આ શું ? પેલો માનવી કુદાડી વળી કાપે કાપતો કેમ નજરે ચડે છે ? ચંદ્રલોકનાં માનવીને પણ પોતાના ગુજરાન સારું આવી કાળી મહેનત કરવાની જરૂર ખરી ! મારા મનનું કુટુંબ સમાવવા હું તેની પાસે ગયો. તેને મેં પૂછ્યું :

“ભાઈ, પૃથ્વી ઉપર પુણ્ય કરીને તો તું ચંદ્રલોક મેળવ્યો, તો પછી આ મહુરી શાને ?”

એ માનવી મારી સામે ટગર ટગર નોંધી રહ્યો તેની દૃષ્ટિ, મારી બાષા એ સમજ્યો નથી એમ કહેતી હતી. એટલે મેં હાથની ઇશારતે તે જ પ્રશ્ન કર્યો.

તે માનવીને તરત જ ખડખડાટ હસવું આવ્યું. મારી તરફ તે આશ્ચર્યભરી નજરે નોંધી રહ્યો. અને પછી તે કંઈક બોલી ગયો. તેની બાષા હું કેવાં રીતે સમજું ? મેં હાથની ઇશારતે પૂછ્યું, શું ?

તેણે પોતાનો હાથ પોતાની છાતી ઉપર મૂક્યો. અને એવે હાથથી “હીક છે-હીક છે” સાથે મોઢા ઉપર સતોષ વ્યક્ત કર્યો. હું એટલું તો સમજ્યો કે તેણે મહુરીમાં પોતાને સંતોષ છે એમ મને કહ્યું; પણ તેના હસવાનું પ્રયોજન શું હતું તે વિશે તો મારી નિરાસા એવી જ રહી એટલે ફરી મેં તેને ઇશારતથી પૂછ્યું.

પણી ધણી ઇશારતોથી-ચિહ્નોથી-કુદાડીથી લાકડાં કાપવાનો ભાવ કરીને તેણે મને સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો અને આજું કંઈક સમજ્યો. “ગમે તે લોકમાં દરેક જીવને પોતાના નિભાવ માટે કર્મ પરાપણુ તો રહેવું જ નોંધ્યું. પોતાના અસ્તિત્વ માટે મહેનત કરવી મહુરી કરવી, કે કાર્ય કરવું એ દરેક જીવનવંતનો સ્વભાવ છે, આવાં સ્વાભાવિક કર્મથી કંટાળો ઉત્પન્ન થાય એ હકીકત ક્ષણિક મૃત્યુનું સૂચન છે.” તેથી જ તો ચંદ્રલોક ઊઠ્યો.

મારે તો કાર્ય કરવું નહોતું. કાર્ય કરવું ન નોંધ્યું એવી જીવનસ્થિતિની શોધ ચંદ્રલોકમાં તો ન થઈ એટલે ખીલ લોક તરફનું મારું ઉત્ક્રમણ શરૂ થયું. આજું જીવલોક ફરી વળી એવો લોક હું ન શોધી શકું હાંસધી. મારાથી જ ન વાળીને કેમ બેસાય ?

ચંદ્રલોક તો ગેબની ગુફામાં અદશ્ય થયો. પૃથ્વી-લોકનો તો પતો નહોતો, અધકાર પણ નહોતો શીતળ

પ્રકાશવાળાં અવકાશનાં એ પોલાણમાં આનંદો દુઃ
આગળને આગળ ધપતો હતો. સર્વજ્ઞ પ્રકાશ-પ્રકાશ
અને પ્રકાશમાય નાનાં મોટાં અસંખ્ય રજઝાંણોની ફેરફારો
હોવા લાગ્યાં હતાં. એવો એવો કોઈ બીજા મહાલોકમાં દુઃ
અપ્રેરણા ધર્મ પડ્યો. આશ્ચર્યની અવધિ યદ્ય કે મને કંઈ લાગ્યું
નથી અને પદનાં વેતન જેવું યદ્ય આસપાસની દુનિયા
જોઈ શકાયો.

ત્યાંના માનવીઓને જોઈને મારે શોષીકાર સુધી
આખો બધો રાખતી પડી તે લોકો પછી મને જોઈને
હસના હતા, એ તેઓના ખડખડાટ હસવાના પહોળા
અંચાળથી મેં જાણ્યું. અંદર અંદર બોલતા હતા તે
અવાજ મારા હાન ઉપર ગ્રેહ-અજ્ઞાના જેવો અથાથો.
બધું વર્ણન કરવાની મારી સક્તિ નથી પણ તેમના
તરફ જોવાની તો મારી હાથ જ નહોતી, એટલું કંઈ કંઈ
હું; કારણ કે આપણી નજરે એક બહારીદુઃખી
તેવો દુઃખી તેમની નજરે જણાતો હોઈ.

આ લોકોને મારા તરફ દેખવાને માટે તો તેમની
પાસે થોડાક જ સમય હતો એમ મને લાગ્યું; કારણ તે
પછી તે બધા પાછા એકદમ કંઈક કામ ઉપર બેસી
ગયા હતા. એવી કંડીમાં તેમને પરમેશ્વર ઉતરતો હતો.
તેઓ બધા પત્યક્ષે ભાંગતા હતા તેવામાં ત્યાંથી કોઈ
મોટી પાલખી નીકળી. બધા લોકો જોયા યદ્ય જવા અને
તેના તરફ નમન કરવા લાગ્યા. તે પાલખીમાંથી એક
પુરુષ નીચે ઊતર્યો અને તેણે પણ ચોતાની પાસેનાં
કંઈક દર્શિયાર વડે પત્થર ઉપર થોડા બા કાઢી પછી
પાલખીમાં બેસીને આવ્યો હતો તેમ આલોકો યદ્ય ગયો.

દુઃખ એ જોઈ રહ્યો. એ ક્યો લોક હતો તેન તો
મને સ્મરણ નથી. જ્યાં પછી લોકોએ કાલ તો કરવાનું
જ હતું, શોષક કે અજ્ઞ, એટલે મારે માટે એ પ્રદેશ પણ
વસવા થોડો નહોતો. મારા કળ્યાણમાં ચંદ્રલોકના એ
માનવીના ક્રુષ્ણ એ વખતે ગૂંજતા હતા: "જ્યે તે
લોકમાં જીવન માટેનું કાલ કરવાનું તો રહ્યું જ", પણ
"હેતુ યું !" એવો પ્રશ્ન અનુતર રહ્યો અને મને મને
મારે પ્રવાણ બીજા લોકની શોધ તરફ થઈ ચૂક્યું.

મારા મસ્તિષક ઉપર જાણે કે રજઝાંણોનો વરસાદ
પડતો હતો. આજુ મન વિચારોથી આશ્ચર્ય હતું. કોઈ
મોટા કામના સાથે પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો: "કાલ ન કરવું

પડે એવા પ્રદેશની, એવા લોકની શોધમાં દુઃખો તેને છું
કરી રહ્યો હતો ! શા માટે ! તેની પાછળનું પ્રેરક બળ
કયું હતું !

પ્રવાણ-માર્ગમાં આ પ્રશ્નોએ મને ઘેરી લીધો.
કાલથી દુઃખવાની મારી હજી છે અને દુઃખ કરી
રહ્યો છું કાલ. વળી સવાલ આવ્યો "એ કાલ
ન કરું તો ?" "તારી હજી પૂરી ન પડે"
એવો જવાબ હાજર હતો અને આ જવાબમાંથી
"હજી" શબ્દ મારા મન ઉપર ખુબી અડ્યો.
"કાલ ન કરવું પડે એવા લોકમાં વસવાની હજી"
એ કરીને તો સ્વર્ગમાં ખેડવાની પ્રવૃત્તિમાં દુઃખ પડ્યો
કામથી દુઃખવા નેટલે પ્રવલ ક્યો તેટલો જ દુઃખ કામમાં
હોયી ગયો તેનો અંત ક્યારે ? પૃથ્વીએ, અસંખ્ય
તારકમણો, નક્ષત્રમણો, સૂર્ય મંડળો અને એવી અજ-
ણિત-અપરિચિત અનંત સંકલનાઓનો પાર ક્યારે !
મારી હજી પ્રમાણેનો લોક ક્યાં હોય ! એમ પૂછી મને
કહેવાય ! ઉપરની આ સદિમાં છું અભિમત છે !

વિચારો યુગ્મવાદી ગયા પણ "ઉપરની આ સદિ
છે." એ જાને મને પાછો સ્વરણ થયો દુઃખ મર્યાદા
મારી હજી પ્રમાણેનો લોક-આવા પ્રાપ્ત કરવા જઈ
છું પણ તેનામાં અડા છે ! ઉપરની ન્યાયલુકિમાં
મારી કટલી અડા ! આ છેલ્લા પ્રકરણો તે વિચાર-સક્તિ
પ્રભુમાં જ મારી તમામ અડા રેન્દિત થઈ.

મારા પ્રવાણનો પણ ત્યારે જ અંત આવ્યો, સૂર્યલોક
માં દુઃખની પડોડો હતો. ધનપત્રના તપન પ્રદેશમાં
પણ જરૂરી વર્ષા મેં અનુભવી. એ લોક ઊંચા દુઃખ
ખુશી નહોતો મારા મનમાં એક વાત નક્કી થઈ ગઈ
હતી કે "સાત્ત્વિક લુકિયા થતી પ્રેરણાદાયક હોય
જીર્ણવાસી રહેવાને માટે પ્રવલનીય રહેતાં રહેતાં પણ
વર્તમાનમાં નિર્દિષ્ટ થયેલ કોઈમાં તત્પર રહી ઉપર
આપેલી સ્થિતિમાં જ જીવન પ્રવેશ ચેતન મેળવવો એ જ
રોક સસારી જીવ માટેનો ખરા મુખનો માર્ગ છે."

મનની અંદર આ પ્રમાણે સ્થિરતા પ્રાપ્ત થઈ
આમળ પ્રવાણનો હેતુ રહ્યો નહિ, એટલે ઉપર-
હજીમાં અડા દડ કરી સૂર્યલોકમાં દુઃખ ગયો.

...ત્યાં તો શ્રીમતીનો જવાબ સંજ્ઞાપો કે

“ડોક્ટર! જુઓ તો, શરીરે કેટલો તાવ ધીએ છે! ક્યા- માન બ્યાબુ. મનબુમિતો સુર્યસોક મને લાગે છે કે રનાય સમી ગયા છે, જમ્યા નથી. ચાર ડીઝી જેટલો તાવે સત્તો દશે, અને બરફનો વરસાદ તે બીજું કંઈ તાવ થયો એટલે બરફ મૂકવો તો ક્યારનો પે શરૂ કરી નહિ પશુ બરફની કાચળીનો જ બાસ હોવો જોઈએ. હીધો છે.”

તો પશુ એ અવસ્થામાં ધીરે મને જે સત્યવાન મને લાગ્યું કે હું તો પૃથ્વી ઉપર જ છું, મને કંઈક કરાવ્યું એ કંઈ મૂલ્ય ખરે! અરુ.

—ગોવાળીઆ—

[ગીતગીત]

ગોકુળના ગામડે શરદની સતના,
એલે ગોવાળીઓ રે!

રાસ એલે ગોવાળીઓ રે!

બંસી કેશ નાદ છેડે!

એ તો રાધાનો રસિયો રે!

એ તો ગોપીનો :કાનજી રે!

ધુન મચી છે ટાલ કેરી!

હાંડીયાના નાદ મીઠા!

નૂ પુ ર ના હેલુ કા રો!

સંગ કુદે કાચલીયા રે!

એક રસિયણને એક કાનાની જોડલી!

ધુમ્મર ધુમ્મર ધુમ્મર રાસ રે!

પ્રેમ પરિમલ દોરતી!

જન પ્રણય ન્યોતિ જલતી!

યોવનની દોર છેડે!

પ્રણયના પેન ચડે!

દેયાની વેલડીએ!

એના અંતરની આંખડીએ!

ધીરે ગોવાળીયા! ધીરે ગોવાળીયા!

ધીરે હો! રસિયણ!

ધીરે! ધીરે! હો! હો!

“સોરસ”

પાયાનાં ચચુતર !

[શ્રી મહાદેવાળાની વિચારસરણી ઉપર પ્રકાશ પાઠનું નિવેદન]

લે. શ્રી પદ્મનાભ શાસ્ત્રી

મનુષ્ય મહાનના પાયા ખોદી પોતે તેમાં પૂરાતો નથી; પણ તેમાં પત્થર-સીસું-સીમેન્ટ વગેરે પૂરણી તરીકે પૂરે છે. સરકારના બચાવ માટે તથા જમીનમાં સપાટીથી અદૃશ્ય રહી દુરમન ઉપર મારો અસાધ્ય માટે જોડી ખાઈઓ ખોદવામાં આવે છે, ત્યાં પણ મનુષ્ય અંદર દટાયા જેવી સ્થિતિમાં જમીનમાં ડૂબાડ્ય રહે છે. પણ પોતે તેમાં દટાઈ જતો નથી, પાયા કે ખાઈ ખોદી અંદર મનુષ્ય પોતે તેમાં દટાય છે ત્યારે મનુષ્યમાં છવ હોતો નથી અને એવા ઘડી દેવા તૈયાર કરવામાં આવતા પાયા કમર કે સમાધિના નામથી ઓળખાય છે. મોટાં ફળાઉ ઝાડને વાવવા જિંદા ખામ ખોદવા પડે છે અને એવા ખામમાં વાવેતર કરી પાણી પાઈને પોષવાથી ઝાડ મોટાં થઈ ફળ આપવા માટે છે. આ બાબત લક્ષ્યમાં લેવા જેવી છે. ખાટલા, પુરણી અને રેખસના પાયા પદ્મની યોગ્યમાં આવે છે તેને જમીનમાં જિંદા ખોદવા પડતા નથી. પરંતુ ચચુતર કરવા માટે તે પાયા ખોદવા જ પડે છે. પ્રકારમાં તે યોદી દેવામાં આવે છે. આમ પાયા ખોદવા કે પ્રકારે યોગ્યતા તેના અપધાર પાયાના પ્રકાર ઉપર રહેલો છે.

ઘણીવાર સામાન્ય પ્રસંગે ખ્યાનમાં રાખવા જેવા હોય છે. એક મહાલક્ષ વાવાઝોડામાં પડી જાય તો તેમાં વસતાં બધાં મનુષ્યો દટાઈ જાય; અંદરનો સર-સામાન વટ્ટો ફૂટો જાય, મહાલક્ષ ફરી બધાવતાં બે-સુમાર ખર્ચ થાય તથા મહાલક્ષ ફરીથી પડી ન જાય તેની ઠાળછ રાખી તેના પાયા જિંદા અને મજબૂત ખોદાવી અંદર પૂરણી પણ તેટલોજ મજબૂત પૂરાવી ચચુતર પણ મજબૂત કરાવવું પડે. આ ખીના ઉપલક્ષ દૃષ્ટિથી ઘણી સફળ અને સાદી જગ્યા છે પરંતુ મહાન પડી ગયા પછીની કષ્ટિજન જેટલી સાચી છે તેટલી મહાન પડી જવાની કષ્ટના સાચી નથી. બધે

ખિનપાયાદાર અને હવાઈ કિસ્સા જેવી છે. વાવાઝોડામાં બધાં મહાન પડી જ જતાં નથી. ધરતીકંપમાં પણ ઘણી-વાર મોટી મહેલાતો પડી જાય છે નાનાં એક મજબૂતાનાં મોડાંમાં મહાન ટકી રહે છે તેને અચ્ચડા લાખવાથી પડી જતાં નથી.

આવી જ રીતે બવદાર અને પારમાર્થિક જ્ઞાન આપવાની કળા જેવણીના સાદા નામથી બવદારી સફાઈ છે જે બન્ને પ્રકારને શાસ્ત્રકારોએ વિદ્યા અને અવિદ્યા એવાં નામ આપ્યાં છે. અવિદ્યા અનિષ્ટ પરિણામ લાવનારી ચચુતી હોવાથી તેનો વિચાર બદ્ધ એણે કરવામાં આવે છે જતાં પણ ચિકિત્સકોએ સોમય, અફીણ, વજનામ, દરતાલ વગેરે પ્રાણપાતક પદાર્થોને પણ શુદ્ધ કરી છવનના પ્રકારમાં તેનો ઉપ-યોગ કર્યો છે તેમ મૃત્યુને તરી જવા માટે અવિદ્યા ઉપ-યોગી મનાઈ છે.

મવિદ્યા મૃત્યુ કીર્ત્તિ વિદ્યાવાસુતમમૃતે ।
અર્થાત અવિદ્યા મૃત્યુને તરવાનો ઉપાય છે અંદરે વિદ્યા વડે મનુષ્ય અમર બની અમરજીવમાં પંથું બને છે. માટે છવનને ઉપકારક બન્ને પ્રકાર વિદ્યા અને અવિદ્યા પ્રથમ ઉપયોગી જણાવાથી તેનું વર્ણન મુક્તિ માં સાંપડે છે. મંદેવાદવાળાને સાચે કરવાનો હોય છે. અધિધાને છોડવો કે છોડાવવો પડે છે.

સાચ મજબૂતને સાચે કરવો પડતો નથી. ખીન-શુનેગરને જેઠમાંથી મુક્તિ અપાવવો પડતો નથી, છુટાં દરતા મજબૂતને છોડવો કે છોડાવવો પડતો નથી તેમ નિત્ય શુદ્ધ-શુદ્ધ-મુક્ત સ્વભાવવાળાને બધનમાંથી મુક્તિ કરવો પડતો નથી.

વિદ્યાનો અર્થ સંક્રાંતિ તેને ચતુરાઈ એવું નામ આપી વિદ્યાના પ્રકારમાં ચોરી કરવાની, ખીનની પ્રેમ લેવાની, હેતરવાની, ભુમ્યાં ખેલવાની તથા વિવિધ પ્રકારની

કળાઓને તે સાથે સમાવેશ કરી વિદ્યાને જીતારી પાડવા જેવી પદ્ધતિ અખત્યાર કરવાથી થો લાભ મેળવી આપવાનો છે તે સમજવું મુશ્કેલ છે.

શ્રુતિભગવતી પ્રમેય છે કે ધ્યાનાં ચાવિયાં વ્યસ્તદ્વેદોમયં સ. અવિદ્યાયા મૃત્યું તોન્વાં વિદ્યાયાઽમૃતમશ્નુતે. ભગવાન પૂજ્યપાદ શ્રી શંકરાચાર્ય મહારાજ પશુ ધણસરભાષ્યના આખ્યાસમાધ્યમાં જણાવે છે કે તમેતમેવંલક્ષ્મણમધ્યાસં પચિદ્વા અવિષ્કોતિ મન્યન્તે ટલ્લિવેકેન ચ વસ્તુસ્વરૂપાવચારણં વિદ્યામાદુઃ શ્રુતિ ભગવતી વિદ્યા અને અવિદ્યા એમ જ્ઞાનના બેઠ પાડી અવિદ્યાના જ્ઞાનથી મૃત્યુને તરી વિદ્યા વડે અમર થવાય છે એમ પ્રમેય છે ન્યારે શંકરાચાર્ય વિચિત્ર લક્ષણવાળા અધ્યાસને જ્ઞાનીઓ અવિદ્યા માને છે અને તેના વિવેકથી વશુના સ્વરૂપનો નિશ્ચય કરવો તેને વિદ્યા એવું કહેવામાં આવે છે એમ જણાવે છે. નારદજીએ સનતકુમારને લૌકિક ફળવશી પ્રકારને વિદ્યા એવું નામ આપી તેના ચાર વેદ, ૧૨ શાસ્ત્ર, અઞ્ચ વિદ્યા, ધતુર્વિદ્યા વગેરે વિભાગ ગણાવ્યા છે, પરંતુ એ લૌકિક વિદ્યાઓથી તેમને શાંતિ મળી નથી. પરમ શાંતિ મેળવવા માટે પારલૌકિક કે પરમાર્થ સાધી આપનારી વિદ્યાનો ખોધ કરવાની વિશ્વસિ કરી છે, અર્થાત્ લૌકિક વિદ્યાઓ અલ્પ ઉપકારક હોવાથી કહેવા પુરતી ફક્ત નામધારી વિદ્યાઓ જ ન અને શાશ્વત મુખને તથા પરમશ્રેયને સાધી આપવાવાળી વિદ્યા જ ખરી વિદ્યા છે, એવો નિષ્કર્ષ કરવામાં આવ્યો છે. લૌકિક વિદ્યાઓને અપરા વિદ્યા પણ કહેવામાં આવે છે અને પરમાર્થ સાધી આપનારી પારલૌકિક વિદ્યાને પરા વિદ્યા એવું નામ આપવામાં આવ્યું છે. ફળવશીના એ પ્રકાર નથી પણ એ વિદ્યાઓને ખીલવવાના પ્રકારને એવું નામ આપી શકાય અને એ રીતે ફળવશી એક સાધન બની રહે. તેથી ફળવશીનો અર્થ ચતુરાઈ એવો થઈ શકે. વિદ્યા ભાજનમાં એ શબ્દપ્રયોગ જરાખર બંધ-ખેસતો થતો નથી. વરુદ્ધસ્વરૂપનો નિશ્ચય કરાવી આપવામાં ઉપકારક હોવાથી વિદ્યા એ કળા નથી માટે જ વિદ્યા અને કળા એમ ભિન્ન શબ્દપ્રયોગ થોજવામાં આવે છે. એવી જ રીતે જ્ઞાનં તેડદે સવિજ્ઞાનમિદં વક્ષ્યામ્યશોષત. ૧ એ વાક્યચર્યામાં પણ 'સવિજ્ઞાનં શબ્દ જ્ઞાનં' વિવેક છે તેથી ત્યાં પણ જ્ઞાન મુખ્ય જણાવી તેનું સ્થિરતાથી વર્ણન કરવાનું

સવિજ્ઞાનં શબ્દથી જણાવવામાં આવ્યું છે, અર્થાત્ જ્ઞાન અને જીતારી જાય એવી રીતે ખોધ કરવાનો હોય એવું જ્ઞાન થાય છે અને અશોષતઃ એમ કહેવાથી પણ સંપૂર્ણ માહિતી જ્ઞાન સંબંધમાં આપવાનું કહ્યું છે કે જેથી જ્ઞાન સંબંધી કાઠ મુઠ્ઠ બેઠેલવાની બાકી ન રહી જાય ગીતાના અકારમા અધ્યાપમાં પણ વિમુદ્ધૈતવશોક્ષેણ એવું વાપરવામાં પણ એવો જ હેતુ સમાયેલો જોવામાં આવે છે. આ સ્થળે જ્ઞાનને ગુહ્યાદ્ ગુહ્યાતરં એવું વિશેષજ્ઞ જોડવામાં આવ્યું છે અને એ શબ્દપ્રયોગથી અધિકારનિષ્કર્ષ પણ દર્શાવ્યો છે. અર્થાત્ અધિકાર વિના એક લાકડીએ લાકડાથી અત્યારની ફળવશી જેવું અનિષ્ટ પરિણામ આવવા સંભવ છે એમ પણ સમજાય છે. આમ છતાં મારીને મુમુક્ષુમાન કરવાની પ્રથા પણ ન હતી. એવું યથેચ્છસિ તથા કુરુ. એ શબ્દાવશિથી સ્પષ્ટ જણાય છે. યથેચ્છસિ તથા કુરુ એ ભગવાનનો મોહનમંત્ર હશે એમ પણ પ્રતીત થયા વિના રહેતું નથી.

વિદ્યા અને જ્ઞાન સમાનાર્થ વપરાતાં હોવા છતાં જ્ઞાન એ સ્વરૂપ છે એમ સત્ય જ્ઞાનમનન્ત એવા વિશેષજ્ઞ ઉપરથી જણાય છે, ન્યારે વિદ્યા એ સ્વરૂપને જણાવવામાં પરમ સાધન છે એમ પરા ઘયા.તદ્વક્ત્રમ-ધિગમ્યતે. ૧ એ વાક્યસત્ત્વથી જણાય છે. ત્યાં અક્ષર શબ્દ ધણવાચક છે એમ જ્ઞાન પરમમ્ એવું ગીતા-વાક્ય ઉપરથી પણ સ્પષ્ટમજાય છે, ન્યાં 'અક્ષર પ્રાક્ષત વિશેષજ્ઞ છે. ઉપરની શ્રુતિમાં પણ એ અક્ષર પ્રાક્ષત જણવાનું પરમ સાધન પરાવિદ્યા છે એમ જોવામાં આવે છે. આ રીતે વિદ્યા શબ્દનો અર્થ ચતુરાઈ કે કળા એવો કરવો એ સાદસમાન જણાય છે. ફળવશીની વાત સ્પષ્ટમજવામાં આવા ઉલ્લેખ અને વિચિત્ર અર્થો વિદ્યાસંબંધ બેસારી વ્યાખ્યાન મથાવવાથી લોકલિત સાધવાનું કામ-વધારે મુશ્કેલ બની જશે એમ અમારું માનવું છે.

ભગવતપૂજ્યપાદ શંકરાચાર્ય જેમના સનેવરીજ્ઞ હોવાનું આજના સુધારકો અને ફળવશીકારો મુકત કંઈ જાહેર કરી રહ્યા છે. તે જનશુરુજી જિજ્ઞાસુભાવ્યમાં આવી અનેક ધમ્મયથ દર્શાવી તેવી ઉચ્ચ વિચારસ્તરથીથી સૌના અવજા માર્ગ ચઢી ન જાય માટે પ્રજામીમાંસા લખવાનું થોજ્ય ધાર્યું છે. બાધમાં એમ જણાવ્યું છે કે:-

તમેતમેવિદ્યાક્યમાત્માનાસ્મૈરિતેતત્ત્યાસં પુ-

રક્ત્ય સર્વે પ્રમાણપ્રમેયમ્પ્રદારા લૌકિકા વૈદિકાશ્ચ પ્રવૃત્તાઃ । સર્વાણિ ચ શાસ્ત્રાણિ વિધિપ્રતિષેધ-મોક્ષપ્રાપ્તિ । અસ્થાનપર્યહેતોઃ પ્રદાનાય યાત્રીકલ્પ-વિધાપ્રતિપત્તયે સર્વે વૈદાન્તા પ્રારમ્ભ્યન્તે ।

અર્થાત્ એવા અનિશ્ચનામધારી આત્મા-અનાત્માના અધ્યાસને આગળ કરીને સર્વ લૌકિક અને વૈદિક પ્રમાણ-પ્રમેયના વ્યવહારો તથા વિધિપ્રતિષેધ તથા મોક્ષપ્રતિષ્ઠાદિ શાસ્ત્રોની પણ પ્રવૃત્તિ જોવામાં આવે છે. આવા અનર્થને દાળવા માટે તથા સાચું જ્ઞાન કરાવવા માટે વૈદાન્ત શાસ્ત્રની પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે છે. છત્રવતી તાત્પર્ય પરમાત્માશ્રિ-માં અનેક કુશલાઓ કરીને પ્રક્રિત અને વાક્યના આભાસ પકડીને અનેક મનઘટત ભાંજવડો બીજી કરવામાં આવે છે અને તેની ઇન્દ્રાણમાં સપાઈ સાચા વિચારને અવગણી કોઈ વાગ્મજનમાં ફસાઈ ન જાય, એ રીતે છત્રવતું ધ્યેય માયું ન જાય અને મોટા અનર્થ ન થઈ જોડે તે માટે અર્થવિચાર ખાસ પ્રદર્શિત કરવામાં આવે છે.

પર્વ બૃથો (પાઠાંકાદિ) ચિપ્રતિપદ્મા યુક્તિ-યાજ્ઞત્યતામાસસમાધ્યાયઃ, સન્તઃ । સત્રાપિચાર્ય યત્તિચિપ્રતિપદ્માનો નિ ધેયસાત્પ્રતિહન્યેત યનર્થચેયાન્ । તસ્માદ્વહ્નિમાસોપન્યાસસમુદેશ વૈદાન્તવાક્યમીમાંસા સ્વધિરોવિતકોપકરણા નિઃધેયસપ્રયોજના પ્રસ્ફુપતે ।

વિદ્યાનીતિવિદોશી પણ દોષી છો' આજુ' હંડો' વાક્ય યોગ્યતાથી ઉપદાસપાત્ર જ થવાય, કારણકે વિદ્યા અને અવિદ્યા શબ્દો એજ અપરિચિત નથી કે સોડોને તેના ખાસ સુવિદ્યા અને કુવિદ્યા જેવા બેડ પાડવા પડે જો એવી સાદી સીધી બાનતોમાં પણ એવા દલકા પ્રમેયો યોજા ફોડ પાડવો, પડો દોષ તો પ્રત્ય પાદમા-લીના પથે ફેટલી નીચી છે જો જ્યા પામી છે તેનું એ પ્રત્યક્ષ ઉત્કારણ થઈ પડશે. સામાન્ય બાળો કલુષરને વિદ્યા એનું નામ આપે અને ખજોળવિદ્યા અને જ્ઞોળ વિદ્યા જેવા શબ્દપ્રમેયો યોગ્યતાથી વિવાદાસ્પદ અર્થ સમજાઓ માર્થો જાય એનું થઈ જોડે; પરંતુ એવા દલકા શબ્દપ્રમેયો કરવાની રેવ પડી જવાથી કેવા અનર્થ બિંધ થાય છે તે સ્વાચ વિચારણના આલસ્યદાર રહેતું નિર્દેશ છે. અને તેથી તેવા દલકા પ્રમેયો થવા માટેની બાધને સમજ અને જોડાઈની બનાવવા

વિદ્યાનવર્તે પ્રપલ્લીય થતું નેહિ. બેચાર ક્ષણ સમ-નાર વાંચનાર કે કામ કરનાર અથવા રસોઈ પાણી કરનાર માટે 'બગીરથપલ' જેવો વિચારજોડાર શબ્દ વાપરી નાખવો એ વાણીનું જળ નબળું બનાવવા જેવું સાદસજ ગણાય પરમાત્માનું સ્વરૂપ દ્વીવનારી જ વિદ્યા કહેવાય અને તે સિવાયની તમામ માદીની આપનાર અવિદ્યા ક્રિટિમાં જ ગણવામાં આવે છે. પરંતુ પ્રવંચને સ્થિર અને હૃદ બનાવવા માટે અનેક આશુરો ઉપાયો બધે ત્યારે યોગ્યતામાં જળનું કંપાણુ ફેડું સાધી શકશે તે તો પ્રશ્ન જાણે. અત્યારના સમાજને અવિદ્યા એવી પ્રિય થઈ પડી છે કે કામીને રાણી બનાવી તેના રાણી તરીકે ગુલાનવાદ ગાવા પ્રતી જવા જેવું જા-ત્ય નજરે પડે છે. પુણ્યો અને રમ્ભિઓમાં વેડું અન્તિમ તાત્પર્ય ચૂકી જવામાં આવ્યું નથી અને તેથી ત્યાં અવિદ્યાને વિદ્યાનું રૂપ આપવામાં આવ્યું નથી. અવિ-દ્યાના વિદ્યાસને પણ એવી અજ્ઞાન રીતે સ્વીકારવામાં આવે છે કે વિદ્યાના સ્થાને આ જમાવામાં બને છે તેમ અવિદ્યા થરી જોડાઈ નથી. અત્યારે તો વિદ્યાના લેખાશમાં અવિદ્યા સર્વત્ર ફેરુકાડી ફરી લેખાનાઓને મોદમાં કસાવી વિધવા પુનર્વિવાહ-અભિવેદક વજી-નતરકઓ, બદુદ્ધન-વજોરના કાળા કાપડા કાપડ કરી રિજ્યકો વડાગવવાની કોણિ કો વડો જાણાય છે. બપમજા ભગ્નિશ પણ આ અવિદ્યાના સુખપાશમાં સપાઈ સનાતન તત્ત્વ અને સનાતન જુતિ ઉપર કારી આ કરવા તથાપાઃ થઈ રહ્યા છે. આ વિદ્યાના કારણે વાતાવરણ પણ એનું તમ બની ગયું છે કે અવિદ્યા-વિશોધી શર સાંમજવા પણ પુત્રપુત્રીઓ તેજાર નથી. તેમને સીતા, રમયની, અનસુવા-કુતી-માદી અરુચની થતું તમડ નથી. તેમને તો અડીચ ફાણુ કરી વિદ્યાસો ખંસ નોતરતો છે. રેડવિશ્વાસ, ઇન્દ્રિયવિશ્વાસ તેમજ લોપુપવા પેતી અવિદ્યાની નોલનાલા બેચારી છે. આવા કારણે જ દેવી અને આશુરી દર્શિઓના ભેદ પાડી દેવી દર્શિ સાધો મનુષ્ય મુક્ત-સ્વતંત્ર બને છે, તથા આશુરી અવિદ્યાભાવને પોતો મનુષ્ય બંધનમાં પડે, પાપમાદી વડોર છે એનું તમામ દાસ્યનું સમન પોરણ જોવામાં આવે છે. કોલકસર અરિમનને નેહલાદી કો આત્મવામ જનતાને આપવા માર્થો છે કે જ્યા-દાર અને પ્રમાણુપૂન પુરો. અરિમનના વખાણ કરવા પ્રેરણ છે. પ્રવંચરેથી કામી પુરોતને અવિદ્યાવિદ્યાસમાં

આનંદ જાણ્યો માટે તેવા હલકટ વિલાસોને વિદ્યા એવું
નામ આપી તેનાં સુવિદ્યા અને કુવિદ્યા એવાં અનસ્વી
નામ પાડી તેને ચતુરાશ્રીના દોળ ચઢાવી સમાજને
સાસ્ત્રવિરુદ્ધ માર્ગે હાસેલી દેવામાં દેવા પ્રકારનું કદા-
પણ સમાજોષુ છે તે સંમત થયેલું નથી. આ પ્રસંગે
વૃદ્ધબાણની પંચતંત્રની એક વાત યાદ આવે છે કે એક
વાણ ધરડો યઈ જવાથી હાલી ચાલી સકતો નહતો
અને તેથી બૂજે મરતો હતો. તેણે કદવર્મા ખૂચી જવાથી
બહાર નીકળવાનો ઉપાય શોધવા માંડ્યો અને દાનધર્મના
ઓદા નીચે પ્રલોભન ઉત્પન્ન કરી જણાવેલા શોખી વર્ગને
ભોળાવી ધર્મ સાધવાનો નિશ્ચય કર્યો. હાથમાં રત્નજડિત
કંકણ રાખી છે અને આવતા જતા લોકોને સાસ્ત્રનાં
ઉદાહરણો રાંધી દાનધર્મનું માફત્વ સમજાવવા લાગ્યો.
વૃદ્ધાવસ્થા એવા દાનધર્મ માટે યોગ્ય અવસ્થા છે
એવું સમજાવી તેણે એક મનસોબુધ બ્રાહ્મણને ભોળવ્યો;
પરંતુ નીતિરીતિના આભાસરૂપી વૃદ્ધબાણનાં સાસ્ત્ર-

વાક્યોમાં વિશ્વાસ મૂકી કંકણના લોભે તેણે પોતાનો
વિનાશ તોતર્યો. તેમ બધાત્મવાદને યોગ્ય ચીતરી રાખ-
વાદનાં કંકણનાં પ્રલોભનો જવાબી સમાજને બહેકાવી મૂકી
અહાલીને, નફ્ટ અને બે પરવા બનાવી દીધો. ધર્મ-
નીતિની વાતોનું રક્ષણ કરવાથી મનુષ્યોનું રક્ષણ થાય
છે અર્થાત્ ધર્મનીતિનાં ધોરણો આચરવાથી તે
કલ્યાણ સાધી શકે છે એ ધોરણને વિચરી મનઘડત
ધોરણોની પ્રતિષ્ઠા કરવાથી સમાજનું કલ્યાણ ભાગ્યે જ
સાધી શકાય છે. નળળા પાયા ઉપર મથત
મજાસુત બનાવી શકાતું નથી. હવાના કિસ્કા જેવું
એ ચક્રતર હોય છે. નીતિરીતિમાંથી ભ્રાંતરી એક
પ્રખળું મનોભળા પ્રચલુ તેટલું જ દીકું પડી અજેલું
હોય છે, તેથી અવળા રાહને દુરત પકડી લે છે. પાયામાં
ખામી હોય એટલે કે વિદ્યાને અવિદ્યાકાંટિમાં રાખી
ઉપર જોળવણીનો ફળજ ચઢાવી વિચારણા સ્થાવરવાથી
એવા હવાઈ પાયા ઉપર ચક્રતર પથ સંખીન ધવાની
સંભાવના બોલી જ રહેરી.

પ્રભુને નામે.

રાગ=આવેરી સુહાગી સખી

કનૈયાને નામે હું દુરગાન થઈ
બંસીધર નામે હું બલિહારી ભઈ...કનૈયાને

જગજીવન નામે હું ન્યેતિ જમાલું

બાવના બૂધર કેરી ધરાલું...કનૈયાને

અહા શામળીયાની હેઠે ધરાલું

નટવર નામે હું નેયા તથાલું...કનૈયાને

ધરણીધર નામની ધૂન મચાલું

સગવંતનામે ભવજલ તરી જૂદ...કનૈયાને

પુરુષોત્તમ નામે હું પાવન થઈ

ગોવિંદના શુભ નિઘદિન ગાઈ...કનૈયાને

પ્રભુ તારે નામે હું પાગલ થઈ

લનસ્થામનામે વેલી બની ભઈ...કનૈયાને

જીવન ભરણું તુજ નામે વહાલું

આખર ન્યેતિમાં ન્યેતિ તિલાલું...કનૈયાને

—પ્રમુદસ પુજવાણી

શ્રી "સાગર" મહારાજ અને તેમનું સાહિત્ય

લેખક:—શ્રી ઘણારાજ અમરાજી ત્રિપાઠી. "કાસાર"

[ગતિક પૃષ્ઠ ૪૬૫ થી આરંભ]

પ્રીતિ પરાતપર ઘણ શું જોડી,
તોડી તિમિર ધૂસ, ન્યાસ યોગ;
હરિ, હરિ, હરે, "હું" પછું છોડી,
છવિત અમરપુર વાસ વસેહ.

"પ્રેમ સુધ્ધ છે."

(દિ. સા. પુ. ૧. પ. ૪૩૨)

પ્રેમી બહત, શ્રી પરમાત્મા સાથે પ્રેમ જોડતા, તેનાં
મમ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, વિગેરે અધ્યાત્મનાં બંધારોં
તોડી-ફોડી ફેંકી દે છે ને મોટા વિજેતા સ્વરૂપે "હું"
પછું ત્યાગી, દેહાધ્યાસને બાળી બરસ કરી, થી નારા-
વજુ-પ્રાંમન, નારાવજુ; જપ્યા કરે છે. અવે બહત
આ કુનિવામાં છવતો કરતો હરતો જણાય છે, છતાં
તેનો આત્મા તો અરેખરૂં સત્યદાન પ્રાપ્ત થવાથી નિભ-
નકની ઘહેરો અનુભવે છે.

વળી આજળ શ્રી સાગર મહારાજ કહે છે કે—

સ્વાધીન કાધી બધી, મનઠતિ,
તત્ત્વવિચાર નાંદ વિસરો;
સમગ્રદિયો સાધી સમાધિ,
ચાનમરીય થઈ વિવસ્યો.

પ્રેમ સુધ્ધ છે.

(દિ. સા. પુ. ૧. પ. ૪૩૨)

બદ્ધતા, મનની પારિવંધ ઇચ્છાઓનો ભાગ કરી,
મનને કમજો લઈ, મનની દૃષ્ટિ 'સિદ્ધે' રસ્તે દોરે છે ને
આમ કરતાં, અરેખરા સર્વસ્વરૂપ પરમાત્માને, સમાન
શુદ્ધિથી અસર્જતા, સર્વબાપી સ્વરૂપના એક ચિત્તથી
આન-સમાધિ લગાવી, આત્માનુભવ અનુભવે છે. તેને
તો પોતાના આ અમૂલ્ય ચાનનું, નિઃકલે અગ્નિમાન
ભવું નથી. તે તો હલુ પછુ પોતાને તે, ચાનપ્રાપ્તિમાં
મરીય જ અગ્ની વિચ્છા કરે છે.

વિકટ પરિણામ મંદી કમો ના,
નિશ્ચલ મોખ સ્વાય મલો;
વાદવિવાહ કલારિ મયો ના,
એક બરે કરમો નીરખો.

પ્રેમ સુધ્ધ છે.

(દિ. સા. પુ. ૧. પ. ૪૩૨)

પ્રેમી બહતો, આકરી કસોટીમાંથી પછુ, સફળતા
પૂર્વક દરબા ધારણ કરી, પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખી, સંપૂર્ણ રીતે
કમ્પા સિવાય પસાર થઈ જાય છે. નકામી વાદવિવાહ
કરવાની દેવ છોડી ને સર્વત્ર પ્રભુ વ્યાપેલ છે
એમ સમજી, પ્રશ્નની ઇચ્છાઓને માન્ય કરી, મુખ-
કુખથી પર રહી, દેવાનો ભાર હલકો કરી, વિચ્છા
કરે છે.

મુખ-કુખ, રામ-વિરામ-પરો દા,
દેહાગિમાન તમામ ગયો;
બવસાનરે તરી પાર ખોડા દા,
મોજ મજા બમ માણી રહો.

પ્રેમ સુધ્ધ છે.

(દિ. સા. પુ. ૧. પ. ૪૩૨)

આવ બહતો મુખ-કુખ, લાગણી, એ બધાથી
નહિ સોજાતાં-અરે સોપાતાં પોતાનું "હું" પછુ જ બહી
જાય છે ને આથી આ બરસાનરનાં તમારે તમામ
કુખો તરી પાર જીનરી, થી પરિબ્રજ પરમાત્માની
બક્તિમાં જ આનંદ અનુભવે છે.

અદા પ્રેમમક્તિનું પ્રાપ્ત્ય જરૂર બધું છે. ધન્ય છે,
આવ બક્તિદોશમણી પ્રેમમક્તોને!

શ્રી સાગર મહારાજ પૂર્વજન્મના સંસ્કારો પુરુષા-
ત્મા-હુના-તે દેવ હના; તેમણે તેમની નાની ઉંમરથી
જ બનારી આર્થું હતું: તે નાનપણથી જ કાંઈક
અપોખી ભજનમાં-પોતાના આનંદમાં જ રાખી
નિકળ્યા હતા.

સુવાનીમાં જ પ્રવેશ કરતાં જ, તેમણે પોતાનાં
બાકુળતા બજા કરી છે, ને પોતે કોઈ મહાન-આત્મા
છે, તે બતાવી આપ્યું છે. તેમણે તે સમયે ઉત્સારાદ્યા
છે કે—

હવે હવે ન રહેવાપે, કઈ વિનનિ અનિચ્છાએ,
અનિચ્છા હા હતી હમ્મ, વિજળ વાંજ બધી થાએ;
અહુ છે વિષ-અપોધ, ખરા કોઈ માર્ગ બોલે છે,
અને હર દૃષ્ટિએ મારી, બંધોને લાગ બોલે છે.

ન જોડાયો ન જોડાવું, ન સંસારે ક્ષોં માણું,
ન રૂઢિને નમ્યું આપું, બસે ગઢ જંગલે રચાયું.
(દિ. સા. પુ. ૧. ૫. ૧)

જીજ્ઞસી યુવાનીમાં આવા વૈરાગ્યમય ને દલતા-
દર્શક શબ્દો નીકળે એ સાબિત કરે છે, કે એ પૂર્વ-
જન્મના સંસ્કારી સાધુ પુરુષ હતા. સંસાર તેમ
વૈરાગ્ય, લાગ તરફ લાવના, ગમે તે થાય પણ સલા
જીજ્ઞસી તે શબ્દમાં ધણા કરવું, અગ્રાન રૂઢિનાં દાસ
ન થવું, અને દલ નિશ્ચયથી સંભળાવવું કે—

જૂઠા આ દલ સૌ ભાસે, નથી વિશ્વાસ બ્યવહારે,
જમણુ વમલે ચડું ચાને, પ્રભુ વિશુ કાણુ છે મારે.

(દિ. સા. પુ. ૫. ૨)

આવું આવું તો, આટલી ઉમ્મરે, કોઈ પૂર્વ-
જન્મનો યોગજી થયેલો ચોગી જ બોલે! વળી પિતૃ-
ભક્ત પણ તે નાનંપણથી જ હતા. તેમના પૂન્ય પિતાજી
સ્વર્ગસ્થ પુરુષસ્થાક દામોદરદાસજી માટે તેમણે ઉગ્રારો
કાઢ્યા છે કે.—

જેને ઘેર ધર્યો મૂળે જનમ મેં, આનંદ પામ્યો અતિ
વિદ્યાબ્યાસ, ઉમગ અગ ધરીને, જેણે કરાવ્યો અદિ.
જેણે આત્મબળે નિવાયું કુન્નને; માણી મઝા જે ચક્રી
જોવા સદૃશ્ય યુક્ત, પિતૃવિરહે, સંસાર સુતો નકરી

* * *
અમોગામ ક્યાં પરિચય ધણા, કાપી રૂઢી નામના,
આરબ્યો પરિપૂર્ણ યજ્ઞ કરવા, ગમી જિંમી ભાવના
પ્રવૃત્તિ મદો વૃત્તિઓ નિશ્ચિતે પ્રેરી તજી કામના
રે! રે! આ સમજી છવાયુ તિમિરે, જાવાથીએ ભાજુના.

(દિ. સા. પુ. ૧. ૫. ૨)

સ્વર્ગસ્થ, દામોદરદાસજી સૂક્ષ્મસાક્ષર હતા. ન્યા
ન્યા તેમણે નોંધી કરી છે, ત્યાં ત્યાં તે સંસ્કારી
આનંદાન ગૃહસ્થ, ને સદ્ભાવના વાળા સમાજસેવક
દીપી નીકળ્યા હતા. તેમના નિસ્વાધી સંસ્કારોએ સમા-
જમાં ન્યાં ને ત્યાં સારે માનનીય સ્થાન પ્રાપ્ત કરેલું.
તે કાર્યોની છાપ પૂન્ય મહાત્મા સાગર મદારાજ ઉપર
નાનપણથી જ પડેલી; તે ઉપરના ઉગ્રારોથી સમજાય છે.

અગ્રાનથી માની લીધેલી ખરાબ રૂઢિઓ તરફ તેમને
તિરસ્કાર હતા. બાળલગ્ન, કન્યાવિક્રય, મરણ પછવાડે
જમણવાર, અગ્રાન બચ્ચાઓનાં કબોડાં, વૃદ્ધવિવાહ
વગેરે સમાજના કામ માટે તેમણે ધણા જ સાગથી દર્શક

ઉગ્રારો કાઢેલા, ને તે ટાળવા પ્રયાસો પણ કરેલા.
તેમણે તે સમયે સમાજસુધારાની સદ્ભાવનાથી પ્રેરાઈ
ચોક્કસ હૃદય લખી અંતરની વરાળ કાઢેલી તે આજે
બોધે.

ઓ લોક રે! સંસારના કલાપણુ તમારું ઘટલો,
બ્યવહારની કુશિયારીની કુશિયારીને કર્ણે ફાડો.

* * *
બચ્ચાં બિચારાં કુમળાં, અગ્રાન જે તેને તમે
મરજી તમારી હોય, હોય સાય હોય નોંઘા.

* * *
જોડા અને જૂઠા છતાં, જે શક પકડ્યો છે તમે,
તેને તામે કીડી બની, છૂટ્ટ કરી ના છોડતા.

બાળકે બિચારા બોધલાં, ના જાણતાં જોડું-અંદા
તેને તમે ઉમ્મર બધીનો, એ-કાર કરાવતા.

x x x x
દિલ દામજી કે રાજ ને કે શર સાથે કેળીને,
જોમણેલી મેના મણી, નેવાય ધૂલ સગમી.

x x x x
વારે હવે કરશે જરા, આવી ખીલાફી રૂઢિની,
કોણે લખી! ક્યાં ક્યાં લખી! સાચું જરા સમજવરો.

x x x x
ન્યાં રચતુ આવે તકમે ત્યાં, સાંભળે ભાડી પો,
ન્યાં ફાવતુ આવે નહિ, ત્યાં ચક્ષુહીન થાતા તમે.

(ચોક્કસ હૃદય, પૃ. ૨૧ થી ૨૪)

આવા ભાવોદ્ગાર કાઢતાં હોયે પ્રભુને પ્રાર્થના
કરે છે કે—

નિહાર લોક, રિવાજ અસુર ફર!!
૪"જેઃ પાંખ પીખાય ::
દાનવ, માનવ વેરા ધરીને,
દમતા, કીન કુઃખિર્વાયઃ
પ્રભુજી કીન હૃદય કુઃખિર્વાય
"જન્મવો ન્યોતિ"ઓ જગરાય!
ધર્મરતુ અધિરાભ્ય શૂલી અદિ;
ગભરે દિલ દુઃસ્વાય
વિશ્વનાથની વિશ્વવાહીમાં,
મંપડ-કલી અગાધ,
"જન્મવો ન્યોતિ"ઓ જગરાય.

* * *
નિહાર લોક, રિવાજ અસુર ફર!!

૪"જેઃ પાંખ પીખાય ::
દાનવ, માનવ વેરા ધરીને,
દમતા, કીન કુઃખિર્વાયઃ
પ્રભુજી કીન હૃદય કુઃખિર્વાય

"જન્મવો ન્યોતિ"ઓ જગરાય!
ધર્મરતુ અધિરાભ્ય શૂલી અદિ;
ગભરે દિલ દુઃસ્વાય

વિશ્વનાથની વિશ્વવાહીમાં,
મંપડ-કલી અગાધ,
"જન્મવો ન્યોતિ"ઓ જગરાય.

* * *
નિહાર લોક, રિવાજ અસુર ફર!!

* * *

હૃદય તથા રસો સુંદર મન્દિર
પ્રેમ પ્રતિષ્ઠિત થાય—
પ્રેમી પૂજારી યુવા બધ દે પ્રભુ
પ્રેમ જ એક પૂજ્ય—
પ્રભુજી પ્રેમ જ પધરાવાય,
“જગતો જ્યોતિ” જગરાય.

(યાકું હૃદય પૃ. ૭૦ થી ૭૧)

સત્યાસત્યનો વિચાર કરી દહ કરેથી સદ્વાવના
કેટલા બળથી નીકર રોતે વાણીનુ રૂપ લે છે. તે
નાનપણથી જ મસ્ત હતા. કમરતા તે બીકણપણ
તો તેમને રપર્ષ કરી ચક્ર ન હતું. જે સત્ય
લાગે તે ચોક્કસ તે સચોટ વાણીમાં કદી નાખતા.
તે માટે “મોઢ બાલાણુ શુભેષ્ઠ.” માસિકના
તંત્રી ખેંધી તે માસિકના ટાઇટલ પેઝ ઉપર જ લખી
નાખ્યું હતું કે—

છાને અનેકનેક તલવારો ઝૂમ્મે શીર પડે,
છાને શુરાઈ માનીને મિત્રો બધા વેરી બને.
છાને દયાદિન દુસ્મનો બહુ લુલમી લસક મોક્ષો
તો એકરેનહિ જે કલમ સત્યસ્નેહ માર્ગે અનુસરે.

તેમના સદ્વાસમાં અહોનિશ સત્યલાવના વાળા
મુમુક્ષુઓના મેળો જામેલો જ રહેતો તેમની બધી વાર્તા-
ઓનો સાર તિમિર ટાળી સત્ય દર્શનનાર જ હતા.
વિચાર કરતાં તેમને સત્ય લાગે તે કહેવામાં તે ગિલ્લુલ
અચકતા ન હતા. તેમની વાણીમાં એટલું બળ રહેતું
કે, સાંભળનારના હૃદયમાં તેમની વાણી સીધી અસર
કરતી હતી.

સ્નેહનું શાસ્ત્ર તો તેમનું અનિર્વચનીય જ છે તે
સ્નેહના સાધુ અને પ્રેમના પૂજારી હતા. તેમનો તે
પવિત્ર પ્રેમ ઈશ્વરમાં દળી પડતાં મહાત્મા, તત્ત્વજ્ઞાની
તે હિતમ હિતેશ્વર તરીકે જળાદળી રહ્યા. છંપુ છતી
અથા પરિવ્રજામાં એકમેક યઈ જગત જોને મોહ કહે
છે તે પદને પ્રાપ્ત કરી ગયા તે “પ્રેમ અને સ્નેહ”
સમજવતાં કહે છે કે—

સ્નેહ કરી અતેરી છે આણુ, જગત શું જાણુશે રે.
એનું અનુભવ એ જ મેમાણુ કહ્યું કોણુ માનશે રે.
પ્રેમીની લુગની દુનિયાય, જગત શું જાણુશે રે,
ખેરણમાં કાજજાયાં ! કહ્યું કોણુ માનશે રે.
એના હૈં અતેર્યા હૈય જગત શું જાણુશે રે,

પુરુષ વાણીમાં ચિત્ર ન હોય, કહ્યું કોણુ માનશે રે,
નહિ પડિતી પરખાય, જગત શું જાણુશે રે.
એતો “સ્નેહી” યકી સમજાય, કહ્યું કોણુ માનશે રે.
સ્નેહ સચોનું પણુ સત્ય, જગત શું જાણુશે રે.
બીજું જાન બધુંએ અસત્ય, કહ્યું કોણુ માનશે રે.

* * * * *

“પ્રેમી-જાની” અગ્નિ ગણાય, જગત શું જાણુશે રે.
પ્રેમ એકથી વિષ છતાય, કહ્યું કોણુ માનશે રે.

* * *

પરસ્પર પ્રેમ તે બદ્ધસ્વરૂપ, જગત શું જાણુશે રે,
એનાં વિષવિષ કોટીરૂપ, કહ્યું કોણુ માનશે રે.

* * *

પ્રેમ શાસ્ત્ર વિષે બહુ ભેદ, જગત શું જાણુશે રે,
પણુ પ્રેમને “મોહ” અમેદ, કહ્યું કોણુ માનશે રે

(યાકું હૃદય ” પૃ ૬૫-૬૬)

પ્રેમ રમથી રમાઈ એનપ્રોત ચચેલો તેમનો
પ્રેમાત્મા-પરિવ્રજા પરમાત્મા તરફ દળી પડેલ તે શુદ્ધ
શાસ્ત્રો રરતો સીધારી લીધો. પુરુષસ્તોક-પ્રેમમૂર્તિ” શ્રી
કૃષ્ણપ્રભુ તરફ તેમના અતરમા અદળક પૂજ્યભાવ
પ્રગટ થયેલો, તે તેમના જ બ્રજનકીર્તનમાં જ ધણો
વખત તે ગાળવા લાગી અચેલા આ “દાસોદમ” જેવી
પ્રેમભક્તિ પ્રગટ કરતાં તેમણે આપણને સંભળાવ્યું
છે કે—

કોણુ હશે એ ? કોણુ હશે એ ?
ગોપજોગો બહિ, મૂંઝી નમે છે.
“દેખી દુઃખી જગ” નયન ભરે છે.
એવુ કોણુ કશે ? ? ?
તે મહિમાવન્તો પ્રભુ મારો
પૂજ્ય સદા મહારાજ હમારો
“સ્નેહ અને દિત” મોક્ષનારો
મારો તે સ્વામી ! ! !

* * *

(દિ. સા. પુ. ૧ ૪ ૫૧)

મારું ગીતનું છે બધ, વં વં,
હું દાનનો વિશુ તારક, વં વં,
યા મુજ રાજ નિયામક, વં વં,
વં વં વં સ્વામી !
(દિ. સા. પુ. ૧ ૪ ૫૨)

તણ સંસારના ભાવો વસ્યા જાજલ જન્યા જોગી,
રહ્યાં સી રહેનાં કદો, ફળો ને કંઈ આરોગી;
રહ્યું અસ્થિર મન ને યોગની સિદ્ધિ ન પાકી છે,
અણી લેવું હજી એનો ઘણોયે યોગ બાકી છે;
ધીરભાઈ વી. પુરોહિત.

બધી એકાદશી પાળી, બધાં મત પૂર્ણ છે કીધાં,
પૂરી સંભાળથી આચાર પાળ્યો દાન પણ દીધાં;
જઈ મંદિરમાં દર્શન કર્યો કે વાર પ્રીતેથી,
છતાં હગની ન હાગી તો ગણો સર્વસ્વ બાકી છે,
સો. પ્રભાવતી ચુનીલાલ કાપડીઆ

મળ્યું કંચન સમું જીવન કથીરની સાથ તેં તોળ્યું,
નીતિને સત્યથી મૂકી અનીતિ પાપમાં બોળ્યું;
અસત્યો સત્યમાં પડે નથી કિરતારથી છાનું,
બૂઢીશ ના કૃત્ય સઘળાનો બધો હિસાબ બાકી છે;
'વિદ્યમિત્ર'

કથાઓ સંભળાવીને પ્રવચનો કેંઈ દીધાં છે
બધાં શાસ્ત્રો ઉકેલીને જગતને બોધ દીધો છે
પરંતુ બે જગતના સૌ કુવામાથી ન છૂટયા છે
પૂરંધર છો ગણાતા હો. જનાં સૌ ને નાજી ને

હાયવેગ ને હૈયાપીટમાં, લગની પૂરી હાગી છે,
કાળાં ધોળાં કેકે કર્યામાં, ઉમર આખી ગાળી છે,
ઘણું રુચ્યોને ઘણું મેળવ્યું, મુખની શું કહો ખામી છે,
મૂરખ આખર મુધી ન સમજ્યો, પ્રભુમજન તો બાકી છે;
શ્રી માણસાંકર ભવાનીસાંકર ઉપાધ્યાય.

મૂક્યા સરવર મહી કમળો જગત સૌંદર્યના કાળે,
બસી ભૂતળ વિટપ વેલા અહા! જન છાંયડા કાળે,
કર્યો સિંધુ અતિ ખારો જગતને બોધ દેવાને,
કહો કુદરત તણી કૃતિમાં કળા છું કાંઈ બાકી છે!
શ્રી. પ્રદુમ્ન શેઠ.

બાકિત તણાં લોજન અને ના પ્રેમ અમૃત, પાન છે
ત્યાં હળાહળ વિષ કેરાં પાન બાકી છે
વીણા બજી ના પ્રેમની ના પ્રેમ ભક્તિ ગાન છે
ત્યાં દુઃખીઓના રાજ્યાનાં ગાન બાકી છે
શ્રી. દલસુખરામ કાપડીઆ

“જીવનમાં સર્વ કર્તવ્યો ગમ્યાં તે તે કરેલાં છે,
જીવનમાં સર્વ બ્યવહારો ગમ્યા તે તે કરેલા છે,
જીવનમાં સર્વ પરિચય ને ગમ્યા તે તે કરેલા છે,
જીવનમાં ને એજી અંતે તે કર્યા બાકી છે”
મહુકડી લઈને ચાલી કયા કયા બની

માથે મહુકડી લઈને ચાલી કયા કયા બની
માથે મહુકડી લઈને ચાલી કયા કયા બની

ગોપી:-મારો મારગડો છોડો હો કાનજી!
આપી શકીશ ના માખણ હું પ્રિયજી!
આપી જોખીને ને માથે મહુકડી!
આપું હું કેમ આજ, તારાં હું હાથ રે!
આજ નહિ કાના! આપીશ કોઈક દિ!

કૃષ્ણ:-તારા જીવનના બધાકારે દિલડા!
કઈકના ટાલે છે નિત ગોવાલણી!
તારા મુકડે કોપત કુકે રે!
ફૂલડાની ફોરે ઉઠે ઉઠે ગોવાલણી!
માખણ નહિ પણ દિલડાનું હાથ સખી દેતી ન રે!

ગોપી:-મૂલે છે કાનજી દિલડાનું હાથ આમ!
મળે શું પાટમાં! એકજી રાતના!
જોડુજના ગામડે ધીરે ધીરે!
આવીશ હું કાનજી, સરજની રાતના!
પ્રણય એવન. હાથ દેવા ન રે!

મોઘવારી ડાકીણી શું હસક બનતી છાકી છે.
જરૂરીઆત જીવનતણી ના એક રાખી બાકી છે.
તેમાંય રેશન રોકડે હડતાળની હાલાકી છે,
સુકીમાં જીવ માનવીની કો' પ્રભુ શું બાકી છે ?
“જન્મણી”

જીવનમાંજેયું અને જાણ્યું બહુ બાકી ન રાખી છે,
લાલસાઓ સહુ વિષયલોગો તણી વિધિવિધ આપી છે,
પુત્ર મિત્ર પ્રિયા કમાણી કીર્તિ ધનની પાકી છે,
સર્વ મીઠાં બાણીને પ્રભુ ભજન એકજ બાકી છે.
સંત શ્રી સીતારામજી

ગિરિવરનું કરી કાળજી, સમુદ્રોમાં ભરી લઈને,
તરવરની કલમ સાથે ધરા કાગળ કરી લઈને,
હુમેંથાં ચારદાદેવી લખીને બધ યાકી છે,
છતાં ભગવાનના દેવી શુણોનો પાર બાકી છે.

સો. હરિગંગા શાન્તિલાલ (ત્રિવેદી)
અગમ એ મોતની વાટે જતા માનવ જીવાત્માને,
પૂછે સ્નેહીજનો સઘળાં છતાં ક્યાંથી ધરે કાને ?
ભવન-ધન-પુત્ર છે એની શીકર કાંઈ ન રાખી છે
હવે સંતોષ માની લો, હજી તો રામ બાકી છે.

બાલજેરી સરકવર
જવાબુ એકદિન અહીંથી, બૂલીએ બધ છે માનવ,
બનીને મસ્ત હુંપદમાં પડી મોઢે બને કાનવ,
દુરાચરણો કરી જેણે જીવનમાં ધૂળ ફાંકી છે
નૃસિંહ એવા અધમ માટે નરહનું સ્થાન બાકી છે:

હવે શ્રી નૃસિંહ પ્રસાદ ભટ્ટ
ચાર્લ્સ:-

ધાર્યા કામ બધાંય પાર કરવા, બા તું પ્રભુ ચલુંમાં,
સંસારીજન સ્વાર્થમાં જ ઘસડે સાથે ન રે' મર્ચુમાં,
જે ચૂક્યા જગદીયને ન કરતા સુકૃત્ય, પાપીજનો,
જો પામે નહિ કષ્ટ તો સમજવું પુણ્યો હજી બાકી છે,

ચૂંકાર સાંકળચંદ બૃહાલ્પાર્શ્વ

પ્રશ્ન:-

કવિ ના સુખથી કહેશે, -કવિતા શ્રેષ્ઠ મારી છે,
પરીક્ષા ને કદર કરવી ફરજ તંત્રી ! તમારી છે;
દુઃકથના કાલવી ભાવો સ્વીને કાવ્ય મોકલીએ,
છતાં છાપો નહિ, કાંઈ કહેો કર્તવ્ય બાકી છે ?
“જ્ઞાપુ”

ઉત્તર:-

કવિનો રાફડો ફાટ્યો જાણે એડે ગળો ધાંચી
કવિતા ચારસો આવે છતાં ના ચાર પલ્લુ સારી;
ફરજ સાથે અરજ મારી ગરજ પલ્લુ ઠેક રાખી છે,
સાલે મંત્રી બન્યા, તંત્રી યવાલુ' તોય બાકી છે,
બધો અપયય પડે સહેલો અને કમકો પડે વહેલો,
વખાણે સર્વ પોતાનું કહેો કોને ખરો કહેલો ?
નજર જેથી કરી નાખી અમારી આંખ કાંપી છે,
લજા છે લેખકો, તંત્રી ખીચારો એક બાકી છે.
“તંત્રી”

સ્મરણ હરિનું હરે હરકમ સ્વધર્મે જે સદા મક્કમ,
પુનિત પરમાર્થ કાર્યોમાં પરશેવે પ્રાણને કાયમ;
વિભુ વૈરાટકથાંથી બની દિલવૃત્તિ પાકી છે
અકલ અભ્યાસી એવાને ન બીજું કાંઈ બાકી છે
શ્રી. “સંતજન”

કંઈ લીધા કંઈ લીધા બધા હીસાબ બાકી છે,
ક્યાં કાળાં અને પોળાં બધાનું બ્યાજ બાકી છે.
ક્યાં બહુ પાપ તે' હાથે યહુ' કંઈ સુવ્ય બાકી છે,
હજી ચેતાય તો ચેતો બચેલા ન્યાસ બાકી છે,
એન જે. ગોલીબાર

ભરી અન્નકૂટ યાળીમાં, જીલ્લા સંતોષવા બેઠા;
અતિથિ સંજયો નહો તો, ખરો સંતોષ બાકી છે
મજેલો રિદિ-સિદિને, અનુભવમાં પૂરી લીધી,
વિચાર્યું ના, મળી શાધી, જીવન બરબાદી બાકી છે,
કમાયા કેડ બાધીને, જગતના લોગમાં ખરબચા;
પ્રભુ પ્રીત્યર્થે ના જોયું, રજ્યા પલ્લુ સમજું બાકી છે,
રમલના રંગમાં રાખ્યા, જીવનના જંગમાં જામ્યા;
નિહાળ્યા નાથને નહો તો, બધીએ બાલ બાકી છે,
શ્રી. “મસ્ત”

આવતા માસનો પાપપૂર્તિ

“...બંદસાય છે”

લેટ

લે. મગનલાલ ડી. ત્રિવેદી.

જન્મતા-જીવતા, જન્મતા-જીવતા-મરતા વિદ્યારી અને વૈરાગી, એવા આ જન્મમાં માનવી આખો દિવસ દુનિયાનાં કાળાં ધોળાં અનેક કર્મો કરીને થાક્યો હાયો સંજે આરામ શોધે છે, અર્થાત્ક મગનના એક ખાલી ખૂણેથી વિચાર સૂર્યોઃ સૂર્યોઃ સૂર્યોઃ શરીરને ગતિ અર્પી, સ્વપ્ન શરીરધારી માનવી શાન્તિ અને સાત્વિકતાની શોધમાં નીકળ્યો. શરીરોશરીરમાં, પોળેપોળમાં, સદનોમાં અને શ્રીમતોની સીમેન્ટ નાદે બાંધેલી-જ્ઞાતી કૃતિમાં, આલયો, મહાલયોમાં, જીવનો અને લવનોમાં, વિલાસો અને પેલેસોમાં, દરેકદરેક વસાહતોમાં માનવ પ્રાણી, શાન્તિ-સાત્વિકતા યોગવા સાચું. રખડતા-જટકતા નસીબની કાઈ કમલાએ ધરીએ દેવાલયમાં બટકાઈ પડ્યું, ત્યાં તો—“કાઈ હાર નેમશે? ભેટ ધરવા માગજી, મીસરી, શીફળ કે એવું કંઈ લેશે? ભેટ પૂર્વા પ્રચૂર્ય નેમશે?” વિગેરે પ્રશ્ન પરંપરાની મારા માનવ પ્રાણી પર ઝડી વરસી પડી.

શું જવાબ આપે? શું લેવું અને શું ન લેવું? માનવી સુઝાઈ પડ્યો, આંખો આકાંક્ષા કરી, સંભળ્યું ન સાંભળ્યું કરી માનવી આગળ વધ્યો.

સારીરિક ગતિ સાથે સૂર્યો-વિચાર પણ આગળ વધ્યો. શું અહિં પણ દુન્યવી વ્યાપારો? અહિં પણ આપવાનું અને લેવાનું! ને અહિં પણ આમ ક્ષ-વિક્રય છે તો પછી સાત્વિકતા-સાચો પ્રમાણ અહિં હશે-મળશે? વિચારોએ શરીર પર જગ્યા કરી, આગળ ચાલ... શરીર દોરાયું, મંદિરમાં ગયું:

અરે અરે આ શું! મારા નેર્વા જ અનેક શરીરોને આ મેળો યાત્રો! બધા જ આમ તેમ ફરે છે, ભેસે છે, ગાય છે, વાતો કરે છે, પ્રસાદ ખાય છે અને ફેરોસાણ ચલાવે રાખે છે, મેં આ ભેટ ધરી અને તેં આ ભેટ ધરી; આતે શું? અહિં પણ રમ્યકસ: ભેટ ધરવામાં પણ વ્યાર્થ હાજે છે તો ખરી!... અહિં પણ સ્વાધીં વાતાવરણ આટલું લઈ રહ્યું છે. શુદ્ધ સાત્વિક પ્રભાવ અહિં મળશે! (સ્વપ્ન માનવી પાછો વિચારે ચાલ્યો) પરંતુ આ ભેટ ભેટ અને ભેટ

એ શબ્દ કેમ આવ્યો બધો ગુંજ રહ્યો છે! હીક છે, ચાલને હું પણ કાંઈક ભેટ ધરું; પણ શું ભેટ ધરું? આ બધાં માનવ શરીરો તો, મેં આ ધ્યું અને તેં તે ધ્યું, એમ ભેટ ધરવાના જ પોષાર પાડી રહ્યાં છે, હું પણ એમાં મારી અલ્પ ભેટનો નાનકડો પોષાર પૂરું તો ખરો જ.

પણ શું ધરું?... હા હા. એજ હીક છે. કહે છે કે પરમાત્મા તો નિર્લેપ, નિર્વિકારી, અને મહાન છે. તેની પાસે બધું જ છે અને બધું જ છે. માટે જ તે બધામાંથી જ આપણને બધું જ આપે છે. તો પછી તેના આપેલામાંથી તેને થોડું પાછું આપવું એમાં ભેટ શાની? એવી રીતે પાછું આપવાની ક્રિયાને ભેટ તરીકે ઓળખાવીએ તો તેની દૃષ્ટિએ તે તેની મરકરી ન હોવાય!

એ તે હો, પણ કાંઈક તો ભેટ ધરવી જ પણ શું ધરું? માનવી મુંઝાયો. હીક છે, સવારે મેં જાળને તોફાનમાંથી શાન્ત રહેવા માટે પૈસા આપ્યો હતો, બપોરના તેણે તે પૈસા પાછો મને ખુશી કરવા ભેટ કર્યો. બાળક પણ નિર્લેપ, નિર્વિકારી અને કુદરતની વધુ નજીકનું પ્રાણી તો હોવાય છે; પણ અહિં તેની પાસે કાંઈ ન હતું. મારી પાસે બધું જ હતું. તેમાંથી મેં થોડું આપ્યું અને તે બાળક પાછું તે મને ભેટ કર્યું. તેમાં તેણે મારી મરકરી કર્યાં કરી! હું પણ શા માટે જ રીતે પરમાત્માને ભેટ ન ધરાવી શકું? તેણે તેની પાસેના બધામાંથી બધું જ મને આપી દીધું છે. તો હું મારી પાસેના બધામાંથી થોડું જ તેને આપું—અને તે ભેટ હોવાય ખરી: વિચાર કરીને માનવ પ્રાણી દેવમૂર્તિ પર એક પેસો ફેંકે છે; તરત જ એક અતિ તીવ્ર આંખ પણ સદન ન કરી શકે એવું તેજસ્-કિરણ ફેલાય છે. માનવી અંનાઈ નય છે. “આ શું! મારી આ જૂલ તો નહિ ચઈ હોય!” સાથે જ વ્યંતાવરણમાં શબ્દો ગુંજે છે...

“અરે સ્વપ્ન શરીરધારી માનવી, તું આ શું કરે છે! મારી પાસેના બધામાંથી મેં તેને બધું જ

આપી દીધું, ત્યારે તું આ અલ્પ ભેટ ધરીને મને હેસલાવવા માગે છે?"

ચપ્પે કહ્યાંચીયર યતાં માનવી ચમક્યો—"આ શું? કાણુ બોલે છે? ક્યાંથી આવ્યા આવે છે? શું કહે? શું અર્થ? ચોક્કસ આ અર્પણ ક્રિયામાં-ભેટ ધરવામાં બૃહ થઇ છે." બધું જ લઈ લઇને થોડું જ આપી-હેસલાવી રાજ કરવું, એ એક વ્યક્તિની બીજી વ્યક્તિ તરફથી મરહરી કરવા જેવું તો દશે જ. ત્યારે શું અર્થ? બધું જ અર્પણ હશે તો મારો પાસે શું રહે!...

ચપ્પે સંભળાય છે..." તારી પાસે મને ભેટ કરવા-અર્પવા-તારું શું છે? શું ધરીશ? "

માનવ પ્રાણી મુંઝાઈ પડ્યો. કાંઈપણ નિર્ણય કરી શક્યો નહિ, હૃદયના તીવ્ર ભાવપૂર્વક આવેશથી તીનતાદ ક્યો—

" પ્રભો—" પૈસા છે અર્થ? "

" તારા નહિ, મારા આપેલા છે. "

" ધર, જમીન, વૈભવ છે અર્થ? "

" તારાં નહિ, મારાં આપેલાં છે "

" વિવિધ કપડાંસત્તાં, ધરેણાં છે અર્થ? "

" તારાં નહિ, મારાં આપેલા છે "

" ઠીક મારું આપું કુટુંબ છે અર્થ? "

" તારું નહિ, મારું આપેલું છે. "

" મારી પોતાની જાન-શરીર છે અર્થ? "

" જાન, શરીર, તારું નહિ, મારું આપેલું છે. "

" મારું જીવન સર્વસ્વ અર્થ? "

" અરે-મર્જા, જીવન તારું નથી, મારું આપેલું છે. જીવનને તું સમજી શક્યો નથી. જીવનને તું ચરોત્ર, તેને લગતી ક્રિયાઓ, તેનાં સાધનો અને તેના ઉપસોધ, એમ માનતો જણાય છે, પણ તેમ નથી. જીવનસર્વસ્વ એટલે જન્મથી મરણ સુધીનો વખત, અને તે વખતે તે મારા તરફથી તને અનામત અપાયેલી બક્ષિસ છે. બક્ષિસ વાપરવાનો તને હક છે, કેમકે તે બક્ષિસ છે, પણ તે અનામત બક્ષિસ છે. અનામત વસ્તુ મામણી થયે પાછી આપવી ભેદજો; પરંતુ તે અનામત બક્ષિસ કરી છે તે માટે તે બક્ષિસ અલ્પતા તેના વ્યયનો દ્વિસાધ, એ તારે આપવો જ ભેદજો. તે બક્ષિસ-એટલે જીવન-જીવનસર્વસ્વનો તું માલીક નથી, તું શું-આપશે? "

માનવ પ્રાણી મુંઝાઈ પડ્યું (પડી જઈ મનમાં થયું કે ધેડી જઈ તો ચરવા, પણ જીન મુજીને આવવું

પડ્યું એવું થયું.) શુદ્ધ નિષ્ક્રિય થઈ ગઈ, શરીર જડ બની ગયું પાસે આવવા જેવું-કોટ ધરવા જેવું પોતાનું જ કાંઈ ન દેખાયું. જીવન જ ન્તારે આમ અનામત-બક્ષિસ થઈ પડ્યું, તો પછી જીવન જીવતાં તેના વડે મેળવેલી શૈદિક, આધિદેવિક કે આધિભૌતિક અગ્ર ગમે તે વસ્તુનો માલીક જ પોતે રહેતો નથી. બહુ બહુ વિચારેને અતે સરવાળે '૦' શન્ય આવ્યું.

"કાંઈ જ નથી-અરે મારી પાસે કશું જ નથી, નથી, નથી અને નથી" હે જીનિષપંતા! પરમાત્મન! પ્રભો! હું આપને અર્પણ શકું તેમ મારી પાસે મારું કાંઈ જ નથી. ક્ષમા કરો પ્રભુ! હું તો દેવાળું જ કાઢું છું; બક્ષિસો અને અનામત બક્ષિસો જ પડ્યાં છું.

માનવી મુંઝાયો-વિચારોના અતિરેશથી મન, વાણી, શરીર તદ્દન જડવત્ બની ગયું. પરમ તત્ત્વના તેજસ્વ્યમાંથી તેજસ્વ્ય બની પરમાત્મજો પયરાવા, મનુષ્ય હૃદયમાં ચેતના પ્રસરી, હૃદયમાં સ્પર્શો થઈ. "હર ક્યાં ખોળવા જાય છે? હું અને મારું પોતાનું એમ તું જોને માને છે, તે જ અર્પણ કરને!" તે ભાવ સિવાય તારી પાસે અહિં દુનિયામાં તારું પોતાનું કાંઈ જ નથી અર્પણ કરનારના ઇતિહાસ જોડે તેઓએ શું અર્પણ કયું? "

મનુષ્ય યોદ્ધા ઉઠ્યો આ શું : જસ એમ જ કરે. એક પછી એક આત્માર્પણ કરનારી વ્યક્તિઓનાં જીવન-ચરિત્ર વિચારવા લાગ્યો, હૃદય ચેતના પામ્યું, મન પ્રકૃત્લીન થયું. આનંદ-આનંદ-આનંદ-અસ આનંદ જ છે. ઉગ્ગાર સરી પડ્યા.. ધન્ય છે નરસિંહ! ગીરાં તને પણ ધન્ય, પીપા, સુગંધસ, સદના સમૃદ્ધ, તમો બધાને ધન્ય છે. ખરેખર ધન્ય છે, ખરું અર્પણ-સમર્પણ-તમોએ કયું, ભેટ તો તમોએ જ ધરી જાણી. હું ઉપરનો સંપૂર્ણ કાણુ તમોએ જ ખરો અર્પણ કર્યો અને તેથી જ તમારા યોગ્યેમની પરમ સત્તા પરમેષ્ઠિએ જ સંપૂર્ણ વહન કરી. જસ એ જ અર્પણ-એજ ભેટ-સંપૂર્ણ હૃદયાર્પણ કરવું. આત્મ-સમર્પણ કરવું સિવાય બીજું કશું જ મારું પોતાનું અર્પણ યોગ્ય છે જ નહિ. પરમ સત્તા જ પ્રેરણા કરરી ક્રિયાશીલ રહેવાની જરૂર નથી. બધા જ બોળે જોતા છે તેને સોંપી દઈ એ જ વહન કરે, પ્રેરણા એ જ આપે. યોગ્યેમની એની જ જવાબદારી છે. ચીતાશી!

મનમાં મક્કમતા થઈ, માનવ પ્રાણી સ્વાત્માર્પણ કરવા તૈયાર થયો. પરિણામ શું? ! અચ્યુ.

માહકે-નો સગવડતા ખાતર નીચેને ઠેકાણે 'વિશ્વવ્યવસ્થા'નું લવાજમ પાછી પહેલ મેળવીને બસી શકાયે.

સંખ્યા.

- ૧ એન. એમ. હજારની કંપની; ૧૪૫ પ્રિન્સિપલ્સ.
- ૨ પ. નારાયણ મલ્લ પુસ્તકાલય-કાલ્યાણીવીરો.
- ૩ શ્રી. ડા. રામજી ખીમજી કેસરવાલા ૧૦૭ મુદ્રાલવાડી.
- ૪ શ્રી. બમનાદાસ માધવજી ડેવીભાઈ ખાતર ખારાકુવાપાળે.
- ૫ જયવંત શ્રી. પ્રેસ ૪૪ સી. પી. ટેન્ક પહેલે માળ
- ૬ સાદ જુક ડેપો, — પ્રિન્સિપલ રફીડ.
- ૭ મિકમલાલ તુલસીદાસ પહેલી કુલસવાડી, પારસીની અગીવારી સામે કુરનીચરની કુદાન
- ૮ નામક સોપ ડીપો, જુલેશર
- ૯ અમસાલાલ જમજીવનદાસ અનંતવાડી
- ૧૦ શ્રી મુળશકરભાઈ, દવે સોપ ડેપો
ફેબ્રુઆરી ૨૦ — અનંતવાડીને નામે મુળજી ૨
- ૧૧ શ્રી. વિહલદાસ વીરમંદ,
ચાલ મનમુખલાલ નારાયણદાસ
૧૧૮, કસારા ચાલ, પહેલા માળ, મુખાર્જી નં. ૨
- ૧૨ શ્રી. દરજી ચાંતિ સેવા મંડળ,
૧૭૭, ખાતર ગેટ રફીડ, કોટ, મુખાર્જી નં. ૧
- ૧ મુખાર્જી વસ્ત્રવખાઈ દહાણુવીરો
- ૧ મુખાર્જી દરજીવનદાસ જુલસેલસ-નવસારી
- ૧ મહેન્દ્ર શુક્લ, સરુપ જોષીવાલેલ જાલાહરોડમુરત
- ૩ શ્રી. માખલાલ ભગવાનદાસ મયંદ
સામા તળાવ, પાળીની ભીંત, મુરત
- ૧ જુલસેલસ દેસાઈ બ્રહ્મ, કલોપોળ ખજાર-વચ્ચ
- ૧ પટેલ ઇન્દુભાઈ શિવાભાઈ-શ્રી રામકર્ણીર
ધમિર-કોરોબની બાલુમંડ, ધારી પેળ, વડોદરા
- ૨ નર્મદાકર ઇન્દુભાઈ પાંક નેગીદાસ વિકુલની પેળ
- ૧ સુલેશ્વર-જીવજીવદાસ દરજીવનદાસ કોરોબની
- ૪ શ્રી. મદાહાળી બેંગલસ રોસ, .
ન્યામમંદિર પાછળ, દનુમાન ચકલા, વડોદરા
- ૧ મધુસુદન બાઈલાલભાઈ જુલસેલસ પાંક
- ૨ પોપટલાલ ચૌકલાલ, પાંક
- ૩ ગજવેલ પટેલ નામજીભાઈલાલદાસ મુન્દરાસ તા. પાંક
- ૧ જુલસેલસ તાપીશકર જશ્વંતર જીવજીવ
- ૧ વીહલદાસ જોશી, ટાવર રોડ-કોલોઈ
- ૧ શાન્તિલાલ હોટાલાલ-સોલોડ
- ૧ જાળાલાલ જશ્વજીવદાસ ઇપાધ્યાય મોદીનીવાડી. મોખર
- ૧ ચરોતર જુક ટોલ રોસન રેમ-આણંદ
- ૧ શ્રી રમજીલાલ જ્યેષ્ઠરામ સાઓ. રેડીઆપોળ. ઉમરેડ
- ૫ શ્રી. મીજલાલ મોખાર્જી ચાલ, દલાલ પેળ, "

- ૩ ગીમનલાલ હોટાલાલ, સટાકપોળ-ઉમરેડ
- ૧ શ્રી. રામભાઈ શંકરલાલ કાટ, અલપોળ, કોલોઈ
- ૨ શ્રી. જમનાભાઈ પાંક, ન્યુ પેપર એજન્ટ "
- ૧ જોરવનભાઈ વસ્ત્રવખાઈ પટેલ (સર) મુ. કરમચંદ
- ૧ નારાયણભાઈ હરિરામ રાવલ-મુ. ખાવડ
- ૧ દયાજી પરચીતમ મસીદ પામે-આણંદ
- ૧ કુખ્યા પ્રિન્ટરી (પારખ બ્રહ્મ) પટેલ
- ૧ ગમીન હોટાભાઈ કાશીભાઈ ખજારમં-મુ. વીરમંદ
- ૧ શ્રી ભાદરજી મત્તમ મંડળ, ભાદરજી
કાશીભાઈ મંજળદાસ પટેલ, મોડી ખાડી, "
- ૨ શ્રી. સુભાવ ભગ્ન મંડળ, C/O પટેલ ચણ, "
ભાઈ ભાઈલાલભાઈ, સરકારની ખાડી સુભાવ
પટેલ-જમનાભાઈ નાથભાઈ, નાવલી
- ૧ વૈષ્ણવ પ્રિન્ટરી બોરસદ
- ૧ દેસાઈ જુક ડેપો, સાંધાપીપળી નડાભાઈ
- ૨ પા. અંબાલાલ મહાભોઈ લખાવા "
- ૩ શ્રી. રમિત સાદિલ મંદીર માધનગર "
- ૪ શ્રી. મુખાર્જી-ખાલ-મંડળ મોદીજીવાઈ માધ્યોક "
- ૫ શ્રી. સોભાજી કંબન રોસ, ભાવસારવા "
- ૬ સી. અમીન કંપની, દેવજીવન રોસન રોડ, "
- ૭ શ્રી. રીલાસ ભગ્ન મંડળ, "
લાલ મધુસુદન જોરવનદાસ, ડાયલા પેળ.
- ૧ ભવાનીશંકર ત્રિભોવનદાસ તવાડી-ચોલોડ
- ૧ કાલીદાસ લલ્લુભાઈ પટેલ વસો ડાપરેડીવને ક-વસો
- ૨ કાલીઆ મોતિભાઈ નેડાભાઈ, વચ્ચ પામે. પેલો
- ૧ શ્રી. વસો ભગ્ન મંડળ,
૪૯ પરચીતમદાસ મગનલાલ, ચોક, વસો
- ૧ કાશીભાઈ વસ્ત્રવખાઈ દહાણુવીરો
- ૨ વીહલદાસ નામદાસ પટેલ ખેડ
- ૧ શ્રી. મંદુકા ભગ્ન મંડળ,
૨૧, સા: ચંદુલાલ ગજુપતરામ દેસાઈ, મંદુકા
- ૧ શ્રી. મહેતા જ્યોતિલાલ મણિલાલ જોષી, નરસંક
- ૧ શ્રી. મનમુખલાલ જોશી, ત્રિવેદી.
રેડીઆપોળ, ૭/૭૭, તીલકનગર કાનપુર
- ૧ શ્રી. પીજી ભગ્ન મંડળ, શ્રી. મગનભાઈ જી. પાંક
પટેલ મોડીકલ રોસ, પીજી
તવનીતલાલ જોષીલાલ દેસાઈ, કંપડવલજી
- ૨ ગીમનલાલ આટ રેડીઆપોળ કંપડવલજી
- ૨ શ્રી. જોષીલાલ મુવરેમ દોહીત
- ૨ શ્રી. મીજલાલ મોખાર્જી ચાલ, દલાલ પેળ, મુ. નામડી

અમદાવાદ

- ૧ મહારાજશ્રી સોતારામજી સમી માંચીની પોળમાં
સોનીની પોળના મેળા ઉપર
- ૨ શ્રી. ભક્તિમાર્ગ કામીચક્ર ચંચાલિત કાર્યજનક
દવાખાનું, આરોગ્યપરોઃ નારાયણ તૈવાચ
- ૩ જુહાસેલજી મહારાવ રામચંદ્ર ભગુપટે તથા દરવાજા
- ૪ હકર જુક કેપો, રીંગીરોડ, પુલ નીચે
- ૫ શ્રી પ્રભુદાસ મહારાજ કારંચુર તળીયાની પોળ
- ૬ સાહ સોમચંદ અંબાલાલ બહીયાળીકામની પોળમાં
કમાનવાળું પોળ
- ૭ નર્મદાકંઈર-મુળકંઈર પંડ્યા રામચુર કાપડીવાડ
- ૮ ધરમાર પ્રીન્ડીય પ્રેક્ષ માલાદનુમાન પાસે
- ૯ ખોપકર ભીખાભાઈ સખારામ અસારવા મુનિ ના
ડબ્બા પાસે કોઠાવાસ,
- ૧૦ ધીરજલાલ ખીમજી બળદેવ, ગિરધરનગર નં. ૧૪
- ૧૧ પટેલ મોહનલાલ નહેરુદાસ મહેતા મધીનીપર
સાહચુર-વનખાળી વાંકાની પોળ.
- ૧૨ ભાવચાર હોમતલાલ મંગળદાસ સાહચુર-
વડીકાટડીની પોળ પાસે, વેળીચંદના કહેવામાં.
- ૧૩ કંઈરરાવ માધવરાવ આયકવાડ
મીરજાપુર અમદાવાદ ગેરજ
- ૧૪ વિનોદચંદ્ર રામજીભાઈ ગીરધરનગર બંચા નં. ૬
- ૧૫ વૈલ, અંબાલાલ વિલ્લદાસ કુપ્પસાવાડ કુંભારવાડ
- ૧૬ ગીમનલાલ કોટાલાલ દલાલ જુના સાકમાઈટ
જયવંતલાલ એન્ડ કું.
- ૧૮ ધાર્મિક પ્રસન્નલાલ, વીકાટી રોડ
- ૧૭ અનડા જુક કેપો, માલાદનુમાન પાસે
- ૧૬ દેસાઈ બ્રહ્મચં, લક્ષ્મી વિલાસ હોટલ સામે
- ૨૦ આદર્શ પ્રસન્ન ભંડાર, બદ પાસે
- ૨૧ બ્યાસ ભયમુખ્ય જમનલાલ ૮૧૩૨વિવારપેઠે પૂનાસીટી
- ૨૨ મણીલાલ અમલાલાલ, માદચુર-અમદાવાદ
- ૨૩ લક્ષ્મીચંદ કાળીદાસ પટેલ, નવા વાડજ "
- ૨૪ મહંત માધવદાસજી જુક મોહનદાસજી
પીતળીયા બંબા વિષ્ણુમંડીર
- ૨૫ પ્રીન્ડીય રોઈ બદ, તાર પ્રીન્ડીય
- ૧ પટેલ કોટાભાઈ ઉત્તમભાઈ મુ. ધરમજ
- ૧ શ્રી. કાદ માલમુખ્યભાઈ ગીમનલાલ,
કાપડના વહેપારી, ઉંવારજાદ
- ૧ કંઈરલાલ જોષીતારામ દિલિત રામજીભાઈ જયમંડળ
જ્યોતપુરા-કંડોડ
- ૧ માધવલાલ કેવળદાસ પટેલ મુ. રૂપાલ વાપા કંડોડ
- ૧ કંઈર કાળીદાસ ગૌરધનદાસ-બહુચરાજી

- ૧ મુન્દરાત બંદરલ રૂ. કમ્પની-મહેસાણા
- ૧ શ્રી. કમિરલાલ વલ્લભરામ ભેવી,
કમીર કાદેજનું ધરિર, વાનગર
- ૧ કુંજારાવ મેપાળરાવ ચીટનીચ, પાટણ
- ૧ શ્રી. પટેલ નાયાભાઈ નરસીભાઈ, માણુરમા
- ૧ શ્રી. રતનલાલ નરસીદાસ, બળરમા, વડનગર
- ૧ રવિચંદ્ર કાદેજર બ્યાસ દેસાઈ પોળ-વીરજગદામ
- ૧ શ્રી. નારણભાઈ પ્રેમચંદ ગાંધી, બળર, ધોળકા
- ૧ શ્રી. જોષીસન મુદરજી સોની, કોઠ (ધોળકા તાલુકા)
- ૧ શ્રી. ભવાનભાઈ મનનલાલ દરજી,
મગદ (ધોળકા તાલુકા)
- ૧ ગૌરધનદાસ કોટાલાલ, મોલવાડા ધેરી-ધંકુકા
- ૧ હર્ષદરામ મણીલાલ સાહ જુઠાધવાડ-મોડાસા.
જુનાગઢ
- ૧ રતિલાલ મુલાખચંદ ટોક્કી, રાંધી પ્રિ. પ્રેક્ષ સરજલગોડ
- ૨ કમરલાલ જી. રામ, હવેલી બેન
- ૧ કાસનચંદ એન્ડ કો-સુરેદરી, (પુનાના)
- ૧ હનુમાન આશ્રમ મોક્ષ નં. ૧૧૧૬ નેરોળી
- ૧ ડી. પી. ભગત, પો. મો. ૨૪૧ મોરબાસા
- ૧ જોડાલાલ પી. ભગત ન્યુસપેપર એજન્ટ-ભામનગર
- ૨ દરિદાસ વાળક રણજીતભોઈ ભામનગર
- ૧ શ્રી. રમણીલાલ કાળીદાસ કાપખામ,
મોલવાડાપુરા, ગોંડલ
- ૧ કા. મનજીભાઈ દામજીભાઈ, કાપા મારકીટ-રાજકોટ
- ૧ મધુસૂત્ર નારણદાસ જુકસેલર-વેરાવળ.
- ૧ શ્રી. ગીરધરલાલ દરિલાલ દવે, રાવળ કળીયા, હળવડ
- ૧ શ્રી. કસ્તુરચંદ પુનરા,
ધી પ્રાંખા કમીક વર્ક, પ્રાંખા
- ૨ શ્રી. શનકામ રામસીંહ હોટલવાળા, રોજન સામે,
- ૩ મહંતશ્રી રામલાલદાસજી પ્રજ્ઞદાસજી, પ્રાંખા
- શ્રી. હરજીવનદાસ પ્રાચીભાઈ કંઈર,
બળરમા, રાજસીતાપુર (પ્રાંખા)
- ૧ રાંધી પ્રવીણચંદ જનલાલ, વડવાજી કેપ.
- ૨ બજજીવન જુકડીપો, દાંડીચોલ-વડવાજી કેપ.
- ૧ નટવરલાલ નરસીભાઈ પટેલ, કંદલાજુપુરા
- ૧ કામેશ્વર પ્રતાપલાલ, અમરેલી
- ૧ નાનાલાલ ત્રિભોવનદાસ પંડ્યા, મુલ. ગા.પ. રૂઢ
અમરાવતી (ગીરા)
- ૧ ત્રિવેદી પ્રતાપકર બચ્ચંદર પોલ
- ૧ જોગજીવલાલ એમ. લોમાવાળા દેવગઢખારીયા
- ૧ આપવજી લક્ષ્મજી C/O. કાટોલ મેડીયલ રોડ,
સરદેવનગર-લાવનગર
- ૧ મુન્દરાત પ્રસન્ન ભંડાર, નાનકવાડા-કરોન્ડી
- ૧ મેક્ષે માણુલાલ નરસીભાઈ કંડોડ-મુલ

❖.....છતી આં ખો એ.....❖

આ કાર્ય પૂર્ણ થયું, આ કાર્ય ચાલુ છે, અને આ કાર્ય શરૂ કરવાનું છે, એમ કહેનાર મરણની છેલ્લી પળ સુધી કાર્ય કરે છતાં તેના કાર્યોની પરંપરા ધટતી નથી. માટે તે અંધ છે.

જે નજરે દેખાય તે ખરું અને ન દેખાય તે ખોટું; જેને તર્કથી સિદ્ધ કરી શકાય તે જ સત્ય અને બીજું ખધું અસત્ય એમ માનનાર અને મનાવનાર ખૂંટે છેતી આંખોએ અંધ છે.

યુદ્ધો છતાં પણ શાન્તિને ન છતી શકાય, આગ્રાદી મળે, પણ આત્મા વિષયોની પરાધીનતામાં પડ્યો રહે, એવા હીરા-મોતીની ખરીદી કરવા જતાં માત્ર ચણાની ખરીદી કરીને રાત્રનારાઓ પણ દેખતા છતાં અંધ છે:

દુનિયાને પ્રભવનારા માંધાતાઓ જમીનદોસ્ત થઈ ગયા છે એમ જોયા નહયા છતાં જે માંધાતાઓ સત્તા, સમ્પત્તિ અને શક્તિના બળથી અન્યને તુચ્છ-હીન સમજે છે. તે આંખો હોવા છતાં આંખો વિનાના-ધૃતરાષ્ટ્ર છે:

અનન્તકાલની ગર્ભચાતનાઓ ભોગવી ભોગવીને ત્રાહિ-ત્રાહિ પોતાં છતાં ૧. કર્મક્ષેત્રમાં અવતાર ધારણ કરીને જેઓ સંવેળા સાંવચેત નથી બનતા તેઓ જ્ઞાનહીન-નેત્રહીન અને દષ્ટિહીન છે:

પાછલા ઇતિહાસનાં પાનાંઓ ફેરવો, સરલ બનો, અંધાઓની દારવણી ગમે તેટલી વિશાલ હોવા છતાં, તેમાં પતનનો ભય છે, ભક્ત બનો, નમ્ર બનો સરલતા અને સત્યનો દૃઢ આશ્રય રાખો:

અત્યારે કહેવાય છે પણ સંભળારો નહિં, જ્યારે સંભળારો, પૂર્ણ પશ્ચાત્તાપથી આંખો ભીની થશે, ત્યારે કોઈ કહેનાર નહિં હોય, અને તે સમયે:-

‘અન્વેનૈવ નીપમાતા પયાન્વાઃ’

આંધળાએ દોરેલા આંધળાના ટાળાં જેવી ગતિ ન થાય તે માટે આજે જ અત્યારે જ:-

ઉપરિહૃત, નામ્રત, પ્રાણ્વ વરાશિષોપત
હીમ, જાગો અને જ્ઞાનીજનોને મળીને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરો. ‘શરણ્ય’

પ્રાણી

વર્ષ
૧૦ મું
આશ્વિન
૧૯૮૨

ઉજ્જૈન

અંક
૭ મો
અક્ષય
૧૯૪૬

હુ હરે રામ હરે રામ રામ રામ હરે હરે; હરે કૃષ્ણ હરે કૃષ્ણ કૃષ્ણ કૃષ્ણ હરે હરે

અધિપતિ:-પં. મગલજી હિલ્લજી શાસ્ત્રી. : : સહતંત્રી : મગનલાલ છારાલાલ રજાણ
સહિવાલકાર.] બવરજાઓ-શાન્તિલાલ વિ. ત્રિવેદી અને કચરલાલ રાજા
'વિશ્વમંજલ' કાર્યાલય ભુનાગઢ'

વાર્ષિક લવાબજ :

ફિલ મહાર :

રૂ. ૪-૩-૦

રૂ. ૧-૮-૦

વિષય સૂચિ

ક્રમાંક	વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
૧	જીવન સમર્પણ [કાવ્ય]	શ્રી 'પુનિત'	૫૨૧
૨	સમ્પ્રદાય	...	૫૨૨
૩	ભક્ત પીપાણ	શ્રીતનાયામ' શ્રી સીતાગમજી શર્મા...	૫૨૩
૪	ભક્તિરત્નાવલી	શ્રી ચોખીન્દ્ર જ. ત્રિપાઠી.	૫૨૪
૫	આધ્યાત્મિક કોસેન્સ	વૈદ્યાજી શ્રી મુદરલાલ નાથલાલ જોષી.	૫૨૭
૬	આધ્યાત્મ ભાગવત	રવામી શ્રી ગાયત્રીધંજી...	૫૨૯
૭	ધર્મપથના પથિકોને [કાવ્ય]	જોષી નાગેશ્વર મગનલાલ	૫૩૪
૮	પુનિત ગાથા-રાખનો હમ્મે...	શ્રી. 'મગનવહારી'	૫૩૬
૯	ભગ્નો છોડો [કાવ્ય]	શ્રી ભાલકવિ	૫૩૮
૧૦	ભક્તચારી-ધર્મનાધી	શ્રી પદ્મજી શાસ્ત્રી.	૫૪૩
૧૧	ક્યાં છે? [કાવ્ય]	શ્રી ચંદ્રકાન્ત મગજી જોશી.	૫૪૫
૧૨	એક પત્ની એ જ ગૃહસ્થાશ્રમ	શ્રી ભાલકવિ.	૫૪૬
૧૩	શ્રી 'સાગર' મહારાજ અને તેમનું સાહિત્ય	શ્રી 'કાસાર'	૫૫૦
૧૪	કાવ્યકુળ [પાદપૂર્તિ વિભાગ]	...	૫૫૩
૧૫	પતિવ્રત ધર્મનો પ્રભાવ	શ્રી 'રમેશકુળ'	૫૫૬
૧૬	હું કહું ત્યાં છે [કાવ્ય]	શ્રી 'પ્રભુચિત'	૫૫૯

જરૂરી સૂચનાઓ:-

૧. આદેશોએ પોતાનું નામ-શિરનામું ૨૫૯ લખવું
જોઈએ, અને પોતાનો આદેશનંબર લખવાનું
જોઈએ. વી. પી. મંગલવાળી ટેલીફોન મહીને દોઢ
મહિને મળે છે. વી. પી. અને મનીઓર્ડર બંનેનો ખર્ચ
જોઈ ન છે; માત્ર વી. પી. મોકલવાની બવરજામાં મળ
વિષય પડે છે.

૨. પત્રોની જવાબ મેળવવા માટે રીપ્લાઈ પોસ્ટમાર્ક
૩ ટીકોટ મોકલવી જરૂરી છે.

૪. આસિકર્ન કાર્યાલય ભુનાગઢ દોવા છતાં વિશ્વમંજલની બવરજા મંગળી પત્રો, આદેશ
જનવાની સૂચના, મનીઓર્ડર વિગેરે-અધિપતિ: 'વિશ્વમંજલ' O/o શ્રી લક્ષ્મીભાઈ.
કાર્યાલય પો. બો. નં. ૬ અમદાવાદ એ શિરનામાથી કરવાં જોઈએ.

પ્રાચાર : પં. મંગલજી હિલ્લજી શાસ્ત્રી

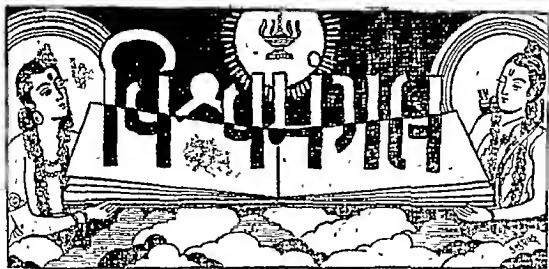
મુદ્રક : રતિલાલ ગુલામચંદ દોશી

વિશ્વમંજલ કાર્યાલય, કવેલી સેન-ભુનાગઢ

દોશી પ્રેસ, સરકારબેઠા, ભુનાગઢ

ભગવાન બુદ્ધ

સત્સંગં જનયત્પરાત્મવિપયે મર્તિ સમુદર્શયત્ । કામોદ્દેગહુમાર્ગદમ્મનનકં સાહિત્યમ્મૂલપત્ ।
 વર્મોદ્દેષમનુક્ષણં પ્રથમયત્સન્દર્શયત્સદ્ગતિં, સંજાતં સત્ત્વ 'વિશ્વમંગલ'—મપાકર્ત્ત્વં જગદ્ગતિમ્ ॥

વર્ષ ૧૯૩૫

આસો-૨૦૦૨

અક્ટોબર-૧૯૪૬

અંક ૭ એ.

જીવન-સમર્પણ

મારા જીવન કેરી નાવ (૧) તારે હાથ સોંપી છે.

ચાહે ફળાડે કે તાર (૨) તારે હાથ સોંપી છે.

મારા-૧

બવસાગરની બૂલવણીમાં બૂલી પડી છે નાવડી;

એને ઠેકાણે તું લાવ (૨) તારે હાથ સોંપી છે.

મારા-૨

એક જ છિદ્ર પડે નાવમાં તો એ ફળી જાય છે,

અહીં તો ઘણાં રહ્યાં છે દ્વાર (૨) તારે હાથ સોંપી છે.

મારા-૩

માયા-જળથી દરિયા બરીઆ મમતાનાં તોફાન છે,

'પુનિત' નાવલડી તું વાર (૨) તારે હાથ સોંપી છે.

મારા-૪

શ્રી 'પુનિત'

રામપ્રસાદ

અશાંતિની અસર

દેહની અશાંતિની અસર જેમ મન ઉપર થાય છે. તેમજ દેશની અશાંતિની અસર પ્રત્યેક રમાને અને પ્રત્યેક કાર્યો પર થાય જ છે. ક્ષણિકતા, યુગ્મ અને અમરતાદી અશાંતિના કારણથી અમારે આ વર્ષે કામગીરી અને અન્ય બ્યવસ્થા સંભાળવાની ખેડક મુશ્કેલી ભોગવવી પડી છે. આજે મોટા મળવાની ફરિયાદો ઉપરથી દેહસાથે કબજા આજે મોકલવા પડ્યા છે અને અનેક પ્રકારે અન્ય લેખો મંગાવવા-મોકલવાની તેમજ અન્ય સાધનો મંગાવવા-મોકલવાની તકલીફ સહન કરવી પડી છે. કાર્યાલયને આથી ધણી અવ્યવસ્થા થયું લાગી પડી છે. ઉપરાંત અશાંતિના કારણે જ આ વર્ષનાં બાજુ આકર્ષણો ઓછાં બની શક્યાં છે.

આવી અશાંતિ પ્રત્યેક દેશ, પ્રત્યેક સમાજ અને પ્રત્યેક જાતિને આપત્તિરૂપ જ છે, એમાંથી પાપ, કલંક અને ઉત્પાતો વિના કોઈ કાંઈ જ મેળવી શકતું નથી, છતાં દેશ, સમાજ અને જાતિના દ્રોહ કરનારાઓ આવી અનિચ્છનીય અશાંતિ ઉત્પન્ન કરે છે અને દેશ, સમાજ અને જાતિને અવમાન્ય કરી દે છે.

ધર્મ ધાતક ન જ હોય

કોઈ પણ ધર્મ અન્ને ધાતક હોય તેવું કોઈ પણ ધર્મ-ગ્રામીને જાતમાં આવતું નથી, એટલે અનુક ધર્મ ધાતકી છે એમ કહેવું એ તો વધારે ધનું જ ગણાય. હા, એટલું કહી શકાય કે ધર્મમાં મહેલી અનિષ્ટકારક અક્રિયાઓ સ્વાર્થવચ કે અન્યની દોરવણીદારા ધાતકી વર્તન સ્થાવના હોય છે.

વિશ્વમંથન માસિકનો આ સાતમો અંક ગ્રેમી પાઠકોના કરમવચના નુસાર છે. વિશ્વમંથન દ્વારા ધાર્મિક તત્ત્વો પ્રત્યેક જનતાના હૃદયમાં સ્થિર કરવાની જાણના પરમદૂષણ પરમાત્માએ સફળ કરી છે એ અમારા માટે એક ઔરવનો વિષય ગણાય: વિશ્વમંથનના વિગેરાકાએ પ્રત્યેક ગ્રેમી પાઠકોના હૃદયમાં એકધારી રીતે સુંદર અસર પાડી છે એથી સતોષ થાય છે:

ધર્મિક માટે

વિશ્વમંથનના આઠ વર્ષના વિદેશિક ધર્મોક્તી બહુ જ થોડી નક્કો હવે સિલકમાં બાકી રહી છે, આઠક બનીને આ બહુમૂલ્ય વિગેરો મેળવી લેવાની ઉમદા તક. ધર્મગ્રેમી જનતા ન ચૂકે એમ પ્રેમપૂર્વક બસામણ છે.

કંદ્યાણુ અધ્યાત્મના આહુકોને

ઉપર સૂચનામાં દર્શાવેલી કારણોએ કંદ્યાણુ અધ્યાત્મના પાંચમા પુસ્તકનું પ્રકાશન પણ અસાધ્ય રણ વિલંબમાં નાખેલ છે. મુજાઈમાં થયેલી અશાંતિએ 'મંગલ મંદિર' પુસ્તકનું હસ્તલિખિત મેટર આવવામાં ન શકી કામ તેથી બાધા ઉત્પન્ન કરી દીધી છે, અનેક પત્રો તાર અને કાગળ એટલા બધા જ પ્રમાણે કરવા છતાં 'મંગલમંદિર'ના લેખકશ્રીના તરફથી કોઈ જવાબ મળ્યો જ નથી, એથી એના બદલે 'વંદના' નામનું પુસ્તક બહુ જ થોડા સમયમાં અધ્યાત્મના પાંચમા પુસ્તક તરીકે ગ્રેમી પાઠકોને પહોંચતું કરવામાં આવશે, અમારી આ વિવસ્થા માટે આહુકા કૃપાપૂર્વક કૈય રાખે.

વિનમ્ર નિવેદકો

પં. મંગલજી ઉદ્ધવજી શાસ્ત્રી.

તંત્રી : વિશ્વમંથન

દેસાઈ મંગલભાઈ હોટાભાઈ

સહતંત્રી : વિશ્વમંથન.

શ્રી સીતારામજી

જેમકે - કીર્તનાચાર્ય શ્રી સીતારામજી દર્શાવે.

[ગાંઠક પૃષ્ઠ ૪૮૫ થી ચાલુ]

તું અહિં ક્યાંથી ? ખેલત કહે છે, દાદા ! બહારવટીયા મળ્યા, મારી પાંચસોની બેડીના બળદીયા ગયા, બળેનું આડું ગયું, પચીસ મણુ થઈ પછુ ગયા એટલે મારે તો ધર્મ કરતાં ધાડ બીડી. આ રાજદો સંભળી પીપાણ શાંત ચિત્તે બિભા રહ્યા અને કહ્યું : “બાપ ! ગમરાઈ નહિ, ધર્મ કરતાં ક્યાંઈ ધાડ બીડી નથી અને તને ખજાર નથી ભાઈ ! ધના ભગતને ધર્મ વાવવા જતાં રરતામાં સંતો મળ્યા એમને ધર્મ આપી દીધા અને ખેનરમાં જઈ વેળુ (રિત) વારી તો પછુ પ્રભુએ એનો બદલો વાળી આપ્યો.

હે ધના ભગને જેની કીધી-(-)

વેળુ વારી આપ્યા ઘેર

તે દિનનો વિશ્વાસ છે

એ સત જનનાં પાત જ પૂર્ણ.

ધર્મનાં ગાંઠ વાળ્યાં રામ... . તે દિનનો

માટે બાપ ગમરાઈ નહિ અને હવે ફરીથી ધર્મ કરતાં ધાડ બીડી એવો રાજદો કાઢ દિવસ મોલીશ નહિ. હવે તું તારે પાછો જા, કાચ તારા ગાડું ને જગદ તારે ઘેર પડેયરો, પછુ મને એમ કહે કે બહારવટીયા ગામ-બેળદને કષ્ઠ તરફ લઈ ગયા. નિરાશ થયેલા ખેલેતે આનંદમાં આવી જઈ કહ્યું : “દાદા ઉગમથા ! એમ કહી પ્રદામ કરી ઘર તરફ ચાલ્યા માંડ્યું અને પીપાણએ બહારવટીયાનો પીછો પકડ્યો. જાડ એક ચાલ્યા ત્યાં તો પીપાણ બહારવટીયાઓની નજીક પહોંચ્યા, ત્યાં પીપાણએ બહારવટીયાઓને સાદ દીધો ! એ ભાઈઓ ! બિભા રહો. ત્યાં તો બહારવટીયાઓએ પીપાણને એળાળ્યા અને દેરેલાં સુખમથી રામ એવો અવાજ નીકળી ગયો. પીપાણ રામ રાજદો સંભળી બહુ આનંદમાં આવી ગયા, બિભા રહો બિભા રહો, રામના લાડીયા ભક્તો બિભા રહો. એકલા ધડને લેઈ જઈ યું કરશે ! લો આ રૂપીઆ સો. એમ કહી રૂપીઆ વાંસળી છોડી અને બહારવટીયાઓની આજ્ઞા રૂપીઆ સોનો દગલો કીધો. બહારવટીયા તો ધિરજીવ હતા અને પૂછ્યું ત્યારે ભાઈ ભક્ત ! પછુ

ઉપરથી આ સો રૂપીઆ ચાના આપો છો ! ભગન કહે ભાઈ ! એકલા ધડને યું કરશે. એટલે આ રૂપીઆ લો અને એનો ઘી અને ગેળા લારી દીરો તથા સુખડી કરીને ખાઓ અને ત્યાંસુધી ધડ, ગેળાને ઘી તમારી પાને પડેયે ત્યાંસુધી હું પત્રે પડીને માથું છું કે બાપ ! કાઈ વરે. મારું લૂંટરો નહિ અને તેના નિઃસાસા લેશો નહિ. બાપ ! સો, પચું હું કહું છું કે આ કેટલા ભવ માટે પાપના પેટલાં ગાંધો છો : બાપ ! મહાન પુણ્યાર્થના યોગે ને આ યોધું મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત થયું છે એ આમ લોકોના નિસાચા લખતે પૂરું કરશે તો નમારો કયે ભવે છટકશે થશે ભાઈ ! નિસાચાથી સલામાસ નીકળા જમ્ય અને આ ભવ અને પરભવ બે ભવ ગળડે અને યોગદી લાખ યોનિએ બટકનાંય આપણે આજે ન આવે. પીપાણના આ અનન્ય ભવના અપાપકા ઉપદેશથી બહારવટીયાઓ ગમગમ્યા ધર્મ ગયા અને ચરણમાં ભરતક નમાવી કહ્યું : દાદા ! મારે કરો અગ્રો પાપી છત્રોને આવો ધર્મનો બોલ કાલુ દે ? ભગત લઈ જાએ તમારું ગાડું પાણું. અમને ધડ કે રૂપીઆ કાંઈ ખપે નહિ. એમ કહી બહારવટીયાઓ પુનઃ ગંદાદિત કહે તથા ચરણમાં નથી પડયા. પીપાણએ અનુક્રમે દેરેકને હૃદયસરસું દહા-લિંગન દઈ બહારવટીયાઓને જન્મ-મૃત્યુનું ઔષધ ખવડાવ્યું. (એટલે કે રામ મંત્ર પ્રદાન કર્યો) બહારવટી-આઓ આ વિધિ થયા પછી પ્રતિજ્ઞા લખને બોલ્યા કે ભગતજી ! અમે બધા આપના પવિત્ર ચરણારવિંદના સોજાં લઈને કહીએ છીએ કે હવે અમે આ કળાં કાપો નહિ કરીએ. બહારવટીયાના આ રાજદોથી ભગતજી બહુ પ્રસન્ન થયા અને આશીર્વાદ દીધો. ભગવાન તમલું ભણું કરો.

સંભળો ભણું ! સાચા ભગવાનની ભક્તનો પ્રમાણ : કામીદ પથર જેવાં ભગવાં દેવાં થઈ ગયાં છે અને માનવીને મારી નાખ્યો એ તો ભગની રમત છે એવા બહારવટીયાઓ આજે આ સાચા સંતના ઉપદેશથી સંત્યુ દલિના અન્ની થયા. આવી જાતી રીતે તો પીપાણ

એ અનેકના ઉદાર કથા છે. જુઓ બીજી એક પ્રસંગ એવો જ બન્યો છે—પીપાછળ અન્નસત્ર ચમત્કવ્યાની ખાતર પોતાને ત્યાં દેટલાક ગાયો બેસો રાખતા. એક દિવસ એવું બન્યું કે પીપાછળે ગાયો બેસો ચરાવનાર ભરવાડ વહેલી પરાકમાં ઊઠી ગાય-ભેરોને ચારવા લાગ્યો છે; ત્યાં રસ્તામાં એને ચોર, મળ્યા અને ગાયો-ભેરોને દાંડી ગયા. રજારી રડતો રડતો ભગવાન પાસે આગ્યો અને બધી વાત રજુ કરી. ભગવાન હસીને દહે છે, “માણા! એમાં હવે કાંઈ દાહ પાડે ને વાછરૂ ને છોડી દે હમણું દોવાતું ટાકું” થશે એટલે ત્યાં પેલા બિચારાએને માતાજીયું દોવા નહિ દે, એટલે પેલા લોકો માતાજીયું મારશે અને અઢિયાં વાછરૂ નિઃસાસા નાંખશે. માટે દાહ દાહ વહેલો થા એમ કહી પામ્યા અને વાછરૂ ધર્મ ભગત અને રજારી ચોરોની પાછળ પાછળ ઉપડ્યા. ચોર લોકોથી પોતાનાં ગાનમાં તો આ લઈ બેઠો સકાપ તેમ હતું નહિ એટલે જંગમમાં ગાયો ભેસો ઘેરી ચારે તરફ બેઠા છે. એટલામાં ભગતજી ત્યાં પહોંચી ગયા અને હસતે કહ્યું, “બાપ” એકલી ગાયો ભેસો લાગ્યા એથી તમારો શો અર્થ સરશે? માતાજીયું વાછરૂ વિના દોવા તો ન દે, માટે લો આ પાડો ને વાછરૂ અને હવે પેટ ધરવી ધરખીને ક્ય પીતો; પણ ને લો હવે કાંઈ જાએ આવી રીતે મારો ભેસોની ચોરી કરતા નહિ; કારણ ગાયો-ભેરોને ચોરી લાવો એટલે એમનાં વાછરૂં તમને નિઃસાસા દે અને વાછરૂ વિહોણી માતાજીયું પણ તમને નિઃસાસા નાખે અને એ નિઃસાસાથી તમે આજે આ દશા ભોગવો છો તો આવતા ભવે તમારી દશા શી થશે? એમ કહીને પીપાછળ ઉપદેશ દેવા લાગ્યા અને ઉપદેશ સાંભળી એક ઇન્દ્રિયના માનવાળા ચોરોને માતાજીયું નિઃસાસાથી તમારું” સુ થશે એ સંભળી પોતાના પાપનો પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો અને સૌના મનમાં એક જ અંતરનો અવાજ ઊઠ્યો કે વાત તો સાચી કે આ ભવે આનું બોજીએ છોડ્યો તે પછી આવતા ભવે આપણી સી દશા થશે. પીપાછળે તો ઉપદેશ માંલુ જ હતો. એ સંભળી ચોરો દરી ગયા અને ઊંઘા થઈ પીપાના ઈશમાં મસ્તક નમવી કહ્યું. ભગત! અમને મારું કરો. અમે મારાગ્ર બ્રૂથ છીએ તમે અમને મારો મર્યાદ્યા અને હવે શાહ! તમારી ગાલો, આંખો, ભેસો આ પાંખો આ વાછરૂ પાછી લઈ જાઓ. આજે તમે મારી આજો બેઠાં, આજે અમને

સમગ્રયું કે આ ભવે દુઃખી દુઃખી થઈ રહ્યા છીએ તો આ બીચારાં પશુઓના નિઃસાસા લેવાથી અમારું ક્યાલુ ન જ થાય. ચોરોના ચપ્પા-સાંભળી પીપાછળે આત્મા ચનગની ઊંઘો અને આંખમાંથી પ્રેમાશ્રુ વહેવા માંડ્યાં અને એણે લાગ્યા—ધન્ય છે બાપ તમારી જનનીતે કે આટલે વળે” પણ સદ્ગુણિ સહી. રજારી, ગાયો ભેરોને ધણુને લઈ પાછો ફરેને પીપાછળે ચોરોને રામમંત્રો ઉપદેશ દીધો અને ચોરોને પણ ઉદાર કથા, સંતો! જોયો જાયા સંતના રમરજુનો પ્રભાવ: આવા આવા સંતોના પ્રાદુર્ભાવ આ પુણ્યવત ભારતભૂમિ ઉપર, ધશે છે, થાય છે અને ધરી; કારણ આ ભારતમાતાની ભૂમિની આડીમાં જ કાષ્ઠક અધીકિક તત્ત્વો સમાવેલાં છે અને માટે જ દેવિએ કહ્યું છે કે.—

છે અમર્યાં રત્ન આ ભારત ભૂમિની આલુમાં
મળશે તેમને કંઈક તેમાંનાં કથા પૂરાલુમાં

પણ આજ ભારતનાં ‘લાન્ધ ફરી લગ્યાં છે,
હાલના કલિદેવના સામ્રાજ્યમાં માનવોની વિરમ પરિ-
સ્થિતિ થઈ ગઈ છે.

હાલની દુનિયા માનવ ધર્મને ન સમજતાં અજો રહેતે ચરી ગઈ છે અને જગતનાં જીવો દેટલાક એમ જ માની બેઠા છે કે પશુની માફક પેટ ભરી મરી જાય એવું નામ મનુષ્યત્વ છે; પણ બાપ પેટ ભરીને મરી જતાં તો પણ પક્ષીઓને આવડે છે. તો મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત કર્યા પછી એ પશુપક્ષી કરતાં તે વધારે શું કહ્યું?

સંજ્ઞાનો!

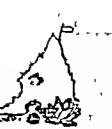
“લકતોં તણાં ચરિત હૈયે હૃદયને ઉપાંચતોં,
કલિમલ થકી વિચિત્ર અવલુ પ્રેમરસ પ્રગટાવતોં
તેહનોં દરોન નવનમાં, નેહને નિપજાવતોં,
તાપ ને સંતાપ ફાપતોં રાંતિરસ રેલાવતોં,
વાંતોનોં ચરિતો એવાં અદિતોપ છે કે જેનું કંઈક
કર્યું એ સાધારણ વસ્તુ નથી. તેજી પીપાછળે પણ
ચરિત તેવું જ છે, જુઓ; જુઓ!

સંજ્ઞાનો! પીપાછળની સ્વામીત્વ કેરી હતી! એક વખતે એવું બન્યું કે પીપાછળે ત્યાં સાંધું જમવા બેઠા હતા એટલામાં એક દંડો વેચવાનોથી ભરવાડણુ ચોરો ત્યાં એક સાંધુને દંડો ખાવોની ઇચ્છા થઈ અને ભરવાડ પાસે મારણી દરી કે કાંઈક લેવા દંડો મીઠામાં લેવાનો.

બકિત રતનાવલી : પ્રથમ પંક્તિ

લે. શ્રી. ચો. શ્રી. નં. જી. વિ. પા. શ્રી, M.A. પ્રાચીન વિદ્યા મંત્રિ, વડોદરા
(પાંચમા અંકના ૫૪ ૪૪૮ થી ચાલુ)

શાષ્યમાનોડપિ મદ્મકો વિપયેરજિતેન્દ્રિયઃ ।
પ્રાયઃ પ્રગલ્ભયા મપ્તયા વિપયેનોમિમૂયતે ॥૮૫॥
(૧૧-૧૪-૧૮ થી છુટ્ખા)

આ તો મારા ઉત્તમ બકિતની વાત કરી, પણ
મારા અજિતેન્દ્રિય લક્ષણ પણ વિવેચી આશ્ચર્ય તો
પણ સમર્થ બકિતના પ્રભાવ વડે ઘણું કરીને તે
વિવેચી પરાશવ પામતા નથી.
પુશ્વરૂપાવદ્ધતં ચિત્તં કો ન્યમ્યો મોચિતું પ્રભુઃ ।
આત્મારમેશ્વરનૃતે મગવન્તમયોજ્જતમ્ ॥૮૬॥
(૧૧-૨૫-૧૫ થી છેલ્લું)

કુશળ સ્ત્રીએ કરી લીધેલા ચિત્તને ઊઠાવના માટે
આત્માગમ મુનિઓના પ્રભુ અને ધર્મિય જ્ઞાનની ખર
એવા ભજવાન વિના બીજું કશું સમર્થ છે ?
મપ્તયોદ્ધવાનપાપિન્યા સર્વલોકમહેશ્વરમ્ ।
સર્વેતત્પત્યધ્યયં મહા કારણં મોપયાતિ સઃ ॥૮૭॥
(૧૧-૧૪-૧૫ થી છુટ્ખા)

હે ઉદય ! મારી અરબકિત બકિતને લીધે તે,
ઉપતિ તથા વિનાશને કરનારા અને તેથી જ સર્વના
દારણ અને પાપહરને પામે છે.
પથાક્ષિ. સુસમૃદ્ધાલિઃ કરોચ્યેષાંસિ મસ્મસાત્ ।
તથો મહિષયા મક્તિરુદ્ધયેનાંસિ ફરસ્તયઃ ॥૮૮॥
ન સાધયતિમાં યોગો ન સાંત્વ્યં ધર્મ ઉચ્ચય ।
ન સ્વપ્ત્યાયંસ્તપસ્ત્યાનો યથા મક્તિર્મોજિતા ॥૮૯॥
મંક્ત્યાદ્ધમેકયા ગ્રાહાઃ ધન્દ્યાયામા પ્રિય. સતામ્ ।
મક્તિ. પુનાતિ મશ્નિદ્યા મ્બવાકાનપિ સંમયાત્ ॥૯૦॥
(૧૧-૧૪-૧૯-૨૧ થી છુટ્ખા)

ઓ ઉદય ! જેવી રીતે પ્રવૃત્તિ ન્યાયાઓવાળો
અભિ લોકકર્મને ભંડીભૂત કરી દે છે તેવી રીતે મારી
બકિત બધાં પાપને ભંડીભૂત કરી દે છે. ન યોગ, ન
સાંખ્ય, ન યમનિયમ, ન વેદાભ્યાસ, ન તપ કે ન ત્યાગ
અને વશ કરી શકે છે. હું તો ફક્ત બકિતથી જ વશ
પાડું છું. બકિત જ સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે. સંત પુરોહિતોના
આર્તશ્રવણ એવા અને વશ કરવાનું ગાત્ર એકાદ બકિત
અને શ્રદ્ધા જ સાચું સાધન છે. મારી બકિત ચંદ્રબાને
જેવું અંકુશપંથનાં દોષમંથી મુક્ત કરે છે અને પવિ-
ત્રતા કરે છે.

ધર્મઃ સત્યદ્યોપેતો ચિદા વા તપસાન્વિતા ।
મદ્મકયાપેતમાત્માનં ન સમ્યક્ પ્રપુનાતિ હિ ॥૯૦॥
(૧૧-૧૪-૨૨ થી છુટ્ખા)

સત્ય, દયામુક્તા ધર્મ અથવા તપશ્ચર્યામુક્તા વિદ્યા
મારી બકિતથી રહિત અંતઃકરુણે પૂરપૂરું પવિત્ર કરી
છતાં નથી.
કથં વિના રોમહર્ષે દ્રવ્યતા ચેતસા વિના ।
ચિનાત્તવાહ્યકલયા મુચ્યેદ્મકયા વિનાશયઃ ॥૯૧॥
ધાગ્ધગદા દ્રવતે યસ્ય ચિત્તં,
સ્વત્યમોદર્શનં હસતિ જતિષ ।
ચિલ્લજ્ઞ ઉદ્ગાયતિ નૃત્યતે ન,
મદ્મકતિસુક્તો મુરતં પુનાતિ ॥૯૨॥
(૧૧-૨૫-૨૩-૨૪ થી છુટ્ખા)

હરીતા શેખાંચ ગર્ભાં યથા વિના, પીગળતા ચિત્ત
વિના, આત્મની અશ્રુધારા વશા વિના તેમ જ બકિત
વિના અંતઃકરુણે કેમ રીતે શુદ્ધ થાય ?
જેવી વાણી જળજળી થઈ જાય, ચિત્ત પીગળી
જાય, જે વારંવાર રડે, કાઈ વેળા હસે, કાંઈ વેળા
લગ્નગદિત થઈને ગાંઠે રહે જાન અને કાંઈ વેળા
નૃત્ય કરે તેવો મારી બકિતથી શુદ્ધ પુરુષ જનને
પવિત્ર કરે છે.
યથાક્ષિના હૈમ મતં જગતિ,
પ્માતં પુતઃ સ્વં મજતે સ્વરૂપમ્ ।
આત્મા ચ કર્મનુસાયં વિચૂય,
મદ્મકતિયોતેન મજત્યથો મામ્ ॥૯૩॥
(૧૧-૧૪-૨૫ થી છુટ્ખા)

જેવી રીતે અગ્નિથી તપાવેલું સુતરું તરત જ
પોતાની અંદરના મેકરો ત્યાગ કરે છે અને પોતાના
મૂળ રૂપને પામે છે તેવી રીતે આત્મા પણ મારી
બકિતના ચોગથી કર્મવાસનાઓ ત્યાગ કરી પોતાના
મૂળરૂપ અને પ્રાપ્ત થાય છે. અભરવશ થાય છે.
પરમેકં કુણેઽધારિ પૂર્ણોત્કામામિવર્ણવાત્ ।
મગ્ધત્યધુત્તં મતિ તત્તરેષુ તથા દ્યવિ ॥૯૪॥
(૧૧-૧૦-૨૪ થી છુટ્ખા)

પૂર્ણ પ્રજ્ઞની પાસે હું એક જ વર માગું છું કે ભગવાન વિશે ભક્ત્યાનના ભક્તો વિશે અને આપને વિશે મારી અવિચલ ભક્તિ હો,

તથાપરે ચાતુસમાધિયોગ-

પલેન જિત્વા મૃદ્ધિતિ વલિષ્ઠામ્ ।

ત્વામેવ ધીરઃ પુરુષં વિશન્તિ,

તેષાં શ્રમઃ સ્વાન્ન તુ સેવયા તે ॥ ૧૫ ॥

(૩-૧૫-૪૫ શ્લોક)

તેમ જ જે ધીર પુરુષો આત્મામાં મનની સ્થિરતા દર્શાવે તો યોગજાળવડે આપની ભગવાન માયાને છાલીને આપમાં લીન થઈ બચ છે, પણ એમને બહુ પરિશ્રમ ભાગવે પડે છે, ત્યારે આપની સેવારૂપ ભક્તિયોગ મદદ કરનારને પરિશ્રમ પડે નથી.

અહન્યા પૃથતર્તકરણા નિતિ નિઃશયાના

નાના મનોરથઘિયા ક્ષણભગનિદ્રા ।

દૈવાદહતાપરેત્વના ક્રપયોરપિ દેવ

ગુપ્તત્વસંગચિમુખા દદ્ધ સંસરણિ ॥ ૧૬ ॥

(૩-૧૬-૧૦ શ્લોક)

હે દેવ! કષ્ટિઓ પણ ને આપની ક્યાના શ્રમ પગે પ્રસંગથી વિમુખ રહે તો તેઓ પણ આ જન્મમાં જન્મમરણાદિ સંસારને પામે છે અને દિવસના સમયે જાતજાતના વ્યાપારોને લીધે દુઃખી ઇન્દ્રિયોવાળા હોઈને રાત્રે સૂતા હોય ત્યારે પણ અન્યેક જાતના મતોરથવાળી શુદ્ધિને લીધે ક્ષણેક્ષણે નિદ્રાભંગને પામે છે; એટલું જ નહિ પણ ધન વગેરે સંપાદન કરવાનાં તેઓના સર્વ ઉદ્દેશોનો દૈવ નાશ કરે છે.

યૈઽવ્યર્થિતામપિ ચ નો નુગતિ પ્રજ્ઞા

જ્ઞાન ચ તત્ત્વવિપયં સઘર્ષમં યય ।

મારાગ્ધનં મગવતો વિસરન્ત્યમુષય

સમ્મોહિતા વિતરણા વત માયયા સે ॥૧૭॥

(૩-૧૭-૨૪ શ્લોક)

હે દેવ! જે ગતિને આપજી દેવો પણ ઇચ્છીએ છીએ અને જે મનુષ્યગતિમાં ધર્મરહિત તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે એવી મનુષ્યગતિને પામ્યા છતાં જો એઓ ભગવાનનું આશયન કરતા નથી તેઓ તો અરેખર! એમની માથા વડે જ વચિત થઈ શકા છે.

વિશ્વસ્ય યઃ સ્થિતિલયોદ્ભવલેમુદાચો

યોનેશ્વરૈરપિ દુરાયયોગમાયઃ ।

ક્ષેમં વિદ્યાસ્યતિ સ મો. મગ્યાંશ્ચગ્ધીશ.

સ્ત્વાસ્મદીપવિષ્ણુતો કિશોનિદ્રાયાં ॥૨૮॥

(૩-૧૮-૩૭ શ્લોક)

જે ભગવાન જન્મની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લયના કારણ છે, સર્વના આદ્ય છે, જેમની યોગમાયાને શેરે-શેરે પણ ઘણી મુશ્કેલીથી જોળાવી શકે છે અને જો

અજ્ઞાના જે અધીશ્વર છે તે ભગવાન આપણું ક્યાંથી કરશે. આમાં આપણા વિચારથી શો અર્થ સરશે!

યદાપમનુગૃહ્ણતિ ભગવાનાત્મભાવિત ।

સ જઙ્ઘાતિ મર્તિ લોકે વેદે ચં પરિનિષ્ઠિતામ્ ॥૧૯॥

(૪-૧૯-૪૫ શ્લોક)

ત્યારે હૃદયમાં સ્થિત રહેલા તે ભગવાન જો ઉપર અનુબદ્ધ કરે છે તે પુરુષ તે જ સમયે લોકો અને વૈદિકગ્રંથોમાં આમકત થયેલી પોતાની શુદ્ધિને ત્યાગ કરે છે, ધ્રિયમનુચરતો તદર્થિનઃ

તિપદપતોન્નિગુચાંચ યરાયપૂર્ણ ।

મ મજ્ઞતિ નિમમૃત્યવર્ગતન્નઃ

કવમનુમુહિરુજેતુમનુક્રતાઃ ॥ ૨૦ ॥

(૪-૨૧-૨૨ શ્લોક)

જેમ ભક્તગતને મંધીન રહેનારા અને રાત્રે પૂર્વે કામ એવા જે ભગવાન નિત્ય પોતાની સેવા કરી લક્ષ્મીદેવીની હૃદયવાળા સકામ પુરુષોને, રાત્રીએ તેઓ દેવોને પણ વશ થતા નથી તે ભગવાનને કોઈ કદમ પુરુષ ત્યાગ કરે!

ગતન્ પતિર્મુદરલં મયતાં યદૂનાં

દૈવં પ્રિયઃ કુલપતિઃ કય ય કિકરો યઃ ।

અસ્ત્રેવમદ્ધ મગવામગતાં મુકુન્દો

મુક્તિ વદાતિ કર્ત્ત્વિમિત્તમ્ સ ભક્તિયોગમ્ ॥૨૧॥

(૫-૬-૧૮ શ્લોક)

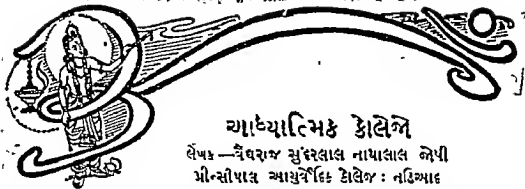
હે રાજન્! ભગવાન મુકુન્દ તમારા તથા માટેના પતિ-પાતક બસે હો; ઉપદેશ આપનાર ગુરુ બને હો; ઉપારમ બસે હો, પ્રિય મિત્ર અને કુમરતિ નિવંદ્ય બને હો, એટલું જ નહિ પણ કોઈ કોઈ સમયે તમારો દાસ પણ બને થતા હો; અરે પોતાનું ભગ્ન કરનાર મનુષ્યોને તે ભગવાન બસે કદાચ મોઝા પણ આપે પાંચ પોતાને વિષે સપ્રેમ ભક્તિયોગ તો કદિ પણ આપ્યો નથી (આનું ભક્તિયોગનું ગૌરવ છે)

સન્ધોષીયો દાવે લોકે પથ્યા ક્ષેમોઽકુળામયઃ ।

સુશીલા. સાધવો વચ્ચે નારાયણપરાયણા ॥૨૨॥

[૧-૨-૧૭ શ્લોક]

સંસારમાં આ ભક્તિમાર્ગ જ જીવન, ક્યાંયુપ અને ભવરહિત છે, જે આર્જનમાં શ્રી ત્યાગવત્યુપારણ સદીસ માપુરુઓ વિધિ કરે છે.

આધ્યાત્મિક કોલેજ

લેખક—વૈષ્ણવ સુન્દરલાલ નાથલાલ બેપી
મીન્સીપાલ આયુર્વેદિક કોલેજ : નડિઆદ

“આધ્યાત્મિક કોલેજ” એ જરા નવીન મથાળું છે, નહિ વાર્ડ ! બધી જ કોલેજોના નામથી પરિચિત બચ્ચિતને “આ વળી ક્યા પ્રકારની કોલેજ !” એમ પ્રશ્ન થશે. વાચકને બહુ થોભાતું નહિ પડે : અમે તેનો ખુલાસો કરીશું. પ્રકારના રચુછોડા, દાર્શિકાના રચુ-છોડા, નદીઆદના નારબુદેવ, કોઈ પણ સ્થળના રામમંદિરમાં રહેલી રામચંદ્રની પ્રતિમા, કોઈ પણ વિશિષ્ટ-સંપ્રદાયના મંદિરમાં રહેલા તે સાંપ્રદાયિક છટ દેવતાની પ્રતિમા કે પ્રતિકૃતિ-ચિવાલયો આ બધાં એ અમારા આધ્યાત્મિક મહાવિદ્યાલયો છે—એ બધી અમારી આધ્યાત્મિક કોલેજો છે.

આ કોલેજોમાં શીખવાનો “કાર્સ” અગ્વાસક્રમ તો સરળ એકસરળો છે. તે “કાર્સ” આ ગ્લો—
(૧) ધ્યાન Concentration (૨) ધરણ Visual-ization (૩) સમાધિ Realization આ ત્રણ વિવિધ પાઠા કરી ઉનીર્જ થવાનું હોય છે.

આ અગ્વાસક્રમ પ્રત્યેક દિન-કુ આળસ આપમા વર્ષ પછી સર કરે છે. આબ્યાવદ્ધ આવી કોલેજોના વિદ્યાર્થીઓ હોય છે. આ પ્રકારનાં વિદ્યાર્થી સ્વર-બોર-સાન્—“નિષ્કામ” અમુક સમય અગ્વાસની તાલીમ Practical કલ્પ સિદ્ધિરૂપે આવે છે. મંદિરોના યુગ્મવર તે તેના મુખ્ય અધિષ્ઠાતા અધ્યાપક હોય છે : સાધનમાં અધારા પડના અભારમાં આવેલી છટ દેવતાની પ્રતિમા, પૂજન-અર્ચનનાં સાદિત્યો અને તે સર્વમાં સર્વથી અતિ ઉપયોગી એવું એક સિદ્ધિ-સાદિત્ય તે આ-રતિ.

૧ સખ, ૨૫૨, ૩૫, ૨૫ અને ૩૫ એ પાંચ તન્માત્રાઓમાંથી કોઈ પણ એક તન્માત્રાના સ્વરૂપ સ્વરૂપમાં નિરંતર એકતાનતા સાધવામાં આવે તો સાધક એકાગ્ર બને છે. આ એકાગ્રતા ધારે કે કોઈ પણ છટ-વસ્તુ તરફ બાર સેકન્ડ સુધી તમે રાખી શકાતા તે “ધ્યાન” એક યુનીટ” થયો કહેવાય. આવા બાર યુનીટ ધ્યાન તમે છટ વસ્તુમાં રાખતા

કેળે. એટલે “ધારણાનું એક યુનીટ” તમે પ્રાપ્ત કર્યું મળ્યા. આવા “બાર યુનીટ” ધારણાનાં “સિદ્ધ કરે” એટલે તમે “સમાધિ”નું એક યુનીટ પૂરું મેળવ્યું. આ રીતે ધ્યાન-ધારણા અને-સમાધિનો એક “પ્રયોગ” પૂરા કર્યો એટલે એક “સંયમ” પૂર્ણ થયો કહેવાય. આવા સંયમ મોટીની મહાશક્તિઓ-સંયમશક્તિઓ—તે આપણાં મંદિરો અને ચિવાલયો છે :

ગમ્મારમા-મંદિરના ગર્ભગૃહમાં—આજ આજ ધેરા બનતા અધારામાં—પ્રતિમા બિરાજે છે. તેમને અગ્રે આશુરજો, વરજો, ચંદન, ગંધ, અને પુષ્પ પ્રતિદિન રનાન અને ધોરાપચાર પૂજન કરમથી અર્ચવામાં આવે છે. આ રીતે સ્મરવદ્ધ સ્થા પછી ભક્તમંડળનું ધ્યાન ધરાનાદથી ખેંચવામાં આવે છે.

“Ready !” “સાવધાન !” સૂચન આ પ્રથમ પથથીયુ.

પછી ધુન્દિરોની—પંચેન્દ્રિયો—નિવૃત્તિધારાને પોતાના તરફ આકર્ષીતો વિધિ સર થાય છે.

“આ” એટલે ચારે બાજુએથી ; “રતિ :” એટલે મનની વૃત્તિઓનું ખેંચાણ પ્રતિમામાં થાય તે. મોટા આ-રતિ : (આ સમગ્રતાત્મ રમતે ચિત્તં પસ્વામ) “આરતિ” સર થાય છે. ચારે બાજુએ ભટકતા મનને “એકાગ્ર” કરાવવાની આ ક્રિયા પૂજારી સર કરે છે. ધરાના ધોર સાથે સ્તુતિમાન સર થાય છે. આ સ્તુતિગીતમાં પણ અર્થ છે, “નાથને માથે મોર સુકું” આમ બોલે તે જ સમયે, “આરતિ” યુકત-આમજ સ્વલ્પર પંચશિખાત્મક પ્રકાશ ફેલાવતી રચને, પછી “નાથને કાને કુંડળ” બોધતા આરતિનો પ્રકાશ કાન આગળ આવે આમ “નોંધની” “કોસ્તમ” “વનમાલા” “નરુર” વગેરે આશુરજોનું વર્ણન કરતાં કરતાં નાક, હોઠ, જાતી, કમર, ચરણ વગેરે આમજ પ્રકાશમય વર્ણો થતાં થતાં સમસ્ત મુતિની આરતિદારા પ્રકાશ પાથરતી પ્રાકૃતિ થાય છે. આથી ભક્તો આખી છટ પ્રતિકૃતિને ધ્યાનદારા મનોમુખિ-

કાપાં અમિત કરે છે. ધારણદારા હોં ટકાવી તેમાં તનમય અને છે અને સમાધિદારી એ પ્રકારે રાજાની તનમયતામાં લીન થતી. ક્ષણરે દેહનું જ્ઞાન જોડે છે અને તદ્વપ બને છે. “આરતિ” પૂરી થતાં ભક્ત પોતે પાછે પગલે તે જ્યોતિર્મય સ્વરૂપનું ધ્યાન ધરતાં મંદિરને ઓઠલે બેસી પુનઃ સમસ્ત પ્રતિમામૂર્તિને મનોભૂષિકા પર ખરી કરે છે. આમ એક દિવસનો “કાસ” પૂરો થાય છે.

પછી મંદિરમાંથી સાધક ઘેર જાય છે. પૂરમાં “દેવધર” હોય છે. જે ધરે તે માનતા હોય અને શુભ્ય મંદિરમાં આરતિ દ્વારા જે ષષ્ટપ્રતિમાનાં તેજ નયનો દ્વારા પ્રતિદિન આરતિ લેતાં પી ગયો હોય અને તેરી તેજોધારાથી જગદળતી પ્રતિમા હૃદયપ્રદેશમાં અંકિત કરી હોય તેનું પુનઃ ધ્યાનદારા આનેદ્વય ધ્યાનચિત્ર ખડું કરે છે. આતું ચિત્ર ખડું થતું ન હોય તો “દેવધર” પાં પૂજા કરતી સમયે મંદિરમાં સ્થાપેલી પ્રતિમાની આમેલુમ પ્રતિકૃતિ “પ્રાણપ્રતિષ્ઠા” દ્વારા પોતાની ધ્યાન-ધારણા-સપાધિની ક્રિયા દદ કરવા નીક રહે છે.

આ અમારાં “દેવધર” અને “મંદિર” ની સ્થાપનાની રહસ્ય છે તે અમારી સંવર્ધનધાર્મ્ય-આધ્યાત્મિક મહાવિગ્રહો છે.

હુંકમાં એક વસ્તુને તમે એકવાર જુઓ અને તમે પ્રેરત તે વસ્તુને સંગોપાંગ આંખો મીંચી અંતઃ-દેશમાં પૂરેપૂરી ખડી કરી શકો તો તમે તે વસ્તુને Concentration—ધ્યાન દ્વારા “ધ્યાનમાં લઉ” Visualize—ધારણામાં ખડી કરી શકેલા. આમ તમે જોનાર બક્ષિત એટલે “દ્રષ્ટા” અને જોવાની વસ્તુ એટલે “દશ્ય” જાને વચ્ચે સુરના (ચિત્તરતિ) સારી રીતે રમી રહે) જામે અને દશ્ય અને દ્રષ્ટા જાને એકરૂપ બની જાય—ત્યારે Realization “સ્વરૂપ” ની પ્રાપ્તિ થાય.

સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કરાવતી એ જ આધ્યાત્મિક મહા-વિગ્રહોનું પરમ શ્વેશ, આવાં મહાવિગ્રહોમાં દિવ્દુ બાળક જે નાનપણથી જ સચી રીતે જાણવા તો તે મનોવિજ્ઞાનનાં કેટલો આગળ વધે! અધ્યાત્મ દષ્ટિ કેટલી ખોલે!

“નર” તો “નારાયણ” જાનવું એ શ્રેષ્ઠ બક્ષિતું શ્વેશ નયો શું? હતિ થયું

નવા વર્ષમાં નવું ચેતન

દિવ્ય આનંદ પ્રાપ્ત કરવા નીચેનાં પુસ્તકો મંગાવો

દીપોત્સવી પંચપર્વ ધનતેરસ, નરકચતુર્દશી, દીપોત્સવી, બેસતું વર્ષ અને ચમદિતીયાનાં અદિતીય પર્વો શા માટે ઉત્પત્ત થયાં?

તે દિવસે આપણું કર્તવ્ય શું છે? આપણે આપણા જીવનમાં ધન-ધાન્ય અને કીર્તિ કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકીએ? એનું સુંદર સંસ્કૃત-સિદ્ધાન્તોથી ભરપૂર વિવેચન આપને આ પુસ્તકમાં મળશે. રાષ્ટ્રીય દષ્ટિએ આ પર્વો કેટલાં મહત્વનાં છે તે અને એકસો જેટલાં સુવર્ણસૂત્રો અને ગેયકાવ્યો સહિત આ પુસ્તક નૂતન વર્ષાબિનંદનને જદલે લેટ આપવા જેવું સુંદર થયું છે, ૧૦ ઉપરાંત ચિત્રો સુંદર આકર્ષક સુખપૃષ્ઠ છતાં મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦

જ્ઞાનયોગી ચંદુભાઈ જ્ઞાનયોગી ચંદુભાઈએ તેમના પરિચિત સંજ્ઞનો, મિત્રો અને સંજ્ઞીઓને લખેલા પત્રોમાં ભારેભાવ

ભક્તિ, જ્ઞાન અને નેરાગ્યની ચરલ વાતો ટપકે છે, એ સરલ વાતોને આ પુસ્તકમાં ભરી છે એક મનન-ચિન્તન યોગ્ય સાહિત્ય તરીકે વસાવવાની ખાસ ભલામણ છે. મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦

શ્રી સ્વામિનારાયણ સ્વામિનારાયણ સમ્પ્રદાયના આલસ-સ્થાપક શ્રી સહજાનંદ સ્વામીજીનું ચરલ વિસ્તૃત જીવનચરિત્ર અને એ ધર્મના

સિદ્ધાન્તોથી આ પુસ્તક વિજ્ઞાસુઓની વિજ્ઞાસાવૃત્તિ તૃપ્ત કરે છે. મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦

ફરેલું પોસ્ટેજ જુદું. આ સિવાયના પુસ્તકો માટે મોટું સૂચિપત્ર મંગાવો—

જો—શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય સકાપસ કોચરોડ પો.બો.નાં.૧ અમદાવાદ

(ગતિકા પૃષ્ઠ ૪૬૬ થી માંડુ)

ભવાટવી અથવા સંસારચક્ર

જડભરતે રહ્યુંજી રાંભને જે યાન આપ્યું તે સાચા વૈરાગ્ય વગર ટકે તેવું નથી, તેથી વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરવા માટે જડભરતે હવે રહ્યુંજીને સંસારના કુખની વિગત સમજાવે છે હાલના કાળમાં ખાસ કરીને વૈરાગ્યની બહુ ઉણપ જોવામાં આવે છે ગીતામાં આજીને બધું પાળીને પૂછ્યું કે આ ચચા મનને વશ કરવું બહુ યુક્તિ છે તેના જવાબમાં જમવાને કહેવું છે કે આત્મ ચચા મન અભ્યાસ અને વૈરાગ્યથી વશ થઈ શકે છે અભ્યાસ માટે સારા જ્ઞાન પુસ્તકો મળી શકે છે અને અભ્યાસ કરાવનાર ગુરુ પણ મળી શકે છે પણ વૈરાગ્યનું ખરું કરાવું સમજાય તેવા પુસ્તકો બહુ ઓછા છે વૈરાગ્યવાન સાધુ પસંદી જ વૈરાગ્ય ખરાબર સમજી શકાય પણ એવા જડભરત જેવા સાધુઓની સંખ્યા પણ ઘણી ઓછી છે

શ્રી યદુરાયાર્જુન કહેવું છે કે આ લોકમાં બધાં સુખ બનેા પરમેશ્વરના બધાં સુખનાં ફળ અને ભોજનો ત્યાગ તેને વૈરાગ્ય કહે છે જિવા વૈરાગ્ય વગર જલ્પવાન યજ્ઞ નથી જડભરત રાંભને હરજીમાં પ્રીતિ રહી ગઈ અને તેથી હરજીનું પશ્ચિમ તેવી જ રીતે સંસારમાં જઈ જાય જાનમાં જરા પણ આસક્તિ વડી જાય તો ફરીથી જન્મ લેવો પડે છે આપણામાંથી બધી આસક્તિ નીજી મળે છે કે નહિ તેની આવી કચી દોષનો પાપ કરવાને કારણે જે જાઈ જાનમાં આસક્તિ મારે હોય તેો તરત જડભરત જાન થઈ શકી બની આસક્તિ દોષો તો સંકેતરિક પાઉં છો અને જાન થઈ શકી નહિ

જડભરતે રહ્યુંજીને કહે છે કે જમવાની તરફ યજ્ઞવાળી આવાથી જન્મ સંસારના પ્રતિભાષનાં કહે છે અને સંસારના સુખમાં આસક્ત થઈ જાય છે (૫-૧૩-૧) 'આ સંસારેથી યનમાં પ દોષો અને એક મન એમ ૧૬ ચોર રહે છે તેથી જીવની પ્રતિભાષ અનેક પ્રકારની વિન ઉત્પન્ન થાય છે ઉપર ૧૬ ચોર જીવને

સંસારના વિષયોમાં રસ છે એવું જાણીને જોઈ છે અને પરમાત્માથી વિરુદ્ધ કરી દે છે, જો આ સંસારેથી વનમાં રહેવાવાળા તેના કદબીજન પણ તેને વધારે અને વધારે સંસારમાં નાખે છે, ચૂકર્યાચક્ર એ એવી કમળી છે કે જેમાં કોઈને કદાચ ક્યારે આવતો નથી, પરંતુ એ કમળી વાસનાનો પુટારો છે જેમ જેવરમાં વાલેશ અનાજનાં બી જળી નુંગમાં હોય તો એવીની વખત આવતા બીજે વધે પણ જો નીકળે છે તેવી જ રીતે જે કમળી યાનદાર બાળેલા નરા તે વારવાર ઉગી નીકળે છે. (૫ ૧૪-૪) કમળી આસક્ત થઈ જોતાના ચિત્તમાં દષ્ટિ દોષ ઉત્પન્ન થાય છે અને તેથી જન્મ મુજળા સમાન આ મુલ્યોને સત્ત્વ માનવા જાય છે અને મિથ્યા વિગ્રો તરફ દોષવા લાગે છે જાઈવાર ધનને માટે ચાકુળ બની તેને વધારવાની કુદરથી ચાકુ દિવસ પ્રગટ કરી શકે છે, જાણવાર જી-પુજના રતેકમાં બહુ સપટાઈ જાય છે, જાઈવાર કોલેશ્વરનાં મળ્યાં ફરી જાય છે જાઈવાર વિષયોમાં મિથ્યાપણ જાય છે જતાં દુઃખમાં અસિદ્ધિ હોવાથી તેની વિવેકસુદ્ધિ મેષ થઈ જાય છે તેથી ફરીથી પુનઃજન્મ જેવું વિષયોની પાછાં દોષ છે જાઈવાર જીવની દીધતી જ્ઞાનથી તેને બહુ પીપા થાય છે જન જોવાઈ જાય છે તો ફરીથી ધનવાનોની પાછળ ચીત્તથી જમવા હરે છે, બધારે જાણવાવાળું રહેવું નથી તો જીવની સંપત્તિ અભિજિતી પ્રગટી હોવાની કચા કરે છે અને પેતાવા કદબીજીને વારવાર મોખ કરે છે આ પ્રમથે તેને ખુલ્લું મકારત કમળી મન પ્રાપ્ત થાય છે

જે કમળી ચર્ચી છે અને પ્રતિભાષ (એટલે કમળી કમળી) પાંડુ બાંધે છે તેને પ્રારબ્ધ કમળી છે જે કમળી યજ્ઞ છે પૂજી પ્રતિભાષ-જનરે કદબીજી પાણુ આજી નથી તેને સંચિત કમળી કહે છે જે કમળી ચર્ચીમાં કાળમાં થઈ રહેલું છે તે કમળી કમળી કમળી છે કમળી આત્મિકી એકતી દેવાનથી વધારે

સહવાદથી સમજી શકાશે. એક ખેડુત હાલમાં બી વારી રહેલ છે. તે તેનું ક્રિયામાણ્ય કર્મ છે. એક ખેડુતે બી વાવ્યાં પણ હજી તે ઉગ્યાં નથી અથવા ઉગ્યાં છે પણ હજી છોડ મોટા થયા નથી અથવા છોડ થયા છે પણ હજી ફળ થયાં નથી અથવા ફળ થયાં છે પણ પ્રાક્યાં નથી તે સ્વર્ગમાં સંચિત કર્મ કહેવાય છે. એક ખેડુતે વાવેલાં બી જીમી મોટા છોડ થઈ પૂલીફાલી અને તૈયાર પાકરૂપે, ધાનરૂપે કે ફળરૂપે ધરમાં આવ્યાં છે તે પ્રારબ્ધ કર્મ કહેવાય છે. પ્રારબ્ધ કર્મ ભોગવવાથી તેનો અન્ત આવે છે તે પણ યોગશક્તિથી થોડે ધણે અંશે જીતી શકાય છે. માણસ સમગ્રે તો સંચિત કર્મમાં ધણો ફેરફાર કરી શકે છે. ક્રિયામાણ્ય કર્મથી મનુષ્ય પોતાના બવિધ્ય કાળને સારા કે ખરાબ બનાવી શકે છે. મોટે આત્મે જીતનાર કર્મોભિ ક્રિયામાણ્ય કર્મ ઉપર વધારે લક્ષ્ય આપવાની જરૂર છે, કેમકે તેમાં મનુષ્ય ધણે અંશે સ્વતંત્ર છે.

કપ્ડ કર્મ ક્યારે ફળઆપશે તે ચોક્કસ રીતે જાણવું મુશ્કેલ છે. ફરક કર્મની સાથે તેનો દાળ રહેલો હોય છે. Every event contains its own time એ વાત હાલ સાપેક્ષવાદથી પણ સિદ્ધ થયેલ છે. ધીવડાનાં બી વાવ્યાં હોય તો હમણાં બે મહિને ફળ આવે છે. બાજરો જુવાર લગભગ ત્રણ ચાર માસ લે છે. આંબાને ૫ થી ૧૦ વર્ષ લાગે છે નાજિયેરીને ૭ વર્ષે ફળ આવે છે. ગયજીના ઝાડને ધીરજ વર્ષે ફળ આવે છે માણસ ૬ મહિનામાં ગર્ભમાં તૈયાર થાય છે, અને પછી ગર્ભની બહાર તૈયાર થાય છે. તેની જ રીતે માણસના જીવનમાં કાળિક, વાનિક અને માનસિક કર્મોનું ફળ જુદું જુદું અને લાગે દુકે વખતે આવે છે વળી જુદા જુદા સંજોગોની અસર પણ કર્મના ફળ ઉપર થાય છે. દાખલા તરીકે કાંઈ એક માણસે કાંઈ બીજાને ગાળ દીધી એટલે તેણે પહેલાને યપ્તક મારીને તેના બે દાંત પાડી નાખ્યા. બીજા કાંઈ માણસે કાંઈ મુત્તશી માણસને ગાળ દીધી તો તેણે આર છ મહિને કે વર્ષે કે બે વર્ષે લાગ આપે તેને પાંચસો કે સાતસો રૂપીઆનું નુકસાન એક કંવમના ઝડકે કરી નાખ્યું. ત્રીજા કાંઈ માણસે કાંઈ સાચા સંત પુરુષને ગાળ દીધી તો તેણે તેને આશીર્વાદ આપ્યો.

કર્મની અતિ બહુ વિચિત્ર છે. જુદું જોવાનાર માણસ કદાચ બીજા જન્મમાં મૂંગો પણ થાય. મનની

શક્તિનો દુરુપયોગ કરનાર, હુંઠો થાય અને પગનો દુરુપયોગ કરનાર ગાડો થાય અને બળિયાર કરનાર લુથો થાય છે. તેથી દરેક માણસે શુભ કર્મમાં રહેવાની ખાસ જરૂર છે. ખાટગીતો ધધી કરનાર અથવા ચોરી કરનાર અને હાંચ લેનાર મનુષ્ય બહારથી કેટલીક વાર સુખી જળાય છે અને પ્રામાણિકપણે પોતાનો ધધો કરનાર મનુષ્ય બહારથી કેટલીક વાર દુઃખી જળાય છે. આવા વિરોધાભાસનું કારણ જલદી સમજી શકાતું નથી; પણ જો આપણે કર્મના નિયમની દૃષ્ટિએ આવા પ્રસંગ તપાસીએ તો જાણીશું કે જે હાલમાં ખોટાં કર્મ કરે છે પણ સુખી દેખાય છે તેમણે પહેલાં સારાં કર્મ કર્યાં હશે અને હાલમાં તે પોતાને માટે ખરાબ બવિધ્ય (પ્રારબ્ધ) રચે છે. વળી હાલમાં જે નીતિથી રહે છે પણ દુઃખી જળાય છે તેણે પહેલાં ખોટાં કર્મ કરેલ હશે.

જરૂરત રહુગણને કહે છે કે માણસનો સંમૂલ આ પ્રમાણે કરેલાં કર્મ ભોગવતાં અનેક જન્મ ધારણ કરે છે. તેમાં કોઈક જ પરમાનંદના માર્ગમાં પ્રવૃત્ત થાય છે. જેમણે જેમણે કેટલાક દેશો જીતી લીધા છે તેઓ પણ આ પૃથ્વી મારી છે એવું અભિમાન કરી પરસ્પર વેર કરી શુદ્ધમાં પડે છે વેર વગરનું જે પરમહંસ-પદ છે તે તેઓ પામી શકતા નથી.

કેટલાક માણસો સ્ત્રીઓમાં આસક્ત થઈ જાય છે. કેટલાક બાળોનાની કાલી કાલી વાતોમાં આસક્ત થઈ જાય છે. કેટલાક સમાજ તરફથી મળતા વખાણમાં આસક્ત થઈ જાય છે કેટલાક કહે છે કે અમે આસક્ત થયા વગર નિષ્કામ-કર્મ કરીએ છીએ પણ એ વાત સાચી નથી. જો નિષ્કામ ભાવે કર્મ બરાબર થતાં હોય તો પરમાત્માનું ધ્યાન કરવાની વખત આવે ત્યારે બરાબર ધ્યાન થવું જોઈએ; પણ તેમને પૃથ્વીએ તો કહે છે કે ધ્યાન વખતે ઘણો વિશેષ નડે છે, અને ચીંતિ મળતી નથી. જ્યાં વખતે બ્યવહાર અને પરમાર્થની એકતા કરવાની મુશ્કેલી પડે છે તેઓ બ્યવહારને પ્રધાનપદે મૂકે છે તેઓ પરમાર્થ સમ્પદમાં ગંભીર થશે કરે છે અને તેઓ પરમાર્થને મુખ્ય મળે છે તેઓ જગતના બ્યવહારને કેમ ઠીક કરવો તે બરાબર જતાની શક્તિ નથી. સમગ્રાવ વગર રાજ દેવ જતો નથી. ત્યારે મારામારી શરૂ થાય છે ત્યારે કેટલાકને રાગ-દેવ વધારવાની અનુકૂળતા મળે છે. આ કારણને કારણે બ્યવહાર અને પરમાર્થની એકતા કરવી મુશ્કેલ પડે છે.

વ્યવહાર અને પરમાર્થની એકતા માટે બધે વખતે કામ આવે તેવા નિયમ ધરી ચક્રોતા બધી; કારણ કે વ્યવહાર દેશ અને કાળ પ્રમાણે ફરતો રહે છે. દરેક માણસે પોતાના સંનિગોનો વિચાર કરી જ્યારે એ ત્રણ ફરજ એક સાથે ઉત્પન્ન થાય ત્યારે અને ત્યાં સુધી જ્યાં ફરજ સ્વીકારવી નોંધાયે. કાઈપણ રીતે પોતાના સ્વ-ભવથી સંનિગો છૂટવાના છે. તે માટે સયમ અને વૈરાગ્યની જરૂર છે. ત્યાં સુધી અલ્પ અને મિથ્યા સુખમાં રહિત રહેશે ત્યાં સુધી સંનિગો છૂટી શકાશે નહિ.

કૃષ્ણ એક છે છતાં જુદા જુદા ધર્મવાળા ધર્મને નામે કેમ લીધે છે. તેનું કારણ ધર્મનું સાચું જ્ઞાન લોકોને મળતું નથી. શુદ્ધાચાર્યનું ગુરુત્વ શિષ્યોને ખેટા લાભ બતાવે છે અને આત્માના લાભથી વિમુખ કરે છે. મીતામાં ૧૮ માં અધ્યાયમાં કહેલ છે કે જગતના પદાર્થો અને જીવો એક અવિભક્ત પરમાત્મામાં એક સાથે રહેલા છે એવું જે જ્ઞાનથી જાણ્યું તે સાત્ત્વિક જ્ઞાન છે. જે જ્ઞાનથી તે જુદા જુદા જોવામાં આવે તે, ક્રાંતિ જ્ઞાન છે અને જે જ્ઞાનથી જીવનનો હેતુ જાણી ન જાણાય અને સંસારમાં આસક્તિ થાય તે તામસિક જ્ઞાન છે. ધાર્મિક સમ્રાજ્યની જરૂર છે; પણ જે હેતુથી અને જે અનુભવથી સમ્રાજ્યના મૂળ પુરશે સમ્રાજ્ય ઉત્પન્ન થશે હોય તે અનુભવ ઉપર અને તે હેતુ ઉપર દષ્ટિ રાખવી નોંધાયે, નહિતર ખોટી રૂઢિઓમાં ફસાવાનું થશે. કાઈએ પોતાનો ધર્મ જે હેતુ માટે ફેલાવ્યો, અથવા હજારો મદમદ પેગંબરો જે હેતુ માટે પોતાનો ધર્મ ફેલાવ્યો અથવા જુદે અને ધીકણે જે જ્ઞાન ફેલાવ્યું તે તરફ જરાજર ધ્યાન ન રહે તો લોકો ખોટી રૂઢિમાં ફસાઈ જાય છે અને ધર્મને નામે વાળા બધાય છે તેથી કાલ સમજવાની મુશ્કેલી વધે છે. જેમ-જેમ વામ વધતા જાય છે તેમ તેમ ખરું કાલ દંડાતુ જાય છે.

જગતના ગુરુજી રાજાને કહે છે કે જો કાઈ મનુષ્ય માણની પ્રેરણાથી આવા વાળામાં એકવાર પહોંચી જાય છે તો આ સંસારરૂપી વનમાં બહારમાં બહારમાં અન્ત સુધી પોતાના પુરુષાર્થને તોને પતી લાગતો નથી. (૫-૧૩-૧૮) હૈ રઘુજી ! તું પણ આ માર્ગમાં બહારી રહેલ છે માટે હવે પ્રજાવર્તન દંડ દેવાનું છોડી બધા પ્રાણીઓમાં મેલી કરી, વિવેચાથી ઉપરત વધુ ભગવત સેવાથી હાવમાં તીક્ષ્ણ જ્ઞાનરૂપ

અનુભવ કરી આ માર્ગથી પાર થઈ જા. (૫-૧૩-૨૦)

રાજા રઘુજી કહે છે—હવે મને સમજાયું કે બધા જગતમાં આ મનુષ્યજન્મ જ પરમ ક્ષણીય-કારક છે. સ્વર્ગ વગેરે લોકોમાં ફેરો ગ્રે છે તેનો જેવા જીવનથી કાંઈ લાભ નથી કારણ કે ત્યાં આપ જેવા મહાત્માઓનો સમાગમ મળતો નથી. જેના એક મુદ્દતના અમરમયી માતું કુલકંમલક, અજ્ઞાન નાશ પામ્યું એવા આપની ચરણરજની સેવા કરવાથી જેનાં સંપૂર્ણ પાપ નાશ પામી જાય છે તેમને ભગવાનની નિર્મળ ભક્તિ પ્રાપ્ત થવી એ કાંઈ મુશ્કેલ વાત નથી. જલમ્બની કેવા રૂપમાં રહે છે તેના કાંઈ નિશ્ચય થઈ શકતો નથી તેથી હું બધા આશ્રમવાસીઓને નમસ્કાર કરું છું. જે જલમ્બની સાદાણ પૃથ્વી ઉપર અવધૂરવેષથી વિચરે છે તેવાથી રાજાઓનું કલ્યાણ થાય એમ હું ઇચ્છું છું.

રાજા રઘુજી જગતને વંદન કર્યું પછી જગત ભરત દિશોને વદ કરી પૃથ્વી ઉપર વિચરવા લાગ્યા. અને રાજા રઘુજી પશુ તેમજ સત્ત્વગ્રેષી પગ-માત્રમાન પ્રાણી પોતામાં અવિદ્યાથી આરોપેલી દેહાત્મભુક્તિને છોડી દીધી. (૫-૧૩-૨૫)

શુદ્ધેવજ પરીક્ષિત ગાંધને, કહે છે કે " પ્રકૃતિ-માર્ગમાં કરેલાં લૌકિક અને વૈકિક જન્મે પ્રકારનાં કર્મ જીવે જન્મ મરણરૂપ ચક્રમાં પાડે છે, (૫-૧૪-૨૩) અને જીવ અપાર મિતાના કારણથી ઉદાસ થઈ જાય છે. આ માર્ગમાં સુખદુઃખ રાગદ્વેષ, ભય, અભિમાન, પ્રમાદ, ઉન્માદ, શોક મોહ, મદ, ઇર્ષ્યા, અપમાન, ભૂખતન્ન, આધિવ્યાધિ, જન્મમરણ વગેરે અનેક પ્રકારનાં વિપ્ન છે, અને તેમાં પડેલ જન સંપૂર્ણ અનેક પ્રકારનાં સુખ છે. તે વિષયોના ભોજમાં ફસી પોતાના મરણમળની અવધિને બૂલી જાય છે."

આવા કારણને લઈને હિંદુધર્મમાં નિવૃત્તિ તરફ લાવવા માટે સમાજમાં વર્ણાશ્રમધર્મની પદ્ધતિ રચવામાં આવેલ છે. તે પ્રમાણે જો જરાજર જીવન જાળવવામાં આવે તો શુદ્ધાચાર્ય પછી વાનપ્રસ્થાશ્રમમાં આવવું નોંધાયે. વાનપ્રસ્થાશ્રમમાં ભક્તિ માટે સારી નિવૃત્તિ રહે છે અને પોતાનું ઉચ્ચતું જીવન સત્ત્વગ્રેષી ગાળી શકાય છે. વાનપ્રસ્થ માટે મૂખ્ય સાધન જન-સુખ અને સત્ત્વન છે. સાચો પરતુ માણસ પોતે શીધી

હિંદુધર્મમાં, નૈમિત્તિક પ્રયત્ન કરે છે તે વખતે જ્યાંતે
એક, દ્વિત્વ, ત્રીત્વ, ચાપ્ત એ અત્તે તે વખતનાં જીવેતો
જિનાય પ્રાપ્ત છે, તે, વિપર્યય હિંદુધર્મમાં તરત
પુનઃજન્મ પ્રાપ્ત માટેય છે, તેના પુરાણ વર્ણકે વૃણ
પ્રાપ્તિ હાલમાં પ્રગી, રાકે, સે સવત્ ૧૬૮૩માં દિલ્લીમાં
એકે કમ્પોઝી જન્મ થયો છે, તેનું નામ, જ્ઞાનાદેવી છે
તેને નવ, પુનઃજન્મ ઉપર, મુખ્ય, જીવેતો પોતાના જાગૃત
જન્મના ધણીને અને સગાને જોળખી લીધાં છે, જ્યા
જન્મકાલ્યાણ આશિષમાં દસમ વર્ષના ૧૬૬ અઠમા
૧૧૩૩મે પાને અસિક થયેલ છે અમ્મને ૫ વર્ષ પહેલાં
જ્ઞાનાદેવીને જ્ઞાન પ્રાપ્તિ પ્રસન્ન મળ્યો હતો. તે વખતે
તેની ઉંમર ૧૪ વર્ષની હતી. તેની આંખમાં કોઈક દવ
અમે તેને પ્રજ્ઞ છે "તમે જ્યા, જન્મતુ શરીર છોડીને
આંધી દીલ્લીમાં જન્મ લીધો, તો વચ્ચે થોડો કાળ
થયો, હતો તે, વખતે, તમે "શુ ક્યુ" દવ ?" તેના
જવાબમાં તેણે ક્યુ કે, વચ્ચે, ૬૨ વર્ષ સુધી ધર્મ-
લોકમાં હતી પણ ત્યાં કાળ અને ત્યાં જન્મ આંધી
જાણના, કાળ અને માણસના જન્મ, સાથે મળતા
જન્મવતી, નથી, ત્યાં, જન્મ જુદા પ્રકારે હોય છે. ત્યાં
સાધુઓ જીવે, છે અને જીવે, જે જન્મ કરવાનું હોય છે
તે માટે ફરીથી જન્મ લેવા માટે આઠા આપવામાં
આવે છે. સામાન્ય જન્મ માટે તેમના કર્મ પ્રમાણે જન્મ
આપવા માટે "અર્ધા ધર્મસાધને કહે છે" વગેરે
જી "પુનર્જન્મનો બીજો એક પ્રસન્ન નીચે પ્રમાણે હાલમાં
બનેતો છે. દિલ્લીમાં એક ગૃહસ્થનું કુટુંબ હતું તેમાં
પતિપત્ની એક પુત્ર અને પુત્રી હતા થોડા વખત પછી
પત્ની ગુસ્સી બેસતા તે બાળકે બીજી સ્ત્રી કરી તેને પણ
પ્રાપ્ત થઈ, પુત્રી સ્ત્રી પુત્ર, મોટો થયો અને, તેને
પુત્રાભ્યો તેને તેની સ્ત્રી સાથે સારો, પ્રેમ હતો, આ
લગ્ન, ગુસ્સાતી ભાવામાં "જન્મ, અને અર્ધ", એ
નામના પુસ્તકમાં વિસ્તારથી પ્રસિદ્ધ થયેલ છે, જન્મને
ઓરમૂળ મા લેવાથી તેના, જ્ઞાપે તેના કાળ, માટે
દીર્ઘ, ક્ષુદ્ર, કરવાનો વિચાર કર્યો, તેના ઓરમૂળ માંને
જ્ઞાન પ્રાપ્તિ, ખરૂર પાવ્યો, દેવ, જ્ઞાણ અને
જન્મને માધ્યમથી, યારો નાળવમાં જાણે તે પોતાના
દીકરો વધારે કાળ મળે એવા હેતુથી, તેણે પ્રયત્ન કર્યો
અને એક, દ્વિત્વ, જન્મની પત્ની, આપી, સાથે-ક્રમમાં
એક, જન્મ, જન્મને, પીવા માટે રોકાયેલ, મજા, તે, દેવ
અર્ધી પી મજા અને, જન્મની ક્ષુદ્ર, પત્ની પ્રાપ્ત થયો.

ખીજે જન્મ દ્વિત્વ કિંદુસ્તાનમાં સર્જતી, પાસે એક
વ્રાતકાના નાગીચરને ત્યાં થયો. તે હુંડ અને પાછળથી
મુઘલ રહેલો આવતાનું મના મુઘલમાં ગીરગામ ઉપર
ચંદ્રામજી કુચમાં તે કન્યા બાલુના લાગી તેણે ત્યાં
અત્રે ૫ થયા પ્રારંભ સુધી, અગ્રામાં કોઈ પ્રાગળથી જન્મ
પર એક અને જન્મ રહેવાની ખાતર તે જન્મ ધર્મના
માત્ર થયા, તેમા તેમણે ૧૪ માર્ચ જાણ્યા અને ઉપર
જાણ્યા અને ફરતા મેમના ગુસ્સી સાથે અને ખીજ
સાધુઓની મંડળી સાથે તે સુરતમાં આવ્યા આ વખતે
અર્ધી કે જેનું નામ નવા જન્મમાં પુષ્પકાન્તા હતું
તે કોઈ સગાને મળતા સુરત જ્યાં, ઉપરના સાધુઓનો
વરદીકા સુરતમાં, જોગીપુરામાં થઈ મોટા મોટા તરફ
જન્મ લાગ્યો, તે વખતે જોગીઓની મેળની વચ્ચે એક
એકલા ઉપર, ૧૪ વર્ષની એ પુષ્પકાન્તા તે વરદીકા
બેસા કીમી હતી તેણે જન્મને જોયા અને તે જોવાન
થઈ પ્રીતિ થઈ તેને તેના પાછો જન્મ માટે જાણ્યો, મુઘલ
સતરી જ્યા પછી તેણે એક પત્ર જન્મને લખ્યો, તેમાં
એમ લખેલું હતું કે તમારી આ કલા, થા માટે થાય
તમે જો જાણુ શા માટે બની ગયા છો જુ' તમે
જુડી જ્યાં પણ મે તમને જોળખી લીધા છે તમારી
ઓરમાન મા ક્યાં છે? તમારા કાળ પ્રાણના ક્યાં છે?
મારી નજી દીલ્લી ક્યા છે? તમે મને જોળખી! જોને તમે
"અર્ધી કહોને બેલાવતા હતા તે હું છું, માટે જાણે છે!
જે મેળવેલું ક્યા પીને ચલુ પામી હતી તે બીમ અર્ધા
રમ્યો લિસ હતો તમે મને એકવાર મળો તો મારે માશ
હરનો ખુવાસો કરવો છે. આ કાળ તેણે જન્મને
મોડલ્યો, મળી અને સુરતમાં નદીકિનારે મળ્યાં છે
વાતચીત ઉપરથી જન્મને ખામી થઈ કે તે તેની બાની
ઉપરની જો, અર્ધી હતી. અર્ધી કાનમાં ગુસ્સી
અર્ધ છે પણ જન્મ કહું જન્મને અને અર્ધાવામાં લખ્યા
માણ્યો તેને જોળખે છે.

તેને પોતાના પૂર્વજન્મનું જ્ઞાન હતું. તેણે પોતાના પૂર્વજન્મનાં માળાપ શોધી કાઢેલ છે. અને તેણે પૂર્વજન્મની જે હકીકત કહી તે સાચી છે એમ તેના પૂર્વજન્મના માળાપ અને બાઈ કહે છે અને રામદેવીની વ્યાખ્યાનશક્તિને પરિચય કુંભનાં મેળામા થયો હતો.

ઈ. સ. ૧૯૨૬ નો ફેબ્રુઆરીમાં એક આઠ વર્ષનો બાળક બિમાર પડ્યો અને તેની માંડગી વધી જવાથી આઠ દિવસમા તેની છેલ્લી ધડી આવી. અને તેને પૂછ્યું કે “તારે કાંઈ કહેવું છે ?” ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે “બસ હવે બસ, જીવન બધું એવું છે, બાધવાનું છે તે બધી સ્ત્રી, સ્ત્રીઓ બાંધે, બાંધી શાળા એક છે.” આવા જવાબ તેના પૂર્વજન્મના સંસ્કાર બતાવે છે. આવી નાની ઉંમરમા પણ સારું જ્ઞાન જોવામાં આવે છે અને મોટી ઉંમરના બહુ માણસોમાં બહુ અજ્ઞાન જવામા આવે છે; તેથી ઉંમર પ્રમાણે જ્ઞાન માનવાનું નથી. શાસ્ત્ર જ્ઞાન કાળથી અતીત વસ્તુ છે. બોદું જ્ઞાન રચનાધર્મ પ્રમાણે ફરે છે. પ્રારબ્ધ એટલે અજ્ઞાન, અચક્તિ અને ભેદશક્તિ. પુરુષાર્થ એટલે વર્તમાન કાળમાં જ્ઞાન, શક્તિ અને પ્રેમશુદ્ધિ વધારીએ તો અજ્ઞાન અચક્તિ અને ભેદભાવ દૂર થાય છે. ભરત રાજમા ભેદશુદ્ધિ અને હરજીમાં આસક્તિ રહી ગઈ હતી, તેથી તેને હરજીનો જન્મ આવ્યો. તે પછી જન્મ ભરતના (હંફા) દેહમા તેને અદ્વૈત જ્ઞાનમાં નિષ્ઠા થઈ હતી.

શુદ્ધેવજી પરીક્ષિત રાજાને કહે છે; કે, સસારના માર્ગમા બેઠકવાવાળો જનસમુદાય બહુ પ્રકારના કલેસ અને વિષોધા પેદા પામીને ભગવાનની મારાણી બધાઈ શકે, મોહ અને ભયને વશીજીત થાય છે. તેમાં ભજવજક્તો સિવાય બીજા કાઈ પરમાત્મા સુધી પહોંચી શકતા નથી. જે માર્ગમાં ભવમી અને વૈરાગ્યવાન મુનિજન મટલ થાય છે તેમાં સાધારણ માણસ ચાલી શકતા નથી. (૫-૧૪-૭૯) આ પ્રકારે ભગવાનને અર્થ જગત ૨૫૪ કરીને ભરતચરિત્રો ઉપસહાર કરતા શુદ્ધેવજી કહે છે કે જેમ ગરબની સથે માખી હરિદાષ કરી શકતી નથી તેમ રાજવિં ભરતના માર્ગનું કાઈ રાજ મનથી પણ અનુસરણ કરી શકતા નથી. તેમણે શોહારની પ્રાપ્તિ માટે જીવન અવરધાર્થે જી, પુત્ર, ભિત્ર અને રાજ્યને વિશ્વ સમગ્ર થઈ તેનો ત્યાગ કર્યો હતો.

આશી સુધીની કથા પછી શ્રીમદ્ભગવતમાં ભરતના વંદનુ વર્ણન આવે છે અને જીવનકાલનું વર્ણન આવે છે. તેમા નાની જાતની ખગોળાવણ અને જ્યોત્સનાવિદ્યા આવે છે. એ પ્રસંગ શ્રીમદ્ભગવતમાં અપરામાં અરો છે, તેથી તેનો ખુલાસો આવતા અકમાં આપનાનો વિચાર છે. એ કથા પાચમા સ્કંધના ૧૫ મા અધ્યાયથી ૨૫ મા અધ્યાય સુધી આવે છે.

છત્રોક્ષમા અધ્યાયમાં પરીક્ષિત રાજા શુદ્ધેવજીને એવો પ્રશ્ન પૂછે કે લોકોને જે ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે તેમાં ઉચ્ચ અને નીચ ગતિવાળી બિભત્તા કેમ જન્મ્યા છે ? તેના જવાબમા શુદ્ધેવજી કહે છે કે કર્મ કરવાવાળા પુરુષ સદ્, રજ અને તમ એ ત્રણ શુભેથી મુક્ત રહે છે તેથી તેમની મહા પશુ ત્રણ પ્રકારની હોય છે અને તેમની ગતિ પણ અનેક પ્રકારની હોય છે. જેઓ નિષિદ્ધ કર્મ કરીને નરકમા જાય છે તેમની ગતિ પણ અનેક પ્રકારની હોય છે. કાઈ કહે છે કે નરકમા ૨૧ પ્રકાર છે, કાઈ ૨૮ પ્રકાર માને છે. જે પુરુષો બીજાનાં ધન, સન્તાન અને સ્ત્રીઓનું હરણ કરે છે તે તામસ નરકમાં પડે છે. જે પુરુષ આ લોકમાં “કરીને હું છું અને આ ધન અને સ્ત્રી મારાં છે” એવી શુદ્ધિથી બીજા પ્રાણીઓનાં દ્રોહ કરે છે અને માન કુટુંબના પાલનપોષણમાં જ ધાગો રહે છે તે ચરીર કોઠી પોતાના પાપના કારણે રોર નરકમાં પડે છે.

આરી સ્થિતિ હોવાથી રજ માણસે પરાપ્રકારનાં કાર્ય કરતા રહેવું જોઈએ. આ પ્રમાણે શુદ્ધેવજી અનેક પ્રકારના નરક અને તેમાં પડતા કુખનુ વર્ણન પાંચમા સ્કંધના ૨૬ મા અધ્યાયમા આવે છે. કાલના કાળનું જીવન એવા પ્રકારનું થઈ ગયું છે કે કાઈક જ એવી દશામાંથી બચી શકે છે. અધર્મપરાયણ જીવ એવી હલકો યોનિઓમા પોતાના કર્મને અનુસાર જાય છે. વળી ઉચ્ચ કાદીના જીવોને જન્મ લેવા માટે અનુકૂળ ચરીર મળવું એ કાલની સ્થિતિ એ જવું કાંચુ છે; કેમ કે ચારીરિક, હાર્દિક અને માનસિક શુદ્ધિ અને સહારવાળાં માળાપ મળ્યાં જવું કાંચુ છે. સારા સંજોગોમાં સારા જીવ જન્મ લે અને મારાં સંજોગોમાં પગલ કાદીના જીવ જન્મ લે, એ સામાન્ય એ સામાન્ય નિયમ છે. ભગવાનના જે વિશુદ્ધ હૃદય અને કર્મનાં ક્તોષ્ઠ્યને જેનું જીવનું હૃદય તેને કલ્પના નિયમ કાંચુ પડે છે જવું

ને માણસ ભગવાનની સંમુખ થયો હોય અને ને ભક્તિ કરતો હોય તે કર્મનું બંધન તોડી શકે છે. એવા માણસને પ્રભુની કૃપા મળે છે.

પ્રારબ્ધ કાર્મ ગનાવમાં નથી, માણસમાં નથી, સંબંધમાં નથી પણ માણસની જરૂરીઆતથી ઉત્પન્ન થયેલ સંબંધ સાચો માનવાથી ઉત્પન્ન થાય છે, તેમાં રસ લેવાથી તે મજબૂત થાય છે અને સંતોગો છૂટી શકાતા નથી. સંતોગોને આધીન રહેવાથી છુટનનો ખરો ક્ષામ મળતો નથી માણસ એ પચ્ચર નથી.

સંતોગો છુટવામાં અને પોતાના અંતરાત્માની શક્તિ ઓગળવામાં પુરુષાર્થ છે. સંતોગો છુટવામાં પહેલાં કુખ લાગે છે, પોતે સાચે રસ્તે છે કે નહિ તેની શંકા થાય છે, વિદ્યા નડે છે, મન મુંઝાર છે, હસ્ય કપે છે અને થાક લાગે છે, છતાં કુશળ પુરુષો દિગ્ભ્રમથી આમળ વગે છે તેમાં ખાસ ઉપાસ એ છે કે વિષયો અને વાસનાઓ આપણને દેખાવો શકે તેવાં છે એ વાત માનવી ભ્રમણે નહિ અને પછી ભગવાનની શક્તિનો અદ્વાયી આશ્રય લેવા ભ્રમણે. વિશેષ બળવાળો સત્તા આગળ પરિણામ ફરી જાય છે.

વિષયો અને વિષયોની ઇચ્છાને એવા પ્રકારનો સબંધ છે કે ઇચ્છા વિના વિષયો આકર્ષણ કરતા નથી; પણ વિષયો ઇચ્છા વિના વિષયની ઇચ્છા છૂટતી નથી વળી વિષયો ન હોય તો યે આત્મજ્ઞાન ન હોય સ્વામુખી સામાન્ય માણસ અને ત્યાંથી વિષયની વસ્તુઓ ભેટી કરી લે છે. સ્વામુખી દેહને આત્મા માનવામાં આવે છે સ્વામુખી દેહના સુખને આત્માનું સુખ માનવામાં આવે છે.

પણ જોએએ આત્માને માર્ગે ચાલુ હોય તેમજે ઇચ્છાઓ અને વાસનાઓ પ્રત્યે અસંગતા અને મંબીરતા રાખવી તેમજે એમ માનવું કે તે આપણું. રૂપ નથી. આપણા આત્માની અનુભૂતિ વગર ઇચ્છામાં કાર્મ બળ આવતું નથી. બધું છુટવું વિધાનાને આધીન નથી, બધું છુટવું પ્રારબ્ધને આધીન નથી. સંસારમાં રહીને પ્રારબ્ધ છુટવું મુશ્કેલ પડે છે. તેનું ખર્ચ કારણ એ છે કે સંસારમાં સંસારના ધર્મ સાચા માનીને વર્તવું પડે છે. તેથી તેમાં પોતાનું ચૈતન્ય વાપરવાનો અવકાશ બંધ થોડો રહે છે અને પોતાના કરતાં જોએમાં જોએનું જ્ઞાન હોય તેવા માણસોની મરજી પ્રમાણે બહુવાર વર્તવું પડે છે. છતાં સંસારમાં પણ આત્માનો અનુભવ રહી શકે અને પોતાના ચૈતન્યનું સતત જ્ઞાન રહે તો તે માણસ જગતમાં વૈકુંઠનો અનુભવ કરી શકે છે. તેમાં મુખ્ય સાધન સમતા છે. ગમે તેવા સંતોગો ઉત્પન્ન થાય તો પણ પોતાના સ્વભાવમાં ખોટી ઇચ્છા કે ખોટી બીક ઉત્પન્ન થવા દેવી ભ્રમણે નહિ.

માત્ર બધો વખત ધન કમાવામાં ગાળવાથી સારા વિચાર મળે દુરસ્થ રહેશે નહિ અને છુટવું સુધરશે નહિ. ધન, વૈભવ, સ્ત્રી, પુત્ર વગેરે અનિત્ય વસ્તુઓ મળવાથી માણસ ભાગ્યશાળી થતા નથી, જેને માથે મરજીની બીક છે તે ભાગ્યશાળી થાતો? જેમ ભૂખથી મુક્તિ ભ્રમણે તેમ ઇચ્છા અને બીકથી પણ મુક્તિ મળવી ભ્રમણે તેથી જીની અને ખોટી માન્યતા ઉપર શક્ય સાવરી ભ્રમણે અને બની શકે તો જગતની માર્ક માણસોના સંબંધો અસંગ પણ રહેવું ભ્રમણે યોગ્યમાર્ગમાં અસંગપણે એ એક સારું સાધન છે.

અપૂર્ણ

*

—ધર્મ—પથના પરિચાને—

પ્રીતો બને સુપથ મળશે, શોધતો તું અધીરા !

મહા જ્યોતે તિમિર પટલો પામશે ખસેને હા !

હૃદયમાં સ્વર્ગે અવિરલ રહે આવતાં દ્રષ્ટિ સામે

વારી પ્રીતિ પથ મુખમતા જાણશે કાર્મ દારા.

સેવ્યાં માંગેલ જગતના

રાખનો દગલો

શ્રી ગણેશાય નમઃ

[૧]

મવનરાજ નાગવાદનથી સવામાં એકવાર મહા-
મુનિ જઈ પધાવી, અને મધ્યરાત્રિ પાંત્રી બાદ
ત્રણ ઘડી પછી એક ધુમકેતુને ઉદય થયામે છે તેજી
વિષયમાં સ્તોત્રોચ્ચે થયા કરી.

“મુનિરાજ! આ ધુમકેતુના ઉદયથી જગતમાં કેવી
અસર થશે?” નરવાદને પ્રશ્ન થયો.

“મવનરાજ! આ ધુમકેતુને, મધ્યરાત્રિ પછી ત્રણ
ઘડીએ ઉદય થયાનો છે, એટલે તેના ઉદય થયા બાદ
ત્રણ ઘડીમાં એક ભવંડર બાલકનો જન્મ થશે, એ બાલક
સદિના તમામ પુણ્યવાને છેવેતો સંહાર કરશે, પાપનો
ઉદય થશે અને...અતે....”

“હોશ રહેા મુનિરાજ!” ઘંટડીના રણકારે જવા
એક ધ્વનિ બાલકનો સિંહાસનમાંથી આવ્યો, “આપને
કેટલા વર્ષ થયાં હશે?”

“જેા શ્રીવંશ માંસમાં બાસેા જીતરીને ત્રેમકેમુ”

“હોરે જ આપ બૂલી ગયા, સાઠ વીંધી ખરેને!”

અર્થ મુનિએ મવન કન્યાના સામે નિર્ણય, મૌવનના
આગ્રહમાં પગલાં પાડતી એવી ગૌર સુમંગલિતિ, અને
વિશ્વતા અગ-ઉપમિા નોધને મુનિરાજ, ધરીજર આંખો
મીચી ગયા; પરંતુ સરસકામાં બૂલ પતાવનારી, એ
રાજકન્યાની પાસેથી ખુલાસો માગ્યા વિના ચાલે તેમ ન
હતું, એમણે પ્રશ્ન થયો -

“શું ગણિતવિદ્યામાં હું બૂલ્યા છું રાજકન્યા?”

“હા, એ બૂલ સમવાન્તગની છે, આપે ઉતાવળમાં
બાદનાડીને બાલે સરવાલો કરી નાખ્યો, એક મુમકેતુને
ઉદય મધ્યરાત્રિ પહેલાં ત્રણ ઘડીએ થશે અને અત્યારે
પછીની ત્રણ ઘડી બાદ એક એવા બાલકને જન્મમાં
પ્રવેશ થશે કે જે સમસ્ત આપોતવંત રાજ્ય મલવાને
બનાવશે.”

મુનિરાજે આખું ગણિત ફરીવાર ફરી નોંધુ, એમાં
રેમને બૂલ જણાઈ નહિ, કલાની પડકારાએ પહેલેલા
પાનરીને પોતાની બૂલ નેવામાં આવતી નથી, તેમણે
થું:-

“વિદ્યાતા, બૂલો, જ્યાં ગણિતવિદ્યાવિસારક, રાજ-
કુનિ ન બૂલે. રાજકન્યા! તમે ગણિતમાં હુકમગારી
પરેડ, દહ તમારી ઉત્તર કાચો છે, ન્યોતિય- વિદ્યા
તો અવધાત્રી સાથે પરિપક્વ અને છે, વિસારી નબળો
હરીવાર, અને કમલ કરોડે આજે તમે ભરી સળામાં
એક, અમુલ્યો કોટક એણિતમતું વિના કારણે
અપમાન, મળું છે.”

“મુનિરાજ! એ તો બૂલે તે જ, હરીયા ગણેનું
ન્યાં બૂલી જ નથી, ત્યાં હરીવાર, ગણુકાની જરૂરને
ક્યાં છે?”

કીધારવો એ સમીગને પ્રતિક્રિા દોષાથી અનુભવથી
પાકા બનેલા મુનિરાજ રાજકુમારીના આ વાક્યોને ત્રણી
ગપા, જ્યાં તેમના નેત્રયા, એતી પ્રતીતિ કપધા રહેતી
નેધને મવનરાજે પોતાની પ્રીતે ઉદેશોને મળું -

“બેટ, ચક્રવતી! નાની છુદિયા મુનિરાજના
સામે પ્રેરો, વાઢ કરવો નિરર્થક છે, બાલો મિથ્યાવાદથી
મુનિરાજને યોદ્ધાલામી જશે.”

“પિતાજી! ગણિતવિદ્યાની નાની સરખી બૂલ
આગળ, જાતો, આગની ચિતગારી સમાન હોટી થાય છે
મનુષ્યોની અવરથા વર્ષોની સાખાથી નહિ પણ હાલે
પછીના મુજમાં છુદિયા અંધયાની છે. મુનિરાજ સામા
દોષ તો એ મારા સામે હોમાં જીતરે, તેઓ ને
ચરત કરે તે મને મલુર છે.”

કેટી છુદિત-પ્રમુકિત અત્યારે કામ લાગો શકે તેમ
ન હતી, ગણિતની કડીઓને બાલે મુનિરાજની આંખો
સમગ્ર બાકાચાતું, અકમલ રમવા લાગ્યું, તેઓ
આવેશમાં આવી જઈને બોલી જોડ્યા
વડીલો નિશ્ચિન્નતાને ચરત કરે તેમાં જીતરવા હું તૈયાર

“મુનિરાજ! હોમાં જીતરવા પહેલાં દહ એક
વાર વિચાર કરને કે આપ આશ્ચર્યમાં ઉત્પન્ન
થયેલી એક મવનકન્યાની સામે હોમાં જીતરો છો.”

૧. "કાઈ અપચત નહિ, 'યદમાચિ તદ્મચિષ્યતિ' મુનિગજ મનમા જ બગડ્યા."

૨. "—તો હું એ યરન મૂક છું કે આવતી મને મધ્યરતિ પહેલાં મારા દેહમાં પ્રમદો ધૂમકેતુનો ઉદાસ થાય તો આપે યવનકન્ય સ્ત્રીકાગને મારી આપાનું પાસન કરતુ અને એ મધ્યરતિ બાદ આપના દેહમાં પ્રમાણે ધૂમકેતુનો ઉદય થાય તો આપાનુપમ સ્ત્રીકાગને હું આપની આગમરિણી-દાસી બનું."

૩. "કમલ"

૪. "હા"

મુનિરાજ એકાધરો જ ઉપરોમ કરો

૫. [૨]

૬. "વિધિપુત્ર એક લાટિયાત્ર તૈષાં કરવામાં આવું 'સવા' હોરે સુવર્ણની ત્રણ અગુપ હાકી એક લાટિયામાં ત્રણ લીસો બનેલો એ અગુત લાંબી યનામી વડે છિન્ન કરવામાં આવું અને ભરેલા જલપાત્રમાં તેને તરતી મૂકી અને પહેરદારે એક એ ત્રણ કરતાં ઘણાં દેહાંર્થમાં —"

— રાજમદોષધની વિરામ ચાંદનીમાં આવે રાત્રિમાં તમામ સંસારો લાંબર હતા, બધાના મનમાં એક જ કુલકલ હતું યવનકન્યા આલસ્યત્વ મેળવશે કે મુનિરાજ 'અર્જુન' આલસ્યત્વ ગુમાવશે!

૭. "પરોક્ષનો સમય આવી પહેચિત્તાં વાર લાગી નહિ મધ્યરતિ પહેલાંની ત્રણ ઘડો અગાઉ આકાશમાં એક તેજોમય ધૂમકેતુ દેખાયો, મુનિ ગર્જનીયુ મો રાખીને બેસી રહ્યા, આવે એક યવનકન્યા પોતાની વિવાતા મેળે લેરી, રહેતી હતી તેના એકાદ દેહમાં કુલકલ થતો હતો, અને એક બીજો મહાન અદરશ વાચ પશુ એવનાં અતરને વર્તીવી રહ્યો હતો."

૮. એ અથ હતો હવે પછી એ યવનકન્યાના આગાધારી જનવાનો, કોણ બલે એ મહોન્નત કન્યા સુ આગા આપશે? કદાચ કેદ... તો... વજ્રહલના મુનિરાજનું હૃદય એ જાણી મદ મદ કંપી રહ્યું હતું."

૯. સ્વભામાં નોંધાદલ મચી રહ્યો, રાજમનના વિજયથી રાજસમા-કર્ણના નોંધે કરવા લાગી, મુનિરાજ આ અપુ નિષ્ઠ જોવાથી નોંધે રહ્યા."

"કેદ મુનિરાજ હવે!"

૧. "હવે બીજી શું? મનપુત્રોની જે આગા દેહ તે આપાનું પાસન કરવા હું તૃપ્તર છું" મુનિરાજે આપોનાસયક અવાજથી બ્યુ

૨. "સર્વે સમાજનો રાજપુત્રીની આવાની ગદ્દો નોંધ લાગ્યા, ગળએ પશુ પ્રતી સામે નોંધુ થતાં કે પાંચે બેરી —

૩. 'મુનિગજ' પહેલી આગા એ કે આજથી — અત્યારથી જ આપને છવન પરત ન હટી સદાય તેવા સખત બંધનમાં અડી દેવા, તેનો અમય, આગે-અત્યારે અને આ ધડીએ જ કરવો

૪. સમાજનો રતબ્ધ બની ગયા મુનિરાજ, અવાર બેઠા રહ્યા રાજકુમારીના અગમ્યો મજબુત બંધનો બેઠીએ લખી મુનિગજની આગ આવી જિભા રહ્યા

૫. "સમર! રાજકુમારીનો અગમ સમગરો તે પોતાને આલસ્યથી જોડેને મુનિરાજના સામે જોવી રહી આ મદ હાથ કરીને બોલી

૬. "મારો મુનિગજ! આપ જેવા નવમદોને યોગીને વેડે ફેવનાથ જોતિયાચારને જ નેવી લેા ની બેઠીના બંધનો ન રોજો, આપને હું પવિત્ર સમનધનથી બાપવા ઇચ્છુ છું અત્યારે જ માન્ધર્વવિધિથી મારાં સાથે લખન કરો એ જ આપના પરમજન પ્રતિક મૂલ્ય બનશે, બાકી ન તો આપના આલસ્યત્વ બંધને ધરી કે ન તો આપને બીજી બાધાઓ બાધ કરશે, માટે આ બંધને આપણી બંનેની એકતા જગતને નવાં અર્થ તના મારે પાવશે

૭. સમાજનો દર્શિત બન્યા, એજ ધડીએ માન્ધર્વ વિધિથી યવનકન્યા સાથે ગર્જમુનિના લાલ યજ્ઞચૂલા

૮. એજ રાત્રે યવનકન્યાના હરમ જઈ રહ્યો

[૩]

૯. મન થયો
૧૦. 'પડિનાઇ પર પાણી ફેરવ્યુ
૧૧. "અરે, હવે એ મુનિ યાતો!
૧૨. એનું નામ અર્ચાચાર્ય બદલાવીને 'કાઈ' યવનના નેત્રુ જ પાડ્યું નોંધ્યો."

૧૩. "અને એ યવનકન્યાની આપે આપણી શાંતિમાં જોગજ કરતે આવશે તો!

૧૪. "હવે એ શું મો લખી આપા આવે?"
૧૫. "નામ છોડીને એ કાળામુખાનું એનું જનવિની

સહિતાએ અને ન્યોતિષનાં પુસ્તકો પણ અસ્પૃશ્ય બની ગયાં, એણે તો બાહ્યજનની જાતિનું નામ બોલ્યું.

ઉપર મુજબના અભિપ્રાયો બાહ્યજન ગામિની સભામાં ઉચ્ચારાઈ રહ્યા હતા, મહામુનિ ગર્ગાચાર્ય ઉપર એક યવનકન્યા સાથે લગ્ન કરવાનું એ તહેામતનારું હતું, અને બધી જાતિએ મળીને ગર્ગામુનિને જાતિ બહાર કરી દીધા.

આવી જ ચર્ચા દારિકાની બહીએ બહીમાં અને યાદવોના ધરેધરમાં પથ્થુ ચલી હતી, કારણ કે ગર્ગાચાર્ય યાદવોના કુલગુરુ હતા, એક યવનકન્યા સાથે લગ્ન કરવાથી હવે એ કુલગુરુ પદે રહેવાને અયોગ્ય હતા. યાદવ-સભામાં આ ચર્ચા ઉચ્ચાર્યે ચર્ચાયા બાદ બચવાન શ્રી કૃષ્ણે બધાનું સમાધાન કરતાં કહી દીધું—

“મહામુનિ ગર્ગાચાર્ય જે યવનકન્યા સાથે પાણિપ્રદણ કર્યું છે તે કન્યા પૂર્વની સરેકારી અને મહાન ગણિતજ્ઞ ન્યોતિષી છે, એ બન્નેના સંયોજનથી તો ન્યોતિષ વિદ્યાનો ઉદ્ધાર થવાનો છે માટે આપણા કુલગુરુ તો એ ગર્ગાચાર્ય જ રહેવા જોઈએ.

કેટલાક યુવાન યાદવો આ મતની વિરુદ્ધ હોવા છતાં બચવાન શ્રી કૃષ્ણના અભિપ્રાયથી વિરુદ્ધ બની રાક્યા નહિ. કેટલાક રૂઢીચુસ્ત યાદવોએ મનથી જ ગર્ગાચાર્યને ત્યજ દીધા હતા.

અહીં ગર્ગાચાર્યની પત્ની શશ્યવતીએ દસ માસ પૂર્ણ થયે એક પુત્રને જન્મ આપ્યો, એનું નામ ન્યોતિષ શ્રામજીનુસાર કાલયવન પડ્યું. ધૃમકેટના ઉદય સમયે રહેલા આ ગર્ભનો જન્મ પણ કાલમુહૂર્તમાં જ થયો, મહામુનિ ગર્ગા બાવીના આ ભેટને લીધી રાક્યા ખરા, પરંતુ ‘વલીયતી કૈલસીશ્વરેષ્ઠા’ એ મહાચત્રનું અવજાળન કરીને માન રહ્યા.

પુત્ર થોડો વયનો થતાં તેને યજ્ઞોપવીતાદિ સંસ્કારો કરવામાં આવ્યા, પરંતુ યવનકેત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલો કાલયવન સરેકારી બને એવો સંભવ ન હતો, એણે તો બાહ્યવચ્ચાની રમત-ગમતોમાંથી જ યવન સંસ્કારોના સંચય કરવો શરૂ કરી દીધો,

કેટલાક બાહ્યોનો એ રાજ બનતો, અને રમત રમતમાં શિક્ષા કરવાને બદલે એને દૂવામાં ફેંકી દેતા. થોડા સમયમાં તો શહેરનાં બાહ્યો એના માનથી પણ કંપવા લાગ્યા, એને સ્ત્રીમાં માલ્યો જતા જોઈને નાનકે

નાનાં બાળકો ચૂપ થઈ જતાં, રડતાં હોય તો એનું નામ સાંજળાને પણ ચૂપ થઈ જતાં.

મહામુનિ ગર્ગા અને શંસ્વરતી કૃષ્ણે ઉત્તરાવસ્થામાં તપશ્વર્ગો કરવા માટે વનમાં જ નિવાસ કરતી હતા. યવનરાજ નરરાહનને કોઈ પુત્ર નહિ હોવાથી તેમણે કાલયવનને જ પોતાનો ઉત્તરાધિકારી ગનાવ્યો હતો.

નરવાહનના મૃત્યુ બાદ કાલયવન અહીં પર આવ્યો, જોયો એ દૂર અને બચવાન હતો તેવા જ દૂર બચવાન સૈનિકાની સેનાથી તે સજ્જ બન્યો હતો. છતાં પિતાની એક વખતની આજ્ઞાને માન્ય રાખીને તેણે સદાનંદ નામના એક વયોદક્ષ બાહ્યજનને પોતાના અમાત્યપદે રાખ્યો હતો; એ કે સદાનંદજી રાજપ્રભામાં રાજ આવતા, પરંતુ મોઝામત કાલયવન એની સમાધાન તો કોઈ જરૂરી કાર્ય કરતી વખતે જ ભેટો, બાકીનાં શ્રેષ્ઠ કાર્યો યવનમિત્રોની સલાહ પ્રમાણે જ થતા રહેતાં, થોડા સમયમાં આખા આર્યવર્તમાં કાલયવનની, કાલ બેલવા લાગી.

એકવાર મહર્ષિ નારદ, કાલયવનની સભામાં આવ્યા, યયોચિત સંસ્કાર કર્યા બાદ કાલયવને તેમને પૂછ્યું—

“મુનિરાજ કહેો, મારા પિતાનું યજ્ઞમાન, યજ્ઞકુલ હવે શું કરે છે ?”

“યવનરાજ ! કસના મૃત્યુ બાદ યાદવોએ મધુરામાં પોતાનું શાસન સ્થિર કર્યું છે, મહારાજ ઉપસેન, બચવાન શ્રી કૃષ્ણની આજ્ઞા મુજબ, રાજ્યધુરો વહન કરે છે.”

“મારા પિતાજીનું પૂર્વવત્ સન્માન થાય છે ખરું?”

“નારાયણ.....નારાયણ.....” કહીને નારદજીએ મંદ હાસ્ય કર્યું અને કહેવા લાગ્યા—“કાલયવન ! તપશ્વર્ગોથી પતિત બનીને-સંપ્રધર્મનો ત્યાગ કરીને એક એજ્ઞકન્યાના મોહપાશમાં પરવશ બનેલા- મુનિ ગર્ગાના સત્કાર ધર્મનિષ્ઠ યાદવો પૂર્વવત્ કરી રીતે કરે !” અધર્મનિષ્ઠ યવનરાજને નારદજીનો ‘ધર્મનિષ્ઠ’ શબ્દ બહુ ખુબ્બો, એટલે તેણે મનમાં ને મનમાં એક સંકલ્પ કરી લીધો—

મયાધર્મી પૃથ્વી કરિયે

‘કું પૃથ્વીને યાદવો વિનાની બનાવીશ.’ પિતાજીના થતા અપમાનના બદમાશને આ પ્રતિજ્ઞા હતી.

પછીથી યાદવોના મનમાં બહોળી તેણે નારદજીને પૂછ્યું—

“દેવર્ષિ! ધર્મનું મૂલ શું?”

“યવનરાજ! ધર્મનું મૂલ યશ અને વેદ છે એ યશ અને વેદને ધારણ કરનારા બ્રાહ્મણો છે, એ બ્રાહ્મણો આ પૃથ્વીના દેવતાઓ છે” નારદજીએ ધર્મનું મૂલ બતાવતાં બ્રાહ્મણોનું મહત્વ પણ વર્ણવી બતાવ્યું.

ત્યારપછી થોડી ચર્ચાઓ કરીને નારદજી વિદાય થઈ ગયા.

[૪]

આખા દેશમાં ત્રાહિ-ત્રાહિનો પોહાર પડી ગયો હતો, અમાલ સદાનંદને પણ કાલપવનના આ અત્યાચારની જલ્દી મોડી ખબર પડી હતી, જે દિવસથી નારદજીએ યવનરાજના આગળ બ્રાહ્મણોનું મહત્વ કહી બતાવ્યું હતું તે દિવસથી કાલપવને પોતાના અનુચરોને આજ્ઞા કરી હતી કે ત્યાં જ્યાં પડેલા યશ હોય ત્યાં ત્યાં જઈને યશોનો વિચર કરાવી નાખવો, અને નિલ ૧૦૦ વેદીપાટ્ટી બ્રાહ્મણોના વધ કરવો:

નિયમ મુજબ યવનોએ યશજન અને બ્રાહ્મણોનો સંહાર કરવા માંડ્યો; જેમ જેમ આ કાપડ આગળ પવનું મધુ તેમ તેમ કાલપવનનો ક્રોધ પણ પ્રવલિત હતાંસનની જેમ વધતો જતો હતો, વિદ્વાન, યાત્રી અને તપોવિનિષ્ઠ બ્રાહ્મણોના આ મહાસંહારથી આખા ભારત-વર્ષમાં હા-હાકાર મચી ગયો, કેટલાક બ્રાહ્મણો આ મહાકાલથી ત્રાસ પામીને દિમાલિય તરફ ચાલ્યા ગયા, કેટલાક બ્રાહ્મણો ગુપ્તવાસમાં રહેવા લાગ્યા અને લાખો બ્રાહ્મણોનો સંહાર ચર્ચા મચી ગયો.

એક દિવસ અનુચરોએ આવીને કાલપવનને કહ્યું:-
“તેવરાજ! સવારથી સાંજ સુધી દરેક છતાં આજે એક પણ બ્રાહ્મણ મળ્યો નથી.”

“જાઓ, ફરીવાર તપાસ કરો, તમે બ્રાહ્મણોને એકો એક બ્રાહ્મણના વધ નહિં થાય તો હું ભોજન નહિં કરી શકું, અને તેમ કરીને એક બ્રાહ્મણનો વધ કરો.” કાલપવને આજ્ઞા આપી.

તે દિવસ કાલપવને ભોજન મધુ નહિં:-
એક...એક...વજુ દિવસે ચાલ્યા ગયા, છતાં મહા ભક્ષવાન અનુચરો એક પણ બ્રાહ્મણને એળવી શક્યા નહિં; આખરે ત્રીજો દિવસે યાત્રીને તેઓએ યવનરાજની પાસે આવીને નિવેદન કર્યું:-

“રાજા! ક્યાં બ્રાહ્મણ મળતો નથી.”
“તમે જ પ્રયત્ન કરવામાં પ્રયાસ કરી કહો.”

પૃથ્વીના પટને ઉછટાવી નાખે, પર્વતોનું મધુ બનાવી નાખે, પાતાલના પેટાળમાં ધુસી ગયા હોય તો પણ તેને માથા પાસે ઢાંઢર કરે. એક બ્રાહ્મણના વધ વિના મારે ભોજન કેવી રીતે લેવું?”

વળી પાછા અનુચરો આખી પૃથ્વીમાં ફરી વળ્યા, બ્રાહ્મણોનાં તેને કાઈ જ બ્રાહ્મણ મળ્યા નહિં.

પાંચમે દિવસે અનાપાસે અમાલ સદાનંદજી રાજ-સભામાં આવ્યા, એની ઇચ્છા હતી કે યવનરાજને કાઈક સફરદેશ આપીને ધર્મ પર ચલે. આ અત્યાચાર અટકાવવો; પરંતુ રાજસભામાં બેઠા બાદ કાલપવનની દષ્ટિ સદાનંદે જીવર પડી! પાંચ દિવસથી ભોજન વિના બ્રાહ્મણ મળેલા યવનરાજની દષ્ટિ આજે અત્યાચાર સદાનંદજી પ્રત્યે ફર જતી થઈ! કાઈ પણ ભોક્ષા વિના તે સિંહાસન પરથી ઊડે, એનો વિચાર પોતાનો વધ કરીને પોતાનો નિયમ પૂર્ણ કરવાનો છે એમ ભણુર્થ સદાનંદને વાર લાગી નહિ.

સદાનંદે ભયથી કપતા સભા છાંડી, એની પાછળ કાલપવન દોડ્યો, આગળ સદાનંદ અને પાછળ કાલપવન; આમ, જંગમ, ઝાળગતા ઝાળગતા સદાનંદે રવ-તાચલ-ગિરનાર પર્વતની ગાંઠમાં પેસી ગયા!

કાલપવન અત્યાર સુધી પાછળ જ દોડ્યો આવતો હતો, પણ થોડું અંતર પડી જવાથી ત્રિશિદ્ધમાં છૂપાઈ જતા સદાનંદને તે ભેઈ શક્યો નહિ, બહુ શેષ્યા છતાં સદાનંદને પછી ન ચક્રવાથી તે બહુ દુઃખી થયો, સદાનંદની હત્યા કર્યા બાદ જ પોતાને ભોજન મળી સકવાનું હતું આથી તેને તરમર આવતા હતાં, છતાં પૂર્ણ સાવચેતીથી કાઈ નિરુપાય મળે નહીં જેમ તે પાછો વળ્યો, આસા-નિશાસની વચમાં તે ધુસી રહ્યો હતો, હવે શું કરવું? એ પ્રમત્તા ઉતાર માટે તેણે મન ઝોલ્યાં ખાતું હતું એટલામાં જ તેના કાને અવાજ આવ્યો:-

“નારાયણ-નારાયણ.”

યવનરાજની મનેવેનાનો ભણે આ મહામંત્ર હતો, દેવર્ષિ નારદજીનો આ પ્રિય ઉચ્ચાર સંભળીને તે ધ્યાન-ભર થઈ ગયો.

પ્રજ્ઞા મુજબી, કાઈ વિજય પામેલા દિગ્ગજની ભંડી નીચેથી જાણનાં ખમી રહ્યાં હતાં કાલપવનને

[illegible][illegible]

तेभ्योऽपि कथां शृण्वते । पितृष्वपि दामोदरः । ॥ १० ॥
 ॥ दामोदरः दामोदरीं सख्यं - अथ नवनमः । केन नमः । प्राप्नुयन्ते
 मल्लिहः इतो नरतो । इतो यने पोमाना पराक्रमी प्रसंगा

કરતો જતો હતો, પરન્તુ મહાન્મત કસરી શિવાળોના બચાવને કહી ખ્યાલમાં લાવે ખરો? ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે આજળ દોડતાં દોડતાં એક જ ઉત્તર આપ્યો.

“અરવીર પુરુષો પોતાની પ્રજા સાથે પોતાના મુખ્યથી કરતા નથી.”

દોડતાં દોડતાં સૌરાષ્ટ્ર પ્રાન્તના રૈવત [ગિરનાર] પ્રદેશમાં આવીને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે એ જ ગુફામાં પ્રવેશ કર્યો કે જ્યાં મહારાજા મયુકન્દ ગાદ નિદ્રામાં સૂતા હતા, તેઓએ આવીને પોતાનું પીતામ્હર મયુકન્દના ઉપર ઓઢાવી દીધું. અને પોતે એક શિયાખંડની પાછળ છુપાઈને બેસી ગયા.

મયુકન્દ પૂર્વે એકવાર દેવતાઓની સહાયના કરવા અસુરોની સામે યુદ્ધમાં ગયો હતો, વિજય મળ્યા બાદ દેવતાઓએ તેને વરદાન માગવાનું કહ્યું, મયુકન્દે વરદાનમાં, એકાન્તમાં નિદ્રા કરવા-વિશ્રાન્તિ મેળવું રચાન અને જે નિદ્રામગ્ન કરે તેનો વિનાશ માગ્યો, દેવતાઓએ તથાસ્તુ કહીને એક બીજું વરદાન માગવાનું કહ્યું. મયુકન્દે માગ્યું:

“આપની બધું જ ઇચ્છા હોય, તો નિદામગ્ન પછી ભગવાનની ફરજ નાથ તે.”

જાને વરદાનો પ્રાપ્ત કરીને દેવતાઓની પ્રેરણાથી મયુકન્દ રૈવત પર્વતની ગુફામાં આવીને નિદ્રા કરી રહ્યો હતો; ભગવાનની પાછળ દોડ્યા આવતા કોષાત્તર કાલ પવને ગુફામાં પ્રવેશ કર્યો, અને પીતામ્હર ઓઢીને સુતેલા મયુકન્દને જ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ માનીને તે બોલ્યો.

“કરપોક, યતુથી બામીને અહીં આરામથી સ્થપ ગયો છે? તને ખબર નથી, કે કાળનો પણ કાળ એવો આ કાલપવન તને ઊઠાડે તેમ નથી?”

કહીને તેણે મયુકન્દના ચરીર પર જોરથી લાત મારી.

પૂર્વે મેળવેલા વરદાન મુજબ મયુકન્દ જાગી ઊઠ્યો, અને તેના બેત્રોમાંથી એ અગ્નિની જ્વાલાએ કાલપવનને બાળીને વસ્ત્ર કરી નાખ્યો.

મયુકન્દની સામે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ મંદ-મંદ-કસી રહ્યા હતા. ભગવાનનાં દર્શનથી મયુકન્દ ફાકતલ બની ગયો.

[૭]

ગુફાની અંદર વિગળેલા તપસ્વીએ ખ્યાનમાંથી જાગીને સદાનંદને કહ્યું:—

વત્સ! કાલપવનનો પુરુષપુત્ર પૂર્ણ થઈ ચૂક્યો, હમણાં જ એનો સંહાર થઈ ગયો.

“એટલી વારમાં જ?”

“હા, મેં તને એ જ કહ્યું હતું ને! પ્રપંચ પાપનું પરિણામ બધું જલદીથી આવી જાય છે. હવે એલા પહાડની સામેના તેજપુર્ણની સામે દર્શિ કરી જો, તને શું જણાય છે?”

“માત્ર રાખનો હગતો.”

“ભયંકર પાપીના પુણ્યપુર્ણને રાખને હગલો જ સમજ્યો ઉચિત છે.” મહાત્માએ અંતિમ ઉપદેશ આપ્યો.

સમપૂર્ણ.

નગોા ઊઠો.

ધારો જુઓ હવે રવિનો પૂર્વમાં પૂર્ણ તને,
નગોા નગોા ભરત જૂમિયા બાલ હવોગ કાને,
ગાદા ધાટા લય તિમિરનો થઈ પ્રકારી પ્રજા બા,
ઊઠી ઊઠો વિનય તરતી નિદને મેળવો વા ૧

વીથી મધ છે સકલ જાગી મોહની તો પછી કા!
સદા તારી ઉવિય જગત. સોડ અઢાનની આ,
જોડો જુઓ શુદ્ધ ગજામાં લાલિમા છે હવાય,
માઓ ગાઓ પરમ પ્રજુના શુદ્ધને નિલ ભાષ, ૨

સતાં સતાં નવલ ઉમડા વખત જોયો પલજો,
માને કાલે-કરીશું કરતાં મટ વાલો વિલમો;
દોડાળી આ સો લીલપ કરવા ઉલોચો બન્ધુ જગો,

વર્ષાન્તાપો-સોત દિવસ બધા સેદવા સકિત માગો, ૩

બાલકલિ

જોલો-ચક્ષુ કુન્દન અતિ આ નિદને તો પાજનો,
આલસોથી ખચિત ન રહો અન્નનો એક કાણો,
આવી નિદ્રા અરર! ગજુતાં પ્રીતિનું પાત્ર લાળો;
એતો એતો સમય હજુ છે આદરો ઉચ્ચ કાળો ૪

છે સૌ કાંઈ સકલ સમને અર્થ વાચ્યલતાથી,
જથી સારા વિમલ મનની ઉપતિ સોધતાથી;
પ્રેર જુઓ પ્રગતિ પથમાં ‘વિનયમંદલ’ ધારો,
આભોનતિર સુદિતના બાલ-માર્ગો સુધારો. ૫

અમનગર

પ્રજાચારી-સંન્યાસી

લે: શ્રી પદ્મનાભ સામ્રાટ.

મનુષ્ય જીવનના બે છેડાં-મનુષ્ય પ્રજાચારી જન્મે છે શુદ્ધ અને, વાનપ્રસ્થતાં જીવન કેળવી મગ્નભાવે ફરજિયાત : સંન્યાસી બને છે આવી કદમી સ્થિતિ વિચારી રાજર્ષિ' બર્તવદિએ ગાથું છે કે -

અવદયં યાવારશ્ચિરત્' મુપિત્વા હિ વિપયા
વિયોગે કો મેદસ્ત્યજાતિ ન જનો યદ્યયમમૂનઃ ॥
અર્થાત્ શુદ્ધયાશ્રમના અને વાનપ્રસ્થાશ્રમના વિષયે જીવનશાળ સુધી ગંઢી જુદા પડવાના જ છે એમ સદ્ ગાઈ સમજે છે છતાં એ વિષયે સમજીને ઊંડી દેવામાં મનુષ્યને થી અચળ નહીં છે. કે તે તેને વળગી રહીને જીવન મરજીની પડમાળ લંબાવ્યા જ કરે છે. કારણ કે આગળ જતાં એ જ ક્ષિ જન્માવે છે કે

યજન્તઃ સ્વાતંત્ર્યાક્રતુલ પરિણામદમનસઃ
સ્વયંત્યક્તા દેવે સમસુલભનંતે વિવ્રજન્તિ ॥
અર્થાત્ એ વિષયે પોતાની ક્ષમિત પ્રમાણે ચાલ્યા જાય તો મનમાં અનેક પ્રકારનું કુઝ્મ ક્ષેપણ કરે છે. મરંદ તે વિષયને સ્વેચ્છાથી ઊંડી દેવામાં આવે તો અપૂર્વ શાંતિ આવે છે. જેમ કે ગાઈના ખીસ્સામાંથી પાંચ રૂપીઆની એકાદ નોટ મૂકવાના કાગળે પડી જાય ત્યારે મનમાં થયેા જ ખેદ થાય છે અને તે માટે અનેક મોતાએન કરી મૂકે છે પરંતુ યુક્તાદરી દરમીઆન અનેક સમયક સાચવનાર કારકુન કે દરવાને પાંચ રૂપીઆ જીપીસ આપવાથી તેનું કુઝ્મ થતું નથી. જ્યારે સ્વેચ્છાથી વિષયોને ત્યાજ કરવાથી ને પરમ શાંતિ-લાભ મળે છે કે તેનું સુખ ભાવમ મળે છે એવા દેવેથી સંન્યાસીવર્ગની ચોળના દિનનું શાઆતને એથી જન્માય છે.

પ્રજાચારી તરખાં જીવનના અગ્રા સદી ભેગનું કે તેજ અદ્યતા પ્રસંગોના મુક્તિપુરસ્કર શાસ્ત્રીય પિતરે ઉચ્ચ દેશવચનું દોવાથી તેનું અવદાર ગાન સંપાલન કરવાનું દોષ છે જ્યારે એ જાણે સોજાવત્કારનું અધ્યા-

દેશીયુ ગાન વિકસી જઈ મન-સુદ્ધિ ઉપર ગાણુ મેળવી જીવન નાનડું શાંતિથી સ્વતંત્રપણે શાસ્ત્રીય ધોળે જીવન ધારણુ પૂરતું કરવાનું કામ સંન્યાસીવર્ગને ફાલે લાગે છે. પ્રજાચારી મનુષ્ય જીવન ઉપર દરિયાત કરી સમા-જમાં પોતાનું સ્થાન ઝોલે છે. સંન્યાસી મનુષ્ય જીવનના અનેક સાધનરસા, મીઠા કડવા અનુભવો મેળવી સમાજ-જીવનની નિત્યાગતા પારખી કરી પાણ સસારના કૂંદામાં ન ફસાવુ પડે તે માટે ઉચ્ચ દેશવચો ફરે છે પ્રજાચારી સમાજના કાતાકારાથી બિનમાદિનચાર ,દોવાથી અજ્ઞાસ પાછળ મોડાદુ બની પોતાના સાધીશાસ્ત્રી પ્રપચ જગમમાં કપડારી આધરો બની શાસ્ત્ર વિમુખતા કેળવી ગોઠાણની માફક પોતે રચેલી જગમમાં ફસાઈ જીવનનું ખેર ચૂને પાવમાત્રીનાં પગમાં મારી તે અવધા પુણકાળે સખદ માતાપિતાને પેટ અવતાર કઈ કુકું-બનાં પેડી દરેકેડીનાં નીતિમય અને કાંન વાનાવજુમાં ઉછરી શાસ્ત્રની આઠા પ્રમાણે વર્તી કુપુલ અને છે અને સુર્ગ દુર્ગમની માફક પોતે તરી બીજાએને તારવા મથે છે. સંન્યાસી શાસ્ત્રસિદ્ધાન્તોને પોતાનાં પાળ્યાં જીવનના પ્રસંગે સધે સરખાવો કોમોટીએ ચઢવી પ્રપચલગ દુષ્ટ અને ફગારી દેશ જેવી જન્માર્ત તેનાથી દુર દુર ભાગતો ફરે છે.

કાલોતરા સાવનાં કાવિલ ઝેર જેવું વિજ્ઞ સુખ જન્માવાથી સંપ્રારના મંજણી તરફ સંન્યાસી એાન્ત મેરન અને શાસ્ત્રવિચારોનાં મનનપૂર્વક ઉદાસીન જનતો જાવ છે. પ્રજાચારી શુદ્ધયાશ્રમના કદોથી કંડાવું નહિ અપ્રચર આ જીવન પાળવા સજાવા છે અને બીજાપિતામદની માફક મનુને પજી ડમેક માસ નેટલું દુર દમેકવા પૂરતો દક્ષિમાન અને છે ત્યારે સંન્યાસી પરમદસે દશાને પદોંચવા જીવન અજ્ઞાસ કરી મનુને જાવ દાવ્ય જન્મ મરજીના દેગ તોડી ફાડી શાસ્ત્ર દર્શિ મેળવી પ્રારબ્ધ્યુવ જર્વત દેવના પર્મો ઉદાસીન થઈઓ

ભાગવી જીવનમુક્ત દશાના દશાવી સદા વિદ્યમુક્તિ
દારુ દામિત શાંતિ મેળવતી આચાર્યાણી બને છે જ્યાં
ચારી આંતરિક મનસિદ્ધિ હોય તે પ્રકરે વામદેવ વજેરે
મુક્તિ પામેલી આઈકે સે સારે સ્વવિદ્યારમાં નહિ પાતા
પ્રારબ્ધ રેષ ભાગવવા પૂરતો જગતમાં વિચરી અનેક
જીવોને આત્મવાત તરફ પૂછે છે, સમ્યક્સિદ્ધિ મુલ્ય તરફ
મીઠા મારી જીવન વ્યવહાર તથા લાભ સમુદાય વૃત્તિથી
ચલાવી સરકારી વર્ગને ક્યારે નીતિ રીતિની ધોરણ
ચીવતી જીવનમાં છે? જીવનના અંતિમાર્ગે મુક્તિ
લક્ષ્યે પ્રસંગેમાં કાંઈ જીવન શોધો જરૂર નથી અને
એવા ક્ષેત્રોમાં કોઈપણ જીવવાનો સાચો રાંદ કાંઈ
અમરિય સિદ્ધિ એ મોગમાં અન્યથો ક્યારેય શરૂઆતની
અવસ્થામાં અધીરાર્થને લીધે કરતો જોવામાં આવે છે
અંતિ તેવી પ્રસંગે તે એવાં કલ્યાણની વાંચે અનુભવી
મોંકે મોસતો બનતો જોવામાં આવે છે કે,
જીવનમાં કોઈપણ વસ્તુને સુખમોહવત્તોય મે,
જીવનમાં

જીવનમાં અવધ અવધીમાં અને તુરત સમગ્રતય નહિ એવાં
મેળભેળા અર્થવાળા વાંચે વડે મને મુક્તિ નાખે
છે. એવા વાગ્યોથી મારી જીવિ બહેર મારી જીવ છે.
વજેરે, વળી, જ્યારે શાક પુરાણમાં વળીવેલી એવી
પરપ્રભુતી વ્યતો કહેવામાં આવે કે આમજ આ ચોમો
ઉપર જીવે, વિરચવાને પ્રયોગી દત્તો, વિવચ્ચને
મુખે કયો, મુખે કદવાક મુખને ઉપરેયો એ ઉપ-
દેશ, કોઈપણ પંથી નાચ, પાચો તે હું આજ દરીથી
તને જોતો, કોઈપણ કર છ. ત્યારે મદ્યુજિ ક્ષત્ર અણુ-
નુદી માફક જોવાળી, પવી ગોલી લે કે, કપાનેત-
દિગ્ગાનાં, સ્વમારી મોતવાજિતિ. અર્થાત તમે જ
આજી લાખો વર્ષ પૂર્વે આ જ વાત વિવચ્ચમાં કહી
કહી અને તે વાત મારી તમે મને આજ દરી રચા
છે. એવી મુખ, રી રીતે આ જમાનામાં કોઈ કે, ભાર-
જોયે, જોયે, જોયે, મારી મુખ કોઈ કે, આજે તો, જીવ
જમાનામાં, તમજી વર્ષોથી જાયે, જ જમાના, જીએ મધે
લીખોરધર્મ, જમાના તમે આ વાત દરી દત્તી એવી
પ્રયત્ન નહિ અરેલીય નાદિસમાં જોયો એવી પાસો
શી રીતે મારી કહ્યું કે, આવી દારાપહેરની વાતો કાંઈ
સાચી-શી રીતે મારી કોઈ કે, આવી અનુભવ વિમામાં
વેલું જ્યારે અવિચારીયો, જાણ્યારી ઉચ્ચારતો સજાવા
છે ત્યારે અનેક અનુભવનાં પશ્ચિમાને સ્થિરચિદ્યાનો

અને-અસમુદ એવા સાંપાસી સંમગ્યતાં જીવે છે
કે ભાઈ આ એકે જ જમાનામાં મારી એકા થયા
છીએ એવું નથી પશુ આપણું અનેક જમાના એવા
વડી મયા છે જોમાં એવી અનેક અચોક્ષી કરવામાં
આવી હોય. પુત્રો મનુ રહેસ મહિ સંમગ્યતાં આવી
અરથી વાતો જીવે છે. તેમાં ક્યારેય અંતર હોય
કે જ્યારે જ્યારે ધર્મની અંતિ થાય છે અને અધર્મ
કાલી કુલી નીકળે છે ત્યારે પ્રભુનો અવતાર એ કાળને
અનુસરતી અનેકવાર થયા જ રહે છે. જોયે જીવે
આવી વાતો મુખે પ્રત્યક્ષ જોવી અનુભવ છે કલિઅમર
રોગિઓ પોતાના અનેક જમાનાની વાતો અંતી કહી છે
જ્યારે પામર મનુષ્યો તેવા પ્રકારની જીવે જીવતાં જીવે
તે માત્રી કોઈ મેથી. પ્રીણામતી જામામ્ય પ્રક્રિયા-
આથી મારી વાતો અનુભવની પ્રક્રિયા આવે છે. તો
કોની અવતાર રચણ પુણ્યે તે તો કહેવાઈથી સમગ્રતય
તેમાં આમજીવે છે. સાદિસ અને મ્યાય બહેલો
માણસ રસાયનવિદ્યાના અમૂત સમકોરો થી રીતે
કમજ કે સમજની કદ કે અધર્મ તો અંતિના બીજ
પ્રયુક્ત કરે તેવા કાવ્યા કાલી સમજની રીતે જોવા
પ્રસંગમાં નહિ અંતિના મનુષ્યો દાર મેથી વ્યારણ
કે તેલે આવી દિશામાં અપત્ત-કરો તથી જમાના

વળી જીવે પગે મુક્તિ પડતાથી જાણ્યારી એવું
પણ પૂછવા મારી કે એવી આજીવેતી આજીવેતી થી
રીતે કે તેમની કાષા કધી હોય તેમાં કધી રીતે કાષે
અલિ જા અધોત તેમની અધી અધાસમી કોઈપણ કરવા
પ્રીણામતી માફક જ પોતાના મેધા અવધોર કેટલા
કોઈ અધીયો, અધીયારીનાં અધીયારીની પૂણ્ય અધોતો
અધીયારી અધીયારીને એવું અનેક દિશામાં વિચાર કરી
સિદ્ધિમાં અધીયારીને છે તે સાંતિથી અધીયારીને મદ્યુજિ
વસંતી જીવે છે કે ક્યારે મનુષ્ય પશ્ચિમામાં વજનમાં
કોઈ મારી કોઈ તર મેળી. અધીયારી પોતાનામાં કોઈ
મસ્તો અધીયારી સાંતિથી મિત્રવિદ્યા તરફ દિશી રહે છે ત્યારે
તેમ જીવીવાંત રક્ષ સમગ્રતય છે તેમાં આજીવેતી કાંઈ
પ્રજા મુક્તી રકતો મેથી કારણ વિધેની સમગ્રતય અધીયારી
સાથે તે પોતાની એકતા અનુભવતો હોઈ તેને મોંક
રક્ષ જીવે જીવેતી જમાનામાં. પશ્ચિમ કાંઈ સ્થિતિ
પ્રતિ કરવાની મારી અધીયારી મોંકે અનેક જમાનામાં
પડે છે એકા જમાનામાં કે અધીયારી વરતો પાસે કે
નિદાણમાં મણવા જવાથી બધું પડી જતું નથી એટલું

ખા' કે અધિકારના ભેદના કાળે કાળે તેથી જાણતા જન્મથી સિદ્ધ દોષ છે જ્યારે બીજાએને તે માટે અનેક જરૂરિયાતો હોવાથી પડે છે. અમેરિકામાં કહેવન છે કે Rome was not built in a day અર્થાત્ એક દિવસમાં શામ બંધાઈ શકું ન હતું. એના મર્મ પણ કંઈક આવે જ છે. લોડા પણ હશે કે કોનારને આજ્ઞા પામ્યા નથી. તેને માટે વરસો સુધી ગદ બેવી પડે છે. અનેક ભૌતિક વિદ્યાઓ ભજવા માટે દેશવરો બોધ્યાં પડે છે તેમ અધિરેવિક અને આખ્યાયિક વિદ્યાઓ ભજવતા અને એ વિદ્યાઓના લાભ જીવતા પોતા જનતા અનેક જન્મો સેવા પડે છે. જલ્દારી અવગાધી કા' હરી સંન્દામરીયા હઈ મરજીવંત વિદ્યા પાછા એજાનતા સાધવી પડે છે અને એક જન્મમાં તે લાભ

પાર ન પડે ત્યારે તેવા અનેક જન્મો તેની પાછળ ગાળવા પડે છે. (મનેકજન્મસંસિદ્ધિ) અનેક જન્મ સંસિદ્ધિ થવું પડે છે. જલ્દારી વિદ્યાઓ અર્થાત્ અને તેથી તે વિદ્યા પ્રાપ્તિ માટે પોતાનાં મુખ્યુખનો દોષ છે. વિદ્યાવીં જેન્ ત્યજેતુમુદમ્ અર્થાત્ વિદ્યાથીએ મોક્ષોખનો સદંતર ત્યાગ કરવો જોઈએ અને મુખ્યાર્થીએ વિદ્યાનો મોક્ષ છોડી દેવા જોઈએ (સુધાર્થી વેત્યજેતુ વિદ્યામ્) અર્થે દિંદુ સંસ્કારી પ્રાપ્તને અનુભવ દેવાવેલા વચને સમજાવેલા પડતો નથી. બીન દેશવરેલા ભોગ જ જારી થતો-થી આકર્ષ પામે છે (માત્રાવેદનપરણિ) સંન્દામરી આવડ અનેક કાળમાં ઉત્તરો સંસ્કારી મોક્ષજન્મમાં મળતા નથી. તે તે સત્ત્વી મોક્ષમાં આજ્ઞા પડ્યાં મોક્ષ જ છે. પોતાના નિધરથી ક્ષતો નથી.

ક્યાં

ક્યાં છે ?

(તેમો રીએ ચાંદરોર, અમો રીજી ચંદ્ર મળ્યો)

કહો ઈશ્વર ! ક્યાં છે રે,

ત્વમારો મંદિરિયાં ?

હું તો જંખી રહી છું રે,

દોહલિયાં દશનિયાં—

હું તો તારાના ઝુમજે રે,

ચાંદનામાં બેલી ન્દી)

હું તો પુષ્પોના છુમંજે રે,

હવેલી ગોલી ન્દી

કયાય વખો ન રીઠા રે અમીતર મેદલિયાં,

કહો ઈશ્વર ! ક્યાં છે રે ત્વમારો મંદિરિયાં ?—

હું તો મટેલ ઝિનારે રે,

નિયાની એળી રહી,

કુંજ ભરિયા ઝિનારે રે,

ઉભો છું એળી મઠી

કયાંદ ભર્યો કૃપાનુ રે ! અનુભવે ચાંગલિયાં !

કહો ઈશ્વર ! ક્યાં છે રે ત્વમારો મંદિરિયાં ?—

મ્હારા નયને બિરાજે રે,

હરયામાં મૂલો રેડો)

નેહ નજરે નિપાજે રે,

સદાય પ્રમુદ્ધી રેડો.

મ્હારા દિકમાં દગલિયાં રે પાડે પ્રભુ ! પાવનિયાં,

કહો ઈશ્વર ! ક્યાં છે રે ત્વમારો મંદિરિયાં ?

શ્રી ચંદ્રમંત મંગલજી આજી

એક પત્ની એજ ગૃહસ્થાશ્રમ

ડૉ. શ્રી બાલકવિ-જામનગર.

“સંસારતણા રચનાં ઉમદા, ચક્રો નિર્માય
પતિને પ્રમદા”

સંસારનો રમ સુઆન્યત મધાવવા માટે પતિ અને પત્ની એ એ જ ચક્રોની આવશ્યકતા પૂર્વકગથી સાત્ત્વચક્ષુન છે આ ભોરીના ગુણધર્મોને દરભે સમાન પદ્ય દર્શાવતા હશે તેમજ દરભે એ ગૃહસ્થાશ્રમ વિતમ, મધ્યમ કે કનિષ્ઠ કરશે.

જેમ સ્ત્રીને એક જ પતિની સાત્ત્વચક્ષુ છે, તેમ પુરુષને પણ એક જ સ્ત્રી-પત્ની હોવી જોઈએ એમ નૈસર્ગિક ન્યાયદષ્ટિ પણ કહે છે શ્રી રામચંદ્રજીના અવતારમાં એકપત્નીવ્રત પાલન એ તે અવતારનું વૈશિષ્ટ્ય છે.

આજકાલ ભારતની પ્રાચીન સભ્યતા નષ્ટપ્રાય થવાથી તે જે અધ્યાત્મિક ભોમવી રહ્યો છે, તેના કારણમાં આ એકપત્નીવ્રતનો અભાવ એ પણ એક તેવું જ સમુર્ણ કારણ છે, એમ લેખકની દૃઢ માન્યતા છે. દેશ-વિદેશોત્ક્રાંતિએ માત્ર મનોરંજનના વિવરણની ચર્ચાનાં પાત્રોનાં પાનાં વતી કાઢવા કરતાં અવગતો ઉચ્ચ તરફ સમાજનાં લક્ષ્ય બેચરની પ્રવૃત્તિ કરતાં જોઈએ એવી નજર સચવા છે.

વિષુવત મેષા ઠોસાઓએ પણ ભારે બોલ-નીંજવાર લખે, કરી નવી નવી કુમળી બાળાઓનાં જીવનની ધૂળધાણી કરવાની રીત છે; એમ કહી સમર્થન કરવામાં આવે છે. ત્યારે બાળાવિધવાઓ ત્રિચારી પુનર્લગ્ન કરે તો સમદષ્ટિએ જોતાં તેમાં શું ખોટું? એવા પણ પણા ઉદ્ગારો સમાજમાં અંબળાવ છે. આ જટિલ પ્રશ્નને નહિ ઉઠાવે છે; કરતાં માટે કે બીજા બદાને એક સ્ત્રીની હયાતીમાં બીજી સ્ત્રી કરવાના તીવ્રચક્ષુઓના મોઝ પુરા ન જ થતા જોઈએ એમ અનિવાર્યતા પાસે અંતઃકરણપૂર્વક પ્રાર્થના કરવા સિવાય આ મનઃ પૂર્વક સમાચરણના નમાનામાં બીજાને માર્ગ નથી.

એકધરમાં એક પુરુષની એકથી વધારે સ્ત્રીઓ-પત્નીઓ હોતાં આ સ્વર્ગીય ગૃહસ્થાશ્રમ કેવી વાદબલ્લાવાળો થાય છે એ સમર્થમાં ભગવતી ભાગવતના અધ્યાય ૬, ૭માં લક્ષ્મીપતિ વિષ્ણુ ભગવાનનાં ગુહ્યચિન્તનું સુંદર વર્ણન આવેલ છે; જે વિચારણીય હોવાથી સંક્ષિપ્તમાં આ નીચે આપવાનું ઉચિત પાર્થ હું.

શ્રી લક્ષ્મી, સરસ્વતી અને ગંગા એ ત્રણે વિષ્ણુ ભગવાનની વહાણી સ્ત્રીઓ છે. એકવાર એવાં વરુના બની કે ગંગાજીએ રિમન સહિત કામ દદામુકુન વાર-વાર વિલ્લના મુખમંથન તરફ જોવા કર્યું એટલે સ્વયં વાર પછી વિષ્ણુ તેના તરફ નિહાળે કમ્પા! લક્ષ્મી સત્ગુણ પ્રધાન હોવાથી તેમજ નિતિદક્ષી કરી, પણ સરસ્વતીને શુભે આવેલ જોઈ, તેને લક્ષ્મીએ મીઠા હાસ્યથી સમજાવ્યા; પણ સરસ્વતી શાન્ત નહિ થતાં વધારે તપ્યાં. તેમજો ચોરેશ. કીવથી હાસ્યોગ બની. અને કામના વેગથી કંપતાં પોતાના સ્વામીને કહેવા લાગ્યા—

“ધર્મવાન અને શ્રેષ્ઠ એવા ઉત્તમ પતિનો પ્રેમ પોતાની પ્રત્યેક સ્ત્રી તરફ સમગ્ર દોષ મે; પણ કુદ પતિનું સમાન વર્તન હોવું નથી. ગંગા ઉપર તમારો ઉત્તમ પ્રેમ છે અને તેવો જ લક્ષ્મી ઉપર પણ મે; પરંતુ મારા ઉપર જતાએ નથી. લક્ષ્મી અને મે એ કંઈકત હોવાથી કાંઈ એટલાં નથી, ત્યારે દુર્ગાના સ્ત્રી એક તે અને અહીં જીવંતનું શુ પ્રયોજન છે! રમકે ને સ્ત્રી પોતાના પ્રેમથી મગ્ધ હોય, તેનું જીવન નિમ્નજ છે. તમને સત્ગુણી કહેનારા તો મુખો જ ને.”

સરસ્વતીને પ્રાપ્તમાન થયેલ જોઈ, વિષ્ણુ લાંબા બહાર સભામાં આવ્યા ગયા; કેમકે પાંડો ઉત્તર ન મળવાથી ક્રોધનો ઉભારો વધતો નથી એમ તેમજે વિશાળ.

વિષ્ણુના ગ્વા પછી સરસ્વતીનો ક્રોધ દલગ

વધો. તેણે ગંજાને કહ્યું—“નિર્લજ્જ! પતિનો તારા ઉપર વધારે પ્રેમ છે, એ દેખાવા માટે તું ગર્વ કરે છે! પણ તારા એ અકિમાનનો હું ભુકો છું નાથીય.” આમ કહી તે ગંજાના કેટ પકડવા જતાં, લક્ષ્મીએ વચ્ચે પડી તેને શાન્ત કરવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ બચ્યો નહીં.

એક તો મેકાનો ખાત્ર અને કોથળો ચાલાવતો સરીમાં આવેલા એટલે સરસ્વતીની કુદરતે કમતો પડી ગયા. તેણે લક્ષ્મીને સાપ આપી કે—“આ જાણ દેખાવ કરવાવાળા! આ અને નદી જેમ વચમાં દોનાં મુખ્ય-રત્નોને ગમન જોવા કરે, તેમ તમે અન્યાય જોવા છતાં કાંઈ જ બોધમાં નહિ માટે તમે શૂન્ય અને નદીરૂપ થઈ જાઓ.”

લક્ષ્મી તો પણ કાંઈ બોધમાં નહિ. શાન્તપણે વચમાં જ ઊભાં રહ્યાં. ગંજાથી આ સદન થયું નહિ. તેણે કહ્યું “લક્ષ્મી! તમે કમળની જેમી છો. તે મને કુંડ કરવાની છે? જો મને સાથે વાત કરે એ વાચાલ સમજવી નહિ! લક્ષ્મીને વિના કાંઈ મુખ્ય-આપ-નરી! હું પણ તમે સાપ આપુ છું કે—” ત્યાર પછી મુખ્ય-આપ-નરી નદીરૂપે મર્મ જા. જેથી પાશ્વરિયા તારામાં સ્થાન કરી પાપ મુક્ત કરી, એ બધા પાપો તું મદલ્ય કરી યા.”

ગંજાનું કહેવું સાંભળી સરસ્વતીએ તેને કહ્યું—“જ તું પણ મેલી જ રીતે નહીં ચલે નિવૃત્તિમાં જઈ પાશ્વરિયા પાપો સંભાળતી યા.”

“વિષ્ણુ જ્ઞાત્રી અંદર આજ્ઞા દેખી અરસ-પરસ કાપે આપી વિચાર મન્ય જાને સરસ્વતી અને ગંજાને જોઈ, કમલનું નદસ્ય અને કાપોનું કમલ પોને આનંદગત વડે સમજાને એ કુળની કલેતી સંજોગે કહ્યું—

“લક્ષ્મી! તમે અઠથી મર્મમાં નહિ ઉત્પન્ન કરેલ એવાં મર્મ-પ્રજ્વળે થેર તેનાં પુત્રી કાચો. ત્યાં દેવ-દેવથી રક્ષણ પામી, મારા જ અંકરૂપ એવા સખ્યું-અસ-રના પત્ની થઈ, પછી જગતખડમાં ત્રેલોકને પાવન કંનાર વૃક્ષની નામે વનરપતિના રૂપમાં મર્યાં જ પત્ની થઈ. તેમ સરસ્વતીના સાપ પ્રયાણે સરખપડમાં અંકથી પશ્ચાતી નદીરૂપે પણ કાચો.”

લક્ષ્મીએ વંદન કર્યું. પછી વિષ્ણુએ ગંજાને કહ્યું—“હે ગંજા! તમે પણ સરસ્વતીના કાપને કાપે, માર-

તમાં પાશ્વરિયા ઉદાર મારે અંકથી ગંજા નદીરૂપે પડેલ. જગત્રીય રાગ મદાન તપ કરીને તમને પૃથ્વી ઉપર લઈ જશે એટલે પરમ પવિત્ર કાશીરથી એ નામથી તમે પ્રસિદ્ધ પામશે. જો મારી આજ્ઞાથી રાગ અંકરૂપ એવા મદાસમુદ્રમાં તમે પણ અંકથી પત્નીરૂપે ભગદે. જગા મારી કાના અંકરૂપ એવા સન્નત રાગનાં પણ તમે અંકરૂપે જો કહેવાય.”

ગંજાએ પણ વંદન કર્યું. પછી વિષ્ણુએ સરસ્વતીને કહ્યું—“હે દેવનાં કૃપિની સરસ્વતી! તમે પણ ગંજાના આપની ભારતમાં અંકરૂપે જાઓ અને જાને કાચો સાથે રહેલ કમલનું કાપ બોધવો.”

સરસ્વતીએ વંદન કર્યું. કોઈકાર કાપ કાંઈ બોધનું નહિ કેટલી વારે વિષ્ણુ પાછા કહેલા કાચા—“સર-સ્વતી! તમે પૂર્ણરૂપે અવિનાશી જગત્રીયમાં જગત્રીયની અંક કાચો. હે ગંજા! તમે પણ કિવચાનમાં પૂર્ણરૂપે કિવનાં જો રાજો. જાનો તો મારા લક્ષ્મી જ પોતાના પૂર્ણ રૂપે રહે, કેમકે તે શાન્ત, કોષ રહિત, મારા કમલ અને સ્વચ્છરૂપ સામી છે. આ વિષ્ણુમાં જોને કરી કાર્મિક, પતિવ્રત, શાન્ત સ્વચ્ચવતી, સર્વથી પૂજ-કેલી એવા પ્રાપ્ત કરી દેવા, તે લક્ષ્મીની અંકરૂપ જાના મારી ઉપલભ્યેલી દેવ છે. અરજા-જન્ય એકા અને ગળા-આ-કા, જૂના જૂના ગાળનાં એક સ્થાને દેવ મે તો તે અંગલદાયક નથી તેમને વૈવિધ્ય કુદરત વેલી સંમતિ રહિત કહેવામાં આવેલ છે.

પાછા વિષ્ણુ જગત્રીયનું આ વાચ્ય કેટલું જન્ય નદસ્ય પૂર્ણ છે! નામ મદાનગતો મોટાઈ અત્યવચા જાને રાણકા પંખે છે; ત્યાંના રાણવાસની અંતર-વિચિત્ર કમલકરી દેવ છે તેમાં શી નવાઈ! અને તેની જૂની અંકરૂપ શાન્ત સદન નથી કરી પાતી!

જે દેવિઓ મુખે મોરે વિષ્ણુનાં વચન સાંભળતી હતી. જાવને આજ્ઞા કહેલા મોટું. “જે મર્યાં પુરુષ જેવી રી મુખ્ય થઈ પડી દેવ અને જે પુરુષ એટલે વચ કમલ દેવ, તેમના જન્મ નિષ્કળ જન છે. એ મર્યાં કમને ને પમને અમુક કલા કરે છે! મારેકરમાં જો કુટુંબ, અભિચારિણી, કંઠાસને શિવ માનવારી દેવ, તેમાં મર્યાં ત્યાં કરી કાચા પુરુષે જન્મ સેવનું એ કહેવાય છે. કામ કે વિષ્ણુ અન્યાય સદને કરી કહેલ

છે પણ દુષ્ટ સ્ત્રીના મુખની જ્વાલા પ્રસ્પન્ને મરણ કરતાં પણ વધારે દુઃખદાયક નીવડે છે. બધી શાક્યોની, એક રથને રિયતિ દહિ પણ કંપાણરૂપ થતી નથી. માટે મંગા અને સરસ્વતીએ અદીયાં અન્ય રથને જનું એવી મારી આપ્યા છે. શાન્ત, સહનશીલ અને પતિવ્રતા સ્ત્રીને ખન્ને લોકના મુખની પ્રાપ્તિ હોવા સાથે તેના પતિને પણ તેણી ખન્ને લોકનું સુખ આપતી શકે છે”

નણે દેવીઓને કંદાસનું આવેલ ખરાબ પરિણામ જોઈ એક થયો. પશ્ચાતાપથી ગડવા લાગી અને ઉશ્ચા- પની પ્રાર્થના કરવા લાગી. લક્ષ્મીએ કહ્યું:—“પ્રભુ! અમે નદીના પ્રવાહરૂપે પૃથ્વી પર વહેશું, તેમાં સ્નાન કરી પાપીઓ શુદ્ધ થશે. ત્યારે એ પાપસમ્રાટ- માથી અમારો છૂટકારો થયો? વળા મંગાને ક્ષિપ્તે: ત્યાં અને સરસ્વતીને બ્રહ્માને ત્યાં જ્યાં માટે આપે આપા કરી, તો એ વચન પણ કૃપા કરી-અમ્મલમાં ન આવે તેમ ક્ષમા કરો. આપ ભક્તવત્સલ છે.”

વિષ્ણુ બોલ્યા—“બોલ્યું અમોહ્ય ઘઈ શકે નહિ; પરંતુ ત્રણેનું સરખાપણ સચવાય એમ કરવા માટે સરસ્વતી એક કળાથી નદીરૂપે, અર્ધભાગે બ્રહ્મલોકમાં અને પૂર્ણરૂપે અદીયાં રહેલ તેમ મંગા એક અંધારી ભારતમા નદીરૂપે એક અંધારી મહાદેવજીના દુર્લભ એવા મરનક ઉપગના જગાભારમાં અને પૂર્ણરૂપે અદીયાં રહેલ અને લક્ષ્મી તમે પણ એક કળાના અંધારી ભારતમાં પશ્ચાત્તી નદી અને તુલસીરૂપે તથા પૂર્ણરૂપે અદીયાં રહેલ કલિયુગનાં પાંચ દળર વર્ષ જતાં, તમે યાપમુક્ત થઈ સ્વસ્થાને પાછા આવશો.”

લક્ષ્મી આદિ સર્વેએ ભગવાન વિષ્ણુના મુખ તરફ વિનીત ભાવે જોયું. પછી વિષ્ણુ સ્નેહથી કહેવા લાગ્યા. “હે દેવીઓ! વિપત્તિ એ જ સર્વ સંપત્તિનું કારણ અને છે વિપત્તિ વિના સંસારમાં મોતો મુદિમા ગવાશે છે! છટ મંત્રનું ઉપાસન કરનારા સત્યરથેએ સ્નાન માટે કરેલા પ્રવેશથી, દર્શનથી અને સ્પર્શથી; પાપીઓના મુકેલા પાપથી તમારો છૂટકારો થશે.”

“ભગવાન! આપના ભક્તોનો એવા મહાન પ્રભાવ છે! કન્યા! કન્યા! એવા અનન્ય ભક્તોને!”

વિષ્ણુ ભગવાને આગળ કહ્યું—“હે દેવીઓ! પૃથ્વી ઉપર જ અસખ્ય તીર્થો છે, તે મારા અનન્ય ભક્તોના સ્પર્શ અને દર્શનથી પવિત્ર થાય છે, કર્મોપાસના કરનારા ભક્તો પૃથ્વીને અત્યંત પવિત્ર કરવાને તથા તેને

તારવાને જ ભરત ખંડમાં વસે છે. એવા ભક્તો ન્યાં રહે છે, ન્યાં પત્ર ધૂવે છે, તે ગ્ધાન ખરેખર પવિત્ર અને મહાતીર્થરૂપ છે અનેક પાપોથી મુક્ત પાપી પણ એવા ભક્તોની સેવા, સ્પર્શ અને દર્શનથી પાપમુક્ત થઈને પવિત્ર થાય છે.”

“પ્રભુ! ત્યારે ભક્તોનો સમાગમ એ મોટામાં મોટો લાભ છે. એ કે તીર્થો કેવળ જળમય નથી અને દ્વિ કેવળ મૃતિકા કે શિકાર્ય નથી, તે અવશ્ય પવિત્ર કરનાર છે; પણ તે અમુક સમયે. ત્યારે ભગવદ્ ભક્તો તો ક્ષણ- વારમાં કૃપાદષ્ટિથી પવિત્ર કરે છે. તો આવા મહાન પ્રભાવશાલી ભક્તોનાં ક્ષણે કૃપા કરી કહેવા પ્રાર્થના છે.”

ભગવાન બોલ્યા—“જન કંપાણનો આ પ્રશ્ન તમે ઠીક પૂછ્યો. ભક્તોનાં ભુદાં ભુદાં ઘણાં ઉત્તમ લક્ષણો હોય છે. તેના સામંદાયરૂપે સાંભળી શરદારા જેના કાનમાં મંત્ર પડે છે અને આ જન્મ તેના અનુભૂતમાં તે ભક્તિપરાયણ રહે છે, તેને વેદો પણ પવિત્ર, ઉત્તમ મનુષ્ય કહે છે, એવા શુરજનો જન્મ યાં જ તેઓનો સો પૂર્વેએ મુક્તિ પામે છે. તેના એ પૂર્વજોને જે પ્રાણિકર્મમાં જન્મ લીધો હોય, તે પણ હવનમુક્ત થાય છે જે મહુમ-પૂર્ણ ભક્તિવાળો, છટ ભક્તિમાં આમન્ત્રિતવાળો, શુભગાનમાં તાલ્લાન, કયામા રામીય ધાગ્યુ કરનારો, ગજગણ ઘઈ અતિપૂર્ણ ખની, પોતાને બધી જગ્યાએ એવા લાય તેને મુક્ત માંનેવો જેને કોઇપણ જાતના મહાન ભોગોની પણ ગ્રહા હોતી નથી. માત્ર ભગવદ્ યોગે સાંભળના, સંભળાવવા, જગતનું કંપાણ કરવું અને મધુર કાવચગીતિથી નિત્ય આનંદમાં વિચરવું. આવા ભક્તો ભરતખંડમાં પ્રત્યક્ષ અને અપ્રત્યક્ષ રીતે વિચર્યા કરે છે.”

“ઈશ્વર ભક્તિ એ મનુષ્યાવતાનું ખરું કર્તવ્ય અને જન્મ-મરણના ફેરમાંથી ઉતરવાનો એક અણુમેલ મામરું છે. એ સમજાવેલો તે આપની કૃપાનું પરિણામ છે આપની કૃપાથી મેળવતી એ વિશ્વમંગલ છે” એમ લક્ષ્મીએ કહ્યું.

એ પછી નણે દેવીઓએ શાપ પ્રમાણે ભારતમાં નદીઓ રૂપે વહેવા માંડ્યું.

પ્રિય પાંદક! સાક્ષાત્ દેવીઓ પણ શાક્યો તરીકે યત્નાં, તેમનામાં છાંદીથી ગાદીસીએ-વાસ કર્યો હતો, તો પછી સાધારણ પંક્તિની સ્ત્રીઓમાં એ ગદ્યરસી દાખલ થાય તેમાં શી નવાઈ! એ ઈશ્વરે લીધે શાપોના કારણે ઉત્તમ સ્થાનથી આવી મહાન યુક્તિઓને જટ થવાનો વખત આવ્યો, ત્યારે માનવ જાતિની સ્ત્રીઓ ન્યાં ગાંધારરૂપે મેગી

શ્રી “સાગર” મહારાજ અને તેમનું સાહિત્ય

લેખક—શ્રી ડાહ્યાશંકર જયરાંકર ત્રિપાઠી. “કાસારે”

[ગતિક પૃષ્ઠ ૧૧૨ થી ચાલુ]

પ્રેમભક્તિથી હસોછસં જોતપ્રોત બનતાં “લિવાને
જાગર” જલભાવી દીપેલ છે. મુમુક્ષુ જનોના ઉદ્ધારાર્થે
સદ્ગુણ વાપ એવી તેમાં સંપૂર્ણ સામર્થ્ય સમાવેલી છે,
આપણે પણ એ અમીર્શવંશી પ્રેમવાણીનું ચયાદ્યક્રિત
ધારવાર પાન કરી કંઈક જીવન સદ્ગુણ કરીએ.

યવું બકેતો તો ગોપી સમા,
યવું ભેગી તો અવધૂત—સા,
લાગી યવું તો શુદ્ધ—સા,
યવું યાત્રી તો શંકર સમા

હું “બ્રહ્મ હું” એ જોડનારાઓ તમે.
ઠહેરી, જરા, કે બ્રહ્મ વિશ્વ, ખીણું કયું છે આકાશે

દિલ્હર તારી રૂબરૂ મેં રાજ “કાસોડકા” કયું,
પણ આ નસાના મૈનમાં, ના બાળ દહાનું રહ્યું.

મસ્તોની મસ્તી માણવાને મસ્ત બનવું નોંધ્યે,
મારી સનમને જાણવાને, ખસત બનવું નોંધ્યે

એા યાત્રીએ કહેા છે તમે, કે બ્રહ્મ જાગર બદાર છે,
તો વિશ્વસ્તુ બાવન મટી, એ “બ્રહ્મ” નહિ તો કોણ છે.

અગર શું છે જહાંકી હાં હાં નથી ધર બાવડાઓનું.
અખાડો રિન્દ મસ્તોના બહુ મેઘાન મેઘોનું.—

સોસો શરાણી પાસ છે તો કોણ જાગ્યાએ કરે,
જસ જોડમાં દિલ્હર છે તો કોણ ચોધારી પડે.

એ છે જરૂર માટેકની તો જસકદમ ઉઘડાં જ શર
કે, લેક લમાડી એકદમ, ચર્ચા બધીએ બધ કર

કમળી ગોપી વંમ બી ગોપી, નામ નયનવે વેલી કનૈયા,
કમળી કનૈયા, વંમ બી કનૈયા, લોક કે સેવાં સંપદાં કેનૈયા.

કરી પ્રીત મહે પડી—અપપડી, લહારી, બની પડી—એપડી,
ભણે સનાતન પ્રેમ શું ? ઈ-સાન જાત ગરીબી.

નથી હું નામીયો કાગેર, નથી ભગવાં અગર વસ્તર,
સંનમ તહે શું દીકુ “હું” મા દિલ્લ યદ્ધ આ ફકીરી પર
(દિ. સા. પુ. ૧, પ. ૪૭૩-૪૭૮)

ઉપરની બેતોમાં સાગર મહારાજે તત્ત્વજ્ઞાન સાથે,
અનુભવ જ્ઞાન, કેવાં સચોટ શબ્દોમાં સમજાવ્યું છે.
સમુદ્રમંથન પછી, પ્રાપ્ત થયેલાં રત્નો સમી; આ
બેતો જિવાસુઓને જીવનભર સહચરો સુખદાત્રી થઈ
પડે તેવી છે.

સાગર મહારાજ પોતાની સનમનું સ્વરૂપ સમજાવતા
પ્રાર્થના રત્નપથ આપ છે કે.—

(દિ. સા. પુ. ૧: પૃષ્ઠ ૨૬૩ થી ૨૬૮ માં પ્રસાદી
રૂપે સંભળાવે છે કે)

“મારી સનમ”

ગા : ગા : વું મનનં દમ બદમ,
ગા ઈક : ગા રહેમે સનમ;
ગાં ગા અગર રાહે સનમ,
વૂલી : વૂલી : મહારી સનમ.

હે પ્રભુ, તારી પ્રેમમય વાંસળી, મારા દમ બદમ
એટલે જાસોજાસ સાથે મારા હૃદયમાં ગળત ને રહેમ
લાતો “ઈક” —પ્રેમનો ઘર, વણા કર. હે પ્રભુ હે
સનમ ખરેખર સાચા રતા ઉપરજ, એટલ તારા
સ્વરૂપની એકામતામાં જ મારી ચિત્તવૃત્તિએ પ્રેરાય, એવી
પ્રેમમય વાંસળી મારા અંતરમાં ગળત બસ, વું એક જ
બસ વું જ મારો સનમ છે. બસ વું જ મારો વહાલો
પ્રભુ છે.

વૂજ ઈક એ જ અગળ રદમ,
એ એ જ નેતિ અગેમ નિગમ;
કાગી વૂલી બૂલી કદમ,
કમજોર છે મારી સનમ.

હે સનમ હે પ્રભુ મારા હૃદયમાં તારા તરફ અવિ-
ચળ પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય, જસ ઘેને જ આજી તને જ

તથા આલુગાલુના વાતાવરણમાંથી પણ “અનરહક” ના ચોક્કસ ચર્ચા વાચ્યા. તેમને ઉદ્દેશી આ કડી લખાઈ છે કે—

મનસુર મહાત્માને “અનરહક”નો ઉચ્ચાર કર્યા માટે સુધીની સગા મધ, પશુ તેથી ન મળતામાં પૂર્ણ આનંદથી “અનરહક” “અનરહક” કરતા સુધી ઉપર ચડી ગયા. આ બળ, આ સ્વાર્થ, આવી સસપ્રિયતા અને આમ લીનતા, તે તો ઓ, પ્રજા તારી હાંક સિવાય, તારી મહેરબાની સિવાય, શી રીતે પ્રાપ્ત થાય! તે તો સંપૂર્ણ તારી પીડાળા તારી મહાવરૂપાણું જ રજા છે.

ઘોવત કથા, ઇન્સાનું,
“હું” હું ખુશ” શી રીતે કહ્યું,
હે, હું જ કામચૂ ત્યા કહ્યું,
બની વં ક્યાં મારી સનમ.

માણસનું તે શું ગમ્યું કે “હું” પરમેશ્વર હું” એવું બોલી શકે! પણ ઓ, પ્રેમસ્વરૂપ વિશ્વાત્મા પ્રજા! તે તારી જ કામચૂ છે, તે તારી જ પ્રેરણાનું બળ છે. મનસુરની જન્માનમાં તે જ વાસ કરેલ, તારો જ બોલાવ્યો તે બોલેલ, ઓ ન્યાય, ઓ સનમ: તારી કળા અમમ છે.

આજ્ઞા લગની લાગતી,
તેને સનમ, વં તારતી,
જ્યા ચેતના બેઠો નથી,
બોલી “ફા” મારી સનમ.

તેને તારા પવિત્ર પ્રેમની નિઃસ્વાર્થ લગની-ધૂન લાગે છે, તેને ઓ વિશ્વેશ્વરી દેવી. વં તો જરૂર જ તારું પ્રેમમામ અર્પે છે. બધે જા હિપ્પર પ્રેમ રાખી તને મેળવે, કે ચૈતન્ય ઉપર પ્રેમ કરી તને પ્રાપ્ત કરે, વં તો જા તથા ચૈતન્ય બન્નેમાં એકપ્રેમ છે. એટલે તે બન્ને રીતે વિચરનાર તારી તરફ જ વંસ્ય આવે છે. એ નિઃસંશય છે, ફક્ત નિઃસંશય પવિત્ર પ્રેમનો પૂજારી બની, પોતમું “હું” પશુ જુદી મર્મોત્ત, દેહ-આશ હોડી પવિત્ર પ્રેમમાં ફર્યાં. યજ્ઞોત્તે! એ જ વં તો બેનાર છે.

મં શું હું વેદ પુરાણ ને,
શું તીર્થ સંખ્યા સ્નાન છે,
દીક્ષા જાડી દીક્ષાન છે,
વંદે વંદે, મારી સનમ.

વેદ ને પુરાણો તો તારો રસનો બતાવનાર સાધન છે. તીર્થ તથા સંખ્યાપાસના તારી પીછાન કરાવનારા પહેરેશી છે, પણ મારે તો હવે મારા છવનનો અધિષ્ઠાતા, મારા પ્રેમનું કેન્દ્ર, મારો બહાવામાં બહાવો પ્રજાણું તે મારી પાસે જ, મારામાં એકપ્રેમ યજ્ઞોત્તે, અદર, બાહિર, અણુ અણુમાં આપેલ જેલ છું, એટલે વં તો મને આગમાં જ મળી ચૂકેલ છે, તો પછી તને મેળવનાર સાધનો હવે મારે શું કામનાં છે? મારે તો હવે “હું” અણું ને વં, વં, વં જ રહ્યું. બસ બસ.

ના, ના, સનમ પવિત્ર નથી,
વેદાન્તી વા ફિલસૂફ નથી.
“છે, છે: બધું” પણ પ્રીતકી,
બસ, પ્રીતકી, મારી સનમ.

ઓ પ્રજા! ઓ બહાવી સનમ: હું પવિત્ર નથી. હું વેદાન્તી નથી, ફિલસૂફ નથી ને એવી એવી કાંઈ પણ લાપકાત ફરકે દીમી મારામાં નથી. છતાં પણ છે, હા, છે, છે, જરૂર છે, તારા તરફ મારો સતત પ્રેમ છે. તારી તરફ મારી પ્રીતકી અરે સતત લામણી વધા કરે છે. બસ તે જ મારી લાપકાત, મારી દીમી, ને તે જ મારો ક્ષયકાળ. ઓ બહાવા પ્રજા, હું તારો, મર્યો છું, તો વં દયા નહિ કરે!

લાઓ કરાઃ વરસ વીલાં,
આપણું કતા બે એકાં,
વીખુટી પાયાં; પાછાં જડયાં;
ફરીથી જુદાં મારી સનમ,

સામર મહારાજ પૂર્વજન્મના સિદ્ધાંતને બહી પ્રતિપાદન કરે છે. તે કહે છે કે—

ઓ બહાવા. પ્રજા! આ આપણું વિશ્વ, તારામાંથી જ ઉદ્ભવ પામેલું છે. એમ થોડો પણ સાક્ષી પૂરે છે. એ વંચતે “હું” અને “તું” બન્ને એક જ કતા. તમારામાંથી જ “હું” પશુ, જન્મેલું-જુદું પડેલું છે. ને છેવટે તમારું જ તે “હું” પશુ તમારામાં જ સમાઈ જશે જ. એ નિઃસંશય છે જ. ઓ છપરી ઓ વિશ્વેશ્વરી ઓ સચરાચરી, અનાદ્યનત સકિત, હું પણ તારામાંથી જ જન્મેલો, ને-છેવટે તારામાં જ સમાઈ જવાનો જ. આપણે તો એક જ બીજે, અભિમ બીજે, અદિત બીજે.

સિલ્સડું

આ માસની પાઠપૂર્તિ—
બદલાય છે.

જ્ય છે ઉપર અને નીચે વહી પડુ નય છે,
ખાય છે ભુજા વળાંકો બેધ પડુ પડાય છે,
યાય છે ગંધન અને ઝલ પડુ કવચિત્ ગંધાય છે,
એમ વારંવાર છત્તન-જલ સદા બદલાય છે.
હોતો ખેતેલા દ્રુધમા આજે નકામા થઈ ગયા,
જે બાઈ 'કહેવાતા' હતા તે આજ છે કાકા યયા,
કાગાથ હેયાની અરે હેયાવિપે રહી નય છે,
ને કેશની કાળાથ પડુ આજે ભુજો બદલાય છે.
'મંગલ'

'માઈ' કહે તે પેટપૂરાં હાય ખતાં ખાય છે,
'તાઈ' કહે, સંસાર-જલથી તે તરીને જાય છે,
'માઈ બધું તોઈ' કહેવાથી સર્વ સવળું થાય છે,
બજેલે બાલ લાખ ભવની પલ વિષે બદલાય છે.
બેસી જતી સૌ કાંકરી તો કોઈ બિટી નય છે,
યાતું 'ખડુ' ને 'ફલ' ઉપર કોઈ નિર્ભય જાય છે;
'ગાંડી' બને ક્યારેક તો ક્યારેક 'ઘરમા' ધાય છે,
એ "સોગંઠા-આલ" ગાની સંસાર આ બદલાય છે;
શ્રી. 'ગગનવિહારી'

તારી જ મૂઠીથી કપાવી તે 'ટિફ્ટ' પરમામમાં,
બહુ 'લવ-જંતુનાં' ઘણાં સ્ટેશન વટાવ્યાં કામમાં
માનવ છત્તનું નંકશન તો હાય જૂડી જાય છે,
બદલાય તારી ધૃતિઓ ગાંઠી અઢી બદલાય છે.
મી 'પ્રયાગેર'

નિંદાય બીજા દેશમાં કેવી બીચારી પાણી ?
જે આજરૂં થાતાં બચાવે ધાર ! પૂરી પાણી;
એ પા ધડી વિચાર કરતાં એમ નિર્ભય ધાય છે,
કે પાણી પડતાવતમાં આજરૂં બદલાય છે.
ન્હાવા વિષે બાલુતણાં સાલુ વળુ બદલાય છે,
પાત્રો અને જાતો સહિત નિજનામ બદલી જાય છે;
સૂટો અને જૂટો તણી નેડી બદલે બદલાય છે,
સાહેબ તો પૂરાં બન્યા પડુ રંજ કયાં બદલાય છે !
શ્રી 'વિજય'

માતા-પિતા, મૃત, બંધુઓ ને વિત્ત દારા-દામમાં,
એ મૂર્ખાં શુ મોઢી રહો ! ધન-ધાન્ય ધેનુ ધામમાં
કોઈ નથી તાઈ બધાં જતે જકારાં જાય છે,
ને હાય ! સરવાળો કરેલો શૂન્યમાં બદલાય છે.
હાથે કરેલું ધાન ને સન્માન સાચું દ્રવ્ય છે,
તે સંધરી સંખેલ તાઈ દ્રવ્ય તો અપસંધ્ય છે;
લાઓ લખેલા બેકમાં, તે બેકમાં રહી નય છે,
પરલોકમાં સમ્પત્તિઓ સૌ શૂન્યમાં બદલાય છે.
શ્રી 'શૂન્ય'

કપોટ સઘાં બહુ આકર્ષા ને સિતમની જડીઓ પડી,
કુરજાનીઓની કઈ કયા ઇતિહાસને પાને અડી;
ત્યાં શેર અપધાઈ હલું ત્યાં ત્યોતકંખી યાય છે,
એ ફાજનો દોકોટ હવે જારત તણી બદલાય છે.
મી. 'પ્રમિત'

નિર્જીવ મરીને સચળરૂપે પ્રજ્ઞા પલ્લુ દેખાય છે, પંથ પ્રભુને ના પડેલા તે બધા બતાવ્ય છે, કોણ કહેશે સ્થિરતા છે? જ્યાં બધું બદલાય છે માનવીના મન પ્રગણે ઈચ્છા પલ્લુ બદલાય છે. શ્રી. “મરતે”

પારસમણિના સંગથી લોખંડ મોનું થાય છે, સુખદનલ્લા સહવાસથી વૃદ્ધો વળી દોરાય છે; બમરી થકી ઈયળ મટી, બમરી રૂપે થઈ જાય છે, ને હૃદયનો પલ્લુ સંતના સત્સંગથી બદલાય છે.

સકલકવિ ગોવિંદજી રામેશ્વર જગને ઠગી રીસે થતાં જગનાથ કમવા મ્હાય છે, મનકામના પૂજ્ય થવા બાધા નિષિદ્ધ રખાય છે; જલ્લે ઠગ હું દેવને મનમાં બહુ મલકાય છે પાસા પડે ઉધા બધા તપ માનવી બદલાય છે.

શ્રી હાદ્યાભાઈ જયકૃષ્ણ પદ્મપદ્મધરીદિન-નિશા, અયન, વર્ષાનુભવલીજાય છે, આનંદ એક જ વિશ્વનું ક્ષણ ક્ષણ બાધુ પડાય છે જૂના ક્યુને આવે નહીં, રોકાયું જ નહિં રોકાય છે, માનવજીવન ને જન્મગર્ભ ત્યમ કમવશ બદલાય છે. શ્રી ‘સતજન’

છપ્પોઃ—

નથી કપાતો જેહ રાજના ધા કરવાથી, નથી હામતો જેહ અગ્નિમયે ધરવાથી, નથી ભીજતો જેહ નીરમા નાખી દેતા, નથી સકાંતો જેહ વાયુમા નિશ્ચિત રહેતા; તે તું છે, તું તે જ છે જે આત્મા કહેવાય છે, બદલાઈ કલેવર તે ધણાં તું ના કરી બદલાય છે. શ્રી. મૂકલભાઈ પ્રજ્ઞાસદ.

જેનું જીવનનું ક્યેય પ્રભુના ચરણ કમલોનું રજુ, જેણે જીવનનું ક્યેય પ્રભુમાં પૂજાં જાળવ્યાં ચલુ, જેણે જીવનનું ક્યેય પ્રભુને પામવાનું મન કર્યું, જે જીવની સમજણ જીવનની સર્વ કંઈ બદલાય છે. શ્રી હેમંતભાઈ નીલકંઠ.

અંધ બન કાં માનવી મહ મોહ મસર રજાઈમાં? થોડો સમય સાચી રીતે રાચી રહે નિઃસ્વાર્થ નાથ આજ નો સારો સ્થિતિ તરફ સમી પડતાય છે; કેં બૂપ પલ્લુ બીજુક બને તકદીર જે બદલાય છે!

શ્રી. નમ્પલાલ જ્વારા એક મરતા ગજ પશુની જુમથી રોકાય છે, લાખો પશુઓની કલત થું આજ ના નોવાય છે! પ્રેમકનુતાને માટ મહાસારત જગે મંડાય છે, શીયળ કુદાંતી સેકડેની આજ ના ગણનાય છે.

દારિદ્ર્ય હરવા સુદામાનું દારિકા દેવાય છે, રક્ષા રણકતાં ધરોધર ના આજ બંધાર કરાય છે; પ્રહલાદ પિતૃ સમ એક પાપી મારવા પ્રગટાય છે. તો આજ શું કલિકાલમાં હવિતુ વચન બદલાય છે? સન્ત શ્રી. સીતારામજી.

મનહર છંદ. વૈભવ વિકાસ તણ, રહોને શ્રી રામ બણ, રજ રાગ ત્યાગવાથી, સંસાર તરાય છે, સપડાતાં કંદર્પની સુગધમાં, સખ રીતે, મોક્ષ ધામનો કિનારો કદિ ન પમાય છે.

દવ રજો સળગી છે સંસાર-મેઠાને સખત, દાહ થકી સુકત થતાં. આગળ ધપાય છે, સજ્જનની અતુકપા, ફેરવે છે બાગ્ય ચક્ર, સ્થિર થતાં શરણમાં, સ્થિતિ બદલાય છે.

સાગર સાંકળચંદ્ર ભુલામાઈ. ઠરી ‘માઈ’ માઈ’ જન બધા, અજ્ઞાન આવડે રહે, જ્યાં ત્યાં બધે છાકપટ્ટી, સો-સ્વાઈવૃત્તિ આઠરે, જુન્યા ભલી સો ભાવના, ને પાપકાર્ય કરાય છે. હરિની કૃપા ને હોય તો, સો ભાવના બદલાય છે, શ્રી. ઉ. બે. મહેતા.

પ્રેમના મહા સાગરે જે દર પહોંચી જાય છે, યુગની ભરતી અને આનંદ છેળે ન્હાય છે, સાઆન્ય યાનિનું થતાં જિમિ-દુદય જીભરાય છે, શકય છે, માનવ જીવનના રંગ જ્યાં બદલાય છે. શ્રી હસમુખ કાપડીઆ.

ગર્ધવ સમીપે ગોપને ને બાંધ્યો તો લોટ્યો, ગધકતજા રસસગથી પારદ વળો કાળો થયો; પારસમણિના સગથી ને લોહ કંચન થાય છે, જેવો મલે છે સગ તેવી. બુદ્ધિઓ બદલાય છે. શ્રી. બાલભદ્રા સરદમ્બર.

ચીવનસરી આ લઠ્ઠ કાયા, જર્જરિત થઈ જાય છે, વૈભવ ગણ્યો અવિનાશ તેનાં છોતરાં વેરાય છે, ના જિંદગીબર આંખ ખોલી; આખરે પસ્તાય છે. તેથી મહાપાપી જનો પલ્લુ અન્તમાં બદલાય છે. વૈષ્ણ શ્રી માણસાઈ બકે.

તરસ્યા બનીને રંઝનાં લોહી અરે વૃષ્ટી રહી, જાળો પ્રપંચી પાથરીને કેં અમીરો થઈ ગયા; ના એક રાત્રી પ્રાઈ પલ્લુ યુગ કાર્યમાં તૂટરાય છે, જજગર પડે કોંઠર પછી જીવનકિંશા બદલાય છે.

શ્રી નરસિંહભાઈ પુરુષોત્તમ.

આ ખરું કે તે ખરું? એના વિચારો થાય છે, નિઃશ્વાસિયાની માનવી એમાં જ ગોથા ખાવ છે; પણ એક પ્રશ્ન પર ટેક રાખી જે શબ્દોમાં જાય છે, પાપી હશે તોપણ પુનિત એ જિંદગી બદલાય છે.

મો. ઝવરભાઈ કર્ણ

કંચન તપાવો અગ્નિમાં પણ રંગન ના છોડો, ધર્મજી કરો ચંદનતલ્લુ સુવાસને ના છોડો; બૂબે મરે વનરાજ તો, ચે લાસને ના ખાવ છે, જીવનમાં પણ શુભીજનનના ગુણ ના કહી બદલાય છે.

શ્રી ઇચ્છારાકર ત્રિવેદી.

સત્સંગ યાતાં સંતનો, ચાન્તિ હૃદયમાં થાય છે, સત્સંગ યાતા સવનો, નિજ આત્મહિત સવાય છે. સંતસંગ યાતાં સંતનો, ભવરામ છૂટી જાય છે, ને જ્ઞાન-સૂર્ય પ્રકાશતાં, કેમ જીવનનો બદલાય છે.

કરી ના ચકે કઈ માનવી, ધાર્મિક પ્રશ્ન તુ યાય છે, અભિમાન ઉરમાં જે ધર, તે બર્ષ તુ જાય છે; સંચિત કર્યોથી જ સૌ સુખદાય આનંદ-જાય છે, ને જીવનકેરી અહલ્યાના, રંગ ત્યમ બદલાય છે.

મો. મૌજસાલ જેયદાસ દારી.

લઈ હાથમાં સીધી કરો જ્યાં જાન કરી પૂંછડી, તો પણ નથી વળતી અને વાકી જ રહેતી હરથડી; વળમાં રહ્યી સીધી આખી જ સમગ્રો જાય છે, તો પણ કદાપિ વકલા એની નહિ બદલાય છે.

શ્રી રામનંદ ત્રિવેદી

રજની જતી દિન ડોગડો ને પુષ્પ ખીટી જાય છે, સુખોક્ત યાતો ન બિચારા ક્રમજા કરનાય છે; એના જ સાતા મુખ અને કુખો તણા છે મામત્તા, અહીં અને પડતી સમાજ નામો સમય બદલાય છે.

મો રતિલાલ કે. દવ.

પ્રભુના સરજીમઠો નિરંતર એક અવસાને વળી, મન જો અનુરાગે વળે પ્રભુના પડે રસભાંજીથી; સંભાળતો રહે છે પયે નિઃકર્મમાં જીવન વીતે, એવું પ્રભુમાં અગી જતાં જીવન બધું બદલાય છે.

શ્રી પ્રભાવતી શુ કાપડામ્ના

કુરુતતણા સકેતથી માનવ મારી ભોગ થયા, સ્વચ્છને થયા કો' નિત ને દુઃખન બધી કોઈ થયા; નિજ હરજ ને યજ્ઞના સબધો પૂર્ણ થાતા જાય છે, આત્મા અમર છે માત્ર નિજરે દેહનું બદલાય છે.

વડોદરાઈ વી. પુરોહિત.

સંતતણા સત્સંગથી અંતર પુરેતુ યાય છે, ત્યમ ઈશ્વર-ઈશ્વરથી ભાવિ વળી બદલાય છે. શ્રી કરુણાકર જેયો.

મીતાતણે પાકક રહે મુજ પુત્ર મૃત્યુ પામીયો, નાંસુ વહાવી એ વડે જીવન બધું હારી ગયો; ત્યારે કહે જાગી જનો" મીતા હજી સમજ્યા નથી; "આત્મા અમર છે" ને સંતતુ ખેડયુ બદલાય છે.

મો. પ્રદુર્ભ રોક.

આ મે ક્યું આતેં ક્યું એ ગર વધતી જાય છે, થઈ કમને આપીન માનવ નિત્ય ગોથા ખાવ છે, ઈશ્વરભાજન કરતા નથી, નદમત બાવા સ્ક.વ છે, પશુ પુષ્પ નાંસુ ખૂટતા અના સમય બદલાય છે.

શ્રી મંજિરાકર ભા. ઉતાપાય.

કુખો ભલે ગઈ ઉંઝે ચિરપર થપાડો છે પડે; સ્વચ્છનો સગપી છે જો દુઃખન સમા સકુ નિવડે; આત્માસનો કે અભવચ્છાદિ વિના રહેવાય છે, પણ ભજાના સાચા હૃદયની ટેક ના બદલાય છે.

મો મયોર કાપડામ્ના

પ્રભુને ઉતાની તે કરી હરકમ પધીએ અંતરિ, ને પ્રાર્થનાઓ પણ કતો બહુ રાજ તાળી આરકો; પણ જીવન પરિપાટીવરે તજ દેર કઈ યાય છે, તો તો પ્રમુ કથાઓ મળી પાડો ને જ્યા બદલાય છે.

સો. જયકુવર જીવન.

સુચક પરીણામો દહીં 'તે' કર્મમાં બદલાય છે, પ્રત્યક્ષ દેખાતા ભલે 'તુ' ભાવથી બદલાય છે. બદલાય છે, તે, 'તુ' બધે પણ 'હું' નહિ બદલાય છે. બદલાય છે માયા કદા માયેસ ના બદલાય છે.

મો. 'આદરાશ્રી'

—આવતા મસનાં પાઠપૂર્તિ—

જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરજે

તા. ૨૦-૧૦-૪૬ સુધીના જ કાપડામ્ના
મો જી. જોડામે.

પતિવ્રત ધર્મનો પ્રભાવ

લેખક: શ્રી. "સ્નેહકુંજ" એડા. નં. ૨
(જાતાક પૃ ૪૬૩ થી ચાલુ) ^ ^ ^

અદૃષ્ટ બાવિને કાણુ વાંચી ચકયું છે!

હે મુસાફર ! એ જાણીને તને આશ્ચર્ય થશે કે-પુનઃ

એક વધુવાર શીદેવીના ખડિત થતા સૌભાગ્યનું રક્ષણ મારા જ હાથે થયું હતું. લુટારાઓની ગુફામાં મુરઠદાટ બધાઓએ પુરુષ અને તેની બાલુમા પડેલી બેશુદ્ધ સ્ત્રી બીના કાંઈ નહિ, પરંતુ પતિવ્રત ધર્મના પ્રભાવથી

સફલાગ્નને પશ્ચાત્તી વિપરીત ભાવિમા મારા

કે પકેલી દેનાર શ્રીદેવી અને તેના પતિ જગન્નાથ

હતાં. પરમપ્રાણુ પરમાત્માએ ખૂબ જ અખીના

લુટારાઓની ટોળીના હાથે અપાર્ણ દેરીનો ભોગ

તતા પડિત જગન્નાથના આયુષ્યનું રક્ષણ મારા જ

થવાનું નિર્માણ કર્યું હતું; અને-એ કાર્યની

સફળતામાં મારા દેહ પરિવર્તિત પતિ ચાદુલસિદની

સહાયતા મુખ્ય હતી. તેમની મશાનક ગર્ભના સાથે

ગુફામાંની હાજરીએ લુટારાઓની ટોળીના સરદારની સ્ત્રી

અને તેના સાથીદારો ભયભીત બની નાસી છૂટ્યા ગાદ

મેં પ. જગન્નાથના હાથ-પગના બધ કાપી નાખ્યા

અને તેમણે બધન મુક્ત થતા કેટલીક વારે શ્રીદેવીને

શુદ્ધિમાં લાવવા ઉપચાર ચર કર્યા કેટલીક વારે શ્રીદેવી

શુદ્ધિમાં આવી અને જ્યારે તેની અને મારી દષ્ટ દષ્ટ

મળી ત્યારે તે અદ્ભુત કંઈ અને સંબોધી બોલી -

"એન ! મારા સૌભાગ્યનું રક્ષણ કરનારને કુ જે

કાંઈ આપું તે એાણુ જ છે, પરંતુ કું બાલણુ તળવા

તને શું આપું ! તને આપવા જેવું જ મારી પાસે છે

શું ? 'પ્રભુ તારું કલ્યાણ કરે'ના માત્ર આસીવાંદ

સિવાય કું તને કંઈ જ નથી આપી શકતી." કહી

તેણે તેનું ચસ્તક નીચું નમાવ્યું. જેના પ્રયત્નમાં

તેને આશ્વાસન આપતાં મેં કહ્યું "જેન શ્રીદેવી ! તારા

આશીર્વાદ એ જ મારે મનુ સર્વ કાંઈ છે, તારે તે

માટે ક્ષેપ પામવાનું કાંઈ જ કારણ નથી અને વળી

મેં તો માંજ મારી હરજ જ મળવી છે. એ હરજને

અંદા કરવા પ્રભુએ મને જે તક આપી તે માટે કું

મારી જાતને ભાગ્યશાળી માનું છું; પરંતુ એ તો કહે

કે તું અને આ લુટારાઓની ટોળીનો ભોગ કેવી રીતે

જન્યાં ? મારા ઉક્તા પ્રેરણા પ્રયત્નર આપતા શ્રીદેવી

બોલી; "એન ! છેલ્લાં તમારા આશ્વર્યાનંદમાંથી નીકળી

અમે ઉભય પતિ-પત્ની શ્રીનંદરમા રહેતાં હતાં. મારા

પતિદેવ સંસ્કૃત પાઠશાળા ચલાવતા હતા અને

અમાય દિાસે સુખપૂર્ણ રીતે પસાર થતા હતા

દમણી તાગેતરમા અમારી પોઠાણમાંથી કેટલાક સ્ત્રી-

પુરુષો માતાએ નીકળવાનાં હતાં. સંગ્રામ ધણે સારો

હોવાથી મને પણ માતાએ નીકળવાની છપ્પા થઇ અને

મુક્કર દિવસે અમે પતિ-પત્ની પણ તેમની સાથે

નીકળી પડ્યાં. લગભગ વીસથી પચીસ સ્ત્રી-પુરુષોનો

અમારો કાંડો આજે વહેલી સવારના નીકળી આ

પરંત પ્રદેશમાંથી પસાર થતો હતો તે દરમિયાન એક-

એક અમારા ઉપર લુટારાઓની ટોળીએ દુમલો કર્યો.

એણેના એ દુમલાથી અમારામાંના કેટલાક ભયભીત

બની ગયા અને નાચલામ કરી ચૂકી. સફલાએ મારા

પતિદેવે રત્નક્ષણે એક નાનકડી પીસ્તોલ પોતાની

સાથે રાખેલી તેનું સ્મરણ થતા જ તેમણે હિંમતપૂર્વક

લુટારાઓની ટોળીનો સામનો કર્યો અને પહેલી જ

ઝોળીએ લુટારાઓની ટોળીના આગેવાનને મજાડી

પાડ્યો. આગેવાન પડતાની સાથે જ બીજા પ્રાણુ

અચાનક નાચવા લાગ્યા પરંતુ તે જ ક્ષણે એક ભયાનક

દેખાવતી સ્ત્રી હાથમા ખૂંટ્યા ખૂંટ્યા સાથે તેમને પક-

હારતા બોલી; 'નામંદ-આમલાઓ ! આમ બાતો છો

શું ? મારો સાથે આવો; તમારા સરદારના આજુ

બેનારનો જાન તેના દેહનું દેવીને જલદિવાન આપોને

દાઈએ.' તેના એકા ઉત્તેજનાત્મક શબ્દોથી નાદિ મત

જની અથેલા તેના સાંધોદારોમાં, અસાધારણ હિંમત

આવી; અને તેઓ જ્યાં પ્રયત્નની વડ પરચક બની

સિવાય એક સામટા મારા પતિદેવના દેહ પર ધસી આવ્યા અને તેમને પકડી લીધા મારા સૌમાર્યનાયની એ અવદશા જોનાની સાથે જ હું તે ખેમાન જતી ગઈ અને તે પછી શું થયું તેની મને ખબર નથી; પરંતુ અમારી સાથેના મનાજીઓ મારી પાસે હતા તેમના ઉપચારથી ન્યારે હું શુદ્ધિમાં આવી ત્યારે મેં જાણ્યું કે એ બન્ને ભાઈઓ મારી અસહાય હાલતમાં મને નહિ છોડી જતાં મારું રક્ષણ કરતા ઊભા હતા. મને પણ મારા પતિદેવની સાથે લઈ જવાની એ લૂંટારાઓની ઇચ્છા હતી; પરંતુ એ બંને ભાઈઓ પોતાના પ્રાણના ભોગે પણ મારે રક્ષણ કરાવ તૈયાર હોવાથી તેમજ લૂંટારાઓના સરદારની સ્ત્રીના રાત્રી તેના પતિનો જાન લેનાર માગ પતિદેવ પર જ હોવાથી તેના ના ફટ્ટવાથી તે મારા પતિને લઈને જ આવના થયા અને હું બચી જતા પામી એ ફડકીત મને મારે રક્ષણ કરનાર પેલા એ બહાદુર ભાઈઓએ કહી, પરંતુ પતિને સર્વસ્વ માનનાર હું એ ફડકીત જાણનારી સાથે જ છોડી અને તે બન્ને ભાઈઓના આમાર માની હું મારા પતિદેવની કુર્જામાં ભાગીદાર બનવા પાછળ દોડી દૂરથી હું એ લૂંટારાઓને માગ પતિને લઈ આવના જોઈ સહી હતી, એટલે હું દયાની પથુ દરકાર કર્યા મિત્રાવ ચિત્કાર પાડતી દોડી ગઈ હતી. નિઃસ્વીમ જેમ તે સમયે માગ પગેમા હતું અને જેથી મેં મારા પતિદેવ અને મારી વચ્ચેનું અંતર કળું જ દાખી નાખ્યું હતું, પરંતુ મને ઠેસ વાગી અને હું લવણીયું ખાઈ જમીન પર પટકઈ પડી, પડ્યાં પડ્યાં પણ હું એ જઈ ગઈ હતી કે તેઓ સમજા માગ પતિને લઈ આ ગૂફામાં પ્રવેશ્યા અને ત્યાર બાદ થોડા સમયના અંતરે એક સ્ત્રી (તને) ત્વરિત ગતિએ ગૂફામાં દાખલ થતાં જોઈ, એ સ્ત્રીના પહેરવેશ પરથી મને સમજાયું કે એ કોઈ મદદગાર છે અને માગ પતિદેવની મદદે જઈ રહી છે. મારી દિનમમાં વધારો થયો, પગના અગૂંદાને વાજેડી ઠેસથી હું ધીમે ધીમે આ તરફ આવી લાગી અને ગૂફામાં પ્રવેશી, પરંતુ એ ભયર દરે પાછી મને મેં શુદ્ધ જનારી દીપો તે પછીની ઘટના તો હું જાણે છે બેન, તારી જ સદાવત્તાથી આજે અમારા શિરેથી ભવ દૂર થયો છે. 'પ્રભુ સર્વદા તારું કલ્યાણ કરે.'

હે મુસાફર! શ્રદ્ધિથી પોતાની જે વીતક કદાબી મને કરી સંકળાવી તેથી મને પણ તેના માટે જ્યા

પણ કુન્ન થયું. મેં તેને આશ્વાસન આપ્યું અને તેના પતિ સાથે અને ગૂફાની બહાર આવ્યાં ગૂફાની બહાર આવી મેં શ્રદ્ધિની સંભોધી કહ્યું:—બેન, અદિથી થોડે દૂર હું રહું છું. જો કોઈ ખાસ અવરદ ના હોય તો તમે ઉભય પતિ-પત્ની મારી સાથે આવો. હું મારાથી બનતો આપનો અતિ મહાર કરીશ; પરંતુ હે મુસાફર! શ્રદ્ધિની જાણે મારા એ સદ્ભાવથી પોતાના પર મારા અહેસાસનો ભાર વધી જતો હોય તેમ તેના વદન 'પરના જાવ પરથી મને સમજાયું તેના તરફથી મને 'હા અજા ના' નો કશોજ જવાબ ન મળ્યો અને મેં પણ તે આજન પુનઃકથિત જ ન કહ્યું. ગૂફાની બહાર નીકળી એક લાખી પગદંડી અને કંઈપણ બોલ્યામાલ્યા મિત્રાવ પસાર કરી અને જ્યારે હું મારા નિવાસ-સ્થાનની દિશામાં આવી પહોંચી એટલે, મેં જાણી રહી શ્રદ્ધિની સંભોધી કહ્યું:—હોક ત્યારે બેન! હવે અદિથી મારો માર્ગ ખસાવ છે તમે ઉભય પતિને પ્રભુ સુખરૂપ રાખે એમ હું કહ્યું છું. આ મારે તમે દેવનગર પહોંચશે. હું જાઉં છું 'કદી મેં શાફુલ્લિસક સાથે મારો માર્ગ પકડ્યો. મારાથી હજી પડનાં શ્રદ્ધિનીએ મારા તરફ એક ભાવમીની દૃષ્ટિ દેહી, બન્ને પતિ-પત્ની જાણે મને મૂક આશીર્વાદ આપી રહ્યાં હતાં. ન્યારે મારા હૃદયમાં મને મેં પડેલા મદદમાના અતિમ લખેય પછી નિરાશાને અવકાશ કે આશાને સ્થાન નહોતું શ્રદ્ધિનીના 'પ્રભુ તારું કલ્યાણ કરો' ના આશીર્વાદ મારા હૃદયને પુરકિત નોંધાના કરી રહ્યા. પ્રયમની જેમ એ આશીર્વાદ મારા દુર્ભાવિતે પરદારી રેશે એમ હું તે વખતે નોંધતી માનતી. માત્ર સચિત કર્મ જ ભાગ્યવાનું છે; એ ભાગ્યના જે કોઈ કારણરૂપે ઉપરિવળ થાય તે માત્ર નિમિત્ત છે, એ મને થયાર્થ રીતે સમજાયું હતું. એટલે માગ જાણના જીવન કોઈ પણ વિચાર ક્યાં સિવાય હું શ્રદ્ધિની અને પડિત જગમાથના દાંપત્ય પ્રેમના વિચારોમાં જ માગે મારે દાખી રહી હતી. એ શ્રદ્ધિનીની પતિમકિત અને વિગલ પ્રેમના વિચારમાં એકાદ માહલનો પડાડી મારે ક્યારે પૂરો થયો તે પણ મને ના સમજાયું. ન્યારે હું મારા નિવાસસ્થાને આવી પહોંચી ત્યારે મારી એ વિચારમાળા અટકી, સિવાલખમાં પ્રવેશી જગવાન શ્રીચંદરનાં દર્શન કરી હું ધર્મશાળામાં દાખલ થઈ, મને જૂન કડકિતે લાગી હતી. પ્રયમ શાફુલ્લિસકને દૂર પીસારી મેં થોડાં

વતનના આરોગ્ય અને પછી નિત્યકર્મમાં પ્રવૃત્ત થઈ મને હવે એ રથને એકલા રહેવું હીક ન લાગ્યું આજ સુધી હું એમ નહોતી જાણતી કે એ પ્રદેશમાં લૂંટાગ-ઘોની ટોળી વસે છે; પરંતુ એ જાણ્યા પછી મને એ રથને યોગ્ય ન લાગ્યું. એટલે મેં કેટલાક સ્વિસ બાદ એ સ્થાનનો ત્યાગ કર્યો અને ત્યારથી હું આ દેવાગરિના શિખર પર રહું છું. હે મુસાફર! આ મુઠા એક અધોરી સાધુની છે, બહાણાળ પર્વત તે આમાં નહીં ચાલ્યા ગયા બાદ પ્રથમ જ મેં તેમાં વસવાટ કર્યો છે. આ રથને મને ખૂબ જ શાંતિ અને નિર્લેપ લાગે છે. વળી જે સરોવર તટે તને મળી મુલાકાત થઈ તે સરોવર અને તેનો આમપાસનો પ્રદેશ મને ઘણું જ રમ્ય લાગતો હોવાથી મેં મારા ભાવિ જીવનના મેષ તરફ અધિક જ નિર્ગમન કરવાનો મનઃકોશ કર્યો છે. દ્વિતી પાંચ માર્ચસ દરમિયાન તમામું સુંદર શહેર છે. મારા જીવનની જરૂરી વસ્તુઓ ત્યાંથી ખરીદ કરી આનુ છું એ તો મેં તને પ્રથમ જ જણાવ્યું છે જે વખતે મેં મારા પતિની નગીરોને ત્યાં કર્યો તં જ વખતે મારા મુદ્દપત્ન્ય ઘણીનાં જોતી પેટી મારી સાથે લઈ લીધી હતી એટલે મારા શાવિ જીવન માટે આર્થિક ઘીટબજા તો મારે ભોગવતી પડે તેમ નથી. આ પ્રદેશ વનપ્રદેશમાં એકાંત જીવન જીવતાં કુચ્છ સાથે એકતા સાધવી મને ખૂબ જ સાનુકૂળ છે જેથી મેં જીવનભર અદિર રહેવાનો નિર્ણય કર્યો છે. પછી તો જેની થી દરિની મરજી.

ત્રિય વાચક! સર્વોગ મુન્દર એ રમણોની ક્યતી સાંભળી મને આર્થસંક્રાંતિની વિશિષ્ટતાનો ખ્યાલ આવ્યો. ત્રિપાર્થી જીવનમાં મુદ્દપત્ન્ય એક વખત ધર્મગુણા મુખે મેં જે જીવનની આર્થ સંસ્કૃતિ સર્વોચ્ચ છે એમ સાંભળ્યું હતું એ જીવનની આર્થ સંસ્કૃતિની સર્વોચ્ચતાનો મને એ રમણીની જીવનકથામાં સાક્ષાત્કાર થયો. મેં એ રમણીગતના ચરણોમાં મારું રોમન સંસ્કૃતિથી અધોપિ પર્વત નત રાખેલું મરજી મુસાફરી વદન કર્યો. તેણે મને આશીર્વાદ આપનાં હલુ. હે સાદસિક મુસાફર! મુસાફરીના તારા મુખ મનોરથ પ્રજ્ઞ પૂર્ણ કરો અને ત્યાગપત્રી મેં સહર્ષ વિદાય માગી. હું જોતો થયો, મારા જીભ યારની સાથે જ શાંતિલસિ હે, મુસાફરના દાર સુધી સાથે ચાલી મને વિદાય આપી.

ત્યાર બાદ લગભગ દોઢ વર્ષ ભારતનાં તીર્થસ્થાનો,

આંતરદાસિક શહેરો અને શિષ્યપણાના તુમ્હાઓનાં સ્થળો વિગેરેના નિરીક્ષણમાં લીલાવી હું પૂર્ણ પાંચ વર્ષો માગ વતન રોમ પાછો ફર્યો. મારા સ્વદેશ પાછા ફરવાની ખજર મેં મારા મિત્રોને અગાઉથી આપી દીધી હતી અને જ્યારે હું એ સ્થલ દિવસે મારા વતન નજી પહોંચ્યો ત્યારે રોમનગરનાં હામરો સ્ત્રી-પુરુષોએ મારે બાવજોનો સત્કાર કરી મને એક મોટા સરથકમાં રોમના ગઝમગી પર ફેરવ્યો. મારા ઉપર દેહેકોણે પુષ્પદરિઓ થતી હતી અને તે સોમરે મારું હૃદય આનંદદાયકમાં દિલોળા લઈ રહ્યું હતું. સરથકસરે ફરતી મને એક મોટા મંદપમાં લઈ જવામાં આવ્યો. અગાઉથી જોડવણ કર્યા મુગળ એક જામી બાસ-પીરના આસન ઉપર મને એકાઠી રોમનગરના મેપરે રોમના સ્ત્રી-પુરુષો તરફથી પડે ચાલી મુસાફરી કરવાના મારા સાહબને વધાવી લઈ મારા સત્કાર કરતાં અને પુષ્પદાર પહેરાવી એક થેલી અર્પણ કરી જેમાંની રકમ એટલી તો મોટી હતી કે જે મારી મુસાફરીના ખર્ચા જ અર્થને બાદ કરતાં વધી જતી હતી. અને એ પછી મને અર્પણ કરતાં મેપરે મને મારી મુસાફરીના અનુભવોનું ખ્યાન રજૂ કરાતી વિગતી કરી તેમની વિનતીને માન આપી હું જ્યારે મારી મુસાફરીના અનુભવો કહેવા જોતો થયો ત્યારે મને સત્કારવા અને સાંભળવા બેઠાં થયેલાં રોમનગરનાં સ્ત્રી-પુરુષોએ હર્ષના ખનિ સાથે મને તાળીઓથી વધાવી લીધાં. મેં મારા અનુભવોમાં ખૂબ જ દર્શકી જાણનાં પ્રવેશતાં જ મને દેવગીરના પુલાડ પર સરોવરતટ પરં થયેલો આર્થ રમણીની મુલાકાત અને તેની જીવનકથાને કહી સંભળાવી ત્યારે રોમનગરનાં સ્ત્રી-પુરુષો સાનંદાસમાં લીન બની મહેલમાં મને જણાવ્યાં.

બીજા દિવસે રોમનગરનાં રાજકોષ પેપરોમાં મોટા અધુરે મથાળાં બંધી મારા પ્રવચનને અધરસઃ પ્રકટ કરેલાં આવ્યાં હતું અને એ બધાં પેપરો સાથે મારા મેશન પર સચારનાં આઠ વાચકોમાં તો પોરતમેને પુષ્પાલનો એક મોટો જંગ પડી દીધો. જેમાં સંકેડો સ્ત્રી-પુરુષો તરફથી અને અભિનંદનો પાંડવવામાં આવ્યાં હતાં. મારા પ્રવેશના રોમવાસીઓના એ જાતના અદિતીય પ્રેમ અને સત્કારથી હું મને પોતાને મહા બાબાજાણી માનતો હતો.

[૯]

પાંચ વર્ષ બાદ.....

પુનઃ એશ્વાર ભારતમાં જતાના માગ હરે મનો-
રથ જાગ્યા. પાંચ વર્ષના કાલાવધિ દરમિયાન એકપણ
દિવસ એવો નહોતો વીત્યો કે જે દિવસે અને પેલી
આર્વ રમણીના હૃદયનો વિચાર ન આવ્યો હોય. એનું
વર્તમાન હવન કેવું દશે, એ જોતા-જાણનાની ઉદાસ
જામી, અને એક શુભ દિવસે હું માગ કોઈપણ મિત્રને
કહ્યા સિવાય ભારતમાં આવવા સારું સમયી નીકળી
પડયો. આ વખતે મેં જ્યાં જ્યાંથી વાહનોના સાધનો
મળે ત્યાં ત્યાંથી તેનો ઉપયોગ કરી કીધો. માગ હરેમાં
પેલી રમણીના વર્તમાન હૃદયનો ઉવેખ્યાની પ્રશ્ન
ત્યાંથી જાણી દની અને જ્યારે હું અવિગ્ન
મુસાફરી કરી દેવગિરિના પહાડ ઉપર ચડી પેલા મારા
જૂતકાળના સમગ્રજીવના સંસ્મરણની પણ પર આગે,
ત્યારે માગ હરેને ખૂબજ આનંદ સાથે શાંતિ મળી.
ત્યારે પણ પ્રજાતનો સમય હતો સંસ્મરણમાના રસ
જળમાં દનરો દમણ ખીરવા દર્શા અને તે પર ભૂજેના
શુભર ધર્મ ગ્યા દના વળી પ્રથમના કતાં ત દિએ
મને એ સંસ્મરણ કિનારા વધુ રાનદાગ ત્રાગના દતા.
યોડે યાડે અંતરે મધુમાલતી અને મોગસીની વેતો-
ઓના હતા મંડોળ દરમિયાન ધના દના મધ કોઈ
રથને સંદેહ પત્યેથી અજાણના ગીવાન અને સંસ્મરણ
પાપીની સપાટીની સુધીનાં મોપાન જાણતા દર્શા મે
પરિવનને નિહાળતો હું અગળ વધી ન્હો દતો

જેમ જેમ આગળ વધતો દતો તેમ તેમ મુખધિવ
સમીગજી મગરને તરતર કરી દેના દના અને જ્યારે
હું પૂર્વપરિચિત ગુફાની નિસા તરફ દૃષ્ટિ કરું છું
ત્યારે મારી પ્રથમ નજરે જ કોઈ સમ્રાટના બલ ગજ
પ્રસાદને પછુ ઝળિયા પાડી દે તેવો મનોહર મદેય જોડું
છું ધીમર મને એ રચન છે કે સત્યતેની જમણ
થાય છે. મારા બાને હાથની દરેળીઓથી અંજોતે
મોળી યુન. જોડે છુ ને મો ખાત્રા ધાય છે કે એ
રચનનું દશ્ય નથી ખરેખર સત્ય છે. એ જોઈ ખૂબ
જ આશ્ચર્ય થાય છે. આનંદમય હાથે હું એ મનોહર
દર્શનના સિદ્ધાર નીકળ જઉ છું અને તેના મોપાન
પર ચડી અદના ભગમ પ્રવેશ કરું છું ત્યાં તો કોઈ
જવાબને અંતરથી બહાર આવતો જોડે છું. સૌંદર્યના
તેજથી પ્રગળા જાગતા તેના ભગમર મુખમડળમાં
તેની કાળી ભગમર અને આંકડાવાળી મૂંઝે તેના
બાજીવતે ગુપ્ત હતી દની મસત આદુ અને મુદ્દ
શરીર તેના પ્રભ મત પેના દના દના મન જોતાં જ
તેને સદિવસ આવરાર આપતા હશે - આવ!
જોઈ મુખરુ નું જાણો! આર! આર હું તને
મારી પ્રિયતા પાને હામ જાડું " એમ કહી તેને કાળી
પગને મારી નજરેક આવી મારે હાથ પકડયો. તેના
એ સ્વામ અને ઉપ દ્યનથી જ હું તો રેતાઈ મયો.
જોતવની સર્જિત જાને દરમી મ. માગ મગમમાં
અનેક નકરિતમાં ધવા હાગ્યા. આ જોતુ દરેક કિ તે
કોઈ મગમથી, અરે, પગ તે મને તેની પ્રિયતા પાને
હાઈ જવાતુ થા મા કંડ છે. અપૂર્વ.

*

તું કહું ત્યાં છે

મારો વાલો ધણો શાહો, કહાં તેને દીશનીઓ મેં;
નવહીઓ નંદ હુકારો, બહોયો બગીનો ઠે જે. મારો
ધણો ગમતો રૂડ રમતો ફરે ફરે કોઈકો-એ;
એની હુકથી હું તો, યથો જવતો રમતમાં-એ મારો.
હાગરને હોસ્ત એ મારો, દીશનીઓ લાંમળી વાળો;
ગવેયો મિત્ર અજુનનો, ગીવાનાં ગળ માતો તે મારો.
દીલે ધરત જને છે એ, તે કાણો હોસ્ત પરમાણો;
રોરખમાં એ રંગીલો, જયે તે- તેમને વાળો. મારો.
પ્રતુ ચિત્તે મજા માણી, રમે તે રાડ લે બાણી;
બહુ વો આજ આ વાણી, કહેયો તું કહું ત્યાં-છે. મારો.

થી 'પ્રભુગિત'

શ્રાહકોની સગવડતા ખાતર નીચેને ઠેકાણે 'વિશ્વમ ગલ નુ'

. લવાજમ પાકી પહેલ્ય મેળવીને બરી થકારી.

મુખ્ય.

1. એન. એમ. હકરની મુખ્યત્વે; ૧૪૦ પ્રિન્સિપલ્સ
- ૨ પ. નારાયણ મુલક પુસ્તકાલય-શાલમણિવેરા
- ૩ શ્રી. કા. રામજી ખીમજી દેસરવાલા ૧૦૭ મુલાલવાડી
- ૪ શ્રી. જમનાદાસ માધવજી એવીનગર ખારાકુવાપામે
- ૫ જયવંત પ્રો. પ્રેસ ૪૪ સી. પી. રેન્ક પહેલે માળ
- ૬ શાહ શુક ડેપો. - પ્રિન્સેસ રીટ
- ૭ ત્રિભુવાલક વલ્લભદાસ પહેલી કણસવાડી, પાસાની અગિયારી સામે ફરતીમરની ફુકાન.
- ૮ નાથક સોપ ડીપો, જુલેશ્વર
- ૯ અમથાલાલ જગજીવનદાસ અનંતવાડી
- 10 શ્રી. મૂળચંદ્રભાઈ, દેવે સોપ ડેપો
દેવેશ્વર રીટ - અનંતવાડીને નામે મુખ્ય
- 11 શ્રી. વિહલદાસ વીરસદ,
શાહ મનમુખલાલ નારાયણદાસ
૧૧૮, કંસારા ચાહ, પહેલો માળ, મુખ્યાર્ધ નં. ૨
- 12 શ્રી. દરજી યાત્રી મેવા મંડળ,
૧૭૭, અમર જેટ રીટ, ઠાટ, મુખ્યાર્ધ નં. ૧
- ૧ કાળાભાઈ વલ્લભભાઈ-દહાણુ રીટ
- ૧ પ્રજ્ઞાદાસ દરજોવનદાસ જુકસેલસ-નવસારી
- ૧ મહેન્દ્ર દ. શુકલ, સસ્તુ ઓધવકાશીલય બાલાજીરામચુરિત
- ૨ શ્રી. પ્રાણલાલ ભગવાનદાસ મયંદ,
- ભાગા તળાવ, પાણીની બીત, સુરત
- ૧ જુકસેલસ દેસાઈ બધસ, ડોવોપોર ખગર-ભરૂચ
- ૧ પટેલ મનુભાઈ શિવાભાઈ-શ્રી રામકબીર
ધ્રિવર-કોટિબની બાબુમા, ઢાથી પોળ, વડોદરા
- ૨ નર્મદાચંદ્રકર ધંધરલાલ શાહક ભોગીદાસ વિહલની પેળ
- ૩ જુકસેલસ જયજીવનદાસ દરજોવનદાસ વડોદરા
- ૪ શ્રી. મહાકાળી જેન્સલ રોસ,
ન્યાયમંદિર પાછળ, દુનમાન મહલા, વડોદરા
- ૧ મધુસુદન કાપડલાલભાઈ જુકસેલસ પાદરા
- ૨ પોપટલાલ ચૌભાઈદાસ, પાદરા
- ૩ રાજરત્ન પટેલ નામજીભાઈ લાલદાસ મુન્દરાલ તા. પાદરા
- ૧ જુકસેલસ તાપીચંદ્ર જયંદર જયંદર
- ૧ વીહલદાસ એચ. શાહ, ટાવર રોડ-ડોહાઈ
- ૧ શાન્તિલાલ છોટાલાલ-જાલોદ
- ૧ અંબાલાલ દલમુખરામ કપાધ્યાય મોહીનીવાડી. મોધરા
- ૧ ચરોતર શુક રોટાલ રેશન રોડ-આણંદ
- ૧ શ્રી. રમણલાલ જ્યેષ્ઠરામ સાંભી. રેડીઆપોળ. ઉમરેક
- ૨ શ્રી. મણિલાલ સોમાભાઈ, શાહ, લલાલ પોળ,

- ૩ નીમનલાલ છોટાલાલ, લટાપોળ-ઉમરેક
- ૧ શ્રી. રામુભાઈ શંકરલાલ, વાટ, અલપોળ, ઠાકોર
- ૨ શ્રી. જગન્નાથ પાઠક, ન્યુક પેપર એજન્ટ
- ૧ ગૌરધનભાઈ વલ્લભભાઈ પટેલ (સર) મુ. કરમજી
- ૧ નારાયણભાઈ દરિરામ રાવલ-મુખ્યાર્ધ
- ૧ દયાળજી પરસોતમ મેસીઝ પાસે-સાંધ
- ૧ કૃષ્ણા પ્રિન્ટરી (પારખ બધસ) પટેલા
- ૧ અમીન છોટાભાઈ કાશીભાઈ અમરમા-મુ. વીરસદ
- ૧ શ્રી. ભાદરજી સત્યંમ મંડળ, ભાદરજી
- કાળાભાઈ મગજદાસ પટેલ, મોડી અકરી,
- ૨ શ્રી. સુજાત ભગ્ન મંડળ, ૮/૦ પટેલ ચતુર
- ભાઈ ભાઈલાલભાઈ, સરદારની ખડકી, સુજાત
- પટેલ જમનભાઈ નાથાભાઈ, નાવલી
- ૧ લેખુવ પ્રિન્ટરી ભોરસદ
- ૧ દેસાઈ શુક ડેપો, સાંધાપીપળી નહોઆ
- ૨ ખા. અંબાલાલ કાળાભાઈ લખાવા
- ૩ શ્રી કમિ સાહિબ મંડીર માનચર
- ૪ શ્રીમાજી-ખાલ-મંડળ મોદાણીયા માધવોક
- ૫ શ્રી સોમાજી કમન રોસ, બાનસારવા
- ૬ સી. અમીન કંપની, દેવજીવન રેશન રોડ
- ૭ શ્રી નદીઆદ મજન મંડળ
- શાહ મધુસુદન ગૌરધનદાસ, કામલા પોળ,
- ૧ મલ્લ-ગીચંદર ત્રિજોવનદાસ તવાડી-ન્યુલોડા
- ૧ કાલીદાસ લલ્લુભાઈ પટેલ વસો કાપરીદાવને કનસો
- ૨ કાળોઆ મોતિલાલ જોડાભાઈ, વઢવા પાસે, પંહલાદ
- ૧ શ્રી. વસો ભગ્ન મંડળ,
- પા. પરસોતમદાસ મનલાલ, ચોક, વસો
- ૧ કાળાજી વલ્લભભાઈ દહાણુ રીટ
- ૨ વીહલદાસ નામદાસ પટેલ ખેડ
- ૧ શ્રી. મદુષા ભગ્ન મંડળ
- રા. સા. ચંદુલાલ ગજુપતરામ દેસાઈ, મદુષા
- ૧ શ્રી. મહેતા જયંતિલાલ મણિલાલ જોષી, નરસંદ
- ૧ શ્રી. મનમુખલાલ એમ. ત્રિવેદી.
- કેડીવા કોટેજ, ૭/૩૭, તીલકનગર કાનપુર
- ૧ શ્રી. પીજ ભગ્ન મંડળ, શ્રી. મનભાઈ પી પટેલ,
- પટેલ મેડીકલ રોસ, પીજ
- નવનીતલાલ જોષીવલાલ દેસાઈ, કંપડવલ્લ
- ૨ ચીમનલાલ ખ્યાર, પરીખ દુધવલ્લ
- ૨ શ્રી. અદેશદાસ સુવંશી દીક્ષીત
- સાવંનંતક લાલજેરી, મુ. ગામડી

અમદાવાદ-

- ૧ મહારાજશ્રી જોતારામજી ઇર્ષો મહાવીની પોળમાં
સોનીની પોળના ગ્રેડ ઉપર
- ૨ શ્રી મકિતમાર્ગે કમીસર, જાગરિત કાર્પેનરિસ
દવાખાનુ, આરોગીમારોઃ નારાયણ નીવાસ
- ૩ જાકેસેલર મહારોવ રામચંદ્ર ભણુપેર નજી દરવાજા
- ૪ ઠંકર છક કપા, રાચારા, પુલ તીમે
- ૫ શ્રી પ્રભુદાસ મહારાજ કારંમપુર તળીયાની પોળ
- ૬ શાહ સોમચંદ્ર અંબાલાલ ધરીયાળીદાદની પોળમાં
કમાનવાળી પોળ
- ૭ નર્મદાકંઠર મુળકંઠર પંડ્યા રામપુર કાપડીવાડ
- ૮ શરમાર પ્રીન્ડોજ પ્રેક્ષા ભાલાદનુમાન પાસે
- ૯ ખોપકર અંબાલાલ સખારામ અસારવા મુનિ. ના
ડબ્બા પાસે ઠંકોવાસ,
- ૧૦ ધીરજલાલ ખીમંજી બળદેવ, ગિરધરનગર નં. ૧૪
- ૧૧ પટેલ મોહનલાલ જલેમરદાસ મહેતા મધીનીપર
શાહપુર-વનખાળી વીકાની પોળ.
- ૧૨ ભાવસાર હિમતલાલ મંગલદાસ શાહપુર-
વડીકોટરીની પોળ પાસે, વેલ્ડીચંદના ઠંકોવામાં.
- ૧૩ કંઠરાવ માધવરાવ અખતવાડ
ગીરનાપુર અમદાવાદ ગેરજ
- ૧૪ ત્રિભુવંદ રામજીભાઈ ગીરધરનગર બંગલા નં. ૬
- ૧૫ વૈદ્ય અંબાલાલ વિઠ્ઠલદાસ દુધુલાલા કુંભારવાડ
- ૧૬ અમનલાલ ઠોટાલાલ દલાલ જુના રાકમાઈડ
બધનતલાલ એન્ડ કુટિ
- ૧૮ ધાર્મિક પ્રસ્તાકાલ, વીકાટા રોડ
- ૧૯ અનાડા કુકે ડેપો, ભાલાદનુમાન પાસે
- ૨૦ રેસાઈ બધસ, લક્ષ્મી વિલાસ હોટલ જામે
- ૨૧ આદર્શ પ્રસ્તાક ભંડાર, ભદ્ર પાસે
- ૨૨ બ્યાસ બધકુખુ ઇમનલાલ ૮૧૩૨વિવારવેડપુનાસીટી
- ૨૩ મણીલાલ અમલાલાલ, આદ્યપુર-અમદાવાદ
- ૨૪ લક્ષ્મીચંદ્ર કાળીદાસ પટેલ, નવા પાંચળ, ,,
- ૨૫ મલત માધવદાસજી ગુરુ મોહનદાસજી
ધીતળાવા નંબા વિષ્ણુમંદીર
- ૨૬ પ્રીન્ડ રોડ ભદ્ર, તાર ગોશીક
- ૨૭ પટેલ ઠોટાભાઈ ઉત્તમભાઈ મુ. ધરમજ
- ૨૮ શ્રી શાહ ભાલકુખુભાઈ અમનલાલ,
કાપડના વહેપારી, ઉંવરચંદ
- ૨૯ કંઠરાવ ભેષ્મવારામ દીક્ષિત રામચંદાજીઅંચંદ
જીવપુરા-સોલેડ
- ૩૦ માધવલાલ કેવળદાસ પટેલ મુ. રૂપાલ વાયા દેસાઈ
- ૩૧ શ્રી કાળીદાસ ગૌરધનદાસ-જલુસરાજી

- ૩૨ કુલરાવ બનરજ દે. કમ્પની-મહિયાવા
- ૩૩ શ્રી ઇશ્વરલાલ વલ્લભરામ ભેરી,
કમીર સાહેબનું મંદિર, વાનગર
- ૩૪ કુખુરાવ મોખાળરાવ મીટનીક, પાટણ
- ૩૫ શ્રી. પટેલ નાથભાઈ નરસીભાઈ, માણુરખા
- ૩૬ શ્રી. રતનલાલ નરસીભાઈ, બનરમાં, વાનગર
- ૩૭ રવિશંકર શંકરેશ્વર બ્યાસ રેસાઈ પોળ-વીરજગદામ
- ૩૮ શ્રી. નારણભાઈ પ્રેમચંદ્ર મંધી, બનર, ધોળકા
- ૩૯ શ્રી. ભેરીસન મુરજી સોની, હેઠ (ધોળકા તાલુકા)
- ૪૦ શ્રી. ભવાનભાઈ મનમલાલ દરજી,
ગાગા (ધોળકા તાલુકા)
- ૪૧ ગૌરધનદાસ ઠોટાલાલ, મોહનાડા મીની-ધંકુકા
- ૪૨ હર્ષદરામ મણીલાલ શાહ જુલાવવાડ-ગોઝાસા.
સુનાગઢ
- ૪૩ રતિલાલ મુલાનચંદ્ર રોશી, રોશી પ્રિ. પ્રેક્ષ કરકચરોઃ
- ૪૪ ઇશ્વરલાલ જી. રામ, હવેલી બેન
- ૪૫ ઇશ્વરચંદ્ર એન્ડ ઠે-કરોટી, (કુમાન્ડા)
- ૪૬ હનુમાન આમમ મોઝક નં. ૧૧૫૬ નેરોળી
- ૪૭ શ્રી. ખી. ભગત, પો. મો. ૨૪૧ પ્રામ્યાસા
- ૪૮ નેલાલાલ ખી. ભગત ન્યુસપેપર એન્ડ-કામનગર
- ૪૯ દરિયાલ વાળેડ રજીસ્ટરમેઝ અમનગર
- ૫૦ શ્રી. રમણિલાલ કાળીદાસ ઉપાધ્યાય,
ભોજરાજપુરા, ગોઝાસા
- ૫૧ ઠંકાનજીભાઈ રામજીભાઈ, કાપડ મારકીટ-રાજકોટ
- ૫૨ અમુકુદન નારણદાસ જાકેસેલર-વેરાવળ.
- ૫૩ શ્રી.ગીરધરલાલ દરિયાલ દવે, રાવળ ફળીવા, હુળવડ
- ૫૪ શ્રી. હરજીરંજક યુનિયાર,
ધી પ્રિંગ્રા પ્રેમીકલ વર્કસ, પ્રિંગ્રા
- ૫૫ શ્રી. કાનજીજી રામજીજી હોટલવાળા, રોકન સામે,,
- ૫૬ મલતગી રામજીજીકાજી પ્રભુદાસજી, પ્રિંગ્રા
- ૫૭ શ્રી. દરજીવનદાસ પ્રામજીભાઈ કંઠર,
બનરમાં, રાજસીતાપુર (પ્રિંગ્રા)
- ૫૮ રોશી પ્રવીણચંદ્ર જબલાલ, વડવાણુ કેમ્પ.
- ૫૯ બનજીવન જીકીપો, દામીચોલ-વડવાણુ કેમ્પ
- ૬૦ નટવરલાલ નરસીભાઈ પટેલ, દેવ્યાલુપુરા
- ૬૧ કામેશ્વર પ્રસ્તાકાલ, અમરેલી
- ૬૨ નાનાલાલ ત્રિભોવનદાસ પંડ્યા, મુ. પ્રા. રૂબ
અમરાવતી (નીરાડ)
- ૬૩ ત્રિવેદી પ્રલાકકર બપરકર
પોળ
- ૬૪ ગોખલદાસ એમ. લીમાવાળા દેવગડખારીઆ
- ૬૫ માધવજી લક્ષ્મજી C/O. હાટોલ મેડીકલ રોડ,
રાજાનબર-ભાવનગર
- ૬૬ કુલરાવ પ્રસ્તાક ભંડાર, નાનકવાડા-કરોચી
- ૬૭ ગેરજ નાજુલાલ નરસીભાઈ કમ્પ-બુજ

બ્રાહ્મકેની સગવડતા ખાતર નીચેને ઠેકાણે વિશ્વમ ગલ નુ

સવાળમ પાકી પહોંચ મેળવીને બરી થકાશે.

મુખ્ય.

1. એન. એમ કુરની કમ્પની; ૧૪૦ પ્રિન્સિપલિટી
૨. ૫. નારાયણ મુલજી પુરતકાલ્ય-કાલબાદીરોડ
૩. શ્રી. ડી. રામજી ખીમજી કેસરવાલા ૧૦૭ મુલાસવાડી
૪. શ્રી. જમનાદાસ માધવજી રવેરીજીખતર ખારાકુવાપાસે
૫. જલવંત શ્રી. પ્રેસ ૪૪ સી. પી. ટેન્ક પહેલે માળ
૬. શાદ જીક ડેપો. - પ્રિન્સિપલ રીટીટ.
૭. ત્રિકમલાલ તુલસીદાસ પહેલી કુચસવાડી, પાગમીની અગીમરી સામે કુરનીચરની કુકાન
૮. નાથક સોપ ડીયો, જુલેશર
૯. અમથાલાલ જનજીવનદાસ ચપનંતવાડી
૧૦. શ્રી. મૂળસંકરભાઈ, દેવે સોપ ડેપો
કેમ્પલ રીટીટ - અનંતવાડીને નાકે મુખજ ૨
૧૧. શ્રી. વિઠ્ઠલદાસ વીરચંદ, શાદ મનમુખલાલ નારાયણદાસ
૧૧૮, કંસાગ ચાલ, પહેલો માળ, મુખ્યાઈ નં. ૨
૧૨. શ્રી. દરજી યાત્રી સેવા મંડળ, ૧જી, જમાર ગેટ રીટીટ, કોટ, મુખ્યાઈ નં. ૧
૧. શાકાભાઈ વલ્લભભાઈ-દહાણુરોડ
૧. મુજુદાસ કરજેવનદાસ જીકસેલસ-નવસારી
૧. મહેન્દ્ર દ. મુજક, સરવુ ઓવધકાવીલમ બાલાજીરોડમુરુત
૨. શ્રી. પ્રાણુલાલ ભગવાનદાસ મયંટ, ભામા તળાવ, પાણીની બીંત, સુરેત
૧. જીકસેલસ દેસાઈ બધસં, કોતોપોર ખતર-ભરૂચ
૧. પટેલ મનદુભાઈ શિવાભાઈ-શ્રી રામજીપીર ઉપર-કોટેજની ખાજુર્મા, હાથી પોળ, વડોદરા
૨. નમંદાસંકર દંધરલાલ પાકક જોગીદાસ વિઠ્ઠલની પોળ
૩. જીકસેલસ જનજીવનદાસ કરજેવનદાસ વડોદરા
૪. શ્રી. મહાકાળી બેંગ્લસ રોડ, ન્યામદિર પાછળ, હનુમાન ચકલા, વડોદરા
૧. મધુસુદન ભાઈલાલભાઈ જીકસેલસ પાદરા
૨. પોપટલાલ ચોખજુદાસ, પાદરા
૩. રાજેતલ પટેલ નામજીભાઈલાલદાસ મુઃકરાલતા. પાદરા
૧. જીકસેલસ તાપીચંકર જેઠેકર જાંજુસર
૧. વીંછદાસ એચ. શાદ, દાવર રોડ-ડેપોઈ
૧. સાન્તિલાલ છોટલાલ-સાંસેઈ
૧. અંબાલાલ દલસુખરામ ઉપાખ્યાય મોદીનીવાડી. માધરા
૧. ગોપાલ જીક રોડ, રોડન રોડ-આણંદ
૧. શીરમજુલાલ જ્યોશરામ સાઓ. રેડીઆપોળ ઉમરેઈ
૨. શ્રી. મંજુલાલ મોમાભાઈ, શાદ, દલાલ પોળ, "

૩. ત્રીમનલાલ છોટાલાલ, શટાપોળ-ઉમરેઈ
૧. શ્રી. રામુભાઈ ટંકરલાલ કાટ, અલપોળ, કાકેરોડ
૨. શ્રી. જમનાભ પાકક, ન્યુક પેપર એજન્ટ
૧. કોરધનભાઈ વલ્લભભાઈ પટેલ (સર) મુ. કરમજી
૧. નારાયણભાઈ દરિરામ રાવલ-મુખ્યાઈ
૧. વ્યાળજી પરશોતમ મેરીદ પાસે-સાણંદ
૧. મુખ્યા પ્રિન્ટરી (પારેખ બધસં) પેટલાદ
૧. અમીન છોટાભાઈ કાલીભાઈ ખતરમ-મુ. વીરસદ
૧. શ્રી. ભાદરજી સત્સંગ મંડળ, ભાદરજી
૧. શાકાભાઈ મગજદાસ પટેલ, મોડી ખજી, "
૨. શ્રી. સુભાવ ભજન મંડળ, C/O પટેલ ચતુર-ભાઈ ભાઈલાલભાઈ, સરકારની ખજી સુધાવ પટેલ હનનભાઈ નાથાભાઈ, નાવલી
૧. લેખજી પ્રિન્ટરી બોરસદ
૧. દેસાઈ જીક ડેપો, સાંધાપીપળી નડોઆદ
૨. પા. અંબાલાલ શાકાભાઈ લખાવાદ
૩. શ્રી રક્તિ સાહિબ મંદીર માધનજર
૪. શ્રીમાજી-ન્યાલ-મંડળ મોદીજીવા માદગોક
૫. શ્રી શોભાજી કંબન રોષા, બાનસારવાદ
૬. સી. અમીન કંપની, દેવજીવન રોડન રોડ
૭. શ્રી નડીઆદ ભજન મંડળ
૧. શાદ મધુસુદન કોરધનદાસ, કાપલા પોળ
૧. ભવાનીચંકર ત્રિજોવનદાસ તવાડી-ચુલેકા
૧. કાલીદાસ લલુભાઈ પટેલ વસો કોપરેડીવલે-વસો
૨. કાકોઆ મોતિભાઈ જોશાભાઈ, વડુવા પાસે, પેટલાદ
૧. શ્રી વસો ભજન મંડળ, પા. પરસોતમદાસ મગજલાલ, ચોક, વસો
૧. શાકાભાઈ વલ્લભભાઈ દહાણુરોડ
૨. વીંછદાસ, નામરદાસ પટેલ બેલ
૧. શ્રી. મદુદા ભજન મંડળ
૨. શા. સા. ચંડલાલ ગજુપતરામ દેસાઈ, મદુદા
૧. શ્રી. મહેતા-બધંતિલાલ મંજુલાલ જોષા, નરસંદી
૧. શ્રી. મનમુખલાલ એમ. ત્રિવેદી, રેડીયા કોટેજ, ૭/૩૭, તીલકનગર કાનપુર
૧. શ્રી. પોજ ભજન મંડળ, શ્રી. મનુભાઈ બી પટેલ, પટેલ મેડીકલ રોડ, પીલ
૧. નવનીતલાલ જોષવાલ દેસાઈ, કંપલજી
૨. ત્રીમનલાલ આર. પરીખ કંપલજી
૧. શ્રી. મહેમુદદાસ સુવરામ દીક્ષીત
૧. સાવળનંદ લાવજેરી, મુ. ખામડી

વર્ષ ૧૦ સુ
કાલિક ૨૦૦૨

અંક ૮ મા
નવેમ્બર ૧૯૪૬

૩૭૨૧૬

પ્યારા મુસાફર !

હુખનો અનુભવ થાય છે? મુસાફરી કરનાર હુખ ન વેઠે
તો તે પોતાના નિશ્ચિત સ્થાને પહોંચવાનો આનંદ મોટી જ
દેખાય છે?

હુખથી કંટાળીને કદાચ તું પાછો વળી જયો તો હું તેનાથી
તાણું હુખ બોલું થવાનું છે? નહિ જ :
એક વાત કહી દઉં :-

હુખ વિના મુખની કલ્પના સંભવે જ નહિ, રોગ વિના
આરામ અસાધ્ય છે, અધકાર વિના પ્રકાશની કલ્પના પણ
ન શકે, અને એર ન હોય તો અમૃતની ગણના કેવી રીતે થઈ શકે ?
વિરુદ્ધ તત્ત્વોમાંથી નીકળતા સંતવની જ સારી કિંમત
આંકી શકાય છે.

વિરોધી તત્ત્વોથી જ અભરાઈ બધું છે- તે કાચમને આટે
અભરાયેલા જ રહેવાના છે, એનું વિરોધી તત્ત્વ ચાન્ત પડવાને
પડવે ઉઝ રૂપ પકડતું બધું છે :

હુખ વિનાનું મુખ, કલેશ વિનાનો આનંદ, અધકાર વિનાનો
પ્રકાશ, અને એર વિનાનું અમૃત કદાચ હોય તો પણ તે શુષ્ક છે,
નીરસ છે — નકાસું છે :

પ્યારા મુસાફર !

હુખનો અરેરાટ ન પાડવે, એને તો હસતે મુખે સંહન
કરવું રહ્યું : એના વિના મળેલું મુખ પણ હુખરૂપ જ જણાવાનું
છે. તો પછી હુખને જ શા આટે સંહન ન કરવું ?

આશાવાદી મનુષ્યે હુખને આવકાર આપવો જ રહ્યો, પ્રભા-
વની આશા રાખનાર રાત્રિની અવગણના કેવી રીતે કરી શકે ? અને
ભરતરીયામાંથી કિનારે આવવાની આછી આશા પણ મુખકર નથી.

‘શરણ્ય’

ॐ हरे राम हरे राम राम राम हरे हरे, हरे कृष्ण हरे कृष्ण कृष्ण कृष्ण हरे हरे

ଅଧିପତି:-ଏ. ମଙ୍ଗଳ ଚନ୍ଦ୍ରବଲ ସାମ୍ରା. :: ଅଭେନୀ : ଅଗନସାର ତାହାସାର ହୋଇ
 ସଂସାରକାର.] ଅବରୋଧ-ଆନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମି. ନିବେଶି କରେ ପରିଚାଳଣା ରାଜ
 ‘ବିଶ୍ୱମଙ୍ଗଳ’ ଜାୟାସବୁ ନୁହାନ୍ତି

વાર્ષિક રિપોર્ટ :
 પ્રો. ૪-૩-૦

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 श्री. ३-८-०

विषय सूची

ક્રમાંક	વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
૧	પ્રાણીધારા ...	શ્રી 'પુનિત' ...	૫૧૧
૨	સમ્પાદકીય. ...	...	૫૧૨
૩	બાપા પીપાણ ...	કીર્તનાસ્વામી શ્રી સીતાગમણ સ્વામી...	૫૧૩
૪	શ્રી 'સાર' મરાઠી અને તેમનું સાહિત્ય	શ્રી ડાહ્યાદેવ જી. 'કેસર'...	૫૧૪
૫	અખ્યાત ભાગવત ...	સ્વામી શ્રી અધવનીશ...	૫૧૬
૬	પ્રાચીના [કાવ્ય] ...	શ્રી ઉદાસાલ ત્રિવેદી ...	૫૧૭
૭	અવધુનની મળતી ...	સ્વામી શ્રી સમિદ નંદણ આનંદી...	૫૧૮
૮	ઉદય પંથકથી ...	શ્રી વિમલસર સ્વામી ...	૫૧૯
૯	ભગવાન ભુક્તો અંતિમ ઉદય [કાવ્ય] ..	અપ્પનીલાલ મગજી આઝા ...	૫૨૦
૧૦	ત્રિવેણી સંગમ ...	કુમારી શ્રી નિર્મલાદેવી ...	૫૨૧
૧૧	નિન્દુ-મુસલિમ સંસ્કૃતિઓ ...	શ્રી રામિલાલ દીનાનાથ મહેતા ...	૫૨૨
૧૨	વગુરુતિ ...	શ્રી રામચંદ્રામી ...	૫૨૩
૧૩	જનનની સર્ શોભાને [કાવ્ય] ...	શ્રી મનસાલ મુનીલાલ જાની ...	૫૨૪
૧૪	રસિક દ્વારારામ ...	શ્રી જીવજીવાલ જીવજીવાલ ભેટી ...	૫૨૫
૧૫	પુનિત માયા ...	શ્રી દીનાનાથ જે મહેતા...	૫૨૬
૧૬	દીપોત્સવ [કાવ્ય] ...	શ્રી પીરમાઈ વી. પુરોહિત ...	૫૨૭
૧૭	કાવ્યકુશલ ...	...	૫૨૮
૧૮	પ્રજાતત્ત્વ પુષ્પો ...	શ્રી વલ્લુ કોટક ...	૫૨૯
૧૯	પાત્ર ભગવી જ્યો [કાવ્ય] ...	શ્રી ચંદ્રકાન્ત મોઝા ...	૫૩૦
૨૦	જીવ-મુક્તિ-વલેક ...	શ્રી પદ્માનાભ સાસ્ત્રી ...	૫૩૧
૨૧	કલિમન ધર્મનો પ્રભાવ ...	શ્રી 'સ્નેહકુન્ડ' ...	૫૩૨
૨૨	દીપ્તિ સેવ ...	અનુ. શ્રી 'સિન્ધુ' ...	૫૩૩

વડરી સુબનામી—

१. आद्योक्तिं पोतानु नाम-विशनायु २५४ वचनं
लोभजे, कते पोतानो आद्येनं २५२ वचनानु
अवर्ण न लोभजे.

૨. પત્રનો જવાબ મેળવવા માટે રીપ્લાઈ મોકલવામાં
) ટીપીડ મોકલવી બંધરી છે.

૪. માસિકનું કાર્યાલય જુનાગઢ પોવા છતાં વિશ્વમંજુની બનરસા જાંબી પત્રો, ગ્રાહક જનવાની સૂચના, મનીઓર્ડર વિગેરે-અધિષ્ઠિત: 'વિશ્વમંજુ' C/o શ્રી શક્તિમાર્ગ દાયાલય પો. જો. નં. ૬ અમદાવાદ જે ચિરનામાથી કરવાં ભેરવે.

પ્રકાશક : પં. મંગલજી શંકરજી શાસ્ત્રી
વિશ્વમંડલ પ્રાસાદ, હરેલી બેન-બુનામક

મુદ્ર : રતિલાલ ગુલામચંદ દોશી
દોશી પ્રેમ, અગ્રવચેક, જુનાગઢ

श्री रामने पगले सीताए

સત્સંગે જનવત્પરાત્નવિષયે મત્તિ સમુદ્ધર્ષય । કામોદેગદ્ધર્માર્ગદમ્મજનકં સાહિત્યમુન્નૂલય ॥
 ચર્મદેવમનુસર્ણ પ્રશ્નમયત્તન્દ્રણપત્તયુગલિ, સંજ્ઞાતં તલ્લ 'વિષમંચક'—મપારત્તુ બગદુર્ગતિમ્ ॥

વર્ષ ૧૯ સુ.

કા.તક-૨૦૦૩

નવે ૨૦.૨-૧૯૪૬

અંક ૮ મે.

પ્રાણ-પ્યારાને પોકાર.

(મારી રજુ તમે ઊઠાવો ૨-એ રાત્રે)

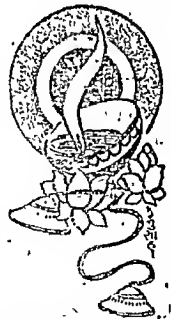
કયાં જઈ તુજને મળવું રે ! પ્રાણ પિયારા,
 આં જિભા જિભાં બળવું રે ! પ્રાણ પિયારા....(૧)

શું શું મારે કરવું ને શું શું કરી નાશું ?
 હું ગાંડું પેહું—આણું રે, પ્રાણ પિયારા....(૨)

રો પંખીડાં ફીસાણાં, ના દેતાં એની પાંખો,
 સુખ પાવન કરવી આંખો રે, પ્રાણ પિયારા...(૩)

હજી શું મારાં પાપો, કંઈ રહી ગયાં અધૂરાં ?
 આશાના કરતાં ચૂરા રે, પ્રાણ પિયારા....(૪)

રોધી-રોધી યાઠ્યો, ચલુ હાથ ન આવે,
 શું 'પુનિત'ને તલસારે રે ! પ્રાણ પિયારા....(૫)

શ્રી 'પુનિત'

રામપાટડી

વિશ્વમંજલનો આ આક્રમક અંક હિવાળોનાં મહાપર્વોના કારણથી એક અઠવાડિયું વહેંચે પ્રકાશિત થાય છે. દેરાલીવાળીએ લગભગ બધા આક્રમકપુઓને મળી જવા સંભવ છે.

દેશ-કાલના વાતાવરણમાં બેઠાવના અને માધિક કલહ વધતો રહ્યો છે, શ્રી હરિ પ્રત્યેક વ્યક્તિએ દૂર કરે છે, છેલ્લામાં છેલ્લો એ એક જ રસક છે, એ કે પ્રત્યેક મનુષ્યે નિર્ભય અને સાવચેત રહેવું તે જરૂરી છે જ :

કલ્યાણ અન્યમાલાના આલકમંદુઓને

કલ્યાણ અન્યમાલાનું પાંચમું પુસ્તક 'વંદના' હજી પણ સહેજ વિશ્વભ્રમ પડ્યું છે, આથી છે કે જેવી રીતે અત્યાર સુધી આક્રમકપુઓએ યેવ શાખું છે તેવી જ રીતે એક પળવાડીયું યેવ નાખે :

કલ્યાણ અન્યમાલાનું નવું વર્ષ જાન્યુઆરીથી શરૂ થયે, એક વર્ષમાં કુલ પાંચ મુંદર પુસ્તકો આપવાના નિર્ણય સિવાય એના માટે કોઈ સમય આ બીજા વર્ષમાં નિર્ધારિત કરવામાં આવતો નથી. બીજા વર્ષમાં અદ્યત્ત મતનીય અને બોધપ્રદ પુસ્તકો પ્રકાશિત થશે તેનું પ્રથમ પુસ્તક "તું કોણ ?" અત્યારથી જ છાપવાની શરૂઆત થઈ રહી છે. આ એક જ પુસ્તક અન્યમાલાના અધો લગભગની કિમત ભેટવું છે, એ સિવાયનાં બીજાં ચાર પુસ્તકો દર વર્ષ માટે અપાયે, તે પણ વાંચવા અને વસાવવ-યોગ્ય હોવાની અમે ખાત્રો આપીએ છીએ.

વાર્ષિક પાંચ રૂપિયામાં ૧૦૦૦ પૃષ્ઠોનું સચિત્ર વાચન પૂર્ણ પાઠનાર આ અન્યમાલાના આક્રમક બની જઈને આક્રમક પોતાના ધર્મિક જ્ઞાનમાં અભિવૃદ્ધિ કરે એવું અમે હમીએ : આવતો ૧ શેષાંક :

(વિશ્વમંજલ માસિકના અગ્રીયારમા વર્ષનો પ્રવેશાંક-(ચૈત્ર સં. ૨૦૦૩) શ્રીમદ્ ભાગવતકે પ્રકાશિત કરવાનો નિર્ણય થયો છે આ વિશેષાંકથી સક્રિયેમી જનતાને એક આવરણ અને મતનીય સામગ્રી મળી રહેશે. શ્રીમદ્ ભાગવત ઉપર મતનીય લેખો, કાવ્યો અને વાર્તાઓથી આ અંકને સર્વાંગમુંદર-સચિત્ર બનાવવાનો સંપૂર્ણ પ્રયત્ન કરવામાં આવશે :

'વિશ્વમંજલ'ના આ વિશેષાંકને વસાવવા માટે અત્યારથી જ શુજરાત-કાઠિયાવાડની ધર્મપ્રેમી જનતા તત્પર બનશે એવો અમીને વિશ્વાસ છે :

આ અંકના લેખો માટેની વિષયસૂચિ પૌષ માસના અંકમાં અપાયે ત્યાંસુધીમાં વિદ્વાન લેખકો, પુણ્ય મહાત્માઓ અને વિચારક સજ્જનો અમીને આ અંક માટે ચોખ્ખા માગદર્શન કરાવે એવી અમે માગણી કરીએ છીએ.

'વિશ્વમંજલ'ના દરેક આક્રમક બંધુઓને આ સાથે એક પાનાનું ચાર 'માસનું' કેટલું મોહકામ છે, તેને પૂર્ણપર ચાહીને ભોંતપર ટાંગી શકાશે.

વિનમ્ર નિવેદો

પં. મંગલજી ઉદ્ધવજી શાસ્ત્રી

તંત્રી : વિશ્વમંજલ

દેસાઈ મંમનભાઈ ઉદાભાઈ
સહતંત્રી : વિશ્વમંજલ

શ્રી રામ પીપાણ

લેખક - ડી.તંત્રાચાર્ય શ્રી સીતારામજી શર્મા.

[અર્તા ૫૪ ૫૨૪ થી ચાલુ]

તારે પીપાણ રામના પેલો જરવાણ્ય બાઈ પાસે
મળા અને કહ્યું, બહેન! હાલ તો મારી પાસે કંઈ નથી
એટલે તને કું' દહીંના પૈસા આપી છડું' એ સિંહનિર્મ
નથી પણ બંને આંખે સાંજે તું મારે ત્યાં આવજો
એટલે આંખે મને ને સેવા (બેટ) મળી હશે તે
મળી ન તને અર્પણ કરીશ. એમ કહી દહીં લાવી
આપને તૃપ્ત કર્યો. સાધુઓના જીતીને તમા બાદ એક
વર્ણક સો સોના મહોરો આવીને ભેટ મૂકી ગયા. એટલે
પીપાણ પેલી દહીંવાળીને જોવાની એ મળી ન સોના-
મહોરો એને આપવા લાગ્યા. તારે દહીંવાળી કહે છે,
"હું તો આટલા જવા પૈસા નહિ લઉં. મારું તો બે
પૈસાનું દહીં છે. મારે જે ન પૈસા આપો, પીપાણ એ કહ્યું
બેટ! તારું કહેવું સત્ય છે પણ એ તો તને દો' બેટી
જાતે ને છાત કરી હતી એ દિશાને મારે તને
આપવા ન જોઈએ." અને બંનેમાં રોકાઈ જાય જાય.
તેથી જામના સોના એના થવા અને દહીંવાળીને સમ-
જીતીને કહ્યું કે હમણાં, હું એ મહોરો લઈને કાઢ્યું કે
એ તને આપ્યા જિવાવ રહેનાર નથી અને હમણાં હું
તે મહોરો કંઈ તારે ઘેર નહીં અને તારા બે પૈસા
કાપી લઈ એ રકમ ભેટ કરીશ તો તે બહાર ભેટી અને
દહીંવાળીએ તદ્દનુસાર કહ્યું. બીજી પ્રસંગ એમને
મળે એવો બનેલો કે એક તેજસુ (ધંધલ) બાફ રવાગી
હતી એ તેજ વેચની વેચતી પીપાણને ત્યાં જાતી.
ધંધલ એના રૂપને જોઈ ગ્રેમપૂરક જોવા "ભેડું તારું
રૂપ સુંદર છે એવું હું જો 'રમ રામ' એમને તો તારું
હાથ પણ સુંદર થઈ જાય. તેજસુ બાઈ હસીને કહે છે
મારે રામ રામ શું કરવા કહેવું પડે" એવો ધણી મરી
ગયા હોય તે 'રામ રામ' કહે. પીપાણ કહે બહે તારે
'રામ રામ' કહેજે. ત્યાંથી તેજસુ બાઈ ઘેર ગઈ તો
બહેનને તેના ધણી મરી ન ગયે હોય તેથી એને
સ્પષ્ટાને કાઢશે. ત્યાં તેની પત્ની પણ હાથ હાથ રાખી
કરી કૂટતી પીટતી રામ રામ' કહેવા કહેવા લાગી
એટલામાં પીપાણ રસ્તામાં ન જાય અને હસીને કહે
કે હવે રામ રામ મરી કહે છે નહીં તેજસુ સમજી
કે આ સાધુને તારે ન મારો ધણી મરી ગયો છે એટલે

લાવ એને પ્રાર્થના કરું, એ જવાબે છે! એટલે બન્ન
તના ચરણના પડી રામ રામ કરી પ્રનામ કરી અને
પતિને જીવતા કરવા પ્રાર્થના કરી. એટલે પીપાણને
એ પૂત જાના કાનમાં રામ-રમ રમજાવ્યો; એટલે
તેથી મોઢા થયો. પીપાણને કહ્યું કે હવે બે જણ રામ
રામ કરીને જામ કરી એમનો પણ ઉદાર કરી. એક
દિવસ પીપાણ તેમના એક મુન્નાઈ બીરંગને મમ
ભવા નીકળ્યા ત્યાં રસ્તામાં એક બંડી-પાંચ જામ
બંડીની બે રૂપવાળી કન્યાએને દહીં એટલે પીપાણને
તેમને પણ એવજ કહ્યું કે મેટા! રૂપે તો બે જણીઓ
રૂપવાળીઓ છે પણ જો મુખેથી રામ રમતા જાય
જાય તો વધારે સુદર જમાઈ બંડી-પાંચને એ
વાતનો સ્વીકાર થશે અને પીપાણને મમ પા દાવ
મૂકી રમમત દીધી પછી પોતાના મુન્નાઈને ત્યાં
જઈ જાતા રહ્યા. ત્યાં રસ્તામાં એક મરીન બાઈ
મળ્યા અને પીપાણને કમરમીને કહે છે-મહુ કું' જાત
નિર્જન (મરીન) હું તો મારા જીવ કરવા કરી અને
શું કું' જાત. પીપાણ કહે જો બાઈ! જાણી પાસે
તો શાંતી પાછાં નથી પણ તારે પૈસા લેવા રોગ તો
મારી સહે માસ એમ કરી એને ઘેર લઈ જાય
આપના જેવાં કર્યા પહેરાવ્ય ને માથું મુન્નાઈ ન આપ્યું
અને જામ જામ! રસ્તાને એ એમનો જીવ હતો તેની
પાસે બંધને કહ્યું કે રામ! જામારા મુન્નાઈ રામ-
રમ છે તો એમને પુષ્કળ રમ આપોરામને મુક્ત
એ મુન્નાઈ આજે જોઈ તે જાણવું નહીં મુન્નાઈ કરી
તેને પુષ્કળ રમ જાણ્યું અને જાણવું પાતે જાણી રા
કે! આ પોતાને ચરણને ગયા.

એક દિવસ એવું જાણું કે રસ્તારી બાજીમાં
જાત મનજીવ કરવા બેટા છે, ત્યાં પીપાણને બે
દાઢ મનજીવ માંડવા ને કું' જા માંડવા તારે રામને
પૂજનું ગુરુદેવ! આ શું કરો છો? પીપાણ રમત કરી
કહે જ. એવો દાંડખાં અવારે ઉઠ્યા થય તે અને
એ ઉઠવામાં કંઈ કહે નહિ એ આંખ મચાઈ જા
મચાઈએ પોતાના હાથ સહેજ જોયા કર્યા એટલે
ઉપર મનજીવને જીવાનથી બેટો ચંદરો તે તે
મળે છે એને દું જોઈવું છું એટલે પીપાણના દેખાવા
કહે છે કે હવે મુન્નાઈ રીકે આપ! હોવા માંડવું છે.

રાજ્યને પણ સહેજ વિચાર થયો કે દારાખાં ચંદરનો બળ ને શુરુ અર્ધ રહીને જોણવે એ વાત આશ્ચર્યની અણખ. શુરુ । ધેર મયા પછી દેશીતાઓએ રાજને ચલાવ્યો અને આ વાત સાચી છે કે પોલી એની સાચીતી માટે માણસ દાંડા મોકલ્યા. તપાસ કરતા બનાર માનસ પ્રભુના મંદિર આગળ જઈ જોયો ત્યાં જોને જોયું તો ચંદરના પાંચોમાં હતો અને બચેલા હતો ત્યારે એણે પાંચને પ્રશ્ન કર્યો કે પ્રભુ! આગે કિંમતી ચંદરનો દાંડાનો સાચી ? બપોરે પાંચે કે દાંડાને દા-
ખારમાં પીપાણએ દાવ મણગા. દતા તે તિથિ વર ને સધવ બતાવી કહ્યું કે એ તિથિ કોતન તિથિ-
વર્મા એટલી બધી જીદ હતી કે અણધારીયા દાવ જતા જોયો ધર્મ કરો જેથી ચંદરનો દાંડાનો; પણ એ તો શ્યામ યજ્ઞે કે એ જ દાંડાને ભક્ત પીપાણ દત્તા કે તે દાંડાને ક્રોધાધ્યક્ષે ચંદરનો જોણવી નાખ્યો. તપાસ કરતા બનાર માણસે ધેર આવી જોયેલા ચંદરનારની વત કરી. કુલનેનાં ગોમાં સ્થાપ પડી અર્ધ ને રાત્ર પીપાણને બાજવિન સુધી ને શુરુભાવથી જોતો હતો તે આ ચંદરનાર જાંભળી ચિત્તવ બની મરો અને પીપાણને ત્યાં જઈ ચાલુમાં સાબાગ દંડાવ પ્રણામ કરી કહેવા લાગ્યો કે પ્રભુ આપ અરેખર રાધ દેવી પુરુષ છો અને દેવે આપ કપા કરી અને દીક્ષા આપો, મારા શુરુ યાજ્ઞો અને કંઠી બાધો, ઉપરેશ આપો પીપાણ હસીને કહે છે શુરુદક્ષિણમાં શું લાખો છો ? ત્યારે રાત્ર કહે પ્રભુ ! આપ ને માગો તે. ત્યારે પીપાણ કહે તારાં રાજપાટ અને તારી સુંદરમાં સુંદર પદરાણી છે તે તું અને આપી કે તો બળે તને ઉપરેશ આપોએ રાજ્યએ તેમ કરવાની હા પાડી અને પોતાની સુંદર રાજરાણી પીપાણને સ્વાધીન કરી અને રાજ્યનો સંકલ્પ કરતા જોમો થયો. પીપાણ રાજની આ ભગવતિ જોઈ જવું જ પ્રસન્ન થયા અને રાજને પરીક્ષામાં ઉત્તરું નિગડે. જોઈ અને શુરુને મોટી તન, મન, ધન, સર્વદેવ અર્પણ કરવાની તત્પરતા જોઈ પીપાણએ તેમ । મસતક પર દાવ મૂકી કહ્યું પદમાં “રામ-રામ” મંત્ર પ્રદાન કર્યો અને જ્યારે બધો સોગ માગા કરગનો અને જાણેલા કરવા કસવરાનો ઉપરેશ દીધો. પછી રાજ્ય અને રાણી રાજને સ્વાધીન કર્યાં રાજ કહે છે પ્રભુ ! રાણીને દેવે પછી કેમ આપો છો ? ત્યારે પીપાણ હસીને કહે છે. ગાંધા-
બાપ એતો મારી દીકરી છે માવ તારી પાત્રતા જોયા માટે અને શુરુ કરવાની તને કેવી શૂન લગી છે એ જોવાતી આવતર એટલે કે પરીક્ષા કરતા સાટ મે આવી મુગધી કરી હતી એમ કહી રાજને રાજ્ય અને

રાણી સમર્પણ કર્યાં રાજ્યએ બહુ આનાકાંઈ કરી ત્યારે પીપાણએ જોને બહુ સખાભવ્યો અને કહ્યું કે શિવ અને શુરુનો સમર્પણ દુનિયાના પ્રત્યેક સંમધો કરતાં વિશેષ અણખ ને એટલે તું હવે વાસ્તવિક રીતે મારા ધર્મપુત્ર ગણાય, માટે શુરુદેવ આપની મિત્રતા (ધાપણ) તારા જેવા સુયોગ્ય પુત્રને ન આપું તો જોને શયું ? માટે મારી આ ગિહત હું તને અર્પણ માં હું અને જોને ! આવો જ પ્રસન્ન સનાતન ધર્મ ઉદાર છત્રપતિ મહારાજાં ચિવાણ માટે પણ બચો હતો તેમાં પચ એવું બન્યું હતું કે ચિવાણ મહારાજાં એ વખત પોતાના રાજભવનમાં બેસા દત્તા ત્યાં અચાનક તેમના શુરુ સમર્પણમાં જિજ્ઞાસા માનવા નીકળ્યા અને “જયજય રઘુવીર સમર્થ” જોયો મત્રાચ્ચાર કર્યો ત્યાં ચિવાજ ને લાખ્યું કે જાણે સમર્થ દેવતાં જ્યાં ન હોય ! એટલે બારીએ ડોળાં હાથે તો ખરેખર સમર્થ દેવતાં જ હતાં જ્યાં ત્યાં છત્રપતિ મહારાજાંને વિચાર થયો કે હું છત્રપતિ થયો તે, શુરુવની ગુણ ગણ છે અને શુરુવ આમ ધરોધર બાજ માંગે એ શોમે ખરું ? એટલે ચિવાણ કંઈક કાગળમાં લખી તરત જ નીચે ઉતરી સમર્પણ ! જેવા રાજભવનની પ્રાણમાં આવી “જય જય રઘુવીર” સમર્પણે મત્રાચ્ચાર કર્યો ત્યાં ચિવણ દોહતા મહાર નીકળ્યા સમર્પણે પોતાનું બાંધપાત્ર (બિજાપાત્ર) ચિવાણ તરફ લખાણું ને ચિવાણ સખલો કામગીરી કામ બીજાપાત્રમાં મૂકી કરસપુટ કરી ક્રોધા રહ્યા ને કે સમર્થ દેવ તો સમર્થ દત્તા એ બહુ જ સમજી ગયા દત્તા છતાં અજણવા બની રિખત વડે બોલ્યા બેટા ! ચિવુઆ । બૂધ્યા માણસની બૂધ કેમ કામજ આધારી જોણો સમે છે ?

ચિવણ કહે—પ્રભુ એ કાગળમાં સર્વ કંઈ છે.
સમર્થ—કાગળમાં એવું શું છે ?

ચિવાણ—રાજ્યસમર્થ.

સમર્થ—બેટા ! અમ સંન્યાસીએને રાજપાટ કા કામનાં ? કારણ:

અને તો રમતા રામ હાંપર (૨)

એ દિન હોયે રાજસિદ્ધાસન.

એક દિન ભાલી કુટિર—અમે તો.

એક દિન હોયે વૃણું બોજન.

એક દિન હોય દીપા...અમે તો.

માટે અમારે રાજપાટ ન જો-એ, માટે લે આ તારો કાગળનો કટા પછે. ને કે ચિવાણ મહારાજાં આ ત્યારે જોને સમર્થદેવ બહુ જ પ્રસન્ન થયા હતા ચિવાણ—પ્રભુ !

"જે દાનમાં આપેલ તે સેવા કદિ સ્ફુટતો નથી. સંકલ્પ પામે દાન દેતાં, તે ખરા દાતા નથી. એટલે જેને તારા સર્વસ્વ આપના ચરણારવિંદમાં અર્પણ કરી દીધું છે. માટે હવે તો આપ દયા કરો અને આપના જેવો બની જાવો."

કમળ—ધન્ય બેટા! ધન્ય સિંધુભા! તારો મૂલ્ય કાંઈકે અને જન્મ થયો છે. આમાં ટેટલાક કાંઈ હજી તારે માટે અધિક છે. માટે હમણાં તો તારે—

"પાને પ્રભને પ્રગટ્યમ તે દેવદત્તમ પૂજ્યમ છે; યથા જ્ઞાન એવા વૃષ્ટિએનાં દેવતાઓ માથે છે."

માટે હમણાં તો તું તારી પ્રભને પ્રગટ્ય પાણ અને તારા દિલ્લિતને વિજયવજ્ર રક્ષાવ. કારણ કે—

"આખા જગતના ધર્મોથી પણ ભલિની સેવા વધી. માટે બેટા! હમણાં તારે સંન્યાસી થવાની વાર છે."

સિંહાણ—પણ પ્રભ! રાત્રી તો આપને સમર્પણ કરું હવે કે કરવાની પણ શું હતો?

સમજ—(રિમત કરી કહે છે) તારાં કહેવું થય્યું છે, તે જેમ મને સમર્પણ કરું એમ કહે તને મારા પદ સિમ્પ તરિકે આ રાત્રી અક્ષિય કદી છું મટે મારી આશાનુસાર; તેનો સ્વીકાર કર અને દિન-રાત્રી કામણ અર્થે તારા સર્વસ્વને અર્પણ કર. સિંહાણ અહારાને શુભ-આશાનુસાર રાત્રીનો સ્વીકાર થયો પણ પૌતાના મનાના નિશાન સુધક જે એમનો જન્મ હતો તે જન્મ કીતારી નાખી તે જમાએ બનેલો કડો. અહાણો અને જાતને વિરિત કરું કે આ રાત્રી એમને સહુનો તરફથી અર્પણ થયેલું છે. આજ પણ ન્હાં ન્હાં મરકાવું રાત્રી દરી ત્યાં એમને હસેલ (જનક) જાણે. કડો જ છે. તેમ પીપાણએ કહ્યું કે બેટા! કું પણ તને આ રાત્રીને રાણી સમર્પણ કરું છું માટે તું એનો સ્વીકાર સ્વીકાર કર.

અહીંયાં ટોડાના રથારે રાત્રીનો સ્વીકાર કર્યો અને ત્યાં, મન, ધનથી ભરવાનની, શુભી અને દિવ્ય દનારાયણેલી સેવા કરી આ ભાટવીમાંથી મુકત થયો.

એમ સંજનો! આજે મારો અને તમારો જન્મ પણ સેવા અને રમરણથી સકાઈ કરી મનુષ્યને સુપ્રયોગ કરી ભવજાળ તરવા માટે થયો છે એ મરણને પણ બૂધથી નહિ.

સંજનો! પીપાણ જેવા ભારત માતાના લાકર્મન ટેટલા કુલુખાન કરીએ! એમને માટે છેલ્લેના છેલ્લે પ્રસંગ એક એવો બન્યો કે—પેલા બે બગીની સર ઓકરોએ એમણે દિગ્ગામી બની હતી. એ બે ઓકરોએ ટેટલાક સમય બનીત વધા પાદ શુભ-ધર્મ પાદ શુભનાં, દેવનાં કરવાની લાભાસા પ્રગટી. એટલે

પ્રગટનામાં પેલી બનેલી તે દિગ્ગામી ભગવાન અને શુભનાં ભગવાન-ગવાન કરતાં કતાં મરત દશામાં શુભનાં દશનાં થઈ ચાલી. ત્યાં રંગમાં એક ગામ આબુ, એ ગામના રમણનાં માણુ બળતું હતું. બગી ઓકરોએ રાખા-વિકરી તે પૂછ્યું કે કાણ મરી અધું બાધ! ત્યારે રમણનાં મોઢા કાણુએ એ કહ્યું—આ તો અંતરમાં મારા રાખને પીપાણ ભગત હતા તે મરી ગયા છે. એમને અને અર્ધસંસાર કરીએ છીએ. બગીની ઓકરોએ આ વાત સાંભળીને ચમકી કે જેનાં આપણે દેવનાં કરવા જન્મને છીએ તે તો મરી ગયા. અને એમ રહી પૂર્ણ દેહાધાર બની આખાંથી એવાર જનુ પદેવાવવા મારી. છતાં એકબેની સમ પાછી વાતો કરવા લાગી કે આજે આપણે થયું વખતે ભગવાન અને શુભની હજારો બે શુભનાં દેવનાં કરવા જન્મને છીએ તો શું મરે જ નહિ મટે આપણે તો અંતર શુભેવનાં દેવનાં કરવા જન્મ જ. રમણનાં બાળો કહીને કહે છે. પણ મારો ઓકરોએ! હવે વને દેવનાં કાનાં કરો? પીપાણ તો મરી ગયા! ઓકરોએ કહે છે—અમારા કલ્પ સંકલ્પ છે; શું મરે જ નહિ એમ કદી એમણે માલવા માંડ્યું અને અનુક્રમે રતનામાં બીનાં જનુ ગામ બાળાં ત્યાં દરેક ગામના મારે પદેલા ગામની માથે જ પિતા બળતી એમ અને માણુએને પણ જેનાં અને પૂર્વવ ઓકરોએએ ગામેગામ પૂછ્યું પણ અર્ધ, કે કેલુ મરી અધું! ત્યારે માંખવાના તરફથી જવામ થયો કે—પીપાણ. છતાં ઓકરોએ તો પદેલાની માથે જ પેળે થરી પીપાણને ગામ જ અધ તો પીપાણને ત્યાં જવતા બેટલા બેના અને જન્મ અને શુભના ચરણમાં પ્રણામ કરી તે સમગ્રી વાત કહી. ત્યાં ઓકરોએએ શુભને રતનામાં બનેલી બીના રજી કરી. ત્યારે પીપાણ કહે છે બેટા! એ તો તમારી ભાવના જેવા માટે મેં લીલા કરી હતી. ઓકરોએ ટેટલાક દિવસ સુધી ત્યાં રહી. અને પછી શુભનાં શુભમાન ગાતાં ગાતાં રતપાને મળે અને સમય સુધી એ ઓકરોએ પણ શુભનાં કરી સેવા અને રમરણ કરી ભવજાળ તરો મળે.

સંજનો! આ પ્રમણે પીપાણએ અનેક માણુ-સોને ભવજાળથી ઉદારાં હતા. પીપાણ જેવા અનેક નરરનો આ પ્રગટમ ભારત વર્ષની ભૂમિ પર થયો છે, થાય છે, અને થશે. અરુ. ઈ. શાંતિ: શાંતિ. શાંતિ

સંપૂર્ણ.

શ્રી “સાગર” મહારાજ અને તેમનું સાહિત્ય

લેખક:—શ્રી મહારાજ જયરામ ત્રિપાઠી. “કાશ્યપ”

[તારીખ ૫૪ ૫૫૨ થી ૫૫૩]

કઈ લાખ બહાળ તુડી મર્ધા,
જયરા નવા મહવા મળ્યા;
બરપુર સાગરીએ મળ્યા,
આમીન ! બરો, મારી સનમ.

ઓ સનમ ! ઓ ખારા પ્રભુ ! ઓ બહાવા નાથ !
તમારાથી છૂટા પડ્યા પછી હાથોએ કરીશો ખારણું
હોં ને જરૂર પડતું જીવન છોડી, તે કરીશો નાથ
પામ્યા. કોઈ કોઈ કરીશો તારા ભક્તિમાર્ગના
રસ્તા બહાવા તારા પ્રેમનો પરિચય થએલો. જતાં પૂરે-
પૂરો તને ન વિજાનવું, તારા શુદ્ધ સ્વરૂપનાં દર્શન
કરવા બાકી રહી ગયેલાં, આમ અધૂરી અધૂરી
જ્ઞાનાઓમાં તે તે કરીશે, નાથ થવાં. જામ ઉવરે
“સાગર” ના કરીશો આપણે પૂરેપૂરાં ભેટી ગુરુનાં
છીએ-અણી રવાં છીએ. દરે જામિન છીએ, બદલે
બીએ. હું તવ સદા...

“દુ” માં રૂબ રૂબ “દુ” સનમ,
“દુ” માં રૂબ રૂબ “દુ” સનમ;
આ વચ્ચે સાગરીએ સનમ,
શાયમ રહે, મારી સનમ.

(દિ. સા. પુ. ૧ ૫. ૨૬૨ થી ૨૬૮)

ઓ ખારા પ્રભુ, હું તારામાં જોઈ ગઈ છું
ને તું મારામાં જોઈતો મગી જાય છે. જામ, આ
“સાગર” જોઈ ગઈ તારા શુદ્ધ સ્વરૂપમાં “અહ”
બહાવિશ” બની જાય છે. બહા, હા, આ મેળાવ,
આ પ્રેમ ભેટ, આ પ્રણયની એકપ્રેરના, બદલેતા,
શાયમ રહે-શાયમ રહે. હું સ્વસ્તિ, સ્વસ્તિ, આમીન,
આમીન.

શ્રી સાગર મહારાજ કરીર નિભાવની-ઉદાપોણા
જરૂરીજાત માટે કેટલા બેરહાસ ને પ્રભુ તરફ જઈ
વિશ્વાસ રાખનારા હતા. તે નીચેની જેતોથી સમજશે.
મમં પ્રભુ પ્રાપ્તો.
હાં કોણ મ મં પ્રાપ્તો;
હું પ્રભુ મમં પ્રાપ્તો,
મમં પ્રભુ પ્રાપ્તો.

તું બોલ, મને શીખવું !
મમં પ્રાપ્તો ને મનાવું;
ને પ્રભુએ મે શીખવું,
તે પ્રભુ મમં પ્રાપ્તો.

ચાંદા મુજબ વધુ પડીને
કોણે ક્યાં જઈ જાય;
ને જે બનાવ્યો છે તને,
તે પ્રભુ મમં પ્રાપ્તો.

આમિ મીઝી તું મામને,
મમં પ્રભુ પ્રાપ્તો;
હું પ્રભુ મમં પ્રાપ્તો,
મમં પ્રભુ પ્રાપ્તો.

હાં, કોણ કેવામાં રહે,
શું બાધા સાગર ને તને;
હું પ્રભુ: હું આ નાથને,
મમં પ્રભુ પ્રાપ્તો.

(દિ. સા. પુ. ૧, ૫. ૨૬૧)

ઉપરની મહત્ત્વ પોતાના આધાનને ઉકેલી લેના-
ઓશી છે. પ્રભુએ કીણી માખી બનાવી, ને તેની કાષે
તેના ઉદરનીવંદ માટે, તેને મધ મેલ બનાવવું તે શીખવ્યું;
તે પ્રભુ તને, મને, ને સારી જાણમને મમં (ખારણું)
જરૂર પ્રાપ્તો.

ને પ્રભુએ મંદમા, મુજબ, તમામ છોડેને ખૂલતે
પણ તેમણે જ બનાવ્યો છે. તો તારા નિભાવ કરવાનું
સાધન, મમં (ખારણું) તે જરૂર જ તને પ્રાપ્તો.

પણ રહે, ને, જ્યારે તારે ખારણું જોઈએ, તે
વખતે, તારે એક ખાનમાં આમિ મીઝી, પ્રભુમંદિતમાં
લીન થઈ, પ્રભુની પાસે મામતું જોઈએ. ને એમ તું
માગીશ, તો જરૂર જ તે તારા ઉપર પ્રભુન થઈ, તને
મમં પ્રાપ્તો.

તારે મમંની યિન્તા કરવી નહિ, તારે તો હું
પ્રભુ “હું પ્રભુ” “હું પ્રભુ” એમ માખી જ
કરવું, ને તેની પ્રેમભક્તિથી પ્રીતિ લગારી નાખા કરવું.
બસ, પલ્લ: જરૂર જ તે તારા માટે મમં તૈયાર જ
કરી દેશે. હું પ્રભુ.

શ્રી સાગર મહારાજ હરમ એક જ વસ્તુ ખાનમાં
રાખતા હતા. તે એકે—“આત્માએ જ પરમાત્મા છે”
આ શબ્દ વિશ્વરૂપ તે બહાવર છે. છુટી છુટી

બ્રહ્મિઓ દ્વારા તે આતમદેવ જ લીલા રખી રહી છે.
તે સમજાવતાં કહે છે કે:—

યે હિ હે ખેલ દુન્હારા,
આતમજી, એ હિ હે ખેલ દુન્હારા;
નાહિ કુના કહું: હોત નાંહ કહું,
ના કહું: દોવણ દારા...આતમજી...

ઓ પ્રજા, ઓ "આત્મા સો પરમતમા" આ બધા તારા જ ખેલ છે. તારા સિવાય કંઈ પણ નથી. તારા સિવાય કંઈ પણ જાનેશું નથી. ને તારા સિવાય કંઈ પછી કંઈ જાનનાર નથી. તમામ બ્રહ્મકૃતિ જાણી જ છિયો. તારી જ લીલા છે.

હોત હે આતમ, હોત હે માયુજી
સારા હિ બધા પસા...આતમજી.
(દિ. સા. પુ. ૧ પૃ. ૨૧૬)

હે પ્રજા, બ્રહ્મકૃતિ છે ને તું પ્રજા પણ બ્રહ્મકૃતિ એ જુઠું જુઠું નથી એ બધું જ—"બ્રહ્મ અને પ્રજા" વૃંદાવન જ છે. તે બધાં પ્રજાના જ તારા જ સ્વરૂપો છે. જા બધી તારી લીલા છે. તું જ સરસ્વતી આપેલ નિર્ધનર દેવ છે. તારા સિવાય "તારાથી જુઠું" કંઈ છે જ નહિ. સર્વત્ર વૃંદાવન જ છે. "સર્વવૃંદાવન" બ્રહ્મ" એ વેદ-મયન સત્ય જ છે.

શ્રી સામર મહારાજ પેતાપણું—"દેહાદવાસ" દેહ આવનાનો જાય કરવાને ક્યોઈ નિદ્રાપાસન ક્યો કરતા હતા કે—

દેહાધ્યાસ ઇલાના પિયારે,
દેહાધ્યાસ ઇરાના
યેહિ સખ એકી કદમુત લીલા
તાલીએ દોના લીના...પિયારે.
(દિ. સા. પુ. ૧ પૃ. ૨૧૬)

ઓ પ્યારે પ્રજા, ઓ બ્રહ્મકૃતિ સનમ, મારો દેહાદવાસ ઇલાની કે. મારા સરીરનું જાન જાણવી કે. "કું" સરીર છું "કું" જમનાય છું. "કું" જામર છું. એ બધું જ જાણવી કે. કમલ મને તો એ જ જાન રહે છે:—

જા બધી દેખાતી બ્રહ્મિ ના સમર્પિ. પ્રજામય જ છે. પ્રજાની લીલા જ છે. એવું કું સમર્પિ, ને તે બધું જ પ્રજાસ્વરૂપે જ નેહું તેવું કરી દે.

જાવન, આવન, ના કહું: કારન,
મનવા કે મનન ઇરાના...પિયારે.
(દિ. સા. પુ. ૧ પૃ. ૨૧૬)

પ્યારે તો હવે ક્યાં જવું એ નથી ને ક્યાં

આવવું નથી. હવે તો મારા મનને જાસ એક ચિત્તથી દરમજ મનન થયા કે:—આ બધું પ્રજામય છે, પ્રજા સ્વરૂપ છે. કું પણ પ્રજામય છું. પ્રજાથી જુઠું કંઈ જ નથી. કું જામર એ મનન ક્યો કું એવું કરી જ દે.

"મુન્દરાતી મહર્ષિતાન" મન્દ મુન્દ સમાજમાં મહર્ષિ તેવી અર્ધજુપતિના લખતાં શ્રી સામર મહારાજ સુધાવે છે કે:—

હુને એને ધરાવેલું, અને તારું એ આપેલું,
તને અર્ધજુપ સધું પેલું નિર્ધાતન નિર્ધવલ છે.

ઓ પ્યારા પ્રજા, ઓ બ્રહ્મકૃતિ સનમ, પ્રેમ જાને યાન તારા જ જામને તે આપેલ છે. ને તે જ પ્રેમના પ્રવાહવા પ્રમદ સ્વરૂપે કરી પડેલી, આ પ્રેમ-વર્ણી મહર્ષિ, "તને અર્ધજુપ મરું છું," એવું કું કું જુપું તો તે પેલું જ કહેવાય. આતો તારું જ આપેલું છે તે જ કું તારી આમળ રહું કરું છું, તેમાં મારા કંઈ જ નથી:

જમર દિલમર પરમર દું,
નિર્ધનને સમાતન દું;
પ્રિયે ઈશ્વર મૂર્તિ દું,
મુજનનું આદિ કારણ છે.

"ઓ બ્રહ્મકૃતિ" "ઓ પ્યારી દિલમર" "ઓ બ્રહ્મકૃતિ પ્રજા" "ઓ બ્રહ્મકૃતિ સનમ" તું તો નિર્ધનને સમાતન છે, તું ઈશ્વર સ્વરૂપે કરી બ્રહ્મકૃતિ આતમીય છે. તમામ ક્યાં ને કારણનું કારણસ્થાન તું જ છે. તારામયા જ તારી કૃત્યથી જ આ તમામ ક્યાં કહેલવે છે જા બધી તારી જ લીલા છે.

ક્યાંતમ "જાનલલક" છે,
જુપું કું પ્રિયા, પ્રિયા, હોયે;
પ્રિયા, એ જાણલીલા છે.
જમર તું જાનુમારણ છે.

અરેખર સત્ય તો તે છે કે—આખા બ્રહ્મકૃતિમાં તું જ જાસ તું જ આતમીય જોણીય આપેલ છે. કું જાને આ બધું પ્રિયા, તે, તું, તું, તું જ છે. જતાં પણ કું તને ઓ બ્રહ્મકૃતિ, ઓ પ્રિયા, ઓ સનમ, ઓ બ્રહ્મકૃતિ નામ, ઓ પ્યારા પરમેશ્વર, એવું એવું બ્રહ્મકૃતિ તારા નામની જામળા જાપ્યા કરું છું. એ બધું જ તારું જાણું છે. તું જાને ને કારણે છે તું જ પ્રેમના પામ છે. ને તું જ મરી વાણીને વેષ આપી, તું જ ક્રમસ્વરૂપે કરી પડે છે. જા બધી, ઓ, બ્રહ્મસ્વરૂપ, સંયોગનંદ પ્રજા! તારી જ લીલા છે.

કરોડો કૃષ્ણનો આત્મા,
કેવે દિલાર તારામાં;

બહા દા, બગવતિ! તારૂં,
અનિર્વચનીય, વર્ણન છે.

અહા તારૂં વિશ્વસ્વરૂપ સર્વ રસો વ્યાપેલ છે.
શી મોરલીધર મુખ્ય જેવા કરોડો પ્રેમાત્માઓ તારા-
મધો જ હૃદયલેખા છે. એ પ્રશ્ન. કો બગવતિ! તારૂં
વર્ણન, વચનો-બોધવાથી-છમથી-કરી સમાય તેમ
નથી. તારૂં વર્ણન, અનિર્વચનીય છે. તારી અગ્રાધતા
વાણીથી માપી સમાય તેમ નથી. અરે કાઈ પણ તેમ
કરી શકે તેમ જ નથી હો.

આ આવતા આ સ્તોત્ર સાથે સરખાવે.
અસિતગિરિસર્મ સ્વાત્, કલ્પલં સિન્ધુપાત્રે,
સુરતલ્પરણાચાલેહિની, પરમૂર્તિ;
લિલિતિ યદિ યદીત્વા ઘોરદા સર્વકાલે,
સદપિ તપ ગુણનામીશ પારં ન યાતિ.

અને જ્યાં તારી પ્રીતિ એ,
મિલે પરમાત્મદર્શન છે;
મહત્તો રોહ જાગર આ,
જન્ય, કામ્ય સમર્પણ છે.

એ બહો સનમ, એ પ્યાર પ્રમ, એ અનાદ્યનંત
સર્વેશ્વર, એ સર્વ વ્યાપક: વિશ્વેશ્વર, તારી રહેમ
નજર, "તારી પ્રમ," તારી અમીદહિ, એ જ
અમારી શ્રેયપ્રાપ્તિ, એ જ શી પરિશ્રમ પરમદમ-
હર્ષન કરાવનાર પ્રેરક જન. પ્રીતિથી, રોહથી, 'સામ્રે'
સમ્રક કરેલો, પ્રેમના મહાસાગર જેવો, રોહના વારીથી
રસપદ્મ છંદાછંદ જરેલો, આ "ગુજરાતી મહોસ્તાન"
નો પ્રશ્ન તે તો અનાદિથી કામ્ય જ તમને જ કમ
પંથુ યજેલ જ છે. કે તવ સત્: રોહના અને પ્રેમના
પૂજ્ય સ્વરૂપ આપ પોતે જ શી પરમત્મા છે, કે
પ્રેમસ્વરૂપ નમ:

શી સાગર મહારાજને એકાન્ત છવન વધુ પ્રિય
હતું. ને રેથી જ સ્વર્ગના રશન સ્વરૂપ શી દિમાલયને
આસરે વસતું તેમને પલ્લ જ પ્રિય લાગતું. વેથી જરાજર
દિશાગાની ઝગ્ગ, કે બારે આપણને બહો ગુજરાતમાં
પણ વધુ ઈંડી જીજીવ, તેવે સમયે, તે દિમાલયના
એવે સળીયામાં વાસ કરી. એક ઝૂંપડી જાણી એકાધારી
એકાધી જરૂરીઆતથી રેવાઈ પોતાના નિબળનંદમાં પ્રમુ
શગરણમાં છવન પોતાવતા. આમ - મળી વખત તે
અધોગત જઈ રહેલા, ને કાંથી જ મનોનિમગ્ન, ઈન્દ્રિય-

દમન, આત્મવિશ્વાસ, ને પરમાત્માની પ્રેમપ્રસાદી પ્રોષ
કરવા બાંધપણગી થયેલા.

પવિત્ર પુણ્યભૂમિ, શી ઝંખીસમાં નિવાસ કરતા,
ત્યાંના પવિત્ર વાનવરણમાંથી જ પ્રેરના પામેલા,
મુમુક્ષુઓના કલ્યાણ સ્વરૂપે પહોં બગનો લખાણ છે.
તે હવે આપણે સમજવા પ્રયત્ન કરીએ.

માપીકેસમાં જેમ જેમ બગનો લખાણ, તેમ તેમ
તેની, રાધે જ મને તેટલી પ્રાપ્તિ (નકલ) કરો, તેમને
આદનાર મુમુક્ષુઓને તે એક એક પ્રાપ્તિ મેલવતા જતા
હતા. આવી પુણ્યપ્રદ પ્રસાદી પ્રાપ્તકરવા, તેમને આદનાર
પહો પ્રેમાત્માઓ આગ્રહાગી થયેલા સાગર મહારાજને
અમમ ન્યાય થાય, ત્યાંની પોરત ઝોડિસને બારે તારી
પામેલ એક સ્વરા કાંઈક ઝોડિસર નેટથી, તેમની
રેજ દમાલ આગળ કમી હરી. આ દપાતમાં રેજને
રેજ નિવાસ બનેને અમુક કાનાંમુતના દૂધો દૂધો
ફરારાઓ, પત્તારા પેલ કરવામાં આવતા. પે તે દિશા-
લય નેટલે દૂર વધવા છતાં તે તેમના પ્રિયજનો ભગ-
નો પ્રેમાત્માઓને પોતાની પ્રેમ પ્રસાદીથી જાના-
મગની લક્ષણી વીજે ને તીજે દિવસે જરૂર જ મોરણ
કરતા હતા. આવી તેમના દરનાશ્રમી જ પુનિ પ્રસાદીની
દપલ સતન વજા કરતો હતો મુમુક્ષુ બનેને માર્ગ-
દર્શક બની, તેમના દરનાશ્રમે નેટથી મલક વર્ષ કો
તેટલી તે દરથી પણ પ્રેમપ્રસાદી ને સત્ત આવના
રેવાળા કરતા હતા. તેમના તે પ્રસાદીનો, વિષ જોડે
લાગે મનોનિમગ્ન સત્ત્વદર્શન ઈન્દ્રિયદમન, વિશ્વમાપી
પ્રામ.મદ્દેશન, ને વિભવનંદની મલ્તી ભરેલીતમમથી
આતપ્રાત યજેલ, વજા કરેલો હોલ મનને ઝોગઆવર્ણ
તે ઘણી વખત કહેના હતા કે- મન એ એવી ઘોર
છે કે તે મનુષ્યને જાણે મિત્ર, તથા મોટામાં મોટો
કુરમન વર્ષ એસે છે. મન એવું હથીજાર છે કે જે
તેને યોગ્ય રીતે વાવરતા આવે તો તે પરમ લાભદાયક
મિત્રની મરજ સાર છે. જો તેને છુદ્ધિપૂર્વક
સાથે માર્ગે ન વાગે, ને તેની ઈચ્છા પ્રમાણે તેને
સ્વચ્છંદથી વર્તવા રેવામાં આવે, તો તે મોટામાં
મોટો કુરમન વર્ષ એસે છે. માટે મુમુક્ષુ બનેઓ તેવા
મનને જ કાલમાં એમ સતત મહેનત કાઢાવી નોંધે.
ને તેને કમળે કરી, વજ કરી આપણદિથી તેને યોગ્ય
મતિમાં વિચરતા રેતા, તે મહાન ફળદાયક બની જાય
છે. માટે મનને કમળે કરવા મુમુક્ષુઓએ જરાજર
દિમતથી લી રેવું નોંધે.

અર્થ.

(ગતિક ૫૪ ૫૩૫ થી માનુ)

નવા પ્રકારની ભૂગોળવિદ્યા

પાંચમા સ્કંધમાં આપવામાં આવેલી ભૂગોળવિદ્યામાં ઘણું અખ્યાત્મ રહેલું છે. તેનો ભગવદ્ અર્થ કરવામાં વિકાસોની બુદ્ધિ પણ યાદી નામ છે. તેમાં શેરડીનો સમુદ્ર, મદિરાનો સમુદ્ર, ઘી અને દૂધનો સમુદ્ર, વગેરેની એવી વાતો આવે છે કે કીમદ્ભાગવતમાં આ પ્રસંગે બહુ અધરો માનવામાં આવે છે. ન્યારે "કલ્યાણ" માસિકના તંત્રીએ પ્રીમદ્ ભાગવતનો મોટો અંક પ્રસિદ્ધ કરવાની ઇચ્છા કરી ત્યારે આ વિષય ઉપર ડાહ્ય રપટ ખુલાસો કરી આપે તો કીક એવી સચવા છપાવી દતી પણ ડાહ્યે જગત્તર ખુલાસો કરેલ હોય એવું, ભણવામાં આવેલ નથી.

આ ભૂગોળની સરખાત નીચે પ્રમાણે એક પ્રસંગથી ઉત્પન્ન થાય છે. એક વાર પ્રિયવ્રત રાજાને એવી ઇચ્છા થઈ કે ન્યારે ભગવાન સુયં મુમેર પર્વતની પરિક્ષા કરે છે ત્યારે અરધી પૃથ્વીમાં તેમનાં કિરણોથી પ્રકાશ ફેલાઈ જાય છે અને અરધા ભાગમાં પૃથ્વી ઉપર અધાર રહે છે તે કીક નથી તેથી હું રાત્રિને પણ દિવસરૂપે કરી નાખું એવા વિચારથી પ્રિયવ્રત રાજાએ એક તેજસ્વી રથમાં ચઢીને સુવર્ણની પાછળ પાછળ સાત પરિક્ષા કરી. (૫-૧-૩૦). તે વખતે તેના રથના પાંચથી ને ખાંડ પડી ગયા તેમાંથી સાત સમુદ્ર થયા અને તેની અસરથી પૃથ્વીમાં ૭ દ્વીપ યર્થ ગયા. (૫-૧-૩૧)

ઉપરની જાણતમાં રપૂજ દૃષ્ટિથી વિચાર કરીએ તો જણાય છે કે:-

૧. રાત્રિમાંથી દિવસ દળ થયેલ નથી અને આજે પણ પૃથ્વી ઉપર અરધા ભાગમાં (વારા કરતી) રાત્રિ રહેલ છે.

૨. સૂર્ય ફરે છે એમ આપણે પૃથ્વી ઉપર રહીને કહી શકીએ છીએ પણ પૃથ્વીથી અલગ રહીને નેઈ શકીએ તો પૃથ્વી સુવર્ણની આસપાસ ફરતી હોય તેવું સાચું.

૩. પ્રિયવ્રત રાજાના રથના પાંચથી સમુદ્ર જેવા ખાંડ પડી ગયા એવી વાત સાધારણ લુહિતા માણસો માની શકે તેવું નથી.

જે દ્વીપ અને જે સમુદ્ર થયા તેનું વર્ણન નીચે પ્રમાણે પ્રીમદ્ ભાગવતમાં આપવામાં આવેલ છે.

૧. જંજીવીપ	તેની આસપાસ ખાંડો સમુદ્ર
૨. ચંદ્રદીપ	" શેરડીનો સમુદ્ર
૩. શામલદીપ	" મદિરાનો સમુદ્ર
૪. કુચદીપ	" ઘીનો સમુદ્ર
૫. કીચદીપ	" દૂધનો સમુદ્ર
૬. શાકદીપ	" દહીનો સમુદ્ર
૭. પુષ્પદીપ	" સ્વર્ણજળનો સમુદ્ર

ઉપરના વર્ણનમાં સરખાત ખાંડ સમુદ્રથી થાય છે અને ઉપરે રવાઈટ જળના સમુદ્રની વાત આવે છે. આમાં સ્કંધમાં ન્યાં સમુદ્રમન્થનની વાત આવે છે. ત્યાં પણ પહેલાં સમુદ્રમાંથી ઝેર નીકળે છે અને ઉપરે અખત નીકળે છે. તેથી આ ભૂગોળ જે સાધારણ નિષાળોમાં શીખવવામાં આવે છે તેવી નથી પણ સમાધિ-ભાષામાં (અખ્યાત્મભાવે) તેનો અર્થ કરીએ તો તે જાતત કેટલુંક રહેલ સમજી શકાય છે. અખ્યાત્મ ભાગમાં જેજો પ્રવેશ કરે છે તેમને પણ પહેલાં ખાંડો અનુભવ થાય છે અને પાછળથી મીઠા અનુભવ થાય છે.

ઉપર જે સાત દ્વીપોનાં નામ આપવામાં આવેલ છે તે જ્યાંનાં નામ સાત જાતનાં જાડ ઉપરથી પડેલ છે. જેમકે જંજીવીપ એ જંજુના જાડ ઉપરથી, ચંદ્રદીપ એ પીપરના જાડ ઉપરથી વિગેરે. દરેક દ્વીપમાં એક મુખ્ય જાડ હતું તે ઉપરથી નામ પડેલ છે. ગીતામાં ૧૫ માં અખ્યાત્મમાં પણ આ સંસારને જ્યાંની સાથે સરખાવેલ છે. તેથી એ સાત દ્વીપને ૭ પ્રકારના સંસાર સાથે સરખાવી શકાય છે. દરેક સંસારની આસપાસ અમુક જાતનો રસ રહેતો હોય છે તેથી શેરડીનો સમુદ્ર કે દૂધનો સમુદ્ર જે જગત્તર માનવું નહિ, પણ

ને જાતના સમુદ્ર, એવી જાતના રસ અથવા એવી જાતનું સુખ એ દીપના સંસારમાં રહેલું છે એમ માનવું.

એ કમંતી દૃષ્ટિથી નોંધજો તો કાર્ પ્રમાણે બધાને દુઃખ મળે છે અને કમં અનેક પ્રધારનાં હોવાથી તેનાં દુઃખ ભોગવવા માટે અનેક લોક હોવા નોંધજો, તેથી ૭ ઉપરના લોક અને ૭ નીચેના લોકની કદપના શાસ્ત્રોમાં કરેલી છે.

અને જ્ઞાનદૃષ્ટિથી નોંધજો તો જ્ઞાનની ૭ ત્રયતી ભૂમિકાનાં નામ આ પ્રમાણે છે:- શુભેચ્છા, વિચારણા, તત્ત્વમાનસા, સત્ત્વાપતિ, અસંકિત, પદાર્થભાવિની અને દુરીપા એ ભૂમિકાના ૩૫માં પણ ઉપરના સાત દીપ સમજવી સકાય છે.

સદગત સાધર શ્રી મણિલાલ નં. દિવેદી પોતાના સિદ્ધાંતસારના પુસ્તકમાં લખે છે કે "પુરાણમાં જે સ્થૂલ અતિશયોક્તિ અને ૩૫૪ રચ્યાં છે તે જાણી નોંધ-નેજ તે ૩૫૫ રચ્યાં છે કે જેથી કરીને તે તે વાતના અસંભવિતપણાના ઉપરથી શુદ્ધિમાન માણસો તેને અધરણ: સત્ય ન માનતાં તરત તેમનું રહસ્ય વિચારવા તરફ વળે અને તેને પરમાર્થરૂપે સત્ય સમજી ન જાય. બધા માણસો શુદ્ધિમાન હોતા નથી અને હોય નહિ. તેમાં પણ વિશેષ કરીને પુરાણના કાળની અવ્યવસ્થાના કમયમાં તે યોગ્ય જ દસે; એટલે કે જેમ એક બાલુથી સંસ્કારવાન માણસને માટે પુરાણોની અસંગત કાવ્ય કદપનાઓમાં પણ સવ્ય માર્ગ મુચવી દીધી છે તેમ એ જ અસંભવિતાના ૩૫૪ વગેરેથી પ્રાકૃત લેખિકાની શુદ્ધિને ભક્તિભાવવાળી બનાવી તેમને ધર્મભણ જ્ઞાં અટકાવવાની સમજ સુખસા બાંધી દીધી છે. આ પ્રમાણે જોતાં પુરાણ રચનારની સ્વાર્થપરાવણના કરતાં નિ:સીમ પરમાર્થતા સમજાય છે xxxxx નો એ જ પુરાણો વચ્ચેનાં બાબ્યાં ન હોત તો આજ આપણે અધમાતાને પામ્યા હોત."

આ ખુલાસો કરવાનું કારણ એ છે કે ન્યારે દાદિ-રુદ્ધ અને કાલેજમાં બહુલા જુવોનો મીમં-ભાગવતની કથા સાંભળવા બેસે છે ત્યારે પંચમા સ્કંધની આ ભૂજોળ સાંભળીને નારીતિક બની જાય છે અને બાબ્યા ભાગવત ઉપર તેઓ શંકાની દૃષ્ટિથી જુએ છે.

પ્રિયવ્રત રાજાના રથના પૈડાથી પૃથ્વીમાં ૭ ખાક પડી ગયા. તે રથ ન્યોતિમં પડ્યો. (૫-૨-૩૦) હાલના

જાવનથી પણ એવું સિદ્ધ થયેલ છે કે ન્યોતિ મેલે તેજ-રૂપ પદાર્થ પૃથ્વી જગ્યાએ વળી જાય છે, અને તેથી ત્યાં તેજ પણ વળી જાય છે. Course of a ray of light depends definitely upon the Geometry of the space through which it moves.

દર્શન તરીકે મુલ્યદથી કાઢ વાત હવામાં બોલ્યે થાય અને આપણા ઘર ઉપર વીજળીનો તાર ગોઠ્યો હોય અને તેમાં વીજળીનું તેજ પસાર થયું હોય તો ત્યાં જગ્યા પણ વાંકો થઈ જાય છે અને તેજ પણ વાંકો થઈ જાય છે અને આકાશમાં રહેલા તેજમય કણો આપણા ઘરના રેડીયોમાં ચાલ્યા બાવે છે. આવી રીતે જ્યાં જ્યાં ન્યોતિ અથવા તેજ હોય ત્યાં પૈડા, જેનું Curvature હોય છે અને તેથી ખાકા જેવું થઈ જાય છે.

વળી આ ભૂજોળ ભગવાનનું સચ્ચ સ્વરૂપ જાણવામાં ઉપરોક્ત છે એ બાબત શ્લોક ૫-૧૬-૩ અને ૫-૨૧-૩ માં સ્પષ્ટ કરેલી છે.

પરીક્ષિત રાજા શુકદેવજીને પૂછે છે કે (૫-૧૬-૨) આપે જે સાત સમુદ્ર અને સાત દીપતી વાત કહી તે બધાનું પરિણામ અને લક્ષણ સંકિત કું પૂરેપૂરું વિસ્તર જાણુય માથું છું; કારણ કે જે ભગવાનના સ્થૂલ રૂપમાં ચિત્ત લાગે તો પછી નિર્ગુણ અને અત્યંત કદમ સ્વરૂપમાં પણ ચિત્ત લાગી શકે છે.

શુકદેવજી જવાબમાં કહે છે કે કાંઈ પણ પુરતે હોવાના જેટલું બાહ્ય મળે તો પણ તે શ્રી ભગવાનની માયાના ચુષ્ણોના અંત મનથી જાણવામાં અથવા બાહ્યથી વર્ણન કરવામાં સમર્થ નથી તેથી 'કું' મુખ્ય મુખ્ય નામ, રૂપ, પરિણામ અને લક્ષણોની વ્યાખ્યા કરુંકું.

પહેલો જે જાણુદીપ છે તેના નવ ખંડ છે. તેમાં ૮ ખંડમાં હોવા રહે છે. અને નવમે ભારત વર્ષ છે. તે કર્મભૂમિનું ક્ષેત્ર છે. જાણુદીપ એક લાખ ચોજન મોટો છે. બાકી ચોજન એટલે કેટલું અંતર ગણવું તે બાબત આપેલી નથી. તેની વચમાં કલાવૃત ખંડ છે અને તે ખંડમાં સોનાનો મેરુ પર્વત છે. તે પણ એ લાખ ચોજન જોડો છે. કલાવૃત ખંડમાં જે પુરુષ જાય તે સ્ત્રી સદ જાય છે. બાકી કલા-આવૃત કળ્યોમાં આવૃત એ આવરણ કરનાર માવાનું તત્ત્વ સચવે છે. ત્યાં પુરુષને પ્રકૃતિના ધમેતિ બાબાસ થાય છે. તેથી

તે પ્રકૃતિ જેવાં એટલે. સૌથી પછી નવ્ય છે એમ સમજવાનું છે. ઉદાહૃત ખંડની આસપાસ ૮ પર્વત છે તે આઠ પ્રકારની પ્રકૃતિ સમજવાની છે. એટલે પર્વત સૂત મન, ક્રુદ્ધિ અને અહંકાર એ આઠ પર્વત સમજવાના છે. તેનાથી આવરણ થાય છે.

ઘેર પર્વતની ચાર દિશામાં ચાર પર્વત આવેલા છે. તે દરેક ઉપર એક એક ઝાડ છે. એ ઝાડ મળ નેવાં લાગે છે. તેમાંથી ૪ પ્રકારના રસની ૪ ધારા નીકળે છે. એ રસ જે પીએ તેને યોગનું એકર્ષ મળે છે. તેથી આદિ ચાર ઝાડ એ ચાર પ્રકારનાં યોગ (હયોગ, કર્મયોગ, ભક્તિયોગ અને જ્ઞાનયોગ) સમજવાના છે. એક મંદર પર્વતના ઝાડ ઉપરથી પર્વતના ચિખર જેવડી ફરીએ પડે છે, તેમાંથી જે મધુર લાવ રસ નીકળે છે તેમાંથી અરુણોદા નામની નદી જને છે. અરુણોદા એ આત્મસાક્ષાત્કારમાં યદ્યપ્પ્રત્નને અનુભવ છે. અને તે પ્રજાવૃત્તને બીજવે છે. એટલે આવરણ દૂર કરે છે. બીજા ઘેર મંદર પર્વત ઉપર જલધનું ઝાડ છે. તેમાંથી હામીના શરીર જેવાં અને નાના જાગ્યા વાળાં ફળ પડે છે. તે નીચે પડતાં શરીર નવ્ય છે, તેના રસમાંથી જલ નદી થાય છે. તે ભારે પ્રજાવૃત્તમાં પહેલે જ, ત્યારે તેના રસથી તે ખંડની માટી પાકી પથ્થરને સોનારૂપે ઘર્ષિત થાય છે. આદિ માટી એટલે શરીર સમજવાનું છે. કાષ્ઠ યોગથી શરીરના પરમાણુ એવા દર ચક્ર નવ્ય છે કે શરીરનું આયુષ્ય વધે છે. બીજા બે પર્વતો ઉપરથી પણ એવા નવા રસ નીકળે છે, અને યોગીના યોગક્ષેમ તેનાથી આવે છે એમ અર્થ સહજ નીકળે છે. એટલું જલુદીપના એક ખંડનું વર્ણન થયું. બાકીના ૮ ખંડ રેવાનાં (બાકી રહેલાં પ્રવૃત્ત યોગવવાનાં) સ્થાન છે (૫-૧૭-૧૧) તે ખંડમાં માત્ર ત્રેતાયુગ આવે છે અને ત્યાં રહેનારનું આયુષ્ય દશ હજાર વર્ષનું હોય છે.

ઉપર રહેલ હેલ્લી વાતમાં ખંડ પ્રમાણે કાળ ફરે છે એમ બતાવેલું છે તે વાત હાલના સાપેક્ષવાદના સાપેક્ષ Theory of Relativityની પણ સિદ્ધ થાય છે. વળી જાગૃતને કાળ સ્વપ્નમાં રહેતો નથી અને સ્વપ્નનો કાળ જાગૃતમાં રહેતો નથી. હિંદુસ્તાનમાં રવિવારે સંજે કામિલના દરવાજા થાય તે ઉપરનાં રવિવારે બપોરે રીઝાથી પહેલેથી નવ્ય છે. કાષ્ઠ સ્તંભ

મુજબથી લંકાન જાય ત્યારે રાજ સ્તંભમાં રહેલ ધારી આગેનો વખત દેવવેળા પડે છે. એટલે કે જે જગ્યાએ સ્તંભર હોય તે જગ્યાનો વખત મુકો પડે છે. મુખ્ય ધર્મી મુખ્યતો દાદમિ આવે છે અને કલકતામાં કલકતાનો દાદમિ આવે છે. હાલનું સાપેક્ષ વળી એમ પણ કહે છે કે દરેક બનાવની સાથે અથવા દરેક પ્રસંગની સાથે દેશ-કાળ ઉત્પન્ન થાય છે. આપણે માત્ર એકપ્રકારના દેશ-કાળની જાણમાં ફરતા હોઈએ તેનું સ્વસ્થી લાગે છે. જે કાષ્ઠ મુખ્યતો હોય, તે ફરીઆમાં માણસ પકડવા માટે જાળ નાખે ત્યારે જેવાં માણસો તેની જાળમાં આવે તેવાં ફરીઆમાં હોય તેનું તે માની બેસે છે; પણ એ જાળનો સ્વભાવ છે. એ ફરીઆની અંદર રહેલ માણસનો સ્વભાવ નથી. તેવી જ રીતે આપણે જે જગત જોઈએ છીએ તે આપણી દૃષ્ટિનો સ્વભાવ છે પણ તે જગતનો સ્વભાવ નથી.

સ્વપ્નમાં કાષ્ઠ એ ૮૦ વર્ષનો માણસ જોયો અને તેને ૮૦ વર્ષ થયાં છે એમ તેણે માની લીધું જાગૃત યાત્રા ખગર પડી કે તે માન્યતામાં બૂલ હતી. જાગૃતમાં પણ કાષ્ઠ કહે છે કે કુડા બોલે છે ત્યારે સવાર પડે છે. કાષ્ઠ કહે છે કે સૂઈ જાગે છે ત્યારે સવાર પડે છે, અને કાષ્ઠ કહે છે કે જાગીએ ત્યારે સવાર પડે છે, કાષ્ઠ માણસ આખી રાત જાગ્યા હોય અને ધૂતો ન હોય તો તે જાગ્યા એમ પણ કહેવાય નહિ. રાત્રે રેલ્વેટ્રેનના ડ્રાઈવર ૨ થી ૭ વાગ્યા સુધી ટ્રેન ચલાવતા હોય તેમની સવાર ક્યારે પડે છે તે કહી શકાય નહીં. તેથી હાલમાં જાગૃતને નીચે પ્રમાણે ચાર પરિણામ વાળું ચાનવામાં આવે છે.

૧. આગળ-પાછળ.

૨. ઉપર-નીચે.

૩. જાગૃત-પણ.

૪. વહેલું-મોડું.

અને જેમ આગળ-પાછળનું કા ફરી નવ્ય છે. તેમ વહેલું-મોડું પણ ફરી નવ્ય છે. ટ્રેનમાં મુજબ નવ્ય તે કરતાં વિમાનમાં મુજબ નવ્ય તો વહેલો પરીએ છે. અને આગમાં નવ્ય તો મોડો પહેલે છે. દરેક પ્રસંગ પ્રમાણે કાળ ફરે છે. તેના એક દર્શન નીચે પ્રમાણે મોડું ઉપનિષદની શરિરમાં આપવામાં આવેલ છે.

એક માણસ કાષ્ઠ મુલકી વાડમાં ફૂલ લેવા ગયો ત્યારે ફૂલવાળાએ તેને કહ્યું કે તું આદિ બેસ એટલી

વારમાં હું માથે દોઢી આપું છું, તે માથેસે કશું કે તું માથે દોઢી લે ત્યાંમુધી હું આંદી બેસી છું આ બંને પ્રસંગમાં નવો કાળ ઉત્પન્ન થાય છે. કારણ કે માથે દોઢ વધારે આપે તો વધારે વખત લાગે અથવા દોઢનાર ધીરો હોય કે ઉતાવળો હોય, અથવા ત્યાં આવનાર માથેસે થોડોવાર બહાર બીકી પીવા ભય તો કાળનો નિયમ રહે નહિ. તેથી કાળ એ એક દરિયાત વસ્તુ છે. તેથી આપણી મરીઆળને Time piece રહે છે.

ઈસાઈત ખંડમાં ભગવાન યંદર એક જ પુરુષ છે. બીજે કોઈ ત્યાં પ્રવેશ કરે તો સ્ત્રી (પ્રકૃતિ) થઈ જાય છે. આ ઉપરથી પણ સમજાશે કે આ જગત કાષ્ટકુલ અને કાલેજના કામની નથી. એ નિશાળો તો રેલ્લી મેળવવા માટે છે. તેમાં ભણતા વિદ્યાર્થીઓ પરીક્ષાર્થી હોય છે, વિદ્યાર્થી હોતા નથી.

પાંચમા રકમમાં એમ જણાવેલું છે કે જંજીરીયામાં નવ ખંડ છે, તેમાં નીચે પ્રમાણે ઉપાસક દેવ અને ઉપાસ્ય દેવ પણ છે,

ખંડ	ઉપાસ્ય દેવ	ઉપાસ્ય દેવ
૧. કંધારત	યંદર	મહાપુરુષ ભગવાન
૨. બદાધ	બદાધ	હથગીવ
૩. હરિવર્ષ	મહાલાલ	નરસિંહ
૪. હેતુમાલ	કામદેવ	હથગીવ
૫. રમ્મક ખંડ	મનુ	મત્સ્યાવતાર
૬. દિવસ્ય ખંડ	અર્ષમા	મહાપાવતાર
૭. ઉત્તરકુરુખંડ	પૃથ્વી	વરાહ અવતાર
૮. કિપુરુખંડ	હનુમાનજી	શ્રીરામચંદ્રજી
૯. ભારતવર્ષ	નારદજી	નરનારાયણ

પહેલા ૮ ખંડ એ દેવોનાં સ્થાન છે. છેલ્લા ભારત-ખંડ એ મનુષ્યના કર્મની જૂમિ છે. ભારતખંડના જે પર્વત અને નદીઓનું વર્ણન ૧૯ મા અધ્યાયમાં આપવામાં આવેલું છે તે ધણે ભાગે હિંદુસ્થાનના પર્વતો અને નદીઓને મળતું આવે છે. વર્ણાશ્રમધર્મ પણ આ ભારતવર્ષમાં જ છે અને મોક્ષ પણ ભારત-વર્ષમાં માનેલ છે. તેથી દેવો પણ આ ભારત વર્ષનો મહિમા માથે છે.

ભારતવર્ષમાં ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થ છે. બીજા ખંડમાં ધર્મ, અર્થ, અને કામ એ ત્રણ પુરુષાર્થ છે. તેથી ત્યાં હમેશાં ત્રેગુણ

રહે છે. આપણને એ ૮ દેવોના ખંડની ખબર નથી પણ હિંદુધર્મના સિવાયના (આ પૃથ્વી ઉપરના) બીજા દેશોમાં હાલ ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણ પુરુષાર્થ મુખ્યત્વે રહેલા છે. ત્યાં મોક્ષ પ્રધાનપણે પુરુષાર્થ તરીકે માનેલ નથી. ગીતામાં ભગવાન કહે છે કે અર્જુન વર્ણ ક્રોડેલે લક્ષણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને યજ્ઞના વર્ણ જે ઉત્પન્ન કરેલા છે. તે પુરોષ, અમેરીકા ભૂખાન, ચીન, વગેરેમાં વર્ણાશ્રમધર્મ ભગવાને ઉત્પન્ન કરેલ નથી તે સમજવામાં આવતું નથી ને ત્યાં વર્ણાશ્રમ ઉત્પન્ન થયેલ હોત તો માત્ર ક્ષત્રિયો જ લાગ્યાનું કામ કરે અને મોક્ષની ઈચ્છા સમાજમાં રહેતી તો નીચિ પ્રમાણે ગત્યવ્યવસ્થા અને સમાજવ્યવસ્થા કરવી પાડ. ભારતવર્ષમાં મોક્ષ સુધી પહોંચી શકાય એવી પ્રજાવિષ્ણ હોવાથી પશ્ચિમના વિદ્વાનો મે-સમુદર અને એમરુજન જેવાને ભારતખંડમાં જન્મ લેવાની ઈચ્છા થાય છે બીજા દેશો દેવોની ભોમશ્રુતિ માનવી હોય તો માત્રી સાથે પણ ત્યાંના કળ દેવાના કાળ સાથે મળતો આવતો નથી. આટલું જંજીરીપતું વર્ણન ભાગવતમાં છે.

હવે ૧૭મી બાકીના ૭ દીપતું વર્ણન આપવામાં આવેલ છે. છેલ્લો પુષ્કરદીપ છે. તેની આકાર સ્પષ્ટિ જળ છે, એ પુષ્કરદીપની મધ્યમાં માનસોત્તર નામનો પર્વત આવેલો છે. (૫-૨૦-૩૦) તેના ઉપર સૂર્યના રચનું ચતુરસ્રરૂપી ચક્ર ઉત્તરાયન અને ક્ષિણ-પન્થે ફરે છે. તે દીપમાં બે ખંડ છે, સાંના આકારો બહાસાનોકવના સાધનરૂપ કર્મથી લાગાનું આરંભન કરે છે. આ દીપતું વર્ણન વાચતાં એમ લાગે છે કે તે મનોભય કારણથી ઉપરનો વિજ્ઞાનમય કોસ છે મુલ જળના મીઠા સમુદ્રની બહાર લોકાલોક નામે પર્વત આવેલો છે તે લોક અને આ લોકની વચ્ચે વિજ્ઞાનમય કોસ રહેલો છે. તેનો અર્થ એમ છે કે લોકારૂપી મનોભય કોસ અને અસીકારૂપી આનંદમય કોસ એ જનોની વચ્ચેનો વિજ્ઞાનમય કોસ એ આ પુષ્કરદીપ છે. એ લોકાલોક પર્વતની પેલી તરફ (એટલે વિજ્ઞાનમય કોસની ઉપર) યોગેશ્વરોની વિશુદ્ધ મનિનું સ્થાન છે. (૫-૨૦-૪૨) શ્રીધરસ્વામી ભાવન ઉપરની પોતાની ટીકામાં લખે છે કે આ વિશુદ્ધ સ્થાન આજે પુત્રોને લાવતી વખતે ભગવાને જન્મ ને જતાનું દત્ત. આ કથા હવેમા રકમમાં ૮૬ મા અધ્યાયમાં છે. આકાશ અને જૂમિ વચ્ચે સૂર્ય છે,

ત્યારે ઘડાઈ અચેતન હતું ત્યારે આ સૂર્યે વિરાટરૂપે તેમાં પ્રવેશ કર્યો હતો. તે સુવર્ણની માફક પ્રકાશે છે તેથી તેને દિવસપ્રભં પશુ કહે છે. માંડૂક ઉપનિષદની રીતે જોતાં સમષ્ટિસદૃશ તરંગોના અભિમાની કેવ દિવસપ્રભં છે. આ સૂર્યની મદદથી આકાશ, સ્વર્ગ, પૃથ્વી, ભેગ, સ્થાનક, મોક્ષ, નરક, પાતાળ વગેરે જુદા જુદા વિભાગો પડેલા છે. વળી આ સૂર્ય દેવો, તિર્થંત્રો મનુષ્યો, સર્વો અને લના સહિત સર્વ જીવસમૂહોના આત્મા તરીકે ઉપાસના કરવા યોગ્ય છે અને સર્વની દષ્ટિના અધિષ્ઠાતા છે (૫-૨૦-૪૬)

અધ્યાય ૨૧ થી સૂર્યની ગતિનું સારૂ જનાવવામાં આવેલ છે. તેની સાથે કાળની ઉત્પત્તિનું વર્ણન આવે છે, એ સૂર્ય યમદેવની નગરી, વરુણની નગરી સોમની નગરી અને ઈંદ્રની નગરી એમ ચાર નગરીમાં ફરે છે. એ વાત હાલની ખગોળવિદ્યા સાથે મળતી આવશે નહિ પણ એ ચાર નગરીને ચાર પરિમાણ માનીતે (four dimensions) ચાર પ્રકારના દષ્ટિ બિંદુ માનીએ તો તેમાંથી દષ્ટિપ્રકારના સદૃશ રીતે નીકળી શકે છે.

અધ્યાય ૨૨ માં પરિક્ષિત રાત્ર શુદ્ધરૂપને પૂછે છે કે:- આ ભગવાન સૂર્ય મેરુ તથા કવરને જમણી બાજુ ગામીને સર્વ રાશિઓની સન્મુખ મતિ કરે છે અને મેરુ તથા કવરને ડાબી બાજુ ગામીને પશુ ગતિ કરે છે, તો આવી બે વિરુદ્ધ ગતિ અને કેમ સમજી શકીએ? તેના જવાબમાં શુદ્ધરૂપ કહે છે કે જેમ કુંભાગને આક વમતો હોય ત્યારે તેની ઉપર રહેલાં છોડી વગેરે પ્રાણીઓ પશુ તેની સાથે જ જાય છે, જ્યાં તે પ્રાણીઓની ગતિ તે આક ઉપર જુગા જુદા પ્રદેશમાં પશુ આડી અળગી જોવામાં આવે છે, તેવી જ રીતે નક્ષત્રો અને રાશિઓથી યુક્ત જોડુ ધાનચક્ર જે કે મુર અને મેરુની જમણી બાજુ દોડી રહેલ છે અને તેની સાથે સૂર્ય વગેરે પ્રદો પશુ મેરુની જમણી તરફ દોડી રહેલ છે તો પશુ એ કાલચક્રની અદર આવેલાં જુદાં જુગા નક્ષત્રો અને જુદી જુદી રાશિઓમાં સૂર્ય વગેરે પ્રદોની જુદી જુદી ગતિ જાણવામાં આવે છે તે આ જમણાં સૂર્ય આદિ પ્રપ સાક્ષત નાગણ્ય જ છે આંદી સૂર્યનું સારૂ દષ્ટારૂપે સમજી શકાય છે અને દષ્ટાને ભૂમિકા પ્રમાણે observer's system of reference કાળમાં ફેરફાર થાય છે એ બાબત

હાલ પ્રો. આર્થિસ્ટાઇનના સાપેક્ષતાના ગણિતથી સિદ્ધ થઈ શકે છે.

હાલની ખગોળવિદ્યા પ્રમાણે પૃથ્વી સૂર્યની આસપાસ એક સેકન્ડમાં ૧૮ માઈલની ઝડપે ફરે છે જતાં આપણને તે ગતિની ખબર પડતી નથી. સામાન્ય દષ્ટિથી જોતાં જૂન ચારે છે અને રોશન ચાલતાં નથી પણ પૃથ્વીથી અલગ થઈને સૂર્ય ઉપરથી જોઈએ તો રોશન પણ ચાલતાં લાગશે કારણ કે પૃથ્વી ફરતી લાગે છે. હાલનું સાવન્ય કહે છે કે:-

Things that we perceive are not located in time and space but messages from things which reach our sense organs travel through time and space.

શ્રીમદ્ ભાગવતમાં પાંચમા સ્કંધમાં જે ભૂગોળનું વર્ણન છે તેમાં સૂર્યનું વર્ણન ઘાઈ વાર આધિભૌતિક બાબે પણ આપેલ છે. અને કોઈ જગ્યાએ વ્યાખ્યાત્મિક ભાવે પણ આપેલ છે. પહેલાં જનાવેલ છે કીપ અને તેમાં રહેલા અંશનું વર્ણન પણ બંને રીતે સમજી શકાય છે, તેથી ભાગવત પાંચનારને આ ભાગ લક્ષીયાર શુદ્ધેલીમાં નાખે છે. તેજ અને કાળ એ બંને દ્રશ્યની ભૂમિકા ઉપર આપેલ રહે છે, એ વાત યોગવાસિકામાં બહુ સારી રીતે સમજાવેલ છે અને પ્રેરે. આર્થિસ્ટાઇને જે સાપેક્ષવાદી શોધ કરેલ છે તેનાથી એ મતને ટેકા મળે છે.

હવે જોડું વર્ણન આવે છે કે (૫-૨૦-૧૦) સોળ કળાવાળા ચંદ્ર મનોમય છે. અજમય છે, અમૃતમય છે અને કલ્પસા આજોને જીવન આપવાવાળા હોવાથી અર્જુનમય છે. આ ચંદ્ર, સૂર્યના કિરણોની ઉપર એક લાખ ચોક્કસ ફરે છે. ચંદ્રની ઉપર જેમ નક્ષત્રો છે, તેના ઉપર મહ છે, તેના ઉપર સપ્તર્ષિઓ જોવામાં આવે છે અને સપ્તર્ષિઓની ઉપર કવરનું સ્થાન છે. એ બધાં ન્યોતિપચક્રો પ્રકૃતિ અને પુરુષના સંયોગથી થઈ શકે અને કર્મથી નિર્માણ પામેલી નિતિવાળાં હોઈને આકાશમાં ગતિ કર્યાં કરે છે. પણ પૃથ્વી ઉપર પડતાં

* આ બાબત વિસ્તારથી સમજવાની જેમની છબી હોય તેમજ "કાળની મતિ" એ પુસ્તક વાંચવું મળવાનું કારણ:-સક્રિયમાર્ગ દાર્શનિક. પો. બો. ૬ અમદાવાદ

નથી. એ બધાં જ્યોતિષક મળીને કુંડલાકાર થાય છે. તેને ઈશ્વરનો આધાર હોવાથી નીચે પડવાની શકા નથી. હાલના સાયન્સના પશુ કહે છે કે દિશ અને કાળનું ભેદનું ચક્ષર (Time-space curvature) રચાય છે અને તે દ્રશ્યની દિશને આધારે રહે છે. એવા મહાચક્રને કાળવતમાં પાંચમા રકષણના ૨૩મા અધ્યાયમાં સિયમારચક કહે છે.

ઉપર કહેલ હકીકતમાં ચર્ચની ઉપર ચંદ્ર છે એમ કહેવું છે, પણ ખગોળવિદ્યામાં એમ સિદ્ધ કરેલ છે કે ચંદ્ર નહીં છે અને સૂર્ય બહુ દૂર છે તેથી ચંદ્રની ઉપર સૂર્ય છે. શાસ્ત્રમાં હિલ્લી વાત કેમ આવે છે તેના પ્રુલસો શોધતાં તે આધ્યાત્મિક બાવે હશે એમ માની સમાય છે, આવાં વર્ણન આપતાં શુદ્ધવજ્ર કહે છે કે “કાષ્ટ પરિત આમ કહે છે અને કાષ્ટ વિદ્વાન બીજી રીતે માને છે. (૫-૨૪-૪) (૫-૨૧-૭)” તેથી એમ જણાય છે કે શુદ્ધવજ્રને પોતાને આ જ્ઞાનમાં નિશ્ચય નથી. આ જ્ઞાનમાં નિશ્ચય કરવા જેવું પણ નથી. સદિ એ કાષ્ટ સાચી વસ્તુ નથી એમ આમળ એશ્વર્ય રકષમાં કહેલ છે. (૧૧-૧૧-૨) (ગીતામાં) હમા અધ્યાયમાં બજવાન કહે છે કે પ્રાણિમાત્ર મારામાં છે અને પછી તરત કહે છે કે પ્રાણિમાત્ર મારામાં છે જ નહિ. એટલે હું જ છું. ઉપનિષદમાં કાષ્ટ વાર સુષ્ટિની ઉત્પત્તિ ત્રણ જૂતથી બતાવેલ છે, કાષ્ટ વાર પાંચ જૂતથી બતાવેલ છે. કાષ્ટવાર માયાથી ઉત્પત્તિ બતાવેલ છે અને કાષ્ટવાર બ્રહ્મથી ઉત્પત્તિ બતાવેલ છે તેથી સદિ એ કાષ્ટ સાચી વસ્તુ નથી. વળી સદિ પોને કહેતી નથી કે પોતે જીવી છે. તેની સિદ્ધિ જોતરામની જામિકા પ્રમાણે રહે છે તે વાત હવે પછીના ભાગવતમાં મધ્ય વાર આવશે.

પરી રીતે મન પ્રમાણે જગત છે. હવેમાં મન નથી તો જગત નથી જગતમાં જેની જેની દષ્ટિ તેથી સુષ્ટિ બદલાય છે, શાસ્ત્રાતમાં માણસો સુષ્ટિ પ્રમાણે દષ્ટિ માને છે પણ આમળ વધેલા માણસો દષ્ટિ પ્રમાણે સુષ્ટિ માને છે વેદાન્તમાં ૪ આંધળોએ જોયેલ હાથીની વાત આવે છે તેવું જગત વિશે સમજવાનું છે સુષ્ટિની વિચિત્રતા અને કાળની વિચિત્રતાના પણ દર્શાવત યોગવાસિષ્ઠમાં મળી આવે છે. તેમાંથી કહેલ હકીકત મળા અંકમાં આપવામાં આવેલ છે.

હવે પછી પાંચમા રકષણના ૨૪મા અધ્યાયમાં શાલ પાતાળનું વર્ણન આવે છે. તેમાં મય કાલે રહેલી નગરીઓ છે. તે સાત પાતાળોની નીચે શેળાગ્ર ભસ્પાન રહે છે. તે અનંત નામથી પ્રસિદ્ધ છે તેથી તેને ખજાનું સ્વરૂપ કહી શકાય છે. તેના મરતક ઉપર રહેલ આ જુમકળ જાણે એક ઘરસવનો ફાળો હોય તેવું જણાય છે, તેનો અર્થ એમ પણ થઈ શકે છે કે બ્રહ્મની આમળ માયા એ તત્ત્વમાત્ર છે. નાનાઈએ પણ સ્તુતિ કરતાં તેમને એ પ્રમાણે વર્ણવ્યા છે. જેનો કહેલ છે કે આ સર્વ જીવસમૂહના પામર ઈશ્વર અદ્વિત રમૂસ શરીર છે.

પાંચમા રકષણે છેડે નરકોત્તું વર્ણન આપવાથી જ રકષણી શર્યાતમાં પરીક્ષિત રાજ શુદ્ધવજ્રને પૂછે છે કે મનુષ્ય અનેક ભ્રમ વેદાનાવાળા નરકોથી ને ઉપાયોથી બચી શકે તે મને કહો. તેના જવાબમાં શુદ્ધવજ્ર કહે છે કે જો મનુષ્ય પોતે કરેલા પાપનું પ્રાપ્તિત કરે તો તેના પાપનો નાશ થાય છે. બધાં પ્રાપ્તિતમાં ઉત્તમ પ્રાપ્તિત જગવાનનું નામરમરજ છે. તે નામરમરજની સમિત પેરી છે એ જ્ઞાત ભગમિલના આખ્યાનથી, શુદ્ધવજ્ર જી રકષણમાં પરીક્ષિત રાજને હવે સમજવડો. (ઉપ૧૫)

“ પ્રાર્થના ”

હે હીનકયાણુ જગતનાતા, બહાજન તારજુહાર હરિ !
ભવસાગરે અટવાય નેથા, કદો ભવસાગરથી પાર હરિ !
જલ છે અગાધ, ઉઘડી ધારા વહે, મારુત વટોળ દિન-રાત કદે,
નેથા ઠાલે ડગમગ મારી, મુજ વિજુ નેથા કાણુ તારે હરિ !
મનધાર તિમિરે પંથ ના સંજે, નાવ મ્હારી પ્રજુ કયમ જયે,
ધનરયામ દયાળુદયા કદો ને, -ઊગારો મજધાર શ્રી નાવ હરિ !
જૂપતિને પ્રલો રંક બનાવે, રંક હોય તે રાય અને,
કાઈ કાપ કદિન નહિ મુજને, પલમાં રથે-સંહારે સંહાર હરિ !

મી. ઘરાણાલ ત્રિવેદી

અવધૂતની મસ્તી

(લે. સ્વામીશ્રી સમ્પ્રદાનંદજી આનંદી)

રમતારામને મેં પૂછ્યું, મદારાજ! ક્યાં રહો છો ?
રમતારામ કહે—મારા ગામમાં.
મેં કહ્યું—તમારે વળી ગામ કેવું !
રામ—અરે ! બાપ, મારે તો ત્રણ ગામો હતો;
પરંતુ તેમાંનાં બેના તો બાગી બુકા થઈ ગયા છે, ને
હાલ એકનું જ અસ્તિત્વ જણાય છે.

મેં—એ તમારા ગામનું નામ શું !
રામ—એનું નામ વર્તમાન. અને તેમાં પણ હું
કદાચ તરીકે અને ધણે વખત તો બહાર જ
વિચરતો હોવાથી તે પણ ઉત્તરડા જેવું જ છે.

મેં—તમે કહેવાઓ છો તો રમતારામ ને તેમાં
વળી ત્રણ ગામ !

રામ—શાબ્દ ! એમ તો ફરકને ત્રણ ગામો હોય છે.
મેં આશ્ચર્યથી પૂછ્યું—તો એ કિસામે મારે પણ
ત્રણ ગામો યાદ તો તેનાં નામ !

રામ—તેનાં નામ છે ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન.
એ ત્રણ ધિક્કા મારો ભૂત ને ભવિષ્ય એ બેના નાશ થયો
છે; પરંતુ તમારાં તો એ બે આબાદીથી ભરપૂર છે, ને
એક વર્તમાન ઉત્તરડા જેવું છે.

મેં—એમ તમે શા ઉપરથી કહો છો ?

રામ—તમે તો શું પણ ન્યાસધી પોતે પોતાને
જાણ્યો નથી ત્યાંસુધી કાઈપણ માનવી એ જાને ગામમાં
લાગ કરી શકતો નથી. અને વર્તમાન ગામમાં કદાચિત
તે જાય છે ત્યારે તેને ખાસ ખજાર પણ હોતી નથી;
કારણકે અત્યંતતાના નિશામાં તે ચક્રવર હોય છે જેથી
તેને તે ગામની ખજાર પડતી નથી. જેથી મેં કહ્યું કે એ
તમારે ત્રીજું ગામ વર્તમાન ઉત્તરડા જેવું છે.

મેં—અને એ અમારા ભૂત, ભવિષ્ય ગામમાં રહી
શું કાળું કરીએ છીએ ?

રામ—તમે ત્યારે ‘ભૂત’ મા હો છો ત્યારે છવ-
વનમાં કરેલાં કાચો (તેના સંસ્કાર) ને જામત કરી

તેનાં ચૂંચણાં ચૂસો છો. અને ભવિષ્યમાં હો છો ત્યારે
હું અમુક કરીશ, અમુક કરીને અમુક કરીશ, હાલ મારું
દબે પછી શું થશે, આમ ન કહ્યું હોત તો આમ કરી
નાખત વજેરે દવાઈ કિસ્સા ચણ્યા કરો છો ને તેમાં
રહેલી જે આશા તુખ્યા તેમાં તણાયા કરો છો. આમ
કહી તેઓ ખૂમ જોરથી દસી પડ્યા.

તેમનું હસતું જોઈ મેં પૂછ્યું—તમને હસવું
શાથી આવ્યું ?

રામ—સાઈ ! માનવી જોડે પાણીમાં ઉત્પન્ન
શ્યેલો પરપોરા. એની જોડેથી રિચિત રહે તેમનું તેનું
(માનવીનું) જીવન. છતાં ક્યાં હેતુથી આવા અત્યારથી
રમ દવાઈ કિસ્સા ચણતા કરો !

આ સાંજનો સંજુવાર હું વિચારમાં પડી ગયો.
પુનઃ મેં પૂછ્યું, ‘ત્યારે માનવીએ શું કરવું છે ?’

રામ—તેમનાં ભૂત અને ભવિષ્ય એ બંને ગામનો
નાશ કરવો જોઈએ અને વર્તમાનમાં આવી મુકામ
જમાવવો જોઈએ

મેં—વર્તમાનમાં શા માટે વસવું જોઈએ ?

રામ—ત્યાં આત્મતિક સુખ શાંતિ છે માટે ત્યાં
જાય, ચિંતા અને દુઃખનું તો હસાન જ નથી, પૂર્ણ
આનંદ છે.

મેં—એ જાગેનો નાશ કેમ કરવો અને વર્તમાનમાં
કેવી રીતે વસવું ?

રામ—બાઈ ! એ કંઈ સામાન્ય વાત નથી. કાઈકે
વિરલા જ આ રહસ્યને સમજે છે; છતાં હું મારા આનં-
દની ખાતર તમને કહું છું જુઓ ! ભૂતકાળ તથા
ભવિષ્યકાળનું ચિંતન તજી વર્તમાનમાં સાદ્ગી તરીકે
રહો એટલે બસ.

મેં—ભગવન ! તે જનનું તરૂન અસંભવિત જેવું
લાગે છે. શોષ સંજોગ રસ્તો ખતાવશે ?

રામ—બાઈ ! સતિજા. હંમેશાં શુભ વિચારો

કરો, તેમને હાથમાં દહ રીતે ધારણ કરો, અને હલકા-
નેષ વિચારોનો ત્યાગ કરો. તથા પાછા તે અદર ન
ધૂસી જાય તેથી સદા સાવધાન રહો. તથા પ્રસાદ
સહિત જનવત-નમસ્કરણ તથા તેનું ધ્યાન કરતા
રહો. એટલે પછી તમારામાં શ્રુત, સવિધને તારાજ
કરવાની ચોચતા આવશે.

મેં—તમે બતાવેલાં તે ત્રણેય ગામ કયા દેશમાં
આવીં ?

રામ—તમારા અંતઃકરણરૂપ વિશાળ મહેશમાં
આટલું બોલી મસ્તરામ પોતાની મસ્તીમાં નીચેની
પંક્તિઓ શ્રાવતા શ્રાવતા ચાલી નીકળ્યા.

“ગોટાળો.”*

હરિ ગોટાળો રે ગોટાળો, હરિ એ તો અનાદિકાળનો
ગોટાળો રે ગોટાળો.

જ્યારે કપિરે સૃષ્ટિ રચી ત્યારે, મહી મૂકેા ગોટાળો,
અગાની જીવ તેમાં અદવાસા, નં ટળે એ ગોટાળો...
હરિ એ તો...

પંચમૂર્તને પેદા કરીને, તેનો કયો રે પસારા,
અર્ચવ્યાપક છતાં નિરાળો, એ જ કયો ગોટાળો...
હરિ એ તો

દશ-દસની બાબત મધી, સાધીને કયો વધારા,
વિચારવાને વિચારી જોતાં, મહાં નોયો ગોટાળો...
હરિ એ તો...

આપા આપા કરી મસ્તાં સુધી, કીધા કયો રે પોમરે,
ઠાઈએ ન દોડી ઠાપએ ન પકડી, એ જ મહા ગોટાળો...
હરિ એ તો...

અર્ચવ્યાપક એક જ બ્રહ્મ છે, જ્યાં નથી બીજો ન્યારા,
છતાં મુક્તિ મેળુ માગે છે અહીં યયો ગોટાળો...
હરિ એ તો...

જ્યારે કપિરે જન્મ રચ્યું તો, કયાં બેઠો રચનારો,
ઠાઈ કહે એ બેઠો આકાશો, ત્યાં જ યયો ગોટાળો...
હરિ એ તો...

જન્મમાં હરિને હરિમાં જન્મ, સતો કરે રે પેકારા,
છતાં ઠાઈ એ સમજે નહિને, ઉમટા કયો ગોટાળો...
હરિ એ તો...

સાદુર સાચા મદ્યા વિના બાઈ, ટળે નહિ ગોટાળો,
અધ્યદાનંદ સમજને સને, અધિકારી ગો-નગો...
હરિ એ તો...

* ગોટાળો—આનંત.

× ગો-અન સહિત ઈંદ્રિયો.

ટાળો—તેનાં વિષયોથી મુક્ત કરો.

ઉપદેશ—પંચદશી

(મે. શ્રી વિમલસરકર શાસ્ત્રી સાહિત્યાચાર્ય.)

૧ વૈષ્ણવાધીને વિપતિઓ પશુ વરદાન બની જાય છે.

૨ મંદી બધાઓમાં રહેલું પશુ મંદા વિચારમાં નહિ.

૩ જેને પોતાની મૂર્ખાઈનું જ્ઞાન નથી એને પ્રેતા
હત ન અપાય.

૪ પ્રાણી વાણીથી પરખાય છે.

૫ દિમાગને વેચાણે પશુ દિલને વેચણે નહિ.

૬ આત્મમાત્ર કરને પશુ વિશ્વાસમાત્ર કરશે નહિ;
મારણ કે આત્મમાત્રથી એક જ બ્રહ્મિતો વિનાશ
માય છે, જ્યારે વિશ્વાસમાત્રથી આપા સમાજને
વિનાશ નોતરાય છે.

૭ રોહને છૂલ સુધી ન આવવા દેશો; નહિં તો એ
દિવથી છૂટો પડી જશે.

૮ મંદની સ્મરણનમાત્રામાં જન્મે પશુ નામંદની
જનમાં જશે નહિ.

૯ જેને હાં તમે રહેવા ચાહો છો ત્યાં તમારી જન-
રીયાત પેદા કરો. દયા પર પેટ પીપી ઘાસ છે
આત્મસમ્માન નહિં.

૧૦ તમારા દિમાગની રોપણીમાં દુર્ગુણોના કચરાબરી
એને જોયનાર બંની શા માટે જનો છો, અ-
નુકુળનાં કૂલ બરીને એને જોયનાર માણી
જનો ને !

૧૧ વ્યક્તિ સરેયાનું નિર્મીણ કરે છે. અને અર્થ
વ્યક્તિત્વનું નિર્મીણ કરે છે. માટે જ વ્યક્તિની
અપેક્ષાએ સરેયાનું વિશેષ મહત્ત્વ છે.

૧૨ નાણાંથી માણસ ખરીદી સમાય, માણસાઈ નહિં.
માટે જ માણસ કરતાં માણસાઈને ચાલતાં
ચોજો.

૧૩ અવધાન ! સફળતા મળે તોય ગર્વથી છતી ઝાંઝો
નહિં. તેમ કરવા જતાં મરણક નમી જશે.

૧૪ છવવની મહેતા આયુષ્યનાં વર્ષો પર નિર્ભર નથી
એના અનુભવો, વિચારો અને કાર્યો પર નિર્ભર છે.

૧૫ જેનો પોતાના મનતપ્ત પર અતિ અધિક વિશ્વાસ
હોય એને સમજવવાનો વ્યર્થ પ્રયાસ ન કરો.

★

ચાંદલ

મોરોન્દુએ ફરી ફરી કરવો વિચાર,
ફળ્યા વિના ઘીતરના ભવ-અધિ પાર. ૬

કરોવડે જગત બંધનરૂપ થાય,
કરોવડે જગત-મધ્ય છૂટી જવાય;
શિષ્યો! યદો યદિ થવા ભવ-દુટકારો,
આ ચાર સસ નિજ અંતરમાં ઉતારો. ૧૦

સંસારમાં મુખ ન, મળતી દુઃખરસ
તુષ્ટ્યા અરે! મુખતણી વિપક્ષ વેલ;
નિર્વાણ-શાંતિ મળ્યાં દુઃખ નષ્ટ થાય,
નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરવા રૂચવા ઉપાય. ૧૧

ના દેહાદૃષ્ટી ન ભોગધરી પમાય,
ત્યાં માર્ગ મધ્યમની મેલી પડે સદાય;
અટાળ માર્ગ થકી ભાંતિ મુદ્દ જાણ,
તેથી જ શુદ્ધપદ સાધ્ય કરી યદાય. ૧૨

દષ્ટિ અમી દરી અચરરને વિચારો,
વાણી વિરે પરમ કેવળ સત્ય ધારો;
સદસ્ય શુદ્ધ કરને પર શ્રેયકારી,
આદર્શ ઉચ્ચ નિજ જીવનમાં ઘીતારી. ૧૩

હોં પવિત્ર કરી પુણ્ય તમે વધારો,
નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરવા દુઃખ નીતિ ધારો;
સૌ દેહ, દર્મ, મન શુદ્ધ અતિ ખતાવો,
મુખ્યાન નિશ્ચય મને મુખ્યા જનાવો. ૧૪

આ ધર્મપંથ જ સનાતન મહેં પ્રમોખ્યો,
પ્રાચીન કાલથી સદા અદિ જે પ્રવચ્યો;
સદર્મ, શુદ્ધ, વચ સંધ સદા રહેને,
ધર્મશ્વજન પરશુમાં ફરકાવી દેને. ૧૫

અનુબંધ ૫

મસારના સર્વ છોડને શ્રેષ્ઠ આશિષ આ દઉં,
પૂર્ણતા શીઘ્ર પામીને પદ નિર્વાણ „ „ ૧૬

શિષ્યસંઘ, નિશા, ચંદ્ર; વાયુ, વિશ્વ, અનન્તતા,
બકિતગ્રાવમરો લાગ્યાં પદ નિર્વાણ ગુન્ગલા. ૧૭

અખંડતા કાલની વિધી મદાસંગીત એ ઉપ,
જદુ વર્ષો ગણ વીની તોયે છે ધૂમંત રણ. ૧૮

સુણી સંમીન એ મેણું ધોતો પદ એ મણું,
આપણે સર્વને તો એ કંઠે સંચરું રણ. ૧૯

જાયો છે નભમાં રાશી પુનમનો યાન્તિમુખા વર્ષતો,
ને વાસન્તી સમીર પ્રુષ્પસુરભિ ધીરે ધીરે અર્ધતો;
શિષ્યો શાશ્વતને સત્યાપ્ત નયને નીર્ધે શુરહેવને
આને હા! પ્રમુ દેહલાખ કરશે તેથી ઉદારી મને. ૧

યાનાસોકથી દીપતું વદન છે, નેત્રો લસે સ્નેહમાં,
શી ખીલી રહી ભજ્વતા આભાસ દિગ્માત્રમનો દેહમાં
આને સ્તબ્ધ બની ઊભી રજની છે, જ્યોત ય યોગાસને,
હું શિ યો સદ્ધ એ સદ્ધ સીસી રલા નિર્વાણ-આરેકને. ૨

અનુબંધ ૫

નિદાણી સર્વ શિષ્યોને પ્રેમથી પ્રમુ જૈનમ
ગિદ્ધ કંઈ પ્રમોષે છે માર્ગ નિર્વાણ ઉત્તમ. ૩

વચંતતિલકા

“ છે આજનો દિવસ યાન્તિ વધારનાર,
આ. જન્મચક્ર મમે પૂર્ણ દવે ધનાર;
હું શ્રેય માનવનું અન્ત્ય દિને સ્મરું છું,
નિરીધ્ય-બોધ ફરીથી તમને કરું છું. ૪

‘ ભગવાંક આ સાલનો રચનાર ડોણ’
રક્ષા અને પ્રક્ષયો કરનાર ડોણ’
આ પ્રમુ ગૂંડ ન ઉકેલ કદી પમાય,
જીવં જીવો રું કદી તર્જનીએ મપાય! ૫

એ તત્ત્વચુક રહું માનવને અનન્ય,
ત્યાં પાર પામતું ન માનવ સુદ્ધિજાન.
ના બ્યર્થ જન્મ કરવા. હઉં છું પ્રમોષક
એ તત્ત્વ શોધનપથે ધરજો નિરોધ. ૬

માન પ્રભાવથી પડે જદુ દૂર ધારો,
તોયે ન આવરણ-અંત કદી પમારો,
પદ્માકિનો જનક શબ્દ નહિં સમાય,
સેવો જ મૌન પ્રિય! ઉત્તમ એ ઉપાય. ૭

આવી રહો અહીં અચરરનો જમાવ,
સૌ કર્મચક્ર વચ આ થતી આવજન;
પોદિ અનન્ત સચિશ્રવં નમે ભમે છે,
આખીન આ નિવમને સદુ એ નમે છે. ૮

સંસારજીવન વિશે જદુ દુઃખભોજ,
મલુ અને જન્મમયો અનિદૂર યોગ,

ત્રિવેણી-સંગમ

બે કુમારી શ્રી નિર્મલકલ્પી,
વેદાન્તાર્થી, કાવ્યાર્થી, અભિનવભારતી

સેવાથી શોભે છે સંયમ, સંયમથી શોભે છે સેવા,
એ બન્નેથી શોભે છે જીવન.
વિદ્યાથી શોભે છે વિનય, વિનયથી શોભે છે વિદ્યા;
એ બન્નેથી શોભે છે જીવન.
કર્મયોગથી શોભે છે જ્ઞાનયોગ, જ્ઞાનયોગથી શોભે છે કર્મયોગ;
એ બન્નેથી શોભે છે જીવન.
દેવશક્તિથી શોભે છે દેવ્ય, દેવ્યથી શોભે છે દેવશક્તિ;
એ બન્નેથી શોભે છે જીવન.
શીલથી શોભે છે શાન્તિ, શાન્તિથી શોભે છે શીલ;
એ બન્નેથી શોભે છે જીવન.

*

વિશ્વાસથી શોભે છે નિષાદસતા નિષાદસતાથી શોભે છે વિશ્વાસ
એ બન્નેથી શોભે છે મેત્રી.
સારસ્યથી શોભે છે સૌજન્ય સૌજન્યથી શોભે છે સારસ્ય
એ બન્નેથી શોભે છે મેત્રી.
પ્રેમથી શોભે છે અનન્યતા અનન્યતાથી શોભે છે પ્રેમ
એ બન્નેથી શોભે છે મેત્રી.
અસિદ્ધાનથી શોભે છે સ્નેહ સ્નેહથી શોભે છે અસિદ્ધાન
એ બન્નેથી શોભે છે મેત્રી.

*

ચંદ્રથી શોભે છે તારામંડળ તારામંડળથી શોભે છે ચંદ્ર
એ બન્નેથી શોભે છે રાત્રિ.
ઉષાથી શોભે છે સપ્ત્ય સપ્ત્યથી શોભે છે ઉષા
એ બન્નેથી શોભે છે આકાશ.
ફોલથી શોભે છે ઝાડ, ઝાડથી શોભે છે ફોલ
એ બન્નેથી શોભે છે ખાણ.
ગુણસીથી શોભે છે ક્ષણે ક્ષણથી શોભે છે ગુણસી
એ બન્નેથી શોભે છે ધરતી.
મયુરથી શોભે છે પીંછ પીંછથી શોભે છે મયુર
એ બન્નેથી શોભે છે રક્ષક.
હાડીથી શોભે છે ઘડો ઘડાથી શોભે છે હાડી
એ બન્નેથી શોભે છે પનિહારી.

શાસ્ત્ર (સાહી)થી શોભે છે રંગ રંગથી શોભે છે સાહી
એ બન્નેથી શોભે છે શરીર.

દરિદ્રથી શોભે છે હૃદય હૃદયથી શોભે છે દરિદ્ર
એ બન્નેથી શોભે છે શરીર.
સેવાથી શોભે છે સદ્ગુણ સદ્ગુણથી શોભે છે સેવા
એ બન્નેથી શોભે છે શરીર.
શીલથી શોભે છે સેવા સેવાથી શોભે છે શીલ
એ બન્નેથી શોભે છે સૌદર્ય.
કંઠથી શોભે છે રાગ રાગથી શોભે છે કંઠ
એ બન્નેથી શોભે છે સંગીત.
કળાથી શોભે છે રસ રસથી શોભે છે કળા
એ બન્નેથી શોભે છે મસ્તક.

નમ્રતાથી શોભે છે માન માનથી શોભે છે નમ્રતા
એ બન્નેથી શોભે છે મસ્તક.

મણિથી શોભે છે બંગડી બંગડીથી શોભે છે મણિ
એ બન્નેથી શોભે છે હસ્ત.

સત્ક્રિયાથી શોભે છે સદ્ભાવ સદ્ભાવથી શોભે છે સત્ક્રિયા
એ બન્નેથી શોભે છે હસ્ત.

*

સતોષથી શોભે છે પાશ્વજીવ
પાશ્વજીવથી શોભે છે સતોષ
એ બન્નેથી શોભે છે વિષ.

નિરુદ્ધતાથી શોભે છે શાસ્ત્રાભ્યાસ
શાસ્ત્રાભ્યાસથી શોભે છે નિરુદ્ધતા
એ બન્નેથી શોભે છે વિષ.

સૌર્યથી શોભે છે સિદ્ધાસન
સિદ્ધાસનથી શોભે છે સૌર્ય
એ બન્નેથી શોભે છે ક્ષત્રિય.

પ્રભાવિતાથી શોભે છે રાજ્યવદ્ધી
 રાજ્યવદ્ધીથી શોભે છે પ્રભાવિતા
 એ બન્નેથી શોભે છે સ્વરિપ.
 સ્વધર્મ પ્રિયતાથી શોભે છે નીતિ
 નીતિથી શોભે છે સ્વધર્મપ્રિયતા
 એ બન્નેથી શોભે છે રાજ્ય.
 પ્રભાવિજ્ઞતાથી શોભે છે વાહિન્ય
 વાહિન્યથી શોભે છે પ્રભાવિજ્ઞતા
 એ બન્નેથી શોભે છે વૈર્ય.
 ઉદ્યોગથી શોભે છે યજ્ઞિત
 યજ્ઞિતથી શોભે છે ઉદ્યોગ
 એ બન્નેથી શોભે છે વૈર્ય.
 યજ્ઞોપવીતથી શોભે છે સંધ્યાદિ નિત્યકર્મ
 સંધ્યાદિનિત્યકર્મથી શોભે છે યજ્ઞોપવીત
 એ બન્નેથી શોભે છે દિગ્ગત.
 સ્વચ્છતાથી શોભે છે સેવા
 સેવાથી શોભે છે સ્વચ્છતા
 એ બન્નેથી શોભે છે યદ્.
 સરળતાથી શોભે છે ત્રિવર્ણસેવા
 ત્રિવર્ણસેવાથી શોભે છે સરળતા
 એ બન્નેથી શોભે છે યદ્.
 *
 સ્વાધ્યાયથી શોભે છે સંધર્મ
 સંધર્મથી શોભે છે સ્વાધ્યાય
 એ બન્નેથી શોભે છે ધર્મયર્થાશ્રમ.
 યજ્ઞોપવીતથી શોભે છે વૈદિકધર્મ
 વૈદિકધર્મથી શોભે છે યજ્ઞોપવીત
 એ બન્નેથી શોભે છે ધર્મયર્થાશ્રમ.
 ગુરુસેવાથી શોભે છે ભાગ
 ભાગથી શોભે છે ગુરુસેવા
 એ બન્નેથી શોભે છે ધર્મયર્થાશ્રમ.
 *
 અતિથીસેવાથી શોભે છે તન, મન, ધન,
 તન, મન, ધનથી શોભે છે અતિથીસેવા
 એ બન્નેથી શોભે છે ગૃહસ્થાશ્રમ.
 સત્સંગથી શોભે છે સંતસેવા
 સંતસેવાથી શોભે છે સત્સંગ
 એ બન્નેથી શોભે છે ગૃહસ્થાશ્રમ.

શ્રી હરિપૂજનથી શોભે છે દીનપૂજા
 દીનદુઃખિવાની પૂજનથી શોભે છે શ્રી હરિપૂજા
 એ બન્નેથી શોભે છે ગૃહસ્થાશ્રમ.
 પરીપકારથી શોભે છે લક્ષ્મી
 લક્ષ્મીથી શોભે છે પરીપકાર
 એ બન્નેથી શોભે છે ગૃહસ્થાશ્રમ.
 બાહુકાઓથી શોભે છે ઉત્સાહ
 ઉત્સાહથી શોભે છે બાહુકાઓ
 એ બન્નેથી શોભે છે ગૃહસ્થાશ્રમ.
 ઉત્તમ બીધી શોભે છે ઉત્તમ પતિ
 ઉત્તમ પતિથી શોભે છે ઉત્તમ સ્ત્રી
 એ બન્નેથી શોભે છે સંસાર.
 પુસ્તકોથી શોભે છે જ્ઞાણ
 જ્ઞાણથી શોભે છે પુસ્તકો
 એ બન્નેથી શોભે છે ધર્મ.
 પ્રભુશ્રુતિથી શોભે છે મંદિર
 મંદિરથી શોભે છે પ્રભુશ્રુતિ
 એ બન્નેથી શોભે છે ધર્મ.
 સંત બાળની પ્રતિમિતિ-(જીવી) ઓળી શોભે છે દિવાલ
 દિવાલથી શોભે છે સંતાદિની જીવીઓ
 એ બન્નેથી શોભે છે ધર્મ.
 *
 ઈશ્વરચિંતનથી શોભે છે તનમયતા
 તનમયતાથી શોભે છે ઈશ્વરચિંતન
 એ બન્નેથી શોભે છે વાનપ્રસ્થાશ્રમ.
 બ્રહ્મજિજ્ઞાસાથી શોભે છે તત્ત્વવિચારણા
 તત્ત્વવિચારણાથી શોભે છે બ્રહ્મજિજ્ઞાસા
 એ બન્નેથી શોભે છે વાનપ્રસ્થાશ્રમ.
 યજ્ઞધૂમથી શોભે છે વેદધ્વનિ
 વેદધ્વનિથી શોભે છે યજ્ઞધૂમ
 એ બન્નેથી શોભે છે ઋષિ આશ્રમ.
 ધૃગરાવકોથી શોભે છે ઉપવનો
 ઉપવનોથી શોભે છે ધૃગરાવકો
 એ બન્નેથી શોભે છે ઋષિ-આશ્રમ.
 ઋષિઓથી શોભે છે ઋષિ પત્નીઓ
 ઋષિ પત્નીઓથી શોભે છે ઋષિઓ
 એ બન્નેથી શોભે છે ઋષિ આશ્રમ.

બાહી સ્થિતિથી શોભે છે વૈગમ્ય
 વૈગમ્યથી શોભે છે બાહી સ્થિતિ
 એ બન્નેથી શોભે છે સંન્યાસ.
 ત્રિકરણ (મન, વચન, કાયા) સંયમથી શોભે છે ત્રિહંડ
 ત્રિહંડથી શોભે છે ત્રિકરણસમય
 એ બન્નેથી શોભે છે સંન્યાસ.
 સામા ત્યાગથી શોભે છે શાસ્ત્રવાન
 શાસ્ત્રવાનથી શોભે છે સાચો ત્યાગ
 તત્ત્વનિષ્ઠાથી શોભે છે વિશ્વમંજુલ
 વિશ્વમંજુલથી શોભે છે તત્ત્વનિષ્ઠા
 એ બન્નેથી શોભે છે મહાત્મા.
 અનામદથી શોભે છે તત્ત્વવાન
 તત્ત્વવાનથી શોભે છે અનામદ
 એ બન્નેથી શોભે છે મહાત્મા
 વિરક્તિથી શોભે છે અનુરક્તિ
 અનુરક્તિથી શોભે છે વિરક્તિ
 એ બન્નેથી શોભે છે ભક્ત.
 ભગવત્-પ્રેમથી શોભે છે વિશ્વપ્રેમ
 વિશ્વપ્રેમથી શોભે છે ભગવત્પ્રેમ
 એ બન્નેથી શોભે છે ભક્ત.
 શ્યામથી શોભે છે મહારાસ

મહારાસથી શોભે છે શ્યામ
 એ બન્નેથી શોભે છે બંસીધર.
 ગોપ સખાઓથી શોભે છે શ્યામ
 શ્યામથી શોભે છે ગોપસખાઓ
 એ બન્નેથી શોભે છે મન.
 યમુનાના નીરથી શોભે છે ઘાટ
 ઘાટથી શોભે છે યમુનાનાં નીર
 એ બન્નેથી શોભે છે વૃંદાવન.
 પૂજ્ય ચંદ્રમાથી શોભે છે સરસ્વત
 સરસ્વતથી શોભે છે ચંદ્ર
 એ બન્નેથી શોભે છે મહારાસ.
 રાસથી શોભે છે ગોપાંજનાઓ
 ગોપાંજનાઓથી શોભે છે રાસ
 એ બન્નેથી શોભે છે શ્યામ.
 ગોપીજનોથી શોભે છે કુંજ-નિકુંજો
 કુંજ-નિકુંજોથી શોભે છે ગોપીજનો
 એ બન્નેથી શોભે છે શ્યામ.
 થી શ્યામથી શોભે છે બંસી
 બંસીથી શોભે છે શ્યામ
 એ બન્નેથી શોભે છે શ્યામ.
 હં શાન્તિ: શાન્તિ: શાન્તિ:

✱

સ્વપ્નાં

રાગ—“સારંગ લાવણી”

પ્રથમ મુજ સ્વપ્નાં સાચાં કરે આપો આશીષ માથું
 ખરે, ૨૬૦

વૃક્ષ બની ફાલી ફાલી વનમાં વાટે બનુ વિસાઓ,
 પુષ્પ મુખે જગદાસ્ય વેરતાં રહેકે જાઉં સામે;
 મીઠપ, અર્પું કુંજે, આપો

શરી બની નિશાએ ઝબકું તારલિયા ઝબકાવું,
 અમિત જગને શાની રૂપેરી રસીક રસે રસાવું;
 બલે સ્વપ્નકારા ન મળે, આપો

બની મહાસાગર, મુજ ઉપર નોકા અગણિત તારું,
 મેધરૂપે અમૃત નોર સિંચી ખીવવો રહું જગ સાહે;
 બલે ખાગે હોઉં જગે, આપો

બની સર્થ જગીને જગલું જગને દુઝવને બરી,
 અવનિનો અંધાર હરુંસૌ નિત નિત જ્યોતિ ધરી;
 બલે મુજ કાયા સજાયા કરે, આપો

—સંતબી સીતારાખડ

એશિયાની બે મહાન સંસ્કૃતિઓ.

હિન્દુ અને યુરોપીય

બંને સંસ્કૃતિઓનો સમન્વય હિન્દને શાંતિ અને આખાદીની બેઠ ધરશે

[સુનીશ્રી સંતબાલજીના પ્રવચન ઉપરથી]

નિવેદક-શ્રી શાન્તિલાલ દીનાનાથ મહેતા

હિન્દની પવિત્ર જમિયાં અનેક સંસ્કૃતિઓ આવી છે અને દૃષ્ટીપ્રસી છે. અજો તો ધર્મને નામે ખજૂરખાણ ચાલે છે; તે યરમરૂપ છે. આજકાલ ધર્મને નામે ચાલતી લગાઈ ખરેખર ધર્મની નથી. ધર્મને એવે સ્વાધી તરવો પોતાનું કામ કરી રહ્યા છે સ્વાધ એ આનવગતને બહેકાવનારું તરવ છે અને આવી રીતે તેને બહેકાવવાથી તો અતે બંને કેમિને વેંકુ પડે છે.

હિન્દુ ધર્મનો મહાન વલો.

ધર્મ અને સંસ્કૃતિ ચંદ્રો વચ્ચે પલ્લો ફેર છે. ધર્મ એટલે જોનું અને સંસ્કૃતિ એટલે તેનું ધરણું. ધર્મનું ધરણું ધર્મતા સંસ્કૃતિ લીધી થાય છે. હિન્દુ ચંદ્ર તો દેવ ઉપરથી આવ્યો છે. જ્યારે આપણે હિન્દુ ચંદ્ર વાપરીએ છીએ ત્યારે હિન્દુ ધર્મ નહીં પરંતુ તેની સંસ્કૃતિ સમજવી. હિન્દુ સંસ્કૃતિ પર અનેક ધર્મની અસર છે: જૈન, બૌદ્ધ, વૈદિક વગેરે ધર્મો અને કાન, દ્રવ્ય, યજ્ઞ વગેરે જાતિઓની સંસ્કૃતિનું એમાં મિશ્રણ થયેલું છે.

હિન્દુ ધર્મ પર ત્રણ ધર્મોના ઉપકાર થ: વૈદિક, જૈન અને જુદ. એ ત્રણે સ્વતંત્ર ધર્મો છે. એના મુખ્ય તરંગો ત્રીજે મુળજ કહી શકાય.

વૈદિક ધર્મના મૂળ અંતમાં ચાર વર્ણ અને ચાર જાતિઓની અવસ્થા છે. તેમાંથી વિકાસ થયો. હિન્દુ ધર્મમાં વૈદિક ધર્મ પાયારૂપ છે તે પછી જુદ અને મહાવીર થયા. તેમણે વર્ણથી નહીં પરંતુ કર્મથી વર્ણ અવસ્થા કરવાનો આદેશ કયો. હિન્દુમાં જ્યારે જ્યારે વર્ણ અવસ્થાને નામે અવસ્થા જમી છે ત્યારે ત્યારે તેના સમી શાન્તિ જમવતા ધર્મોવાંધો પાડ્યા છે. જૈન મત પહેલાં હિન્દુ ધર્મમાં યજ્ઞના જાલિદાન નિમિત્તે દિસા આપક થયેલી તેને રોકી આદિસાનો પ્રચાર કરવામાં જૈન ધર્મનો ફાળો મહાન છે.

ઈસ્લામના જન્મ પહેલાંના સમાજ

યુરોપીય ધર્મનો જન્મ ઈ. સની પાંચમી સદીમાં

થયેલો છે. તેના પર યહૂદી ધર્મની અસર થઈ છે. પાંચ મેમબરોમાં તે ઝેઝીઝને સ્વીકારે છે મુસલમાનો કુરાનને દેવનું ટીપું પુસ્તક અને તેની આજ્ઞાને દર્શન પ્રેરિત માને છે અને મહમ્મદ પેગમ્બરને દર્શનના ફા માને છે.

ધર્મ પર તેની સંસ્કૃતિની ખૂબ અસર હોય છે. સૌથીમે ઉપરથી તેના જન્મ થાય કે તેના પર લોક માનસ અને કાળની છાપ હોય છે ઉલ્ટોડના જીવનની પણ તેના પર અસર હોય છે. એટલે કોઈપણ ધર્મને તેના ખરે સ્વરૂપમાં સમજવા માટે આ બધી દલીલો સમજવી જોઈએ. આ બધું બરાબર અમલવામાં આવે તો તમામ ધાર્મિક ગ્રંથઓનો નાશ થાય.

ઈસ્લામ ધર્મ પર યહૂદી, ખ્રિસ્તી, કુર્શી, ખ્રિસ્તી મંડળ, કુર્શી મંડળ વગેરેની છાપ છે. મહમ્મદ પેગમ્બર પહેલાંના જમાનો વહેમ અને જર્જાવિષયનો હતો. અરબસ્તાનના પ્રદેશમાં યહૂદીવાળું સંજ્ઞાન્ય મોમેરે જામ્યું હતું યહૂદીઓ વેપાર દુકાનો ચાલવો હતો અને તેની પૂજા કરવામાં આવતી તે એટલે સુધી કે દે રોજના દેવ જુદા. ધર્મને નામે અંધેર જામ્યું હતું.

મહમ્મદ પેગમ્બરના મહામત્રો એકે સુર વાદ અને બિરાદરી

બરાબર આ સમયે મહમ્મદ પેગમ્બરે ઇસ્લામના મહામત્રોદારા પ્રજાને જાગૃત કરી. તેમણે કહ્યું: "આખા વિશ્વમાં એક જ ધર્મનો આ પરિવાર છે. બધા ખુદાના બંદા છે" એકેરવાદ અને વિશ્વધૃત-બાદ-બાવનાના મહમત્રોદારા તેમણે વાતાવરણને જન્મર માંડતું આદોલન જાગ્યું. ઈસ્લામી સંસ્કૃતિના આ બે મહાન તરંગો છે.

મહમ્મદ પેગમ્બરે કાન જિવામના બધા દેવ તોડી નાખ્યા. લોકોને કાન (લામ) અને બંદગી (ધર્મ-પ્રાપ્તિ) નો ઉપેશ આપ્યો.

બંને સંસ્કૃતિઓ વચ્ચેનું સામ્ય

આમ, મૂલ્ય સિદ્ધાંતો તપાસતાં હિન્દુ સંસ્કૃતિ અને યુરોપીય સંસ્કૃતિ વચ્ચે મૂલ્ય સામ્ય છે મહમ્મદ

ચેમખર બિરાહીનો સદેશ આપ્યો તો અહિં હિન્દુ ધર્મ વનસ્પતિમાં ચેતન્ય બેઠે રહી છે આત્મવલ્લભ્યમતેષુ। એ એણે ઉપદેશો મળ્યા હતા છે, જાને સંસ્કૃતિઓ બહેનો સમી છે.

હવે તો મહમ્મદ ચેમખર મંદાન ધર્મક્રાંતિકાર હતા. આખર સળી સત્યને વળગી રહેનાર હતા તેમના વિચારો વિશાળ હતા. અન્ય ધર્મીઓ પ્રત્યે તેમના દિલમાં સમ્માન સ્થાન હતું. ઇસ્લામ એટલે તો શાંતિ-આદક ધર્મ: તેમાં હિંસાનું નામ નથી. કુરાનની એક આપાન છે કે કલ્લ કરવા કરતાં હિત્તર (એટલે ધર્મને નામે ખોટો ઝખોડ) કરનાર વધુ ભયંકર છે.

ધર્મના સાચા સંદેશ જીવનમાં ઊતારો.

આમ જાને ધર્મી વચ્ચે આટલું સામ્ય હોવા છતાં જાને ધર્મી વિશ્વધર્મનો સદેશ આપતા છતાં આજે હિન્દી ભૂમિ પર આટલા કામી ઝપડા ચા માટે છે? એના મૂળમાં સ્વાર્થબાવના જાને અજ્ઞાનતા રહેલી છે. આજે જાને ધર્મના મૂળ શિદ્ધાન્તો ભૂલી જવાયા છે.

હિન્દમાં સૌ પહેલાં આવનાર યુક્તધર્મનો ઇસ્લામી સંસ્કૃતિને તેના અર્થમાં સમજ્યા જ નહોતા-તેઓ ક્રૂર કરવા અભ્યાસ હતા. એટલે તેમણે અહીં મંદિરો તોડવાની તેમજ વટાળ પ્રવૃત્તિ ચલાવી. ન્યારે ખરી રીતે ઇસ્લામમાં વટાળ પ્રવૃત્તિ તેમજ હિંસાનું નામ નિશાન પછુ નથી. અહીં રહેલા યુક્તધર્મનો ઇસ્લામના મૂળતત્ત્વો ભૂલી ગયા હતા.

“અલ્લહ એકમાત્ર”નો અર્થ જણો છો? ઇસ્લામ એ પોદારથી કહે છે કે “પ્રજ્ઞતાલા-ઈશ્વર શ્રેષ્ઠ છે.” એટલે કે ઇશ્વરની ઉપર બીજો કશું દેવ નથી હવે આ સખો સાથે ચેતાનીયત આચરવી, કાઈનું રક્ત વહાવડું એ કેટલું ખોટું છે? એવી જ રીતે “હન્દર મહાદેવ” એટલે શંકર સર્વ શ્રેષ્ઠ દેવ છે એવા અર્થનું સત્ત પોદારના બીજના પ્રાણ લેવા કદી પણ એ પણ એટલું જ ખોટું છે.

એક વાતો છે. રમુજી હોવા છતાં તે અન્ય સત્ય સમજાવે છે કહે છે કે બે મુસ્લીમો જંગલમાં ખાલું લેતા હતા ત્યાંથી બે વાહીયા પસાર થતા હતા. મુસ્લીમોએ તેમને પકડીને પૂછ્યું કે ‘બોલો, હિન્દુ ધર્મ સારો કે મુસલમાન ધર્મ સારો?’ એમણે તો નક્કી કરેલું કે હિન્દુ ધર્મને સારો કહેશે કે તરત તેમના બન લેણે તે ઇસ્લામ ધર્મ સારો કહેશે તો આપલું ખાલું ખવડાવી તેમને વટલાવીશું!

જવાબ દેનારા વાહીયા દુશ્મીકાર હતા. તેમણે કહ્યું:

“એક રાખ ને બીજી ધૂળ!” એટલે કે હિન્દુ મરે તો તેની રાખ થવાની ને મુસ્લીમ મરે તો તેની કચરમાં ધૂળ થવાની. આમાં કોને સારો કહેવો ને કોને ખોટો કહેવો? તાત્પર્ય કે જાને ધર્મ સરખા જ મંદાન છે.

મહમ્મદ ચેમખર જાનું ઉદાર દિલ સાધુપુર હતા. એક માલુસ ગાંધામાં નિમાજ પડતો નહોતો પરંતુ નિમાજ પડવા આવનારના પગ ધોના. યુક્તધર્મનો એ તેને મળ્યું કે તું નાસ્તિક છે, નમાઝ કેમ પડતો નથી? એમ કહી તેને પૂછ્યું: ‘તો ને મહમ્મદ સાહેબ પાસે લઈ ગયા ને કહિઆદ કરી.

ચેમખર સાહેબે તેને પૂછ્યું કે ‘માઈ, તું નમાઝ કેમ પડતો નથી?’

તેણે કહ્યું કે ‘નમાઝ પડવાની ‘મદારા’ લાગ્યાલ નથી.’

“તારે તું શું કરે છે?” મહમ્મદ સાહેબે પૂછ્યું. તેણે જવાબ આપ્યો: ‘બંધી કરવા અપનાર લાખ મોતવાળા ગાંધીનાં દું પગ ધોઉ છું!’

તેના આ જવાબમાં કેટલું ડહાપણ અને નમતા-ભરી હતી! મહમ્મદ ચેમખર તેના પર મુગ્ધ થઈ ગયા ને કહિઆદ કરવા આવનારાઓને કહ્યું: “તમે જાણ નામના યુક્તધર્મ છે. ખરી પાક મુસ્લીમ તો આ માલુસ છે. જાઓ પાંદો બેની જ છે.”

વળા એ. લે. કહ્યું: ‘પ્રાર્થના’ કરો કે સેતાનથી તમને દૂર રાખે યાદ રાખો કે જે માલુસ જાન કરે છે અને સાચા દિલથી પ્રાર્થના કરે છે તે જ ઇશ્વરનો સાચો ભક્ત છે.”

હિન્દુ-મુસ્લીમોને સંદેશ

આજે હિન્દવાસીઓએ—હિન્દુઓ અને મુસ્લીમોએ જાને સંસ્કૃતિ પાછળ રહેલાં સુખાનત્તો સમજી ઉદાર લાવનારો કેળવવાની શરૂ છે. અકબરે તેના જમા નામાં એવો પ્રયત્ન કરેલો પણ તેને સફળતા મળી નહીં. કબીર સાહેબે અને નાનાક સાહેબે કેટલોક સફળ પ્રયત્ન કર્યો. આજે પૂન્ય યદાતમા ગાંધીજી ચંચીથી હિન્દુ મુસ્લીમ એકત્ર થાડે પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે તે પ્રયત્નો સરળ યાજ એવી આપણે ઇશ્વરને પ્રાર્થના કરીએ.

અંતમાં જાને કોમના નરનારીઓને મારી વિનતિ છે કે ધર્મની ઉલ્લેખ અને ધર્મની શોધા પગરબગ રાણો લખને લાડલાવે જીવવામાં છે એમ સમજી કાંઈ અધાઓથી તરત જાનેલા આ દેશમાં શાંતિની સ્થાપના કરો. શાન્તિ: શાન્તિ: શાન્તિ:

એક માણસ માંડવી ખાતો હતો. ક્ષેત્ર-અરે!
મનુષ્યને પણ તમકા હાયા છે ને! ક્યાં દુઃખરસતાનનો
નગર શેઠને ક્યાં આજ બહેલા પૈસાની માંડવી ફાટતો
રજાનો વરેમાનું! કમળપત્ની ભેડીને મોઢા વેચના નીક-
ળ્યા. છુટારાથી સપકાર્થ માંડી જવતો જ્યોત્સના. આજ
ત્રીજે દિવસે માંડવી મળી છે. જન્મરોને ખવરાવનાર
આજ એકમે આખ છે! હા દેવ! (ધંભી જાય છે.)

માર્ધ વિચાર પછી કરતે પહેલાં મનુષ્યો અને દે. મળ
પેટમાં આજ બમ્મકે છે. અને બાધ માંડી ફોર્સ મ મ
નારું હું કોણ છે! આજ બાધ આવ આવજે સાથે
જીવો. હા. દેવ! તેં અને એક કમાળ નથી જનાવ્યો.
માર્ધ હું કોણ છું!

જે પુત્ર તે તો જીવો છું. જીવકાળ મોઢો છે ભવિ-
ષ્ય કાળ જીવજો છે ને! વર્તમાન કાળ નકારો છ. નકાર-
નો સુકારો કરવો એમાં ખરું રહાય છે.

ભાવિની ચિન્તા નહિ, યુજરીનો ના શોક.
વર્તમાનમાં વર્તતા સમયે સાચા લોક;
જે આવે તે સહી રહો, જે ધાર્યો છે દેહ.
જ્યાં થરતી ત્યાં આવશે, શક તાપ ને દેહ.

સાધ! તારા વચન જળતાને શરે ને. મુતને જીવડે છે.
મુકાતા ખાસને ઢેળી મુકાતા એક શા મને,
જીવડે મેઘ સુમ બાધ કોણ તું જોધવૃદ્ધિ
ઘડી સંધ્યા ઘડી સાંજ, ઘડી દહાડા ઘડી રાત,
ઘડી થડી ઘડી ગરમી, દયાના કાળની સરખી.
ઘડી સાળો ઘડી મોઢો, દશાને 'ચંદની' સાથો.
ઘડી રાજ ઘડી રોકો, ઘડી રોકો ઘડી રાજ,
ઘડી તમકો ઘડી હાયા, ત્યાં છે દેવની માયા.
ઘડી પહાડ ઘડી મીઠા, ઘડી ખીજ ઘડી ખેત,
નશીબની દેહતી ગાડી. ઘડી દેત ઘડી લેત.
ફરે છે દેહની હાયા, અગર દેહી તણી કાયા.
ફરતાથી ફરવો દષ્ટિ, નહિ દષ્ટિ નહિ સૃષ્ટિ,
તો ખજ હું આપને જીવવા માણું છું.

મણું જાણું મણું મણું, મણું મણું મણું મણું.
મણું મણું મણું મણું, મણું મણું મણું મણું.
મણું મણું મણું મણું, મણું મણું મણું મણું.
મણું મણું મણું મણું, મણું મણું મણું મણું.

માંડવીવાળો—
મવાયાણુ સુખાલેખન, મુલકને મુલનાં વાધો
તપેલાને સીતળ હાયા, મધુરમાં આપનાં વાક્યો
અહીં મું છે તહીં મું છે, અરે મું છે અરે મું છે
અહીં ભાસે તહીં ના છે, કવન એ આપનું મું છે?

ફોર્સવાળો—

અહીં ચેતન તહીં ચેતન, અરે ચેતન અરે ચેતન
અરે ના મન અરે ના તન, અરે ના મન અરે ચેતન
અહીં એ બદલેતન છે, તહીં એ બદલેતન છે
અરે એ જીવેતન છે, અરે જીવ પ્રકલેતન છે.

માંડવીવાળો—

જુડી દાસ જુડી માયા, જુડી ને મંકને રાયા
જુડી જુડે તમે બાધ, જુડે ફેરે મું મોભાયા!

ફોર્સ—

અને છે જોમ લોગવવા, ક્ષેત્ર છે માક દૂર કરવા
ખર્સ જમત અને સુધિ, વચેણુ રવન મું કરવા!
અરે જ રવનને માણે, જુડું રવનાધનું જાણે
અહીં જાણે તહીં જાણે, યનાં જમન નહીં માણે.
જાણે રાખમાં જુડ્યો, ધરાયો રવનમાં જુડ્યો
તમા આ રવન જેવું, અહીં રવું તહીં સેવું.

માંડવીવાળો—

મધું રવન સમું મોડું, ખર્સા ને નાનું ને મોડું
જાણે લોકમાં સાચું, અરે ધી વાત હું માનું!

ફોર્સ—

અરે હું ને અરે હું છું, અરે જીવ મું પ્રક
અરે હું જ રવ ને પ્રક, અરે શિવશ્ય ને પ્રક
કરે ફોર્સવૃદ્ધિ ચાક, ક્ષેત્ર ને કિન્નરો ચાક
દશા પંક્તી મજત પસરણ, દતા મિત્રો જન્મા થનુ
હનું નાનું મનું મોડું, હનું મોડું મનું નાનું
જુડું મોડું અરે મોડું, અરે એ નાનું ને મોડું
સણે કાંઈ કણે કાંઈ અરે એ ચાલતી કાંઈ
અરે એ પૂપ ને મું, અરે એ જીવ ને પ્રક
જલે દેખો અરે દેખો, નવા રાયો નવા શાયો
કરતા વિષમાં રમાયો, સદા આનંદને લેખો.

ફોર્સ માંડવી—

નાની મોટી વરણ કાંઈ, કહેવી જાં ધલતી નથી
જીવનની ગતિ એક ધારી, મોઢની ટકતી નથી
નાની મોટી વાય છે, વધુ નાની પાસે આવતાં
તે મોટી વધુ નાની થતી, વધુ મોટી પાસે તે જતાં
દત્તી ના તેમાં કે જાખની, તે માંડવી કાજ રજા
મજુનો ન લેખાં મોટિનાં, તે ફોર્સ મોટી રજા
રજતા દતા ને ધાન સાક, તે મોટિને મોટી ગણે
નાની મોટી વરણ, નરસી દશા ફરતી ફરે
દેવ મોટો દેવ છે, નહીં દેવથી મોઢ વડું
દેવ આજગ જગત સમણું, દામ જોડી ને ખડું
ખજા ઘડે, જાનુ બમે, મુલકેવ શિક્ષા માગતા
શમ ધને વિષ્ણુ રજતા, દેવની એ છે સત્તા.

હતિ દિવમ.

જગતની સર્વ શોભાને

(ગજલ)

તમારે ને અમારે તે, પડે વાંધા અરે શાને ?
 કશું શું વહેવવાનું છે ? જહં એતું જ કારણ છે.
 જહંને કાઈને તાબે ગમે ના અંકુશે રહેવું,
 છટકવાનાં બધાં બાનાં, રહે તે ખોળતું કેવું !
 બતાવ્યા તે કરે કં કં, પસિતા શા મૂકે જુઠા.
 કંઈ આધાર ના હોય, કરે તે એવું સૂઝાડયા.
 રહે જ ચેતતો એનાં બધાં કરવૂંકમાં પૂરો,
 રહી તે એકલો સાવધ શકે શો જગતિ વ્રાણો !
 નથી મનનો કશો વાંક, નથી ચિત્ત બુદ્ધિનો ક્યાંયે,
 શરણતા કેળવવાને રહે જ જીવતો તેને.
 મનેંદ્રિયો તણાં કરણોતણાં જ પ્રકૃતિધર્મ,
 શકે ત્યજ તે શરણ પામે, બને તે પાપથી મુક્ત.
 ત્યજ શકશે મનેંદ્રિયોતણાં તે ધર્મ બક્ષિથી,
 રહે આરાધનો પ્રભુ જ કરતાં કર્મ અંતરથી.
 પ્રભુને જીવતો રાખો કરતાં સર્વ કર્મોમાં,
 પ્રભુનો જીવતો ભાવ થશે તો આવ પોતામાં.
 સુખારી દિલની ત્યારે, જીવનમાં પામશે કેવી !
 મહાસમ્રાટથી ચે તે મહાસમ્રાટની સુરખી.
 બધાં વર્ણુન નકામાં છે, જીવનની તે મજા જાગરૂ,
 નમેલાં સર્વથી ને શાં તરેલાં સર્વની આગળ.
 થતું પોતા યકી સર્જન અને રક્ષાતું પોતાથી,
 મરાતું જ અનુવસશે બધું તે સાચ પોતાથી.
 જીવન પોતે જીવન પોતે, બીજું કાઈ ન કયાં ચે છે,
 જીવન વિસ્તૃત તે વિચે ચયેવું લાગશે ત્યારે.
 જીવનની શી લીલા-શક્તિ જીવનના વ્યક્ત ખિંડુમાં,
 યતા રે' રફેટ પોતે, તે કળા આવે અનુભવમાં.
 જીવન આનંદ એવો તે મહાત્મા ધન્ય જ પામે,
 જગત-આધાર એવા તે જગતની સર્વ શોભા છે.

મજલાલ મુનીલાલ બાની.

M. A.

રસિક દયારામ

શેઃ શ્રી જીવજીવણ કમનસાલ બેશી

માપણા જીના ગુજર-સાહિત્યના ત્રણ ચક્રવર્તિ મહાગાનઝો-ગુજરાતના ત્રણ મહાન કવિોત્તરો નર-સિંહ, પ્રેમાનંદ અને દયારામ નરસિંહ મહેતાજો-ગુજર-સાહિત્યની મુખ શરૂઆત કરી. પ્રેમાનંદે ગુજર સાહિત્યને સંપૂર્ણ બનાવ્યું. દયારામે એ નંદન વનસમા દીસવા ગુજર સાહિત્યોવાનને સદાને માટે રજૂઆરી જંદાવન બનાવ્યું. ઇ. સ. ૧૪૧૫ થી તે ૧૪૮૨ સુધીનો મુમ તે નરસિંહ મહેતાનો મુમ: પ્રભાતિયતિ મુમ-ભક્તિગમનો મુમ: ઇ. સ. ૧૬૩૬ થી તે ૧૭૩૪ સુધીનો મુમ તે પ્રેમાનંદનો મુમ-ગાપ્પાતોનો મુમ માણુના મધુર રજૂકારનો મુમ. ઇ. સ. ૧૭૩૬ થી ૧૮૫૨ સુધીનો મુમ તે દયાગમનો મુમ-ગુજરાતના રજૂકારનો મુમ-રસબીના ગુજરાતનો મુમ-રસરસિયેણુ ગુજરાતજોનો મુમ-રસિક ગુજરાતોનો મુમ-પરવી ખરબીઓનો મુમ-ગુજરાતના રજૂકારનો મુમ-ગુજરા-તના રસજીવનનો મુમ-ગુજરાતનો રજૂકારનો મુમ-તંજુરાના તરના મંજુર રવનો મુમ-પ્રેમરસના રજૂકારનો મુમ-ભક્તિગમની લહેરોનો મુમ-શુભારરસની સરિતાનો મુમ-ગાનંદરસના સાગરનો મુમ.

ઇ. સ. ૧૭૦૫ થી તે ઇ. સ. ૧૮૫૦ સુધીના કાળ તે જગત-ક્રાંતિનો કાળ: આ સમયમાં યોગામયિઓ પાંચ જગજગત ક્રાંતિઓ રૂપે એની બહાર એ સર્વ ૩ કારો ચે જગતને બદલે યોગ આપ્યા. ઇ. સ. ૧૭૭૫ થી ૧૭૮૩ સુધી અમેરિકન-રિવોલ્યુશન થયું એને 'અમેરિકન ઇન્ડિપેન્ડન્સ'ની લડાઇ કહેવામાં આવે છે. બીજી 'Intellectual-Revolution' થયું. ત્રીજી 'ફ્રેંચ રિવોલ્યુશન' થયું (ઇ. સ. ૧૭૮૯-૯૫) ચોથી 'લેટીન અમેરિકન રિવોલ્યુશન' થયું. (ઇ. સ. ૧૮૦૦-૧૮૨૫) પાંચમું 'Industrial Revolution' થયું જે સાગરે જગતમાં પ્રસર્યું. આ ક્રાંતિ મુખમાં દયારામભાઈ જન્મ્યા, જન્મ્યા અને રિવેદ થયા.

ઇ. સ. ૧૭૭૬ માં શ્રી દયારામભાઈનો જન્મ, ઇ. સ. ૧૮૫૨ માં એમનું અવસાન. આ પોણી સદીનો કાળ તે જગતબરમાં મહાન ક્રાંતિઓ અને મહાન વિમહનો કાળ: અક્રાંતિ, અરાજકતા, બુખમરો, કષ્ટદવ, હુંડ-શટ, પાપપાકુ અને પિદારાઓનો કાળ: મરાઠા અને નિઝામ, મરાઠા અને અંગ્રેજો (ઇ. સ. ૧૭૭૫ થી ૧૮૧૮), અંગ્રેજો અને નિઝામ (ઇ. સ. ૧૭૮૦-૧૭૮૮), અંગ્રેજો અને મિર્ઝા (ઇ. સ. ૧૮૦૩) અંગ્રેજો અને હોલર (ઇ. સ. ૧૮૦૪) અંગ્રેજો અને બ્રહ્મદેસ (ઇ. સ. ૧૮૨૪-૧૮૨૬) અને (ઇ. સ. ૧૮૫૨) અંગ્રેજો અને શીખ (ઇ. સ. ૧૮૪૮-૧૮૪૯) સાથેના વિમહનો કાળ. મુશીપ તે વખતે કુદમાં રડોવાએણું હતું. ઇ. સ. ૧૭૯૨ માં ફ્રેંચ રિવોલ્યુશન થયું ઇ. સ. ૧૭૯૩ થી ૧૮૦૨ સુધી ઇંગ્લેન્ડને ફ્રાંસ સાથે વિમહ થયો. ઇ. સ. ૧૮૦૨ થી ૧૮૧૪ સુધી દ્વિપક્ષીય વિમહ ચાલ્યો ઇ. સ. ૧૮૧૨ થી ૧૮૨૦ સુધી સખત ગ્રોધવારી, બયકર બુખમરો, અક્રાંતિ અને અરાજક-તાનું સામાન્ય જીવન રહ્યું.

શ્રી નર્મદાના સોદામણા બારે બાવેલા અને કુદ-રતબી જીવનમ કોબાથી સુરોક્ષિત થયેલા ચાલોદ ગામની કંઝાલપુત્રીમાં (જેને હાસમાં દયારામપુત્રી કહે-વામાં આવે છે તે મહોલ્લામાં.) આવેલા વડીશાપાત્રિત મહાનર્મ સખત ૧૮૩૩ના બાદગ્વા સુદી ૧૨ ના રાજ શનવારના દિવસે મળશે મહાગુજરાતના મહારત્નસમા શ્રી દયારામભાઈનો જન્મ થયો હતો. (ઇ. સ. ૧૭૭૬.)

શ્રી દયારામભાઈ સાથે સાહોદરો નામર નંદરસ હતા. એમનો વેદ જાગેલ હતો. એમનું યોગ શાસ્ત્રણ હતું. એમની કાખા સાંખ્યાયની હતી. એમનું સ્વન આધ્યાત્મિક હતું. એમની અટક મહતી હતી. એમનાં પ્રવર પાંચ હતાં ૧ વૃષ્ટ, ૨ અવન, ૩ ચોરવન, ૪ ગાપ્પાવાન અને ૫ જમદગિ.

આણેદ એમનું રથાન અને વતન. ડોઈ એમનું નિવાસ રથાન અને વિદેહ-રથાન. મહાસચ્ચી હોઈ રાજ-કર એમનાં માતા. પ્રહારામભાઈ એમના પિતા એમના વહીવે. કાંતપુરીમાં આવેલા છેક છેડેના હેલ્લા મકાનમાં રહેતા હતા એ મકાન રમારીઓના બતરાના કમળમાં છે દાઝમાં ત્યાંથી રામની મર્તિ વિગાળે છે. મૂળ પ્રથમ રાખવણ હતું. તેમના ગોડાળણ, તેમના નાચેરામ, તેમના આણેદરામ, તેમના પ્રહારામ, તેમના દયારામ: આ એમની વહીવણ પરત.

શ્રી દેવગાંધન ખડારાજે બાલદયારામ બાઈને નામ મંત્ર-અશ્વદારમંત્ર (શ્રી કૃષ્ણ. શ્રાવણ મંત્ર) આપ્યો હતો એમને આદિ વરસની વષે ધ્યોપવીત દેવામાં આવ્યું હતું. તે વખતે એમના વિવાદની વાત ફેલારી. એમનું બાલપણ માતતાદત્તની ચીતળ છાવણીમાં આણેદમાં પેતીમાં માનમાં પસાર કર્યું હતું.

મધુરામકાઈને વિચાર દયારામભાઈને સંસ્તૃતના મદાત પશિત મુનાવવાતો હતો. એ મારે ગોદરે કલ્પસા કંવા મકવાની તલ્લીજ કરતા હતા ખજ, એ વિચાર મચ્છી અને તે પેદાશ જ પ્રહારામભાઈ પરમેશ્વરી થયા (મ ય. ૧૭૮૬) એ વરસ પછી માતા પે દરિદરજ થવાં (ઈ.સ. ૧૭૮૮) બાલ દયારામ-કાઈ દસ અને બાર વરસની વષે તત અને માત વચના મળા. એથી એમને નમંદાનો સોદામણો કિ તો નરજ લાગ્યો. અહોનું કુરની સોદમં શીડુ લામ્યુ પર આવ થાનું અને મામ વમા નેવું થાનું મનોદર આરા જડ નેવા લાગતા. એમને આણેદમાં લખીરે મર્યું નહિ. માસી દેના યાવે આણેદ-ડમેઈ આરંભ કરવા લાગ્યા. એને બાલપણના રમતવાળ દિવસોને દુઃખે-સુખે નેમનેમ પસાર કરતા લાગ્યા.

શ્રી દયારામભાઈમાં બાલપણથી જ ભક્તિરસનાં શ્રી રેપામેઈ હતો. ૧૨મ પ્રાનિત માતતાત એ બીનાં રેપનાર હતો. નાનપણથી જ એમનું મન ભગવાનના શુભાનમાં જ મસ્ત બન્યું હતું બાલપણથી જ એમને શ્રીદેવની જ લગતી લાગી હતી. ફક્ત એ લગનાને વધારે અમકાર અને ભોરકાર બનાવનાર કાકાવર્ગની બાલ જરૂર હતી. એ કાકાઓને વારવાર સિમ-નની ભર હતી. એને નવપદ્ધતિ બનાવનારની બાલ ભર હતી. એ ભર શ્રી દરિએ પૂરી પાડી. પેદાશ

વાગા, કોઠાર-નિવાસી, ત્રિભાસદશી મહાત્મા શ્રી હમ્બારામ બદ્દછની સોદામણે સવામ મણેદ અને કોઈ વચ્ચે આવેલાં તેનતલ વ આખળ શેવળી આપ્યો. તે વખતે એમની વષ તેર વરસની હતી. શ્રી હમ્બારામ બદ્દછના સમ-અનું વર્ણન શ્રી દયારામભાઈએ જ્વલ-મનાથા રામના કાશીમાં અને મુર-શિખ કંવાઈ અંધમાં કર્યું છે. એ કમામ મી દયારામભાઈના બાલમ-જવનના નિમિત્ત રૂપ હતો-એમના દિબ્ધ જ્વ-નના પ્રતીરૂપ હતો એમના અલૌકિક જ્વનના આધી-રૂપ હતો-એમના ગોપી-જ્વનના નિદેશરૂપ હતો.

શ્રી દયારામભાઈને સદાયે શ્રી હરિના જ વિચાર આવતા. તેમો એમના જ શુભાનમાં હરેશ મત રહેતા, એમને શ્રી હરિ વખરે કથું વે મર્યું નહિ-રમંદે, મેક્ટું નહિ. એ બધાને એમના ભગવાન મત્ત. તેથી જ એમણે સંસારની જડાવાનું ના પડ્યું હતું. મરે જ એમણે લમ કરવાની સાદા ના પાડી. મામા માસીને સર્ત વડાઓએ ધણાયે સમજાવ્યા પછ નેનીના જ. ને શાઉ પછ તેને ના જ રહેતા. 'મારું મત તો મરે-તુયે શ્રી મુખ સાથે ધઈ મર્યું છે. હવે કેટુ કરવો છે. છતાં વે મામા-મામાએ છાતી તૈયારી કરવા મંડી. આ બાવતની ખમર પડતી જ નાંસ દયામણાએ સીપો મથુ. નિા પંથ પકાઓ. લમ મથુના બાન હતું. ત્યાર પછી ગોકુલ-દેવાને પરવરી શ્રી વલ્લભજી મહા-રાજ પસે જમ-સંત્રમ લીધેલ પછી સારા વે મળી પરિકા કરી. ત્યાર પછી ત્યાંથી દિલ્હરનાં એકાએક લીધેએ ફરી વળ્યા. ફરી પાછા મળમાં વિચરો.

શ્રી હમ્બારામ બદ્દછની આગાથી અને એમના અશીર્વાદથી શ્રી દયારામભાઈ ૧૪ વરસની વષે દિલ્હ ૧૨ વંચ જેલસા લાગ્યા માળાના પગેને પરવરો એ પગેને વખતે દિલ્હી પરિશિત મોડી હતી. ઠેર મેંકાકુનો અને અરાજકના અસરેથી હતી. કાલા કંદો સમયમાં શ્રી દયારામભાઈએ ખમે ગોળાઓ નાખી જાનની પલ્લુ પરતા ક્યો વચર દિલ્હી પમદંડી ૧૨-૮૦ કમો જ મુઃ રાત પડે ત્યાં વિચારો કરે. વખતે વખત મળે તો સાદિત્ત સને. સવારે વહેલા ઊઠે. નિત-કમથી પરવારે. શ્રી હરિની સેવા કરી પ્રજા કરે. જ્યે રેકાણે એમો શ્રી મદિનો એ મદિના રે છ જ માલ સુધી રહેતા. નેવું રથાન તેવો વચવાર: આ એમના દેહાવનના કામકર્મનાં આકેરો દલન.

શ્રી રામારામભાઈએ છેક નાનપણથી જ કાંચો
બખવાનું શરૂ કર્યું હતું. શ્રી 'દેવચામીજીનાં' મરવા-
જીનાં બને શ્રીરણુજીજીનાં કવનો એ એમની પ્રાર-
ભની પ્રાથમિક કૃતિઓ છે. ૧૩ વરસની વયે એમણે
ચલોદમાં ખસી પનામી-રામમાં શુદ્ધાદેવ-સિદ્ધાંત અને
સર્વસામાન્ય સિદ્ધાંતની ભજ્જી ઉણાવટ કરતું ૧૧
હાલિનું ૫૬ રમ્યું. એમણે ધવલધનામી-રામમાં ખાસરે
સો મઠો લખ્યા છે. એ મથેની અને સાલવાર પ્રકટ
મહેલા-મથોની ભાષા જોતાં મહત્ત્વ ૫૩ છે કે ધવલ-
ધનામી રામના મથોનું સર્જન ૧૪ થી ૩૬ વરસની વય
કુધીમાં જવારનવાર થવા કરતું હોતું જોઈએ.

શ્રી દગારામભાઈની ૧૪ થી ૨૬ વરસની વય
હિંદના પ્રથમ પર્વટનમાં પસાર થાય છે. ૨૯ વરસની
વયે એમણે ડોઈમાં પ્રસીધા ૨૨મી ૩૦ વરસની વયે
એમણે ચણોદમાં અભિલાષાખાન ૨૨મું એમની ૩૧
થી ૩૮ વરસની વય દિંદના બીજા પર્વટનમાં પસાર
થાય છે. એ 'પર્વટનમાં ૩૨મી હતો. ટેરેરે અંગા-
ધુમી માલતી, પિંદારાએ લોખને રંગના, વંદારાએલો
મસી ભવાય હતો, લોખના જનમાલ જોખમમાં લના,
વાતનાસીએ એ લોખના લોખ સમ્ર પાતા, સંધના
સપો વંદારાજીજીના. કરકાર એ રોખને નેર કરી રાતી
નહેતી. આવા સમયમાં શ્રી રામારામભાઈએ હિંદનમાં
કુશાહરી કરી. નહિ કેહીને સમ ૩ નહિ કેહીને
કહારો. શ્રીદરિ એમના સાથી બને એજ એમનો
કહારો. ૩૬ વરસની વયે એમણે ચણોદમાં સતસૈ રસબી
૪૧ વરસની વયે એમણે ચણોદમાં વસારાદીપિકા
જખી તે વખતે યુગરાતનું વાતાવરણ યાંત હવું પિંદાર-
રાએલો નામ કઈ મથો હતો. એમની ૪૨ થી ૪૪
વરસની વય મજની પરિક્રમામાં, કાંકોલી અને શીખ-
શારાના ૭ ૭ માસ જેટલા વસવાટમાં પસાર થાય
છે. ૪૬ વરસની વયે એમણે ચણોદમાં શ્રીમદ્ ભાગ-
વતની અનંકમણિજીજી તેજ વરસે એમણે ચણોદ
બને ડોઈ બને કેહાણે રહી શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા-
આદ્યાલ્ય લખ્યું. ૪૭ વરસની વયે એમણે સુરસારાવ-
હિનું ડોઈમાં યુગરાતમાં બાજાંતર કર્યું. ૪૯ વરસની
વયે એમણે ભગ્નમાં મનવિલાસામતની રચના કરી.
૫૧ વરસની વયે એમણે ચણોદમાં રસિકવાચન રચ્યો.
૫૧ થી ૫૭ વરસની વય હિંદના બીજા પર્વટનમાં

પસાર થાય છે. એમની ૬૦ વરસની વયે એમના પદ
દિખ અને સંપૂર્ણ કૃપાખાત્ર થવા સર્ગચિંતા જોઈ
રણોદમાં એમને મોટો થાય છે, તે વખતે રજ-
છેડાસાઈની વય તેર વરસની હતી. ૬૫ વરસની વયે
તેઓશ્રી અંબીર ખાંડગીના પિતાને પટકાવ તે વખતે
એમણે લીધે કમું. ૭૩ વરસની વયે તેઓશ્રી શ્રીનાથ-
જીનાં ઉત્સાહ રસન કરવા શ્રીનાથદારા ગયા. ૭૧ વરસ-
ની વયે તેઓશ્રીએ ડોઈમાં શારાશાખામાં આવેલા
સખીદાસના મજાનમાં ફરકેલે સંવત
૧૯૦૬ના મઠા વડી પાંચમના રોજ હંમેશને માટે
છોડાખી (ઇ. સ. ૧૮૫૨).

શ્રી રામારામભાઈને સંપ્રીતનો ખૂબ ચોખ હોય
શ્રીનાથદારા ૬ કાંકોલી, શ્રીકુસુમ-દગારામ, આમા, કાકેર
વજેરે રજો મહિનાઓના મહિનાઓ કુધી. શ્રી તેઓ-
શ્રી હિંદુરાન-સંપ્રીત-પદ્ધતિના પ્રખર જલ્કાર જન્યા
હતા. એમણે જુદાં જુદાં વાંચિત્રો ૫૨ જલ્કારાણ
કાજ એજાએ હતો, એમણે કંઈને ખૂબ જોખો હતો.
મજાને ખૂબ કર્યું હતું એમના કંઈમાં મઠાલ હતી.
એમના મજામાં ૬૧ હતું. એમની જલ્કારી વાણી સૌને
મંત્રમુગ્ધ કરી મૂકતી. તેઓશ્રી માતા તારે લોના
મત્તા કોલના કરનાંસોનાં હાલ નાખ્યા જ કરતાં.
સૌને એમજ લાગતું કે એક અનુભવ કાલ રાણી
ટફરી રહી છે.

શ્રી રામારામભાઈ નાણુક તો એટલા બધા હતા
કે બ્યારે પાન ખાતા ત્યારે પાનને રસ મજાવાટે કીત-
રતો તે કાફ સાફ દેખાતો. આટલા બધા નાણુક દેખા
છતાંયે એમનું ચરીર કસ એણું અને ખડ લ હતું
જેવા દરીરે નિરોધી અને નાણુક તો ૧૧ ૭૫૩-જતે
૨ ૩૭ અને સાદાં સહેજ જાતલા જેવું રેશમી ડારનું
ધાનિયું, તજતલનું અંતરણું, લાલચકડ સાહોરીજા
પાખડી. લાલચાણી મજવાસી પાંચ બા એમનો
માનીતો પોષાક:

સવારમાં મજરો વરેલા ઊંટું રંધાપન કરી,
ટીચારિક કમ થી પરવારી, સ્નાન સંખા મરી, મદરિતી
સેવા કરવી. સામગ્રી સિદ્ધ કરી, શ્રીદરિને લોખ કરી
લખાવ ૧૨-૧ વાગે પ્રકાશ લેવો ૩ થી ૬ કુધી મઠો
લખવા બને કવનો રચ્યાં. ૭ થી ૬ કુધી ભજવાતો
કરવી રાખો વખત મલે ત્યારે બને રૂઢી બને ત્યારે

લખવું અમર લખાવું, સૂતી વખતે યેર દૂધ પીવું:
આ એમની આંધેરી દિન ચર્ચા:

મહાગુજરાતના રસચંદ્રની આસપાસ તારલાઓ યા
દીપતા સેંકડો લલિતઓ ભેસતા. દયારામભાઈ ને
બોલતા તે લલિતઓ લખતા. દરેકની ચારચર પ્રતો
લખી એ પ્રતોને કી દયારામભાઈ નવ-શી તપાસતા,
શ્રેષ્ઠ હોય તે સુધારતા, શુદ્ધ પ્રત પોતાની પાસે
રાખતા. ને ને લખવામાં આવે તે એચારવાર
વંચાવતા. પાણીના રેસાની માફક કાવ્ય-સરિતા
વહેતી, પથારીમાં તે જ રદચુ રહેતું. સેવામાં તે જ
ભાવ રહેતો, શ્રી હરિની સામગ્રી સિદ્ધ કરતી વખતે
કવનો પકાપડી કરી ચૂકતા વિચારો અવરનવર આવ્યા
જ કરતા. રણછોડભાઈની ત્યાં કાઠરી રહેતી. શ્રી દયા-
રામભાઈ ને ને બોલતા તે તે લખતા. રણછોડભાઈ
ન હોય, લલિતઓ ન હોય. કોઈ યે ન હોય ત્યારે બન
લખવું પડતું. સેવામાં હોય અને વખતે કોઈ યે ન હોય
ત્યારે કવને જોઈ બોલતા તેવાં ચાલ્યાં જતાં. ચાલ્યાં
એણાં કવનો તેને તે સ્વરૂપમાં પાપા આવતા નહિ
તે પડના વિચારો, તે કવનને ભાવ બીજા સ્વરૂપમાં
બીજા પદમાં કે બીજા કવનમાં આવતો. એમનો વાણી-
પ્રવાહ ચાલુ જ રહેતો, એમનું મન-સમ નિવશિત થતું.

શ્રી દયારામભાઈની ઇવન-નાનના સુશાન્તી મી કાણુ-
ચંદ્ર હતા. એ સુકની ન્યાં હંકારે ત્યાં એ નાવ વહે
જતી, એ નાવ એ સુમનીને છોડી ક્યારે ગઈ નથી. તરવું
એને હાથ અને કૂખવું એને હાથ. એ સુશાન્તીએ એ નાવ
ને જરાયે બાંધ આવવા દીધી નથી. ઇવલેણુ પવન
વાવા દીધા નથી. ઉલટું એ નાવને ધણી જ સંભાળ
પૂર્વક હંકારી દીવાદાંડીએ (ગોલોક ધામ) બાંધસલામત
પહોંચાડી, હંમેશને માટે સંગર નાખી (જન્મ-અરણ્ય-
નો ફેરો ઠાળી), ત્યાં જ વાસો બાંધ્યો હતો.

શ્રી દયારામભાઈને ત્યાં રોજ ભગવદ્ગદલી બરાતી,
ભગવદ્વાસો થતી. દરેક મંથનું વાચન થતું, વાચન પછી
મનો થતી. મનોમાં રંજો ભાગ લેતા; ચર્ચા વાચનમાં
મનપૂરે થતી. ચર્ચા પૂરી થયા પછી, ભગવતમાખનિ-
ઓ ગવાતી રણછોડભાઈ દરેક જ નામખનિઓ બોલાવતા
ત્યારે આનંદરસની ટીંચો વરસતી. એમણે સેંકડો નામ-
ખનિઓ બનાવી છે

શ્રી દયારામભાઈને ત્યાં સેંકડો ભોગ આવતા. ભગ-

વરિષ્ઠક ચર્ચા કરતા, સાંપ્રદાયિક પ્રણાલિકા સમજતા,
શુભદૈત-સિદ્ધાંત શીખતા. દિલસૂરીના ગદ્યન વિષય પર
ચર્ચા કરતા. ઠાંકર, મંવ, નિગ્માક, રામાનુજ અને
વલ્લભવેદાન્તનો અભ્યાસ કરતા. જાંઘો પૂજતા.
પૂર્વજ કરતા. શ્રી દયારામભાઈ તેનો સચોટ ભવન
આપતા

એ ગુજર-સાહિત્યકાશ. ગ્રંથીલા રસચંદ્ર ને ને
નવા ઢાળ કાઢતો, ને ને નવી મરખીઓ રચતા, ને ને
નવાં કવનો બનાવતા, ને ને નવીનતા ઉપજાવતા તેને
આલાક તારલાઓ તરત જ ઝીલી ભેટા. શીરામ-
રામભાઈએ મણાઓને કવતા રચતાં શીખવ્યું હતું.
મણાને સંગીતમાં નિપુણ બનાવ્યા હતા. મણાએ
વેદાંતમાં નિપુણ બનાવ્યા. હતા. મણાએને સેવા
રસિયા બનાવ્યા હતા. મણાએને સાંપ્રદાયિક પ્રણાલિ-
કામાં પારંગત બનાવ્યા હતા.

અમદાવાદના કવિ માધવરામ બાસ અને
કૃષ્ણરામ મહારાજ, વડોદરા નરેક સયાજીરાવ બોજ
અને હોતેસિંહ કુતાલિક વડોદરાના હરિમંત્રક અને
ગોપાલરાવ મહેરાણ, રવામિતારામણ સંપ્રદાયના પ્રાકૃતિક
ભાગવત કહેવર પુરાણી-વત્રેર પ્રસંગો પરથી બાણી
બેધક ટીકી ટીકી કે શ્રી દયારામભાઈનો કવિ-
શળક સાહિત્ય-મંદિરના સુવર્ણ સિખરે સોલવો હતો.

સાહિત્ય, સંમીત, સિદ્ધાંત, વાવના અને અન્ય
સની દૃષ્ટિએ સાહવારી મંથો અત્યંતના છે. શ્રી
દયારામભાઈએ પતલીલામાં જેવી રીતે કૃષ્ણ અને
રાધાના પાત્રમાં અરસપરસ પ્રેમપત્રો પલમ પાડ્યા
છે તેવી રીતે નવા પ્રેમપત્રો ગુજર સાહિત્યમાંથી
આપણને કાઢે જ થોડા જ મળી આવશે દરેક કળમાં
અને તેમાં યે કળિકાળેથી ચીદિ-નામ જ સર્વોત્તમ છે
એ સિદ્ધાંતને દાખલા દલીલો સાથે સચોટ અને સચિત
પૂર્વ અગમિલાખ્યાનામાં સમજાવ્યો છે. સતસૈવા દરે
દૃષ્ટિએ સર્વોત્તમ છે. વસ્તુરૂપિકામાં ૧ થી ૧૦૮
વસ્તુ સૂચીનું વર્ણન છે. એ મંથને ચંદ્રકેતુ કહેવામાં
કરોયે વધે નથી. ભાગવતનું કમણિકા. ભગવદ્ગદલી
માહાત્મ્ય અને વળવિલાસામૃત-એ વર્ણનાત્મક, જા
ખ્યાનાત્મક અને ભાવનાત્મક મંથો છે. સારાત્મિક
એમને આર્પાતરકાર તરીકે અમર બનાવે છે. રચના-
સ્લક માટે કહેવાતું જ શું હોય કે એનો સોકપિય
એજ. એનું સાવંભોગતા

સંધ્યા

અનુવાક:-શ્રી હીનાનાથ જે. મહેતા.

“સવં પ્રેમજનો ઉપરિચિત યર્ષ ગચ્છ!”

શ્રીમોનની આંસાં અને જગતપતિના દરબનના સૌભાગ્યનું કોણે ઉદ્ધવધન કરી શકે મહારાજ! પરંતુ.....”

કિન્તુ...કિન્તુ કેમ મંત્રીવર! “કિન્તુ એટલે ત્વને શું કહેવા માગે છે?” આનર્ત મહારાજે કંઈક ચચળ અને ઉદ્વિગ્ન થતાં કહ્યું. “શું મારાં તારાં કોઈ પૂર્વપાપ અને દુર્ભાગ્યથી ભગવાન અઢીથી નહિ પધારે શું, એમણે પોતાનો રાહ બચ્વી નાંખ્યો છે કે શું? આહ! શું હું એટલો બધો અધમ, કમભાગ્ય છું કે એમનાં શ્રીચરણોમાં માત્ર એ પુષ્પ પથ્થુ નહિ ચડવી શકું?”

“આપ બ્યર્થ બ્યાકુલ ગમે છે મહારાજાં ભગવાન અઢીથી પધારવાના છે. હાથ ભેડીને વૃદ્ધ મંત્રીએ કહ્યું. “હોતો એ સમાચાર હાથ્યા છે કે પ્રભુની અપ્પાદ સંધ્યા આંપથ્યા નગરમાં જ થશે.”

“ત્યારે ‘કિન્તુ’નો શો અર્થ છે?” સ્વરચ થતાં મહારાજાએ પૂછ્યું.

“મહારાજ, મહારો કહેવાનો આશય કંઈ જુદો જ હોતો. પેલો સોમપીડ હુદાર.....”

“હા, હા, પેલો વૃદ્ધ! અત્યંત આરિતક વૃદ્ધ” મહારાજાએ અત્યંત શદ્દાપૂર્વક મંત્રીની વાતને અધવચ્ચી રોકતાં કહ્યું: “એ વૃદ્ધ સર્વપ્રથમ પ્રભુનાં ચરણોમાં પોતાનો ઉપહાર પધારાવવાની અપેક્ષા રાખે છે, એને એમ જ કરવા દો! એ ચરણોમાં રાજા કે બિશ્વક વચ્ચે લેણમાત્ર બેઠ નથી ત્યાં તો માત્ર પ્રેમ જ પુરસ્કૃત થાય છે. અને અમારે એ વાત શદ્દાપૂર્વક સ્વીકારી લેવી જોઈએ કે વૃદ્ધ એ માર્ગમાં તો અમારા સર્વનો યુગ છે, અમારા સર્વનો નરસ છે. એને સન્માનપૂર્વક સર્વપ્રથમ જ પૂજન-અર્ચન-વિધિ કરવા દેવી જોઈએ.”

“પણ એ આવે તો તે?” મંત્રીએ નમ્રતાપૂર્વક કહ્યું. “એ નથી આવ્યો, હજુ સુધી નથી આવ્યો! મહારાજે અત્યંત બ્યાકુલ થતાં કહ્યું.

“ના, મહારાજ! એ હજુ સુધી નથી આવ્યો અને આવવા છઠ્ઠોં પથ્થુ નથી સેવતો. મંત્રીએ અત્યંત મર્મીકૃત વિવેકપૂર્ણ રીતે કહ્યું: “મહારા વિશ્વાસપાત્ર માણસોએ એ પ્રકારનું સૂચન મને કયું છે મહારાજ.

“એ પ્રમાણે ન જ બની શકે” મહારાજના અવાજમાં વિચિત્ર પ્રકારનું આશ્ચર્ય હતું. મંત્રીવર, ત્વને એ વૃદ્ધને પીછાણો છે! ભગવાનના દક્ષિનાંધર જવાના સમાચાર માત્ર સાંભળતાં જ તે પ્રેમાનંદ બની ગયો હતો. તે જ દિવસથી તેણે તે માર્ગીને તોરણદ્વાર છત્વાઈથી શણગારવાનો પ્રારંભ કરી દીધો હતો. કાલ રાત સુધી તે સિંહાસન શણગારવામાં જ રત હતો. મારી તો સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે, એ પ્રેમવશ બનીને જ પ્રભુએ દારકા જવા માટે આ માર્ગ નિશ્ચિત કર્યો હશે.”

“શ્રીમાન યોગ્ય જ કહે છે.” મંત્રીએ કહ્યું. “અમે વારંવાર મદદ માટે તેને કહ્યું છતાં પથ્થુ તેણે તે ન જ સ્વીકારી અને એ પથ્થુ ચોક્કસ જ છે કે તેણે જો આટલી મહેનત ન કરી હોત તો એ તોરણદ્વાર એટલું સુંદર બની પથ્થુ ન શકત.

“ત્યારે તો તે પ્રભુના આગમન સમયે જ હાજર ન રહે એ શું કદિ સંભવિત છે ખરું?” મહારાજનું હૃદય દ્રવી ગયું. “ભૂમ્મો, અત્યારે જ ભૂમ્મો. તમે સ્વયં જઈને એને ઘર્ષ આપો.”

“જેવો આગા”, રાજાનો જ રથસાથે પ્રધાન મંત્રી તે હુદારને લેવા ઉપડી ગયા.

પાસની ઝીંક કુંપડી છે, પાસની દીવાલ અને પાસનું છાપ્પાં છે, છાણથી લપિલ સ્વચ્છ એક ખૂલામાં હુદારનાં પોતાનાં હથોધારો ગ્રાહીને મુક્તિ પમા છે. એક બાજુ થોડા પૂજા પત્રા છે અને એક ઢગાના પાલ પર પ્રુપોની માળા, ચોખ્ખા, ચદન વગેરે શ્રેષ્ઠ પદ્મ છે. પાસે જ પડેલા ત્રાંજાના લોટામાં આદા છે કે પાણી હશે!

પૂજનો સર્વ સરંજમ તો તૈયાર છે, પથ્થુ પૂજારી સાવધાન હોય ત્યારે ને? મંત્રીએ રમ એ જ કુંપડી પાસે રાખ્યો અને જોઈ તો વૃદ્ધ હાથમાં તુલસીની માળા

સર્વ તુલ્યતા કપારમાં ઉપરિયત તુલ્યતાને અનિચેષ્ટ નયને નીરખી રહ્યો છે. દાખમાં માળા રિયર રહી મર્ધ છે અને આખામાં અવિરત અશુભવાદ વર્તે. નય છે.

“આપને મદારાજ પાક કરો રહ્યા છે” મંત્રીના વચનોથી એની તત્ત્વવતામાં જામ પડ્યો. તેણે જવાબ કહ્યો હાથો જોડી દીધા અને એવી દિગ્ભ્રમતાથી મંત્રી તરફ જોયું કે જાણે કાંઈ સાંભળ્યું ન હોય. મોદરકા-ધીશની દર્શન માટે આપને લેવા માટે આ રમ થઈને આવ્યા છું, પ્રભુ પધારવાના છે” મંત્રીએ અત્યંત આશ્ચર્ય કરતાં વિનીતભાવે કહ્યું.

“આપે બધું કદ જાણ્યું.” જલના દાપ દહાડો એના જ હતા. એના સ્વરમાં અત્યંત નમ્રતા હતી. “અમે એ પ્રકારે મદારાજની જેમ પ્રભુની દર્શન નહીં કરતા.”

“ત્યારે આપ કયે પ્રકારે પ્રભુની દર્શન કરશો?” મંત્રીએ આશ્ચર્યચકિત થતા કહ્યું.

“આપે એ મદારાજ દાર પર પધાર્યો ત્યારે જુઓ અત્યંત સ્વાભાવિક રીતે જ કહ્યું. એ જુધના મર્ધ પર મંત્રી પોતાનું હાથ ન રાહી રહ્યો.” એ શબ્દો પડ્યા પછી પૂનઃ માન્યા ગયા છે. તેણે મદારાજની અત્યંત આશ્ચર્ય કરી શબ્દોમાંથી પધારવાની પ્રાર્થનાને પણ જરૂરીકૃત કરી હતી, જેના દર્શનમાત્ર માટે મદારાજ પોતે મામની સીમા સુધી દોડ્યા હતા, તેઓ કુપડીએ આસરી.” મંત્રીને એના આ મર્ધથી અશ્ચર્ય ન થયું, તેઓ પાછા ચાલ્યા ગયા. થી ખજાર કે જુધે કહ્યું તે તેણે સાંભળ્યું હતું કે કેમ કે “દીનેના દારે દીનજીવના કિવાય બીજું કશું આસરી.”

રમ જેવી રીતે આવ્યા હતા તેવી જ રીતે પાછો ચાલ્યો ગયો.

ગરુડાવન દરિયામાં થયો. યોગદેવ થવા બાબે.

દીપોત્સવી

[ઉપજાતિ છંદ.]

—ધીરસાઈ વી. પુરોહિત

દીવાળી આવી શુચિ, સૌમ્ય, શાણી,
આનંદ કરા ઉલ્લાસ ભરીને;
લોકો ચડયા છે સંકુ હર્ષ હેલે,
બપોળા વિસારી, વિચરે હમણે. ૧
દીપોત્સવી નામ ધર્માર્થ લાસે,
ગ્રહે ગ્રહે એ દીપ દત્તલે. છે!
જનો તણા દાર અને ગ્રહેમાં,
દીપ્તિ દસે કે નવલા પ્રકાશે! ૨

સર્વ લોકો દોડધામ કરવા લાગ્યા. સર્વે મદારાજ પણ પૂજનો યાગ કરી આગળ આગળ લાગીને જેમ દોડી રહ્યા હતા. પણ આ રુંડ રમ તે બીજા બાજુ વળી ગયો ભગવાન એ બાજુ ક્યાં ગઈ રહ્યા છે? માત્ર સમુદાય આશ્ચર્યપૂર્વક એ દિશામાં ધસધાવા લાગ્યો.

“યોગો દરક” પ્રભુએ સારથીને બધા કરી અને ત્યારે જ કપૂરવણું અથ ત્યાં જ રિયર થઈ ગયા.

જલ દુધર કાંઈપણ કલ્પના કરી શકે તે પહેલાં એ રમમાંથી ફેરોને મોરમુકુટધારી એક નીલોળાવન બોલે એની સન્મુખ આવી ઊભા રહી. એકવાર મુખ જોયું કરી જોયું, ઊભા થવાનો પણ અવકાશ ન રહ્યો એ જ રીતે અત્યંત એ કમસાકાર લક્ષિત ચરણો પર હતી પડ્યું.

મદારાજ, મંત્રી, સામન્ત, સેવાપતિ સર્વે ધીરે ધીરે ત્યાં પહોંચી ગયા. સર્વે આશ્ચર્ય અને સંતોષથી પ્રભુ પાસે જ ઊભા હતા દીનજીવ દીનના દાર પર ઊભા હતા અને દીન એમના ચરણોમાં પડ્યો હતો. પૂજની સામગ્રી કેળના પાનમાં જેમની તેમજ પડી હતી. એ અર્ધજીવ કરવાની રમ્મિત પણ જોને રહી હતી.

થણે સમય લીતો મેલો ન તો ભગવાન ક્યા ન તો ભક્ત જલ ક્યા અત્યંત સંતોષપૂર્વક નમ્રતાથી કહે કહ્યું. “ભગવાન-પ્રભુ અધ્યાત્મ સંખ્યા મોટે સમય લીતો જાય છે”!

“દાસક, સંખ્યા તો થઈ!” એ કમળનવનમાંથી ને અનુચિત એ જલનાં અત્યંત પર પાયાં. છતાં એને કમળની એકતા એ જ સંખ્યા છે ને! એ સંખ્યા સંપૂર્ણ પૂર્ણ થઈ ગઈ હતી.

પ્રભુના પાદપંક્તમાં જલનાં માત્ર માત્ર બોળે હું જ પડ્યું હતું. એનો આત્મા તો સ્વામીના સાથે ક્યારનાં જાન પામી લૂગો દત્તે. સમર્પણ.

એ વાયુથી આ સંકુ દીપ ડોલે,
જણાવતા જલ હસી જનોને;
“સંતાન ભોળાં, પ્રિય ભારતીનાં!
ધમંડ શાને દીપ—દત્તલેનાં! ૩
દીવાળી દીપો પ્રગટા દિલેમાં,
જુઓ દિસે અંતરમાં પ્રકાશ!
ન દોય તો ત્યાં જલદી જલવે,
દીવો અને નૂતન તંજ લાવે. ૪

કાવ્યકુચ

આ માસની પાઠ્યપત્રિ
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરજે

મંથન એ જ્ઞાનાકંઠરત્ન,
અખંધાંથી વિષ પ્રકટાવે છે;
વાણી-વર્તનમાં લેહ કરી,
મુકો ઉપદેશ અપાવે છે.
નિર્મલ મનથી દિલ શુદ્ધ કરી,
વિશ્વભરને રમેડે રમરમે;
ને આકંઠરથી ફર રહી,
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરજે;
નહિ પૂર્ણ ઘડો છટકાય કદી,
અર્થો કરતો ગઠવાદ વદી;
ગદ્ય વાદ્યકી તું ફર થને,
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરજે.

‘મગજ’

શું ચોથ કરે તું રજેરજના?
કર વંદન એને નવમજના!
ધરણીધર પર ચઢા ધરને,
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરજે.
કંઈ લાખ શુશ્રીમાં બટકયો,
અઝાન થકી અવજો અટકયો!
નિજ માનવ જન્મ સફલ કરને,
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરજે.

શ્રી ‘ગગનવિહારી’

ભવ-જંઝલમાં બટકયો ભયથી,
ને ખૂબ તપ્યો તાપત્રયથી;
શુરુ શાશ્વ સુવાકયો આચરને,
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરજે;
ને સમજે છે તે ઝોટું છે;
ને સૂઝે રહ્યું, તે ઝોટું છે;
મનથી સ્થિર વસ્ત્ર વિષે ફરજે;
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરજે.

શ્રી. ઘન્યમ્

અંધાર વિષે અટવાઈ પડ્યો,
પેસે-જર સાથે ખૂબ લડ્યો!

તણ દેવ ધૈર્ય ધારણ કરને,
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરજે;
થઈ આજ મુશ્કાર તું ફરતો,
પણ કદ ન રાઈ સદન કરતો;
કરી કાર્ય પૂર્ણ પાછો વળને,
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરજે;

‘મુસાફર’

બન્ધો ‘બી. એ.’ છતાં બીતો ફરતો,
‘એમ. એ.’ થઈ ‘એમ. ને. એમ.’ હતો!
ભણ નિર્મલ પ્રેમ દિ-અક્ષર ને,
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરજે;
કંઈ કૃત્ય-કુકૃત્ય કરી મરને,
નહિ તો નહિ ભાર વહન કરને;
વિભુની લઈ વાટ ઠગો ભરને,
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરજે;

‘શ્રી વિશ્વ’

ધરી ધર્મ ધમને સંચરને,
સન્માર્ગ મહિં ઉત્તરમાં ભરને;
દીનેનાં દુઃખો પરહરને,
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરજે;
મન-મિલ બધા નિર્મલ કરને,
પ્રભુ-પ્રેમ સદા હૈયે ભરને;
સત્સંગ - બળીચે વિહરને,
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરજે;

‘શ્રી પુનિત’

હરતાં ફરતાં હરિને રટને,
પ્રભુની પ્રતિમા ઉરમાં ધરને;
હરિનો રસ પી મદમસ્ત થને,
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરજે.

શ્રી. મહિલાલ દોશી.

છંદ છવનદોર પ્રભુ - ચરણે,
સદ્દુ ભાવયકો અતિ નમ્ર પણે!

શી ચરણોમાં યજ્ઞ રિયર અને,
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરજે.

શ્રી હેમનંતકુમાર નીલકંઠ.

જનતા તણું એય ચઢી હુકમે,
જગ તેજ ભરી હુકમેમ વહે;
નિજ જીવન દેશમ અર્પી જગે,
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરજે;

શ્રી પ્રબોધચંદ્ર દાપડીઆ

એ જીવ થતા શિવરૂપ અરે,
નિજ આત્માની જોળખ કરજે;

સર્વે ઇચ્છિતં પ્રાપ્ત ગણી,
બ્રહ્માસ્મિ કહી તું વિચરજે;

એ જ્ઞાનમહિં તદ્દમ બની,
પણી મોક્ષપદે જઈને ઠરજે,

એ પૂર્ણ પ્રકાશિત ધામતણા,
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરજે.

શ્રી અધિશક્તર ઉપાધ્યાય

મુખમાં દુઃખમાં સુખતા કરજે,
નિજ આત્મા પ્રભુચરણે ધરજે;

મન અંધારે ન પડી રહીને,
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરજે;

શ્રી પ્રભાવની બહેન દાપડીઆ

જઈ કેંઠ રીપોત્સવીએ સરતી,
ધરતી પરથી ત્વરિતા ધરતી;

જગદ્યાં ગૃહમંદિર સુંદર હા,
પણ ના જગદ્યું મનમંદિર આ;

ન અસંત્ય પ્રકાશથી કાંઈ વળે,
તમા ઘેર અનાદિ તણું ન રહે

પરજગદા પથે પગલાં સરજે;
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરજે,

ભક્ષાવિ શ્રી ગારિદત્ત રામેશ્વર

દુઃખ વાદળ આવી ઉનાઈ રહે,
સુખપ્રાપ્તિ તણે ન ઉપાય નરે,

બધું વિશ્વ બહેને જામ ત્વજી,
નહિં તેય ઉદાસ થવો તું કહી,

મદ મોહ તને લાગે ધેરી વણે,
કર્તવ્ય તણું નહિં બાન રહે,

પ્રભુની સ્તુતિ ભારમણી કરજે;
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરજે.

શ્રી ડી. વે. મહેતા.

બની મસ્ત ફૂંટીરી હું ધરજે,
પૂર ભાવ તણું ઉરમાં ભરજે;

હરિ-નામ નહિ પણ તું બલજે.

પ્રભુ સતિધર્મો અર્પિને ઠરજે;
અજવાળાં આતમ પાથરજે,

તિમિરો અંતરનાં સંઠરજે;
સ્વાત્માનંદે સંયુક્ત થઈ,

જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરજે;
બહે વાદળ વિપદનાં ગરજે,

પણ અંતર શોક નહિ ધરજે;
પરિપૂરણ ચાન્તિ સદા વરજે,

તણ રાગ પ્રભુ-અંતરાગી ચાંજે;
મહાભયોત સ્વરૂપે સમાઈ જાંજે,

જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરજે;

દલમુખરાગ દાપડીઆ

રહીને બૂઠી સંતતણા ચરજે,
શીખ શાણપથી પ્રીજતાં સતને;

નવ રે' વળગી કહિયે મતને,
સહજે વિન ચોચથી આશતને.

નથી ટોઈ અહીં તવ આલમમાં,
નવ ખાલી ટિચારી રહે' ભ્રમમાં;

અમદદિ ધરી જગ વિચરજે,
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરજે.

ભજવાઈ રહ્યા જગ-તાલ નવા,
કંઈ વિન્ન પ્રકાશની લાગી હંગા

હૃત્પી નાહ બધે જ મુણાઈ રહે,
નવ વર્ષ તણાં કંઈ નીર વહે;

જગમાં ભરિયા વિષકુદ મહા,
જન કોઈકે હાસ્યથી રે' જલકયાં;

અથ-જોષ ભર્યાં તમથી છુટીને,
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરજે.

શુભર સાંકળચંદ હસાભાઈ

સત્સંગ સુ સાધુ તણાં કરીને,
હૃદયે શુભ જ્ઞાન તણાં ભરજે;

મતિહીન ભલે કહી હોય છતાં,
મનમાં વિશુદ્ધતામ સદા રખાજે;

તણ મોહ સંગેય જુદા જગના,
ભવસાગર પાર મુખે વરજે;

મદી સિત્ત બધું પરજગ વિષે,
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરજે;

શ્રી. શ્રી બાલજીવી સહવાર

મધુરા ફળમાં રસમુગ્ધ અને,
શુકા પંજર બંધન શીઠ ધરે?

સુખ મુક્તાવિકાર તણું સ્મરને,
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરને.

શ્રી “કાવ્યપ્રેમી”

નય-નીતિ પથે પદ છું ધરને,
થઈ સજ્જ સદા રણ સંચરને;
પ્રિય ! સદ્ય હણી રિપુ મુક્ત થને,
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરને ;

કવિચિત્રકાર ‘મસ્તમથૂર’

સમરાંગમાં શહીદી સેને,
પરલોકે પ્રિય ! પોદી લેને;
થઈ કાળનો કાળ, વિમુક્ત રાને,
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરને.

કવિ શ્રી. ગાવિંદરામ વ્યાસ

સંવેદ્યા:-

સળંગ સંત્યનું કરી દોડીયું,
વિવેકની ત્યાં વાટ ધરે;
ધોર તિમિર લીંગરનનું હરવા,
સામ-તેલ બેરપૂર બરે;

ચેતન-ચિત્તગોરી પ્રકટાવી,
જ્ઞાન દીપ કિલમાં ધરે;
જંગ બાંધેનમાંથી નીકળી,
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરને,

શ્રી. ‘વિદ્યામિત્ર’

દિન રાત જેમ સુખદુઃખ સરને,
માયા-મુગજન જીવન પર ને;
નિઃશંકા જ્યોત પ્રગટ કરને,
શુરુઓંધ ઉરે અનુભવ ભરને;

વૈરાગ્ય ખડગ કરમાં ધરને,
શમદમ સાધન મુઠ વિચરને;
આતમ સૂર્ય તમ સૌ હરને,
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરને.

પીતાં જ્યમ ભાંગ સ્વમાન સરે,
ધરપડ એ નિજ ગાલે જ ધરે;
ત્યમ મોહ વાલેલી - અધારે,
માનવ સર્જન સંહાર કરે;

સૌ એક વિમૂચી વિમાનિત ને;

અને એક જ બનનાર જ છે;

એ જ્ઞાન - પ્રભા ઉર ઉર ભરને,

જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરને;
“સતશ્રી સીતારામજી”

રવિ ને વિદ્યુ વ્યોમ વિષે વિલસે,
કરતા દ્યુતિપાવન એ જગને;
બન સૂર્યશયોક જગે લખકી,
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરને.
તણ દે અવ, પૂર્તી મહિનાકૃતિઓ,
શિર-કેશ સફેદ થયા જરી ને!
જગદિત હવે ઉરમાં ધરને,
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરને;

શ્રી. ધીરુભાઈ વિ. પુરોહિત

અરે પામર બાળ મુલ્ય એ જગના,
મૂકી દે ફડ કપટ મનનાં;
મત સત્ય તણું તું આચરને
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરને.
નર્મદાસકર ઇ. પાઠક.

તુજ એતનધર્મ જાલીય નહિ,
જડવાદ કરી વિરમીય નહિ;
શુભ સાધન હોઈ સુખે કરને
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરને
રહી સાવધ કર્મ ફડાં કરને
કહી છુપ્પા તયાસ્મિ બહી બનને
થઈ દહા દુરાચકથી ઠરને
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરને
નવ-વર્ષ વિષે ગત ભૂલી જને
નવ-મંગલ સાધવને સ્મરને
નવ નિધિ નવોદયને વરને
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરને
શ્રી ખાલસાંજી

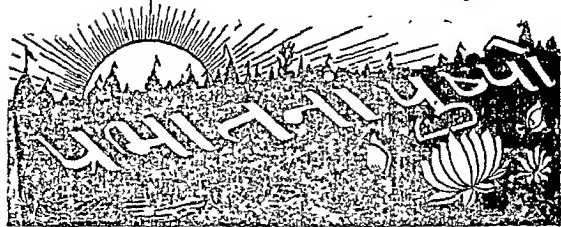
ઘનધોર ભલે ય છવાઈ રહે
દિન કેક, છતાં રવિરાજ છતે.
નિજ પ્રકૃતિને ત્યમ તું છતોને
જઈ પૂર્ણ પ્રકાશ વિષે ફરને

શ્રી. જયારૂપર બહેન.

આવતા માસની પાંદપૂર્તિ

“આનંદની ઉર્મિઓ”

તા. ૨૦-૧૧-૪૬ સુધીમાં જ કાર્યાલયમાં
મળી જવું જોઈએ.

સેખર-શ્રી વસ્તુકોટક.

હમણાં હમણાં થોડા વખતથી તમે સમાજમાં ફામ કરી રહ્યા છો, એટલે તમે તમારી ભત્રીજા એમજ માની બેસો છો કે તમે એક મહાન નેતા છો. બીજાનો ઉદ્ધાર કરવાનો કેમ જાણે તમે ઈશ્વરો. લીધા હોય એવી તમારી વાણી છે. ક્યાંય પણ સમાજમાં તક મળી કે તરતજ તમે લાંબા દાય કરી બાથજીવાળ ચર કરી દો છો અને પછી અંબીર મુખ રાખી મુંઝા બેસી જાઓ છો. દેખાવ ઉપરથી એમજ લાગે કે તમારા અંતઃકરણમાં બીજાઓનું કુલ્પ ભેદિતે આગ લાગી મઈ છે. અરીથોના કુલ્પની તમે અજાણ્ય સદે વાત કરો છો અને પછી ધેર આવીને હાથપાક ઉડાવો છો! મોટરમાં બેસી બેસી તમે પગે ચાલતા નાણુસોની રવા ખાઓ છો, સીનેમા કે નાટકમાં દંડીમાં મુજતા જાળીને ભેદિતે તમે લાં રડી પડો છો; પણ જહાર તમારો કુર્બાન દંડીમાં મુજતો હોય એવી તમને પડી નથી!

આવું છે તમારું જીવન અને તમે તમારી ભત્રીજા સમાજ-સેવામાં ખપાતી રહ્યા છો! હાથીના દાંત ચાવવાના જુદા અને દેખાડવાના જુદા આમ તો મોટી સુધારવાની વાત કરો છો. સ્વતંત્રતાની વાત કરો છો અને તમારા ઘરમાં શું છે એ મારા સિવાય કોઈ જાણતું નથી. ધરની જહાર તમે વીસમી સદીના માનવી ગણાવો છો અને જોયો તમે ધરમાં પચ મૂકો છો કે તરત જ અદારથી સદીના ધર્મ જાઓ છો. જે જુની રૂઢિઓના નાશ કરવો જોઈએ એ જ વસ્તુઓ તમારા ઘરમાં ચાલી રહી છે. જહાર એમ કહેો છો કે આપણા સમાજમાંથી લાગતો રિવાજ કાઢી નાખવો જોઈએ અને ઘરમાં તમારા દીકરાની વડુ લાજ ન કાઢે તો તમારું મનજ ફરી જાય છે!

એક વખત મેં આ જાળતમાં તમારું ખાત ખેંચું તો તમે જતાજ ગયાથો, "હું શું કરું? ધરમાં બીજાના વચારની છે એટલે મારે એમ કરવું પડે છે," પણ આ બંધાનું છે. એમ શા માટે નથી કહેતા કે તમે જે બોલો છો એને આચારમાં મુકવાની તમારામાં દિમિત નથી! એમ શા માટે નથી કહેતા કે તમે દંડીમાં અને હાથમાં રહેવા માગો છો! જહાર સુવાનોના સંસર્ગમાં આવતી વખતે તમે નવા જમાનાની વાત કરો છો અને મુરખીઓ સાથે તમે રૂઢિચુસ્ત બની રહો છો. એમ શા માટે કણુલ નથી કરતા કે જુના રીતરીવાજો જે તમને ખરાબ લાગે છે એને તોડી પાડવાની તમારામાં તાકાત નથી. આવું જીવન જીવીને જો તમે તમારી ભત્રીજા વ્યાવહારિક ગણાવતા હો તો આરે તમને રજી જીવનવું જોઈએ કે આ વ્યવહાર નથી પણ દંભ છે અને દંભની કું દુરમન છે.

તમે જો એમ માનતા હો કે જતાના પ્રમાણે જોમવાથી તમે સુધારક ગણાશો તો એ તમારી જૂથ છે. નવા જમાનાનો સ્વભાવ જડજ વિચિત્ર છે. નવો જમાનો કાપને જુએ છે, ચપ્પોને નહિ; તમારા મુખમાંથી નીકળતા ચપ્પોથી કંઈપણ સુધારો નાંદ થાય, પણ જો તમારું વર્તન એવું હશે તો જરૂર પરિણામ આવશે અને વર્તનમાં તો તમે એક પણ વસ્તુ મૂકી છો એમ નથી; કારણ કે તમારી સોને સ્વભાવ એવો છે, એની પાસે તમારું કંઈ ગાથતું નથી.

છટકી જતાનો આ જાળજ તુલ્યો દોષી કાઢ્યો છે. જો તમે ધરમાં કંઈપણ કરી રાકવાને અસંકીર્ણમાં હો પછી જહાર આવીને જાણમાં કુતવાનું વહેલી તો પાંધ કરો, કારણ કે તેથી જુદુ તુકશાન થાય છે. જે

તમારું અનુકરણ બીજા માણસો કરતાં ધીમી ગયા છે, આ લોકો પણ તમારા જેવી મોટી મોટી વાતો કરે છે અને કરતા નથી કંઈ !

માણસો કરવાથી જો સમાજમાં સુધારો ફેલાવી છે તો ચોક્કસ માનવો કે કંઈ નહિ થાય. બોતાજનો ઉપર સદા બાળકારના વર્તનની જ અસર થાય છે, અરીબોના દુઃખની વાત કરીને તમે માલમશીદા ઉડાવતા જ રહેશો તો અરીબાઈ દૂર નહિ થાય. એને માટે શ્રીમ આપવો જોઈએ, સામ જોઈએ અને કંઈ કરી બતાવવાની તમન્ના જોઈએ.

તમારે તો તીવ્રેરીના તળીવા સાચુત રાખવાં છે અને અરીબોના ખેલી બચાવું છે. સેવા કરવી નથી અને સેવક બંધાવું છે. અને મુઠા વિના તમારે અમર બનવું છે. જો તમારે અંદર કંઈ કરવું જોઈએ તો તમારા સંસ્કારોનો પડો વર્તનમાં મૂકવો જોઈએ. આમ નહિ થાય તો પાણીના પરપોટાની જેમ તમારું બાળકો દવામાં ફરી જશે !

જીંદગીમાં મોટી મોટી વાતો કરનારા તો, બધા મળે છે પણ તે પ્રમાણે કરનારા હજારમાંથી એક જ મળે છે. અને આનો માણસ કાર્તિક મેળવી જાય છે. હું શું કરું, મારી જીતિ માફુ' ભાગે છે અથવા તો મારા પિતાની વિરુદ્ધ મારાથી જઈ શકાય એમ નથી. આવી વાતો કરનારા કદિ પણ કોઈનો ઉદ્ધાર કરી શકતા નથી.

જીવનના પહેલે જ પચણીએ જે લોકો પડ્યા માત્રે છે એ કદિ પણ ટીચ જોઈ શકતા નથી. તમારા સંસ્કારમાં આખા પછી હું એટલું બધું શક્ય છે કે તમારામાં કોઈનો વિરોધ સદન કરવાની તાકાત નથી. તમારે તો બધાને ખુશ રાખવા છે. જીવનોની સાથે જીવાન બનવું છે અને જીવોની સાથે વૃદ્ધ બનવું છે !

આ નહિ થાયે; જીવાન બનવું ટીચ તો પછી વર્તન પણ એવું જ રાખો અને વૃદ્ધ બનવું ટીચ તો પછી જીવાનો સાથે મળવાની ખોટી વાતો ન કરો.

નરો જમાનો ની રતા માત્રે છે. આ વસ્તુ તમારામાં ટીચ તો જ આમળ ડમ્મ માગો અને બાળક કરો.

પાત્ર ભજવી લ્યો

જમત આ રંગમૂમિ છે,
પરી જે લાઈ ! ભજવી લ્યો;
બનીને કુરાળ નટ હોતે,
હમારાં પાત્ર ભજવી લ્યો.
નયાયે સુવધાર અહીં,
બધાં શેનરંજ પર પ્યાદાં;
હો આવેશાન કે સાદાં,
હમારાં પાત્ર ભજવી લ્યો.
ધનિકનો વેશ જો સોપે,
અગર કંઠાસિયત કોપે;
હસય પદ્ધિ અહો ચોપે,
હમારાં પાત્ર ભજવી લ્યો.
મળે ગાડી અગર ઘોડા,
પગે કરવા પડે દોડા;
છે વેશ પણા વખત ઘોડા,
હમારાં પાત્ર ભજવી લ્યો.
હમારી દોષ જ પૂંછ,
કદર એની રહો છૂછ;
રહો પ્રમુ ગીતને શુંછ, હમારાં પાત્ર ભજવી લ્યો.

—મો ચંદ્રાન્ત આચાર્ય

જીવતાં મુક્તિ કે જીવનકાળ પૂરો થયા પછી મુક્તિ એવા ચર્ચા આશ્રમના વિદ્યાર્થીઓમાં થતી સંભળી તે આ નીચે જિતારવા પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે. મહાન-મિત્ર સાથે શ્રી ઠાકરાચાર્યે અનેક પ્રકારની કમંડાંની ચર્ચાઓ ચલાવી મહાનમિત્રને સુરેશ્વર બનાવ્યા હતા. અને કમંવાદ એ જગવાદનો એક ઉત્તમ પ્રકાર છે તથા જાનમાર્ગ એ જ સાચું યાત્રિત યાત્રિનું રહસ્ય જણાવે છે એમ સિદ્ધ કરી મહાનમિત્રની જગવાદમૂલક દૃષ્ટિ જાનપ્રધાન બની શકે છે કે કેમ તેની ખાતરી કરવા વેદાન્તસિદ્ધાન્તમૂલક નૈઋત્યસિદ્ધિ જેવો એક દ સધુષેષ લખાવ્યો હતો અને ત્યારપછી બધા મિત્રોની અનુમતિથી સુરેશ્વરે વાતિકમંચે રચ્યા; જે સંપ્રભાષને સમાજવાર્તા બહુ જ ઉપમારક રહી પડ્યા છે.

આપણે પણ મુક્તિનું પરમ રહસ્ય જાણવા આશ્રમ-વાસી વિદ્યાર્થીઓની હાથધિક્ક ચર્ચા તપાસીએ:—

૧ વિદ્યાર્થી—ભાઈઓ તથા બહેનો! આજના વિષયને ન્યાય આપવા માટે ચીમતી ભેન ભારતી પ્રમુખ-સ્થાન લેશે એવી દુઝાપ સર્વ પાસે ફરખાસત મૂકે છું.

૨ હમખન્તી—ઉમેશ ભાઈની ફરખાસતને હું રોકે આપું છું.

પ્રમુખ—સુન ભાઈઓ તથા બહેનો !

આપણી આ સવાહસમિતિમાં આપે સદ્ગોચે ચળા ને સ્થાન મળે આપવા જણાવ્યું છે તે માટે હું આપ સર્વનો આભાર માનું છું. પરમાત્મા આપ ભાઈ બહેનોની ચર્ચામાં મને નિયામક રૂપે થોડા નિજુથો આપવાનું સામર્થ્ય આપે એમ પ્રાર્થના કરી વખતને પેતાનો વિષય વાંચી સંજોળાવવા હું વિચારી રહ્યું છું.

પદ્મા—સભ્યનો તથા સન્નારીઓ! મારા જેવા બાળક અને અવ્યક્તિ વિદ્યાર્થી માટે જગત્ સાક્ષત છે કે હાથબંધર તથા તેનો નિમાયક કાચ હોઈ શકે તમે જે પાંખતે એવી છે કે તેથી મોંઘપણ નિર્ભયપૂર્વક મહેલું એ એક પ્રકારનું સાહસ જ અણુય. તથાપિ વધાર્થિત એ બાજુતમાં હું મારા ભાંખ્યા વૃક્ષના વિચારો જણાવવા રજા લઉં છું.

વેદાસિમાં એક નાચતીય સૂક્ત છે. જે મૂલ તથા મુજરાતી ભાષાંતર સહિત લોકમાન્ય તિલક મહાદાસ રચિત ગીતરહસ્ય નામક ગ્રંથમાં મુજરાતી અનુવાદમાં

પ્રગટ થયું છે એ સૂક્તમાં જમત્ની ઉત્પત્તિ વિશે પ્રારભિક ચર્ચા આપેલી છે. વગ્ન છાન્દોગ્ય ઉપનિષદમાં પશુ ઝગ્ગેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ અથર્વવેદ, ધાતકાસ, પુરાણ, દેવવિદ્યા, ધર્મવિદ્યા, જૂતવિદ્યા, સૂત્રવિદ્યા, નક્ષત્રવિદ્યા, સર્ગજન્ય-દેવવિદ્યા, વગેરે બધીને નારદજી સનત્કુમાર પાસે આપ્યા અને એ પ્રસંગે સનત્કુમારે તેમના અધિકાર પ્રમાણે તેમને નામથી સજ કરીને ઉત્તરોત્તર જૂથને ધર્મસ્વરૂપ જણાવેલ છે. વળી એ જ ઉપનિષદમાં ઉદાહર આરભિએ પોતાના પુત્ર સ્વેતકેતુને ઉપદેશ આપતાં એનેક દર્ષાંગો આપી પરમકારણ પરમાત્માનો ઉપદેશ કર્યો છે. ત્યાં એક જાનથી સર્વજ્ઞાનની સિદ્ધિ છે એવું સમજાવવાની ચર્ચા ઉપાડી છે. જેમાં કેટલાંકોએ તેવું દેવતાનું થાપ છે કે શરૂઆતમાં બધું અસત્-રૂપ એક અદ્વિતીય તરત હતું. અર્થાત્ બોધ્યત મુજબ બધું યત્ન હતું. પરન્તુ nothing comes out of nothing એ નામે અસત્વાર્થી સ્વરૂપી રીન્વાર એવી ટંકા ઊઠાવીને નિષ્કંપ બાંધે છે કે સર્વેવં સમ્યે હમન્ન આલોપ્ત! તર્વેશ્વર વહુ સ્વાં પ્રજાર્થેયે રૂપિ! અર્થાત્ ઉત્પત્તિપૂર્વે બધું સદૃષ જ હતું અને એ સત્ એક અદ્વિતીય હતું. અને એ સદૃષ વરદ-પરમાર્માંએ ચિંતન કરી વિચાર કર્યો ‘હું’ નતે એકરૂપ છું’ તે જ અરેકરૂપે યાજે. અને ત્યારપછી અગ્નિ, જળ અને પૃથ્વીરૂપ તરતોમાંથી સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ જણાવવા માટે ત્રિહરરૂપી પ્રક્રિયા સમજાવે છે. જેમાં જમન્નહર પૃથ્વીરૂપે સમન્-વવામાં આવે છે. આઆકૃતથી બાકૃત તરતોને જુલો પાડી પ્રત્યક્ષ બોધ કરાવવા માટે અગ્નિ, જળ અને પૃથ્વી એ તરતોથી વસ્તુ સમન્વવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. તેથી પ્રથમનાં એ તરતો આમાદ ને વધુને જોડી દેવામાં આવતાં નથી. પરન્તુ એ તરતો અબ્યાકૃત જેવાં હોવાથી ત્રણ તરતોને લેક-ને જ ત્રિહરરૂપી પ્રક્રિયા સમજાવી છે. એ રીતે અહસ્યમાં પશુ જમ્માદસ્ય યતા! તથા શાંભિયો ગિતવાત્! અને તજ્જસમન્વયાદા એ ત્રણ સૂત્રો જમત્ની ઉત્પત્તિ, રિચાત અને લયનો કમ સમજાવી જુલોનો સમન્વવ પરમાત્મા સાથે નક્કો કરવામાં આવ્યો છે. અધિકારી વસ્તુ પોતાના નિષ્કય પ્રમાણે યાગચંદિકારમ્ નિવામ્નો થાય છે. તેમને જરૂરબાપાર સુપ્રત કરવામાં

આવતો નથી. એવી દશકત આપણને જગદ્ગુપ્તપાર
વર્જમ્ એ કામગીરી બાજુ મળે છે.

આવી રીતેયોગે વા દ્વાનિ મૂલનિ જાયન્તે । યેન
જાતનિ જીવન્તિયત્રપ્રપન્નમિસંવિશન્તિ । એ બધાથી
અ પછે પ-માત્રાને જગત્ની રૂપતિ રિપતિ અને લક્ષ્ય
કારણ નથી સહીએ છાએ માટે એ પરમ કારણને
જગદ્ગુપ્ત પછી કથ જગદ્ગુપ્ત બાજુ રહેતું નથી એ
વાત સત્યમસિ એ મદાવક્ય નવ વખત વાપરી
સ્વેતકેતને તેમના પિતા આરણ્યએ દૃષ્ટિની આપીને
સમજાવી છે. આટલી દશકત પણ જો આપણે જ્ઞાનમાં
રાખી તેનું મનન કરીએ તો સાક્ષાત્કારપર્યંતે જગ આપણને
આવશ્ય મળે. એટલું કહી મારું વિવેચન પૂરું કરવાની
રત્ન લઉં છું.

પ્રમુખ-જુઓ તમા કમિનીઓ! આજનો
વિષય સાક્ષાત્કાર્ય ને પછો જ કહિન અને મદન
જગદ્ગુપ્ત છે તે આપણા આ જગદ્ગુપ્તને સુદર રીતે
સમજાવવાને પ્રયત્ન કરો છે માટે તેને મારા તરફથી
તમા તમારા સર્વ તરફથી અનેક કન્યાવાઃ આપું છું
બીજા વાઈઓ તમા બહેનેને આ રિપરમાં બોલવાની
જાત સાય એ સ્વાભાવિક છે. પરંતુ આ રહસ્યપૂર્ણ
નિષ્કર્ષનું વાગ્દાર મનન કરવાથી વધારે લાભ થતા
સંકલ્પ છે એમ ધારી આપ સર્વ વાઈઓ તમા બહેનો એ
વિષયમાં જગદ્ગુપ્તમાં આવેલી દશકતોને પુનઃ પુનઃ
વિચાર કરો એ વધારે દિતાર છે.

આ જાતના બધીબરી મુક્તિ તમા બહુમુખને
પ્રમાણે નથી સુદર રીતે સમજાવવામાં આવી છે,
તેથી તે જાતનામાં મારે પણ વિશેષ કહેવા જેવું કથ
રહેતું નથી તો પણ યાવવધિકારમ્ એ સ્વ ને
દાંડામાં આવ્યું છે તેના ઉપર થોડો વધારે પ્રયત્ન
પરે તો ઠીક એમ ધારી જગદ્ગુપ્તને કે એ અધ્યાયમાં
મુક્તિ, પુરોને જ્ઞાન લેવો પડે નથી છતાં
વંચાઈ, બહા, વાંચીક, જુ, ચંદ્ર, અપાન-રત્નમાં,
નારદ પછે મહાત્માએ જોએને પ્રાણમાં મુક્તિ
મોટીમાં જગદ્ગુપ્તમાં આવ્યા છે તેઓના જ્ઞાન
કહેવામાં આવ્યા છે માટે તેના ખુલાસા સારે આ સ્વ
છે તેમાં એ પ્રયત્નમાં અવિચારો લેશ રહી જગદ્ગુપ્ત
અધિકારી પુરો તરફ તેમને લેતો જ્ઞાન દોષ છે.
કારણ કે અવિચારો લેશ પણ જ્ઞાન કારણ રહી
પડે છે. એમ કહ્યું છે: કપૂર કરેલા કળ્યાણમાંથી કપૂર
કાઢી લીધા પછી પણ કપૂરની વાસ જતી નથી તેવી
રીતે તીવ્ર શ્રમ વાંચનાના બાજુ તેને કપૂરની મધ
લેવા લેશ નાહી રહે છે અને તે જ્ઞાન-પરજીવું કે મુક્તિ

મને છે. અને એ જ્ઞાન તેમને લેશે દોષ છે. કારણ
કે સાર પછી તેમની મુક્તિ થવાથી તેમને જ્ઞાન
ધારણ કરવો પડે નથી.

જગદ્ગુપ્ત સંનિધમાં પણ એકાદ બે વાત સમ-
જવાની છે કે શ્રવ-મુક્તિ અને વિદેશમુક્તિ એવા બે
બેદ પ્રસિદ્ધ છે. આ પ્રસંગમાં કેટલાએક વિવાદપૂર્ણ
મુદ્દા વચેરે જ્ઞાન બેદ માને છે જ્યારે યાજ્ઞેયક સારીરક.
કાર સર્વજ્ઞ મુનિ પછે વિદેશમુક્તિને જ મુક્તિ માને
છે. અને શ્રવ-મુક્તિને સંન્યાસીઓનાં મન મનાવવા
પુરોત્તર સ્વર્ગવાદ માને છે અને એ પણ બાજુથી પણ છે.

જ્ઞાનપ્રધારી શ્રવ-મુક્તિ પુરોત્તરમાં અવિચારો લેશ
કાયમ દોવાથી તે ખરી મુક્તિ નથી કાયમ નહિ.
જગદ્ગુપ્ત સારીર છે. સાંસદી પ્રારબ્ધ કર્મ લેશ છે અને
મુક્તિ પુરોત્તરમાં કર્મને સમજ સમજે નહિ. એ રીતે
પણ શ્રવ-મુક્તિ ખરી મુક્તિ નથી. અર્થાત્ જાત-
વાંચના સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે તે સ્વર્ગવાદ અજુબ, માટે
વિદેશમુક્તિ એ જ ખરી મુક્તિ છે. કમચાન ઓકપા
કહે છે કે પરમાર્થ સત્યકોષ વિશદ્ગુપ્ત વસ્તુ છે. તેઓ
જગદ્ગુપ્ત છે.

ન તિરોષો ન પોત્યધિર્ન વસો ન વ સાપદઃ ।
ન મુમુર્સુર્ષુ વૈ મુક્ત દ્રવ્યેષા પરમાર્થેષા ॥
અર્થાત્ ને નહ દોષ તે મુક્ત થય. ને જેલમાં
પરમેશ્વર દોષ તેને છુટવાનું દોષ પણ નિત્ય શ્રમમાં એ
પ્રસંગે કાળજી નથી.

માટે સ્વસ્થગમ્યનિતા સંનિધમાં શ્રવનથી મુક્તિ
જ ખરી મુક્તિ કહેવાય તેથી વિદેશમુક્તિ એ જ
સાચી મુક્તિ છે એમ સમજાય છે.

આટલી વાત રપદ કરી આપણે આજનું કામ
આટોપી લેવું જોઈએ.

૧ વિવાદો-જુઓ અને બહેનો! આજ રોજ
આપણા જિહ્વાન મધુએ સાક્ષાત્કાર્ય ઉપર ને નિર્જો-
વક નિર્જો વાગ્યો અને તેના ઉપર પ્રમુખ સાહેબે
વિદેશમુક્તિ સમજાવવાની કરીને મદન રિપરને જાણ
આપી આપણને સમજાવવા અગાધ પ્રયત્ન કરી છે
તેમને, તમા આજ રોજ આવા મદન રિપરમાં એક
ધ્યાનથી આપ સર્વેએ ચિત્ત પરોવી તેને સાંભળવા શ્રમ
લીધો કે તે માટે આપ સર્વેનાં હું આભાર માનું છું.

એક બેન-આપણા વિદન મધુએ ને ઉપકાર માન્યો
તેને હું મારા અંતઃકાંજીપુત્ર કેટો અર્પું છું.

પ્રમુખ-આજની સમગ્ર કમકામ સંનિધમાં
સમાપ્ત થવાથી આપણે સુદ દેવ જુદા પડી સહીને
એ માટે હું સમાપ્તિ મિત્રનું યજ્ઞેલી જાહેર કરું છું.
(સદ્ ગદ્ય છે.)

પતિવ્રત ધર્મના પ્રભાવ

લેખક: શ્રી. "સ્નેહકુન્દ" બેડા.

(મતકે પ. ૪૫૬ થી ચાલુ)

...એ પ્રમથેના અનેક પ્રશ્નો મારા મનમાં ઊઠવા લાગ્યા. જ્યારે તે તેમને મારા હાથ પકડી ઉપરના મળ્યો સર્થ થયો, અને એક રાજ્યવાસી કાઠથી સ્વપ્નવાસી કોઠામાં સર્થ સર્થ અને એક મોટા જંગમ સરવર પર બેસીઓ તથા તે મારી સાથેના આસન પર બેઠો. હું એ કોઠાની સામતાને અવસોઈ રહી હતો. મારાતમી કળાના નમુનાઓરૂપ ફરતીપર તેના ઝાઢવેલું દુઃખ. પશ્ચિમ મીનિટમાં તો એ કોઠામાં એક ત્રીસેક વર્ષની ગૌરના ઉત્તરિયન વર્ષ. બાહ્ય સૌભાગ્ય સ્વચ્છ દર્શીના અને પરિધાન કરેલાં સાદાં નસીમાંથી વહાર નીકળી આવતું તે મુનિતનું અપ્રતીત સોન્દર્ય અને તેના મરસિક પ્રવચન પછુ આકર્ષણ સમુદાય. છતાં એ અવ્યુન સોન્દર્યમાં તેના વિશેષ નયનેનું તેજ કાચુ પ્રવચની કાચાતાને કારણે રોષ તેનું સામનું હતું. હું અપ્રતીત સોન્દર્યની માનસિક પૂન અને વંદન કે તો અમીટ નયને નોંધ રહી હતો બ્યારે તે પછુ મારી રહામું ખુલ્લું કહ્યો. નેઈ રહ્યા બાદ તેના પતંગના રમત પ્રવલ સતીખડા અપરોમાં રિમન ફરકાવતી બેઠી. "ઓહ! હું એ જ મુસાફર! હાથ પકડી મળ્યો. હાં! આજ તો હું અમરો અનિય છે. મેલ હું તારા મારે અપરાધોર સર્થ જાણું." એમ હતી એ તરણી નાથો ચાલી અર્ધ. મારા આકર્ષની અત્યંતિ હતી: અરે! આ સૌ-પુરુષ મેલ અને કપાઈ કોળાખર્તા દરો! અને મારા હૃદયની એ મીઠી અંજલિ વચ્ચે કેટલો દાઢમ પસાર થઈ ગયો તેની અને કરી જ અજર ના પારી, પછુ બ્યારે પેલી તરણી કેક મોટા સ્વર્ણ વળગાં થોડાં વ-ફળ, મેલો-મીઠાઈ અને મરચ દેખના કોશ સાથે યળને મારી ચારે પક્કી બોલી-

"હે મુસાફર! તને સુધા લાગી દશે. હું જા અપહાર કરી લે પછી આપણે સંતિથી વાનો કરીશું." અને તારે જ મરી નિચારનાંમાંથી હું જામત થયો. એટલું નહિ પરંતુ તેની સ્વયંવત્સાર અપાદારની વાતોજાને મારા ઉદરમાં પધરાવવા લાગે. હેઠ્ઠે દૃષ્ટી હાથ મેલો થોડો થોડો બેઠો. "હે સુભગી મુગમ! અવિનય મારે હું પ્રવચથી જ આપણી ધુમા આગી લઉં"

હું. પછુ મારા હાથમાં સાનંદામય સાથે પ્રમથ આગીજા જ-મી છે કે જેમનો અને કુદરે પરિચય નથી તે દૃષ્ટી અને ડેવી રીતે કોળખી મારા ભાવનીનો અતિથ સંદેહ કે છે?" અને ત્યાં તો અડી ઉત્ત વાજ પૂર્ણ થવાની સાથે જ પેલી અપ્રતીત સોન્દર્યવાસીની તરણી કિલકિલાટ દહતી બોલી બીડી:-

"હે સુભગર! હું અને ન કોળખી યાગો! કી, પરંતુ એ તો કહે કે બાબરે હું કાપાદેટ વગર આ પર્વત પ્રેલમાં આવ્યો છે!"

મારા પ્રમથો પ્રવચન આપવાના માલે અને કાચો પ્રથ કરવામાં આવ્યો. "અને ન કોળખી યાગો! એ પ્રથ અને વિચાર કરતો કરી મુક્યો. જુગતની રમૂતિને તાણ કરી નોંધ; અને હૃદયમાં કંઈક અંતર પેલા થયો. એ તો ન રોષ! અને એ મુગમ-હે આપ! રમણી! આ રમણે મારા આમમનનું કારણ એ છે કે બાપણી પશ્ચિમ વર્ષ પહેલાં રહામે જણાતા સોગરના કિનારે સિલ-રમણી સથે અગિ પ્રવચ મુખાકાત થઈ હતી, અને તે વખતે એ રમણીની છવનકાણીને મારા હૃદય પર ખારત સરમૂતિની ને ન જુસાવ તેવી બાજ પડી હતી તે રમણીના બાદને હું મારા વતનમાં એ દિવસ પછુ જુડી કાચો નથી; એ રમણીના વતનમાં છાનને જાણુવા અને એ તપસિનીનાં પુત્ર દર્શન કરી મારાં ચર્મકમુખોને પાવન કરવાના હૃદયકર મુઠું અને આમમન સમુદ છે. "હે મુસાફર! અને ન કોળખી યાગો!" આપના એ પ્રથે મારા હૃદયને કંઈકાણે બતાવ્યું છે. પૂર્વ પરિચિત રમણી આપ હો કે નહિ?"

"મુસાફર! હું એ જ છું કે જેના જુગમળી છાનને જાણવાની તારા હૃદયમાં તે દાઢમે પ્રમથ આકર્ષા જન્મેલી હતી, અને આ તારી રહામે મેલ છે તે, તે વખતના ચાલુલસિંહ, મારા સૌભાગ્યનાઃ"

અને એ રમણીના આ પદરદેહ પછી મારા હૃદયને અત્યંત દેવો દર્શાવિત હૃદયે એ પુણ્ય-નયને તે દેવે અને આપણી તે પછીની અધૂરી રહેલી છાન કંઈકાણે રહી સંભળાવતી કૃપા કરેલી અને મારી નિયતિમાં રૂતિને સંતોષેલું." (અપૂર્ણ)

શીખવા ચોગ્ય

મહાત્માનો સ્વભાવ

જનુ: 'સિન્ધુદિ'

એક મહાત્મા નદીમાં સ્નાન કરતા હતા એ સમયે એમણે એક વીંછીને કહ્યું કેપરથી નદીમાં જતો ભરેલો એટલે મહાત્માએ વીંછીને પ્રાણ ન્યાયવા માટે વીંછીને હાથમાં લઈ લીધો. પરંતુ વીંછીએ ક'ખ માથો એટલે મહાત્માનો હાથ છૂટી ગયો. તેથી વીંછી પાણીમાં પડી ગયો. મહાત્માએ ફરીથી તેને ઊઠાવી લીધો જેથી વીંછીએ તેમને બીજો ક'ખ માથો અને હથ મૂકતા ફરી પડે છે તે વીંછી પાણીમાં પડી ગયો. મહાત્મા એ પુનઃ ઊઠાવી બહાર માર્યો. આથી પાંચે જ સ્નાન કરી રહેલ એક સદાચરુએ મહાત્માને કહ્યું, "અ પ આ થું ફરી રજા છે." મહાત્માને જવાબ આપ્યો, "ભાઈ! એવો સ્વભાવ ક'ખ મારવાનો છે અને મારો સ્વભાવ ન્યાયવાનો છે." હવે જો તે જોને સ્વભાવ છેડવો નથી તો મારે શા માટે મારો સ્વભાવ છેડવો જોઈએ.

જરૂર-મૃત્યુથી વિમુક્ત રહી શકાયું નથી.

રામ જનો પંચસિખ મુનિને દલાવવા અને મૃત્યુથી બચવા માટે ઉપાય પુછ્યો ત્યારે પંચસિખે કહ્યું કેક'ખ મનુષ્ય દલાવવા અને મૃત્યુથી અલિપ્ત રહી શકતો નથી. અઘાની 'મનુષ્ય જરૂરમૃત્યુથી જલ્દી મરેલો કારણ છે અને તે કાલાથી આગમાં કમેલો નામ વિના કૂતરો ખાઈ રહ્યો છે. એને ક'ખ બચાવી શક્યું નથી. સંસારમાં ક'ખ ક'ખનું નથી. જેથી રીતે માર્ગમાં ચાલતાં વૈભવમયોને એક બીજાની સાથે સંપર્ક સ્થાપ છે. સંસારમાં જી, પુત્ર અને ભાગનો જન્મ પણ એવોજ છે. જેથી રીતે મર્જના કરતાં વાળાંઓને ક'ખ અનિલ એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ રજાગર કરે છે, એ જ પ્રમાણે આ જન્મતાં પ્રાણીઓ કાળથી કેસર-હાથ હાથ કરતાં મરણ પામે છે અને જન્મે છે. જરૂર અને મૃત્યુ ભેદીવાની મારક કુર્સ અને જળવાન તમા હ્રમ્ય અને નિમ્ય સર્વને ખાઈ જાય છે. એથી જ નશ્વરત કરીરોનો શોક કરવો ભેદને નહિ.

કેઈ મૃત્યુથી બચી શક્યું નથી.

કીશા એતમીનો પ્રાણપ્રય એકનો એક પુત્ર મૃત્યુ પામેલો; આથી એનું ક'ખગ દલ્લ દર્શાઈ ચકું; જેથી તે પામલ બની ગઈ અને પુત્રના મૃતોદને પેતાની છાતી ઉપર કિડાવી ક'ખ જોવડિ આપે! ક'ખ મારા

જાગરને મજબૂત કરે!! એવ આકંઠ કરી બહોં તરી દોહવામ કરવા લગી. રસ્તામાં માનવીઓએ તેને પલ્લુ સમજાવી પરંતુ તેની અત્યંત દયાનનક રિતિને જોઈને એક અજ્ઞને ભગવાન જુહની પાસે ગયા માટે કહ્યું, "જો બાહે! તું સામેના માર્ગમાં ભગવાન છે તેમની પાસે જઈને દવા મમ એ બહાર તારે કંઈ દર કરવા સકિરાણી બનશે જ."

કિશા ઘુરત જ ત્યાંથી પમાવન થઈ થઈ અને જાગરને બચાવવા માં ભગવાન જુહના સરજમા જઈ અને રહતાં રહતાં પ્રાર્થના કરવા લાગી. ભગવાને કહ્યું, "જનુ મારે ક'ખ" કે તું જાગે આવી. જાગરને ક'ખ કિશાક કરીશ તું મ મારા જઈ જેના ધરમાં ક'ખ આજ દિવસ સુધી મૃત્યુ ન પડ્યું હોય એને ત્યાંથી સરજવાના થેડા દાણા મારી લાવ.

કિશા જાગરની લાગને જાતી મરસી ત્યાંથી લોતો પાસે સરજવાના દાણા મારવા લાગી. ક'ખએ આપવા માંજ ત્યારે કિશાએ કહ્યું, "તમારા ધરમાં ક'ખ મૃત્યુ પડ્યું નથી ને? મારે તો એવાની પાસેથી સરજવ મેળવવાના છે જેના ધરમાં આજ સુધી ક'ખ મૃત્યુ ન હોય." આ સાંભળી ધરવાળાએ કહ્યું "અરે કાલી એવું ક'ખ પર નહિ હોય કે જેમાં ક'ખ મનુષ્ય મર્યો નહિ હોય મનુષ્યો તો પ્રત્યેક ધરમાં મરે જ છે."

તે એ એક ધેરથી બીજા ધેર ફરી; પરંતુ કંઈ જગ્યાએથી પ્રત્યુત્તર એવો જ મરેલો. ત્યારે તેની સમજમાં આવ્યું કે મરણ એ તો કંઈક ધરનો રિવાજ છે. જે જન્મે છે તે મરે છે. મૃત્યુ હજારો ઉપાયો કરતાં કતાં ક'ખને છેડતું નથી, અને જો એમ હોય તો સૌ પેતાના પ્રાણપ્રાર્થનિ કેમ મરવા દે? ધરમાં તો મું પલ્લુ આપી કુનિષામાં મગ્ન પ્રજ્જલ છે. આમ તેને શાન્તિ થઈ ત્યારે તેણીએ રમણનામાં જાગરનો હાથને હાથ જઈ દર્શ કરી અને પાળા ફરી ભગવાન જુહને નથી દર્શાવ કરી. આથી ભગવાને એને સમજાવ્યું કે જુહો બહોંમાં જે જન્મે છે તેને મરણ જ પડે છે. એવી રીતે ક'ખ પણ મારણ પામીશ, આથી મૃત્યુનો શોક કરવો નહિ પરંતુ અમરતત્ત્વ વિશે ચિંતન કરું જેથી ફરીથી જન્મ ન થાય. જન્મ નહિ થાય તો મરણ પણ થશે નહિ આથી જ સમજી મનુષ્યે ઉપર પ્રમાણે ક'ખ ભેદને. પૂર્વ.

શાહકાની સગવડતા ખાતર નોચેને ઠેકાણે વિશ્વમગલનું સવાજમ પાછી પહોંચ મેળવીને બચી શકારો.

મુંબઈ.

તલાટી અપર્ક ટેમ્પલરો-ડાકે ૨

- ૧ મેન. એમ દરની કમ્પની; ૧૪૦ પ્રિન્સિપલ્સ.
- ૨ પં. નારાયણ મુલજી પુરતકાલય-કાલખોલીરાઈ
- ૩ શ્રી હા.રામજી ખીમજી કેસરવાલા ૧૦૭ ગુલાલવાડી.
- ૪ શ્રી. જમનાદાસ માધવજી ઝવેરીખતર ખાગડુવાપાસે.
- ૫ જયવંત પ્રી. પ્રેસ ૪૪ સી. પી. ટેન્ક પહેલે માળ
- ૬ શાહ શુક ડેપો. - પ્રિન્સિપલ્સ સ્ટીટ.
- ૭ ત્રિશમલાલ વ્રજરામદાસ પહેલી કુશવાડી, પારસીની
જગીયારી સામે ફરનીચરની દુકાન.

- ૮ નાયક સોપ ડીપો, શુભેશ
- ૯ અમલાલાલ જમજીવનદાસ અનંતવાડી
- ૧૦ શ્રી. મુજશંકરભાઈ, દેવ સોપ ડેપો.
કેમ્પલ સ્ટીટ - અનંતવાડીને નામે મુગલ ૨
- ૧૧ શ્રી. વિહલદાસ વીરચંદ,

શાહ મનમુખલાલ નારાયણદાસ

૧૨૮, કંસારા માલ, પહેલે માળ, મુંબઈ નં. ૨

- ૧ કાલાભાઈ વલ્લભભાઈ દહાણુદેઈ
- ૧ પ્રમુલજી દરજોવનદાસ કુશોલસાં-નવગાડી
- ૧ મહેન્દ્ર શુક્લ, સરુ ઓપકાગોલક બાલાજીરાઈમુરત
- ૧ જુહાસલ્લે દેસાઈ અપર્ક, કોપોર ખતર-ભરુચ
- ૧ પેલ હન્ડુભાઈ કિવાભાઈ-શ્રી રામખીર
મિર-કેટેજની બાલુમા, કાથી પોળ, વડોદરા
- ૨ નર્મદાઈકર મંથરલાલ પાઠ જોગીદાસ વિઠ્ઠલની પોળ
- ૩ જમ્નેસર જમજીવનદાસ દરજોવનદાસ વડોદરા
- ૧ મધુસુદન ભાઈલાલભાઈ જુહાસલર પાદરા
- ૨ પોપટલાલ ચોખજાદાસ, પાદરા
- ૧ જમ્નેસર તાપીદાઈકર જોશકર જમજીવન
- ૧ વીહલદાસ એચ. શાહ, ટાવર રોડ-કેમ્પલ
- ૧ સાન્તિલાલ છોટાલાલ-જાદોઈ

ચંદનસિંહજી શુમાનસિંહજી રાજોલજી, રાજોલજી.
C/O રામપૂત છોટેલ-ગોધરા

- ૧ અંબાલાલ હમ્મમખામ ઉપાધ્યાય મોદી-પ્રવાડી મોધરા
- ૧ ચરોતર શુક રોડા રેચન રોડ-આણંદ
- ૧ શ્રી. રમજીલાલ જ્યેષ્ઠારામ શાહ. રેડીયાપોળ. ઉમરેઈ
- ૧ પં. જુગીપ્રસાદ સર્મા પખાલીચેરી બારદાજીજીવન-મોરખી
- ૩ સીમનલાલ છોટાલાલ, કાંટાવાળામટાકપોળ-ઉમરેઈ
- ૧ શ્રી. રામુભાઈ કંકરલાલ મટ, અલ્પપોળ, દહેરા

- ૨ શ્રી. જમ-નાયક પાઠક, ન્યુક પેપર એજન્ટ
- ૧ મોરધનભાઈ વલ્લભભાઈ પેલ (સર) મુ. કરમજી
- ૧ નારાયણભાઈ દરિરાગ રાવલ-મુ. ખાવડ
- ૧ રમાજી પરસોતમ મગીદ પાસે-આણંદ
- ૧ કુખ્જા પ્રિન્ટરી (પારખ અપર્ક) પેરસાદ
- ૧ અમીન છોટાભાઈ કાથીભાઈ ભગરમા-મુ વીરસદ
- ૧ શ્રી. ભાદરજી સત્સંગ મંડળ, લાલજી
કાલાભાઈ મંગળદાસ પેલ, મોદી ખડી,
- ૨ શ્રી. સુજાવ જાનન મંડળ, C/O પેલ ચતર
ભાઈ ભાઈલાલભાઈ, સરકારની ખડી મુજાવ
પેલ જનભાઈ નાસાભાઈ, નાવલી
- ૧ વેશ્વવ પ્રિન્ટરી બોરસદ
- ૧ દેસાઈ શુક ડેપો, સાંધીપીપળી નાડીઆદ
- ૨ પા. અંબાલાલ કાલાભાઈ સખાવા
- ૩ શ્રી સ્મિતિ સાલિય મંદીર માનનર
- ૪ શ્રીમાઈ-પાલ-ગંડળ મોહજીયા માઈચોઈ
- ૫ શ્રી છોમાજી કંમન રોડાઈ, બાવળારાઈ
- ૭ શ્રી. નદીચાઈ જાનન મંડળ,
- ૧ શાહ મધુસુદન મોરધનદાસ, કાલવા પોળ.
- ૧ બવાનીચંકર ત્રિભોવનદાસ તવાડી-ચલોડા
- ૧ કાલીદામ લક્ષ્મીભાઈ પેરસ વસો કોપરેટીવપેઈ-તસો
- ૨ શાનોઆ મોતિભાઈ જોડાભાઈ, વડુવા પાસે, પેટલાઈ
- ૧ શ્રી. વગો જાનન મંડળ,

પા. પરસોતમદાસ મગનલાલ, મોક, વસો

- ૧ કાલાભાઈ વલ્લભભાઈ, દહાણુદેઈ
- ૨ વીહલદાસ નાગરદાસ પેલ જોડ
- ૧ શ્રી. મદુલા જાનન મંડળ
- ૨, શાહ ચંદુલાલ જયપતરામ દેસાઈ, મદુલા
- ૧ શ્રી. મનમુખલાલ એમ. ત્રિવેદી,

કેડીયાકેટેજ, ૭/૩૭, તીલકખતર કાનપુર

- ૧ શ્રી. પીજી જાનન મંડળ, શ્રી. મગનભાઈ બી પેલ
પેલ મેડીકલ રોડ, પીજી
- ૧ નવનીતલાલ જોહનલાલ દેસાઈ, કપલવજી
- ૨ સીમનલાલ આર. પરીખ કપડવજી
- ૧ સ્વ. શ્રી. બહેચરદાસ મુખરામ દીધીત
સાવંજનિક લાખચેરી, મુ. મામડી

અમદાવાદ

- ૧ મહારાજની સોવારામજી સર્મા માંડવીની પોળમાં
સોનીની પોળના મેડા ઉપર
૨ શ્રી ભક્તિમાર્ગે કમીલપદ સંપાદિત સારવંનના
દવાખાનું, આરોગ્યવારિય નારાયણ તૈવાજ
૩ કાચેલકર્મ મહારિવ રામચંદ્ર ભક્ષુપે તલુ દરવાજા
૪ હરે રુક કંપા, રાખારાં, પુલ નીચે
૫ શ્રી પ્રભુદાસ મહારાજ સારંગપુર તળોવાની પોળ
૬ જાહ સોમચંદ્ર અંગાલાલ ધરીયાળોદાલની પોળમાં
હમાનવાળી પોળ
૭ નર્મદાકંઠર મુળકંઠર ૧૬મા રાયપુર કાપડીવાડ
૮ પરમાર પ્રીતીજ ટ્રેસ ખાલાદુનમાં પાસે
૯ ધીરજલાલ ખીમજી ભગદેવ, ગિરધરનગર નં. ૧૪
૧૦ પટેલ મોહનલાલ નહેરુદાસ મહેતા મધીનીવર
સાહપુર-વનમાંની વાંઘાની પોળ
૧૧ કાવજાર હીમતલાલ ચંચળદાસ સાહપુર-
વડીયાડીની પોળ પાસે, વેલ્ડીચંદના ડેલામાં.
૧૨ સંકરચંપ માધવરાવ માધકવાડ
ગીરભપુર અમદાવાદ ગેરભ
૧૩ વિનોદચંદ્ર રામજીભાઈ ગીરધરનગર નં. ૧
૧૪ વૈલ અંગારાલ વિઠ્ઠલદાસ કુલુકાવાડ કુંભારવાડ
૧૫ મીમનલાલ હેટાલાલ દલાલ જુના સાકમાઈડ
અચંતલાલ એન્ડ કુ.
૧૬ ધર્મચંદ પ્રતપાલવ, વીઠાટા રોડ
૧૭ અના સુક ડેપો, ખાલાદુનમાં પાસે
૧૮ દેસાઈ બ્રહ્મચં, લક્ષ્મી વિલાસ ટોટલ કામે
૧૯ વ્યાસ ભવકુમ્ભુ હનનલાલ ૪૧૩૨વિવારપેઠા પૂનાસોડા
૨૦ મણીલાલ અમલાલાલ, માદલપુર-અમદાવાદ
૨૧ ભક્તચંદ્ર ઠાળીદાસ પટેલ, નવા પાલન,,
૨૨ મદંત સાધવદાસજી મુક મોહનદાસજી
ધીરજીવા અંગા વિષ્ણુમંદીર
૧ પટેલ હેટાભાઈ હનમલાઈ સુ. ધરમજ
૧ ક રેલાલ ભોજતારામ દીક્ષિત રામચલાલચંદ મંડ
છતાપુર-કોટીયાલ
૧ માધવલાલ જ્વળદાસ પટેલ મુ. રૂપાલિ વાયા દેલોડ
૧ હરે કાળદાસ ગીરધરદાસ-અલ્પચરાણ

- ૧ કુલ્ચાત બનરબ દે, કમ્પની-અધિકારી
 ૧ કુલ્ચારાવ મોપાગરાવ મીટીંગ, પાલક
 ૧ મી. પટેલ નાથાભાઈ નરસીભાઈ, બાણરખા
 ૧ શિવજીદર સ્વચ્છેશ્વર બ્લાક હોલ પોળ-વીરજગમ્ભ
 ૧ મી. નારણભાઈ પ્રેમચંદ સધી, મળર, ધોળકા
 ૧ મી. ભવભાઈ મનભાઈ દરજી,
 મણક (ધોળકા તાલુકા)
 ૧ મેરખનદાસ છાતાલાલ, મોહનામ શેરી-અંકુર
 ૧ હર્ષદરાવ મણિલાલ શાહ-જુલાલવાડા-મોહાસા.
 જુનાગઢ
 ૧ રતિલાલ મુલાખચંદ દોશી, દોશી પ્રિ. પ્રેક્ષકરજલગોડ
 ૨ કંપરલાલ છ. ગોળ, હવેલી બેન
 ૧ કાલનચંદ એન્ડ કો.-સુરેશી, (પુના-ગા)
 ૧ હનુમાન જામન મોઝક નં. ૧૧૧૬ નૈરાળી
 ૧ ડી. જી. ભગત, પો. મો. ૨૪૧ મોઝકાસા
 ૧ નેશાલાલ પી. ભગત ન્યુસપેપર એજન્ટ-ભાનનગર
 ૧ શ્રી રમણજીલાલ કાળીદાસ દુપાખાલ,
 ગોલ્ડરાબપુરા, મોંઠલ
 ૧ કા. કાનજીભાઈ દામજીભાઈ, કાપડ મારફીટ-દાજીદોડ
 ૧ મહેશ્વર નારણલાલ જીજીવર-વેશરાવજી.
 ૨ મી. કાનજીવ ગમજીવ દોટલવાળા, રોજન સામે,
 ૩ મહંતાની રામનાથજીજીવ પ્રભુદાસજી, શ્રીગંગા
 મી. હરજીવનદાસ પ્રાજીભાઈ કાકર,
 મળરગાં, શાલસીતાપુર (મીંગા)
 ૧ દોશી પ્રવીણચંદ જલ્લાલ, વડવાણ કંઠપ.
 ૨ જયજીવન કુરદીપો, દાંડામેઝ-વડવાણ કંઠપ.
 ૧ નટવરલાલ નરસીભાઈ પટેલ, કલ્યાણપુરા
 ૧ કામેશ્વર પુસ્તકાલય, અમરેલી
 ૧ નાનાલાલ ત્રિભોવનદાસ ચંદરા, મૂઝ. પ્રાપ. રફે
 અમરાવતી (ભીરા)
 ૧ ત્રિવેદી પ્રભાકર જલ્લાલ, શાલ
 ૧ જોગજીલાલ એમ. વીમાવાળા દેવગઢખારીઆ
 ૧ ચંદ્રવજી લક્ષ્મણ C/O. હાટોજ મેશીન રોડ,
 કરાજનલ્લ-જાવનગર
 ૧ કુલ્ચાત પુસ્તક મંદાર, નાનકવાડા-કોંગ્રેસી
 ૧ એલજી નાણાલાલ નરસિંહભાઈ કંઠ-જૂલ

સનાતન સત્ય

કર્મ-જનુસાર વહેવાયેલા સુખનો એક સમૂહ છે. તમે બીજાના સુખમાંથી બેળાંકારે લેટલો ભાગ પડાયો છે, તેટલા સુખની ખામી બીજાને આપી છે, એના પ્રત્યાઘાતરૂપે તમને દુઃખ જ મળવાનું છે:

એના સામે કર્મ-જનુસાર વહેવાયેલા, દુઃખનો એક સમૂહ છે, બીજાના દુઃખમાં તમે ઝેમથી અને સહકારથી ભાગ પડાવ્યો, એટલું જોતું દુઃખ એણે મેળવ્યું થયે, એના પ્રત્યાઘાતરૂપે તમને સુખ જ મળવાનું છે

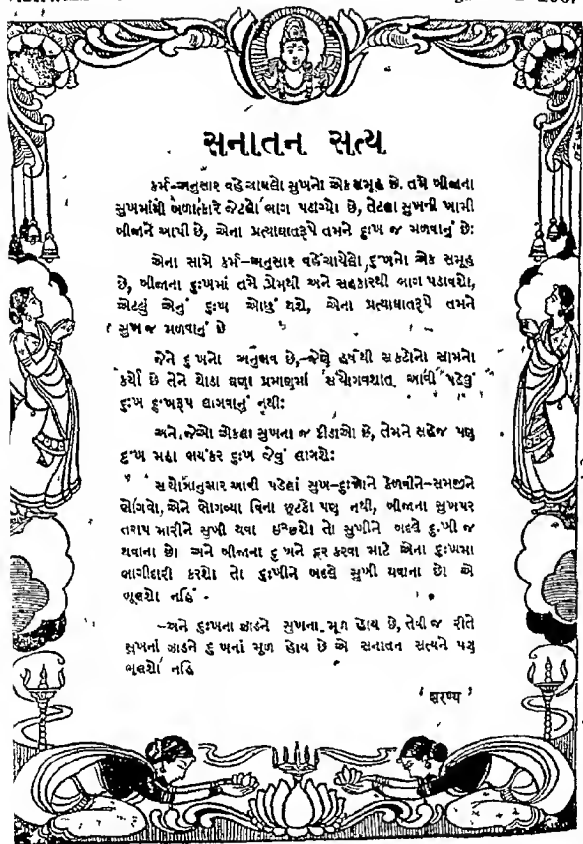
એને દુઃખનો અનુભવ છે, -એણે હર્ષથી સહકારનો સામનો કર્યો છે તેને થોડા વખત પ્રમાણમાં સંયોગવશાત્ આવી પડેલું દુઃખ દુઃખરૂપ લાગવાનું નથી:

અને, એણે એકલા સુખના જ દીકાઓ છે, તેમને સહેજ પછુ દુઃખ મહા ભયંકર દુઃખ લેવું લાગ્યે:

સંયોગપ્રાપ્તિમાર આવી પડેલાં સુખ-દુઃખોને ફેળવો-સમજીને સોગવો, એને સોગવ્યા વિના છૂટકો પછુ નથી, બીજાના સુખપર તરાપ મારીને સુખી થવા હજીયો તે સુખીને બદલે દુઃખી જ થવાના છે. અને બીજાના દુઃખને દૂર કરવા માટે એના દુઃખમા ભાગીદારી કર્યો તે દુઃખીને બદલે સુખી થવાના છે. એ જુલશે નહિ -

-અને દુઃખના ઝાડને સુખના મૂળ હોય છે, તેવી જ રીતે સુખના ઝાડને દુઃખનાં મૂળ હોય છે એ સનાતન સત્યને પણ બુલ્યો નહિ

‘શરણ્ય’

विष्णुसंस्कृत

वर्ष १० सु भागशाप-२००३ ।

अंक ६ भा ५१००२-१९४६

હરે રામ હરે રામ રામ રામ, હરે હરે, હરે કૃષ્ણ હરે કૃષ્ણ કૃષ્ણ કૃષ્ણ હરે હરે

અધિપતિ-પં. મંગલજી ઉદયજી શાસ્ત્રી. :: સહતંત્રી : મંગલભાઈ હાલભાઈ દેસાઈ
સહિવાલકાર.] અવરજાપો-શાન્તિજ્ઞાલ વિ. ત્રિવેદી અને સંચરણાલ રાખ

‘વિશ્વમંજલ’ કાર્યાલય જુનાગઢ

વાર્ષિક લવાજમ :
રૂા. ૪-૩-૦

દિવસ મહાર :
રૂા. ૧-૮-૦

ક્રમાંક	વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
૧	તારે ભરોસે	શ્રી ‘પુનિત’	૧૦૧
૨	સમ્પ્રદાય	... ..	૧૦૨
૩	પં. શ્રી માલવીયાજી [કાવ્ય]	શ્રી જયનારાયણ જટ્ટ	૧૦૪
૪	દિ-કુ-ધર્મોપદેશ , ...	અનુ: શ્રી કાજાલાલ મ. જાની	૧૦૫
૫	પ્રભાતના પુષ્પો	શ્રી વલ્લુ કોટક	૧૦૬
૬	અંજરણું અને પોતિયું	શ્રી હીરાલાલ ર. કાપડીયા	૧૦૮
૭	અપ્પાલ્લુ ભાગવત	સ્વામી શ્રી આશીર્વાદ	૧૦૯
૮	ભારતની વિશ્રુતિ.	શ્રી વિશ્વમંજર શાસ્ત્રી	૧૧૦
૯	કોમોર્સ પ્રાચીન ભારતીય સભ્યતા ...	શાસ્ત્રી શ્રી રેવાઈકર મેલજી દેસાઈભાઈ ...	૧૧૬
૧૦	જનતાનાથ [કાવ્ય]	શ્રી ‘રાજેન્દ્ર’	૧૨૦
૧૧	સંસ્કાર	શ્રી ભયેન્દ્રનાથ દૂરમાલ	૧૨૧
૧૨	રત્ન પરીક્ષા	શ્રી રાહર શાસ્ત્રી	૧૨૨
૧૩	ભારતીય સંસ્કૃતિના પ્રધાન અંગો, ...	શાસ્ત્રી કેશ લાલ વિદ્યુલજી મહેતા ...	૧૨૫
૧૪	સુરભક્તિ	સ્વામી આનંદાનંદ સરસ્વતી	૧૨૮
૧૫	પુનિત ગ્રામ	અનુ: શ્રી રમણનાથ જો. જટ્ટ	૧૩૦
૧૬	કાવ્યકુંજ	... ..	૧૩૩
૧૭	મંજળ પ્રભાતે	શ્રી જયદેવજી અરેલ્લર ડોક્ટર	૧૩૬
૧૮	ભાગ્યની માઢી [કાવ્ય]	શ્રી નરવરજાલ પંચાલ	૧૩૭
૧૯	અદાલતે ગીતા	શ્રી સુક-દરાય પંચાલ	૧૩૮

જરૂરી સુચનાઓ—

૧. પ્રાદેશીય પોતાનું નામ-હિરનામુ સ્પષ્ટ લખવું નોંધજો, અને પોતાનો પ્રાદેશનંબર લખવાનું ફલ્લું ન નોંધજો.
૨. પત્રનો જવાબ મેળવવા માટે રીપ્લાઈ પોસ્ટકાર્ડ ટીપીટ મોકલવી જરૂરી છે.
૩. માસિકનું કાર્યાલય જુનાગઢ હોવા છતાં વિશ્વમંજલની વ્યવસ્થા મુજબી પત્રો, પ્રાદેશ લખવાની સુચના, મનીઓર્ડર વિગેરે-અધિપતિ: ‘વિશ્વમંજલ’ C/o શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય પો. ઓ. નં. ૬ અમદાવાદ એ શિરનાગાથી કરવાં નોંધજો

અધિપતિ વિશ્વમંગલ.

C/o શ્રી સક્તિમાર્ગ કાર્યાલય

P. Box. 6 અમદાવાદ, તા.

હું ગયા વર્ષમાં વિશ્વમંગલ માસીકનો બ્રાહ્મ નંબર થી બ્રાહ્મ હતો નવા વર્ષમાં હું વિશ્વમંગલ માસીકના બ્રાહ્મ તરીકે ચાલુ રહેવા માગું છું હું માફ લવાજમ મ. ઓ.થી રૂ. ૫-૦-૦ મોકલ્યા છે.

આ સાથે મારા તરફથી નવો બ્રાહ્મ વધારી આપું છું તે મને આપની યોજના સુચન થી મહાલક્ષ્મીના સોનેરી ફોટો (પૂજનમાં મુકવા લાયક) મોકલી આપવા કૃપા કરશે. તેનું લવાજમ મ. ઓ.થી મોકલું છે.

નવા બ્રાહ્મનું શીરનામું

નામ

સુ

પેા.

હી

(૧) સદર હામ ઉપર પોતાનો મ.ન. તથા પોતાનું નામ જરૂર લખેલો હોવો જોઈએ.

(૨) નવા ધનાર બ્રાહ્મનું શીરનામું પૂરેપૂરું સાચું લખવું.

(૩) લવાજમ મ.ઓ.થી મોકલી આપવું. ની. પી. થી નહિ.

(૪) નવો બ્રાહ્મ જે વધારી મોકલ્યો હોય તે વિશ્વમંગલનો જુનો બ્રાહ્મ ન જ હોય ના બીજા કોઈથી તે બ્રાહ્મ બનેલ ન હોય ને ખાસ ધ્યાન આપી લખવું.

ઉપર પ્રમાણેની વિગતો બરાબર ધ્યાનમાં લઈ ફોર્મ ભરી મોકલવું સ્પષ્ટ હકીકત સારા અક્ષરથી લખેલ હશે તેને થી મહાલક્ષ્મીના સોનેરી ફોટો (પૂજનમાં મુકવા લાયક) મોકલશે.

અધિકૃત કે ગરબડીયું એકેસ હશે તો અમલ થશે નહિજ.

ઉપરનું ફોર્મ ભરી લુકપોષ્ટથી મોકલી આપવું. આ ફોર્મ જેમ બને તેમ જલ્દી મોકલી આપવું. લવાજમ મ.ઓ.થી મોકલવા બ્રાહ્મકોને સુચના છે. જેથી કાર્યાલયને હામનો સાર હજવો થાય.

લી.

સુ.

પેા.

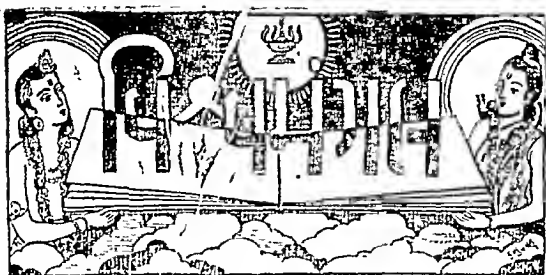
હી

તા. ૬. શ્રી મહાલક્ષ્મીના સોનેરી ફોટો મેળવવા માટે બ્રાહ્મનું લવાજમ મ.ઓ.થી મોકલી આપવું ની. પી.થી મંગલનારને ફોટો મોકલવામાં આવશે નહિ. નોંધ. જે મામમાં એન્ટ્રી છે ત્યાંના વતનીઓ સમવસ્તા મુજબ એન્ટ્રી ન લવાજમ પોતાનું તથા પોતે કરેલા બ્રાહ્મનું બરિ દે ને બ્રાહ્મ કરનાર પોતે હાપેન ફોર્મ લવાજમની રકમ સાથેજ એન્ટ્રીને આપીને ફોટો મેળવી લે.

१५५ नागर नरसिंहनु प्रभातम्

સત્સંગં જન્યત્પરાત્મયિષ્યે મક્તિ સમુદ્ભવયત્ । કામોદેગદ્ધમાર્ગદમ્ભજનકં સાહિત્યમુન્મૂલયત્ ।
 ચર્મશ્લેષમનુસર્ણં પ્રથમયત્સન્દગ્ધયત્સદ્ગર્વિ, સંજાતં સ્વલ્લ 'વિષ્વમંગલ'—મપાકર્તું જગદુર્ગતિમ્ ॥

વર્ષ ૧૯ શુ.

માર્ગશીર્ષ-૨૦૦૩

ડીસેમ્બર-૧૯૪૬

અંક ૬ મા.

ભગવાનને બરોસે

(આરં રજુ તમે બ્રાહ્મણે કે, રજુનેા ગયા રામ)

- મેં હાથ બ્રહ્મણી લીધો કે, ત્હારે બડ્ડે,
 સૌ બ્રાહ્મ જીતારી લીધો કે, ત્હારે બડ્ડે....મેં (૧)
- કમ્ પેરે હું બલ્લં કે કાલે થું યાચે ?
 ને યાવાનું તે યાચે કે, ત્હારે બડ્ડે....મેં (૨)
- ખાલી હાથે આવ્યો ને ખાલી જવાનો,
 બોલી તો બેઠો છાનો કે, ત્હારે બડ્ડે....મેં (૩)
- હેયે સોના બેચ્છી, કિચરને તારી વાણી,
 મેં લાંબી ચોઢ્યો વાણી કે, ત્હારે બડ્ડે....મેં (૪)
- 'પુનિત' દરે દારે, ગમેથી ખોટા ગાળા,
 મેં હાથે લીધી માળા કે, ત્હારે બડ્ડે....મેં (૫)

શ્રી 'પુનિત'

શ્રીમદ્ ભાગવતાંક સંબંધે

શ્રીવરિકૃપાથી અને પ્રેમી પાઠકોદારા સન્માનિત બનેલું 'વિશ્વમંજુ' આજે દસમા વર્ષમાં પ્રગતિ કરે છે હવે પછીના ત્રણ અંકો પ્રકાશિત થયા બાદ અગીઆરમા વર્ષના પ્રથમાંક તરિકે શ્રીમદ્ ભાગવતાંક પ્રકાશિત કરવાની અમારી યોજના સત્જનો, વિદ્વાન્ લેખકો અને કૃપાતુ મહાત્માઓના સહકારથી સિદ્ધ થશે એવો અમેને સમ્પૂર્ણ વિશ્વાસ છે.

આ વિશેષાંક આશરે ૩૦૦ પૃષ્ઠ ઉપરાંતનો સચિત્ર દળદાર થશે. શ્રીમદ્ ભાગવતાંકની આખ્યાયિકાઓ, એ સંબંધનાં ગ્રંથ કાવ્યો અને સુંદર મનનીય લેખોથી આ અંક સંમૃદ્ધ કરવા યોગ્ય બનશે. શ્રીમદ્ ભાગવતના અનેક ધર્મજ્ઞ વિદ્વાન મહાત્માઓએ આ અંકના પ્રકાશન માટે અમેને અનુમતિ આપી છે, અનેક સત્જનોએ એ અંકને કઈ રીતે સંપાદિત કરવો તેની સલાહ-સૂચનાઓ આપી છે એ સર્વેને લક્ષ્યમાં લઇને દેશકાલાનુસાર શ્રીમદ્ ભાગવતાંક માટે અમે 'પુષ્પ જ પ્રપલ્લશીલ રહીશું' અને અત્યાર મુધીનાં વિશેષાંકો કરતાં પણ વ્યયિક મનન કરવા યોગ્ય અને સરસ થાય તેમ કરવા તત્પર રહીશું; અને અંગેની વિષયમૃતિ તૈયાર થઈ રહી છે ને હવે પછીના અંકમાં આપવામાં આવશે કૃપાતુ મહાત્માઓ અને વિદ્વાન લેખકમુખો અમેને આપણા આ કાર્યમાં સંપૂર્ણ સહકાર આપશે એવો અમેને વિશ્વાસ છે.

એક નમ્ર નિવેદન

'વિશ્વમંજુ' માસિકે આજે ૧૦ વર્ષ થયાં આ કાર્યક્ષેત્રમાં 'ઝંપલાવ્યું' છે. ગુજરાત-કોડીઆવાસના ગુણ્ડ મારફતજુઓએ આને પોતાનું માન્યું અને એ પ્રતિભાવ બન્યું; અમે એ સર્વે શુભેચ્છકોના હાર્દિક રીતે કૃતજ્ઞ છીએ.

હતા 'વિશ્વમંજુ'ને રચનાન્તરેથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં અને કાળાત્મજરમાં ને પરિશ્રમ પડે છે-ને આર્થિક અથડામણોમાં આવવું પડે છે તે કદી જતાનીને પ્રેમી પાઠકોના હૃદયને આપાત પહોંચાવવાની અમારી ઇચ્છા નથી, છતાં ને કાંઈ ઇચ્છાથી કે અનિચ્છાથી બની રહ્યું છે તે ગુણ્ડ સત્જનોથી હ્રુદય રહી રાકવું નથી; 'વિશ્વમંજુ' માસિકે છેલ્લા ૩-૪ વર્ષમાં ને પ્રસિદ્ધિ મેળવી છે તેની પાછળના આર્થિક ભોગોનું આખ્યાન બહુ વિસ્તૃત છે અને એ આર્થિક અથડામણો સામે માત્ર આખો મીઝીને ઝઘમી જ રહેવું એ આવા લોકપ્રિય અને જનહૃદયમાં સારા સરકારો આપનારા માસિકપત્રના જીવનમાં કુદારાવાત ધ્યાં જેવું જ ગણાય.

વાર્ષિક લવાજમ વધારવું

આના સંબંધમાં અમારા દિનેશીઓએ અમેને જુદી જુદી સૂચનાઓ આપી છે, તેમાંની એક એ સૂચના અમેને મોગ જણાઈ છે કે ત્યારે 'ક્લ્પાણ' જેવા અતિ પ્રસિદ્ધ અને લોકપ્રિય માસિક પત્રને પણ લવાજમ વધારવાની આવશ્યકતા પડી, ત્યારે આવા તમા ક્ષેત્રમાં કાર્ય કરતા આ માસિકને વાર્ષિક લવાજમ વધારવામાં શુ હાનિ છે ?

હુ ખી હીલે પણ અમે આ સૂચનાને અમલમાં મૂકીએ છીએ. એમ દરવામાં વિશ્વમંજુ-લના જીવનને વિશેષ પોપજુ મળી રાકવું હોય, લોકરોવા કરવા માટે લોકતાં જીવનતત્વો મળી રહેતાં હોય તે કોઈ સમજી મારફત એમ કરવામાં કચવાશે નહિ; અને પ્રમથૂર્વક અમારી યોજનાને સ્વીકારી લેશે એમ અમેને સમ્પૂર્ણ વિશ્વાસ છે.

આથી આવતા અગીઆરમા વર્ષની શરૂઆતથી વિશ્વમંગલનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૫-૩-૦ એટલે રૂ. ૧-૦-૦ વધારવામાં આવે છે. અમે એકાદા શાખીએ હીએ કે અમારા શુભેથી માલકો અમારા આ કાર્યને સહયોગ સ્વીકારીને આવતા વર્ષનું લવાજમ રૂ. ૫-૩-૦ મ. એ. દ્વારા મોકલી આપશે. વી. પી. પી. થી મંગાવનારને રૂ. ૫-૬-૦ થી વી. પી. પી. થશે. આહુ માલકોએ પોતાના માલક નંબરઅવશ્ય લખવો.

ધર્મોંક જલદી મેળવો

આપુ વર્ષના ધર્મોંકની દેવે જદુ થોડી નકો શિલકમાં છે, ફરીવાર આ અંક પ્રસિદ્ધ થાય તેવાં સંચોનો નથી, નવા માલક બનનારે તાત્કાલિક આપુ વર્ષના રૂ. ૪-૩-૦ મોકલીને આપા વર્ષના અંગે સદ્વિન ધર્મોંક મેળવી લેવા ભેદએ

હયાણુ અન્યમાણના સંબંધમાં

હયાણુ અન્યમાણનું પ્રથમ વર્ષનું હેમ્પુ પુસ્તક 'અંજલ મંદિર' મુબર્કના દુલ્હની આદુતિ જની અપા જદુ એ પુસ્તકના પ્રકાશનમાં અસાધારણ વિલંબ થઈ જતા પામે છે. દેવે એ જ પુસ્તક એકાદ અગાડીઆમાં તૈયાર થઈ જશે. એટલે પ્રત્યેક અન્યમાણના માલકોને પહેલાંથી દેવામાં આવશે.

અન્યમાણનું નવું વર્ષ

અન્યમાણના નવા વર્ષનું પ્રથમ પુસ્તક તું કોણુ પદ્ય તૈયાર જ છે. આ પુસ્તકના લેખક રવાખી થી આધારતોર્ષી થી કાષ વાયક અજ્ઞાન નથી, અન્યમાણના નવા વર્ષના માલક જનીને આ પુસ્તક વસાવવામાં નહિ આવે તો પાછળથી પસ્તાવો થશે એવું અસ્તિત્વ આ પુસ્તક છે.

અન્યમાણના માલક તરીકે ન રહેવું હોય તેઓએ દુરતમાં જ પોતાના લખીને અજા આપતી ભેદએ નેથી કાપીલખને પોતા પોતાના કરવા ન પડે.

અન્યમાણના નવા વર્ષમાં બહુ ઉપયોગી અને વાચન-અનનને યોગ્ય પુસ્તકો જુદાવેશ્માં છે. એટલે સદ્વિન સરળ ઉપાય તો એ જ છે કે અન્યમાણના માલક જની જાતે ને આ પુસ્તકો વસારી લેવાં

વિનમ્ર નિવેદો

પં. મંગલજી ઉદ્ધવજી શાસ્ત્રી

તાંત્રી : વિશ્વમંગલ

દેસાઈ મનભાઈ છોટાભાઈ

સદતંત્રી : વિશ્વમંગલ.

વિશ્વમંગલના આલોકોને ઉત્તમ પ્રોત્સાહન
શ્રી મહાલક્ષ્મીનો પૂજનમાં મૂકવા લાયક સોનેરી
ઝમ્ખાઝ કરેલા ત્રિરંગી ફોટો મફત મલશે.

વિશ્વમંગલના નવા વર્ષમાં આપુ રહેનાર ને માલકોએ નવો માલક કરી આપશે તેમને કોઈ અદા-લક્ષ્મીનો સોનેરી ઝમ્ખાઝ કરેલા ત્રિરંગી ફોટો અપાશે. કે જે ખુબ જ સુર અને નર્તન કરાવવા યોગ્ય પૂજનમાં મૂકી શકાય એવો છે. ને માલકો આપુ ન હોય અને તરુન નોંધાર્યો થતા માણના દેવ તેમણે આ ફોટો મેળવવા માટે પોતાના સિવાય એક બીજો નવો માલક ફરી આપવો પડે. વધુ માલક કરનારને તેટલા વધુ ફોટા મળશે. આ સંબંધો વિનમ્ર હોઈ આ અંક સાથે મુક્ત છે તે બધી ચોક્કસ, સાચો લવાજમ અનીનિયમરથી મોકલવાનું ઓલામવતાં કે પ્રગટ થતાં સુધી જ આ ચોક્કસ આપુ રહેશે.

અક્ષર લોક નિવાસી
પં. મહનમોહન માલવીયાજી

ઓ હિંદના અમરઆત્મ પવિત્ર તીર્થ !
તારા શુભો પુનિત સૌ જનને કરે છે.
તારા માનોરથ મહોન્નવલ-ભર્ગ-ભાવિ
સૌ ભારતીય જનને નયને ધરે છે.
જિઠ્ઠો તું દિવ્ય સુરણા લઘ, જિઠ્ઠરેહો
બાલ્યે સુમંગલ સુધા શ્રદ્ધી સંસ્કૃતિની,
તેં ઘોલના જલલતી સૌ જનહર્ષને ધરી
અત્યન્ત ગૃહ પરમોત્તમ વેદધર્મની.
આયત્વને નહિ બૃલ્યો નહિ ધર્મક્ષેત્રને
તેં કોઈ દી મલિનતા જરી લાગવા દીધી,
ને અન્ય ધર્મ પ્રતિ તું-દિલમાં વારી સદા
સદ્માવના સંકલ્પલોકિતાનુયાયિની.
આજીવન પ્રજ્ઞા પૌરુષ તું ધરીને
સેવાર્થ ઉચ્ચ રહ્યો તું સુપુત્ર લોભનોઃ

તેં માતૃભૂમિ-જનમંડલમાં ઉતારા
શિક્ષા સ્વદેશ-પરિરક્ષણ સમૂહાવની.
તારા મુકોમલ દ્યાર્દ્રિ દિલે દુઃખ્યું જે
કોમી કુલંપ-મંડલ્યું દુઃખ દુઃખીઓનું,
એ આસુરી હીન મતિ ત્યજવા સહુને
તેં ઠેરના, પરમ માર્ગ શ્રદ્ધી ગયો તું.
તેં જીંદગી લઈ દીધી નિજ દેશ-કાર્ય
સેવા-વ્રતે તું નિત હીક્ષિત ભારતીની.
તું જોક નિઃશ્વલ રહ્યો વિપત્રે પ્રસંગે
એકાન્ત સેવક સનાતન ધર્મ ઠેર.
ઓ ! હિંદના અમર-આત્મ પવિત્ર તીર્થ !
તારા શુભો પુનિત સૌ જનને કરે છે.
ઓ ! શ્રદ્ધાના પરમ તેજ-પથે પલેલા-
તારાં સુરમ્ય સ્મરણો હૃદયે રમે છે !

—શ્રી જયનારાયણ બટ્ટ :

(मारुतभूषण पं. मदनमोहन मालवीयजीकृत)

संघे शक्तिः कलौ युगे

विदाय सर्वलोकानां निग्रहाय च दुःकृताम् ।

धर्मसंस्थापनायां प्रणम्य परमेश्वरम् ॥१॥

ग्रामे ग्रामे समा कार्या ग्रामे ग्रामे कथा शुभा ।

पाठशाला मल्लशाला प्रतिपर्वमहोत्सवः ॥२॥

अनाया विधवा वृद्धा मन्दिराणि तथा च गौः ।

धर्म्यं संघटने कृत्वा देयं दानं च तद्धितम् ॥३॥

स्त्रीणां समावरः कार्या दुःखितेषु दया तथा ।

अहिंसका न हन्तव्या आततायी यथाहणः ॥४॥

ममयं सत्यमस्तेयं द्रव्यचर्य धृतिः क्षमा ।

सेव्या सदान्वितमिष स्त्रीमिश्रं पुरुषैस्त्वया ॥५॥

कर्मणां फलमस्येव विस्मरतश्च न जातुचित् ।

भवेत्पुनः पुनर्जन्म मोक्षस्तदनुसारय ॥६॥

स्मरतश्च कृतं विष्णुः सर्वभूतेष्ववस्थितः ।

एक एवाद्वितीयो यः शोकपापहरः शिष्यः ॥७॥

पवित्राणां पवित्रं यो मंगलानां च मंगलम् ।

दैपतं पेशतामं च लोकानां योज्ययः पिता ॥८॥

सगलंतीयाः सामाज्या सिफला जैनाश्च सौगता ।

स्वे स्वे कर्मण्यभिरता भाग्येयुः परस्परम् ॥९॥

विश्वासे दृढता स्वयं परनिन्दाविचर्जनम् ।

वित्तिका मतमेवेषु प्राणिमायेषु मित्रता ॥१०॥

भूयतां धर्मसर्वस्वं श्रुत्वा चाप्यवधार्यताम् ।

आत्मनः प्रतिकूलानि परेषां न समाचरेत् ॥११॥

यश्चैर्विहितं नेच्छेद्वात्मनः कर्म पूरयः ।

न तत्पररय कुर्वीत जानन्नप्रियमात्मनः ॥१२॥

जोषितं चः स्वयं चेष्टेत्कथं सोऽन्यं प्रघातयेत् ।

यद्यदात्मनि चेष्टेच्चैत्तापरस्यापि चिन्तयेत् ॥१३॥

न क्वाचिद्विमेवत्याग्नं कंचन बिभीषयेत् ।

आर्षवृत्तिं समात्मस्य जीयेत्तज्जनजीवनम् ॥१४॥

सर्वे च सुप्तिनः सन्तु सर्वे सन्तु निरागयाः ।

सर्वे मद्राणि पदयन्तु मां कश्चिदुक्तमागमयेत् ॥१५॥

इत्युक्तक्षणः प्राणी दुःखं सगतायय ।

दया यलपतां शोभा न स्यान्त्या प्रसन्नचित्तिभिः ॥१६॥

हिन्दु-धर्मोपदेश

(संस्कृतभाषी अनुभाषाः श्री. गुरु. भ. म. गो. मालवीयजीकृत)

सर्वलोकाधिकार्ये ने दृष्टव्यं कुशकरणे,

धर्मने स्थापना सारु वहीने परमेश्वर. १

ग्रामे ग्रामे सभा स्थापये, ग्रामे ग्रामे कथा करे;

अष्टाश पाठशाला ने पर्वे पर्वे महोत्सवो. २

अनाया, विधवा, गरीया तथा मंदिर रक्षवा;

धर्म्यं संगठनो साधने तेभां बहुतु दान दो. ३

स्त्रीसन्मान करे पूज, दुःखी पर दया करे;

अहिंसक न हो हन्य, हन्य तो आततायीको. ४

असत्य, सत्य, अस्तेय प्रवृत्तयः, धृति, क्षमा;

अभूत शांति सेवा सो नारीको अने नरे. ५

कर्मक्षणे भजे निश्चये को तो ना भूलवुं धरे;

क्षरी थाय पुनर्जन्म आपरे मोक्ष सांपडे. ६

सतत स्मरना विष्णु वसे ने सर्व भूतभां.

अद्वितीय न को को शोक पाप हर शिव. ७

ते पवित्र पवित्रेभां भगण भगणो भर्ता;

देवता हैवतो करे पिता अन्यथ होऊनो. ८

सनातनी, सभालको, बुद्धो, जैनो अने शिषो;

रहे पोता तथा कार्ये संधीने सो परस्पर. ९

परनिन्दा त्यज हेने पूर्ण धर्मा स्वभां धरे;

सो लजना जनी मित्र सखी हो भतलेदने. १०

संलग्नो धर्मसर्वस्व संलग्नो वक्ष्यभां धरो;

ने प्रतिकूल पोताने वीरने करुं नहि ११

ने ने अप्रिय पोताने ते तो अप्रिय अन्यने;

अप्रिय होएने ने हे कही न आय आश्रय. १२

सो होए लजना धर्मको तो से को अन्यने करे;

नेतुं निज तत्त्व धर्मो अन्यनु कोष धर्मको. १३

कही करे न वीर्यथी उरावो अन्यने नहि;

आर्षवृत्ति श्रद्धी आप लवे लजना, सभाल. १४

सुप्रिया सहु हो थाय ने सो आराध्य सोत्रवे;

सहु कल्याणने पावे दुःख पावे न होएको. १५

नरे सुवक्षणी थाको तत्पर दुःख टाणवा;

दया सभर्षणी शोभा धर्मीको धारणी धरे. १६

પારસીયૈર્મુસન્માનૈવીસાર્થૈર્યદિદિમિઃ ।

વેશમવૈર્મિલિત્વા ચ કાર્યાં વેશસમુન્નાતઃ ॥૧૭॥

પુણ્ડોડ્યં મારતો વર્ષાં હિન્દુસ્થાનઃ પ્રકીર્તિતઃ ।

ચરિત્તઃ સર્વદેવાનાં ધનધર્મસુભવઃ ॥૧૮॥

ગાયન્તિ ધેવાઃ કિલ ગીતકાનિ

ધન્યાસ્તુ યે ભારતમૂર્ધમાગે ।

સ્વર્ગસ્ય મોક્ષસ્ય ચ હેતુભૂતે

મવન્તિ મયઃ પુરુષાઃ સુસ્ત્વાત્ ॥૧૯॥

માતૃમૂર્ધિઃ પિતૃમૂર્ધિઃ કર્મમૂર્ધિઃ સુજન્મનામ્ ।

અક્તિમર્હતિ દેશોડ્યં સેવ્યઃ પ્રાણર્ધનૈરપિ ॥૨૦॥

ચાતુર્વર્ણ્યમત્ર સુદૃઢં ગુણકર્મવિમાનગઃ ।

ત્રાત્વાર માત્રમાઃ પુષ્પાશ્ચતુર્વર્ગસ્ય સોધકાઃ ॥૨૧॥

વ્રત્તમઃ સર્વધર્માણાં હિન્દુધર્મોડ્યમુચ્યતે ।

રક્ત્યઃ પ્રજ્ઞારણીયશ્ચ સર્વલોકહિતૈર્પિભિઃ ॥૨૨॥

સ્તિ શ્રીમારતભૂષણ-વંદિતવર્ય-મહત્તમોદ્ધન

માતૃયોગીરુત-દિગ્વિધુધર્મોપદેશઃ ।

મુસ્લીમ, પારસી, ખ્રીસ્તી, યહુદી આદિકૌમસી;

સાથે મળી વધારે આ દેશ ડેરી સમુન્નતિ ૧૭

ભારત ધન્યને પુરુષ આ 'હિન્દુસ્થાન' આપણો;

માન્ય જે સર્વ દેવોને ધન ધર્મ મુખપ્રદ. ૧૮

દેવો જ સાથે મથ ગાય છે કે,

તે ધન્ય જે ભારતભૂમિ મંથ્યે;

સ્વર્ગીય છવે અવતાર ધારો,

આ હાથોકે વિલસે સુભાગી. ૧૯

માતૃ ને પિતૃની ભૂમિ કર્મભૂમિ સુભાગિની;

લક્ષિતને યોગ્ય આ દેશ સેવો પ્રાણધનાદિથી. ૨૦

ચાર વર્ણ અહો સત્ય પ્રમાણી શુભકર્મને;

પવિત્ર આશ્રમે ચાર સાધક ચાર વર્ણના. ૨૧

ઉત્તમ સર્વ ધર્મોમાં ગણાય હિંદુ ધર્મ આ;

લોકહિતેષી હોને છે રક્ષાપ્રચાર-યોગ્ય આ. ૨૨

○

પ્રભાતનાં પુષ્પો

લે: શ્રી વજુકાક.

મારા અવસાન પછી મેં 'શુ શુ નેધુ' એની આ હકીકત છે.

હું બધો જ ધનવાન માણસ હતો, એક મહાન ઠીક તરીકે ચારે બાજુ મારી કોર્તિ ફેલાઈ અર્ધ હતી અને દેશપરદેશમાં મારો વેપાર ભગી પડ્યો હતો. અધનત, આજે પણ ચારેબાજુ મારી હોસત પથરાયેલી પડી છે પણ એના ઉપર મારો હક નથી કારણ કે જે શરીર ધારણ કરીને હું જન્મ પામ્યો હતો તે તો બળીને આખ સજ્જ થયું છે. ખૂબ મોજ-ચોખ્ખમાં જીવન માન્યા પછી હું મરિા પડ્યો અને આ વખતે તો વાતો થવા લાગી કે હું હવે જીવી નહિ શકું. મુરખોઓ અને રનેહીઓ અને વીણ કરવાનું કહેવા લાગ્યા; વકોલો મોઝાનીને મેં વીધ ક્યું અને મારી નવી પત્નીને મેં પંજા પૈસા આપ્યા. હા, આ વાન મારી જીની પત્નીથી ધમેસા એક પુત્રને જન્મપણ ન મળી, પણ તે કંઈ બોધ્યો નહિ, બાળુના 'એરગમ' મારો એક મિત્ર, મારો આ પુત્રને કહી રહ્યો હતો કે 'તું ગજરાઈડ નહિ, તારી નરી માને સમગતી ફેસમાતીને પૈસા પડાતી લઈશુ'.

અને, અને થોડા વખતમાં જ હું હેસા આસ લેવા માંડ્યો; જીવાન પત્ની ડાનકાટ રમવા લાગી, આ નેધને

મરતી વખતે મને ખૂબ જ દુઃખ થયું. આસ કર્યા સુધી ચાલે? આખરે હેસા કામ કર્યું બધ થયું અને હું મરી ગયો છું એમ જાહેર કરવામાં આણું. આમ મારો પ્રાણ પચાસતી અનેસા દેશમાંથી આખરે જીવી ગયો. જે શરીરને ડોકટરો ભળતી રાખવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા એને બંધિવામાં આણું અને અનેક માણસો સ્મરતાન તરફ ચાલ્યા. આમ મને ઉપાડીને લઈ જતા હતા ત્યાં એક સફરશરથ બીજાને કહ્યું, 'પૈસા શેઠ તો કંઈ ખજાનો આપતા જ નથી. હું' તો ધારી ગયો છું' આ એ જ સફરશરથ તતા કે જેના કુટુંબનું મેં જીવન-ખર પોષણ ક્યું હતું, આજે મારા મૃતદેહને પોંચ કમર્યા સુધી ઉપાડતાં એને શાક લાગી ગયો. સ્મરતાનમાં બ્યારે રજ બગલું હતું ત્યારે જે જણા એક યુવામાં બેસીને વાતો કરતા હતા. એક જણ કહે, 'સારું થઈ કે શેઠ જાહી મરી ગયો. હવે આપણે એના ડોકારાને શીતામા ઊતારીશું અને આપણું કામ પાર પાડીશું.' આ જાને જણા મારા પુત્રને ખૂબ આશાસન આપતા હતા અને જણે એમને મારા અવસાનથી અતિશય દુઃખ થયું હોય એમ દર્શાવવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા. મારા બળતા શરીરને જોઈને મારા પુત્રને દુઃખ તો ખૂબ જ થયું હતું પણ જીડે જીડે એક નતનો એવો

અંતરમાં આનંદ હતો, કારણ કે ઘણી નાની ઉંમરે એ મારી અલગ કદમીનો વારસદાર બન્યો હતો.

મારા મૃત્યુ પછી થોડો વખત તો ધરમાં અમીન વાતાવરણ ફેલાઈ અધું. મારી નવી પત્ની મારા ફેટા ઉપર રોજ પુષ્પોનો દાર ચઢાવતી અને એકાદ બે આંશુડાં સારતી; મારાં વઝો અને વસ્તુઓ જોઈને તે રહી પડતી. હું જીવતો હતો ત્યારે મારા પુત્રને અને મારી નવી પત્નીને જરાપણ બનવું નહિ; પણ મારા અવસાન પછી એ પૂત્રનો રતેડ જોની નથી આ તરફ વધતો ચાલ્યો; થોડો વખત ગયો અને આજે હું જોઈ છું તો મારા ફેટા ઉપર ધૂળ થકી છે અને મારી જુની વસ્તુઓ તથા વઝો વેચી નાખીને વ્યવહારિક ગણાની મારી પત્નીએ એમાંથી પૈસા ઉપજાવ્યા છે.

કુનીયા કેવી સ્વાર્થી છે! હવે મને સમજાય છે કે જેમને હું મારાં ગણતો હતો એ કોઈ દિવસ મારાં દર્તા બં નહિ આજે મને ખ્યાલ આવે છે કે આ જમતની રંઝમિ ઉપર હું મારા અભિનય જ કરી રહ્યો હતો એ અભિનય પૂરો થયો કે પત્ની, પત્ની મરી ગઈ અને પુત્ર, પુત્ર મરી ગયો. જેમાંથી કોઈ પાદ મરવું નથી. કમીરવું પેલું વાક્ય મને પાદ આવે છે કે ‘આપ મૂએ પીછે રૂજ મર્ડ કુનીયા.’

મેં હંધ થોડા પૈસા દાનમાં આપેલા એટલે સમાજના થોડા માણસોએ મારાં બાવલું એક જગીયામાં મૂકવું એમ નક્કી કર્યું. થોડા વખતમાં એ કામ પણ પૂર થયું. મારું સમસ્ત જીવનની રાખતા મારે એક જલા-રક ગાંધવામાં આવ્યું અને ત્યાં બાવલું મુલક મૂકાયું. એ વાતને પણ દિવસો વીતી ગયા, આજે મારું બાવલું જગીયામાં ફેંટું છે અને રોજ બપોરે એના માથા ઉપર કામડા જેમે છે ગઈકાલે જ એક કામડો, બીજા કામડાને દેતો હતો કે—

‘એલા, આ માણસની જનન કેવી મૂર્ખ છે! મરી તો ગયો પણ પાછળથી એને પત્થર બનાવ્યો, તને ખબર છે કોણ મૂર્ખ આ પત્થર બનીને બેઠો છે?’

બીજાએ જવાબ આપ્યો, “ભાઈ, મને તો આ સોડાના દિવાન જ સમજાતા નથી. મેં તો ઘણાં માણસો એવાં જોયાં છે કે જેઓ જીવતાં હતાં પણ પત્થર જેવાં દોષ છે; ખરી રીતે તો આવા સોડાને જ જીવતા જનતા જમીનમાં ખોડી દેવા જોઈએ પણ માણસોની જાત કરવાનું છે તે કરે નહિ અને ન કરવાનું કયો કરે; એમની જાતમાં કોઈવાર મદાપુરનો માપ છે. આ દેવપુરનો બ્યારે જીવતા દોષ ત્યારે એમના

ઉપર પત્થરો ફેંકે, માથો દે અથવા તો રીખાતી રીખાતીને મારી નાખે અને મર્યા પછી એમની પત્થરની મૂર્તિ બનાવીને પૂજા કરે.”

પડેલા કામડાએ પૂછ્યું, “ત્યારે શું આ મૂર્તિ મદાપુરની છે?”

બીજાએ જવાબ આપ્યો, “ના રે ના, આ તો એક સાધારણ શેડીવાની છે. લાખખોને ચૂંસીને એ લખપતિ બન્યો. અને પછી ક્યું થોડું દાન; કંઈ ખાસ દમ નથી જીવતો હતો ત્યારે પણ પત્થર જ દેતો. જેવું પેલું જગાણય! એ એવું નામ અમર કરવા મારે બનાવ્યું છે.”

પડેલાએ કહ્યું, ‘હા, જેવું રોજ માણસો અહીં એના નામનું નાકો નાખતા હાને છે!’

આરી છે મારા બાવલાની દલા! પતાર આપીને એક મવાલી રાખ્યો છે; એ રોજ, એને સાફ કરે છે. બિયારા મવાલીને બાન પણ નથી આ ગાવડું જાનું છે! આ જોઈને મને વિચાર આવે છે કે મરિદાના પતારદાર પૂત્રનીએ પણ મવાલી જેવા જ દોષા જોઈએ.

થોડા દિવસ પડેલા કોઈ જરોજ માણસ આવ્યો અને ગ્રસ્તમાં બોલી બેઠો.

“જેઠ, હું જીવનભર છુપી રીતે બિયારી હતો પણ એના સરકાર તારા પૂત્રમાં ઉતર્યો છે. તારા પુત્રે મારાં ધર બાંધી નાખ્યાં છે અને જાહેર રીતે મારી બેરીને ધરમાં રખાત તરોડે રાખી છે. તારા પુત્રને તું લાખખો કીધોવાને વાગ્યો આપી ગયો એના કરતાં જો મેં માર સારા સરકારનો વારસો એને આપ્યો હોત તો હું આજે તારા બાવલાની પૂજા કરત.”

આટલું કરીને એ બાવલા ઉપર પૂક્યો અને ચાલ્યો ગયો.

આજ રાત છે. કહેવા બેઠો છું એટલે સારી જ રાત જગ્યાનું મારી નવી પત્ની નાચી મણ છે અને મારો પુત્ર તદ્દન વહી ગયો છે. ખરેખર હવે મને એમ લાગે છે કે લક્ષ્મી કરતાં બાળકોને સરકારનો સારો વારસો આપવો એ જ જીવનનું પરમ કાંચ છે. જન મેળવવાની ધૂનમાં મેં મારા પુત્ર તરફ જરા પણ બાન આપ્યું ન હતું. હું એવું જીવન પણ ન જીવી શક્યો કે એના ઉપર સારા સરકાર પડે!

લક્ષ્મીને મેં જીવનનું સર્વદેવ માન્યું હતું પણ હું જોઈ શક્યો છું કે એના લક્ષ્મીએ મને જીવતાં પત્થર તો બનાવ્યો પણ મર્યા પછી પણ મને પત્થર બનાવ્યો. જીવતાં જ જીવનમાંથી મુલાકાત ન પ્રમટી તે શું આ પત્થરમાંથી પ્રમટાવાની છે!

શરીરરૂપી અંગરખું અને મનરૂપી ધોતિયું

લેખક—પ્રા. હીરાલાલ ર. દાપરિયા

આપણા શરીરને—શાબને દાંધવને માટે આ શરીરનું હંડી વગેરેથી રક્ષણ કરવા માટે તેમજ એને શુભગારવા માટે અત્યાર સુધીમાં જાતજાતના ઉપાયો ચલાવ્યા છે. આ જાંબખાં વિચાર કરતાં ફુંકેટથીક માહિતી મેળવી શક્યો છું અને પ્રસંગાનુસાર મેં એમાંની થોડીક પ્રસિદ્ધિમાં મુદ્રા છે. જેમકે “પ્રાચીન અને અર્વાચીન સમયની ઓઝોના પહેરવેશ” (સચિત્ર) ઇ. સ. ૧૯૩૯માં પ્રકાશિત થયેલી છે. આ ઉપરાંત ખીજ સામગ્રી પુસ્તકાલયે હજી સુધી પ્રસિદ્ધ મધ્ય થઈ નથી, ભેડે એ અંગેના મારા એ લેખો નામે “પામડી અને ટોપી” તેમજ “ધોતિયાં અને અબોરિયાં” અનુક્રમે “ગુજરાતી” (સાપ્તાહિક) તા. ૮-૧૧-૪૧ના દીપોત્સવી અંકમાં અને “પ્રતાપ” (સાપ્તાહિક) ના વિ. સં. ૧૯૬૪ના દીપોત્સવી અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયા છે. વિશેષમાં ‘તિલક’ નામનો લેખ (સચિત્ર) “પ્રતાપ”ના વિ. સં. ૧૯૬૩ના દીપોત્સવી અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયો છે. “અંગરખો અને ખેસ” એ લેખ આમળ ઉપર પ્રકાશિત થશે. આજે તો શરીરને અંગરખાની ઉપમા આપી રહ્યો છો (વિ. સં. ૧૯૦૪) ને “કાશી” રામમાં આને અંગે “પદ” લખ્યું છે અને ને ગુજરાતી કાવ્યદોહન (ત્રીજી આવૃત્તિ પૃ. ૪૩૧-૨)માં છપાય છે તે ફું રજૂ કરું છું.

(૧)

“અંગરખું એક તારું” રે, બનાવ્યું બહુ જુગતિ કરી, શિવનારો દરજી ડાકો રે, કાંધી છે મદા કારીમરી. કારીમરી માદિ કેવી રે કાંધી તેનો, કહેતાં નાવે પાર; ટેક. ખારિક કામ કાંધું” ઝીજું, તેના ઉપર તાપ્યા છે તાર; હોમો તો નજરે નાવે રે, કેખોને સર્વે સુરત ધરી, અંગ-૧

બાલ્ય બનાવી દોરીવાળી રે બખિયા મૂક્યા છે બહુ સાર વાણું વળે છે અક્ષત નથી એ તાણા નથી એક તાર, સારું સિંચું સંગે રે, આણું છે અંગે બરાબરી; અંગ-૨. કમરપટા ડોહો ને ફૂણી, પુટેલી પાની પ્રમાણુ તેમાં કલોચડી કાંઈ નથી વળી, શિવનારો અતુર સુગંધ. પ્રમાણુ કેવું કોણું રે, ખેસતું છે, બરાબરી; અંગ-૩. અંગરખું બહુરંગી બનાવ્યું, પૂરણુ પ્રેમ પ્રકાશ; ચોંપ દેખો ને દરજીની કેવી! શિવતાં ક્યાં નવ માસ; કાસ રજૂછાકને રે; પહેરાવ્યું પ્રજા બરાબરી; અંગ-૪

મનને ધોતિયાની ઉપમા આપી સમયસુન્દરે ધોતીયાની સજ્જાપ રચી છે. અને એ જૈન લેખકની કૃતિઓ વિ. સં. ૧૯૪૪થી વિ. સં. ૧૯૭૦ સુધીની મળે છે. આ સમગ્રાપ સૌ. કમળાકાંક્ષેન અગીયદ નીચે મુજબ શ્રીસમગ્રાપમાળા (૪. ૩૪૦)માં છપાવી પ્રસિદ્ધ કરી છે.—

(૨)

“ધોતીયા તું ધોતે મનનું ધોતીયું” રે, રખે રાખતો મેલ સમાર રે; એજે રે મેલે જગ મેલો કયો રે, અણુધોયું નરાખે ધમારે—ધો. ૧. જાન-સોરાવર સોદામણું રે, ભક્તિ તણી રૂડીપણ રે; દાનાદિક ચારે આરણ્યું રે, માંઢી તત્તલું જગ વિશાળ રે. ધો. ૨. તિહાં જીવે મુનિવર દંસસા રે, પીથે છે તપ-જપ તીર રે; શમ દમ આદે ને સિદ્ધા રે, તિહાં પડાળે આતમચીર રે—ધો. ૩. તપવળે તપ તડે કરી રે, જાળવળે વાસના જાળ રે; હાંદા ઉઠાડે પાપના રે, એમ ઉત્તણું થશે તતકાળ રે—ધો. ૪. જડતા સાળેડા શુધ્ધ કરે રે, રખે આવે સામા શૈવાળ રે; નિઘપ પવિત્રપણું રાખતે રે, ધમ નિયમ સંભાળ રે—ધો. ૫. રખે મૂકતો મન મોહણું રે, પડ મેલીને સઢેલ રે, સ્વમયસુન્દર સ્ત્રીખડી રે, સુખડી અમૃતવેલ રે—ધો. ૬.

(જાતક ૫૪ પૃષ્ઠ ૫૭૪ થી ૫૮૦)

અભિલેખનું ચરિત્ર

માણસના સંરીરનું આયુષ્ય બહુ ટુંકું છે, છતાં એટલા ટુંકા વખતમાં જીવનના અપરાધો અધરા પ્રભોનું સ્તોત્રકારક સમાધાન કરી આપનું એ આર્યોની વિદ્યાનો મહિમા છે. કેટલીક આધ્યાત્મિક જાગૃતો જાણી શકાય તેવી નથી એમ માની પશ્ચિમના માણસો છોડી દે છે તેમાં આર્યોની વિદ્યા પ્રવેશ કરીને સારા ખુલાસા આપી 'શકે છે એ આંદોની વિદ્યાકળાની અદ્ભુત કક્ષિત છે.

શ્રીમદ્ભાગવતનાં છઠ્ઠા રકષની શરૂઆતમાં પરીક્ષિત રાજા શુક દેવજીને પૂછે છે કે આપે નિવૃત્તિમાર્ગનો ઉપદેશ આપ્યો તેમજ પ્રવૃત્તિમાર્ગનું પણ સારી રીતે વર્ણન કર્યું, તે ઉપરાંત આપે નરોત્તમ વર્ણન કર્યું. અને જુઝઝગળી સ્થિતિ, નક્ષત્રો વગેરેની રચના સમજાવતે ને મકારે કરી છે તે પણ સંભળાવ્યું. હવે ને પ્રકારે માણસો ધણા પ્રકારના બપુંકર નરકના દુઃખમાં ન પડે તેવા ઉપાય મને જાણાવો વળી પ્રત્યક્ષ અનુભવમાં આવનાર રાજ્યના દંડ અને શાસ્ત્રોમાં સાંભળેલા નરકનાં દુઃખના કારણરૂપ ને પાપ છે તે માણસનો યત્ન છે એમ જાણવા છતાં પણ ને માણસ વારંવાર પાપ-કર્મમાં પડે છે તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત પણ કેવી રીતે થઈ શકે છે અને કોઈ પ્રાયશ્ચિત્ત તો હાથીના રત્નનની માફક નકામાં થઈ પડે છે એટલે કે હાથીને નરસારીએ તો તે પછી તે તરત પોતાના શરીર ઉપર ખૂબ ધૂળ ઝીણીને પાછું શરીર જેમ મેલું કરી નાખે છે તેમ માણસો કરી જુઝ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લે છે છતાં તે પછી તેવી જ જુઝ કરવા લાગે છે; તો એ કેવા પ્રકારની માયા છે અને તેને તરવાનો શો ઉપાય છે? આવી જાતના પ્રશ્નો પરીક્ષિત રાજાએ શુકદેવજીની પાસે મૂક્યા.

શુકદેવજી કહે છે કે—હે રાજા! હવે તપ વગેરે પ્રાયશ્ચિત્તથી પાપકર્મનો અત્યંતિક નાશ થઈ શકતો નથી; કારણ કે તેનો અધિકારી અજ્ઞાની માણસ છે

એટલે જ્યાંસુધી અવિદ્યાનો નાશ થશે તકિ ત્યાં સુધી પાપકર્મ થતાં રહેશે. તેથી સાચું પ્રાયશ્ચિત્ત તો ભગવત્વરૂપનું જ્ઞાન જ છે. (૧-૧-૧૧). ને પુરુષ-માત્ર પથ અનન્ય જોગન કરે છે તે રાજામાં સપડાતો નથી; તેજ પ્રમાણે ને પુરુષ નિયમ પ્રમાણે રહે છે તે ભગવત્વરૂપનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે. જેમ વાંસના વનમાં પ્રગટ થયેલ દાવાનળ વાંસોને બરમ કરી નાખે છે તે જ પ્રમાણે ધર્મનું અને મહાવાન ધીર પુરુષ, તપ ભ્રમચર્ય, શમ, દમ, દાન, સત્ય, શૌચ અને યમ, નિયમ એ નવ સાધનોથી મન, વાણી અને શરીરથી કરેલા પાપને નષ્ટ કરી દે છે. વળી જેમ સૂર્ય અધિકારનો નાશ કરે છે તેમ કોઈ કોઈ પુરુષ પણ પોતાનાં સંપૂર્ણ પાપનો નાશ કરી શકે છે. પાપી પુરુષ પશુ પોતાની સંપૂર્ણ ઉદ્ધિયો ભગવાનમાં ધારીને અને ભક્તોના સંજ કરીને જેવો શુદ્ધ થાય છે તેવો તપ વગેરે અન્ય ઉપાયથી સતો નથી. તેથી સંસારમાં ભક્તિમાર્ગ જ સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે, કલ્યાણમય છે અને બધું રહિત છે. એ માર્ગમાં નારાયણપરાયણ સુશીલ સાધુજન ચાલે છે. કારના ધમાને જેમ નદી પવિત્ર કરી શકતી. નથી તેમ ને માણસ ભગવાનથી વિમુખ છે તેને પ્રાયશ્ચિત્ત શુદ્ધ કરી શકતું નથી. જેઓનું મિત્ત એકવાર પણ ભગવાનમાં આસક્તિ થઈ જાય તો તેઓ વમરાજને તેમજ વમરા દૂતોને સ્વપ્નમાં પણ દેખાતા નથી; કારણ કે તેમ કરવાથી સંપૂર્ણ પાપોનું પ્રાયશ્ચિત્ત થઈ જાય છે. (૧-૧-૧૬)

આટલું કહી શુકદેવ પરીક્ષિત રાજાને અભિલેખ નામના એક કુમારો અને દાસીપતિ આલ્મજીની કથા સંભળાવે છે. આંદો અધ્યાત્મ બાવે અર્થ કરીએ તો અજ્ઞ એટલે માયા અને માયામાં રમ્યો-પચ્યો રહેલ દામીરથી પ્રવૃત્તિને વશ રહેલ જીવ, એ અભિલેખ સમજવાનો છે. એવા અભિલેખ હાલના કાગમાં ધણા નજરે પડે તેવું છે. અભિલેખ દાસીના સંસર્ગથી

દર્શિત શર્ધ જ્યાંથી હંમેશાં અપવિત્ર રહેતો હતો. તે નિન્દનીય વૃત્તિનો આશ્રય કરી રરતા ઉપર ચાલનાર માણસોને આંધી લેતો, લુભાર ખેલતો, ચોરી કરતો અને બીજા પ્રાણીઓને પીડા આપીને પોતાના કુકુળમાં પાલન કરતો હતો.

હાલના કાળમાં પણ દેહાલે રમખાણો મચી રહેલ છે અને ઘણા લોકો એવા અજ્ઞાનિસોધી ત્રાસ પાત્રી ગણેલ છે. તેનું કુપ્પ શરણ એ કે મયા ૧૫૦ વર્ષમાં લોકોને ધર્મનું જ્ઞાન મળેલ નથી, સામાન્ય રીતે જીવાલેલા લોકો જાણ છે. અને તેઓએ પણ વેપારી દળની જીવલણી લાંબેલી હોય છે. તે એમ બતાવે છે કે અંગ્રેજ સરકારે, ઘણા માણસોને જાણી નોંધને જીવલણી આપેલ નથી અને જેમને જીવલણી મળેલ છે તેઓમાં પણ ઘણાને જીવી જીવલણી મળેલ છે; હવે થોડા વખત થયાં અમારા સાંભળવામાં આવેલ છે કે ઇસ્લામી નિશાળોમાં ધાર્મિક જીવલણી ચર કરવામાં આવેલ છે. આદિ પણ એવી જીવલણીની ખાસ જરૂર છે. પણ નિશાળમાં ધાર્મિક પાઠપુસ્તકો જાણે થોડા છે તેમાં એક બાજુ ભગવાનનામું Essential unity of all religions છે. તે પુસ્તક હાઈડ્રોસો અને ક્રેલેન્સોમાં ચલાવી ચકાવ તેવું છે. એવા પુસ્તકોનો અભ્યાસ હિંદુઓ અને મુસલમાનો અને ખીજા પણ સાથે રહીને કરી શકે તેવું છે.

માયા વગર સંસારના વ્યવહારના કામ શર્ધ ચકતાં નથી, તેથી ત્યારે માયાનો ઉપયોગ કરવાનો વખત આવે ત્યારે અજ્ઞાની માણસ જાતચેતીથી કરવા નોંધ્યો. અજ્ઞાનો પણ આપણે જ્વલદાર કરવા પડે છે, તેનાથી રસોઈ પકાવી ચકાવ છે, દેન અને વિમાન ચાલે છે અને બીજાં ઘણાં કામ થાય છે પણ અજ્ઞાને અડીએ તો હાની જર્મ એ, તેથી સાંડથી અથવા કપડાનો ઉપયોગ કરવા પડે છે. તેની જ રીતે માયા આમે શક્તિથી વ્યવહાર કરતાં શીખવું નોંધ્યો.

પાપણા સંસારમાં આનાદિ કાળથી પ્રતિમાર્ગ નિરૂત્તિમાર્ગ ચાલ્યા આવે છે. પ્રતિમાં રહેલ શિશુઓને નીચે પ્રમાણે, બે પ્રકારની માયા નડે છે.—

૧. રામદેવવાળી માયા અથવા તજજીવવાળી માયા. આ માયામાં રહેલ માણસો માટે નીતિ અને અનીતિ વચ્ચેનો અગડો રહે છે.

૨. દેવકાળવાળી માયા. આ માયામાં રહેલ

માણસો માટે જ્ઞાન અને અજ્ઞાન વચ્ચે અગડો રહે છે.

નિરૂત્તિમાર્ગવાળા માટે રામદેવના જાણ પ્રસંગ આવતા નથી, તેમને અજ્ઞાનમાંથી નીકળીને જ્ઞાનમાં કેમ આવવું એ તરફ લક્ષ્ય આપવાનું રહે છે. હાલના કાળમાં અતિશય પ્રવૃત્તિને લઈને અનીતિ અને અજ્ઞાન જાણ વધી ગયેલ છે. લોકો કાળો જાળર કરવામાં નીતિ માની રહેલ છે અને અજ્ઞાનિસ જેવા દુર માણસો નિર્દોષ માણસોને મારી તેમના જ્ઞાન-માધનો નાશ કરવા લાગ્યા છે. એવી અનીતિ કેવી રીતે અટકાવવી તેને માટે બધા દેશના કાળો માણસો વિચાર ચલાવી રહેલ છે.

કોઈ એક માણસ બીજા માણસને મારી નાખે તો સમાજમાં એ કર્મ જાણી ધાતકી મણાય છે. છતાં ત્યારે દેશને નામે અથવા કોમને નામે એવું ધાતકીપણું કરવામાં આવે છે ત્યારે તે દેશના માણસો અથવા તે કોમના દેશના માણસો એવા ખૂનીમાં વખાણ કરે છે. એ એક મુશ્કેલી હાલના સમાજમાં ઉત્પન્ન થયેલ છે અને તેથી અનીતિને રોકા મળે છે.

વળી પહેલાંના કાળમાં માત્ર દુનિયા જ જાણ હતી હાલના કાળમાં એક દેહની આખી પ્રજા બીજા દેશની આખી પ્રજા સામે લડે છે તેથી દરેક માણસે પોતાના જવાબ માટે તૈયાર થઈને રહેવું પડે છે. તેથી દરેક માણસ માટે નીચેના ૪ પ્રકારનું ચિંતણું લેવાનું કામ જરૂરનું થઈ પડ્યું છે:—

૧. ધ્યાનજીના જેવું જ્ઞાન.
૨. દુનિયાના જેવી વીરતા.
૩. નેશ્યની પેઠે કમાવાની શક્તિ.
૪. બીજાની સેવા.

એ ચારે વસ્તુ એક માણસમાં હોવી જાણી જરૂર છે. તેથી માણસના જીવનમાં એક જ વખતે ઘણી ફેરફાર ઉત્પન્ન થાય છે અને તેમાંથી કેમ નીકળવું એ તેને મુશ્કેલી પડે.

માણસના જીવનનો હેતુ સુખ મેળવવાનો છે પણ સુખ કેટલા પ્રકારનાં છે, તેનાં સાધન કયાં કયાં છે તેની યોજના સમજાવવા ત્યારે સમાજનાં હોતી નથી ત્યારે દેહને આત્મા માની જ્ઞાન દેહના ઘણે આત્માનું સુખ માની લેવામાં આવે છે. તેને પરિણામે નીચે પ્રમાણે ૪ ઇચ્છા જાણ નોંધવી નીકળે છે.—

૧. સ્ત્રી-પુત્રની ઇચ્છા.
૨. ધનની ઇચ્છા.
૩. લેશમાં પ્રખ્યાત થવાની ઇચ્છા.

એ ત્રણે ઇચ્છાને નિયમમાં રાખવી એ ઘણું મુશ્કેલ કામ છે. એ ઇચ્છાઓને નિયમમાં રાખવી હોય તો નીચે પ્રમાણે ઉપાયો લેવા જોઈએ—

૧. વસ્તી વધવા ઉપર અત્યુદય જોઈએ અને અલસ્યતા પાળવું જોઈએ.
૨. સીનેમા, રેડીયો, પ્રેસ અને ડેગવર્ણમાં રોકાઈ કરવો જોઈએ.
૩. ઇતિહાસ અને જૂથાણવું શિક્ષણ ફેરવવું જોઈએ.
૪. વાદ્ય દેશીયું એક રાત્રી જનાવવું જોઈએ.
૫. કોમી તકરારના નિવેડા માટે પંચ નીમવાં જોઈએ.
૬. ધાર્મિક ડેગવર્ણી આપવી જોઈએ.
૭. સાધુઓ અને રાત્રીકર્તાઓએ ભેટા મળીને ઉપરની જાનવોમાં સારી ચોળના ધડવી જોઈએ.
૮. દરેક સારા કામની શરૂઆતમાં ભગવાનની પ્રાર્થના કરવી જોઈએ.

રાગદેશ ઉત્પન્ન થવાનું કારણ અજ્ઞાત છે. એ જ સાધ્ય છે. એવી માયાની અસર નીચે રહેનાર જ્યાં અજ્ઞમિલ છે. હાલ જે અજ્ઞમિલની વાત ચાલે છે તે સ્ત્રી-પુત્રનું પાલન કરતાં કરતાં ૮૦ વર્ષનો થઈ ગયો. તેને ૧૦ દિવસ હતા. તેમાં સૌથી જે નાનો હતો તેનું નામ નારાયણ હતું તે દિવસે આપને અત્યંત પ્રિય હતો. અજ્ઞમિલ પછુ એ નાના દિવસની વાતોમાં આસક્ત થઈ ગયો હતો. પોતે ખાતો-પોતા ત્યારે તે દિવસને પછુ સાથે ખવરાવે. આજ મોડમાં ક્ષમી જવાથી તે પોતાની નજીક આવતા મૃત્યુને પછુ જુલી ગયો. આની દયા થઈ માણસોની યાદ છે. કોઈ ને કોઈ આસક્તિમાં પડીને માથુસો પોતાનો મૃત્યુકાળ જુલી ગયો છે.

વખત જતાં અજ્ઞમિલનો મૃત્યુકાળ પાસે આવ્યો. તે વખતે તેને નારાયણ નામનો સૌથી નાનો પુત્ર થઈ આવ્યો. તે વખતે અજ્ઞમિલના જોવામાં આવ્યું કે ત્યાં ત્રણ અત્યંત ભવાનક પુરુષ (મનના દૂત) હાથમાં પાથ

ઈ આપ્યા. તેમનાં મોઢાં વિકરાળ હતાં. અને વાળ ખડા થઈ ગયા હતા. એમને દેખી અજ્ઞમિલ વિદ્યુત થઈ ગયો અને નારાયણ નામના પુત્રને મોટે શબ્દે બોલાવ્યો.

આ વખતે ત્યાં પોતાના સ્વામીનું નામ સાંભળી એકદમ વિધ્વંસ પાવે કીર્તન કરતા આવી પહોંચ્યા. તે પાવેદોએ મનના દૂતોને અજ્ઞમિલનો જીવ લઈ જતા રોકવા. પમદૂતોએ વિધ્વંસ દૂતોને કહ્યું કે ગરે! મમરાગની આત્માને ભૂંજ કરનાર તમે કોણ છો? તમે મેના દૂત છો અને ક્યાંથી આવો છો? તમે શું કોઈ દેવ, ઉપદેવ અથવા સિદ્ધિદેવ છો? વિધ્વંસ દૂતોએ મનના દૂતોને કહ્યું કે “જે તમે મમરાગની આત્માનું પાલન કરતા હો તો અમને સમજાવો કે મમરાગ ક્યાં છે અને મમરાગ તત્ત્વ શું છે? દંડ કેવા સંજોગમાં આપી રહાય અને દંડને પાત્ર કોણ હોઈ શકે? વળી બધા પાપી દંડને ચોખ્ખો છે કે તેમાંથી કોઈક જ દંડને ચોખ્ખો હોય છે?”

પમદૂતે કહ્યું — વેદમાં કથિત છે તે પ્રમાણે રહેલું તે જ મમરાગ છે. તેનાથી જે વિપરીત હોય તે અમમરાગ છે. વેદ સાક્ષાત્ ભગવાનના આસપાસી ઉત્પન્ન થયેલ દોષથી નારાયણસ્વરૂપ છે. વેદના પ્રમાણદાર જ સત્ત્વ, રજ અને તમોગુણ પ્રાણીઓના ગુણ, નામ, કર્મ અને રૂપ પ્રમાણે વધાપોષા, વિભાગ થયેલ છે. દરેક પ્રણીને તેમના કર્મ પ્રમાણે દંડ મળવો જોઈએ. દેહધારી કોઈપણ જીવ કર્મવગર રહી શકતા નથી, બધા આપના સુખમાં જંકાયેલા છે. તેઓ સુખ અને અસુખ કર્મથી ગરે છે. આ લોકમાં જે પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારના જીવ જોવામાં આવે છે તે જ પ્રમાણે પરલોકમાં પણ જીવના ત્રણ પ્રકાર હોવા જોઈએ. ભગવાન જમ તો બધાના અંતઃકરણમાં બિરાજમાન હોવાથી પોતાના મનથી તેનું પૂર્વરૂપ જોઈ લે છે તથા તેના અપૂર્વનો પણ એ અજ્ઞાના ભગવાન મનથી વિચાર કરી લે છે. (૧. ૧. ૪૮.)

આ ઉપરથી જાણાય છે કે મમરાગ એ કોઈ જીવ દેવ નથી પણ સર્વ જીવોના અંતર્ગતી તરીકે અંતઃકરણમાં રહેલા જ છે. એ જ શક્તિ જીવને કર્મ પ્રમાણે બીજા લોકમાં જીવ આપે છે. હવે જીવ પોતાના પરમાત્મા જન્મને કેવી રીતે જુલી ગયો છે તે જણાય છે.

યથાશક્તમસા યુક્ત ઉપાસ્તે વ્યક્તમેવ દિ ।

ન ચેવ પૂર્વમપરં મદ્દાજ્ઞમ્સ્મૃતિસ્તથા ।

(૧-૧-૪૯)

અર્થ—જેમ નિદ્રાવશ થયેલ અગ્નિની પુરુષ સ્વરૂપતા દેખાતા પોતાના કલ્પિત શરીરને પોતાનો વાસ્તવિક દેહ સમજે છે તે પ્રકારે જીવને પોતાના પૂર્વજન્મોની રમૂન નષ્ટ થવાથી વર્તમાન શરીરના સિવાય બીજા (એટલે પહેલના અને પછીના) જન્મ બાબતનું જ્ઞાન રહેવું નથી.

આવી બૃહ્થ યવાનું મુખ્ય કારણ અજ્ઞાસ છે. અજ્ઞાસનું કારણ આત્માનું અજ્ઞાન છે. અજ્ઞાનને લક્ષણે આત્માના ધર્મ અંતઃકરણમાં લાગે છે અને અંતઃકરણના ધર્મ આત્મામાં લાગે છે. જ્યારે અંતઃકરણને વિષયો સાથે સંબંધ થાય છે ત્યારે અંતઃકરણના ત્રણ ભાગ નીચે પ્રમાણે થાય છે. —

૧. દેહમાં રહેલો અંતઃકરણનો પહેલો ભાગ છે તેને અહંકાર અથવા પ્રમાતા કહે છે.

૨. અંતઃકરણનો ત્રીજો ભાગ દેહ અને વિષયની અજ્ઞામાં રહે છે તેને વૃત્તિ અથવા પ્રમાણચૈતન્ય કહે છે.

૩. અંતઃકરણનો ત્રીજો ભાગ ૫૪ વજેરે વિષયમાં રહે છે તેને પ્રમેયચૈતન્ય અથવા વિપરચૈતન્ય કહે છે.

જ્યારે વિષયનું જ્ઞાન થાય ત્યારે તે જ્ઞાનને પ્રમા અથવા પ્રમિતિ કહે છે. ભ્રમત અવસ્થામાં વિષય જડ સ્વભાવવાળો દેખાય છે છતાં તે પ્રકારની અંતઃકરણની વૃત્તિ થાય છે ત્યારે જ વિષયનું જ્ઞાન થાય છે. તે અંતઃકરણનો ત્રીજો ભાગ છે તેથી સ્વપ્નની આદ્ય ભ્રમતમાં પણ આ ત્રીજી રમત અંતઃકરણની છે. માત્ર ઉપાધિભેદથી બેદ જેવું જણાય છે. જ્યારે ઉપાધિ એક દેહમાં હોય ત્યારે ઉપધેય નસ્તુમાં બેદ દેખાતો નથી. તેથી પ્રમેયચૈતન્ય અને પ્રમિતિચૈતન્ય એક જ છે. છતાં તેમાં આદ્યો વિશેષ છે: અજ્ઞાત-અવસ્થામાં તે ચૈતન્ય પ્રમેય કહેવાય છે અને જ્ઞાન અવસ્થામાં પ્રમિતિ કહેવાય છે અને પ્રમાણચૈતન્ય તેનાથી અલિપ્ત છે. જ્ઞાનકાળે પ્રમાણચૈતન્ય, પ્રમેયચૈતન્ય અને પ્રમિતિચૈતન્ય એક જ છે. વાસ્તવમાં એક જ ચૈતન્ય ઉપાધિભેદથી ભિન્ન જેવું દેખાય છે ઉપાધિના જેવો આકાર ધારણ કરવાથી ચૈતન્ય ભિન્ન જેવું પ્રતીત થાય છે એ બેદ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનકાળે રહેતો નથી; કારણ કે ત્રણે ચૈતન્ય એકાકાર મદ્દ ગયાં હોય છે.

પણ અજ્ઞાનદશા હોય ત્યારે અંતઃકરણની વૃત્તિ વિષયકાર થાય છે અને તેથી પ્રમિતિચૈતન્ય પ્રકાર થાય છે. તે વખતે પ્રમાણચૈતન્ય પણ ઘટાકાર થાય છે; કારણ કે અંતઃકરણથી અલિપ્ત થયેલ ચૈતન્યને જ પ્રમાણચૈતન્ય કહે છે અને તે વખતે અંતઃકરણ ઘટરૂપ ઉપાધિને આકાર થાય છે. વાસ્તવમાં ચૈતન્ય એક જ છે. ચૈતન્યનો બેદ તો ઉપાધિને લઈને છે. જ્યારે ઉપાધિ ભિન્ન દેહમાં હોય ત્યારે ઉપધિભેદનો બેદ બતાવે છે. ઉપાધિઓ એક દેહમાં હોય ત્યારે ઉપધિભેદનું તાદાત્મ્ય રહે છે. સ્વપ્નમાંથી જાગ્યા પછી તત્ત એ બાબતની ખાતરી થાય છે.

આ બધાનો સાર એ છે કે જીવન-પદનું વાસ્તવ પ્રમાણચૈતન્ય જ્યારે પ્રમેયચૈતન્યથી અભિન્ન ધર્મ જાય છે ત્યારે વિષયકારના જેવો જીવ જણાય છે. એટલે તે કમને આધીન થઈ જાય છે અને તેને કમનાં ફળ ભોગવવાં પડે છે. તેથી જીવને વારંવાર દર્ષ, શોક, ભય અને પીડા કરનાર જન્મમરણનાં દુઃખ ભોગવવાં પડે છે. કોઈ પણ જીવ કમ કમ વગર રહી શકતો નથી. પ્રતિજ્ઞા સંસર્ગથી અથવા વેદાન્તની બાબતમાં ઉપાધિના અજ્ઞાસથી પુરુષનો આત્મ વિચરિત ભાવના થાય છે. હવે જ્યારે તે જીવ ભગવાનના ભગવદી ભગવાનનો સંપર્ક કરે એટલે શુદ્ધ ચૈતન્યનો સંપર્ક કરે ત્યારે તે વિચરિત ભાવના દૂર થાય છે. (૧. ૧. ૫૫).

વળી હાલના સાધનથી પણ એમ સિદ્ધ થયું છે કે દેહ અને કાળ કલ્પિત છે, તેથી ભિન્ન દેહમાં રહેલી ઉપાધિઓ પણ કલ્પિત છે અને તેથી વાસ્તવમાં એક જ ચૈતન્ય બધે બધી રહેલ છે. અજ્ઞાનદશા ઉપાધિઓને વધારે છે અને જ્ઞાનદશા ઉપાધિઓને આઠ જાય છે. અજ્ઞાનદશાનું પરિણામ શું આવે છે તે બાબત શુદ્ધ દેવજી હવે પરીક્ષિત રામને સમર્પવે છે.

પહેલી અવસ્થામાં અભિપ્રિય બહુ શાસ્ત્ર ભણવા-વાળો હતો અને સદાચારી હતો. તે વ્રત પાળતો હતો, ક્રિતેન્દ્રિય હતો, સત્યપરાયણ, અહંકારશૂન્ય, મધ્ય જીવનનું દિન કરવાવાળો અને એકાંતુ ભોજનવાળો હતો. એક દિવસે તે પિતાની આજ્ઞા પ્રમાણે ફળ-ફૂલ અને લાઝમાં લેવા ચાલે વનમાં ગયો. તે લઈને પાછો પર આવતો હતો ત્યાં માર્ગમાં તેણે એક કામી, નિર્ધન અને આચારમદ્દ થયેલો જોયો, તે યદ્દ એક બ્રહ્મ.

ચારી દાસીની સાથે દારૂ પીને માતો અને હસતો ક્રીડા કરી રહેલ હતો. તે વેશ્યાની આંખો પણ દારૂના નિશાવાળી હતી અને નિશામાં હિમત ધરાવી તેની સાડી ચોટીક ખસી મઠ હતી. આવો દેખાવ જોઈને અભમિષ મોહરણ થઈ ગયો. તેના હૃદયમાં અભમિષ એટલે માયા પેસી ગઈ. તેણે ધર્મ અને જ્ઞાન પ્રભાણે કામવેગથી કંપિત પોતાના ચિત્તને રોકવાની કુશળતા કરી પણ તે ચિત્તને યાંત કરી શક્યો નહિ. આ પ્રકારે ઓના નિમિત્તથી એ અભમિષ દામથી મસ્ત થવાથી રમ્પતિહન્ય થઈ ગયો અને મનમાં તેનું ચિંતન કરતો ધર્મથી વિમુખ થઈ ગયો. (૧ ૧. ૬૩).

હાલના કાળમાં એવા દસધી કેટલા માણસો પોતાનું જીવન ખરાબ કરતા હશે! સીનેમાના પદ્ધતિ ઉપર સીનેમાની કંપનીઓ એવા શુંગાર રસના ધણી બનાવ, જોનારાને આકર્ષવા માટે અને પૈસા હાથમાં મારે મૂકે છે અને તેનાથી બહુજાન જીવન ગ્રાહી છે. માણસો પણ વિચાર કર્યા વગર નાનાં છોકરાંઓને એવાં સીનેમા જોવા સાથે તેડી જાય છે અને પછી બ્યારે છોકરાંનાં મન કાનુમાં રહેતાં નથી ત્યારે માતા-પિતા જ મુશ્કેલી ઊભી થાય છે. આ શુંગારના ધણી દેખાવ રાંજ નજરે આવતા હોય ત્યાં અજ્ઞાની માણસો પોતાનું મન શી રીતે વશ રાખી શકે? તેથી આવા થયોને અસ્પૃશ્ય માનવામાં આવેલ છે. એવા થયો સમાજમાં જન્મ રહે તો સમાજને બગાડી નાખે છે. હાલના કાળમાં શુંગારોને એવા થય માનવા જોઈએ અને તેમને અંદરમાં જોવા બેઠાં અંદર રાખવા જોઈએ કે જેથી તેઓ સમાજને બગાડે નહિ. અભમિષ સારા હોય, પાછળથી મક્ક થયો હતો પણ વચમાં તેને સંમતોષ થયો હતો.

અભમિષે તે વેશ્યાનો સંગ કરવા માંડ્યો અને પિતાના સંપૂર્ણ ધનથી તેને ખુશી કરવા લાગ્યો. વેશ્યાના હાવભાવથી વશ થઈને તેણે પોતાની પરજેડી સતીઓના પણ ત્યાગ કર્યો. પછી ત્યાં-ત્યાંથી અન્વાયથી ધન એનું કરી તે વેશ્યાનું ઘર ચલાવવા લાગ્યો. ધનના દ્વારા વિશ્વના દ્વારોને કહે છે કે આ પાપીએ શાસ્ત્રની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરેલ છે અને તે અનાય-રણમાં પડી ગયેલ છે. તેનું જીવન પાપમય રહ્યું ગયું છે અને વેશ્યાનું અન્ન તેણે બ્રહ્મણ કૃષ્ણ દોવાથી તે અપવિત્ર થયેલ છે. તેથી અમે તેને વમરાજની પાસે

છેલ જવા આપ્યા છીએ. તેણે પોતાના પાપોનું પ્રાપ્તિ કરેલ નથી તેથી વમપુરીમાં હંડ ભોજનીને તે શુદ્ધ થશે. (૧ ૧. ૬૮).

વિશ્વના દ્વારોએ વમરા દ્વારોને જવાન આપ્યો કે :— જલુ કુખની વાન તો એ છે કે ધર્મરાજની સમાજ સભ્યોમાં અધર્મનો પ્રવેશ થઈ ગયો છે. જેને હંડ ન દેવો જોઈએ તેને તમે હંડ દેવા તૈયાર થવા છો. આ અભમિષે પરાધીન દશામાં શ્રીહસ્તિ મંત્રમય નામ લીધું છે, તેથી તેના કોરોડો જન્મનું પ્રાપ્તિ થઈ ગયું છે. (૧-૨-૭) જે વખતે તેણે “નારાયણ” એવા ચાર અક્ષરવાળું નામ લીધું તેજ વખતે તે પાપીનાં સમસ્ત પાપોનું પ્રાપ્તિ થઈ ગયું છે. અમે તેનાં પાપ કાઢીએ કર્યાં હોય પણ જો તે ભગવાન વિશ્વનું નામ લે તો તે બધાથી મોટું પ્રાપ્તિ છે; કારણકે તેમ કરવાથી ભગવાનના ગુણોની લીલા અને તેમનું સ્વરૂપ જાણવાની શુદ્ધિ હૃદયમાં થાય છે. જીજ્ઞાસુ તત્ત્વ તપથી પાપી પુરુષ એવો શુદ્ધ થતો નથી, હરિનાં નામ હરિનાં ગુણનું જ્ઞાન કરાવે છે. જે પ્રાપ્તિ કર્યા પછી ચિત્ત ફરીથી અસત્-માર્ગમાં ફાટે તે પ્રાપ્તિ ચિત્તની આત્મનિતક શુદ્ધિ કરવાવાળું નથી. તેથી પાપકર્મની આત્મનિતક નિવૃત્તિ જોઈતી હોય તો ભગવાનના ગુણોનું કરવું જોઈએ; કારણકે તે નિશ્ચય શુદ્ધ કરવાવાળો છે. ૧-૨-૧૨

કેટલાક માણસો એમ માને છે કે અમે અંદરની બર અમે તેનાં પાપ કરીએ અને પછી હેવટે મરતી વખતે “નારાયણ” નું નામ લઈશું તેથી મુક્તિ થઈ જશે, પણ તે વાત સાચી નથી. અભમિષની મુક્તિ “નારાયણ” નું નામ લેવાથી થઈ નથી પણ તેનાં પાપનું પ્રાપ્તિ થયું છે. વળી ભગવાનનું નામ લીધા પછી ભગવાનના ગુણ સાંભળવાની અને સમજવાની રચિ થવી જોઈએ. અભમિષ પણ સાને કર્મને ભક્તિ કરવા અને જ્ઞાન મેળવવા દરકાર અપેલ છે એ વાત હવે પછી આરથી. ઈર્ષિપાત્રી માણસ હેડથી વખતે ભગવાનનું નામ લે અને પછી તેના દેહ તરફ ધ્રુવી જાય તો તેના પાપનું પ્રાપ્તિ થાય છે પણ મુક્તિ માટે જે ભક્તિ અને જ્ઞાનની જરૂર છે તે માટે તેને વખત રહેતો નથી તેથી ડાઝા પુરોએ જીવનનાં ભક્તિ અને જ્ઞાન વધે તેવી રીતે રહેવું જોઈએ.

વિશ્વના દ્વાર વમદ્વારોને કહે છે કે, સંતોષી,

હરિતે, ગાયન ગાતાં, વાતા કરતાં કે મરકરીમાં પણ ભગવાનનું નામ લેવાથી માણસનાં બધાં પાપનું પ્રાપ્તિ થાય છે. જે માણસ જોએથી પડતી વખતે અથવા મોઢ લાડી અથવા ખંજર મારવા આવે ત્યારે વિવશ થઈ 'હરિ' 'હરિ' એવું બોલે તો તે માણસ વમપુરીની વાતનાનો અધિકારી નથી. (૧-૨-૧૫)

મહાવિષ્ણુએ નાનાં મોટાં પાપોનાં બુદ્ધાં બુદ્ધાં પ્રમુખિત સાઓમાં વલુવેલાં છે. પણ તે તે પ્રાપ્તિ-ત્તયી તે તે પાપ નાશ થાય છે. પણ તેનાથી પાપીનું ચિત્ત શુદ્ધ થતું નથી પણ ભગવાનના ચરણની સેવાથી ચિત્ત શુદ્ધ થાય છે. ઓપવના ગુણ જળવા ન હોય તો જે સ્વેચ્છાથી સેવન કરનારને જેમ લાભ થાય છે તેમ હરિના નામ-સ્પર્શ-ગતિના પ્રભાવ જલ્દીને અથવા જળવા વગર) જળાય તો 'પોતાના' જળ જરૂર ઉત્પન્ન કરે છે.

શુક્રેવંશ પરીક્ષિત રાખને કહે છે કે આ પ્રમાણે વિષ્ણુના હોતોએ વમના હોતોને ભાગવત ધર્મ સારીરીતે સળગાવ્યો અને અભિમિલને મૃત્યુના મુખથી છોડાવ્યો.

ધેરો નામનો તત્ત્વવેદા પોતાના "રીપબ્લીક" નામના જમવિખ્યાત પુસ્તકમાં કહે છે કે પ્રપંચી, રાગદેવી અને કામવાસનાઓથી જળમળતો, સત્તાવાંચકું, અર્ધ-કારી આ પૃથ્વીલોકનો માનવી, સામાજિક નિયમોથી નહિ સુધરે, રાજતંત્રની ચિદ્વાપ્રજ્ઞાસિકાથી નહિ સુધરે પરન્તુ જે તેનામાં પરલોકનો ભવ જાગે; માનવ-જનની કુદ્ર મર્ષાહતી પેલીપર ગૂઢ રહેલું, અનંત અતારોમાં વિસ્તરેલું જીવન જે તે સમજે, અને તેની દૃષ્ટિ જે વિશાળ થાય તો જ માનવ સુધારણા સક્ય જનરો અને સમાજમાં નૈતિક જીવનનું ગૌરવ વધશે. બીજા એક પાઠરી લખે છે કે પરલોકના જ્ઞાનથી જ માનવતાનો ઉદાર સક્ય જન છે; ત્રીજા એક જ્ઞાની પુરુષ કહે છે કે દિવ્ય જીવન કેમજન્ય વગર તમને માનવ જીવનનો મોઢો સમજવો જ નથી.

વિષ્ણુના હોતોના મુખથી નિર્ગુણ ભાગવત ધર્મ અને વમહોતોના મુખથી તથુ વેદવાળા સચ્ચુ ધર્મ સાંભળ્યા અભિમિલને થીહરિમાં બકિત ઉત્પન્ન થઈ અને પોતાનાં દુઃકમોનું સ્મરણ કરી તેને બદલે પદ્માસપ થયેલ તેને લાગ્યું કે 'જે મોઢ પૂર્વજન્મમાં મહાન' પુષ્પ કયું. હશે. નહિતર મારા જેવા પાપીને છેલ્લી વખતે શ્રી

ભગવાન વિષ્ણુનું નામ શી રીતે માદ આવે? હું મહા કપટી પાપી નિર્ભંજર ક્યાં અને ભગવાનનું "નારાયણ" એવું મંજળમય નામ ક્યાં! હવે હું મારા મન, હૃદય અને પ્રાણને વશ કરી એવા પ્રયત્ન કરીશ કે જેથી હું ધૈર અધિકારવાળા નરકમાં પડું નહિ, અને આ સ્ત્રી-સ્વ ભગવાનની માયાથી હું મને મુક્ત કરીશ (૧-૨-૩૭)

આંઠી અખ્યાત ભાવે જોઈએ તો મામાને ઓનું રૂપક આવેલ છે. તેથી જે વેસ્થાના પાસમાં અભિમિલ હતી તથો હતો તે માયાનું સ્વરૂપ છે. અભિમિલ મળમાં અનંતે સંસ્કૃત માયામાં માયા કહે છે. તેથી માયામાં પડેલા બધા માણસો અભિમિલ સમજવાના છે.

અભિમિલ પોતાના મનને કહે છે કે 'હવે દેહ વગેરેમાં હું અને મારું એવી અસત્ય શુદ્ધિને છોડીને હું ભગવાનનું છોડનું કરી ભગવાનમાં શુદ્ધિને જોડીશ આ પ્રમાણે શબ્દવારના સત્સંજયી તેને તીવ્ર વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવાથી બધા મોઢ છોડી તે હસ્તિર ચાલી ગયેલ ત્યાં સ્થિર આસનથી બેસી યોગમાર્ગનો આશ્રય લઈ, પોતાની બધી ઇદિયોને, વિષયોથી દ્વાવી લઈ, મનમાં લીન કરી લીધી અને મનને શુદ્ધિમાં લીન કરી દીધું (૧-૨-૪૦) પછી અખ્યાત યોગદ્વારા આત્માને સરીર વગેરે દસવર્ગથી પૃથક્ કરીને જ્ઞાનમય ભગવત-સ્વરૂપ પરબ્રહ્મમાં તે લીન થઈ મથે. (૧-૨-૪૧)

મન અને ઇદિયોનો સ્વભાવ સાધારણ રીતે બહાર દેખવાનો છે અને ન્યામુખી જમત સાચું લાગે છે ત્યાં સુધી તે બહાર જ દેખાવા દૂરથી તેથી વૈરાગ્યની જરૂર છે. તેની સાથે અભ્યાસ પણ જોઈએ. ગીતામાં પણ ભગવાને કહેલ છે કે અભ્યાસ અને વૈરાગ્યથી મન વંચ કરી શકાય છે. જેઓનું મન માયાના નામ અને રૂપમાં આસક્ત થઈ મથું હોય છે તેમણે મનને વગવાળના નામમાં અને ભગવાનના (સચ્ચુ) રૂપમાં આસક્ત કરવું જોઈએ. જેમ જમીન ઉપર પડી ગયેલા માણસ જમીનનો આધાર લઈને ઊઠે છે તેમ નામ-રૂપની માયામાં પડેલ જીવ ભગવાનના નામ અને રૂપનો આધાર લઈને ઊઠી શકે છે. વૈરાગ્યની ટેલેલ દૃષ્ટિથી પાંચમા સ્કંધમાં જડ ભારતના આચાર્યનામાં આવી ગયેલ છે. અવશ્ય મારે અને પાપના પ્રાપ્તિ તરીકે ભગવાનનું નામ લેવું જો શરૂઆતમાં જરૂરી લાગે છે. વેદાન્તમાં પણ કહેલું છે કે જે કૃતોપાસ્તિ હોય છે (અર્થે જેણે ઉપાસના સિદ્ધ કરેલ દેવ છે તેને) જાન

જલદી થાય છે અને તેના મનોનાશ અને વાસનાહય પશુ તરત થાય છે. જેણે ઉપાસના કરી હોતી નથી તેના ચિત્તમાં વિશેષ રક્ષા કરે છે અને તેથી મનોનાશ અને વાસનાહયને વાર લાગે છે. તેથી બહારની શુદ્ધિ માટે નિષ્કામ કર્મ અને અંતઃકરણની શુદ્ધિ માટે ઉપાસના એ જલ્દી સાધન માનવામાં આવેલ છે. એટલું કામ થયા પછી આત્મગ્ધાન જલ્દી થાય છે અને નિષ્કા પશુ તરત થાય છે. આત્મગ્ધાન થયા પછી બ્યાવહારિક સત્તા પ્રતિઆસિક થાય છે, તેમાં અંતઃકરણની યંત્રિ ઉપર ધણો આધાર છે. વૃત્તિનો આધાર અંતઃકરણની શુદ્ધિ ઉપર છે અને શુદ્ધિનો આધાર ઉપાસના ઉપર છે.

ત્યાંસુધી આગળ હોય ત્યાંસુધી અંતઃકરણના કર્મ આત્મામાં લાગ્યા કરે છે. જેમ કોઈ વખત લાલ પુષ્પની પામે રહેલ સ્ત્રીકને ભોઈ, કોઈ કાચુથી લાલ પુષ્પ ન દેખાય તો સ્ત્રીકમાં લાલપણાની શુદ્ધિ ધઈ જાય છે તેમ અંતઃકરણનું પુષ્પ દર્શન ન થાય ત્યારે કતો-ભોક્તાવાળા કર્મ આત્મામાં પ્રતીત થવા લાગે છે. પશુ એ કર્મ આરંભિત છે. તેથી જ્ઞાનથી આરંભનો અપવાદ થાય ત્યારે જીવ-બ્રહ્મની એકતા યદ્ય શકે છે, એ નિર્ગુણ સ્વરૂપના સમ્યક્દર્શનો માર્ગ છે, તેની વધારે દૃષ્ટિકત એકાદશ રહસ્યાં આપેલ છે.

પશુ અગ્નિમિલે ભક્તિયોગદ્વારા પોતાની શુદ્ધિ ભગવત્સ્વરૂપમાં લીન કરી લીધી હતી. તે વખતે વિષ્ણુના દ્વોએ બેયું કે તે એ જ અગ્નિમિલ છે. તેથી તે દ્વોએ અગ્નિમિલને પ્રજુભ કર્યાં. તે પછી તરત અગ્નિમિલે પોતાનું શરીર ગંજાને કિનારે છોડી દીધું અને તેણે ભગવાનના પાર્શ્વનું રૂપ ધારણ કયું. પછી તે બીજા પાર્શ્વની સાથે આકાશમાર્ગે વૈકુંઠધામમાં માર્ગો ગયો.

કેટલાક માણસોના મનમાં એવી શંકા થાય છે કે જો જ્ય-વિજ્ય જ્યોને વૈકુંઠમાંથી પડવું પડ્યું તો વૈકુંઠમાં જવાથી ફળ શું? તેના જવાબમાં વિષ્ણુએ એમ કહે છે કે વૈકુંઠ ત્રણ પ્રકારનાં છે. ૧. રમા વૈકુંઠ. ૨. વ્યાપી વૈકુંઠ અને ૩. ચોલક. પહેલા વૈકુંઠમાં એક શુદ્ધિ રહી ગઈ હોય તો ટીકી શકાય નથી અને ત્યાંથી પડવું પડે છે અગ્નિમિલ પહેલા વૈકુંઠમાં ગયો હતો પશુ તેની નિષ્ઠા આત્મામાં ઠીક ગઈ હતી. જ્ય-વિજ્યમાં એક શુદ્ધિ રહી ગઈ હતી તેથી તે પડ્યા હતા.

અધ્યાત્મમાથે વિચાર કરીએ તો બીજામતિમાં કહેલ છે કે ગણાં કર્મ-કર્મ કરતાં છતાં જેની શુદ્ધિ વૈકુંઠ એટલે અધિકારી રહી શકે તેને વૈકુંઠ કહે છે. એવા વૈકુંઠમાંથી જીવ પડી શકે નહિ.

આ પ્રમાણે અગ્નિમિલ જેવા પાપી માણસ પશુ ભગવાનનું નામ લેવાથી અંતઃકરણ શુદ્ધ થયા પછી અધ્યાત્મયોગદ્વારા મુક્ત થયો. તેથી મીઠરિના નામ-સંકીર્તનથી વધારે સાઈ સાધન મુમુક્ષુને માટે નથી. તે જગજ્ઞ કરવામાં આખું હોય તો માણસનું મન ફરીથી કર્મમાં આસક્ત થતું નથી. બીજા પ્રાપ્તિ કરવાથી ચિત્ત રમેણુ અને તત્ત્વોચ્છ્રાંમાં ધરાયેલું રહે છે (૧. ૨. ૪૬.)

પરીક્ષિત રાજા શુકદેવજીને પૂછે છે કે પંચદેવના કામદાનો બંધ કોણ કરી શકે એવું સંભળવામાં આવેલ નથી; છતાં અગ્નિમિલની વાગવમાં આમ કેમ જન્યું?

શુકદેવજી—અમના દ્વત ત્યાંથી વળીને પોતાના સ્વામી સંધમની પુરીના અધિપતિ યમ પામે ગયા અને યમને પૂછ્યું કે “સંસારમાં પુણ્ય, પાપ અને મિત્ર એ ત્રણ પ્રકારનાં કર્મ કરવાવાળા જીવોના કર્મનાં ફળ દેવાવાળા શાસક ખરેખરા કેટલા છે? જો જગતમાં ઘણા શાસક હોય તો કોને સુખદુઃખ પ્રાપ્ત થશે અને કોને નહિ થાય? જો જગતમાં ઘણા ઈશ્વર હોય તો જગત શી રીતે ચાલી શકે? અને તો એમ સમજીએ છીએ : આ જગતમાં જીવેને કર્મ પ્રમાણે ફળ દેનાર તમે એકલા જ છો, છતાં હાલતા કાળમાં આપનો દંડ ચામતો નથી એમ લાગે છે અને અગ્નિમિલનો જીવ લેવા ગયા ત્યાં જ વિચિત્ર ગદારના સિદ્ધ. દ્વોએ આવીને અમને રોડીને પાછા કાઢ્યા. એ કાણુ હતો? અગ્નિમિલે તો કહત “નારાયણ” એટલું નામ લીધું તેટલામાં એ જ પાર્શ્વદેવે હાજર થઈને અમને દૂર કાઢ્યા” (૬-૩-૧૦)

યમરાજે જવાબ આપ્યો કે “માગ સિવાય એક સ્થાવર-જંગમના સુખ અધીશ્વર છે. તેમનામાં આ આણું વિષ તંતુમાં પટ્ટની સમાન એતમોત છે, તેમના અશ (બદા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ)ની અંદર ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લય થાય છે અને બધા લોક નાથેલા જગદની મારફત તેમને આધીન છે. તું અને બીજા જેવા તેમની લીધાનો કાંઈ કર્મ સમજી શકતા નથી. જેમ ઘડો પોતાના પ્રકારક નેત્રને જાણી શકતો નથી તેમ જીવો પોતાના પ્રકારક સામિત્રે રહેલ પરમાત્માને દ્રિષ્ટિ,

મન, પ્રાણ અને હૃદય કે વાણી નણી સકતાં નથી. માયાપતિ જમદીધર શ્રીહરિના કૃત તેમના સમાનરૂપ અને ગુણવાળા હોય છે અને તેઓ આ લોકમાં વિચર્યા કરે છે. એવા કૃત ભક્તિ કરનાર મનુષ્યોને તેમના યતુઓથી બચાવે છે. (૬-૩-૧૮).

આંહી ભગવાનના કૃતોને અર્થ સાધુ-સતો એવો કરીએ તો સાધુ-સતો ભક્તિ કરનારને સત્સંગ કરાવી આમળ થાવાવે છે એવો અર્થ પણ નીકળી શકે છે. ખાસ કરીને જેઓ ભગવાનનું નામ લેતા હોય તેમને ઘેર સાધુ-સતોને જવાનું મને છે. પછી તેમના સત્સંગથી ભક્તો આગળ વધી શકે છે.

યશસ્વતઃ કહે છે કે:-

પતાવાનેષ લોકેડસ્મિન્પુસ્તાં ધર્મઃ પરઃસ્મૃતાઃ ।
ભક્તિયોગો મગચલિ તન્મામપ્રદણાદિમિઃ ॥

૬-૩-૨૨

અર્થ-આ લોકમાં ભગવાનનું નામ લેવાથી જે ભક્તિયોગ થાય છે તેને માણસનો સરમિષ્ઠ ધર્મ માનવામાં આવે છે.

જુઓ! ભગવાનના નામનો પ્રભાવ કેવો છે! અમીરિય પણ એ પ્રભાવના બળથી મૃત્યુના પંજમાંથી પડી ગયો. મનુષ્યોના પાપોનો સમૂળ નાશ કરવા માટે ભગવાનના ગુણ સંબંધી નામ-કીર્તન એ મદાન સાધન છે. તેથી એવા પુરુષો મારા હૃદને પાત્ર નથી. તેઓ પાપ કરતા નથી છતાં કેઈ પાપ તેમનાથી યદ્યપ્યપિ તે ભગવાનના ગુણ ગાવાથી તે પાપ નષ્ટ થઈ જાય છે. જેઓ શ્રીહરિની ગદાથી રસિત છે તેમની પાસે તમારે જનું નહિ. યમ કહે છે કે:-તેમને હૃદ દેવામાં હું તથા સાક્ષાત્ કાળ પણ સમર્થ નથી. તમારે તો નીચેના સ્વભાવવાળા માણસોને જ મારી પાસે લાવવા.

૧. જેઓ શ્રીહરિના ચરણકમળથી વિમુખ હોય અને નરકના દારૂપ પોતાના ઘરમાં આસક્ત હોય.

૨. જેમની હ્રમ ભગવાનનું નામ કદાપિ લેતી ન હોય, જેમનું મન ભગવાનનું સ્મરણ કરતું ન હોય, એવા અધમ પુરુષોને તમારે મારી પાસે લાવવા.

૩. મારા કૃતોએ-તમે જે અપરાધ કર્યા છે તેની ભગવાન क्षમા કરે એવું હું ઇચ્છું છું.

શુદ્ધેવજી કહે છે કે આ પ્રમાણે યમરાજે તેમના કૃતોને ભક્તિનો પ્રભાવ સમજાવ્યો. શ્રીહરિના ઉદાર ચરિત્રાનું વારંવાર યવલ્લ અને કીર્તન કરવાવાળા પુરુષોનું અંતઃકરણ ભક્તિથી અનાયાસે જેવું શુદ્ધ થાય છે તેવું વ્રત વગેરેથી શુદ્ધ થતું નથી આવે. પુરુષ માવાના શુદ્ધોમાં ફરોથી ફસાઈ જતો નથી. (૬-૩-૨૩).

ભક્તિમાર્ગનો સિદ્ધાંત એવો છે કે જે ઉદ્ધિષ્ઠો વિષયો તરફ દોડીને જવનું અંતઃકરણ ખખડે છે તેમને જે ભગવાનના ઉપયોગમાં લગાડી દોય તો તે ઉદ્ધિષ્ઠોને કામ મળે અને અંતઃકરણની શુદ્ધિ થાય. જે વાણીથી માયાની વાતો જુદા થાય તે અંતઃકરણને દુષિત કરે છે પણ તે વાણીથી ભગવાનનું નામ લેવાય અને ભગવાનના ગુણનું કીર્તન થાય તો અંતઃકરણ શુદ્ધ થાય છે. કાનથી માયાની વાતો સાંભળીએ તો અંતઃકરણને ખખડે છે પણ તે જ કાનથી જે ભગવાનના ચરિત્રો સાંભળીએ તો અંતઃકરણ શુદ્ધ થાય છે. મનથી અનાત્માનું ચિંતન કરીએ તો તે ખખડે છે પણ તેને જે આત્માના ચિંતનમાં લગાડીએ તો તે શુદ્ધ થાય છે. તેવી જ રીતે આંખ, હ્રમ વગેરે બીજી ઉદ્ધિષ્ઠોને પણ ભગવાનનું કામ આપીએ તો અંતઃકરણને શુદ્ધ કરે છે. આ બાબત ઇશ્વર રક્ષકમાં શુદ્ધેવજી પરીક્ષિત રાગને વારંવાર કહેલ છે.

જ્ઞાનમાર્ગમાં વૈરાગ્યથી વ્યવહાર એટલો કરવાની સૂચના વારંવાર આપવામાં આવે છે અને જે થોડો વ્યવહાર બાકી રહે તેનાથી આત્માનું અસંગપણ વારંવાર જણાવવામાં આવે છે. અંતઃકરણના ધર્મો આત્મામાં જણાય એવો પ્રકારનું અત્યંત હોવાથી જ્ઞાનથી તેની નિહાલિ થાય છે. પણ તે વ્યવહાર વધારે હોય તો એ બૂધ દૂર થઈ શકતી નથી. જેમનો વ્યવહાર વધારે હોય તેમને માટે નામસ્મરણ અને નામ સંકીર્તન એ ઉત્તમ સાધન છે અને જ્યાં પાપનો નાશ કરનાર છે. જની શો તો સ્વિસમાં પાંચ સાત વખત અંધો કશા નામસ્મરણ કરવું કે જેથી માયાના સરકારો ભેર કરે નહિ. આવા અજ્ઞાસની સાથે વૈરાગ્ય પણ નોંધવું. તેથી દલે નારદજી દક્ષના પુત્રોને અન્યાસી બનાવતો એવી કથા આપવી. (અપૂર્ણ)

ભારતની વિભૂતિ : વેદ, ઉપવેદ, વેદાંગ, સ્મૃતિ, પુરાણ અને દર્શનો

આલેખક:—શ્રી વિમલકાંતર શાસ્ત્રી.

ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ અને અથર્વવેદ એમ ચાર વેદ છે. શુક્લ યજુર્વેદ અને કૃષ્ણ યજુર્વેદ એમ યજુર્વેદમાં બે ભેદ છે. સંહિતા, બ્રાહ્મણ, આરણ્યક, અને ઉપનિષદોનો વેદમાં જ સમાવેશ છે. ધ્વજસરવરૂપના જ્ઞાનની પ્રાપ્તિનાં સાધનોનો સાક્ષાર ઉપદેશ કરવો એ વેદની પ્રમુખ પ્રવૃત્તિ છે. તેમજ અંતઃકરણની શુદ્ધિનાં અને તેની એકામતાનાં સાધનોનો ઉપદેશ કરવો એ વેદની ગૌણ પ્રવૃત્તિ છે.

વેદમાં અનેક ઠેકાણે સકામ કર્મોનું નિર્દેશ કરવામાં આવ્યું છે તેમજ કેટલેક ઠેકાણે અજ્ઞાનના રુચુઓનો વિનાશ કરનાર અભિચાર કર્મોનું નિર્દેશ કરવામાં આવ્યું છે. અર્જુન એ અગ્ર વેદમાં અશુક પ્રકરણમાં આપણને ન અમે એનું તેમજ વાંચનાં સકાર્ય થાય એવું આલેખન નજરે ચડે છે. અને એથી અનેક વિદ્વાન બ્રાહ્મણ પોતાની અદાને વેદ પરથી ચસિત કરે છે.

મને લાગે છે કે આવા વિષયના વિશિષ્ટ પ્રયોગને ભારતના સાચા અજ્ઞાનને પ્રોહ અને અંતરી દૃષ્ટિથી ભેગો અને વિચારવો બેધર છે. જે જમાનામાં એનો હિંમત થયો છે, એ જમાના તરફ નજર કરી એમાં વર્ણવેલા વિષયોનો ઠીક સમન્વય કરવો બેધર છે અને નહિં તો વેદને વખોડવા કરતાં તમારે તમારી શુદ્ધિ-ચકિતને વખોડવી બેધર છે; કારણ કે એ એ વિષયનું તથ્ય મંજન કરી તારતમ્ય ઝાંટી સકવા સમર્થ નથી.

પોતાનું અને પોતાના સર્માંવહાર્યોનું ઠરીર નીરામ અને દહ હોય, તેમજ નિવાસસ્થાન, અન્નપચ, આભૂષણો, એ વગેરે ઉપયોગી પદ્ધતિઓ પોતાના અને અર્તિધિઓના ઉપયોગ પૂરતાં મળ્યાં હોય, રુચુઓ તેમજ હિંસક પ્રાણીઓ કે જે પોતાના પર સતત દુઃખવો કરનારાં હોય તેમને પોતે શાન્ત કરી નાખ્યાં હોય તો જ નિવાસ મનુષ્ય ધ્વજસરવરૂપની પ્રાપ્તિનાં સાધનોનો અભ્યાસ પ્રથમ અને શાન્ત મને કરી શકે એ માટે ખેતી વિગેરે

સકામ લૌકિક કર્મોની માફક થતાં સકામ અલૌકિક કર્મોનો ઉપદેશ વેદનાં અનેક રથને કરવામાં આવ્યો છે.

વિશેષમાં આનાં સકામ કર્મોની સફળતાથી એની વેદ પરની અદા મળ્યુંત અને અને વેદે પ્રતિપાદન કરેલાં અંતઃકરણની એકામતાનાં અને ધ્વજસરવરૂપની પ્રાપ્તિનાં સાધનોમાં કામ કરવાની એની અભિરમિ થાય.

જેમનાં અંતઃકરણો તીવ્ર દેખ-નોંધથી ભરેલાં હોવાને કારણે જેઓ પોતાના રુચુઓને શમા આપી સકતા નથી અથવા જેઓ રુચુઓ પર પ્રેમ રાખવાની વૃત્તિને ફળથી સકતા નથી અને બની શકે એટલું રુચુનું અનિષ્ટ કરવા રાતરિત ઝંખતા હોય છે, તેમને પણ શાન્તની મધોદામાં લાવવા અને પોતાના કર્મના પરિણામનો વિચાર કરાવી તેમના અંતઃકરણમાં રહેલા તીવ્ર દેખના સ્વકારોને શિથિલ કરવા વેદમાં અભિચાર કર્મોનો ઉપદેશ કર્યો છે.

જેથી એ પોતાના રુચુને વિષ આપીને, અથવા એના નિવાસસ્થાનને આગીને, અથવા એકામતામાં એને રુચુઓ મારીને ન મારતાં અભિચાર કર્મથી જ રુચુ મારવાની ઇચ્છા કરે છે. એકાદ વારના અનુભવથી વેદમાં એને અવૃદ્ધ અદા મળે છે. અને એ એના પ્રત્યેક વચનને વિશ્વાસની લાગણીથી શ્રુત્યે છે. એની નજર જ્યારે એ વચનનું મનન કરતી થાય છે, કે "અભિચાર કર્મનું ફળ નરકપ્રાપ્તિ છે." ત્યારે રુચુને મારી નાખવાની વૃત્તિને વેગ આપનાર દેષ શિથિલ થવા માટે છે. અને અંતઃકરણને જ વિશ્વસ્ત મન્યમાંથી ઠસ્યાણોનો રાદ રોધવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

એટલે વેદમાં વિદિત અભિચાર કર્મોનું પણ મારી નજરે આ રીતે સાદર દેખાય છે.

અંતઃકરણની શુદ્ધિ વિના એની એકામતા સંભવિત નથી એ તો સામાન્ય વાત છે. તેમજ અંતઃકરણની એકામતા વિના ધ્વજસરવરૂપ તર ન થઈ શકે એ પણ

નેપાથમાં એક હસ્તલિખિત પુસ્તક મળ્યું છે. તેમાં લખ્યું છે કે “લુદની પૂજા કરવી, એ શિવની પૂજા કરવા બરાબર છે.” “સ્વયંભૂ પુરાણ” નામના છૂદ્ધ પુસ્તકમાં “પશુપતિ” (નેપાથના શિવજી)ની પૂજા કરવા આજ્ઞા કરી છે. હુંકમાં “લૈનધમ” અને “ચૈદ ધમ” ના લોકોને શિવ-પાર્વતી તરફ દેવભાવ ન હતો, અને આને પણ નહીં. ઉલટાં કેટલાંક શિવનાં તથા દેવીનાં સ્તોત્રો સુદાએ બને ધર્મમાં મળી આવે છે. નામો પણ તેઓમાં પ્રાયઃ શંભુ, શંકર, મહાદેવ સંબંધી અને દેવીનાં નામવાળાં જણાય છે. ત્યારે આધુનિક વૈષ્ણવી વાઘવાળાઓ શિવ અને દેવી સંબંધી નામ તરફ પણ સુખ ધરાવી દરિદ્રાકરને ઠેકણે દરિદ્રાશ્રી અને લૈન ધર્મીને વૈષ્ણવી દીક્ષા આપ્યા પછી પૂર્વાના તેના શિવ-દાસ નામને જરૂરી સ્થાનદાસ વિષે રેરકાર કરે છે એ કેવલ દેવમુક્ત જ છે.

કંબોડીયામાં જે પ્રાચીન શિલાલેખો મળ્યા છે તે વધાવની ભાષા સંસ્કૃત જ છે—અવગર્ભન અને પૂર્ણ-વર્મનના શિલાલેખ તો શુદ્ધ સંસ્કૃત ભાષાના જ છે. સંસ્કૃતના આ શિલાલેખોની સમાનતા ભારત વર્ષના પ્રાચીન શિલાલેખો તોડે પૂર્ણ રીતે કરી શકાય છે. કંબોડીયાની ભાષા દેવનાગરી જેવી તો નહિ પણ જંમણી ભાષાની સમાન છે. કંબોડીયામાં પાણિનિ,

પતંજલિનાં વ્યાકરણ, તથા વાત્સ્યાયનનાં “કામસૂત્ર”, અને “શમાપણ” “મહાભારત” “વેદાન્ત” પુરાણાદિનાં ત્યાંના લોકોને જ્ઞાન હતું અને આ રીતે ત્યાં પ્રાચીન કાળમાં હિન્દુ સભ્યના પ્રકારી હતી, અને વૈદિક, પૌરાણિક દેવોને પૂજનારી તેમાં પણ ખાસ “હરિદર”માં એકતા માનનારી પ્રગ્મ હતી.

હિન્દુધર્મમાં પણ લખ્યું છે કે,

યો દરે ચ દરો સાક્ષાત્ મેદં પદ્યન્તિ મુદધીઃ।

સર ઘર્ણસંકો નૂનં વિક્ષેપો માવિતાત્મભિ ॥

જે મનુષ્ય દરિદ્રમાં બેઠે લુહિધી જુએ છે તેને નિહાનોએ અવશ્ય કરીને વર્ણસંકે બાલુવો. જરિ દરં મિન્નહવં માઘવત્યઘમો નરઃ। દરિદ્રમાં ભિમ રૂપે અધમ નર જ બાવના કરે છે. કેટલાંક વૈષ્ણવી વાઘવાળા શિવને જીવકોટિમાં માની તેને વૈષ્ણવ માને છે. હિન્દુ વૈષ્ણવ તરીકે પણ તેને વર્ણન કરતા નથી. શિવરાત્રિને દિવસે પુણ્યપોષી ધરિદાપૂર્વક ખાધ છે. કેટલાંક ‘કપડું’ “શિવ” કહેવામાં આવતા શિવ નામથી અબકાઈ જવાથી ‘શિવી આપ’ને બદલે ખીલી આપ કહે છે. શિવનાં દર્શન ન થાય એ માટે તેમનાદેવળ આગ-જાધી નીકળતાં ઓતી માફક લાગ કાઢે છે. એવા બધા શિવદેવ કુશરકેદર કરનારો થા વાંકીયા રૂપનારો છે. “શિવ” નામ જ કથાણકારી છે.

જગતનાથ—

(પૃથ્વી)

વસંતસુપ્રભાતને પવન મંદ વાયે, અને જરે મધુર દૂતને કવન કહ્યુંમાં કોકિલા; ઉધા મૃદુલ હાસ્યથી સદૃશ વિશ્વ ઉભળતી નિહાળી તવ રમ્ય મૂર્તિ, સુખ હૈકું ત્યાં પ્રાચલું. વહે જીવનજોજ માનવ સળે-કંઈ કાંજલાં, કુધાતુર જનો કહીં કહેણ આર્તનાદો કરે; જહીં કરત નાય ભીષણ હરિહતા દાળ સી, દયામય! સુખારવિહ તવ જાળતો ત્યાં ય હું. પરાગ-વનપ્રપંચમાં, ધનુષમેધના વર્ણમાં, શુકા, શિખર, કંદરા, ઉદધિતા મહાજાનમાં, પ્રભા અરુણની અને ધવલ અંદનાં રક્તિમાં પ્રલો! નીરખતો તને, જીવનના નવ રૂપદને. ન જાણું જહ મૂર્તિમાં જગતના પાપાણની તને, સદૃશ વિષમાં તવ નિવાસ રહ્યો મહા..

‘રાજેન્દ્ર’

“ હરિહર સંપ્રદાય ”

લે: શાસ્ત્રી શ્રી રેવાસંકર મેઘજી દેલવાડકર

પ્રાચીન ભારતીય સમ્પત્તિનો પ્રચાર લંકા, અલ્લહેશ, સોવામ, કંબોડિયા, મલાયા, જાવા, સુમાત્રા, બાલી, અરધાનિસ્તાન, તુર્કેસ્તાન, ચીન, જાપાન, વિગેરેમાં હતો.

વર્તમાન કંબોડિયા હિન્દો-બોના દક્ષિણ ભાગનું નામ છે. રહેવંશમાં રહુના દિગ્વિજયમાં કંબોજ દેશનું નામ છે. હાલ ત્યાં ગૌદ ધર્મ છે ઇ. ૪૦૬ થી ૫૦૨ માં એક જયવર્ધન રાજાએ રાજા ક્યું હતું. તે કોઈન્ય જોરનો હતો. તે પછીના ત્રીજા ઇસ્લામવાર્ષાએ એક મહિરમાં એક મૂર્તિની સ્થાપના કરાવી કે જે અર્ધી વિષ્ણુ અને અર્ધી શિવ હતી. અને તેની સામીતીમાં કંબોડિયામાં “હરિહર સંપ્રદાય” નો પ્રચાર હતો; કારણ કે અન્ય-રથાતોમાં પણ એવી જ હરિહરની મૂર્તિઓ મળી આવી છે. મહોયર પ્રાન્તમાં “હરિહર” નામે એક ગામ છે અને ત્યાં હરિહરની મૂર્તિવાણું દેવાલય છે. શાસ્ત્રમાં પ્રાચીન સમર્પણ હરિહરમાં એકતા જ મનાય છે; કિન્તુ પાછળના વૈષ્ણવી વાડાવાગાઓએ “હરિહર” માં બેદની દીવાલ બીધી કરી હર-શંકરની નિન્દા કરી છે. કિન્તુ નરસિંહ મહેતા જેવા અન્ય વૈષ્ણવ કહે છે, કે:—
“ ગંગાધર ને ગોકુલપતિમાં જે કોઈ માને ભેદ, કહે નરસિંહ તે વૈષ્ણવ નહિ પણ અધમ ભતિ કહે વેદ ”
એ યોગ્ય જણાયું છે. કોવા વૈષ્ણવ આજે જયસ્થેજ મળશે.

કંબોડિયામાં શૈવ ધર્મ

ઇ. ૧૩મી સદીના મધ્ય ભાગ સુધી કંબોડિયામાં હિન્દુ રાજાઓનું રાજ્ય હતું. ઇ. સ. ૧૩મી સદી સુધી કંબોડિયામાં “મહેશ્વર” ધર્મનો પ્રચાર હતો. કંબોડિયાના રાજાઓ પહેલાં શિવની પૂજા કરતા હતા. વર્તમાન “અંબોજી” નેતુ પ્રાચીન નામ “અંબાપુર” હતું. તેમાં સિંહલે એક શિવમંદિર બનાવેલ. તેમાં શિવ-લિંગની સાથે દુર્ગા, શંકુ, તથા વિષ્ણુની મૂર્તિઓ પણ સ્થાપન કરાવી હતી. તે પછી તે સ્થાન પર ખ્રીષ્ટ “ત્રૈલોક્યેશ્વર”નું દેવાલય સ્થાપન ક્યું હતું.

અવધર્મનું રાજ્ય એક “બ્રેશ્વર” શિવલિંગની સ્થાપના કરી હતી. “શકિમાબોન”માં મહેન્દ્રમાંએ

પોતાના વિજયની પ્રુશાસીમાં એક “મિરીશ”, શિવ-લિંગની સ્થાપના કરી હતી.

“કંબોજ”ના શિલાલેખમાં ઇ. ૬૦૪ ને ૬૨૪ની સાથે છે, તેમાં “શંકુપદ”નું વર્ણન છે. શિવજીની પાદુકાની પૂજા ભારતમાં નથી, પણ કંબોડિયામાં તેનો ઉલ્લેખ મળી આવે છે. આમ કંબોડિયામાં શિવનાં મંદિરો મોટી સંખ્યામાં બોદકામ કરતાં મળ્યાં છે. યશોવર્મા રાજાએ પોતાની રાજધાની “યશોધામપુર” ચાલુ નામ “અંબોજી”માં શિવલિંગની સ્થાપના કરી હતી. તેનું નામ “દેવરાજ” રાખ્યું હતું. કંબોડિયાના પ્રાચીન રાજાઓના સમયમાં શિવધર્મ જ રાજ-ધર્મ હતો. યશોવર્માએ “યશોધામપુર”માં એક વિશાળ શિવમંદિર બનાવરાખ્યું હતું. તે દેવાલયની વિશાળતાનો પરિચય આજે પણ તેનાં અંદરેથી જણાઈ આવે છે. યશોધામપુરમાં મધ્યમાં “ધેવોન” સ્થંભની ઉપર શિવની મૂર્તિની સ્થાપના કરી હતી. આ સ્થંભના મધ્યની જગ્યાઈ ૧૫૦ ફૂટ છે. તે ચિત્રાય ખીજ ૪૦ નેટલા નાના સ્થંભો છે, જેની ઉપર ૪ યુગવાળા બ્રહ્માની મૂર્તિઓ છે વર્તમાન “વૈન્તોઆમ ચમર” નજરનું પ્રાચીન નામ “હરિહર” હતું.

ખ્રીસ્તી અને ઝેવોને અન્યોન્ય દેખ ન હતો.

આધુનિક કેટલાક વિદ્વાનોના મત એ છે કે, જાવા-લથીગૌદ ધર્મ, જાવા, સુમાત્રા સહ કંબોડિયામાં ફેલાયેલો; કિન્તુ થોડાક સમય પછી બૌદ્ધ ધર્મની સાથે તાંત્રિક ધર્મ પણ પ્રચલિત થયો, અને બુદ્ધની મૂર્તિ સાથે શિવની મૂર્તિ પણ પૂજવા લાગી. જાવામાં પણ તે વખતે “લોકેશ્વર” અને “તારા” શિવ અને ઉમાનું ૨૫ લઈ રહ્યા હતા. કંબોડિયાના “અંબોજી”ની શિવમૂર્તિમાં આજે પણ બુદ્ધની મૂર્તિ મળતી જોવામાં આવે છે. કંબોડિયામાં એક સ્થાનમાં એક જ મૂર્તિમાં બ્રહ્મા, વિષ્ણુ તથા શુદ્ધ અનેલા મળી આવે છે. આથી જણાય છે કે, તે વખતે લોકો બુદ્ધને શિવનો અવતાર માનતા હતા. અથવા જ્યાં સમાન માનના હતા. કોઈ દેવામાં તેમને ભેદ ન હતો.

નેપાલમાં એક હસ્તલિખિત પુસ્તક મળ્યું છે. તેમાં લખ્યું છે કે “ભુદની પૂજા કરવી, એ શિવની પૂજા કરવા બરાબર છે.” “સ્વયંભૂ પુરાણ” નામના સુદ પુસ્તકમાં “પશુપતિ” (નેપાલના સિવજી)ની પૂજા કરવા આજ્ઞા કરી છે. કૃષ્ણમાં “જ્ઞેન ધર્મ” અને “બૌદ્ધ ધર્મ” ના લોકોને સિવ-પાર્વતી તરફ દેવતાવાદ ન હતો, અને આજે પણ નથી. ઉલટાં ક્રેટાંકે શિવનાં તથા દેવીનાં સ્તોત્રો સુદઝિએ અને ધર્મમાં મળી આવે છે. નાગો પણ તેઓમાં પ્રાચ: ચંદ્ર, સંકર, મહાદેવ સંબંધી અને દેવીનાં નામવાળાં જણાવે છે. જ્યારે આધુનિક વૈષ્ણવી વાદનાગણો સિવ અને દેવી સંબંધી નામ તરફ પણ સુમ ધરાવી દરિયાં કરને દેકાણે દરિકૃષ્ણ અને જ્ઞેન ધર્મોને વૈષ્ણવી દીક્ષા આપ્યા પછી પૂર્વાના તેના સિવ-દાસ નામને બદલી સ્થાનદાસ વિગેરે ફેરફાર કરે છે એ કેવલ દેવમૂલક જ છે.

કંબોડીયામાં જે પ્રાચીન શિલાલેખો મળ્યા છે તે બધાની ભાષા સંસ્કૃત જ છે—અવવર્તન અને પૂર્ણ-વર્મનના શિલાલેખ તો યુદ્ધ સંસ્કૃત ભાષાના જ છે. સંસ્કૃતના આ શિલાલેખોની સમાનતા ભારત વર્ષના પ્રાચીન શિલાલેખો જોડે પૂર્ણ રીતે કરી શકાય છે. કંબોડીયાની ભાષા ફેવનાગરી જેવી તો નહિ પણ ત્રાશી ભાષાની સમાન છે. કંબોડીયામાં પાણિન,

પતંજલિનાં વ્યાકરણ, તથા વાત્સ્યાયનનું “કામસૂત્ર” અને “રામાયણ” “મહાભારત” “વેદાન્ત” પુરાણાદિ તોના લેખિતે જ્ઞાન હતું અને આ રીતે ત્યાં પ્રાચીન કાળમાં હિન્દુ સભ્યના પ્રવર્તી હતી, અને વૈદિક, પૌરાણિક દેવાને પૂજનારી તેમાં પણ ખાસ “દરિકા”માં એકતા માનનારી પ્રજા હતી.

હિન્દુધર્મમાં પણ લખ્યું છે કે,

યો દરે યે હરી સાક્ષાત્ મેદં વશ્યન્તિ મૂઢધીઃ ।

સર ઘર્ણલંકો નૂનં વિહીયો ભાવિતાત્મસિઃ ॥

જે મનુષ્ય હરિદરમાં બેઠે છુદ્ધિથી જુએ છે તેને વિદ્યોતોએ અવસ્થા કરીને વર્ણસંકર જણાવે. હરિ હરં મિન્નરૂપં માઘવત્યઘમો નરઃ । હરિદરમાં મિત્ર રૂપે અધમ નર જ ભાવના કરે છે. કેટલાક વૈષ્ણવી વાદવાળા સિવને છવકોટિમાં માની તેને વૈષ્ણવ માને છે. હિન્દુ વૈષ્ણવ તરીકે પણ તેને વર્તન કરતા નથી. સિવરાત્રિને દિવસે પુણ્યપાળી ધર્માદાપૂર્વક ખાધ છે. કેટલાક ‘કપડું’ ‘સિવ’ કહેવામાં આવતા સિવનામધી અજઞાઈ જવાથી ‘સિરી આપ’ને બદલે ખીસી આપ કરે છે. શિવનાં દર્શન ન થાય એ માટે તેમના દેવજાન બાજુ નીચેનાં ભીની માથે ઘાજ કાઢે છે. એવો બધો સિવદેવ કુલછેદ કરનારો યા વાંકીયા ટાપનારો છે. “સિવ” નામ જ કલ્પાણુકારી છે.

જગતનાથ—

(પૃથ્વી)

વસંતસુખભાવનો પવન મંદ વાયે, અને
જરે મધુર દૂજને કવન કણ્ઠમાં ડોકિલા;
કિંવા મૃદુલ હાસ્યથી સદૃશ વિન્ધ ઉભળતી
નિહાળી તવ રમ્યમૂર્તિ, ગુજ હેડું ત્યાં ન્યાયનું.
વહે છવનખોજ માનવ રણે-કહાં કાંઝલાં,
હુધાતુર જનો કહીં કરણ આર્તનારો કરે;
જહીં કરત નાથ બીધણુ દરિકતા કાળ શી,
દયામય! ગુણારવિદ તવ જાળતો ત્યાં ય હું.
પરાગ-વનપુષ્પમાં, ધનુષમેધના વર્ણમાં,
ગુફા, શિખર, કંદરા, ઉદધિતા મહાગાનમાં,
પ્રજા અનુલુની અને ધરવ ચંદ્રનાં રક્ષિતમાં
પ્રણામી નીરખતો તને, છવનના તવ રખંદને.
ન સાણું જડ મૂર્તિમાં જગતના પાપાણની
તને, સદૃશ વિન્ધમાં તવ નિવાસ રહ્યો સદા

‘રાજેન્દ્ર’

સંસ્કાર

લેખક: શ્રી જયેન્દ્રરાય ભગવાનલાલ દુરગાજી

“એમ. એ. વિદ્યાનારિધિ”

શબ્દ એ અપ્રમેય વસ્તુ છે. શબ્દબદ્ધરૂપે કૃતિ ભગવતી એટલે રતવે છે. નાદ એ શબ્દ છે, પ્રણવ એ શબ્દ છે અને અખિલ વિશ્વમાં પ્રસરી રહેતો વિનાદ એ પણ શબ્દ છે. એટલેજ વિદ્વાનો કહે છે કે એક શબ્દના પણ પરિપૂર્ણ ગાંધી પ્રલહાદાનની અને પરમ પદની પ્રાપ્તિ કરી શકાય છે.

દેવભાષાને આપણે સંસ્કૃત ભાષા કહિયે છિયે. એથી મહિમા-શક્તિ એ છે કે એના બધા શબ્દો યોગ્ય મૌલિક શબ્દો અથવા ધાતુઓમાંથી ઉદ્ભવ થયા છે. અને એ મૌલિક ધાતુઓ વા શબ્દો પ્રકૃતથી પોતાની ગેરેજ, સાર્થ અને અનર્થ થાય છે. જેમો કે રૂપ શબ્દ અકાર, ઉકાર અને મકારનો છે. આ એ શબ્દ થાયતું આદિ રૂપ છે. ઉ એ મખ્યરચાતીય છે અને મ એ ઔધુગરૂપે શબ્દોચારની અન્તિમ કલારૂપ છે. આથી શબ્દશક્તિના આદિ મૂળ અને અત રૂપ હોઈ હેંકાર એ અખિલ વિશ્વરૂપ છે.

આ ત્રણ અક્ષરોની મધ્યમાં ઉચારરૂપી સ્વર છે. તે જોડે ધર્મ જાપ, રચૂલ ધર્મ જાપ, મદાગણુ ‘હ’ રૂપ ધર્મ જાપ એટલે એત્મમાંથી ‘અદમ્ય ધર્મ જાપ છે, અદમ્ય એટલે થયો છવ: અદ્યકારવાળો આત્મા. મૂળે એ ને સર્વભાષી પ્રણવરૂપ આત્મા એ જ મહાપ્રાણવાન મધ્યમાં થયો. એટલે છવ, ‘પ્રણવ’ અને ‘પ્રાણ’ શબ્દોનો સમન્વય પણ સદગત દેખાઈ આવે એવો છે. વળી ‘પ્રણવ’ એ પણ પરમાત્મતત્ત્વનું વિશેષ-નવ (નતીન) સ્વરૂપ છે.

આની જ રીતે સરકાર શબ્દ પણ સદગતસિદ્ધ અર્થવાળો શબ્દ છે. ધાતુ અને તેને લાગતા સખ ઉપસર્ગથી તે ઉત્પન્ન થાય છે. કંઠમાંથી મૂળમાંથી ને બંજનો ઉત્પન્ન થાય છે તેનો પ્રથમ બંજન ક છે. અર્થો પરમ સ્વરૂપ પરમશક્તિ બંજન કરનાર પ્રથમ

ઉત્પન્ન થનાર ‘ક’ એ અક્ષરક્રિયાનો અને બહાનો વાચક છે. ‘કામ’નો પણ પ્રયોગાદર ક છે. ભગવાન મનુ કહે છે એમ સર્વ ક્રિયાઓ કામમૂલક છે. વળી જુ પણ એક મૌલિક ધાતુ છે. જેમાંથી ત્રણે આર્થ ‘કદ’ ‘કત’ ઈ. શબ્દો થયા છે. અને આ ‘ક’ ધાતુ મતિ થવાના અર્થમાં પ્રવર્તે છે. ‘કામ’ના બીજાથી પ્રકૃતિ એ કૃ ધાતુનું આ રીતે તાત્ત્વિક અર્થ બીજ છે. ધૃશ્વરને આ રીતે આપણે વિશ્વના કર્તા કહિયે છિયે અને પરમાત્મા રૂપે તેને જ આપણે આત્મા કહિયે છિયે; કેમ કે આ વિશ્વ એથી સીધારૂપ-લીધા જેવું છે. વેદાન્તની દૃષ્ટિએ માવારૂપ-આનિરૂપ-મુખનુષ્ટિયાના જણ જેવું મનસંકલ્પનારૂપ મિથ્યા છે. આ જુધું દેખાતું વિશ્વમાત્ર એક અદિતીય બ્રહ્મ જ છે. અહીં ‘કર્મ’ બીજું વાસ્તવિક છે જ નહીં.

દરે વિચારવાનો રહ્યો ‘સખ’ ઉપસર્ગનો ભાવાર્થ. ‘સખ’ ઉપસર્ગ ‘સખળી તરશ્ચી’ના ભાવાર્થમાં વપરાય છે. આમ સખળી તરશ્ચી સરતો હોય, વહન ચાલ્યા કરતું હોય તેને સંચાર કહેવાય છે, ચારે તરફ ચાલવા-ચરવાતું હોય તેને સંચાર કહે છે. એટલે આ રીતે વસ્તુનું ‘સર્વતોમુખીકરણ’ અથવા ‘સખળી તરશ્ચી’ જનાવતું એવો અર્થ સરકાર શબ્દમાંથી નીકળે છે.

સામાન્ય રીતે તો આપણે સારા સરકાર, ખોટા સરકાર, એવા શબ્દોનો ઉપયોગ કરિયે છિયે. પણ સરકારનો વધારે રૂઝ અર્થ મુખ સંસ્કારના ભાવમાં છે; કેમકે સાદુ ક્યું એને જ આપણે ‘ક્યું’ કહિયે છિયે. બાકી તો ક્યું ને ન ક્યું સરખું જ ગણાય છે. એટલે સરકારનો અર્થ સખળી તરશ્ચીસાર જનાવવાની ક્રિયા એ બાવ તરફ જાય છે. આ રીતે સર્વતોમુખી સારી બનેલી બાવાને આપણે સરકાર બહા કહિયે છિયે, સરતોમુખ મુયોગ્યતા વળી છવનમર્થને આપણે

અસ્મૃત કદિયે ઢિયે પોતાના જીવનને જિહાત ભાવનાઓ અને આચાર વડે જેવો સરસ જનાવું દોષ એને આપણે સંસ્કારી કદિયે ઢિયે.

વિશેષ કરીને સંસ્કાર સજ્જ આ રીતે સરીરને-પૃથ્થ, સૂક્ષ્મ અને કારણ સરીરને ઘાતુ થાય છે. આત્મા સ્વત નિર્ગુણ નિષ્ક્રિય દોષાથી વાસ્તવિક રીતે એને એ માત્ર ઓપચારિક રૂપે જ ઘણુ કરાય છે. આ રીતે સરીરના ગભીરાનથી અંતેષિ સુધીના સંસ્કારો નિષ્ક્રિયતાએ યોજા છે જેથી આ તનુ (સરીર) આર્પણ, પ્રાણચલ, વિપ્રત્ય આદિ પ્રાપ્ત થાય છે. પુરુષ તેમજ સ્ત્રી-સરીરને પણ સંસ્કારવાન કરવાનું દોષ છે અને તે બન્નેના પ્રકૃતિજન સેદા અને ભાવોને અંગે બન્નેના સંસ્કારમાં ભિન્ન ભિન્ન વિધિઓ છે. પ્રકૃતિમૂલ ભિન્નતાને દષ્ટિમાં રાખી સમજીને આપ' શાસ્ત્રોએ

વ્યવસ્થા કરેલી દોષાથી તેમાં અધિકારએ ભિન્નતા દેખાય છે. આ ભિન્નતા વડે જ પ્રકૃતિમૂલ જગતમાં પ્રકૃતિનિયમને અનુસરતી સંસિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. શુભ, કર્મ, સ્વભાવ અને શક્તિ વડે જે ત્યાં દોષ ત્યાંથી તેનો અધિકાર નિશ્ચિત થાય છે.

આ ઉપરથી 'સંસ્કાર'એ વિગુદ્ધિ અને ઉન્નતિનું એક પ્રધાન સાધન છે એમ હસિત થાય છે. 'તપ' એ વિગુદ્ધિનું એક પ્રધાન સાધન દોષાથી યમ-નિયમાદિ તપશ્વરી એ સંસ્કારની એક આવશ્યક પ્રણાલી છે. અને સંયમનો મહામાર્ગ ને ધર્મ, એ સંસ્કારનો પણ મહામાર્ગ છે. આ રીતે પરિણામે ધાર્મિકતા અને સંસ્કારિતા બેન્નેનું વાસ્તવિક એકત્વ જની જાય છે. સર્વતોમુખ સર્વતો-ભદ્ર સંસ્કાર એ જીવનને સર્વતઃ સુખમય, સદાચારમય અને સંસિદ્ધિમય બનાવે છે અને તેથી જ તે સર્વને સાધ્ય અને ઉપાધ્ય છે.

રત્ન-પરીક્ષા

લે. પ્ર સ્ત્રી . સંસ્કારશાસ્ત્રી

* * *

ભાઈ-સુવેદો! પરદુઃખભજન વીર વિક્રમના પુરાણા મંદારમાંથી આ તેજસ્વી મણિ મળ્યો છે, એનું મૂલ્યાંકનું છે.

પારેખ-મહાભાઈ! નમ છે ભાઈ પાણીદાર છે.

રાગ-પણ તેનું મૂલ્ય?

પારેખ-અમક જેટલું.

રાગ-અને ચમક?

પારેખ-આપના જેટલી.

રાગ-તો પછી મારું મૂલ્ય શું?

પારેખ-સાબાજી! આપો જેવી સમા તેવો જ સમાધર.

રાગ-એ જાશે મમાંગી ભાગા છે. નાણા સાથે મરખારી કદો.

પારેખ-તો આમે હંદગીમાં આવું નમ જાણું છે, નતો કદી ખરીકું છે; વેચવું તો દર રજું.

સમા-રત્નો વીરમેજા છે, સોયથી મેળવાય છે, સક્રિયથી સચવાય છે. સંભળાય છે કે ચિત્રમને કાંઈએ પૂછેલું, 'આ મણિનું મૂલ્ય શું?' તો એ વીર કહેલું મનરાજને ફક્ત એક આશ્ચર્ય. મારીને પગાઓ છે.

રાગ-તો પછી મારવાનું મૂલ્ય કેટલું?

સમા-એ તો મારનાર પોતે જ જાણે. બાકી એક કથા હોઈ ચડે છે. ભરવાડને ઢીરા બજારો બકરીને મને બાંધ્યો. મકાલી કહે છેડી દે, પાંચ ઠેર ઠેરી આપું. કદાઈ કહે તેને નદિ મને. હું તેટલા પેઠા આપીશ. કાપડિયો કહે એક રોનેરી મેળું આપું. જવે રીએ જ મૂલ્ય કહ્યું.

રાગ-તો પછી જોરેરીનું મૂલ્ય કેટલું?

સમા-એના ધરની મૂડી જેટલું.

રાગ-એ ખોટી વાત છે, પરખ એતો કથા છે. દરખમાં એ રહે છે, મૂડી સાથે તેને કસો સંજય નહીં. સમા-તો પછી કદા અને કલાધરની કીમત કથા વર્ત જ આંકી શકે.

રાગ-આંકી જ નહિ ખીલવી શકે. વાલીના ભવથી સમીય નાસતો ત્યારે સાથે દતુમાન પણ તમ તમ ખાજતો, રામચંદ્ર જ તેને મુદિકા આપી મહાતીર બનાવ્યો.

સમા-સાવ સાચી વાત છે. સોના સંજે કાચ પણ ઢીરા જેવો ચમકે છે. જેસલની જુદાઈ સક્રિય સતી તોરસના સંજ પછી જ પીગણ કરતી થઈ છે. પ્રભાકરની શ્રીમાંસાએ જેને વ્યારો મરવેલો, એ જ છેડારને ટાંક મચાર્યો દસ્તામલક બનાવ્યો તો,

રાજા-વિષયાન્તર જની 'ગયું' છે. મહિતું મૂલ્ય એ પ્રકૃત વિષય છે. (સભા મૌન બેસે છે. કાંઈ જુવાન આવે છે) જુવાન-(સ્વમત) મહિતું મૂલ્ય માપી મારે મૂલ્યવંતા થવું છે. દીર્ઘમંત્ર કળવી એ એક કીર્તિ કળા છે. કળા માગે છે પ્રયોગ, પ્રયોગ યાદે છે સાધનો, સાધનોને જોઈએ સંપત્તિ, સંપત્તિ વસે છે શ્રીમતો પાસે. કળા વસે છે ગરીબો પાસે. શ્રીમતોને હોય છે શ્રીમતો મઠ, કલાધરને રહે છે કલાતું ગૌરવ. સુંબઝ સામે સુંબઝ ધરો બન્ને છે. જરી જશે. શક્તિ શક્તિને આકર્ષતી નથી ઉઘટો વિરોધ કરે છે. મઠ વિરુદ્ધ ગૌરવ દૂર દૂર જાય છે. શ્રી-કસાના સુગેળ વિના મતો ઉઘ યાય છે ! કેમ ? શ્રીમતોનો તો ઉઘ જ છે. ત્યારે કલાધરને શું અસ્ત છે ? અસ્ત ના બોધાય, તંગી ના ના. જેતું ઉઘ કલાના પ્રદેશમાં રમે છે તેને બાજ સ્થિતિનો ખ્યાલ જ નથી. કલાધાર આ કુન્વરી સૃષ્ટિએ જીવ નથી એ તો ઉચ્ચ અતિ ઉચ્ચ દેશમાં વસે છે આ ભૂમિધાને બોલવવા મઠે માનવી મંથત કરે છે. કથા પરાપકારી છે. પરાપકાર સાચું સન્માન યાદે છે. કલાધરને રહેતું કલાતું ગૌરવ એ દ્રશ્ય નહિ પણ જ્ઞાન છે. જે પોતાને વૃદ્ધ લેખે છે તે ઉચ્ચને ન તો પેમે, ન તો માપી શકે છે. તો પછી શું કલાધર શ્રી-મઠને આધીન થવું ? આધીન નહિ આકર્ષકારક. સેદાગરે કહ્યું હજાર ઘોડો પવનપંથી છે. ત્યાં સવાર આવે ત્યાં ઘોડો ઝાડ યાય. રાજા કહે જડ છે. કાઠીની ચે કીર્તન નથી. કુવરે જોયું સાચે પાણીવાર છે અન્ન-જ્ઞાતિપડછાયો ચે સહેતો નથી. મોહુ ફેરવી સવાર યયો. અથ સાચે એ રત્ન નીડયો. પરીક્ષા જેવા કસતાં લેવી એધરી છે. બેવકૂફ પરીક્ષકો કસાઈ કરતાયે દૂર છે. પરીક્ષા કઠિના લેવી જાત્રાળાં પ્રાણહારિણી ॥

સોનાને અગ્નિ મહી, નાખ્યો ત્યાં સોનાર, મૂળને પાણી ચયો, દેખ પરીક્ષકોળ.

છતાં મારે પારખ બની નિગળું પાણી લાખતું રહ્યું. કેમકે—

પાત્ર કયે નહિ પામના, પાત્ર ચહે નહિ દાસ્ય, મોતું રજુકો ના કરે, રજુકે એ તો કસિય.

જય યાઓ સભા અને સભાસદોનો, જય યાઓ આ સંભોના સભ્યપદની આ દાસને પશુ એક છંજ છે.

રાજા—રંગીનનું મૂલ્ય રસિક જ આંકી શકે એ. સિક્કાન્ત છે. આપ આ મહિતું મૂલ્ય કદી શકો?

કલાધર—રમત વાતમાં, સાવન અને સમય અપાય તો.

સભા—તમારા આધર્યે એટલો વિશ્વાસ તો અવશ્ય પેદા કર્યો છે.

સભા—ચિંતાકર્ષક દરેક છે. સુરમ્ય એક બાજ હિપ જરીયાનની ગાદી છે. વચ્ચે મહિતું મૂક્યો છે. ફરતો નવ મોતી છે. નવે નવ એક ચપ્પને મહિતું કાંતિ અર્પે છે. અથવા તો મહિતી કાંતિ નવેને આકર્ષી બધું એકકાંતિ કરે છે. મહિતું-જોતીની એકત્ર પ્રજા ગાદીને શોભાવે છે.

રાજા—સુંદરની સૌન્દર્ય છટામાં બોલતુવર્ગ મોહાય છે ખરીદનારનું ખ્યાન તો ફેળ પાણી હિપ જાય છે.

સભા—બોક્તા સિવાય સૌન્દર્યનો પછી માહક નર પશુ કોણ છે ?

રાજા—ઉપયોગ અને ઉપભોગ બન્ને કૃતિ મિન્ન છે ઉપયોગમાં વિવેક હોય છે, ઉપભોગમાં મોહ જ છે. માણુના પાણીનો તેથી પૃથક્ વિવેક જરૂરી છે.

સભા—આ ટંકુગેળામાં અકળ એક મહિતું છે. બાજ સાથે જરીયાન ગાદી ખાલી બારદાન છે. 'જર-જર હો વા જરીયાન, બારદાન મુદ્દા સાથે જાય છે.' મોતી એક, એકતું છે. હવે મહિતું આપ જ કહો.

કલાધર—અંક ચક્રે નવાણું છે

રાજા—અને એકલાતું ?

કલાધર—એટલો એકનો એક છે. સાથે જ નવાણું છે, બાંધી મૂકી લાખની ઉધારી વા ખાય, એ કીર્તનની કુન્વી છે.

સભા—આપનું કથન રમખીકરણ માગે છે.

કલાધર—સન્મતો 'સવતીનું' એ કાગ છે. મહિતું-મોતીને એક કરનાર દોગ સમજ શકે છે.

પ્રધાન—મિત્રો ! તમારું અમારું રાજધિરાજનું, દેશમાં સમગ્ર રાષ્ટ્રનું પાણી ત્યાં પરખાય છે. મહિતું એક નંબ છે, નંબ એકતું હોય નહિ; એકતું હોય તે નંબ નહિ નંબ જોડ માગે છે જોડ લાખ લાખની છે. જપાની કાંતિને મહિતું, પોતામાં સમાવે છે. નવ કાંતિ સમાવી છે, દશમી વેરાઈ જાય છે. જે નેટધાને સમાવી શકે, તેટલું તેનું મૂલ્ય છે. રીંગો કળક, નવ મોહના બધવાણું એ જુદું કાંઈથી કદી રાખ છે.

સભા—તો પછી રત્નો નવનાં નવ છે, મહિતું મૂલ્ય નવ છે; નવને નવ અદાર છે.

કલાધર—હિપ-રીંગે હોય તો અદાર સંખ્યા યાય છે, તે જ પડપો પડખ ઘાતાં નવાણું બની જાય છે.

સભા—નીચે છે કે પડ્યે છે એ શા પ્રમાણે
ઓળખાય છે ?

કલાધર—સમાપતિ તે કદી શકે હૃદય તમારા
કણુથી શકે; એક આખા નંમ સાથે સભા આવી જાય
છે. જુઓ ! સેવકસેવક ભાવમાં સેવા, ધ્રુજ અને ચાહ-
નાના વિષયો ભિન્ન ભિન્ન છે. સેવક સેવે છે સ્વામીને,
ધ્રુજે છે દ્રવ્યને અને ચાહે છે બચ્ચાને. તેથી ઉપર-
નીચે રહે છે. પત્નીમાં સાધ્ય-સાધનનો અભેદ છે:
સેવે છે પતિને, ધ્રુજે છે પતિને ને ચાહે છે પતિને:
તેથી પડખો પડખ છે. તેથી અંતઃગી બાવ છે. અહીં
જુઓ રત્નો એ પોતે જ પોતાની કંતિ મણિમાં સમર્પી
છે, મણિની પ્રજા તે સોને લધને માદી સુધી વ્યાપી
છે. માલવ દેવના ઉત્કર્ષ સાદૃ તમે સર્વેએ વિવાહલા
માધવપતિને સમર્પી છે. સમાપતિની યુગ્મયાહકતા
માલવભરમાં વ્યાપી છે. તેથી આપણું માધવ નવાણું
લાખ થાય છે. એ એતું મૂલ્ય છે. હું તો આટલું
જણું છું.

રાજ—છતાં મણિતનું તત્ત્વ મદન છે. આદ્યમાંથી
ત્રણ ત્રણની ચાર દાર મણાય છે. નવમાંથી તો વળી
આઠ કરી શકાય છે. પ્રેરણની ચાતુરી છે. એકની એક
ચલુ થવા ચલાય છે, થવી જ નોઈએ.

પ્રધાન—સત્ય વાત છે. મુખ સાથે ફર્પણ મળતાં
પ્રતિનિજ ત્રીણું થાય છે. પતિ પત્નીનો અભેદ પ્રતિ-
ત્રીણું બાલક લાવે છે એમ થવું જ નોઈએ. નહિ તો
પુરુષ નપુસક છે વા પત્ની પોતે વન્ધ્યા છે. વેલુપ્રજાહ
એક છે, કદાપ્રવાહ ભિન્ન છે. જન્મેના સાથ મળતાં
વેલુમદ્રા ત્રીજ છે.

રાજ—તો પછી સમસ્તનું મૂલ્ય નવાણું નહિ પણ
એક કરોડ થાય છે. સ પૂણું એ અંક છે.

સભા—મહારાજનો દિસાગ મહારાજ જ સમજાવે.

રાજ—નવ મોતી નવ છે, એક મણિ એક છે.
એક મળીને દસ છે. બાકી બીજું ધન્ય છે. ધન્ય
અંકની ઉપર છે દેસ સમસ્ત ને અમાલ્યમંડલ માલવ-
પતિને હૃદયે છે, હું તો કેવલ એક છું. તમારાથી રૂડો
લાગું છું.

સભા—આ કલાધરે પણ સમાનેહીક શીક અઘાવાની
આપણું શુભ નામ ?

કલાધર—આ દીન દાસનું નામ છે ધરૂપર.

સભા—પતિ તો તમે પણ માલવ દેવના અર્થ
તંત્રને શદ કરવા આ સભામાં જ ગિરાજો. તમે
મળતાં સમાને આક્રિ નવ થશે. સદા નવની નવ રહેશે.

સભા—જય હો નવાણું લાખ માલવનો ! જય હો
કરોડ માલવપતિનો—

નિશ્ચયી અંદમા રાત્રે, શોભે છે અંદથી રાત્રિ,
ચન્દ્ર-રાત્રિ મળી જન્મે, દીપાવે આભની કંતિ.
પંડિતોથી સભા શોભે, સભાથી છાત્રે પંડિતો;
સમાને પંડિતો સાથે, મળીને રાજવી રાત્રે.

—શ્રી વેલુમદ્ર

★

વિદ્યાર્થીની પ્રાર્થના

અધ્યયન જીવનનું પ્રથમ અંગ છે. નાગવેદ જન્મનો
પ્રથમ અન્થ છે. શ્વલ્લચારી વિદ્યા માટે ઇટલી કંપના
કરે છે તે આ પ્રાર્થનાથી જણાય છે. પચ્ચા વિનાનું
અન્ન અને વર્તન વિનાનું મજુતર કેવલ વિષ થાય છે.
તેથી જીવન ધરવાની આ ઉચ્ચ પ્રાર્થના છે—

ઐ વાઙ્ મે મનસિ પ્રતિષ્ઠિતા । મનો મે શાન્તિ
પ્રતિષ્ઠિતમ્ । શાન્તિર્ શાન્તિર્ મ વચિ । વેદાય મ
આળીરયઃ । યુતં મે મા પ્રદોસી । મનેત જઘીતેત
મદોરાપ્રાન્ન અનુસંદધામિ, ક્રતંતં વદિષ્યામિ ।
સત્યં વદિષ્યામિ । તમ્મામયતુ । તદ્ વચારમયતુ
મયતુ મામ્ । મયતુ વચારમ્ ॥

વાણી મારી મનમાં રહી છે, મનમાં વાણીમાં
રહું છે. હું મનમાં છે તેવું બોલું છું, બેલું બોલું
છું તેવું પાણું છું. હવે હે વેદવિદ્યા ! મારામાં આપ
સ્પષ્ટ પ્રકટ થાઓ. હે મારા વાણી અને મન ! મારા
મટે વેદવિદ્યા લાવો. હે શ્વલ્લ ! મણેલું જુલાય
નહિ એવી મેધાશક્તિ મને આપો. હું આ
અધ્યયનનું રાત્રિ-દિવસ ચિન્તન કરું છું. હું કાત
(મનમાં કશે તેવું) બોધીશ, હું સસ વીશ. અને જેવું
બોધીશ તેવું આચરીશ. હવે મને મેધાદાન આપી
જયાવો, આચાર્યને અધ્યાપનરૂઢા આપી જયાવો,
જયાવો અને શિષ્યને, જયાવો મારા ગુરુને !

ૐ શાન્તિ શાન્તિ શાન્તિ

★

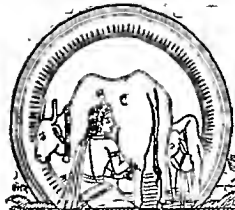
ધર્મ-સત્ય

હું મટી તું થવું એજ અજ્ઞાનતા,
તું મટી હું થવું જ્ઞાન બાણેડ
તું-પણું વિશ્વને હું-પણું શ્વલ્લને,
મર્મમાં ધર્મનું સ્થાન બાણેડ

—મોદી શ્રી પ્રજ્ઞાસ દીલાધર

ભારતીય સંસ્કૃતિનાં પ્રધાન અંગોની સામાજિક તુલના

લેખક—શાસ્ત્રી કેશવલાલ વિઠ્ઠલજી મહેતા.

સો માનવી કુખને છપ્પે છે એથી ધાઠણ, કાનિય, વેશ્ય ને યદ્દ એ વલ્લ્યપુટજી, અથવા દરેક સરથા, અથવા એવાં બીજાં મોટા ન્હાનાં મોટાં મંડલોના અન્તર્ભૂત બાધારણીય લક્ષણો, 'સર્વોદય'ને લક્ષ્ય બનાવી રહેલાં હોય છે.

આ 'સર્વોદય'નો અર્થ આપણી પરિભાષાનુસાર, 'ભારતીય સંસ્કૃતિના ભક્ષ્યાન્ન સમી પોષક અને આદર્શ સમાજને દિવ્ય સાય આપતી એક શક્તિ'—એમ કહી શકાય; કારણ કે સર્વોદયનું પ્રથમ સોપાન જ સમાજ-સુધારણાની સંસ્કૃતિપોષક દેશ-કાલાનુસાર સાધન સામગ્રીની જ બધા ઉમારતથી સુદૃઢ રીતે ચણાયેલ હોય છે. જોઈએ દરેક જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા અને આધ્યાત્મિક સાધન-પૂર્તિ કરવા માટે તત્પર જ હોય!

...સમાજસુધારણાની શબ્દાઓ, મંડલો શાખાઓ, આદિ પશુ જન્મતી પેઢે જરૂર કરતાં રહે છે; કારણ કે એ જન્મેના સર્વોદય અટક છે. જન્મેના સમન્વય કરીએ તો સુક્ષ્મ દાંડએ જન્મેને દેહ છે, મન છે અને મતિ છે. જન્મે પરિવર્તનશીલ છે—આદિથી સંકલન શકી રહે.

નવા વિચાર, નવું કલાકોસલ, નવા અવિચાર અને નવા વિજ્ઞાનવિકાસ પ્રતિદિન સમાજસુધારણા સ્વરૂપે જન્મતાં પ્રવર્તી રહ્યાં છે. આજથી સો વર્ષ પહેલાં વાર્તામાનિક વિજ્ઞાનવિકાસની કલ્પના નહોતી અને ભાવિ વિજ્ઞાનસમૃદ્ધિની આજેય કલ્પના નથી. એટલે દુઃખમાં હાલમાં સંસાર-સમાજ કહેવાતી રીતે, ખૂબ જ આજળ વધી રહી છે, તો પણ આજે એ સંસાર સમાજને શાન્તિ કેમ નથી? એ જ એક મોટો મહત્વનો પ્રશ્ન બની રહે છે. આજનો સમાજ આપણને શા માટે કહી રહ્યો કે 'મારા દેહ મહિન થઈ ગયો છે. મને કપાસનાઓએ ઘેરી જાધો છે, મારા હાથ પગ દેરા

પડી ગયા છે, મને જૂથ છે કાળજૂતી... મિત્રોએ કેમ?...'

આજ એના સુકદ પુકાર ને હલપમાં સુદૃઢ સ્થાન આપી આપણી સંસ્કૃતિનાં સર્વ અંગો વિકસાવવા અને સુદૃઢ કરવા માટે, એને સામુદ્રિક વિવેકપ્રથા અને દેશ કાલાનુસાર સ્વાતંત્ર્ય પ્રજાલી સમર્પણ કરી, સ્વચ્છન્દતા, રોકવા આપણે કટિબદ્ધ થવું જોઈએ, એજ આ લેખનો હેતુ છે. દરેક માનવીની આ મહાપ્રત્યી હરજ છે. એથી જ આપણે આત્મા કૃતમૂલ જનશૈ અને આપણે એથી જ 'સર્વોદય'ની સીમાએ પહોંચી શકીશું અખ્યાત-સ્વરૂપે મહાધી, શારીરિક સમ્પત્તિ પણ નૈસર્ગિક પ્રાપ્ત કરી, સુસંસ્કાર-આર્પ સંસ્કૃતિના એક પુનિત આરે પ્રયાશુધિકારી બની, પરમ શ્રુતિ સમ્પાદન કરીશું.

આપણું આધુનિક કર્તવ્ય છે—એવું છે!...પ્રાચીન કાળમાં આપણા ઋષિ-મુનિઓએ આપેલા પ્રાણ સમી આ સંસ્કૃતિને વિકસાવવા હા કરવા એનાં દરેક અંગો ઉપર પોતાના વિચારો સારી રીતે દર્શાવ્યા છે. હજુ મુઠો એ પરમ પુનિત મહાત્માઓની વિચાર-ધારા જન્મતને સન્માર્ગે પ્રયાણ કરાવી રહી છે, તો પણ હવે એ જલ્દ થઈ ગયું છે!... (જલ્દ જોવી કેમ? છે) આપણું જ માનસ અવિશ્વાસ મસ્ત હોવાથી એ વિચાર-ધારા સંસ્કૃતિપોષક થતાં પણ આપણને દેરવા અ-સમર્થ બની રહેલ છે. આપણે જ એમાં શોધ છે, આપણે જ એમાં પૂરા જવાબદાર છીએ. કારણ કે આપણાં માનસ ગિધકુલ સંકુચિત અને નમજાં થઈ ગયાં છે. એથી આપણે આપણું વર્ચસ્વ ગુમાવી બેઠા છીએ... છતાં જ દારી જવું આપણને પામવે નહિ! હજુ જ આપણે એ માટે પુનઃ પ્રયાણ કરવું જોઈએ, એ આપણી હરજ છે.

એ માટે ઔદી પ્રધાન કારણ 'મનને વશ કરવું' એ છે. મન વશ થયા પછી એનો ક્રમિક વિકાસ શરૂ થશે. પછી મનોજલથી આપણે બહુ કરી સંકીર્ણ આત્મજલ સર્વવસ્તુસંપાદક છે ન.

આપણી કાપિમુનિએ દરેક રમૂસ સૂક્ષ્મ ક્રિયાઓમાં સંસ્કૃતિ પ્રધાન અધ્યાત્મવાદ પૂર્ણ જાણી રહી છે. એથી સંસ્કૃતિપ્રાત અધ્યાત્મવાદ ન આપણા જીવનનું કેન્દ્ર બિન્દુ છે. આપણી દરેક વસ્તુઓ અધ્યાત્મતત્ત્વની સ્વભાવ વશ ભૂમિકા પર ન પ્રતિષ્ઠિત રહે છે.

આપણા કાપિમુનિઓએ ઇદિલૌકિક અને પારલૌકિક એમ દરેક વિષય ઉપર આજીવન-જીવનની બધી ધટના ઉપર આધાર, નિર્દા, મૈથુન, અરે! મધ્યમ સામાજિક રમૂસ ક્રિયાઓમાં પણ અધ્યાત્મ દૃષ્ટિથી વિચાર કર્યો છે. એઓની દૃષ્ટિએ બધુંય આત્મમય હતું. તેઓ પરમ પુનિત મહાત્માઓને અધ્યાત્મ ન 'સત્ સ્વરૂપ' અને બીજું બધું ન 'અસત્' હતું વળી સ્વીય સંસ્કૃતિનાં પ્રધાનમંગ જેવાં કે આર્યોની વર્ણાશ્રમ વ્યવસ્થા, ધાર્મિક સંસ્કારો આર્યોની દિનચર્યા જાત અને જગતનાં સાધનો સાધેનો સંબંધ ઇલાહિ સર્વ અધ્યાત્મલક્ષણિત છે. ભારતીય સંસ્કૃતિ અધ્યાત્મમય છે.

પ્રાચીન કાળમાં જેવો અધ્યાત્મવિકાસ થયો હતો એની આજે આપણા મસ્તિકામાં કંપના યે જોડી શકતી નથી, એથી આજે અધ્યાત્મજાનથી વિહીન અને નળજા ધર્મ ગમેલા આપણા માનસમાં સત્યાસત્યનો વિચાર સૂઝા કરવાની શક્તિ રહી નથી.

આપણા મહાન મંત્રદ્વય મહર્ષિઓએ તો કોઈ જ્યોતીષી રીતે ન અધ્યાત્મવાદને સમાજવાદની સાથે સંકળેલા હોતા એની રમૂસ ક્રિયાઓમાં પણ આત્મવાદને સુદૃઢ રચાવે હતું.

એઓનું જીવનમુદ્ર—'ત સત્ત્વં છયેં માર્તિં (કઠ ૩-૨-૧૬) નિત્યોન્નિત્યાનામ્ ચેતનમ્ચેનાનામ્ (કઠ શારદ) ધર્માદિ હતું. તેઓના દરેક જીવનના પ્રસંગો એ સૂત્રમાં સમીપ રહેતા.

અરે! કેટલી વિસ્મૃત છે ભારતીય સંસ્કૃતિ વારંવાર કહેવાં છતાં યામ છે કે એ અનેરી ઉત્કલ્પલ સંસ્કૃતિએ તદાધિન સમય માનવ જીવનની પ્રરમૂલ ક્રિયાઓને પણ અધ્યાત્મમય બનાવી સમાજની અધ્યાત્મવાદ સાથે સંકલના કરી. આજે કરોડો વર્ષ

થયાં પણ એ અમર છે. સ્પર્ધા સમુદાયોને તેમ છે. કહે છે નવીનતા ધારણ કરવું એવું અવિચિન્ન તેજસ્વ સ્વરૂપ મહાત્મા રહ્યું છે.

ગ્રીસ રોમ ને એથીયે પ્રાચીન અદ્વિતિ; બેબિલોન અને મિથ આદિ દેશોની સભ્યતા આજે કેવલ ઇલા-વશેષ-રહી છે; પરંતુ ભારતની તો આધ્યાત્મપ્રધાન અધ્યાત્મમૂલક સંસ્કૃતિ આજેય લાખો-કરોડો વર્ષો વીસાં જતાં અદ્વિત ને જનપ્રતી ગેદી છે, જતાં આજે એની શક્તિ ક્યાં અર્ધ છે નથી સ્વમજી, યદ્યપ્ત કારણ કે—

આદર્શ વૈજ્ઞાનિક સમાજસૃષ્ટિ ભારતીય સંસ્કૃતિની વિધાતક બની છે. કાપિ પ્રણીત આધ્યાત્મ ભૂમિકાને તોડી નાખવા તત્પર બની છે. સ્વચ્છન્દતા તરફ સર્વમ દેહી જાય છે. વેદનિર્ણીત કુદરતી નિયમોનું પણ સમુલ્લંઘન કરવા જઈ રહ્યો છે, આ બધું એવાં જતાં દરેક સંસ્કૃતિપ્રિય માનવો કિંકર્ષિતતા વિમુક્ત બને અને નિષ્ક્રિય બેસી રહે, એ આશ્ચર્યજનક નહિ તો બીજું શું!

આજનો સમાજ ચારે તરફથી કેવલ ભૌતિક-સુખનો ન વિસ્તાર કરવાવાળો અને એથી ન કસિક્ષુપિત મસિન છુદ્ધિવાળો અને સોભા-વવા વાળો વિદેશી નીતિથી આકાન્તબોલ ભવેકર ખડક સમૂહથી આપણી આર્થિક સંસ્કૃતિને ખૂબ જ હામ ધારી રહે છે, અને એથી આપણી, સંસ્કૃતિ જર્જરિત બની પીડા અનુભવી રહી છે... જતાં હજુય અમર રહી છે. પાશ્ચાત્યો સામે હજુય-સેંકડો વર્ષો થયાં આપણી સંસ્કૃતિ અધ્યાત્મમૂલક સમય તત્ત્વોની સાથે રહી ભૌતિકતામૂલક સમય તત્ત્વોથી બંધ રહી વિદેશી સભ્યતા સામે મહાપ્રદ બેસી રહી છે.

દેશમાં લઘુધા બધુંય આધુનિક જાત ભૌતિકતાની નિર્દય ચક્ષુમાં પીસાઈ રહ્યું છે, પણ જે એને સામલ શાન્તિની પ્રાપ્તિ કરવી હશે, તો એ માટે ભારત વર્ષની ઉચ્ચતમ અધ્યાત્મમૂલક સંસ્કૃતિના ન આશ્રય કરે! પડે-પડે છે, એવાં પણ વર્ણો દૃષ્ટાન્તો મોળા છે.

પડેલાં અન્ય સંસ્કૃતિનો આશ્રય કરી કેવલ ભૌતિકતા પ્રધાન જોન/સિદ્ધાન્તો ધારણ કરી અજાનત કુખ્ય પ્રસંગે આશા સદિન એ સાંસારિક મરુમરિયિકાનો દારૂકિ-ત્યાગ કરવા માટે એ ભારતના અધ્યાત્મ અર્થે સંભળે છે અને સાથે શાન્તિનો અનુભવ કરે છે.

ઉપર કહેવા પ્રમાણે કાષ્ઠકમથી કલુષિત મહિન સુદિએ સમાજે આપણી સંસ્કૃતિને જળંજિત બનાવી દીધી છે. એથી આપણી સંસ્કૃતિનાં રૂપાંતરો યથા થયાં છે. અને સમયપ્રાગલ્ભ્યથી એની ધારા મહિન યથા મઈ છે ને એમાં ધક્કા દોષો નજરે પડે છે. અને જાણે એની જીવનશક્તિ ક્ષીણ યથા હોય એમ ભાસે છે. તેનો ઉપાય શું ?

અભારનો સમાજવાદરોગી માણસને ઔષધ આપવાને બદલે એને મારી નાખવા જેવી બપુંકર ભૂલમાં ભળી રહ્યો છે. કહેવું જોઈએ કે આપણી આર્થિક સંસ્કૃતિ ભલે અભારે જળંજિત—દોષયુક્ત ભાસતી હોય, પણ મૂલ્યસ્વરૂપે તો એ અત્યંત નિર્મલ છે—ઓગરતી છે. અન્ય નદીઓ અને ગટરના જલથી મિશ્રિત યથેષ પતિ-તપાવની ગંગાજીવું જલ, કલકતાની નજીક ધણું જ મહિન દશામાં છે, પણ તેએ છે તો ગંગાજી જ ! જલ ! એ જ પ્રમાણે અમારી આ અનાદિ કાલીન, ત્રિકાલક, રાગ-દોષધન્ય, ઋષિમુનિઓથી આવિષ્કૃત, સનાતન સિદ્ધાન્તોથી અવધ્યમિત, અધ્યાત્મપ્રધાન—સંસ્કૃતિનું ખજાર દેખાતું રમૂય કિષાલમક સ્વરૂપ ભલે ગમે એટલું મહિન દરો પણ એ મૂલત : સદાય નિર્મલ અને નિર્દોષ જ છે, એના ઉપર ગમે એટલા ધાતક પ્રહારો કેમ નથી પડતા ! છતાં એ અચરરહેરો; એનો વિનાશ ન જ થાય !

આપણી સંસ્કૃતિનાં મુખ્ય પ્રમાણુ એ છે. પ્રતિષ્ઠિ અને નિષ્ઠિ એ બન્ને પ્રમાણુો આ સંસ્કૃતિની અજાકતા સિદ્ધ કરે છે. પ્રતિષ્ઠિ વિભાગમાં આપણી વહુઓ અવધ્યમિત આદિનો સમાવેશ થાય છે. અને નિષ્ઠિ વિભાગમાં જંગમની સર્વ વસ્તુઓનું આખ્યાત્ય નિરૂપણ સારી રીતે

પ્રસિદ્ધ છે. અને સર્વ કાષ્ઠભારતીય સંસ્કૃતિનો કેવા કૌલેથી કષ્ટ રીતથી સ્વીકાર કરી દેકે એ પણ જતાવવામાં આવ્યું છે. ઋષિમુનિઓનો સિદ્ધાન્ત કેટલો ઉચ્ચ છે એ એમાંથી જ કુદરતી રીતે પૂરવાર થઈ ચકરી.

ભારતીય સંસ્કૃતિ એ એક મોટી નદી છે. કાલકલ ઉપર નિર્મલપણે વિચરતી એક કામધેનુ જ છે. આ સંસ્કૃતિમાં અનેક સંસ્કૃતિઓનું સુમિલન થયું છે. કામધેરથી કન્યાકુમારો અને ગંગાળથી ગુજરાત સુધી આ એક જ સંસ્કૃતિનો ઔષ વહે છે. એ દેખાય છે એ માત્ર દેખાવ પૂરતો જ છે. જૂઠકાળની આપણી ભવ્ય સંસ્કૃતિ, કલાકોશલ્ય, તત્ત્વજ્ઞાન, ધર્મ અને સમાજશાસ્ત્રના ઓરપનો આપણે કરીને ભાવીની નવી ઈમારત બની કરવી એ આપણી સૌની ફરજ છે, વસ્તુતઃ. અગિય પ્રતિષ્ઠિનિર્વાતમક પ્રમાણુધનો મધુર સંમલ એક આયોજનમાં જ થયો છે. મિલ મિલ સંસ્કૃતિનું સુંદર મિલન કેવી રીતે કરવું, એ એક ભારત વર્ષે જ ભાષ્ય છે. જાણે છે, ઉચ્ચાં અને ખીજા દેશોએ એશિયા અને આફ્રિકા વાસીઓનો મેળ પોતાની સાથે કરી કુટ રીતે કર્યો છે એ જાંયા જાણે છે, પણ ભારતના દરેક ઇતિહાસના પાનાં ઉઘલાવી જાઓ ! કયાં ભારતની મુદ્દતા નજરમાં આવે છે, ! ન જ આવે ! એ જ ભારતની અમોલી સંસ્કૃતિનું ઓર છે

એ અખ્યાત્ય સંસ્કૃતિના પુનરુદ્ધાર માટે દરેક કટિબદ્ધ બની તનમન ધનથી નતજ રહેવા વિનંતી કરતો વિગીત.

દર્શન દે

નોટઃ

રખડ્યો અહીં-તહીં જાહુ
આપને ચોધવાને.
જેમ ખ્યાસી અધીર થાતો.
નીકાળવા તુજને.
આશો પોડે અડિયો.
હર હર કહી ભટકતો.
ક્યાયે ન તુજને દેખું
હિલ હી ખ્યાસ જુઝાવો !!

—શ્રી નરવરસાલ ખંચાલ

શુરભક્તિ

લે સ્વામી આનંદનંદ સરસ્વતી.

મદ્ધાનંદં પરમસુખં કેવલં જ્ઞાનમૂર્તિમ્ ।
મંદ્ધાતીતં ગગનસદૃશં તત્ત્વમસ્યાદિલક્ષ્યમ્ ॥
પક્કં નિત્યં વિમલમચલં સર્વધીસાક્ષિભૂતમ્ ।
માધાતીતં ત્રિગુણરહિતં સદ્ગુરં તં મમામ્ ॥૧॥

શિષ્યે અવશ્ય શુરની ભક્તિભાવ અને પ્રેમપૂર્વક
સેવા કરવી જોઈએ. અને સેવા કરવાથી જ સદ્ગુરની
કૃપા સંપાદન થાય છે. શુરનીસેવા કરવી એ શિષ્યનો
પ્રથમ ધર્મ છે. શુર સેવામાં આજસ કરનાર શિષ્યને
કદાપિ (જો કે શુર, સેવા કરાવવાની ઇચ્છા ન કરતા
હોય તો પણ શુરસેવા કરી વગર) ઇચ્છિત પરાવિદ્યા
સત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતી નથી. શુર સેવ્ય અને શિષ્ય
સેવક છે. શુરને ડાહ્યપણ જાતનો કિંચિત્ પણ શ્રમ
પડવા ન દેતાં તેમનું ઇચ્છિત કાર્ય કરવું અને તેમને સત્કૃષ્ટ
રાખવા એ તેની સેવા કહેવાય. અને સેવા-પ્રમાદિ
શિષ્યને બહુ હાનિ થાય છે.

પૂર્વે દક્ષિનાપુર વિષે નિર્મલયસ નામનો એક
રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને બે રાણીયો હતી. જુની
કરતાં નવી સ્ત્રી પર વિષ્ણુભક્તિથી પ્રેરણાથી પ્રીતિ
વિશેષ હોય છે. અને તેમાં પણ આ રાજાને જુની સ્ત્રી
સાથે કંઈક કારણસર અણુજનાવ હોવાથી તેણે તેનો
ત્યાગ કર્યો હતો. પણ જો વખતે રાજાએ તેને ત્યજી તે
શ્રમયે તે ગર્ભવતી હતી. ગર્ભને આઠેક માસ થયા હતા.
એ તેટલી અણુજાનીતી વેળે પણ રાજાની રાણી
એટલે તેને રાજમહેશ્વરના એકાંત ભવનમાં રાખી હતી.
પૂરે માસે તેને એક સુંદર પુત્ર જન્મ્યો.

પટ્ટરાણીને સંતતિ થયા પહેલાં એક પછી એક
એમ બેબે વરસને અંતરે બે પુત્રો થયા હતા. એ ત્રણે
રાજપુત્રો મોટા થયા ત્યારે તેમને રાજાએ વિદ્યાભ્યાસ
કરાવવા એક કાષિને આગ્રહે મોકલ્યા. કાષિ મહાસમર્થ
હતા અને એકંતવાસ કરનારા હતા. તે પોતાની સાથે
કાઝા શિષ્યો રાખતા ન હોતા, પણ રાજની સાથે લાંબા

સમયથી પ્રીતિ હોવાને લીધે કુંવરોને અભ્યયન કરાવ-
વાનું સ્વીકાર્યું હતું. પ્રશુસેવન કરી સતત આનંદમાં
રહેનારા તે કાષિ તથા કાષિપત્ની પૂર્ણ વૃદ્ધાવસ્થાએ
પહેંચ્યાં હતાં અને અપુત્ર હોવાથી રાજકુંવરોને પોતાની
સંતતિ સમાન જ ગણતાં હતાં. ત્રણે રાજપુત્રો જોયો
પરસ્પર સાવકા ભાઈઓ હતા. તેમાંના મોટા બેને આ
ભગવત્ સ્વરૂપ શુર અને લક્ષ્મીરૂપ શુરપત્નીની કૃપા
સંપાદન કરતાં આવડી નહીં. એ બે મોટા ભાઈઓ
નવી રાણીના દિકરા હતા. એટલે તેમની મા રાજની
માનીતી હોવાથી સ્વાભાવિક રીતે જ પોતે પણ રાજના
માનીતા હતા.

વિમળમતિની મા સુદીક્ષ, પતિવ્રતા, ગાદી અને
સાખી હતી. તેણે પોતાના પુત્રને બંધુવા મોહકતી
વેળાએ કહ્યું હતું કે ભાઈકુમાર ! તારા કન્યાયુગ્મ
તને સરસ્વતી તથા શુર પ્રસન્ન થાઓ, એવી મારી
આસિધ છે. પરંતુ તને શ્રમ અને સર્વથા હિતરૂપ થઈ
પડનાર એક વચન કું' કહું' કું' તે કદી વિસ્મરતો નહીં.
સરસ્વતી સંપાદન કરવાનું મુખ્ય સાધન શુરની કૃપા
એ જ છે. અને તે તેમની સેવા કરવાથી આપોઆપ
પ્રાપ્ત થાય છે. મારે તને પુનઃ પુનઃ એટલું જ કહું છું
કે તારા અભ્યયન ઉપરાંતનો સધળો કાળ તું તારા
શુરની સેવા કરવામાં જ માજ. શુરસેવાવા કદી પ્રમાદ-
આજસ કે અનાદર કરતો નહિ. શુરસેવાપરાયણ થવાથી
તને અભ્યાસ કરવાનો સમય ન મળી શકે તો પણ
ચિંતા નહિ, પરંતુ નિરંતર શુદ્ધ મનથી શુરની સેવા
કરજે. જેમ શુરની સેવા વિશુદ્ધ મનથી કરવાની છે
તેમ શુરપત્નીની સેવા પણ વિશુદ્ધ મન જેમ પુત્ર
માતાની કરે તેમ કરવાની છે. શિષ્યને મારે-

'શુર એ જ પ્રજ્ઞા છે, એ જ વિષ્ણુ છે, એ જ દેવ
મહેશ્વર છે, એ જ સાક્ષાત્પરબ્રહ્મ છે તેથી સદા શુરને
નમસ્કાર તો.'

શુરમૂર્તિનું જ પ્યાન, શુરના પાદારવિન્દની પૂજા,

શુરુતું વામ એ જ મંત્ર અને શુરુતી કૃપા એ જ મોક્ષનું સાધન છે. વળી કહ્યું છે કે-

જે પુરુષ પ્રમાણથી શુરુને શીળ સાધારણ માણસની માફ જીવે છે તેને આ લોકમાં તથા પરલોકમાં સુખની પ્રાપ્તિ થતી નથી પરંતુ કુખજ પ્રાપ્ત થાય છે.

જે પુરુષ કર્મથી, મનથી કે વાણીથી શુરુની અવગણ કરે છે તે મહાન ધૈર્ય રોષ વગરને પ્રાપ્ત થાય છે.

જે શુરુ શિખને એક અક્ષરનું પણ જ્ઞાન આપે છે. તેના ઉપકાર વળગતા માટે આ પૃથ્વીમાં એટલું ધન જાણી કે જે આપવાથી શુરુના અજુકથી મુક્ત થવાય. એવા અઘ્રવિદ્યાના એક અક્ષરનો પણ ઉપદેશ કરવાવાળા શુરુને જે પુરુષ નથી માનતો તે મૂઠા, જનતાના પ્રસવ પર્વત નરકમાં નિવાસ કરે છે. કૃતધ્વી અને અઘ્રહત્યારો મરીને જે ધૈર્ય નરકાદિ લોકોને પ્રાપ્ત થાય છે, તે જ લોકોને શુરુનો પ્રાપ્ત થાય છે. અઘ્રવિદ્યાના ઉપદેશ કરવાવાળા શુરુની સાથે જે દોહ કરે છે તેને મહાપાતકી તથા ઉપપાતકી જાણવો જોઈએ એવા શુરુનો દોરવાદિ નરકને પ્રાપ્ત થઈને ત્યાં દગલર કબજા મૂકી વાસ કરે છે અને અંતે વિજારો કૂચી થાય છે.

અર્થ વિદ્યાઓની પ્રાપ્તિમાં શુરુ જ કારણ છે તેથી અધિકારીઓએ મહાદેવ સમાન શુરુ પૂજન કરવું જોઈએ અથવા શિવના પૂજનથી પણ શુરુ પૂજન અધિક કરવું જોઈએ.

જે પુરુષ અભિમાનથી પોતાના શુરુની અવગણ કરે છે તેના પાપની નિરૂપિત કરવાના શુરુના પ્રાપ્તિ થાય નથી. અઘ્રહત્યાદિ પાપોની નિરૂપિત કરવાવાળા પ્રાપ્તિ થઈને ધર્મશાસ્ત્રોમાં લેવામાં આવે છે પણ, શુરુનો પાપની નિરૂપિત કરવાનું પ્રાપ્તિ થઈને પ્રાપ્ત થાય નથી.

યદ્યપ દેવે પરમશક્તિર્થયા દેવે તથા શુરોઃ ।
તદ્યેવેતિ કથિતા દ્યૌર્થાઃ પ્રકાશન્તે મહાગ્નિઃ ॥

જે પુરુષની દેવમાં પરમશક્તિ છે અને તેની જ પરમશક્તિ શુરુમાં છે તેજ જાનતી જુદીમાં વેદાંત શાસ્ત્ર મહાત્માઓ પ્રકાશિત કરે છે. અર્થ શુરુનો શિખનું પ્રાપ્તિ થઈને વિધિથી કથાનું સર્જન થાય નથી.

માટે જે પુત્ર, ઘનું પ્રેમથી શુરુને ત્યાં જ. અભ્યવન કરવામાં વધુ વખત ન મળે તો પ્રાપ્તિ થતા નહીં, પણ શુરુની સેવા કરવામાં, તેમજ વચનનું પાલન કરવામાં અને દરેક પ્રકારે શુરુની પ્રસન્નતા સંપાદન કરવામાં પ્રમાણ આજસ કરી નહિં. ત્યાં કથાનું શાસ્ત્રો એ જ સાચો સાચો છે.

દેવે મુનિએ તેમને અનુક્રમે વિદ્યાભ્યાસ કરાવવો શરૂ કર્યો, અને ઘેલા સમયમાં વ્યાકરણ, વેદ, ધર્મશાસ્ત્ર, સાંખ્ય ઇત્યાદિ શાસ્ત્રોમાં તેમને કુશળ કરી ત્યારપછી સાધનધર્મને ઉપયોગી ધનુર્વેદને અજાણવાનો આરંભ કર્યો.

દેવે અભ્યવન કરતી વખતે એ ત્રણે ભાઈઓ પરસ્પર રીતે રીતે વતી તે પણ અજુક જુદા જુદા છે. એ ત્રણેને રહેવા માટે શુરુના આશ્રમ નજીક એક પર્ણકૂટી હતી. તેમાં અભ્યવનથી નિરૂપિત થઈ તેઓ નિદ્રા લેતા હતા. અભ્યાસ કરવામાં વિમગ્નમતિ સી કરતાં વધુ આજગ પડતો દેખાતો હતો. કારણ કે તે જુદા જુદા જુદા જુદા અને શુરુના દેવો. શુરુ જે વચન કહેતા તે એકચિત્તે થવનું કરી પોતાના અભ્યવન લેતા હતા અને આજગનું અભ્યવન સંપાદન કરવા શુરુને વિનંતિ કરતો, ત્યારે માનીની રાણીના અને પુત્રો પાછળના પાછાં જ મોઢા આધા કરતા, આથી તે બંને ભાઈઓ તેની ઈર્ષ્યા કરવા લાગ્યા. શુરુ પાસેથી છટા પડ્યા કે તરત પોતાની પર્ણકૂટામાં જઈ વિમગ્નમતિને નવાં નવાં કોતક કરીને ચીડવે અને અનેક પ્રકારે ચતાવે. પ્રતિદિન ઈર્ષ્યા વધતી જતારી શુરુ પાસેથી પાઠ લેવા પણ તેઓ તેને અર્થજનું કરવા લાગ્યા. કહેને કંઈ કારણસર તેને શુરુ પાસેથી અસેડી પોતે પાઠ લેવા હતા. વિમગ્નમતિ તેમને કંઈ સીધામણી વાન કહે અથવા સમજાવે કે “ભાઈઓ! આપણે એક પિતાના પુત્ર છીએ, એક શુરુના શિષ્ય છીએ અને સદાખાથી છીએ તો આપણે સદાએ પરસ્પર સંપ અને પ્રીતિથી વર્તવું જોઈએ, છતાં તમે આમ કરો છો એ કીક નહિ.” એ ઉપદેશ સાંભળી તેઓ ઉઘટા તેના પર કોપે બગઈ તેને શિક્ષા કરવાની ધમકી આપતા હતા અને સમય પર કપાટો પણ લગાવી દેતા. વિમગ્નમતિ તેઓ કરના નાનો અંત એકદે એટલે પડોંચ વળે તેમ નહોતું. અને પોતાની મા અજુમાનીતી દેવાથી તેને પ્રાપ્તિ થઈથી કંઈ મહત્તી આપા નહોતી. તેથી જેમ તેમ કરી મુખે મુખે દિવસ નિર્ભય કરી અભ્યાસ કરી કરતો હતો. એટલું જુદા છતાં પણ તેઓ કરતાં તે આજગનો આજગ જ રહેતો. તેથી તેઓ તેને કિન-પ્રતિદિન વધુને વધુ હેરાન કરવા લાગ્યા. આપું જુદા કદાચ દિવસ સદન થાય! અખરે વિમગ્નમતિએ તેઓને કહ્યું કે જે તમારે નિરંતર આમ જ કરવું હોય તો હું તમારી પર્ણકૂટીમાંથી નિકળી જઈશ. તેઓએ તે વાન આજગ રાખી એટલે શુરુની આપા થઈ શુરુના ધર્મમાં જ રાખે સુધનું રાખ્યું.

ધનનો ઉન્માદ

અનુવાક :- શ્રી રમણલાલ એ. લાટ

તે લોહિમાં ભગતજના નામથી પ્રસિદ્ધ હતો. મરતું તેનું ખરૂં નામ એ ન્હોતું તેનું અસલ નામ તો નિત્યાનંદ હતું. નિત્યાનંદ ધણું કરીને એ ગામમાં સોથી વધુ દરિદ્રી હતો. લોહી કહેતા કે દરિદ્રતા તેને વારસામાં મળી છે. જુના ઘરમાં લોહી પામેથી સાંભળ્યું છે કે તેના બાપગદા અને બાપના દાદા મધ્ય આ રીતે દુકડા રોટલા માટે કુપ્પિત અવસ્થામાં મરણ પામ્યા હતા.

સવારથી સાંજ સુધી અગાધ પરિચય કરવા છતાં પણ ગિયારા ભગતજ વખતસર પેટને માટે અજા અને શરીરને માટે વસ્ત્ર ન્હોતા મેળવી શકતા. આ બધી કમની. અતિ છે. સવારમાં સુયોશ્વ યતાં શીઘ્રને મંદિરમાં જતા અને ત્યાં ભગવાનનું ભજન — આન ચર્ચ અથવા બાદ ઘેર ચાવી બે રોટલા બનાવી ખાતા. ભગતજ સૌથી પહેલા મંદિર જતા અને સૌની પડોથી આવતા. એ કડો લોહી દેવનું દર્શન કરી ચાલ્યા જતા, મળુ ભગતજ ત્યાં સ્થિર આસન જમાવી કલાકો સુધી ધ્યાનમાં ખેસી રહેતા. જે મંદિરમાં બે મિનીટ પણ ન રોકાય, તે ચાર ચાર કાકા સાથે રાટી ખાય, ચાઈનાસિલ્કનો ઢોટ પહેરે, મોજમજા હાથે અને કલાકો સુધી ભગવાનની બકિતમાં નિષ્કપટ ભાવથી લીન રહેનાર સાધક બે રાત્રીના દુકડા સાથે ઘેર ઘેર ભટકતો ફરે, આ વાત જોઈને તાઈક લોક મન ફાવે તેમ કલા કરતા. પરંતુ નિત્યાનંદનું ધ્યાન તે તરફ દર્પન નહિ. તે તો સર્વ વિધાતાનો ખેલ છે તેમ માનતા.

આ પ્રમાણે સાધારણ આદમી અથવા કાચા વિચારના યુવકો માટે નિત્યાનંદ એક ઉપદ્રાસની વસ્તુ બની ગયો હતો. તે લોહી ઢાઢ ઢાઢ વખત તેને કહેતા કે આખો દિવસ ધ્યાનમાં પડી રહેવાથી તો કામ છે કે કંઈ ભગવાન પાસે ખાનગી નથી પડી રહ્યો કે તે તને સોંપી દે, કમાવતો સમય છે તેને તો તું આવી રીતે બરબાદ કરી દે છે. આ વખતે કામ પર બેસે, તોએ બે ચાર આના મળી ગય; પણ હું તો બદ

અજા આદમી છે ત્યારે જુઓ ત્યારે મંદિર ન મંદિર સુએ છે. જો તેમાં કંઈ માલ હોત તો આજે લોહી શું થયો છોએ કે આ તરફ ધ્યાન ન દઈએ. તમે અમને એ તો બતાવો કે કલાકોના કલાકો મંદિરમાં માળવાખાનાને પેટ ભરીને ખાતા પણ કેમ મળતું નથી ?

નિત્યાનંદ આવી વાતોનો કંઈપણ જવાબ દેતો નહિ. આ તેના માટે એક બનની કસોટી હતી. તે તેને એવો છુટકો માની પી જતો. આ ઉપરાંત બીજું ચર્ચ પણ શું થયું ? જ્યારે તે આવા લોહીની વાતો સાંભળી સાંભળી તપી જતો ત્યારે તે ક્યારેક ક્યારેક ફકત એટલું જ કહી દેતો કે 'તમારી વાતો બંધ' છે' ફ' તે સાંભળવા માગતો નથી; ધન-સંપત્તિમાં મતુખની મદદતા નથી તેવો વેચાની પાસે પણ હોય છે. શું ફ' ભગવદ-ભજન એટલા માટે કર' છું' ? બકિતમાં જે આનંદ છે તેને તમે 'ગિયારા શી રીતે ભણી શકો ? લોહી તેની વાતો સાંભળી વિશેષ મરકરી કરતા.

આજે નિત્યાનંદ પાછલા દિવસનો બૂધધો પધારી માંથી છીક્યો છે. અન્ન ન મળવાથી શરીરમાં કંઈક યાક જેવું લાગે છે. તેની પાસેના જ એક દવાખાનામાં જઈને નાડી બતાવી તો વેદજ ખોલ્યા તાવ છે, આજે ન્હાનો નહિ. ભગતજએ કહ્યું—એ કેમ બૂનેસ ! મને મરી જાઉં' પરંતુ પૂલ કરવાની નહિ છોડું' અને ન્હાવા સિવાય તે ચર્ચ પણ ન શકે. વેદે કહ્યું કે એક દિવસ સદન કરી દે. નિત્યાનંદે વેવની વાતોનો કંઈપણ જવાબ ન આપતાં દવા લઈને ચાલ્યા માંડ્યું અને નદી પર જઈને દાધે.

ભગતજ સ્થિર આસન લગાવી મંદિરમાં બેઠો છે. એવું માધમ પડ્યું હતું કે જાણે પરબલમાં લીન થવા માટે ઢાઈ યોગી બેઠો હોય. કલાકોના કલાકો વીતી ગયા પણ તેમની સ્થિરતામાં કંઈપણ ફરક ન પડ્યો. છેવટે ધ્યાનમાં બેઠેલા ભગતજને અકસમાન એક સ્વપ્ન મિતિ દેખાવા લાગી. ભગતજએ તેને પૂછ્યું કે તમે કોણ છો ?

‘જેની તું પૂજા કરે છે તે’

‘તમે અહીં કેમ આવ્યા છો?’

‘તારી સંભાળ લેવા અને ઇચ્છાઓ પૂરી કરવા માટે મારી શી સંભાળ રાખશે? અને મારી શી ઇચ્છાઓ છે તેની તમને શી ખબર?’

‘હું તારા મનની વાતો જાણું છું. તારે મારી સાથે પૂજાપરજ કરવાની જરૂર નથી. હું તારી, વ્યક્તિથી પ્રસન્ન થઈ જાઉં તને ધનવાનોનો રાગ થવાનું વરદાન આપું છું.’

આમ કહીને તે દિવ્ય પુરુષ અંતર્ધીન થઈ ગયા. નિત્યાનંદે આનંદની સમાપ્તિ બાદ આખો ખોલી તો પોતાની આ વિચિત્ર ધટના પર તેને આશ્ચર્ય થવા લાગ્યું. આ વિકટ માત્રે તેની સમજમાં ન આવ્યો. વિચાર કર્યો કે ચંચળ મન એક જગ્યાએ નથી રહેતું જ્યારે તેને વાસનાઓ હાવાની લાઈ જાય છે ત્યારે એમજ થાય છે, આ એક સ્વપ્રવૃત્તિની દત્તી. પણ આથી નિત્યાનંદના શરીર અને મનમાં કંઈક સક્રિય બની ગઈ હતી તે દિવસનો આનંદ એવા હતા કે જે અત્યારસુધીમાં તેના હૃદયમાં ક્યારે પણ પેદા થયો નહોતો. મંદિરમાંથી જીતેને ઘેર ગયો તો ત્યાં ઘરનો દરવાજો ખોલતાં જ તેના આંખને પાર ન રહ્યો. ત્યાં સોનું, રૂપું અને હીરા-મોતીના ઢગલા પડેલા હતા.

x

x

x

‘આ સમયે અન્ય નગરમાં નિત્યાનંદસિંહ એક મહાન વ્યાપારી ગણાતા અને કરોડપતિઓમાં તેમની ગણતરી થતી હતી. દર મિલોના તો પોતે માધિક હતા. જેમની સાથે પહેલાં કોઈ સહાનુભૂતિથી વાત પણ નહોતા કરતા જે અન્ય નગરનો સૌથી અધિક દરિદ્રી અને દુ:ખી પ્રાણી મનાતો હોય તે નિત્યાનંદ આજે નિત્યાનંદસિંહ બની ગયો છે. જે થોડા સમય પૂર્વે ભક્તિ અને ઉપાસનાનું પુતળું બનેલ હતો. પોતાનો વધુમાં વધુ સમય જે ભગવદ્ ભજનમાં ગાળતો હોય, તેને હવે ભગવાનનું નામ લેવાની પણ કુરસદ મળતી નથી. જેમ જેમ લક્ષ્મીની કૃપા વધતી ગઈ તેમ તેમ ધર્મ ઉપરનો પ્રેમ ઘટતો ગયો. ધનના આ વિચિત્ર ઉત્પાને તેનામાં મસ્તકથી તે પગના તળાવમાં સુધી પૂરેપૂરું પરિવર્તન કરી દીધું. હવે આ સંજ્ઞામાં પહેલાનાં ભગતજી અને આજના નિત્યાનંદસિંહ શેકડાઈની સાથે વાન કરતા તો પોતે હુકમ કરતા કે બાઈ શું રૂ?’ કુરસદ નથી, શું

આખો દિવસ મંદિરમાં જ બેસી રહ્યું! કંઈક ધરનાં કામ કોઈ તરફ તો જોવા ને? ગુમાસ્તાના મરોસા પર રહીએ તો કારોબારનો સત્તાનાશ થઈ જાય છે. હું તો વ્યાપારના સંબંધમાં ધણી વિના ધણું સતું’ એ કહેવતને માનનારો છું.’

આ વખતે નિત્યાનંદસિંહની ઉંમર લગભગ ૪૫ વર્ષની હતી. એક વર્ષમાં જ તેનો વેપાર એટલા બધો વધી ગયો કે લોકો આ એકદમ પરિવર્તન જોઈને આશ્ચર્યચકિત થવા લાગ્યા. આ વખતે આ દેશનો બધો વેપાર તેના પોતાના હાથમાં હતો, જાણે પોતે વેપારના દેવતા હતા. લોકો તેમને પૃથ્વીનો કુબેર કહેતા હતા પોતાના આવીશ્વર્યમયેશની સરખામણીમાં રાજમહેશ્વરી કંઈ કિંમત નહોતી. સર્વેના મુખમાં ચર્ચાનો વિષય એક ફક્ત શેક નિત્યાનંદસિંહનો જ હતો.

એક દિવસ એક આધિક અવસ્થાના આદમીએ આવીને કહ્યું કમલાપતિ શેકની પુત્રી સુમતી એક સુયોગ્ય અને અતિ સુંદર કન્યા છે. શેકજીએ મને આપની પાસે મોકલીને કહેવડાવ્યું છે કે આપ આ સંબંધનો સ્વીકાર કરો. એ આદમીની આ વાતનો જવાબ દેતા શેકજી બોલ્યા—ભાઈ શું કહ્યું? ‘પાંચસો જન્મપરિગ્રામો આવી છે. જોશીએને બતાવી આ સમ્બંધો નિર્ણય કરીશ. હાથમાં હું કંઈ જવાબ નથી આપી શકતો. તમે પણ જન્મપરિગ્રામ લઈ આવો. આ બાબતે ઉતાવળ કરવામાં કંઈ લાભ નથી. તમે હાથમાં જાઓ જરૂર હશે તો હું તમને બોલાવી લઈશ.’ આ વાત સાંભળીને આવનાર માણસ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

ત્યાર પછી એક ગરીબ આદમીએ આવીને શેકજીને કહ્યું—શેક સાહેબ! હું જે દિવસથી જૂઓ છું. કંઈક ખાવાનું મળી જાય તો મારો પ્રાણ બચી જાય અને સાથે સાથે એક એકવારું વસ્ત્ર આપવાની કૃપા કરવામાં આવે તો આપનો શુભ હું ક્યારે પણ નહિ ભૂલું. આપ તો હંધરના પ્યારા છો. શેકજી કામમાં એટલા બધા મરગુલ્ય હતા કે આ જૂથ્યા આદમીની વાતો પર તેમણે કંઈ પણ ધ્યાન ન દીધું જ્યારે તેણે શેકજીને સમજાવવા માટે બહુ જ જોરથી બોલવા માંડ્યું. ત્યારે શેક ક્રોધાવમાન થઈને એક નોકરને કહેવા લાગ્યા આ જુદું જ નાણાધક આદમી છે. જેને કહી દો દુરન વ્યક્તિથી ચાલ્યો જાય. તે ન માને તો ધક્કા મારીને ઠાકી મૂકો. આવા હૃષ્ટપુષ્ટ આદમી કમાઈને કેમ નથી

ખાતા શેઠજીની આ વાતો સાંભળીને ત્યાંથી પોતાની
ગતે જ હડતા એ બિખારીએ કહ્યું અરે શું એક જ
વર્ષમાં તમારા એ વાતો બૂલી ગયા શું ! તમને યાદ નથી
કે કંઈક થોડા જ સમય પહેલાં મારા જેવી જ તમારી
અવસ્થા હતી. બધા આદમી તે તારા પુરાણા દિવસો
સંભાળ. મારે તારી રોડી નથી જોઈતી આજે મને
આખા દિવસમાં કંઈથી રોડી મળી નથી એટલા માટે
તારા દાર પર આવ્યો છું નહિં તો અહીં આવવાની
જરૂર જ સી હતી ! અમર તારી પાસે મારા માટે કંઈપણ
નથી તો ધ્રુષ્કર કરે કે તારા માટે કંઈ પણ ન રહે.

* * *

નિત્યાનંદસિંહ શ્યામ પર સ્થિત રજા હતો.
જાણે એકાએક કોઈએ તેમના હાથ પકડીને ભેરથી કહ્યું
મારા વરદાનનો ફર પયોગ ! આ તો મેં જાણુ ખરાબ
સોદા કર્યો કે જેથી ગાંઠની પુંજ ગુમાવીને ભક્ત વખરનો
બની ગયો.

નિત્યાનંદે કહ્યું—તું કોણ છે ? અને આ શી વાત કરી
રહ્યો છે ? મારા સમજવામાં કાંઈ આવતુ નથી.

‘હું’ તે હુંજેવું તને હિંદુ નિત્યાનંદમાંથી શેઠ નિત્યાનંદ
સિંહ બનાવ્યો છે.’

“તમે તો જાણુ જ મોટી મોટી વાતો બનાવો છો.
હું તો મારી ગતે જ મારા પરિશ્રમથી આવેલો મોટો
બન્યો છું, આવી મૂર્ખતાની વાતો તો મેં આજ સુધી
(મારા સંબંધમાં) કોઈ પાસેથી પણ સાંભળી નથી. તું
અહીંથી ચાલ્યો જા, મને તારી સાથે વાત કરવા અવકાશ
નથી. જેની આંખોના ઈશારાથી દેશનો આખો વ્યાપારી
સમાજ નાચી રહ્યો છે તેની આગળ આવી વાતો ! આવી
રીતે છુટ લેશો તો ધક્કા ખાશે ચાલી જાઓ અહીંથી !”

“શું હું મારી માયા સમેટી લઉં ?”

“મારી સમજમાં નથી આવતુ તમે શું કહ્યો છો !
જેની માયા ! કંઈ રૂપરૂત તો કહ્યો ! અરે તારા અવાજ
તો કાલના બિખારીના જેવો માલુમ પડે છે શું તું
જૂઓ છો ! રોડી મંગાવી આવું ?”

હા હું તે જ છું. હવે મને રોડીની જરૂર નથી. મું
તને આ વખતે મારું રૂપ નથી દેખાતું ! હું મૂલ્યવાન
હીરાથી જોડેલ મુગટને શિર પર ધારણ કરી તારી સામે
ઢિલો છું. સાહે, હું જાઉં છું. ધનના ઉન્માદમાં તું
કેટલો બધો બદલાઈ ગયો તે વિચાર કરતો કરતો
જાઉં છું. નિત્યાનંદસિંહ આનો જવાબ દેવા નય છે
કે ધરીયાંજનો એવાર્મ વાગ્યો. પોતે દુરત ભીડી ઢિલો
થઈ ગયો. આ સ્વપ્ન પર વિચાર કરતાં કરતાં થોડી વાર
નિસ્તબ્ધ થઈ શ્યામ ઉપર બેસી રહ્યો. થોડીક વાર પછી
એક નોકરે આવીને કહ્યું—આપ બહાર પધારો, મોટી પર
સેંકડો આદમી ભેગા થઈ ગયા છે.

ત્યાં જતાં જ નિત્યાનંદસિંહે જે સમાચાર સાંભળ્યા
તેથી તે બેઢોરા થઈને ધક્કા દઈને જમીન પર પડી ગયો.

* * *

શબ્દ, સોનું અને મીઠાનો ભાવ એકદમ ગંડી
જવાથી, વખતસર તેનું વેચાણ ન થઈ શકવાથી
આપનો બધો કારોબાર કૂટો થઈ ગયો. કાલ સાંજ
સુધી જે વેપારીઓનો રાજા હતો તે આજે જે રોડીની
શોધમાં ફરવાવાળો તે જ પહેલાં જેવો નિત્યાનંદ બની
ગયો. ધનના ઉન્માદ મનુષ્યમાં કેટલું પરિવર્તન કરી દે છે
તે સર્વેશોભાએ પોતાની આંખોથી પ્રત્યક્ષ જોયું. નિત્યા-
નંદે ‘પુનર્નિલુકાભવ’ની માફક પહેલાં જેવો જ ક માથ
થઈ ગયો. પછીથી તેનો બધો સમય ભગવાનની
ભક્તિમાં મંદિરમાં જ જવા લાગ્યો અને તે જ ભગતજીના
નામથી લોકો તેને બોલાવવા લાગ્યા.

ધ્યાનમાં બેઠેલા ભગતજીને ફરી એકવાર
પરિચિત આકૃતિ દેખાવા લાગી, તે જોઈને આનંદ
પામતાં નિત્યાનંદે બોલ્યો—“ ભગવન હવે આવી બૃષ
કપારે પણ નહિ કરે, આ વખતે તો મને કમા આવે.
પણ પરિચિત આકૃતિએ કહ્યું—હવે હું વારંવાર
તારી સુગાથમાં ફસાવાનો નથી જ મારી માયા હતી
તે મેં સમેટી. લીધી છે. આવેલું કહીને તે આકૃતિ
અંતર્ધોન થઈ ગઈ.”

હાથો હું અતિ યમથી,
હૈયું ન ધીર ધરતું,
દર્શકે હવે તો...
છેલ્લા સ્વાસ ભરતું !

—શ્રી નટવરલાલ પંચાલ

કાવ્યકુંજ

આ માસની પાદપૂર્તિ
આનંદની ઊર્મિઓ

ઊંચા આર્તસ્વરે પુઠાર પ્રભુને, પ્યારા પ્રભુના કંઠે,
જંગળી જગથી બુદ્ધાઈ જેને આંસુ નયનથી સરે;
શેષે રોમ ભરી દીસે વિકળતા, છે પ્રેમની પૂર્તિઓ
જેના 'પુનિત' જિરમાં ઉલટતી આનંદની ઊર્મિઓ.

શ્રી. 'પુનિત'

જે જે મેળવશે ઉતાવળ ચઢી, ને વ્યથતા લાપરી,
તે આદ્યુ યજશે ઉતાવળ કરી ચિન્તા ઈર્ષ્યાકરી;
શાન્તિ ને સમતા નથી ઇવનમાં તો મેળવ્યું વ્યર્થ છે,
સ્વપ્નામાં યં ન સાંપડે કદિ તને આનંદની ઊર્મિઓ
'મીડી સાકર'—શબ્દથી કદી તને ના શકેરા સાંપડે,
બોલેલું સઘળું નકામું નિવડે, અધારમાં આથડે;
સાનો ભાષણીયાં બહી બહુ બલે વિદાનમાં તું ખપે,
સુદર્તન વિના નહિ કદિ મળે આનંદની ઊર્મિઓ.

—'મંગલ'

નિત્યે લોજનમાં બલે મળી ચકે બાલ અને બાખરી,
ચિન્તામુક્ત બની ગુફા મહિ કઈ સ્વાધ્યાયની આકરી;
ક્યેયોથી યઈ મુક્ત આત્મજનની સાથે રહું સ્નેહથી,
આવે જંગલમાં ય મંગલ બની આનંદની ઊર્મિઓ.
સ્વપ્નામાં ય ભલે નહિં સુખ મળે, તોયે નિજનંદમાં,
નાવે કોઈ વિરોધપૂર્ણ જનતા એ દંભના કુંઢમાં;
આત્મારામ બની સહી સહુ વિષે પ્રીતિ કરે સર્વદા,
અર્પે અંતરમાં ભરેલ ઉદ્ધિ આનંદની ઊર્મિઓ.

મો. ગણનવિહારી

રહેને 'શૂન્ય' સમાન હોય પણ એ મૂર્ખાં જને હાથથી,
અંકે લાખગણ સદા નિજ મુખે છે મૂઢ્ય એ વાતથી;

એવા અક્ષલના બનેલ બહુધા એ 'બારવાનો' વિષે,
આવી કેમ શકે કહેા કદિય એ આનંદની ઊર્મિઓ ?
ઝાડું પૂલું ખીલેલ અંદ્ર સરખું સાઈ રહે સ્વાર્થમાં,
આવે જ્યાં પરમાર્થ ત્યાં બની રહે, ખીલેલ એરંદ્રિયું!
એવા દંભલણા ગુલામ થઈને રાચી રહે ભર્વામાં,
આવે અંતરમાં કહેા કઈ રીતે આનંદની ઊર્મિઓ ?

શ્રી '૦ શૂન્યમ'

કંઠે જેર બર્થુ હલાહલ સમુ આંખો વિષે જાગ છે,
સર્વો સર્વ શરીરમાં ફરી અને વીંટાઈ બેસી ગયા !,
રાખ્યું સ્થાન સ્મશાનમાં પણ અરે એ સચ્ચિદાનંદના,
ચોભે છે સ્મિતપૂર્ણ એ સુખ વિષે આનંદની ઊર્મિઓ.
વેચાતી મળતી નથી, ન બદલામાં કોઈ રીતે મળે,
માગ્યાથી ન મળે અને કુસમયે એ ટાળતાં ના ટળે;
ચુકતાહાર વિહારથી વધી જતી: ના કીલ્લુ કો 'ધી' થતી,
સંસ્કારે સ્ફુરતી સુભાગી જનને આનંદની ઊર્મિઓ.

શ્રી 'શરણ'

આસુ દ્રુષ્ટિમાં બે મુસારા વાર્તાલાપ કરે છે:—

મદ્ય:—બોલો કેમ ન બોલતા કંઈ તમે?—

ઉત્તર:—શું બોલ બોલું કહેા !,

મદ્ય:—સર્વે તો હસતા મુસાકર અહીં

શું આપ મૂંઝા રહેા ?

ઉત્તર:—

દીધા ડબ્બલ દામ મેં દિલીટના તોયે નહીં ચીટ છે !
આવે અંતરમાં કયા સુખ ચઢી આનંદની ઊર્મિઓ ?

“મુસાકર”

આરાધી પ્રતિભૂતિ દિવ્ય દીવડે ઊતારતાં આરતી.
જેના ગીત બજાવતી ગુણવતી શ્રી ભક્તગીભારતી;
જેના સંસ્મરણે મીઠાશ રસના નિત્યે નવી ધારતી,
સાક્ષાત્કાર થતાં ઉરે ઉછળતી આનંદની ઊર્મિઓ.

મી અંદકાન્ત મંગળજી બોલા B. A.

આબુ યોવન આજ એ મત થયે,
આવી રહી છે જરા,
શેયા ઘોર સમક્ષ મૃત્યુ નિરખી,
શાને ધૂળે - છે, ભલા !

જન્મે ના, નવ મૃત્યુ રે,
મહદ છે આત્મા તણી લબ્યતા,

જન્મે ના, ઠહિ મૃત્યુ, વ્યાધિ,

ચિત કે સ્પર્શે નહીં ઉજ્જતા;

વર્ણી છે નિજ વાણીથી વિભુવરે,

આત્મા તણી કીર્તિઓ,

મૃત્યુનો ભય કાં ધરો ?

ઉર ધરો આનંદની ઊર્મિઓ !

ચિતા, ખટપટ, કંઈ કાંઈ કલહો, ને કાડમારી, વૃણા,

આક્રંદાન્ન, આદ્રતા, પ્રણલભ્યાં દ્રેષો અને દેન્ધતા;

ત્રાસે બીધણ ત્રાસથી જન બની ઉદેગની મૂર્તિઓ,

ક્યાં ક્યાં હાય ! કહો નિવાસ કરશે આનંદની ઊર્મિઓ ?

મી ધીરલાલ વી. પુરેદ્રિત

ઊછળતા અગ્નિ સમું સજન સૌ, નામે રૂપે ખળભળે,

મિથ્યા માય પ્રપંચ જેલ જગના,

સમભય ના શું અરે !

મહિમા આ અવિનાશી વ્યાસ વિભુને

જાણે સદુ મર્મીઓ,

ચિદાનંદ સદ્ગુણમાં વિવસતી આનંદની ઊર્મિઓ.

હું, તું, તે, સૌ ભાવ પાર કરીને સંભાવજો ધીરતા,

ત્રણ ગુણો ત્રય જ્ઞાનને સરકરી સાક્ષિ સમા રાજતા !

તેવા પૂણંદી ને પ્રવૃત્તિ શું ? જાણે સહધર્મીઓ,

આત્મોદ્દેશ સઉછળતી સહજ એ આનંદની ઊર્મિઓ.

સંતશ્રી સીતારામજી

ભારતમાં નવ તેજશી ચમકતી સ્વાતંત્ર્ય ઉષા ઊગી
ત્યાં તો શોષિતપાત ભાત મહી

આ - શી - વેલછા છે બધી !

ભાંડુ જ્ઞાન ભૂલી નન્યા અધડવા ઠાવાનળો વેરના

આજે તો ભૂલી રહ્યાં વિસરતા માનુષ્યને માનવો

કોને ઉર પ્રકુહતી ઊછળયે આનંદની ઊર્મિઓ ?

ભયારે વેર તણો મહાભયક્રોધે અસિ જશે આ શમી,

શાંતિ સ્વાર્થણ પાઠ દેશભરના સૌ માનવીમાં રમી-

રહેશે, પ્રેમ હયા અને દરકશે ધર્મધર્મ ત્યાં રૂડી,

આ હિંસામહીથી પુનઃ પ્રકટશે શાંતિતણા સ્વસ્તિકા

ત્યારે અંતરમાં અનંત હશે આનંદની ઊર્મિઓ.

શ્રી રમણલાલ બ્યાજ

છાને દુઃખો પડે મિરે, મૃત્યુ - એ ગળી જશે

વથ તેને નહીં યાતાં, મર્મ ઊઠો ઉરે ઉઠે,

દુઃખના મૂળમાં કેવું સુખનું અરવું વહે !

વીરલા સંતના હૃદયે વહે આનંદ-ઊર્મિઓ.

પ્રભાવતી ધુનીલાલ મપીઆ

પામે સૌખ્ય અધર્મીઓ અધિકને બૂજે મરે ધર્મીઓ !

દંડાયે મુનિ-સન્તદ્વંદ્વ જનથી પૂજાય દુઃખીઓ !

પામે દોંગણતોંગથી ધન ધણું ભ્યાં પૂર્ત નિષ્કર્મીઓ !

શી સ્ફુરે કવિ - નાટ્યભેદ હૃદયે આનંદની ઊર્મિઓ !

શ્રી "મસ્તમક્કર"

ચાં ચા તં કરમે કીધાં જગતમાં વિચારી લે ચિતથી,

સ તોખ્યાં દીન કેવી રીત વસ્યો વહાલાં પ્રતિ પ્રીતથી,

કેવા મિત્રથી હેત તુંવરી રહ્યો, હિતસ્વી કોનો બન્યો ?

કેવાં પક્ષી પશુ અરે મનુજની, સેવા વિષે તું રહ્યો ?

કીધો લાભ વિચાર કોને જગમાં, કોથી વર્ષો સાભને !

ક્યારે ધ્યાન વિષે રહ્યો પ્રભુતણા, કીધાં વિહુ જાનને,

કોનાં અંતર પારખ્યાં રસલીનાં કોનાં કીધાં અંતરો ?

વિચારો ઉપજાવતા સુદૃઢયે, આનંદની ઊર્મિઓ.

ચુગર સાંકળયદ ભુલાસાઈ

અંતર દીપ્ત્યક્ષાં સ્ફુરેતરત્યાં, ભગી તમજા ખરી,
ત્યાં ભગી જ સ્વતંત્ર શુદ્ધ બનતા, રાત્રી સુનિર્ધારતા,
યોગ પ્રેમ સ્ફુરેત એ પદ્મમાં, ધરતા પ્રવૃત્તિ નથી,
એના પ્રાણપ્રવાહમાં ભગી જતી, આનંદની ભિમ્બિઓ.

રંગો જેમ અનંત વારિકણમાં, છૂપા રહે સર્વદા,
તેમ પ્રેમપ્રવાહમાં ભગી નવા, વેગો ત્યક્ષાં પામતા,
શાંતિ, શીતળતા તથા મધુરતા, આવી ત્યક્ષાં સર્વદા,
એના પ્રાણપ્રવાહમાં ભગી જતી, આનંદની ભિમ્બિઓ.

શ્રી કમનલાલ કાંઠાવાળા

આનંદાર્ણવ એક દ્રષ્ટા દેવ દયાળુ છે
આ દંક્યોના લેહ છે આનંદની ભિમ્બિઓ.

પ્રકાશીન થતાં જતાં ભ્રમ અથા અદેવ આવાધતાં
માયા જોગખતાં શુભે વિરમતાં સદાસના સ્ફુરતાં
દેહાતીત થતાં સ્વરૂપ સવળે છે એમ આલેખતાં
સોજ્જ્ઞાનિ ભરી સદાય બિહળે આનંદની ભિમ્બિઓ.

લોકીને ધનલાભથી પ્રણયીને સંયોગથી પ્રેમીના
રાગીને રસ વેદથી સુશિશુને એના થકી માતના
મક્તોને ભગવાનથી ભ્રમિતને નિશાંત વિશ્રામથી
દેખાવી ઉરમાં ફડી બિહળતી આનંદની ભિમ્બિઓ.

શ્રી લલિતાજી

સંસારે દુઃખથી સદા ઉગરવા "ધીરુષ્ણશરણં મમ"
બક્તિભાવ બધાં વિશુદ્ધ હૃદયે, ભક્તો બધે મંત્ર એ;
બક્તિ અલ્પભિચારિણી પ્રભુ પ્રતિ, માધી રહે ભણકે,
બક્તિના રસસાગરે બિહળતી, આનંદની ભિમ્બિઓ;

શ્રી ઉ. જી. મહેતા

યદેચ યશ મેળવવા, નથી સંસ્કૃત્યો કંઈ ક્યારી,
હાવાની પાપના ઢગલા, પ્રભુનાં બલુનાં ફૂંક્યાં,

નવાવે પ્રભુ ભક્તોને, દેવા પ્રેમની વૃત્તિઓ,
મરે છે ધૃત-મક્તોને, એ આનંદની ભિમ્બિઓ.
શ્રી શાન્તિ કાન્ધારર

સંસારે રિયતપ્રમુતા રચી વળી

સર્જી વિમ્બિતિ વણી,

ને સર્વ્યાં જનપ્રાણીઓ વિધિવિધે

સૂચી થયાકા વળી.

ને નભમંડળને વિધે ચમકતા

સપ્તર્ષિ ને તારકા.

આવે છે નિરખી કૃતિ વિભુ તણી

આનંદની ભિમ્બિઓ.

શ્રી બાલબેધી સરદાસર

છોડી આ જાગે જઈશ નવ તું જોગી બની જાગે,
સિદ્ધિઓ સધળી મળે મનુજને વાંચિત ભૂમંદલી;
સેવામાર્ગ પવિત્ર છે, જગતમાં પૂજ્ય છે કર્મોઓ,
સેવાભાષી ઉરે સદા બિહળતી આનંદની ભિમ્બિઓ.

કવિ શ્રી બાલકૃષ્ણ એમ. વ્યાસ

આશામાં જીવતા મનુજ મુદ્દકે આશા તણા તન્નુઓ,
આશા-સાગરમાં તરે મનુજ સૌ આશાતણા નાવડે.
આશા સ્વપ્ન મધુરને મુખદ છે એના મુસંસમરણો.
સાચા જીવન જેટલો સમય રે' આનંદની ભિમ્બિઓ.

કવિ શ્રી ગોવિંદભાઈ વ્યાસ

માયામાં લપટાઈ ફૂટે બલુનાં, સંસારમાં સ્વાર્થનાં,
આશ્વામાં કેઈ કોઈને ન સમજે, ફૂલાઈ રે' દર્પમાં;
વ્યાધિઓ ઉપજે જહાં નવ નવી, ચિન્તા સ્વીદિતમાં,
રે'ના કામ જ ચિત્ત કેમખીલી રે', આનંદની ભિમ્બિઓ.

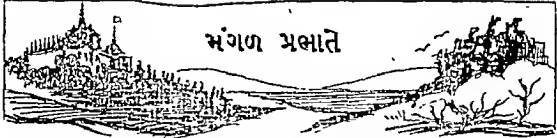
"મુખરુ"

આવતા માસની પાંદપૂતિ

"જે રમ્ય હોને"

તા. ૨૦-૧૦-૪૬ મુદ્રિયાં જ ગર્વાલપર્વા
મળી જવું નહીં

મંગળ પ્રભાતે

લે: શ્રી જહાંગીર અરદેશર ડાક્ટર

ચુરદાર ઉપર

મહાગુરુ જીસસ ક્રાઇસ્ટે જાણેલા એક આશ્રમના
ગુપ્ત ખુલાસામાં આ શિલાલેખ હતો.

રહેવા દે, રહેવા દે, દયાળુ બચવન, તારા લક્ષ્મીના
મંડારિ અને મહારાત્મ્યો રહેવા દે. ઠોક બચત માટે,
જે તારા મંદિરના ઉમરા ઉપર માથુ મૂકી, પોતાની
મુરદો ત્વને કબી સંભળાવતો હોય તેને માટે

રહેવા દે, રહેવા દે, દોશિતની પદવી, પોતાના રુધિરથી
પગ ધોઈ, પાવન થયેલા એકાદ ઉત્સાહી એકા માટે:

રહેવા દે, રહેવા દે, પ્રભુ તારાં દિવ્ય જ્ઞાનનાં પુસ્તકો
અને તાડપત્રો, ભવિષ્યમા અવતરનારા પદમ્ભર માટે;
મ્હારે ધર્મનાં કડો નથી ફરમવે.

ઈઈ દે, ઈઈ દે, ફક્ત મ્હને જોવાને આંખ, સંભળ-
વાને કાન અને ગરમ લોહીવાળુ દયાળુ હૃદય.

આ અજ્ઞાન અને અંધારી પૃથ્વી ઉપર અજાણ્યા
ખુલામાં કર્મ અને ન્યાય અન્યાયની મુંઝો શિક્ષાએ, મુંઝા-
એલા અનાય લાયારના કુખને દેખવા મ્હને આંખો
દહ-દે:

જંગલમાં, ધરમાં, મહોલ્લામાં, પાંજરામાં, અજ્ઞાન
હાથોએ ધવાએલા અને તરફડતાં પંખીપક્ષીની વેદના
સંભળવા મ્હને કાન દે:

પ્રભુ પ્રભુ, અનાય મનુષ્યજાતિના દેવાંની ચણચણાટ
ખુચવવા ગરમ લોહી અને દેવાની મીઠી કુમળાશ મ્હને દહ-દે

હું શું કરું તારા સ્વર્ગને ! ગીતા અને ગાથા, કરાન
અને બાઇબાલના દિવ્ય જ્ઞાનને !

મહદેવતા અને દોશિતતા અવિચળ પહોને !

જન્મતાં ગરમ અગ્નિ હજી મ્હને લુછવા દે, ગરમ દેવા-

ની દલાયતી ભરમીશૂત થવાનું મ્હને સોખવા દે-
મુક્તિની શા માટે ઉતાવળ ?

★

શહેનશાહોએ સુદી

કર્મના નિયમ પ્રમાણે એક સુદર આરામસ્થાનમાં બે
કબરો સામસામી ચણેલી હતી, બન્ને કળામય રીતે સાદી
અને રૂપાળી હતી, પૂળના ફૂલો બન્ને ઉપર વેરાયેલાં હતા.
તોયે બન્ને ઉપર કાતરેલા લેખમાં, બારે ભિન્નતા હતી.

જ્યારે આ ગામ, આ તાલુકા, આ પ્રાંતના કૃષ્ણમી
રાજના ધિરને, મ્હારી પોતાની શરવીર સમરીર વડે ભોવ
ભેથું કરી વિજેતા તરીકે આ પાટનગરમાં, દાખલ થયો,
સારનાં મ્હારાં પરીજાનનાં શાં મહાકાવ્ય અહીં લખવા !

રૂપાળી કુમારિકાઓએ મ્હારા પગ તળે ગુલાબ અને
મોગરાના પુષ્પો બીછાવી દીધાં હતાં, કલ્લોસ અને આનંદ,
ગુલાબ અને અપરો બેગાં મધી મ્હને વધાવતાં હતાં.

આખા જીવન પવિત્ર સ્વર્ગીય દેવતાઓને દુર્લભ એવા
અનેકનેક લાવણ્યમય ભોગો મ્હારા ચરણને ચૂમતાં હતા;
કિંતુ આજે હું જાઉં છું. આ મધુરાં મધ, મારા ભરપૂર
ખજાના અને અતિ કોમળ રાણીઓના અર્પિત પુરોના લસ્યારી-
થી ફરજિયાત ત્યાગ કરીને હું ચાલ્યો જાઉં છું. સારે મ્હારી
આધાર વિનાની વિષમ પરિસ્થિતિ હળવી બનાવવા સારું
આ લાંબી પહોળી સૃષ્ટિમાં એક જીવનસંજીવની શોધી
જડતી નથી. સખ્યામંથ ગુલામો અને સાથીઓમાંથી
એકે મ્હારી જોડે થઈ ચક્રવર્તી નથી, તો ડરામણા
મૃત્યુ પછી મ્હારો સાથી કોણ હશે ! મ્હારું મન મુંઝાય છે.

પરમકૃપાળુ પ્રભુ ! મ્હારા ગુન્દા માથે કર, મ્હારા
દોષો પ્રત્યે આંખમાં ચામણ કર અને ત્હારી પોતાની
દિવ્ય જ્યોતિ વડે મ્હારા કાલવમય માગને ભરી લે
ઉજળ ! રામ..... રામ..... રામ..... !

ત્યારે સામેની દુખર ઉપર આ ચંદો હના
“હનાનાના મંથાહને, આ રમણીય પાટનરમાં ગુરુ-
ધ્મજા પ્રમાણે લખાય થયો છું : રાતનું બાણું સમડીના
માળામાં ફરવિત પડ્યું હતો.”

નિકા માગવાની ગુરુની મનાઈ છે
આથી આજ ત્રણ દિવસ થયાં બાખરી
કિંવા ઠંડું પાણી દેખું નથી.

આવી વિષમ પરિસ્થિતિમાં મેં બીજા મેદનીથી
હિમરાતા ચક્રેના મંથમાગમાં, પ્રેમી દેવાં વડે ન,
વેદાંત અને પર જ્ઞાનની મોંઘી વાતો, સરળતાથી રહુકી
રહી છું ત્યારે અનેકનિક જરૂર અને બહેસ કાનો તો
મને સાંભળતા ન થયો; હજારો આંખો મારી મચકરી ન
કરે છે, રખડેલ છોકરાઓ મારા બણી નાની નાની
કાંકરીઓ ફેંકે છે, સારે મજાકમાં ઢાક ક્યાણુ બોલી જોડે
છે, “હે અડપલાઓ, મહાભાને હેરાન ચીંદને કરો છો.”
એ જરીગ આજ મુર્ખા બાખરી પણ પામ્યા હોય તો
પ્રશ્ન નહિ—અ હા.....!”

આ ઢામળ ચંદો પાછળ દેવાને વીંધતી મનક-
મચકરી અને કાંચળીમાં ભરવામાં આવતા મીનીઓના
સોનિરી રણકાર ન્યાં-ન્યાં સંભળાય છે. હતો ગુરુ-
ધ્મજા!

એ બધા મારા પ્રેમી અજ્ઞાન બધુઓ ન છે ને!
ગુરુ-આજ્ઞાની થી મહનતા!” “વહી ગયાં
વરસો વહી ગયાં એ માવાવી સ્મરણીયો!

આજે હું તો જરૂર કયાં! કોઈ પૂછે તો માં! અરે
કોઈ રહ્યો માં!

પેલા મારા દિવ્ય ગુરુ મેંત્રેય ભગવન, મધુરાં અને
મીઠાં હાલ્યથી મને સતકારે છે: ભૂલ્યો, એ મારા ગુરુ-
સાથે જ શુદ્ધ ભગવાન પણ છે. મનુ મહારાજ પણ છે.

આણું છું—ગુરુ દેવો—હું આણું છું...પણ...પણ
...આ માવાવી કોલકાલટ રો! આ ગુદન ચાં! આ
મીઠો હોરમ ચાની!

અ હા હા, આ જરીગ બધું આસપાસ હજારો
ગમગીન ચક્રેના હિમા છે: તેમનો સ્નેહ ન્યાં ત્યાં
વેદાંત રહ્યો છે, ઢાક મને પવન નાખે છે; મારો
છેમ્લો સેવાચાકરીના સ્લાવા લેવા, મૂપ્તાની સળગાવી
અતરો છોડે છે. અસંખ્ય નિર્દોષ બહેનેઓ કેટલાયે
સુંદર અને ઢામળ પૂલ વડે, આ બીજાણું તૈયાર મધું
હતો!

મારાં થેલાં બાણુઓ, મને આ બધાની રો
મોહ હોય! હું માવા જોડે પ્રેમ કરવા રોકાવાનો નથી,
મારા ગુરુ મને બોલાવે છે: મીઠું આમંત્રણ દેવા
તેજો જાને પધાર્યા છે, મારે હું જરૂર છે ચાંતિ:
પ્રભુ આ અજ્ઞાન જગતનું કલ્યાણ સાધવાનો પ્રસંગ,
ગુરુકૃપાથી ફરીથી એકવાર મારા માને આવનો.
અ ચાંતિ: ચાંતિ: ચાંતિ:!

ભાડાની ગાડી-

શ્રી નટવરલાલ પંચાલ

જગ છે ભાડાની ગાડી
એકદિન એવો આવશે મુસાફીર!
કરવી પડશે ખાલી ...જગ છે
જગમાં જેટલા છૂપ ગણાયે
સઘળા પલે લરના છે મુસાફીર
એ મુસાફીર જગત મુસાફીર! જગ છે
મહિતલાવની પૂંછ રળી લે
જેવી રળી પૂંછ નરસી-મીરાંએ
માન થણું દિધાં ગાડીવાળાએ! જગ છે
એવી કમાણી કરીલે મુસાફીર
મુશ્કળ કરીલે મુસાફીર જગની જગ છે
બાવું પડશે છોડી એકદિન
ગાલીકને તું મલી લે મુસાફીર! જગ છે.

અદાલતે ગીતા

લે.-શ્રી સુકુન્દરાય. પંડ્યા બી. એ.

[હરય : અદાલતગૃહમાં વસીલો અદાથી પોતાની જગ્યાએ બેઠા છે. પ્રેક્ષકગૃહ પણ થોડાં પણ માણસોથી બરાબર છે. એક બાજુ કેરીના પીંજરામાં કેરીને ઢોંચો રાખવામાં આવ્યા છે, તેની આકૃતિ પરથી જ કોઈ અજાણી માણસ ટોપ એમ લાગે છે. તેની પાસે બે સમગ્ર પોલીસો બેઠા છે. સાચાધોરની ધાન્યી બાજુમાં શિસ્તેદાર, કપાને જરમ થયેલી, કાગલિયાં કપલાને છે]

તે વખતે જ ન્યાયાધીશ આવે છે. સૌ બેલા થઈ સલામ કરે છે. ન્યાયાધીશ પહેલાં વહોરો તરફ, અને પછી કેરી વાદ નાદ નાખી પોતાની જગ્યાએ બેસે છે શિસ્તેદાર કેડાકા કામલો તેમના ડેબક પર ખેંચે છે

તે સૌ કામળ થઈ વપરાઈ વાંચી, કપલાવી, ન્યાયાધીશ મીને પૂછે છે]

ન્યાયાધીશ—તમે 'ખૂન ક્યું' છે ?

કેરી—ના, સાહેબ.

ન્યાયા—ટોફટર કહે છે કે મરનાર ધસમ કરીયા મર્યો છે, ને તમે ત્યાં જ લોહીવાળી છરી સાથે પદપાયેલા તેવું થું ?

કેરી—'નેત્રં ચિન્વન્તિ શાસ્ત્રાણિ' (એને ઘસો છેદી ચકતાં નથી.)

ન્યાયા—પણ તે શખ્સને તમે માર્યો ?

કેરી—ના.

ન્યાયા—તમારે જવાબમાં થું કહેવું છે ?

કેરી—(નમ્રતાપૂર્વક આકાશ તરફ જોઈને, અદોભાવથી) હું તો નિમિત્તમાત્ર છું. (પ્રેક્ષકો તરફ) અને 'નાયં દુન્નિત ન દુન્નયતે' (આત્મા મરતો નથી, ને મગતો નથી.)

ન્યાયા—તારે તેના શરીરને તમે માર્યું ?

કેરી—મેં તો એને નવું વસ્ત્ર પહેરાવ્યું.

ન્યાયા—જુઓ, અહીં ગાંડાં કાઢવાં જવા દો. અદાલત છે તમે થું કહેવા માગો થો રપજ રીતે કહો.

કેરી—વાસંતિ જીર્ણાણિ યથા વિદ્યાય નવાનિ શૂદ્રાણિ નરોડપચણિ' (જેમ છ કપડાં કાઢીને માણસ નવા પહેરે છે તેમ) હવે તેણે નવું જ વસ્ત્ર પહેર્યું.

ન્યાયા—પણ તેમ કરવાનું તમારે થું કારણ ?

કેરી—(નિરપહતાથી) કારણ ક્યું છે જ નહિ.

ન્યાયા—(જરા-સમભાવથી) એમ નહિ, જુએ સરખી રીતે બોલો. અદાલતની દૃષ્ટિએ તમે શુંનેમ કરો, તો તમને તે માટે સજા કરવી પડશે.

કેરી—'કર્મણ્યેવાચિકારસ્તે મા કલેષુ કલ્યાણ (કર્મમાં જ મારો અધિકાર છે, ફળમાં નહિ. કર્મ કરતી વખતે મેં ફળની આશા રાખી નથી અને ફળ એટલે સજા. સજા ભોગવવા જેટલો હું કું ન જ યાઉં.)

ન્યાયા—(શુભે ચર્ષ) એટલે એમ કે અમારું ખુ ક્યો છતાં લોકોને છાંડો દેવા, ને તેમને ફરી ખુ કરવા તક આપવી ?

કેરી—'સ્વે સ્વે કર્મણ્યમિરત' સંસિદ્ધિ લમતે નર (સૌ પોતપોતાના કામમાં જ સિદ્ધિ મેળવે છે.)

ન્યાયા—તમે એમ કહેવા માગો છો કે ખૂન કરવાને તો તમારો ધધો છે ? એમ નહિ માને. તમાર તત્ત્વજ્ઞાનનાં લક્ષણ છપ્પન જતાં કરી સીધી સીધી ગઈ દો કે તમારે આ વિષે થું કહેવું છે ?

કેરી—મેં મારાં પ્રયેષ કર્મ કુખ્યાપણ જ કર્યો છે એટલે હું જ્યાં પાપથી મુક્ત છું. તમે મેં ખોટો કે કયો છે, પણ તે તો તમે તમારો પમ જાળવો.

ન્યાયા—તમે ધર્મ ધર્મ કહેો છો; તો બીજા સાણવાના કામમાં વચ્ચે ન આવશું અને સમાજમાં ખરાબ છાપ પડે તેવું ન કરશું એ તમારા ધર્મ નથી?

કેદી—સર્વાન્ ધર્માન્ પરિત્યજ્ય મામેક્ શરણં વ્રજામહં ત્વા સર્વપાપેભ્યો મોક્ષયિષ્યામિ મા શુચઃ ॥ (કૃષ્ણે કહ્યું છે કે જ્યાં ધર્મો છોડી તું મારી પાસે આવ, હું તને જ્યાં માપમાંથી મુક્ત કરીશ.) એટલે મારે કાઈ ધર્મ નથી, ને પાપથી પણ હું મુક્ત છું.

ન્યાયા—(કંટાળીને) પણ તમને તેની શાંતિને મન કરવાની થી જરૂર પડી?

કેદી—શાંતિ ને અંશાંતિ વચ્ચે રિયતપ્રગોને બેઠે હોતો નથી.

ન્યાયા—(ફેરીને પૂછતાં) તેણે તમને કુખ આપ્યું એટલે તમે તેને મારી નાખ્યો, એમ તમે કહેવા માગો છો?

કેદી—‘મુહુરુચ્ચે સમે કૃત્યા લામાલ્લામો જયામયો’ (સુખ અને કુખ, લાભ ને એરલાભ, જીત ને હાર સરખા મળીને)—

ન્યાયા—(કેદીને અધવચ્ચે અટકાવીને) બે સુખ-કુખ તમને સરખા છે તો તમે તરાર કેમ કરો?

કેદી—તમેા મુદ્દાય મુજ્યસ્વ મેવં પાપમવાપ્સ્યસિ (માટે હું મુખ્ય કર, તને પાપ લાગશે નહિ) એમ ગીતામાં કહ્યું છે તેથી.

ન્યાયા—તમે ખૂન કરો તો પરલોકમાં તમારી ફર્માતિ સાથે તે તમે જાણો છો તે?

કેદી—ન હિ કર્મણાકૃત્ કશ્ચિદુર્ગતિં સાત ગચ્છતિ (કશ્ચાણુમય કામ કરનાર દુર્ગતિને પામતો નથી (સમજાવતો હોય તેમ) ગીતામાં સ્પષ્ટ લખ્યું છે.

ન્યાયા—તમે ગીતા ગીતા કરો છો, પણ ગીતા કાપદો નથી તે જાણો છો?

કેદી—(સ્વસ્થતાથી) ઈશ્વરનું વચન એ પરમ કાપદો છે.

ન્યાયા—(કંટાળીને હાથમાથી પેન ખૂટી

દે છે અને પુરતીની પીઠ પર ઢળીને) ત્યારે તમારે જમાવ કરવાનો નથી, એમ ને?

કેદી—મારી નિર્દોષતા સિદ્ધ કરવા જરૂર કરતાં પણ વધારે જમાવ ‘મે’ કર્યો છે, છતાં આપ આમ કહેશો?

ન્યાયા—તમારે આમ જ વાત કરવી હોય, તો પુરાવો બધા કરીએ.

[એકાએક એક વખત ભ્રમો થાય છે. તે બીજાના કાનમાં કંઈક કહે છે, ને બોલે છે:]

વકીલ—નામદાર કોટ પામે મારી નમ્ર અરજ પેશ કરવાની રજા લઈ લું કે (નમતો, નમતો) મારો આ અસીલ અત્યારે કંઈક ધૂનમાં છે. તો તેનો પુરાવો આવતી મુદતે લેવો. આશા છે કે (દબીજ વકીલ સામું જોઈ) મારા વિદ્વાન મિત્રને પણ કાંઈ વાંધો નહિ હોય.

બીજો વકીલ—નામદાર કોટ તેવો દરાવ કરે તે પહેલાં આ ‘પ્રીસીડન્ટ’ વાંચી જાય એવી મારી નમ્ર અરજ છે. (તે બે તથા પુરતી, ઘાબાડેલાં પાનાવાળાં, ન્યાયાધીશને આપે છે.) (ન્યાયાધીશ તે જોઈ જાય છે ને કહે છે.)

ન્યાયા—(આખરી નિર્ણય બહાર પાડતાં, જિભા ચઢને) આ ગુનેગાર શખ્સ બહુ જ તરવટાની છે. (જરા અટકીને) તે આ લોકમાં રજા છતાં પરલોકમાં હોય તેમ લાગે છે. એટલે તેને આની આ નિદગીમાં જ દિવસો કાઢવા પડે છે. જુદું ને જુદું વસ્ત્ર પહેરી રાખવું પડે છે. તેને કંટાળો આવતો હશે, એ આપણે જાણીએ છીએ. જરીએતે અન્નદાન કરનાર માણસની ભાવના પરલોકમાં કે આ લોકમાં પોતાને શુભા રહેવું ન પડે એ જ હોય છે. એટલે મરનાર શખ્સને તેણે જે નવાં કપડાં પહેરાવ્યાં તે પરથી લાગે છે કે તે પોતે જ નવાં કપડાં પહેરવા ખૂબ જિજ્ઞાસુ છે. માણસોએ રચેલી અદાલતો તેમાં આડે આવી જ કેમ રહે! માટે વિના વિલંબે તેને નવા કપડાં પહેરાવવાં એમ દરાવવામાં આવે છે. (ન્યાયાધીશ બેસી બધા છે ને પડે પડે છે.)

ગ્રાહકોની સગવડતા ખાતર નીચેને ઠેકાણે 'વિશ્વમંગલ'નું

લવાજમ પાછી પહોંચ મેળવીને ભરી શકાશે.

મુંબઈ

- ૧ એન. એમ હકરની કમ્પની; ૧૪૦ પ્રિન્સેસસ્ટ્રીટ.
- ૨ પં. નારાયણ મલ્હણ પુસ્તકાલય-કાલબાદેવીરાદ
- ૩ શ્રી. હા.રામજી ખીમજી કેસરવાલા ૧૦૭ મુલાલવાડી.
- ૪ જ્યવંત પ્રો. પ્રેસ ૪૪ સી. પી. રોડ પહેલે માળ
- ૫ ત્રિભુવાલ તુલસીદાસ પહેલી કુણસવાડી, પારસીની અગીવારી સામે ફરનીચરની કુકાન.
- ૬ અમથાલાલ જ્વજ્વનદાસ અનંતવાડી
- ૭ શ્રી. મળયંદરભાઈ, દવે સોપ ડેપો.
- ૮ શ્રી.વિહવાલસ વીરચંદ શાહ મનમુખલાલ તુરાવલુદાસ
૧૧૮, કંસારા ચાલ, પહેલો માળ, મુંબઈ નં. ૨
- ૧ કાલાભાઈ વલ્લભભાઈ-દહાણુડોદ
- ૧ પ્રજ્ઞાદાસ દરગોવનદાસ શુક્લેસ-નવસારી
- ૧ મહેન્દ્રરાય દવાચંદર શુક્લ
- O/O સત્તુ જોષધ કાપીલમ, બાલાજીરાદ-મુરત
- ૧ જુસેલસ' દેસાઈ બધસ', કોતેપાર બનર-ભરુચ
- ૧ પટેલ મનુભાઈ ચિવાભાઈ-શ્રી રામજીર
- મચર-કોટેજની બાજુમાં, દાથી પોળ, વડોદરા
- ૨ જુસેલસ જ્વજ્વનદાસ દરગોવનદાસ વડોદરા
- ૧ મધુસૂદન ભાઈલાલભાઈ શુક્લેસર પાદરા
- ૨ પોપટલાલ ચોખલુદાસ, પાદરા
- ૧ જુસેલસ તાપીચંદર જ્વજ્વનદાસ જ્વજ્વનદાસ
- ૧ વીહવાલસ એચ. શાહ, ટાવર રોડ-કોલેઈ
- ૧ ચાન્તિલાલ છોટાલાલ-કોલેઈ
- ૧ ચંદનસિંહજી શુભાનસિંહજી રામોલજી રામોલજી
- O/O રાજપૂત હોટેલ-ગોધરા
- ૨ અંબાલાલ દલમુખરામ હિપાખ્યાલ હેઠકવાટસ' ગોધરા
- ૧ ચરોતર શુક રોલ રોચન રોડ-આણંદ
- ૧ શીરમજુલાલ જ્યેશ્ઠરામ દામ્લા રેડીઆપોળઉમરેક
- ૨ ચીમનલાલ છોટાલાલ, કાંતાવાળાસ્ટાપોળ-ઉમરેક
- પં.દુર્ગાપ્રસાદ ચર્મા પખાલીશેરી બારદાજીજુવન-મોરબી
- ૧ તલાટી બધસ' રેખલરોડ-ડાહોર
- ૨ શ્રી. જનનાથ પાઠક, ન્યુન પેપર એજન્ટ

- ૧ મોરદનભાઈ વલ્લભભાઈ પટેલ (સર) મુ. કંરમજા
- ૧ નારાયણભાઈ દરિરામ રાવલ-મુ.ખાવડ
- ૧ દયાળજી પરશોતમ મસીદ પાસે-સાણંદ
- ૧ કુખ્યા પ્રિન્ટરી (પારખ બધસ') પેટલસ
- ૧ અમીન છોટાભાઈ કાચીભાઈ જાનરમા-મુ.વીરસ
- ૧ પટેલ જમનભાઈ નાથાભાઈ, નાવલી
- ૧ વૈષ્ણવ પ્રિન્ટરી મોરસદ
- ૧ દેસાઈ શુક ડેપો, સાંધપીપળી નડીઆદ
- ૨ પા. અંબાલાલ કાલાભાઈ લખાવાડ
- ૩ શ્રીમાઈ-આલ-મંડળ મોદદળીજા માધ્યોક
- ૪ શ્રી સોભાજી કંમન રોચ', ભાવસારવાડ
- ૧ ભવાનીચંદર ત્રિભોવનદાસ તવાડી-ચલોડા
- ૧ કાલીદાસ લક્ષ્મીભાઈ પટેલ વસો કોપરેટીવને-વસો
- ૨ કાજીઆ મોતિકેશજી જોશાભાઈ, વડુવા પાસે, પેટલાડ
- ૧ કાલાભાઈ વલ્લભભાઈ દહાણુડોદ
- ૧ વીહવાલસ નામરદાસ પટેલ બેડા
- ૧ નવનીતલાલ જોગવાલાલ દેસાઈ, હપ્પવલુજ
- ૨ ચીમનલાલ બાર, પરીખ હપ્પવલુજ

અમદાવાદ

- ૧ ચહાટજીજી કોતારામજી ચર્મા માંડવીની પોળમાં સોનીની પોળના મેકા કોપર
- ૨ જુસેલસ' ચહાદેવ રામચંદ જ્વજ્વનદાસ ત્રજ દરવાજા
- ૩ શાહ સોમચંદ અંબાલાલ મડીયાળી.દાહની પોળમાં કમાનવાળી પોળ
- ૪ નર્મદાચંદર શુભચંદર પંડ્યા રાયપુર કાપડીવાડ
- ૫ મીરજીલાલ ખીમજી જાગેવ, ગિરધરનગર નં. ૧૪
- ૬ વિનોદચંદર રામજીભાઈ ગીરધરનગર અંજલા નં. ૬
- ૭ વૈલ અંબાલાલ વિહવાલસ લુણજાવાડ કંસારવાડ
- ૮ લક્ષ્મીચંદ કાળીદાસ પટેલ, નવા વાદજ
- ૯ વ્યાસ જ્વજ્વનદાસ જમનલાલ ૮૧ કરવિચારપેડપૂનાસીડી
- ૧ પટેલ છોટાભાઈ જ્વજ્વનદાસ મુ. ધરમ
- ૧ ચંદરલાલ જોશીતારામ રીક્ષિત ગમભલા ચત્ત્રમંડળ
- ૧ માધવલાલ દેવજીલાલ પટેલ મુ. રૂપાલ વાવા સ્લોલ

૧ કચ્છના મોરબનનાથ-મહાદેવરાજ	૧ નરમોરબી મુંવરજી કચ્છર	વાંકાનેર
૨ મુજગત જનરલ ટે. કમ્પની-મહેસાણા	૧ મહાદેવ નારાયણજી જુહાપુર-વેરાવળ.	
૩ કુશાગવ મોપાગરાવ મીટનીય, પાટણ	૨ શ્રી. કાનજીભાઈ રામજીભાઈ દોડલવાળા, રોજન સામે,	
૪ રવિચંદ્ર મહાદેવજી ભવલ દેસાઈ પોળ વીરમગધ	૩ મહંતશી રામજીભાઈજી પ્રજાસભા, માંગળા	
૫ શ્રી. નારણભાઈ પ્રેમચંદ મોધી, બગર, ધોળકા	૪ દોશી પ્રજાસભાજી વજાણ, વડવાજી કચ્છ.	
૬ મોરબનનાથ મોટાનાથ મોટવાડા મેરી-મુંબઈ	૫ જમજીવન જુહાપુર, દામિયો-વડવાજી કચ્છ.	
૭ હર્ષદરાવ મણીલાલ સાલ જુહાપુર-મોહાસા.	૬ નટવરજીભાઈ નરસીભાઈ પટેલ, કલ્યાણપુર	
જુનાગઢ	૭ કામેશ્વર પુસ્તકાલય, અમરેલી	
૮ રતિલાલ મુલાગચંદ દોશી, દોશી પ્રિ. પ્રેક્ષ સરકારી	૮ નાનાલાલ ત્રિભોવનજી પંડ્યા, ગુજ. પ્રા. સ્કૂલ	
૯ મજગલજી ઇ. રામ, હવેલી ભેન	અમરાવતી (મીરાઈ)	
૧૦ કીશનચંદ મેન્ડા ડા. -મહેસાણા, (મુખાન્દ)	૯ ત્રિવેદી પ્રજાસભાજી ભવલકચ્છ	ધોળ
૧૧ હનુમાન આશ્રમ મોહાજી નં. ૧૧૫૧ નેરોલી	૧૦ જોગલજીભાઈ જી. વીમારાજા દેવગઢઆરીઆ	
૧૨ શ્રી. પી. ભગત, પો. મો. ૨૪૧ મોહાસા	૧૧ માધવજી કચ્છજી C/O. હાલોજી મેડીકલ સ્ટોર,	
૧૩ મોહાલાલ પી. ભગત નુસરેપર એન્ડ-જામનગર	સાગરભાઈ-જામનગર	
૧૪ કાનજીભાઈ કામજીભાઈ, કાપડ મારફેટ-સાગર	૧૨ મુજગત પુસ્તક મંદાર, નાનકવાડા-કચ્છ	
૧૫ રતિલાલ હરજીવન. શ્રીવેદી, રાણપુર	૧૩ મેલજી નાજીલાલ નરસીભાઈ દમણ-જુહા	

◉ ≡ વિશ્વમંગલનો આગામી વિશેષાંક ≡ ◉

નવા વર્ષમાં નવું ચેતન

શ્રીમદ્ભાગવતાંક

આપ ચાલુ વર્ષના ગ્રાહક હો તો, નવા વર્ષના ગ્રાહક બનવાને આ દુર્લભ વસ્તુને સુલભ બનાવી લો!

ચાલુ વર્ષમાં પણ ગ્રાહક ન હો તો જરૂર આજે જ નવા વર્ષના ગ્રાહક બનીને આ ચેતનવંતુ સાહિત્ય મેળવવા પ્રયત્ન કરો.

શ્રીમદ્ભાગવતાંક

વિશ્વમંગલના દરેક અંકો કરતાં જુદી જ ભાત પાડશે: વધુ માટે આવતો અંક જુઓ.

મનની બીમારી

પેટમાં દુઃખે જોને તમે ચકાવી શકતા નથી, તરત જ, 'એ મિનિટે જ તમે જોની દવા કરવા મંડી પડો છો, એક દવા લાગુ ન પડી, તો બીજી, ત્રીજી, ચોથી. અને દવા જ લાગુ ન પડી શકે તો ?

તો તમે તરત જ નેચ, દહીય કે ઠંડકટરની આમળ દોડ્યા જશો, પેટની પીડા મટાડવા માટે જલ્દીમાં જલ્દી, ગમે તે ખર્ચે, દવા કરવા તમે તરત જ રહેશો.

વૈદ્ય કહેશે: "તમારા પેટમાં ઘણો જ મળ બસાયો છે, હર્ડ મટાડવા માટે આટલી દવા પી જાઓ, આજે જોરાક લેશો નહિ, આવતી કાલે જુઠાજ લેવો પડશે."

શું તમે એ વાતનો અસ્વીકાર કરી શકશો ?

નહીં જ. કારણ કે તમારા શરીરની બીમારી તમને હેરાન કરી રહી છે, જોને દૂર કરવી એ તમારી જ દરજ છે, વૈદ્યને જોની ગરજ નથી :

હવે બીજી બાજુ તપાસો, કેઈ વિદ્વાન, કે સંતમહાત્મા તમને મત, નિયમ અને કદ સહન કરવાનું કહેશે તો તમે કમૂઝ કર્યા છતાં એ સાધનો કરી શકશો નહિ. જાણે તમારે એવી ગરજ જ નથી !

એનું કારણ સમજ્યા ?

પેટનો દુઃખાવો તમે વર્તમાનમાં અનુભવી શક્યા હતા, અને આ મનનો દુઃખાવો તમે જોઈ શકતા નથી, એથી એવી દવાઓ ઉપર તમને યદ્દા બેસતી નથી :

શરીર સ્વૂન વસ્તુ છે, એ જોઈ શકાય તેવી વસ્તુ હોવાથી જોનો દુઃખાવો પ્રત્યક્ષ દેખી શકાય છે, અને મન સૂક્ષ્મ વસ્તુ છે, જોઈ શકાય તેવી વસ્તુ નથી, એટલે મનનું હર્ડ પ્રત્યક્ષ જોઈ શકાતું નથી.

ચાલ રાખજો કે તનની બીમારી કરતાં મનની બીમારી ભયંકર છે, હાલમાં એ બીમારીને દૂર કરવા માટેના સાધનો નહિ કરો તો બહુ પસ્તાશો :

'શરણ'

હું હરે રામ હરે રામ રામ રામ હરે હરે હરે કૃષ્ણ હરે કૃષ્ણ કૃષ્ણ કૃષ્ણ હરે હરે

અધિપતિ:-પં. મંગલજી ઉદ્ધવજી રાસ્ટ્રી. : : સહતંત્રી : મંગલભાઈ છાયાભાઈ દેસાઈ
 સહિવાચકાર] બવસ્થાપકો-શાન્તિસાલ વિ. ત્રિવેદી અને ધર્મરસાલ રાજા
 'વિશ્વમંગલ' કાર્યાલય બ્હુનાગઢ.

વાર્ષિક લવાજમ :
 રૂ. ૫-૩-૦

હિંદ બહાર
 રૂ. ૭-૮-૦

વિષય સૂચિ

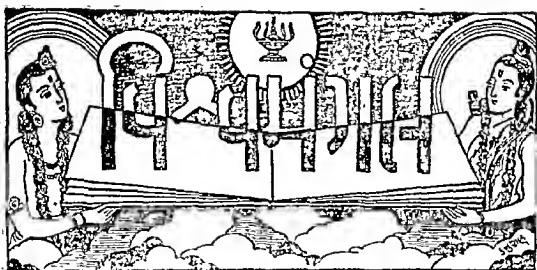
ક્રમાંક	વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
૧	નમ્રનિવેદન...	...	૫૨૧
૨	માનવ દુઃખિની શાથી શાય ? [કાવ્ય]	શ્રી. સીતારામ રાસ્ટ્રી.	૫૨૩
૩	સંપાદકીય	...	૫૨૪
૪	કાવ્યકૃત	...	૫૨૭
૫	અભ્યર્ચના [કાવ્ય]	ભોજીલાલ સી. શાહ.	૫૨૮
૬	અખ્યાત ભાગવત	પૂ. સ્વામીશ્રી. માધવતીવંજી	૫૨૯
૭	પૃથ્વીચક્ર [કાવ્ય]	શ્રી. ભાનુચંદ્ર જોષી	૫૪૦
૮	પ્રાનિત ગાવા અનુ	શ્રી રીનાનાથ જે. મહેતા.	૫૪૨
૯	શુભશક્તિ	શ્રી. આનંદાનંદ સરસ્વતી	૫૪૫
૧૦	વિરાટપ્રજ્ઞા [કાવ્ય]	દલસુખરામ ત્રિવેદી	૫૫૦
૧૧	કિન્નુઓનુ સાચું કર્તવ્ય	પુરુષોત્તમ જી. શાહ.	૫૫૧
૧૨	જ્ઞાનરસ [કાવ્ય]	શ્રી. અવેરભાઈ દેસર	૫૫૨
૧૩	પૂર્વ અને પશ્ચિમ-શ્રી સંસ્કૃતિ	પૂ. સ્વામીશ્રી અદૈતાનંદજી	૫૫૩
૧૪	તેલિપોથીમાંથી	શ્રી. સોમચંદ ડી. શાહ	૫૫૫
૧૫	મોક્ષપ્રાપ્તિ [કાવ્ય]	મહાદાદ ગુહલ.	૫૫૬
૧૬	ઉત્સાહ ઉલોચ વત્તા ધર્મ	જી. શ્રી. રંકર સાંભી.	૫૫૭
૧૭	મહાત્મના પુષ્પો	શ્રી. વળુ ડેટક	૫૬૦

જરૂરી સૂચનાઓ—

૧. માહોએ પેતાનું નામ-શિરનામું ૨૫૫૮ લખવું નોંધ્યે, અને પેતાનો બ્રાહ્મક નંબર લખવાનું બૂલવું ન નોંધ્યે.
૨. પત્રો જવા મેળવવા માટે રીધાર્ધ પોસ્ટાઈક ૩ ટીકેટ મોલવી જરૂરી છે.
૪. માસિકનું કાર્યોલય બ્હુનાગઢ હોવા છતાં વિશ્વમંગલની વ્યવસ્થા સંબંધી પત્રો, બ્રાહ્મક બનવાની સૂચના, મનીઝર વગેરે-અધિપતિ : 'વિશ્વમંગલ' C/o શ્રી. ભક્તિભાઈ કાર્યાલય પો. બો. નં. ૬ અમદાવાદ એ શિરનામથી કરવાં નોંધ્યે.
૫. માહોએ મનીઝરથી જ લવાજમ મોકલવું નોંધ્યે. વી. પી. મંચાવવાથી ટેલેગ્રાફ મદીને દોઢ મદીને મળે છે. વી. પી. અને મનીઝર બન્નેના ખર્ચ એક જ છે, માત્ર વી. પી. મોકલવાની વ્યવસ્થામાં થયે વિશેષ પડે છે.

लवदशने भणत् भानुशिशवे

સત્સંગં જનયત્પરાત્મવિષયે ભક્તિ સમુદ્વર્ષયત્ । કામોદ્દેગકુમાર્ગદમ્મજનકં સારિત્યમ્નૂલયત્ ।
 જર્મદેષમનુસર્ણં પ્રશ્નમયત્સન્દર્શયત્સદ્ગતિં, સંજ્ઞાતં સત્ત્વ 'વિષમંગલ'—મપાકર્તુ અગદુર્ગતિમ્ ॥

૧૯ મું.

ફાગણ-૨૦૦૩

માર્ચ-૧૯૪૭

પાં.ક ૧૨ મો.

માનવ દુઃખીયાં થાય શાથી ?

(૧૨વી અકથ)

સ્થુવર દુઃખઠાં હરે છતાં યે,

માનવ દુઃખીયાં યાય શાથી ?

સ્મરણ-અરિતા વહે છતાં યે,

અણુધ તરસ્યાં જાય શાથી ?

રામ રમેયો રમે હૃદયમાં,

હૃદ-ચોક ને હાર-વિજયમાં,

સહાય આપે સાથ છતાં યે,

અધૂરિયાં અકળાય શાથી ?

માયાના મુગજળને ભેળ,

નિરાશ પંથી પડતો રોષ,

સ્ક્રમળે છે 'છિન્નિધ્યા' છતાં ય,

ભવરણમાં ભરમાય શાથી ?

બળતો 'દીપક' હાય ગૃહીને,

આંખ બિણાડી, તો ય અહીને,

દુષ્ણ બિણાડો જુવે છતાં યે,

મૂખે બની પછાલ શાથી ?

શ્રી. સીતારામ દેસાઈશ્રી રાત્રી

સામ્પાદકીય

પરમકૃપાલુ પરમાત્માની અમાધ અનુકંપાથી વિશ્વમનસના આ અંકથી દરમુ' વર્ષ' પૂર્ણ થાય છે, બાસ્વાવસ્થામાં બાધકને મહા-પિતાની જાળવણી અને પ્રેમનું ચોપણ મળવા છતાં જેમ રોમભવ રજા ન કરે છે, વારંવાર અપાર્તિઓની સામે અનુમત્તું પડે છે, તેમ આપણા આ જ્ઞાનબાહ વિશ્વમંબદને વિશ્વમુક્તી દારણ મોધવારી, વારંવારની અપાર્તિઓ અને બંધન—અર્થજ્ઞાન અકરમાતો સામે ખૂબ જ અઘડામણોમાં જીતવું પડ્યું છે.

પરન્તુ પરમાત્મકૃપાથી એ બધું છે, જીવ્યું છે અને તેના દ્વારા આજે દળરો માઠોને જ્ઞાન-સિંચન થવા કરે છે, એ એક અમારા મહાભાગ્યનો જ વિષય છે.

માનવ એવું નિમિત્ત હોઈ શકે, છતાં સંચાલકોની મુશ્કેલીઓ દરેક માહોડો કઠાઈ ન પછ સમજી શકે; એ મુશ્કેલીઓ એવી પણ હોય કે તેનું પ્રદર્શન ક્યાં ન કરાય; આવી અનેક વિદ્યનાઓ અંગ્રોએ મતવર્ષમાં ખૂબ ભોગવી લીધી, એક મહિનામાં જોઈએ એટલા કાનગા ત્રણ—ત્રણ મહિનાના પ્રયત્નો છતાં જોઈએ તેવા મળ્યા નહિ, ટ્રેડનોની પારાવાર મુશ્કેલીઓ નડતી હોવાથી પારશ્વથી અઘડાત—ફટાત મોડાં થયાં, પોટમાં રવાના કર્યાં છતાં અનેક કારણોથી માહોડોની સેવામાં વિશ્વબંધી અંગે ગયા, દુસ્થકેશા કારણે ધણુને અંગે મળી શક્યા નહિ, બોહીસ મહિનાઓ મુધી બંધ રાખવા પડી, ડેલ્લાકની જિતાવળને માન આપીને અંગ્રોએ અગાઉ અંગે મોહકતા હોવા છતાં બીજવાર અંગે મોહકતા પડ્યા. મોડા-વહેલાનો પ્રથમ અમારા કૃપાલુ માહોડોને વારંવાર ખૂંચે છે, પરન્તુ ઉપરનાં ડેલ્લાક કારણો અમારાં જિત્તમ કરેલાં નથી અને એને તદ્દન હમી કાલવાતો પણ અમારો આ પ્રયત્ન નથા; પરન્તુ બધાં મુધોં દેરાવું, અને માનવસમાજનું નૈતિક પરિવર્તન નહિ પાય ત્યાં મુધાં આવા અવરોધો તત્કાલ દૂર પણ નહિ જ થઈ શકે. આપણે વૈષ્ણવક પરમપિતા પરમાત્માની પાસે પ્રાર્થના કરીએ કે આપણે દેવ પૂર્વવત્ સન્નિતા શાસ હેતો જીવી શકે—

આ દેશનાં એ દુર્મોજની વાત છે કે આપણા આધ્યાત્મિક માર્ગમાં બાવા ભૌતિક કે દેવી અકરમાતો થયા કરે છે, એથી વધારે દુર્ભાગ્ય એ છે કે આપણા ન થયું. દેશખુઓએ હેલ્લા વિશ્વ-યુદ્ધ દરમ્યાન પોતાની રહીસહી નૈતિક ભાવનાઓને દણી નાખી છે, પરિણામે બધાં જેની શાધારણ સત્તા ચાલે ત્યાં તેઓ લાઘ્ય, રૂપાઈ અને સત્તાનો દુરુપયોગ કરનારા બન્યા છે, એવાં અનેક કારણો આપણા મતવર્ષમાં બાધક બન્યાં છે, છતાં પ્રેમી માહોડોની અનેક ટોરો સહન કરી, આવેલાં આવ-રણો નિવારવામાં પણ આર્થિક-સારીરિક-માર્નાસિક શક્તિઓના બ્યભ કરીને પણ અનેક દર્શ વરો પૂર્ણ કરી શક્યા છીએ એ પરમકૃપાલુ પ્રભુની કૃપા છે.

અંગ્રોઆરમા વર્ષના પ્રવેશક તરીકે શ્રીમદ્ભાગવતકે તૈવાર ઘઈ રહ્યો છે, શ્રીમદ્ભાગવત એ ભક્તિ, જ્ઞાન વૈરાગ્યનો નિધિ છે, આપણા એ નિધિને એજાવવાની દુર્લભ આવીઓ આ અંકમાં આપવાની અંગ્રોએ હરિપ્રેરણાથી ઇચ્છા સેવી છે.

પ્રત્યેક ભાગવતપ્રેમી માહોડોને આ અંક જરૂર ગમશે, એનો એક એક લેખ શ્રીમદ્ ભાગવતના ગહન વિષયોને પ્રત્યક્ષ કરવામાં એક એક પુસ્તક જેટલું કામ કરશે, એવું એક એક ચિત્ર એના પ્રસંગોને સમજવામાં ચિત્રપટ્ટ કામ કરશે, એની એક એક નવલિકા પ્રભુપ્રેમીઓના મન-મંદિરમાં કાયમનું સ્થાન કરી લેશે અને એમાંનું એક એક કાવ્ય અંતરના તારોને ઝણઝણાવનારું હશે.

આ એક ન અંકમાં પણ મતવર્ષના ધર્મોક્તી જેમ ત્રણ ખંડો રાખવામાં આવશે. પ્રથમખંડમાં—શ્રીમદ્ભાગવતનાં ગૂઢ રહસ્યો સંબંધી મનનીવ લેખો અને નિમન્યો આપવામાં આવશે, જેથી અનેક શંકાઓનાં સમાધાનો મળી આવશે. આ અંકના લેખો કુચિત્તમરમાં

જૂ ના અ ને ન વા આ હ ઠે ના સે વા માં

નમ્ર નિવેદન

૧. 'વિશ્વમંગલ'ના દશમા વર્ષના આ બારમા અંક છે. 'ધર્મિક' (ચેત્ર-૨૦૦૨)થી શરૂ થયેલા આઠકોનું લવાજમ આ અંકથી પૂરું થાય છે.
૨. આપને અગીઆરમા વર્ષનું લવાજમ રૂ. ૫-૩-૦ મ. એ. કરીને તુરત મોકલી આપીને નવા વર્ષના આઠક તરીકે ચાલુ રહીને તેમજ આ ધર્મ-પ્રચારક માસિકના નવા આઠકો બનાવી આપી ધાર્મિક સેવા કરવાની અમે આપને આગ્રહભરી અપીલ કરીએ છીએ.
૩. આપે અવશ્ય આવતા ૧૧ મા વર્ષના આઠક બનવાનું સ્વીકાર્યું જ હશે તો પણ અને કોઈ નિશ્ચયપર ન આવ્યા હો તો પણ આ અંકના પૃ. ૪થા થી શરૂ થતા સમ્પાદકીય ઉપર જરા દૃષ્ટિ કરી જવાની અમે નમ્ર સૂચના કરીએ છીએ.
૪. અગીઆરમા વર્ષના નવ પ્રકાશિત વિશેષાંક શ્રીમદ્ ભાગવતાંકને વાંચ્યા વિનાં આપ ચલાવી લઈ શકો નહિ, કારણ કે આપ અવશ્ય ધર્મનિષ્ઠ છે, સાંસારિક વાસનાઓમાંથી થોડી મુક્તિકથા વિના આપને ચેત પડવાનું નથી, અને શ્રીમદ્ ભાગવતાંકનું એક એક પૃષ્ઠ આપને મુક્તિમાર્ગમાં સદા-ચર્ચિત થશે.
૫. આપને ખ્યાલ હશે કે ૮મા વર્ષના ભક્તાંકને માટે પ્રકાશિત થયા બાદ આઠકોની એટલી બધી માગણીઓ આવી પડી કે જેના પરિણામે અમારે એક જ ભક્તાંકની બીજી બે આવૃત્તિઓ તૈયાર કરવી પડી: અને ગયા ૯મા વર્ષમાં ધર્મિકની પ્રથમાવૃત્તિની સંખ્યા એ ત્રણે આવૃત્તિઓથી દોઢી સંખ્યામાં પ્રથમથી જ તૈયાર કરવી પડી.
૬. આજે સુદ્ધ પછીની મોંઘવારી અને પ્રેસનાં સાધનોની અછત એથી પણ આમળ વધી રહી છે, એટલે જોઈએ તેથી વધારે પ્રમાણમાં "શ્રીમદ્ ભાગવતાંક" છાપી શકાય કે તેની વધારાની આવૃત્તિ દોઢી શકાય તેવા એક પણ સંયોગ નથી.
૭. 'શ્રીમદ્ ભાગવતાંક' જેવો અંક મળી નહિ શકે તો આપને જરૂર અસંતોષ અનુભવવો પડશે, તેના કરતાં પ્રથમથી જ આઠક બનીને તેના આઠક બની જવું એ સર્વોત્તમ માર્ગ તરફ અમે આપનું લક્ષ્ય ખેંચીએ છીએ.
૮. શ્રીમદ્ ભાગવતાંકની છૂટક કિંમત રૂ. ૩-૩-૦ રહેશે, ઉપરાન્ત તેના પોસ્ટ ખર્ચ પણ મંજૂરનારને શિર રહેશે, પરંતુ હાલની તકે ચાલુ આઠકો સિવાય એનું છૂટક વેચાણ બધ જ રહેશે અને ચાલુ આઠકોને આ વિશાલ સચિત્ર વિશેષાંક રૂ. ૫-૩-૦ ના લવાજમમાં વિના ચૂલ્લે જ મળવાનો છે,

તે ઉપરાન્ત બાકી રહેલા બે રૂપિયામાં જ બીજા અગીયાર અકાઉન્ટ સુંદર ધાર્મિક વાંચન આપને પ્રતિભાસે મળતું રહેશે; અને એટલા માટે જ પ્રથમથી ગ્રાહક બની જવું થોડું છે:

૯ જુના ગ્રાહકોએ મનીઝોર્ડર મોકલતી વખતે લખવાની જગ્યાએ “ જુના ગ્રાહક નંબર ” એમ જણાવીને પોતાના ગ્રા. નં. ની નોંધ કરીને પોતાનું પૂરું શિરનામું લખી જણાવવું જોઈએ અને તદ્દન નવા થનારા ગ્રાહકોએ “ નવા ગ્રાહક ” એ શબ્દ જરૂર લખવો જોઈએ:

૧૦ આટલી અભ્યર્થના કરવા છતાં કોઈ સંયોગોમાં આપ ગ્રાહક તરીકે રહેવા ન જ માગતા હો, તો માત્ર બે પૈસાનું એક પોસ્ટકાર્ડ લખી મોકલીને આપ માસિકના ગ્રાહક રહેવા ઇચ્છતા નથી એમ લખી જણાવવું જોઈએ. આપના બે પૈસાથી કાર્યાલયના ૦-૧૦-૦ બચી જશે; અને આપનો થોડો પ્રભાદ કાર્યાલયને બોનરૂપ બનશે:

૧૧ રામનવમી સુધીમાં જેઓના મનીઝોર્ડર આવી ગયા હશે તેઓને રજીસ્ટર્ડ બુકપોસ્ટ દ્વારા “ શ્રીમદ્ ભાગવતાંક ” મોકલવામાં આવશે, જેઓએ વી. પી. મંગાવવાનું કાર્યાલયમાં લખી દીધું હશે તેઓને પણ રૂ. ૫-૬-૦નું વી. પી. રવાના કરવામાં આવશે; વી. પી. નો ઝોર્ડર નહિ હોય તેવા ગ્રાહકોને (જે ગ્રાહક તરીકે ન રહેવાનું પોસ્ટકાર્ડ નહીં મળ્યું હોય તો) પણ તેમનો સ્વીકાર સમજીને ચૈત્ર વદી ૬ પછીથી રૂ. ૫-૬-૦ નું વી. પી. કરવામાં આવશે; કૃપાલુ ગ્રાહકોએ વી. પી. સ્વીકારી લેવું જોઈએ:

૧૨ કદાચ સંભવ છે કે, ગ્રાહક બધું પોતાના તરફથી વાર્ષિક લવાજમનો મનીઝોર્ડર કરે, અને કાર્યાલય તરફથી તેજ સમયમાં (ચૈત્ર વદી ૬ પછી) તેમની સેવામાં વી. પી. રવાના કરવામાં આવે, એવા સંયોગોમાં કાર્યાલયને થતા આર્થિક વ્યયને લક્ષ્યમાં લઈને એ આવેલા વી. પી. નો સ્વીકાર કરીને કોઈ એક નવો ગ્રાહક બનાવી આપવો જોઈએ; અને એ નવા ગ્રાહકનો પૂરો એડ્રેસ કાર્યાલયમાં મોકલી આપવો જોઈએ:

૧૩ ‘વિશ્વમંડલ’ પ્રત્યે ધાર્મિક ફરજ સમજીને જેઓ સદલાવ બતાવતા રહ્યા છે, તેઓ લગવાનના કૃપાપાત્ર છે, અને એ રીતે જ તેઓ આ ધાર્મિક સાહિત્યને ઉત્તર બનાવવામાં સહયોગ આપતા રહેશે:

૧૪ કાર્યાલયની વ્યવસ્થા સંબંધી, લવાજમ મોકલવા સંબંધી અથવા કોઈ પણ જાતની સૂચના આપવા સંબંધી પત્રવ્યવહાર વખતે પોતાનો ગ્રાહક નંબર લખી નીચેના એડ્રેસે પત્ર લખવા કૃપા કરવી:

વ્યવસ્થાપક : ‘વિશ્વમંડલ’

C/o. શ્રી ભક્તિમર્ગ કાર્યાલય

સલાપેસ કોસરોડ, P. Box No. 6. અમદાવાદ

કાવ્યકુંડ

[આવતો અંક સીમદ્ધ ભાગવતમાં તરીકે પ્રકાશિત કરવા મારે નિશ્ચય થયો છે, એ અંકમાં પાદપૂર્તિનો વિભાગ આપી શકાય તેમ નથી, ૧૧મા વર્ષના બીજા અંકથી આ વિભાગ ચાલુ રાખવામાં અમેને સમ્પ્ર- સર્યોજાનુસાર અનુકૂલતા મળતી અસંભવિત જણાય છે, અને કાર્યાલયનો કાર્યભાર પણ અનોઝમજો વધી જાય છે. એવાં અનેક કારણોથી પાદપૂર્તિનો આ વિભાગ અલ્પકાલ મુદત સુધી બંધ રાખવામાં આવે છે: મથા બાર માસમાં સદકાર આપનારા સદસી લેખકજયોના અમે (અપાદક) ઉપકૃત છીએ.

આ માસની પાદપૂર્તિ “ કરવું” ઘટે”

જે છે મદદને પાત્ર તેને તો મદદ કરવી ઘટે, તો પણ ખટરમાં દેહવાની રીત ના ધરવી ઘટે. સત્કર્મ કરતાં શ્રી હરિનું ધ્યાન પણ ધરવું ઘટે, જે આવવી શકે કરો તે આજથી કરવું ઘટે. સમજણ નથી તો સમજદારોને અનુસરવું ઘટે, સત્કાર્ય કરવામાં પડે ઠણી, સદન કરવું ઘટે. કાં મનનુશ્ઠા બાંધી અને નિજદાર્ય આચરવું ઘટે, ને આત્મબલથી કાર્યને સુંદર-સફલ કરવું ઘટે.

શ્રી. ‘ગગનવિદારી’

સંસારના બ્યવહારમાં સંતોષ ને શાન્તિ યદી, ધર્મરુપાથી જે મળે, સ્વીકારવું સત્કારથી; પણ ભૂલથી ન કુમાર્જીમાં દોઢિ કરી કરવું ઘટે, દુઃખરૂપને તજવું ઘટે સત્કાર્ય કઈ કરવું ઘટે.

શ્રી ‘વિજય’

કંતો સફર પ્રોધામને પકડો મુઠી છાના રહો, ને કાં બહુ ઝિરદી વિષે શાન્તિ યદી હિમા રહો; બન્ને બને નહિં સાધમાં એ ધ્યાનમાં ધરવું ઘટે, અનુદ્વ લાગે તે છતાં પણ ચોખ્ખું કંઈ કરવું ઘટે.

શ્રી ‘મુશાફર’

મનુષ્યજન્મનું સાચું સાર્થકત્વ નિભાવવા અર્થસોગ વિના ધીજી કંઈ તો કરવું ઘટે. ઉત્તમ જીવનને ચોખ્ખું સાધન દેંક આદરવું ઘટે, હિમા રહ્યા જેવા રથને ત્યાં તેવું આચરવું ઘટે. મરવું ખડું માની, મુશરિતામને સમાવું ઘટે, દુઃખાન્તરૂપ યવા જગતને કર્મ મુખ કરવું ઘટે. છે પ્રજા મર્ષે પત્વિયં દેતાદિ તો તજવું ઘટે, દેનાર જીજ્ઞા તપાસ્મિને નિજ નાપને ભજવું ઘટે. જીવ જામંતા શદ્દાનુએ શમદમ સદિત કરવું ઘટે, આ જ્ઞાન, ભક્તિ, કર્મ પેરી કંઈ તો કરવું ઘટે.

શ્રી પાલછાની પીરપુર

કરવું ઘટે, કરવું ઘટે, જનદુઃખ દિલ ધરવું ઘટે, કળ્યા અને કંકાસ બૂલી સંપાદી રહેવું ઘટે; આપત્તિ કાળે દેશ કાળે લેખ લે મરવું ઘટે, ને વિચિત્રમંગલ કમળનારે મેઝ કેં કરવું ઘટે.

“બ્રહ્મસૂત્ર” જમણ મિથ્યા” તે અનુભવવું ઘટે, સંસારનું મુખદુઃખ ગીતાજ્ઞાનથી દરવું ઘટે; છોડી વિવાદો આજનાં જોશમાં રે રહેવું ઘટે, અનુગ્રહ કંઈ આ તકે નિઃપેશ કેં કરવું ઘટે.

શ્રી અમ્બુજ

ભક્તિ ભરેા ઉરમાં મૂકીને શાગ આસંસારના,
આત્મા તણેા ઉદ્ધાર કરવા મોહ ત્યાગેા છોડારના;
જન્મને આ મરણની ઘટમાળમાં ફરવું મટે,
સત્કર્મ ને સત્કર્મ તો આજે શરૂ કરવું ઘટે;
કે મનુષ્યેા જન્મતા ને મૃત્યુ પામે મૃપટે,
એ પેખીને કલ્યાણ કાયાનું અહીં કરવું ઘટે.

શ્રી રમણલાલ બ્યાસ

બાળદાવે ત્રીજે કાવે, સર્વ રીતે છતાં હવે,
ત્રીજે બાગે, સંપ બાગે, કાર્ય એ કરવું ઘટે.

શ્રી. જન્મરોકર પંડ્યા

આવી અરે અંસારમાં ભૂલી ચડ્યેા આડે ઘડે
મુખસોજમાં આસકત થઈ, જર ને જીવાનીતા મટે
ધંધર જાજન એ અંધકાર થકી કરે છે મુકત તો
તે કાલ પર નહિ રાખતાં, એ આજથી કરવું ઘટે.

માણસાંકર ભવાનીશંકર ઉપાધ્યાય

આવા પીવા ને પહેરવા, વસ્તુ મળે મન માનવી,
કવા રૂપાળાં ઘર મલ્યાં, બ્યાં મુખ સગવડ સામટી;
સુત, વિત્ત, પત્નીનાં મુખેા, વળી સાંપડે વિલુ ખટપટે,
પ્રત્યારૂપા સહુ બાળી આ, પ્રભુમય જીવન કરવું ઘટે.

શ્રી કંથર ધાળકિયા

મૂંઠા જટકતો ચીકને કાળા બજારની ખટપટે ?
દેશ બ્યારે મુખિત ત્યારે તું કમાવાનું રટે ?
મિશ્રાન્ન તું ભિક્ષાવતો ! બન્ધુ ઉભા મૃત્યુ તટે !
એ, હોય માનવ તો તને આવું નહીં કરવું ઘટે !

પં. બદ્રી

ભાષણ અગર ઉપદેશથી ભૂખ દેશની કદિ નવં મટે !
નિજ દેશજન ભૂખે મરે ને અન્ન-વસ્ત્ર ન સાંપડે !
તો આપ રાટી-વસ્ત્ર, નિવસે રામ એ તારા ઘટે !
એ હોય દિલમાં કષ્ટ દયા તો આટલું કરવું ઘટે !

કવિ શ્રી ગોવિન્દરામ બ્યાસ

કાણું હતું ? ચામાટજન્મ્યે ? આ બધું શું ? ક્યાંથી છે ?
મનજીલ્લિવાળા દેહીને તો એ સમજાવે શાન્તિ છે.
ભાગ્યિક વિશ્વ વિલાસભાવે ટાળતાં મરણ મટે,
આત્મિકભાવે અન્યતાનું સ્વપ્ન દૂર કરવું ઘટે.

સંત શ્રી સીતારામજી

અભ્યર્થના

(રામ-નૈરવી)

સાચો માજ' સૂઝાડો, પ્રભુજી !

સાચો માજ' સૂઝાડો.

મોહ માયાથી રંગાયેલો હું

પાપોની માશી માથું,

ખચાઉ છું હું કરેલાં કર્મોથી

કાલો કર તમે મ્હારો-પ્રભુજી !

વિષય પાપના કર્મોએ બાંધેા,

કેનો આસરો માથું ?

જીવનભેલી આપ જ એક છે,

અમાગીને તમે તારો-પ્રભુજી !

—શ્રી ભોગીલાલ સી. શાહ

જ નહિ પરન્તુ હિંદુભરમાં પ્રખ્યાતી પામેલા-પ્રભુપ્રેમી લેખકો હોવાથી આ અંકમાંના ત્રણે ખંડોનું શ્રીમદ્ભાગવતીય સાહિત્ય એક અમર સાહિત્ય બનશે.

દ્વિતીયખંડમાં—શ્રીમદ્ભાગવતને જ અનુલક્ષીને લખાયેલા વાર્તાઓ-ધાર્મિક નવલિકાઓ રહેશે, આવી સુંદર અને સરલ ભાષામાં આજ દિવસ સુધીમાં શ્રીમદ્ભાગવત ઉપરની વાર્તાઓ તો કદાચ નહિ જ લખાયેલી હોય, આખાવટક ભગવતપ્રેમીઓને રમિકર એવો આ વિભાગ પણ બહુ વાંચન-મનનને યોગ્ય બનશે.

તૃતીયખંડમાં—શ્રીમદ્ ભાગવતની મૂલ કથામાં વર્ણવાયેલા ભક્તોનાં સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્રો અપાશે, એ જીવનચરિત્રો વાંચીને આપને સાર્વજનિક ધર્મ કે પ્રભુપ્રેમીઓ કયા અથવા આ જન્મતના ભવંર અને સ્વાર્થમય વાતાવરણમાં પણ પ્રભુકૃપા પ્રાપ્ત કરીને ભગવતસાક્ષાત્કાર કરી શકે છે ? આ ભક્તોની જીવનમાથાને પોતાના નિત્ય વ્યવહારમાં એતપ્રાપ્ત કરીને પ્રેમી પાઠકો કૃપા બનશે; તે ઉપરાંત કેટલાક આશુ સીકામાં થઈ ગયેલા ભાગવતપ્રેમી હિન્દુ-મુસ્લીમ ભક્તોની જીવનચરિત્રો પણ આપવાનો પ્રયત્ન થશે.

વચમાં વચમાં સુંદર અને પ્રસંગને અનુસાર-રંગ-ભેરની સેરકો ચિત્રો અને ભાવકાવ્યો પણ અપાશે, એ પણ બહુ જ વાંચન-મનનને યોગ્ય સામગ્રી હશે.

આમ નેટલો બની શકે તેટલો પરિશ્રમ આ અંકની પાછળ લેવામાં આવશે, શ્રીહરિ સૌના સહાયક છે, ભગવતકૃપા કરવામાં એની જ કૃપા આવશ્યક છે.

એ જ શ્રીહરિકૃપાથી શ્રીહરિના કૃપાપત્ર અને દેશમરના પૂજ્ય, વિદ્વાન અને પ્રખ્યાત સંત-મહાત્માઓ, ઉપદેશકો અને લેખકોનો આપને સહકાર સંપાદ્યો છે, કારણ કે તેઓએ એમ જ માન્યું છે કે આ હરિચર્માંમાં રહેલો અલ્પ સમય એ જ સાચી નિંદ્રા છે-નિંદ્રાની નિંદ્રા છે. આમ જનસ્વાર્થભાવનાવાળા ખાસ લેખકોની સંક્ષિપ્તવાચવલિ આ નીચે આપીએ છીએ કે નેપી પ્રાકૃત બધુંએની આવી શકે.

૫ જન્મદુઃખી યંત્રમાયજી.
૫ મહારાજશ્રી કૃષ્ણજીવનજી મહોદય
૫ મહારાજશ્રી વનરતલાલજી મહોદય
૫ " શ્રી પુરુષોત્તમલાલજી મહોદય
૫ " શ્રી કૃષ્ણાનંદજી, મહાર્મંડલેશ્વર
૫ " શ્રી અજેશ્વરનાંદજી મહાર્મંડલેશ્વર
પરમ ભાગવતમહાત્મા બ્રહ્મભારી શ્રી પ્રભુચંદજી
૫ મહારાજ શ્રી વિદ્યાનંદજી મહાર્મંડલેશ્વર
૫ સ્વામીશ્રી માધવતીર્થજી-૫ સ્વામીશ્રી અદેતાનંદજી
૫ શ્રી સંવોનંદજી મણડલેશ્વર
૫ સ્વામીશ્રી જ્ઞાનંદજી-બ્રહ્મભારી શ્રી. ટંકેરદાશી
શ્રી વ્યવસાયજી ગોપાલજી
કીર્તનામાયં શ્રી. સીતારામજી ટમ્મી
૫ શ્રી પુનિત મહારાજ-સંતથી સીતારામજી
શ્રી નરહરિલાલજી દાશી-શ્રી સીતારામજી દાશી
શ્રી ચિત્તમંદલાલજી દાશી-૫. શ્રી. ગોપાલનાથજી ટમ્મી
શ્રી શ્રી. હરિપ્રસાદ મનરાય દેસાઈ M. L. A.
શ્રી શ્રી. હન્ડુલાલ સેવકલાલ દેવ M. B. B. S
શ્રી. મંદરવિદ્યાનંદજી પંડ્યા B. A.
શ્રી. ગોવિંદલાલ બદ M. A.
શ્રી. યોગીન્દ્ર જ. ત્રિપાઠી M. A.
શ્રી. પ્રાણુલાલ પ્ર. બટ્ટી B. S. C.

શ્રી. રેવાચંદ્ર સેવકભાઈ દાશી દેશવાડકાર
શ્રી. વિમલચંદ્ર દાશી સાદિલાલાય
શ્રી. દેવકૃષ્ણ દાશી સાદિલાલાય
શ્રી. નાનાભાઈ બદ
શ્રી. ગોવિંદલાલ દારકાદાસ રામચુરા તંત્રી 'શારદા'
શ્રી. કેશવરામ કાશીરામ દાશી
શ્રી. રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈ M. A.
શ્રી. ગંગેન્દ્રચંદ્ર પંડ્યા. M. A.
શ્રી. હન્ડુલાલ દેવે-કવિચિત્રકાર શ્રી મસ્ત મજર
વેદાન્ત કવિ શ્રી. હીરાલાલ જાદવરાય ભુય
વેદરાજ શ્રી. મુંદરલાલ નાથલાલ ભેડી
૫. શ્રી. ચિરિધર જમો નવરત્ન-શ્રી. 'ભરિંદ'
શ્રી. મહેન્દ્રરાય મોકા L. L. B.
શ્રી. હરિપ્રસાદ દાશી M. A.
શ્રી. જગન્નાથલાલ મંજુલાલ જોડા B. A.
શ્રી. ગોવર્ધનલાલ ગંગાભાઈ, સોલીસીટર
શ્રી. મંદ્રાન્ત મંજુલાલ જોડા B. A.
શ્રી. ગંગાવિહારી-શ્રી. 'દયમ'
કુમારી નિર્મલાદેવી વિદુષી
કુમારી રત્નનંદાદેવી વિદુષી
શ્રી. સ્વાતિબહેન-શ્રી. ભક્તિબહેન
શ્રી. ચંચલશેખરી પાઠક-શ્રી. મનોરામા મંજુલાલ દાશી

ઉપરની નામાવલિ સિવાયના અનેક કૃપાલુ સંત મહાત્માઓ અને વિદ્વાન લેખકોના લેખો અમારા પાસે આવી ગયા છે, આ બધા લેખો-કાવ્યો-ધાર્મિક વાર્તાઓનો એકત્રિત સમૂહ પ્રગટ

પાઠકોની જ્ઞાનત્રિવેણી બનશે, એના નિમજ્જનનો અપૂર્વ લાભ લેવામાં મોટું પણ્ય પ્રભુપ્રેમીએ પ્રમાદ સેવના ન જોઈએ જે ગ્રાહક બધુએએ મતવર્ષમાં તનુ મનથી પ્રમત્તો થીને નવા ગ્રાહકો મેળવવામાં અનેને સદકાર આપે છે, તેઓએ આ ભગવત કાર્યમાં તેવો જ સદકાર આપીને અમારા આ પ્રયાસને વેગ આપવો જોઈએ.

લેખકો, ગ્રાહકો અને ભગવતપ્રેરિત ભાવનાશાળો એજન્ડાની શુભ ભાવના માટે પરમકૃપાળુ પરમાત્માને અભ્યર્ચના કરીને હૈં તત્સત્.

વિનમ્ર નિવેદકો

પં. મંગલજી ઉદ્ધવજી શાસ્ત્રી

તત્ત્રી : વિશ્વમંડલ

દેસાઈ મનભાઈ છોટાભાઈ

સહતત્ત્રી : વિશ્વમંડલ

વિશ્વમંડલના અગીઆરમા વર્ષના ગ્રાહકો માટે

શ્રી મહાભાગવત્તાંડુનારસત્રિવેણી

પ્રથમખંડ-દ્વિતીયખંડ-તૃતીયખંડ

ચિંતામક નિમંત્રણ, કાન્ધ્યા
લેખો-સંકલ્પમાધાને

આ બહુમુદ્ય વિશેષાંક
ગ્રાહકોને વિનામુદ્યે મળશે.

ધાર્મિક વાળોઓ-કાવ્ય-
કથાઓ-આપ્તમાધકાઓ

ભાગવતના ભગ્વો—
(આધુનિક અને પ્રાચીન)

એ ઉપરાંત અનેક કાન્ધ્યા, સેક્ટો
રજનશ્રી વિત્તો-આપને પ્રજ્ઞ-
પ્રણાલ પામ કરાવી.

ભગવદ્ભાવનો કેળવવા માટે આપે આ અતુ-
પમ અદ્વિતીય વિશેષાંક વાંચી જવો એમ છે.

ચાલુ ગ્રાહકોની સંખ્યાથી બહુ થોડી જ વધા-
રાની પ્રતિજ્ઞા તૈયાર થઈ રહી છે.

આજે જ વાર્ષિક લવાજમ રૂા. ૫—૩—૦
મ. યા. થી મોકલીને મંગાવો.

લેખોઃ—અધિપતિ : 'વિશ્વમંડલ'

C/O શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય

સલાપસ કોસરોડ—અમદાવાદ.

(જાતક ૪૪ ૧૬૬ થી ૨૫૭)

મા યા નાં ચિત્રો હ થી ચિત્ર કે તુ

ઉદરથી જીવે રત્તિઓથી જનસુરને. મારી, છતાં તેમાં જીવે, કે બધું ચેતન આધુનું મધું હોય તેમ ઉદરને બદલેલાની બોલ સામી. તેમાં તે બજાર કાગ મુખી માનસ કરોવરમાં સંતાઇ ગયો. પછી મદ્યધિઓના કહેવાથી ઉદર અધમેધ થઇ રહ્યો. એ અધમેધથી ને પુણ્ય થયું તેનાથી બદલેલાના પાપનું નિવારણ થયું.

અધમેધ થઇનું આખાંતમાં રહ્યું સમજવા જેવું છે. બધાનો અર્થ પોરો થાય છે અને પ્રાણ થાય છે. બધે અધમેધ થઇ થાય છે ત્યારે થઇના પોરોને દૂરો મુકવામાં આવે છે અને તેને કોઈ રાત્ર બધે તે તેની સાથે લાઇ કરીને તે પોરોને છોડાવેલા પડે છે. ઉપર બધે કોઈ જગ્યાએ એ પોરો ન જાય ત્યારે થઇ કરનાર રાત્રને ચકવો પડે પ્રાપ્ત થાય છે અને તે બધા પાપમાંથી મુક્ત થાય છે. તેથી જ રીતે આપણો પ્રાણથી પોરો સંસારની વાસનાઓમાં ફરે છે છતાં કોઈ રત્તિગુણથી વાસનામાં તે ન જાય તે પ્રાણ શુદ્ધ થાય છે. તે પ્રાણનો પ્રાણધામ કરીને તેને કુંભકરપે બધે સ્થિતિ આપવામાં આવે છે ત્યારે મન વધ થઈ શકે છે. મન વધ થવાથી અર્ધકાર વધ થાય છે અને તેથી અર્ધકાર કરેલા પાપની નિરત્તિ મળે છે.

ઉદર પાસે મુનિજનોએ અધમેધ થઇ કરાખ્યો અને થઇ વખતે ત્યારે તેણે સર્વદેવમય પરમાત્મા પુરોષોત્તમનું વચન કયું ત્યારે, જનવધથી ઉત્પન્ન થયેલું પાપ બગી અધુ. ઉપમા આપીને તે પ્રસંગ સમજવડા શુદ્ધેવજી કહે છે કે જેમ સર્વનો ઉત્પન્ન થતા અધારમાં મળે તેમ પાપ દૂર થયું (૧-૧૩-૨૦) આથી અધારનો અર્થ અધારનું પડ્યું થઈ શકે છે. જનનું અધાર દૂર થાય ત્યારે તે પોતાના સ્વરૂપ તરફ વળે છે.

હવે પરીક્ષિત રાત્ર શુદ્ધેવજીને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—જનસુર, રત્તિગુણી અને તમેગુણી સમાવવાનો

દેવો. એવા મદાપાપી માણસનો રત્તિ ઉત્પન્ન થાય તે નારાયણમાં આસક્ત કેમ થઈ શકે? પૂછી ઉપર અસખ્ય માણસો છે તેમાંથી કોઈકને જ પોતાના કમ્પન્ન થીની ઇચ્છા થાય છે. તેમાં પણ સંસારથી છુટવાની ઇચ્છા પણ કોઈકને જ થાય છે અને તેમાં પણ કોઈકને જ મોડા એટલે સિદ્ધિલાભ મળે છે, એવા સિદ્ધિમાં ભગવતપરાયણ, અને રાત્ર ચિત્રવાળા પડ્યું મદાપુરુષ તે મળવા જ કુશલ છે છતાં મદાપાપી જવાસુરની ધોર સંપ્રાપ્ત થાય તે ભગવાન કૃષ્ણમાં આવી નિશ્ચય કહી શી રીતે થઈ?

આ પ્રશ્નના જવાબમાં શુદ્ધેવજી જવાસુરના પૂર્વ-જન્મની દહીંટ પરીક્ષિત રાત્રને સમજાવે છે. મીઠા માનવત્વ સેવક બ્રાહ્મણની લેખનદેવી એવી છે કે ખરી દહીંટ પાછળથી કહે છે અને તે દહીંટ ઉપર ખાન રાખીએ તો જ અખ્યાતમાર રૂપ રીતે સમજાય છે. કુંભમાં દેવે જનમાં રત્તિગુણી અને તમેગુણી રત્તિઓ રીતે રીતે ઉત્પન્ન થાય છે તે જાણવું હોય તો હવે પછીની કથા જરાજર સમજવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

શુદ્ધેવજી કહે છે—ધરસેન દેવમાં ચિત્રોત્તુ નામનો કોઈ પ્રખ્યાત સાવંતોમ રાત્ર રહેતા હતા. તેના રાત્રમાં પૂછી સંપૂર્ણ કામના પૂર્ણ કરવાના હતા. વળી તે રાત્રને એક કોરો રાત્રી હતી અને રાત્ર પોતે સંતાન ઉત્પન્ન કરવામાં સમર્થ હતા છતાં તેને કેઈ સંતાન થયું નહિ તેથી રાત્રને ચિંતા થતી હતી. તેની સંપૂર્ણ, અરિઓ અને પૂર્ણિતા રાત્રથી પણ તેને બાંધિતાને સ્વ આનંદ થતા નહોતા (૧-૧૪-૧૩)

આથી એક કોરો રાત્રી ગળી તે ક્ષાત્રી માનવી નહિ, કારણ કે એવું હોય તો તેમની સેવા તરે રાજાસાસીઓની ગળી કરતાં, એક રાત્ર બોમની કોઈ નહિ હોયો વિષય કહેવા. તેથી ચિત્રોત્તુમાં વિષયરત્તિ વધારે હતી

અને તેનામાં વિષયોના રૂપનું આકર્ષણ વધારે હતું એમ અર્થ કરવો એ વધારે સાફ છે. વિષયોનાં ચિત્રો જોમના દિલમાં ધણાં હોય તે બધા ચિત્રોનું સમજાવાના છે.

ઉપનિષદની અંદર કહેલું છે કે, માણસમાં ત્રણ ધ્રુવોનો મુખ્ય રહે છે: ૧ પુત્રેષણ, ૨ વિતેષણ, અને ૩ સોડેષણ. એ ત્રણમાં પુત્રેષણ સંસારી માણસોને માટે ધણી ચિંતા ઉત્પન્ન કરે છે. પુત્રેષણ પૂરી કરવા માટે સ્ત્રીની એવણા જોઈએ અને ધનની એવણા પણ જોઈએ અને ધન માટે સોડેષણ પણ જોઈએ. પુત્રેષણ એ એવી ધ્રુવ છે કે જોને પરિણામે સંસારની બીજ બધી ધ્રુવો જાગૃત થાય છે અને તે એક કરોડ રાણી કરતાં પણ વધારે રજેડુલુ ઉત્પન્ન કરે છે. આ એ જ સંસાર છે, સ્ત્રીના મુખની ધ્રુવો જાગૃતનારને શાસ્ત્રમાં કેવ વધુલ કહેલ છે. પણ એવા માણસો કેટલા હોય છે! હાલના કાળમાં બધા દેશોમાં પ્રજાનો જે વાધારો થાય છે તેના ઉપર કટ્ટાસ કરવા માટે બધો પારો શા ઉપાય છે! ઉલટું રાજ્યો એમ કહે છે કે અમારા રાજ્યમાં પ્રજા વધે તો કાલ; પણ પ્રજા સંહુરૂપી તથા સરેશરી જેવી રીતે થાય તે તરફ ધ્યાન રહેવું નથી. તેવો રાજદેવ વધે છે અને તે રાજદેવને બહાર નીકળવા માટે લડાઈ જેવાં નિમિત્ત ઉત્પન્ન થાય છે.

કોઈ મકાનમાં બે પુરથી કે બે ટેલસ વધારે લાવીએ તો તે બહુ નડતાં નથી, પણ ત્યાં તે કુડંગમાં એક બાજક વધે તો તે બાજકને મોટી જંમરનો કરીને ઠેકણે પાડવામાં માણસે પણ બાજકના જેવું મન કરવું પડે છે અને તેમાં એટલી બધી જલિઓ શકાય છે કે કરોડ રાણી કરતાં પણ વધી જાય છે. ચિત્રોનું તે પુત્ર થવા પહેલાં જ એટલી બધી ધ્રુવોનો વધી ધર્મ હતી કે તે કરોડ રાણી જેટલી ધર્મ હતી, તેથી તેને મુખ નહોતું. ઇર્ષ્યાના રાજ આક્રમ આક્રમને પણ જીટીસ રાજ્યનું સમ્રાટપદ મળ્યું તો પણ મીસીક સીમ્સને પરજ્ઞા વચર તેને મુખ લાગતું નહોતું. હાલના કાળમાં ધણા રાજ્યોની એવી દશા છે. ધણા રોડીઆઓની અને જીવનોની પણ એવી દશા છે. આ પુત્રની ધ્રુવો એ જ સંસારનું ખડું મૂળ છે.

એક દિવસ અમિરા ક્રાંતિ કરતા કરતા ચિત્રોનું

રાજ્યને લાંબાવી પડેલો. રાજ્ય એ તેમની વિધિવત્ પૂલ કરી અને સાફ આસન આપ્યું. પછી ક્રાંતિને રાજ્યને પૂછ્યું કે તમારું મુખ ચિંતાગ્રસ્ત કેમ દેખાય છે? રાજ્યે કહ્યું કે "જેમ જુઓ અને તરસ્યા રહેલ માણસને અજ અને જળ સિવાય બીજા જોમ પ્રસન્ન કરી શકતા નથી તે પ્રકારે હું સંતાનલીન લેવાથી મને આ સામાન્ય, એર્થર્સ કે સંસ્કૃતિ મુખ આપતાં નથી, માટે મને કોઈ રીતે સંતાન થાય એવો ઉપાય બતાવો કે જેથી મારો પરલોક સુધરે. પછી ક્રાંતિએ ત્યાજ્યક તૈયાર કરાવી તથા દેવનું પાનન કરાવ્યું અને ચિત્રોનું મોટી રાણી કૃતગુતિને પરીણ આપ્યું. એટલું જ કહી પછી તેણે ચિત્રોનું કહ્યું કે તને એક પુત્ર વધે, તેનાથી તને ધર્મ અને શાંતિ જાંને પ્રાપ્ત થશે એટલું કહી ક્રાંતિ લાંબી ચાલ્યા ગયા. પાછળથી કૃતગુતિ રાણીને ખર્ચ રહ્યો અને સમય આવતાં તેણે એક કુમારને જન્મ આપ્યો, તે પ્રસન્ન રાજ્ય-પ્રજામાં બહુ આનંદ ધર્મ રહ્યો. રાજ્યે ૬૦ કરોડ આયો જાણ્યોને કાનમાં આપી આંકી પણ ૬૦ કરોડ મળીને સાચી માનવી નહિ, પણ ધણી આયો આપી જેમ સમજાવ્યું. તે બાજકમાં નિચરોગનો પ્રેમ દિવસે દિવસે વધવા લાગ્યો. અજ પણ માણસોને બાજકની કાલી કાલી વાતોમાં બહુ રસ આવે છે. જે બાજક જન્મે છે તેનામાં તે વખતે માયા લેખી નથી તેથી નાનાં બાજક બધાને મળે છે; પણ ધીરે ધીરે જ્યારે કોઈકમાં માયા વધવા લાગે છે ત્યારે માણસને મોટાં કોઈક મર્મમાં નથી પણ નાનાં વધારે મળે છે. છતાં સંસારમાં બહુ મુખ મોળને મળવું નથી. હવે ચિત્રોનું બીજા રાણીએ માન જોડ્યું ધર્મ જવાથી તેમને દેવ આવ્યો અને તે રાણીમાંથી મોળે એક વખત ગુપ્તપણે તે કુમારને ઝેર આપી રીધું. તેથી કુમાર મરી ગયો અને રાજકુટુંબમાં મોટા હાલકાર મચી રહ્યો. જે રાણીએ અપરાધ કરી હતો તે પણ રાજ્ય લાગી. ચિત્રોનું પણ રોડીયી મૂલ્યો આવી ગઈ. રાણી કૃતગુતિ પણ વિલાપ કરવા લાગી.

બધા જોમ ધર્મ વિધાતાને માણે દેવા લાગ્યા રાણીએ વિલાપ કરતાં જોઈને ચિત્રોનું પણ વિલાપ કરવા લાગ્યો. સંસારમાં પણ આ દુઃખી હોય છે ત્યારે તેના પતિને પણ દુઃખ થાય છે અને પતિને દેખીને સ્ત્રીને દુઃખ થાય છે; પણ સંજમ થવા પહેલાં જોઈ દુઃખી થાય તો બીજાને તેનું દુઃખ લાગવું નથી તેથી

મુખપ્રભુ કારણ સંબંધ છે અને સંસારમાં દુખ-
જનના પ્રથમ ધણા આવે છે. ચિત્રકેતુના મહેલમાં ત્યારે
શોક છવાઈ ગયો હતો ત્યારે સાં નારદજી સહિત
અગ્નિના ઋષિ આવ્યા તેઓએ રાજને કહ્યું કે જે
માણસને મારે તમે શોક કરો છો તેની સાથે તમારે
આ જન્મમાં, પહેલા જન્મમાં અને હવેના જન્મમાં
કેવો સંબંધ છે ? જેમ, જળના પ્રવાહથી રેતીના કણ
એકત્ર થાય છે અને પાછા જુદા પડી જાય છે; અને
એક બીજામાંથી બીજા બી ઉત્પન્ન થાય છે તેમ જન-
વાનની માયાથી પ્રેરિત થઈને ઠાઈ પ્રાણીઓથી બીજા
પ્રાણી ઉત્પન્ન થાય છે અને ઠાઈ નટ થાય છે. વળી
ઘયં જ રવં ઘયે એમ તુલ્યકાલા દ્વરાચરાઃ
જન્મમૃત્યોર્યથા પચ્ચાત્માનોવમધુનાપિ મોઃ ॥

૧-૧૫-૫

અર્થ-અરે, તમે અને આ નેટલા યરાચર પ્રાણી
આ વખતે વર્તમાન છે તે જે પ્રકારે પોતાના જન્મથી
પૂર્વ નિર્ણાત અને મરણ પછી નથી રહેવાના તેમ હમણાં
પણ નથી.

હે રાજા ! જેમ એક બીજામાંથી બીજું બીજ
ઉત્પન્ન થાય છે તે પ્રમાણે દેહી (પિતા)ના દેહથી દેહી
(માતા)ના દેહથી દેહી (પુત્ર)ના દેહ ઉત્પન્ન થાય છે.
તેમાં દેહી થત વચ્ચે કાર્યોમાં પૃથ્વી વચ્ચેની માફક
સમાન છે અને-

વેદદંદિવિમાનોઽયમચિવેકલતઃ પુરા ।
જાતિવ્યક્તિવિમાનોઽયં યથા યસ્તુનિ કરિષ્યત ॥

૧-૧૫-૮

અર્થ-જે પ્રકારે એક જ વસ્તુમાં થત નતિ અને
થત અક્રિતનો વિભાજ દેવળ કલ્પનામાત્ર છે; તે પ્રકારે
દેહી અને દેહનો વિભાજ પણ અનાદિ અને અવિવા-
હરિય છે.

પેટલાક એમ માને છે કે જલની અદર માણ-
સની જાતિ, પોડાની જાતિ, માવની જાતિ વચ્ચે નિત્ય
રહેલ છે અને તેથી માણસ, પોડા, માવ વચ્ચેની ઉત્પ-
તિ થાય છે. મુશાપના તત્ત્વચિંતા પોટા એવું માને
છે. આપણા દેશમાં મી અરવિંદ એવું માતે છે અને
પેટલાક વૈષ્ણવો પણ એવું માને છે; પણ ઉપરના શ્લોકમાં

એ વાત ખોટી જતી જાય છે. એટલે જાતિ અને
વ્યક્તિનો વિભાજ અવિવાવાળો છે. એક માવનો દર્શાવ
લખએ તો તે માણસની દૃષ્ટિમાં માવ છે પણ કેતરાની
દૃષ્ટિમાં શું હશે, કે બિલાડીની દૃષ્ટિમાં
અથવા ઉંદરની દૃષ્ટિમાં એ કેવું પ્રાણી લાગતું હશે તે
કહી શકાય નહિ તેથી માત્ર માણસની દૃષ્ટિથી જે
દેખાય તેને આધારે જાતિ અને વ્યક્તિની કલ્પના
કરવી એ યોગ્ય નથી. માણસથી માવ એ મોટું પ્રાણી
છે, પણ હાથીને માવ નાનું પ્રાણી લાગે. તેથી કયા
જીવ નાના છે, અને કયા મોટા છે તે કહી શકાય નહિ.
વળી માવના પેટમાં જીવ હોય તેને કેવું લાગે અને તે
જીવના પેટમાં જે ખાદી જગ્યા હોય તેમાં શું હોય તે
વધુ માણસની દૃષ્ટિથી નહીં થઈ શકે તેવું નથી.
વેદાન્તમાં પ્રમાણે જીવ કહે છે અને ઉપરના ૧-૧૫-
૫ ના શ્લોકમાં કલા પ્રમાણે બધા પ્રમાણે તુલ્યકાળ
એટલે સરખો કાળ લાગુ પડે છે એટલે પ્રમાણ, પ્રમાણ
અને પ્રમેય બધું સમકાલીન પ્રતીત થાય છે; આમજ
પાછળ નથી. જાણું જગત માણસના જાનની અંદર
છે, તે જેમ અવિવાવાળું છે તેમ માણસનું જગત
માણસના જાનની અંદર છે અને તે પણ અવિવાવાળું
છે. પણ માવ પોતાના પ્રમાણથી પોતાનું જગત મોટું
માની ન શકે તેમ માણસ પણ પોતાના પ્રમાણથી
પોતાનું જગત મોટું માની શકશે નહિ. દા.લના સાપ-સ-
વાળા કહે છે કે we are living in a man-
sized world with a mansized time and
a man-sized space એટલે આપણે માણસના
કદના જગતમાં રહીએ છીએ એટલે જેવું માણસનું
પ્રમાણ તેવું જગત આવે છે. તેમાં દેશ અને કાળ
પણ માણસના પ્રમાણે પ્રમાણે જતી જાય છે. તે
ઠાઈ કાચી વસ્તુ નથી છતાં જેમ સ્વપ્નમાં મોટા
પ્રમાણથી વ્યવહાર ચાલે છે તેમ જગતમાં પણ મોટા
પ્રમાણથી વ્યવહાર ચાલે છે

ઠાઈના મનમાં એમ પ્રથમ થાય કે જો જીવ અથવા
પ્રમાણ ક્ષણિક હોય તો રોજ એનો એ જીવ કેમ
દેખાય છે ? વળી જીવ ક્ષણિકરિજામાં હોય તો તે
જુદા ક્ષણિકવિજ્ઞાનવાળા થયો ! તેવું સમાધાન એવું
છે કે પ્રમાણ પ્રમાણને આધીન છે. આધિપતી પ્રમાણ
કરશે નહિ ત્યાં આધિપતી પ્રમાણ કરશે નહિ આજ કરીતે

પ્રમાણના દેહકાળ કરતા નથી ત્યારથી પ્રમાણના દેહકાળ કરતા નથી તેથી રાજ એક જ પ્રમાણ દેવ તેવું જણાય છે.

અગ્રિય રાજાએ નારદજીને અને અગ્રિય યુનિને કહ્યું કે આપ બંને કોણ હો? આપ કોણા દેહકાળ ભગવાનના આલેખો મારા જેવા વિષવાસકા બુદ્ધિવાળા પુરુષોને ઉપદેશ દેવાને માટે ગ્રામ વેઠમાં આ પૃથ્વી ઉપર સ્થાપિત કરતા દેવ છે. હું તો મૂઠ બુદ્ધિવાળો અને પશુ જેવો છું, અને ઘેર જ્યાંનારો અપકારમાં હોયેલા છું, આપ બંને કંઈક દાન આપો. (૧-૧૫-૧૧)

અગ્રિય યુનિએ રાજાને કહ્યું કે “તું ભગવાનના ભક્ત છે તેથી તારે આપે શીક કરને ઉચિત નથી. આ મારી સાથે આવેલ જે બીજા યુનિ છે તે નારદજી છે. (જેમ કહી અગ્રિય રાજાને નારદજી સાક્ષીની જોળખાણ કરાવે છે ત્યારે જ્યારે સાક્ષીની જોળ ખાણુ થતી નથી ત્યારે જ શીક થાય છે. પહેલાં હું ત્યારે તારા મનમાં પુત્રની કામના હતી તેથી તે જ તને રાજાને ઉપદેશ સાચવ નહિ. દરે તે તો પુત્રતાવાના કુખને બનુભવ કરી લીધો છે. સ્ત્રી, ધન, અંશુર અને સપતિ ત્રેણે નિષેધો, રાજાવેશ, પુષ્ટી, સેના, નોકર, પ્રધાન, મિત્રો ત્રેણે ખાસ યથાભાવ છે અને અનિત્ય છે. જે રાજા આ બધાં મનુષ્ય-નમર, સ્વપ્ન, આધા અને મનઃકલ્પના પરાયેની સમાન અસ્તવ્ય છે અને શીક, મોહ, ભય અને દુઃખ દેવાવાળા છે. હૃદયમાત્રા વિનાર્જન ન હૃદયને મનોમયા એ પદાર્થનું શીક વાર્તાવક દરખ નથી તેથી એક સજીમાં દેખાતા હોવા છતાં બીજી સજીમાં દેખાતા નથી. (૧-૧૫-૨૪)

આપણા પ્રાચીન શાસ્ત્રો જોતાં આ પદ્ધતિ ચાલી આવે છે. રાજા અને રાની માણસોએ રાજ્યના સુખને સાચું સુખ માનેલ નહીં. તેથી કરીને સ્વરાજ્યની જાન-તમા આપણા દેહની આખી પ્રજા સહવાને માટે તેજર થઈ શકતી નથી. છતાં ખરું સુખ જોને કહેવાય અને ખરું જ્ઞાન જોને કહેવાય એ મુખ્ય જાગત ઉપર આપોના સંસ્કારમાં સાદું જ્ઞાન આવેલ છે. રાજ્યનું કામ એ છે કે પ્રજાને ખાવાપીવાની સુવેશ કરી આપવી અને બીજા મોહ અને ખૂની માણસોથી બચાવ કરવું. પણ એકબાંથી માણસનું જીવન પૂરું થવું નથી. માણસ

માત્ર ખાવાપીવા માટે અને પાંચ ઈન્દ્રિયોનાં સુખ ભોજનવા માટે જન્મેલા નથી. ત્યારે ચિત્તોત્તરો બીજો જન્મ વચાસર તરીકે થાય છે અને વચાસરને છેલ્લી વખતે ભગવાનનાં દશન થાય છે ત્યારે તે જેમ માણે છે કે “મને બીજો જન્મ આવે તો તમારા ભક્તોનો સંપર્ક થશે પણ ને માણસો પર, સ્ત્રી, કુટુંબ વચેરમાં આશ્રયત. દેવ તેમનો સંપ થવા દેશો નહિ.” જેઓની દષ્ટિ આત્માના સાચા મુખ તરફ હોય છે તેઓ પાંચ ઈન્દ્રિયો મગતા સુખની દરમર કરતા નથી. ‘જ્ઞાતા દાસતા શાળમાં જ્યાં દેશીની પ્રજાને ૫ ઈન્દ્રિયનાં સુખ વધારે મથવા માર્ગમાં છે તેથી તેની અસરથી આપણા દેહની પ્રજા પણ આવાના સુખમાં પડી ગઈ છે. જે અંતરોપનું પરિણામ છે. તેથી જ વચાસરે ચારા સંપ માટે ભગવાન પાસે માગણી કરી હતી.

અગ્રિય યુનિ ચિત્તોત્તરે કહે છે કે “જે રાજા જે મોહો કમવાસનાથી પ્રેરિત દષ્ટિને વિષયેલું ચિંતન કરે છે તેમના મનથીવણા પ્રકારની કમ કૃત્રિય થાય છે. જીવાત્માનો આ દેહ પંચ મદાનુદ્ધ દર્શનસ્થ અને કમીન્દ્રિયો કુંપાત છે. તેનાથી બધા પ્રકારના કલેશ અને સંતાપ થાય છે. માટે—

તત્માત્મવચ્ચેન મનસા વિમુદ્ધ્ય શાંતિમાત્મનાઃ ।
દ્વિતે ધ્યુષાર્પયધર્મનં ત્યગોપજમમાવિશ ॥

(૧-૧૫-૨૬)

અર્થ—તુ શાંત ચિત્તથી આત્મસ્વરૂપને વિચારે કરી આ દેહ ભગમાં નિલત્ય છુદ્ધિને તમારી શાંતિ મેળવી લે.

જેટલું જેટલું દેહ દેખાય છે તે બધું અનિવાર્ય છે જેમ સ્વપ્નમાં દેખાતું દેહ મિથ્યા છે તેમ જન્મ-તમાં દેખાતું દેહ પણ મિથ્યા છે. વળી જેમ સ્વપ્નમાં પોતાની સૂચની અજર પડતી તથો તેમ જન્મવર્તમાં પણ પોતાની જુલની અજર પડતી નથી. તેવું કારણ એ છે કે જે પ્રમાણથી જે વસ્તુની સિદ્ધિ થાય છે તે પ્રમાણથી તે વસ્તુની નિર્દાસ થશે નહિ. તેથી પ્રમાણનો વિચાર કરીને ખોટા પ્રમાણને દૂર કરવું હોય છે. ખૂબ સત્સંજ કરવો જોઈએ. દાસના નવા સાવ-સવાળાએ પણ પ્રમાણ (એટલે measure) ની ભૂલ માંડવા તરફ દીકે ખાંન અપેક્ષ છે. તેનાથી ૫૦ વર્ષની અંજર

આપણી ઈશ્વરશક્તિમાં મોટો ફેરફાર થવાનો સંભવ છે. ને વાત આપણી ઠાઠો ફાળો વર્ષ પહેલાં સ્પષ્ટ રીતે કહી ચર્ચા છે તે જ જાણનું હવે નવી રીતે સાબિત થવાનું થયું છે. તેઓ પણ હવે કહે છે કે આપણે જે ભોક્ષાં છીએ તે જગત નથી પણ જગત વિષે આપણી કલ્પના છે. ઠાઠ ઝોરમાં એક પુરથી પડી હોય તો નાનાં બાળકને તે બહુ ઢીલ લાગે છે. તે બાળક ૩૦ વર્ષ પછી તે પુરથીને જોવા આવે તો તે વખતે તેને તે નીચી લાગે નહીં. આ બંનેમાં કદ પુરથી સાચી! ને પ્રમાણથી ને પુરથી મળી હતી તે પ્રમાણથી તે પુરથી તે વખતે સાચી લાગી હતી. તેથી પ્રમાણ પ્રમાણે પ્રમેય રહે છે અને તે વખતે જોડું લાગતું નથી; પણ બીજે વખતે બીજા પ્રમાણથી જે પડેલો અનુભવ બાધ પામે તો પડેલો અનુભવ સાચો નથી. સ્વપ્ન સ્વપ્ન વખતે સાચું લાગે છે પણ જાગ્યા પછી સ્વપ્નનો બાધ થાય છે તેથી સ્વપ્ન સાચું નથી. જાગતો અનુભવ પણ જાગત વખતે સાચો લાગે છે પણ સ્વપ્નમાં અથવા ઉષ્માં તેનો બાધ થાય તો જાગતો અનુભવ પણ સાચો નથી. તેથી દૈત ઠાઠ રીતે સાચું સિદ્ધ થઈ શકતું નથી. આપણે દૈતની નેટલી વાસો કરીએ તે બધી અર્થ વચરતી છે. ભગવાને એક દું જ કહે છે પણ જોડો દું બીજા દું ને તું કહે છે. કુંતું બહુવચન થઈ નથી. કુંતું બહુવચન કરીએ તો તું અને તે દું સાથે લેવા પડે. તેથી દું એક છે. તેથી દૈત મિથ્યા છે. દૈતની વાતો વાદ રાખતા જેવી નથી. હજમ માણસના માથા ઉપરથી વાળ કાઢી નાખે છે પછી તેમણે ધોળા વાળ ફેટલા છે અને કાળા વાળ ફેટલા છે. તે અણુતો નથી કારણ કે એ બધા નાખી દેવાના છે તેવી જ રીતે બધું દૈત મિથ્યા હોવાથી તેમાં કશું ઠીક છે અને કશું અઠીક છે તે અણુવાની જરૂર નથી. જ્ય-વિજ્ય વૈકુંઠમાં અવા છતાં તેમનામાં દૈતની સુદિ રહી અથ તો વૈકુંઠમાંથી પડતું પડતું.

હવે નારદજી ચિત્રકેતુ રાજને કહે છે - ૩:—તમે ચિત્તને સાવધાન રાખીને મારો પાસેથી આ મન્ત્ર-પર્નિપદ મહાદેવ કરો. આ મન્ત્રાપર્નિપદ ધારણ કરવાથી તમને ૭ રાત્રિમાં ભગવાન સંકર્ષણનાં દર્શન પ્રાપ્ત થશે. એ સંકર્ષણને આધ્યક્ષ કરે છે, તેનો નેત્ર-અમ કુર્ચ જાય છે અને તે તરન તેના જેવા મદિમાને પ્રાપ્ત

થાય છે, તેના પ્રભાવથી તમને પણ તરત પરમપદની પ્રાપ્તિ થશે.

આંદો નારદજી સાક્ષિત્વપ છે અને સંકર્ષણ અત્યંત રુદ્રરૂપ. સાક્ષીના અનુભવ થવા પછી અક્ષરો અનુભવ થવો સહેલો છે. ત્યાં શેષનામ ઉપર લક્ષ્મી-નારાયણનું ચિત્ર આવે છે ત્યાં પણ નારદજીને સાધે રાખે છે.

પછી ચિત્રોત્પન્ના રાજમહેશમાં મરી અથેશ રાજ-કુમારને નારદજી પોતાની શકિતથી યોગીવાર ચેતન કયો અને કશું કે “હે જીવ! તારું કથાણ થાય, ને તારું માતા પિતા, મિત્ર અને બન્ધુ બાંધવ વિગેરે તારા માટે શોકમાં પડેલાં છે, માટે તું આ રાજ્યના ભોમ ભોખવ અને સિંહાસન ઉપર બેશ.

જીવે કશું—મેં મારા કમ પ્રમાણે અનેક જન્મ દેવ લોકમાં, મનુષ્યલોકમાં અને તિર્થંકર યોગીમાં લીધેલા છે તેમાં કયા જન્મમાં આ મારા માતા પિતા હતાં! દરેક જન્મમાં નવા મિત્રો-બન્ધુ યતુઓ થાય છે. જેમ સોનું વગેરે વેચવાના વસ્તુઓ પ્રજા માણસો પાસે ફરતી રહે છે તેમ જીવ પણ જુદી જુદી યોગીઓમાં ફરતો રહે છે સોનું વગેરેના સંબંધ ત્યાંથી રહે છે ત્યાંથી તેમાં પણ મમતા રહે છે તેમ જીવને જેની સાથે જોડેલો વખત જેવો સંબંધ તે પ્રમાણે મમતા રહે છે. જીવને સરીરના સંબંધથી સરીરમાં મમતા રહે છે. જીવ પોતાના સાચા સ્વરૂપે નિતર છે, અવિનાશી છે અને જન્મમરણથી રહિત છે અને સ્વ-પ્રકાશ હોવાથી સર્વનું અધિપતિ છે (૧-૧૬-૦) અને માણસના સંબંધથી પોતે પોતાને ઉત્પન્ન કરે છે. તેને ઈર્ષ્ય પ્રિય નથી નેમ અપ્રિય પણ નથી, ઠાઠ પોતાનો નથી તેમ પારો નથી, તે મિત્ર અને સતુ વાળી જુદી-ગેં સાક્ષી માત્ર છે. તે આત્મા કાર્ષ-કારણનો સાક્ષી છે અને સ્વતંત્ર છે તેથી કાર્ષના ગુણ-રૂપ અથવા ક્રિયાના ફળને મહાદેવ કરતો નથી અને સાદા ઉદ્ધમીન બાવથી રહે છે. (૧-૧૬-૧૧)

(આંદો નારદજી સાક્ષીના દર્શનથી જીવને પણ પોતાનું સાક્ષીપણું વાદ આવે છે.)

આટલું જોડો તે જીવ ત્યાંથી ચાલે તો આંદો ભગવાની મુખ બાજુ એ છે કે માવાની અંદર બધી

આધાર સંબંધ ઉપર છે. એક જન્મમાં ઠોઈ
કન્માંનું ઠોઈ માણસ સાથે સગપણ થયું. પછી ઠોઈ
કારણથી તેનું સગપણ તૂટી ગયું અને બીજી સંબંધ
થયો તો પહેલા કુટુંબના માણસોના મુખ-પુખ સાથે
તેને કાંઈ સંબંધ રહેશે નહિ. તેવી જ રીતે એમ માનો
કે ઠોઈ હિંદુ મરીને તુલસીદાસના જન્મથી અથવા ઠોઈ
મુસલમાન મરીને હિંદુ થયો તો તેના દેશ કયો? તેને
માટે વિક્રમનો સંવત્ રહેશે કે હોળીનો? સંવત્ રહેશે?
તેને કઈ ઠોમનું અભિમાન રાખવું? તેથી બધા આધાર
સંબંધ ઉપર છે અને સંબંધ એ માયા છે. તેને નવા
સાપેક્ષમાં Theory of Relativity કહે છે. જુદા
જુદા પ્રકારના સંબંધથી જે નામ અને રૂપાણાં ચિત્રો
દરેક જીવના મનમાં ઉત્પન્ન થાય છે તે ચિત્રોદ્ગત્ સ્વ-
રૂપ છે. યાજ્ઞ ચિત્રોદ્ગતે એક કરોડ રાણી હતી, એટલે
રોજ એક કરોડ જેટલા સંબંધ પાદ આવતા હતા.
આને પણ માણસ સવારમાં જાગીને રાત્રિ સુધી પોતાના
સંકલ્પ ગણે અને સંબંધ ગણે તો અસંખ્ય થઈ શકે.
જેટલા જેટલા વિષયોના જેટલા જેટલા દર્શન થાય છે
બધી જાંવડો છે. દરેક જીવિમાં નવો નવો સંબંધ
રહેલો હોય છે. માયામાંથી હૂટવું હોય તો સાદિશી
નારદજીની મદદથી સંકલ્પશૂન્ય બ્રહ્મની ઉપાસના
કરવી જોઈએ.

ઈ. સ. ૧૯૨૬ માં એક ૮ વર્ષનો બાળક માર્કો
પડ્યો હતો અને તેની છેલ્લી ધડી આવી પહોંચી ત્યારે
તેણે તેના માથાપને કહ્યું કે "બસ હવે જસ, જીવન
ખડું એવું છે, બાંધવાનું છે તે બાંધી લેવો, જુઓ
જિંદગી, જિંદગી ડાળી એક છે." મરતી વખતના આ
શબ્દોએ માથાપના મન ઉપર જીવ અસર કરી અને
તેઓએ પોતાનું જીવન ફેરવી નાખ્યું. તે પછી તે
પુત્રની પછવાડે શ્રીમદ્ભાગવતની સપ્તાહ ગેસાડવામાં
આવી હતી. તેમાં જે વારે પુત્રનું મરણ થયું હતું તે
વારે ચિત્રોદ્ગતની આ કથા આવી અને જીવનો બોધ
પણ આપ્યો. તે વખતે તે પુત્ર ઠોઈ બીજા બાળકના
શરીરમાં પ્રવેશ કરીને તે કથા સાંભળવા આવ્યો હતો.
એવો પરચો કથામાં બેઠેલા દેવલાક માણસોને મળ્યો
હતો અને તે પુત્રના માથાપને પણ મળ્યો હતો. તે
પુત્રના મરણ પછી બીંત ઉપર નજર કરતાં નીચેના
શબ્દો તેણે કહેલા, તેના માથાપના વાંચવામાં આવ્યા.
"હું પાર તે હું છે."

ચિત્રોદ્ગતના પુત્રનો જીવ આત્મા મયા પછી રાખ
વગેરેએ શોક અને મોહ છોડી દીધાં. નારદજીના ઉપ-
દેશથી ચિત્રોદ્ગતે આત્મજ્ઞાન ધરાવી, હાથી જેમ કીચ-
કમાથી બહાર નીકળે તેમ તે ધરતી અધારા કૃપામાંથી
બહાર નીકળ્યો. પછી તેણે જન્મનાજ્ઞામાં વિધિપૂર્વક
સ્નાન અને તર્પણ કર્યું. અને મીન ધારણ કરી નારદ-
જી અને અંગિરાને પ્રણામ કર્યો. તે વખતે નારદજીએ પ્રસન્ન
થઈને તેને નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ-વિધાનો ઉપદેશ
આપ્યો;—

"હવે આપ ભગવાન વાસુદેવને હું હૃદયથી નમ-
સ્કાર કરું છું."

મનો વિદ્યાનમાત્રાય પરમાત્મમૂર્તયે ।

આત્મારામાય યાન્તાય નિવૃત્તદૈત્તદષ્ટયે ॥

(૧-૧૬-૨૬)

અર્થ—જે વિશુદ્ધતાનંદાત્મ, પરમાત્મસ્વરૂપ,
આત્મારામ છે અને દૈત્તદૈશી રહિત છે એવા યાન્ત
સ્વરૂપ આપ પરમેશ્વરને નમસ્કાર છે.

વળી સ્વરૂપના આનંદના અનુભવથી માયાના રામ-
દેવતાના તરંગોને યાન્ત કરી દેવાવાળા, ઉદ્ધિયોના
સ્વામી વિશ્વરૂપ આપને હું નમસ્કાર કરું છું. આપ
કારણથી અતીત છો. જેમ માટીની વસ્તુઓમાં માટી
જોત પ્રાત છે તેમ આપ સર્વમાં જોત પ્રાત છો. એવા
બદ્ધસ્વરૂપને હું નમસ્કાર કરું છું. જે ભક્તવગેરે અવ-
સ્થાના સાક્ષી છે તે જ જીવનું સાચું સ્વરૂપ છે.

(૧-૧૬-૨૪)."

આ પ્રમાણે હુંકામાં નારદજીએ રાખ ચિત્રોદ્ગતે
સક્ષાત્ સ્વરૂપ સમજાવ્યું અને તે જ જીવનું સાચું
સ્વરૂપ (એટલે સાક્ષી) છે એમ પણ સમજાવ્યું. ચિત્ર-
ોદ્ગત રૂપમાં હોતો અર્થ માયા વખતનું શરીર થાય છે
એટલે જેને પોતાના અધિષ્ઠાનની ખબર નથી એવો
જીવ તે ચિત્રોદ્ગત સમજાવતો છે. અથવા જે જીવ
જે જે રૂપ અને ચિત્ર જુએ એના અધિષ્ઠાનને બંધે
નહિ તો તે બધા જીવ પણ ચિત્રોદ્ગત સમજાવતા છે.
નારદજી અને અંગિરા મુનિ બ્રહ્મલોકમાં આત્મા મયા
પછી ચિત્રોદ્ગતે આ વિદ્યાનું ૭ દિવસ સુધી અનુપાન
કર્યું તેના પ્રશિષ્ટાએ તેને વિદ્યાધરાનું અપ્રતિહત
આધપતિપદ્ય પ્રાપ્ત થયું. એટલે બ્રહ્માનંદની નજીક

તે રાજ પહેંચી ગયો. એ વિદ્યાતા પ્રભાવથી મનની મતિ વધા જવાથી તે ભગવાન શેષજીના ચરણમાં પહેંચી ગયો. તેનાં દર્શન કરતાં રાજાનાં બધાં પાપ નષ્ટ થઈ ગયાં. રાજાનું અંતઃકરણ શુદ્ધ થઈ ગયું. તેણે શેષજીને નમસ્કાર કર્યા અને શેષજીની સ્તુતિ કરતાં કહ્યું કે:—

“આપ અનિલ છો છતાં સમદર્શી નિતેન્દ્રિય પુરુષો આપને છતાં લે છે. કારણ કે આપ દયાળુ છો અને નિર્ધામ ભકતોને ‘આપનું’ સ્વરૂપ પણ આપી દો છો. આ વિશ્વમાં બધી આપની હીલા છે, છતાં પ્રજા વગેરે બેદુરદિયોં બધાં સ્વર્પો કરે છે

આદ્યાવન્તેઽપિ ચ સત્વાત્મો યદ્ધ્યુચં તદેવાન્તકાલેઽપિ

૬-૧૧-૪૬

સત્ય સ્વરૂપથી પ્રતીત થવાવાળી વસ્તુઓમાં શરૂઆતમાં અને અંતમાં જે નિશ્ચય તત્ત્વ છે તે જ મધ્યમાં છે. તે આપનું સ્વરૂપ છે.

(આવો સ્થોત્ર માંડુક્ય ઉપનિષદની કારિકામાં પણ આવે છે.) એટલે જે પહેલાં નથી પછી નથી તે વચમાં પણ નથી. જેમકે નામ અને રૂપ પહેલાં હોતાં નથી, પછી હોતાં નથી તો વચમાં પણ સાચાં નથી. અને સત્ ચિત્ અને આનંદ પહેલાં હોય, અતે રહે છે તો વચમાં પણ તેના સ્વિચાર બીજું કંઈ નથી. સ્વપ્નના દર્શાતથી તેની ખાત્રા થઈ શકે છે. સ્વપ્નમાં જે ચિત્રો દેખાય છે તે પહેલાં નથી, પછી નથી તો વચમાં પણ સાચાં નથી. એ ચિત્રોને ઠાઠ આધાર તે વખતે જણાવતો નથી તેથી એ ચિત્રોત્પન્ન સ્વરૂપ છે. ભ્રમતનાં ચિત્રો એટલે નાશરૂપની પણ એવી દશા છે. પણ સ્વપ્નમાં બધાં ચિત્રોનો ખરો આધાર સાક્ષી હોય એમ જાણ્યા પછી જણાય છે તેમ ભ્રમતનાં બધાં નામ-રૂપનો ખરો આધાર સાક્ષી છે. એવી વિદ્યા પ્રાપ્ત કરીને હવે ચિત્રોત્પન્ન સત્-ચિત્-આનંદરૂપ શેષજીની સ્તુતિ કરે છે.

ચિત્રોત્પન્ન કહે છે:—આપની અંદર કરોડો બક્ષાડી પરમાત્મની માફક દૃશ્ય કરે છે તેથી આપ વાસ્તવમાં અનંત છો. આપ શાનસ્વરૂપ છો અને નિર્ગુણ છો. તેથી આપના તરફ વળેલી વાસનાઓના અંકુર રૂપતા નથી. એટલે જેમ શેઠાં બી ઊગતાં નથી તેમ એ વાસનાઓ વધતી નથી. છતાં દૈત્યાવા આવાના

શુભ્રથી આવે છે અને આપ નિર્ગુણ છો. (૬-૧૧-૩૯) આપે સનકાદિને ભાગવતધર્મ સમજાવ્યો હતો. એ ભાગવતધર્મ પ્રમાણે રહેવામાં ‘કુ’ અને ‘માર્ગ’ એવી બેઠાંકી રહેતી નથી. બેદુરદિયો કરેલા બધાં ધર્મ અશુદ્ધ અને નાશવાન થઈ જાય છે. (૬-૧૧-૪૧)

આપના દર્શનમાત્રથી મનુષ્યનાં બધાં પાપ નષ્ટ થઈ જાય છે. આપનું નામ એકવાર સાંભળવાથી માર્ગશ પણ શુદ્ધ થઈ જાય છે. અને સંસારથી મુક્ત થઈ જાય છે. આપની સત્તાથી જ બધું ચાલી રહે છે અને આપનું જીમંદગી ભણે કે આપના મસ્તક ઉપર સરસવતી દાંડા નેત્રું શામે છે.”

આવો સારો બાવ ચિત્રોત્પન્નની સ્તુતિમાં જણાય છે તેનું કારણ યાત્ર નારણ્યએ તેમને સ્વયંભવેલ શક્તિ વિદ્યાનો પ્રતાપ છે. હવે ભગવાન સંકર્ષણ ચિત્રોત્પન્ને જવાગ આપતાં કહે છે કે “નારણ્યએ અને અગિરા મુનિએ મારી ખાતતમાં જે ઉપદેશ આપ્યો છે તે વિદ્યાના પ્રભાવથી અને મારા દર્શનથી તમે પૂર્ણ થઈ શક્યા છો. શબ્દશક્તિ અને પારશક બન્ને મારી સનાતન મુક્તિઓ છે. પ્રપંચ આત્મામાં બ્યાપ્ત છે અને આત્મા પ્રપંચમાં બ્યાપ્ત છે. તથા એ બંનેમાં કોરણરૂપથી કું બ્યાપ્ત હું અને વળી એ બંને મારામાં કલ્પિત છે. (૬-૧૧-૫૨) જેમ ઠાઠ માલુસને સ્વપ્ન આવ્યું હોય, તે સ્વપ્નમાં બીજું સ્વપ્ન આવેલ હોય ત્યારે બધું જમત પોતામાં રહે છે અને સ્વપ્નમાં જાગ્યા પછી (એટલે પહેલાં સ્વપ્નમાં પોતાને એક જગ્યાએ રહેલા જુએ છે. તે જ પ્રમાણે ભ્રમત વગેરે અવસ્થાઓ પણ પ્રાપ્તમાત્ર જ છે, એમ સમજીને એ બધી અવસ્થાના કાણી માપવાતી પરમાત્માનું સ્મરણ કરવું ભોમકે.

વેન પ્રસુપ્તઃ પુરુષઃ સ્વાયં વેદાત્મનસ્તથા ।
દુલ્લં ચ નિર્ગુણે પ્રજ્ઞા ઇમાત્માનમલેદિ મામ્ ॥

(૬-૧૧-૫૫)

અર્થ—સુતેલો પુરુષ, જે ચેતન્યની મહત્ત્વા પોતાની નિદ્રા અને અતીન્દ્રિય મુખતો અનુભવ કરે છે તે બંધાના આત્મરૂપ શક્તિ કું હું એમ ભણે.

આ સ્થોત્રમાં મી સંકર્ષણ ભગવાન પોતાનું સ્વરૂપ પણ સ્પષ્ટ કરી આપે છે. વળી કહે છે કે નિદ્રા અને નિર્મુક્તિ એ બંને અવસ્થાઓનું સ્મરણ કરનાર પુરુષની

એ અવસ્થાઓમાં સાક્ષીરૂપથી જે અનુભવ છે અને વાસ્તવમાં તેનાથી પૃથક્ છે તે જ્ઞાન જ પરમજ્ઞ છે. આ પરમજ્ઞ સ્વરૂપને જ્યારે જીવ જીવ છે ત્યારે તે પોતાના આત્માથી પણ જુદા જેવા થઈ જાય છે અને તેને સંસાર પ્રાપ્ત થાય છે તેથી તેને વારંવાર જન્મમરણનું પ્રાપ્ત થાય છે. જ્ઞાન-વિજ્ઞાનની પ્રાપ્તિરૂપ મનુષ્યજન્મને પામી જે માણસ બધાના આત્મારૂપ પરમેશ્વરને જાણે નથી તેને કોઈ જગ્યાએ શાંતિ મળતી નથી. સંસારના સુખ માટે જે પ્રવૃત્તિ થાય છે તેમાં મહેનત છે અને વિપરીત જન મળવાની સંભાવના પણ છે; પણ નિરુત્તિમાં કોઈ પ્રકારનો ભય નથી. જેવો વિચાર કરી વિવેકી પુરુષે જાણી કાઢનાથી નિજા યર્ષ જરૂં જોઈએ કે રાજા ! જ્યાં આપુરો સુખની પ્રાપ્તિ માટે અને દુઃખની નિરુત્તિ માટે પ્રયત્ન કરે છે પણ એ કોઈથી તેમનું દુઃખ દૂર થતું નથી, તેમ તેમને સુખ પણ મળતું નથી (૬-૧૬-૦૦) માટે કાલો પુરુષે વિવેક કરીને શૌકિક સુખથી અને સુખથી મુક્ત થવું અને જ્ઞાનવિજ્ઞાનથી યદ્યપિ મારો ભક્ત યર્ષ જરૂં આ પ્રકારે સંપૂર્ણ દ્વિવેદારા એકમાત્ર પરમાત્માનું દર્શન કરવું એ જ યોગનો સાર છે અને એ જ ખરો પુરુષાર્થ છે. કે રાજા ! જો તમે મારા આ ઉપદેશને સાવધાન થઈને મહા સદિન ધારણ કરો તો જ્ઞાન-વિજ્ઞાનથી સંપન્ન થઈને તરત સિદ્ધ થઈ જશો (૬-૧૬-૧૪). આટલું કહી જગદ્ગુરુ ભગવાન શ્રીહરિ ત્યાં અંતર્ધાન ધર્મ ગયા.

આવો અદૈનનો ઉપદેશ પણા માણસો આજે પણ સંભળે છે છતાં તેમાં નિષ્ઠા કેમ થતી નથી. ચિત્રોત્તુની માથે કરોડ ગણીઓરૂપ બીજી જન્મજા દેવતા માવા ઉપર ભાગી રહી હોય છે. હવે ચિત્રોત્તુની શ્રી દત્તા યર્ષ તે જોઈએ વિધાનર ચિત્રોત્તુ આકાશમાર્ગે વિચરવા લાગ્યો. તેનામાં ધણી સિદ્ધિઓ આવી હતી, ધણી પ્રકારના સંકરોને પૂર્ણ કરવાવાળી વિલાપર-સુદર-ઓની સાથે, ભગવાનના પદ જાણે તે રમણ કરવા લાગ્યો. એક વખત વિષ્ણુ ભગવાને આપેલ તેજોમય વિમાન ઉપર ચઢીને તે જતો હતો. તે વખતે તેણે જોયું કે ભગવાન શંકર સિદ્ધ-ચારણથી ધરાપેલા, મુનિઓની મંડળીની વચમાં, ભગવતી પાર્વતીજીને યોગમાં બેસાડીને એક હાથે આલિંગન આપી રહ્યા હતા. એ દેખાવ જોઈને ચિત્રોત્તુ-તેમની પાસે ગયો

અને પાર્વતીજીના સંભળતા નાચેના વચનો બોલ્યા:-

આ ગદ્યા દેહધારીમાં શ્રેષ્ઠ, ધર્મનું વખાણ કરવા-વાળા બધાના ગુરુ શંકર છે, છતાં સમાની વચમાં પોતાની ઓળખ આલિંગન આપીને બેઠા. એ તેમને શરમ કેમ આવતી નથી ? એ તપસ્વી અને શકલેતાઓની સભામાં ગોટા મહાપ છે છતાં આ વખતે શાધારણ વિષયી પુરુષોની માથે નિર્લજ્જ ઘર્ષને ઓળખાઈ ઘર્ષને બેઠા છે. વિષયી પુરુષો પણ એકાંતમાં ધણે કાળે ઓ યોગમાં લે છે પણ આ તો ગોટા મતધારી હોવા છતાં ભરી સમામાં ઓળખાઈને બેઠા છે !

આ શબ્દો સાંભળી ભગવાન શંકરને હસવું આવ્યું અને તે કાંઈ બોલ્યા નહિ, બીજા સમાજદોષ પણ બોલ્યા નહિ, પણ ચિત્રોત્તુના જિતેન્દ્રિયપણાનું અભિમાન જોઈ પાર્વતીજી બોલ્યા કે “ આપા દુષ્ટ અને નિર્લજ્જને દંડ આપનાર આ વખતે સંસારમાંથી કાંઈ નથી ! શું ભગવાન શંકરને કોઈ કોઈથી કાંઈ નથી ? નારક, સન્યાસિષ વગેરે શું ધર્મને જાણતા નથી ! ભગવાન શંકર કે જે જગદ્ગુરુ છે તેમના માટે આવો દંડાશ ને કરે તેને દંડ મળવો જ જોઈએ. જો પોતાની શ્રેષ્ઠતાનું અભિમાન છે, તે ભગવાનના અગ્રણ્યમાં રહેવાને ચેત્તુ નથી. માટે (ચિત્રોત્તુને કહ્યું) કે દુર્મત ! તું અધમ આસુરી ચેતિને પ્રાપ્ત થા, એટલે હરીથી તું મહાપુરુષોનો અપરાધ કલ્પિત કરીશ નહિ. ”

આ શાપની અંદર ધણી સારા સિદ્ધિના સમાયોજ છે. અખાતમભાવે તેનો અર્થ જોઈએ તે જાણે પણ કાંઈ જગ્યાએ ઓપુરુષો બેઠા હોય ત્યાં આપણે તેમને પાર્વતી અને શંકરરૂપે જોવા જોઈએ. ઓળખાઈને બેઠા હોય ત્યાં બીજા પુરુષોએ તેમને પાર્વતીજી માનવા જોઈએ અને પુરુષો બેઠા હોય તેમને ઓળખાઈને શંકરરૂપે જોવા જોઈએ; પણ જો તેમાં કાંઈના અંધ ઉપર સંસારી દૃષ્ટિથી નજર મળે તો જોનારના ચિત્તમાં બેઠાં ચિત્રોત્તુની ચિત્રોત્તુ ઉત્પન્ન થાય છે અને તેમાંથી પછી ખોટી વૃત્તિઓરૂપી જગાસર ઉત્પન્ન થાય છે. માટે દરેક ઓપુરુષોએ આવી જાણવું ખાન રાખવાનું છે. વળી સીનેમાવાળા તો એવાં મોહક ચિત્રો જોનારને આકર્ષણ કરવા માટે ખાસ ચૂકે છે. નકેર અમરવાળા પણ પોતાની વસ્તુની જલ્દરખજરીની પસંદ એવાં ચિત્રો જાણે ચૂકે છે. ન્યુસપેપરવાળાના વાર્ષિક અંક ને નીકળે છે તેમાં પણ એવાં ચિત્રો જાણે આવે

છે. વળી હાથનાં યુગ્મમાં બુવાન છોકરાં-છોકરીઓ સાથે નિશાળોમાં અને કોલેજોમાં ભણે છે તેઓ પણ મિત્રોના નેતાં થઈને એકબીજાના સાથુ' ભેગા કરે છે. તેમને પાર્વતીજીના સાપ રાજ્ય મળે છે તેથી વૃત્તાશ્રુ નેજા આજે ધણે દેકાણે મળી આવે છે. વૃત્તાશ્રુને નેજા પોતાની બુદ્ધિની ખજાણે પડી નેજાને દેહી વખતે ભગવાન પાસે એવું માને છે કે મને હવે ભગતોનો સંમ મળજે પણ સંસારી અને વિવશ માણસોનો સંમ મળે નહિ.

કુંઠામાં સંસારી માણસોના સંમથી કાંઈને લાભ થયો નથી. તેમની પાસેથી પાંચ ઈન્દ્રિયોના વિષયો સિવાય બીજી વાતો નીકળતી નથી. મિત્રોહુને એ ભગવાનનાં દર્શન થયાં હતાં છતાં પોતાની જિવોન્મયનમ્ અભિમાન આવી મધુ' હતું અને તેથી દૈતની ભાવના ઉત્પન્ન થઈ હતી. બેદુલ્લિથી જ્યોત્સ્વય પણ વૈકુંઠમાંથી પડ્યા હતા. મીમંસામતમાં માહાત્મ્યમાં પણ કહેવું છે કે યાન દ્વ ન કરી સમાર તો તેનો નાશ થાય છે. મિત્રોહુને મી સંકર્ષણ ભગવાને જુદા ઉપમા યાન આપ્યું હતું પણ કરાક રાષ્ટ્રીની વચ્ચે રહેવાથી તે દુષ્ટ થઈ નહિ અને શરીથી તે દૈત ભાવના આવી એટલે માહાત્મ્યમાં એમ પણ કહેવું છે કે જાકો બીજાના મુજુદોપમાં પડ્યું નહિ (૪-૮૦) એકાદસ સ્કંધમાં ૨૮ મા અખાવની સમ્પ્રતમાં પણ ભગવાન કહે છે કે જેઓ બીજાના કર્મની સ્તુતિ કે નિંદા કરે છે તે પોતાના સ્વાર્થમાંથી પડી જાય છે. આ દૃષ્ટિએ આપણી કાલ્પનીયોના મેન્જરોની મુદ્દ-ભીનો વિચાર કરીએ તો મત આપનાર જવા લોહોને તેમના મુજુદોપમાં પડી જતું પડે છે. તેણે હિંદુસ્થાનની જલ્લવિદ્યા બીજવવા માટે એવી જાતની રાજ્યપદ્ધતિ ઉપયોગી નથી. જો માણસો માટે જલ્લવિદ્યાનું સમ્પ રાખવું હોય તો જવા દેશીનું એક રાજ્ય જનારાતે નવી જાતની રાજ્યવ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. જાકો પણ જો દૈત ભાવમાં આવી જાય તો ભગવાનના ચર-ક્રમાં રહેવાને લાગક નથી એમ પાર્વતીજીના સાપમાં કહેવું છે. ભક્તિમાર્ગમાં જોને ભગવાનનું ચરક કહે છે તેને યાનમાર્ગમાં અધિધાન કહે છે; કારણ કે ચરક ઉપર જેમ આપ્યું સરીર ઊંચું રહે છે તેમ અધિધાન થી જલ્લ ઉપર જમતના સરીરની રૂપના બી જોડે. માટે જેમને ચરકુપથી અધિધાનમાં રહેવું હોય તેમણે

અદૈત ભાવમાં નિષ્ઠા રાખવી જોઈએ. પણ જ્યાં દૈતનું ચિત્તજુ જુદુ સાથનું હોય ત્યાં માણસો અદૈતની નિષ્ઠા શી રીતે રાખે! એવી મુશ્કેલી દૂર કરવા માટે હવે સાતમા સ્કંધમાં વ્યાસજી પ્રહાણું ચરિત્ર લખાશે અને તેમાં સમજાવશે કે પ્રહાદે નાની ઉંમરથી દૈતનું ચિત્તજુ સેવાની જ ના પાડી હતી અને જે જાતનો સત્યાગ્રહ નિશાળમાં કરી હતો. હાથના કાળમાં એવો કાંઈ જિમત-વાળો વિદ્યાર્થી જોવામાં આવતો નથી.

બીજાના મુજુદોપમાં પડી જવાની રેવ લગભગ બધે વ્યાપી રહેલ છે અને તેમાંથી નીકળતું જુદુ મુશ્કેલ છે. એક દેહમાં ૪ રાજ્યને વેરાજ્ય આવશે, તેથી તેઓ રાજ્ય છોડીને ભક્તિ કરવા જહાર નીકળી પડ્યા હતા. થોડા વખત પછી બીજા કાંઈ જામમાં તે ભેગા થયા. તે વખતે એક રાજ્યને પને ખરજતું હોવાથી તે લાક-કાના કટકાથી ખોતરતો હતો. એટલે બીજા રાજ્યએ એવી ટીકા કરી કે તે રાજ્ય છોડ્યું તો મે લાકકાના કટકામાં તારી મમ્તા રહી મર્ધ, એટલે પછી તોજ રાજ્યએ બીજાને કહ્યું કે તે મધુ રાજ્ય છોડ્યું છે તો તારે પહેલાના કર્મની ટીકા યા માટે કરી જોઈએ કે તે પછી એવા રાજ્યએ ત્રીજાને કહ્યું કે તે પણ રાજ્ય છોડ્યું તો પહેલા બેની વચ્ચેની તકરારમાં તારે યા માટે પડ્યું જોઈએ! એટલામાં ખરજવાનું કામ પૂરું થયું અને પહેલા રાજ્યએ લાકકાના કટકા ફેંકી દીધા. પણ આવી જૂથોમાં માણસો કેવી રીતે પડી જાય છે તે સમજાવતું છે.

એકવાર ૪ મુસલમાન મિત્રો મસ્જિદમાં પ્રાર્થના કરવા નયા, પ્રાર્થના મોન રાખીને સારી રીતે થઈ યો દેટલા માટે ચારેએ મોન રાખવાનું મત લીધું. મસ્જિદના મોત્તી મોડા આવ્યા તેથી જવાએ પોતાની જાંઘી મુખા રહીને સ્થ કરી દીધી. થોડોવાર પછી મોત્તી આવ્યા એટલે એક મિત્રે તેમને કહ્યું કે "તમે મોડા આવ્યા, અને તમારી રાંક જોઈ પણ વખત થઈ મને હતા તેથી અને તમારા વખર સ્થ કરી દીધું, તમે કેમ મોડા આવ્યા! બીજા મિત્રે પહેલાને કહ્યું કે તે તેને કપડા કેમ આવ્યા! તને ખજર નથી કે આવી વાતોથી તારી પ્રાર્થના જમડી મર્ધ! ત્રીજાએ પકો બીજાને કહ્યું કે "તું મૂર્ખ છે, બીજાને તેની રાજ જાતન કહેવામાં તારી પ્રાર્થનામાં મધુ લાંબ પડી ગયો.

તું બોલ્યો શા માટે ? ચોથા મિત્રે આકાશ તરફ જોઈ ખુદને મેળેથી બોલીને કહ્યું કે “ તે ” મને જાણ્યો કારણ કે મેં કોઈની સાથે બોલીને મારી પ્રાર્થના બ્રહ્માની નથી ” ચોથાની વાણીમાં પણ ધણું અભિમાન રહેલું હતું, પણ તેની તેને ખબર પડતી નહોતી. તે પણ મુજો રહી ચક્રો નહિ. બધા પ્રકારની દીકામાં કાંઈક અહંકાર રહેવો હોય છે. હાલના ધણુ સમાજ-સેવક પણ ચોતા સિવાય બીજા બધાને સુધારવા માગે છે અને પોતે પૂર્ણ છે એમ માની બેસે છે. ચિત્રકેતુએ પણ એની જ ભૂલ કરી હતી અને સંકરની પણ ભૂલ કાઢી હતી. તેથી તેને વૃત્તાસુરનો જન્મ આવ્યો હતો. શ્રીમદ્ભાગવતની કથા તો પરમહંસોની સંક્રિતા છે અને સાત દિવસમાં મોક્ષ મળે તેવી કથા છે તેથી નાની નાની ભૂલો પણ નિષ્કામાં કેવું વિદ્ય કરે છે તે બંધાસણએ બારીકાઈથી બતાવેલ છે.

ચિત્રકેતુએ પાર્વતીજીને કહ્યું કે “ હે મા ! હું તમારા યાત્રા પ્રલય કરું છું. આપ જ કહો તે મારા કર્યું કળ છે. અધ્યાનથી જીવ સંપન્ન થને બોમવે છે માટે મારે મારું કમં ભોમવું જોઈએ. હું સમજું છું કે શ્રીહરિ સિવાય આ જન્મમાં બીજું કોઈ નથી અને તે બંધનથી રહિત છે, છતાં તેની મામાવક્રિતિથી જીવને બંધ-મોક્ષ અને સંસાર મળે છે. તેથી હું શાપથી મુક્તિ માગતો નથી પણ મારું કથન આપને અનુમિત લાગ્યું તે માટે મને ક્ષમા કરો. આટલું કહી ચિત્રકેતુ લાંબી ચાલ્યો ગયો.

પછી મહાદેવજીએ પાર્વતીજીને કહ્યું કે ‘ તમે ભગવાનના ભક્તનું માહાત્મ્ય બોલ્યું કે લોક ભગવત્પરાયણ છે તેમને કોઈ જાતનો ભય નથી છતાં કોઈ વાર ગુણ-દોષની કથના થાય તેનું કારણ અધ્યાન છે.

અધિવેકક્રુતઃ પુસો છાર્યમેદ દ્યવાત્માનિ ।
શુણદોષવિકલ્પઃ મિલેષ સ્પષ્ટિક્રુતઃ ॥

(૧-૧૭-૩૦)

અર્થ—જે પ્રકારે સ્વપ્નમાં ભેદભ્રમથી મુખ્યદઃખની પ્રતીતિ થાય છે તથા જાગૃતમાં માળામાં સર્પની ભ્રાંતિ થાય છે તેમ માણસને અધ્યાનથી આત્મામાં દેવ, મનુષ્ય-વજેરે ભેદ અને ગુણદોષની કથના થાય છે. પણ જેનામાં જ્ઞાન અને વૈરાગ્યમુક્ત ભક્તિ હોય છે તેને આ સં-

સારમાં પોતાની ભુદિના આશ્રયરૂપ કોઈ પદાર્થ જોવામાં આવતો નથી ભગવાનની લીલાને હું પણ જરાજર જાણ્યો નથી, યજ્ઞાદિ, સનક અને નારદ વજેરે અને દેવો પણ જાણી શકતા નથી. : શ્રીહરિને તો કોઈ પ્રિય કે અપ્રિય નથી અને કોઈ પોતાનું કે પારનું નથી એ તો બધાના અંતરાત્મા છે તેથી તે બધાને પ્રિય લાગે છે. આ ચિત્રકેતુ ભગવાનને પ્રિય છે અને હું પણ તેને પ્રિય છું માટે તેની વાણીમાં તમારે કોઈ વિષમ-ભુદિ કરવી નહિ; આ સાંભળી પાર્વતીજીની ભુદિ પણ સાંત થઈ અર્ધ, કારણ કે તેમનામાં પણ વિષમ ભુદિ આવી મંદ હતી.

પછી ચિત્રકેતુ ત્વષ્ટા દેવતાને સાં વૃત્તાસુરને જન્મ્યો. તેના જીવનની હકીકત અર્થાં અંકમાં વિસ્તારથી આપેલી છે.

મૂર્તિમાં ગુણદોષની ભુદિ આવે છે તેનું કારણ એ છે કે તેમાં ત્રણ ગુણ રહેલા છે. તેમાંથી રામરૂપ ઉત્પન્ન થાય છે. રામ એ અદિતિનું સ્વરૂપ છે, અને રૂપ એ દિતિનું સ્વરૂપ છે. એ વાત હવે પછીના અધ્યાયમાં ગુરુદેવજી પરિક્ષિતરાજને સમજાવે છે. કસ્યપ મુનિને દિતિ અને અદિતિ નામની બે સ્ત્રીઓ હતી, તેમાં દિતિના મળથી હિરણ્યાક્ષ અને હિરણ્યકષિપુ ઉત્પન્ન થયા હતા. તેનું વલુન ત્રીજા સ્કંધમાં આવી ગયેલ છે. હિરણ્યકષિપુને ૪ પુત્ર હતા તેમાં પ્રહ્લાદ સૌથી નાનો હતો. હિરણ્યાક્ષ અને હિરણ્યકષિપુને ઈંદ્રને મદદ આપનાર વિષ્ણુએ માખો હતા તેથી ઈંદ્રને મારે તેઓ પુત્ર ઉત્પન્ન કરવાની ઇચ્છા દિતિના મનમાં ઉત્પન્ન થઈ, તે ઉપરથી દિતિએ પોતાના પતિ કસ્યપને સેવા કરીને પ્રસન્ન થઈ. પછી દિતિએ કસ્યપ પાસે એવા પુત્રની માગણી કરી. કસ્યપે તેની સેવાથી પ્રસન્ન થઈને વરદાન આપ્યું હતું તેથી કસ્યપની ઇચ્છા નહોતી છતાં દિતિની મળ મારેની માગણી સ્વીકારી, પણ કાચે સાથે દિતિને કહ્યું કે જો તું યુસવન મત એક વર્ષ સુધી ધારણ કરીશ તો તને જીતમ પુત્ર પ્રાપ્ત થશે. દિતિ તેનું મત પાળવા લાગી. ઈંદ્રને આ બાબતની ખબર પડી અર્ધ. એ ક્ષિપ દિતિ જમ્યા પછી હાથપમ ધોવા વગર સ્નાન કર્યું અને તેનું મત ખરિત થયું ત્યારે ઈંદ્ર પોતાના ચોખ્ખાગથી તેના ઉદરમાં ઘૂસી ગયો અને તેના મળનાં ૭ કુટકા થઈ, તેમાંથી ૭ બાળક થયા. તે રાવા લાગ્યા.

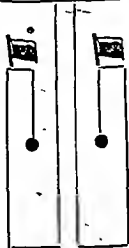

એટલે ઈદ્રે તે હરેકના પાછા ૭ દુકામ કર્યો એટલે કુલ ૪૯ બાળક થયાં. તે બધા મરત-ગણુ થયાં. તે મર્થ નહિ અને ઈદ્ર સાથે ૫૦ બાળક દિતિના ગર્ભ-મર્થની નીકળ્યાં. તેથી દિતિને આશ્ચર્ય થયું. ઈદ્ર માંથી માગી અને જે હકીકત બની હતા તે દિતિને નિવેદન કરી. દિતિએ તેને માંથી આપી અને એ ૪૯ મરત-ગણુને ઈદ્ર દેવલોકમાં લઈ ગયો. જેમ વેદાન્તમાં પંચ-મહાભૂતનું મંચીકરણ આવે છે તેમ આ ૭ તત્ત્વનું સમીકરણ જેવું છે. પાંચ મહાભૂતની સાથે મન અને શુદ્ધિ ઈમેરીએ તો ૭ થાય. એમ મૂળ પ્રકૃતિમાંથી ૭ થયા અને એ સાતનું સમીકરણ કરીએ તો ૪૯ થાય. એ બધી મૂળ પ્રકૃતિની વિકૃતિ છે. છતાં ઈદ્રની હાથના દેવે તેમને મદદ કરી દેવલોકના ઉપયોગમાં રાખ્યા. આ કથામાં મુખ્ય સમજવાનો વિષય પુંસવન વ્રતની વિધિ છે. તે છઠ્ઠા રહેઠામાં ૧૯ મા અખ્યાપમાં વિસ્તારથી આપવામાં આવેલ છે. જેને સારી પ્રજા જોઈતી હોય તેવી સતી ઓંએ એ આખો અખ્યાપ વાંચવા જેવો છે. હાલના કાળમાં સારી પ્રજા ઉત્પન્ન કરવાના હેતુથી માત્રાપ થતા નથી, પણ ભૂલમાં માત્રાપ થઈ જાય છે તેથી સંયમ વગરની પ્રજા ઉત્પન્ન થાય છે. એક વખત હિંદુસ્થાનના વાહસરાયે બળદની ઝોલાદ મુધારવા માટે આપખા ભેટ આપવાનું રાજ કયું હતું; પણ માણસની ઝોલાદ બગડી જાય છે તે માટે રાજ

યોગ્ય ઉપાય લેતા નથી સંતતિનિયમનથી પ્રજાની સંખ્યા ઉપર કટ્ટાક રહે છે પણ જે બાળક જન્મે તેના ગુણ ઉપર કટ્ટાક રાખવો હોય તો પુંસવન વ્રત માતાઓ માટે ખાસ ખ્યાન આપીને આચરવા જેવું છે. તે વ્રતમાં રોજ અમુક મંત્ર બોલી શી લક્ષ્મીનારાયણની પૂજા કરવાની વિધિ છે. એ વ્રત બરાબર થાય તો સ્ત્રી-પુરુષને કલ્પિત પદાર્થ મળે છે. વળી તે કન્યાને સારો મતિ મળે છે, વિધવાને સદ્ગતિ મળે છે, જેના દિકરા મરી જતા હોય તે ચિરંજીવી થાય છે, અભાગિની સ્ત્રી સૌભાગ્યવતી થાય છે, કુરૂપા હોય તે સુંદર રૂપવાળી થાય છે. રોગી પુરુષ આ વ્રતનું આચરણ કરે તો રોગથી મુક્ત થાય છે. દુઃકામાં થી લક્ષ્મીનારાયણ સમસ્ત મનોરથ પૂર્ણ કરે છે (૧-૧૮-૨૮) ચિત્રોત્તુના આખ્યાન પછી આવા આખ્યાનની જરૂર છે. કારણ કે પ્રકૃતિને વચ કરવી હોય તો સત્ત્વગુણ રૂપી લક્ષ્મીનારાયણની પૂજા કરવી જોઈએ. દિતિ જે રજોગુણ અને તમોગુણનું સ્વરૂપ છે. આ પ્રમાણે માયામાં રહીને પણ આગળ વધી શકાય છે. તેમાં પણ ગર્ભ રહે સારે જે નારદજી જેવા સંત પુરુષ ભગવાનનો મદિમા સંભળાવે તો અસુરના કુળમાં પણ પ્રદાદ જેવા ભક્ત ઉત્પન્ન થાય, એ કથા હવે પછી સાતમા રહેઠામાં સર કરવામાં આવશે.

દિગમ્બરથા!

પદ્મમન્ત દિવેલી

ત્યજ દેને બધી ખસતા દિગમ્બર રાખ ઘોળી યા,
દિગમ્બર ! રાખ ઘોળી બા.

મવન આવી છાકાડી છે આ, અગર તો ધૂળમાં મળતાં;
નીશાની નહીં રહે તો દિગમ્બર ! રાખ ઘોળી યા.
દિગમ્બર ! રાખ ઘોળી બા.

અશ્રુમાતે ભર્યો ઝોળા મહીં જે રાખ ભીંની યે,
પ્રભુ જાલ હું છાકીને “આપો જ્યોતિ રસોમૃત”
સણી તે મંત્ર, ઘોળી હો ચીખા બાંધી ઠરી માજન,
—ફરી તું શુદ્ધ થાવા હાં દિગમ્બર રાખ ઘોળી યા.
દિગમ્બર ! રાખ ઘોળી બા.

● મૃત્યુ

શ્રી કાનુશંકર

(મંથકાન્તા)

આવી ઊભું પ્રશ્ન નહીં એઈ ના શા દિવાનો
મુખે દુઃખે પ્રમિત સ્વપ્નું તે જતાં શોક યાનો ?
આવાં આવાં કષ્ટક સ્વપ્નનાં એઈ લીધાં વર્ણાં તેં
તેની તેં તો વિષદુઃખી સખી માની લીધી મણાને.

(૨)

એ માણસથી દુઃખક મરતું લાગતું હવને આ
આવે આવે દ્વિતીય સ્વપ્નું લેશ અમરાર્થ ના ના
એકે સોલે અધિત થઈને રાત આખી જતી ના—
એલે, પ્રીધી ઠીક ઠીક જુઓ, તેથી તારી બતિ આ

(૩)

આ મૃત્યુના અકળ ભયથી લેશ ખરીતું પટે શું ?
“પૂરું ચારો અરસ સ્વપ્નું” એમ યાને રટે તું
પાઠ્યાથી રે પરિપુરણ આ છેડ સૂઝાઈ બાય
એ દેશાન્તે રૂળ-બીજ પટે છેડ યાયે મણાય

(૪)

સ્વપ્નાં સાચાં જતી ન ગણતો રાજના રંજથી તું
ટેવાયો છે પરિપુરણ હા સંસતિ-સંગથી તું
અધી રીતે, અજકમ-ખયો ચાલતો બાસતો આ
અસ્તોદ્યનો કુદસ્તી સદા ના થતો દાસ તે આ

સમીપ ચક્ર ●

દેવકૃષ્ણ બેપી (પાણજીવર)

(૫)

પ્રેરણાં તેં જલુ વરસથી વસ જુનું થયું છે,
તે ત્યાગીને નવીન ધરના મોત બિલું રહ્યું છે,
જુનું છેડી નવીન ધરતાં હજારે પામતો તું
આ દેશને ઉઠાવી મરિજો રોડને દાવતો શું ?

(૬)

આ સ્વપ્નાને સ્વપન ગણુ તો બગૃતિ માનવાની,
એ બગૃતિ પુત્રો તુજને મૃત્યુ ના લાવવાની—
મૃત્યુજય એ ચિત્તસ્વરૂપ છે મોતનું મોત એ છે
સાધો તે તું જીવ-ચિત્ત બની, સત્ય ઉદ્યોગ એ છે.

(૭)

અકિત રૂપે અલમ બની ને નામ-રૂપાત્મકે તું
ફાલી ફૂલી મુગજાળ વિરે માઈ માઈ બહે શું ?
તાઈ માઈ જગત ગણુ તો પૂર્વ પરમાર્થ સાચ
એ સોધાને શુભ કમવટે પ્રહસેજીં ધવાય

(અનુક્રમ)

જન્મને મોત છે નહીં
શા માટે ઠરકું પડે ?
ફરે છે કાળજીની ચઢી
તેમાં તો વરસુ પડે.

સેવા

અનુવાદક-શ્રી દીનાનાથ બે. મહેતા

“સાધક મન જસ મિલે વિવેકા ।

“સેનાપતિ । એક વખત ત્હમે પણ રજપૂત હતા. અને હજી પણ ત્હમારામાં રાજપૂતા લોહી વહી રહ્યું છે. ત્હમે રહમણ શકે તેમ છો કે કોઈ પણ રજપૂત એ પ્રકારનું અપમાન ન સહન કરી શકે એમણે જ કાંઈ કયું” હતું. “તે પોતાની કૃણાજન અને મર્મોદાના રક્ષણ અર્થેન કયું” હતું. એમનું રક્ષણ કરવું તે ત્હમારા હાથની સત્તાની વાત છે. અને હું માતું છું કે હું પણ ત્હમારી માનેલી બહેન છું. તે ત્હમે નહીં જ વિચરી અથા ઠોવ. હજી પરમ દિવસે જ મ્હારાં હાથ થયાં છે. આટલું બધું જાહી મ્હારું સૌભાગ્યધન ન છીનવી શ્યે. મ્હને વિધવા ન બનાવો. કાંઈ પણ રીતે બચાવો એમને. તમે મ્હારા ભાઈ છો. એટલે જ આટલી વિનંતિ કરી છું.”

હું..... તમારી..... બહેન !”

સેનાપતિ બહેરામખાંએ પત્ને કેટલી યે વાર વાંચ્યો. અને પછી ધણે વિચાર કર્યો. અને છેવટે સત્તાવાહી હાથમથી કહ્યું “એવું કોઈ કાળે જાની શકે તેમ નથી. બાંચો, હાત ! કહેજો, કે મ્હારાથી મ્હારા માલિકની આ-મલું” ઉદ્ધવન કોઈ પણ પ્રકારે ચર્ચ શકે તેમ નથી. છતાંય વિચાર કરી જોઈશ.” અને પછી પોતાના શિબિરની બહાર ટહેલવા લાગ્યો.

સરદાર રામસિંહને પ્રાણહંડની સજા થઈ ચૂકી હતી. જે સેનાપતિએ ધાણું હોત તો એક માત્ર પોતાના હુકમથી તેનો જાન બચાવી શકાત. પરંતુ સત્તાના મદમાં ચક્ર્યૂર બનેલા સેનાપતિએ એક રજપૂત રમ-ણીની કાકલુડીઓનો તિરસ્કાર કર્યો. બેડીઓથી જકડા-યેલા એ વીર રજપૂતને વધરથાન પર ચઢાવેલો જોઈને એ બેરહમ બાદશાહ અને સેનાપતિ અત્યંત ક્રોધાસમાં આવી ગયા. વધિકારીએ એ વીર રાજપૂતનો શિરચ્છેદ કર્યો. થોડાં દિવસો પહેલાં વિવાહને માટે બાદશાહની

રજા હાઈને સેનાપતિ જ્યોદ્ધા પડ્યો હતો. સચોગવતાવ પાછા ફરતાં કાંઈક વિધવન થયો. એ દરબારમાં બાદ-શાહ સમક્ષ હાથ-મામવા ગયો, પણ તેણે કાંઈ કાંઈ ન આપી. પરંતુ આ ઘટનાનો આટલેથી જ અંત નથી આવતો. રામસિંહ પોતાની તોફારી પર હાજર થવા ગયો ત્યારે કૃપસેનાપતિએ અત્યંત હથકટ રીતે બાજોભરી વાણીમાં તેનું અપમાન કર્યું. અને એ હકીકત તો સુવિદિત છે, કે, રાજપૂત વીરો અપમાન નથી સહી શકતા. આ અપમાન કરવાના કળાપે કૃપસેનાપતિએ મૃત્યુ વડોલું. રામસિંહે તેનું ખૂન કર્યું, અપરાધ તો માત્ર આટલેથી જ થતો બેટકી જાત પણ ખીલ જે ચાર જે સૈનિકો આવ્યા. તેમનાં પણ આગરક્ષણ માટે ખૂન કરવા પડ્યાં અને આ પછી રામસિંહ પોતાના નિવાસસ્થાને જતો રહ્યો કદાચ તે સમયે તે સેનાપતિ પાસે જતો રહ્યો હોત તો આટલું બપોર-પરિણામ ન આવત.

બાદશાહને આ ઘટનાની જાણ થતાં તેણે રામસિંહનો શિરચ્છેદ કરવાનો હુકમ કર્યો. સેનાપતિ બહેરામખાં નાની એવા સેના હાઈને રામસિંહના બવને ગયો અને તેને કેડે ડોલો. ખીચારી નવવધુ આવ્યા પ્રસન્ન બીજું શું કરી શકે ? તેણે સેનાપતિ બહેરામખાંને પત્ર લખી વિનંત્યો.

(૨)

રાજપૂત રમણી પતિની સાથે સતી ન થઈ શકી. કુળશુર્યે એને એમ કરતાં શા માટે શકો-તે કોઈ કહી શકે તેમ નથી. થોડાક દિવસો બાદ તે રાજિના સમયે ક્યાંય ચાલી ગઈ. અને ત્યારબાદ બધા પ્રપત્નો કરવા છતાં રામસિંહની વિધવા પત્નીના કોઈને પત્તો લાગ્યો ન હોતો. તેમ તે કોઈના જોવામાં પણ આવી નહોતી.

સ્વયં બહેરામખાંને જ થોડા સમય પછી લંજેન-વસાવ બાદશાહની ચિરક બળવા કરવા પડ્યો. અને

તે બળેલા દિલ્હીથી દૂર થયો. પરિણામે વિરાજા સેના સુવરાજના સેનાપતિપદ નીચે બહેરામખાને દરાવવા માટે મોકલવામાં આવી અને ભયંકર યુદ્ધ-રથ યથું.

યુદ્ધસમયરમ્યાન હંમેશા સંખ્યાસમયે રણભૂમિમાં શ્વેતવસ્ત્રધારીઓ આવતા અને ધાવણસૈનિકોને ઊંઘાવી જતા. અને પછી તે ધાવણ સૈનિકો ન્યારે સાળ ચતા ત્યારે તેમને પાછા મૂકી જતા. તે સૈનિકોને ન્યારે પૂછવામાં આવતું ત્યારે તેઓ માત્ર આટલું જ કહેતા કે “ પાંસેના વનમાં એક સુંદર શિબિર છે ત્યાં દરેક પ્રકારની સાધન-સામગ્રી રોગીઓના ઉપચાર માટે રાખવામાં આવે છે. કેટલાક શ્વેતવસ્ત્રધારીઓ ધાવણોની પ્રેમપૂર્વક સેવાસુશ્રૂષા કરે છે. કોઈ સેવક સેવા કરવા માટે પોતાનો અસંતોષ વ્યક્ત નથી કરતો. આ સર્વની સ્વામિનીને “ યુદ્ધની દેવી ” તરીકે જાળખવામાં આવે છે; તેના અંગેની અત્યંત તપાસ કરવા છતાં તેના વિષયમાં કોઈને કંઈ માહિતી પ્રાપ્ત નથી થઈ. અને ઉધાડે મોઢે કોઈએ કદી જોઈ સુધાં નથી. ”

ત્યાંના સેવકો આજો પર પાટા બાંધીને ધાવણોને સેવાસુશ્રૂષા માટે લઈ જતા; અને સાળ થયેલા સૈનિકોને પાટા બાંધેલી સ્થિતિમાં જ દૂર સુધી મૂકી જતા. ત્યાંના સેવકોને એક મહામંત્ર આપવામાં આવતો કે “ યજુઓનું પશુ સન્માન કરવું. પહેલાં સેવા કરવી ધટે છે. અને એની પરિસ્થિતિથી સંપૂર્ણ વાકેઈ થઈ પછી જ તેના પર ક્રોધ કરવો ધટે છે. ” “ યુદ્ધની દેવી ” એ નામ અત્યંત અદ્વાપૂર્ણ બની ગયું હતું. કોઈ એ દેવીના અનુચરોને રોડવાનું સાદસ ન કરતું તેમજ તેમના કામમાં પણ વિધિ નાખવાની દિશત ન કરતું. લોક ખરેખર તેમને “ દેવ ” સમજતા હતા.

જે યુદ્ધ બહેરામખાં અને સુવરાજ વચ્ચે ચાલતું હતું તેમાં બહેરામખાં ધાવણ થયો અને પવાયો અને લાથીપરથી નીચે પડ્યો. સૈનિકો તેનો વધ કરવા તથા રક્ષા હતા. પરંતુ તે સમયે એક અચ્છ ઉપર કોઈ શ્વેતવસ્ત્રધારી વ્યક્તિ અચાનક જ આવીને ઉભી રહી. આમ અચાનકજ યુદ્ધભૂમિમાં અજાણી બહેરામખારી વ્યક્તિને આવેલી જોઇને સર્વ રમખાંડી ગયા. તે વ્યક્તિએ કહ્યું “ લગાઇ બંધ કરો. હું ‘ યુદ્ધની દેવી ’ છું. ” સુવરાજ પોતે પણ નહોતો ઇચ્છતો કે સેનાપતિ કોઈ પણ પ્રકારે બચી જવા પામે. પણ સ્થિતિ જ એવી બની

બેઠી કે કોઈ સૈનિક પણ તેની આજ્ઞાનું પાલન કરી શકે તેવી સ્થિતિમાં નહોતો રહ્યો. તે સર્વ વિવશ બની ગયા હતા.

(૩)

બહેરામખાં વારંવાર વિચાર કરતો કે “ હું ક્યા છું ? આ સર્વ કોણ છે ? અને મેંને બચાવનાર એ દેવી કોણ છે ? એ ક્યાં રહે છે ? સેનાપતિ જોતો કે એ દેવી વારંવાર આવીને સેવકોને કાંઈને કાંઈ પૂછી જઈને માહિતી મેળવી લે છે. ન્યારે સેનાપતિ કાંઈને પણ તે જોઈ બરેલી વ્યક્તિ માટે પ્રશ્ન કરતો ત્યારે તેઓ કહેતા કે, “ અમે તો સેવક છીએ સેવા કરવી તે જ અમારું ધ્યેય છે, અમે આદિએ છીએ કે ‘ તમે પણ યજુની પરિસ્થિતિ સમજવાનો પ્રયત્ન કરો અને યથાશક્તિ ધીરતાની સેવા કરો ’ ”

થોડા દિવસો પછી જડીબૂટીઓ અને ફવા-વિના ઉપચારોથી સેનાપતિ સારો થઈ ગયો. અને ત્યાંથી આંખે પાટા બાંધીને એક પુરુષ થોડા પર બેસાડીને તેને દૂર સુધી મૂકી આવ્યો. ન્યારે સેનાપતિનો પાટો ખોલવામાં આવ્યો ત્યારે તે મૂળ સ્થાનથી માર્ગલ દૂર હતો.

સુવરાજ સેનાપતિની સેનાને બંદીવાન બનાવીને સેનાપતિની શોધમાં હતો. બહેરામખાં આ વાતથી વચિત ન હોવા એટલે તે સીધો આ તકનો લાભ લઈ બંજાજ ગયો. સેનાપતિની થોડા દિવસ શોધ ચલાવ્યા, બાદ સુવરાજ દિલ્હી પાછો ફર્યો.

સેનાપતિએ માર્ગમાંથી સેના એકત્ર કરીને બંજાજના વિદોદી નવાબને પરાજિત કર્યો અને તેની પાસેથી ખંડેણી વસૂલ કરી તે દિલ્હી મોકલી. બાદશાહે આ બંધુ ત્યારે તે ખૂબ ખુશ થયો અને બહેરામખાંને પૂર્વવત્ પોતાના સેનાપતિપદે નિયુક્ત કર્યો.

(૪)

એક માત્ર બહેરામખાં જ બેજમના માર્ગમાં આડખીલી રૂપ હતો. બેજમ ઇચ્છતી હતી કે પોતાનો યજુ ખુશ રાખવાનો વારસ બને. ન્યારે સેનાપતિ ઇચ્છતો હતો કે સાદગઈ માદીવારસ બને. બાદશાહ સુવરાજ સાદગઈના પક્ષનો હતો, છતાં પણ બેજમની પ્રતિભાથી તે અંજાઈ ગયો હતો અને આ રીતે સાદગઈની રાખવાની વચિત રખાવાનો હતો.

દુરબંધીએ એક વધુ મંત્ર રચ્યું. સેનાપતિ ન્યારે

હવે હોય ત્યારે તેનું ખૂન કરાવવા માટે એક અત્યંત વિશ્વાસુ માણસને તેણે દોડાવે અને તેને એવી સાધસ્ય આપવામાં આવી કે "તને સેનાપતિપદે નિયુક્ત કરવામાં આવશે. જો તું કામ કળીશૂન કરશે તો."

સેનાપતિ પોતાના રાજનાગારમાં સ્થિર રહી હતો. રાત્રિના પ્રથમ પ્રહરને બીજા પ્રહર પોતાનો બહુ સમગ્ર મળ્યે જતો હતો. દારપાળ ચોંટી કરી રહી હતો. તેવામાં એક સ્વેતવસ્ત્રધારી વ્યક્તિ દેખાણી. દારપાળે ઠાંક બપાનક રીતે પૂછ્યું "કોણ?" જવાબ મળ્યો "યુદ્ધની દેવી: દૂર છી જાઓ." અને બીયારો દારપાળ અજરાઈતે દિડુંપૂદ બની દૂર ખસી ગયો. સેનાપતિ અચાનક ઉપમાથી જમાડવાને લીધે જાગી ગયા અને જુએ છે તો એક સ્વેતવસ્ત્રધારી વ્યક્તિ! પ્રથમ પૂછતાં જવાબ મળ્યો કે "યુદ્ધની દેવી." આ સાંભળતાં જ સેનાપતિ તત્કાળ પશુઅપરથી કીતરી ધુટણીએ પડી બોલ્યો: "જલ્દી રમવાનો શું હુકમ છે? આ સેવક કોઈ પણ રીતે જાણ આપ કરવા તૈયાર છે."

યુદ્ધની દેવીએ જવાબમાં માત્ર એટલું જ કહ્યું કે "તમે તમારા આ વસ્ત્ર અહીં મૂકો છો અને બીજા કોરડામાં જઈ સ્થિર રહેા. પ્રાતઃકાળ થતાં મુખી આ બાજુ આવશે. પણ નહીં જાઓ જલ્દી જાઓ."

સેનાપતિએ તે આદાત પાલન ક્યું કરતાં પણ આ પ્રકારની વિચિત્ર વેદનરી આરાધી તે પરવશ બની ગયો. તેની ઉત્સુકતા પ્રતિક્ષણે વધ્યે જતી હતી. અને રાત તેને લાંબી લાગવા માંડી. ઉવરે મહામુરદલીએ તેણે રાત પસાર કરી. પ્રાતઃકાળ થતાં જ સર્વપ્રથમ એ પોતાના રાજનાગારમાં પહોંચ્યો. અને ને ભાંડર દસ્ય તેણે રમમાં જોયું તે જોતાં જ તે રસભિત બની ગયો. તેણે રાતે ને કપડાં એ રમમાં મૂક્યાં હતાં તે જ કપડાં પહેરી પશ્ચિમ ઉપર કોઈ સડું હતું અને તેનું ખૂન કરવામાં આવ્યું હતું. તેના શરીરમાંથી હજુ પણ લોહીની ધારાઓ વધી જતી હતી. તેનાં વસ્ત્ર અને અંગે એ સ્ત્રીની લગ્નસમય સ્થિતિ મળે દત્તો. પાસે જઈને જોતાં જાણ્યું કે કોઈ સ્ત્રીનું શબ છે.

સેનાપતિ અજરાયો. તેણે ચાર બાજુ બચ્ચીત દિશાથી જોયું. તેવામાં લેની દિશા એક ચિઠ્ઠીપર પડી. તેમાં લખ્યું હતું કે "સેનાપતિ! રાણીએ તમારો વધ કરવાનું વ્યવસ્થા કર્યું હતું. તે પટનાની બાજુ તમને લૂંટ કરી રહ્યાં. પણ મારે તો યાતકને જ જાણુ બચાવવો હતો. જાલો સેવકની ક્ષમ્યા ન કરશે. અને કદાચ નિર્ણય કરો તો મને અખત્યાર કરવા

રાહ પરથી બચવો લેવાની રીત શીખજો. તમે આપણે પતિને પ્રાણવાન નહોતું આપ્યું. અને તમારી આ બેનને લમને ચીતે જ દિવસે વિધવા બનાવી હતી. એમાં આ બદલો છે. સેવા જ સાચો બદલો છે. મને તમારો બાઈની સેવા કરી છે, તે મારું કર્તવ્ય હતું."

(૬. તમારી બેન.

પત્ર હાથમાંથી સરકી ગયો. સેનાપતિ એ પત્ર કમનવચ્ચો મહિલાના પાદપંજરમાં પડી બચ્ચીત આંકે કરવા લાગ્યો. એ પમાતાપમાં ગળા મળે. આત્મચાલિએ એની પરિસ્થિતિ વિષય કરી મૂકી હતી. અત્યંત મુશ્કેલીએ તેણે સ્વચ્છતા અનુભવી. અને પછી બેનમને એક પત્ર લખ્યો અને તે ફત સાથે રવાના થયો. ફતે જઈને તે બેનમને આપ્યો. એ પત્ર વાંચી બેનમનું આ-મુલક દલવ દ્રવી કીડ્યું, અને મુપચાપ રેફો. સાથે પ્રથમ દારે તે સેનાપતિને મહેલે આવી એણે પેલી દેવીનું શબ નિહાળ્યું. પેલો પત્ર પણ દેવીને લખેલો જોયો. અને વાંચીને હૃદયકાટ રડી. અને પાગલ વૃદ્ધ બહેરામખનિએ પવિત્ર મહીલાના મરણમાં દળી પડેલો જોયો. આ દસ્ય જોતાં જ તેનાથી ભગની કમળ ચોસ નંખાઈ ગઈ; એને વિશ્વાસના વમને લેરી લીધી; અને ઉવરે તે હૃદયભાર તેણે ખૂન રડીને પાડ્યો. એણે બહેરામખાં પાસે દામા માગી. એ દેવીના શબને આજણો પાસે અગ્નિશરહાર અને સર્વ વિધિ કરાવ્યો.

બહેરામખાં ત્યાર પછી હતી સેનાપતિ તરીકે કુંદર સેવા નહોતો જાળવી રાખ્યો. અને તે અંતઃકમળપૂર્વક બેનમને દામા પણ નહોતો આપી રાખ્યો. અને ફરી પાછો તે વિદોહી બની મક્કા હજ કરવા જતો રહ્યો.

(૫)

આજ પણ કિંત્વી પાસે નૂરજહાંની બંધાવેલી એ સમાધિ "સતીના ચલુતરા" તરીકે જાણખાય છે. સંજોગવશાત્ તે એક ખૂણમાં પડી ગઈ છે. ત્યાં દિડું-મુલકમાન સર્વ પોતાનાં બાળકોની ક્ષેમ કલગતા માટે પ્રાર્થતાએ જામ છે. ત્યાં કોઈના બેઠ નથી. તે સમાધિને સર્વ કોઈ પ્રતિષ્ઠાત કરે છે. કેટલીક સ્ત્રીઓ ત્યાં રૂઢ વી. ગઢવે છે. તો કેટલીક ત્યાં ધૂપ-દીપ કરે છે. કહે છે કે બાળકોને ત્યાં પત્ર લગાડવાથી રોગ નહીં થાય છે. કેટલાક લોકો તેને પીરની કબર પણ કહે છે. કદાચ એમ પણ હોય કે મુલકમાનોની એ સમાધિ પ્રત્યેની અખુદ મદા અને અન્યાયની દિશા જોઈને લોકોનાં એવી કાવના થઈ મંડ હોય.

ગુરુ સંકિત

લે. સ્વામી આનંદાનંદ સરસ્વતી

જાતાંક પૃષ્ઠ ૭૦૫ થી આગુ

સ્વામિન! આ વિમળમતિ સર્વેયા આપની કૃપાનું પાત્ર છે. વળી મુચ્છુપલ્લ, અક્ષા, બાહત, નિર્માનીપલ્લ આદિ ગુણ એનામાં વસેલા છે. એણે પોતાના પિતા કરતાં પણ અધિક પ્રેમથી આપની, અને માતા કરતાં પણ અધિક ભાવ રાખી મારી સેવા કરી છે. હું અંતઃકરણપૂર્વક કહું છું કે એનું કલ્યાણ થાઓ; એને પ્રભુ પ્રસન્ન થાઓ. અને આપની કૃપાથી એ સદા જીવનમુક્ત રહે. આટલું કહી કષિપુલ્લી અંજાતીરે આત્મા ક્ષણિકે વિમળમતિને કહ્યું; “વત્સ! તું તારી માતાશ્ર પુરુષપત્ની સાથે જઈ જલ્દીથી અંજાસ્નાન કરી આવ. પછી રાત્રિપુરને આવસ્થક ઉપયોગોથી ધનુર્વિદ્યા, ને મોટા મોટા ધનુર્ધારીઓને પણ ફલભ છે, તે મારી પાસેથી સંપાદન કર તે પછી એકાગ્ર ચિત્તે આ સંસારાર્થન દાનનારી સર્વોત્તમ અને દુષપ્રાપ્ય પરમ સદ્ગુણિની પ્રાપ્તિશ્ર વિધાને પ્રવેશ કર.

પુરત વિમળમતિ તથા પુરુષપત્ની સ્નાન કરી અંજા-જળ તથા જોમય સર્પ માર્ગ આપ્યાં તેટલામાં ગુરુએ અમિદોષના અમિને સચેત કયો. તેમાં ધી, જ્ઞ, તલ કલ્યાણિ સંગુકત સમિધાથી અવસાન-આકૃતિ (ઉદ્ધી આકૃતિ) આપી. તેને સ્તુતિથી સંગ્રહ્ય કયો. અને સ્ત્રી મારને જોમયથી લીધી તથા જોમુત અંજાજળ વગેરે છાંટી શુદ્ધ કરવા લાગ્યાં. એટલીવારમાં ગુરુદેવ વિમળમતિને ઉપદેશ કરવા બેઠા.

“વત્સ વિમળમતિ! મારી ડાળા બાળુએ આ કમોક્ષનપર સ્વયં ચાલેને મેલ. પ્રથમ આચમન પ્રાણુવાયમ કરી દશ ગાયત્રીમંત્રોને જાપ કર. હું તારી સેવાને તથા તારા સુલીલપણને જોઈ તારાપર બહુ જ પ્રસન્ન છું. માટે તને અસૈય ધનુર્વિદ્યાના મંત્રો આપું છું, તે મહેલુ કર. એ સર્વ શાઓને અભ્યાસ (એટલે તે

આયુધો જેવી રીતે વાપરવા ને જેવી રીતે ધારણ કરવાં વિગેરે સારી રીતે જાણવું તથા તેના શુદ્ધ રીતે આપણે પામ્યા તે.) તો તે કયો છે; પરંતુ તેઓનાં વિધાન તથા તે શાસ્ત્ર કે અભ્યાસો તેના તે દેવતાનું આવાહન કરવાથી તે દેવતાનું પ્રામત્વ આવી ધારણ કાયં સિદ્ધ કરવાને જોઈતી ક્ષિપ્ત ‘સંકિત, તેના તે’ અભ્યાસ કયો નથી, જેના વખર તે કોઈ કે અભ્યાસ કંઈ કામનાં નથી. જેમ આત્મા વિના દેહ કંઈ કામનો નથી તેમ દેવતા વિનાનાં અભ્યાસ પણ ધોષા જ છે માટે તેને સતેજ કરવા માટે તને સર્વ મંત્રો આપું છું તે તું જે જેવી તે આયુધો પુદ્ધ સમયે શીઘ્ર પ્રાપ્ત થઈ તને ધાર્યો જ નહીં અપાવરી.

વિમળમતિ એકચિત્ત થઈ ગુરુની આજ્ઞા પ્રમાણે આસન પર બેઠા. એક પછી એક એમ અનેક પ્રકારનાં ચક્ર, નાણ, સંકિત (સાંન) પાત્ર, ખડ્ગો, મહાઓ અને જેટલી જાતનાં બીજાં અસ્ત્રો છે, તે સર્વના પૃથક્ પૃથક્ મંત્રોને તેના વિધાન સંકિત ગુરુએ ઉપદેશ કયો. પછી “આ સર્વ શાઓ સફળ થાઓ તથા સમય આવ્યે તાર કાયં કરવામાં તાર પર રહે” એમ આશીર્વાદ આપીને પછી ગુરુએ કહ્યું; “વે વત્સ! આ અસ્ત્રોને અથેત્ય સમયે અને નિરાપરાધી પર કરી વાપરતો નહીં. અપાત્રને કરી તેના ઉપદેશ કરતો નહીં, કેમ કે તેમાંનાં ધણાં અસ્ત્રો એક વખત આખા જગદાકાને પણ ખળખળાવી મૂકે તેવાં છે. એ અસ્ત્રો ક્ષત્રિયપુત્રે માત્ર પ્રજાના રક્ષણાર્થે અને દુષ્ટોના તારા કરવાને જ વાપરવાનાં છે માટે તું સર્વદુર્જાનો તારા કરી ધર્મથી સર્વ પૃથ્વીનું પાલન કરજે. અને તેવા કાયાર્થે અને સમયાનુસાર સર્વ આયુધો તને સદાયજૂત થાઓ.” થોડી દુલુ વીત્યા પછી ગુરુએ પુનઃ મોલવાનો આદેશ કયો.—

“વળી સર્વ કરતાં શ્રેષ્ઠ એક વસ્તુ મારે તને આપવાની છે. તે શ્રી હરિની પૂર્ણ કૃપા વિના ખીમને પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી. તું તારા બંને પત્ની એડીએને બંને સાયબોના મૂલમાં મૂકી સિદ્ધાસન વાળી બેસ. બંને હાથ બંને જાંઘ પર મૂક, દૃષ્ટિ નાસિકાની અણી પર રાખ. મુખ બંધ કરીને માત્ર નાસિકાથી જ શ્વાસ લે. આ વૃત્તિ રિયર કરવા માટે પ્રાણાયામ છે. હવે તારા હૃદયમાં પ્રથમ દીવાની સિખા જેવું અને પછી સૂર્યના ગિર્વાણ જેવું તેજોમય ગિર્વાણ હૃદયે તેમાં એકાગ્ર ચિત્તે જો. તે ગિર્વાણ મધ્યમાં એક સુંદર સ્ત્રીમળ તથા શુદ્ધાબી વર્ણની સદૃશ પાંખડીઓવાળું સંપૂર્ણ વિકાસ પામેલું કાંતિમાન કમળ દેખાશે. તે હળવર પાંખડીના કમળના બરાબર મધ્ય ભાગમાં એક વિસ્તીર્ણ વર્તુલાકાર તપોવન જણાશે તેની પૃથ્વી કામધ અને નવીન તણાકુરોને લીધે લીલી કુંભર ધાર રહેલી જોશે. તે દિબ્બભૂમિપર અનેક પ્રાણના મંજળ પ્રુખ-વૃક્ષો તથા આમાદિ ક્ષદૃશી જોશે. તેમાં રહેલા કદંબ વૃક્ષની નીચે છાયામાં તણાકુરોને ચરતી સુંદર યુવાન હૃદયુષ્ઠ શરીરવાળી મૌર સ્વેત સ્થામ રંગની વસ્ત્રવાળી ગાયોને ટું જો. તે ધેનુદંડના મધ્યમાં અને કદંબવૃક્ષના યંત્રની પાસે એક પોદડા વર્ણના સુંદર બાળકનાં તને દર્શન થશે. એ બાલકનું શરીર તેજોમય છતાં આપાદ માત્સમાં ચઢી આવવા જળ કરેલા નવીન વાદળા જેવું ધનસ્વામ જણાશે. તેનાં સર્વ અંગ અતિ સુકામધ અને ઘણી જ સુંદર આકૃતિવાળા લાલિત્યથી ભરપૂર છે. તેના સગલમધ યુગલ ચરણમાં રત્નજડિત સુવર્ણનાં ત્પર છે. કદીએ પીતલવર્ણનું અતિ પ્રકાશિત કૌશલ્યવસ્ત્ર દિવ્ય પીતાંબર ધારણ કરેલું છે. અને તેના પર અત્યુચ્ચ રત્નોથી ભૂષિત કરેલી કદી મેખલા પહેરેલી છે. તેનું હૃદય અતિ વિશાળ અને તેના પર દિવ્ય મુકતાકૃષ્ણ તથા દિવ્ય મણીઓથી પેરાવેલી, મધ્ય ભાગમાં કૌસ્તુભમણિના લટકણુવાળી માળા વિરાજ રહેલી છે. તેના શુંગાકાર બંને કામળ બાહુઓમાં સુંદર રંગો તથા મોતીઓના બાજુબંધ છે. પહેાંચિમાં મોતીની ચેત્તરી છટાવાળી લીલા મણીઓથી સુશોભિત પહેાંચીઓ છે. હસ્તની કામળ આંગળીઓમાં રત્ન-મુદ્રિકાઓ પહેરેલી છે. એ મૂર્તિના ચંદ્ર સમાન મુખાર-વિંદની શોભાનું અવલોકન કરતાં તું કદી પણ દુષ્ટિ

પામતો નહિં. પણ ઉલ્લાસ મને તેજ મૂર્તિ અવિચ્છન્ન દૃષ્ટિથી પાંપણ હલાવ્યા પના જોયા કરજે. જનતમાં સર્વથી સ્વરૂપવાન કામદેવ કહેવાય છે. પણ તેવા અનેક કામદેવોને પણ હજીત કરે તેવા એ બાળાના અતિ મનોહર, સર્વશ્રીના પરમ સ્થાનરૂપ, મંદ મંદ હાસ્ય કરી રહેલા વદનની અનેક પ્રકારની અધીકૃષ્ટ શોભાથી મોજુ દુષિ પામે ! કાઈ જ નહિં. તેને તું નિરખી નિરખીને જોજે. એ શ્રી મુખારવિન્દના મસ્તક પર કેસર કસ્તૂરી મિથિત શિખરપુંક્રુ ધારણ કરેલા તેજસ્વી લલાટમાં છેક જમણી છુકુટી અને કપોલ પર લહેરેલા મધુરચંદ્રિકાનો અતિ સુશોભિત મુકુટ જણાશે. તેના બંને હાથમાં રત્નથી જડેલી તથા મોતીના ભૂતા વાળી વેણુ ધારણ કરી મનોહર નાદ કરતા તે તને જણાશે. એ નાદથી સર્વ સ્થળે ટું જ્યાં નિમાલ કરશે ત્યાં એ જ મૂર્તિ દેખાશે. અનેક રૂપે દેખાવા છતાં પણ ટું તેને જાણખી રહેશે. એ જ મૂર્તિ કે જેનાં દર્શન દેવાને પણ ફલભ છે તેના તરફ જોવા જ કરજે અને વેણુના નાદને સાંભળ્યા કરજે, સાંભળ ! કંઈ સંભળાય છે ? વિમળમતિ નાદ સાંભળતાં સાંભળતાં તેમાં તરૂપ યજ્ઞને હવેમાં આવી બોલવા લાગ્યો —

—રાગ ભીમ પદ્માસ—

રમ્ય મૂર્તિ નાથની, શી દૃષ્ટિએ તરી રહી
દિવ્ય કાન્તિ કાંતે કેરી, આ હૃદયમાં રમી રહી-રમ્ય
જોતો વાહુમાં જીડાંતો, દેખું વારિમાં તરન્તી
આસપાસ એ હસન્તી, જ્યાં ત્યાં વિલસી રહી-રમ્ય
વૃક્ષ મોંઘી વૃક્ષ રૂપ, અનલમાં અનલ સ્વરૂપ
તેજ મોંઘી તેજ રૂપ, સર્વમાં સમી રહી-રમ્ય
કુન્દ મોંઘી કુન્દ રૂપ, સુખ વિશે એ સુખ સ્વરૂપ
હૃદયમાં લગાવી મને, નિજ સ્વરૂપ કરી રહી-રમ્ય
આ વિધિ સમીપ રહિને, સહાય સર્વશા મળે
ગુરુ ગીતા આનંદાનંદ, સરસ્વતી શોભી રહી-રમ્ય
હે ગુરુ ! આપની કૃપાથી હું આજ ધન્યભાગ
યોગી છું. મને આને સર્વસ્વ પ્રાપ્ત થયું છે. અહા !
અહા ! ને આપ છે તે જ “એ”, અને “એ” છે તે જ
“હું”, બસ આનંદ આનંદ.

હરી આમળ ગુરુ કહેવા લાગ્યા કે હે વિમળમતિ !
ને દર્શન, હું તને કરાવવા મ્હાતો હતો તેનાં દર્શન

તને જ્ઞાન થઈ ગયાં તેથી મને ધણે જ જ્ઞાન દેવાય છે. હવે તે જ્ઞાનદધન મૃતિને પ્રેમથી મનોમય જળથી તેના અરણ્યવિન્દનું પ્રદાન કરું. તે મૃતિને સ્તિમ્બ વચ્ચેથી લૂછીને તેના પર મનોમય કેસર, કસ્તૂરી ધ્યાનિનો સુગંધી ભેગ કરી દિવ્ય પ્રગ્ધેા દુલસી વિગેરે અર્પણ કરું. મનોમય કમળની માળા પહેરાવું. મનોમય ધૂપ, દીપ નૈવેદ્ય અર્પણ કરી મનરૂપ દીપકથી આરતી ઉતારાવું. મંજળમય પ્રુષોથી તેને વધાવવું. પછી જને દાઢ જોડી આ પ્રમાણે તેની સ્તુતિ કરવું:-

“હે પરબ્રહ્મ! અદિતીય પરમતત્ત્વરૂપ! શાંત નિરંજન સર્વદા પૂર્ણ! પૂર્ણના પૂર્ણ! જ્ઞાનદધન! સિદ્ધપ્રદ હે કૃષ્ણ! હે ગોપાલ! હે જગત્કારણ! હે સત્ત્વરૂપ! હે સર્વલોકાપય! હે ચિત્ત્વરૂપ, હે અદૈત તત્ત્વ! હે જ્ઞાનસ્ત્વરૂપ! હે મુક્તિપ્રદ! હે સર્વબાધી! હે સત્તાતન! હે “સમ્યક્દાનંદ! હે પરમાત્મા! હું તને નમસ્કાર કરું છું. તું જ જગતનો ઉત્પત્ત કર્તા, પાલન કર્તા અને લયકર્તા છે. તું જ સર્વમાં પ્રકાશી રહ્યો છે. તું નિમલ અને નિર્વિકલ્પ છે. સર્વ રસભોગી. પણ રસજ્ઞ રૂપ છે. હું તને જ નમસ્કાર કરું છું. તને જ ભજું છું અને તારું જ પૂજન કરું છું. આજ પાછળ ઉપર નીચે “સર્વ” દિશાઓમાં મારા આપને નમસ્કાર દે. સર્વત્ર તું જ તું જ અને તું જ છે. મારા મોટી અપરોધા હાથા કરી હે પ્રભુ! મને તારા ચરણમાં લે, હે પ્રભુ! આજ તારા દર્શન કરીને ગુરુની કૃપાથી મને જ્ઞાનંદ જ્ઞાનંદ થયો છે.”

“હે વિમલમતિ! આ પ્રમાણે તે પરમતત્ત્વરૂપ, પરમહસ્ત્વરૂપ શ્રી કૃષ્ણચંદ્રની સ્તુતિ કરી પછી નવયથી ટિપ્પા પથેત તે મહામંજસમૃતિને વારંવાર રિચર-ચિત્ત વડે અવલોકન કરી તારા મોમલ હૃદયમાં તેને રિચર કર. એ જ જ્ઞાન અને એ જ રોવ છે.”

જાણતા ચોમ વસ્તુ તે જ છે,

એ જાણી પ્રાણીનો મોક્ષ જ થાય
અસત સત કંવાર નહિં તે,

મલ્લ હતું સમજાવ—જાણતા

સર્વત્ર દાધને પમ છે જોના,

તેજ મસ્તક ઠારો દાર

બાંધે જીવો લાં કાન છે જોના,

આપક આ જગમાં—જાણતા

અન્દિયો મોઈ દિસે નહિં તેને,

ગુણ થઈ થાય ભાસ

વિના આસક્તિ પોરે સદુ જીવે,

ગુણી નિર્ગુણ જણાવ—જાણતા

બીતર બદાર રહ્યો તે ચરાચર,

કૃષ્ણમ મેમ જણાવ

દૂર જણે તેને દૂર અતિ છે,

પાસમાં રહે છે અદાવ—જાણતા.

ભાગ થયા નથી જૂન વિગે તેના,

હતાં વિભાગ જણાવ

ઉત્પત્ત પોષણ સંકાર કરતા,

સર્વ પ્રાણીના અદાવ—જાણતા

પ્રમાદમાં અતિ પ્રમાદ જોને,

જોમમાં આપ જણાવ

જ્ઞાન રોવ જ્ઞાન થઈ જણાવે;

રહેછ તે હાલની માન—જાણતા.

“એ જ આદિ મહાપુરુષ છે, એ જ પરમ શીમા છે. એ જ પરમ મતિ છે. એ જ પરમ પ્રગ્ધ છે. એ જ વિશ્વનું કારણ છે. એ પુરુષર્થો મોઈ પણ પર નથી. એ જ પરમાત્માનું નિત્ય મુખ સામાન સાહાર સ્વરૂપ છે. એ સાહાર તથા નિરાહાર અને સ્વરૂપે રહેલો છે. જનરૂપે સાહાર છે અને અહરૂપે નિરાહાર છે. આ સાહાર સ્વરૂપનું નિરાંતર જ્ઞાન અને સેવન કરવાથી આપોઆપ નિરાહાર સ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય છે. એ જ સર્વ સાધનનું સાધન યોગીનો યોગ અને જ્ઞાનોનું જ્ઞાન છે. નિરાંતર પ્રેમપૂર્વક તેની માનસિક સેવા કરવાથી તું રેલો છતાં વિદેહી થઈને પરમાત્મસ્વરૂપનંદમાં મગ્ન થયો થો. જીવનમુક્ત થઈને આ જગતમાં વિચરીશ.”

એટલું કહીને ગુરુજી શાંત થયા તે વખતે વિમલ-મતિ ગુરુની નિઃશ આસન પર જ્ઞાનરૂપ થઈ ગુરુજીના ઉપરેષ્ટ પ્રમાણે યોગપ્રચિત્તથી ચિત્તશક્તિને રિચર કરેલ મલેલ તેના રોમરોમમાં જ્ઞાનંદ જ્ઞાનંદ બાધી ગયો. અગ્રે પ્રવેશનાં ત્રિંદુ હટયાં અને હર્ષના અન્વે-રથી યોગ્યે જ્ઞાનમાં જ બોલી ઠાપે “અદાદાદા! પરમકૃપાનુ ગુરોરે! આપના કલા પ્રમાણે જ હું આ મારી સન્ન્યુષ તે જ્ઞાનંદના મહાજાનરૂપ પનાવ્યામ મુંદર સ્થિતોટી મનમોહન પરમશ્યા પત-

બ્રહ્મની સાક્ષાત્ છબીને જોઈ રહ્યો હું. મારા અંતર અને ઉપાંતર સર્વમાં તે દર્શન દે છે તે વિના અન્ય મારી દૃષ્ટિમાં જ નથી. તે મહામંજળ સ્વરૂપ હું યથાર્થ દર્શન કરી રહ્યો હું પણ તેવું વર્ણન કરવાની મારામાં શક્તિ જ નથી. હવે આ જન્મત ક્યાં મધુ તે પણ જણાતું નથી. આપના અનુમદથી હું બ્રાહ્મ-દાણી થયો છું. કૃતાઈ થયો છું. ધન્ય છે મારા બ્રાહ્મને, ધન્ય છે આપની કૃપાદૃષ્ટિને મારા જેવા પામરને પરબ્રહ્મનું દર્શન ક્યાંથી? એ સંભળી કપિએ કહ્યું “શિષ્ય! હવે એ પરમાત્માને વારંવાર પ્રણામ કરી શાન્તિથી નેત્ર ઉઘાડ.”

નેત્ર ઉઘાડતાં જ વિષ્ણુમંત્રિ હવંભેર એકએક કિન્નો થયો અને દંડવત નમસ્કાર કરી શુભના ચરણમાં નમી પડ્યો અને આનંદાશ્રુથી શુભના ચરણને ભીંજી દીધા. કપિએ તેને ઘોડી હૃદયસરસો આંખી કહ્યું, “આજથી તારું નામ જુતિમાન થશે; તું નામનો જ જુતિમાન નથી પણ પરમાત્માના શાસ્ત્રપ્રજ્ઞાન જુતિમાન થયો છે. તને મહેં મારી સંપૂર્ણ અભિવિદ્યાના મૂળરૂપ ઉપદેશ દીધો છે તે સરળ થાઓ.”

આ પ્રમાણે કલા પછી કપિએ પોતાની ઓ તરફ જોયું તો તેણે સર્વ તૈયારી કરી રાખેલી માલમ પડી. મંખરાની થવા આવી હતી. પછી શુભ રિથર ચિતે જીભ ધરને બોલ્યા, “પુત્ર જુતિપાન! પેલા વૃત્તદીપકાની ભ્યોતિએ સતેજ કરે, તેમાં લીં પૂર ને હવે મારું છેલ્લું વચન સાંભળ-અમે હવે આ અક્ષર સંસારના ત્યાગ કરી જેવું ત્વે હમણું દર્શન કયું તે પરમાત્માના ધામ વિષે જણ્યું. માટે તારે અપારે ભરાપણ શોક કરવો નહિ. તને હવે શીઘ્ર રાત્ર્ય અને મહારાત્ર્ય પ્રાપ્ત થશે. તે વડે પરમસદૃષ્યમંથાન અને રાજ-નીતિ યુક્ત ધરને તારે આશ્રયે વસેલી પ્રજાનું ઉત્તમ પ્રકારે પાલન કરશે. કુષ્ટોને દંડ આપી સાધુજનોનું નિરંતર રક્ષણ કરશે. યજ્ઞા લાંબા કાળ સુધીએ સુખનો અનુભવ કરી અતિ શ્રી હરિના પરમપદને પામીશ એવી મારી અંતઃકરણપૂર્વક આશિષ છે. મારો સમય સમ્પૂર્ણ થયો છે. હું છિડું છું. તું દૂર બેસ.

ઐતદ્ધ કહી વિષ્ણુવે નમઃ વિષ્ણુવે નમઃ વિષ્ણુવે નમઃ એમ બોલતાં બોલતાં કપિ ઉભા પડ્યા અને કુંઠમાં પ્રવેશિત થયેલા અમવદ્ધ વિષ્ણુ તરફ દુતાવનને

નમસ્કાર કરી દશીસન પર વિરાજ્યા. કપિની પણ તેવી જ રીતે બિરાજ્યા. અને એ સાથે યોગમાર્ગ વડે પ્રાણાયામ સાધી સમાધિ ચલાવી અને પરબ્રહ્મ પરમાત્માનું અંતર આન ધરીને આત્માને પરબ્રહ્મમાં સ્થિત કર્યો.

આકાશમાંથી સ્વસ્થપાન અનેક પ્રકારના પનોહર શબ્દ કરતું વિમાન ઉતરી આવ્યું. તેમાંથી (દિવ્ય બે પુરુષો (શબ્દ અને મદા પદ્મદિ, ચતુરાયુધધારક) નીકળી પેલા દક્ષીના સરીરમાંથી નિકળેલી દિવ્યભૂતિઓને શ્રેષ્ઠ સહિત વિમાનમાં બેસાડી તેમને વિમાન પર બેસતાં જ આકાશમાંથી દિવ્ય સુમનોની રૂઢિ ચર્ષ, દેવકુંડુભિ અગ્રી રજા. વિમાન આકાશ-માર્ગે ઉપાયું અને અનેક પ્રકારનાં વાણીનાં ઘોષ થઈ વિષ્ણુલોકને માર્ગે આધ્યું. તેજસ્વી આત્માઓ સ્વધામ પધારી મંથા અને ખંખ જેવા માર્ગમાં જુતિમાન એકલો જ રહ્યો. “હે શુભદેવ! આજ શુભ! હે માતૃભી!” એમ ગળગળા કંઠે બોલતો અને રડતો મંથા દાર આમળ પડ્યો. તેને મૂર્છા આવી મધ.

ઉપકાલ થયો. પરીઓ ધીરે ધીરે નર્મત થઈ પોતાના કામે લાગી ગયાં. બ્રાહ્મણોના આદિક કમંતો આરંભ થઈ ચૂક્યો. આ સમયે બ્રહ્મલોકનિવાસી કપિરાજના પેલા સેવાપ્રમાદી શિષ્યો (રાત્ર્યુત્રે) જેઓ મઠથી ડેલેક છેડે એક પશુકૂટીમાં રહેતા હતા તેઓ દંમેટના સમયે જગી કાંપા અને સીપતાથી સૌચારિક ક્રિયા કરી સ્નાન કરવાને નદી પર ગયા. ઋષભી તેઓએ સ્નાન-સંખ્યા-તપશ્ચ કરી લીધું અને જલના ધમ્મા ભરી ઉતાવળથી પશુકૂટી તરફ વળ્યા. આલતાં આલતાં મોટાએ નાનાને કહ્યું, “માર્ગ ઉતાવળ કર, આજે સ્વાધ્યાયનો દિવસ છે. પેલો વિષ્ણુમંત્રિ રોજ રોજ આમળથી પાઠ લઈ લે છે. પણ આજે આપણે બેલો ઉડવા છીએ. માટે તેના પરવારી પહેલાં જઈને આપણે શુભ પાસેથી પાઠ લઈ લઈએ તો ઠીક. વિષ્ણુમંત્રિ તો હજી ઉડ્યો કે નહિં હોય અને ઉડ્યો ત્યારે માર્ગમાંથી સંભાળનું કરશે, સ્નાન કરવા જશે, સંખ્યા જપાદિ કરશે, જળ ભરશે, મારેને મારો પાણી નિરસે, ગાય દોહશે, વનમાં ચરવા મૂકશે, શુભના અભિષેકને માટે વનમાંથી દર્ભ સમિલ લાવશે, ઐતદી વારમાં તો આપણે પાઠ શીખી શીપતાથી પાઠ આવતા રહીશું, પછી ભલે

એકોલા વિદ્યા કરવા નવ એના સત્તર પ્રપંચ પૂરા થતામાં તો આપણે જ વિદ્યા લાવીશું? માથ નબલો કર. ગુસ્તા ધરના એક બે ધડા પાણી પચુ લાવીશું. આમ વાતો કરતા કરતા હરખમેર પાણીના ધડા પોતાની પથ્થરડીમાં મૂકીને મઠ તરફ ધસ્યા ધસ્યા આભ્યા. પચુ જેવા તેઓ દ્વારમાં પેસવા નબ છે કે ત્યાં દુતિમાન મૂતપ્રાપ્ત પડેલા તેઓના નેવામાં આબે. દુતિમાનને જે મૂળો આવી હતી તેમાંથી તે સાવધ થયો ન હોતો. તેને આવી સ્થિતિમાં દ્વાર પર પડેલા નેવાયો આશ્ચર્ય સાથે એકાએક તેઓ ચમક્યા અને કહેવા લાગ્યા કે આને યુ' થઈ ગયું? એ જીવતો છે કે મૃતો? એમ કહી તેને ચોરેથી જુઓ મારો દહેજવા લાગ્યા. ને બહાદી બેઠો ક્યો. ચોડી વારમાં તે સ્વપ્નમાંથી નાગ્યો હોય તેમ "હે ગુરુજી! અદા ગુરુજી! એ ગુરુજી! કહી દેખજો સ્વરે બોલતો ગ્રન્થો હોયો. જરા સાંવધ થયો ત્યારે પેલા બે રાજ્યુવરોના પૂઠવાથી આંખમાંથી વહેતી આંસુની ધારા સાથે પોતાને યજ્ઞેલા ઉપદેશ સિવાય રાત્રીની સંધર્ષ વિગત જણાવી કહ્યું, "માથજી! આપણે ચોટા ભાગલીન હોયે. આપણને વનમાં એકલથીયા મૂકી ગુરુ પરલોક સિધાયા છે. મોટે દેવે બીજાં સર્વ કાપેં છોડી વનમાંથી ચંદન-દાળો તથા સામયો એકાં કરી સંપાદય સતા પડેલાં અમિષ્ઠરકાર કરી આપણું કર્તવ્ય પૂર્ણ કરીએ.

આ જ્ઞાત સંબિજતાં જ બંને રાજપુત્રો પચુ નિરાશ અને શોકાદુર થઈ ગયા અને દુતિમાન સાથે માંમાં આભ્યા ત્યાં અમિષ્ઠરકારને અમિ દજ ચોટી વિખાઓથી ભરબહાર જળી રહી હતો. રોપકોની ભૈષતિઓ અખંડ જળી રહી હતી. કમીઓને પર તે મહા પ્રુજવાન પતિપત્નીનાં સરીર આમજની સ્થિતિમાં સમાધિમાં બેઠેલા ચોટીની માથ-બેઠેલાં હતાં. પછી એક જળુને મઠમાં મૂકી, બે જળ (દુતિ-માન અને ચોટી રાજપુત્ર) વનમાં કાઢ લેમાં કરવા ગયા. કાઢ આપણ પછી જંગલને ઉત્તર તીરે ચોટી જિતા ખાટી આસપાસના બીજા આશ્રમમાંથી પણાક કાપીએ તથા' કાપિપુત્રોને તેડી લાવી તેઓની સમક્ષ સામ્રોક્ત વિધિથી હોતના અમિ વડે અમિષ્ઠરકાર કયો. અને પુત્રની મારક દુતિમાને પોતાના માનપિય અમાન કાપિ તથા કાપિવિલિની વિધિપૂર્વક ઉત્તર-વિધા કરી. અને તેમના કબ્રોના સુશ્રાવણ પ્રમાણે

સદુપયોગ કયો. પછી ગુસ્તા ગુસ્તાવાદનું વારંવાર રમરણ કરતો દુતિમાન પેલા રાજપુત્રો પ્રત્યે બોલ્યા:- "વડીલમાંથીયો! સાક્ષાત્ જગદેવસ્વરૂપ આપણા ગુરુદેવની કૃપાથી આપણે સર્વ વિદ્યા સંપાદન કરી છે. દેવે તે વિદ્યાનું પરાક્રમ જનતમાં દેખાડી ગુરુજીની કીર્તિને સર્વ સ્થળે પ્રકાશિત કરવા નગરમાં આણે."

"પુત્રો વિદ્યા સંપાદન કરી આવે છે" આણે જા. ભળીને રાજ અતિ પ્રસન્ન થઈને તેઓને ધામધુમથી નગરમાં તેડી લાવ્યો. સર્વની પરીક્ષા લેતાં દુતિમાન સર્વ કરતાં ત્રેબ જીતયો. જેથી બીજા રાજપુત્રો કરતાં રાજની દુતિમાન પર અધિક પ્રીતિ થઈ. પિતાના ચરણમાં વંદન કરી આજ્ઞા લઈ દુતિમાન પોતાની માનુષીની પાસે ગયો. ચરણમાં મસ્તક નમાવ્યું, ત્યારે પરપર નેત્રમાંથી ક્ષોભુઓ વહેવા લાગ્યા. પછી પૂર્ણ-પણે આનંદથી પોતાનો સર્વ જ્ઞાતક કહ્યો અને પૂર્ણ પ્રેમથી બોલ્યો:- "માનુષી! આપણા ઉપદેશને અનુસ-રવાથી મારા ગુસ્તા સેવા કરીને તેની સંપૂર્ણ કૃપાને હું પાત્ર બન્યો છું, અને અમૂલ્ય વિદ્યા સંપાદન કરીને આણ્યો છું. હું એમ સમજું છું કે મારા જેવા અલભ્ય લાભ જનતમાં કમિત જ કાઢીને મળ્યો હશે, અને તે સંધર્ષ તારા માથાજી ચરણને જ પ્રત્યાપ છે."

એ દિવસથી દુતિમાન મુશ્કે કરવા ઉપદેશનો નિરંતર અભ્યાસ કરવા લાગ્યો. કૃપાજી ગુસ્તા વારંવાર રમરણ કરવા લાગ્યો. અને માનુષીની સેવા કરતો એકાંત મહાલમાં જ રહેવા લાગ્યો. અને પ્રતિદિન પોતાની વિદ્યા વડે નાના પ્રકરના ચમ-ત્કારો દેખાડી રાજનું અધિકાધિક ચિત્ત આકર્ષવા માંડ્યું. પોતાના જાદુજગ વડે અનેક દેવતાતેમા રાજને સ્વાધીન કરી પિતાના ચરણમાં નમાવવા માંડ્યા. એથી પ્રસન્ન થઈને પિતાએ તેને પોતાનો મુખ્ય અધિકાર સોંપ્યો. દુતિમાન કનિષ્ઠ છતાં મુલ્યમાં તથા પ્રભુનું રક્ષણ કરવામાં બેશ પુત્રો કરતાં અધિક દેખાવ આપવા લાગ્યો. તે અવસ્થામાં નાનો છતાં પચુ પ્રભુની વિન-તિથી અને પોતાના અંતઃકરણની પ્રીતિથી રાજએ તેને સુવરાજ પાદર અભિષેક કયો. પિતા ૧૬ થવાથી બ્યારે તે સિંહાસનારૂઢ કયો ત્યારે પરમધર્મ વડે પ્રભુનું પાલન કરવા લાગ્યો અને ગુસ્તા ઉપદેશને સ્મર કરીને પરમાત્માના સ્વરૂપના સ્વાત્માનુભવાનંદમાં મગ થયો પરમપદને પ્રાપ્ત થયો. એ જ ગુરુમંત્રિનો પ્રત્યાપ છે. ૭ વસવ.

વિરાટ પગલી !

આઝાદી આવી રહી, રાષ્ટ્રી નવ રોક્ષય;
વિરોધના વટોળથી, 'સંત' નહિ મુઝાય.

'સંત'ની સાચી વાણી સમજાય, શાને ડરીએ સંતાપથી ?
કોઈથી ખાળી નહિ જ ખળાય, હાવે કહીએ જ હામથી ! સંતની—૧.

ભારતીની હૃદયમુક્તિનો, અવસર દેખાય છે,
શુભામી બંધનો તડાક તુટી જાય છે—

મેંથા ભારતી કરે છે પાકાર-શાને
સાચો સપૂત કરે પકાર — હાવે — સંતની—૧

એક ને અખંડ મોરી મેંથા વર્તાય છે,
એક ને અખંડ હિંદ આજે સભાંય છે—

પાક્યાં સાચાં સપૂત નરનાર—શાને
આખ્યાં બલિકાનો નિરધાર-હાવે — સંતની—૨

માનવ સંહાર યત્નાં મેંથા પીડાય છે,
આર્તનાદ સુણી 'સંત' સાચે દુઝાય છે—

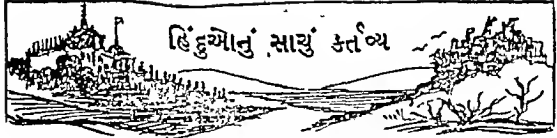
એણે ઉપાડી પગલી વિરાટ-શાને
હેણે 'રામ-નામ' નો તલસાટ-હાવે — સંતની—૩

શાંતિના ફલ સર્વ પગપાંગા જાય છે,
દુઃખીનાં દુઃખ દૂર કરવાને ધાય છે—

એના દિલમાં લાગી આજે લાલ-શાને
પાછું વાળી હવે કયમ જોવાય ?—હાવે — સંતની—૪

હિંદનાં સંતાન પારાવાર દુઃખી યાય છે,
'સંત' ને 'મહંત'થી એ જોયું નવ જાય છે—

'રામ-પૂન' લાગી ખરી દિલ માંદ-શાને
આવી ભી 'શંકર'ની સહાય !—હાવે — સંતની—૫

હિંદુઓનું સાચું કર્તવ્ય

લેખક: શ્રી પુરુષોત્તમ જી. શાહ, એમ. એ.

મુસલમાનનું બાળક નાનું હોય છે ત્યારથી મોલવી પાસે જાય છે અને ઇસ્લામધર્મની બાબતોના સંસ્કાર તેના કુમળા મન પર નાખવામાં આવે છે. આ સંસ્કાર સમય જતાં બલવત્તર થાય છે. તે ધર્મને સમજે છે અને મોટપણે સાચો ઇસ્લામ બની શકે છે.

ખ્રિસ્તી લોકોનાં બાળકો પર પણ આવા સંસ્કારો નાનપણથી જ નાખવામાં આવે છે. તે સંસ્કારો શું સાધ ન જાય પણ જાગૃત રહે તેમજ વધુ માઢ બનતા જાય તેટલા માટે દરેક રવિવારે પ્રાર્થના, બાળકો વગેરે આપેલાં હોય છે. તે દિવસે ધર્મના કામકાજ શિવાય બીજી કંઈ કામ થઈ ન શકે તેવા દડ સંસ્કાર નાનપણથી જ તેમનામાં નાખેલા હોય છે.

હિંદુ ધર્મમાં આની કશી વ્યવસ્થા નાનાં બાળકો માટે નથી. ધરમાં પવિત્ર અને સંસ્કારી જન હોય તો ઠીક, નહીં તો મોટા બાળનાં બાળકો મંદા વાતાવરણમાં અશ્વિષ્ઠ સંસ્કારો ઝીલે છે. સામાન્ય હિંદુ માત્રાપને પોતાનાં નાનાં બાળકો પર નૈતિક તેમજ ધાર્મિક સંસ્કારો નાખવાની કશી જ પડી હોતી નથી. તેમને મન તો એક જ વસ્તુ ખાસ મદત્તવી છે અને તે એ કે દીકરા ઝટપટ બણીમણી કમાવે થઈ જાય અને તેનું ધર સંભાળે એટલે બસ. સંસ્કારનો ખ્યાલ સરખો પણ તેમને હોતો નથી. પરિણામ એ આવે છે કે બાળકોપર સારા સંસ્કાર પડતા નથી, તે ધર્મ વિશે કે પણ જાણતો હોતો નથી. અંગ્રેજ કે જાવણી ભેનાં ફેસનને અવધે ચીસે ચડે છે, તેમાંથી ઉદભવે, મેખરવાઈ વગેરે અનેક દુશ્વેળા જન્મે છે. જેને માટે માત્રાપો દિપ્તોને અને કેળવણીને જવાબદાર મણે છે પરંતુ જીકો વિચાર કરનાં જણોને કે માત્રાપ પોતે જ જાને માટે જવાબદાર છે. નાની ઉમરનાં બાળકો પર સારા સંસ્કાર નાખતા તે માત્રાપોની ફરજ છે અને તે ફરજ તેઓ જાળવી શકતાં નથી.

જન્ય છે. જે માત્રાપો સમજુ હોય છે, ઇશ્વરને જોગ-ખર્ચાં હોય છે તેમના ધરમાં સામાન્ય રીતે ધાર્મિક કે સંસ્કારી વાતાવરણ ભેવા મણે છે. તેની છાપ તેમનાં બાળકો પર પડે છે. કદાચ તે બાળકો ધર્મનું જીકું ઝાન નહીં ધરાવતાં હોય પણ તેઓ વિવેકી અને વિનયી તો અવશ્ય હોય છે જ.

તેમની જીતિ જીવનમાંથી હોય છે તેથી તે બલિ-ખર્ચાં સાચા સંસ્કારી હિંદુ થઈ શકે છે. બીજાં કેટલાંક માત્રાપો કે જેમના ધરમાં ધાર્મિક વાતાવરણ હોતું નથી, જેઓ ધર્મને એક વસ્તુ મણે છે તેમનાં બાળકો સામાન્યતઃ સંસ્કાર વચરનાં, સ્વચ્છંદી, અને ઉદ્ભત ભેવામાં આવ્યાં છે, કદાચ અપવાદ દ્રષ્ટી પણ અપવાદને અદી રવાન નથી. આ વસ્તુસ્થિતિ ટાળતા માટે બાળકો જ્યારે જુકુ નાનાં હોય ત્યારથી જ તેમના મન પર ધાર્મિક સંસ્કારો નાખવાની ખાસ જરૂર છે. મારા એક આચાર્ય તેમની નાની ભેબીના કાનમાં (ભેબી વર્ષ દોઢેક વર્ષની હતી) ફરોજ 'રામનામ' કહ્યો. સુધી ભોમ્પા કરતા, તે આ રથે મને થાક આવે છે.

હવે પ્રશ્ન એ જોડો થાય છે કે આં ફરજ શાની ! સામાન્ય રીતે જવાબ મણે કે માત્રાપોની. પણ માત્રાપોને ફરજનું જ્ઞાન ન હોય તો આખા સમાજની દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો અન્ય ધર્મોમાં જે પ્રજ્ઞાવિષ્ઠ હોય છે તે મુજબ આ ફરજ ધર્મોચાર્યોની અણાવ. પણ વર્ષોના અનુભવે આપણે ભેઈ શક્યા છીએ કે આપણા ધર્મોચાર્યો આ દિશામાં ભેઈએ તેનું કરી શક્યા નથી. તેના પરિણામે હિંદુધર્મના ડાહ્યા કાંતરા ખરવા લાગ્યા છે, ત્યારે બીજી જાણુ મિલનરી જેવી સોલાઈઝીઓ ભારતીય સંસ્કૃતિમાં છપું કરે રહી રહી છે. એ તો ચોક્કસ છે કે હિંદુઓના સાચા કુસ્મને મુસલમાનો નથી. છેવટે તો તે બાઈ બાઈઓ 'ભાઈ પાણે અને જમણે ભાણે' એ જાણે સાથે રવા વિના છટો જ નથી, પરંતુ હિંદુસંયુતિના સાચા કુસ્મને મિલનરી

આ રીતે આખા સમાજની વસ્તુસ્થિતિ થકાણે

સોસાયટીઓ છે, જે ડેળવણી કે સ્વાખ્યાનાના અંગણા હોંઠે ધર્મપ્રચારનું કાર્ય કરે છે. આપણે પૈસે કરી રહ્યા છે.

વૈષ્ણવ ધર્મના સંસ્કારો મોટી હિંમરનાં બાળકો પર પડે તે માટે વૈષ્ણવધર્મની પરીક્ષાઓ લેવામાં આવે છે, પરંતુ આ પ્રયત્નો ઘણા જીન છે. વળી તે તરફ જનતાણું ધ્યાન બહુ પ્રમાણમાં 'જેઆણું' નથી. પરીક્ષાઓ પાસ ક્યાં છતાં પણ મૂળગત સંસ્કારોને અભાવે ઘણાઓને ધર્મવિમુખ થતા જોવામાં આવ્યા છે. આ બતાવી આપે છે કે આપણું કાર્ય ઘણું અધુરું છે અને આ એક જ કાર્યથી આપણું કર્તવ્ય સંપાદન થતું નથી.

આ કાર્યને વધારે સંઘીન બનાવવા માટે મિશનરી પદ્ધતિને અપનાવવી પડશે. ઠેર ઠેર આમરે આમરે ઉપાડેલી પ્રાથમિક શાળાઓ, જરૂરી સ્થળે જોડેલાં સ્વાખ્યાનાં, પ્રચારકો, બાપજી કતોઓ, કુઃખીને મદદ કરનાર ધર્મપ્રચારકો, ડેળવણીની સંસ્થાઓ-આ બધાંના આપણે ડીજીવટથી અભ્યાસ કરવો પડશે. નાનાં બાળકોમાં અને સ્ત્રીઓમાં જે સંસ્કારો નાખવામાં આવે છે તે આખા જીવનપર્યંત કાપમ રહે છે અને પારસાગત બીતરે છે. માટે આવા સંસ્કારો નાખવા માટે નાનાં બાળકો અને બાળકીઓમાં શુભાત

કરવી જોઈએ.

શુભાષવાળા વૈષ્ણવ મહારાજ શ્રી જોડિયાનાથજી સ્મૃતિમાં એકાદ વૈષ્ણવ હાઈસ્કૂલ શરૂ કરવાની વાત કાને આવી છે; પણ હું તો દૈનિક પણે માનું છું કે ભાઈ સુધી આવી હાઈસ્કૂલ એક સ્થાનીય (residential) એટલે કે રહેવાનું અને બજવાનું એક જ સ્થળે હોય તેવી વ્યવસ્થાવાળી ન બને ત્યાં સુધી હાલની ચાલુ ધરોળી હાઈસ્કૂલમાં કંઈ પણ અર્થ સરવાળો નથી. ઘણી મોટી હિંમરનાં બાળકો જન્મતું ધક્કા બહુ પ્રમાણમાં જડવાની થઈ ગયેલાં હોય છે તેમના પર સંસ્કારો નાખવાની શુભાત કરતા પહેલાં પ્રાથમિક શાળાઓનાં નાનાં બાળકો પર સંસ્કાર નાખવાના કાર્યથી શુભાત થાય તે બલિષ્ઠમાં તેનું કૃત સાચું જણાશે અને બલિષ્ઠમાં તેને વિસ્મૃત સ્વરૂપ આપી દેશે.

ધિસ્તી મિશન સોસાયટીઓના ધારણે આપણે ત્યાં હિન્દુમિશન સોસાયટીઓની જરૂર નથી? આ વિષયમાં બીજા સમસ્ય બાઈઓ પણ રસ લેશે અને પોતાના પોતાના વિચારો મોઢાલશે તેમજ ધર્મિક બાઈઓ આ દિશામાં એક વ્યવહારુ યોજના થી કાઢી આપણી બનાવશે તેવી સહાય આશા રાખવામાં આવે છે.

—સંપૂર્ણ

જીવન રથ

રાત-સરણે આવ્યો જીવનના રખવાળ રે
રાધાવરનો ભરોસો હૃદયે રાખ્યો રે
એને ભરોસે જીવન રથને હાંકી રે
કુણ્દિ ઠાલી સુણ્દિ સારથી રાખ્યો રે
ઈન્દ્રિય-અધને મનની લગામ નાખ્યો રે
ધર્મ નિયમને અંકુશ સાથે રાખ્યો રે
અનુભવની લઈ યાત્રુક રથને હાંકી રે
ન્યાય નીતિના ચક્રો સાથે ફરતા રે
પ્રભુભક્તિના જીવનપથે પળતા રે
મોહ માયા મમતાનાં ઢેકાં બાંધે રે
કામ ક્રોધ મદ મત્સર ખાડા ત્યાગે રે
જળ કમળવત્ રહીને આ સંસારમાં રે
જીવ બને મુક્તાકર મસ્ત પ્રભુના ધ્યાનમાં રે
સત સંયમ તપ સદ્ગુણ ગુણ પ્રતાપે રે
છત્ર જનીને ત્રિવિધ તાપને કાપે રે
જો જીવ આખર શિવ સ્વરૂપ થઈ જતો રે
પુનિત સરણે 'પામર' પાવન યાતો રે—

મો હવેરભાઈ કેસર

પૂર્વ અને પશ્ચિમની સંસ્કૃતિ

[પૂ. સ્વામી શ્રી અદ્વૈતાનંદજી]

હિન્દી તત્ત્વજ્ઞાન પ્રચાર સમિતિના રવિવારના આઠમીક પ્રવચનમાં પૂ. સ્વામી શ્રી અદ્વૈતાનંદજીએ 'પૂર્વ-પશ્ચિમની સંસ્કૃતિ' એ વિષય પર આપેલા મનનીય વ્યાખ્યાનનો સાર ભાગ નીચે રજુ યાવ છે. સ્વામીજી જણાવે છે કે જગત પર આજે સંસ્કૃતિઓ વચ્ચે જે સંઘર્ષ થઈ ચાલી રહ્યું છે અને જગતે વર્તમાન મહાપ્રભોના ઉદ્ધેશ માટે બને સંસ્કૃતિઓના મહાન સિદ્ધાન્તો અપનાવી જગતનાં સુખ અને શાંતિનો રાહ શોધી કાઢવો જોઈએ.

ઉદ્ભવી સદી ફરમાન

આપણા દેશમાં પશ્ચિમ તરફથી અનેક પ્રકારના પ્રવાહો આવી રહ્યા છે. તેમાંથી મુંઝવેલા જેવું છે અને તળવા જેવું છે તે બીજાવા માટે આપણે પૂર્વ અને પશ્ચિમના પ્રવાહોનું જ્ઞાન હોવું જોઈએ. દાહમાં અસાંતિનું પ્રયંજ મોજી સમસ્ત વિષયમાં પ્રસરી રહ્યું છે. તેના આધિક, રાજકીય અને ધાર્મિક કારણો છે. અરાજકતા 'ફેલાઈ' રહી છે. તેનું કારણ શાસ્ત્રમારના મત પ્રમાણે તો એવું છે કે, માણસ પોતાનો જન્મનો હેતુ અને તેનો ઉદ્દેશ ભૂલી ગયો છે. અને એનો વિચાર કરી આદર્શને અનુસરે નહીં ત્યાં સુધી અસાંતિ રહેવાની. કાંતિમાંથી શાંતિનું સર્જન થશે.

મનમાં કામ, ક્રોધ, મોહ, લોભ રહ્યા હોય ત્યાં સુધી શાંતિ માટે પ્રયત્નો નિષ્ફળ જવાના છે. અસાંતિથી માણસે અજરાવાનું નથી. રાત્રિ પછી દિવસ અને દિવસ પછી રાત્રિ આવે છે, તેમજ કળિયુગ પછી સતયુગ આવે છે તેમ અસાંતિ પછી શાંતિ આવવાની જ છે. અસાંતિમાંથી નૂતન પ્રમાણ ઊતરવાનું જ છે. રૂઝ કારણોની તપાસ કરીને જ માણસે ચોખ્ખું કર્તવ્યનો નિર્ણય કરવો જોઈએ. સંઘર્ષમાં જ પ્રગતિ રહેલી છે. પશ્ચિમની સંસ્કૃતિએ પૂર્વ ઉપર આક્રમણ કર્યું છે, ત્યારે તેણે પણ પૂર્વના સંસર્ગથી ટેકવું અપનાવ્યું છે.

એશિયાઈ સંસ્કૃતિમાં હિન્દ તો તેનું હાઈ છે. દેવે પૂર્વ અને પશ્ચિમ વચ્ચેનું અંતર તાર, ટપાલ, વિમાન, રેલ્વે રશ્મિઓ વગેરેથી જગત એકબીજાની વિશેષ નજીક આવી ગયું છે. દેવને કાળની મર્યાદાનો ભાવ

મધ રહ્યો છે ત્યારે ઉપરનો હેતુ અબેદવાદ ફેલાવવાનો લાગે છે.

પૂર્વ અને પશ્ચિમ

જ્ઞાન ધર્મોનું ઉદ્ભવસ્થાન પૂર્વ છે. છુટ, ઘડી, ખ્રિસ્તી ભેન, શીખ એ જ્ઞાન ધર્મો આવી ધર્મ છે. અને તેમનું ઉદ્ભવ સ્થાન એશિયા છે. પારસીઓનું ધરાન છે. આ જ્ઞાન ધર્મોના ઉદ્ભવ નીતિમય જીવન છે. પૂર્વમાં નીતિને સમાચારનું ધોરણ ધર્મોમાં આમળ રહ્યું છે. પશ્ચિમે આધિક, રાજકીય અને વિજ્ઞાનમાં પ્રગતિ કરેલી છે અને તેની અધરો આપણે ત્યાં પણ મથેલી છે. પૂર્વ અને પશ્ચિમનું સંઘર્ષ થઈ ચાલી રહ્યું છે. પૂર્વ ધાર્મિક અને આધ્યાત્મિક માર્ગોને અવલંબીને ચાલે છે ત્યારે પશ્ચિમ અધ્યાત્મિક અને આધિભૌતિક માર્ગે આમળ મધી રહ્યું છે.

ધર્મમાં આપણે જ્ઞાનકાંડ અને ક્રિયાકાંડનો સમાવેશ કરીએ છીએ. અને ધર્મનાં સનાતન અંગ છે. એ ભિન્ન ભિન્ન છતાં ઉપાસનાનો હેતુ તો સ્વિતશુદ્ધિ છે, વિદ્યાન દર્શિ કરવાનો છે. જ્ઞાનીનું ખ્યેય આત્મસાક્ષાત્કાર છે. સૌનો હેતુ સાયોમ્ય, સાયુજ્ય વગેરે પ્રકારની મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવાનો છે.

પૂર્વીય ધર્મોના સિદ્ધાન્ત

દસ જગતની પાછળ સાકાર અને નિરાકાર એવું તત્ત્વ છે. આકાશમાં તારાઓ, નક્ષત્રો, સૂર્યો, ચંદ્રો, વગેરે છે. એ જ્ઞાનોના નિર્બંધ કાર્ક છે જ. ઉપાત્તિ, સ્થિતિ ને લય કરનાર તે છે અને છતાં તે એ જ્ઞાનથી નિર્વેષ એવું તત્ત્વ છે. તેને આપણે અને તે નામ આપીએ.

તે સિવ, શક્તિ, સર્વનિષ્ઠતા ડાઘ પણ નામે એક તત્ત્વ છે. તેનો તો સૌ સ્વીકાર કરે છે. ને તે પૂર્ણ ને સર્વ શક્તિમાન છે. આ વાતનો સ્વીકાર ક્યો વિના હંદમથી મુક્તિ નથી. પૂર્વની સંસ્કૃતિ આ વાતનો સ્વીકાર કરે છે, ત્યારે પશ્ચિમ ઇન્ડિયોથી ને ભણી ને અનુભવી શકાય છે તેને જ માને છે.

અન્દ્રિય માન છે તે હમેશાં અપૂર્ણ જ રહેવાનું. એને અંત નથી. એટલે જ નેતિ નેતિ કહીને પોઠારવામાં આવે છે. આપણે મનથી તે અનુભવી શકીએ છીએ. દરેક માણસ કાયમનું સુખ હચ્છે છે. શરીર નાશવંત છે ને પરિવર્તનશીલ છે. બાળપણમાં અમતી ચીજો કિચોરા-વસ્થામાં ઝાઝી ગમે છે. યુવાવસ્થામાં ને વસ્તુ સુખદ સામે છે. તે વૃદ્ધાવસ્થામાં દુઃખરૂપ લાગે છે. સુખ-દુઃખ પરિવર્તનશીલ છે, મનની સ્થિતિ ઉપર આધાર રાખે છે.

ત્યાંસુધી વાસના છે ત્યાંસુધી પરમ શાંતિ મળે એ શી છે. ધાર્મિક સંસ્કૃતિનો આદેશ તો એ છે કે રેક મનુષ્ય પોતે પરિપૂર્ણ છે.

આત્મશક્તિને નહિં ભણવાથી જ તેનો આવિર્ભાવ શી શકતા નથી. નૈસર્ગિક આનંદ ભણવો ને અનુભવવો એ પાનવીનું કર્તવ્ય છે.

પરમ સુખનું આર્ગદર્શન

આત્માનો આવિર્ભાવ થવામાં-માનવસ્વરૂપનું દર્શન કરવામાં ને ડેળવણી માદ કરે તે જ સાચી ડેળવણી, ખી તો ને છે તે છે જ. તેને સ્વપ્ને પ્રકાશ, પાણી, ખાતર વગેરેથી અનુકૂળતા આપવાની છે અને સ્વરૂપને ભદ્રત કરવાનું છે. આત્મમાન થાય નહીં ત્યાંસુધી મનની અમયલ રહેવાની ને સુઃખદુઃખ રહેવાનાં. એકાગ્રતામાં જ સુખનો અનુભવ થાય છે. માનસિક વૈરાગ્ય ડેળવો જોઈએ. બાહ્ય ત્યાગને સંજોગ નથી. આંતરિક સાત્ર અને વૈરાગ્ય એ જ સાચી વાત છે.

પરમાત્મા સિવાય બધું નાશવંત છે. મન, શરીર વગેરેમાંથી આશક્તિનો ત્યાગ તે વૈરાગ્ય; બાહ્ય કમીમાં ઉદાસીનતા, ઘણા, બેદરકારી એ વૈરાગ્ય નથી. સ્વધર્મોનુ-સાર બધા ધર્મોને કિંચાએણું આચરણ કરવાનું જ છે. જીવન નાટક છે. તે પૂરેપૂરું બજવવાનું છે. જ્યાં તે પણ કર્તવ્ય સમજ આશક્તિ ઉઠાવવાની છે. અને એની કસોટી એ છે કે ક્ષયની પ્રાપ્તિ ન થાય ત્યારે દુઃખ ન થવું જોઈએ. હર્ષ-પ્રીતિની લાગણી ન

થાય, સમત્વ અને અનાસક્ત ભાવ ખાંધવવાનો હોય છે. ગાંધીજી અનાસક્ત ભાવે જ ગીતાધર્મનું આચરણ કરે છે ને સૌને તે પ્રમાણે વર્તવાનું કહી રહ્યા છે. દરેક કાળે પૂર્ણતાથી કરવાનું છે. પણ શાસક્તિ કાઢવાની છે. સુખી સમાજ કેવી રીતે રચાય ?

માન પ્રાપ્ત કરવાનું સાધન શરીર છે. તેને સુદ નીરાગી અને તેજસ્વી રાખવું એ પણ કર્તવ્ય છે. ચિત્તની અને મનની સ્થિરતા પણ જરૂરી છે. બક્તિ સમાજનું અંગ છે તેને સામાજિક ધર્મો પણ છે. વહુમમ ધર્મ એ હેતુને માટે છે. સમાજના લોભોને, ડેળવણી, તંદુરસ્તી, રહેઠાણ વગેરે સારાં મળી રહે અને સુખી સમાજ ઊભો થાય એ પણ કર્તવ્ય છે.

આપણી અધીગતિ થવામાં આપણે આત્મભાન બૂધ્યા ઉદાસીન થતા ગયા ને કુદંધ્ય રહ્યું એટલે જ અધીગતિ યર્ષ. બક્તિ, માન, કમધીન સાચા સ્વરૂપમાં ન આવશે એટલે જ દુઃખ છે.

મહામાનના સમયમાં માન-બક્તિ-કમધીનન્યય હતો અને તે સપાળ બંધિય ને પ્રાણવાન હતો. તે પછી જન્મિઅઆ અને ઈશ્વરનું બળ એ જ કર્તવ્ય છે એમ માની બાહ્યજીવન તરફ નહીં ઉદાસીનતાથી આપણે આ સ્થિતિમાં આપ્યા. પશ્ચિમની સંસ્કૃતિ સાહિત્ય, કળા વગેરેનો પરિપૂર્ણ વિકાસ માટે છે.

પશ્ચિમ પ્રકૃતિનું ગુણામ છે.

બજવાનાં દર્શન માટે આત્મશ્રેષ્ઠિ કળાનો આવિર્ભાવ કરવો જોઈએ. પશ્ચિમના લોભો કહે છે કે ઈશ્વર જેવું તત્ત્વ છે તો ખરું પણ અજ્ઞેય છે. તેઓ પોતે મોજરોશમ ને સુખશાંતિમાં રહેવામાં જ માને છે.

પૂર્વ-સંસ્કૃતિનું લક્ષ્ય આત્મમાન છે. ત્યારે પશ્ચિમ પ્રકૃતિનું ગુણામ છે. બાહ્ય જાગતોમાં પશ્ચિમ પાણેથી થતું ધીબવાનું છે એ પણ વાદ રાખવું જોઈએ અને સાથે સાથે એ પણ વાદ રાખવાનું છે કે આત્મમાન પ્રાપ્ત થાય નહીં ત્યાંસુધી પરમ શાંતિ મળશે નહીં. દરેક પોતાની પ્રકૃતિ પ્રમાણે આગળ વધે છે.

ભારતવર્ષે કુનિયાને જો કઈ આપવાનું હોય તો તે સ્વામી વિવેકાનંદજીના કહેવા પ્રમાણે આખાતિમાં માનનું દાન છે. થી અચરિત કહે છે કે દિવં જ સ્વર્ગનો આખાતિય ગુરુ થવાને લાયક છે. આત્મમાનની પ્રાપ્તિ એ જ આદર્શ છે. આર્થિક, સામાજિક અને રાજનીય ક્ષેત્રોમાં પણ દિવં સૌને આદર્શ આપશે.

નાંધયોથી માંથી

શ્રી. હામચંદ્રી શાહ

એક વખત ધખવા બેઠો હતો ત્યાં મનમાં આક-
સ્મિક રીતે વિચારસુરણ થયું કે, હે આત્મા! આ
જીવું તો અહીં મૂકીને જવાનું છે તો આ જીવું મોના
માટે કરે છે! જે કંઈપણ આત્મસાધન ન થયું તો
યોગા દિવસનો મેમાન એવો તું પરલોકમાં કંઈ મતિ
પામીશ? ફિનિશ્વારીનું કરેલું જીવું અહીં રહી જશે,
અને આથી હાથે પરલોક સિધારવું પડશે.

x x x x

જીવનની ક્ષુધિના આત્મશાન્તિને દરે છે. જીવ-
નમાં તપ્પાઓ ઝાઝી થાય તો કુઝળ નથી. જીવનની
જરૂરીઆતો વધારી કુઝળ વધાયું છે એમ ઊપકારી
મદદકારી જ કહે છે એમ નહિ પણ મોઢ વખત
ખત અનુભવ પણ તે જ કહે છે.

x x x x

જોષારના પોણા ત્રણ વારે વિના પ્રતિજ્ઞે બેઠો
હતો. વિચારો ઉપર વિચારો મગજ પર આવી પસાર
થતા હતા. 'જડ બોલવામાં લાભ છે કે નહિ?'
તે વિચાર આવ્યો. મારો સ્વભાવ જડ એવો બોલ-
વામાં રેવાએલો છે. બોલકણા માણસો વચ્ચે સમય
પસાર કરવાનો વખત આવે તારે મુશ્કેલી પણ નહીં
છે. વિદ્યાન માણસોનું કહેવું છે કે, 'સાંભળવું
થયું' પણ બોલવું જડ એવું, એટલે કે જરૂર
પુરવું; એક બાજુ પતકારી જ. જ. માં લખે છે કે,
'બોલે તેનાં બોર વેચાવ' જ્યાં ત્યાં જડ બોલવાની
અને માથાકૂટ કરવાની રેવ સિવાયનો માણસ બોલકણા
માણસોમાં લગી દાકો નથી તે જીવ અનુભવ છે.
મુશ્કેલીઓ નથી હોવા છતાં મારી રેવ અને વધુ પ્રિય
છે. દહ માન્યના જાણ્યેલી છે કે, જડ બોલવામાં
લાભ કરતાં નુકસાન વધારે છે.

x x x x

માથા લખાણમાં મોઢ માથું, મારી વાંચવા
પ્રયાસ કરે અથવા પડેલી રજાલને લઈ વાંચવા
મરિ તો મારું મન કુઝાલ છે. મોઢ વખત
તો સારા માણસને રોઝકું કરી રેવું પડે છે કે, માર
કરો! મોઢનું લખાણ કે રજાલ વચ્ચે આખે વાંચવાની

ઉતેગરી રાખતી તે રેવ સારી તો નથી, જે જેલું
છે કે, લખાણી રેવ એવી હોય છે કે, ત્રસી નજરે
પણ સામે માણસ થું લખે છે તે વાંચવા ખૂબ
આગર હોય છે. આવી રેવવાળાને કોઈ વખત અપમા-
નિત થવું પડે છે.

x x x

સારા જણાતા માણસો પણ ટાઇમનો કુરુપોય
કરતા જણાય છે. હા મારે ટાઇમને નહોતો માગવો
નેહ્યો. કોતો નામ-અપાટા હોય, કોતો મોઢની નિંદા
કુપાય કરી અથવા તો અલક-અલકની વાતો કરી
ટાઇમ પસાર કરે, પણ પોતાના જીવનવિકાસ કાળે
સમયનો સફુપોય કરવાનું સુઝવું નથી. કેટલીક વખત
આવા માણસો બીજાને પણ અંતરાશ્વપ બને છે.
કંટાળો આવે છે.

x x x

પારકાના રોષની ટીકા કરવાનું મન લખાણે
લાગે છે પણ પોતાના રોષની સામે નજર પણ મ-
વાની કુરસદ હોતી નથી. મોઢનો રોષ નેહ્યો કે
સાંભળીને આપણે જાગીએ છીએ. પારકાના રોષ
નેવા કરતાં પોતાના રોષ નેવા એ પોતાના મારે
વધુ દિવાલ છે. પારકાના રોષ નેવાથી પોતાના રોષ
જતા નથી જાણે વધે છે.

x x x

એક વખત મોઢનવાળામાં હું જમતો હતો. મારી
પંખમાં એક ધીમંત લેખાનું કુકું જમવું હતું.
સાથે તેમનો નેહર બેઠો હતો. મોઢનવાળામાંથી રોટલી
ચોપડીને આવે પણ રોટી મે આનાના ઘીનો ઝોડર
જાણ્યો. ઘીની વાટકોમાંથી આખા કુકું મે ધી લઈ
વાટકી ખાધી કરી પણ નોઝરને આપવા નેહલી ઉઠા-
રના રોટમાં મે ન નેહ. ખરેખર મને કુકું થયું કે,
માણસોના રીવાઝો આજવાતા જાય છે.

x x x

એક વખત રૂઢનમાં હું સુરત જતો હતો.
રૂઢનમાં માતમાન્ય માણસોની રોટન આખે

ચડતર થતી હતી. હું બેઠા હતો તેના પાછલા પાટીઆ પર એક છુદા રગારી તાવ આવેલો હોવાયા સુતો હતો, તેના સામે એક નવપોવના રગારણુ બેઠી હતી. તેનામાં નિદ્રીયતા અને મધાનુતા તરવતો હતી. રગારણુ અને રગારી બન્ને જુદાજુદા આમનાં હતાં છતાં આખના અંતરમાં પોતાના જાત ભાષ મારેલું બહુ માન હતું. રગારણુને ઊતરવા મારેલું રોટન આપ્યું. બાઈ બોલી કે, તાવ આવ્યો છે તો આજે અહીં ઊતરી જાઓ; આવતી કાલે જાઓ. રગારીએ જવાબ વાળ્યો કે, 'ના બાપા !' કિંદના લાડકવાયા માનવીઓમાં હજુ માધાનુતાની લાગણી ટકી રહી છે. જિજ્ઞાસામાં આવું બોવા બાગ્યે જ મળશે.

x   x   x

ટ્રેનમાં હું મુસાફરી કરતો હતો ત્યારે ટાઈપ પસાર કરવા છાપું વાંચતો હતો. મારી સામે મુખબની કુલ્લમાંથી નાથી છૂટેલા મુસાફરો બેઠા હતા. મુખબની કમાણીથી ખાયાં ભરેલાં લાગતાં હતાં. કોઈ મેહું રોટન આવે ત્યાં ચાહ, પાન, સોમારેટ, નાસ્તો વિગેરે કરતા. બાગ્યેજ કોઈ રોટન આ મુસાફરોના બોર્ડર સિવાય જઈ હતું. અને વિચાર આવ્યો કે, હું આ બાઈઓ ધરી ધરીમાં બૂખ્યા ઘઈ જતા હશે આપણા કિંદો બાઈઓમાં એવી ખાસીયતો હોય છે કે, શૂંચ કે તરસ ન હોય તો પણ ગમે ત્યારે અને ગમે તે આરોગ્ય અને સ્વાસ્થ્યને બગાડવું.

મોક્ષપ્રાપ્તિ

હે ! છવ રહેં જનમથી જ અધાપિ મુખી, પ્રીતિ અપાર પ્રતિની કૃતિ જેહ કીધી; છે તે તને અધમતા અતિ અર્પનારી, જન્મે અનેક તુજને દુઃખ સ્થાપનારી.

પામ્યો તું જન્મ જગમાં છવ ! મુક્ત થાવા, બધો અનેક પ્રકટયા કરી કર્મ નાનાં; થેલી મુમાર્ગ છવ તું હમણાંથી બેઠે, છાજે તને મુક્તિ ઉત્તમતાથી છે જે.

પથે પ્રવૃત્તિ મુખ આહી સદા ચદયો તું, માયા પ્રવાહ મહીં મોહ વડે પકયો તું; ધન્યા વિવિધ ધરી પૂર્ણ થવા મથ્યો તું; તે છે અનંત, કદિ અંત તને મળ્યો શું ?

સંમોહ ત્યાગી, કમથી નિરમોહ થાવું, ને સત્ય, મુખ પ્રતિ નિત્ય વિશેષ સ્કહવું, બે તું તપાસી, કરી શી કરવી કમાઈ; તો તું તરીય ભવસાગર સ્કેજ બાઈ !

શુદ્ધિ અધિક રચી દ્રવ્ય અપાર પામ્યો, વિધે ધનેશ પદ મેળવીને વિરામ્યો; કિંવા સુરેન્દ્ર સમ વૈભવી યજ્ઞ રહ્યો તું, કિન્તુ ન સ્વર્ગ પ્રતિ યોગ્ય જવા યયો તું.

શુદ્ધી પ્રાપ્ત કમમાં ચિત્તને હદાવી, મિથ્યા તમામ ત્યજ અંતર શુદ્ધિ લાવી; કર્તવ્ય સાધી કર યત્ન પ્રપંચ જૂટે, સંપત્તિ શુદ્ધ તુજની ન જૂટે, ન લૂટે.

આવો સમાજ, કુળ, બેઠ તને મળેલું, સ્વામિત્વ પૂર્ણ શ્રીમિના પતિના પતિનું; આ જન્મ સાર્ય કરતાં સહુ વેગળું છે, ત્યાગી સમસ્ત અહીંથી જવું એકલું છે.

કોઈ ક્ષણે શુરુપદે મતિ શુદ્ધ લાગી, ગાથા પવિત્ર પદ આ ઉર જિમિ ભગી; દેવા મુખોધ સહુને નિત ધર્મ ગાજે, સોપાન મોક્ષપદનું શ્રી મુખી થાજે.

ઉત્સાહ ઉદ્યોગ વત્તા ધર્મ

લે. ધ. શી રાંકશાસ્ત્રી.

એક ખેડૂત બોલે છે: બધા કહે છે ધર્મ કરો. શું ધર્મ કર્યો છો? માર્કેટ નો જીવ ફુલાવવો નહિ. ભોલી ફરી જવું નહિ. પારકી સીને છેડવી નહિ. અણુકઅણુ ખાવું નહિ. આવી રહેણીએ રહેવું એવું જ નામ ધર્મ છે. હું તો ભાઈ! ખેડૂ છું. એક દુહો ભજું છું. 'મીપા પાપ ને ના કીયો, તો પ્રુથ્વ કીયો સો વાર ને ન કીયો કાકુકો, તો દીયો સાખ હનર.' શીપા હોય તે ગોસાળા કરે. પીધાવા બધાવે. વડો વવરાવે. અણુતરા અણુવે. જીવાડીને જીવડું, ઈંતો ભાઈ, અમારો ધંધો જ છે. ગાયો અમે પાળીએ છીએ. ન પાળીએ તો ખાઈએ શું? ખેડ જ અધવચ બાંગી પડે. કૃતો અમે પાળીએ છીએ. ન પાળીએ તો રળીએ કેમ? વડો અમે વાવીએ છીએ. ન વાવીએ તો રલીએ ક્યાં? ત્યારે અણુતરા? એ શું અમારાં ખેતરોની તોલે આવે છે? ટોળાં ને ટોળાં પંખી કલ્સોલ કરતાં ઉડે છે. પછુ ગોરણો ચલાવો છો એવું કેમ? ઈંતો, ભાઈ જરાસરી કરાય છે. ગોરણુ ક્યાં ગોલી છે. દેવમંદિર-વાળાઓ પછુ કપટ કાપડું મારે છે. ઉજડને ફરી-ધણું કરવું એ જ અમારું ધ્યેય છે. ઉલોજ અને ઉત્સાહ એ જ અમારો ધર્મ છે. છતાં ગોર કય કય કરે છે, પોટાળાથી વિટોળાને જુદો તારવી કાઢે છે કેમ ખાઈએ! તમારું શું કહેવું છે?

સુતાર—એક છે કે જુદો છે એ પરમેશ્વર તો ભણે છે. સારામાંથી સુંદર કરવું બૂડામાંથી બઠું કરવું. એમાં જ પ્રજા રાજ છે હું તો એટલું ભણું છું. વૈદ્યામાંથી પૈડું કરવું પાણામાંથી દેવ ધાવે. દેશમાંથી ગોળો કરવો એ જ અમારો રામ છે. બાડાને બકવાડ છે ગોર—તમારો જડવાડ છે. પેરોપકારનો ભાસ છે. ધર્મ કર્યો ન્યારો છે. સ્વાયં પરાયમાં થેડા અધડા નેટલું મારે અંતર છે. સીખ અમારી લેતા રહેા!

સુતાર—ભગવાન અન્તરગમી છે. ઘટપટની એ ભણે છે. એમાં તમારો અપ શો?

ગોર—ધરતીમાં ધાસ યાવ છે. ટોરાં એને ખાપ છે. દુધ દહીંને આપે છે. ખેડુનો તો અપ શો!

ખેડુ—હવે પૂરું થાય નહિ. દાણા વિણુ છતાય નહિ.

ગોર—ધર્મ વિનાના કર્મમાત્રથી ખડું સુખ વચાવ નહિ. મટે તમે સૌ દોસ્ત્યા ચાલો.

બન્ને—એમ કરીને તમારે વચમાં મીઠા મોઢક ખાવા છે. અમારી ને ભગવાન વચ્ચે દલાલ અમને ખપે નહિ. ઉલોજ અને ઉત્સાહ અમને સધણું સાધી આપે છે.

ગોર—ધર છાપા મટે છે. કડીયો ધરને ભણે છે. છતાં તમો જ તેને રહે છે. ઉલોજ અને ઉત્સાહ નથી દુખા અમને આપે છે. લઘાપણુ વિનાનાં કર્મો નરક-વાસમાં રાખે છે. કર્મ સાથે ધર્મશાનની સૌને પૂરી જરૂર છે.

બન્ને—જ'અધમાંથી મંજલ કરવું એ જ અમારો ધર્મ છે. ઉલોજ ઉત્સાહ સંજ છે તો નરક અમારે સ્વર્ગ છે.

ગોર—પછુ નારજી જનના સંજમાં તમને સ્વર્ગ વસણું થઈ પડવાનું છે.

ગોર—બન્ને શુભરી મથા છે. ખરા કર્તવ્યનિષ્ઠ દતા. તેમાં જે ધર્મનિષ્ઠા આવી વસત તો પેરોપકારનાં કાર્યો ટપકત. પછુ સંધર્ષમાં સપડાયા વિના, ઉત્સાહ ધર્મને ઘરણે જતો નથી. પછુ ઉત્સાહ સાથે ઉલોજ પછુ મોળો પડે તો! તે સજ જ ધર્મશુરો ઉત્સાહ છે. કડવાં વચનો સાંખીને પછુ સદા સાથે રહે છે. ફરણી આપની પાડુ સારી, ઉલોગીનુ અપમાન બઠું. અજ કુણું ઘી વિના, ઘી મેણું ગોળ વિના; ઘી ગોળ અને લોટના સંનિપાતથી મીઠા મોઢક બને છે, તેમ ઉલોજ, ઉત્સાહ અને ધર્મનિષ્ઠાનો સંધ થયે પેરોપકાર પ્રગટે છે. એ જ ખરો ઉત્કર્ષ છે. જીવનનો એ સાર છે. ખેલવાનો ખેલ છે. લાવ સંભાળ લઈ. તેઓ મથા

છે ક્યાં! હન્ત હન્ત તેઓને નરક જ મળ્યું છે, તે પણ છેક સાતમું મળવું જ નોંધ્યો. યારને દાઠણુ સત્રામ વિના શું ગોઠે! ઉલ્લોગ ઉત્સાહનું ખરું ક્ષેત્ર તેો નરક જ છે. પુરુષાર્થીના પુરુષાર્થના પાણી ત્યાં પર-ખાય છે. યારઓ ધા વાગ્યાને 'ફૂલ વાગ્યાં' બોલે છે. તેમ ઉત્સાહીઓ નરકવાસને હરિજનવાસ ભવે છે. એમને એમ જ શોભે છે. કાવ હું પણ પ્રયોષ દેવા ત્યાં જઈ'. ધર્મબોધના ખરા પાત્રો કેવળ ઉલ્લોગ-ઉત્સાહ છે. હાથ રળ તો મળી છે. પણ યરત આકરી છે. મારે પણ ત્યાં વસવાટ કરવો-વસવું જ નોંધ્યો. ને જેમાં કામ કરે તેણે તેના ભેળા જ વસવું. એ પ્રચારનો નિષમ છે. પહેલાં અવસોડો, પછી અનુસરો, છેલ્લે દોરો. કેળવણીના એ ત્રણ સિદ્ધાન્તો ત્યારે જ કામ કરે છે, તો શું ધર્મશુરને માટે પણ નરકવાસ! હા ખસક કરીને હા. અધ્યાપક પંડિતોથી ધેરાયો હોય છે કે વિદ્યાર્થીઓથી, તેમ ધર્મશુર પણ અધર્મીથી વીંટાયેલો ભલે. અનુમદારાજ, તે તે દેવવતનીઓને મળુવીને કહે છે કે એ લોશા મૂળે આયો હતા. વૈદિક માર્ગે ચાલી અગ્નિ, ગાય અને સૂપમાં પ્રસ્તુને પૂજતા. કાળે કરીને આશ્વલોનાં દ્યૌન તેમન મળતાં અટક્યાં એટલે હલાવ્યા વિના હાડે તેમ એ લોશા જમીને મેલજન પામ્યા—

એવંચર્ય સમનુપ્રાપ્તા દ્રાક્ષણનામવૃંદનાઘ ॥

ઝાઈ શીરુ અહીં સવાલ કરશે કે એમ નારકીને સ્વર્ગી કરવા તમે વિના સાધને પરદેશ જશો તો પાંડવોની જેમ જરૂમાં ઝોગળી જશો અથવા અમૃત પીવા સ્વર્ગે જશો અથવા વિધર્મીઓથી દાર યશો. તેમને એક જ ઉત્તર છે.—

ચોખલોને જાણકાર યા. મુખને છિદ્ર એક છે. નાકને બે. જમણા છિદ્રથી ચોગી પ્રાણ બેન્દી સ્પં-ભેદન કરે, જરૂમાં પરકવે નીતરે. કાલેથી ચંદ્રભેદન કરે, મરમી તો શું અગ્નિમાં પણ શીતળતા રહે. કંદૂરખમાં સંધમ કરતાં કુધાવવા અટકે છે એ તો ચોગીબરની સીધી સાડી વાત છે. બાકી રહ્યા વિધર્મીઓ. એ સાફ જ નૈષ્ઠિક જલચય આવસ્યક છે. જલચયની સિદ્ધિ થયે ત્રાટકવિદ્યાર્થી યતુ સ્તંભિત યાય છે. પરધર્મી જિજ્ઞાસુઓને આર્ધધર્મમાં હાવવાની એ જ અજબ શક્તિ છે. પણ જંગલી જન લે તો! તોટું ખાટલામાં સંતો રહે. શ્વલ ત્યાં નહિ આવે. પાણિનિને સિંહે ખાધો,

જીમિનિને હાથીએ ચમકી, મુનિ પિંગલને મખરે. જેનું મુન્ય છે તે તો ત્યાં યવાનું જ. ઉત્પાન મા મરણ બધ, તો તે તળેલો રહ્યા.

સુધારકો માટે તો તેથી નરક જ ઉત્તમ ક્ષેત્ર છે. ધર્મનિષ્ઠ નરકને શું નરક જ રહેવા લે છે! તો હું ઉલ્લોગ અને ઉત્સાહની બેડી ત્યાં હાથ બેડીને બેડા દશી! ખેડુત અને કારીખર બે નરકને સ્વર્ગે જતા છે, તો નારકી જનને સ્વર્ગી કરવા ધર્મશુરનો અપકે. પણ એમ અભિમાન ધરીને શા માટે જવું! અન્તપ્રાપ્તિ. ધટધટમાં બેડો છે. અવળી મતિને સવળી કરતાં એને શી વાર હાલે છે! નિરુત્સાહીને બેડાડુની એ સહાઈથી દહીસ છે. બેલ બેલવા જ હંધર પોતે સિવમીથી છા થયો છે. પાછો પોતે પ્રેક્ષક બને છે.

ખરા ભક્તો ગાય છે. અમને અમે છે હંધરનાં! શુશુ ગાવાનું. એ બે નરકમાં મચ્યા કરે તો એ પણ સ્વર્ગસમાન છે. સુધાપાન અને અપ્સરા નાચ, એ પણ નધું નરક જ છે.

હા. ધિક્. હા. ધિક્. હું નરકમાં જો જઈ છું. કુદૈસ્ય અને કુર્મ્મી. જેનું બધે બિહત્સ છે! ભોમ મળ્યા કે અહીં આવવાની કુમેતિ સૂચી. (વિવા-રીને) મારામાં જ બે મુંઝાઈ જઈ તો પછી મારામાં પણ ઉલ્લોગ અને ઉત્સાહ ક્યાં રહ્યો! ઉપદેશમાં ઉત્સાહ, ઉલ્લોગ અને ધર્મનિષ્ઠા ત્રણે બેડાં. ધર્મનિષ્ઠા શું! પડેલાને બેડા કરવા સાર મરણ્યાત નરકવાસ પોતાના બાઈઓ સાફ મદારાજ યુધિરિ તે સ્ત્રીઓ હોતો. તેમાં જ પરોપકાર છે. (બેડને) પણ આ શું આશ્ચર્ય! અહીં આ તો ફૂલવાડી છે! હોઈ કો નરક પણ એક દેહ. તેમાં અધિકારીઓ પણ વસે છે. અધિકાર પુરે પમાય છે. પુણ્યકર્માનાં પમમાં પાતા, નરક સ્વર્ગે જની જાય છે.

લોશા—હતરી પડો. છેલ્લું રોચન આવી રહ્યું.

ગોર—તો પછી અહીં જામખમીયો કોનો છે!

લોશા—હમણાં બે નવતર આવ્યા છે. એક બેડે મુઓ છે. બીજો કારીગર મુડાણો છે. તેમનાં આ કામ કામો છે. નરક ટાળી દીધું છે. આટલો વાગ્યો રાંધ્યો છે. દોર ખીચારા ચરી ખાતાં, જળે માઉમાં ચમ ખાવા લે ઝાડ નડેલું, ત્યાં વસતિ જેનું મુનું છે. એરી ઝાડો વાળ્યાં છે. બકરા ખાતાં મરે છે. કહેવાય છે કે

રાક્ષસોની રંજક રાજવા સીતાએ એ શોધ્યાંતાં તેથી સીતાજી કહેવાય છે. કસામે ખપમાં નામે એવા બાવળ તેમણે વાળ્યા છે. રામની 'શોધ' એ કહેવાય છે. વાડ ઝડ થઈ જાય છે. અમારે પણ હવે દરકંડે જેવા ઘર્ષને તેમને સીધાચઢ કરી દેવા છે. તમે વળી એમાં ત્રીજી સીતા ઘર્ષને આપ્યા છો.

ગોર—પણ તમે ગોણુ છો ?

લોહો—અમે માલધારીઓ છીએ. અહીંના મૂળ વતની છીએ. પડતરનું ખેડવાનું થાય એ અમે ના થવા દઈએ. નિત્ય બાલકું થાય છે. આડા બેઠવું પડે છે.

ગોર—તે સાદું કું આવ્યો છું. તેઓને મને ઓળખાવો.

લોહો—જુઓ પેલા ચાલ્યા આવે તે. એક હાથમાં ટાપકો છે. અને ટોઢાળી ખાવડો છે. અમને બહુ કરાવે છે. (ભાંતો જાય છે.)

બન્ને—^xપધારો ^xપધારો ⁺ગોરબાપા તમે તો નરકમાંથી અમારી સંભાળ લીધી. અમે તો માનતાંતા કે તમે થીમતોને જ શોધ્યા કરો છો.

ગોર—તમારી એ અવળી સમજે જ તમને નરક આપ્યું છે.

બન્ને—આપ્યું તિર ચડતી લીધું. તમે નરક ભાજો છો ! ઉત્સાહ ને ઉલોચ આગળ નરક ફાટી પડે છે. સ્વર્ગ બની જાય છે. પણ આપ જરા સ્નાન કરો. મેલા માગે જાવ્યા છો. જુઓ નિર્મલ કુંડ છે. પહેલાં એ નરક અણતોડે ડોળાં ડોળાં પાણી પીતાં. હવે બધી કરી છે. કેળાં પપ્પણા પાક્યાં છે. આરાગીને આરામ કરે. વાડ અમારી ચ્ધુરી છે. રજારી રંજડે છે. દોરાં રેલ મારે છે. રામાયણના રાક્ષસ છે. આપ-શ્રીના દર્શનથી આજ આનંદ ઉત્સાહ વધ્યો છે. ઉલોચનો શ્રમ કલ્યો છે.....

ગોર—છાકરઓ ! બોલો પછી તમારું શું થયું ?

બન્ને—આપનું કહેવું ખરું પડ્યું. ધમરાળે અમને પૂછ્યું, તમે તાં તાં સૂત્યો કયાં ? અમે કહ્યું, ગોસેવા, જસાવપ, જસારોપણ અને ચણ, એવું એવું બહુ બહુ. અમે પૂછ્યું એમાં તમારો સ્વાર્થ નહોતો, એ પાતો કોઈ સાક્ષી છે ! અમે કહ્યું. ગયોને પૂછો. કેવી સેવા કરતાંતા. માયો કહે એ લોહો અમને ચારતાંતા ને દોતાંતા. જુહો કહે પાતાંતા ને ધાપતાંતા. પશ્યો કહે બોધણ બોલો દેતાંતા. બધાંએ સાંખને બસે આડી કરી. જમ-એવો ને પરમારમ અણીએ તો સ્વારથ પછી

કોને અણુવો ? જુઓ સાતમા નરકમાં તમારા ઉલોચ અને ઉત્સાહ સાદે એ જ રહ્યું સ્થળ છે. બસ અને તો અહીં ફેંકાયા. ગોરબાપા ! શું વર્ણન કરીએ. સંભારતાં ચોતરી ચડે છે. રૂવાં બેઠાં થાય છે. આંખે અંધારાં આવે છે પણ હવે એ તો બહુ રમરમ માત્ર જ રહ્યું છે. ગોર બાપા ! આમે માનમાં જોઈ તેનાથીયે વંકી ને વસમી આ ધરતી હતી. અહીં દત્તા ધનધનતા યામલા, અધાતા ઉકરડા ને અન્યદર્તા ખાલિ-ચીર્ષા. ઘરમાં તો અમે યુગ્ગાઈ પડ્યા. પણ ઉત્સાહે અમને સાવધ કર્યો. અમને મુઝ્યું. ગમરાવા જેવું કશું નહો. જેમો અમારે ખપ છે એ જ વસ્તુ કામે રૂપે દોજર છે. કાચામાંથી પાકું, વિરૂતમાંથી સુરૂત ધણું એજ અમારો કસજ છે. ઉકરડામાંથી ડોલમાં ખોળી મંડ્યા યામલા છાંટવા. ટાકા પાડી દીપી કાઢવા. બની મયાં મળનાં જોગરો, કુહાડો, કોઢાળી, કોઢ, કવત ને પાવોડો રોજ પકડીને નાથી લીધાં. ધરા સમળ્યા ખેડી નાખ્યાં ઉકરડાને ફોળી નાખ્યા. ગોર બેડીને કુંડ ઉલેચ્યા, નારક બહુ ખેચી લીધું. ઉકરડામાં જ બીજ દર્તા. ફાગડે રોષા પારખી લીધા. કપારા કરીને રેપી લીધા. હવે શુવાડી જ ફૂલવાડી છે.

ગોર—તમારા ઉલોચ ઉત્સાહને પ્રોત્સાહન સાથે ધન્યવાદ આપું છું.

બન્ને—પણ એક અમેને સંકેત છે. જ/મસાં કંઠડ વધારે છે. મુખ્ય શોધેજો જડતો નથી. ત્યાં તો પેરી બચ્યા દર્તા અહીં અમને ટોના સાદ ! ટોના સાદ ! એમ વારંવાર થાય છે હાથ પમ લીલા અને છે. મળીયા મૂડ પછાપ, મનસામર મળીયા નહિ, તેનું તરસ્યું મનમાં, રહી અમારે દેવતા. લલા સન્નન આવી મળ્યે, સાથે દો દો વાત મનની આપે મૂડી ને, જૂલ્યાં ચડાવે વાટ.

ગોર—સ્વાર્થ અને પરમાર્થ વચ્ચેનો ભેદ હવે સમજાય છે ! કર્તવ્ય સાદે કર્તવ્ય કરે એમાં જ ખરો આનંદ છે. અરચાને ઉલોચ ને ઉત્સાહ નરી નિરાસા લાવે છે. શુવાડીમાંથી ફૂલવાડી પેલા કરનારાઓને ને નંદનવન સોંપાયું હોત તો તેનું શું બનત ?

બન્ને—તો તો અમે તેને ધામ બનાવી દીધું હોય. અહીં તો અમને કમલે પમસે નડતર આંતી નડે છે.

ગોર—નડતરની નડતર હજુવા ધર્મશુભો ખપ છે. ઉલોચ અને ઉત્સાહ તમારા પુરે રોઠડે પાસ છે, આ દ્યો તેનો પાસ છે. સ્વર્ગ તમારો વાસ છે.

બન્ને—અને આપ ?

ધર્મચુર—નારકી જનને સ્વર્ગી કરવા મારે અહીં વસવાતું છે, એની પાકી કલુષતા પછી જ તમને ફટી મળી છે.

બન્ને—ત્યાંના અતિશય ઇન્દ્રિય ઉત્સવો અમારાં ઉલ્લાસ ઉત્સાહને દાબી દેશે.

ધર્મચુર—અરે ભીરવો ત્વભાવ ઠાપવો હજી નથી.

બન્ને—તો પછી અમારે નન્દનવનનો ખર્ચ નથી.

પ્રભાતનાં પુષ્પો

હું જાણું છું કે તમારી આસપાસ ચારે બાજુ મુશ્કેલીઓનાં પહોંડ ઊભા થયા છે અને તમે કશાં કરો છો કે 'અલાસ, હવે છુટવાનો ઠાઈ પશુ ઉપાસ નથી ! એવું ન કહો. આપણા અંતરમાં જીભરાઈ બેઠેલું કુન્નમ ઠાઈને કહેવામાં મગ્ન નથી. માણસ બ્યારે પડી જાય છે ત્યારે એની પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દર્શાવનારા કરતાં હસનારા ધણા હોય છે; આમ લાગે છે ત્યારે જુનાવનારા કરતાં તમારી જાનારા ધણા હોય છે. આમ બાંધેલું કંઈયે લઈને ક્યાં કરશે તો ઠાઈ એને સાંધવા માટે દોડી નહિ આવે. નિરાશ બનીને બેસાં રહેશે તો ઠાઈ આશાનો બોજનથાળ તમારી પાસે લઈને નહિ આવે. મુશ્કેલીઓ તો મરંદની થોભા છે. આશ્વ એ નોવનનો અલંકાર છે અને ચારે દશમાં પથરાયેલા પુખ્તસમીપી મામ' કાઢેલા એ ધીર પુરુષનો ધર્મ છે.

જે મુદ્દ ચાલુ રાખે છે એ ઠાઈ દિવસ જરૂર વિજય મેળવશે, પણ જે મુદ્દથી રીતે, દૂર જીભો રહે છે એ તો સદા પરાજિત છે. આને બલે તમને એમ લાગે કે તમે જે ક્ષત્રી પાછળ પડી ગયા છો પણ એ પાદ રાખો કે સિદ્ધ બ્યારે સિદ્ધાર ઉપર તરાપ મારે છે ત્યારે હમેશાં જે ક્ષત્રી પાછળ જાય છે. પરાજયના અર્જમાંથી જ વિજયનો સદા જન્મ થાય છે એક જ કુટુંબ એક જ દાવે વિજય મળી જાય તો એમાં કઈ રસ નથી હોતો; આવી જાતનો વિજય તો લોહરીની લાગેલી દીકોટ નેવે છે.

કલિદાસનાં પાનાંઓ ઉપલાયો, જનતાના મહા-પુરુષોનાં જીવન તપાસો અને જુઓ કે સિદ્ધિ મેળવતાં પહેલાં એ લોકોએ કેવી આકરી ઉપાસના દેશ કરી દત્તી, કેવાં કેવાં કુન્નમ સદન ક્યાં દત્તી અને શું શું વેશ્યું દવું. પરાજયના કટકા ખાઈ ખાઈને એ લોકો હસતે યુધ્ધે પુરુષાર્થ જ કરતા રહ્યા છે અને આખરે વિજયી બન્યા છે. પૂવા છતાં પણ તે પુરુષોએ ઊઠવાનો પ્રયત્ન છોડ્યો નથી એમણે જીવન જીતી જાવડું છે. પ્રયત્નમાં ને મગ્ન બરી છે એ મગ્ન સિદ્ધિમાં નથી. આ દુનિયામાં સુખી માણસો કરતાં કુન્નમ ધણાં છે.

કુન્નમથી ધેરાયેલા તમે, બ્યારે કમ્મર કસીને ચોક્કસ પાસી કે 'ના, ના, હું કુન્નમ નથી' ત્યારે ચોક્કસ માનજો કે આ કુન્નમી દુનિયામાં તમે એક સુખી પુરુ-

આપના સહુઓએ અને અહીં જ વેકું ખડું કર્યું.

ધર્મચુર—ધન્ય છે મારા વત્સોને. કુમારોએ પણ જાણું છે કે અમારામાં ક્યાંય હોય તો તે ઢાળવા બલે અંગેને નરકવાસ મળે ત્યાં પણ અને અમરોની પોતે આપના ચરણકમલમાં રમ્યા કર્યું, તુલસીરામનું પાન કરી મધુર નામો શુભ્ના કર્યું ને સર્વને કષાયદત્ત પાર્યું. એવું નામ જ વેકું છે.

લેખક: શ્રી વલ્લુ દોહક

યતો ઉમેરો કરી રહ્યા છો. જે માણસો, એક-આરામમાં, મોજરીખમાં, અને ખાવું પીવું તથા જલ્સા કરવા એવી જાતનું એકધાર જીવન હવે છે એમને કદિ પણ ખ્યાલ નથી આવતો કે જીવનનો ખરો જાતક ક્યાં છુપાયેલો છે. આવા સુવાળા લોકો જરા નેટલી આશ્વ આપતાં બાંધી પડે છે.

એમ એક વખત દશ દળર માણસોના જન લઈને ચાલ્યો જતો હતો ત્યારે એક મહાત્માએ તેને પૂછ્યું, "એમ ! તું પાંચ દળરને સેવા ગયો હતો, દશ દળર કેમ લઈ આવ્યો ?" એણે જવાબ આપ્યો, "મહાપુરુષ ! મેં તો પાંચ જ દળર માણસોને માર્યા છે પણ બીજા પાંચ દળર માણસો કે જેઓ મોજરીખમાં જીવન ગાળતા હતા તે મારા આગમનના સમાચાર સાંભળીને જ મૃત્યુ પામ્યા છે."

તમારી જામતમાં આવું ન થાય તે કૃપા કરીને ખ્યાલમાં રાખશો. કુન્નમ નેટલું મહાન દેખાય છે એટલું મહાન વે હોયું નથી. સોએ નચાણું ટકા તો આપણું મન જ એને પહોંડ નેવડું બનાવી દે છે. આને તમે, જરાક ઠોકર લાગતાં, સરીવામ રસ્તા ઉપર પડી ગયા છો એ જોઈને હું તમારી પાસે દોડી આવ્યો છું અને તમારા કાનમાં જ આ વાતો કહું છું. મારી આ વાતોને ઠાઈપણ ધર્મપુસ્તકોના ચંદ્રો નેવી જ માની સેને. લોકોનો મેં અભ્યાસ ક્યો નથી, કું તો એટલું જાણું છું કે જનતાના શાંખકારોએ અને મહર્ષિઓએ ઉન્નતિ સાધવાનો કુક્રમ ક્યો છે, પતનનો પક્ષ ક્યો એમ્મે નથી. આને હું તમને કુક્રમ નથી કરતો પણ તરત જ જીભા થવા માટે પ્રાર્થના કરું છું.

એકદમ ઊઠો, જાણે કંઈ બન્યું જ નથી એવી રીતે દસવું સુખ રાખીને ચાલવાનું શરૂ કરો. વિજય તમારી રાહ જોઈને જ બેઠો છે, દેવદૂતો તમારું સ્વાગત કરવા દાઢમાં અનેક જનનાં વાણંતો લઈને જીભા છે. તમારાથી થોડેક જ દૂર પરમ તેજ રાહ જોઈ રહ્યું છે. એ થોડાર પાડે છે કે,

"ઓ પુત્ર ! તું એક જ ક્ષણ આગળ ભર. અંધકારની મર્પાંત્રી આગમાં જ અને પછી તો હું તારા પમલે પમલે પ્રકાશના ધોષ છોડી મૂકીશ."

ગ્રાહકોની સગવડતા ખાતર નીચેના ઠેકાણે 'વિશ્વમગલ'નું

લવાજમ પાકી પહોંચ મેળવીને લઈ શકાશે.

મુખ્ય

એન. એમ. કક્કની ક. ૧૪૦ પ્રિન્સેસસ્ટ્રીટ
ખં નરાયણ મુળજી પુસ્તક-કાલબાદેવીરોડ
ઓ. ડા. રામજી ખીમજી કેસવાલા ૧૦૭
સુલભચાલી.

નવનંદમી, ચૈત્ર ૪૪ સી. પીટેન્ક પટેલેખાજી
વિક્રમલાલ દલસીદાસ પટેલી ફુલસવાળી,
ખારસી અગીઆરી સમિ ફરનીચારની ફુલન.
અમુલાલાલ નમદેવનાસ અનંદવાલી
શ્રી. મુળજીભાઈ, દેવે સોપ ડેપો ફોરેલ
રૂઝી-અનંદવાલીને નામે મુખ્ય ૨
શ્રી વિહલાસ નીચેસ C/o યાદ અનુમુળલાલ
નારાયણાસ ૧૨૮ કં'સારાવાલ પે. આ. મુ. ૧
કાલાઆલ વલ્લભભાઈ કલાપુરોડ
પ્રદુરાલ હરગોવિંદનાસ છુસીસેવનવચારી
મહેન્દ્રાસ દમણીકર મુલક C/o સચ્ચ
ઓપમ માવલિય બાલિચીરોડ-મુરુવ
છુસીસેવન દેસાઈ અપસી કોરોવા

અનન-સાફ

પેલેઈનુસાઈ શીવભાઈ-શ્રી રામજીકર
કપોતેલની લાનુમાં કાલોપાળ પટેલકર
મધુસુદન ભાદલાલ છાસેલાર પાંડા
પાપરાલ ચેલસુલાસ ખારસ
શ્રી ચલ્લપાસામજી અનનમંડળ મલી રાણા
નારુલાસ હરગોવિંદનાસ ખારસ
છુસેલાર વાપીચંકર નેચમ ન છુસાર
લોકલાસ એચ. ચાદ, રાવરોડ-કોલોઈ
ચાલિલાલ પાટાલાલ-કોલોઈ
ચાલિસિંહ સુખાનસિંહ રાચેલ
C/o રામજી દોરેલ-એધેરા
ચરોવર કંક રોલ સેવનરીઝ-આણુંક
ધોમલાલકોલાલ કાંમાલા સમાપિળ,
ફોર્મસાઈ સમી પમાલીપેરી ચારદાન છુવન
મીરખી
વલાલી અપસી રંગવરોડ-કોલોઈ

શ્રી જનનાય પાકી-મુકેષેપર એન. ૨
શ્રી રામજી વલ્લભભાઈ પટેલ(કર) કરમસર
નારોયણભાઈ હરિશચ રાવલ મ. ખાવડ
કમાળજી પરદેવમ અચીં પાસે સામુક
ફુલ્લા પ્રિન્સરી (પાદેખ ભખસી) પેટલાઈ
અખીમકાલાલકામીયાઈનમરખીવીરસર
રેલે અનભાઈ નાયાભાઈ નાવલી
વેશ્વર પ્રિન્સરી એધેસક
પા. અણલાલ કાલાભાઈ અખાવાડ
શ્રી માઈલાલ મડલ મોદદુળારા માઈયા
અખાનીકર વિલેખનાસ ત્રવાલી મલોડા
કોલીદાસ લક્ષ્મણાઈ રોડો કાપેરીવેલેલેસો
કાખીઆ મોલીમાઈ નેકામાલ વડવા પાસે
ચેરલાઈ
કાદરાભાઈ વલ્લભભાઈ કદાપુરોડ
વીહલાસ નામસાસ પેલે એડ
વરનીવલાલ એલ્લખલાલ દેસાઈકરવલ્લુ
ચીમનલાલ આર. પરીખ

અમદાવાદ

મદાસાઅમી સીંગરામજી સમી અંદીચીની
પાળ સોનીની પાળના મિડા હપર
છુસેલાર મદાદેવ રામજીનમુપે
મુલુ કરવાન
યાદ સોમચદ અણલાલ પદીયાળી
કાળની પાળમાં અખાનાળી પાળ
નમંદાસકર મુળજીકર વડવા રામજી
કાપેલાઈ
લક્ષ્મીચંકર કાળીદાસ પેલેલ નવા વાડન
બ્યાસ અણુમુલુ અનનલાલ વડા રવિવાર
૧૬ પૂના કોટી
પેલેલ કમાલાઈ અનનલાલ હરમજ
કંકલાલ એલવારામ રીફિલ રામસલા
સલ્લેઅ મંડળ છવપુચ-કોલોઈ
મુળલાલ અનનલ ટ્રે. કમ્પની-મહેસાણા
અણુરામ મેલાળાસ ખોરીની પાટલુ

રવિવાર સાંજે ૬૧૧૧૧૧૧૧ પાળ વીમવામ
નારુભાઈ પ્રેમજીકર બાંધી બનરે પાળકા
એધેવનાસ કાલાલાલ મોદવાસી પેરી પુપુકા
દમંદરાવમલ્લીલાલ કાદમુલાલવાડા પ્રાંતિલ
C/o મલ્લીલાલ બ. ચાદ થો. બા.
મોદીચલુનાજીકર
રવિલાલ સુલાખજીકર દોસી દોસી પ્રિ. પ્રેસ
કરમલચોક
ઈશિલાલ છ, રામ હરેલી સેન
ગ્રીસનજીકર એન. કો. સુરેદી(પુના-કા)
હનુમન અખમ બાંસન. ૧૧૧૧૧ મેરોખી
શ્રી. ખો. મન પે. બા. ૧૨૧ મોઝાસા
નેકાલાલ પી. અખત-મુકેષેપર એન. ૨
અનનમર
કા. કાનજીભાઈ કામજીભાઈ, કાપા
માડીકર રામજીકર
રતીલાલ દોરેલનાસ નીવેરી રાણુપુર
નરસીમ કુપરજી કક્કર વાંકીનેર
અધુસુદન નામજીસ છુસેલાર વેરાવળ
અનસીંચરામજીન દોરેલવાલા રેલેલનાસમી,
કાંમાલા
દોસી પ્રવીણજીકર અનલાલ, વડવાજી કેરખ
અનજીવન કુ. કીપે. કોળીયા
નરવરલાલ નરસીભાઈ પેલેલ કલ્લાપુરુસ
કમીકર પુલ્લડાલસ અમરેલી
નાનાલાલ વિલેખનાસ વડવા સુભાગ
રુપ અમરાવલી (જીયાર)
નિવેરી પ્રલાસકર અચમર પાળ
એલ્લખલાલ એમનીયાવામ
રેવમજાનીઆ
માવવલ હરમજ C/o કાપેસ મીડલરેસો
ચણ અનનમર
સુખસાલ પુરવલકાર નાનાલાલ કનંબી
મિસર અણુલાલ નરસિંહભાઈ
કમ્પ-માઈલી

સુખ અનુભવવું છે?

૬૮૨

નામ સાંભળતાં જ ઇચ્છા થઈ આવે અને થોડું દુઃખ બોલું પણ થઈ ગયેલું જણાય, એવું સુખ અનુભવવું કેને ન જમે? ક્ષીણી લઈને માનવી પરંતુતા છોડે એની જ જીવનામાં જન્મતા-મરતા હોય છે. પણ બાલકના જન્મ પહેલાંની માતાની વેદના, સૂર્યોદય પહેલાંનું શત્રિનું અંશલું અને દ્રેઈનમાં આવનારા ન્હાલાંઓને દ્રેઈન આવ્યા પહેલાંની વિયોગ કેટલો કષ્ટાવનારો છે? એ વિચારવું પડે :

માતાને વેદના થાય છે, એને એ મૂંઝે મેંધે સહન કરે છે તો જ તેને લાડીલા લાલનું દર્શન થાય છે અંધકારમાં પણ પ્રકાશની આશામાં ફરનારને પ્રકાશનો લાભ મળે છે અને વિયોગ સહન કરનારને જ સંયોગનું સુખ મળે છે :

આ દષ્ટાન્તો તો દેહનાં સુખ માટે અપાયાં છે, આત્માનું સુખ અનુભવવા માટે પણ પ્રથમ હબરો વેદનાઓને સહન કરવી પડે છે, એમાં મીરજ શુભાવનાર એ આત્મમુખને સ્વપ્નમાં પણ અનુભવી શકવાનો નથી :

‘સુખ ન મળેરે સમતા વિના’

એ સુવર્ણસૂત્રને બરાબર યાદ કરી શકો :

‘શરણ્ય’

